KNIHOVNA SBORU
PRO VÝZKUM SLOVENSKA A PODKARPATSKÉ RUSI
PŘI SLOVANSKÉM ÚSTAVU V PRAZE

ČÍSLO 9

Др. ІВАН ПАНЬКЕВИЧ

УКРАЇНСЬКІ ГОВОРИ ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСИ І СУМЕЖНИХ ОБЛАСТЕЙ

З приложенням 5 діялектологічних map

ЧАСТИНА І.

ЗВУЧНЯ І МОРФОЛОГІЯ

Dr. IVAN PAŇKEVIČ

UKRAJINSKÁ NÁŘEČÍ PODKARPATSKÉ RUSI A SOUSEDNÍCH OBLASTÍ

S 5 dialektologickými mapami

ČÁST I.

HLÁSKOSLOVÍ A TVAROSLOVÍ

V PRAZE 1938

Nákladem Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi
V komisi nakladatelství „Orbis“ — Tiskem Politiky v Praze

ERRATA

Str.	Řádek	Vytištěno	Má býti
IV.	6 zdola	také *u, ju, ü (kûň, kiûň...*	také *u, ju, ü, ы (kûň, kjûň...*
V.	20 „	praslovanské a tvrdé a, měkké také *ja* > *ę*	praslovanské *a*, tvrdé a měkké, a také *ja* < *ę*
	22 „	*stojaty*	*stojaty*
	8 „	*nîs*	*n'îs*
VI.	24 shora	hláska *i*	hláska *į*
IX.	16 zdola	*hьrtenka*	*hьrtanka*
X.	16 „	věta pod 1. má následovati za větou pod 2.	
XII.	15 shora	*dobrы pany*	*dobrы panы*
	25 „	*zelenîįšyį, silnîįšyį*	*zelen'îįšyį, syln'îįšyį* > *zelen'îšyį, syln'îšyį*
	33 „	*mioho*	*mojoho*

KNIHOVNA SBORU
PRO VÝZKUM SLOVENSKA A PODKARPATSKÉ RUSI
PŘI SLOVANSKÉM ÚSTAVU V PRAZE

ČÍSLO 9

Др. ІВАН ПАНЬКЕВИЧ

УКРАЇНСЬКІ ГОВОРИ ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСИ І СУМЕЖНИХ ОБЛАСТЕЙ

З приложенилм 5 діялектологічних мап

ЧАСТИНА І.

ЗВУЧНЯ І МОРФОЛОГІЯ

Dr. IVAN PAŇKEVIČ

UKRAJINSKÁ NÁŘEČÍ PODKARPATSKÉ RUSI A SOUSEDNÍCH OBLASTÍ

S 5 dialektologickými mapami

ČÁST I.

HLÁSKOSLOVÍ A TVAROSLOVÍ

V PRAZE 1938

Nákladem Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi
V komisi nakladatelství „Orbis" — Tiskem Politiky v Praze

BIBLIOTHÈQUE DE LA COMMISSION
POUR L'ÉTUDE DE LA SLOVAQUIE ET DE LA RUSSIE
SUBCARPATHIQUE PRÈS L'INSTITUT SLAVE DE PRAGUE

№ 9

IVAN PAŇKEVIČ

LES DIALECTES UKRAINIENS DE LA RUSSIE SUBCARPATHIQUE ET DES RÉGIONS AVOISINANTES

Avec 5 cartes dialectologiques

TOME Ier

VOCALISME ET MORPHOLOGIE

PRAHA 1938

Aux frais de la Commission pour l'étude de la Slovaquie et de la Russie Subcarpathique. — En commission à la librairie „Orbis" — Imprimerie „Politika"

PG

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Випускаючи у світ оцю працю, уважаю за мій перший обов'язок спом'янути на цім місці цього чоловіка, котрий заохотив мене до цієї роботи та давав так матеріяльну як й моральну поміч. Цим чоловіком був перший шеф Шкільного Реферату МШНО в Ужгороді бл. пам. міністр. радник *Йосиф Пешек*. По Його смерті Міністерство Шкільництва і Народньої Освіти в Празі продовжувало і на дальше цю поміч, уділюючи мені то відпустки то зменшуючи обов'язки в школі. Спом'янути мушу в цім місці і на цю щиру поміч, якої я зазнавав у своїх лябораторійних працях зі сторони професора Карлового університету *Дра Йосифа Хлумського* та його асистента, нині надзв. професора, *Дра Богуміла Галі*. Не менше з вдячністю споминаю на цім місці цих учителів і священиків Підкарпатської Руси і Словаччини, що порозуміли моє тяжке завдання та на чужім терені подавали мені щиру поміч. Та найбільшу жертву перебрав на себе *Sbor pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském ústavu v Praze*, що піднявся випечатати так об'емистий твір.

Всім цим чинникам виражаю на цім місці мою найсердечнішу подяку та щире Спасибі.

АВТОР.

SBOR PRO VÝZKUM SLOVENSKA A PODKARPATSKÉ RUSI uvítal vřele práci Dr. Paňkeviče jako velké synthetické dílo o důležité otázce jazykové na Podkarpatské Rusi a na východním Slovensku. Při té příležitosti vzdává Sbor zvláštní dík universitnímu profesoru Dr. Miloši Weingartovi, který doporučil tuto knihu k tisku a s nevšední ochotou pročetl celé dílo v korektuře.

SBOR PRO VÝZKUM SLOVENSKA
A PODKARPATSKÉ RUSI

LA COMMISSION POUR L'ÉTUDE DE LA SLOVAQUIE ET DE LA RUSSIE SUBCARPATHIQUE a reçu avec plaisir le grand travail de synthèse du Dr Paňkevič consacré à d'importantes questions linguistiques de la Russie Subcarpathique et de la Slovaquie orientale. À cette occasion, la Commission remercie spécialement le Dr Miloš Weingart, Professeur à l'Université, qui a recommandé ce travail et l'a relu entièrement sur épreuves.

LA COMMISSION POUR L'ÉTUDE
DE LA SLOVAQUIE ET DE LA RUSSIE
SUBCARPATHIQUE

RESUMÉ

V této práci podávám výsledky svého zkoumání ukrajinských nářečí Podkarpatské Rusi a sousedních oblastí, rozumějc tím především oblast slovenskou a tu část Marmaroše, která je nyní v Rumunsku, t. j. okolí Sihotu a údolí řeky Vyšavy a Ruskovy. Toto bádání jsem začal již r. 1922 a pokračoval jsem v něm až do poslední doby, při čemž jsem práci, zredigovanou již v r. 1930, doplnil novým materiálem z posledních let. Prozkoumal jsem celkem ve větší či menší míře mluvu 179 osad a připočteme-li k tomu materiál získaný ze zápisů Verchratského, Hnatjukových, Brochových, Vírových a Bonkalóových ze sta vesnic, byl vzat v této práci zřetel na dialektologické zápisy z téměř 300 vesnic z 520 všech rusínských vesnic.

Účelem mé práce bylo doplniti materiál, sebraný doposud uvedenými badateli tak, abych typické zjevy jazykové podle možnosti prozkoumal v jejich geografickém rozšíření a abych na tomto základě mohl vyznačiti dialektické skupiny na tak dlouhém, ale úzkém pásmu od Tater až k pramenům Tisy a jejích přítoků. Za východisko jsem vzal studii prof. O. Brocha o nářečí vesnic Ubly, Korumly a Falkušovců, a to nářečí čistě ukrajinských, smíšených a poslovenštěných, které leží uprostřed mezi všemi. Nářečí vesnice Ubly slučuje zejména mnohé zjevy fonetické a tvarové z východu i ze západu. Kromě studií na místě prováděl jsem také studie laboratorní ve fonetické laboratoři prof. dra Josefa Chlumského na Karlově universitě a rovněž doma. Při těchto studiích jsem vyznačoval místo artikulace jak samohlásek, tak souhlásek několika typických nářečí, a to marmarošských, užanských a šarišských, vyměřoval jsem délku samohlásek a znělost a neznělost souhlásek v sandhi i na konci slova a věty.

Za dosavadního stavu dějin kolonisace jižně-karpatské oblasti, která nyní náleží k Československé republice a k Rumunsku, je těžko srovnati bývalé hospodářské celky se zvláštními dialektickými skupinami. A přece pohyb osídlení, způsobený odchodem Turků z Dolní země za Tisou na jih a válkami kuruců s labanci a po povstání Rákóczyho II., má svůj ohlas i v přeskupování nářečí nebo v jejich přesouvání ze západu na východ a na jihovýchod. Řídkost počátečního osídlení, decimovaného beztoho

válkami a jinými katastrofami, doplňovala se se severní strany Karpat, a to až do poslední doby. Doplňující imigrace byla jazykově stejná s dřívějším osídlením a proto konstatujeme, že ukrajinská nářečí jihokarpatská rozvíjejí se ve stejném směru zvukovém i tvarovém jako ukrajinská nářečí severokarpatská. Nějaké změny způsobily, hlavně v slovníku a tvarosloví, méně foneticky, nářečí západněslovanská, a to slovenská a polská. Pravda, nepřihlížím zde k nářečím, která se ve větší nebo menší míře poslovenštila. K čistě slovanskému ethnickému základu přibyly především na východě také elementy románsko-slovanské, a to od XIV. století rumunské. Rumunská kolonisace sahala do bývalé župy užanské, ale nejsilnější byla v bývalé župě marmarošské a ugočské, kde obyvatelé byli nazýváni kdysi dávno Blachy. Ale rumunské vlivy nebyly silné, omezovaly se především na slovník, právě tak jako vlivy maďarské. Obojí zprostředkovaly vlivy z Balkánu, a to hlavně turecké. S oblastí obsazenou Turky Podkarpatská Rus téměř po dvě století dokonce sousedila. I srbochorvátské obyvatelstvo v dobách po XIV. století prosakovalo do podhoří karpatského; byli to jednak vlastníci větších majetků, jednak panští sluhové (hajduci), jednak kupci, známí zde pod jménem Rácové. Vlivy těchto osadníků jsou v nářečích ukrajinských na Podkarpatské Rusi patrné.

Moje práce se zabývá pouze fonetikou a tvaroslovím, kmenosloví a skladba budou následovati později, na řadu přijde i slovník dialektický.

Fonetická tvářnost nářečí ukrajinských v oblasti na jih od Karpat není stejná na celém prostoru. Vyskytují se zde dva typy, jeden více archaický, který zaujímá skoro celou oblast jihokarpatskou, a to od řeky Teresvy až po Poprad, a druhý novější, který s přechodnými nářečími zabírá území na východ od Teresvy.

Charakteristickým zjevem v archaistickém typu je, že se zde dodržuje rozdíl mezi starým ы a *i*, které v dosti značné oblasti podržuje svou původní hodnotu fonetickou a při tom také přechází na středo-předо-patrové *y*. Ve srovnání se zvukovým typem huculským nářečí na západ od Teresvy zachovávají *a* po dávných měkkých souhláskách a po *į* ve všech polohách: *čas*, *žaty*, *noša*, *įakyj*, kdežto v nářečích huculských se takové *a* přeměňuje na úzké *ê*: *č'ês*, *ž'êty*, *nos'ê*. Nářečí na západ od Teresvy v daleko větší míře zachovávají starší stadium přehlásky etym. *o*, *e* v uzavřených slabikách, a to vedle střídnice *i* také *u*, *įu*, *ü* (*kůň*, *kįůň*, *küň*, *kыň*). V nářečích huculských máme na tomto místě jenom střídnici *i* (*kiň*) a v přechodných nářečích zachovává se starší stadium přehlásky *o* na *u* (*kůň*, *vůl*) a po retnicích v údolí řeky Ruskovy vyskytuje se také střídnice *y* (*vyz*, *pyd*). Huculská oblast na místě staré skupiny *kы*, *hы*, *chы* má jenom *ky*, *hy*, *chy* a starší

skupiny *kы*, *hы*, *chы* na západ od Teresvy udržují se na velkém území. Společným zjevem v obou oblastech jest uchovávání měkkosti souhlásky *č (choč'u)*, kdežto druhé středopatrové sykavky na západě ztvrdly a na huculské oblasti a v údolí řeky Ruskovy podržují ještě svou měkkost (*š'épka*, *ž'al*).

Systém morfologický v těchto dvou oblastech není rovněž jednotný. Na západ od Teresvy alternace mezi měkkými a tvrdými kmeny téměř zmizela, kdežto v oblasti huculské se udržela. Ovšem tato alternace v jiné podobě na západ od Teresvy až skoro do Latorice částečně se také udržuje (*gazdыnęu*, *mastęu*). V oblasti huculské nastalo větší vyrovnání mezi dřívějšími kmenovými koncovkami a na západ od Teresvy nacházíme u jmen podstatných mužského rodu ještě mnoho stop koncovek dávného skloňování podle kmenů. V huculském nářečí udržuje se začáteční *je* ve tvarech zájmena původně ukazovacího **jь* (gen., dat.) — *jeho*, *jemu*, kdežto v ostatních nářečích máme *jo* (*joho*, *jomu*).

Společným archaickým rysem pro celou oblast jihokarpatskou je zachovávání měkkého *r'* (*rыbar'*, *ver'ch)* a střídnicemi starých skupin *trъt*, *trъl*, *tlъt* jsou dnes *trыt*, *tlыt*, kdežto skupiny *tьrt*, *tьrt*, *tьlt* daly střídnice kromě *tert*, *tort*, *toųt* a také někde místo *tьrt* > *tьart*.

Přejdeme nyní k jednotlivým hláskám v jejich historickém rozvoji a ukážeme, jak se rozšiřují jejich střídnice v geografickém prostoru.

1. Jak bylo již řečeno, praslovanské a, tvrdé a, měkké a, také *ja* > *ę* podržuje se na celém území jihokarpatském mimo nářečí huculská: *stojaty*, *daty*, *žaty*, *mn'aso*, huculsky: *stojaty*, *daty*, *ž'éty*, *mn'éso*.

2. Původní etym. *e* ztvrdlo: *selo*, *nesu*, a udrželo se až na malé výjimky *(led*, *med)* jen v otevřených slabikách. V zavřených slabikách před měkkou slabikou přešlo v měkké *i*, jak to již nacházíme ve starých nářečích ukrajinských od XII. století: *kamîn'*, *remîn'*, *šîst'*, *sîm*. Výjimku tvoří některé gramatické kategorie deklinací zájmen ukazovacích, kde *e* před *į* má stejné střídnice jako etym. *o* v uzavřených slabikách. Před tvrdými souhláskami *e* labialisací k *o* má skoro stejné střídnice jako staré etym. *o* v uzavřených slabikách, a to: *'u (ju)*, *ü*, *i (nesu—n'ús*, *nüs*, *nîs; vezu — vjúz*, *vüz*, *vîz)*. Nemáme zastoupenu střídnici *ы*, *y*, jako při *o*. Oblast těchto střídnic se shoduje skoro s oblastí střídnic *o*.

Hláska *e* před měkkými slabikami na velikém prostranství nářečí jihokarpatských, a to od Laborce nejméně až do kotliny sihoťské mění se v úzké *e: otêc'*, *kupêc'* a také v důsledku vokální harmonie *(tépér'*, *četvêr')*. V tom směru je tento zjev v souhlasu s podobným zjevem při hlásce *o*.

Začáteční *i̯e* podobně jako ve východoslovanských jazycích dalo střídnici *o: osîn', olîn'*. Výjimku tvoří číslovka *i̯eden*, která podržuje začáteční *i̯e* ve velmi veliké oblasti a táhne se až do Marmaroše.

Po afrikátě *č* v okolí Laborce přechází *e* v *a: časaty, čapiha* a po sykavkách *ž, š* před samohláskami tvrdými přechází původní *e*, také *e* z *ь* v skupině *tьrt, tьlt* na o: *žona*, ale *ženyty, pšenyc'a*, ale *pšono, čornyj, žou̯tyj*, ale *červenyj*.

Staré etym. *i* artikuluje se více vzadu na hranici středního a předního patra a podobá se evropskému úzkému *e*. Ztratilo již dávno schopnost palatalisace předcházejících souhlásek *(nesty, nyva, sadyty, vozyty)*. Od údolí řeky Uhu a ještě dále na Vrchovině bývalé berežské župy od Šerbovce na západ podržuje starou přední artikulaci bez palatalisace předcházejících souhlásek. Zjev ten se omezuje na některé koncovky: dativ sg. a instr. pl. masc.: *bratovi, vilmi* a v inf.: *nesti, dati*. Je však malá oblast, a to na jižním Zemplínsku od Ruské Poruby až do řeky Toplé, kde toto *i* palatalisuje předcházející zubnice *d, t*, a to jenom v infinitivu: *choďiťi, robyťi*.

Staré etym. *ě* má střídnici na celé oblasti *î*, které změkčuje předcházející zubní souhlásky a po hláskách a na začátku slov je prejotované: *ďîdo, ťîlo, mîra, vîra, toi̯î, i̯îsty*. Od Popradu na západ a v ostrovech Helcmanovce, Zavadka, Porač po retnicích vytváří se přechodná hláska *i: pi̯îsna, mi̯îra, vi̯îter*.

Rozdíl mezi starým *i* a *ы*, jak jsme již poznamenali výše, udržuje se v oblasti od Popradu až do Teresvy, jenom s tím rozdílem, že se artikuluje více vzadu, než při velkoruském *ы*, jak to poznamenal již Broch a Durnovo. Po retnicích se *ы* labialisuje a pod Užhorodem od Seredného až ke Kamenici se *ы* labialisuje ve všech polohách *(bъ̀iu̯, mъ̀ity, sъ̀in, dъ̀im, šъ̀ity)*. Pod Užhorodem se rovněž vyskytuje celá řada vesnic, kde *ы* splynulo s dávným *i* v jeden střední zvuk *y*, jak to je v nářečích ukrajinských všeobecně: *syn, ryba, dyn'a*. Tento zjev nalézáme také ve vesnicích na pohraničí nářečí slovenských.

Vyskytuje se také nové *ы*, a to z původního *i* a *ě* po sykavkách *š, ž* a v okolí Popradu po *č: šыi̯a, žыty, čыstыi̯, šыsť*.

Ve vsi Vyšní Runa za Marmarošskou Sihotí staré *i* v téměř každé poloze přechází v *ы: Vasыľ, nosыtы*.

Praslovanské *o* zachovává se ve všech nářečích jihokarpatských podobně jako *e* jen v slabikách otevřených: *nošu, vozyty*. V slabikách uzavřených *o* nezůstalo, nýbrž přešlo v monofthongy: *u, (i̯u), ü, ы, y, i: kûn', ki̯ûn', kün', kыn', vyz, kîn'*. Tyto střídnice se omezují na určité, uzavřené pro sebe území a jen zřídka se vyskytují případy, kde na oblasti jedné střídnice by se vyskýtala střídnice druhá. Oblast přehlásky *o* > *i* táhne se od Popradu až do řeky Ciroky,

potom je přerušena oblastí střídnice *u* až do horního toku řeky Uhu. Od Uhu jde Vrchovinou až do Sinevírské Polany a znovu je přerušena střídnicí *u* až do Brustur. Odtud potom objevuje se znovu v údolí horního toku řeky Tisy v nářečích huculských.

Střídnice *u* zabírá především jižní část Marmaroše, počínajíc od řeky Ruskovy, zaujímá kotlinu Sihoťskou a přes Bočkov, Kobyleckou Polanu přechází do údolí řeky Teresvy až do Brustur. Na západě proniká až do Koločavy-Lazů, Berezova, Lipši, Chustu, Verjacje, Černého Ardova, Heteně. Na západ od této čáry leží oblast střídnice *o* > *ü* až do údolí řeky Latorice. Odtud pak se počíná zase oblast střídnice *o* > *u*, která se táhne až do řeky Ciroky.

Oblast střídnice *o—ü*, jak bylo již poznamenáno, je uzavřena na západě údolím řeky Latorice, na východě čarou, ohraničující západní výběžky střídnice *o* > *u* v bývalém Marmaroši a Ugoči. Od severu ohraničují tuto oblast Boržavské poloniny, jen u Volového tato hranice přestupuje na sever od poloninského pásma a táhne se až do Nižního Sinevíru a Koločavy-Horbu.

Střídnice *o* > *ы* zaujímá jen malý prostor v okolí Lubovni po obou stranách řeky Popradu. Zřídka objevuje se *ы* v oblasti střídnice *o* > *i*, *o* > *u*, avšak zde omezuje se na některá slova.

Střídnici *y* možno pokládati za obměnu střídnice *ы* a objevuje se jen v údolí řeky Ruskovy po retnicích *(pyd, vyn, vyz)* a tento zjev proniká až do údolí řeky Čeremoš.

Nejřidší jest střídnice *o* > *ju* a objevuje se ve vesnici Zavadce u Spišské Nové Vsi a stopy její jsou v Porači a v Slovinkách. Je dokázáno, že tato střídnice byla rozšířena na celém území lemkovském jižně a severně od Karpat.

Hláska *o* v otevřených slabikách objevuje se ve dvou podobách, v úzké a v normální. Úzký tvar, na který upozornil první již prof. O. Broch v nářečí vesnice Ubly, objevuje se před slabikami s *i* < *ě* a *u*. Zaujímá značnější oblast, a to od řeky Laborce až do kotliny Sihotské s výjimkou nářečí huculských. Toto úzké *o* charakterisuje nářečí bojkovská po obou stranách Karpat a vyskytuje se paralelně s úzkým *e*.

Hláska *u* původu praslovanského a jako střídnice nosového *ǫ* udržuje se všude s výjimkou některých kategorií gramatických. Jsou to tvary sloves třídy *-ovati*, v presentu *iju, üju, ыju* na místě pravidelného *-uju: kupuju* > *kupiju, kupüju, kupыju*. Tento zjev je nutno spojovati s přehláskou *o* > *u, ü, i*, ačkoliv zde chybí podmínka, a to uzavřenost slabiky. Tento zjev se vyskytá od řeky Ciroky na západ až za Poprad, s výjimkou Vrchoviny. Na celé oblasti od řeky Ciroky až do Popradu jak tvrdé *u*, tak i měkké v uzavřených slabikách přechází často v *i: klič, polidne*. Podobně je tomu na Vrchovině berežské v okolí Verecek: *Jirko, Jir'ja*.

V nářečích jihokarpatských vyskytuje se také obměna *u* širokého, blízkého k *o*, která se vyskytuje v slabice přízvučné před tvrdými slabikami *(mũcha, rũku)*. Tuto obměnu konstatoval Broch v nářečí ublanském, ale je rozšířena i jinde na sever po Kostrinu a na jih až do Podhoroďa u Sobranců a také v několika vesnicích mezi Seredným a Mukačevem.

V souhláskách se nevyskytuje tolik změn, jako v samohláskách. Retnice *p, b, v, m* se udržují, při čemž se zuboretné *v* po samohláskách nebo na začátku slova před souhláskami mění v bilabiální *ų: chodyų, ųčera*. Někde na začátku slov a v sandhi mění se *v* v čistou samohlásku *u: v noči* > *u noči*. V některých nářečích lemkovských na pohraničí slovenském přechází *v* před explosivami v retní spirant *f (praſda)*. V části nářečí šaryšských *v* ve funkci předložky v sandhi mění se v hrdelní spirant *h* před znělými souhláskami a v neznělý spirant *ch* před souhláskami neznělými: *hmerty, chtoďu*.

Po retnicích před měkkými samohláskami na velkém území jihokarpatském se objevuje *l* epenthetické, zejména ve tvarech časování pres. dosahuje na západě až do okolí Zborova. V nářečích huculských a na západ od Zborova toto *l* epenthetické buď vůbec mizí, nebo se vyskytuje jen ojediněle.

Zubní *t, d*, podobně jako tomu je na celé prostoře východoslovanské před měkkými samohláskami, dává střídnici *t* + *i̯* = *ć (svíčka)* a *d* + *i̯* v nářečích na východ od Latorice má střídnici *ź (chožu, vožu, urožai̯)* a na západ od Latorice střídnici *dź (chodźu, vodźu, urodźai̯)*. Tytéž souhlásky před *i* z *ě* často v nářečích západních a pravidelně v nářečích huculských přecházejí na měkké *k', g' (sk'ina* místo *slina, g'ido* místo *dido)*.

Zubní *s, z* před měkkými samohláskami a hlavně před *i* < *ě* v nářečí mezi Toplou a Latoricí mají artikulaci koronální a akusticky se vyznačují jako poloměkké nebo docela tvrdé. Na západ od Toplé a také na Vrchovině šaryšsko-zemplinské od říčky Ladomirky *s, z* před měkkými samohláskami artikuluje se dorsálně do takové míry, že se mění v měkké sykavky *ś, ź: ś'ino, ź'ila, ś'ati, ź'ať*. Na východ od Latorice artikuluje se v týchž polohách až k nářečím huculským koronálně-dorsálně: *s'ino, z'ila, s'uda, s'a*. V nářečích huculských artikulace těchto souhlásek před měkkými samohláskami je stejná jako v nářečích centrálních, a to koronální, nebo se dispolatalizuj: *zila, des buų, ses, suda*.

Zubní afrikáta *c* v příponách *-ec', -yc'a* ztvrdla v nářečích západně od řeky Ciroky a také v nářečích huculských *(kupec, tanec, pšenyca)*.

Souhlásky *s, z, c* v příponě, která vznikla sloučením *č, š, ž* + *sk*, počínajíc od Laborce na východ jsou měkké: *rus'kyj, n'imec'kyj, pras'kyj, berec'kyj*.

Afrikáta *č* zachovává ve většině nářečí původní měkkost: *č'asto*, *č'uju*, *č'ort*. Ztvrdlo toto *č* jen v nářečích marmarošských a často v nářečích vrchovinských býv. župy berežské. Nejsilnější ztvrdnutí se vyskytuje v nářečích zapopradských, neboť tam se původní *i* po *č* přeměnilo v *ы*: *pečы*, *čыstыj*. Také ztratily svou dávnou měkkost sykavky *š*, *ž*, s výjimkou nářečí huculských a částečně nářečí v údolí řeky Ruskovy. Od Latorice na západ obě tyto souhlásky mají větší stupeň tvrdosti, takže původní *i* po těchto souhláskách přechází v *ы*. Hláska *r* zachovává ještě původní měkkost jak na konci slov, tak i uvnitř: *pysar'*, *rыbar'*, *cer'kov*, *ver'ch*.

Hláska *l* vyskytuje se ve třech podobách: střední *l* skoro na celém území, na východě od Laborce před všemi samohláskami, na západ od Laborce má převahu tvrdé *l*. Měkké *l* se vyskytuje jenom před měkkými samohláskami: *l'ito*, *zeml'a*, *lud'*. Na konci slabik často *l* mění se na bilabiální *ų*: *poųnыj*, *chodyų*, *maų*. Také na západě od Toplé na malém území toto *l* před tvrdými samohláskami: *ы*, *o*, *a*, *u* přechází v bilabiální *ų*, podobně jako v nářečích slovenských a polských *(hoųova*, *ųauka*, *maųo*, *hoųubok)*.

Zadojazyčné *k*, *g*, *ch* a hrdelné *h* v původních skupinách: *kы*, *hы*, *chы* si udržely svou zadní artikulaci na velice rozsáhlém území, a to od Popradu až do údolí řeky Uhu s výjimkou Tibavského potoka a potom od Latorice až k Teresvě. Mezi Uhem a Latorici v této skupině artikulace *k*, *g*, *ch*, *h* posunula se k středu tvrdého patra a vyskytuje se tam stejně jako v nářečích huculských místo toho *ky*, *gy*, *chy*, *hy*.

Praslovanské skupiny *tъrt*, *tъrt*, *tъlt*, *tъlt* mají různé střídnice *tъrt* > *tert (ver'ch)*, *tъrt* > *tort (hornec')*, *tъlt* splynulo s *tъlt* a místo nich máme *tolt* > *toųt (voųk*, *doųhыj)*. Na místě *tort* vyskytuje se také *tыrt (hыrtenka*, *tыrhaty)* a v nářečích západních také *tart (harč'ok*, *barz)*.

Praslovanské skupiny *trъt*, *trъt*, *tlъt*, *tlъt* daly střídnice: *tret*, *trыt*, *tlыt (krest*, *drыvo*, *slыza)*. Postavení střídnic *e*, *ы* po plynných neudržuje se všude. V nářečích východních může státi *e*, *ы* i před plynnými: *erstyty (yrstyty* > *rstyty*, *styty)*, *hыrmity*, a v nářečích západních, t. j. na západ od Laborce *ы* stojí pravidelně před plynnými: *dыrvo*, *sыlza*.

Plnohlasí *torot*, *tolot*, *teret*, *tolot* na místě psl. *tort*, *tolt*, *tert*, *telt* záchovávají se i v nejzápadnějších ostrovech. Jsou kriteriem pro rozhraničení nářečí slovenských od podkarpatoruských.

Začáteční *or*, *ol* mají střídnici s intonací taženou *ra*, *la (ralo*, *lakomыj)*, s intonací raženou *ro*, *lo (rozum*, *lokoť)*.

Ze skupin souhláskových je třeba uvésti to, že na místě *gv* + *ě* > *i* vyskytuje se *zv (zvizda)* a na místě *kv* + *ě* > *i* objevuje se jednak *cv* v nářečích východních, v západních udržuje se *kv*

stejně jako v jazycích západoslovanských *(kvíťa, cvísty)*. Původní skupiny *dl*, *tl* se nezachovaly. Místo nich je *l* bez zubnic: *molytva*, *plela*. V nářečích západních vyskytují se případy, že skupiny *dl*, *tl* žijí, a to ve slovech kulturního původu: *mydlo*, *kovadlo*. Dialektický význam mají změny, objevující se u tázacích zájmen. Staré zájmeno *kъto* změnilo se s jedné strany dissimilací na *chto*, které zaujímá většinu nářečí, a to od Popradu až k Uhu a potom Vrchovinou jde až do huculských nářečí. Na jižních svazích Karpat od Uhu až k Teresvě nastala metathese, podobně jako v nářečích srbocharvátských, a místo *kъto* je *tko* nebo *ko*.

Zájmeno *čьto* má až tři tvary 1. *što*, které se vyskytuje ve většině nářečí jak na západě, tak i na východě až k řece Boržavě, 2. *šťo*, které je rozšířeno od užanské Vrchoviny až do Marmaroše, 3. *šo* v údolí řeky Uhu a na Huculštině.

Asimilace *d* před *n* je ve většině nářečí od Laborce až k Teresvě zjevem všeobecným. Dissimilace *šk* > *čk* *(čkoda, čkola* místo *škoda, škola)* je charakteristickým zjevem mezi Laborcem a Uhem. V nářečích východních, počínajíc od řeky Turje *r* ve skupině *rl* asimiluje se na *ll* *(tella* místo *terla)*.

Z morfologie je nutno opakovati to, co bylo již na počátku řečeno, že nářečí huculská se liší svým systémem od ostatních tím, že zachovávají rozdíl mezi měkkými a tvrdými kmeny. Tento rozdíl zanikl ve všech ostatních nářečích, kromě některých stop u ženských podstatných jmen na území mezi Teresvou a Latoricí. Zato však deklinace podst. jmen na západ od Teresvy je bohatší formami, neboť v této oblasti je dochováno ještě mnoho zbytků dávných koncovek deklinací podle kmenů, ačkoliv samo rozdělení deklinací podle kmenů vymizelo a zvítězil princip rodový. Z bývalých devíti typů podle kmenů je nyní pouze pět typů: 1. typ jmen podst. ženského rodu z dřívějších kmenů *-a-*, *-ja-*, 2. typ podst. jmen rodu mužského z dřívějších kmenů *-o-*, *-jo-*, *-i-*, *-n-* a také jmen podst. rodu středního z bývalých kmenů *-n-*, *-s-*, 3. typ podst. jmen rodu ženského z bývalých kmenu *-i-*, *-u-*, 4. typ podst. jmen rodu středního z býv. kmenů *-t*, 5. tvoří podst. jméno *maty*, který je možno také zařaditi do třetího typu.

První typ, jak řečeno, povstal hlavně ze smíšení koncovek *o-* a *ŭ-* kmenů. Má hlavně v plurálu silné stopy dávných koncovek *o-* kmenů, a to v dat., lok., instr.: *-om* s příslušnými přehláskami, *-ich* a *-ы* *(panum, v lazích, z panы)*. Koncovky *-am*, *-ach*, *-ami*, jak to je v jiných nářečích ukrajinských a východoslovanských, ještě všude nepronikly. V sg. jednotlivé pády mají dublety koncovek bývalých *-o-* a *-u-* kmenů: gen. *-a*, *-u*, dat. *-ovi*, *-u* (tato poslední koncovka má převahu v nářečích marmarošských), vok. *-e*, *-u*, u měkkých *-'u*, lok. *-i*, *-u*, *-ovi*, u měkkých *-y*, *-'u*, *-'ovi*. Kromě toho gen. sg. jmen podst. bývalých *-i-* kmenů

a také souhláskových kmenu má někde v nářečích východních koncovku *-e (toho dne)*. V pl. původní koncovka v nom. pl. tvrdých kmenů v západních nářečích zachovává ještě koncovku *-i*, ale jinak všude panuje forma akusativu na *-ы (паны)*. Životná podst. jména a jména osobní mají často zakončení původních *-ŭ-* kmenů *-ove, panove, vîtrove*. V gen. pl. v západních nářečích setkáváme se s koncovkou *-och*, která se vyskytuje v nářečích východoslovenských. V instr. pl. nacházíme často v západních nářečích a někde i ve východních koncovku duálovou *-oma (psoma)*. V lok. pl. vedle původní koncovky *-ich* (*o-* kmenů) vyskytuje se často koncovka *-och* (*ŭ-* kmenů) a *-ach* (*a-* kmenů).

Zajímavým zjevem jest, že vlastní jména masc. v Marmaroši v gen. sg. mají koncovku gen. fem. *ы (Alexander, Alexandrы)* a také v acc. *-u (za Petru)*. Vysvětliti je to možno vlivem rumunským, kde toto podst. jméno v nom. sg. mělo koncovku *a* a v dalších pádech se skloňovalo podle mužsk. *-a-* kmenů.

Podst. jména rodu ženského nemají tak různorodé koncovky jako substantiva masculina. První typ původních *-a-* kmenů zachovává všude původní koncovky a jen v gen. pl. můžeme konstatovati vliv koncovky mužsk. rodu *-ovъ (žabîv, sestrîv)*. V instr. sg. objevuje se místo pův. koncovky *-oju, -eju* na větším území, a to od Tisy až k Ondavě koncovka *-ou*, která pronikla také do druhého typu deklinace podst. jmen fem. a také do dekl. zájmenné. složené. Na západ od Ondavy místo *-ou* je rozšířena koncovka *-om (dobrom, sestrom)* a na pohraničí nářečí slovenských vyskytuje se někde i koncovka *-u (z dobru sestru)*. V huculských nářečích vyskytuje se ještě nová koncovka v gen. pl. u jmen podst. *a* kmenů *-yi (kosyi)*. Je to vlivem někdejší koncovky *-i* kmenů. Podst. jména mužsk. rodu *-a-* kmenů neuchovala svou deklinaci v čistotě. Podlehla vlivům deklinací *-o-* kmenů masc. prvního typu v dat., instr. a lok. sg.: *sluhovi, sluhom, sluhovi*.

Podst. jména rodu středního, jak bylo řečeno, podržela pouze dva typy deklinací, a to *-o-*, *-jo-* kmenů a *-t-* kmenů. Deklinace původních *-n-* kmenů zmizela a splynula s prvním typem dřívějších *-o-* kmenů. První typ *-o-* kmenů ve srovnání s původním pozměnil se v tom, že v některých pádech projevuje vliv deklinace mužs. rodu prvního typu, a to v dat. a lok. sg. *(selovi)* a také v gen. pl. *(selîv, polîv)*.

Druhý typ deklinací podst. jmen rodu středního také se neudržel ve svém původním rázu, poněvadž jsou pod vlivem deklinace prvního typu *-o-* kmenů. Je to patrné v dat. sg. *(hus'atu)* — huculská nářečí podržují původní koncovku *-ty (hus'aty)* — v instr. sg. *-om* místo *-em- (hus'atom)* — v huculském však *hus'atem*. V pl. je možno viděti vliv prvního typu v dat., kde místo koncovky *-em* je střídnice *-om* · *-um, -üm, -îm (hus'atum, hus'atüm, hus'atîm)*.

Ve východních nářečích v instr. pl. se zachovává původní koncovka *s teľatьı* a v lok. pl. vedle staré koncovky *-ích* také *-ach, -och.*

Přídavná jména skloňují se jenom podle deklinace zájmenné — složené, stažené. Ze staré jmenné deklinace zůstaly jenom zbytky v nom. sg.: *holoden, hoden* a v nom. pl. *hodny, odny*. Dialektický význam má nerovnost v zakončení nom. sg. neutr., kde se objevuje až trojí zakončení: 1. nestažené *-oje (dobroje teľa)*, které se vyskytuje od údolí řeky Uhu a Turje na východ až po dolinu Velké Riky; 2. redukovaný tvar *-oj (dobroj teľa)*, který se šíří od doliny řeky Uhu a Turje až po údolí řeky Ciroky; 3. krátký tvar *-e (dobre teľa)*, který převládá na západ od Ciroky a také na východ od Velké Riky. Nom. pl. má pro všechny tři rody stejné koncovky *-i* na východ od údolí řeky Ciroky: *dobri panьı, dobri sestrы, dobri poľa* a koncovku *-ьı* z akk. pl. na západ od údolí řeky Ciroky: *dobrьı pany*. Zajímavé je, že koncovka *-i* palatalisuje předcházející zubní souhlásky s výjimkou kotliny boržavské: *moloďi telata — molodi telata, krasn'i poľa — krasni poľa*. Ve fem. sg. vyskytují se tvary jen stažené v nom. sg. *-a* a nikoliv *-aja (mala rîka)* a také v akk. sg. *-u* a nikoliv *-uju (malu rîku)*.

Závažný dialektický význam má i stupňování přídavných jmen. Vyskytují se tu tři způsoby: 1. na území býv. župy marmarošské stupeň vyšší tvoří se pomocí rumunského *maj* (lat. *magis*) + posit.: *maj dobrьı, maj zelenьı*, 2. s pomocí přípony *-jьs: dorožyj, užyj*, která je rozšířena hlavně v nářečích středních až do údolí řeky Uhu, 3. příponou *-jьs + ě: zelenîjšyj, silnijšyj*, která je rozšířena na celém území od Boržavy až do Popradu.

Deklinace zájmen podržuje původní rozdělení na deklinaci zájmen osobních a rodových. V deklinaci zájmen osobních mají převahu tvary enklitické nejen v dat. a akk. sg., nýbrž také v gen. sg. *(daj my, dam ty, vydžu ťa, vz'aų vîd ťa)*. V deklinaci zájmen rodových nacházíme vyrovnání tvarů pod vlivem deklinace zájmen ukazovacích: *tot, tota, toto:* v gen., dat., v instr. sg. *(tot, toho, tomu — s'oho, s'omu, mioho, miomu, mojomu, mojoų)*. Také tvary ukazovacího zájmena *tot* v instr. sg. masc. a od gen. pl. vyrovnaly se do tvaru zájmenné deklinace složené *(tьım, tьıch, tьım, tьımy, tьıch)*. Stejný vliv můžeme zjistiti také ve tvarech ženských. Pod vlivem *tojî* máme: *s'ojî, toų, s'oų*. Vliv labialisace hlásky *ü* je patrný ve tvarech dat. a lok. sg. fem. zájmen ukazovacích *tota, ses'a*, kde se místo *tüj, süj* vyskytuje na území přehlásky *o* > *ü* tvar *tüų, süų*.

Číslovky od pěti výše ztratily svou deklinaci podle *-i-* kmenů a přešly k typu: *dva, try, čotьıry*, takže místo gen. *pjaty*, dat. *pjaty* máme *pjaťoch, pjaťom*.

Slovesné tvary hlavně následkem změn fonetických mají velkou různorodost v první os. sg. pres. Roztřídění tvarů

slovesných seskupuje se podle tematického *-y- (-i-)*, *-e-* a bez nich. Nejvážnějším zjevem je všeobecná kontrakce v dalších osobách pres., vzniklá vypadnutím tematického *-e-* u sloves třídy na *-aty (trymam, trymaš, trymat, trymame, trymate)*. Tento zjev je všeobecný v nářečích západních, slábne v nářečích východních a omezuje se tam jenom na 2. a 3. os. sg. Druhou zvláštností je, že tatáž třída slovesná od Uhu na západ místo koncovky v 1. os. sg. pres. *-ju* má *-m (-am)*: *trymam, mam*. Třetí zvláštností je, že slovesa s tematickým *-e-* s kmenem na samohlásku ztrácejí v 1. os. sg. a 3. os. pl. intervokalní *-j-* a na jeho místo často přichází intervokální *-ų-* *(dau, dauu, mɯu, mɯuu)*. Tento zjev se rozšiřuje na území mezi Laborcem a Velkou Rikou. Čtvrtým charakteristickým zjevem je, že slovesa první třídy s kmenem na zadopatrové *k*, *h* v 1. os. sg. a 3. pl. před koncovkou *-ju*, *-juť* podržují tyto zadopatrové souhlásky: *peku, pekuť, stryhu, stryhuť*. Tento zjev je rozšířen hlavně v kotlině boržavské, v údolí řeky Turje, Uhu a od Berezného na sever. Pátý zjev je, že slovesa třídy na *-ovaty* mají přehlásku *u* na *ы, ü, i* v koncovce *-uju, -ujut (kupыju, kupüju, kupiju)*. Šestý zjev: slovesa s kmenem na *s, z* před koncovkou *-ju* na území od Užhorodu na západ až k řece Toplé se nepalatalisují *(pros'u, voz'u* a ne: *prošu, vožu)*. Dialektický význam má také i ten zjev fonetický, že kmenové *d* před koncovkou *-ju* na východ od Latorice má střídnici *ž* a nikoliv *dž* jako na západ od Latorice *(chožu — chodžu)*.

V 3. os. sg. a pl. vyskytuje se ve slov. třídách s tematickým *-i-* tvrdé *t* od Laborce na západ na boržavské Vrchovině a v býv. marmarošské župě. Měkké *-ť* zaujímá střed mezi Laborcem a Boržavou. V údolí řeky Ruskovy slovesa s tematickým *-e-* podržují koncovku *-t* v 3. os. sg. *neset*, kdežto všude jinde tato koncovka v této třídě odpadla. Koncovka *-t* ztratila se také v 3. os. pl. sloves třídy *-i-* v nářečích huculských *(choďé, nos'é)*.

V minulém čase jsou všeobecné tvary opsané, t. j. složené z part. praet. II. pres. od slovesa *byty* — *jem (chodyų jem, chodyų jes')*. Toto pomocné sloveso se vynechává, když před slovesem stojí zájmeno osobní: *ja chodvų, tы chodyų*. Máme však čtyři slovesa: *plesty, mesty, vezty, bosty*, která v čase minulém se končí na *ch (h)*: *plûch, mjûch, vjûch, zbûch*. Vysvětlení těchto tvarů není doposud uspokojivé. Tento tvar se omezuje na podhoří od horního Uhu až k řece Ruskově. Na území za Laborcem původní koncovka part. praet. II. v rodě mužském *-l* se zachovává: *ja chodyl, ja robvl*, a na východ odtud přechází *l* na bilabiální *ų*: *chodyų, robyų*.

Budoucí čas tvoří se pomocí *budu* + *inf. (budu chodyty)*. Na západ od Laborce místo infinitivu klade se také participium praet. II.: *budu chodvl* a v nářečích marmarošských, hlavně huculských, *budu* je zastoupeno *mu: mu chodyty*.

Je nutno zdůrazniti také dvojí způsob tvoření kondicionálu, a to pomocí *bych* na východě a *by, bym* na západě a také na východě: *robyų bъch, robyų bъm.*

Dialektický význam má také tvoření imperativu, který v západních nářečích má jen v důsledku stálého přízvuku na druhé slabice od konce jen krátkou koncovku *(ber, berte)*, kdežto na východě vyskytují se tvary na *-y, -ĭť (ber|y, ber|ĭť)*. Tento západní kratší tvar se rozšiřuje silně na východ a lze jej pozorovati až v údolí řeky Boržavy.

Infinitiv se končí na *-ty* v některých západních nářečích na *-ti (chodyty, choditi)*. Toto *t* splývá s zadopatrovými *k, g* v *č (pečy, stryčy)*.

Znělost souhlásek uprostřed slov i v sandhi vůbec mizí před neznělými, poněvadž se k nim asimilují, a naopak neznělé se asimilují ve znělé: *hadka* > *hatka, prus'ba* > *pruz'ba* — a na konci slov zůstává jen v části nářečí, a to v nářečích východní Vrchoviny, počínajíc od řeky Uhu. V emfazi vzniká stejně jak po znělých, tak i po neznělých neplný zvuk *ъ (jakъ, dubъ)*.

Přízvuk není na celé jihokarpatské oblasti stejný. Nářečí na západ od údolí řeky Laborce mají přízvuk stálý, a to na druhé slabice od konce, jako je tomu ve východoslovenských nářečích a v polštině vůbec: *v|oda, v|yno, bor|oda, mol|oko* atd. Na východ od Laborce jest přízvuk pohyblivý, který v deklinaci podstatných jmen, jmen přídavných, zájmen a číslovek souhlasí s obecně ukrajinským. Jisté ozdíly mezi přízvukem spisovné ukrajinštiny, ale v souhlase s nářečími karpatskými vůbec, možno najíti v slovech složených s předponami, které strhují přízvuk na sebe: *p|otik, z|avada, z|astaųnyk, |obkladъ, |ožyla, n|azad, r|oskolotok* atd. U sloves obecným zjevem je přesunutí přízvuku při kontrakci sloves na *-ati: l|ĭtam, l|ĭtaš, l|ĭtať; h|adam, h|adaš, h|adat.* U sloves I. tř. je přízvukový rozdíl mezi 1. sg. a ostatními osobami ten, že v 1. osobě sing. přenáší se přízvuk s koncovky na kmen: *nest|y — n|esu, nes|eš, nes|e; vest|y — v|edu, ved|eš, ved|e* a stejně ve tř. III. a IV.: *terp|ĭty — t|erpl'u, terp|yš; has|yty — h|ašu, has|yš.* Tento zjev rozšiřuje se od údolí Boržavy na východ.

Slovesa I. tř. podržují také stálý přízvuk v plur. 1. a 2. osobě: *nesem|e, neset|e, vedem|e, budem|e.*

Délka v ukrajinských nářečích jihokarpatských se neudržela a pod přízvukem se slabika nepatrně zdlužuje.

Otázka dialektického dělení a poměr ukrajinských nářečí Podkarpatské Rusi k ostatním oblastem těsně spolu souvisí. Tato otázka má už značnou literaturu, počínajíc od r. 1827, a to pamětní dopis Ivana Berežanina-Fogaraše Orlajovi a Lučkajovu Grammatica slavo-ruthena z r. 1830. Všichni dosavadní badatelé jsou zajedno v tom, že soustava fonetická a morfologická

a rovněž i slovník jsou ukrajinské. V posuzování poměru těchto nářečí k druhým nářečním skupinám jazyka ukrajinského nejsou však všichni badatelé zajedno. Někteří (A. Sobolevský a po něm s počátku I. Zilinský) spojovali tato nářečí s nářečími severněukrajinskými pro rozdíl v přehlásce etym. zavřeného *o*, *e* od nejbližších nářečí ukrajinských v Karpatech. Tento názor nyní padl důkladnější klasifikací ukrajinských nářečí a poukazem Vsevoloda Hancova na odlišný systém nářečí severněukrajinských. Nářečí ukrajinská jihokarpatská náležejí do skupiny jihozápadních nářečí ukrajinských, s čímž souhlasí prof. N. Durnovo a také I. Zilinský, a k tomu vedou také i výsledky mého bádání.

Největší souvislost našich nářečí s nářečími severokarpatskými projevuje se ve třech skupinách, a to *lemkovské*, *bojkovské* a *huculské*. Tuto souvislost jsem dokázal mnohými jevy fonetickými a morfologickými. Je pravda, máme některé odchylky v nářečích jihokarpatských, které mají původ v tom, že se stýkají s nářečími sousedními nebo ve svém rozvoji šly jinou cestou (palatalisace zubních *d*, *t* před *i* v infinitivě: *chodiłi*, pres. tvary sloves *-ovati: -iju*, *-uju*, *-ыju* místo pravidelného *-uju*, *-kupiju*, *kupuju*, *kupыju*). V bojkovských nářečích, a to na jih od pásma poloninského, vyskytují se zjevy, které nejsou známé v nářečích severokarpatských, a to metathese *kt* > *tk* v zájmenu *kto*, koncovka *-ch* (*-h*) místo *-ų* v čase minulém maskulin u čtyř sloves: *vesty*, *plesty*, *mesty*, *bosty* — *vjůch*, *plůch*, *mjůch*, *bůch*, střídnice *ž* za *d* + *j*: *chožu*, *vožu*, asimilace *r* v *l* ve skupině *rl*: *umerla* > *umella*, *terlyc'a* > *tellyc'a*.

Mezi těmito nářečími se vyskytují pásma nářečí přechodních, a to mezi řekou Laborcem a Cirokou, která patří do nářečí bojkovsko-lemkovských. Přechodní charakter mají i nářečí kotliny sihoťské a nářečí údolí řeky Ruskovy; první projevuje jevy staré a současně i novější huculské (*o* > *u*, *ъ* > *y*), druhé tvoří přechod mezi nářečími marmarošskými a bukovinskými (**o* po retních > *y*, jinak > *u* (*vyz*, *kuň*).

Izoglosy nakreslené na mapě dají nám názorný obraz toho, jak hranice jednotlivých zjevů fonetických a morfologických jen zřídka se kryjí, neboť každý z nich má jiný historický vývoj. Nejvíce se shodují střídnice za etym. uzavřené *o*, *e*, pokud jsou jimi *i*, *ü*, *u*, a i tu vývoj k ikavizmu u *e* je silnější. Hranice izoglos bývají nejčastěji řeky nebo údolí řek, zřídka horská pásma, ku příkladu poloninské pásmo boržavské netvoří hranici přehlásky *o* > *i*, neboť dřívější cesty vedly často přes horské průsmyky a ne údolím řek.

Postup, jakým se rozšiřovaly jazykové zjevy v naší oblasti, nebyl tak jednoduchý, ale naopak velice složitý. Největší úlohu ve formování nářečních skupin nebo v jejich deformování měl

pohyb obyvatelstva, kterého tak často vzpomínají historikové (Petrov, Gabriel, Šaš). Tento pohyb můžeme pozorovati ze západu na východ a jihovýchod, a byl příčinou rozšiřování zjevů lemkovských až k Boržavě. Pohyb ze severu na jih (v býv. župě berežské a ugočské) způsobil rozšiřování přehlásky $o > ŭ$ až do býv. župy satmarské a sabolčské a v Maramoroši palatalizaci $t > c$ *(mas'c', sc'ĭkaty)*, a také z jihu na sever v býv. župě maramorošské $ź < d + j$.

Mimo to je třeba pamatovati i na vlivy kulturní, které se uplatňovaly hlavně na západě pod silným vlivem slovenštiny jakožto jazyka kulturnějšího a jazyka vrstev hospodářsky silnějších. Naopak na východě nižší kultura rumunských kolonistů způsobovala asimilaci tohoto obyvatelstva k místnímu rusínskému obyvatelstvu, silnějšímu kulturně.

Stran ostrovů na území východního Slovenska můžeme jen zdůraznit, že se zachránily svou zeměpisnou polohou pro těžký přístup do těch vesnic (Zavadka, Porač, Uhorna, Pača, Banske, Davidov, Didačov, Maškovce).

Tyto okolnosti způsobují, že v našem rozdělení dialektickém na tři skupiny: *lemkovskou*, *bojkovskou* a *huculskou* možno ještě podle většího nebo menšího čísla jazykových zjevů spatřiti také četná podřečí, která mohou býti přechodem k sousedním nářečím nebo tvořiti samostatný celek podle toho, které zjevy bereme za dělidlo.

Stran příbuznosti s nářečími jihoslovanskými, na které poukázali někteří badatelé (Pogorělov, Holovacký), můžeme jen naznačiti archaické paralelismy, vyjímajíc metathesi *kto* — *tko*, která se mohla vyvinouti pod vlivem pozdější srbochorvatské kolonisace.

Největší vliv na ukrajinská nářečí jihokarpatská měla nářečí slovenská a polská, a to na nářečí lemkovská, která vyvolala vznik nového typu nářečí východoslovenského.

RÉSUMÉ

Le présent travail contient les résultats de mes recherches consacrées à l'étude des dialectes de la Russie Subcarpathique et de ceux des territoires voisins, notamment en Slovaquie et dans la partie de Marmaroš qui appartient actuellement à la Roumanie, c'est-à-dire, des environs de Sihot et des vallées des rivières Vyšava et Ruskova. J'ai poursuivi ces recherches, commencées en 1922 déjà, jusqu'à ces jours-ci et j'ai complété mon travail, rédigé en 1930, par la matière que les recherches de ces dernières années m'avaient apportée. J'ai examiné, de façon plus ou moins large, la langue parlée dans 179 communes, et si nous y ajoutons les données fournies par les notes de Verchratský, Hnatjuk, Broch, Víra, Bonkáló, prises sur 100 communes, nous obtenons le nombre dans 300 communes sur le total de 520 communes ruthéniennes dont le dialecte est étudié dans le présent travail.

Le but de cette étude est de compléter la matière, recueillie jusqu'à présent, par les spécialistes mentionnés, de fixer ses caractères linguistiques autant que c'est possible, aussi en ce qui concerne leur répartition géographique et d'établir enfin sur cette base les groupes dialectaux dans la longue mais étroite zone, s'étendant des Tatras aux sources de la Tisa et de ses affluents. Le travail du prof. O. Broch sur les dialectes des communes Ubla, Korumla et Falkušovce servit de point de départ à notre étude; les dialectes de ces communes se trouvant au milieu de tous les autres sont purement ukraïniens, mixtes et slovaquisés. Le dialecte de la commune d'Ubla, notamment, unit de nombreux phénomènes phonétiques et formels de l'orient et aussi de l'occident. A côté des études faites sur place, j'entrepris aussi des travaux de laboratoire, dans le laboratoire de phonétique du prof. Joseph Chlumský, à l'Université Charles, et dans mon propre laboratoire. Pendant ces études, j'ai marqué la place de l'articulation des voyelles et des consonnes dans plusieurs dialectes typiques, de Marmaroš, de Uh et de Zemplín, j'ai mesuré la durée des voyelles et étudié le caractère sonore ou sourd des consonnes en sandhi et en position finale de mot et de phrase.

Il est difficile, dans l'état actuel de nos connaissances sur la colonisation de la région sud-carpathique qui appartient actuellement à la République tchécoslovaque et à la Roumanie, de faire coincider les anciennes unités économiques avec les groupes dialectaux particuliers. Le mouvement de colonisation, causé par le départ des Turcs du pays inférieur au-delà de la Tisa dans la direction sud, par les guerres des Kourouces avec les Labances,

et après la révolte de Rakóczy II, a trouvé néanmoins son retentissement dans le changement des groupes de dialectes ou dans leur mouvement de l'ouest vers l'est et vers le sud-est. La population primitive très rare et décimée encore par des guerres et autres catastrophes s'augmentait et cela jusqu'à nos jours, de l'afflux venant du versant nord des Carpathes. Cette immigration suppléant à l'ancienne colonisation était identique à celle-ci, du point de vue linguistique, et ce fait nous permet de constater que les dialectes du sud des Carpathes se développent dans le même sens, quant à leur phonétique et leur forme, que les dialectes ukraïniens du côté nord des Carpathes. Ce sont les dialectes des Slaves occidentaux, spécialement les dialectes slovaques et polonais qui ont déterminé certains changements, principalement dans le vocabulaire et dans la morphologie, et également dans la phonétique. Je ne tiens pas compte ici, il est vrai, des dialectes qui se sont slovaquisés dans une mesure plus ou moins large. A la base slave, pure du point de vue ethnique, se sont associés à l'est en premier lieu aussi les éléments romano-slaves, c'est-à-dire roumains, depuis le XIVe siècle. La colonisation roumaine s'étendait jusque dans l'ancien comitat de Uh (Ung), mais elle était la plus forte dans les anciens comitats du Marmaroš et Ugoča où, dans les époques lointaines, on appelait la population "les Valaques". Mais les influences roumaines n'ayant pas pas été fortes, leur action se réduit presque uniquement au vocabulaire, ainsi que celle des influences magyares. Par l'intermédiaire de ces deux peuples venaient aussi les influences des Balkans, surtout les influences turques. La Russie Subcarpathique se trouva même, pendant près de deux siècles au voisinage immédiat des régions occupées par les Turcs. Mais, la population serbocroate s'infiltra elle aussi à partir du XIVe siècle, dans les régions situées au pied des Carpathes; ce furent d'une part les propriétaires d'importants biens-fonds, de l'autre les serviteurs (haïdouques) ou enfin les marchands, connus ici sous le nom de Races. On retrouve les influences, dues à ces colons dans les dialectes ukraïniens de la Russie Subcarpathique.

Le présent travail n'étudie que la phonétique et la morphologie. La dérivation et la syntaxe suivront plus tard, et en fin de compte je publierai aussi un dictionnaire dialectal.

L'aspect phonétique des dialectes ukraïniens du sud des Carpathes n'est pas le même dans toute leur étendue. Il se présente ici deux types phonétiques, l'un plus archaïque qui occupa ce territoire presque entier au sud des Carpathes, depuis la rivière Teresva jusqu'au Poprad, l'autre plus récent qui, avec des dialectes de transition, occupe le territoire à l'est de la Teresva.

Dans le type archaïque, le phénomène caractéristique est que la différence entre le vieux ы et *i* se maintient ici et que celui-ci dans une étendue assez importante conserve sa valeur phonétique originale et qu'il passe en même temps en *y* qui prend une articulation moyenne prépalatale et médiopalatale. Par rapport au type phonétique houtsoule, les dialectes situés à l'ouest de la Teresva conservent l'*a* après les anciennes consonnes molles et après l'*į* dans toutes les positions: *ćas*, *žaty*, *noša*, *įakyį*, tandis que dans les dialectes houtsoules cet *a* se transforme en *é* fermé: *ć'és*, *ž'éty*, *nos'é*. Les dialectes situés à l'ouest de la Teresva conservent dans une bien plus grande mesure le stade antérieur de la métaphonie étym. *o*, *e* dans les syllabes fermées, et cela, à côté de la voyelle d'alternance *i* aussi celle d'*u*, *įu*, *ü*, ы *(kûn'*, *kįûn'*, *kün'*, *kын')*. Dans les dialectes houtsoules nous trouvons ici seulement la voyelle d'alternance *i (kîn')*; dans les dialectes de transition se maintient le stade antérieur de la métaphonie de l'*o* en *û* (*kûn'*, *vûl*), et dans la vallée de la rivière Ruskova apparaît aussi la voyelle d'alternance *y (vyz*, *pyd)* après les labiales. La zone houtsoule possède au lieu de l'ancien groupe *кы*, *ны*, *чы* seulement *ky*, *hy*, *chy*, et les groupes primitifs *кы*, *ны*, *чы*, situés à l'ouest de la Teresva, se maintiennent sur un important territoire. Un phénomène commun aux deux zones est le maintien de consonne mouillée *ć (choć'u)*, tandis que les autres sifflantes médiopalatales sont devenues dures à l'ouest et dans la zone houtsoule; elles restent mouillées encore dans la vallée de la rivière Ruskova *(š'épka*, *ž'al')*.

Le système morphologique de ces deux zones n'est pas uniforme non plus. L'alternance entre les radicaux mouillés et durs a presque disparu à l'ouest de la Teresva, mais elle se maintient dans la zone houtsoule. Mais, à l'ouest de la Teresva, jusqu'à la Latorica où presque, cette alternance se conserve aussi en partie sous une autre forme *(gazdынêų*, *mastêų)*. Dans la zone houtsoule s'est réalisée une plus grande égalisation entre les finales radicales anciennes, et à l'ouest de la Teresva nous trouvons dans les noms masculins encore beaucoup de traces des finales qui appartiennent à la vieille déclinaison faite suivant les radicaux. Dans le dialecte houtsoule l'*įe* initial se maintient dans les formes du pronom démonstratif à l'origine **jь* (le gén. le dat.) — *įeho*, *įemu*, tandis que les autres dialectes ont *įo (įoho*, *įomu)*.

Un trait d'archaïsme commun à la zone entière sud-carpathique est le maintien de l'*r* mouillé *(rыbar'*, *ver'ch)*, et les sons d'alternance des groupes anciens *trъt*, *trъt*, *tlъt* sont aujourd'hui *trыt*, *tlыt*, tandis que les groupes *tъrt*, *tъrt*, *tъlt* ont donné les sons d'alternance, à côté de *tert*, *tort*, *toųt* et aussi quelquefois au lieu de *tъrt* > *tыrt*.

Passons maintenant aux phonèmes particuliers dans leur développement historique pour montrer comment leurs sons d'alternance se répandent du point de vue géographique.

1. Comme nous l'avons déjà dit l'*a* slave-commun, l'*a* dur et l'*a* mouillé, aussi *ja* < *ę* se maintiennent dans le territoire sud-carpathique entier, excepté les dialectes houtsoules: *stoi̯aty*, *daty*, *ž̨aty*, *mn'aso*, en houtsoule: *stoi̯aty*, *daty*, *ž'ety*, *mn'êso*.

2. L'*e* étym. originaire est devenu dur: *selo*, *nesu*, et, à côté des rares exceptions (*led*, *med*), il ne s'est conservé que dans les syllabes ouvertes. Il s'est changé en *i* mouillé dans les syllabes fermées précédant une syllabe mouillée, comme nous le trouvons dans les vieux dialectes ukraïniens depuis le XIIe siècle: *kamîn'*, *remîn'*, *šist'*, *sîm*. Font exception à cette règle certaines catégories grammaticales de déclinaisons des pronoms démonstratifs, où l'*e* devant l'*į* possède les mêmes sons d'alternance que l'*o* étym. dans les syllabes fermées. Devant les consonnes dures l'*e* passant par labialisation vers l'*o*, possède presque les mêmes sons d'alternance que l'ancien *o* étym. dans les syllabes fermées, et cela: *'u (i̯u)*, *ü*, *i (nesu — n'ûs*, *nüs*, *n'îs*; *vezu — vi̯ûz*, *vüz*, *vîz)*. L'alternance *ы*, *y* n'est pas représenté, comme dans le cas de l'*o*. La zone de ces sons d'alternance est presque identique à celle des sons d'alternance de l'*o*.

La voyelle *e* se transforme en *e* fermé sur le grand territoire des dialectes sud-carpathiques, c'est-à-dire, depuis la rivière Laborec jusqu'au bassin de Šihot (Szigeth), au moins: *otêc'*, *kupêc'*; elle le fait aussi pour des raisons d'harmonie vocale (*têpêr'*, *čêtvêr'*). Dans ce sens, ce phénomène est en accord avec un autre phénomène semblable se produisant dans la voyelle *o*.

L'*i̯e* initial a donné le son d'alternance *o: osîn'*, *olîn'*, comme dans les langues slaves orientales. Il y a exception pour le nombre *i̯eden*, qui conserve son *i̯e* initial dans une zone très étendue, s'étendant jusqu'au Marmaroš.

Après la mi-occlusive palatale *č*, l'*e* se change en *a*, dans les environs de Laborec: *časaty*, *čapiha*; et après les chuintantes *ž*, *š*, vant les voyelles dures, l'*e* original, aussi *e* de *ь*, dans le groupe *tьrt*, *tьlt*, en l'*o: žona*, mais *ženyty*, *pšenyc'a*, mais *pšono; čornyi̯*, *žo̯ltyi̯*, mais *červenyi̯*.

L'ancien *i* étym. s'articule d'avantage à l'arrière, à la marge médiopalatale et prépalatale et prend l'air de l'*e* fermé européen. Il a perdu depuis longtemps la faculté de palataliser les consonnes précédentes (*nesty*, *nyva*, *sadyty*, *vozyty*). Depuis la vallée de la rivière Uh, et encore plus loin dans la Verchovina de l'ancien comitat de Bereg, à l'ouest de Šerbovec, il conserve l'ancienne articulation prépalatale, sans palataliser les consonnes précédantes. Ce phénomène est limité à certaines finales: le datif sg.

et l'instr. pl. masc.: *bratovi*, *vilmi* et à l'infin.: *nesti*, *dati*. Mais dans une petite zone de la région méridionale de Zemplín, depuis la Ruská Poruba jusqu'à la rivière Toplá, cet *i* palatalise les dentales *d*, *t*, et cela non seulement à l'infinitif: *chodit'i*, *robyt'i*.

L'ancien *ě* étym. a, dans la zone entière, le son d'alternance *î* qui palatalise les consonnes dentales précédentes et qui est préiotisé après les voyelles et au début des mots: *d'îdo*, *t'îlo*, *mîra*, *vîra*, *toi̯î*, *i̯îsty*. A l'ouest de Poprad, et dans les îlots de Helcmanovce, Zavadka, Poráč apparaît après les labiales le son intermédiaire *i̯*: *pi̯îsna*, *mi̯îra*, *vi̯îter*.

La différence entre l'ancien *i* et ы se maintient, comme nous l'avons dit plus haut, dans la zone de Poprad à Teresva, avec cette différence seulement, que celui-ci fait son articulation plus en arrière que dans le ы grand'russe, comme l'ont noté déjà Broch et Durnovo. L'ы se labialise après les labiales, et au-dessous de Užhorod, depuis Seredné jusqu'à Kamenica, l'ы se labialise dans toutes les positions (*bы̀u̯*, *mы̀ty*, *sы̀n*, *dы̀m*, *ʃы̀ty*). Au-dessous de Užhorod se trouve aussi toute une série de villages où l'ы se souda avec l'ancien *i* en un son intermédiaire *y*, comme cela est général dans les dialectes ukraïniens: *syn*, *ryba*, *dyn'a*. Nous trouvons ce phénomène aussi dans les villages limitrophes des dialectes slovaques. Il se présente aussi un nouveau ы, créé des originaires *i* et *ě* après les sifflantes *ʃ*, *ʒ* et, dans les environs de Poprad après *ť*: *ʃы̨a*, *ʒы̨ty*, *ťы̨stы̨i̯*.

Dans le village Vyšna Runa aux environs de Sihot de Marmaroš l'ancien *i* passe presque dans chaque position à'l ы: *Vasы̨l'*, *nosы̨tы̨*.

L'*o* slave-commun n'est conservé dans tous les dialectes sud-carpathiques, semblablement à l'*e*, que dans les syllabes ouvertes: *noʃu*, *vozyty*. L'*o* ne s'est pas conservé dans les syllabes fermées où il a passé en monophthongues: *u*, *i̯u*, *ü*, ы, *y*, *i*: *kún'*, *ki̯ún'*, *kün'*, *kы̨n'*, *vyz*, *kín'*. Ces sons d'alternance se confinent dans certains territoires, fermés l'un par rapport à l'autre, et ce n'est que qu'on rarement rencontre deux sons d'alternance sur le même territoire. La zone de la métaphonie *o* > *i* s'étend depuis la rivière Poprad jusqu'à la Ciroka, et ensuite, elle est coupée par la zone du son d'alternance *u* qui s'étend jusqu'à la vallée de l'Uh supérieur. De l'Uh, elle passe par la Verchovina jusqu'à la Sinevírská Polana, où elle est coupée de nouveau par le son d'alternance *u* jusqu'à Brustury. Elle apparaît ensuite de nouveau dans la vallée de la Tisa supérieure, dans les dialectes houtsoules.

Le son d'alternance *u* occupe en premier lieu la partie méridionale de Marmaroš, depuis la rivière Ruskova, il passe ensuite par le bassin de Sihot et par Bočkov, Kobylecká Polana dans la vallée de la rivière Teresva jusqu'à Brustury. A l'ouest, il

pénètre jusqu'à Koločava-Lazy, Berezova, Lipša, Chust, Verjacja, Černý Ardov, Hetenč. A l'ouest de cette ligne se trouve la zone du son d'alternance *o* > *ü* qui va jusqu'à la rivière Latorica. Ensuite reprend de nouveau la zone du son d'alternance *o* > *u*, qui va jusqu'à la rivière Ciroka.

La zone du son d'alternance *o* > *ü*, on l'a dit déjà, se termine à l'ouest dans la vallée de la Latorica, à l'est elle s'arrête à la ligne allant de l'extrémité occidentale du son d'alternance *o* > *u* dans l'ancien Marmaroš et Ugoča. Du côté septentrional, cette zone a pour frontière la Boržavská polonina, et c'est seulement aux environs de Volové que cette limite traverse la zone des Poloniny dans la direction septentrionale pour ne pas s'arrêter jusqu'à Nižní Sinevír et Koločava-Horb.

Le son d'alternance *o* > *ы* n'occupe qu'un petit espace des environs de Lubovňa, sur les deux côtés de la rivière Poprad. L'*ы* apparaît rarement dans la zone du son d'altenance *o* > *i*, *o* < *u*, mais ici, il ne se limite qu'à certains mots.

Le son d'alternance *y* peut être considéré comme une modification du son d'alternance *ы*; il n'apparaît que dans la vallée de la rivière Ruskova après les labiales *(pyd, vyn, vyz)*, et ce phénomène pénètre jusque dans la vallée de la rivière Čeremoš.

Le moins fréquent est le son d'alternance *o* > *ju* qui apparaît dans le village Zavadka près de Spišská Nová Ves; on retrouve ses traces à Poráč et à Slovinky. Ce son d'alternance, suivant des preuves sûres, était répandu jadis dans la région entière de Lemky, au nord et au sud des Carpathes.

Le son *o* apparaît dans les syllabes ouvertes sous deux formes: fermée et normale. La forme fermée, constatée pour la première fois par le prof. O. Broch déjà, dans le dialecte du village d'Ubla, apparaît devant les syllabes avec *i* < *ě* et *u*. Il occupe une zone assez importante, allant depuis la rivière Laborec jusqu'au bassin de Sihot, à l'exception des dialectes houtsoules. Cet *o* fermé caractérise les dialectes des Bojky qui suivent les deux versants des Carpathes et parallèlement avec lui apparaît l'*e* fermé.

Le son *u* d'origine slave-commun, comme le son d'alternance de l'*a* nasalisé, se maintient presque partout, à l'exception de certaines catégories grammaticales. Ce sont les formes de la classe verbale *-ovati*, dans le présent *iju*, *üju*, *ыju*, au lieu du régulier *-uju: kupuju* > *kupiju*, *kupüju*, *kupыju*. Il faut rapprocher ce phénomène de la métaphonie *o* > *u*, *ü*, *i*, quoique sa condition c'est-à-dire la syllabe fermée, fasse défaut. Ce phénomène apparaît dans la zone située entre la rivière Ciroka et l'ouest de Poprad, à l'exception de la Verchovina. Dans la zone entière, depuis la rivière Ciroka jusqu'au Poprad, l'*u* dur de même que mouillé, passe souvent, dans les syllabes fermées à *i*: *kl'íč*,

pol'îdne. Il en va de même sur la Verchovina de Bereg, aux environs de Verecky: *ſîrko, ſîr'ja*.

Dans les dialectes subcarpathiques se présente aussi la modification de l'*u* large, qui est voisin de l'*o*, dans la syllabe accentuée devant les syllabes dures (*mûcha, rûku*). Cette modification a été constatée par Broch dans le dialecte d'Ubla, mais elle est répandue aussi ailleurs, au nord jusqu'à Kostrina, au sud jusqu'à Podhorod' près de Sobrance, mais aussi dans quelques villages entre Seredný et Mukačevo.

Les consonnes ont des changements moins fréquents que les voyelles. Les labiales *p*, *b*, *v*, *m*, se maintiennent, mais ici le *v* labiodental se change après les voyelles ou au début du mot devant les consonnes en *u̯* bilabial: *chodyu̯, u̯čera*. Quelquefois, au début des mots et dans le sandhi le *v* se change en pure voyelle *u: v noči* > *u noči*. Dans certains dialectes des Lemky (à la frontière slovaque), le *v* passe devant les explosives en une spirante labiale *f (praſda)*. Dans une partie des dialectes de Šaryš le *v* dans la fonction de préposition dans le sandhi se change en la spirante gutturale *h*, devant les consonnes sonores, et en la spirante sourde *ch* devant les consonnes sourdes: *hmerty, chtodы*.

Dans un territoire assez important au sud des Carpathes apparaît après les labiales avant les voyelles mouillées, le *l* épenthétique qui, spécialement dans les formes de la conjugaison du présent s'étend à l'ouest jusqu'aux environs de Zborov. Dans les dialectes houtsoules et à l'ouest de Zborov cet *l* épenthétique disparaît entièrement ou n'apparaît qu'isolément.

Les dentales *t*, *d*, dominent, semblablement à ce phénomène répandu l'espace entier des langues slaves orientales, devant les voyelles mouillées, le son d'alternance *t* + *i̯* = *ť (svîčka)*, et *d* + *i̯* dans les dialectes situés à l'est de la Latorica, a pour son d'alternance *ǯ (chožu, vožu, urožai̯)* et à l'ouest de la Latorica le son d'alternance *dž (chodžu, vodžu, urodžai̯)*. Les mêmes consonnes devant *i* de *ť* passent souvent dans les dialectes occidentaux et régulièrement dans les dialectes houtsoules en *k'*, *g'* mouillés *(sk'îna* au lieu de *st'îna*, *g'îdo* au lieu de *d'îdo)*.

Les dentales, *s*, *z* devant les voyelles mouillées et spécialement devant *i* < *ť* dans le dialecte entre la Topla et la Latorica, ont l'articulation coronale, et du point de vue acoustique, elles ont le caractère de demi-mouillés ou complètement durs. A l'ouest de la Topla et aussi dans la Verchovina de Šaryš-Zemplín, à partir de la rivière Ladomirka, les *s*, *z* devant les voyelles mouillées s'articulent de façon dorsale dans la mesure ou'ils se transforment en sifflantes mouillées *ś*, *ź: ś'îno, ź'îla, ś'ati, ź'at'*. A l'est de la Latorica, ils s'articulent dans les mêmes positions, jusqu'aux dialectes houtsoules de façon coronale-dorsale: *s'îno, z'îla, s'uda,*

s'a. Dans les dialectes houtsoules l'articulation de ces consonnes devant les voyelles mouillées est la même que dans les dialectes centraux, c'est-à-dire coronale: *zîl'a, des buu, ses, suda.*

La mi-occlusive dentale *c* dans les suffixes *-ec', -ɔc'a* est devenue dure dans les dialectes situés à l'est de la rivière Ciroka, et aussi dans les dialectes houtsoules *(kupec, tanec, pšenyca)*.

Les consonnes *s, z, c* dans le suffixe, qui est formé par la fusion du *ć, ś, ź* + *ьsk*, sont mouillées, à partir du Laborec: *rus'kyj, n'îmec'kyį, pras'kyį, berec'kyį*.

La mi-occlusive palatale *ć* conserve dans la majorité des dialectes son caractère originaire mouillé: *ć'asto, ć'uįu, ć'ort*. Ce *ć* n'est devenu dur que dans les dialectes de Marmaroš et dans ceux de la Verchovina de l'ancien comitat de Bereg. Le plus fort durcissement se présente dans les dialectes de l'autre côté de Poprad, car ici, l'*i* original aprés *ć* a passé à *ы: pećы, ćыstыį*. Les sifflantes *ś, ź* ont perdu leur ancien caractère mouillé, à l'exception des dialectes houtsoules et d'une partie des dialectes du bassin de la Ruskova. A l'ouest de la Latorica les deux consonnes reçoivent un degré plus haut de dureté, de sorte que l'*i* original passe après ces consonnes en *ы*. La liquide *r* conserve encore son caractère mouillé originaire, à la fin des mots de même qu'à l'intérieur: *pysar', rыbar', cer'kov, ver'ch.*

La liquide *l* apparaît sous trois formes: l'*l* moyen, sur le territoire presque entier, à l'est du Laborec, devant toutes les voyelles, à l'ouest du Laborec l'*l* dur l'emporte. L'*l* mouillé apparaît seulement devant les voyelles mouillées: *l'îto, zeml'a, l'ude*. A la fin des syllabes l'*l* se change souvent en *ų* bilabial: *poųnыį, chodyų, maų*. C'est aussi sur un petit territoire à l'ouest de la Topla que cet *l* passe devant les voyelles dures: *ы, o, a, u* en *ų* bilabial, de même que dans les dialectes slovaques et polonais *(hoųova, ųaųka, maųo, hoųubok)*.

Les vélaires *k, g, ch* et la gutturale *h* dans les groupes originaux: *kы, hы, chы* ont conservé leur articulation vélaire sur un très grand territoire, depuis le Poprad jusqu'au bassin de la rivière Uh, à l'exception du ruisseau Tibava et ensuite, depuis la Latorica jusqu'à la Teresva. Entre l'Uh et la Latorica, ce groupe s'est transformé en articulation passant en avant et à sa place y apparaissent de même que dans les dialectes houtsoules les *ky, gy, chy, hy*.

Les groupes slaves-communs *tɔrt, tɔrt, tɔlt, tɔlt* ont divers sons d'alternance *tɔrt* > *tert (ver'ch), tɔrt* > *tort (hornec')*, le *tɔlt* s'est confondu avec le *tɔlt* et à leur place nous avons *tolt* > *toųt (voųk, doųhыį)*. Au lieu de *tort* on trouve aussi *tьrt (hьrtanka, tьrhati)* et dans les dialectes accidentaux aussi *tart (harť'ok, barz)*.

Les groupes slaves-communs *trɔt, trɔt, tlɔt, tlɔt* ont donné les

sons d'alternance: *tret*, *trъt*, *tlъt* (*krest*, *drъvo*, *slъza*). La position des sons d'alternance *e*, *ъ* après les liquides ne se maintient pas partout. Dans les dialectes orientaux l'*e*, *ъ* peut se trouver devant les liquides: *erstyty* (*yrstyty* > *rstyty*, *styty*), *hъrmity*, et dans les dialectes occidentaux, c'est-à-dire à l ouest du Laborec, l'*ъ* apparaît régulièrement devant les liquides: *dъrvo*, *sъlza*.

Les groupes *torot*, *tolot*, *teret*, *tolot* sonores au lieu des *tort*, *tolt* *tert*, *telt* slaves-communs sont restés même dans les dialcetes les plus occidentaux. Ils servent de critère pour distinguer les dialectes slovaques des dialectes ukraïniens.

Les *or*, *ol* initiaux qui sont sous l'influence de l'intonation ont le son d'alternance avec l'intonation douce (descendante) *ra*, *la* (*ralo*, *lakomъi*), avec l'intonation dure (ascendante) *ro*, *lo* (*rozum*, *lokot*).

Pour les groupes de consonnes, il faut rappeler qu'au lieu de *gv* + *ě* > *i* apparaît aussi *zv* (*zvîzda*) et au lieu de *kv* + *ě* > *i* apparaît le *cv* dans les dialectes orientaux; dans les dialectes occidentaux se maintient le *kv* de même que dans les langues slaves occidentales (*kvîla*, *cvîsty*). Les groupes originaux *dl*, *tl* ne se sont pas conservés. A leur place se trouve l'*l* sans les dentales: *molytva*, *plela*. Dans les dialectes occidentaux il y a des cas où les groupes *dl*, *tl* se maintiennent, et cela dans les mots d'origine littéraire: *mydlo*, *kovadlo*. Les changements, qui se présentent dans les pronoms interrogatifs ont une importance dialectale. Le vieux pronom *kъto* s'est changé d'une part par la dissimilation en *chto*, dans la majorité des dialectes, c'est-à-dire depuis le Poprad jusqu'au Uh et qui passe ensuite par la Verchovina jusqu'aux dialectes houtsoules. Sur les versants sud des Carpathes, depuis l'Uh jusqu'à la Teresva s'est produite la métathèse, comme dans les dialectes serbo-croates, et au lieu de *kъto* on trouve *tko* ou *ko*.

Le pronom *čъto* possède même trois sons d'alternance :1. *što*, qui se présente dans la majorité des dialectes non seulement à l'ouest, mais aussi à l'est jusqu'à la rivière Boržava, 2. *šťo* qui se trouve depuis la Verchovina de Uh jusqu'à la Marmaroš, 3. *šo* dans la vallée de la rivière Uh et dans le pays des Houtsoules.

L'assimilation de *d* devant l'*n* est dans la majorité des dialectes, depuis le Laborec jusqu'à la Teresva, un phénomène presque général. La dissimilation *šk* > *čk* (*čkoda*, *čkola* au lieu de *škoda*, *škola*) est un phénomène caractéristique entre le Laborec et l'Uh. Dans les dialectes orientaux, à partir de la rivière Turica, l'*r* dans le groupe *rl* s'assimile en *ll* (*tella* au lieu de *terla*).

En ce qui concerne la morphologie, il faut répéter ce qu'on a dit au début déjà, que les dialectes houtsoules diffèrent des autres par leur système, et qu'ils conservent la distinction des thèmes mouillés et durs. Cette distinction a disparu dans tous

les autres dialectes à l'exception de certaines traces dans les substantifs féminins s'étendant sur le territoire entre la Teresva et la Latorica. Mais en revanche, la déclinaison des substantifs dans le territoire situé à l'est de la Teresva est plus riche en formes car, dans ce territoire, il s'est conservé une quantité de vestiges de finales anciennes qui appartiennent aux déclinaisons établies suivant les thèmes, quoique la division de déclinaisons suivant les thèmes ait disparu et fait place de principe de division d'après les genres. Des 9 anciens types divisés suivant les thèmes ces dialectes n'ont conservé que 5 types: 1. le type des substantifs masc. des anciens thèmes en *-o*, *-jo*, *-i*, *-n* et aussi des substantifs neutres des anciens thèmes en *-n -s*, 2. le type des substantifs féminins des anciens thèmes en *-a*, *-ja*, 3. le type des substantifs féminins des anciens thèmes en *-i*, *-u*, 4. le type des substantifs neutres des anciens thèmes en *-t*, 5. le substantif *maty* qui peut être classé aussi sous le type 3.

Le premier type, on l'a dit, s'est formé principalement par la confusion des finales des thèmes en *o* et *u*. Il présente principalement au pluriel de fortes traces des anciennes finales des thèmes en *o*, et cela dans le datif, le locatif, l'instrumental: *-om*, avec des métaphonies respectives *-ich* et ѡ *(panum, v lazîch, z panѡ)*. Les finales *-am*, *-ach*, *-ami* n'ont pas encore pénétré partout, comme on le voit dans les autres dialectes ukraïniens et slaves orientaux. Au singulier certains cas particuliers présentent les doublets des anciennes finales des thèmes en *-o* et *-u:* le gén. *-a*, *-u*, le dat. *-ovi*, *-u* (cette dernière finale est en majorité dans les dialectes de Marmaroš), le voc. *-e*, *-u*, dans le type mou *-'u*, le loc. *-i*, *-u*, *-ovi*, dans le type mou *-y*, *'u*, *-'ovi*. En outre, le gén. sg. des substantifs anciens ayant les thèmes en *-i* et aussi en consonne possède dans certains dialectes orientaux la finale *-e (toho dne)*. Le nom. pl. des thèmes durs conserve encore dans les dialectes occidentaux la finale *-i*, mais autrement la forme de l'accusatif en ѡ (panѡ) règne partout. Les noms des êtres animés et les noms de personnes ont souvent les finales des anciens thèmes en *-u: -ove*, *panove*, *vîtrove*. Dans les dialectes occidentaux nous rencontrons au gén. pl. la finale *-och*, qui apparaît dans les dialectes slovaques orientaux. A l'instr. pl nous trouvons souvent dans les dialectes occidentaux, et quelquefois même orientaux, la finale du duel *-oma (psoma)*. Au loc. pl. à côté de la finale originale *-ich* (des thèmes en *-o*) apparaît souvent la finale *-och* (des thèmes en *-u)* et *-ach* (des thèmes en *-a)*.

Intéressant est le fait que les noms propres masc. de Marmaroš ont au gén. sg. la finale du gén. fem. ѡ *(Alexander, Alexandrѡ)*, et aussi à l'acc. *-u (za Petru)*. On peut l'expliquer par l'influence du roumain, où ce substantif avait au nom. sg. la finale *-a*, et dans les autres cas, il se déclinait suivant les thèmes en *-a* masc.

Les substantifs féminins n'ont pas des finales aussi diverses que les substantifs masculins. Le premier type des thèmes en *-a* originaux conserve partout les finales originales et ce n'est qu'au gén. pl. que l'on peut constater l'influence de la finale masc. *-ovъ (žabîv, sestrîv)*. A l'instr. sg. on a partout *-oju, eju* au lieu de la finale originale; seulement dans un territoire plus étendu, depuis la Tisa jusqu'à l'Ondava apparaît la finale *-oų* qui a pénétré aussi dans le second type de la déclinaison des noms fém. et aussi dans la déclinaison des pronoms composés. — A l'ouest de la rivière Ondava est répandue la finale *-om (dobrom, sestrom)* au lieu de *-oų*, et à la frontière des dialectes slovaques apparaît quelquefois même la finale *-u (z dobru sestru)*. Dans les dialectes houtsoules apparaît encore une finale nouvelle au gén. pl. des substantifs et des thèmes en *-yį (kosyį)*. Ce fait est dû à l'influence de l'ancienne finale des thèmes en *-i*. Les substantifs masc. des thèmes en *-a* n'ont pas conservé leur déclinaison dans sa pureté. Elle a subi les influences des déclinaisons des thèmes en *-o* masc. du premier type dans le dat., l'instr. et le loc. sing.: *sluhovi, sluhom, sluhovi*.

Les substantifs neutres n'ont conservé, comme on l'a dit, que deux thypes de déclinaisons, c'est-à-dire celle des thèmes en *-o, jo*, et des thèmes en *-t*. La déclinaison des thèmes en *-n* originaux a disparu et s'est fondue avec le premier type des anciens thèmes en *-o*. Le premier type des thèmes en *-o* en comparaison avec le type original s'est changé de sorte que dans certains cas il trahit l'influence de la déclinaison masc. du premier type, au datif et locatif sg. *(selovi)* et aussi au gén. pl. *(selîv, polîv)*.

Le second type de déclinaison des substantifs neutres a conservé aussi sa pureté originale, car il se trouve sous l'influence de la déclinaison du premier type des thèmes en *-o*. On le remarque au datif sg. *(hus'atu)* — les dialectes houtsoules conservent la finale primitive *-ty (hu'saty)* — à l'instr. sg. *-om* au lieu de *-em (hus'atom)* — mais dans le dialecte houtsoule *hus'atem*. Au plur. on peut remarquer l'influence du premier type au datif où, au lieu de la finale *-em* se trouve le son d'alternance *-om* > *-um, -üm, -îm (hus'atum, hus'atüm, hus'atîm)*. Dans les dialectes orientaux s'est conservée la finale primitive à l'instr. pl. *s tel'atъ* et au locat. pl. à côté de l'ancienne finale *-ich*, aussi *-ach, -och*.

Les adjectifs se déclinent seulement suivant la déclinaison pronominale — composée, contractée. De l'ancienne déclinaison nominale il ne subsiste que des restes au nom. sg.: *holoden, hoden*, et au nom. pl. *hodny, odny*. Les différences dans les desinences du nom. neut. sg. ont une valeur dialectale; on trouve trois désinences: 1. la forme non contractée *-oje (dobroje tela)* qu'on observe de la vallée de la rivière Uh et Turica à l'est jusqu'au

bassin de la Velká Rika; 2. la forme réduite *-oį (dobroį teľa)* qui s'étend depuis la vallée de la rivière Uh et Turica jusqu'à la vallée de Ciroka; 3. la forme courte *-e (dobre teľa)* qui prévaut à l'ouest de la Ciroka et aussi à l'est de la Velká Rika. Le nom. pl. possède pour tous les trois genres les mêmes finales *-i*, dans la région à l'est de la vallée de la Ciroka: *dobri panы, dobri sestrы, dobri poľa*, et la finale *-ы* à l'acc. pl., à l'ouest de la vallée de la Ciroka: *dobrы panы*. Il est intéressant de voir que la finale *-i* palatalise les consonnes dentales antécédentes à l'exception du bassin de Boržava: *moloďî tel'ata — moloďi tel'ata, krasn'î poľa — krasnî poľa*. Au fém. sg. n'apparaissent que les formes contractées au nom. sg. *-a* et non *-aįa (mala ríka)*, et aussi à l'acc. sg. *-u* et non *-uįu (malu ríku)*.

La formation des degrés de comparaison des adjectifs a aussi une importance dialectale. Trois façons s'y présentent: 1. sur le territoire de l'ancien comitat de Marmaroš le degré supérieur est formé à l'aide de *maį* roumain (en lat. *magis*) + le posit.: *maį dobrыį, maį zelenыį*; 2. à l'aide du suffixe *-jьs: dorožyį, užyį* qui s'étend, surtout dans les dialectes moyens, jusqu'à la vallée de la rivière Uh; 3. à l'aide du suffixe *-jьs* + *ť: zelen'îšyį, syln'îšyį* > *zelen'îšyį, syln'îšyį* qui s'étend sur le territoire entier depuis la Boržava jusqu'au Poprad.

La déclinaison des pronoms conserve la division primitive en pronoms personnels et génériques. Dans la déclinaison des pronoms personnels prévalent les formes enclitiques non seulement au dat. et acc. sg., mais aussi au gén. sg. *(daį my, dam ty, vydžu ťa, vz'aų vid ťa)*. Dans la déclinaison des pronoms génériques nous trouvons l'égalisation des formes sous l'influence de la déclinaison des pronoms démonstratifs: *tot, tota, toto:* au gén. dat. instr. sg. *(tot, toho, tomu — s'oho, s'omu, moho, moįoho, momu, moįomu, moįoų)*. Les formes du pronom démonstratif *tot* à l'instr. sg. masc. et au gén. pl. se sont aussi égalisées dans les formes de la déclinaison pronominale composée *(tым, tыch, tым, tыmy, tыch)*. Nous pouvons constater la même influence aussi dans les formes féminines. Sous l'influence de *toįi*, nous avons: *s'oįi, toų, s'oų*. L'influence de la labialisation de la voyelle *ü* se reconnaît dans les formes du dat. et du loc. sg. fém. des pronoms démonstratifs *tota, ses'a*, où, au lieu de *tüį, süį*, apparaît dans le domaine de la métaphonie *o* > *ü* la forme *tüų, süų*.

Les noms de nombre à partir de cinq ont perdu leur déclinaison d'après les thèmes en *-i* et ont passé au type: *dva, try, ťotыry*, de sorte qu'au lieu du gén. *pįaty*, du dat. *pįaty*, nous avons *pįaťoch, pįaťom*.

Les formes verbales présentent, principalement à cause de changements phonétiques, une grande diversité dans la première personne sg. prés. La division générale des formes verbales se

fait suivant la présence ou l'absence des *-y (i)*, *-e* thématiques. Le phénomène le plus important est la contraction générale se produisant dans les autres personnes due prés. qui est due à l'omission de *l'e* thématique dans les verbes de la classe en- *aty (trymam, trymaš, trymat, trymame, trymate)*. Ce phénomène est général dans les dialectes occidentaux, il est moins fréquent dans les dialectes orientaux où il se borne seulement à la 2e et 3e personne sg. Une autre particularité est que cette même classe verbale possède, à l'ouest de Uh, à la 1ère pers. sg. prés., au lieu de *ju* un-*m (-am)*: *trymam, mam*. Une troisième particularité est que les verbes avec l'*e* thématique perdent à la 1ère pers. sg. et à la 3e pers. pl. l'*j* intervocalique et qu'à sa place apparaît souvent l'*u* intervocalique *(dau, dauu, mɯu, mɯuu)*. Ce phénomène est répandu dans larégion située entre le Laborec et la Velká Rika. Un quatrième phénomène caractéristique est que les verbes de la première classe, ayant le thème en *k, h* gutturaux conservent ces consonnes gutturales à la 1ère pers. sg. et ăla 3e pers. pl. devant les finales *-iu, iuť: peku, pekuť, stryhu, stryhuť*. Ce phénomène est répandu principalement dans le bassin de la Boržava, dans la vallée de la rivière Turia, dans celle de Uh et du côté nord de Berezný. Un cinquième phénomène est que les verbes de la classe en *-ovaty* ont la métaphonie de *u* en *ы, ü, i* dans la finale *-uju, -ujuť (kupыju, kupüju, kupiju)*. Sixième phénomène: les verbes avec le thème en *s, z* devant la finale *-ju* ne se palatalisent pas sur le territoire qui s'étend à l'ouest d'Užhorod jusqu'à la rivière Toplá (*pros'u, voz'u* et non *prošu, vožu*). Enfin un fait phonétique d'importance dialectale: le *d* thématique possède à l'est de la Latorica devant la finale *-ju* le son d'alternance *ź* et non *dź*, comme cela en est à l'ouest de la Latorica *(chožu — chodźu)*.

Aux 3e pers. sg. et pl. apparaît le *t* dur dans les classes verbales avec l'*i* thématique à l'ouest du Laborec sur la Verchovina de Boržava et dans l'ancien comitat de Marmaroš. Le *t* mouillé occupe le milieu entre le Laborec et la Boržava. Dans la vallée de la rivière Ruskova, les verbes avec l'*e* thématique conservent la finale *t* dans la 3e pers. sg. *neset*, tandis que partout ailleurs cette finale a disparu dans cette classe verbale. Elle n'existe pas plus dans la 3e pers. pl. de la classe verbale en *-i-* des dialectes houtsoules *(chod ê, nos'ê)*.

Dans le temps passé sont les formes générales périphrastiques, c'est-à-dire composées du part. praet. II prés. du verbe *byty — jem (chodyu jem, chodyu jes')*. Ce verbe auxiliaire fait défaut, lorsque devant le verbe se trouve le pronom personnel: *ja chodyu, ty chodyu*. Mais, nous avons quatres verbes: *plesty, mesty, vezty, bosty*, qui ont au prétérit la finale *ch (h)*: *plûch, mjûch, vjûch, zbûch*. Ces formes n'ont pas encore été expliquée de façon satisfaisante. Ce

phénomène est limité à la région située au pied de la montagne, depuis l'Uh supérieur jusqu'à la rivière Ruskova. Sur le territoire au delà du Laborec, la finale originale du part. praet. II conserve l'*l* au masculin: *ja chodyl*, *ja robyl*, mais à l'est l'*l* passe en *ų* bilabial: *chodyų*, *robyų*.

Le futur est formé à l'aide de *budu* + l'inf. (*budu chodyty*). A l'ouest du Laborec on met à la place de l'infinitif le part. praet. II: *budu chodyų*, et dans les dialectes de Marmaroš, et principalement houtsoules, le *budu* est remplacé par *mu: mu chodyty*.

Il est important de noter aussi la double façon de créer le conditionnel, à l'aide de *bych* à l'est et de *by*, *bym*, à l'ouest, mais aussi à l'est: *robyų bъch*, *robyų bъm*.

La façon de former l'impératif a aussi une importance dialectale: elle n'a dans les dialectes occidentaux, par suite de l'accent qui reste sur la pénultième, que la finale courte *(ber*, *berte)* tandis que à l'est apparaissent les formes en *y*, *-ĭť (ber|y*, *ber|ĭť)*. Cette forme occidentale, plus courte, se répand fortement à l'est, et on la remarque même dans la vallée de la rivière Boržava.

La finale de l'infinitif est *-ty*, dans certains dialectes occidentaux *-ti (chodyty*, *choditi)*. Ce *t* se change comme les gutturales *k*, *g*, en *č (pečy*, *stryčy)*.

La sonorité des consonnes au milieu des mots et même en sandhi disparaît entièrement devant les sourdes, par assimilation, et les sourdes s'assimilent inversement aux sonores: *hadka* > *hatka*, *prus'ba* > *pruz'ba* — et à la fin des mots elle ne reste qu'en une partie de dialectes, dans celle de la Verchovina orientale, à partir de la rivière Uh. Dans l'emphase apparaît après les sonores de même qu'après les non sonores le demi-son *ъ (jakъ*, *dubъ)*.

L'accent n'est pas le même sur le territoire entier au sud des Carpathes. Les dialectes qui sont à l'ouest de la vallée du Laborec ont un accent stable, sur la pénultième, comme cela existe dans les dialectes slovaques orientaux et dans tout le polonais: *v|oda*, *v|yno*, *bor|oda*, *mol|oko* etc. A l'est de Laborec existe l'accent mobile qui coïncide en général avec l'accent ukraïnien dans les déclinaisons des substantifs, adjectifs, pronoms et noms de nombre. Certaines différences avec l'accent de l'ukraïnien littéraire, mais qui sont en accord avec les dialectes carpathiques en général, se présentent dans les mots composés de prépositions, qui attirent l'accent: *p|otĭk*, *z|avada*, *z|astaųnyk*, *|obklada*, *|ožyla*, *n|azad*, *r|oskolotok* etc. Un phénomène se réalisant généralement dans les mots est le déplacement de l'accent lors de la contraction des verbes en *-ati: l|ĭtam*, *l|ĭtaš*, *l|ĭtat*; *h|adam*, *h|adaš*, *h|adat*. Les verbes de la première classe présentent des différences dans

l'accent de la forme de la 1ère pers. prés. et des autres personnes de sorte que dans la première personne sing. l'accent se porte de la désinence sur le thème: *nesti/y — n/esu, nes/eš, nes/e*; *vesti/y — v/edu, ved/eš, ved/e* et de la même façon dans les IIIe et IVe classes: *terpi/ty — t/erpl'u, terpi/yš*; *hasi/yty — h/ašu, hasi/yš*. Ce phénomène est répandu dans la région située à l'est de la vallée de Boržava.

Les verbes de la Ière classe conservent l'accent stable dans la première et deuxième personne du pluriel: *nesem/e, neset/e, vedem/e, budem/e*.

La longueur ne s'est pas maintenue dans les dialectes sud-carpathiques; la syllabe se prolonge légèrement sous l'accent.

La question de la division en dialectes est étroitement liée avec les rapports entre les dialectes ukraïniens en Russie Subcarpathique et ceux des territoires voisins. A cette question a été déjà consacrée une littérature assez importante dont les débuts se retrouvent dés 1827; c'est la lettre-mémoire de Ivan Berežanin-Fogaraši adressée à Orlaj, et la Grammatica slavo-ruthena de Lučkay (de 1830). Tous les savants actuels sont d'accord pour estimer que la structure phonétique et morphologique ainsi que le dictionnaire sont ukraïniens. Mais ils ne sont pas toujours du même avis quand ils jugent les rapports de ces dialectes avec les autres groupes de dialectes de la langue ukraïnienne. Certains (A. Sobolevskij et après lui au début aussi J. Zilins'kyj) ont groupé ces dialectes avec ceux de l'Ukraïne du nord en prenant pour base la différence qui existe dans la métaphonie de l'*o* et de l'*e* fermés étym., avec les dialectes ukraïniens les plus rapprochés des Carpathes. Cette idée est abandonnée actuellement, par suite d'une classification plus exacte des dialectes ukraïniens et grâce à l'observation de Vsevolod Hancov relative au système différent des dialectes de l'Ukraïne septentrionale. Les dialectes ukraïniens se trouvant au sud des Carpathes appartiennent au groupe de dialectes ukraïniens sud-occidentaux, comme l'admet le prof. N. Durnovo et aussi Zilins'kyj, Mes propres recherches, m'ont amené á la même conclusion.

Ce sont les trois groupes de nos dialectes: celui des *Lemky*, celui des *Bojky* et celui des *Houtsoules* qui présentent les plus nombreux rapports avec les dialectes situés au nord des Carpathes. J'ai établi ces rapports grâce à de nombreux phénomènes phonétiques et morphologiques. Nous trouvons, il est vrai, certaines licence des dialectes sud-carpathiques qui ont leur origine dans le fait que ces dialectes étaient voisins de certains autres et que leur développement a pris une autre voie (la palatalisation des dentales *d, t* avant l'*i* de l'infinitif: *chodi'ti*, les formes du présent des verbes en *-ovati: iju, -üju, -ыju*, au lieu du régulier *-uju, -kupiju, kupüju, kupыju*).

Dans les dialectes des Bojky qui sont au sud de la zone des Poloniny apparaissent des phénomènes que l'on ne rencontre pas au nord des Carpathes; c'est la métathèse *kt* > *tk* dans le pronom *kъto*, la finale *-ch (-h)* au lieu de *-ų* au prétérit masc. sg. dans les quatre verbes: *vesty, plesty, mesty, bosty* — *vịûch, plûch, mịûch, bûch*, le son d'alternance *ź* pour *d* + *j*: *choźu, voźu*, l'assimilation de l'*r* en *l* dans le groupe *rl: umerla* > *umella, terlyc'a* > *tellyc'a*.

Entre ces dialectes apparaissent des zones de dialectes intermédiaires, spécialement entre les rivières Laborec et Ciroka, les dialectes de celle-ci appartenant aux dialectes des Bojky— Lemky. Un caractère de transgression est sensible dans les dialectes du bassin de Sihot et ceux de la vallée de la Ruskova; le premier accuse des phénomènes houtsoules anciens et récents *(o* > *u*, *ъ* > *y)*, le second fait la transition entre les dialectes de Marmaroš et de Bukovina (**l'o* après les labiales > *y*,autrement > *u (vyz, kuń)*.

Les isoglosses relevées dans la carte nous donnent une image instructive du fait que les frontières des phénomènes particuliers phonétiques et morphologiques ne s'identifient que très rarement, car chacun de ces phénomènes a sa propre évolution historique. Le plus souvent s'accordent les sons d'alternance des étym. *o, e* fermés, autant que ce sont les *i, ü, u*, et encore ici la tendance de l'icavisme est plus forte chez l'*e*. Les frontières des isoglosses sont le plus souvent les rivières ou leurs vallées, rarement les chaînes de montagnes; p. ex. la zone de la Polonina de Boržava n'est pas la frontière de la métaphonie *o* > *i*, car les anciens chemins ont été dirigés par les passages des montagnes et non pas par les vallées des rivières.

La façon dont les phénomènes linguistiques se répandent dans notre territoire n'est pas aussi simple, mais au contraire, elle est très compliquée. Dans la formation des groupes de dialectes ou aussi dans leur déformation le mouvement de la population avait joué le rôle le plus important. Les historiens (Petrov, Gabriel, Šaš) le rappellent très souvent. Ce mouvement, dont la direction était de l'ouest à l'est et au sud-ouest, fut la cause de l'expansion des phénomènes de Lemky jusqu'aux environs de la Boržava. Le mouvement se produisant du nord vers le midi (dans les anciens comitats de Bereg et d'Ugoča) fut la cause de l'expansion de la métaphonie *o* > *u* qui va jusque dans les anciens comitats de Szathmar et de Szabolcs; dans le pays de Marmaroš il a causé la palatalisation *t* > *c (mas'c', sc'ikaty)*. Dans l'ancien comitat de Marmaroš, le mouvement du sud vers le nord l'a causé aussi: *ź* < *d* + *j*.

Il ne faut pas oublier non plus les influences de civilisations voisines qui sont particulièrement sensibles à l'ouest grâce au

slovaque qui est une langue d'une population plus instruite et mieux située au point de vue économique. D'un autre côté, la civilisation inférieure des colons roumains, situés à l'est, avait causé l'assimilation de cette population par la population indigène ruthénienne qui était d'un niveau de civilisation plus élevé.

Les îlots linguistiques compris dans le territoire de la Slovaquie orientale, (Zavadka, Poráč, Uhorna, Banske, Davidov, Didačov, Maškovce) se sont maintenus à leur place primitive, sans doute à cause de l'accès difficile de ces villages.

Ces circonstances font que dans notre division des dialectes en trois groupes: celui des Lemky, des Bojky et des Houtsoules, on peut remarquer encore, suivant le nombre plus ou moins grand des phénomènes linguistiques, de nombreux patois qui peuvent constituer ou la transition aux dialectes voisins ou former un tout dialectal indépendant, suivant les phénomènes qui nous servent de principes de division.

En ce qui concerne la parenté avec les dialectes yougoslaves que certains spécialistes ont rappelée (Pogorělov, Holovackyj), nous ne pouvons qu'indiquer les parallélismes archaïques, la métathèse *kto* — *tko* exceptée, celle-ci ayant pu se développer sous l'influence de la colonisation serbo-croate postérieure.

Ce sont les dialectes slovaques et polonais qui ont exercé la plus grande influence sur les dialectes ukraïniens sud-carpathiques, spécialement sur celui des Lemky, qui est à l'origine du nouveau type de dialecte slovaque oriental.

1. Дотеперішні досліди над південно-карпатськими українськими говорами.

Діялектологічними дослідами живих мов присв'ячується в теперішності вельми много уваги. Це видно не лише на полі дослідів слов'янських мов, але індоевропейських взагалі а про висліди цих студій та їх хід може поучити стаття проф. Богуміла Гавранка, поміщена в ч. „Listy filologické", r. LI. (1924), seš. VI.

На досліди діялектів клав велику вагу мовознавець тієї міри, як проф. віденського університету П. Кречмер,[1] що уважає їх як вихідну точку для пізнання так античних мов, як й теперішніх. Великий славіст россійський проф. Алексій Шахматов приноровив цей принціп цілковито до великої своєї студії „Очеркъ древнѣйшаго періода исторіи звуковъ русскаго языка" (Энциклопедія славянской филологіи, вып. 11, СПетербургъ 1916), в котрій часто свої гіпотези про звуковий склад руських мов в давнині піддержував даними з теперішніх живих діялектів а ширше обоснував цей принціп в своїх лекціях: „Курсъ исторіи русскаго языка". Часть I. Читанъ въ Спб. университетѣ въ 1908—1909 гг., 2 изд. Спб. 1910—1911. Там він каже, що виходити буде з фактів живої мови, бо вони цінніші, як дані попередніх епох, які б обильні ці не були, та їм придає лиш другостепенне значіння (тамже стор. 8—9).

Погляд цей покійного академіка причинився вельми до інтензивного досліджування не лиш великоруських говорів, но також українських та білоруських. В якій мірі оживилися досліди над українськими говорами, почавши від давніших праць К. П. Михальчука: „Нарѣчія, поднарѣчія и говоры Южной Россіи въ связи съ нарѣчіями Галичины." (Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ Западно-русскій край, т. VII, СПетербургъ 1877), А. Потебні: „Два изслѣдованія о звукахъ русскаго языка", та О. Огоновського: „Stu-

[1] Paul Kretschmer: стаття „Sprache. Methode und Quellen der Sprachwissenschaft", поміщена в A. Gercke u. E. Norden: Einleitung in die Altertumswissenschaft, 2. Aufl., Leipzig 1912, том I., стор. 465: Da die antiken Sprachen uns nur durch die schriftliche Überlieferung zugänglich sind, so konnte eine richtige Erkenntnis des Wesens sprachlicher Vorgänge nur von dem Studium der lebenden Sprachen und Mundarten ausgehen.

dien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache", Львів 1880, показує нам Іван Зілинський не лиш в „Спробі упорядкованя українських говорів", Львів, 1914 (Привіт Іванови Франкови. Літ. Наук. Збірник), але також його новіша стаття: Współczesny stan ukraińskiej dialektologii. Lud Słowiański, I. 2. Kraków 1930, стор. 297 –306, а кромі того стаття В. Дем'янчука: „Бібліографічний огляд української діялектології за р. 1914 1927" (Український Діялектологічний Збірник, 1, Київ, 1928). Студії продовжуються дальше так при Діялектологічній Комісії В. А. Наук в Києві, Харківськім Дослідчім Інституті Мовознавства, Науковім Товаристві ім. Шевченка у Львові, в Кракові на сторінках часопису Lud Słowiański та у публікаціях Польської Академії Наук, чи вкінці у видавництвах наукових в ЧСР.

Область на південь від Карпат, заселена племенем, що належить до мовної групи української, була від початку новітнього слов'янознавства вже на початку XIX. століття предметом мовознавчих дослідів. Початок дали самі уроженці цієї землі а межи ними треба на першім місці поставити Івана Бережанина (Фогарашія), що в письмі до Орлая р. 1827 подав на той час дуже влучну характеристику південно-карпатських говорів під оглядом звуковим. Стаття, на жаль, не побачила світла денного, поки її не видобув з архівних паперів Іларіон Свєнціцький та не оголосив аж в 1905 році.[1] Другим земляком, що виявив великий інтерес до своєї рідної мови, був Михайло Лучкай. Він ще в р. 1830 у своїй: Grammatica slavo-ruthena[2] дав опис не лиш звуків а також і форм своєї мови, правда опертий лиш на знанні одного з її говорів а то околиці Мукачева, де саме перехрещуються говірки.

На довгий час перестали появлятися спеціяльні студії південно-карпатських говірок, бож скупих відомостей великоруських етнографів та мовознавців Кеппена або Кочубинського не можна зачислити до дослідників південно-карпатських говорів. Також галичанин Яків Головацький, що так

[1] И. С. Свѣнцицкій: Матеріалы по исторіи возрожденія Карпатской Руси I. Львів 1906, стор. 55– 56.

[2] Grammatica Slavo-ruthena: seu vetero-slavicae, et actu in montibus carpathicis parvo-russicae..... Edita per Michaelem Lutskay... Budae 1830. За ту граматику гляди: 1) František Tichý: Michail Lučkaj (Slovanský sborník, věnovaný jeho magnificenci prof. Františku Pastrnkovi. Praha 1923). – 2) Проф. Д-ръ Валерій Погорѣловъ: Мих. Лучкай и его Grammatica Slavo-ruthena. (Карпатскій Свѣтъ III, Ужгородъ 1930, ч. 5–6. – 3) Г. Геровскій: Русскій языкъ въ церковно-славянско-русской грамматикѣ Михаила Попа-Лучкая (Карпаторусскій Сборникъ, Ужгородъ 1931). — 4) Др. Василь Сімович: Grammatica Slavo-ruthena M. Лучкая. (Науковый Зборник тов. „Просвѣта" в Ужгородѣ, р. VII– VIII, 1931).

усильно занимався етнографією карпатської области взагалі, не оставив нам подрібнішого опису поза загальну характеристику звукових явищ у своїй „Розправі о южноруськім язиці".[1] На йогож етнографічних матеріялах оперта клясифікація українських діялектів, переведена К. Михальчуком в першім нарисі української діялектології: „Нарѣчія, поднарѣчія и говоры Южной Россіи въ связи съ нарѣчіями Галичины." – Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ Западно-русскій край. СПетербургъ 1877.

Досить обильний матеріял говірковий находимо у пині ще вартісній праці О. Огоновського: Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache, правда поданий часто з другої руки а не на основі автопсії. Першою такою студією, що подавала загальну характеристику укр. південно-карпатських говорів, була студія А. Семеновича: „Объ особенностях угрорусскаго говора", поміщена в „Сборнику статей въ честь Ламанскаго", СПетербургъ 1882. Студія ця подавала не лиш опис звуковий, но також підмітила архаїстичну рису морфології, деякі синтактичні явища а також і словарець. Семенович перший порівнював південно-карпатські звукові явища з північно-українськими та навіть доходив до висновків, що вони находяться з ними в близькім спорідненні та що дружина Корятовича складалася з жителів цих околиць, де нині переважає північно українське піднаріччя. Нині ні ці погляди, ні самий опис наших говорів не видержують критики не лиш під оглядом методичним, але також в ній не помічені такі істотні явища, які відтак підпис до першорядного значіння проф. О. Брох, а то на звукову систему, що проявляється у двох варіянтах голосівок *o*, *e*, а то широких та вузьких.

В рік по цім появилася невелика монографія Івана Верхратського про говір мараморoський: Über die Mundart der Maramoroscher Ruthenen, Stanislau 1883. Студія визначається тонкістю помічень звукових, морфологічних та деяких синтактичних, має однак один недостаток, а то, що автор не подав точно сіл, з котрих черпав свої записи а Мараморoська колишня жупа простягалася аж поза Хуст а на півночі близько до зелізничої лінії Воловець -Лавочне. Зазначує лиш загально, що це матеріял з околиць Сигота, а лиш пізніше в р. 1899 в студії: „Знадоби для пізнаня угорско-руских говорів I" на стор. 14. запримічає, що матеріял, зібраний в студії „Über die Mundart der Maram. Ruthenen", відноситься до сіл: Рус-Поляна, Кирва, Рускова та Вишня Руна. Та і в цім автор не

[1] Яковъ Головацкій: Розправа о языцѣ южноруськомъ и его нарѣчіяхъ. Историческій очеркъ основанія Галицко-руской Матицѣ. Львів 1850.

точний, бо на основі мого знання цих говорів цей матеріял відноситься передовсім до села Вишня Руна, що різниться многими зупковими явищами від говірок ріки Рускови.

На цім Верхратський не залишив своїх студій над південно-карпатськими говорами, но в 1890-тих роках пройшов цілу область від Попраду аж по Ясіня над горішньою Тисою а вислідом його екскурсій були дві монографії а це: „Знадоби для пізнаня угорско-руских говорів", ч. I. Говори з наголосом движимим, (Записки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, т. XXVII—XXX) і відбитка, Львів 1899, і ч. II. Говори з наголосом сталим, (ЗНТімШ т. XL, XXLIV, XLV) і відбитка, Львів 1901. Ці дві праці є до тепер головним джерелом пізнання південно-карпатських українських говорів на цілім довгім та вузькім просторі карпатськім від Татр до джерел Тиси. Верхратський дав опис звуків, форм, словотвору, також деяких синтактичних явищ, навів богато примірів живої мови з многих сіл та наприкінці дав і словарці, в котрих дуже совісно зазначував як природописець (він був проф. природопису в акад. львівській гімназії) природописну ботанічну і зоологічну номенклятуру. Кромі цього дав загальну характеристику обох груп говіркових, то є говорів з наголосом движимим і недвижимим, запримічуючи при цім, що кромі того крітерієм поділу цих говорів може бути і інше явище, приміром слова *лиш -лем* на латинське *modo*, *tantum*. Нині ні цей, ні другий поділ не може задовольнити нас, коли маємо далеко більше даних, як їх зібрав Верхратський, котрий при давніших обставинах студій говорів на області держави мадярської, не знаючи говорити по мадярськи, мав великі тяжкості та усіві території не обійшов.[1]

Великим поступом в методиці були досліди проф. О. Броха, котрий в противенстві до своїх попередників взяв за предмет своїх дослідів не якусь більшу область, але ограничився на одно село, досліджуючи передовсім фізіологію звуків на одиниці як типовому представникові говору даного села. Брох описав

---

[1]) На основі скупих відомостей, взятих з Бідермана, Кочубинського, Михальчука відтак з Семеновича і Верхратського, а також і власних спостережень, пробував А. Петров в статі: „Замѣтки по этнографіи и статистикѣ" (Записки историко-филологическаго факультета СПетербургскаго университета, приложеніе къ LXXXI части, СПетербургъ 1906) подати область поширення чотирьох языкових явищ південно-карпатських, а то: 1) уживання слів *лем — лиш*, 2) перезвуку старих закритих *о*, *е*, на *і*, *ы*, *у*, *ю* (= *й*), 3) виговір займенника питайного *что: що, што, что, со*, 4) зберігання різниці межи *ы* та *и*. А. Петров розпоряджав незначним матеріялом так чужим як і своїм власним, через це крім области першого явища, всі інші подані неточно а навіть відносно *що* та зберігання різниці межи *ы* та *и* невірно.

говірки трьох, зглядно чотирьох сіл, що лежать недалеко Ужгороду а є представниками різних стадій розвитку південно-карпатських говорів а передовсім у їх відношенні до сусідніх східньо-словацьких.

Перші праці Брохові появилися ще перед працями Верхратського, а то на сторінках часопису Archiv für slavische Philologie, т. XVII: Zum Kleinrussischen in Ungarn, та в т. XIX: Zum Kleinrussischen in Ungarn, II., Der Dialekt von Ublya, що відтак у новій переробці вийшли в Петербурзі р. 1899 під титулом „Угрорусское нарѣчіе села Убли (Земплинскаго комитата)", у видавництві: Изслѣдованія по русскому языку — Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ въ Петроградѣ. Брох не лише замітив звук *ŭ*, т. є широкий відтінок *u*, характеристичний для Ублі та околиці, але передовсім пізнав систему звукову не лиш для села Убля, но поширену майже по цілій області від Ондави аж по Тересву з вузьким та широким відтінком *e*, *o* в залежності від окружаючих звуків.

Друга праця Броха: „Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn". (Kristiania 1897), відноситься радше до области східньо-словацьких говорів. В ній описує він говір сіл Дубравки та Фалькушовців був. Земплинської жупи, що лежать доволі далеко на захід від Ужгороду, на області говорів пословачених. Говори ці, як каже Брох, представляють секундарний язиковий розвиток, що в'яжеться з однієї сторони з „угрорусским" а з другої зі словацьким. З порівнання звукових таблиць говору цих двох сіл та говору села Убля виходить, що цього паралелізму звуків вузьких та широких *i*, *e*, *o*, *u*, який замітив Брох в селі Убля, нема в Дубравці і Фалькушовцях. Звучня говору цих сіл представляє зовсім інший розвиток, ніж говір села Убля. Звукова система цих сіл є типовою для словацько-українського язикового пограниччя в околиці Ужгород-Собранці-Михайлівці. До цієї праці приложена язикова карта, що наглядно ілюструє язикове пограниччя українсько-словацько-мадярське коло Ужгороду. Карта ця потребує нині певних корректур на пограниччі словацько-українськім біля Ужгороду.[1]

Третя праця Броха відноситься до перехідного говору словацько-українського в селі Корумля 12 *km* на північній захід

[1] Язиково українські села зачинаються від сіл: Підгородя, Бенятин, Іновці дальше на північ. Хунковці, Вишня Рибниця, Вишні Ремети належать до говорів цотацьких, то є до східньо-словацьких типу перехідового. Дивн праця В. Важного: Nářečí Slovenska. Československá vlastivěda, díl III. Jazyk. Praha 1934, стор. 306, 3, де зазначується тяжкість установлення словацько-української язикової границі.

від Ужгороду, а вийшла також по німецьки під титулом: Weitere Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze, Kristiania 1899.

Говір села Корумля представляє іншу стадію розвитку звукового, як описаний Брохом говір сіл Дубровки та Фалькушовців. Це та стадія змішання говорів словацько-українських, де ще звуки говорів українських не затерлися а тим самим це стадія первісніша. Корумлянський говір зберігає звук *у* середнього ряду високого підняття (high-mixed), лябіялізований звук *ы*, що зближається сильно до *о* (у Броха зазначений через *ω*) а появляється так на місці старого ы як і на місці *и* з закритого старого *о (chromoj, von, slonko)*, вузький та широкий відтінок звука *е (é)* та задержання *ť* перед *і* в закінченні інфінітіва.

Погляди Броха відносно характеристичного для говору корумлянського лябіялізованого звука *ы*, неначеб він повстав наслідком змішання говорів двох відмінних язикових груп словацького та карпатсько-українського, не видержує критики супроти факту, що цей звук розширений доволі далеко на схід від Ужгороду, де про змішання згаданих язикових груп не може бути бесіди. О цім буде бесіда на відповіднім місці дальше.

Вичислені праці проф. О. Броха є нині вихідною точкою для кожного дослідника південно-карпатських говорів, передовсім відносно їхньої фонетичної сторони. Вони саме обіймають область, що лежить на границі двох етнографічних та мовних областей.

Дослідникові наших говорів не можна поминути і етнографічних та фольклорних праць Володимира Гнатюка. Говорам Пряшівської епархії посв'ячена стаття „Русини Пряшівської епархії і їх говори“ (Записки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, т. XXXV), правда більше характеру полемічного, чим описового і належить до циклю статей, писаних на оборону тези, що віроісповідня греко-католицьке покривається з українською народністю. Деякі замітки що до звучні південно-карпатських говорів на схід від Уга находимо також у вступі до його „Етнографічних матеріялів з Угорської Руси“ (Етнографічний Збірник, видає Етнографічна комісія Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, т. III). Хоть проф. Брох в рецензії на фольклорні матеріяли Гнатюка (Archiv f. slav. Phil., т. XXI) виткнув йому неточність у передачі звуків (Гнатюк не робив різниці межи вузькими та широкими *і*, *е*, *о*, та старим ы і середнім *у*), то все таки в його записах найдемо много надійних даних для морфології, синтакси та наголосу, чого в описовій діялектології не можна поминути.

Місцева научна література відносно вивчення говорів південно-карпатських дуже мала. У відомій „Хрестоматії церковно-славянскихъ и угро-русскихъ литературныхъ памятниковъ съ прибавленіемъ угро-русскихъ народныхъ сказокъ на подлинныхъ нарѣчіяхъ", Ужгородъ 1893, Евменія Сабова подані взори живих говорів декількох сіл так східніх як і західніх, записані не ним самим, а другими особами. Кромі того Евменій Сабов дав пробу поділу цілої південно-карпатської области на наріччя а то: *лишаків*, *лемаків*, *верховинське*, *земплинсько-шариське*, *бачванське* та наріччя *земплинських словаків*, подаючи незначні і ненайхарактеристичніші їхні признаки.

Другим твором місцевого походження є докторська диссертація Александра Бонкала о говорі села Рахова на Гуцульщині під титулом „A rahói kisorosz nyelvjárás leíró hangtana, irta Bonkáló Sándor", Gyöngyös 1910 — (в переводі: Рахівський малоруський говір, описова звучня, написав Бонкало Александер, Дьиндьиш 1910). Нині ця студія потребує много доповнень. Той сам автор дав ще кілька менших статей, з котрих одна відноситься до словаря а появилася в Archiv für slav. Phil., т. 36. під титулом „Beiträge zur ukrainischen Wortforschung", а также що до синтакси під титулом „Tagadomondat a magyarkisorosz nyelvben" (Заперечні речення в мові угорсько-малоруській). Nyelvtudomany 1913 (Будапешт).

По світовій війні а то по прилученні майже цілої етнографічної та язикової области бувших угорських русинів до Чеськословацької Республики інтерес до етнографії а з цим також до мови цього народу зріс, тимбільше, що мовне питання виросло до культурного бою між напрямом народнім та книжним (консервативним) а нині вже між напрямом українським та великоруським. От і ця праця є вислідом того збільшеного інтересу до мови народу, котрий є під оглядом мови найближчий до українських говірок карпатських взагалі а тим самим безперечно і до української язикової цілости.

Праці діялектологічні, що появилися в найновіших часах ограничаються лиш на деякі спеціяльні питання або приносять описи поменших говірок. Такими є передовсім моя стаття: „Кілька заміток до останку аориста в закарпатських говорах" (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові, 1925, CXLI—CXLIII), яка викликала рецензію Г. Геровського під тит.: „Zur Behandlung der Lautverbindungen - - *dl* - *tl* im Südkarpatorussischen (Ugrorussischen)" — в „Zeitschrift für slav. Philologie", VI, ½ (1929) з зовсім відмінними поглядами на це питання, добачаючи у цих формах подібне явище, як у старих псковських говорах в групах *dl*, *tl*, з чим тяжко погодитися. Ще раніше помістив згаданий автор на сторінках Slavi-ї,

т. VI., при нагоді рецензії моєї шкільної граматики кілька уваг о земплинській говірці з околиці Чертіжного. В р. 1930 в Записках Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові, т. XCIX., появилася моя розвідка за „Говір села Валашковець був. Земплинської жупи", де описаний говір виказує останки звукової системи говору, що обіймав не лиш околицю Собранець, но а також Михайлівців та Гумсного. В статті „O domnělé diftongické výslovnosti hlásky „ы" v ukrajinských nářečích Podkarpatské Rusi a vých. Slovenska, що появилася в „Časopis-i pro moderní filologii" XVI, 1—2, виказую неправдивість твердження А. Кочубинського (Записки Имп. Новороссійскаго университета, т. 20, Одесса, 1876, Отчетъ (второй) о занятіяхъ славянскими нарѣчіями, стор. 125) о дифтонгічнім характері звука ы. Раніше цього в IV. річнику часопису „Подкарпатска Русь", Ужгород, 1927, подав я в статті „Перезвук етимологичного *o*, *e*, на *y* (*ю*), *u*, *i* наших говорів та их географичне поширеня; стор. 116—118, 141—145, область поширення цих звуків на Підкарпатській Русі та на Словаччині. На сторінках „Наукового Зборника тов. Просвіта в Ужгороді" р. X. почав я серію монографій говіркових а то дав опис говірки долини ріки Рускови, бувшої Мараморошкої жупи, тепер в Румунії, де вказав я на лучність цього говору з одної сторони з говорами долішньо-мараморошкими, а з другої сторони з говорами буковинськими.

Многонадійними статтями з области дослідів південнокарпатських говорів були дві статті недавно помершого проф. гімн. в Брні Йосифа Віри (Josef Víra). Як вступ до своєї праці над нашими говорами випустив він статтю в річнім справозданні І. держ. реал. гімназії в Брні за рік 1930-31 під тит. „Výsledky dosavadních badání o vokalismu karpato-ukrajinských hovorů se zvláštním zřetelem k hovorům území ČSR." (Výroční zpráva I. státního reálného gymnasia v Brně, Na Poříčí 31, za šk. rok 1930—31. V Brně 1931.) В цій статті крім зібрання дотеперішніх висліджів праці над українськими карпатськими говорами взагалі подає також богато своїх помічень на основі власних спостережень. Друга стаття: Hláskosloví osturňského hovoru (Sborník Matice Slovenskej pre jazykozpyt, r. VIII., s. 1—4, Turč. Sv. Martin 1930), що мала дати початок монографічному циклю праць з области південнокарпатської діялектології, була й послідньою, бо непадійна смерть перервала всі його пляни. Стаття ця оперта на основі власних спостережень значно перевищає давню розвідку проф. Полівки о цім говорі, оперту на матеріялах чужих.

Згаданий вже попередньо Г. Геровський дав нам ще дві статті з области дослідів наших говорів а то: Русскій языкъ

въ церковно-славянско-русской грамматикѣ Михаила Попа-Лучкая (Карпаторусскій Сборникъ, Ужгородъ 1931), де при нагоді розбору цієї частини Лучкаєвої граматики, в котрій міститься опис звуків і форм живої місцевої мови, дає образ цих говорів коло Мукачева, що лягли в основу Лучкаєвих помічень. Друга послідня стаття появилася у краєзнавчій енциклопедії Československá Vlastivěda, sv. III. Jazyk. Praha 1934, під титулом „Jazyk Podkarpatské Rusi". Перша частина цієї статті посв'ячена народній мові Підкарпатської Руси (в дійсності не політичної Підкарпатської Руси, але цілої области південно-карпатської, що належить до Чсл. Республики). Крім загальної характеристики говорів цих під оглядом звуковим дає Геровський також пробу діялектичного угруповання цих говорів, взявши за единий критерій поділу рефлекси стим. закритого *о*. З поділом таким годі погодитися, бо різними рефлексами стим. закритого *о* не вичерпується характеристика південно-карпатських українських говорів.[1]

На кінці згадати треба праці проф. Н. Дурново, котрий помічення свої на основі короткого побуту на нашій території зазначив місцями в своїм „Введению в историю русского языка, ч. I. (Spisy filosofické fakulty Masarykovy university v Brně, č. 20, Brno 1927), а то в части II.: Нынешние русские наречия и говоры, § 97, но находиться там много неточностей, а також його справоздання „Дыялектологічна пасздка ў Подкарпацкую Русь у летку 1925 году". Інститут белорусской культуры. Запіскі аддзелу гуманітарных навук, кніга 2. — Працы клясы філёлёгіі. — Менск 1928. В цім справоздаші вичислює 23 признак українських південно-карпатських говорів з околиць Мараморошa та Верховини Бережанської і Мараморошської.

Малою вісткою о говорі одного острова на Словаччині в Ґемері поділився проф. Z. Stieber на сторінках „Sborník-y Matice Slovenskej, r. XIII., I (1935), стор. 151 — а іменно села Пача. —

2. Мета й методи праці.

Вичислені дотеперішні праці над пізнанням південно-карпатських українських говорів не давали нам повного образу життя цих говорів а то головно з цієї причини, що не обіймали цілої области етнографічно-язикової не лиш враз з колоніями, но також й в компактній цілості. Маючи за собою значний засіб дослідів а також зібраних фактів язи-

[1] Про це подрібніше гляди в моїй рецензії на цю працю в „Časopis pro moderní filologii", r. XXIII/2.

кових, можна було передовсім їх провірити не лиш на областях вже досліджених, но і на областях попередніми дослідниками недосліджуваних. Це вимагало многих екскурсій на терені непригожім та не досить переглядним в часі, коли ще середники комунікаційні не були так поширені, як тепер останніми часами. Екскурсії робив я головно в часі літніх шкільних вакацій. (Мимоходом кажучи, час цей не дуже годиться до дослідів язикових, бо це час жнив, коли люде, хоть і найбідніші, заняті збиранням хліба на полі.)

Первісний плян мій був ограничитися на політичну Підкарпатську Русь, но відтак розширив я плян на цілу етнографічно-язикову українську область, не минаючи й островів.

Саме цей факт примусив мене з огляду на великий простір дослідів ограничити свою мету дослідів до зазначування типових явищ так звукових так й морфологічних, залишаючи на стороні явища менше типові або характеру індівідуального, або дуже мало поширеного. Ці типові явища старався я дослідити в їх географічнім поширенні і тим способом приложити методи географічної діялектології.

Заходячи в село, старався я через місцевих інтелігентів, священників або учителів, здобути собі довіря досліджуваних осіб. Були це головно селяне - мущини віку середнього або ще й старші. Наперед вдавався я в розмову на всякі теми, щоби підчас неї схопити головні характеристичні для даного села прикмети говору. Відтак почав я систематично ставляти такого роду питання, з котрих випливали би відповіді для мене потрібні. Майже в кожнім селі треба було перейти так звучню як й морфологію, а де я помічав однаковість говору в порівнанні з найближчими дослідженими селами, там ширших та подрібніших записів й не робив. Крім записів явищ звукових, морфологічних старався я схопити скорим записом також й взірці живої бесіди у формі оповідання. Правда, таке оповідання, говорене нарочно з перервами для запису, утрачає много природних рис, особливо в санді, но в многих випадках удалося зробити фонографічні записи а це в році 1929. при загальній акції фонографічного архіву Чеської Академії Наук в Празі.

Звертав я увагу не лиш на мову мущин і женщин, но також і на вікові різниці, а передовсім у говорів перехідних, а також і на стичність з людьми других народностей, особливо підчас робіт або побуту в Америці. Ту головно ходило мені о зв'язки зі словаками. Іноді навіть треба було провірювати мову різних частей села.

Для установлення артикуляційної бази уживав я метод експериментальної фонетики а то штучного піднебіння для

палятограмів, лінгвограмів, приладу Аткінсона для міреннн положення язика та інших, яких уживається в фонетичнім лабораторі проф. Хлумського на Карловім університеті в Празі.

Для цієї мети вибрав я лиш три об'єкти, як типових представників говорів: долішньо-мараморо̀ських, ужанських та шариських. Ці три типові артикуляційні поміри по мойому не вичерпують всіх артикуляційних баз. Їх доповнення прийде при спеціяльних дослідах поодиноких менших діялектичних груп.

Крім цього в згаданім лабораторі були виконані поміри довготи (квантіти) а також зареєстровано на записуючім апараті якість консонантів у визвуці та в положенні санді. Експеримент з записуючою машиною послужив також до упаглядненнн неповного елементу звукового перед *r* на місці давнього *ъ* в слові *кърvi*.

Уживання фонетичних експериментів, виконуваних в згаданім лабораторі, на жаль, не могло бути виужите як слід, бо не можливо було мені задержуватися в Празі довше. І коротке перебування та праця лабораторійна не одно питання експериментальної фонетики освітлили ясніше а то дякуючи помочі директору лабораторa проф. Йосифові Хлумському та його асистентові доц. Богумілові Галі, за що на цім місці складаю їм сердечне Спасибі.

Вертаючи оп'ять до програми екскурсій, то виконував я їх не в одному часі, але продовжав їх більше чим 10 літ, та не переставав продовжати й до посліднього часу. На протязі цього часу я навідав 179 сіл, отже з усіх сіл Словаччини, Підкарпатської Руси та румунського Мараморошa в числі около 520, де говорять південно-карпатськими українськими говорами, навідав я більше як третину сіл, а коли дочислити записи Верхратського, Броха, Гнатюка, Віри (всіх около 100 сіл), то число досліджених сіл зросте до значної міри, не все досягненої дослідниками діялектологами.

Початок моїх екскурсій іде від р. 1922 а то від сіл Ужанської Верховини: Ставний, Загорб, Волосянка; дальше Верховина Бережанська: Нижні Верецькі, Тишів, Поляна, Підполозя, Свалява, Неліпсно, Сусково; Верховина Мараморо̀ська: Изки, Репінний, Воловий, Нижній Синевир; Мараморош долішній: Буштин, Бедевля, Новоселиця. В р. 1923. в селах по більшій часті долішніх від Ужгороду починаючи: Оноковці, Невіцьке, Пастілки, Малий Березний, Раково, Худльово, Кайданово, Копинувці, Лалово, Загатя, Веряця, Драгово, Богдан, Ясінє, Требушане, Бичків, Косівська Поляна, Вишня Апша; в р. 1924. села: Комаровці, Горяні, Дравці, Тихий, Кичерний, Люта, Убля на Словаччині;

в р. 1925. села: Доманинці, Оріховиця, Раково (подруге), Ворочово, Дубриничі, Суль, Кострини, Ляхувці, Середнє, Лінці, Кальник, Страбичово, Великий Раковець, Грушево, Липша, Липецька Поляна, Керецькі; в р. 1926 села: Лази, Цинанувці, Дубровка, Бачава, Черленьово, Новоселиця коло Перечина, Невіцьке, Оноковці (вдруге); в р. 1927: Коритняне коло Ужгороду, Ворочово (вдруге); в р. 1930: села: Забродь, Княгинин, Стричава, Стара Стужиця, Лубні, Ужок, Вишні Верецькі, Березово, Волове (вдруге); в р. 1931. села: Крачуново, Вишня Руна, Рус-Кривий, Поляни (всі в Румунії), Рахів, Кваси, Требушанс, Богдан (ці два вдруге); в р. 1932. села: Бистрий, Красний, Рускова, Рус-Кривий, Поляни, Луги в Румунії (три останні вдруге), Ясінє, Рахів, Богдан, Косівська Поляна (вдруге і третє), Кобилецька Поляна, Росішка, Дубове, Руська Мокра, Брустури на ріці Тересві, в р. 1933. села: Чума (на південь від Севлюша), Торун, Вишній Студений, Бедевля, Вульхувці, Нересниця, Терново, Теребля (о), Горінчово, Заріча, Имстичово, Бичків (втретє); в р. 1934. села: Невіцьке (втретє), Чинадієво, Крива, Нижній Бистрий (в Мараморощі), Колочава-Горб, Лумшури; в р. 1935 села: Осой коло Иршави та Солочин коло Свалява, Синевир-Поляна, Н. Синевир, Имстичово, Раково (ці три подруге і третє). Разом 104 села.

Крім цього доповняв я матеріял від людей, що приїжджо були в Ужгороді з сіл: Березники, Медведьовці, а також від учеників селянського походження, що ще не затратили свого діялекту, а то з сіл: Ярку (коло Ужгороду), Золотарьова (Мараморош), Ком'ят, Нижніх Ремет, Волоського, Доробратрова та много інших сіл Підк. Руси.

Від р. 1926. почав я розширяти свої екскурсії і на Словаччину, на села: Петровці, Корумля, Колібабці, Прикопа, Конош, Хуньковці, Хлівіщє, Пудгородя, Руський Грабовець, Пінковці (коло Ужгороду), Ковбасово, Старина, Острожниця, звала, Пихні, Колониця, Вишня Радвань, Берестів, Суків; в р. 1927. села: В. Радвань (вдруге), Біла, Воліца, Руска Поруба, Розник, Рафаївці, Пискурівці, Вальків, Дзурдзош, Ремсніни, Кобильниця, Щавник, Млинарівці, Рімнє, Ортутова, Церніна, Грабовчик, Ладомирово, Вільшавка, Шариский Буковець, Гавай, Рокитівці, Шом, Ганіївці, Київ, Ястреб, Вісланка, Орлів, Обручне, Герляхів; в р. 1928. села: Вишня Рибниця, Гнойнє, Йовса, Гажин коло Гумсиного, Птиче, Валяшківці, Чемернє, Банське, Давидів, Ольшавиця, Нижні Репаші, Блажів, Штельбах; в р. 1929. Літманова, Орябина, в р. 1931. села: Завадка, Порач, Словінки на Спиші, Бенятина, Руський Бистрий повище Собранець; в р. 1933. села:

Дідачів, Машківці, Олька, Кайня повище Гуменного, Красно-брід, Нягово, Чабалівці коло Межилабірців; разом 75 сіл.

Доповненням цих екскурсій на Словаччину були досліди над бесідою одиниць, що заходили як покупці або ремісники до Ужгороду, а то з Біловежі, Вишнього Вирліха коло Зборова, Великого Липника і Фольварку на Спиші, дальше ученики середніх шкіл з Койшова та Гельцмановець, Нікльови, Нижньої Яблінки, Телесповець, Вилагів та Палоти.

Признати мушу, що досвід, зисканий на початкових екскурсіях, був виужитий при дальших пізніших, котрі в послідніх роках від 1932 були обернені на досліди поодиноких діялектичних груп, а то Гуцульщини та долішнього Мараморошу. Очевидно мета цих послідніх дослідів інша, метода всесторонніша а наслідком цього й матеріял куди більший від попереднього.

Записи мною зроблені цитую всюди фонетичною транскрипцією в основі Броховою, відступаючи іноді при передачі старого *ы* та його відтінків від системи Брохової так, що послуговуюся кириличним ы там, де воно зберігається. Там, де приводжу цитати за Верхратським, Гнатюком, оставляю їх в оригінальній їхній кириличній транскрипції, Брохову і Віри оставляю незмінену, а де цего буде потреба, там зазначу чи виясню евентуальні непорозуміння.

Зрозуміло також, що при моїм завданні не було легко обхопити цілу область від Остурні по джерела Тиси та Вішови і Рускови, не було всюди часу перейти цілу граматику, тож й доклади не всюди в такій кількості, як би то мало бути. Зато все старався я подати як найбільше образців живої бесіди, в котрій виступали б найголовніші прикмети говору даного села. Тексти мусять мати також і наголоси, особливо з тієї части, де наголос рухомий, бо він і там не всюди однаковий, як то видно з загальної характеристики системи наголошування наших говорів.

В цій праці не подаю ні синтакси, ні словотвору, ні словаря. Синтакса вимагає окремої студії та дослідів з огляду на сильні чужі впливи сусідніх неслов'янських мов: мадярської та румунської. Над словарем працюю від початку паралельно, її матеріял до нього вельми великий. Він вийде як окрема частина студії, словотвір мусить бути опертий на словарі. Не зовсім обширно подаю главу о наголосі, бо і це питання в дійсності не легке задля недостачі матеріялу, котрого збирання вимагає особливої дбайливости. Кінцеві глави цієї студії посв'ячені з одної сторони взаїмновідношенню наших говорів до найближчих українських говорів Галичини, Буковини тай Полісся, а також до говорів словацьких та других слов'янських мов.

3. Заселення південно-карпатської області українським населенням та стичність його з чужим етнічним елементом.

Образ минувшини даного краю а передовсім історія його розселення є вельми важною точкою опору для кожного діялектолога, бо історія колонізації вияснює нам цілий уклад діялектичний навіть і в сучасності. Через це й не без значіння можуть бути для нас історичні свідотства о заселенні цілої південно-карпатської области українською частиною (по мові) східніх слов'ян.[1]

Відносно найдавніших часів з доби міґрації слов'янської взагалі, а потім вчасного руху східньо-слов'янських племен поздовж Карпат під напором азійських кочових племен бігом XI.—XIII. століть погляди учених не однакові, поділені. Найновіше зібрав ці думки проф. Нідерле в IV. томі: Slovanské Starožitnosti. Původ a počátky Slovanů východních, Praha 1924, стор. 162—172, протиставляючи думки учених Н. Надеждина, А. Кочубинського, В. Василевського, К. Грота, Я. Головацького, Н. Барсова, Й. Піча та І. Филевича, що Карпати що найменше є колискою східніх слов'ян та що з цього випливає й прадавне поселення південних склонів Карпат східніми слов'янами, о чім свідчить богата поменклятура осад від назви *Русь* та думки противників цього погляду, що східньо-слов'янський елемент є пізнішого походження а за котрими висловлювалися: А. Купік, Д. Іловайський, Д. Багалій, М. Грушевський, П. Гунфалві, Ст. Мішік, А. Шахматов, А. Соболевський, А. Петров, а також місцеві уроженці: А. Годинка та А. Бонкало. По думці цих учених з першою колонізацією карпатською можна числитися лиш від XI. або ІІ XII. століття, коли на племена південно-руські хорватів, уличів та тиверців починали натискати печеніги. Що більше, місцеві учені Годинка та Бонкало, ідучи за мадярською історіографією, кладуть поселення південних склонів Карпат на ще пізнішу добу, а то на XIII. і XIV. вік. Годинка ставить південну колонізацію Карпат елементом галицьким в тісну звязь з бунтом галицьких бояр против галицьких князів, наслідком чого населення сильно терпіло і утікало за гори[2]

---

[1] Часто прийдеться мені уживати і инших синонімів на означення цієї вітки слов'янства а то таких, яких уживали дотичні автори, або терміну „руський" від назви „русин", нині живучої на областях південно-карпатській.

[2] Про це писав проф. Годинка брошуру під псевдонімом Еденъ Сокырницькый Сирохманъ: Отцюзнина, газдуство и прошлость южнокарпатських русинувъ. Рік видання? (по війні), стор. 40—55. Нашѣ сусѣды туйкы, на сюмъ боцѣ -- якъ сьме горѣ вїдѣли и говорили удъ востока волохы, удъ юга мадяре, а удъ запада тоуты. И зачимъ сесѣ су-

— а Бонкало приводить на цю думку так філологічні дані, як і історичні свідотства про незаселення карпатської області давньої Угорщини, що стояла поза граничним оборонним замковим пасмом.[1]

Ще питання уважає Нідерле тяжким і ще не зрілим до рішення, бо многі зі складників цього питання не є нині науково певно вирішені, а то давність осад з іменем Русь (в Семиго-

---

сѣдочкы ци спередъ нами зауяли сесю область, мы лишъ удъ сѣвера, изъ за Карпата и нѣуткы инудкы могли сюды зайти (41.) ...другымъ словомъ мы русине, изъ за Карпата сюды зайшли и якъ не сеьме первобытно тутешнѣ жителѣ, лишъ заходникы, гостѣ (hospites), якъ угорськѣ памятникы кажуть, ходѣ спередъ нами туй никого другого небыло. (43.) — Казау емъ, ожъ нашѣ предкы не разомъ зайшли, ани не булшымя ротами, зато и выходъ ѣхъ и сього причина... не могла быти якысь наглый и насилный несподѣванный трафунокъ, якый звычайно примусить людей, абы села си залишили и на друге мѣсто пересилилися, якъ то суть велѣкѣ воды и повени, што змыють и заберуть землю, землетрясенїе, што поуболяе будинкы, невыдержимый и нестерпимый нападъ непріятеля и врага, котрый цѣлый край попалить и т. д. (44—45.) — Навіши літописні дати (Іпатіївську літопись) о коромолах галицьких князів і бояр з р. 1227, 1230 дальше виводить: „Сяку закарпатськоѣ русскоѣ земли минулость извѣщае намъ ѣхъ самыхъ лѣтопись, писанный очевидно хлопомъ, котрый сесѣ мятежи, крамолы, беззаконности дуже добрѣ знау, своих бояринувъ и ѣхъ лукавство и гамѣство дуже гораздъ познававъ и булше замоукъ ги извѣстиу. Но теперь, якъ сесѣ вѣсти сьме чули, звѣдаву нашѣ тутешнѣ южнокарпатськѣ братя: ци могли нашѣ предкы, — самѣ простѣ люде тамъ межи тыми мятежниками, середъ тыми крамолами спокуйно, смѣло и безопасно жити и землю поработяти? Сесѣ тото были нестерпимѣ и незносимѣ обстоянїя, котрѣ ѣхъ примусѣли спасатися и искати собѣ мирность на спокуйнѣйшуй десь земли. И сяку пайшли у Угорщинѣ, у горахъ и долинахъ угорськыхъ. (49.) ... Же сесѣ закарпатськѣ мятежѣ, безпокоѣ бунты у тѣснумъ связѣ суть изъ тамошнього простого народа, изъ нашыхъ предкувъ выходомъ угты и заходомъ до Угорщины пудъ южнокарпатськѣ горы, не затаемно доказуе и высвѣдчуе готъ фактъ, ожъ сесѣ крамолы упоминаються р. 1227—1230, т. є у первуй половинѣ XIII. вѣка, а першѣ русськѣ населенїа, найстаршѣ слѣды нашыхъ прадѣдувъ туйкы у пасть р. 1254—1270, т. є у другуй половинѣ тогоже вѣка находяться. Изъ майже современного збытїа крамолъ и населенїя безъ нагварькы, чисто дае ся вѣдѣти, ожъ крамолы наробили выходы. (50.)

[1] Aleksander Bonkaló: Die ungarländischen Ruthenen. — Sonderabdruck aus „Ungarische Jahrbücher", B. I. Berlin 1921: „Die neuen historischen Forschungen haben aber einwandfrei bewiesen, daß die ungarländischen Ruthenen keine Urbewohner ihrer jetzigen Wohnstätten sind. Sie besiedelten die Südseite des nordöstlichen Karpathengebietes einige Jahrhunderte nach der ungarischen Landnahme, und wenn bei ihnen Archaismen zu finden sind, so weisen diese höchstens in das 17. Jh. zurück. (215—216.) — Auf Grund der verschiedenen Urkunden, kgl. Donationsbriefe, Urbarialschriften, Steuerregister, Conscriptiones dicales u. a. kann festgestellt werden, daß die ungarländischen ruthenischen Siedlungen erst 13.—18. Jh. entstanden sind. — Die ungarländischen Ruthenen sind also keine Urbewohner der ungarischen Karpathen. Man hat sie als Fronbauern (Leibeigene) seit dem 13. Jhr. zu verschiedenen Zeiten aus Galizien, der Bukowina und Südrußland (Wolhynien und Podolien) in das ungarische Karpathengebiet gezogen. (216.)

роді), слов'янська номенклятура гір та рік не оцінена достаточно ані філологічно, ані хронологічно так, щоби безсумнівно можна сказати, що мають вони характер руський, чи болгарський та як вони старі. Нідерле критично розбирає аргументи сторонників обох поглядів. Сам, опираючися на історичних документах, допускає приплив східньо-слов'янського елементу, починаючи від аварів аж до нападів татар в XIII. ст., а діставався він через переходи карпатські, спускаючися долинами рік Уга, Латориці, Тиси, переходами буковинськими, семигородськими і заселюючи ширші долини рік а відтак підніжжя Карпат аж до Тиси. За давність доріг, що вели долинами рік з Галичини до Угорщини, свідчать численні археологічні находки, старі найменше 1000 літ перед Хр., отже не може бути бесіди про непроходимість лісів аж до доби XIII. ст., як це вірить Бонкало. Но сильнішу колонізацію признає Нідерле лиш від натиску печеніжсько-половецького. Наслідком цього не відкидає Нідерле, так як А. Петров, історичних свідотств з XI. ст. з анналів Гільдесгаймських, що син Стефана Угорського Андрій називається в р. 1031 dux Ruizorum та що в р. 1131 появляється в Уграх назва Marchia Ruthenorum у списі Vita Chounradi archiepiscopi. Не будь там руського населення, не могли би в документах повставати такі записки.[1] Важність цих документарних вісток ще раз підчеркує Нідерле у відповіді А. Петрову на його обезцінення цих дат в найновішій праці: „Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи", Прага 1931, яку дав на сторінках Národopisn-ого věstnik-y čsl. XXIV, č. 1—2, стор. 39—41.[2]

Петров в згаданій найновішій праці оп'ять повторяє свій скептицизм, висказаний давніше в праці „Когда возникли русскія поселенія на угорской дольной землѣ", правда лиш відносно старини заселення долів, не пробираючи нашого пи-

[1] Niederle: op. cit. 168—169.

[2] Niederle: Počátky slovanského osídlení v Podkarpatské Rusi. Národop. v. čsl. XXIV, čís. 40: Po přečtení knihy prof. Petrova vidím sice, že dosavadní domnělá bezpečnost některých pramenů byla jim otřesena, ale ne všech a zejména trvám na tom, že zpráva Anonymova, podle níž potomci Rusů, přišlých s Almošem, žili do jeho (Anonymovy) doby v Uhrách, je zprávou positivní potud, že dosvědčuje věrohodně, že východní Slované, známí tehdy pod jménem Ruthení, žili už v značném počtu *ultra indagines* nejen na konci XII. století, kdy Anonymus psal, ale, jak z celé zprávy vysvítá, *delší dobu* před tím. — Дальше видвигає думку, від кого перейняли ці слов'яне неслов'янські імена рік, гір. Ці імена трацькі, ілірські, кельтські а навіть передарійські. А ці народи не жили на цій області аж до XII. або XIII. ст. Коли ж не можна доказати існування вичислених народів на цій області в XII. або XIII. ст., так виходить, що перейняття неслов'янської топології слов'янами сталося давніше, доки згадані народи там жили, отже ще перед XII. століттям.

тання у всій його ширині. Він категорично говорить, що не лиш нема ніяких слідів, але також й натяків на одночасне масове поселення руського народа за Карпати. Цей процес відбувався незамітно та руський елемент протікав сюди зза Карпат лиш бігом декількох віків. Він признає, що сюди могли проникати можливо і в VII.—VIII. віці східні слов'яне а не руські, бо це імя лиш поволи розширялося межи масами від руської київської держави і ця стіхія могла сюди зайти не раніше XII.—XIII. віка. (Op. cit. стор. XI.)

В тімже творі заявляє дальше, що при нинішнім положенні цілком неможливо зложити на основі документів історію „руської" колонізації пізнішої карпатсько-руської території. Ясно лиш, що як й у других гірських краях, зпочатку було колонізоване руським елементом лиш підгіря і нижні, більше широкі долини рік; лиш пізніше населення стало пробиватись в глубину гір, а в лісисті місця межи ріками ще пізніше, головно у XVI.—XVIII. в., через приводжування колоністів князями та шолтисами. Не допустимє представляти собі заселення XV.—XVIII. в. так густим, як то було у XVIII.—XIX. в. (Op. cit. стор. 71.)

Погляд цей згоджувався з думкою А. Соболевського, висказаною в маленькій статті: Какъ давно русскіе живутъ в Карпатахъ и за Карпатами? (Живая Старина IV, стор. 524—6), що на основі переголосу старого закритого *о*, *е* на *и*, *'и*, котрий міг статися найраніше в XII. в., перше поселення руське в Карпатах і за Карпатами могло статися не раніше XII. в.

Такий же погляд про ще пізніше поселення південного Підкарпаття висказує найновіше мадярський славіст І. Меліх в праці „Угорщина в часі заняття вітчини",[3] признає, що на основі номенклятури рік і осад мадяри на області від Срєма до східніх Карпат найшли югослов'ян, які мовою подібні були до східніх сербів або західніх болгарів, а номенклятуру области на схід від Тиси а головно в Семигороді уважає за походження тюрського. Східні слов'яне по гадці Меліха могли поселитися на південних склонах Карпат лиш у XI.—XII. в. а головно в XIII. в.

Для нашої праці однак питання часу первісного поселення

[3] J. Melich: A honfoglaláskori Magyarország. Budapest 1925—1929. — Цитую це на основі А. Петрова: Древнѣйшія грамоты, стор. 73—75. — Витяг з цієї праці був поданий Др. Василем Гаджею на сторінках часопису: „Подкарпатска Русь", річник IX. (1931) стор. 40—48, 90—96, 140—144. — Сам А. Петров відноситься критично до виводів Меліха (Древнѣйшія грамоты, 75—79), що опер свої аргументи головно на вістках Анонїма.

не так важне, як радше питання, звідки русини прийшли і де поселилися а ще важніше, як укладалася пізніша колонізація, головно від часу спустошення першим нападом татар, а також спустошенням через домашні війни куруців та лабанців при кінці XVII. століття.

Перше питання, хоч не вповні розв'язане що до часу, все таки допускає припущення, що перехід через Карпати мусів іти всіми доступними дорогами через переходи карпатські з півночи на південь а також зі сходу на захід, як то вже зазначив проф. Нідерле. Що такий був напрям, то видно лиш з нинішнього загально принятого погляду, що укр. говори південно-карпатські творять одну цілість з говорами північно-карпатськими. Чи такуж цілість мусіли вони творити й в давнині, на це тяжко відповісти, не маючи на це ніяких мовних свідотств з XI.—XIII. в.

Вже більше ясности вносять пізніші віки, особливо по нападі татар а також по вимертю роду королівського Арпадивичів, коли то значіння дворянства зросло а королі мадярські з нової династії Анжу обдаровували дворян великими маєтками.[1] Велику область саме в був. жупах Земплинській та Ужанській дістав італійський рід Друґетів,[2] На областях цих

[1] Dr. Josef Macurek: Dějiny Maďarů a uherského státu. Vysokoškolské rukověti. Řada spisů duchovědných, sv. 1. Praha 1934, стор. 89—90.

[2] Еденъ Сокырницькый Сирохманъ: Утцюзнина, газдуство и прошлость южно-карпатськыхъ русинувъ: „У слѣдующумъ XIV. (1300—1400) столѣтїѣ сесь нашъ край уже великими дарабами межи панами роздаренъ и роздѣленъ быу. Изъ сихъ тоуды щи пустыхъ, безлюдныхъ дарабувъ сталися пузнѣйшѣ панства, потому сирѣчъ, якъ сесѣ удъ королей за своѣ заслугы сими хащоватыми дарабами обдареннѣ паны подарованѣ, но безлюднѣ, землѣ залюдньовати начали (стор. 33). — Маковица у Шароши до р. 1364 королюськый бѣртокъ. Тоуды король фамелїѣ Цударъ изъ Онода подариу Земплинську и Ужанську крайню, пузнѣйшу гуменуську думенїу р. 1323 король угорськый Кароль Анжовинськый изъ Талянщины з нимъ прийшоушому, первородно французському (di Merlotto) Другетови, дѣдови слауныхъ Другетувъ передау. Мункачуську доменїу у XIV. столѣтїу угорська королица, Елисавета, хосновала, а по нюй дустали сѣ Федуръ и Василь, сыны Кориата (36). — И сякъ хоть не буквами, но числомъ можеме доказати и майже выраховати — штосьме вышше казали, — ожъ заселенїе нашого края и усѣ з нимъ связанѣ роботы и мукы, лѣсы рубати и повытинати, пртащѣ, пасѣкы у ораницѣ обернути и переробити, села, хыжѣ, будинкы, хлѣвы, стодолы и т. д. понакладовати, зачалося и держало уже у XIV. столѣтїѣ и продовжалося у слѣдующихъ XV. и дале. Ба ци прауда эся наша мова, можеся посудити изъ того факта, ожъ на Маковици една угорська грамота р. 1414. за рядомъ именуе 64 селъ, т. е. лишь 26-ми менше, чи ѣхъ пузнѣйше р. 1618 было (у ориг. хиба друк. было), цѣлкомъ 96. — У Стропкуськуй доменїѣ р. 1408 было ѣхъ 30, а р. 1414. цѣлкомъ 40 селъ, т. е. майже усѣ села сеѣ доменїѣ стояли и готовѣ были. На гуменуськуй крайни р. 1454. было 36, а по Унгварськуй р. 1451. селъ 21. — У чинадѣуськуй доменїѣ р. 1454. было 8, а у мункачуськуй 26, у убоѣхъ уедно 34 селъ т. е. ищи лемъ 4-а часть пузнѣйшихъ...

почалася нова господарка, а то нищення лісів та приводження колоністів по праву волоському на схід від Уга а по праву німецькому на захід.[1] Напрям колонізації ішов здолу, з півдня на північ, бо на долішніх частях земля була придатніша під управу задля її нижчого положення а північні підбескідські околиці заселяються найпізніше, бо коло XVI. в. Найновіші праці Дра Василя Гаджеги,[2] що відносяться до історії церкви руської та й населення руського, зводять всі документарні дані за поодинокі оселі так з доби Арпадовичів як й по їх вимерті а дальше згадана праця А. Годинки, оперта на найдавніших конскрипціях податкових XVI. і XVII. століття, потверджують загальні висновки попередніх учених мадярських а головно Чанкі.

В історії населення цієї области сталися деякі події, що спричинювалися до непостійности населення жити в одному

Слѣдомъ чого засвѣдченымъ и доказанымъ мусиме узяти моѣ горѣшнѣ речи и за правду держати, ожъ заселенїе людьми и селми сього нашого края, котрое може быти и вѣроятно, зачалося уже у 2. половинѣ XIII-го вѣка, продоужалося черезъ XIV. и текло у услѣдующумъ XV. и потому ищи. — Изъ того факта, што на Маковици и на Стропкуськуй крайнѣ у першыхъ десятовыхъ годахъ XIV. вѣка уже майже тулько селъ находилося, ги 200 годами (1619) потому, напротиу же на гуменуськуй, унгогородськуй и мункачуськуй крайняхъ и верьховинахъ ани третю часть не находиме тулькыхъ селъ, кулькыхъ 200 роками пузнѣйше тамъ было, — гуменська р. 1623, мала 97, унгогородська р. 1625 уже 95, а мункачуська р. 1625 узоусѣмъ 124 селъ, т. е. у трьохъ усдно было 216 селъ, коли 1451—1454 р. лишъ 91 ѣхъ было, такъ же 125 (216—91) села межи 1454 и 1625 были будованѣ (ту *у цифрах е якась помилка, прим. ред.*) — можеме ясно поняти, нелишъ ай числомъ выраховати собѣ, ожъ *а*) заселенїе нашого края нашыми предками удъ начала XIV.-го вѣка держало и продоужалося за 300 годы (удъ 1300 до 1600) такъ же у першыхъ десятовыхъ рокахъ XVII. вѣка (1600—1625 р.) уже майже увесь нашъ южнокарпатськый край заселеный быу; и *б*) ожъ сесе заселенїе такъ ишло, же удъ Спиша (де нѣмцѣ уже на половинѣ XIII. вѣка, 200 роками передъ нами заведенѣ были) на восток черезъ Шарошъ до половины (западноѣ) Земплина май густое было заселенїе, бо и найскоршеся зачало, а у другуй (восточнуй) половинѣ Земплина, у Унгу и Берегу ци ги за третиноу пузнѣйшыхъ селъ хыбѣло (37—39). — Крім того, Dr. František Gabriel: Kolonisace drugetovského panství užhorodského. Наук. Зборник тов. Просвѣта IX., стор. 142, 146—9.

[1] А. Петровъ: Древнѣйшія грамоты, стор. 47, зам. 3.

[2] Др. Василій Гаджега: 1) Додатки к исторіи Русинов и руськых церквей в Мараморошѣ (Науковый Зборник тов. Просвѣта в Ужгородѣ I., 1922). — 2) Додатки к исторіи Русинов и руських церквей в Ужанскôй жупѣ (Наук. Зборник тов. Просвѣта II-III, 1923—24) — 3) Додатки до исторіи Русинôв и руських церквей в жупѣ Уточа (Наук. Зборник тов. Просвѣта IV, V, 1925—1926). — 4) Додатки до исторіи русинôв и руськых церквей в быв. жупѣ Земплинскôй (Наук. Зборник тов. Просвѣта VII—VIII, IX, X). — 5) Князь Федор Корятович і Мараморош (Подкарпатска Русь, рôчник VII—VIII. — Оцінені ці праці А. Петровом в його згаданій праці: Древнѣйшія грамоты, стор. XIV. зам. 4., і стор. 71.

місці. Були це в першій мірі причини соціяльного ладу. Многі з давніших хроністів зазначують, що населення українське непостійне vaga gens Ruthenica, що часто міняє свої місця. Було це наслідком колонізаційної системи, по котрій колоністи на час 10 років були вільні від податків. Минала ця свобідна доба, опускав часто село й колоніст та переносився на інше місце. В яких розмірах було це ведене і як далеко відтак переселялися ці люде, нам не відомо. Правдоподібно інов там, де його не пізнали, на маєток іншого пана.[1]

Другою такою причиною, що вплинули на зміну популяції як також й стосу, особливо на низинах, починаючи від Угочі аж по Татри, були війни куруців з лабанцами, то є сторонників семигородського князя Текелія з німецьким цісарем в р. 1672—1684, а відтак війни Ракоція II. в р. 1703—1711. Війни ці спустошили край й населення до небувалих мір. Велика часть населення згинула, так що треба було наново скріпити його новими колоністами.[2] Не лиш традиція удержується й до нині про прихід верховинського населення на доли, но навіть маємо й документарні дані, прим. записки св'ященика гр. кат. з Коритнян біля Ужгороду Миколи Теодоровича,[3] а в найновіших часах потверджають це архівні матеріяли, використані проф. Др. Ф. Габрієлем в статті: Pohyb obyvatelstva v bývalé užské župě v první polovici 18. století (Науковый Зборник тов. „Просвѣта" в Ужгородѣ XI, 1935).

Третя причина було двигнення населення з долішніх околиць на долішню землю угорську по вигнанні турків з Угорщини, то є по заключенні Сатмарського мира в р. 1711.

Проф. Петров малює образ руху того часу за Ачадим, наводячи вірно його слова: „Часто в деяких селах жив в р. 1715 зовсім інший нарід, як в р. 1720. Стрічаються такі села, в котрих межи роками 1715 -1720 тричі мінялося населення. Нині в нім живуть мадяри, завтра вони вже ідуть геть; їх місце занимають шваби, а за рік і ці виселяються. На їх місце появляються хорвати або серби, словаки або румуни, но чи остали вони там, чи ні, того ми не знаємо, бо перепис літом 1720 р. скінчився".[4]

Що цей рух міґрації на долішню землю угорську трива[в]

[1] А. Петров: Древнѣйшія грамоты, стор. 85—88.

[2] Др. Франтишек Габріель: Господарське положеня Підк. Руси на початку XVIII ст. „Подкарпатска Русь", р. X., стор. 6—12.

[3] Микола Лелекач: Матеріяли до історії культурного життя в П. Руси в другій пол. XVIII. і поч. XIX. вв., стор. 17, а також: А. Петровъ: Предѣлы угрорусской рѣчи въ 1773 г. по официальнымъ даннымъ. Записки историко-филологическаго факультета императ. С.-Петербургскаго университета, часть CV, въ Петербургѣ 1911, стор. 159—160.

[4] А. Петровъ: Предѣлы угрорусской рѣчи. op. cit. ст. 159.

й дальше, о цім потверджає студія А. Шаша о Шенборнськім панстві Мукачівсько-Чинадіївськім, де в р. 1744 зменшилося також число жителів городів Берегсасу та Варі на одну десяту частину.[1]

До упустошення горішньо-угорських земель, заселених українською людністю, причинилися ще й соціяльні причини а то великі тягарі повоєнні та голод. А. Шаш на основі реляцій управителів Мукачівсько-Чинадіївського маєтку ось як представляє положення селянства біля 1743 року: „В послідніх чотирьох роках померли сотки населення з причини голоду, або утікали, або ішли в міліцію. Всякі пошесті, як мор, неурожай, хвороти скота, град, повені навіщали домінію, не говорячи вже о австрійській наслідственній війні. Хибило тоді межи підданними 1000 вітців родини, приблизно одна третина сільського населення."[2]

Подібні соціяльні відносини малює в був. жупі Ужанській проф. Ф. Ґабріель при кінці XVII. ст.[3] а наслідки їх були видні у великім руху населення при кінці XVII. і в першій половині XVIII. ст., що наглядно представлено в названій вже вище статті: Pohyb obyvatelstva...

Не дивно отже, що на опустілі місця стягалося пізніше нове населення з Ґаличини а живі традиції о цім були ще й в половині XIX. століття, як це свідчить проф. Бідерман а також й метрики церковні з кінця XVIII. й початку XIX. століття.[4]

Якаж була соціяльна структура цього населення бігом віків? Лиш скупі вістки маємо з найдавніших діб про вищу верству, а то дуже нечисленну, що мала маєтки поза етнографічною областю на Словаччині або на Мадярщині. А. Годинка споминає в першій половині XIII. в. якогось русина Василя, що дістав маєтки коло Парканя, та другого Маладика, що дістав маєтки в жупі Нітрянській. Починаючи від Коломана, що володів галицьким князівством около р. 1213, жителі сіл

---

[1] Др. Андрій Шаш: Нарис соціяльної й господарської історії Шенборнської латіфундії Мукачівсько-Чинадіївської в першій половині XVIII. ст. — Наук. Зборник тов. Просвіта IX., стор. 122.

[2] Др. А. Шаш: op. cit. стор. 120.

[3] 1) Dr. František Gabriel: Poddanské poměry na užhorodském panství ke konci XVII. století. — Науковый Зборник тов. Просвіта в Ужгороді X, стор. 170. — 2) Др. Франтишек Ґабріель: Ужгородська камеральна доминія в 90. роках XVIII. столітя. „Подкарпатска Русь", IX, а також: 3) Додатки до історіі пограничных односин подкарпаторуських у XVIII. ст. „Подкарпатска Русь" IX, ст. 165.

[4] Herman Ign. Bidermann: Die ungarischen Ruthenen. Innsbruck 1862, 67, I, стор. 9, 11; II, стор. 72, 85—86. Я сам констатував це в метриках сіл гуцульських, де при кінці XVIII. ст. у великім числі приходили молоді люде з Ґаличини і ту женилися.

Велике і Мале Руське роду Ботка в жупі Барш стали придворними угорських королів аж до Фердинанда Габсбурського. Якийсь шляхтич русин Хедур в жупі Красна в р. 1217 боронить перед божим судом своєї свободи. З цього Годинка робить заключення, що русини (це синонім нинішньої назви українців по мові) приходили на Угорщину ще перед приходом монголів, але розходилися на різні сторони Угорщини.[1]

Відтак ми пізнаємо одного визначного дворянина зі своїми придвірниками а це Федора Корятовича при кінці XIV. в. та на початку XV. а цим і його придвірників Пана, Ференца і Гелеле,[2] Петра і Станислава, від котрих вийшов шляхотський рід мараморoський Петроваїв та Долгаїв. Рід цей, а може й інші нам мало відомі, відтак помадярщився та приняв кальвінське віроісповідання.[3]

Крім цього при кінці XIV. в. з'являється у східнім Мараморoші нова шляхта румунського походження, яка культурно зжилася з місцевим елементом (грамота даровизни Грушівському монастирю з р. 1404)[4] а від воєн турецьких появляється в Мараморoші та в Уґочі численна дрібна сільська шляхта, що за заслуги воєнні одержала свободу. Вона своїм життям не різнилася нічим від простих селян, а в культурі свого народу не відограла ніякої важнішої ролі. Також порідко находилися *сабадоші*, то є вільні від панщини, і в інших жупах, но вони були маєтково бідні.[5]

Культурний елемент серед українського населення через довгі віки репрезентували на Підкарпатській Русі попи та дяки, котрі однак були підчинені панщині а до XVIII. століття і не різнилися своїм положенням від селян. Лиш довго по принятті унії церковної майже при кінці XVIII. в. наслідком образовання в латинських школах ця верства репрезентує нарід український культурно, но в другій половині XIX. в. знов денаціоналізується.

---

[1] Еденъ Сокырницькый Сирохманъ: Утцюзнина... стор. 32, а також Др. Вас. Гаджега: Додатки к исторіи Русинов и руських церквей в Ужанской жупѣ. Науковый Зборник тов. „Просвѣта" в Ужгородѣ II (1923), стор. 34.

[2] Тамже, стор. 34; також А. Петровъ: Древнѣйшія грамоты, стор. 183.

[3] Др. Василій Гаджеґа: Князь Федор Корятович и Мараморош. „Подкарпатска Русь" р. VII., стор. 76—79.

[4] А. Петровъ: Древнѣйшія грамоты, стор. 115: „Грамота выдана отъ имени Румынъ и писана, вѣроятно Румыномъ..." Но этотъ Румынъ былъ освоенъ съ мѣстнымъ карпаторусскимъ говоромъ, а, можетъ быть, принадлежалъ къ тѣмъ bilingues, которые такъ обычны въ смѣшанныхъ переходныхъ полосахъ."

[5] Еденъ Сокырницькый Сирохманъ: Утцюзнина... op. cit. стор. 96—98. — Микола Лелекач: Руська шляхта на Підкарпат. Руси (Шляхта Ужгородської Крайні) — Підкарпатська Русь, р. XII—XIII (1936).

Не мало впливав на поодинокі говори південного Підкарпаття і чужий етнічно елемент. Були це *румуни* (*волохи*), *мадяри*, *німці*, *словаки* та *поляки*.

З румунами нині стикаються русини поздовж Тиси та її горішнього допливу ріки Вишави в Мараморощі, а то від границь Буковини на ріці Рускові аж до Гальмина (Halmei) в Угочі. Повище Сигота вбились вони клином й поза Тису, а то селами Долішньою і Середньою Апшою, Солотвиною і Білоцерквою, що лежать на області Чсл. Республики. З цим то етнічним елементом стрінулися русини в XIV. столітті в Мараморощі, Угочі та під Мукачевом.[1] В цім то віці найперше споминаються румуни, які під проводом свого воєводи Богдана в роках межи 1342—1346 покинули Мараморощ і переселилися до Молдавії.[2] В Мукачівськім панстві згадується окреме воєвідство волоське в р. 1364, що обіймало села: Доробратово, Мідяницю, Арданово, Загатя, Завидово, Коропець, Лалово, Колодное, і Станово. Це воєвідство крайнянське перетривало аж до початку XVI. століття.[3] Ясно, що в цім воєвідстві була волоська людність а не лиш сам воєвода, о тім свідчили б й нинішні румунські імена й прізвища жителів цих сіл.[4] Численні донації королівські на мараморощські села множаться в XIV. в. а власниками є румуни, з чого виводить Бідерман, що саме тоді ціла західня часть Мараморощ побіч південної здавалася бути заселена румунами.[5] Безпосередньо по відході воєводи Богдана з Мараморощ одержав воєвода Драгуш за заслуги коло відзискання Молдавії села вже перед тим заселені румунами в Мараморощі: Солотвину, Конашньово, Горінчово і інші. В р. 1373 находяться села: Довге, Керецькі, Урмезіово, Крачуново в посіданні румунських фамілій. В р. 1496 Вартоломей Драгфі посідав Волове враз з Колочавою, Репінним і Келечином а наслідники Драга мали ще в XVI. ст. велику часть Мараморощ.[6] Проф. Кадлец наводить за дипломатарем Мігалія ще старші дати, що відносяться до колонізації румунів в Мараморощі, а то рік

[1] Dr. Karel Kadlec: Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských. Praha 1916, стор. 226—232, 254.

[2] Dr. Karel Kadlec: op. cit. стор. 117—120.

[3] Dr. Karel Kadlec: op. cit. стор. 240—245.

[4] В згаданих селах часті прізвища: Андрєєва.

[5] Bidermann каже: Während aus früherer Zeit nur ein Paar zu Gunsten rumänischer Familien ausgestellte kgl. Donationen über Marmaroser Besitzungen bekannt sind, mehren sich diese in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts dergestalt, daß gerade damals die ganze Westhälfte der Marmaros nebst der südlichen Flanke mit Rumänen bevölkert erscheint und wo da etwa noch ein freier Raum übrig war, dort faßten solche im 15. Jhte festen Fuß. Die ungarischen Ruthenen I. (83.)

[6] Bidermann: op. cit. 83, Anm. 2.

1317 на основі незахованої княжої грамоти для Драгомира сина Драгоша на села Дюлово і Ныреш, а найстарша захована грамота княжа є з р. 1326 на село Сурдок і Барцан.[1]

Румунський елемент розширився дальше на захід аж на Мораву. Були то румунські пастирі, що випасаючи стада по полонинах посувалися поволі аж до Морави та залишали по собі слід в номенклятурі гір (Менчул, Магура, Кічера, Ґрунь), в номенклятурі молочних продуктів та в номенклятурі сіл та піль. На цю послідню звернув увагу найновіше проф. букарештського університету Николай Драгану в своїй праці: „Румуни у віках IX. -XIV. на основі топографічних назв" та вивів далекоідучі висновки про сильне поширення румунського елементу поздовж Карпат так на півдні, як і на півночі в теперішній Польщі[2] а початок кладе на XI -XII вік. Проти такої ранньої появи румунів в області Карпат виступив найновіше мадярський славіст Іштван Кнєжа.[3] Грамоти з архіву родинного ґрафа Старая в Михаловцях з років 1337—1414 потверджують появу румунів на області панства Стараїв. Споминаються вони в селах: Доманинці, Корумля, Хуньковці, Корумля, Єсенів, Убля, Кострини по більшій частині як елемент неспокійний.[4]

Нині цей елемент на цій області невідомий, він скоро засимілювася з сильнішим місцевим елементом українським і то не лиш там, де він був в дуже незначнім числі, но навіть і в Мараморощі, де чисельність румунського елементу і по нинішнім даним (вигляд лиця, прізвища) мусіла бути й в давнині значніша. Інтересно однак, що наймолодша верства колонізаційна в Мараморощі, а то гуцули, що прийшли сюди з північних частин Карпат: Покуття і Буковини, виказує куди більше румунських елементів в лексиці а також і у фонетиці, як частина старобила поздовж Тиси, починаючи від Мараморощ аж до був. Крайнянського воєвідства на схід від Мукачева. За ці румунізми докладніше буду мати нагоду інде заговорити. Нині лиш спом'яну, що в Мараморощі у рідких випадках задержався так званий ротацизм (*бурш* місто *бульш*),

---

[1] Dr. Karel Kadlec: op. cit. 232.

[2] Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei de Nicolae Draganu. Academia Română, Studii şi cercetări XXI, Bucureşti 1933, стор. 588.

[3] István Kniezsa: Pseudorumänen in Pannonien und in den Nordkarpathen. — Archivum Europae Centro-Orientalis. I. Budapest 1935, стор. 97—220, а також ч. II. Budapest 1936, стор. 84—178.

[4] А. Петровъ: Древнѣйшія грамоты, стор. 39—41. — Драгану на основі топоніміки Земплина находить там румунські сліди вже на початку 13. стол. (1211) op. cit. 326, а в Ужанщині при кінці 13. стол. (1290), op. cit. 366.

дзвінкість приголосних у назвуці на місце тихих: *голесо, грейда*), дуже задній відтінок давнього ы, особливо по задньопідобінних *к, х* і гортанним *г рукы, рогы, хыжа.*

З *мадярами* мусіли в давнині жителі українського язика стикатися не лиш на етнографічнім пограниччі поздовж Тиси від околиць Севлюша-Гальмина аж до Чопу а відтак дальше на захід аж до Нового Міста під Шатром. Но відтворити ці давні етнографічні границі нині тяжко. В історії зустрічаємося з рухом мадярської колонізації з півдня на північ, а то по битві під Могачем 1525. р. Проф. А. Петров в VI. томі своїх Матеріялів до історії Угорської Руси а відтак в новім переробленім чеським виданні еї: „Kdy vznikly ruské osady na uherské Dolní zemi a vůbec za Karpaty" (Český Časopis Historický XXIX, 2—3), показує, що в часі бурливих війн з турками по битві під Могачем в XVI. і в XVII. в. часто населення з Долішньої землі, щоб спастися перед голодом, утікало в гористі краї на північ. В спокійніших часах вони вертали оп'ять назад, але нові біди знов їх виганяли. (Kdy vznikly ruské osady, стор. 413.) Дворяне, утікаючи на північ, брали з собою челядь і селян. Саме в тих то століттях розширився найбільше мадярський елемент на північ і на північний схід, на краї, котрі по урядовім лексиконі осад з р. 1773 були словацькими або руськими (op. cit. стор. 414). Через це ми стрічаємо в сімдесятих роках XVIII. в. многі імена мадярські серед селян в Ужанській жупі, в Бережанській в р. 1649 навіть далеко в горах на прим. у Волівці, Тростяниці та інших селах (op. cit. стор. 416).

Треба би ще взяти під увагу і релігійні відносини в часі поширення кальвінізму, бо многі села були і насильно перетягані волею свого пана поміщика на його релігію, наслідком чого настало і пересунення національне в користь мадярської національности. Відтак і наслідком змішання людности обох народностей потерпіла слабша, недержавна, то є руська, асимілюючися до сильнішої. Вислід такого процесу видний нині на околицях Берегсасу (нині Берегова), Севлюша, Ужгороду, південної частини був. Земплинської жупи, та дальше на південь в околицях Токаю в Сабольчській та Аббауйській жупі.

На мапі народностей в був. Угорщині за лексиконом урядовим з р. 1773., яку видав проф. А. Петров (Národopisná mapa Uher podle úředního lexikonu osad z roku 1773, Praha 1924), видно, як вже в цім році мадярський елемент підсунувся високо поза Тису на північ, досягаючи майже підніжжя Карпатів.

А коли городи утратили своє значення оборонне і поволі

почали перемінюватися в торгові та ремісничі міста, тоді вони ще більше набирали чужого елементу, головно ремісничого, і то не лиш німців, але й мадярів. Образ таких відносин в тодішніх підкарпатських городах, що були заразом й осідками господарських доміній, видимо по Ужгороді на основі студії проф. А. Годинки.[1] Відтак городи приняли зовсім мадярський характер, особливо бігом XIX. в., коли там основалися школи середні, заводилися уряди і т. д. Передовсім по знесенні панщини городи набирають більшого значіння для селянської маси, бо вона, давніше залежна від панських урядників сільських, тепер же приходить в живіший зв'язок з чужим по культурі і язику городом. Від цього часу набирає мова населення щораз то більше урядово-адміністраційних слів, коли і сільська інтелігенція помадярщилася бігом послідніх 50 літ, тоді і селяне за місцевою інтелігенцією прибирали в уживання що раз то більше мадярських слів.

Вплив мадярської мови, як й кожної іншої чужої, відбивається передовсім в лексиці і то нерівно по околицям. В околицях ближчих до мадярської етнографічної границі находимо сильніший мадярський вплив, як в околицях подальших. Цю мадярську лексику загорнув вже в роках 1883. до словаря „Русько-мадярського" Ласлов Чопей[2] а проф. Бонкало має збірку цього матеріялу лексикального більше 2000 слів. Найбільше нині уживані ще прим. такі: *варош* — город, *біров* — сільський староста, *орсаг* — держава і державна дорога, *бірток* — маєток, *бет'іг* — хворота, *бет'іжний* — хворий, *бізовний* — певний, *алдомаш* — гостина з питтям, *ошкола* — мадь. *iskola*, *марга* — мадь. *marha* = худоба, сокач — *szakacs* = кухар, і много інших.

Через мадярську мову перейшло сюди також много турецького елементу: *чіжми* (тур. *čisme*) = чоботи, *гуня* = верхня одежа з вовною на верху, *чуга* (тур. *čoha*, *čuha*) = то саме, *фінджа* (тур. *fildžen*) = мале горня, *кербач* (тур. *kerbač*) і інші.[3]

В системі звуковій або морфологічній не находимо мадярських впливів, скоріше можна його найти в синтаксі, а то через вплив бесіди інтелігенції.

---

[1] Про то, відки приходили ремісники до Ужгорода, можна вичитати з студії Дра А. Годинки „Adalékok az Ungvári vár és tartománya, és Ungvár város történetéhez, Ungvár 1917, де наводяться прізвища всяких ремісників. Прізвища ішли звичайно за селом або городом, з котрого походив: Bodrogközi, Szobranczi, Kereknyei, Lakarti, Varanyai, і т. д. (op. cit. стор. 25).

[2] Ласловъ Чопей: Руско-мадярскій словарь, Буданешт 1883.

[3] Dr. Franz Miklosich: Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen, Wien 1884, Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften XXXIV. I. стор. 42, 61, 96.

Вплив інших слов'янських мов на південно-карпатські говори українські можна замітити головно на західніх частях південно-карпатської области. Є це впливи словацький та польський, котрі у великій мірі причинилися до змін так звукових як і морфологічних далеко ідучих так, що сотворили на основі змішання цих трьох елементів новий відмінний діялект, званий нині східньо-словацьким. Так словаки як й поляки просякли глубоко південні склони Карпат бігом століть, доходячи майже до етнографічних границь мадярських в був. жуп. Земплинській та Аббауйській.

Східньо-словацькій нинішній етнографічній області посв'ячено доволі богато наукової літератури, зібраної у праці Шамбеля: Slovenská reč, В. Гнатюка: Словаки чи Русини (ЗНТШ XLII), Русини Пряшівської епархії і їх говори (ЗНТШ XXXV), А. Петрова: Предѣлы угрорусской рѣчи въ 1773 г. по официальнымъ даннымъ, почасти й у згаданій чеській перерібці а відносно новіших часів теперішніх в статтях і працях: K otázce slovensko-ruské etnografické hranice (Česká Revue 1923, XVI), Národnostní hranice Slováku a Karpatorusu mezi sebou a s Maďary v XVIII. st. podle současných archivních údajů (Česká revue 1924, XVII), Příspěvky k historické demografii Slovenska v XVIII. -XIX. století, Praha 1928.

Питанню старого сусідства словаків та українців посв'ятив много місця проф. В. Халоупецький в XIII. главі великої студії: Staré Slovensko Spisy filosofické fakulty university Komenského v Bratislavě, č. III, Bratislava 1923, під тит.: Poměry národnostní. Признає він, що „руський" елемент сягав при кінці XI. і на початку XII. ст. аж до глубини старого межового лісистого пасма Татра-Матра-Фатра, та що середня Словаччина є твором новим, до котрого заходили поступно всі первні з його сусідства: німці, мадяри, русини та мабуть й хорвати (op. cit. 276). Коли однак колонізація розширилася аж до горішнього бігу рік Ваґу, Грону, Попраду, Гернаду, Гориси і т. д., прибуває колонізаційний матеріял з країн сусідніх, а то з Польщі і Руси (op. cit. 279), німці були ведучим елементом а мали привілеї дальше приводити колоністів, а то з Польщі та з Червоної Руси (op. cit. 279 280). Напрям німецької колонізації ішов дальше на схід до Спиша а за ними також новий середньо-словацький утвір, скріплений дальше елементом руським та польським.

Відносно Спиша заявив свої думки досить обережно С. Шамбель на сторінках своєї великої праці: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. Turč. Sv. Martin 1906. Він признає, що населення „руське" по цій стороні Карпат в сусідстві з своїми братями в Галичині належить до молод-

них жителів цих країв. Також уважає підкарпатських русинів як тих, що природно посувалися із-за Карпат на південь (op. cit. 271). Відносно тих русинів, що живуть поніжче суцільної території, то там треба мати на увазі колонізацію стару та нову, а відносно старобилости народностей на західній частині східньої Словаччини, то по його думці русини там не були первісні. Вони, хоть старшого походження, хоть нового, не переважали над осадами неруської народности. В цій думці підпирає його Мішік, що на основі старих грамот зібрав імена найстарших спиських осад та на цій основі констатував, що ніодна руська осада не появляється в грамотах XIII. ст. а противно так в грамотах XII. як й XIII. ст. споминаються села, що нині є виключно словацькі (op. cit. 28). В історичнім розвитку колонізації словацької на схід можемо тільки констатувати факт поступу словацького елементу на схід в був. жупи: Шариську, Аббауй-торнянську, Земплинську та Ужанську, наслідком чого відтак і русини підпадали під вплив словацький, прибираючи передовсім словацьку артикуляцію зі зберіганням ще руської лексики. На цій основі утворилися різні ступні говорів, котрі тепер називають східньословацькими,[1] чого не хотів признавати В. Гнатюк.[2] Крім суцільної території східньо-словацьких говорів, для котрих головними знаками є: передовсім брак повноголосних форм, дзекання її цокання, сплинення *y-i* в один звук передній *i*, та деякі форми: I. особа часу теп. *em*, *im*, находяться ще й острови словацькі, а то в був. ж. Березькій: Нові Кленовці, Фрідешово, в був. ж. Ужанській а на теперішній області Підкарп. Руси находимо значне число в Ужгороді, в Середнім і В. Березнім, Гутах коло Ужгороду та в Гуті Полянській на Гур'ї, в був. Земплинській ж.: Хоча, Брезничка, Стропков а на області був. Шариської ж. села: Сорочин, Местиско, Бокша, Радома, Округле, Кожани (по А. Петрову вони є словацько-руські), Дуплин, Гишинець, Шандал.[3]

[1] V. Vážný в праці: Nářečí slovenská, Československá vlastivěda III. Jazyk. Praha 1934, „Slinx", стор. 305—306, ділить східньо-словацькі говори на: *a)* наріччя спиське, з піднаріччям 1) списько-ліптовським, 2) пилецьким, та 3) властивим наріччям спиським, 4) нормальне наріччя східньословацьке в жуп. Шариській, Аббуайській, а також по більшій часті на словацькій області Земплина і Унга вже з деякими рисами руськими, *b)* перехідне наріччя земплинсько-руське на північ і схід від Доброї над Ондавою і від Гуменного а в ж. Ужанській на північ від дороги Михайловці—Ужгород.

[2] В. Гнатюк: Словаки чи Русини, стор. 80. — Statistický lexikon obcí v republice Československé. IV. Podkarpatská Rus. P., Praha 1928, стор. 11, 12, Словаки в В. Березнім, Перечині, Тур'ї-Рематах, Оноковцях. Глубоким — порушилися.

[3] А. Петров: Предѣлы угрорусской рѣчи, op. cit. стор. 127, 139. —

Численні острови на суто словацькій нині області зберігаються дякуючи лиш географічним условинам, бо є заховані межи горами та не є в сильній стичності зі своїми сусідами словаками. Вони є останками[1] давнішої руської колонізації, що ішла на південь й на захід від Шариша та Спиша.

Попри словаків заходили сюди також і чеські гусити а то від Спиша аж до Земплина, що відтак розплилися в словацькій більшості.[2]

З суцільною польською людністю між український елемент по цім боці Карпат також стрінутися, бо Шамбель признав, що західня часть східньо-словацької области аж по ріку Топлю є характеру польського, то є, що перші жителі цієї области були поляки.[3] Найновіше дослідник спиських говорів Др. Штібер на основі розбору спиських словацьких говорів доходить до заключень, що або Спиш був заселений людністю польською, котра по сколонізованні середнього Спиша німцями та русинами стратила контакт з прочим польським тереном та підпала сильному впливові словацько-руському, або що існував перехідний діялект межи польською мовою та межи мовою слов'ян угорських, що жили може колись над долішнім Горнадом.[4]

У відношенні до наших говорів польський вплив зазначується лиш в малім ступні в говорах надпопрадських на Спишу саме через стичність з говорами польсько-словацькими а відтак чи то впливом доволі частих польських колоністів, що їх зустрічати можемо майже в кожнім шариському селі, чи радше загальним впливом східньо-словацьким. Польський елемент колонізаційний доходив і в пізніших часах далеко на доли аж на пограниччя словацько-мадярське, як о цім докладав А. Петров на основі вісток нотаря М. Бела з початку XVIII. ст.[5]

З німецьким елементом могли стрічатися в давнині ще

Dr. Jan Húsek: Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy, op. cit. — карта.

[1] Про це Z. Stieber на основі язикових фактів висловлює думку, що перед пару сот роками ішла колонізаційна струя, що несла людність руську як і колись руську, вже тоді пословачену і говорячу подібно до говорів нинішних земплинських. (Ze studiów nad dialektami wsch-słowackiemi. — Lud Słowiański III, 1. St. Kraków. 1933, стор. 148 - - а то само і в примітці 1. — За колонізацію „руську" Ліптова дивн студію Ján Stanislav: Liptovské nárečia. Turč. Sv. Martin 1932, стор. 60 -61, 65. -- Niet najmenších pochybností, že do Liptova prichádzali kolonisti z Poľska, Ruska a t. d.... (61.)

[2] S. Czambel: Slovenská reč, op. cit. § 27, стор. 44—45.

[3] S. Czambel: Slovenská reč, op. cit. § 20, стор. 29.

[4] Zdzisław Stieber: op. cit. стор. 131.

[5] Dr. A. Petrov: Příspěvky k historické demografii Slovenska v XVIII. až XIX. století, Praha 1928, стор. 179, 187, 191.

на області середньої Словаччини в околицях Ліптова, де німці мали права приводити колоністів з Руси, як то попередньо вже було сказано. Коли німці перейшли на Спиш в XIII. ст., мусіли стрінутися з ще сильнішим українським елементом в околиці підбескідській в горішнім Спишу та Шариші. В тім же столітті переходить колонізація німецька до Ужочі та Мараморощ, але держиться лиш городів: Сасфалу, Севлюш, Хуст, Вишково, Тячево, Довгополе, Сигіт.[1] Який вплив лишили німці з того часу на мову тодішніх русинів, годі нині щонебудь сказати, бо в цім напрямі не маємо ніяких студій. Противно, підносяться думки, що деякі села німецькі на Спиші порущилися.[2] На сході в згаданих городах німці скоро помадярщились та ще без ніяких слідів на мову окружаючих українських сіл. Нова німецька колонізація на терені східньої части української язикової области ограничена на нинішню політичну Підкарпатську Русь. Німецький елемент зайшов сюди за часів Марії Терезії та Йосифа II., наперед до Шенборського панства Мукачівсько-Чинадіївського, а відтак в села мараморощські. Найстарші села німецькі біля Мукачева походять з 1730-их років: Березинка (1730), Кучова (1728), Коропець (1730), Нове село (1732), Павшин (1750), дальше бігом першої половини XIX. ст.: Жофія (1804), Старі Клесновці (1807), Драчини (1827—37), Синяк (1837), а дальше в другій пол. XIX. ст. Нове село коло Сускова (1856), Дуби (1861). Пудгородя та Паланки мають ще старшу німецьку людність з був. німецьких вояків по війнах Ракоціевих. Німецькі села в Мараморощі а то Німецька Мокра та Устьчорна повстали в р. 1775[3] а до того часу, чи може дещо пізніше, треба віднести і німців в Рахові, а ще пізніше в Кобилецькій Поляні, де вони держаться головно при промислових заводах. Німці з околиць Мукачева то головно ремісники та сільські господарі, в околицях Мараморощ лісні робітники.

Язиковий вплив німецьких колоністів новіших часів також

[1] Dr. Jan Húsek: Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy, op. cit. стор. 28—30.

[2] В. Гнатюк в статті: „Словаки чи Русини" цитує слова мадярського етнографа Гунфальві, що з причин релігійних війн німці покидали протестантську віру і приймали нову руську і так ставали русинами. В Плавниці і Брезовиці говорили ще минулого віку по німецьки. Op. cit. 49. — Додати треба, що на Спиші деякі руські села мають німецькі імена: Фольварк, Кремпах, Шамброн, Годермарк.

[3] А. Петров: Предѣлы угрорусской рѣчи, op. cit. стор. 53, 70—71. Др. А. Шаш: Нарис соціяльної й господарської історії Шенборнської латіфундії Мукачівсько-Чинадіевської в першій половині XVIII. ст. „Науковый Зборник тов. Просвѣта в Ужгородѣ" IX. стор. 128—134. Були це колоністи з Франконії.

не прослідженний. Він ограничується головно до круга робіт лісних та деяких ремісничих інструментів. Такі слова, які нині загально ще уживані: *шустер, фришток, фрішний, луфт, шмідня* могуть походити вже з новіших часів а були поширені інтеліґенцією, що принесла їх з городів.

Не вияснений до тепер факт існування сербської чи там хорватської колонізації. Її в компактній масі нігде не стрічаємо. Но все таки відомі ту з традиції *раци* як купці, що мали свої буди по городах (Мукачево, Ужгород) а навіть мали свої окремі церкви (Ужгород). Село Пудгородя мало назву *Kroatendorf*, бо повстало з останків хорватських вояків. Чи панування сербських деспотів Стефана Лазаревича та Юрія Бранковича по смерті Федора Корятовича лишило якийсь слід колонізації сербської, годі нині на це відповісти. На питання сербської колонізації звертає увагу метатеза групи співзвуків *kt* > *tk*, що відома по східній частині Підкарпатської Руси аж по за Сигіт в слові *tko* < **kъto*, а також часті прізвища *Хорват* — *Горват* в різних околицях а навіть на верховині Мараморощькій (Н. Синевир).

4. Південно-карпатські українські говори в історичному розвитку.

Українські південно-карпатські говори перейшли майже ті самі стадії розвитку так під оглядом звуковим і формальним, як і другі говори українські а передовсім найближчі північно-карпатські. Різниці між ними полягають на збереженні більшої архаїчности, як в говорах північно-карпатських а тим більше в порівнанні з другими говорами.

1. Старе *ě* має на цілій майже області монофтонг *і*, котрий палятализує попередні приголосні: *l'/îto, men'/i* а лиш на найдальших кінчинах Спиша за Попрадом та в островах південного Спиша по губних появляється перед *і* вставне *j*: *mj/îsto, pj/îsn'a* а навіть у визвуці як *jiᵉ*: *na dubjiᵉ*.[1]

2. Звук *е* диспалятализувався, но в зависимості від положення перейшов різні стадії розвитку: а) По м'яких шип'ячих приголосних та по *j (j)* — *е* лябіялізувалося, коли за тим наступав склад твердий, то є з давніми *а, о, и: žon/a, čol/o*. Виїмку творять говори лемківські а то верховинські, де *е* по шип'ячих в декотрих словах зберігається: *ž/ena*, як то є в словацькім. Кромі цього у двох околицях далеко від себе віддалених (горішній Лабірець та ріка Рускова в Румунії) особливо по *č* місто *е*

[1] Наголос складу означаємо прямовісною лінією перед голосним (вокалом).

появляється — *a: čal|o, čap|yha.* — б) В закритих складах перед м'якими складами перейшло *e* в нове *ě* а відтак в *i*, палятalізуючи попередню шелестівку: *s'îm, perst'îń', spas'în'a.* — в) В закритих складах перед твердими складами через лябіялізацію до *o*, перейшло спільно з ним таку саму судьбу, то є стало *'u, ü i: *vezlъ > viuz, n'us, — vüz, nüs, viz, n'îs.* — г) У визвуці в закінченні іменників роду ніякого замість старого *e* в наростку *-bje* маємо *-'a: nas|în'a, z|îl'a*, що дехотрі уважають лиш за морфологічне явище а то вплив *n, l* пнів (Стоцький, Бузук).

3. Старе *i* (и) пересунуло свою артикуляцію взад та стало звуком передньо-середнім, но не на цілій області, бо починаючи від долини ріки Уга, а на Верховині від горішнього бігу ріки Ждениївки зберігається у декотрих положеннях давна артикуляція *i: no|syti, br|atovi* а на південно-західніх частях Земплина це *i* зм'якчує попередні зубні приголосні *d, t: chod'|it'i.*[1] В недавній давнині область цього явища була ширша, бо простягалася від околиці Собранець,[2] де нині вже говори пословачені а останки давніх відношень в цім огляді є в говорі сіл Валяшковець та Глівіца, в цім послідним лиш у старої генерації.

4. Старе ы зберігає свою давню артикуляцію майже на цілій області південно-карпатській за виїмкою говорів гуцульських та околиці ужгородської, де цей звук пересунув свою артикуляцію до переду та зрівнявся з новою артикуляцією *i > y: dым, sын, m|ыty, r|ыty, r|ыba.* На північ від Ужгороду находимо в кільканацятьох селах нову відміну ы а то лябіялізовану, наслідком чого місто ы чуємо вузьке *o* або і *u: sʚin, dʚim, mʚti.* Спорадично появляється це лябіялізоване ы по губних приголосних і на інших околицях.

5. Звук етимол. *o* в закритих складах без огляду на то, чи він наголошений чи ненаголошений піднав важним перемінам, які на цій області виказують нині лиш монофтонги: *u, ü, ы, i: *noль > nus, nüs, nыs, nîs.* Виїмку становлять чотири спиські села Завадка, Порач, Словінки, де рефлексом закритого старого *o* є такий самий звук, як старого закритого *e* в таких же положеннях, то є м'якого чи там пройотованого *u >'u, ju: kjun'* (< **konь*), *mjuj* (<**moj*).

---

[1] Дивн мою студію: Говір села Валяшковець був. Земплинської жупи. З. Н Тов. ім. Ш. у Львові, т. XCIX.

[2] Можна це судити на основі примітки А. Духновича в його: Сокращенн-ій грамматиц-і русскаго языка — Буда 1853, стор. 29, де говорить, що в Ужгарськім комітаті в селах Глівіці, Рибниця, Ремети і других infinitivus дієслів кінчиться на *-l*, т, є редукція *i*, що палятalізувало попередній приголосний.

6. Звук *u* так з первісного *u* як і з *ǫ* зберігається з тою різницею, що на деяких околицях появляється під наголосом перед складами з голосними заднього ряду широкий відтінок акустично близький до *o*: *ů*. Крім того у формах часу теперішнього дієслів кляси на *-ovati* цей звук *u* був захоплений процесом другого роду *u*, що повстало зі старого закритого *o* та перейшло в дальшій стадії в *i*, *ü*, та *ы* (на Спишу): *kupuįu* > *kupiįu*, *kupüįu*, *kupыįu*, а в деяких словах появляється також на місці старого *u* — *i*: *poľ/idne*, *kľ'ič*.

7. Звук *a* зберігає найпослідовніше свою давню вартість, чи то по м'яких, чи по твердих приголосних. Виїмкою можуть бути лиш незначні випадки в числівниках, де місто *a* появляється часто дуже передній відтінок *a*, що відтак навіть переміняється на звук передній неясної барви *ä*, *e*, *i*: *dvac'ät dvacet'*, *dvacit'*, На пограниччі словацькім він диспаляталізується, починаючи від долини ріки Уга, навіть у горішній її часті. Гуцульський говір однак зберігає м'яке *a* дуже рідко а воно переходить там в цих положеннях на м'яке *ê*: *š'/êpka*, *z'/êba*, *mn'/êso*, *vz/'êty* і т. д.

8. Глухі *ъ*, *ь* перейшли таку саму стадію, як на цілім просторі східньо-слов'янськім, то є в сильних позиціях стали повними звуками *o*, *e* а в слабих щезали: *son* < **sъnъ*, *den'* < **dьnь*, при чім *ь* залишало слід, зм'якчуючи попередній приголосний. Деякі сліди цих глухих можна би добачати у говорах верховинських а спорадично і на долах у визвуці слів, сказаних в емфазі: *takъ*, *dubъ*, *ajь*. Те саме іноді можна спостерігати в середині слів, де *ь* творить з попереднім приголосним *r* склад: *c/erьkov*, *k/ьrve*.

9. В сполученні з пливкими дали *ъ*, *ь* звуки повні *o*, *e*, коли вони стояли перед пливкими: *p/ou̯nыį*, *h/ordыį*, *serp* а на захід від Уга іноді *ar*: *karčma*, *hardыį*. Таке *e* < *ь* по шип'ячих перед твердими складами з задньоязичними: *o*, *a*, *u*, *ы* перейшло на *o*: *ž/ou̯tыj*, *č/ornыj*. По пливких в групах *trъt*, *tlьt* дали сполуки *trыt* рідко *tыrt* та з *tlьt* > *tlыt* рідко *tыlt*: *dr/ыvo*, *chrыb/et* рідко *d/ыrvo*, *ch/ыrbet*; — *slыz/a*, *blыch/a* рідко *s/ыlza*, *b/ыlcha*.

10. Старі сполучення *tort*, *tolt*, *tert*, *telt* дали послідовно форми повноголосні: *borod/a*, *bol/oto*, *ber/eza*, *molok/o*, а групи *ort*, *olt* дали *ro*, *lo*: *r/ozum*, *l/okoť*, або *ra*, *la*: *ralo*, *lakomыį*.

Приголосні.

1. Губні *p*, *b*, *v*, *m*, *f* стратили перед м'якими голосними давню м'якість а між губними а м'якими голосними витворився вставочний *į* або місто нього *ľ*, *n* epent.: *pįať*, *bįu*, *vįu*, *mn'/aso*, *ľubľu*. Артикуляція *v* губно-зубна у назвуці а також

у середині слів та у визвуці по голосних переміняється на артикуляцію губно-губну: *maų, daų, nos|yų*. Інтересно однак, що в деяких сторонах давня артикуляція губно-зубна по голосівках зберігається: *dav, mav, davn|o* (Иршава-Довге). На західній області назвучне *v* або як прийменник в санді переходить на *ch* або *h: ch poly, hmerti*.

2. Зубний *d* перед давніми м'якими не дає одинокого рефлексу *ź* у всіх положеннях; це тільки сталося долами на області на схід від Латориці: *ch|ožu, hor|ožu, medv|eźyi*. На захід від цієї околиці находимо натомість рефлекс африкат *dź: ch|odź'u, b|udź'u, urodź'ai*. Натомість *t* перед м'якими в давнині дало лиш один рефлекс *ć: być', sv|ić'ka*. Помітно однак, що до цього ще праруського процесу затягнено також її в теперішності слово *ť|ažko*, котре не рідко чується на цілім східнім просторі від Ужгороду аж поза Сигіт як: *č'|ašk'o, č'aže*. М'які *ť, ď* спорадично на цілій області південно-карпатський а особливо на Гуцульщині переходять на *k', g': k'|îsto, g'|îty, k'ir'|aty* замість *ť|îsto, ďîty, ťir'|aty*.

3. Зубні сичні *s, z* перед м'якими голосними а то *i < ě* та йотованими *ja, ju* дали три ступні палятализації, а то півпалятализовані *s|îno, z|îla* в околиці середнього Підкарпаття від ріки Топлі аж по Латорицю, на захід від Топлі а навіть на півночі, починаючи вже рікою Ондавою дальше на захід, палятальність цих приголосних в згаданих положеннях доходить вже до ступня м'яких шип'ячих *š'|îno, ž'|îla*, а знов на схід від Латориці і на Бережанській Верховині поширена артикуляція корональпо-дорзальна *s'|îno, z'îl'a*. На самім краю східніх говорів а то в говорах гуцульських у визвуці перед колишнім *ь* та перед йотованими голосними находимо приміри цілковитої диспалятализації: *des buų, krîz, sud|a* і т. д.

4. Африкат *c* на великій області карпатській підпав диспалятализації а то в наростку *-ecь* на захід від Ціроки та в говорах гуцульських. Частинно захопив цей процес і *c* в наростку *-yc'a* на тім же самім просторі.

5. Пливкий *r* зберігає майже на цілій області м'якість так у визвуці як і в середині слів: *гыb|ar', vêr'ch*. Лиш на найдальших кінчинах західніх говорів а не рідко в близькім сусідстві говорів словацьких проявляється тенденція до диспалятализації: *p|astyr, p|isar*.

Пливкий *l* на цілій області побіч м'якого відтінка задержує ще так звану артикуляцію альвеолярну, що рівняється *l* середньому: *mal|a, ľ|ilo*, або тверду на області західній: *l*.

6. Шип'ячі *š, ž* на цілій області крім Гуцульщини отверділи а спеціяльно тверді відтінки появляються на області від Латориці на захід а в деяких положеннях появляються вони і на

схід від Латориці навіть в говорах мараморoських: *ž'ěľ (*ž'aľ)*, *š'ěpka (*š'apъka)*; *š'ыlo*, *ž/ыto*, *m/enšыį*.

Натомість африкат *č* зберігає свою давню м'якість майже на цілій області крім говорів запопрадських та східньо-верховинських: *č'asto*, *boh/ač'*. Африкат *dž* зберігає по більшій частині свою давню м'якість: *ch/odž'u*, *m/edž'i*.

На досить значнім просторі а то на схід від Латориці крім говорів гуцульських та на захід від Уга артикуляція задньоязичних *k*, *h*, *ch* є дальше взаду, як на області між Угом та Латорицею та на Гуцульщині. В наслідок цього зберігаються давні сполуки: *kы*, *hы*, *chы*: *r/ukы*, *n/ohы*, *ch/ыža*.

8. Інтервокалічне *į* на значнім просторі говорів середніх поміж Лабірцем та Боржавою щезає у формах дієслова часу тепер. 1. особи однини та 3. множини: *m/au*, *m/auť* а декуди і в інших категоріях: *hn/ou* (gen. sing.) або місто нього появляється інтервокалічне *v (ų)*: *m/avu*, *m/avuť*, *zn/avu*, *zn/avuť*.

9. Групи: **gv + ě* за малими виїмками = *zv(dzv)* — *zvizd/a* а **kv + ě* переважно задержується — *kv/ïťa* побіч *cvisty*.

В групах приголосних замітніші прояви ассиміляції приголосних: *dn* на *nn*: *dn'a* > *nn'a*, *rl* на *ll*: *um/elly*, *dl* на *ll*: *pull/av*, *što* > *sčo* > *šo*, метатези *kъto* > *tko* > *ko*, *pch/aty* > *chp/aty*.

Морфологія.

Давні типи деклінаційні по пням у більшості затратилися, як і в других слов'янських мовах та тепер звелися до 5 типів деклінаційних, як і в українській мові, а то: 1. іменники роду чол., у котрих основу творять давні *-o* пні, відтак *-ŭ* пні, що полишили великі зміни в деклінації *-o* пнів та *-i* пнів чоловічого роду; сюди належать також іменники роду ніякого давніх *-o* пнів та вкінці *-n* пні. — 2. тип творять іменники жін. роду давніх *-a* пнів. — 3. тип іменників роду жін. давніх *-i* пнів, до котрих долучилися давні *-u* пні. — 4. тип давніх *-t* пнів роду ніякого. — 5. один іменник жін. роду давніх *-r* пнів.

2. Відносно першого типу деклінаційного, то ту замічається ще найсильніше зберігання слідів давніх закінчень *o* пнів в dat. і loc. plur. а рідше в instr. plur: *-um*, *-üm*, *-im*, *-ыm*: *v/olum*, *v/olüm*, *v/olыm*, *vo/l'îm*; *-ich*: *sus/îd'ich*; *-ы (y)*: *z v/olы*, *z t/r'įoma r/oky* а також вплив закінчення loc. plur. *-och* з *-ŭ* пнів: *v l'isoch*. На сході в Мараморощі замітне сильне зберігання закінчення dat. sing. *-o* пнів *-u* супротив загально поширеного закінчення *-ovy* з давніх *-ŭ* пнів: *br/atu*, *utc'/u*. Так само в loc. sing. тамже частіше закінчення *-u* з *-u* пнів: *v l'îs/u*.

На цілій майже області південно-карпатській переведене вирівнання м'яких пнів з твердими у всіх родах, а то в dat. loc.

sing. першого типу роду чол. і ніякого, в instr. sing. давніх *-a*, *-i*, *-ŭ* пнів: *kon'|ovy*, *kon'|om*, *p|ol'ovy*, *p|ol'om; gazd|ьn'oų*, *č|asloų*, *kr|oųl'oų*. Не брак однак околиць, де різниці між твердими та м'яким пнями ще зберігаються а то на Верховині Бережанській почасти і Мараморощині а на Гуцульщині це є в повній силі.

3. Жіночі *-a* пні зберігли ще найбільшу чистоту в закінченнях, помпаючи зміни фонетичні в instr. sing. *-oų*, *-om*: *ruk|oų*, *rukom*. Лиш в gen. plur. слідний сильний вплив закінчення *-o* пнів на *-iv*, *-ių*, а то в говорах верховинських на цілій Підкарпатській Русі: *ž|abîų*, *s|estrîų*. На Гуцульщині замічаємо вплив закінчення в тім же відмінку *-yį* з давніх жіночих *-i* пнів: *k|osyį*.

Іменники чол. роду *-a* пнів прибирають закінчення іменників роду чол. в dat., instr., loc. sing та gen. plur. з *-o* пнів: *sluh|ovy*, *sluh|om*, *sluh|ovy*, *sl|uh'ių*. То є доказом чліснування деклінаційних типів по родам а цілковитого щезання почуття різниці по пнях.

4. Архаїзми знатні також в деяких околицях на сході в тім, що в gen. sing. давніх *-ŭ* пнів ж. р. а також *-n* пнів чол. роду живе ще закінчення *-e*: *s c|ér'kve*, *t|oho dne*. Слово *den'* в nom. pl. перебрало закінчення *-ы* з типу першого, то є іменників чол. роду твердих: *dva dnы*.

5. Давня деклінація іменників роду ніяк. *-n* пнів майже щезла безслідно а іменники цих пнів приклонилися до типу *-o* пнів тогож роду: *imįa*, *toho imįa*, *tomu imįu* і т. д.

6. Іменники роду ніяк. давніх *-t* пнів зберігають в instr. pl. на сході закінчення *-ы*: *z jahn'atы*, коли ж на західніх околицях натомість маємо закінчення *-amy*: *z h|us'atamy*.

7. Прикметники зберігають крім Гуцульщини і схід. Верховини різницю між твердими пнями а м'якими: *dobrыį*, *пыn'îšn'yj*.

8. На значнім просторі від долини ріки Уга аж по долину Великої Ріки зберігається старе нестягнене закінчення прикметників роду ніяк. на *-oįe*: *dobroįe* а в долині ріки Уга редукується *-oįe* на *-oį*: *d|obroį p|ole*.

9. Прикметники жіночого роду в gen. sing. зберігають в західніх говорах (лемківських) закінчення *-oį* місто загально панучого *-oįi* на основі староруського закінчення *-ji* з *-ě* в gen. sing. fem. *-ja* пнів.

10. Прикметники чол. і ніяк. роду в говорах лемківських в loc. sing. зрівнали своє закінчення з instr. sing., як то є у польській мові: *z d|obrым p|anom*, *na d|obrым p|anovi*.

11. В nom. pl. прикметники у всіх родах мають стягнені закінчення а то лиш *-i* на схід від ріки Цироки а на захід закінчення *-ы*: *dobrî l'|ude*, *b|îl'î r|uky*, *krasn'î pol'a; m alы k|on'î*. Закінчення *-i* м'якчить у переважній частині попередні зубні приголосні, як подано було на наведених примірах.

12. Старі типи іменної деклінації прикметників зберіга-

ються лиш зрідка в nom. sing. та pl. *h|oden*, *neh|odnы* а в цім останнім передовсім прикметники присвійні: *Vasyl|evы k|on'î*. Лиш в народніх піснях або приповідках можна ще стрічати іменні форми і інших відмінків: *od m|ala do vel|yka*.

13. У займенників вказівних, *ses'*, *ses'|a*, *ses|e* на значнім просторі, а то на захід від Тересви, витворився новий тип деклінаційний підо впливом займенника *tot*, *tot|o*: *s'oh|o*, *s'om|u*, колиж бо на сході старий тип *seh|o*, *sem|u* зберігається.

14. В конюгації дієслів помічується найбільше змін в закінченнях часу теперішнього. В першій мірі піднести треба форми стягнені у дієслів на *-ati* в 2. 3. особі sing. та 1. 2. plur.: найсильніше на заході, слабше на сході, де побіч стягнених у більшості ще живі нестягнені форми: *sp|îvaš*, *sp|îval*, *spîv|ame*, *spîv|ate*. В тій же клясі дієслів в 1. особі закінчення *-ju* уступило місце закінченню *-am* з дієслів атематичних: *mam*, *tr|ymam*, а то починаючи від Уга на захід. В 3. особі одниии і множини старо-руська м'якість *ť* зберігається ще на значнім просторі від Лабірця по Велику Ріку крім Бережанської Верховини а на прочім просторі *-t* ствердло. В гуцульських говорах *-t* в 3. pl. відпадає зовсім у дієслів з тематичним *-i*: *ch|odě*. На малій частині (Іршавщина, Вел. Березнянщина) у дієслів I. кляси на задньо-піднебінні приголосні: *k*, *h* в 1. особі sing. і 3. pl. ще зберігаються та цим способом зберігається давній тип конюгаційний цієї громади дієслів: *pek|u pek|uť*. — В 1. особі pl. витворилося на цілім давнім колонізаційнім просторі, то є крім Гуцульщини, закінчення *-me* а на Гуцульщині закінчення *-mo*: *klademle*, *klad|emo*. В способі приказовім часу тепер. витворився новий тип з редукцією старого закінчення *-i* на *-ь*, а то передовсім на Лемківщині на захід від Лабірця, під впливом пересунення наголосу на другу від кінця: *ch|oď*, *ch|odte*. Цей тип спорадично виступає і в говорах східніх.

В часі минулім витворилися два типи закінчень: 1. західній з зберіганням *-l* в part. praet. II. а на схід від Лабірця з переміною цього *-l* на *-v*. До того треба додати, що є то форма зложена із згаданого part. та дієслова *-jem*, *-ym*, *-im*: *ch|odyl jem*, *chod|yvym*, *chod|yvim*. У чотирьох дієслів а то *vest|y*, *plest|y*, *mest|y*, *b|osty* закінчення part. pract. II. *-v* переміняється на *-ch (h)* *pryvi|uch*, *pl|uch*, *zamj|uch*, *izb|uch* а явище це звісне говорам долішнім на схід від Уга. Кляса дієслів на *-nuti* в часі минулім відкидає нарост *-nu-*: *zamkn|uty*, *zam|ok*, *dv|yhnuty* - *dvyh*.

Час майбутній крім зложення *budu* , inf.: *b|udu čyn|yty* на захід від Лабірця має часто замість інфінітіва - part. pract. II., як це є у польській мові: *b|udu ch|odil*. В Мараморощі а передовсім на Гуцульщині *budu* заступається через *mu*: *mu chodyty*

Форми part. praes. pass. на *-myj* майже цілки.

ЗВУЧНЯ.

Голосні.

Звук і.

Звук *і* в українських говорах південно-карпатських є різного походження. Він повстав: 1) на місці старого етим. *ě* (*ѣ*): *vî/ter*, *bîľm/o*, *p/îsn'a*, *ľ/îto*, *s/îno*, *ď/îlo*, *ť/îlo*, *c'î/p* і т. д.; 2) на місці етим. *е* перед м'якими складами: *šîsť*, *s'îmь*, *rem/în'*, *jačm/în'*, *p/osťîľ*, *uč/iťîľ*; 3) на місці етим. *е* в закритих складах в околицях нижче означених: *pryn'/îs*, *pryv/îz*, *i̯îi̯*, *na s'îi̯* і т. д.); 4) на місці етим. *о* в закритих складах в околицях, означених нижче: *pîp*, *vîz*, *kîn'*, *sîľ*, *pa/nîu̯*, *pan/îm* і т. д.; 5) з давнього *і* (*н*), як збереження давньої звукової вартости в околицях, означених нижче: *chod/yti*, *rob/yti*, *br/atovi*, *p/anovi*, *piu̯n'/ica*, *pšen'/ica*, *car/ica*; 6) з давнього *ы* в говорах перехідних до словацьких: *dobri* (nom. sg. m.), *r/iba*, *dim*, *sin*.

Звук і на місці ě.

Звук *і* з старого *ě* (*ѣ*), з етим. *е*, *о* в закритих складах означити можна в порівнанні з *і* на місці старого *і*, *ы* як звук переднього ряду високого підняття, вузький (high-front-narrow) і його означаємо знаком *î*, колиж бо звук *і* з **і*, *ы* є того самого творення, лиш широкий (high-front-wide), як це зазначив вже О. Брох в описі говору села Убля був. Земплинської жупи (Угрорусское нарѣчіе села Убли, 3), його означаємо знаком *і*.

Артикуляційні поміри при помочі штучного піднебіння, барвної методи, приладу Аткінсона та Ґрандґента, виконані в році 1929 на трьох особах з різних околиць, а то: Михайлі Туркові, уч. VIII. кл. ґімн. в Ужгороді, селянського походження, котрого матерня мова – то говір села Золотарьова з б. Мараморощини, Іванові Брезі, уч. VIII. кл. ґімн. в Ужгороді, селянського походження, котрого матерня мова—то говір села Ярку коло Ужгорода та Іванові Шлепецкім,[1] уч. VIII. кл. ґімн. в Ужгороді, також селянського походження, котрого матерня мова – то говір

[1] Дальше будемо уживати скорочень: Турок = *Т.*, Бреза = *Бр.*, Шлепецкий = *Ш.*, а також для трьох дальших осіб: Дем'ян = *Д.*, Стольник = *С*, Борканюк = *Бор.*

села Шариського Буківця коло Стропкова, виказали, що місце артикуляції *і* в слові *піц* від *піty* на піднебінні іде здовж ясен аж до околиці клів, при чім язик підноситься від країв ясен в гору на глубину 7- -10 *mm* залежно від меншого або більшого притиску в околиці третього черінного. (Дивн обр. 1 --2.) Міряння штучним піднебінням було сконтрольоване барвною методою на язиці (обр. 3 4), а при помочі помірів приладом Аткінсона уклад язика в ямі усній, що видно на прорізах (обр. 5). Губи не беруть в артикуляції діяльної участи. Угол щелепів у *Т.* -- 3 *mm*, у *Ш.* -- 2 *mm* а у *Б.* = 5 *mm*.

Крім цього роблено поміри лиш штучним піднебінням у селянина з Вишніх Верецьких Бережанської Верховини Івана Дем'яна а вислід при тім же слові а також слові *vîm* був при сильнішій артикуляції такий самий, як у попередніх, т. є дотик язика на піднебінні доходив до клів, звідки спадав на долину, опираючися кінцем на долішні зуби; при менше сильнім притиску дотик доходив до околиці першого черінного зуба. Таку саму артикуляцію, як цей послідній випадок, мало й слово *рîр*. Аж до околиці клів досягав дотик язика на піднебінні і у Стольника, учен. учит. семінарії з Сільця коло Иршави, у слові *pov|îm*, а глубина при третім черіннім доходила до 13 *mm*. У Борканюка з Ясіня дотик досягав у слові *рîр* аж до других сікачів, у слові *pov|îm* до половини клів.

Звук *і* з *ĕ (ъ)* розповсюднений по цілій області південно-карпатській і сходиться цілковито з таким же *і* на прочих областях українського язика. Приголосні зубні, бічне *r*, *l*, а також подекуди середньопіднебінні *ś*, *ź* перед тим *і* паляталізуються, на початку слів й по голосних перед ним стоїть нескладове *j*, котре, як буде дальше сказано, іноді затрачувалося: *v|îter v|îjet* (Рус-Кривий), *chl'|îba nakup|yetye*, *u ch|aťî*, *skaz|aų b|abî* (Ясіня), *čolov|îče*, *u n|as na dvôr|î štos' sto|yt*, *v|yďîų* (Новоселиця коло Нересниці), *p|ûp kob|ылu s'îdl|aų* (Драгово), *u polon|yn'î*, *na t|ôbî dvî taįstr|ыы* (Репінний), *ne m|ože p|ozad dvî v|üc'î derž|aty pastuch|a* (Воловий), *|uľiz hor'|î na hr|ušu* (Буштин), *mîr'j|alnykы m|îr'j|aly*, *l|ude ne chôl'|îly* (Керецькі), *ď|îųka*, *k|ažc vün ž|ünc'î* (В. Раковець), *chod|yų u l'|îs b|ahr'î tes|aty*, *zažj|ên' ты mên'|î |îsty* (Страбичово), *s'|îno*, *c'|ip*, *liščjana* (Веряця), *radj|îly s t|oho*, *dovîr'j|aly t|ômu*, *medv|îď chmurn'|aų s'a* (Вишні Верецькі), *s'|îla na kon'|a* (Підполозя), *hlad|aly sôb|î l'|îpšoįe m|îsto* (Копинувці), *ųn|a s'a ho zv|îdať*, *ųn|a mu pov|îla*, *na baran|ovy syď|îla*, *št|o mên'|î naįmyľ|îše* (Комаровці), *uť|îkať*, *v|erh l'|îsku na v|odu*, *v|ôz'meš m|oįu ď|îųku* (Дравці), *v|ûn ch|ôľîų dat|y sv|oho s|ына učjyty*, *ųz'|aų ho id s|ôbî*, *pol|êl'îų id c|ar'jûvûj ď|îųc'î*

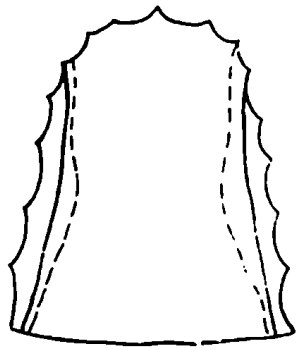

Обр. 1. *Турок* (Золотарьово), ——— дотик на піднебінні при артикуляції *у* у слові *руц*, - - - - - при артикуляції *і* у слові *рїц*. Обрадки $^{3}/_{4}$ величини.

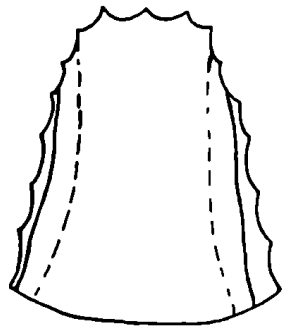

Обр. 2. *Береза* (Ярок), ——— дотик на піднебінні при артикуляції *у* у слові *руц*, - - - - - при артикуляції *і* у слові *рїц*.

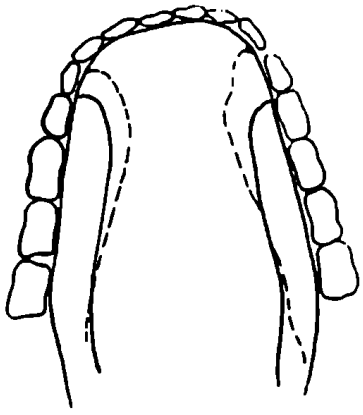

Обр. 3. *Турок*, ——— площа дотику на язику при артикуляції *у* у слові *руц* - - - - - при артикуляції *і* у слові *рїц* (метода барвна).

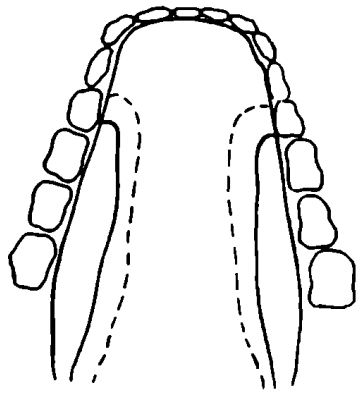

Обр. 4. *Береза*, ——— площа дотику на язику при артикуляції *у* у слові *руц* - - - - - при артикуляції *і* у слові *рїц*.

Обр. 5. *Турок*, проріз артикуляційних органів при артикуляції *і*, положення язика вимірене приладом Аткінсона.

(Дубриничі), *i p/ûi̯dut' po sêl'î, kr/yżmo d/auť ďît/yn'î* (Кострини), *sk/oro von pob/îhla, žon/a mocn'/îša* (Раково), *š/arkan' zaľ/îh v/ôdu, a tam syď/îu̯, p/oky or/eu̯ ne zosl/ab; z/ač'au̯ leť/îty hôr'/î* (Волосянка), *b'id/a* (Убля, О. Бр., Угрр. пар. с. У., ст. 9), *chľîb, ď/îu̯ka, bêr'te sôb'i* (тамже стор. 77), *nedv/iď, s/îno, na n/ôz'i, m/îsto, sn'îh* (Колониця), *sv/îč'ka, smîi̯/e sa, do ľ/îsa* (Пихні), *s/îno, n'îm/ыi̯ č'olov/îk, pov/îsťi* (Валяшківці), *ďîťa, bes'îdov/aty, i̯/îsti* (В. Радвань), *na l/au̯c'i, na hol/ôvî, sôbî, nam b/îdы ne b/ыlo* (Суків), *ďît/ysko, choť/îly p/îti, s'/îdło* (Рокитівці), *dał t/ôbî, i̯a ťa v/iďîł* (Р. Поруба), *sîno, sv/îč'ka* (Рафаївці), *sn'îh, ľ/îto, v/îtor, ď/îty* (Банске), *zab/îhło mi do s'ač/enoi̯ hыrt/ankы, terp/îťi, rozum/îťi* (Вальків), *s'îi̯/eme, s'/îno, z'/îľa, bes'îd/ui̯u* (Ременіни), *v/iďîł i̯u, i̯/îsťi, sm/îło* (Кобильниця), *s/îno, sv/îč'ka, smîch, na m/îscy, n'/îmыi̯, poneď/îłok* (Щавник), *chľîb, spîv/ai̯ut, i̯/îďat, vînč/an'a* (Млинарівці), *š'vît/yti, beš'îd/ui̯u, pozmыv/alo chľ'îb* (Ортутова), *m/îsto, p/ovîst (v Kurimcî ne p/ovîst, že p/oď, /ale p/ot)* (Церніна), *do ľîsa, besîd/ui̯ut, č'ol/ovîk* (Вішавка), *zvîd/au̯š'a, poš'îd/aly, on'/îmił* (Нікльова), *Bîłov/eža, š'îi̯/eme* (Вирліх), *ž'v/îzdы, š'v/îčka, n'/îmыi̯* (Ґерляхов), *i̯/îsti, do l'/îsa* (Обручне), *u r/uc'i, prez ľ/îsы* (Ястреб), *š'vît/yu̯ko š'v/îtyt, strach chv/oi̯de ku ď/îu̯ci, na l/eďî* (Блажів), *b/îlyt, chťîu̯ u ľ/îsoch, ď/îu̯ča* (Ольшавиця), *ľîs, ď/îdo* (Орябина), *po ľ/îsach ona u̯ď/îła ob/ydvî n/ohы* (Літманова).

В декотрих селах за Попрадом на захід, а то в Орябині, Фольварку, і судячи по записам Гнатюка може й В. Липнику, дальше в селі Гельцмановцях коло Ґельниці на шляху між Кошицями і Спиською Новою Весею, в Словінках, Порачі та Завадці по губних перед давнім *ě* настає перехідний звук *i̯*, наслідком чого ми чуємо невластивий діфтонг *ii*, іноді з кінцевим *ê*: *na hr/abiiê, na d/ubiiê, tobiiê, č/ornыi̯ kor/oviiê* (dat. loc. s.), *viîtor, poviîm v Kamiîncy, miîra, u̯ zimiî* (Орябина). В сусідній Літманові цього явища нема. По аналогії підпадає цьому правилу також й те *i*, котре повстало з етим. закритого *e*, по тих же приголосних а іноді *i* з давнього *i*: *z/amiîu̯, z/amiîrz, miîd pr/yviîz; k/ыrvii*. Але й в цім слові не все його вимовляють. Та сама особа вимовляла раз *kыrvi* а раз *kыrvii*. Дальше зауважити треба, що також у випадках *i* < *ě* чути можна чисте монофтонгічне *i*, що витолкувати можна тим, що в сусідніх селах цього явища нема (Літманова), або щезає (Фольварк) а кромі цього з огляду на те, що люде з цих околиць ходять все по світі. В недалекім Фольварку дифтонгічне *iiê* можна чути у випадках: *na d/ubiiê, kor/oviiê*, але *v/îtor, b/îda*.

Як було перед тим зауважено, на кінці слів чуємо як другу

частину вузьке *é* а у Фольварку іноді чисте *e*: *u zimje*. У Вел. Липнику по записам В. Гнатюка це вузьке *e* як часть дифтонга появляється й в середині слів: *óбиęд*, *учьéклі*, *мйéсцу*. Також старе *i* в цім селі діфтонгізується: *вибйірат*, *жйіті*.[1]

Діфтонг *ii* на місці старого *é* по губних зустрічаємо також в Гельцмановцях коло Гельниці, Словінках, Порачі та Завадці: *vi|itor*, *bi|ilmo*, *pi|isok*, по *m* місто *i* витворюється також *n*: *mn'iš|ati* (Гельцмановці), *biili chlib*, *bi|ilmo*, *spiiv|ati*, *dał jsem s'ina korovii* (Завадка), *miis'ac'*, *spiiva*, *viiter duje*, *biili vůl* (Порач), *miid*, *biil|iti*, *nevi|ista* (Словінки). Іноді знов остає чисте *i*, а то в словах: *p|isn'a*, *spiv|ati*.

Не підпадає під це правило у Гельцмановцях ні *i* з стим. закр. *e*, ні старе *i*: *pr|yvil*, *pi|sar'*.

Насувається тут питання, чи цей діфтонгічний характер *i* < *é* є продовженням старого стану, чи може повстав під впливом польських сусідніх говорів на Спишу. Коли це явище ограничити на спиські села за Попрадом, то ми можемо його з огляду на те, що іноді цей діфтонг має другу складову часть *é*, уважати як явище перехідного характеру, піддержуваного із старинности сусідніми польськими говорами. В Гельцмановцях знов, Словінках, Порачі й Завадці, далеких від спиських говорів за Попрадом, це явище не стояло під впливом польських говорів. Але з огляду, що воно там є одиноке, заходить питання, чи не занесене воно там пізнішою колонізацією саме з околиць попрадських. Що дійсно воно так є, о цім посвідчає історія колонізації цього села, що повстала при кінці XIII. століття. Русини сюди зайшли з долини ріки Дунайця, як це доказує студія Кавуляка.[2] Таке саме явище находить і Зілинський у говорі села Явірок по другій стороні Карпат, що межує з селами запопрадськими та його поширення, як видно, ширше але лиш на пограниччі польськім.

Нарешті треба ще спом'янути, що *i* з *é* зберігається ще в многих перехідних говорах а також в говорах східньо-словацьких або пословачених. Зберігається від Ужгорода починаючи в селах сотацьких: Корумлі, Гусаку, Прикопі, Порубці, Конюші та дальше на захід: *rîk|a*, *v|îtor*, *b|îly*, *b|îlm|o* (Корумля), *chlîų* (Порубка), *r|îka*, *hn'izd|o*, *dz|îųka*, *bîd|a* (Колібабці), *s'ino-k|os*, *rik|a*, *v|îtor*, *sp|îvať*, *sm|ich*, *hn'izd|o*, *g'|ido* (< *dído*) (Прикопа),

---

[1] В. Гнатюк: Русини Пряшівської епархії і їх говори. Львів. Відбитка з Записок Наук. тов. ім. Шевченка, т. XXXV., стор. 57.

[2] В Завадці місцева традиція вказує, що населення тамошнє прийшло з-за Магури т. з над Попраду. Це потверджує також студія Andrej-a Kavuľák-a: „Valasi na Slovensku" Sborník na počesť Josefa Škultétyho. Turč. Sv. Martin 1933. стор. 348.

ďido, rik/a, ľito (Конюш). Але побіч того в інших словах маємо на місці *ě* рефлекс *'e* або й тверде *e: les, r/eka, u̯ tim r/oce* (Петровці), *v/era, ľes, m/esto* (Корумля), *ľ/eto, ľes, m/esto, m/êr'i̯ať* (Порубка), *ľes, ľ/eto, v/era, m/era, mech* (Колібабці), *m/era, š'/eno* (але *š'in/okos*) (Прикопа), *m/esto, žeľ/ezo, v/iᵉra, v/iᵉtor, m/iᵉra* (Конюш).

Це потверджує і Цамбель в своїм творі „Slovenská reč", кажучи, що в типовій (взірцевій) шариській бесіді пряшівської околиці а потім на схід аж по Ужгород появляється на місці *ě* рефлекс *i* а рідше *e*.[1]

Важне і те піднести, що в околиці на північ від Мукачева, а то аж до Свалявської кітловини включно, находимо в imper. 2. plur. закінчення *-íť*, що не паляталізує попередніх приголосних: *id/íť, zavert/íť, przyvez/íť, nês/íť, id/íť mên'î ta /umolotíť* (Солочин), *host/íť zdor/ôvî, procid/íť molok/o, hon/íť, zavez/ît* (Чинадієво, Пудгородь). Є то отже дієслова різних кляс і таких, де первісно було *-ite* та також *-ěte*. Це є очевидно диспаляталізація *i* < *ě*, яку стрічаємо передовсім по *s, z* + *î* в таких словах як *sîno, zîľa* і т. д. Такої диспаляталізації не находимо однак у словах: *ďido, ťisto*.

Звук і на місці старого і.

Звук *i* на місці старого етим. *i* (и) в порівнані з попереднім є звуком того самого ряду та підняття лише отворене (high-front-wide), як це зазначив О. Брох в описі говору ублянського,[2] але не паляталізує попередніх приголосних з виїмкою означених околиць.

Появляється воно в говорах на схід від долини ріки Уга дуже рідко а то у таких випадках: 1) як злучник (copula), 2) в назвуці часто йотоване, 3) як наслідок ділання вокальної гармонії наступного складу; 4) по *č* у говорах на схід від Мар. Сиготу, 5) у чужих словах.

1) Звук *i* як злучник виступає побіч *y* рідко в тих самих околицях або селах: *i tot* (Бичків), *i kol/y u̯z'/au̯ p/ušku* (В. Апша), *i t/ot pan st/au̯ na st/úl, i uť/ûk do ch/ыžî* (Буштин), *i p/oľa sôb/î zabr/au̯ n/aši, i nai̯/au̯ sôb/î mîr'i̯/alnykы* (Синевир), *i hor/oďat koš/arы, i tohd/ы z/ыi̯duts'a na tot/o m/îsto u̯s'/î* (Воловий), *i d/uže osl/ab, i pîš/ôu̯ do Hierša* (Репінний), *i v/în chôť/îu̯* (Изки), *zabr/au̯s'a i pîš/ôu̯* (Н. Верецькі), *pr'i̯ad/eme i spîv/ai̯eme* (Неліпено), *pr/yi̯de i b/ude b/yty* (Раково), *i vüz kamîn' iz v/ozom* (Страбичово). Околиця Верецьких виказує однак рішучу перевагу *i* над *y*.

2) В назвуці зберігається *i* побіч *y* вже частіше в словах: *iz, id, it/y, (i̯)im/yty*, в дальших відмінках займенника *ony: iz n/ymy*,

---

[1] Czambel S.: Slovenská reč. Turč. Sv. Martin, стор. 151.
[2] О. Брохъ: Угрорусское нарѣчіе села Убли, стор. 9, § 3, b.

do vor/ožky, kotr/a i̯im kaz/ala tak (Бичків), *iz pered n/eho, id lyc'/u* (В. Апша), *idut dôl/û, iz tolok/ы, i t/ak /im s'a poľub/ylo* (Драгово), *id/e u ch/ašču* (Новоселиця коло Нересниці), *i̯a id/u, id odnôm/u, i pon'/ûs id v/ôu̯kovy, p/ustyme ich do d/ômu* (Буштин), *iz žon/amy iz ďîťm/y id/ut mîš/aty v/üc'î, iz t/ôi̯î ch/aščî* (Синевир), *d/okы im ne prych/odyt, v/ыmečut iz mež ov/êc'* (Воловий), *uv/iďîu̯, šo id/e id n'/ômu čolov/îk, iz Heršom* (Репінний), *i pryvel/y ho id c/ar'i̯u, v/ыi̯šou̯ iz t/ôi̯î i̯/amы, i̯ak izn'/aly k'îzl/ы, tak iskaz/au̯ do ž/yda, id/e id n'/ômu* (Изки), *budem/e it/y* (В. Раковець), *i v/îz k/amîn' iz vozom (але yz n'a), M/ar'ka id/e* (Страбичово), *tod/ы i̯ich izi̯/ažeme (i̯ak ispr'i̯/ademe), pot/ômu ich trem/e* (Неліпено), *de is tob/ôu̯ it/y* (Н. Верецькі), *im/yly s'a do n'/oho* (Раково).

3) В наслідок ділання вокальної гармонії перед наступним *i* та взагалі перед м'яким складом переходить середній звук *y* в передній *i* майже всюди у східніх говорах: *v/iďîu̯ (uv/iďîu̯)* (Репінний), *uv/iďîla* (Страбичів), *veľ/ik'î* (Нанково), *u̯ zimî* (тамже а також на цілій області долішній від Уга на схід), *i̯al/ičî* (gen. s., nom. acc. pl.) (Ст. Стужиця). Вплив м'якого складу на переміну артикуляції *y* — *i* замітний також в долині ріки Тібави в селах Пудгородя — Бенятин. Там іменно перед наступним *ť* в 3. sing. *y* хоч під наголосом зближається до *i*: *hrym/yⁱť, n/osyⁱť*.

4) У визвуці по *č*: *dv/iči, try/či* (Страбичово й у всіх селах), а також в середині слів у долішніх говорах на схід від Сиготу: *č/istyty, b/iči* (В. Руна), *čit/aty, čit/ai̯uči* (Рус-Кривий).

5) В чужих словах: *miz/ernыi̯, r/abin, familii̯a, legin', k/očiš* і т. д.

Чим ближче до ріки Уга а то вже в його притоках, тим частіше появляється *i* на початку слів а також як злучник побіч *y*.[1] Замітне те, коли в українських говорах назвучне *i* з *i̯ь* майже всюди щезло, то в говорах південно-карпатських так і в карпатських взагалі це назвучне *i* удержується: *ihraty (yhraty), is'/katy, imaty* (у формі *im/at* 3. sing.), *ihla*. Стало правилом, що приіменник *sъ* в зложенні з дієсловами, що зачинаються приголосним або навіть у санді дістає все протетичне *i*: *izbyr/aty, istyn/aty, iz n/ym* і т. д., це очевидно для легчої артикуляції слова, що починається двома або й трьома приголосними.

Крім цього появляється *i* у визвуці а то в закінченні inf. *-ti*, та в закінченні dat. s. m. *-ovi*, instr. pl. *-ami*, в закінченні nom. plur. adj. всіх родів *(dobri)* та в енклітиках займен. особ. в dat.

[1] Колисання під цим оглядом замічає О. Брох в селі Убля кажучи: „Также слово „и" трудно было опредѣлить. Оно встрѣчалось какъ ї, i̯ и i̯... Мѣстоименныя формы jîch, jîm въ связной рѣчи послѣ звуковъ *i* легко теряли i̯, а в таком случаѣ нерѣдко соединялись какъ и („ї")." (О. Брох. Угрорус. нар. с. Убля, ст. 57).

sing.: *mi*, *ti*, *si*. Це явище зачинається вже в долині ріки Тур'ї, що впадає до Уга, та в селах, що лежать по обох боках долини Уга, переходить навіть на Верховині на долину ріки Жденіївки. При цім треба зауважити, що це *і* являється часто на границі до середнього *у* (що у Броха означене як *ї*) а котре у мене часто означається *у*^{і}.

1) Такий звук появляється вже в Шербовці: *prati*, *żati;* в Буковці Жд.: *č'uti*, *mыti*, *krыti;* в Старій Стужиці: *chod/yty*^{і}, *rob/yty*^{і}, *peč/y*^{і}, *str/ыčy*^{і}; в Костринах: *tot/o ne m/ož k/yvaty*^{і}, в Солі: *an'î ne m/ože sp/aty*^{і}, *dad/uť p/yty*^{і}; в Дубриничах: *hrab/aty*^{і} (старші *hrab/aty*), *ne bude choť/îty*^{і}, *za/čaly dr/ыva hor/îty*^{і}; у Ворочові: *m/ыty*^{і}, *kr/ыty*^{і}; в Невіцькім: *maly šo i̯/îsty*^{і}, *p/yty*^{і}; в Ярку: *rob/yty*^{і}.

Дальше в Ублі Брох замічує чисте *і*: *v/esti*, *n/esti*, *m/esti*, *pl/esti*, (op. cit. стор. 109 і дальше). Мною було зазначено дальше на захід, в Колониці: *chod/yty*^{і}, в Грабівці: *zaboron/yti*, в Пудгородю: *mol/yty*^{і}, *r/ob/y*^{і}*ty*^{і}, *ch/ody*^{і}*ty*^{і} (тут очевидно зміна наголосу а то ненаголошеність другого *у* вплинула на пересунення його артикуляції) в Пихнях: *chod/yty*^{і}, *rob/yty*^{і}; в Сухій: *poďil/yty*^{і}; в Сукові: *čist/yty*^{і}, в Рокитівцях: *svît/yty*^{і}.

За рікою Лабірцем находимо вже певну непостійність, бо звук *і* розчіпляється. В південній полосі, починаючи від Кайні на Руську Порубу аж до долини ріки Топлі під Маковицю до села Матійовець, це *і* паляталізує попереднє *t*; *chod/yťi*, *rob/yťi* і т. д. В північній полосі від Гаваю починаючи до Стропкова та за Маковицею на північ находимо хитання між *і* як звуком переднього ряду та *у* як звуком середнього ряду: *rob/yty*, *rob/yty*^{і}, *rob/yti*.

М'яке *t'i*: *v/ыi̯ťi z ch/ыžы*, *łam/aťi*, *d/uťi*, *zamk/nuťi*, *kupov/aťi*, *mol/oťi* (Р. Поруба), *b/udu sa kup/aťi* (Пискурівці), *chod/yťi*, *rob/yťi*, *płat/yťi* (Рафаївці), *pov/îsťi*, *svît/yťi*, *pros/yťi*, *nos/yťi* (Вальків), *chod/iťi*, *rob/iťi* (Ременіни, Лавринів), *iťi kos/iťi* (Кобильниця), *mol/yťi sa*, *rob/yťi*, *ż/aťi* (Р. Воля), *hrab/aťi*, *rob/yťi* (Фіяш).[1]

Від Матійовець на північ та на захід паляталізація *t* перед *і* в infin. щезає (за виїмкою села Церніни, де знов виступає м'яке *ťi*: *do'i̯iťi*, *p/yťi*), а знов виступає в цім закінченні тверде *t*:

[1] Верхратський в своїх записах в селах цієї полоси рідко замічує в закінченні дієіменника (інфінітіві) *і* переднього ряду, противно, воно у нього звук середнього ряду: *не могли порадити* (В. Зн. II, 152), *не знали, як ся з ним роздыляти* (Дрічна, В. Зн. II, 148), *пальінкы выпити* (В. Свидник?). Але побіч цього в тих самих селах зазначує рідше *і* переднього ряду: *глядаті* (Дрічна), *та не міг зробіті* (В. Свидник). Вже дальше на захід у Верхратського маємо більше випадків з *ti (mi)*: *варіті*, *сукаті*, але *цїганіти* (Кружльова, В. Зн. II, 130, 128), *здаті*, *окламаті* але *тыгати* (Чірч, Зн. II, 118). У Лукові: *браніті*, *храніті* (Зн. II, 113), але в сусіднім Лівові: *видыіти*, *летыіти* (Зн. II, 114). Те саме в Старині: *пребіраті*, *піті* але *бесыдовати* (Зн. II, 119).

*svît|yⁱty*ⁱ, *mol|yⁱtisa*, *chod|yⁱti*, *hotov|iti*, *posteľ|iti* (Щавник), *svît|yⁱti*, *šmar|yti* (Рімне), *švît|yti* (Ортутова), *tr|eba mi v|odu p|iti*, *što b|udeš rob|yti s t|oų hoľ|ovoų* (Вішавка). Відтак на захід від Пряшова і Бардієва аж до кінця етнографічної і язикової границі, т. є до сіл запопрадських в тих же випадках виступає чисте широке *i*: *m|ыti*, *kerst|iti*, *ž|ыti* (Герляхів), *chp|asti* (Обручне), *sad|iti* (Чірч), *pųat|iti*, *zvam|ati*, *kerst|iti* (Вісланка), *rob|iti*, *pr|iti (maje po n'oho pr|iti)* (Ястреб), *ś'|asti* (Київ), *gazdov|ati* (Ганіївці), *mol|iti ś'a*, *b|uti*, *chod|iti*, *rob|iti* (Шом), *pis|ati*, *chval|iti*, *kres|ati*, *terp|îti*, *koцыs|ati* (Блажів), *rob|iti*, *chod|iti* (Ольшавиця), *čyt|ati*, *rob|iti*, *čes|ati*, *čyst|iti* (Літманова).

Північна підбескідська околиця, як я вже замітив, виказує колисання, бо находимо там і звук передньо-середній та й середній. В Ладомирові *ti*: *zapys|ati*, *vыťahn|uti*, в Бехерові: *chod|yty*ⁱ, в Буківці Шар.: *ťup|yty*ⁱ але й *chod|yty*, в Свиднику Ст.: *hr|atyⁱ*, *tanc'ov|atyⁱ*, *kop|atyⁱ*, у Вирліху: *vы|ịtyⁱ*,[1] в Нікльовій натомість чуємо вже й чистий середній звук *-y*: *n|aịty*, *vыž|ыty*.

2) В dat. sing., loc. sing. m. *-ovi*. Це явище також поширяється від долини ріки Ува на захід. Запримітив я його вже і в долині ріки Ждеиївки в Бережан. Верховині в селі Буківці і Шербовці: *kon'ovi*, *daų popovi*; *daị volovi ịisti* (Шербовець), *ịa nes|u vol|ovi* (Кострини, але рідше), *daų br|atovi* (Княгинин) *bы m|ûh yzrob|yty kr|ыla ị|oho s|ыnovi*, *ịedn|omu ịuhas|ovi* (Дубриничі), *kaz|aų k|umovi*, *kaz|aų Petr|ovi* (Невіцьке), *s|ynovi*, *kon'|ovi*, *ť|îlovi*, *gazdovi*, *sus'|îdovi* (Убля, Брох. op. cit. стор. 84—89), *ž|ыdovi* (Ковбасово), *kon'|ovi* (Суха) *gu čal|ovi*, *gu Barkoцciị|ovi* (Р. Поруба), *oc|ovi* (Вальків), *daľ ịisti vol|ovi* (Шом), *o Madeịuš|ovi* (Ястреб), *chцop|ovi*, *kon'|ovi*, *dn'|ovi* (Блажів), *vol|ovi*, *na hrab|ovi* (Орябина), *pisar'ị|ovi*, *vol|ovi* (Завадка).

3) В закінченні instr. plur. *-ami*, *-mi*. Полоса цього явища така, як і попередніх випадків, т. є. починаючи від ріки Ува, а навіть від Береж. Верховини (Буковець), но послідовности в цім закінченні не находимо так, як й при закінченні *-ovi*. Так в Ужку запримітив я раз *-mi* в слові *k'|în'mi* але другий раз знов виговір був інший а именно визвучне *i* переходило в середній звук *y*: *sын|amy*, *d|ын'amy* і т. д.

Лиш дальше долинами на захід від Ува, а то в Ублі, зазначує Брох всюди в цім закінченні визвучне *i*: *s|ilami*, *noh|ami*, *ľis|ami*, *k|ûn'mi* і т. д. (гляди op. cit. § 44- 56), *v|ûlmi*, *k|ûn'mi*, *kam|în'ami*, *k|ûsťmi sk|orami* (Валяшківці), *v|îlmi* (Пихні), *car'ị|ami*, *cerkv|am* (Р. Поруба), але побіч того *chыž|amyⁱ*, *dn'|amyⁱ*; *duš|ami*, *gazdы-n'|ami*, *k'|în'mi*, *teľ|aťmi* (Блажів). В Орябині цей звук он'ять то пересувається ближче до середнього: *dын'|amyⁱ*, *cer'kv|amyⁱ*, *po-*

l|amy^{i}, *hus'at|amy*^{i}, *z v|amy*^{i}, то зберігається як чисте широке *і*: *naš|ыma sad|ami*, *z moj|ima dub|ami*.

До тепер наведені приміри, передовсім з области між Угом і Лабірцем, потверджають помічення О. Броха, зроблене в селі Ублі а то, що *і* на місці старого *і* (и) появляється в ненаголошених складах (на кінці складів передовсім). Наколи наголосові умовини на це позволяють а то при браку наголосу, то середній звук *у* переходить в *і*. Це запримічено було мною в долині річки Тібави в селах Пудгородя –Бенятин. Там приміром в словах *chodyty*, *robyty* наголос паде на початковий склад *(cho, ro)*, в наслідок чого обидва попередні *у* виговорюються як *і*, або *y*^{i}: *ch|ody*^{i}*ti*, *r|oby*^{i}*ti*.

В говорах західніх зустрічаємося з палятализацією приголосних зубного *n* та бічно *l* перед старим *і* а то в деклінаційних формах займенника особового третьої особи однини і множини та в часі минулім в множині: на прим. *z n'im*, *z n'ima*, *na n'ich*; *chod|ili*, *rob|ili*. Є то правдоподібно запозичення з язика словацького.

Звук і з етим. закритого о.

Звук *і* з етим. закр. *о* є вислідом загально звісного перезвуку в українській мові, що почався в наслідок щезнення глухих. Старе (етим.) *о* в закритих складах бігом віків на одній частині української язикової области незалежно від наголосу дало монофтонги: *и*, *'и*, *ӥ*, *ы*, *у*, *і* а в північних частинах діфтонги, а монофтонги лиш в наголошених складах.[1]

Звук *і* являється найбільше поширеним рефлексом старого *о* в закритих складах, хоч на окраїнах української язикової области, де природні перешкоди боронили вирівнанню монофтонга *і*, находимо й другі монофтонги, а то: *и*, *'и*, *ӥ*, *ы*, та діфтонг *ju* по губних, бічних, задньопіднебінних і гортанним. До цієї области належить також й область на південь від Карпат, а тягнеться вона вздовж Бескидів, починаючи від Уяка – Матісови Липника в коліні ріки Попрада, поза котрою на захід находимо рефлекс **о* > *ы* за виїмкою села Літманови, де, чи не з огляду на ближчі зносини в давнині з галицькими селами (Чорна Вода), находимо також рефлекс **о* > *і*.

Південна границя цього явища іде здовж границі східньословацьких говорів, котрі мають рефлекс **о* > *и*, а іменно селами: Гориска — Блажів — Штельбах – Висланка – Орлов – Ястреб — Київ — Ганіґівці Шом – Бодоляк — Градіско – відтак на північ вздовж хребта Черґова до: Герляхова Тва-

[1] Всеволод Ганцов: Діялектологічна класифікація українських говорів, Київ 1923. Укр. Акад. Наук. Стор. 12, 35.

ріжця — Стебника — Комлоші — Єдлінки — Андрейови — Біловежі — Куримки — Брезовки — Сасови — Кожан — Штефурова — Матьовців — Матяшок — Лавринова — Валькова — Мразівців — Рафаївців (виймаючи Дяпаловці) через Пискурівці — Р. Кайню — Берестів — Рокитів — Нехваль-Полянку — Зубне — Дідачів — Машківці — Пихні — Пчолину — Парігузовці. На ріці Цірока уривається тяглість цього явища на південнім боці Бескидів, бо перервана є аж до Уга областю рефлекса *о > и і зачинається дальше в горішнім бігу Уга від сіл Загорб — Ставний — Лубний, дальше на схід селами Вішка — Люта переходячи дальше в долину ріки Жденїївки аж до села Підполозя — В. Грабониця, де стикається з рефлексом *о > ü* аж до Н. Синевира. Відтак на В. Верецькі — Воловець, північним хребтом Боржавських полонин аж до Репінного, Соймів, Синевир-Поляни. Звідси знов лінія уривається долиною ріки Тересви, в котрій панує рефлекс *о > и а відтак переходить на область гуцульську на горішню Тису та захоплює села вище Бичкова а то: Кобилецьку Поляну (частинно), Росішку, Косівську Поляну а кінчиться на Требушанах — Золотім Потоці — Боґдані та Краснім і Бистрім на ріці Вишаві (тепер в Румунії).

Звук *і* зі старого закритого *о* має ту прикмету, що в певних околицях паляталізує попередні зубні: *n*, *t*, *d* рідше *s*, *z* а також іноді бічне *l*. Область цього явища на заході обмежується ріками Лабірцем і Топлею. Село Рафаївці на лівім боці Ондави та села від Гаваю долиною ріки Гочанки становлять виїмку: *Bresťiu̯* (назва села місцевими людьми), *n'îs (< nos)*, *sn'îp*, *n'îč'*, *ť/îu̯ko*, *sť/îu̯* — але *sîľ* (В. Радвань), *ť/îu̯ko*, *i̯a pan'/îm tak pov/îdau̯* (Суків), *ľîi̯ (< *loi̯)*, *ďîi̯n/yk*, *poľ/îka (< polou̯ka)* — */an'i poľ/îka ne b/udu m/aty*ⁱ, *ť/îu̯ko u̯ i̯/edn'î bor/on'î boron'/ak'îu̯* (Суха) — *ťî* (dat. sing. **toi̯)* — *tak vîn pov/îdał ťî ž/en'î*, *n/a ťîm* — *(i zač/aly sa n/a ťîm b/yti)*, *n'îs*, *sn'îp* (Рокитівці), *n'îs*, *sn'îp*, *n/a ťî v/oďî*, *ťî kor/ovi dał /îsťi*, *g/azďîu̯*, *p/an'îu̯ (t/epêr' žnyv/ar'î m/us'at p/an'îu̯ hľad/aťi)* (Р. Поруба), *n/a ťîm p/oly* (Олька), *s/ын'îu̯ (= był i̯/eden kraľ a m/ał tr'i̯och s/ын'îu̯)*, *n'îs*, *sn'îp* (Вальків), *sn'îp* (Лавринів) — *n'îs*, *na t/amťî str/an'i* (Руська Воля) *n'îs*, *sn'îp*, *n'îč'* — але *sîľ* (Щавник), *poťîm* — *p/oťîm p/îdut sp/ati* (Млинарівці), *n'îs*, але *snîp* (Рімне), *n'îs*, *sn'îp* (Церніна, Вирліх), *казав ты ґаздыны* (Чертіжне, В. II, 151) — але оп'ять знов звідтам же примір на твердість *t* перед *і* < **о*: *в тім домі*, *розказавші ґаздыны* (тамже).

На тій же самій області *î* < **о* в других випадках не паляталізує зубних *s*, *z*: *pi̯ať v/ozîu̯* (В. Радвань), *Mraz/îu̯c'î* (Пискурівці) — *k'în'*, *vîz*, *vîł*, *sîl'*, *k'/îs'c'î* (Вальків). Ту також наведу

приміри відсутності паляталізовання зубних цим *і* в долині ріки Гочавки і села Рафаївець: *vîl*, *pîp*, *nîs* (Гавай), *plîl*, *nîs*, *sîl* — а також і другі *vîl*, *u̯ tî ch/ыži*, *na d/obrîm poly* (Вішавка), *snîp*, *sîl*, *nîč* — *vîl*, *vîz* (Рафаївці).

На захід від ріки Топлі *і* < **о* на основі до тепер зібраного матеріялу не паляталізує попередніх зубних: *stîl*, *vîz*, *snîp* (Біловежа, Ортутова), *stîl*, *vîz*, *sîl* (Ґерляхів) — (це послідне лежить на схід від Топлі), *chvîst*, *vîl*, *k'în'*, *hnîi̯*, *vîn*, *sîl*, *tvarîh* (Шом)[1] — *vîl*, *sîl* (Ганіґівці), *vîl*, *sîl*, *k'în'*, *vark'îč*, *k'îrca* (gen. s. від **korec*), *vîd vîca*, *mîst* (Київ), *vîu̯* (= *vil*), *nîs*, *sîl*, *vîz* (Ястреб, Вісланка) — *mы vez/eme d/ыrva s t/ыch l'/îsîu̯* (Обручне), *snîp*, *vîz*, *nîs*, *pîst*, *mîst*, *chvîst*, *Vîu̯šav/ica* (назва села Ольшавиця), *sk'/îrše* (< *skorše*) (Блажів), *nîs*, *sîl*, *k'în'*, *vîz*, *p/îlskыi̯* (= *polskыi̯*) (Літманова).

З примірів записок Верхратського та Гнатюка, що дотичать передовсім сіл північної полоси, видно, що і ця полоса не знає паляталізації зубних перед *і* з *о*. Но їх приміри не заслуговують в тім огляді на повне довір'я супротив того, що мої записи з Бехерова показують на паляталізацію зубних перед *і* < **о*: *sn'îp*, *d'îm*, *n'îchla* (g. sing.), *він скрыў ся під крило* (Уяк, В. II, 119), *він то не міг учініті* (Старіна, В. II, 120), *він*, *пóтім*, *збійнік*, *міх*, *кітлічок* (Шамброн, Гн. Рус. Пр. еп. 51), *дістати*, *піти*, *слобідно* (Комлоша, В. II, 120), *мал трьох сынів*, *даст вітцівску частку*, *пішли* (Бехерів, В. II, 120), *під небо*, *дістане* (Комльош — Варадка, В. II, 122), *там . . . дуже лахів*, *ід під тот выгляд*, *він ся жьвідат*, *кілько вас єст* (Вышній Мирошів, В. II, 123), *сьім вояків*, *потім*, *ішол Пан Біг с Петром*, *скіркы*, *піля* (= *подля*) *него* (Кечківці, В. II, 124—5), *з ґаздівства*, *під гарночком*, *пішол*, *за стіл*, *принесе домів*, *під міст* (Вапенік, В. II, 126—7), *потім*, *по єднім містьі*, *пішол*, *Біг*, *на другый бік*, *дім* (Кружльова, В. II, 128—9, 131), *а потім гварит Иванови*: *но заплат Иване сто златівкы* (В. Свидник, В. II, 135), *він йі повідат*: *бабо*, *не бігай по ті луцьі*, *дай покій*, *може бы я йі поміг* (Бодружал, В. II, 142—3), *позір*, *в царстві небеснім* (Дрічна), *дійник* (Чабіни, В. II, 182), *в Калинові тіўко вір*, *як в плотьі дьір* (Габура, В. II, 182). Від Лабірця по Цiроку паляталізація зубних перед *і* < **о* частинна: *potîm*, *tîlko*, *Jablînka* (село), *Telepîu̯c'î* (Пихні), *snîp*, *nîs*, *sîl*, *stîl* (Яблінка), але: *n'îs*, *sn'îp*, *n'îč*, *ťîu̯ko* (Няґів, Чабалівці); *ť/îu̯ko mat sn/ôpîu̯ mar/adyk*, *n/a n'îč /ide* (тамже) — но: *sîl'*, *z v/ôzîu̯* (тамже).

Дальша область на схід від Уга аж по Тису виказує таку саму паляталізацію *і* < **о* попередніх зубних, як це находимо між Лабірцем і Топлею: *sťîu̯*, *ť/îlko*, *p/ôťîk*, *k/ôn'îm*, *buď/îu̯la*, *huď/îula*, але *sîl*, *d/ozîr*, *zîrn/yc'a* (Ужок), *sťîu̯*, *n'îs*, *p/an'îm* (Тихий),

[1] В селах Шом, Ганіґівці, Київ, Вісланка уживаються деякі слова без перезвуку *о* > *і*. Це вплив словацьких говорів: *most*, *hrob*, *nos* (Шом), *prez most* (*i mîst*) (Київ), *naš pop* (Вісланка).

na ť/îį hor/i (Ставний), *n'ič'* (Люта), *na ťi c/erkvi* (Буковець Жд.), *ť/îľko, sťîl, br/aťîu̯, br/aťîm, vôľ/îu̯, vôľ/îm, sus'/îďîu̯* (В. Верецькі), *sťîl, ďîm, voľ/îs'kыį* (Тишів), *ďîm, raďîs'ť, vôľ/îu̯, n'îs* (Підполозя), *s'ťîu̯, n'ič, voľ/îm* (Изки), *s'c'îu̯ (stil), n'ič, rab/in'îu̯, vôľ/îm* (Репінний), *n'ič, sn'îp, l/asťîu̯ka, bîlše h/oďîu̯, ľî(į), stoľ/îu̯* але *voz/îu̯, n/osîu̯* (Ясіня), *stoľ/îu̯, k/on'îm*, але *nîs, stîl, sîľ* (Косівська Поляна). Невидержаність в цім фонетичнім законі а також й відхили (брак палятaлізації) толкувати можна лише тим, що Кос. Пол. лежить на краю области перезвуку *o* > *i* та що в сусідніх говорах, не відділених більшими географічними перепонами — а то в Бичкові ці приголосні тверді, бо слідує за ними рефлекс *u*.

Закон перезвуку **o* > *i* не переходить поза границі умовин, то є закритости складу, як то є нині часто в українських говорах східніх й західніх. Наслідком цього українські говори південно-карпатські, як й північно-карпатські, мають *vîz, vûz, vüz* але *voz/ok* а не *vîz/ok; mîst, mûst, müst* але *mostok*, а не *mîst/ok; snîp, snûp, snüp* але *snopok* а не *snîp/ok* і т. д. З другої сторони цю закономірність видимо і в цім, що виїмків з під цього закона нема а переголос захоплює й такі слова як: *pîľskыį, sk'îrše, kvîčka* — *poľskыį, skorše, kvočka*.

Звук і з етим. закритого е.

Ту треба нам розрізнити два історичні процеси: 1) коли *e* перед наступним м'яким приголосним, за которим слідував *ь*, звужувалося а відтак перейшло в *i*. Це було у таких випадках як: *šîs'ť, s'îm, z'îľa, ves'îľa, remîn', įačmîn', os'în', oľîn', kamîn'a, rščîn'a, zîľ'a* і т. д., приміри котрих находимо на цілій області південно-карпатській за виїмком випадків по середньо-піднебінних *š, ž*, перед котрими це *i* в західніх областях пересунуло свою артикуляцію аж до *ы*, увійшовши в той спосіб в струю загального переходу *i* > *y* по вичислених приголосних у звук задньої артикуляції *ы*: *narož/ыn'a* (Орябина).

В дальшім треба замітити, що *i* < **e* в такім положенні, подібно як *i* зі старого *ě*, не однаково в різних околицях паляталізує попередні зубні *s, z*, про що буде бесіда у відповіднім місці дальше.

2) Судьба етим. *e* в закритих складах перед твердими була така, як й на других областях української мови. Через стадію *ö* перейшло воно таку майже саму дорогу розвитку, як й етим. *o* в закритих складах і дало рефлекси м'яке *'u (i̯u), ü, i*.

Наше *i* не займає точно такої области, як *i* < **o*, противно, в декотрих категоріях переходить *i* на область *u* < **o*, *ü* < **o*, хоч й в других категоріях панує там також *'u* < **e*, *ü* < **e* або й противно, на області *i* < **o* панує в певних категоріях

рефлекс *'u* < **e*. Це є область, як дальше буде при *u* зазначене, підбескідська, починаючи від Попрада аж до Топлі.

Возьмемо під увагу наперед західні області. Між рікою Лабірцем і Топлею та Варадкою пануючим рефлексом етим. закр. *e* є *i* (*î*) у всіх категоріях граматичних. т. є в середині слів, в закінченні часу мин. *(nes < n'îs, vez < vîz...)*, в dat. і loc. sing. м'яких прикметників та займенників особових 3. особи однини й множини: *pov/îu̯, pr/yn'îs, mîd, l'îd* (В. Радвань), *та повідам свойі жены* (Збійне, В. II, 169), *per/evîl kor/ovu, pr/yvîz, dal i̯î pin'/az'i, mîd, l'îd* (Р. Поруба), *pr/yn'îs, pr/yvîz, z/amîl ch/ыžu, mîd, l'îd* (Рафаївці), *pr/yn'îs, pr/yvîz, mîd, l'îd, na n'îi̯* (Вальків, Лавринів, Ременіни, Просач, Кобильниця, Щавник, Рімне), *na svoi̯im polu* (Ортутова), *pr/yn'îs, pr/yvîz, l'îd, mîd, perep/îlka* (Біловежа), *ovîrka, perep/îlka, mîd, pal'înka* (Шар. Буковець). Приміри з північної полоси приводжу за Верхратським Знадоби II.: *Єден ся пан надвіз* (Збійне, В. II, 169), *у кральівскій касы, та вам дам пальінкы* (тамже 166), *повіў козу* (тамже 167), *справиў бочку на тот мід* (Чертіжне, В. II, 156), *кебы я ся к мойі хресні мамі достаў* (тамже 156), *в Чертыіжнім* (тамже 155), *і я о нім знаў* (тамже 161), *нічльіг* (тамже 155), *я ся перевіз на тамтот бік* (тамже 156), *но цицан пішов на полю залчька хпік* (Дрічна, В. II, 148), *залчік утыікнул* (тамже 148), *просіл дозвольінства* (Бодружал, В. II, 143), *та ся зоблык* (тамже 144), *утык перед тоў женоў* (тамже 142), *і с вшыткым втык* (Вапеник, В. II, 127), *цицан ґу ны ходит* (тамже 126), *приньіс му дарунок* (тамже 126), *погарчик пальінкы* (Кружльова, В. II, 134), *приньіс го домів* (тамже 132), *підеме кральівны глядати* (тамже 131), *втык назад до комина* (тамже 130), *пришлы ґу ны* (тамже 129), *мали єдну гуску на выживльіня* (тамже 128), *пóгріб* (Кружльова, Гн. Єз. IX, 109), *цицан втык* (В. Свидник, В. II, 141) *і знов йі повідал* (тамже 141), *пішол купіті йі шматы* (тамже 135), *приньіс яйце* (тамже 139), *хто його гроши одньіс* (тамже 135), *кажда солома на свойі купцы і зерно на свойі купцы* (В. Мирошів, В. II, 123), *по свойі прозьбі* (Кечківці, В. II, 124).

За потоком Камінцем, що йде з півночи через Бехерів, Комлошу, Зборів до Топлі *i* з етим. закритого *e* ограничується лиш до певних категорій і лиш на декотрі села. Цими категоріями є форми dat., loc. *f. g.* і форми часу минулого: *dau̯ i̯î i̯îsti, što i̯î chыbit, na n'îi̯* (Обручне), *тоты йі повілі* (Лівів, В. II, 116), *корольівский ріхтар* (тамже 115), *не дадут йій піті воду* (Старіна, В. II, 119), *p/on'îs, l'îd* а по губних діфтонг *ⁱî: pr/yvⁱîz, mⁱîd* (Орябина), *zamⁱîl chyⁱžu* (Завадка), *šćîtka* (Літманова). Впрочім рефлексом згаданого *e* є ту по більшій часті *'u*.

Полоса від Лабірця на схід до Уга знов розділена не однаково. В першій мірі етим. *e* в словах *med, led* не переходить в *i*. До ріки Ціроки, до сіл Пчолина-Парігузівці у всіх других

категоріях рефлексом етим. закр. *е* є *і*. Від Ціроки до долини ріки Уга *е* в дієсловах часу минулого все переходить в *і*: *pryv/îz*, *pryn'/îs*. Границею цього явища є село Ковбасово — Убля — Руський Грабовець — Пудгородя а дальше переходить на південь на села пословачені: *pryv/îz*, *uť/îk* (Колбасово, Тополя, Руніна), *pryn'/îs*, *pryv/îz* (Р. Грабовець), *uť/îkla*, *n'îs*, *pryv/îz* (Пудгородя), *pryn'/îs*, *pryv/îz* (Хлівіще), *zapľît*, *povîd*, *zavîs* (inf. *vezty* = *vêįsť*) (Корумля, Broch: Weit. Stud., 46), *hn'ît*, *mît*, *vîd*, *vîz* (Фалькушовце, Broch: Studien, 69).

На схід від горішнього Уга область рефлексу *і* < **е* покривається з областю *і* < **о*. Крім цього в долині горішнього бігу ріки Боржави і Тересви до Нересниці а також в селах: Апшиця, Вишня Апша, Луг, Бичків, В. Руна лиш в певних категоріях зустрічається *і* з **е*, а то в часі минулім а також в словах *mîd*, *ľîd*. На горішнім бігу ріки Уга враз з побічними ріками *е* не переходить в *і* в словах *med*, *led*: *pryv/îz*, *pryn'/îs* (Волосянка), *zam/îu̯ ch/yžu*, *zapľ/îu̯ pľît*, *pryv/îu̯ kor/ovu*, *i̯a u̯ľîk*, *na n'îm*, *na n'î* (Ужок), *i̯a teb/e izv/îu̯* (Ставний), *n'îs* (< *nesty*), *ť/îtka* (Тихий), *v/ečîr*, *d/au̯ i̯î i̯/îsty*, *im/yu̯ za k/ontar ta pryv/îu̯ dom/îu̯* (Люта), *id/y n͡n'îi̯* (= *id n'îi̯*), *na n'/îm*, *na n'/î* (В. Верецькі), *ľîd*, *mîd*, *z/araz žyd pryn'/îs* (Изки, Репінний), *і висилали борьцьіў* (Голятин, Гн. Е. з. III, 29), *іт свойій матери* (тамже 34), *і поньіс сатану* (тамже 36), *і ушитко на ньім приросло* (тамже 36), *ľîd*, *mîd*, *pryv/îz*, *na n'îm*, *ut'/îk* (Ясіня, Бичків, В. Руна, В. Апша, Косівська Поляна, Калини). Натомість в категоріях деклінаційних особових займенників етим. закр. *е* в долині горішньої Тересви і у В. Апші та Бичкові переходить в *'u*.

Нарешті *і* < **е* в закритих словах лише в певних категоріях граматичних, а то в часі минулім від: *nesty*, *vezty*, *vesty*, *mesty*, а також в словах: **medъ*, **ledъ* на області горішньої Боржави аж до села Заднього а відтак на схід від Довгого в Липецькій Поляні та Липші — отже на области *ü* < **о* та *u* < **о* (Липша): *pryn'/îs*, *pryv/îz*, *pryv/îu̯*, *zam/îu̯*, *mîd*, *ľîd* — але: *i̯üi̯*, *ťütka*, *i̯ûi̯*, *ťûtka*.

Звук і на місці ы.

Звук *і* на місці ы появляється лиш в говорах перехідних до словацьких або на островах між словацькими говорами в окрузі собранецькім в селах, що лежать під Вигорлятом, а то в Корумлі, Гусаку, Колібабцях, Порубці, Прикопі, Конюші і Хлівіщу, дальше в східнім Шариші: Ременінах, Просачі та в західнім Шариші: Шомі та Висланці, в островах: Гельцмановцях, Словінках, Порачі та Завадці.

В окрузі Собранецькім не всюди находимо чистий front лиш на границі mixed і front. В Прикопі виступав front в nom.

sing. m. adj. *pou̯ni*, *tuč'ni*, *toti*. Найбільше консеквентно виступає цей передній звук на місці ы в Ременінах, Просачі та Кобильниці у молодшої генерації: *kridlo*, *riba*, *dim (s komina ide dim)*, *molodi parobok*, *krivi serp* (Ременіни), *riba* (Просач), *na nebi sviťat hvizdi*, *riba*, *dim*, *sin* (Кобильниця, молода генерація). Подібне зустрічаємо і в Шомі: *dva tiždn'i*, *ribi*, і Вісланці: *s tei̯ strani*, в Завадці: *zubi* (nom. pl.), *hirmi*, *pastir'*, в Порачі: *din'a*, *sir*, в Словінках: *sin*, *sir*, в Гельмановцях: *riba*, *dichati*, *pou̯ni* (nom. sing. masc.). Це *i* носить ще сліди напружености, яку мало ы.

В селах підужгородських находимо переміну *ы* > *i* в закінченнях прикметників в множині: *dobrich*, *dobrim*, *dobrima* (Доманинці, Дравці, Коритняне). Це також вплив словацький.

Звук і на місці u.

На західній південно-карпатській області (Словаччині) зустрічаємося з звуком *i*, котрий повстав на місці старого *u*. Поява його ограничується передовсім лиш на кілька слів *kl/îč*, *poľ/îdne*, та на дієслова кляси *-ovati* в indic., imperat. praes. Крім цього і область цього явища ограничена. Переголос *u* > *i* в обох згаданих словах *kľič*, *poľ/idne* відомий долиною горішньою Лабірця (Біла, Суків, Гавай) а також у південних частинах за Лабірцем а у Валькові лиш *poľ/îdne*.[1]

Подібне явище є й на східній області в околиці Верецьких. Там втягнене до переголосу *u* > *i* ім'я власне *Jurko*, *Jurii̯* а звучить воно там: *Jîrk/o*, *na Jîr'i̯a* (Бистрий, В. Верецькі).

Переголос *u* > *i* в часі теперішнім дієслів кляси *-ovati* обіймає область, починаючи від Літманової на Спишу аж до ріки Ціроки в Земплині і то паралельно там, де находимо переголос закр. етим. *o* > *i* за виїмкою островів Машківці і Дідачов а відтак Банске Давидів на південь а на північ горішній біг річки Ладомирки, що впадає коло Свидника до Удави а відтак в напрямі на захід села: Грабовчик—Рімне—Церніна—Ортутова: *ďak'/îi̯u*, *zaham/îi̯ vîz*, *stan/ou̯ k/ôn'î n'/ai̯ zaham/îi̯u vîz* (Пихні), *kup/îi̯u* — *kup/îvut* (В. Яблінка), *besîď/îi̯u*, *besîď/îi̯ut* (Вілаґи), *дякію*, *дарію* (Збійне, В. II, 166—7 — а на стор. 91, приведені й другі приміри: *бесыдыє*, *з'уніють* (= зоновати = навкучити), *gazďîi̯u*, *hoď/îi̯u* (Воліца), *bes'îď/îi̯ut*, *gľeban sa zvîď/îi̯e*, *nakaz/îi̯e* (Суха), *ne šык'/îi̯ sôbî*, *k'/îi̯uť s'a* але й *k/ui̯uť s'a*, *noč/îi̯u* (Суків), *vîn i̯ei̯ dovart/îi̯e* (Рокитівці), *ďak'/îi̯u*, *gazď/îi̯u* (Гавай), *bes'/îďîi̯ ты sv/oi̯e* (Вішавка), *k'eď r/osa* — *ne h/oden i̯az/aťi*, *tak zahrab/îi̯e* (Р. Поруба), *gazď/îi̯u* (Розник), *bes'îď/îi̯u*, *bes'îď/îi̯me*,

[1] Явище це не чуже й говорам лемківським в Галичині, як це приводить І. Верхратський: бріх, кльіч, капельіх. — Про говір галицких лемків, Львів 1902. Збірник фільол. секції Н. Т. ім. Ш. V., стор. 42.

gazd'/îi̯u (Вальків), *noč'/îi̯u*, *ďak'/îi̯u*, *besîd'/îi̯u* (Лавринів), *besîd'/îi̯ut* (Щавник), *tanc/îi̯ut mol/odы par/îbci* (Млинарівці, Рімне — по старша генерація говорить *tanc/ui̯u*, *ďak/ui̯u* — це толкується тим, що село находиться на окраю цього явища), *ďak'/îi̯u*, *besîd'/îi̯e* (Ториска), *виратійу*, *хказійте*, *зьвідійе*, *ночійу*, *вартійе*, *радійутша* — але побіч цього *зборґий*, *зьвідийе*, що є впливом другого рефлексу *ы*, про що буде бесіда дальше (Шамброн, Гн. Р. Пр. еп. 51), *дарійе*, *наказійе* (Літманова, Гн. тамже 61) і мої записи звідтам: *bešîd/îi̯u*, *noč/îi̯u*, *kup/îi̯u*, *bud/îi̯u*, *piľn/îi̯u*.

На областях, де поширений переголос **o* > *ü*, *ы*, находимо місто *i* у випадках вище наведених форми: *besîd/üi̯u*, *kup/üi̯u*... *beš'îd/ыi̯u*, *kup/ыi̯u* і ці факти примушують нас шукати певного зв'язку між обома перезвуками. Наше явище, коли б ми не мали других рефлексів згаданого *u* — *ü* > *ы* у тих випадках, легко можна би пояснити впливом аналогії конюґації дієслів на *-iti* < *-ěti*, котрі в теперішнім часі мають форми лиш *-îi̯u* на цілій згаданій області а тим також і на області, де находимо форми: *nočüi̯u* — *nočыi̯u*. А поява послідніх форм мусить нас від цієї думки відвести. Але її аналогія поміж перезвуком закр. етим. *o* має свої труднощі. Лежать вони саме в цім, що *u*, яке повстало в часі теперішнім з *o*, є дуже давнього походження і то праслов'янського а не рефлексом етим. *o* на грунті українськім. Крім цього воно в способі прямім часу теперішнього не находиться зовсім в закритім складі.

Коли оглянемося за подібними формами в інших слов'янських мовах, то їх найдемо в мові старочеській і то лиш в XIV.—XV. століттях: *pracije*,[1] але опісля вони щезли, бо існуючі побіч них форми на *-uju* їх витиснули.[2]

На грунті чеськім ці форми повстали, як в замітці під 2) було наведено, дорогою переголосу в м'яких пнях *o* на *e* в inf., а *-u* на *-iu*, *-i* в часі теперішнім і напроти твердого *kupuju*, *děkuju* є м'який час теперішній: *praciujiu* пізніше *praciji*, inf. *pracěvati*. Зміни ці перейшли лиш частинно, старі *-ov*, *-uj* держалися побіч них.

Такого переголосу м'якого *u* > *i* не знає історія української мови взагалі а в тім також і південно-карпатські говори. Длятого тим самим способом не можна цього явища об'яснити.

---

[1] J. Gebauer: Historická mluvnice českého jazyka I. Praha 1894. § 210. B. стор. 274.: Tvary pracije jsou v pol. a na sklonku XIV. a také na zač. XV. stol....

[2] J. Gebauer, op. cit. стор. 274.: Zvláště tu jest duležita slabika příponová sloves, jako jest *pracuje* —; slovesa tato měla svým časem přehlásku (u—) iu — i, ale ta nepronikla úplně a pokud byla pronikla, je zase zrušena. To jest: bylo *pracuje* — —; z toho vyvinulo se praciuje, — ale vedle toho drželo se také staré pracuje —; pak praciuje — změněno v pracije, a bylo tedy vedle sebe pracije a pracuje —; potom pracije zaniklo a zustalo samo pracuje.

Приходиться лиш взяти на увагу іншу думку, а то запозичення цієї форми від чеського елементу, котрий в тих частях осіб в часі війн гуситських і то досить численно. Про вплив чеської мови на говори підкарпатські тих самих околиць я мав вже нагоду говорити з нагоди м'ягчення зубних *d*, *t* і бічного *l* в говорі валяшківськім.[1] По Шамблю в XV. і XVI. столітгю лишили „їскровці" чеські на східньословацькій області досить сильний вплив в номенклятурі сіл передовсім на Спишу.[2] Від того чеського елементу могли би бути переняті і ці форми *-ïju* дієслів на *-ovati* а *i* місто *u* зійшлося саме з процесом перезвуку **o*>*i*, який в XVI. XVII. столітгю міг початися на цій області і то вже зі стадії *u*, яка в тім часі ту панувала. Зійшовшися з цим процесом, форми на *-ïju*, *-uju* втягнені були під його вплив і в кінцевім результаті дали *-ïju*. Але форми на: *üju*, *ыju* роблять такому поясненню тяжкості.

Супротив цього, що та кляса дієслів на західніх областях, де рефлексом старого закритого *o* є *ü* або ы, в способі прямім і приказовім часу теперішнього має також форми на: *-üju*, *-ыju*, *-üj*, *-ыj: besîdüju*, *beš'îdыju*, *beš'îdüj*, *beš'îdыj*, мусимо це явище втягнути у зв'язь з переголосом *o* на *i*, *ü*, ы а іменно його стадії *u*, що зійшлося з *u* часу теперішнього, котре було ту ще в праслов'янськім. Трудність лише лежить в тім, що це *u* не находилося в закритім складі в indic. praes. а лиш в способі приказовім.

В такий спосіб хоче це явище пояснити й J. Víra у згаданій вже праці: Výsledky dosavadních badání o vokalismu karpato-ukrajinských hovorů, стор. 40- 41.

Звук у.

Звук *y* означує Брох як звук середнього ряду сильно пересунений вперед вже на границі переднього ряду, підняття радше середнє як високе, через це дуже близький до *e*.[3]

Поміри, роблені на трьох особах всіми методами, про які була мова попередньо, виказали у *T*. (Золотарьово) в слові *ruku* дотик на піднебінні від першого черінного в глубині 6 *mm* (другими разами від другого черінного) — супротив 9 *mm* при *i* (а 5 *mm* при *e*), через те велика близькість з ним (обр. 1), на язику дотик від другого черінного, але ширший від *e*, бо *y* звук вужчий, угол щелепний 3,5 *mm* супротив 7 *mm* при *e* (обр. 3). Положення язика по помірам мірилом Аткінсоновим подібне

[1] Іван Панькевич: Говір села Валашковець бувшої Земплинської жупи. З. Н. Т. ім. Ш. у Львові, т. С, стор. 345, 347, 363.

[2] Dr. Samo Czambel: Slovenská reč, op. cit. стор. 28, 43.

[3] O. Broch: Slavische Phonetik, Heidelberg 1911, § 135, 136, 137, 139.

до *і* ззаду а спадав саме в околиці першого черінного, творячи нижче підняття як при *і* (обр. 6). Угол щелепний 3,5 *mm* (при *і* 3 *mm* а при *е* 7 *mm*). — У *Б.* (Ярок) в цім самім слові дотик на піднебінні починався від другого черінного вузьким пасмом на 2 *mm* глубоко (обр. 4), на язику також від другого черінного ширше як при *е* (обр. 3). Угол щелепний виносив 7 *mm* (при *е* 10 *mm*). Положення язика по вимірам мірилом Аткінсоновим в вище, як при *е*, а то в середній і передній частин. — У *III.* (Шар. Буковець) *у* в слові *руа* дотик на піднебінні від першого черінного у висоті над 3. черінним 4 *mm* (супроти 1 *mm* при *е*), дотик язика також від першого черінного ширший як

Обр. 6. *Турок*, проріз артикуляційних органів при артикуляції *у*, положення язика вимірене приладом Аткінсона.

при *е*, угол щелепний 3 *mm* (при *е* 5 *mm*), висота віддалення губ 8 *mm* (при *е* 11 *mm*), довжина отвору уст 34 *mm* (при *е* 38 *mm*). Положення язика по вимірам мірилом Аткінсоновим: язик піднесений вище, як при *е*, спадав в діл на першім черінним. У Стольника з Сільця дотик на піднебінні від першого черінного а у Дем'яна від третього.

Звук *у* характеристичний для української мови і її говорів, що вирізняє її від других слов'янських мов, зберігається на цілій південно-карп. області правда в неоднаковій силі та в неоднакових положеннях. Звук *у* зберігається: 1) на місці давнього *і* (и); 2) рідко на місці давнього *ы;* 3) в групах *ку*, *ну*, *чу;* 4) перед групою приголосних на початку слів.

1. Звук *у* на місці давнього *і* (и) найбільше поширений на східніх областях від ріки Рускови починаючи: *sluh|ovy*, *pry-šl|y*, *v|yďîly*, *kup|yty* (Буштин), *chod|yly*, *sto|yt*, *yz d|ereva*, *d|yvyts'a* (Новоселиця коло Нересниці), *chod|yų try dn|ы*, *lyš|yų koz|u*, *s'vîlyč* (Драгово), *p|alyc'a*, *polonyn|a*, *kыrn|yc'a*, *ųčyn|yų* (Синевир), *ďîty*, *hl|yna*, *do|yty* (Воловий), *Hryc'*, *uv|ydyt*, *žyvot|yty*, *uže s|oly ne n'îs*,

j'a ty prod|am (Репінний), *za vol|amy*, *kыrt|yna*, *pčol|ynok*, *zakl|ykaty* (Изки), *Berezn|ykы*, *ch|odyť*, *r|obyť*, *rob|yų mîr'į|alnyk* (Керецькі), *nast|avyty*, *syd|yt*, *syďať*, *zb|yrať* (Имстичево), *m|usyť rob|yty* (В. Лучки), *m|elnyk*, *han'b|yų s'a pros|yty*, *b|udete my psalt|yrįu čyt|aty za try n|oči* (Ляхувці), *zab|yų |ystyk do z|ėmli*, *temn|yk* (Ворочово), *u |ųiazn|ycy*, *hon|yly*, *izrob|yų vel|yku host|ynu* (Дубриничі), *pôųťik|aly do T|ychoho*, *pryšl|y*, *k|osty*, *z nym* (Ужок), *prys'|ažnyk*, *z v|ilmy*, *krest|yty* (Тихий), *v|erlyk*, *l|yška*, *u noč|y*, *k|onyk*, *g|azdovy* (Люта).

На захід від долини Уга звук *у* не зберігається у всіх тих позиціях, які були наведені. Він там є поширений в меншій мірі з огляду на те, що там зберігається часто старе *і*. Випадки зберігання старого *і* були обговорені вже при звуці *і*. Тут лише зазначу, що звук *у* в деяких положеннях є поширений на цілу область західню аж до Спишу. Увага Броха відносно зберігання цього звука в селі Ублі, а то під наголосом, з малими виїмками має свою стійність й на цілу область західню. Приміри були вичислені на стор. 47.

Но з другої сторони спричиняють оба звуки *у* та *і* не мало трудноцїв задля того, що іноді *у* дуже близьке *і*, хоч зовсім ним не є. Через це і Брох колибався особливо по *ć* точно означити якість звука чи відтінок середнього ряду *і*, чи переднього широкий або вузький: *čistyį*, *voćima* але *učitel*, *vôųčica*, де *і* означає неточно означений звук переднього ряду. Брох відмовляється роз'яснити різні фактори, котрі грають ролю при цім явищі.[1]

Вже при обговоренні звука *і* зазначено було, що північна полоса підбескідська зберігає *у* і не під наголосом, як то прим. в закінченні infin. або praeter. в множині: *čist|yły*, *kr|asty*, *hlad|aty*, *ony ųse chod'yly kr|asty*, *vîn čekal za n|ymy i on|y ne prychod|yly* (Нікльова), *ch|odyť* (Вирліх), *pon|yže s|eųa |išly* (Блажів), *ľ|ude š'a hoį|aly ta ųťik|aly do kost|eųa* (Ольшавиця). На увагу заслуговує сполука *r* + *і* передовсім в приіменнику *pry*. В цім слові *у* задержує артикуляцію середнього ряду навіть в селах південної полоси: *pr|yviz*, *pr|yn'is*, *pr|yšoť* (Вальків), *pr|yšly n|azad d|omių* (Р. Поруба), *pr|yšly do j|ednoį k|orčmы* (В. Свидник), *pr|yviųťť*, *pr|yviįiz* (Шом), *pr|yviųťų* (Київ), *pryn|ese* (Орябина). В Шомі побіч того також в цім випадку маємо *і* переднього ряду: *pr|in'is*, *pr|iviz*, *pri dr|az'i*.

2. Звук *у* повстав на місці *ы* наслідком пересунення артикуляції вперед. Є це явище відоме лиш деяким областям південно-карпатським. До цієї области належить Гуцуль-

[1] О. Брох: Угрорусское нарѣчіе села Ублп, op. cit. стор. 11. „Объяснить разные факторы, которые играють роль при этом явленіи, я не могу."

щина з перехідними діялектами, починаючи від Вишньої Апші і Бичкова в напрямі на схід, долина ріки Рускови в румунськім Мараморощі, околиця під Ужгородом, що обіймає села: Стрипу, Лази, Циганівці, Пудгорб, Горяне, Дравці, Баранинці, Довге, Коритняне а почасти Доманинці, Оноковці і Оріховицю, перехідні говори собрансцькі, села округу Снінського: Парігузівці, Телесповці, Чукаловці, Пчолинне, Нижню та Вишню Яблінку, острови Бансксе і Давидово, Порач, Завадку, Словінки, Гельцмановці. Приміри дальше стор. 73.

В полосі гуцульській звук *у* так походження з *і* як й з *ы* є дуже широкий, зближений до *е* і його зазначуємо через *у*. Помір штучним піднебінням у Борканюка з Ясіня виказував дотик на піднебінні від третього черінного. В говорах перехідних цього вже не стрічаємо: *n'îm|yę̯, slîp|yę̯, v|er'chnyę̯, kud|y, snop|y, voz|y, chat|y, kol|y, s|yelnyį, ty|esa, t|eychyį* (Ясіня), *r|yeba, ry|by, syr|yę̯, žy|eto, žyed, š|yęia* (Косівська Поляна), *v|yesyt, l|yšyų, kup|yety* (Богдан).

3. Звук *у* зберігається в сполуках по *k, h, ch* на місці давнього *ky, hy, chy:* Область поширення цього звука у даним сполученні не суцільна, але розділена на дві більші області. Перша находиться на схід від Тересви, а це точніше від села Грушева і обіймає села перехідні до гуцульських говорів (Сер. Апша, Бичків, Луг...) а також і говори гуцульські, друга між рікою Латорицею а Угом в головних лініях. Точніші її границі будуть показані при обговорюванні групи: *ky, hy, chy, ky, hy, chy, ki, hi, chi: ch|yža, r|uky* (Кичірний, Перехресний, Буковець, Пашковець, Шербовець), *Vel|ykyį Bystryį* (Поляна), *Pl|oskyį* (Плоский), *od K|yįeva* (Копинувці), *try r|oky, vel|ykyį m|ajster* (В. Лучки), *n|avylky, ostrovk|y, hluch|yį, dorohyį* (Страбичово), *vyncark|y, d|oky, poh|yneme, ch|yža* (Ляхувці), *žebrak|y, von is chy|žši* (Невицьке), *blah|yį, dvaį|e žebrak|y, kačk|y* (Ворочово), *try r|oky, t|ychyį chyl|yty* (Раково), *ch|yža, r|oky, r|ohy, do dr|uhych* (Дубриничі), *došk|y, d|oč'ky, n|ohy, r|ohy,* але й *r|uki, r|ohi* бо не під наголосом (Ст. Стужиця), *vuzk|yį, d|ôų̯hyį* (Ужок), *hladk|yį, poh|ynut, ch|ybit* (Пудгородя), *ch|yža* (Руський Грабовець).

4. За появу *у* перед групою приголосних було сказано при *і* стор. 44.

Звук ы.

Звук *ы* це один з найбільше характеристичних звуків не лиш південно-карпатських, але карпатських говорів взагалі. Саме в цих околицях задержався він до тепер, коли ж бо на

ших областях української мови він за маленькими виїмками щез. Звук цей на області нашій не одного походження і не все є продовженням праслов'янського ы. Він є: 1) рефлексом старого ы так в середині слів як й в закінченнях деклінаційних; 2) продовженням старого сполучення *кы*, *ны*, *chы*; 3) на місці сполучень *ъ* + *і*; 4) рефлексом *і* по *ś*, *ź* а іноді *ć*; 5) рефлексом *ъ* в староукр. групах *tъrt*, *trъt*, *tlъt*; 6) рефлексом етим. *o* в закритих складах; 7) заступає кожне старе *і* з виїмкою по *ć*; 8) в рідких випадках наслідком асиміляції *е* > *ы*.

Це різне й неоднакове походження ы не однаково поширене, кожне з них ограничене певною областю, що прийдеться нам обговорити при кожнім випадку окремо. Заки однак будемо обговорювати поширення поодиноких випадків, застановимося наперед над якістю нашого звука.

Цьому питанню посвячено вже більше уваги, про що ширше в моїй статті: O domnělé diftongické výslovnosti hlásky *ы* v ukrajinských nářečích Podkarpatské Rusi a vých. Slovenska (Časopis pro mod. filologii, XVI. 1—2, стор. 151—5). Супротив твердження А. Кочубинського о дифтонгічнім характері підкарпатського ы виказав я там безосновність такого твердження і на основі номірів доказав характер монофтонгічний.

Південнокарпатське ы має кілька відтінків, які констатував О. Брох в говорі села Ублі, а то: 1) high mixed narrow, т. є середнього ряду, високого підняття ненапружене лиш більше в заду, подібне до московського ы а чути його головно в ненаголошеній позиції; 2) high back narrow, т. є заднього ряду високого підняття; 3) mid back narrow заднього ряду середнього підняття.[1]

Ці відтінки ы констатував і я на цілій області південнокарпатській з тією різницею, що коли в говорах на схід від Уга находимо дійсно всі три відтінки, то чим дальше на захід, тим більше затрачується тип третій, а то mid back narrow. Цей власне відтінок виступає по губних *p*, *b*, *v*, *m* а також в східніх говорах по *k*, *h*, *ch* а лиш спорадично по інших приголосних.

Зауваження О. Броха що до впливу наголосу (старе ы під наголосом = mid-back-narrow, не під наголосом більше взаду як high-mixed-narrow) не все можна було потвердити, бо в говорах на схід від Уга місцями можна було находити відтінки ы без огляду на наголос. На прим. *m/ыlo*, *n'îm/ыį*, *vîp/ыį*, *byk/ы*, *durn/ыį*, *d/obrыį*, *vol/ы* (Веряця), *byk/ы*, *kryv/ыį*, *vol/ы yz v/olы* (Новоселиця коло Нересниці), *sын*, *m/ыty s'a* (Ворочово).

Приміри зібрані мною на схід від ріки Уга у більшості

[1] Колисання звука *ы* між high-back a mid back спостеріrав також Josef Víra в своїй розвідці: Výsledky dosavadních badání o vokalismu karpatoukrajinských hovoru... Výroční zpráva I. státního reál. gymn. v Brně 1930—31, стор. 14.

виказують відтінок mid-back-narrow, т. є це ы, котре Брох в Slavische Phonetik, стор. 166, описав як характеристичне для бойків (жителів північних склонів Карпат)[1] а котре означив знаком ы, чого і ми будемо уживати.

Обговорювані відтінки ы були означені за акустичними спостереженнями. Поміри фізикальні, роблені мною при помочі вже згаданих метод, а описані в статті „O domněl é diftongické výslovnosti hlásky ы", були ограничені лиш на ы по губних, бо лиш по них а зглядно між ними можна захопити при помочі штучного піднебіння обриси дотику. В тім самім слові „*babы*" звук ы у Турка з Золотарьова в Мараморощині і Шлепецкого з Шар. Буківця різнився лиш тим, що середнє підняття у Шлепецкого було сильніше зазначене — дотик на заднім твердім піднебінні в околиці 5—4 черінного зуба а у Турка аж до початку третього черінного (обр. 7—13). — Згаданий дотик у Турка вказував би на дещо вище підняття, хоч акустично означую його як ы. Поміри, роблені штучним піднебінням на селянині з Вишніх Верецьких, дали обриси дотику лише в околиці послідного, т. є п'ятого черінного зуба. Це знов свідотство на глубокість артикуляції.

Для ілюстрації плавкости відтінків цього звука подам приміри мною записані, починаючи від ріки Рускови до Уга а відтак на захід до Татр: *r|ohy*[2] (Русь. Поляна), *r|ukы*, *kыšk|ы*, *bыk|ы*, *vыd molod|ыch*, *č|ystыį*, *tot|ы d|ubы*, *z bar|anы* (Дубове), *kry-v|ыį*, *yz bык|ы*, *b|ыц*, *yz v|olы* (Новоселиця к. Нересниці), *pan|ы*, *vol|ы*, *d|ып'a*, *r|ыba*, *r|ыbы*, *m|ыšy*, *tot|ы*, *d|ып'бц* (Золотарьово), *dva d|ubы*, *pan|ы* (Урмезіово), *pytk|ы*, *pan|ы*, *r|ыbы*, *na tыch r|ыbach*, *ž žбцtыmy d|ып'amy* (Березово), *s'ud|ы*, *v|ыts'î*, *vыs|okыį*, *v|ыrûs* (Драгово), *l'îk|ы*, *vol|ы*, *pan|ы* (Нанково), *burak|ы*, *bыц*, *n'îm|ыį*, *blыch|a*, *br|ыvo*, *p|ervыį* (Синевир), *daц d|îîom muk|ы*, *ch|ыža*, *durn|ыį* (Репінний), *Berezn|ykы*, *bыц*, *r|ukы*, *n|ohы*, *mыц* (Березники), *ch|ыža*, *r|ukы*, *bыц*, *kr|ыty*, (Лисичів), *d|ubы*, *r|ukы*, *bot|ы*, *molod|ыį*, *d|obrыmy č|as'tamy* (Имстичово), *m|ыty*, *bыv*, *r|ukы*, *ch|ыža*, *r|ыba*, *k|rыty* (Сілець), *ch|ыža*, *vel|ykыį*, (Сасфалу), *d|ôцhыį h|orod*, *d|бцhыch hor|odüv*, *č'|ornыmy k|ün'my*, *to|k|ыch ruk*, *na b|îlыch h|un'ach* (Ростока коло Иршави), *m|ыlo*, *n'îm|ыį*, *slip|ыį*, *bык|ы*, *durn|ыį*, *d|obrыį*, *vol|ы* (Веряця), *dva p|opы*, *k|rыti*, *m|ыti*, *sp|ыršok na b|îlыch h|us'atach* (Буковець бер.), *hukl|yvыį*, *m|ыju*, *vol|ы*, *lis|ы* (Н. Верецькі), *m|ыty*, *h|ustrыį*, *s|ыpala*

[1] Bei den Bojken erreicht das alte *y* nach labialen und velaren die hinterste innerste Artikulation und damit den gutturalsten Klang, die ich überhaupt für den Vokal dieses Ursprungs beobachtet habe; der Vokal läßt sich als einer der hinteren Reihe, mittlerer Höhe bestimmen. O. Broch, op. cit. 166.

(Поляна), *m|ыty*, *v|ытn'a*, *ты*, *vы*, *m|ъiu s'a*, *v|ъiję* (але також і *v|ыję*), *t|ыžden'* (Голубинний), *r|ыba*, *n'|îmыį*, *d|obrыį*, *mal|ыį*, *kor|ыlo*, *slыz|a*, *br'ыva*, *r'ịab|ыį*, *k|aždыį* (Страбичово), *d|ын'a*, *ты*, *sыr|ыį*

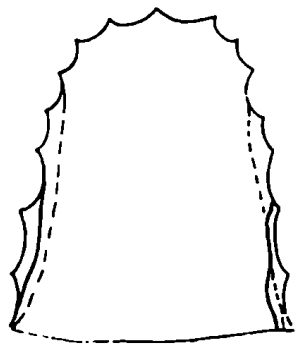

Обр. 7. *Турок*, ——— дотик язика на піднебінні при артикуляції ы у слові *babы*, - - - - - при артикуляції *е* у слові *eta*.

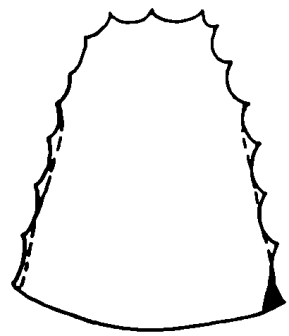

Обр. 8. *Брєза*, ——— дотик язика на піднебінні при артикуляції ы у слові *babы*, - - - - - при артикуляції *е* у слові *eta*.

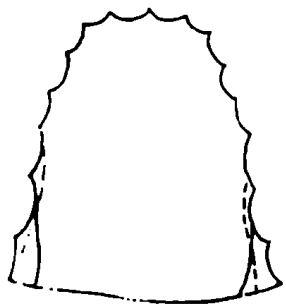

Обр. 9. *Шлепецкий* (Буковець Шар.), дотик язика на піднебінні при артикуляції *ы* у слові *babы*, - - - - - при артикуляції *е* у слові *eta*.

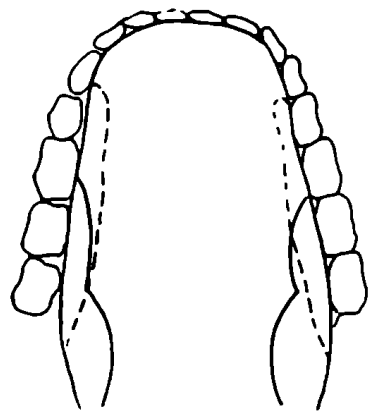

Обр. 10. *Турок*, ——— площа дотику на язику при артикуляції ы у слові *babы* (метода барвна), - - - - - при артикуляції *е* у слові *me*.

(Зняцьово), *hыrt|anka*, *tohd|ы*, *ob|ыrvo*, *kerv|avыį*, *blыch|a*, *t|ыs'ać'* (Копинувці), *sын*, *ты*, *dыm*, *r|ыba*, *n'îm|ъiį*, *mъilo*, *vъi* (Лінці), *c'i-l|ыį*, *pom|alы*, *m|ylыį*, *m|ъilo*, *d|ын'a*, *gazd|ын'a*, *mыt|o*, *m|ыlo*, *pomы-r|aty*, *pom|ыį* (Раково), *g|azdы*, *tohd|ы*, *ты*, *zd|ochlыį*, *mыś* (Люта).

Наведені приміри доходять до долішньої области долини ріки Уга з притоками, де артикуляція ы сильно змінюється, а то

по губних *p*, *b*, *v*, *m* сильно лябіялізується і набирає того забарвлення, яке мав *o*. Через це і ми значили це *ы* знаком *ы*. Область цього *ы* зачинається від села Дубровки, т. є бувшої границі жупної між б. жупою Бережанською а Ужанською.

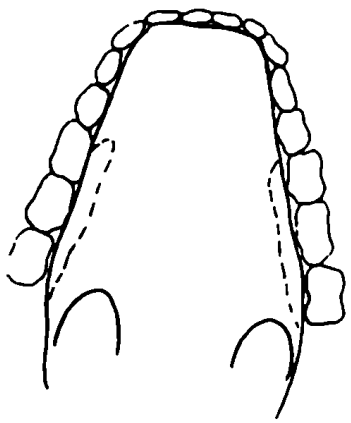

Обр. 11. *Бреза*, ——— площа дотику на язику при артикуляції *ы* у слові *babы* (метода барвна), - - - - - при артикуляції *e* у слові *me*.

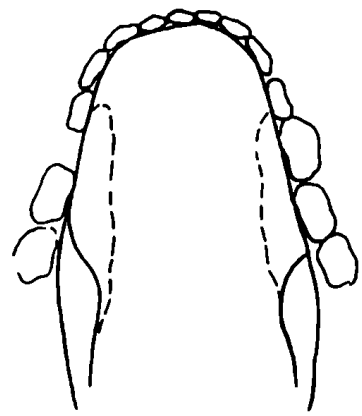

Обр. 12. *Шлепецкий*, ——— площа дотику на язику при артикуляції *ы* у слові *babы* (метода барвна), - - - - - при артикуляції *e* у слові *me*.

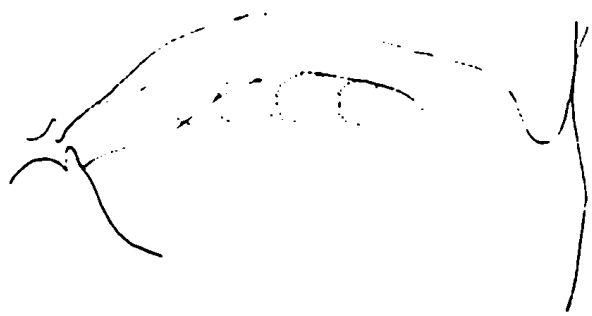

Обр. 13. *Турок*, проріз артикуляційних органів і положення язика при артикуляції *ы*, вимірене приладом Аткінсона.

В селах на захід від Дубровки за виїмкою сіл, де *ы* зовсім цезло, це лябіялізоване *ы* переноситься майже на всі положення *ы*, так що там існує одностайний звук *ы*, означений Брохом знаком *o*, котре він найшов в селі Корумлі, де панує перехідний словацько-український діялект.[1] Ту треба викію-

[1] O. Broch: Weitere Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze. Kristiania 1899, стор. 6, 9 10.

чити положення ы по *k*, *h*, *ch*, бо тут воно переходить на *y*: *(ky, hy, chy)* а також в закінченні прикметників в nom. sing. m., де ы з виїмкою по губних переходить на *y*. Натомість треба піднести нове положення *ɔ̈*, що повстало наслідком отвердіння *ź*, *ś*, по котрих *i* перейшло на ы: *d/ɔ̈n'a*, *b/ɔ̈la*, *tɔ̈*, *m/ɔ̈*, *sɔ̈r/ovɔ̈į*, *sɔ̈n*, *r/ɔ̈ba*, *v/yɬɔ̈*, *n'îm/ɔ̈į* (Дубровка), *mɔ̈lo*, *vɔ̈* (Лінці), *žɯd/ɔ̈*, *mɔ̈*, *hɔ̈ų*, (Худльово), *b/ɔ̈lo*, *mɔ̈*, *vɔ̈*, *b/orodɔ̈* (Ляхувці), (тут заокруглення не так сильно виступало з причини близького сусідства з Середнім, де ы зберігається лиш по губних: *r/ybы*, *mыś*, *m/ыlo* — інакше *dym*, *syn*, *kryla*); *sɔ̈n*, *kr/ɔ̈ty*, *r/ɔ̈ba*, *sestr/ɔ̈*, *mɔ̈*, *tɔ̈*, *vɔ̈*, *v/olɔ̈* (Комаровці), *tohd/ɔ̈*, *r/ɔ̈bɔ̈*, *sɔ̈n*, *u tɔ̈ch*, *m/ɔ̈ti* (але *mыįu!*), *do įoh/o ch/yžɔ̈*, *boć'k/orɔ̈* (Невіцьке), *šɔ̈ti* (Ярок). Явище це, ограничене Брохом до села Корумлі і означуване як продукт змішання діялектів словацько-українських, втрачає стійність такого пояснення, бо саме це лабіялізоване *-ɔ̈* поширене передовсім в неславацьких селах, починаючи від Дубровки — Лінців аж до Корумлі і виступає за малими виїмками (nom. s. adj. m. g.) у всіх положеннях, а спорадично й на інших областях на схід від Уга.

Що участь губ тут сильна, це кожний обсерватор замітити мусить. Но сила участи губ при артикуляції *ɔ̈* є інша, як при артикуляції *o*, о чім пересвідчився на помірах, роблених зачорненим саджою папером. При артикуляції *ɔ̈* губи чинять отвір вужчий як при *o*, де він більше округлий.

Починаючи від Ворочова на північ, зустрічаємося оп'ять з цими відтінками, які зустрічав Брох в говорі села Убля, а то з тенденцією до заокруглення по губних а в прочих випадках типове колисання між high-back a mid-back, однак на мою думку high-back є пануючим. Ось приміри: *tы*, *r/ыba*, *n'îm/ыį*, *luk/avыį*, *m/ыlys'a*, *sын*, *ты*, *vы* (Ворочово), *n'îm/ыį*, *hr/ubыį*, *plaks/yvыį*, *ś/ыįa*, *ś/ыty*, *ž/ыto*, *molod/ыį*, *st/arыį*, *pû/dlыį*, *kr/asnыį*, *yrdž'/a*, *bl/ыcha*, *kr/ыla* (Дубриничі), *m/ыdlo*, *um/ɔ̈ų*, *b/ɔ̈vaįeš*, *tы*, *v/olы* (Кострини), *m/ыusa* (Загорб), *į/ablыko*, *po/točупы*, *boć'k/orы*, *mal/ыį*, *mal/ên'kыį* (Ставний), *tol/ы v/olы*, *r/ukы*, *ch/ыža*, *gazd/ын'a* (Стара Стужиця), *dыm*, *m/ыdlo*, *toh/o tыžn'a*, *yrdž'/a* (Ужок).

Дальше на захід аж до Татр находимо той сам тип ы (high-back) у тих самих положеннях а також по *k*, *h*, *ch*, та на місці старого *o* в закритих складах на Спишу: *r/ыba*, *dын'i*, *dыm*, *pr/ikrыť*, *st/arыį*, *mal/ыį*, *v/olы*, *sl/ыza* (Копош — стара генерація), *p/ozdolы*, *m/ыdlo*, *r/ыlo*, *sын*, *dыm*, *v/ымn'a*, *hl/upыį*, *n'îm/ыį* (Підгородя), *chĺiv/ы*, *b/ыstra*, *m/îrы* (Руська Бистра), *vы*, *sын* (Руський Грабовець), *č'/ornыį*, *v/ыhľad*, *z d/olы*, *v/olы*, (Колониця),

č'erv/enы, č'/ornы, v/ыbrati, m/ыdlo, slыz/a, chыrst/ynы, chыrb/et (Острожниця), *d/akotrыį, nadыš/oų, mы, vы, is s/ыpanca* (Звала), *molod/ы, chl/opы, ž/enы, pîd K/adobnыm, s/ыpľu* (Пихні), *r/ыba, d/ыn'a, gazd/ыn'a, v/ыverka, snop/ы, past/ыr', sыn*, в словах на місці: *trьt, tlьt: dr/ыva, p/ыršč, s/ыlza, blыch/a* — на границі mixed (Валяшківці), *v/ыrečy, c'îl/ыį* (Брестів), *r/ыbka, s/ыnu mij, č'/ornы /očy* (В. Радвань), *k/ažďыį, d/obrыį, nad/ыįde, sыn, do hrom/adы, st/arы b/abы* (Суха), *mы vыhn/atы b/ыly, nam b/îdы ne b/ыlo* (Суків), *c/îlыį, vandr/oųnыį chľîb, moł/odыį, na četv/ertыį v/êč'ur* (Рокитівці), *mыti sa, ch/ыža, dvî ch/ыžы, rukы, mal/ы stol/ы, molod/ы d/ubы* (Вишня Яблінка), *n'îm/ыį, d/obrыį, zdor/ovыį, čuž/ыį, pan/ы, baran/ы, r/ыbы, d/oųhы p/oľa* (Полата), *d/obrы v/ozы, n'/îmыį, V/ыkrîp* (назва села), *ch/ыrbet, sł/ыzы, ob/ыrva* (Вішавка), *kr/ыło, m/ыdło, vы* (Церніна), *dva kr/atы, k/oło v/odы pozmыv/ało, moł/odы, st/arы* (Ортутова), *svašč/inы, d/o toį ž/enы, rukov/ynы, tam bыł Andrîį sp/ytыį* (Млинарівці), *sыn, dыm* (Рімне), *n'/îmыį, č'/ornыį, d/urnыį, m/ыdło* (Біловежа), *r/ыbы, dыm, sыn, st/arыį, moł/odыį, łak/omыį* (Щавник), *d/obrыį čl/ovek, d/obrы ľ/ude, pob/ožnы ľ/ude, p/astыr', k/rыło, m/ыdło* (Руська Воля), *rыba, dыm, mы, do šk/ołы, d/obrыį g/azda* (Кобильниця), *kr/ыło, m/ыdło, p/oųnыį, um/ыtisa* (Вальків), *b/îłы kr/upы, s'/adы, Pыskur/îųcî* (назва села), *pastыr'* (Пискурівці), *d/ыn'a mol/odыį, t/učnыį, v/ыįťi p/astыr* (Руська Поруба), *dыm, sыn, r/ыbы* (Київ, Ястреб), *s toį str/anы, č'/ornыį, moų/odыį, k/adы, kr/ыųo, m/ыdųo, mы vez/eme d/ыrva s tыch ľ/îsîų* (Обручне), *r/ыba, d/ыn'a, dыm, sыn, sыr, p/astыr, m/ыti, s/ыłdza, dz'v/îzdы, m/ыdło* (Ґерляхів — ту замітити треба, що в цім селі ы сильно переднє), *įednы zeľîznы dveri, žebы pr/yšoł, k/ažďыį* (Нікльова), *tы, b/ыti, č'/ornыį, tų/ustыį, n'/îmыį, mыš, r/ыba, st/ыržon'* (Блажів), *r/ыba, dыm, gazd/ыn'a, d/obrыį gazda, v/ыhľad, dzv/îzdы, č'/ornыį, p/ыršč', h/ыrmit* (Ольшавиця), *mы or'įab/inci, įa bыų, h/odы, č/ornы, dыm, r/ыba, č/ornы choł/ošn'î* (Орябина), *K/ošut chťîł, ž/ebы vîn v/ыhrał, na try str/anы, što m/aly boh/atыm a chud/obnыm d/avał, zo sk/ałы na sk/ału* (Літманова). — В найдальше на захід висуненім селі Остурні констатував J. Víra ы близьке до середнього *y* (ним означене *ï*), яке своєю широкістю іноді робить вражіння звука *e*. Це тип польського *y*, котре перейшло до Остурні. (Výsledky dosav. badání, op. cit. 14, Hláskosloví osturňského hovoru — Sbor. Mat. Slovenskej VIII, стор. 90.) Подібне явище находимо також в найдальше на

схід положених селах долини ріки Рускої, що впадає до Вишови, а то в Рускові, Кривім та Поляні. Там ы затрачує свою задню артикуляцію, пересувається до переду до границі *y* а притім стає широким близьке до *e*, подібно як то в говорах гуцульських, де ы зовсім зійшлося з *y*. Лиш по губних та *k*, *h*, *ch* чути артикуляцію ближчу до ы, яку означаю через *y*²: *by²ky²*, *ry²by²*, *dy²m*, *gazd/y²n'a* а також на місці етим. *o* в закритих складах: *vy²r*, *ovy²n (vy²n)*, *vy²l*, *vy²d*, *py²d stol/om*, *zv/y²r*, *chvy²st* (Кривий), *vy²dd/ana*, *ov/y²n*, *yšč/ezby²s*, *ch/y²ža* (Рускова).

Відносно географічного поширення звука ы, то на місці праслов'янського ы воно зберігається на цілій південно-карпатській області, починаючи від ріки Тересви аж по Остурню. Виїмку становить невеличка область на південний схід від Ужгороду, а то: Стрипа, Лази, Цигановці, Горяне, Довге, Пудгорб, Дравці, Коритняне, Баранинці а почасти і Доманинці, де це ы переходить у звук середній *y*, дальше острови: Давидово Банске, та Рафаївці, що лежать на язиковій границі словацько-українській.

На цій самій області поширене також ы з *ъ · i*: *obyi̯ty*, *yzyi̯ty*, *dobrыi̯*, *molodыi̯*.

Звук ы по *š*, *ž*, *č*.

Пересунення артикуляції у всіх положеннях *i* до ы по *ž*, *š* є явищем дуже поширеним і обнимає значну область, а то від ріки Латориці аж до західньої етнографічної границі, т. є до села Остурні. Границя цього явища біжить від Волосянки на південний схід по лінії водного ділу Латориці, Тихого, Тур'і аж до села Уклина. Від Поляни, лишаючи села: Солочин, Голубінний, Сваляву, іде відтак долиною ріки Латориці аж до Мукачева, а потім Ново-Давидковом — В. Лучками. Островом, де цього явища не стрічаємо на цій області, є села: Ужок, Волосянка, Луг і Середнє коло Ужгороду, де ми находимо фонеми *žyto*, *žyd*, *šyi̯a*. Що до артикуляції, то схоже воно з ы праслов'янського походження і разом з ним на області між Ужгородом а Середнем лабіялізується або переходить на південь від цієї области на звук середній —*y*: *ž/ыty*, *š/ыi̯a*, *žыd* (Кичірний,[2] Тихий,[2] Поляна, Неліпено, Чинадієво,[2] Шелестово), *žыd/ûm*, *ž/ыto*, *š/ыi̯a* (Копинувці), *p/eršыi̯* (Жуково). В долині ріки Уга переходить на ы також *i* з *ě*, в деклінаційних закінченнях а також і в слові *šisť*. Є то також пересунення артикуляції *i* до ы, а з другої сторони вплив аналогії твердих пнів: *dva nož/ы* (Оноковці, Невіцьке), *ružы* (gen. sing., nom. pl.) — Убля (Брох Угрор. нар.с. У., ст. 82), *tovaršы*[1] (тамже ст. 86), *šыsť* (Кострини,

[1] У Броха ы зазначене через *y*. — [2] У цих селах ы по *š*, *ž* не у всіх положеннях.

Убля, Стара Стужиця). Фонема *šыsť* в долині Уга дальше на північ не досягає. В самій Старій Стужиці артикуляція того ы не ясна, бо іноді чути там лябіялізований звук *i* > *ü*. Від долини ужанської іде це явище дальше на захід аж до Остурні. Прим.: *žыd*, *žыto*, *š/ыi̯a*, *š/ыti* (Колбасово), *tovar/yšы*, *n/ašы ľ/ude*, *ž/ыty*ⁱ (Колониця), *b/ülšыi̯*, *ž/ыi̯u*, (Звала), *nam š/ыtkыm daly*, *Mosk/ale pryšly ta nas žыv/yly*, *mol/otšыi̯*, *st/aršыi̯* (Суків), *d/ai̯te h/rošы*, *hn'îu̯ b/ožыi̯* (Суха), *š/ыi̯a* (Р. Поруба), *ž/ыi̯ut*, *mol/otšы*, *st/aršы* (Пискурівці), *ž/ыto s'/ati* (Вішавка), *p/eršыi̯*, *š/ыti*, *ž/ыto* (Вальків, Лавринів), *sv/aškы p/îdut zast/avu š/ыti* (Млинарівці), *nož/ыcî* (Церніна), *t/eper kop/ai̯me toho*, *što na d/ruhîm b/oku l/ežыt* (В. Свидник), *služ/ыty* (Нікльова), *hr/ošы*, *tovar/yšы* (Вирліх), *š/ыi̯a*, *žыd* (Ястреб, Київ), *ž/ыto*, *ž/ыti* (Орлів), *žыd/îu̯ka* (Обручне), *u̯š/ыtko*, *su̯/užыu̯*, *žыd/îu̯ka* (Ольшавиця), */išu̯y koč/isы d/omu*, *š/ыu̯o*, *šыst*, *žыd* (Блажів), *šыi̯*, *ž/ыto*, *šыst*, *n/ašы s/adы*, *za n/ašыm s/adom*, */ostrы n/ožы*, *od tei̯ ch/ыžы* (Орябина).

По африкаті *č* появляється ы місто *i* лиш на дуже незначній західній етнографічній області, починаючи від Попраду на захід в селах: Камінці, Орябині, Фольварку, Літманові, Кремпаху[1]: *str/ičы*, *p/ečы*, *t/ečы*, *mыi̯/učы*, *čыt/ati*, *d/ou̯hoi̯ n/očы*, *d/ou̯hы n/očы* (Орябина), *čыn/yti*, *voloč/ыti*, *č/ыstыi̯*, *spivai̯/učы* (Літманова).

Це явище має аналогію і в других слов'янських мовах. В найближчім сусідстві в західньо-слов'янських мовах, а то в польськім по *š (sz)*, *č (cz)*, *ž (ż)*, *ř (rz)* давнє *i* стало *y*: *ruszyć*, *uczyć*, *żywot*,[2] в чеськім було це в давнині а пам'ятники XIV. стол. вже знають по *š*, *č*, *ž* тверде *y* а в XVI-столітті вводиться це Благославом як правило граматичне.[3] В нижньо-сорбськім маємо те саме по *š*, *ž*: *šyja*, *bóžy*.[4] В східньо-болгарськім по *š*, *ž*, котрі артикулюються сильно середньо-палятально, чути *y* місто *i*: *šỳtŏ*, *žỳtŏ* а навіть *žъto*.[5] Білоруська мова має переведену твердість у всіх шип'ячих: *жыць*, *шыю*, *чыста*.[6]

На області на схід від Латориці находимо приміри пересунення артикуляції *y* до ы по шип'ячих *š*, *ž* в закінченнях прикметників masc. gen. під впливом твердих закінчень: *mol/odšыi̯*, *st/aršыi̯*, а навіть це переходить до займенника присвійного *naš*,

---

[1] J. Víra додає ще і Торискі. — Výsledky dosav. badání... стор. 12.
[2] Wenzel Vondrák: Vergleichende slavische Grammatik I. B. Zweite... Aufl., Göttingen 1924 стор. 54.
[3] Ibidem стор. 57—58.
[4] Ibidem стор. 57.
[5] Ibidem 55.
[6] Дурново Н.: Введеніе в исторію русскаго языка I. Brno 1927, ст. 144. — Е. Ѳ. Карскій: Бѣлоруссы II, 1. Варшава 1908, стор. 484.

vaš, та до всіх закінчень м'яких: *p|ês`s'ы̨*, *ꙗs'ы̨*, *včer|ašn'ы̨* (Веряця) з ы ближчим до *y*, чим до загально мараморо̀ського ы: *čuž|ы̨*, *d|užы̨*, але *m|enčy̨*, *mol|otčy̨* (Нижній Бистрий), *n|ašыch hn|aly* (але у дієсловах *y*: *doložy|ty*) (Бедевля), *d|oꙗšы̨*, *daľšы̨*, *d|užы̨*, *mol|ožы̨* (Заріча).

Звук ы в сполуці з k, g, h, ch.

Коли по *ś*, *ź* переміна *i* на ы є процесом новим, то сполуки *kы*, *hы*, *chы* (*gы*) у південно-карпатських говорах, подібно як й в північно-карпатських, проявляють велику консервативність. Поминаючи гуцульську область а також й говори перехідні аж по ріку Тересву, проча південно-карпатська область зберігає по більшій частині давній стан сполучень *k*, (*g*), *ch*, *h* з ы наслідком сильної задньо-піднебінної артикуляції цих звуків, котрі вже в найдавніших пам'ятниках XII. ст. (Гал. Еванг.) перейшли в більше передню артикуляцію.

По *k*, *h*, *ch* звук ы займав дві більші області: східно між ріками Тересвою та Латорицею та західню між горішнім Угом а Остурнею. Коли на східній границі ріка Тересва творить певну границю, то західня границя, що біжить по Латориці, не всюди сходиться з нею. Так беручи за точку виходу Бескіди, границя буде іти через села: Тишів, Жденієво, Підполозя, Свалява відтак на південь здовж долини Латориці через села: Сусково, Чинадієво, Колчино, винявши Страбичово. Східньою границею західньої области є села: Ставний, Ст. Стужиця, долина річки Улички з селами Новоселиця, Збой, Улич, відтак через верхи на південь: Кленова, Руський Воловий, Колониця, Стриговці, Шміговці, Р. Бистрий, Валяшківці. Від цієї лінії вся дальша область цього явища іде аж до кінця західньої етнографічної границі.

Почнемо примірами від ріки Рускови: *ch|y²ža*, *r|uky²*, *n|ohy²* (Рус-Поляна), *ďi̯uk|ы* (В. Руна), *kыšk|ы*, *bык|ы*, *ch|ыža*, *n|ohы* (Дубовс), *takы̨ bы̨ц r'i̯ad* (Новоселиця), *lušuk|ы*, *dva pt|akы* (Буштин), *burak|ы* (Бедевля), *hluch|ы̨*, *šč|ukы ne i̯e* (Драгово), *Berezn|ykы*, *n|ohы* (Березники), *voꙗk|ы*, *prod|aꙗ dr|uhым pan|üm* (Н. Синевир), *pas-tuch|ы*, *kol|y zh|ыne s'n'î(h)* (Воловий), *kыp|yt*, *c'îpk|ы*, *h'îrk|ы̨*, *zh|ы-nula i̯om|u chud|oba* (В. Верецькі), *pušk|ы*, */abrans'kы̨* (Жденієво), *h'îrk|ы̨*, *zaďîľs'kы̨* (Підполозя), *cüꙗk|ы*, *nytk|ы*, *m|îchы*, *u ch|ыžu* (Неліпсно), *burak|ы* (Лалово), *malê|n'kы̨*, *dr|uhы̨ raz*, *poh|ыbly* (Ставний), *r|ukы*, *n|ohы*, *m|uchы* (Загорб), *buš'k|ы*, *ch|ыža*, *r|ohы* (Ст. Стужиця), *ch|ыža*, *r|ukы* (Улич, Ковбасово), *što ch|ыbyť tûi̯ b|ukve* (Острожниця), *trompak|ы*, *u paru ch|ыžoch* (Колониця),

struh/ы, dva r/okы, ch/ыža (Валяшківці), *znau čit/aty' kn/yhы* (Суків) *ch/ыža, r/ohы, m/uchы, v/eľo i̯est t/akыch, što žn/yvo ne n/ašly* (Р. Поруба), *s tat/arkы ro/bi̯at per/ohы* (Пискурівці), *ch/ыža, m/uchы, r/ukы, n/ohы* (Вальків, Лавринів), *po r/uskы* (Кобильниця), *sob/îtkы, hud/akы, pust/yly do chыž, poi̯im/ai̯ut sa za r/ukы* (Млинарівці), *nah/au̯kы* (Рімне), *d/ykыi̯* (Біловежа), *v/eľkыi̯ dišč* (Ґерляхів), *što i̯î ch/ыbit, u dvacet dr/uhыm r/oku* (Обручне), *v/ošou̯ do i̯/ednei̯ mu̯/akы, tot kыi̯ z/abiu̯ do z/emľî* (Ястреб), *K/ыi̯îu̯, zam/eu̯a ch/ыžu, b/ыkы* (Київ), *st/atkы, do ch/ыžы, r/ohы, zah/ürkы, dohыb/avыi̯* (Ольшавиця), *br/ыtkыi̯, dva r/ohы* (Блажів), *ďak/ыi̯u, ł/achы, obr/amkы, ты rospravi̯/ame po r/uskы, d/ou̯hыi̯* (Орябина), *p/îľskыi̯, i̯edna boh/ыn'î, u̯ď/îla ob/ydvî nohы* (Літманова).

Те саме й замічує І. Верхратський, натомість В. Гнатюк на це не звертав уваги. Наведу кілька примірів з матеріялів Верхратського (загадки і прислів'я, що відносяться до західньої области: *з нього кышкы торочат* (Тварожец, Зн. II, 171), *од той грушкы, од хыжи до хижи, кышкы ся торочат* (Кружльова, Зн. II, 172), *якый отец, такый сын* (Леґнява, Зн. II, 173), *хыц вісу за бороду* (хытаті), *а до глинкы Бог дає, высше хыжи полетит* (Бехерів, Зн. II, 174—5), *штырі скокы, принюс лем три ногы* (Варадка, Зн. II, 176), *штырі ріжкы, два брішкы* (Выш. Орліх, Зн. II, 177), *другый ся жьвідує* (Вапенік, Зн. II, 178), *дікы свіньі* (Кружльова), *купуют дочкы* (= *дошкы*), *такый віл* (Бодружал, Зн. II, 179), *не маш ани рукы ани ногы* (Чертіжне, Зн. II, 180), *до Митря дьівка хытра, зйіў два рокы, попахаў табакы* (Габура, Зн. II, 181—2).

Звук ы в сполуках: trъt, tlъt, trьt, tlьt, tъrt.

На місці ъ в сполуках *trъt, tlъt, trьt, tlьt* а іноді на місці *tъrt*, находимо -ы, котре у більшості говорів находиться по *r, l* а в малій частині говорів, а то найдальше висунених на захід находимо ы перед *r, l*.

З огляду на те, що це явище буде обговорене окремо, наведу лиш кілька примірів: *dr/ыva, br/ыvo* (Буштин, Напково, Керецькі, Свалява, Загатя, Ракошин, Страбичово, Тишів, Кичерний, Тихий, Суль, Волосянка), *dr/ыva* (Пихні, Вішавка, Вальків), *i̯/ablыko* (Синевир, Новоселиця, Загатя, Поляна, Ракошин, Волосянка, Дубриничі), *sl/ыza* (Свалява, Керецькі, Дубриничі, Страбичово, Плоский, Пудгородя, Пихні, Острож-

ниця, В. Радвань, Р. Поруба, Вальків, Кобильниця, Щавник), *blыch/a* (Дубриничі, Страбичово, Пудгородя, Пихні, Острожниця). В областях західніх, як було сказано, ы стоїть перед *r, l: d/ыrva* (Курімка, Ястреб, Обручне), *s/ылzы* (Біловежа, Ястреб, Обручне). Другі приміри при групі *trыt, tlыt, trыt, tlыt, tыrt, tыlt, tыrt, tыlt.*

Звук ы на місці стим. закритого о.

Звук ы на місці стим. *о* в закритих складах виступає з однієї сторони в найдальше на захід висунених областях, а то почавши від Якуб'ян, Сулина сп., дальше в Орябині, Кремпаху, Камінці, Фольварку, В. Липнику (Літманова має **o*>*i*): *dvacet osem r/okыц, k/ылko, vыn цz'/aц t/otы r/ыbы, p/ыцdu, pr/osyt v/ыtc'a.* Прочі приміри беру з Верхратського та Гнатюка: *зо штырьох канонув бют до едной горы, ішов дзяд споза гыр, нюс на собі пядесят скыр* (Кремпахи, В. Зн. II, 173); дальші приміри з Сулина та Кремпаху: *выў* (*вол*), *кыс* (*кос*), *тхыр, кынь* (Зн. II, 20). Гнатюк означає в своїх записах ы лиш через *и*, як й звук середній. Приміри беру з статті: Русини Пряшівської спархії: *пирваў, вин, кинь* (Сулин, op. cit. 55), *стилкиў, рокиў, пип, виз* (В. Липник, op. cit. 57), *вин, псикиў, Биг, позир* (Орябина, op. cit. 59), *вин, небишчик, пишлі, виўса, снопиў* (Якуб'яни, op. cit. 63), *покий, вин, рилья, виз* (Кремпах, op. cit. 64).

З другої сторони находимо останки ы як рефлексу етим. *о* в закритих складах в селах східнього Мараморошa в Рус-Кривім та Поляні, але то лиш в деяких словах та по губних: *vy²n, zvy²r, vy²z, vy²l, vy²d, py²d, chvy²st.* По інших приголосних *o—u*: *nus, snup, vol/u* але й *pup, muį (muį vy²z).* Поява *y²* на місці етим. закр. *о* в говорі цих сіл в'яжеться з подібною появою говорів гуцульських на ріці Черемоші, де місто ы маємо на тім місці середнє *y* (Гнатюк В.: Народні оповіданя про опришків, Ет. Зб. Н. Т. ім. Шевч., т. XXVI, стор. XIII).

Накінець звернути треба увагу на одно слово: *vыlly* <**olly*, де ы є рефлексом стим. *о* в закритім складі. Це слово з перегласом **o*>ы поширене не лиш на області перезвуку *o—ы*, т. є. на б. Спиші, але також і на других областях здовж Верховини від ріки Ціроки, аж до б. Мараморошa включно, т. є так на області рефлексу *o*>*u*, як також *o*>*i*, *ü*. На захід від Ужа доводилося мені чути такий рефлекс з **o* в Пудгородю, Р. Бистрій, Колониці, Острожниці, Паригузівцях, Стацині. На сході в цілім Мараморощі, де на місці старого *о* в закритих складах панує передовсім *и*, або *ü*, *і*, находимо також такі приміри: Веряця, Драгово: не лиш *v/ыlly*, але й *v/ыls'i*. Те саме у Бедевлі. — На північ від Ужгорода, де ы є лябіялізоване (= *ə*) чуємо майже нормальне *о*: *volly, volkы* (Невіцьке, Оріховиця).

Не менше інтересна буде також фонема *z V/ыbĺ*, яку я чув в недалекім селі Дубриничах, де панує на місці старого *o* в закритих складах *и*. Ця фонема іде в парі з явищем, обговорюваним при фонемах *vыlty*, *vыts'i*. — Можливо, що це є останки давно загально пануючого переходу старого *o* в закритих складах в ы на цих областях. - - У многих селах західніх в Шариші находимо то саме: *ĵal/ыцka*, назва села *Vыrĺich* (*Vыšn'iį*) <*Orlik* а також *V/ыrlіv* місто *Orlov* над Попрадом.

Звук ы на місці старого і.

Звук ы на місці етим. *і* (и) в кожнім положенні появляється як продукт артикуляції румунського впливу в однім селі біля Мармароського Сиготу, а то у Вишній Руні: *dыt/ынka*, *dыl/a*, *pûšl/ыsme do Sыh/ota*, *ĵa ne pыц hor/îцkы*, *ĵa budu b/avыtы s'a*, *s pan/amы ĵak mož hovor/ыты — na k/ažđûm sl/ovî ûtpovîstы*. Про це рідке і одиноке явище згадав вже Верхратський у своїй розвідці Über die Mundart der Marmaroscher Ruthenen, Станиславів, 1883, стор. 8, 13, не подаючи однак докладно місця цього явища а ограничуючися до назви „Marmorosche Mundart", що очевидно має ширше значіння і розтягається на цілу бувшу Мараморoську жупу, на області якої находимо кілька діялектичних угруповань. Ближче означення находимо на стор. 34, де подані пісні з околиці Сигота, що також не є точне. Також в його „Знадобах" I, стор. 14, явище це розширене на Рус-Поляну, Кривий, Русково, Велику Руну (має бути Вишня Руна), що також не зовсім відповідає правді, бо в прочих названих словах цього явища не стрічаємо в цій мірі, як в В. Руні.[1] Матеріял, як каже там же в примітці, зібраний з одного села - - але якого, не подає. Пример згаданого переходу *і* в ы подає і Е. Сабов у своїй „Христоматії церк. слав. и угро-рус. лит. памятников (Унгвар 1893), стор. 214 записаний Ст. Мариною: „Из Ровенской-Долины."

Верхратський робить різницю між ы старого походження та ы з етим. *і* (и) кажучи, що це друге виговорюється дещо м'якше (Zwischen *я быв* - - ich war und *я бив* — ich schlug ist in der Aussprache ein Unterschied wahrzunehmen, da in *бив* der *и* Laut etwas weicher ausgesprochen wird und einen Mittellaut zwischen ы und *і* darstellt. Doch meistentheils fällt *ы* mit *и* zusammen, asl. ходити, пышница, клинъ, праздьникъ, половина... lauten: *ходыти*, *пшеныця*, *клын*, *празник*...) Подібне читаємо і на

[1] Про це ближче в моїм описі говору сіл долини ріки Русков и „Науковый Зборник тов. Просвѣта в Ужгородѣ, т. X., стор. 193.

стороні 8 тієї ж самої статті: Über die Mundart der Marmar. Ruthenen.

Ще одну примітку треба додати відносно появи ы в говорі В. Руни по *č* на місці етим. *i* (и). З огляду на те, що по *č* в деяких словах на місці середнього *y* появляється переднє *i*: *uč/itы*, *č/istыi̯*, *končitы*, *perečitatы i̯a ne ľičiu̯*, не всюди по *č* появляється ы а можна сказати і рідко. Так приміром в inf. дієслів I. кл. з гортанним перед *-ty* чув я *péč/y*ⁱ, *bič/y*ⁱ, але *strыč/ы*. Мабуть в цім посліднім випадку ділала вокальня гармонія - вирівнання до сусіднього ы. Подібно та сама причина заходила й у фонемі *rosčып/ыtы*. — У Верхратського натомість находимо консеквентно ы і по *č*, *лытаючый*, *бігаючый*... (ст. 18), *рóблячы*, *кóплячы*, *лóмлячы* (ст. 23), *речы* (31), *зажечы* (32).

Звук ы через ассиміляцію.

Наслідком ділання ассиміляції іноді ы появляється на місці інших звуків в ненаголошенім складі перед складом наголошеним. В Ужанській долині ы на місці давнього ъ в слові **tъgdы*, котре всюди інде перейшло в *o* - *tohdы*, но в околиці на північ від Ужгороду місто *o* маємо ы: *tыhd/ы* (Перечин). В долині ріки Лабірця горішнього знов ассимілюється *e* перед складом з ы до ы: *žыb/ы* місто *žebы*, *kыb/ы* місто *keď/bы (kыb/ы mi tot mlyn lem ras ši mol/ou̯)* (Збудьська Біла) — а також в долині ріки Уга.

Зміни звука ы.

На області південно-карпатській спостерігаємо однак такі самі зміни, які вже відбулися або й відбуваються на цілій області української мови. Є це тенденція до пересунення артикуляції вперед, до вирівнання цього звука зі звуком *y*. На нашій області ми можемо найти початки цього процесу у селах Рус-Кривім та Рус-Поляні (нині в Румунії), де ы зближаючися до *y* стає широким, в наслідок чого ми маємо іноді акустичне вражіння *e*: *sy*ᵉ*n*, *dy*ᵉ*m*. Дальшим вислідом в процесі зміни артикуляції цього звука було цілковите злиття його з середнім звуком *y* в області гуцульській, де на відміну від інших областей панує ще широке підняття з закраскою звука *e*: *sy*ᵉ*r*, *sy*ᵉ*n*, *dy*ᵉ*m*, *dy*ᵉ*n'a* (Ясіня, Боґдан, Рахово). Ця область прилягає суцільно до области першої і початкової зміни артикуляції на ріці Рускові. Дальше на захід від Бичкова — Крачунова — до Тересви находимо вже чистий середній звук *y* у всіх положеннях.

На захід від Тересви находимо також подібне явище, яке або ограничається на поодинокі місцевості, або й займає більші

області, при чім або обнимає всі положення давнього ы або лиш деякі категорії.

Цілковите злиття з артикуляцією *у* у всіх положеннях находимо в селах на південний схід від Ужгорода, про що була вже бесіда, в селі Банському і Давидові, та Рафаївцях. Лиш на певні категорії ограничене це явище, а то на nom. sing. adj. masc. g. в селах підужгородських, сусідніх з областю цілковитого злиття. Є це села положені в долині ріки Уга від Ужгорода аж до Ворочова, дальше в сусідстві Середнього а також в був. Земплинщині в селах вище Сніни: Парігузівці, Телеповці, Вишня і Нижня Яблінка. Крім цієї категорії треба замітити також пересунення артикуляції до перед і в других положеннях крім по губних саме в згаданій околиці: *d|obryį, t|eplyį, zlyį, serd|yłyį, hnîvn|yį* -- но: *n'îm|ыį, luk|avыį* (Ворочово), *st|aryį, molod|yį, žoų|yį* а тепер у молодої генерації також по губних: *zdor|ovyį, n'îm|yį, slîp|yį* (Невіцьке), *d|obryį, cêr'kůų|yį, pytom|ennyį* — но по губних *ыį*: *n'îm|ыį, poč'|lyvыį* (Доманинці), *kotr|yį, b|îdnyį*, також і по губних: *n'îm|yį, slîp|yį, chr|omyį* (Оріховиця), *ob|îručnyį stolêc'*, *molod|yį, d|obryį*, також *st|aršyį, n'îm|yį, zdor|ovyį* (Комаровці), *č|esnyį, d|obryį*, но *n'îm|ыį, zdor|ovыį* (Середнє), *č|esnyį, m|ylyį, d|obryį*, но *n'îm|ыį, chm|uravыį* (Ляхувці), *molod|yį, d|obryį, s|ыłyį, m|ыłyį*, но *n'îm|ыį, sur|ovыį* (Дубровка), *d|obryį, molod|yį, sыr|yį, h|ardyį* — но *slîp|ыį* (Бачава).

З огляду на те, що пересунення артикуляції ы до *у* в закінченнях прикметників не всюди наступило — по губних іноді остає ы або ы -- можна заключати, що це є явище молодшого походження. Навіть різняться дві генерації саме тим, що старша зберігає по губних ы а молодша вже ні. Яка причина такого пересунення? Чи може сусідство *į*? В такім випадку й в других околицях це могло би наступити. Но з другої сторони іноді в дальших відмінках ы ще зберігає свою артикуляцію, як в dat. inst. loc. plur., де *į* перед ы нема.

Друга а може й важніша причина лежала би у вирівнанні до тих випадків, де *у* є зовсім нормальне, а то є у прикметників закінчених на: *kyį, hyį, chyį*.

Повільне приближування артикуляції ы до *у* в закінченнях прикметників можна спостерігати і дальше на схід аж під Мукачево, куди простягається область *ky, hy, chy*.

Це пояснення однак не дасться приложити до околиці повище Сніни до сіл: Парігузівців, Гостовиці, Телеповець, Чукаловець та Яблінки Вищ. і Н., де по *k, h, ch* чуємо ы, а де в прикметників у всіх відмінках на місці ы чуємо *у: molod|yį, d|obryį, st|aryį, slab|yį, n'îm|yį* а також *mol|otšyį, st|ary ľ|ude, molod|y ľude*. Пояснити це явище впливом словацьких говорів не можна, бо вони є дальше віддалені від долини ріки Ціроки, де на-

ходяться словацькі села, а знов же в ближчім сусідстві словацьких говорів тієїж долини, а це в селах: Пихні, Валяшківці, Стащин ы зберігається. Ту приходить в увагу евентуальна пізна колонізація цієї области. Інша річ в островах між словацькими селами, як в Банскім та Давидові, Порачі, Завадці, Словінках, або цілковитім пограниччі, як Рафаївцях — або навіть в околиці Ужгороду, де стичність з пословаченими русинами живіша, там першим ступнем до вирівнання з сусідніми говорами словацькими є затрата грубости артикуляції *ы* і його пересунення принайменше до границі звука *у*.

Звук **ы** в словах: *быty*, *vытi̯a*, *vы* та його переміни.

В зв'язку з лябіялізацією звука ы належить поставити і зміну *ы* на *и* в слові *быty*, а то в часі минулім в 1. 2. і 3. особі однини роду чол. В говорах між рікою Угом а Латорицею а навіть ще дальше на схід чути в часі минулім в 1. 2. 3. особі однини р. м. від дієслова *быty* фонему *быᵘu̯*. Звук ы перед *u̯* лябіялізується і дістає закраску *и*, однак в повне *и* не переходить. Натомість перед наступним *l* в роді ж. і ніяк. або в множині чистий звук ы знов вертає. — В говорах надужанських а також говорах сусідуючих з говорами пословаченими або сотацькими на місці ы виступає чистий звук *и* навіть в inf. та прочих особах та родах однини й множини часу мин.: *hladk/yi̯ buu̯* (Пудгородя), *n/abul* (Рафаївці), */inšak ne m/ože buti*, *bul* (Просач), *i̯a buł*, *ты b/uľi* (Кобильниця), *a ты buu̯* (Київ). В говорах за Лабірцем на захід, де *l* на кінці складів в часі минулім не переходить на *u̯*, це *и* в слові *bul*, *buti* могло поширитися з околиць словацьких. Впливом лябіялізації *u̯* на ы старався пояснити Др. І. Зілинський процес переходу *быu̯* на *buu̯* у всіх українських говорах.[1] Думаю, що ту не відгравав рішучої ролі момент артикуляційний, як радше фонологічний. Звук *и* дістався сюди з інших форм для відрізнення значіння двох фонем давнього *быty*, що зі зміною артикуляції ы > *у* стало висловюватися як *byty*, але зараз же й звучало однаково з фонемою *byty* < **biti*.

Подібний перехід ы на *и* находимо в слові: *vытi̯a*, яке в деяких околицях звучить як *vu(i̯)mi̯a*. В цім випадку зміну звукову спричинила радше артикуляція. Цю фонему зустрічаємо в говорах долішніх в Мармароші аж до Ужанщини. З цим

[1] Др. Іван Зілинський: Дещо з фонетики українських говорів. „Січ", Альманах в память 40-вих роковин основаня товариства „Січ" у Відні. Львів 1908, стор. 275. — Проф. T. Lehr-Spławiński пояснює це явище діланням закону фонетичного та аналогії форми *budu*. (Drobiazgi z morfologii małoruskiej, Lwów 1925, стор. 1—9.)

явищем однак неможна ототожнювати дуже поширеного на Підкарпатті префікса *и* або *vu* місто *vы: (v)ubraty, (v)upysaty, (v)un'aty* місто *v|ыbraty, v|ыpysaty, v|ын'aty*. Це є двоякий спосіб префіксування дієслів один при помочі *и* а другий при помочі *vы*. Префіксування при помочі *(v)u* є старе, а в церковнослов'янських пам'ятниках префіксування при помочі „*vы*" рідке і ограничається лиш на деякі пам'ятники. Префіксування при помочі *(v)u* зберіглося і до нині в південнослов'янських мовах та в горішньо-лужицькім: *wurość*.[1]

Звук е.

Звук *е* появляється в укр. говорах південно карпатських так на місці етимологічного *е* як й *е* з ь в сильних положеннях та в групі **tьrt, *trět*. Артикуляція його в зависимості від його положення, іноді й околиці, неоднакова. Нормальне *е* між твердими приголосними Брох означив як mid-front-wide,[2] т. є переднього ряду середнього підняття. Це потвердили й мої поміри згаданими вже методами у тих самих осіб з різних сторін Підкарпатської Руси. У Турка в слові *|ema* дотик по боках піднебіння починався від першого черінного в глубині 5 *mm* (при *i* 9 *mm*!) — диви обр. 5. Так само і на язику в слові *me* зазначений дотик боками вузькою площею від половини першого черінного (обр. 8.). Угол щелепний = 7 *mm*. Проріз обр. 8. У Брези дотик на піднебінні слабий, так само й на язику. На піднебінні зачинався він від другого черінного, на язику від третього. Угол щелепний = 10 *mm* (обр. 6.). У Шлепецкого в слові *me* дотик на піднебінні від другого черінного вузькою смугою (обр. 7.), то само й на язику (обр. 10.). Угол щелепний = 5 *mm*. Нормальний звук *е*, якого би він походження й не був, зберігається на значнім просторі південно-карпатськім за виїмкою Гуцульщини та Лемківщини чисто лиш перед твердими складами або у визвуці без огляду на те, чи є наголошений чи ненаголошений *d|obre r|ano p|ane, pan k|aže: daį b|ože, ček|aįe, men|e* (Бичків), *v|eselo, čʲesnыį l|eg'in', p|ered, voskr|es* (В. Апша), *čered|ar'i, miz|ernыį, t|eše, dereųl|anыį* (Новоселиця коло Нересниці), *b|erehom, cerkú(ų)n|yk* (Драгово), *tr|etыį, de įe* (Н. Синевир), *teb|e, ųž|e, bud|eš, tr|eba ųm|erty* (В. Верецькі), *l|ipše, stud|ena, st|aųte, m|usyme, p|ered* (Имстичево), *ned|aleko, b|ude, k|ažete, klep|ač'* (В. Лучки), *k|ume, Petr|o, č|erez, teb|e* (Невицьке), *ne tr|eba, l|ažte,*

[1] Vondrák W.: Vergleichende Slavische Grammatik. 2. Aufl. II. B., стор. 316.

[2] О. Брох: Угрорусское нарѣчіе села Ублп, op. cit. стор. 12, § 4.

lem, *žeb*|ы, *P*|*etre* (Убля), *nedal*|*eko*, *pryved*|*e*, *do p*|*ekła* (Р. Поруба), *s*|*ela*, *č*|*ekat*, *to ne tv*|*oje* (Нікльова), *išoų s s*|*ela na s*|*eło*, *l*|*edvo*, *d*|*obre*, *od n*|*eho* (Орябина), *c*|*erkoų*, *k*|*osec*, *ber*|*eza* (Завадка).

Звук *е* є одним з найбільше змінчивих звуків в українській мові взагалі а також і в її діялектах. Бігом часу підпав він многим змінам в зависимості від його окруження.[1] Етимологічне *е* в положенні перед м'яким приголосним, коли в наступнім складі був голосний переднього ряду, як вже було сказано, перейшло в *і*: *šisť*, *s'îm*, *ves'*|*îla*, *k*|*amîn'*, *hov*|*în'a*, |*os'în'* |*olîn'*; 2) *е* по м'яких приголосних на кінці слів в наростку: *-ье* переходить на *а*: *nas*|*în'a*, *žyť*|*a*, *ųiď*|*în'a*; 3) *е* в положенні по м'якім приголоснім перед колись твердим приголосним переходило в *о*: *žon*|*a*, *č'*|*ornыį*, *ž*|*ôųtыį*, *ž*|*ôųna*; 4) етимологічне *е* в закритих складах перед твердим приголосним переголосовується на *'u*, *ü*, *i*: *pryn'us*, *prynüs*, *pryn'îs*; 5) перед наступним м'яким складом без огляду на те, чи склад є закритий чи отворений, так етимологичне *е* як й *е* з *ь* а також наслідком вокальної гармонії *е* стає вузьким: *têla*, *kosêc'*; 6) на деяких околицях, а то на Гуцульщині, стає наслідком зміни артикуляційної основи дуже широким.

Випадки вичислені під 1—4 обговорювані були або будуть під відповідними звуками, до яких *е* дійшло дорогою особливих фонетичних законів та історичних процесів. Серед них особливого значіння набирає процес переголосу етим. *е* в закритих складах, бо неоднаковими рефлексами розділяє область південно-карпатську на чотири полоси. Рефлекси того *е* і їх географічне поширення обговорюються під відповідними звуками (*'u*, *ü*, *i*).

Варіянтом звука *е* є вузьке *е*, котре повстає з кожного *е*, наколи воно стоїть перед м'яким складом.

Звуження е на ê.

Звужене *е* це характеристичний звук для говорів бойківських а почасти й лемківських по північній стороні Карпат а передовсім по південнім боці на області майже від р. Топлі аж по ріку Тересву, т. є відповідаючій в части галицьким лемкам та в цілості галицьким бойкам. На це явище звернув вже увагу О. Огоновський в своїй студії: Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache, но обговорював його з другими випадками переходу *е* в *у*, називаючи цей перехід „Wandlung des

[1] Ал. Шахматовъ: Украинская грамматика Крымскаго. Rocznik Slawistyczny II. Kraków 1909. стор. 144—153.

e-Lautes in Tieftone".[1] Констатує це явище І. Верхратський в описі говору околиці Угерець коло Ліска на галицькій Лемківщині,[2] в говорі замішанців, рідше в говорі галицьких лемків[3] а також і в говорах південно-карпатських з наголосом движимим і недвижимим.[4] На нього звертає увагу і Др. І. Свєнціцький в описі говору села Бітля[5] а також Рабіївна в описі бойківського говору та Княжинський в згаданій вже студії.[6] Но правдиве освітлення цього звука подав нам О. Брох в своїх студіях про говір села Убля.[7] Він означив його у відношенні до *e* як звук *e* закритий переднього ряду середнього підняття (mid-front-narrow). Умовини переходу *e* в *ê* схожі з такими самими, як у московських говорах (Угорусское нарѣчіе села Убля, стор. 12, 43, § 24), то значить перед наступним м'яким складом, а також наслідком регресивної вокальної гармонії, т. зн. *e* вирівнюється або гармонізується (op. cit. ст. 46, § 26 a) перед *ê* до *ê*. Явище це зачинається від ріки Рускови, а то Рус-Поляна — Рускова, В. Руна поминаючи говори гуцульські та перехідні (Луг, Бичків, Крачуново, В. Апша): *chl|opêc'*, *kup|ec'*, *žnêc'* — *žênc'i*, *Bêd|ęła* (Беделя), *dên'*, *tep|êr'*, *smêrt* (Рус-Кривий), *têl'ié*, *pêč'|i*, *c|êr'koų* (В. Руна), *u vêč|êri*, *u tûm sêl'i*, *do tr|êloįî* (Новосєлиця коло Нересниці), *ćelv|êr'*, *tep|êr'*, *dên'*, *pên'*, *cê|r'kôų*, *smêr'ť* (Ґрушево), *bab|ec'*, *Ne|grovêc'* (Драгово), *t|êrn'a*, *st|êrn'a*, *tep|êr'*, *ćelv|êr'*, *d|ên'*, *pên'*, *oh|ên'*, *sês'*, *otêc'*, *kon|êc'*, *večl|êr'ja*, *p|êrstên'* (але *perst*), *žêrď*, *vêrť|îły*, *ų p|êkli* (але *peklo*), *str|êmla*, *m|êr'va*, *svêrd|ul*, *sêrsť*, *tvêrď* (але *tverd|yį*), *s|êršên'*, *ćêr|êšn'a*, *dvêri* (Нашково), *N|egrovêc'*, *tep|êri*, *četvêr|i*, *c|êr'koų*, *vêr Javor|ôvêc'* (Н. Синевир), *t|êrn'om*, *ž|ên'c'i*, *c|êr'koų*, *do c|êr'kvy*, *četv|êr'* (Рипінний), *kos|êc'*, *vêr'|(ch)*, *tep|êr'* (Изки), *ot|êc'*, *vêr'ch*, *četv|êr' dêr'* (В. Раковець), *tep|êr'*, *ćetv|êr'*, *kup|êc'* (Веряця), *uže s'a yzm|êr'klo*, *oh|ên'*, *kamîn|êc'*, *kon|êc'*, *z|êmlu* (Имстичово), *z|êmlu*, *star|ên'kyį*, *ot|êc'*, *dnês'* (Купиновці), *ďîvêr'*, *c|êr'koų*, *vêr'ch* (але *veršok*), *s|ažên'*, *mén'|i*, *dês'*, *dvêr'*, *ne m|êč'* (imperat. від *metaty*), *v êč'ür*, *sér|ênč'u* (Страби-

[1] Dr. E. Ogonowski: Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache, Lemberg 1880, стор. 37.

[2] Iwan Werchratskyj: Die Mundart der Gegend von Uherci bei Lisko. Archiv f. sl. Phil. XXV, стор. 408.

[3] Іван Верхратский: Говір Замішанців. Записки Н. Т. ім. Ш. у Львові III, ст. 160.

[4] Іван Верхратский: Про говор галицких Лемків. Збірник фільол. секциї Н. Т. ім. Ш., т. V. Львів 1902, стор. 34.

[5] Др. І. Свєнціцький: Говір села Бітля. З. Н. Т. ім. Ш., т. 114. стор. 120.

[6] Z. Rabiej: op. cit. 20—21, Княжинський, op. cit., стор. 26.

[7] Olaf Broch: Zum Kleinrussischen in Ungarn, Arch. f. sl. Phil. XVII, § 3, 23, XIX, § 1. — Угорусское нарѣчіе села Убли, СПб. 1899. стор. 38, 43.

чово), *u sél|i*, *smérť*, *tép|ér'* (Гайдош), *t|érn'a*, *zémľ|a*, *stol|éc'*, *sérsť*, *zm|ér'kals'a*, *kéď* (Ляхувці), *na n|éi̯i*, *ot|éc'* (Комаровці), *prynés' v|odu*, *m|ér'va* (Горяне), *vérz'*, *mol|otéc'* (Коритняне), *zémľ|a* (Невицьке), *v|éč'ur*, *do véč'era*, *tréľii̯* (Новоселиця коло Перечина), *tép|ér'*, *četv|ér'*, *kup|éc'* (Раково), *vin|éc*, *vér'ch*, *četv|ér'*, *tep|ér'*, *v|ér'ba* (але і *verba*), *otéc'* (Дубриничі), *dén'*, *chl|ópéc'*, *smérť*, *s|íménéc'*, *p|érstén'*, *z|érn'a* (Суль), *vér'ch*, *cér'koų*, *četvér'*, *dévi̯áť*, *dés'áť* (Стара Стужиця), *kos|éc'*, *do Ard|élu*, *dén'* (Ужок).

На захід від Ута це явище розширяється аж до лінії Бардієва. Но замітити треба, що процес відвужування відбувається не все зараз по щезненні умовин звужування, т. є м'якости наступного складу. Часто зустрічати будемо випадки, де склад перед *e* вже отвердів, но вузькість зберігається силою привички. Це будемо зустрічати в селах найдальше на захід до лінії Топля Бардієво.

Ідучи долиною Ублянки на захід й південь, зустрінемося всюди з тим же явищем. В першій мірі наведу приміри з села Ублі: *vérť|íti*, *térp|íti*, *v|ér'ba*, *č|ér'pati* (записи мої) — *dérėų|a*, *béréz'i*, *četvér'* (Брох, Угрр. нар. с. Убли, ст. 43, 46), *v|ér'ba*, *m|édž'a* (Колониця), *i̯|aréc'*, *š'etv|ér'*, *m|éž'a* (Пудгородя), *v|ér'ba*, *četv|ér'*, *c|ér'koų*, *t|érn'a* (Нихні), *méč'*, *četv|ér'*, *v|ér'ba*, *tepér'* (Звала), *četv|ér'*, *v|ér'ba*, *vér'ch* (Острожниця, в двох послідніх селах м'якість *r* ледви замітна), *dén'*, *gnés'*, *i̯|aréc'* (Суків), *tep|ér*, *četv|ér'*, *i̯|aréc'*, *ot|éc'* (Суха), *v|éč'ur*, *t|epér* (Рокитівці), *hnés'*, *vér'ch*, *u p|éklí*, *dén'*, *d|évi̯ať*, *d|és'ať*. (Руська Поруба). В тійже самій Порубі зберігається іноді *é*, хоч умовини зміняються, то є м'який склад твердне: *i̯|aréc*, *čétvér*, *vérba; vér'ba*, *vérch* (Рафаївці), *smérť*, *i̯|aréc*, *k|osec*, *č'|etvér*, *vérch*, *v|érba*, але *k|upec*, *k|onec* (Вальків),[1] *m|édž'a* (Ременіни), *dén'*, *v|érb'a*, *vér'ch* (вузькість незначна), але *četver* (Кобильниця), *dén'*, *v|ér'ba*, *t|éľa*, *m|édž'a* (Щавник), *po stol|éč'ku*, *dv|éri* (Млинарівці), *m|éč'e*, *hnés'*, *dén'*, *vér'ba*, *vér'ch*, *četvér'*, але *do četverka* (Рімне), *na vérch*, *dén'*, *v|ér'ba*, *t|épér*, *vérch* (Церніна), *dén'*, *t|éper*, *vér'ch*, *v|érba*, але *tern'a* (Ортутова), *vérch* (Герляхів).

В селах дальше на захід як також й на півночі цього явища вже не стрічаємо: *i̯|arec*, *k|upec*, *ml|ynec* (Біловежа), *chl|opec*, *dv|eri* (Нікльова), *d|en'*, *t|ern'ak*, *k|osec*, *d|evi̯at*, *d|eš'at* (Ольшавиця), *st|ern'a*, *v|er'ch*, *h|ornec* (Блажів), *verch*, *ver'bi* (n. pl.), *k|osec*, *k|onec*,

[1] В паростку *-ec* була ще помітна мала м'якість *c*.

d/evi̯at, d/eš'at, den (Шом), *dveri, den'* (Ганіґівці), */otec, k/orec* (Київ), */ohen', i̯/arec, k/osec, k/upec* (Обручне), */otec* (Орябина).

Крім цих випадків, що виступають під даними вгорі умовинами, находимо також і інші. Так, в слові *i̯ešč/e* кінцеве *e* переходить на вузьке *ê*, а навіть *i (š'i)*, мабуть в наслідок м'якости *šč* та ще й наголосу: *yš'č'/ê* (Веряця, Поляна, та взагалі на цілій області м'якого *š'č'* та вузького *e*).[1]

Другий випадок — то перехід *e* у вузький відтінок в instr. sing. займенника *ona* перед *u̯: nêu̯ (nyu̯)*. Фонема ця виступає на області на південь від полонинського пасма, починаючи від Тересви аж по Латорицю: *iz nêu̯* (Золотарьово, Имстичево, Стройно, Буковець Бер., Страбичово).

Таке звуження звука переднього ряду (*e*) перед лябіялізованим звуком *u̯* стоїть одинцем. Напротив *u̯* є спосібне ділати на попереднє лябіялізоване *o* в напрямі звуження, як це підніс Брох в говорі села Убля (op. cit. § 25, ст. 44): *d/ôbrû, dôm/ôu̯yi̯*. Щоби *u̯* ділало звужуючо на *e*, на це більше примірів я не находжу. Приміром за Латорицею на захід все вимовляють ясно: *poi̯ h/eu̯*. Остає дві можливості, або є це вплив аналогії другого і евент. четвертого відмінка, де приходить вузьке *ê: nêi̯î*, або походить з того часу, коли за *e* слідував *i̯: nêi̯u*, в наслідок чого появлявся м'який склад а тим самим умовина для переходу *e* — *ê*, а це є більше правдоподібне.[2]

Зовсім серед інших умовин виступає рід вузького *ê* в говорах гуцульських та ріки Рускови. Це вузьке *ê* є походження зовсім іншого. Іменно голосний *a* передовсім з ѧ а рідше з *i̯a* по м'яких приголосних переходить у вузьке *ê*: *por'i̯/êdok, tr'i̯ês/emo, pi̯êt/a, s'/îmn'e, v/oľê, kolêd/a, m/îs'êc', h/uš'č'ê, k'/êmi̯u (< ťami̯u), š'/êpka, č'/êsto* (Ясіня), *ž'êľ, zbîž'/ê, nas/în'ê, poros'/ê, teľ/ê* (Косівська Поляна). У говорах ріки Рускови це явище ограничене лиш до числівників: *pi̯êť, devi̯êť, des'êť* (Рус-Кривий, Рускова) та іменників роду ніякого на *ь: z/îľê, s/îmn'ê, sv/atan'ê, nas/în'ê* (Рус-Кривий, Рускова).

Вузький відтінок *e* в говорах на захід від Тересви *ê* був лиш варіянтом нормального *e* — в гуцульських говорах, як було видно на примірах, має значіння фонологічне — він є в порівнанні з *ê* за Тересвою на захід фонемою.

---

[1] Явище це находимо вже в XVII. ст. в Учительній Євангелії Ладомирівській, де воно виступає в написанні: ищи. — Диви мою статтю: Ладомирôвске Учит. Еванг.: Наук. Збор. тов. Прос. в Ужгородѣ II, 98.

[2] Не виключене, що на творення форми *nyu̯* впливала форма чол. роду *nym*, бо подібний паралелізм є у займеннику вказівнім *tot*, instr. s. f. *-tыu̯*. Взагалі м'які займенники в instr. s. f. кінчаться на: *-yu̯: syu̯, moj̯yu̯* а навіть іменники: *gazdыnyu̯, smertyu̯*.

Звук а.

Звук *а* на області південно-карпатській є продовженням: 1) старого *а*: *daty*, *maty*, *i̯arыi̯*, 2) з прасл. ѧ: *pi̯ať*, *imi̯a*, *mi̯/aso*, *chvaľ/ať*, *des'ať*, 3) наростка *-ьje* у іменників роду ніякого: *nas/în'a*, *z/îľa*, *l/ysťa*, 4) *е* по *č*, *ž*: *časn/ok*, *čami̯an/ыi̯*, *čap/îty*, *žal/udok*, 5) прасл. *е* в закритих складах: *ľad*, *mi̯ad*, 6) груп: *tьrt*, *tьrt*: *tarki*, *čarnыi̯*, *hardыi̯* і *ort*, *olt*: *ralo*, *lakomыi̯*, 7) в частиці *да*. Відносно артикуляції цього звука, то в ублянськім говорі означив його Брох (Угрр. нар. с. У. § 7) як близьке mid-back-wide, т. є середнього підняття заднього ряду. Поміри, роблені мною у трьох вже відомих осіб при артикуляції слова *baba*, дали однаковий результат. Ні на піднебінні при помірі штучним піднебінням, ні на язику при ужитті методи забарвлення ніякого дотику не було. При помірі положення язика приладом Аткінсоновим у *Т.* вислід був той, що хребет язика здвигався незначно, зачіпаючи боком четвертий і третій іноді й другий черінний в незначній висоті. У *Б.* зачіпав язик третій і другий, у *Ш.* четвертий і третій. В порівнанні з артикуляцією других звуків, як прим. з *е*, котре означається також як звук середнього підняття, то підняття язика при *а* є нижче, як при *е*. Кінчик язика спадає низько, опираючися легко о долішні сікачі на границі ясен. Угол щелепний у *Т.* 21 *mm*, у *Б.* 11 *mm*, довжина отвору щіли 17—20 *mm*, у *Ш.* угол щелепний 7—12 *mm*, ширина отвору щіли 38 *mm*. В порівнанні з нормальним українським *а* є воно слухово грубше. Всі вичислені рефлекси *а* мають однакову артикуляцію при нормальнім положенні. Однак не всі ці рефлекси занимають однакову область.

1. Найбільшу область занимає рефлекс старого *а*, бо цілу південно-карпатську область враз з Гуцульщиною, де 1) м'яке (йотоване) *а* в кількох випадках переходить на вузьке *ê* так як *а* з *ę*: *i̯êi̯c/e*, *pi̯/ênyi̯*, *voďên/yᵉi̯*, *voď/ênka*, *vîu̯č'/êr'*, але *vol/ar'*, 2) та у м'яких *а* пнів ж. р. *čer/ešn'ê*, *š/abľê*, *gazd/yᵉn'ê*, 3) по шип'ячих: *ž'/êba*, *š'/êpka*, *č'/ês*.

Наведу лиш кілька примірів зберігання старого м'якого *а*: *i̯/aryi̯*, *i̯ačm/în'*, *i̯/ablyko*, *i̯arč'/ê*, *boi̯/atyᵉs'ê*, *s/îi̯atyᵉ*, *p/oi̯as*, *š/yᵉi̯a*, *naďî/i̯a* (Рахів). Дальше на захід *а* зберігається у всіх положеннях: *ž/a'ľa*, *b/ur'i̯a* (Бичків), *c/ars'ká don'k/a*, *spîv/aty*, *odn/oho car'i̯/a* (Буштин), *vûč/ari*, *holov/atyc'a*, *vыščyn'/ai̯ žyto* (Драгово), *m/eža*, *medv/edža*, *koles/ari* (Репінний), *čas*, *holov/a*, *m/ai̯u* (Веряця), *p/îsn'a*, *moi̯/a fam/ilii̯a* (В. Раковець), *kor/ыtnyc'a*, *h/oi̯kala na ď/îda*, *ož ďît/yna mal/a t/a s'a nap/udyť* (Страбичово), *ch/yža*, *hrab/atyⁱ*, *š/ыi̯a* (Дуб-

риничі), *pom|išano*, *daį|u*, *pl|ač'u*, *į|arėc'* (Коритняне), *m|ežа*, *ch|yža*, *zn|am* (Пудгородя), *znam*, *m|oįa b|aba*, *žn'iv|ar'*, *į|apko*, *m|ed'ža*, *od L|abîrc'a* (В. Радвань), *p|isar*, *k|omar*, *k|osač*, *s|adž'a* (Кобильниця), *š|yįa*, *naz|ıvat*, *v|idįu chų|opca* (Ястреб), *cinov|ačka*, *šv|aįka*, *čas*, *otprovadž|aįut* (Орябина).

2. *a* на місці *ę* (*ѧ*) обнимає такуж область, з виїмкою Гуцульщини, частинно долини ріки Рускови, де натомість маємо *ė* (*pįėl*, *ųz'ėty*, *mn'ėso*, *m|n'ėta* і т. д.), а в долині ріки Рускови лиш в деяких випадках, означених на стор. 79). Граничною областю цього явища буде отже ріка Рускова а відтак Луг — Бичків — В. Апша, де м'яке *a* зберігається всюди без огляду на його походження: *kn'az'*, *slah*, *m|is'ac'* (Рус-Кривий), *s'at|yį*, *s'|ato*, *įaz|aty*, *tėl|a* (Бичків), *idy z įahn'|aty pos'at|yų* (В. Апша), *h|us'a*, *tėl|a*, *šč'en'|a* (В. Руна), *pr'į|aža*, *s'|ato*, *tel|a*, *p|ac'a* (Новоселиця Марм.), *įaz|aty*, *č|asto*, *pust|ып'a* (Драгово), *pr'į|adža*, *m|is'ac'* (Репінний), *d|ės'at*, *s'|ato*, *ųz'|ąų* (Страбичово), *uz'|ąų įi sôb|i za žon|u*, *hl|adąų* (Ворочово), *ųz'|ąų*, *zat*, *s'at|ыį* (Пихні), *pr'į|adž'a*, *m|us'at*, *p|alat*, *t|ela* (Р. Поруба), *pr|os'at*, *l|ubįat*, *vîn sa m|yįe* (Вальків), *hv|ar'įat*, *t|ela*, *d|evįat*, *d|eš'at* (Київ), *zač|aly robyly*, *dva mîš'|ac'i* (Орябина).

3. Звук *a* зглядно м'яке *'a* в закінченні nom. sing. іменників роду ніякого на місці давнього *-ьje* обіймає таку саму область як *a* з *ę*, т. є від Спиша до границь гуцульського говору та ріки Рускови: *zdoro|ųla*, *s|îįan'a*, *nas|în'a* (Бичків), *s|îmn'a* (Бедевля), *z'|îla* (Новоселиця коло Нересниці), *d|ubla*, *|ûstr'įa*, *str|uča*, *ho-v|in'a*, *pot|yča* (Нанково), *yršč|în'a*, *z|îla* (Н. Синевир), *m|išan'a*, *syď|în'a* (Воловий), *z'|îla*, *nešč|asla*, *rosp|ula* (В. Верецькі), *zdor|ôųla*, *kšč|în'a* (Тихий, Кичірний), *z|îla*, *zdor|ovįa* (Ужок), *hol|uz'a*, *kopa-č|ula* (Кострини), *ob|ısla*, *zdor|ôųla* (Раково), *us'|akoįe br'įažďž'|a* (Ворочово), *l|ъ̀ča*, *įîď|în'a*, *pyť|a*, *s|îįal|a* (Невицьке), *kol|os'a*, *p|ozzaďa*, *šč'|asla* (Комаровці), *z|îla*, *t|ėrn'a* (Ляхувці), *z|îla*, *nas|în'a* (Страбичово), *ųšyv|an'a*, *l|ыč'a*, *nas'|în'a*, *z'|îla* (В. Раковець), *futrov|an'a*, *t|êrn'a*, *zdr|avįa* (Пихні), *z|îla*, *nas|în'a* (Колониця), *P|ûdhoroďa*, *z|îla* (Пудгородя), *bač|în'a*, *š'|esla* (Р. Поруба), *z|îla*, *zdr|avįa* (Рафаївці), *nas|în'a*, *t|ėrn'a* (Кобильниця), *vînč|an'a*, *otpuš|čîn'a* (Млинарівці), *t|ern'a*, *budov|an'a* (Ортутова), *ž|îla* (Ястреб, Обручне), *veš'|îla*, *kam|în'a*, *zdr|avįa* (Герляхів), *zdr|avįa* (Блажів), *vînčov|an'a*, *pozdra-v|în'a*, *puščan'a*, *chodž|ып'a*, *ž'|îla* (Орябина).

Дальші приміри з північних підбескидських сіл приводжу за Верхратським Знадоби II, ст. 23: *облечіня*, *тканя* (Пітрова), *весьіля*, *одьіня*, *выстря* (Кремпах), *кістя* (Бехерів), *сьмітя* (В. Орліх), *грудя* (Габура), *лыча* (Чірч), *ріжджа* (Курів), *насьіня* (Кечківці), *галузя* (Липник).

4. *а* по *č* місто *е* находимо лиш спорадично. Мені удалося лиш випадково записати в Рус-Кривім на ріці Рускові кілька таких примірів: *čas/aty*ᵉ місто *čes/aty*, *čap/ity*ᵉ (= *čepity*), *šč/aznuty*ᵉ (= *ščeznuty*), *č/amny*ᵉ*i̯* (= *č/emnyi*). В близькім говорі гуцульськім записав Верхратський в Ясіню: *відчап/ити* (Знад. II, 16). В дальших селах на схід записує Верхратський: *часнок* (М. Луг), *часник* (В. Севлюш), (Знад. I, 16). Дальше з тим явищем стрічаємося аж в околиці ріки Лабірця а Верхратський нотує: *чало* (Бодружал), *причапитися* (Габура), *печарка* (Київ), (Знад. II, 23). Мною було потверджене це явище також в Р. Порубі, Банскім: *čalo* місто *čelo* — *čolo*, дальше на заході прим. в Блажові маємо: *č/evo*, в Шомі: *č/oło;* в Сухій: *čap/ihы*, *časati*, але *č/ešu sa*, *časn/ok*, *Čab/alîu̯c'î* (Чабалівці),[1] *čes/ati* (Краснобрід).

а по *ž* місто *е* або *о*: *žałыb* (Ортутова), *žaludok* (ціла долина ріки Уга), *жалудь* (Страбичів, — Верхр. Зн. I, 17, Снаків — Верхр. II, 23). Також приводить Верхр. примір *жалудок* з Курова та Снакова на Шариші (Знад. II, 23). Воно на великій області західніх говорів, починаючи від Уга, є пануючим в цім слові.

5) *а* на місці стим. *е* в закритих складах перед твердими приголосними виступає лише на пограниччі словацькім на Шариші в словах *ľad*, *mi̯ad* в Шомі, Ганіґівцях, в Кийові лиш *ľad*, но *mi̯ud*, у Вісланці *l'ad*, но *med*. Також не без впливу словацького будуть фонеми: *v/os'am*, *v/os'äm*, які можна почути в околиці ріки Уга: *vî/s'äm* (Ужок) а навіть Латориці: *v/ü's'am* (Страбичів).

6) *а* на місці загально-українського *о* в групах: **tьrt*, **tьrt*, в групах: **tort*, **tolt* виступає лише в областях західніх, пограничних зі словацькими, як запозичення західньо-слов'янські. В пословачених селах на північний захід від Ужгорода уживається *t/arky* на означення овочів з терня. Накроплювану білими плямами серсть корови називають: *tarkarsta; potarh/anы* (Вальків), *h/arlo* (Рафаївці, Щавник), *g/arlo* (Обручне), *g/aru̯o* (Блажів), *h/arščok* (Ременіни, Шом). Є то слова принимані дорогою запозичення.

---

[1] Інтересно, що таку переміну находимо і в самій назві села. На одній церковній книзі без титулу (мабуть Тріодь) є записано, що куплено цю книгу до села Чебаловецъ. Д-р І. Панькевич: Покрайні записки на підкарпатських церковних книгах. Часть II. Наук. Збірник. тов. „Просвіта" в Ужгороді р. XII. (1936), стор. 35.

На місці *tort*, *tolt*: *zdr|avja*, *bl|ana*, *|oblak* є слова, найчастіше уживані на цілій західній області від Уга аж до Спиша, перняті також дорогою культурного запозичення. Про *a* в згаданих положеннях буде ще бесіда при обговорюванні груп *tьrt*, *tъrt*, *tort*, *tolt*, *ort*, *olt*.

Накінець треба спом'янути за *a* з *e* в зложенні прислівників з частицею *da*: *d|akoly*, *d|agde*, *d|achto*, *n'|igda*, *n|ygda*, яке Зілинський в Rocznik-y Slawist. IX/2, стор. 240, 244 зв'язує з пониженням артикуляції *e* до *a* в таких словах як: *vža*, *dvári*, *vasna* місто *vže*, *dv|eri*, *vesn|a*, но Дурново справедливо замітив, що *a* в словах зложених з частицею *da* не можна уважати в південно-карпатських говорах за явище фонетичне в роді пониження артикуляції *e* до *a*, бо ту в других випадках *a* місто *e*, як то приведено в говорах північно-карпатських, не виступає (Введеніе, op. cit. стор. 168, зам. 1). Частиця *da* у таких зложеннях відома загально в говорах словацьких.

Звук u.

Звук *u* говорів південно-карпатських є продовженням: 1) праслов'янського *u*: *budyty*, *suchyj*, 2) праслов'янського *ǫ*: *ruku*, *muku*, *buduť;* 3) є рефлексом стимологічного *o*, *e* в закритих складах: *kun'*, *vuz*, *vun*, *pup*, *l|utka*, *perepj|ulka*, *jašč'|urka*, *pryvj|uz*, *pryn'|us;* (Це *u* з стим. *o*, *e* в закритих складах появилося в пізнішій добі на області української мови і має важне діялектологічне значення, бо може служити критерієм діялектологічного поділу наших говорів.) — 4) на місці ы: *buty*, *vumja*.

Артикуляція цього *u* в говорі села Убля по Брохові не однакова з огляду на його положення, та на його походження: 1) В ненаголошеним складі ублянське *u* зачисляє Брох до high-back-wide, т. є до заднього ряду високого підняття - широкий (§ 28 a op. cit.). 2) В наголошеним складі як звук, що приближається до артикуляції звука *o*. Брох означає його як *ŭ* - а стоїть він на місці старого *u* і *ǫ* (§ 9, § 28 a op. cit.). 3) На місці старого *o* в закритих складах появляється вузький відтінок *ú*: high-back-narrow: *dûm*, *bûh*, *pûd*, *nûs* (§ 9, § 28 в) а також *u* другого походження під впливом палятализації: *pûť*, *rûc'i*, *bûdûť*, (§ 28 B). 4) М'яке *u* (у Броха *ŭ*), що найчастіше повстає з стим. *e* в закритих складах, пересувається з заднього ряду до середнього і його Брох означає як high-mixed-wide а іноді й narrow (§ 8, § 11, § 21, прим. 2), на прим. loc. sing. від: *ona* *na n'ŭj*. Головні типи, описані Брохом в говорі села Убля, находимо також і на других областях, з тою виїмкою, що вони поширені не однаково.

Поміри артикуляційні були роблені мною з тими самими

Обр. 14. *Турок*, проріз артикуляційних органів і положення язика при артикуляції *е*, виміряне приладом Аткінсона.

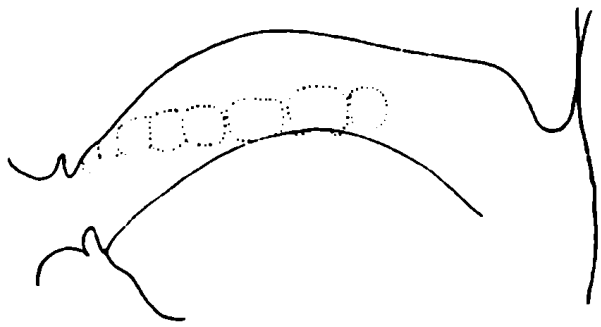

Обр. 15. *Турок*, проріз артикуляційних органів і положення язика при артикуляції *а*, виміряне приладом Аткінсона.

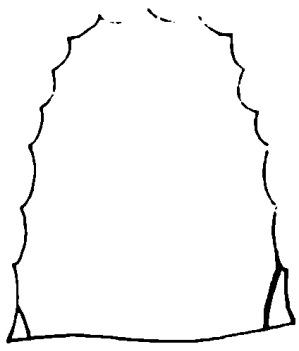

Обр. 16. *Турок*, ——— дотик язика на піднебінні при артикуляції *и* у слові *рир*.

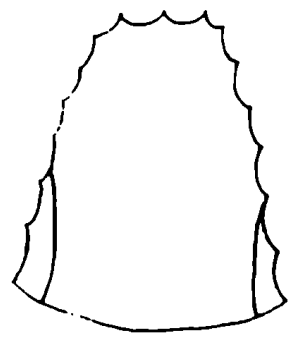

Обр. 17. *Береза*, ——— дотик язика на піднебінні при артикуляції *и* у слові *рир*.

згаданими вже особами, при чім у *Т.* артикульоване було слово *рир* з **рорь*, а те саме у *Б.* і *Ш.* На штучнім піднебінні у *Т.* дотик язика був слідний в околиці четвертого і п'ятого черінного зуба (обр. 16), на язику при барвній методі

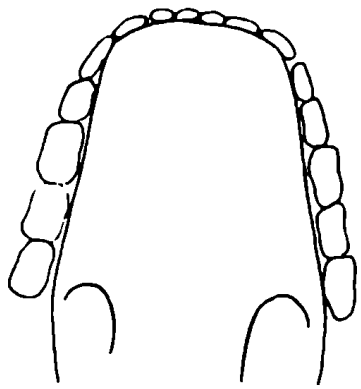

Обр. 18. *Турок*, ——— площа дотику язика при артикуляції *и* у слові *рир* (метода барвна).

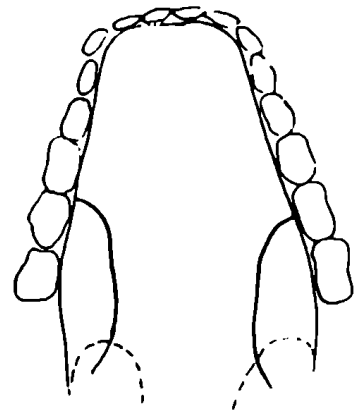

Обр. 19. *Бреза*, ——— площа дотику язика при артикуляції *и* у слові *рир*, ----- при артикуляції *о* у слові *вот*.

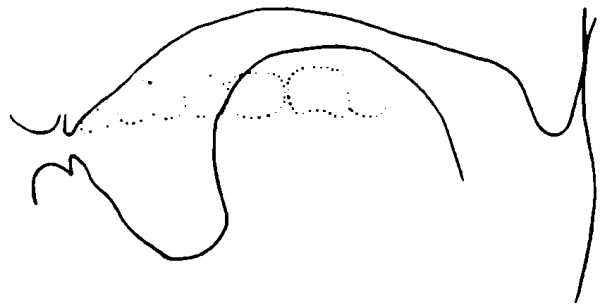

Обр. 20. *Турок*, проріз артикуляційних органів і положення язика при артикуляції *и*.

в околиці п'ятого черінного (обр. 18). Положення приладом Аткінсона давалося міряти тяжко з причини участи губ, які заваджали інструментові в точності (обр. 20). Вузькість артикульованого *Т. и* в слові *рир* < *рорь* зазначена сильним піднесенням задньої части язика а також части середньої, котра підноситься високо в околиці п'ятого аж до третього черінного. Відси язик нагло спадає в долину. Угол щелепний = 3·5 *mm*.

У *Б.* дотик на піднебінні так само як у *Т.* в околиці 5. і 4. черінного, те саме на язику (обр. 17, 19). В порівнанні з *Т.* язик не підносився так високо, нижче як при *і* а скорше так само, як при *е*. Угол щелепний = 5 *mm*. — У *Ш.* дотик на піднебінні в околиці п'ятого черінного а те саме на язику. Поміри мірилом Аткінсоновим дали такий самий вислід, як у *Б.* Угол щелепний = 5 *mm*.

Перейду тепер різні походження *и*, узглядняючи також територіяльне поширення кожного з них.

Збереження праслов'янського *и* та *и* < *ǫ* є признакою східньо-слов'янських мов, південно- та західньо-слов'янських з виїмкою польської. Й південно-карпатські говори, подібно як й українська мова, зберігають їх до нині. Для приміру наведу лиш деякі випадки з кількох сіл, що будуть репрезентувати всі південно-карпатські говори: *za bîd/u, ďîu̯č/yʳnu mal/u*, (Рус-Кривий), *cîl/omu sv/îtu, zaz/uľa, šč/upaṭy, hol/ubyi̯, r/îpu, sk/azui̯ut, nes/ut, k/ažut* (Рахово), *hluch/ыi̯, kud/ы, za š/utu koz/u, tot/u, i̯edn/u* (Драгово), *d/umau̯ vîn, čom/u, za platn'/u* (В. Раковець), *pok/uta, ľ/ude, zm/itnut, d/ušu* (Страбичово), *služ/ыu̯, b/ude, smîi̯/u s'a, ľ/ahnut* (Ворочово), *kľ/uč', kož/uch, chto b/ude, u̯z'/au̯ pol/ycu* (Звала), *pauč/ai̯ka, rad/uha, pr/ošu, k/ošu* (В. Радвань), *už po v/oi̯n'î, na str/edku, m/udrыi̯, prisîh/ai̯ut* (Щавник), *i̯/ucha, kap/usta, kr/užok* (Церніна), *ne r/ušai̯, dr/uhы pan/ove, hľ/adat sl/užbu* (Нікльова), *čo mu potr/îbno, sol/omu, r/uku* (Завадка), *ľ/ubiu̯, kož/uch, pšen/icu, ch/odžu, h/ubы, pišč/učy* (Ольшавиця), *popust/yʳti, dr/uhыi̯, Dun/ai̯ec, vîn mu hv/aryt* (Літманова).

Рефлекс *и* з старого етим. *о*, який колись мусів обіймати далеко більшу область південного Підкарпаття, як то свідчать деякі факти історичної діялектології з нинішнього Земплина,[1] де рефлексом цього *о* є вже *і*, або з був. Бережанської жупи, де рефлексом того *о* є *ü*,[2] або як то свідчать її нинішні

[1] Про зберігання рефлексу *и* < *о* в нинішній Земплинщині, де панує вже рефлекс *і* < *о*, гляди мою статтю „Покрайні записки на підкарпатських церковних книгах" — „Наук. Зборник" тов. Просвѣта в Ужгородѣ, т. VI. (1929), стор. 184—5; там наведений примір Гаврила Бакѹя з запису в селі Радвань на рукописній Євангелії XVII. ст.

[2] На області нинішнього рефлексу *ü* находимо у віках XVI. - XVIII. в грамотах имстичівських постійно *и* < *о*: Которых *листув* сенс, от другихъ *братув*, пѣ в *чум*. — Жалоба имстичівського пана Зейкана з р. 1656, переписана вірно з р. 1551 (Е. Сабов: Христоматія, . . . Унгварь 1893, ст. 49—51); — соборъ *панувъ* — фундаційна грамота Іоанікія Зейкана р. 1676 (Архів мукачівського монастиря); — *залугъ, вусмьнадцят*, грамота имстичівського монастиря з р. 1707 (Архів мукач. монаст.); на *Коновум* дворищу — грамота презвитера Зарѣцкого Григорія з р. 1726 (Архів мукачівського монастиря).

останки цього звука на областях, де він в тих місцях вже майже цілком щез, обіймає дві окремі області з собою не зв'язані а перетяті областю рефлекса *ü* < **o* в долішніх частях Підкарпатської Руси.

Перша область східня починається селами ріки Рускої: Рус-Поляна, Рус-Кривий, Рускова, переходить до Лугу коло Бичкова, займає всі села коло Сиготу, т. в Крачуново, Миково, В. Руну (= Рувну), Бичків, частинно Кобилецьку Поляну, Вишню Апшу і Апшицю а відтак долиною ріки Тересви аж до самої границі до Брустур. Долина Тересви становить границю східню. Північна границя іде через Брустури, Руську Мокру, Нижню Колочаву –Лази, відтак долиною Великої Ріки (Бистрого) від Березова до Хуста, дальше понад Тису, села: Веряця, Королево н. Т., Чорний Ардув, Сасфалу і Гетене. Південну границю творить етнографічна границя з румунським населенням. Друга область замикається рікою Латорицею зі сходу а на заході досягає нині долини ріки Ціроки через Валяшківці аж на Пудгородя. Цю границю творять зі сходу села Павлово, Дубино, Н. Визниця, Іванівці, Старе Давидково. З півночи іде ця границя пасмом полонинським через полонину Рівну та Лютянську Голицю так, що села на південь від цієї лінії лежачі мають рефлекс *u* < *o* а на північ рефлекс *i*. Звідси іде границя дальше на захід через села Стару і Нову Стужицю, Новоселицю аж до Бескідів.

Західню границю творять села: Руська, Смульник, Острожниця, Старина, Стацин, Валяшківці, Пудгородя та села з перехідними говорами: Конюш, Прикопа, Поруба, Колібабці, Гусак, Петровці, а відтак Доманинці, Дравці, Коритняне. Південну границю творить етнографічна границя українсько-мадярська.

Островом є село Ремсніни над Тополею, котре має характер перехідного говору до словацького з рефлексом *u* < *o* а також села Пача і Угорна (між Рожнавою і Смольником), про котрі як острови межи словацькими селами згадує Z. Stieber в XIII/1—2 томі Sbornik-y Matice Slovenskej (1935), стор. 151.

Приміри з області східньої: *snûp*, *hûd*, *pûp*, *nûs*, *vьid pan/ú*, *pan/ûm* (Рус-Кривий), *krûz*, *r/ûdna m/amka*, *dr/ûbnyį* (Рускова), *úč/ar'*, *vúz*, *k/úlko*, *t/úlko*, *pûp*, *ųún*, *stúl* (Бичків), *(ų)ûn pûš/oų*, *úkn/o*, *mûst* (= дорога), *pom/ûh* (В. Руна), *kûn'*, *vûz*, *pûp*, *d/evįäť h/odûų*, *pûšl/y*, *pûd b/ukom* (В. Апша), *u t/ûm sêl/î*, *vûn*, *zaįš/oų ų dvûr*, *pûš/oų* (Новоселиця), *vûl*, *vûc'/a* (Бедевля), *stûl*, *Pûdpl/eša* (Пудплеша), *pûsl/aų*, *pûš/oų*, *chv/ûst* (Буштин), *kûn'*, *k/on'ûm*, *mûį*, *ûn* (Золотарьово), *z/abrûd*, *nûčn/yk* (чоловік, що сторожить в ночі) *vúča'/r'*,

kur (gen. pl.), (Драгово), *pan/û* (gen. pl.), *bar/anûm* (Урмезіово), *k/ûlko, t/ûlko, pûšl/o, sm/îlûs'ť, pereb/ûr, šîs'ť h/odûu̯, kûn'* (Нанково), *k/ûľko, t/ûľko, Č/učkûu̯, Seneget/ûu̯* — назви верхів (Веряця), *nûž, vûl, Ard/û(u̯)* (Чорний Ардув).

Приміри з области західньої: */ozvûr* (Плоский), *v/ûtky* (Порошково), *smerek/ûs'kyi̯, Vûľš/ynky, vûn, snûp* (Раково), *kûn', vûl* (Пузняковці), *zbûch* (praet. від *bosty*), *kûn'* (Жуково), *vûz* (Кальник), *sto r/okûu̯, vûn, dask/ûľko, na t/ûm m/îs'ťî* (Купинувці), *L'achûu̯c/î, a u̯ tûm sêľ/î d/uže chud/obnûm, k/ûnčyk* (Ляхувці), *b/ûľše, H/ûrka* — назва поля (Худльово), *n/arûd, rûh, pûš/ou̯, pûdrosl/y* (Комаровці), *yzb/ûu̯* (Дубровка), *mûcn/yi̯, ûrl/a, vûn, pûš/ou̯* (Дравці), *vûl, pûp, vûz, nûč'* (Коритняне), *pč/ûlnyk* (Оноковці), *pûd, ov/ûn, č'ort/ûu̯ kum* (Невіцьке), *dvoch žebrak/û(u̯), dzvûnk/y* (nom. plur.), *pûd, kûn', ne mûh, u tûi̯ skaľ/î* (Ворочово), *pûp, kûn', v/ûu̯c'î* (Дубриничі), *kûn', pûp, mûst, pûst, vûl* (Кострини), *pûšou̯ s k/ûn'my, /i̯avûr, v/olûm, žûn* (Стара Стужиця), *p/ûi̯dete proh/onom* (Улич), *kûn', p/ûi̯deme* (Колбасово), *kûn', vûl, vûz, mûst, zvûn, m/ûcno, za i̯ednu pûu̯ h/odynы, z v/ыšn'oho kûnc'/a* (Колониця), *kûsť, tûi̯ dr/atve, vûl izb/ûu̯* (Острожниця), *kûn', vûl, nûs, vûz, p/ûu̯noči, pûš/ou̯i̯em, i d/au̯ vûn, tыch dvoch sыn/û(u̯), pûlk/ûrca ž/ыta* (Валяшківці), *na t/ûm z/amku, vûl, pûp* (Пудгородя), *v/ûr'na pûť* (Руський Грабовець).

Також зустрічаємо рефлекс *u*<*o* в селах, що творять острови серед словацької етнографічної території: *kûn', snûp, nûs* (Гельцмановці), *mûst, vûz* (Словінки), *nûs, pûsni den', id/eme do Nov/ûi̯s'i* (Порач), *nuš*<*noč, buk*<*bok* (Пача, Угорна, Z. Stieber: Wieś ruska w Gemerze, Zb. Mat. Slov. XIII. стор. 151).

Спорадично находимо цей рефлекс також на інших областях. Так на західніх областях, де панує натомість рефлекс *i* або *ы*, находимо лиш в поодиноких словах рефлекс *u*. На захід від Пряшова в Шомі, Блажові, Ольшавиці, Обручнім, Орябині: *ûu̯ca; vou̯k ułapił /ûu̯cu* (Ольшавиця).

Те саме замічає й Верхратський: медведы *увцы* барз загубляют (Луково, Верхр. Знд. II, 144), а трівало тому *пул* годіны (тамже Верх. II, 113), слугове уже *пул* мертвы (В. Свидник, Верх. Зн. II, 136). В Руській Порубі сусіднє село Пакостів (Pakostov) називають: *Pak/ust'îu̯*. В Ременінах і Просачі, де словацький вплив зачинає брати зовсім верх, чуємо на місці закритого етим. *o* переважно: *vuz, vun, kun', nus, p/udeme* (в деяких словах однак зберігається в Ременінах *o*: *nos, snop*).

В східніх областях, особливо на області рефлексу *ü*, зустрічаємо ще рефлекс *u*<**o*, найчастіше в односкладових при-

йменниках: *od, pod, po, do;* ці два послідні лиш в зложеннях, бо тоді *o* може приняти положення закрите. Весь майже матеріял опираю на записах Верхратського та Гнатюка, рідше доложую своїми записами.

В прийменнику ***odъ: уддáти* — можешся *уддати*, за кого хочеш (Пузняковці, Верх. Зн. I, 143), сьім раз бӧльшое *уд* сих дерев (тамже Верхр. Зн. I. 135). — (Замічу однак, що Пузняковці належать до говору перехідного, де побіч рефлексу *ӥ* (у Верхр. *ӧ*) виступає також рефлекс *и*); а нак звідалися *уд* нього (Дунковиця, Верх. Зн. I, 145), *уд* нього (Солочин, Гн. Е. З. IV. 33), *уставай ут* стола *ут* свого (Стройна, Гн. Е. З. IV, 56), і *уд* того стали жиды пістриговаті (В. Раковець, Верх. Зн. I, 147), та *ӱдкы* вы гроши набрали (Дунковиця, Верх. Зн. I, 145), журюся, як *ӱдти* ізыйти (Ільниця, Верх. Зн. I, 148), кидь доўжен гроші, а оби *уддаў* (Луково, Гн. Е. З. IV, 70), так *удмолод* (Луково, Гн. Е. З. IV, 73), вітер завійав *уд* мени (Кушниця, Гн. Е. З. IV, 88), оби му борода *утпала* (Кушниця, Гн. Е. З. IV, 91), *ӱтті* треба принести воду (Вучково, Гн. Е. З. IV, 76) а языкы *поудрізовав* (Страбичово, Верх. Зн. I, 130), тыма ключами *поудмыкав* (тамже, Верх. Зн. I, 130), айбо вон не годен быў (буў) *удговоритися* (В. Шард, Верх. Зн. I, 151), та обӧбраўся, ож вон достане царськö(в) донцы *уд* левицы молока (тамже, В. Зн. I, 158), тот далеко *уттӧдь* видить (тамже, Верх. Зн. I, 153), *ӱдтӧдь*, пошла пуд теллицю (тамже, Верх. Зн. I, 154). Мої записи: */ûtc'i* (Заріча), */ûtty /ûtk'i*, */ûttüd'* (Осой).

В прийменнику ***podъ*: не позри леш дома *пуд* стріхоў (Дунковиця, Верх. Зн. I, 146), і як она *пуд* берегом рыла (Влагово, Верх. Зн. I, 150), ныколи йому ся было *пудняти* (тамже, Верх. Зн. I, 150), *пуднялася* на крила (тамже, Верх. Зн. I, 150), *пуд* котлом (Солочин, Гн. Е. З. IV, 34), І сам пушоў *пуд* йиден мйст (тамже, Гн. Е. З. IV, 36), поклаў *путпис* (Луково, Гн. Е. З. IV, 72), *путписáўсьа* (Луково, Гн. Е. З. IV, 74), *пуд* берегом (Влагово, Верх. Зн. I, 150), *пуд гунеў* (В. Шард, Верх. Зн. I, 151).

В прийменнику *po*: *пушли* ў порожны (Солочин, Гн. Е. З. IV, 34), а тот *пушоў* пізріў *пуд* стріхоў (Дунковиця, Верх. Зн. I, 146), та *пушоў* ягнел (Пузняковці, Верх. Зн. I, 135), та газда *пушоў* назад (тамже, Верх. Зн. I, 136), цы не *пушлам* ти хльіб істи (Лучки, Верх. Зн. I, 132), бо доти дийаволи *пуйдут* на обіт (Вучково, Гн. Е. З. IV, 77), шчасливо жили, доки йім сьа ни *пурвали* жили (тамже, Гн. Е. З. IV, 80). Мої записи: *pûdl/avyna, pûdh/ollyna* (Осой).

В прийменнику *do*: синс не *дуйдеш*, бо там не такі мудрі, та не *дуйшли;* аж бись *дуйшоў*, та туй майиш йидну скльаничку (Вучково, Гн. Е. З. IV, 76), айбись *дустаў* (тамже, Гн. Е. З. IV, 77).

Рефлекс *u*<*o* находимо на згаданих областях й в поодиноких словах: за злодія, што *кучеў* заломиў ся до хыжи худобного чоловіка (Дубрівка, Верх. Зн. I, 149), та уддаў *уллови* (= урлови) (Солочин, Гн. Е. З. IV, 37), *ун* там буў ў вароши (тамже Гн. Е. З. IV, 78), постинав всьі шість *голув* (Страбичово, Верх. Зн. I, 128), няй *Буг* приймє (В. Лучки, Верх. Зн. I, 135), злодьій *крузь* отвертый оболок ускочив (Дубрівка, Верх. Зн. I, 149), йак го випустили *крузь* ворота (Вучково, Гн. Е. З. IV, 79), буў *тулько* а *тулько* дній (тамже, Гн. Е. З. IV, 78), і не плакаў *бульше* (тамже, Гн. Е. З. IV, 78). Крім того в Сускові чув я *l/ûda* на **lodьje*. В Лютій, де рефлексом *o* — *i*, чув я: *hün'*, *hün'*, *ne bîž!*

Ці явища зовсім природні. Їх можна уважати як останки давно пануючого на великій області південно-карпатський рефлекса *u*<*o*, які може піддержуються ще у свідомості й близьким сусідством цих рефлексів на областях, де вони ще вповні живі. З подібними явищами зустрічаємося нині в говорах лемківських й по боці галицькім. Численні докази того приводить Верхратський у своїй студії: „Про говор галицких лемків[1].

Звук *'u*.

М'який відтінок *u*, який ми означаємо через *'u*, є не лиш продовженням старого *'u* та *jǫ*, но також рефлексом етим. *e*, *o* в закритих складах перед твердими приголосними. По *š*, *ž*, *č*, *šč* в наслідок затрати давньої м'якости на деяких областях чуємо там твердий відтінок *u*. По губних, задньо-піднебінних (гортанних) та по плавнім *r* перед *'u* розвивається перехідний звук *i̯*: *v/i̯iuc* < **vedlъ*, *m'i̯uc* < **metlъ*, *v/i̯ul* < **volъ*, *b/i̯ub* < **bobъ*, *k'i̯un'* < **konь*, *r'i̯uk* < **rokъ*.

Наперед підчеркнути мушу, що вже на кінці своїх екскурсій в серпні (20—22) 1931 найшов я до тепер невідому появу на області південно-карпатській, а то рефлекс *'u* (*iu*) на місці етим. закритого *o*. Явище це обіймає вповні всі **o* закриті в селі Завадці (на південний схід від Списької Нової Всі) а в селах Порач, Словінки на схід від Завадки находимо лиш останки, ограничені на поодинокі слова. Натомість у прочих словах це *'u* отверділо. Села ці, сховані між горами, зберігають мабуть давну старину побіч інших старинних явищ як рефлекс *ie*<*ě* по губних, що лучить їх з говорами запопрадськими на спиській Магурі (за Попрадом).[2] В Завадці за-

[1] Іван Верхратський: op. cit. стор. 23: *вувця*, *домув*, *ружний*, *пуўтора* і т. д.

[2] Про це див мою статтю: Фонетика говору села Завадки на південнім Спиші на Словаччині. Sborník Matice Slovenskej, r. XIV., č. 1. (1936), стор. 81—82.

писав я численні приміри цього явища, котрі й наводжу: *v'i̯ûz* < **vozъ*, *v'i̯ûł* < **volъ*, *z v'i̯ûłmi*, но *ťvûi̯*, *cerkv'i̯ûᵘ* (gen. pl. < *cerkov*, *mn'ûi̯* < **moj*, **m'i̯ûst* < **mostъ*, *m'i̯ûḥ* < **mohlъ*, *bab'i̯ûᵘ*, *chlop'i̯ûᵘ* (gen. pl.), *n'ûž*, *n'ûč'*, *žen'ûᵘ* (gen. plur.), *ďûm*, *g/azďûᵘ*, *sťûl*, *p/oťûm*, *ťûi̯* (gen. i dat. sing.) — *z ťûi̯ n/oči*, *ku ťûi̯ n/oči*, *v/oľûᵘ*, *v/oľûm*, *p/oľûᵘ*, *s/eľûᵘ* (gen. pl.), *r'i̯ûk* < **rok*, *r'i̯ûḥ*, *r'i̯/ûvno pole*, *par'i/ûbka* (gen. sing. < *par/obok*), *kr'i̯/ûkva*, *p/or'i̯ûḥ*, *mať/iri̯ûᵘ* (gen. pl.), *k'i̯ûn'*, *p/ok'i̯ûi̯* (< *pokoi̯*), *sk'i̯ûrn'i* (< *skorn'i*), *k'i̯/ûnca*, *k'i̯/ûncu*, *k'i̯/ûncom* і в дальших відмінках, *h'i̯/ûršyi̯*, *d/of(ḥ)i̯ûi̯ noči*, *n/oč'i̯ûᵘ*, *k'i̯/ûnc'ûᵘ*. З цих примірів бачимо, що перехідний звук *i̯* появляється по всіх приголосних з виїмкою зубних, котрі перед цим *'u* паляталізуються.

Замітніше, що назвукове *o* також при переголосі на *u* дістає *i̯* і ми чуємо там замість **onъ* > *i̯ûn*. Зате замість *ovca* чуємо там *ûu̯ca* без назвучного *i̯*.

В Порачі чув я цей відтінок *'u* лиш в слові: *poťûm*. В прочих випадках *u*: *vûl*, *kûn'*, *vûz*. В Словінках: *tv/ar'i̯ûḥ*, *r'i̯ûḥ*, *r'i̯ûk*, впрочім лиш: *vûz*, *kûn'*, *mûst*.

М'яке *'u* поширене також як рефлекс етим. закритого *e* на цих областях, де рефлексом закритого **o* з'являється *u* або як напослід було сказано *'u* а в деяких категоріях також й на областях рефлексів **o* > *i*, *ы*. В наслідок цього ми бачимо, що процес перезвуку закритого **e* на областях рефлексу *i*, *ы* ще не скінчений, бо не всі категорії слів докінчили свою еволюцію в напрямі до *i*. В сполуці з губними та плавним *r* витворюється перехідний звук *i̯*, по середньо-піднебінних м'якість *u* затрачується.

Подібно як й при рефлексі *u* < *o* рефлекс *'u* < *e* обіймає дві суцільні але відділені від себе області: східню й західню. Границі східньої области покриваються в цілості з границями *u* < *o* з виїмкою північної частини ріки Тересви, а також В. Апші, Бичкова, В. Руни, де не всі категорії слів з етим. закритим *e* мають рефлекс *'u*, но *i*: *ľîd*, *mîd*, *pryn'îs*, *pryvîz*, *pryvîu̯*. (Подібне явище на ріці Боржаві на області рефлекса *ü* < *e*, *o*.)

На заході находимо знов дві неоднакові області. Перша з них криється з областю рефлекса *u* < *o*, обіймаючи всі категорії слів аж до области долішнього Уга, де в кількох селах подібно, як й в пословачених говорах земплинських, шариських тай спиських, находимо в формах конюґаційних в часі минулім від слів *nesty*, *vezty* — *n'îs*, *vîz*. На другій області рефлекс *'u* (*u*) появляється лиш в певних категоріях слів, а це находимо на області рефлексів закритого *o* > *i*, *ы* або й *e* > *i*.

Відносно першої східньої области, то явище це починається

від сіл, положених в долині ріки Рускови, а то Рус-Поляни, Рус-Кривого та Рускови, де всі категорії слів з етим. закритим *e* мають рефлекс *'u*: *pryn'/ûs*, *pryvi̯/ûz*, *popľ/ûh*, *zamn'/ûh*, *mn'ûd*, *ľ/ûd*, побіч *med*, *led*, *i̯ašč'/ûrka*, *r/ыbar'i̯/û*, *n/ûchťû* (gen. pl.), *i̯ûi̯*, *yd n'ûi̯*, *na n'ûi̯*, *na n/ašûi̯*.

Околиця Сигота, т. є. села: Луг, Бичків, Крачуново, В. Руна, В. Апша знають перезвук *u*<*e* лиш в деклінаційних категоріях, так в gen. pl. м'яких *-o* пнів, займенників *ona*, *ses'a*, та в кількох словах інших: *d/ai̯me i̯ûi̯*, *što bы mы s'ûi̯ ď/îu̯činc'î podarov/alы*, *šîs'ť*, *z'/aťû*, *ž/ênc'û*, *i̯ašč'/ûrka* (В. Руна), но: *ľîd*, *mîd*, *prыn'/îs*, *prыv/îz*, *prыvîu̯* (В. Руна); *na syn'ûi̯ rîc'î*, *dau̯ i̯ûi̯ isty* (Бичків), *na n'ûi̯* (В. Апша).

Спорадично зустрічаємо *'u* в пасмі підбескідськім між Свидником та Біловежою під Бардієвом. У В. Свиднику зазначує Верхратський: *повюл* их до долины (Зн. II, 135), в Бехерові: где бы та такий хлыб великый *пюк*, як ся *хпюк* (Зн. II, 121). Таке ж явище находить Гнатюк в Кружльовій: йак *принюс* тото дому а ґазда *нюс* кота ў міху (Е. З. IX, 112). Подібне і я записав в Біловежі: *šč'ûtka*, *i̯ašč'ûrka*. — В інших категоріях слів на цій області находимо рефлекс *'i*<*e*. Гляди стор. 52. Дальше на захід від лінії Біловежа—Варадка рефлекс *'u*<*e* є знов пануючим за виїмкою займенника особового 3. особи жін. р. однини, де *e* лишається без перезвуку (*i̯ei̯*), та деяких слів як: *šč/etka*, *med*, *led*, де *e* або не підлягає перезвукові, або під впливом словацьким переходить в *i̯a*, *'a*: *mi̯ad*, *ľad*: *pr/yvi̯ûz*, но *pr/yn'îs*, (Ґерляхів), *i̯a pr/yvi̯ûł ko/n'a*, *pr/yvi̯ûz sn/opы* — но *šč/etka* (Шом, Ганіґівці, Київ), *pr/yvi̯ûz m/andľî*, *z/ami̯ûu̯ ch/ыžu*, *z/apľûu̯*, (Ястреб), *pr/yvi̯ûz* — но *med*, *led*, (Орлів), *ľûd*, *mi̯ûd* (побіч *led*, *med*), *pr/yvi̯ûu̯*, *pr/yvi̯ûz* (Обручне), *fťûk*, *chpi̯ûk*, *pr/yvi̯ûz*, *pr/yn'ûs* — но *led*, *med* (Блажів), *pr/yvi̯ûz*, *pr/yn'ûs* (Камінка). Зате дальші села за Попрадом, як Орябина, Літманова оп'ять виказують рефлекс *'i* < *e*; *ľîd*, *mi̯îd*, *pr/yvi̯îz*, *pr/yn'îs* (Орябина, Літманова). Але В. Липник, як виказує Гнатюк, в цім огляді підпадає під словацький вплив, виказуючи відтінок якогось вузького *e*, котре Гнатюк зазначує через *ę*: *прінъęс*, *прiўęз*. В Остурні однак *e* в цих випадках піднадає під польський вплив, бо в цім випадку маємо рефлекс **o* > *ó*, то є звужене *o*, як то зазначує у своїй студії Josef Víra: Hláskosloví osturňského hovoru, Sborník Matice Slovenskej VIII, ст. 78.

Звук *u* в цих випадках є звуком паляталізованим і в артикуляції він пересунений вперед. Місце його артикуляції середнє піднебіння.

В Колочаві — Лаз, котра лежить в сусідстві говору з переголосом *e* > *ü* а відділена від прямого сусідства говорів

з *e* > *'u (ju)* лісами та горами на 20 *km*, рефлексом закритого старого *e* по губних не є м'яке чи там прейотоване *'u—ju*, але лиш *u*: *isp|ûk bar|ana, ja už|e v|odu v|ынûs, ja kor|ovu pryv|û(ų), v|ывûų n'a brat ų ch|ažču*, але ще: *v|ыplû plût, izhr'j|ûb s'îno, zvûr ľûk*. Це очевидно новий процес під впливом затрати *j* у сусіднім говорі з рефлексом *ü*.

Окремим явищем треба уважати рефлекс *u* < *e* на цілій області на захід від Уга по середньо-піднебінним *ľ*. На місці *večer* ми чуємо: *v|eč'ûr, večûrn'a, na več'ûrku*. Замітив я це в Рокитівцях, Сукові, Р. Порубі, Млинарівцях, Ястребі а Верхратський нотує у Вапеннику, Лівові, Чірчу.

Накінець знов зазначу, що *e* зберігалося не лише у словах: *led, med*, але й в морфологічних категоріях а то в dat. loc. sing. займенника особ. ж. *ona*, вказівного *ta* на областях або сусідніх зі словацькими говорами, або зовсім західніми: *dał iem jej, na tej cerkvy* (Рафаївці), *dał jej* (Шом), *na n'ej, dau j'je* (Ястреб), *s tej strani* (Вісланка), *бо ей обіцяв телл* (Уяк, Верх. Зн. II, 119). — Про це диви також деклінація займенників: *pry n'ûm, na s|yn'ûj, na n'ûj, dau jûj jisty* (Бичків), *na n'ûj, dau jûj* (В. Апша), но подібно як в В. Руні: *ľid, mîd, pryn'îs, pryvîz*, а те саме й повище Нересниці. За тим виїмком находимо оп'ять дальше на тій самій області, що *u* < *o*, лиш *'u* < *e*: *ľûd* (Руська Мокра), *vjûz, n'ûs, ľûd, ľ|ûtka, vûčar'j|û* (Дубовє), *mn'ûd, ľûd* (Новоселиця коло Нересниці), *ľud, mjûd, ľ'|ûtka, pryn'|ûs, pryvj|ûh, tkač|ûų v|ečûr* (Бездєвля), *uľ|ûk, un'ûs, j|ûj, pryvj|ûh* (Драгово), *koroľ|ûs'ka, na n'ûm, chl|opc'ûų, car'j|ûų, bohač|ûų* (Нанково). Виїмку творить однак село Липша, де находимо рефлекс *i* < *e: mîd, ľid, zamîų, pryvîz, pryn'îs*, но *ľ'ûtka*. Це стоїть в зв'язку з сусіднім селом Липецькою Поляною а дальше з Довгим, де рефлексом **o* закритого є *ü*, а рефлексом закритого **e* є *i* у випадках: *pryn'|îs, pryv|îz, zam|îų, ľid, mîd*, але *ľ|ütka, dau jüj, m|ojü(j)*.

Друга область відповідає, як було вже сказано, з певними незначними ограниченнями області перезвуку *o* > *u*. Починається вона від сходу селами, що лежать по за долиною Латориці а тягнеться аж до ріки Цироки: *v svoj|ûm, zavj|ûų* (Кушиновці), *ľ|utka, v|eč'ûr* (Кайдановo, Черленьово), *car'j|ûų pek|ar'i, pryvj|ûų, ta jûj kaz|aų* (Комаровці), *kraľ|ûų's'kyj syn, ptak joh|o pon'|ûs* (Дравці), *ľûtka pč'ûľnvk* (Оноковці), *spjûk, zamjûų, pryn'ûs, pryvjûz,*

na n'ûį daų įûį (Коритняне), *ja košar plûų, ja chyžu zamľ/ûų, tot pes uľûk, pryviûų* (Ворочово), *pryvį/ûh, įûį* (Раково), *ť/ûtka, pryn'ûs* (Дубриничі), *v/eď'ûr* (Пастілки), *pryn'/ûs* (Кострини), *ťûtka, šťûtka, pryvį/ûz, pryn'ûs* (Стара Стужиця), *zavį/ûų, zapľ/ûų, n'/ûs, zamį/ûų* -- але побіч того не в зложених дієсловах *n'îs, plîų, vîz, vių* (Убля, Брох: Угрр. нар., ст. 109), але в граматичних формах, а то і loc. sing. займенників особових і вказівного *ses', ses'/á* жін. р. та loc. sing. masc. -- все *'u: įûį, s'ûį, moįûį môįum* (Убля, Брох: Угрр. нар., ст. 97--99), *na n'ûį, daų įûį, ťûtka, šť'ûtka* (Пудгородя, Р. Грабовець, Острожниця), *ť/ûtka, šť'/ûtka* (Звала, прочі категорії *ü: daų įüį, na süm boc'î*), *pryvį/ûz, uľûk* (Улич). -- Натомість в таких випадках, як форми часу мин. від: *vesły, vezły, nesły, uteċy*, находимо рефлекс *i: pryvîz, uľîk, pryvîų, pryvîz* в селах на захід від Уга: Колбасово, Руніна, Тополя, Р. Грабовець, Пудгородя, Хлівище а навіть і в Завадці: *pryvįîz, pryn'îs*, що лучиться з областю сусідньою, де находимо переважно рефлекс *i* < *e*, а в згаданих дієсловах і на області східньо-словацькій, чи там пословачених говорів.

Звук ü.

Лябіялізований звук *i* — *ü* появляється як рефлекс старого, закритого *o*, *e* в говорах південно-карпатських, виступаючи на суцільній області між рікою Боржавою а зглядно хребтом гірським, що іде з півночи на південь по лівім боці Боржави та ріки Латорицею, замкнений від півночи пасмом полонинських гір, на західніх областях находиться він лиш островами.

Артикуляційно означають його як звук високого підняття, переднього ряду, вузький заокруглений (high-front-narrow-round). Цей характеристичний звук, питомий також українським північним говорам, зберігся на доста великій області між областю східнього та західнього рефлексу *u* < *o* а на південь від рефлексу *i*. Зазначити треба, що початок цієї області на півночі сягав поза пасмо полонинське аж до Волового, Нижнього Синевира і Колочави-Горба. Сповення цих сіл з областю, що лежить на південь від високих Боржавських полонин, пояснюється старими дорогами, що ішли саме полонинами від Волового на Лисичів—Довге а крім того на явище рефлексу *ü* < *o*, *e* в цих селах треба дивитися як на останок явища, що колись розширялося і в пасмі підбескідськім а також й на північній стороні Карпат. Свідотством цього може служити: 1) спостереження галицького граматика початку

XIX. ст., Івана Могильницького, що рефлекс *і* < **о* подібний до француського *u*,[1] 2) відтак помежні назви підбескідських сіл, записані ще в 1863—66-тих роках минулого століття як відповідь на анкету Fr. Pesty-го, де прим. в Ростоці записано: *Javürnik*, *Bazü veršok*, в Репіннім: *Beljüvcova*, в Прислопі *Uhrinüski;* в Подобовцях: *Miskerü*, *Gecü*, в Новоселиці: *Čopüski*, *Petrüvci;* в Изках: *Zorulüski;* в Голятині: *Lachüvka*, *Bračakü*, *Ilkü*.[2]

Границі перезвуку **о* > *ü*, ідучи від півночи, можна повести так: Колочава-Горб Нижній Синевир, Стригальна, Воловий, Лозянський, відтак на південь через села: Бистрий, Липецьку Поляну, Довге, Заднє, В. Раковець, Рокосов, В. Копаню, Севлюш, Чуму, Сірму, Шашвар, Еґреш, Ардовець і дальше на південь, як свідчить о тім стаття Івана Бережанина, післана Орлаєві в р. 1827, в долішню землю, комітати Уґоцький, Сукмарський – Сатмарський і Сабольчський.[3] Від півночи переходить це явище через полонини Боржави на Березники, Керецькі, відтак на захід долиною річки Дусини та Солявки на Сваляву, на північ до Нелінина, Сасівки, через Ганковицю на Уклин під Грабоницю, відтак на південь через Поляну, Дешковицю, Солочин, Голубінний, Сусково, Обаву, Шелестово почасти й Пузняківці, здовж ріки Латориці через Розвиґово, Н. Давидково, В. Лучки, Страбичово, і Ґоронду до етнографічних границь мадярських. На західній язиковій області появляється цей звук *ü* також як рефлекс старого закритого *о* островами в селах: 1) *Звалі* під самим Бескідом над горішньою Цірокою; 2) *Кобильниці* над Топлею; 3) в *Ольшавиці*, *Н. Репашах* над Торисею. Звука цього в літературних пам'ятках давніх століть не передавали, мабуть задля недостачі кириличного знаку. Замітно однак, що в кількох грамотах, а то в даровій грамоті Улашина з р. 1654, в жалобі мстичівського пана Зейкана з р. 1656, в одній грамоті 1707 р. (всі вони в Архіві мук. монаст.) находимо все написання: *тилко*. Чи це передача *ü*, чи може літературний спосіб писання по взорам галицьким, де часто находимо написання: *тылко* – годі рішити. Також в грамоті ієромонаха Никефора, ігумена мстичівського, з р. 1749 находимо подібний спосіб писання в іншім слові: *оу вишнѣм поли зарицкимъ*. Но, як видно, буквою

---

[1] Михайло Возняк: Фільольоґічні праці Івана Могильницького. Українсько-руський Архів, видає Істор. філос. секція Н. Т. ім. Ш. у Львові, т. V. Львів 1910, стор. 83.

[2] A. Petrov: Karpatoruské pomístní názvy. Praha, Česká akademie věd, 1929; стор. 8, 10, 19, 21, 22, 23.

[3] И. С. Свѣнцицкій: Матеріалы по исторіи возрожденія Карпатской Руси I. Львів 1906, стор. 50.

и передавав автор також ы та *ъ*, та через це цей запис не представляє нам певної філологічної вартости.[1]

В XIX. столітті зазначили цей звук Іван Бережанин у згаданій статті до Орлая, передаючи його латинськими *eu* на спосіб французький, або *ö*, *ü* на спосіб мадярський.[2] Замітив його й Лучкай та порівнав його до угорського *ü* а французького *u*.[3] Зазначували його *ǔ* Верхратський та Гнатюк також не однаковим способом через *ö*, знаки, які в фонетичній азбуці означають інший звук. Гнатюк (Е. З. III, стор. X.) зазначує, що воно виговорюється як німецьке або мадярське *ü*.

Коли звук *і* < *о* зм'ягчує майже все зубні приголосні, то *ü* < *о* не має сили палятalізуючої на ці приголосні. Приголосні зубні в сполуці з *ü* є тверді.

Наводячи приміри цього явища, подам в першій мірі свої записи а як доповнення записи Верхратського й Гнатюка: *stül*, *vül*, *b|ülše*, *t|ülko*, *vüč|ar'*, *spüd s|onc'a*, *pan|üm* (Н. Синевир), *zar|übkы*, *tudы s'|i̯ut vüs|a č|ytavo* (Горб), *v|üs'îm čas|üu̯*, *d|vac'at' l|itrüu̯*, *r|üšča*, *nüž*, *üstr'i̯a*, *kol|ütka*, *müst*, *spüd*, *pered vor|üt*, *snüp*, *pr|übi̯es'a*, *zat|ün*, *v|üča br|yndza*, *v|ülcha*, *kün'*, *h|ünba*, *b|üžba* (Воловий), *n|üchti*, *vыzür*, *k|üstočka* (Н. Бистрий), *zytüu̯k|ы*, *iz Berezn|ykü* (Березники), *Proch|üdnы̯*, *Lau̯r|ü(u̯)*, *moz|ül* (Керецькі), *s|ülöu̯*, *hüdteper|îšne*, *k|ülko* (Липецька Поляна), *žyd|üs'kы̯*, *mukač|üs'kы̯*, *b|ülšы̯*, *radüsl*, *sül*, *nüs*, *vül*, *usküč ys voza*, *vüz* (В. Раковець), *püdeme s'îsty* (Чома), *hürk|ы̯*, *r|üšča*, *dol'ü*, *Büh pom|üh* (Имстичево), *püzn'|îše* (Осой), *stül*, *nüs*, *vüz*,, *k|üstka*, *v|üs'îm*, *r|okü(u̯)* (Заріча), *stül*, *vül*, *k|üz'ba* (Загатя), *kün'*, *püp* (Лалово), *v|üs'am*, *d|üi̯du*, *püdu*, *v|ütkül*, *o|vün* (Страбичово), *müi̯ sын*, *vün*, *püš|ou̯* (В. Лучки), *kün'* (Нов. Давидково), *v|ütsy* (Підгородь), *por|üh*, *žyd|üm*, *vül* (Сусково), *sül*, *Sas|üu̯ka*, *vol|üu̯*, *p|otük* (Свалява), *stül*, *b|ülše*, *rük*, *müi̯*, *p|otük*, *v|oľüu̯*, *Ozv|ür*, *potüm* (Поляна), *kün'*, *vüu̯c'|a*, *domü*

[1] Д-р І. Гeрончький в статті: Jazyk Podkarpatské Rusi, II. Literární jazyk Podkarpatské Rusi. — Československ. vlastivěda III, на стор. 485, прим. 1. є склонний уважати написання Текіського рукопису з XVII. ст. *о тюмь, годювля* за фонеми, що відповідають нинішнім: *о tüm, hodüľa*, що може бути зовсім правильно. Натомість написання: *грюмь, мюдь, тюжь* в Ракошинськім Сонпику шариського походження можна скорше уважати за перезвук *о ·'u (iu)*, чого доказ маємо ще нині в говорі Завадки коло Спишської Нової Вси, як за перезвук *о ·ü*. Більше таких примірів я привів в статті: Фонетика говору села Завадки... Sborn. Mat. Slov. XIV/1. стор. 81—82, а крім того на вкладній рукописної Євангелії села Вепеції в Шариші під р. 1725 стоїть: на пьмицкои долѣкй, и на сокѣпюскю... (Наук. Збор. тов. Просвіта в Ужгороді IX. стор. 80).

[2] Свѣнцицкій: Матеріялы... op. cit. стор. 49.

[3] M. Lutskay: Grammatica slavo-ruthena, Budae 1830, стор. 5.

(Неліпено), *vün*, *nüs*, *snüp*, *vüz*, *v/üč'ko*, *s/oncüu̯*, *tüu̯ č'/ornüu̯ m/ûs'î* (Стройно), *vüz*, *vüsîm*, *kün'*, *na č'/ornüm kon/y*, *h/orodüu̯*, *l/oktüu̯* (Крайня-Мартонка), *вöвцы*, *пöдля*, *пöп*, *бöльшv*, *овöн*, *стöл* (Пузняковці, Верх. Зн. I, 133–7), *вöн*, *потятöм*, *пöшла* (Дунковиця, Верх., Зн. I, 145), *домö*, *топöр*, *вöвцы* (Ільниця, Верх. Зн. I, 148), *ід єднöй водьі*, *пöп*, *вöн*, *домöв*, *кöстя*, *вöвчарь* (Влагово, Верх. Зн. I, 150), *грöш*, *овöн*, *дöстане*, *вöвцям*, *домöвства* (Вишній Шард, Верх. Зн. I, 51) тай пйать *козöў* купіть (Дусино, Гн.Е. З. III, 213), *увöйшоў* потиху (Стройно, Гн. Е. З. III, 152), *вöн сьа* зрадуваў (Стройно, Гн. Е. З. III, 150), *ґаздöўство* (Солочин, Гн. Е. З. III, 97). На області ріки Боржави в Кушниці, Заднім а також у Вучкові Гнатюк цього явища не зазначує, а передає його прямо через *і*: *збір*, *бік*, *ніч* (Задня, Е. З. III, 150), *віч/ар*, *топір*, *в/изір*, *піп* (Кушниця, Е. З. III, 137–8), *кальвіньіў*, *руснакіў*, *він*, *піп* (Вучково, Е. З. III, 113).

За виїмки від цього звукового закона була бесіда при рефлексі *u* < *o*, *i* < *e*.

На області західній находимо це явище лиш маленькими островами в числі одного або двох сіл. В був. жупі Земплинській під самим Бескідом на границі рефлексів *u*, *i* < *o* в одинокім селі Звалі – а село це споминається вже в XIV. столітті[1] *püu̯n/ica*, *b/üľšыi̯*, *vül izb/üu̯*, *na tüm bôc'î*, *na kotrüm bôc'î*, *kün'*, *nüs*, *püdu*, *snüp*, *müst* (Звала). Другий острів, це село Кобильниця у бік дороги Ременін-Ґіральтовців: *nüs*, *müi̯*, *vül*, *kün'*, *püp*, *vüz*, *v/üu̯c'a*) Кобильниця). При артикуляції *nüs*, *i̯alüu̯ka* замітний був перехід *o* в лабіялізоване ы, звук пересунений більше взад. Це явище не чуже й сусіднім говорам, ограничене однак до слова *šыst* < *šest*. Третій острів, це села Ольшавиця та Н. Репаші під горами Браниско поближче Левочі: *kün'*, *vüz*, *vüu̯* (= **volъ*), *stüu̯*, *süľ*, *snüp*, *d/üdna* (= *do dn'a*), *tr/üu̯ka* (трилисток команиці), *n/arük*, *k/üsc'î*, *p/üšľi*, *p/otüm*, *od br/atüu̯*, *dau̯ br/atüm*, *žыd/üu̯ka*, *Püprüč* назва — сусіднього села (Ольшавиця).

Цей звук *ü* появляється також в Кобильниці на місці давнього *u* у формах конюґаційних часу теперішнього кляси *-ovati*: *čolov/îče vыtolk/üi̯ mi to*, *i̯a beš'id/üi̯u č/ysto po r/uskы*. Гляди про це в морфології та при звуках *i*, *u*, ы, > **o* на областях на захід від ріки Ціроки, стор. 54–56, 303.

Звук *ü* є також рефлексом старого, закритого *e* перед твердими складами. В артикуляції не різниться цілком від *ü* < *o*

[1] Др. Василій Гаджеґа: Додатки до исторіѣ русинôв и руських церквей в був. жупѣ Земплинскôй. Науковый Зборник тов. Просвѣта в Ужгородѣ, рôчник VII.–VIII., 1931, стор. 157.

за виїмкою тих випадків, коли це *ü* м'якчить попередні приголосні, котрими можуть бути лиш зубні. В тих положеннях *ü* пересувається в артикуляції незначно вперед.

Із загального правила м'якчення попередніх зубних приголосних рефлексами старого замкненого *e* > *i*, *'u*, рефлекс *ü* починає вимикатися і вирівнюватися до твердого *ü* < **o*, котре, як було вже сказано, утратило силу м'якчення. Область поширення рефлексу *ü* < *e* в основі криється з областю *ü* < **o*. Виїмку становить долина ріки Боржави від Березників аж до Заднього, дальше села Липецька Поляна, де місто цього звука находимо в певних категоріях слів *i* (гляди стор. 51).

Також *ü* в островах на західній області південно-карпатський не всюди найдемо. Жив він ще лиш у Звалі. Приміри:

mi̯üd, *zav|üz*, *pryn'|üs*, *uč|ytelüu̯* (Свалява), *pryv|üu̯*, *pryn'|üs*, *ť|ütka*, но *med*, *led* (Поляна), *u s'üm r|ôc'î*, *u n'üi̯ pryv|üu̯*, (но *med*, *led*), *na n'üm*, *na n'üi̯*, *š'|ütka* (Стройно), *na n'üm*, *k'|ütka* (< *ť|ütka*), *v|ečür*, *pryv|üh*, *zam|üh* (Страбичово), *ľüd*, *mn'üd*, *pryn'|üs* (Лалово, Загатя), *na nüm*, *na n'üu̯* (Ростока), *na n'üm*, *na nüi̯*, *upľ|üh*, *dvac'at stupn'|ai̯üu̯*, *süu̯ k|as'c'î kon|êc'* (Имстичово), *ť|ütka*, *ľüd*, *mn'|üd*, *pryv|üz*, *zapľ|üch* (Заріча), *v|ečür*, *ľüd*, *mn'üd*, *i̯üu̯*, *tütka* (В. Раковець), *ľütka*, *i̯üu̯*, *id mo|i̯üu̯ chыžî* — но *pryn'|îs*, *pryvî|u̯*, *ľîd*, *mîd* (Довге), *ť|ütka*, *üu̯ (dau̯iem üu̯ isty)*, *u moi̯|üu̯ chыžy* — но: *pryn'|îs*, *zam|îu̯*, *ľîd*, *mîd* (Керецькі), *ť|ütka*, *dau̯ i̯ü(i̯)*, *moi̯|ü(i̯)*, *šť'ü|tka* (Липецька Поляна), *na s'üm b|ôc'î*, *ľüd*, *p|oťük* (Н. Бистрий), *pryv|ü(ḥ)*, *pryn|üs*, *zam|üu̯*, *ť|ütka*, *šťütka*, *i̯aščürka*, *na nüi̯*, *na süm bôc'î*, *na süi̯ storôn'|î* (Воловий), *müd*, *ľüd*, *pryv|üu̯* (Н. Синевир), *pry süu̯ ťîsnôť|î* (Колочава—Горб). Навсьду ще кілька примірів, записаних Верхратським: увидыла ож *üü* волося урізано (В. Лучки, Верх. Зн. I, 132), дасть *üüy* сто сріберних (Пузняковці, Верх. Зн. I, 135), а *черцьüв* не было вже (тамже, Верх. Зн. I, 137), двадцять і *вüсьім* сыл (*сül*) (Ільниця, Верх. Зн. I, 148), та *лüг і тот* (тамже, Верх. Зн. I, 149), пудскакуючи *утük* за *вöвцлми домöв* (Влагово, Верх. Зн. I, 150), тко буде у *нüм* за царя, в *нашöм* крайі (Вишній Шард, Верх. Зн. I, 152), кум *понüс* до цыганина плуговс желызо (Страбичово, Верх. Зн. I, 128). Гнатюк цього рефлексу не зазначує окремим знаком, записує цей звук як *i*: на *сыім* світы (Стройно, Гн. Е. З. III, 65), не поможеш ти мені на *сыім* (Вучково, Гн. Е. З. IV, 79).

Но стрічаються на цій області й виїмки цього фонстичного правила, які, правда, появляються як зовсім природні явища у селах окрайних, сусідніх з рефлексом *'u* < *e*. Це замітив Верхратський в Пузняковцях, де говір є під оглядом ре-

флексу *и*, *ü* < *о*, *е* перехідним, а навіть хилиться нині зовсім майже в більшості до *и*, а Гнатюк знов зазначує рефлекс *'и* у Вучкові: а вöн *понюс* вöтцю собі (Пузняковці, Верх. Зн. I, 135), чоловік *нюс* у млин віко кындирицьі, *принюс* домüв (В. Лучки, Верх. Зн. I, 131), Христос *люг* за *кöш* (Страбичово, Верх. Зн. I, 131), *отцю нюс воду* (Вучково, Гн. Е. З. IV, 76), жебим йім води *приньус* (тамже, Гн. Е. З. IV, 77) а також в Н. Бистрім: *lüd*, *poťük*. На острові західніму в Звалі зберігся цей звук в більшім числі категорій граматичних, а то в середині слів: *ť/ütka*, *š'ütka*, в деклінації займенників особових (3. особа одн.) та займенника вказівного *ses'*, *s'a*: *dau̯ i̯üi̯*, *na nüm*, *na süm bôcî* — але *led*, *med*. Також появляється цей звук на місці **e* в слові *šüsť* < *šestь*. Ця послідня фонема появляється і в Кобильниці та Ольшавиці і Н. Репашах. В цих послідніх двох селах по *ü* витворюєся ще перехідний звук *i*, так що місто *šesť* чуємо там *šüi̯st*. В інших категоріях в цих послідніх трьох селах мені цього звука *ü* < *е* не довелося чути.

Зрідка в околиці Имстичова під впливом або лябіялізації наступного *u̯*, або прямо аналогії переходить на *ü* також *i*<*ѣ*: *ďüu̯ka*. Те саме явище замітив я і в Неліпині: *cüu̯ka*, в Солочині: *ľ/üťüs'*, *čolov/ük*. Подібно в Страбичові і В. Лучках.

Крім цього підпадає такому переголосові *u* хоч чуже, хоч первісне, наколи воно найшлося в закритім складі: *küchn'a* (Заріча), *küz'n'a* (В. Раковець), *klüč* (Сусково — диви J. Víra: Vysl. op. cit. 42). Подібний перехід старого *u* на *i* в говорах земплинських і шариських. — Також маємо приміри переголосу нового *о*<*ъ* в закритих складах: *lôküť* (Н. Давидково).

На кінці додати мушу, що в околиці Ставного—Волосянки—Ужка а також Верецьких по губних чується малу лябіялізацію *i* < *о* у старої генерації: *pov/üv*, *vüvc'/a* (Ужок), *püp* (Волосянка), *hord/ovüu̯*, *dom/üu̯*, *rozb/üi̯nyküu̯* (Ставний).

u—ů.

На окремий відтінок звука *u* походження старого з праслов. *u* та *(ж) ǫ* звернув увагу проф. Брох в описі діялекту села Ублі. Це *u*, яке він означає *ů*, граничить з однієї сторони з *u* а з другої з вузьким *ô* (mid-back-narrow). Появляється воно лише під наголосом перед непалятальними складами (О. Брох: Угрр. нар. с. У., ст. 15, § 9, ст. 71, § 40, ст. 39, § 23, 4 γ): *můcha*, але *můs'î*. Появу цього звука констатував він також в сусідніх селах Кленовій та Руськім Воловім. Той звук однак є характеристичним й для околиці ширшої. З виїмкою сіл: Малий Березний, Великий Березний та Забродь, звук цей живий ще

в селах: Уличі, Стричаві, Княгинині, Домашині, Солі аж по Кострини; на південь іде він на Руський Грабовець, Пудгородя, Бистру, на захід на села Дуброву, Шміговці, Стриговці, і Колоницю: *l|ûde*, *k|ürpyť*, *v|ûcha*, *b|avûsa*, *h|ûska*, *m|ûcha* (Княгинин). В селі Костринах звук цей ясний у жінок. У мущин він в стадії щезання, мабуть через частішу стичність з людьми сусідніх сіл, де цього явища нема. Коли я звернувся був з запитом до мущини, чи не говорять у них так, як в сусіднім селі Солі: *k|ûme*, то він цьому заперечив і виповідав це слово з нормальним непониженим *и*. Прикликана зараз женщина (його жінка) виповіла це слово з пониженим *и* так, як в Солі. На це відповів зараз мущина, що жінки сидять дома і нікуди не бувають. Женщина ця дальше виповідала *и* пониженo в словах: *v|ûcho*, *m|ûcha*, *l|ûde*, *zak|ûtyna*, *daį mu sv|ôįu r|ûku*, *dub*, *d|ubы*, но *dubįa*, *u t|ûm d|ubî*. Коли я казав виповісти мущині слово *lude*, так виповів знов непониженo: *dôbrî lude*. Що різницю в артикуляції цього звука між Солею а Забродю і Березним ілюструвала мені стара жінка в Солі, уроджена однак в Костринах, так: *Мы kažeme: J|ûlo a on|y*: *J|ulo*, *ты k|ažeme: J|ürku*, *Jank|ů a ony J|urku*, *J|anku*. Замітне, що в слові *J|ürků* і ненаголошене *и* під впливом прогресивної ассиміляції перейшло на пониженe *ů*. Дальші приміри з околиць південно-західніх записав я в Пудгородю: *stůdn|yk*, *zakůr|yti*, в Бистрій: *b|ůde*, *h|ůrky*, *hr|un*. В селі Бенятині, що лежить на схід за горою від Пудгородя, цього явища я не стрічав. Записи зі Шміговець, Стриговець і Дуброви походять від учителя в Шміговцях, котрий в тих селах констатував: *k|orka*, *kor|ōnka* міcто *k|urka*, *kor|unka*. В Уличі констатував я, що цей відтінок широкого та пониженого *и* появляється не лише на місці старого *и* або *ǫ* під наголосом: *ja b|ùdu*, *d|ůbы*, *bîž|ů*, *strih|ů*, *voloč|ů (voločô)*, *kuka aį koh|ut* але *dom|ů*, *d|ušu*, *m|ušu*, іноді і без наголосу, але *spiv|auť*, *rost|uť* но також *и* зі старого закритого *e*, *o*: *ja vol|ůk*, *pįůk*, *uť|uk* старі (молодші *uťik*), *pryvįůh*, *ja pťuh kůš*, *Kobasů* (назва села). Історично появляється цей звук в записі на вкладній Євангелії в Уличі р. 1746 де Колича.[1]

Таке саме явище зустрічав я на області другій географічно незв'язаній з описаною нами, а то в околиці між Середнім а Мукачевом в селах: Кальнику, Орляві, Бенедикувцях, Черленьові, почасти Кайданові: *h|ûska*, *J|ürku*, *c|ůkru*, *k|ůrků*, *m|ůcha*, *I.'|ůta* назва села (Суль), *dûb*, *důtky* (Черленьово).

---

[1] Д-р Іван Панькевич: Покрайні записки на підкарпатських церковних книгах. Часть II. Наук. Збірник тов. Просвіта в Ужгороді р. XII (1936), стор. 29.

Звук о.

Звук *о* в говорах південно-карпатських є неоднакового походження. Появляється він: 1) як продовження праслов'янського *о* в незакритих складах: */oko, sel/o, voz/yty, chod/yty,* у формах дальших відмінків таких слів як **vozъ*, **mostъ*, **podъ*, **nosъ* — *v/oza, m/osta, pod/a, n/osa* і т. д. — з причини незакритости складів; 2) на місці давнього *ъ* в сильних положеннях: *son, moch, pisok* а також *ь* в слабих положеннях під наголосом: *od/oper, od/oťaų;* 3) в назвуці на місці південно-та західньо-слов'янського *ie*: */ozero, /olin', /os'in', ož;* 4) із *е* по шип'ячих (*č, šč, ž, š*) та

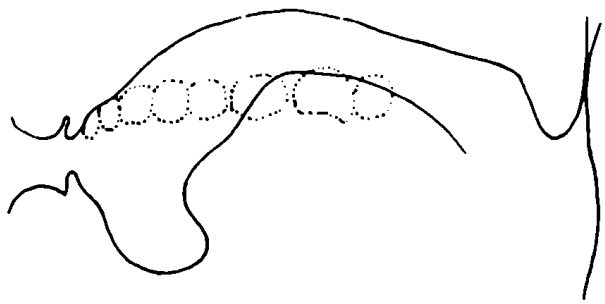

Обр. 21. *Турок*, проріз артикуляційних органів і положення язика при артикуляції *о*.

по *j*: *čol/o, čolov/ik, pčol/a, žon/a, joh/o, jom/u;* 5) у м'яких *о* пнів чол. і ніяк. роду в dat., instr. sing. місто *-evy, -em* > *-ovy, -om: kon'/ovy, kon'/om, nož/ovy, nož/om, nas/in'om, /imjom* та в instr. sing. м'яких *а* та *і* пнів: *dьn'ôų, pjas'ťôų;* 6) в групі *tьrt, tьrt, tьrlt,* іноді й *trьt, tlьt: č/ornyj, č/ort, ž/oųtyj, p/oųnyj, kroų, j/abloko;* 7) в групі *tort, tolt, tlět* у повноголосі: *borod/a, molotjyty, molok/o;* 8) на місці **ort*, **olt* з інтонацією підносною: *rozum.*

Всі ці *о*, хоч неоднакового походження, під оглядом артикуляційним знають два головні типи: *о* нормально отворене та *о* вузьке, котре за Брохом будемо означати знаком *ô*. Відношення обох *о* означив Брох по говору села Убля як: mid-back-wide (заднього ряду, середнього підняття отворене) mid-back-narrow (заднього ряду, середнього підняття, вузьке). Поміри артикуляційні, роблені мною на трьох особах, дали ось які висліди: У *Т.* в слові „*hom*" дотику на штучнім піднебінні не було. Положення його, міряне при помочі приладу Аткінсона, дало образ здвигнення язика в околиці п'ятого і четвертого черінного а відтак наглий спад в долину, опираючи кінцем на нижніх щелепах (обр. 21). Угол щелепний виносив

6 *mm* а щіль між обома губами 43 *mm*, при вузькім 23 *mm*, висота віддалення губ при *o* отворенім виносила 10 *mm* а при *o* вузькім 4 *mm*. У *Б.* на штучнім піднебінні незначний дотик в околиці п'ятого черінного а на язику за п'ятим черінним (обр. 19). Помір Аткінсоновим приладом дав такий самий результат, як у *Т.* Угол щелепний 8 *mm*, довжина щіли між губами 27- -32 *mm*, висота 5 *mm*. У *Ш.* в тім самім слові дотик на штучнім піднебінні був незначний в околиці п'ятого черінного а так само і на язику. Угол щелепний а то при вузькім відтінку 5 *mm*, висота отвору уст 7 *mm*, ширина лиш 12 *mm*.

На виразні відтінки *o* отвореного та *ô* (вузького) показав вперше Брох та указав на зависимість появи *ô* від ділання паляталізації й лябіялізації попередніх складів. Подрібно описав він це явище в описі ублянського говору в § 23, 4 β, § 25, 2, та 26 в. По його поміченням в селі Ублі *o* стає вузьким: 1) перед палятальним складом: *dobrыi̯* — *dôbr'î*, *u̯ûz*, *u̯oza* — loc. *u̯ôz'î* (§ 23, 4 β); 2) перед складом зі звуком *u* або перед *u̯* як дійство лабіялізації: *dóbrû*, *rózûm*, *dômóvyi̯*, *slóu̯o* (§ 25, 2); 3) в наслідок регресивної вокальної гармонії, в поодинокім слові або й в кількох, наколи вони належать до того самого такту у фразі: *zadôchtôrôu̯áu̯*. Зараз за тим примічує Брох, що певні правила можна постановити лиш в кількох випадках, де появляються форми повноголосні, другі випадки представляють много труднощів (§ 26). Зараз же дальше старається Брох установити ось які правила: *a*) де в однім слові або в однім такті у фразі, *o* (під впливом паляталізації або наслідком лябіялізації звука *u*) переходить в *ô*, там всі *o* переходять в *ô*, наколи їх не розділяє від *ô* склад з іншим голосним: *môróz'î*, *dô chólôdku* (§ 26 b); *б*) перехід *o* в *ô* в тім же такті і фразі замітний, в більше або менше сильнім ступні, через звук *ê*: *ôtêc'*. *vôrôbêl'* (§ 26 c); но є і виїмки: loc. sing. *kolês'î*.

На основі моїх помічень можу сказати, що явище описане Брохом, розширяється вже від Бичкова В. Руни аж під Бардіїв. Правда, не всюди так послідовно, як те замітив Брох, можливо однак, що моє вухо деколи остро цього не замічало.

Перейду тепер по черзі села від сходу на захід. Бичків: *kûn'* — *kon'/a*, но *kón'î*, */ostryi̯* — */ôstrî*, *kotr/yi̯* — *kôtr/î*, */ôsîn'* но *u̯/oseny*. Не чув я звуження *o* в словах: *l/okoť*, *nochoť*, *oči*. Можливо це толкувати пограниччям з говорами гуцульськими, котрі такого явища не знають. В Бедевлі це явище набирає ширших розмірів. Коли в Бичкові перед палятальним складом, де находилося м'яке *a*, не наступало звуження, то в Бедевлі воно замічається: *p/ole* — *p/ôla*. Й вплив регресивної ассиміляції ту також помітний: *molok/o* — *u̯ môlôc'/î*. Навіть вузькість *o* посувається цілком до границь звука *u*, так що чується: *tûb/î*,

súb|î < *tôb|î*, *sôb|î*, *l|úkôĺ*, *n|úchôĺ*. Дубовє знає звуження й в наслідок регресивної ассиміляції: */ôĺîn'*, */ôs'în'*, *l|ôkôĺ*, *n|ôchôĺ*. — Урмезіово. Звуження виразне лиш перед складом з *i*: *k|ôn'î*, але *kon'|a*, *kôr|ôvî*, */ôs'în'*. Те саме й в Золотарьові: *kún'*, *kon'|a*, *k|ôn'î*, *poĺa*; дальше: *h|ôrs'c'*, *h|ôrs'c'ôu̯*, *k|ôn'um*. — Березово: */oko |oču na |ôc'i*. — Келечин: */ôs'în'*, *l|ôkôĺ*, *n|ôchôĺ*, *k|ôn'î*, але *kon'|a* а також */olén'*. — Велятин: *k|ôn'î i kôn'|a*, *molôĺb|a*, */ôĺîn'*, */ôĺîn'a*, */ôs'în'*, *molok|o* — *u̯ môlôc'|î*. — Чорний Ардув: */ôĺîn'*, */ôs'în'*, *l|ôkôĺ*, *n|ôchôĺ*. — Те саме у В. Копані. — Имстичово: *k|ôn'î*, *t|ôi̯î*, *m|ôi̯î*, *bol|oto* — *u̯ bôl|ôĺî*; під наголосом також перед м'якими складами з *'a*, *'o*: *p|ôla*, *p|ôlom*, но *poĺ|a*, *poĺ|am*. — В Сасфалові *oko* — *na v|ôc'î*, *kún'* — */kôn'î*, но *k|on'|a*, *k|ôtrî*, *u̯ môlôc'|î*. Те саме в Лукові. — В. Верецькі: *k|ôn'î*, *t|ôi̯î*, *d|ôbrî*, *kôn'|a*, *k|ôn'îm*, *kôr|ôvî*, *môr|ôz'î*, *s|once* — *s|ônc'a*. — Те саме в Буківці: *u hôr|ôdî*, */ôs'în'*, */ôĺîn'*, *kôr|ôvî*, *dam tub|î*. — Медведьовці: *d|ôu̯hôi̯î ruk|y*, *vôl|ôs'a*, *k|ôn'î*, *ôr|îch* (ту майже: *urîch*), *vôr|ôn'î*. — Стройно: *vôr|ôn'î*, *s|ônc'a*, *s|ônc'ôm*. — Пузняковці: *k|ôtrî*, *l|ôkôĺ*, */ôlîn*, */ôsîn'*, но *v|oseny*. — Н. Давидково: *l|ôkül'*, *n|ôhül'*. — Жуково: *v|ôĉ'i*, *d|ôbrî*, *v|ôstrî*, *l|ôköl'*, */ôlîn'*. — Орлява: *v|ôstrî nôž|î*, *ĉ'|ôrn'î mûchy*, *m|ôi̯î s|estry*. — Комаровці, Вовковиї: *d|ôbrî*, *k|ôtrî*, *l|ôkôĺ*. — Дравці: */ôstrî*, *n|ôchîĺ*, */ôlîn'*, */vôĉi*, *kor|ôvî*. Но в словах *b|osî*, *hr|oš'î*, *nož'|î* звуження я не замітив. — Невіцьке: */ôĺîn'*, */ôĺîn'a*, *l|ôkôĺ*. Волосянка: *k|ôn'î*, */ôĺîn'*, *z |ôĺîn'a*, *na |ôc'i*. — Ужок: *i̯ak tôb|î mn'a*. — Перечин: */ôstrî*, *k|ôtrî*, */ôsîn'*, *l|ôkôĺ*. — В. Яблінка: *k|ôn'î* — *kon'|a*, *vôs'în'*, *v|ôĺîn'*, *na n|ôz'i*. — Чабіни: *kôn'i* — *k|on'a*, */ôsîn'*, але *lokыĺ*, *n|ochыĺ*, *u môl|ôc'i*, *u bôl|ôĺî*. — Стебник: */ôs'în'*, але *m|oi̯î*, *k|on'a*. — */ôš'în'*, *l|ôkôĺ*. — Ладомирово: *u |ôzêrî*, *l|ôkôĺ*, *n|ôchôĺ*, но *k|on'î*. — Буковець Шар.: *k|ôn'î*, но *k|on'a*, */ôsîn'* — *v os|eny*, *oko* — */ôĉ'i*, *bol|oto* — *u̯ bôł|ôĺî*, *s|ôbî*. — Палота: *kôn'î*. — Дубова: *k|ôn'î*, но *k|on'a*, */ôš'în'*, *ł|ôkot* (хоч *t* тверде). — Бехерів: *m|ôi̯î k|ôn'î*, но *moho k|on'a*. — В Ґерляхові це явище вже ледви помітне *po bôl|ôĺî*, *dva kon'î*, *s toho k|on'a*. — Зате в селі Ольшавиці вузькість ще замітна: *dva k|ôn'î*, */ôš'în'*, *v|ôkeĺ*, *n|ôchôĺ*, *bou̯|oto* — *v bôu̯|ôĺî*, *u̯ môu̯|ôk'i*. — В Гельцмановцях, Словінках, Порачі та Завадці цього явища вже не находимо.

Перед складом з *u* або безпосередньо перед *u̯*: Бичків: *z ruk|ôu̯*. — Бедевля: *v|ôu̯k*, *p|ôu̯pы̨*. — Золотарьово: *mûi̯ k|ôn'u*. Ці випадки непевні, бо чув я: *na p|olu*, *na k|on'u*, *k|on'um*. З другої

сторони оп'ять: *ch|ôžu* - - *chodyš*, *v|ôžu* - - *v|ozyš*, *noh|a* -- *n|ôhu*, *m|ucha* - *m|úchu*, *h|ôrs'ťôų*. -- Березово: *z ruk|ôų*, *k|ôn'ú(ų)* gen. plur., *k|ôn'ûm*, *p|ôlu*, *v|ôžu*, *kôr|ôvu*.— В. Верецькі: *kôm|u*, *môį|u*, *kor|ôvu*, *d|ôbrôų žôn|ôų*, но *d|ôbru ž|ônu*. — Буковець: *perebr|aų rôb|ôtu*, *žen|e kôr|ôvu*, *h|ôlub*, *z tôų h|ûn'ôų*. — Стройно: *vôr|ônu*, *ųôm|u*, *kr|asnômu s|ônc'u*. — Имстичово: *k|ôn'u*, *d|ôbru ťasť*. — Велятин: *ruk|ôų*, *noh|ôų*, *p|ôųnыį*. — Медведьовці: *d|ôųha ruk|a*, *d|ôųhu r|úku*, *d|ôųhôų ruk|ôų*, *tut|u r|úžu* (*ô* переходить до положення звука *u*), *t|ôįî kr|asnôįî d|ын'î*, *vыs|okômu ť'ol|ovy*. — Комаровці: *k|ôn'u*, *ųôm|u*, *moį|ômu*, *m|ômu*, *môį|ûį*. — Невіцькс: *noh|ôų*. -- В. Яблінка: *k|ôn'u*, *molod|ômu*. — Чабіни: *žôųtыį*, *ž|ôųtômu*, *na k|ôn'u*, *m|ôįu r|uku*. - Шар. Буковець: *vz'|al m|ôįu r|uku*, *d|ôųhыį*, *p|ôųnыį*, *z|ôlûď*. -- Ладомирово: *žôųt|ômu dub|ovi*, *u môl|ôku*, *z m|oįôų r|ukôų*, *v|ôžu*. — Шарбів: *p|ôųnыį*, *d|ôųhыį* -- но ясности повної нема, наслідком чого хитання між *p|oųnыį*, *d|oųhыį*. - В Дубовім мабуть під впливом наступного *v* нема вузькости: *p|ovnыį*, *d|ovhыį*. - В Бехерові, подібно як і в Дубовім (перед *v*: *p|ovnыį*) вузькости перед *ų* нема. -- В Ґерляхові різниця між *o* -- *ô* незамітна.

Накінець спинюся лиш на *o* у назвуці на місці західньота південно-слов'янського *je*, бо воно має й діялєктичне значіння саме на пограниччі словацько-українським.

Появу *o* у назвуці місто *je* уважали признакою східньослов'янських мов.[1] Воно дійсно так і є, бо назвучне *je* появляється лиш на пограниччі словацькім. До таких слів належать: *osîn'*, *olîn'*, *ozero*, *oden*. З них знов не всі однаково зберігають назвучне *o*. До найбільше впертих в зберіганні згаданого *o* належить слово: *osîn'*. Його чується в пограничних селах як Рафаївці, Кобильниця, Київ, Ястреб, Вісланка, Обручне, Ґерляхів, Орябина, Блажів. Назвучне *je* в цім слові зустрічав я лиш в Ганіївцях, в Шариші: *ję|eš'în'*. -- Слово *|olîn'* належить саме до цих, котрі вже підпали впливові західньослов'янському, то є словацькому. Назвучне *je* в цім випадку *ję|elen'* почув я вже в селах: Р. Поруба, Рафаївці, Кобильниці, Ганіївцях, Київі, Ястребю, Вісланці, Обручнім, Блажові, а Верхратський потує це й в Комлоші (Знад. II, 17). В Прикопі біля Собранець зустрічаємо це слово без йотації: *|elen'*. Слово *ozero* дуже рідко уживане на південнім Підкарпатті, но все таки відоме правдоподібно з книг. Воно збері-

[1] А. Соболевскій: Лекціи по исторіи русскаго языка. Изд. четвертое. Москва 1907, стор. 31.

гається з назвучним *o* навіть в Кобильниці та в Прикопі. Зате однак слово *oden* поширене є найбільше з назвучним *je: jeden* і то майже на цілій області аж до Мараморошa, але й там чути його в суміш з *oden*. Назвучне *o* в цім слові почув я лиш на ріці Тереблі, а то в Драгові та Буштині а відтак дальше на схід в околиці Сигота та на Гуцульщині.

З поміж примірів на *o* місто *e* по шип'ячих заслуговують на увагу *ẑona, ćolo*, котрі зберігають іноді на західніх областях свої давні звуки: *ẑena, ćelo*.

Про зберігання форм *i̯oh/o, i̯om/u*, дальше dat. loc. sing. *-ovy*, instr. s. *-om* в роді чол. та середнім, *-o̯u* в instr. s. fem. під впливом аналогії буде бесіда при морфології. За *o* в групах: *tьrt, tьlt, trьt, tlьt, tort, tolt, tlĕt* буде бесіда при обговорюванні цих груп. Зміни *o* в закритих складах обговорювані були при звуках: *i, u, ü, ы*.

Нескладотворні: i̯, u̯.

i̯.

Південно-карпатські говори знають також звуки *i̯, u̯*, що стоять між голосними а приголосними і є нескладотворними. Перший звук *i̯*, як й в прочих українських говорах а також й слов'янських мовах появляється в сполученнях з голосними так перед як й по них а також на початку слів (назвуці), та у визвуці, по губних *p, b, v, m*, по приголоснім *r* як перехідний звук (Gleitlaut) а рідко і по гортанних.

В положенні перед голосними виступає це *i̯* як рід приголосного на місці м'яких голосних по губних: *bi̯u, pi̯u, pi̯e, bi̯e, mi̯ata, vi̯anu; pi̯îsn'a, bi̯îda, vi̯îter, mi̯îra; vi̯úl, k'i̯ûn', pi̯úk, vi̯úz* лиш в деяких околицях, як було вказано на стор. 43, в положенні інтервокалічнім: *m/a i̯u, zn/a i̯u, m/a i̯e, zn/a i̯e, sto i̯/a ť, kra i̯* — gen. *kr/a i̯u*, dat. *kra i̯/ovy*, по голосних на місці давнього *jь, i: dobrы i̯, syn'y i̯, zlod'îi̯, kra i̯, da i̯, da i̯te* і т. д. в назвуці *i̯ist/y, i̯im/yty, i̯šo u̯*, по приголоснім *r'* як звук перехідний *vêr'iba, têpêr'i, pastыr'i, kosar'i*.

Замітнішою однак рисою південно-карпатських говорів є те, що інтервокалічне і назвучне *i̯* на значнім просторі цезає. Є то випадки морфологічні а то 1. sing., 3. plur. praes., де місто *-i̯u, -i̯uť* находимо по цінях, закінчених на голосний: *-u, -uť*, або новий інтервокалічний звук *u̯*, або й *v: zn/au, zn/a u̯u, zn/avu, zn/a u̯ut', zn/a u̯ut', zn/avut', m/au, m/a u̯u, m/avu*. Явище це обіймає досить значну область, бо від Лабірця до Уга, переважно в 3. plur, а від Уга на схід до В. Ріки за виїмкою говорів верховинських. Про це ближче при дієсловах.

Місцями зустрічаємо затрату інтервокалічного *i̯* також в де-

клінації іменників роду чол., закінчених на *-i* (давне *-i*) а натомість появу *u̯* або *v*: *m|avu m|alo hn|ovu, ne m|avu an'i jedn|oho r|ovu (roiu), s t|oho kr|avu (= kraiu)*, але місяць *mai* має: *v maiu* (Ужок).

В конотації дієслів з тематичним *i*, котре в говорах східніх є в тих випадках звуком передньо-середнім *y*, інтервокалічне *j* затрачується: *do|yty, d|ôu, d|oyš, d|oyt'*... Це можемо замітити також і у займенників присвійних: *m|oa, tv|oa, sv|oa, mo|ych, tv|oych, sv|oych*. Явище це поширене передовсім в долині ріки Боржави, в околиці Иршави та Королєва і Севлюша.

Точно ограниченої области з приводу неповноти матеріялу не наводжу. Про це ближче у відповідних частинах морфології.

Не чуже це явище в поодиноких випадках й в других словах: *naal|y sôb|î fišk|ariša* (Керецькі), *dakы̯* місто *daiakы̯*.

В назвуці щезає воно в слові *jîsty* так, що майже на цілій області південно-карпатській ми зустрічаємося з фонемою *îsty*.

Впрочім як злучник *i* зглядно *y*, або назвукове *i, y* в слові *it|y* зберігає свою вокалічну вартість і рідко переходить в нескладотворне *j*: *ja id|u, tы y vûn*.

u̯.

Звук *u̯* артикульований білябіяльно незвичайно розширений в говорах південно-карпатських подібно, як й в других говорах української мови. Він появляється на місці *l*, що замикало склад: *chodyu̯, robyu̯, poumы̯, žoutы̯, k'îuko, tîuko* (область морфологічних явищ ограничена на говори на схід від Лабірця, а двох послідних слів лиш на деякі менші округи — Лаборець-Ціорка), на місці *v*: *rîumы̯, u̯čera, u̯šytok, u̯ nas, u̯iazaty, su̯iatы̯*, але при цих послідніх словах рідко *u̯* зберігається, так що найбільше поширеними фонемами суть: *jaz|aty, s'at|ы̯*, в говорах в околиці Пряшева на місці кожного *l* перед голосними: *a, o, u, ы: u̯|au̯ka, v|ou̯ы*.

Натомість відмінно від других українських говорів рідко переходить прийменник *v* або назвучне *u* на білябіяльне *u̯*. Ми чуємо майже все: *u l|is'î, u vôd'|î, u ch|ašču, uč|yty, uč|uty, uč|ytél* і т. д.

Явище переходу *u* на білябіяльне *u̯* розповсюднене так сильно в говорах українських, розширене ту у меншій мірі, головно на сході (Гуцульщині): *u̯ n|eho, u̯ n|eji*.

Протези при вокалічнім назвуці.

Протези при вокалічнім назвуці унаслідили многі слов'янські мови з праслов'янського. Цими протезами могли бути або *j (i̯)* перед *e, i, a* або *v* перед *o, u*. Вже в церковно-

слов'янським можна спостерегти противне стремління, а то до затрати протези *v* перед *o*, *u*, але в житті поодиноких слов'янських мов оп'ять почало відживати стремління до приймання протез перед цими голосними.[1] В цім випадку і говори української мови дають свідоцтво на дуже часті протези, а то як *v* або *h* перед *o*, *u*, *a*.[2]

Такі ж протези можемо спостерігати і в українських говорах південно-карпатських. На основі зібраного матеріялу можна нам нині констатувати, що протези *v*, *h* перед *o*, *u* не появляються на цілій області південно-карпатській. Мало знають її говори на захід від Лабірця, то є говори лемківські, а говори на схід від Лабірця мають протези прив'язані лиш до певних слів. Найбільше поширені протези находимо на області між Лабірцем а Латорицею, за Латорицею на схід явище це ограничене до меншої міри.

Перейдемо тепер поодинокі факти. Слова: *oko*, *ucho* на області на захід від Лабірця протези *v* майже не знають, бо лиш один примір такий находив я в селі Шомі аж за Пряшевом. Натомість з протезою *v* отже: *voko*, *voči*, *vucho*, *vucha* находимо між Лабірцем аж по Латорицю Констатував я ці слова в Паригузівцях, Уличі, Малім и Вел. Березнім, Перечині, на Тур'янській долині, у Ворочові, Доманинцях, Ярку, Вел. Лучках а відтак спорадично в долині ріки Тересви та на Гуцульщині, але як дублети побіч форм без протези. Без протези констатував я ці слова у В. Свиднику, Бодружалі на захід від Лабірця а відтак за Латорицею на схід в селах: Пудгородь, Арданово, Свалява, Скотарськс, Білки, Довге, Вел. Ком'яти, Чорний Ардув, Хуст, Сокирниця, Нересниця, Вишня Апша.

В слові *ostrъi* спостеригаємо деяку відмінність. Воно або не має ніякої протези, або дістає протезу *v* або *h*. Область без протези покривається майже з такою ж областю, де було *oko*, *ucho*. З протезою *v* находимо приблизно там, де було *voko*, *vucho*. На схід від Латориці находимо область з протезою *h* отже: *hostrъi*. Це слово в такім виді констатував я в Білках відтак лиш в селах верховинських від Волосянки аж до Скотарського.

Територіяльне поширення слова *orîch* не годиться що до протез з попередніми словами. Воно появляється без протези

---

[1] Dr. Wenzel Wondrák: Vergleichende Slavische Grammatik, 2. Aufl., стор. 211—216.

[2] Dr. St. Smal-Stockyj-Th. Gartner: Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache, Wien 1913, стор. 84—85, § 23. 4. Jan Ziłyński: Opis fonetyczny języka ukrajińskiego. Kraków 1932, стор. 108—109, § 45. 3.

майже на цілій області південно-карпатській. Виїмку становлять деякі села між Лабірцем а Ціроκою, де появляється протеза *v* а також села верховинські між Ставним а Скотарським і декуди на Гуцульщині, в котрих находимо протезу *h (horîch)*.

Слово *uzkyj* появляється майже все з протезами *v*, *h*. З протезою *v* від Лабірця на схід до Латориці а відтак в околиці Севлюша та Мараморошa аж по Гуцульщину включно. З протезою *h* від Латориці по Боржаву (Пудгородь, Куштановиця, Арданово, Скотарський, В. Лучки. Білки, Заріча, В. Ком'яти).

Відповідно до областей поширення протези *v* перед *o* мали б ми також чекати такоїж протези перед рефлексами стим. закритого *o*: *u*, *ü*, *i*, *ы*. В дійсності ця протеза перед згаданими рефлексами поширена далеко більше, як це було показане на приведених вгорі словах, бож відома вона і на області за Латорицею на схід: *vûčko*, *vüčko*, *vîčko*, *vыtty*, і за Лабірцем на захід от поза Попрад: *Vыrlîv*. Але і в тих положеннях можна констатувати хитання відповідно до слів. Часто замітити можемо, що рефлекс *u* < *o* не має протези *v (|ûtsy*, *|ûc'î* < *ovcî)*. Але її брак можемо собі пояснити також і тим, що початкове *v* вимовлялося білябіяльно а тим скоріше могло асимілюватися до наступного *u*, чого доказ маємо і в інших положеннях і то в середині а на кінці слів. А ще більшим аргументом для такого твердження може служити і та обставина, що перед рефлексами *i*, *ü*, *ы* протеза все остає: *vîtc'|a (vîc'|a)*, *vîd*, *v|îsîm*, *vîs'*, *v|ül'cha*, *vыtty*. Малі виїмки однак і ту найдуться а то перед *ü*: *|üstr'|a* (Воловий), *üd vor|üt*, (Н. Бистрий), але тамже інтересно, що в других випадках протеза *v* зберігається: *v|ütc'î üd sel|a*.

На кінці замітити мушу і те, що на схід від Латориці зустрічаємося з явищем затрати початкових *v*, *h*, хоч вони протезами в тіснім змислі слова не були. На Верховині від Волівця на схід до Волового чуємо *osp|odar'*, *or|och*, *orob|êc'* місто *hospodar'*, *hor|och*, *horob|êc'*. Час теперішній від *vz'|aty* звучить по більшій частині на області від Латориці на схід аж до Ясіня як: *ôz'mu*. Подібне явище зустрічаємо і в говорах покутських гуцульських і буковинських.[1]

---

[1]) Werchratski I. „Дещо до говору буковинско-руского. Jagić Festschrift, стор. 424.

Приголосні.

Говори південно-карпатські на цілім своїм просторі від Татр до джерел Тиси виказують в основі той сам стан приголосних, що й другі говори українські, не глядячи на місце й спосіб артикуляції. З другої сторони, подібно, як це ми виділи й у вокалізмі, приголосні нашої области у своїм історичнім розвитку представляють у многих випадках стадії давніші. Саме через те архаїзм у звучні взагалі усилюється. Наш матеріял не дає повного образу змін приголосних у всіх подрібностях, які ми можемо зустрічати на цій області, особливо у стичності груп приголосних, які часто ограничаються й на дуже незначну околицю, іноді є індівідуальними явищами.

В угрупованні нашого матеріялу поступати будемо по звичайному поділові приголосних, а то на губні: *p, b, v, f, m;* зубні: *t, d, s, z, dz, c n;* середньоязичні: *š, ž, j (i), č, šč, dž;* пливкі: бічне *l*, дрижаче *r*, задньоязичні: *k, g, ch;* гортанне: *h*. Альтернація між твердими і м'якими приголосними звісна не лиш з огляду на наступний голосний м'який звук, але також з огляду на історичний розвиток приголосних, як зберігання м'якости *č (šč)* на великій частині цієї области. Альтернація ця однак не буває на одній області, як прим. при *č*, котре, як сказано, в деяких околицях м'яке, а в деяких тверде.

Губні: p, b, v (u̯), f, m.

Губно-губні *p, b* є продовженням праслов'янських *p, b* і остають незмінними в житті говорів південно-карпатських. Слова: *pasty, pup, püp, pop, pip, pero, pole, baba, žaba, byty, bыty, budu, robota, boloto, bereh* — є звичайними на цілій області південно-карпатській.

Губно-зубний звук *v* є з одної сторони продовженням праслов'янського *v: slava, voda, vedu, vodyty*, з другої сторони є результатом переміни пливкого *l*, що замикало склад: *povnыj, žovtыj, chodyv, robyv, nosyv*. Наведені приміри на *v < l* є однак виїмками із загально поширеного на цім місці губно-губного *u̯*, які однак появляються в кількох околицях з собою не зв'я-

заних, но які там обнимають більшу скількість слів. На ріці Боржаві в околиці Довгого та Иршави це явище є звичайним. Точного розграничення цього явища однак з причини недостачі матеріялу не подаю, но ограничуся до констатования його в Довгім: *chodyv*, *rohyv*, в Лукові: *panüv*, *chodyv*, в Ростоці коло Иршави: *chodyv*, *pyv*, *tonkыv rukov*, *na n'üv*. в Имстичеві однак я записав лиш губно-губне *ų*.

Другою такою областю є Верховина Ужанська і Бережанська в пасмі підбескідськім від Ужка аж до Жденієва. Записи мої і тут ограничені на два села, а то Ужок та Буковець: *zapl'îv*, *vüvc'ja*, *povlüv*, *zamlîv*, *iz vlüvmy*, *ieden vlüv*, *stlîv* (Ужок); *chodlyv*, *cêr'klov*, gen. pl.: *dlьn'îv*, *bablîv*, *poplîv* (Буковець). На західній області зустрічаємо це губно-зубне *v* в островах, а то в Гельцмановцях: *dovhy'*, *povny'*, а відтак в околиці Блажова на місці *l*: *dlovhьi̯*, *švlîtvo*, *plovnьi̯* (Блажів). Но перехід цього *v* в спірант *f* дуже легкий і саме в тих околицях та в Завадці на Спишу й поширений. Сильніше тертя воздуха при губно-зубній артикуляції *v* потягає за собою появу спіранта *f*: *dlofhi plola*. Часто в тім самім слові при скорій бесіді тяжко вирізнити, чи то є *v*, чи *f*; ми чуємо раз: *dlovhi nloči*, а раз: *dolfhi nloči*, *na ťui̯ dlovi̯ui̯ nlov'i* і також *dlofi̯ui̯ noči* (Завадка). З подібними явищами ми можемо зустрічатися й на Спиші та західнім Шаришу.

Крім губно-зубного *v* виступає на цілій області губно-губне *ų*. Воно появляється на місці губно-зубного *v* інших слов'янських мов по голосних: *prlaųda*, *zaųdatly*, *krlyųda*, на початку слів перед приголосними: *ųčlera*, *ųtlorok*, *ųz'atly*, *ųiazlaty*. на місці *l* з праслов. *ъl* межи приголосними *(tъlt) plouпьi̯*, *dlouhyi̯*, *dlouhьi̯*, *žloutьi̯*, на місці *l* в закінченні part. prael. II. в околицях на схід від Лабірця та в деяких селах за Попрадом: *dau*, *proslyų*, *terplîų* і т. д. (про це ближче при обговорюванні часу минулого), накінець виступає воно рідше також на місці *u*: *ųnluk*, *ųčynlyly*, *ųčlyly*, *naučlyly*, *ų nas*.

За переміну *u* — *ų*, *v* — *ų* *u* диви при *u* — *ų*. За переміну *v* на *h*, *ch* диви при *h*, *ch*.

Як відміна губно-зубного дзвінкого *v* виступає також губно-зубний приголосний *f*. Появляється він передовсім в словах, перенятих з чужих мов: *Fedlîr* з грецького *Theodor*, дорогою церковнослов'янської мови, *Faraon* (як слово біблійного походження), *fartluch* (з німецького Fahrtuch), *flarba* (= нім. Farbe), *flana* (= нім. Fahne), *fainyi̯* (= нім. fein), *frlyšlyk* (= нім. Frühstück), у многих слів перенятих з мадярщини: *Sasfallû* (назва села), *flolu*š (мад. folyós = пливучий), *ferdlal* назва міри), *fliller* (назва монети), *flaila* (мад. = faj = рід), *flindž'a* (турецьке: *fildžen* = горня), *flejsa* (= мад. *fejsze* = сокира).

Находимо той приголосний у словах, що повстали як наслідування звуків природи: *ſlukaty*, *ſliťkaty*. На місці *ch* у гуцулів чуємо іноді *f: fust|una* (Кваси), *idu do F|usta* місто до *Chusta* (Рахів). В західніх говорах, що граничать зі словацькими, виступає той звук місто *v* перед тихими приголосними та *n* у визвуці: *vofk*, *brafta* (= нім. Braut), *dîfka*, gen. plur.: *vol'uf*, *žlen'uf*, *n|oč'uf*, *p|ol'uf* (Завадка), *fl'îk* (Блажів). Находимо його на місці *p*: *ſiach* (Обручне), дальші приміри з Верхратського Зн. II, ст. 48: *фліска* = плиска (Легнява), *фтах* = птах (Бехерів, Кечківці, Габура), *конферя* = комперя (Пітрова); подібно й на східніх областях: Знад. I, стор. 40: *чафура* = чапурка (В. Раковець), *форскати* = порскати (Иршава).

Губно-губний носовий *m* є продовженням праслов'янського *m: maty*, *m|aju*, *m|yty*, *m|erty*, *um|îty* а також іноді повстає він в наслідок асиміляції *v* + *n* = *r|îmnyj* < *rîvnyj*, *R|îmne* (назва села), *b* + *n: potr|îmnyj* (В. Верецькі), *chamn|yk* (Нанково).

Велике значіння для діялектичного укладу має диспаляталізація губних. У великій частині говорів навіть західніх перед м'якими голосними витворюється по губних *p*, *b*, *v* (*u*), *m* перехідний звук *l*, так зване *l* епентетичне. Появі цього *l* признає проф. Пастрнек характеристичну признаку українських говорів.[1] Явище це обнимає цілу східню область за виїмкою деяких гуцульських говорів — і то лиш в певних категоріях (Ясіня) а також говорів ріки Рускови. На заході сягає воно приблизно до Свидника, спорадично виступає ще й дальше (Біловежа). В словах *zemla*, *hrablî* воно зберігається аж в найдальших спиських селах Орябина, Літманова, бо є то явище старе.

Ідучи від сходу, ми находимо *l* epenth. в Рахові: *k|uplu*, *l|ublu*, *r|oblu*, *s|yeplu*, *zdor|oulat*, *dubl|enyj*, *s tou kr|oulou*, *pryhotoul|enyj*; в Рус-Кривім доводилося мені його замітити лиш в слові: *dereul|anyj*; у В. Руні: *pozdor|oula*, *l|ublu*; в В. Апші: *potopl|enyk*; в Новоселиці: *dereul|ana paska*, в Нанкові: *st|ôupla*, *dereul|anka*, у Воловім: *kon|ôula*, *do konô|ulaty*, *r|oblat*; в Репінним: *zdor|ôula*; у В. Верецьких: *kop|aty* *k|ôplu*, *klep|aty* *kl|êplu*, *drîm|aty* — *dr|îmlu*, *sp|aty* — *splu*; в Имстичові: *spraų-*

[1] F. Pastrnek: Rusíni jazyka slovenského. Статьи по славяновѣдѣнію под ред. В. М. Ламанскаго, вып. II. СПбургъ 1906. — Розбираючи на стор. 63—65 питання утрати *l* epenth. в заключенні каже: Z toho všeho vysvítá, že *l* epenth., jmenovitě staré či historické, jest dosud charakteristickou známkou rusínských nářečí; částečný jeho zánik, jenž vyskytuje se, tuším, v nářečích západních, v sousedství polského a slovenského jazyka, postupuje podle tvaroslovné analogie a jeví se zvláště v part. praeteriti, dále v 1. osobě sing., též v iterativních slovesech. Do nářečí slovenských *l* epenth. nikde neproniklo.

l|aty, ponastaųl|aty; в Страбичові: *cêr'k|ôųlôų, mork|ôųlôų, čerl|enыį* < *červl|enыį;* в Комаровцях: *tr|ymle* в Дравцях: *r|ôblu, s|yplu;* в Ворочові: *kl|êplu, zaml|ûų ch|yžu, kop|atyi—k|ople, l|upl'ať;* в Ракові: *krôųlan|ыį, zdor|ôųla;* в Ст. Стужиці: *cêr'k|ôųlôų, kr|ôųlôų;* в Ужку: *buď|iųla, pokr|îųla, kup|yty — k|uplu, lubyty — l|ublu, s|ыpaty — s|ыplu, post|avyty — postaųl|enыį.*

За захід від Уга, як було сказано, зберігається *l* epenth. на значній області. Но зберігання його не одностайне. Старе *l* epenth. в слові *zeml|a, hrabl'i* зберігається на цілій етнографічній області: *z|emlu u chыžы nakr|ыįut d|ilom* (Пихні), *za z|emlom, prez t|otы z|eml'i* (Пискурівці), *t|otu z|emlu skos'* (Рафаївці), *na z|emly* (Церніна), *na d|obrî z|eml'i* (Біловежа), *chp|ał na z|emlu* (Шом), *k'upių z|emlu* (Ольшавиця), *z|emla* (Орябина).

В коніюгаційних формах дієслів кляси на *-aty, -yty (<-iti). -'ity (<-ěti)* в часі теперішнім зберігається це *l* до Варадки, до річки Каменець. Границя його іде по ріці Ондаві: *l|ublu, k|ôplu, k|aſl'i r|obląť honč|arî z hl|ypы* (Пихні), *ja t|akыį ćol|ovîk, že ne l|ublu, k'eď r|oblu, žebы na n'a d|achto šat|ovaų* (Суків), *splu, ja z boron|ami ne nar|ablam* (Суха), *t|oplu, l|amlu* (Р. Поруба), *трепати — трепю, трепеш, трепле* (Вапеник, Верх. Зн. II, 90), *дрімати — дрімлю, дрімлеш, дрімле* (Бодружал), *r|oblu — r|oblat, splu — splat, s|ыplu s|ыplut, zdravla, zadavl|enыį, zrobl|enыį, derevį|anыį, kroų — s kr|oųlu* (Нікльова), *граблы* (В. Міронів), *на Бога охабляя* (Кечківці, В. Зн. II, 124).

Натомість випадає це *l* в названих коніюгаційних формах в поближжі говорів словацьких в південній Земплинщині а відтак поза рікою Ондавою та річкою Каменець, притокою Топлі коло Бардієва—Зборова: *r|obįu, on'i k|upįat, on'i r|obįat* (Рафаївці), *ja įuž roz|umįu* (Пискурівці), *ja t|erpįu — terpįat, roz|umįu — roz|umįat, l|ubįu — l|ubįat* (Вальків, Рус. Воля), *l|ubįu* (Щавник), *lubįu, robįu, drymįu* (В. Свидник), *robįat* (Вісланка), *r|obįu sv|oįu rob|otu, s|ыpįu, k|opįu z|emlu* (Ольшавиця), *l|ubįu, terpįu* (Блажів), *spati — spįu, spįat, drîm|ati — dr|îmįu, dr|îmįat, kop|ati — k|opįu — k|opeš, rob|iti — r|obįu, r|obįat, terp|îti — t|erpįu, t|erpįat* (Орябина), *ыrabį|ati* (Літманова).

Дальші доповнення роблю з Верхратського Зн. II, 47: *робю, виробеный* (Цігелка), *гребют куры* (Старіна), *полапю* (Варадка, Орлів), *обліпеный* (Пітрова), *храме* (Курів), *розламе* (Кремпах), *отвореный* (Чірч), *зробю* (Кечківці, В. Зн. II, 125 —

ту однак не всі дієслова вилишають *l*). В інших категоріях слів *l* epenth. зачинає вже щезати, починаючи від ріки Уга. Так прим. під впливом часто уживаного словацького *zdr/avja* стрічаємо українське *zdor/ovja*. Це замітив я в Ужку, Колбасові, В. Радвані, Сухій, Іщавнику, Рімнім, Млинарівцях, В. Свидникy. Натомість в Нікльовій та околиці *zdr/avla*.

Слово: *derev'/anы'* без *l* epenth. чув я в Колониці — *derev'/ana garg/ala;* в Пихнях: *derev'/anы šv/aly*, у Віпавці, Іщавнику, Нікльові та Ґерляхові: *derev'/ana cerkoų*. Так само находимо по Верхратським Зн. II, 174, 178 в Кечківцях: *деревянный горчок, деревяным ключом — d/ubja* (Суль), *š/imja* (Блажів, але там же находимо ще *l* epenth. в словах: *r/umpla*, в значінні ріпи для коров. Але це слово мабуть перенятe з околиць, де під впливом мадяр. уживається *krumpla* для означення бараболь). Такою виїмкою у східніх говорах є говори гуцульські; Ясіня: *h/ubju, lubju, spju, k'/êmju (= тямлю), robjê, bezhol/ovjê, zdor/ovjê*, говори сіл ріки Рускови: *l/ubju, t/opju, spju, h/ubju, terpj/u* (Рус-Кривий) *l/ubju* (Рускова). Виїмка ця ограничується лиш категоріями конюґаційними дієслів кляс на: *-aty, -yty (< -iti), -'ity (< -ěti)*. Натомість в інших випадках *l* epenth. зберігається: *derevl/anы'*.

По *m* за виїмкою категорій конюґаційних, де ділає аналогія дієслів з другими губними *(p, b, v)*, виступає часто інший перехідний звук, а то носово-зубний *n*. Найчастіше появляється він в acc. sing. займенника особового *ja* — у формі енклітичній *mn'a*, при чім *m* ассимілюється з *n* і наслідком цього одержуємо фонему: *n'a*. Це явище поширене по цілій області південно-карпатській, на найдальшім заході виступає однак з меншою силою: *zemn'an/ы', mn'ud, l/îmn'a, /imn'a, mn`a/so* - - однак *p/amjat'* (Рус-Кривий), *zmîš/aų iz zemn`/oų* (Рускова), *v/imn'ê, l/îmn'ê, s`/imn'ê, /imn'ê, na mn'/ê, zemn'/ê, odyn lanc zemn'/î, mn'/êso, mn'/êty, mn'/êta* (Рахово), *maų z/emn'u u l/îs'î* (Кваси), *s'/îmn'ê, k'/îmn'ê* (Ясіня), *s'/îmn'a* (Бичків), *s'/îmn'a, mn`ûd* (Терсва), *s'/îmn'a* (Бедевля), *mn'/ûd* (Новоселиця), *v/ыjmn`aų* (Драгово), *na r/ûnûj zemn/y* (Наїково), */imn'a, n'a* (В. Верецькі), *mn'üd, s`îmn'a* (В. Раковець), *mn'üd* (Лалово), *zamn`/ûų < zamj/ûų*[1] *< \*zametlь* (Коритнянс), *z/emn'u*, (Раково), *l/îmn'a, mn`a, /imn'a (mn`a -jak lôb/î mn'a)* (Стара Стужиця), *ты n`a s/ykošom naz/ывaš* (Пихні), *vîn zapys.aų n`a* (Суха), */abo n`a pob/yjte* (Вальків), *mn`a* (Блажів), *mn'aso, p.omn'ak* (Колониця), *v/ыmn'a* (Пудгородя), *дораз мня познали* (В. Свидник,

[1] У Ворочові місто *n* в цім випадку *l*: *zamlûų*.

В. Зн. II, 80), *до мня* (В. Мірошів, В. Зн. II, 80), *почекай ня міла* (Липник, В. Зн. II, 80).

Форму acc. sing. від займ. особ. *ia* без *n* находимо вже й у Вапсніку: *лемся на мл грозил* (В. Зн. II, 80), *тіа* (Орябина і околиця).

Зубні: t, d.

Зубні *t*, *d* є продовженням праслов'янських *t*, *d*: *m|aty*, *teb|e*, *tak|ыį*, *tud|ы*, *tonk|ыį*, *daty*, *derty*, *ďity*, *dым*, *dno*, *dûm* (< **domъ*) і т. д.

Артикуляція їх відбувається, як показали поміри при словах *tam*, *dam*, на альвеолях та передніх горішніх зубах (сікачах). При *t* язик дотикає альвеолів ширше як при *d*, у *Т.* при *t* в ширині 10 *mm* а при *d* в ширині 8 *mm*, у *Б.* це відношення випадає 5 *mm:* 2·5 *mm*, у *Ш.* 6 *mm:* 4 *mm*. Язик при тім зведений незначно в гору і тому дотикається по боках ясен.

Перед м'якими голосними *t*, *d* м'якшаться, н. пр.: *ťam*, *ť|îsto*, *br|aťa*, *z'|aťu* (voc. sing.), *haď|a*, *ď|îdo*, *medv|ěďu* (voc. sing.). В артикуляції слів *ťam*, *haďa* було видно на палятограмі у *Т.* подвигнення язика до твердого піднебіння і горішніх альвеолів, при чім кінець язика спадав легко в долину, не дотикаючи кінця альвеолів.

В говорах західніх паляталізація *t*, *d* перед *i* < *ě* ще сильніша (а то видно передовсім при *s*, *z* + *i* (< *ě*), наслідком чого дотик язика з твердого піднебіння пересувається на м'яке до положення м'якого *k*, *g*. Таке пересунення артикуляції *ť*, *ď*, до *k'*, *g'* виступає спорадично в говорах західніх а також і східніх. *g'|îty* < *ď|ity* (Розник), *g'ît|yska* (Рафаївці), *g'|îru* < *ď|îru* (Вальків), *treba zaklyk|ati g'|îцku* < *ď|îцku* (Млинарівці), *g'|îdo* (Київ); *kl|îje* < *tl|îje*, *k'|îsnы r|okы* < *t|îsnы* (Суха), *sk'|îna* (Рокитівці), *k'|îsto*, *sk'|îna* (Рафаївці), *p|ersk'în*, *sk'|îna* (Біловежа).

На області східній, судячи по записам Верхратського та Гнатюка, виступає це явище також лиш спорадично: *kŭmka* (Ґоронда, В. Лучки, В. Зн. I, 35), *кыло* (В. Лучки, В. Зн. I, 35), *кімя*, *кімня* (Нов. Давидково, В. Зн. I, 35), *кісто* (В. Лучки, В. Шард., В. I, 35), *кішитися* (В. Лучки, В. Зн. I, 35); другі приміри як: *скирта*, *сьїкник*, *киндириця*, *крутизна*, *скренатка*, *кестемен* — сюди не підходять. Гнатюк записав ще в Стройні: *кістом* (< тістом) (Е. З. IV, 184).

На Гуцульщині *ť* > *k'*, *ď* > *g'* є явищем дуже поширеним: *k'|émiu* < *ťêmiu* < *ťamiu*, *k'|îmn'ê* < *ťîmn'a*, *z|ak'în'* < *zaťîn'*; *g'|êteľ* < *ďatel* (Ясіня), *k'|îsto* < *ťîsto* (Рахово) але тамже *sťîn|a*, *ť|êško*, *ťîmn'ê* а також побіч *k'|îsto*, *ť|îsto*.

Судьба *t*, *d* перед *j* зовсім така, як у других українських

говорах за Карпатами, а з тим й в східньо-слов'янській групі, но з деякими модифікаціями при *d* + *i̯*.

Звук *t* + *i̯* на цілій області дав африкат *č*, котрий у великій часті зберігає ще свою давню м'якість: *bohač'*, *nûč'* (Веряця), *choč'u*, *plač'u* < *platyty*, *hošč'u* < *hostyty* (Оноковці), *svîč'u* < *svityť* (Вальків), *š'vîč'ka* (Блажів). Дальші приміри при конюґації.

Інтересний примір зміни *t* + *i̯* в назвуці слова *ť/ažko* > *ť/aško*. В околиці межи Ужгородом а Середнім а нерідко і дальше на сході це *ť* переходить в *č'*. Можна добре відчути положення язика при *ť*, який посунувся значно в зад, саме близько місця артикуляції *č'*. Наслідком цього, що язик широкою полосою дотикає піднебіння, твориться щілина, а виходяча струя повітря тертям своїм витворює звук *š*, який зливається з *ť* в *č* і місто *ťaško* чуємо *č'aško*. Можливо, що й слідуюче за *a* - *š* ділало ассиміляційно на артикуляцію *ť*.

Звук *d* + *i̯* дав неоднакові рефлекси. У східніх говорах на області бувшої жупи Мараморoської, Уґочанської та Бережанської аж по Латорицю а від півночі по пасмо полонинське (а не бескідське!) находимо рефлекс *ž*; дальше на захід аж до останніх етнографічних границь відтак на північ від полонинського пасма (округ волівський) панує рефлекс *dž* тверде або м'яке. М'якість цього рефлексу в західніх областях, починаючи від Уга, вказує на давнину цього звука, який мусів іти в парі з процесом словацько-польським *dz* (старше *dz'*), або сербським *đ*.

Границя різних цих рефлексів, означена рікою Латорицею і полонинським пасмом, не може бути границею для всіх категорій слів. Слова: *yrža*, *meža*, *mežy* переступають цю границю аж до ріки Уга на захід а до Бескідів на північ.

Наводячи приміри для рефлексу *ž*, замічу, що вони сягати будуть поза границю загального його поширення. Будуть то іменники, утворені при помочі наростка *-ja*: *medja* > *medža* > *meža*, прикметники, утворені при помочі суфіксів: *-ij*, *-ьj*, *-ija*, *-ьja*, *-ije*, *-ьje*: *medved-ij* > *medv/ežyj*, компаратіви, утворені при помочі наростка *-jь*: *molod/ыi̯* > *mol/ožyi̯*; прийменник *mežy* – *medžy*, час. тепер. дієслів кляси: *-iti*, *-êti*: *chod-ju* > *ch/ožu*, *ch/odžu*; *yrž'/a*, *mež'/a*, *s/až'a*, *ch/ož'u*, *v/yž'u* (Рус-Кривий), *v/ožu*, *v/yᵉžu* (Рахово, Требушани), *v/yžu*, *ch/ožu*, *mež'/ê*, *medv/ežyi̯*, (Ясіня), *yrž/a*, *pr'i̯/aža*, *m/ežy*, *ch/ôžu*, *s/yžu* (Нанково), *pr'i̯/aža*, *mež/a*, *ch/ôžu* (Новоселиця - Нересниця), *v/yžu*, (Буштин), *mež/a*, *s/aža*, *v/yžu*, *mol/ožyi̯* (Веряця), *mol/ožyi̯*, *medv/ežyi̯* (Березники), *mol/ožyi̯* (Свалява), *mež/a*, *mež/y*, *yrž/a* (Синевир, Воловий, Репінний, Ізки), *mež/y*, *mež/u*,

yrž|a (В. Верецькі), *ć'už|yį*, *erž|a*, *mež|a* (Страбичово), *ć'už|yį* (Сусково), *mež|a*, *erž|a* (Раково), *mež|a* (Ляхувці).

Від полонинського пасма до Бескідів за виїмкою названих трьох слів находимо місто *d* + *j* рефлекс *dž*: *pr'į|adža*, *ch|odžu* (Синевир), *medv|edža*, *pr'į|adža* (Рспінний), *ch|odžu*, *pr'į|adža*, *medž|a* (Изки), *mol|odžyį*, *medv|edžyį*, секундарно також у формі loc. s. fem. *u k|ožd'žį*[1] *staįy* (В. Верецькі).

Дсякі села доповняю з Верхратського Зн. I. 77—8 *ладити — лажу*, *слободити — слобожу* (В. Шард), *лудити — лужу* (В. Раковець), *медити — межу* (В. Лучки). З Гнатюка: *моложий* (Луково, Е. З. IV, 70), *вижу*, *мамо*, *шчо ньа збужаєте* (Кушниця, Е. З. IV, 92, 135); з Дусина наводить Гнатюк подвійні форми: *нараджъу* Е. З. III, 144, *вижу*, Е. З. IV, 29, *переже* Е. З. IV, 29. Це продовжається дальше на захід разом з областю південною, що іде від Латориці на захід: *mol|odžyį*, *s|udžu* (Підполозя), *s|udžu*, *v|ydžu*, *mol|odžyį* (Поляна, Сусково, Плоский), *ch|odž'u*, *v|ydž'u*, *|yrdž'a* (побіч *|erža*), *medv|êdž'a skora*, *mol|odž'yį* (Раково), *m|êdž'a*, *yrdž'|a*, *s|adž'a* (Горяне), *mol|odž'yį* — але *mež|a* (Ляхувці, Середнє), *mol|odž'yį*, *sol|odž'yį*, *s|adž'a* — но *|erž'a*, *mež|a*, *ć'už|yį* (Страбичово), *mêdž'|a*, *medvêdž'|ača* (Пастілки), *p|erêdž'*, *medž'|a*, *molodž'yį*, *s|ydž'u* (Тихий), *medž'|a*, *yrdž'|a*, *s|adž'a*, *mol|odžyį* (побіч *molotšyį*), *tv|erdžyį* (Ужок).

За Угом на захід зустрічаються також м'які відтінки аж до Попраду (судячи по моїм записам). В Ублі Брох дуже мало присвячує уваги цьому звукові (§ 19, ст. 25, Угрор. н. с. У.), кажучи, що „*dž* встрѣчается так рѣдко, что о нем невозможно высказываться", а на стор. 115, § 73 наводить одну форму дієслівну „*budžu*" з твердим *dž*, а зглядно не зазначуючи того ближче. Натяк на м'якість цього звука можна однак найти в § 19, що звуки *ć*, *dž* „по второй составной части своей принадлежит вообще к ряду *š'*, *ž'*". Але по моїм записам рішучо *dž* є м'яким, як й в окружаючих селах: *medž'|a*, *s|adž'a*, *|iardž'a*, *medv|êdž'a*, *ch|odž u*. Дальше на захід: *s|adž'a (u ć'|iųc'i s|adž'a)*, *mêdž'|a* (Колониця), *mêdž'|a* (Острожниця, Суха), *yrdž'a* (Пихні), *s|adž'a*, *|yrdž'a*, *m|êdž'a* (Р. Поруба), *irdž'a* (Вальків), *|ardž'a*, *s|adž'a*, *m|êdž'a* (Щавник, Біловежа), *pr'į|adž'a* (Рімне), *pr'į|adž'a*, *|ardž'a* (Ольшавиця, Блажів), *m|edž'a* (Шом, Висланка), *u|odž'aį* (Ольшавиця).

В 1. особі однини часу тепер. *ch|ôdž'u*, *v|ôdž'u* (Пудгородя, Р. Грабовець, Біла, Суха, Рафаївці, Вальків), *chodž'u do c|êrkvi*, *ja ųse v|idž'u dobr|i* (Кобильниця), *v|idž'u hor|ody* (Щавник), *po-*

[1] Ту *i* *o м'якшить попередній приголосний.

v/idž'te (Церніна), *ch/odž'u* (Шом, Вісланка, Обручне, Ґерляхів, Ольшавиця, Блажів).

За Попрадом в спиських селах *dž* отверділо. В Орябині прим. ця твердість *dž* передається і наступному голосному *i* < *ě* у іменників віддієслівних: *narodž/ын'a*, *chodž/ын'a* (Орябина). Вернемо до нашого *dž* на місці *d* + *i̯*: *s/idžu* (Літманова), *ch/odžu do n'ižn'oi̯ školы*, *yrdžav/iti* (Орябина).

Отвердіння *dž* находимо спорадично й на інших околицях згаданої области. Так прим. в прикметниках: *prych/udžyi̯* (Острожниця), *č/udžu vlasť* (Суків), *č'/udži par/îbci* (Млинарівці), зауважив я дуже незначну паляталізацію. В прийменнику *m/edži* паляталізація неясна. В Р. Порубі: *m/edži sob/ou̯ s'a rachov/aly*, *pom/edži t/otы s/abľi*, також в Ортутові: *pom/edži h/orы*, в Церніні: *m/idži vîč'k/ami*, в Пихнях: *m/idž'i nyma*, в Радвані зовсім твердо а навіть наступне *i* по *dž* в слові *Medžыlaborec* твердне.

За Попрадом всетаки находимо випадки м'якого *dž'*. Є то випадки рідкі, що повстали наслідком своєрідної вимови польських слів *dz'ad*, *dz'ura*, котрі в Орябині та околиці вимовляють як *dž'ad*, *dž'ura*, подібно як місто м'якого *z'* — м'яке *ž'*: *z'îľa* > *ž'îľa*.

Під впливом контамінації звуків: східньословацьких *dz* > *ð* + *i̯* та м'якого *dž'*, питомого для згаданих околиць, повстав мабуть зубний африкат *dz'*. Почув я його в Р. Грабівці: *m/edž'a*, */yrdz'a*, *v/idz'u*, в Пихнях: *chodz'u*, в Острожниці: *ch/odz'*, *pov/îdz'*, в Лавринові: *ch/odz'u do c/erkvi*, в Ременінах: *pri našei̯ z/emľî i̯est m/êdz'a*, *ch/odz'u do cerkvi*. Майже *dz'* чув я також в Біловежі: *m/êdz'a*, *s/adz'a*.

Вплив східньо-словацької звучні на згадані фонеми можна би по сусідстві з східньо-словацькими селами уважати лиш в селах: Пихнях, Лавринові, Ременінах. В інших, як Острожниці або Р. Грабівці, через стичність на роботах а передовсім в Америці.

Ще інший примір наслідку сильної палятальної артикуляції *dz'* можна добачати у фонемах: *mêž'a*, *yrž'a* в Пудгородю. Це м'яке *ž'* в згаданих словах є вислідом цілковитої ассиміляції *d* до *ž* у *африкаті dž'*. А помагала цьому процесові інша фонема (або може ішла в парі з ним у згаданих словах) а іменно *dož'* або *doš'* з давнього *dъždь*.

Це слово має знов різні рефлекси на області на захід від Уга: *dož'* в Колониці, *doč'* в тій же Колониці, Гаваю, Р. Порубі, Рімнім,[1] *dodž'* в Старині, *doš'* в Уличі, Пудгородю, *dodz'* у Валькові, Лавринові, Ременінах, *doždž* в Київі, Ястребі, на

[1] Ту саму фонему запримічує Верхратський в В. Орліку, В. Свиднику, Бодружалю, Петрині (Знадоби II, ст. 45).

північ і захід відсі: *dość* (Обручне, Герляхів, Орябина). В говорах східніх пануючою фонемою є *dožďь*, а на Гуцульщині *doś*.

Верхратський в говорах з наголосом несталим майже не звертає уваги на рефлекси *d* + *j* за виїмкою кількох примірів конюгації дієслів на стор. 77—78: ладити — *лажу*, лудити — *лужу*, медити — *межу*..., котрі мають рефлекс *ž*, бо його записи починаються від Латориці на схід, вилишаючи область між Латорицею та Лабірцем (за виїмком одного села на схід від Лабірця — Збійного).

На області говорів з наголосом несталим зазначує Верхр. рефлекс *d* + *j* — *dž*, але у відміні твердій не зазначує ніде м'якости: *саджа* (Луків), *пряджа* (Чірч, Пстрина), *меджі* (Луків, Чабіни), *леджи* (Пстрина), *чюджый* (Варадка), *чуджий* (Чабіни), *рыджік* (Комлоша), *сыджу* (Варадка), *віджу*, *родженый* (без подання місця).

Згідність між моїми записами виджу в словах: *medži*, *medžy*, *čudžyj*, в котрих *i* (и) не підпадає отвердінню, як по *ž*, що знов указувало би на зберігання старинности африката *dž* < *d* + *j*, котрий був м'який.

А. Шахматов уважає, що звук *dž* перейшов до українського з доби загальноруської у таких випадках, які ми находимо в говорах карпатських, як: *sadža*, *odedža*, *čudžyj*, *medža* а з доби загальноукраїнської у формах дієслів *sydžu*, *sadženyj* під впливом *d* з форм дальших осіб (Краткій очеркъ исторіи малорусскаго (украинскаго) языка. Украинскій народъ в его прошломъ и настоящемъ II. Петроградъ 1916, стор. 700). Думку цю принимає і Бузук (Нарис історії української мови, Київ 1927, стор. 28), Тимченко (Курс історії укр. мови, Держ. вид. України 1927, стор. 147, § 88), но проф. Кульбакин і Ляпунов стоять за старим поглядом Соболевського про старшість *-ž* з *d* + *j* (Slavia, III/4, стор. 693).

З огляду на приведені факти язикові, поширені в більшості говорів карпатських взагалі, де африкат *dž* і то м'який виступає у всіх положеннях на місці *d* + *j*, то є не лиш у формах дієслів (1. особа praes. і part. praet. pass.), але і у словотворі перед м'якими наростками, думка Шахматова про первісність *dž* у вичислених випадках є правдоподібніша. Її можна лиш змодифікувати у цім напрямі, що *dž* появлялося наперед в говорах західніх.

Зубні: s, z.

Зубні спіранти *s*, *z* в говорах південно-карпатських є продовженням праслов'янських *s*, *z*: *kosa*, *s'ĭjaty*, *smĭch*, *serce*, *pasty*, *ostrыj*, *znaty*, *bereza*, *zub*, *vezu*, *zemľa*.

Оба звуки виступають як тверді й м'які. Ці останні — перед

м'якими: *'a*, *'u*, *'o* та *i* з *ě* та того *i*, що повстало з стим. закритого *o*, *e* — правда з ограниченням.

Артикуляція твердого *s* в слові *sam/a*, міряна штучним піднебінням у згаданих трьох осіб, видала ті самі результати. Язик

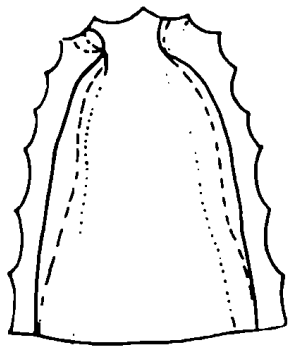

Обр. 22. *Турок*, ——— дотик язика на піднебінні при артикуляції *s* у слові *sama*, - - - - - при артикуляції *s'* у слові *s'a*, ... артикуляції *s'* у слові *s'im*.

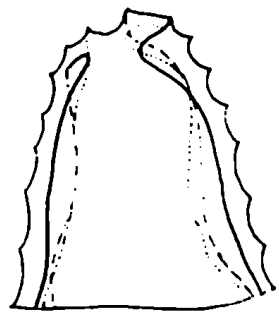

Обр. 23. *Шлепецкий*, ——— дотик язика на піднебінні при артикуляції *s* у слові *sama*, - - - - - при артикуляції *s'* у слові *s'aha*, ... при артикуляції *s* у слові *sim*.

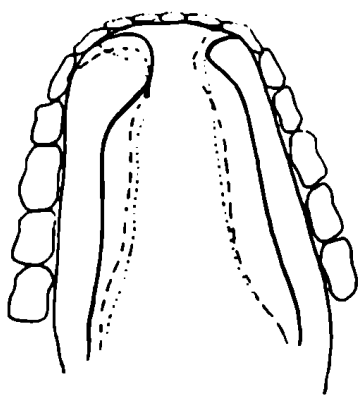

Обр. 24. *Турок*, ——— площа дотику язика при артикуляції *s* у слові *sama* (метода барвна), - - - - - при артикуляції *s'* у слові *s'a*, ... при артикуляції *s'* у слові *s'im*.

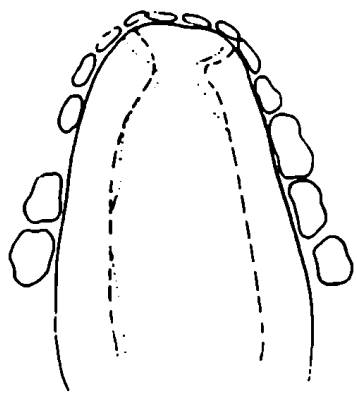

Обр. 25. *Шлепецкий*, ——— площа дотику язика при артикуляції *s* у слові *sama* (метода барвна), - - - - - при артикуляції *s'* у слові *s'aha*, ... при артикуляції *s* у слові *s'im*.

дотикає країв горішніх ясен боками аж до перших сікачів, де творить щілину, через котру протискається воздух (обр. 22, 23).

Поміри дотику язика методою барвною при артикуляції того самого слова *sam/a* показали, що ширина місця недіткненого виносить у *III*. 10 *mm*, у *Б*. 13 *mm*, у *Т*. 10 *mm*. Кінчик язика упадає,

дотикаючись долішніх сікачів. Дотик на альвеолях і на горішніх сікачах відбувається не самим кінчиком, а й переднім язиком (обр. 24, 25).

Артикуляція звука *z* твердого подібна до артикуляції *s*, лиш дотик є трохи вужчий а притім і щілина вужча. Поміри роблені були при вимові слова *z/aha*. У *Ш.* щіль припадала напротив обох правих сікачів, у *Б.* при сильнішім вислові між половиною першого сікача лівого і другого сікача правого, у *Т.* так само. Язик своїм кінцем піднесений вище і сам кінчик через меншу силу дотику виказує дещо більшу площу свобідну від дотику з альвеолями.

Артикуляція м'яких *s*, *z* в зависимості, перед якими звуками: м'якими *'a*, *'u*, чи м'яким *i* < *ě*, або з етим. закритого *e*, не однакова. Крім цього за заході за рікою Топлею та на півночі за Ондавою паляталізація цих приголосних зміняє їх якість і вони там звучать як м'які *š'*, *ž'*.

У *Т.* артикуляція *s*, *z* перед м'якими *'a*, *'u* та *'i* виказує значну м'якість цих приголосних. Язик дотикав піднебіння боками в значній ширині. Найбільше видно це при артикуляції слова *s'îm*, менше в словах з м'яким *'a*: *s'a*, *z'ab*. Те саме видно й на язику при методі барвній (обр. 22, 24).

Ми порівняли артикуляцію слів *s'îm*, *z'ab* у *Б.* на язику а у *Ш.* на язику та на піднебінні. Різниця обох артикуляцій впала нам в око. Дотик у *Б.* і *Ш.* по боках був менший, як у *Т.* З того й слідує, що ступень паляталізації не однаковий у *Т.* в порівнанні з *Б. Ш.* (обр. 23, 25).

І дійсно цю різницю відчуваємо акустично. Приголосні *s*, *z* + *î* (*ě*) акустично не м'які, хоч артикуляційно малий ступень палятальности доказаний. І як вже перед тим було сказано, область південно-карпатську можна поділити на чотири головні полоси під оглядом ступня й способу паляталізації *s*, *z* перед *î* < *ě* а на три перед м'якими *a*, *u*.

Перша полоса говорів гуцульських (за виїмкою Ясіня) та говорів ріки Рускови, околиці Сигота аж до Тересви. Приголосні *s*, *z* перед *î* < *ě* є півм'які а навіть іноді тверді[1]: *sîno*, *sîi̯aty*ʳ, *sîmn'ê*, *zîľê*, *izîsty*ʳ (Рус-Кривий), *zîľê*, *nasîn'ê* (Рускова), *sîno*, *sîmn'ê*, *vesîľ/ê*, *ses'î* також *ses'/î*, *na s'îm* (Рахів), *i̯asîn'*, *nasîn'ê*, *sîi̯an'ê*, *sîno*, *zîľê* (Косівська Поляна), *zîľa*, *sîmn'a*, *sîi̯aty*, *sîm* по *kûn' izz'îu̯* (Бичків, Р. Руна).

В чисто гуцульських говорах *s*, *z* + *ь* у визвуці втрачають свою палятальність: *ses* місто *ses'* (*ses pes*) (Рахово), *uves* = *uves'* (Ясіня), *ses nochot'* (Рус-Кривий), но в Бичкові *sês'*; *ты i̯es*, *ты îs*

[1] Графічно не зазначую в тих випадках того роду паляталізації з цієї причини, що між того роду паляталізованими *s*, *z* а непаляталізованими акустично ледви помітна різниця а іноді й цілком її не замічається.

(inf. *ísty*) (Рус-Кривий), *kruz h/orod* (тамже). З йотованих приходить під увагу лиш *ję* < *ja*, та *ju*. Перед ними м'якість остає в деклінаційних відмінках: *sy*ˣ*s'ê ź'êba, ses'u ź'êbu* (а також як виділи ми *ses'î, s'î)*. Зате нема м'якости в займеннику *s'a*, бо ми чуємо в Рахові та околиці *sê, sy* — твердо. Також в говорах ріки Рускови чуємо в цім випадку зовсім тверде *s: sa — taį, sa oźen/yu* (Рус-Кривий), також у В. Руні: *ne zhord/ĭu sa*, но в Бичкові *s'a: /yš/yla s'a, s'at/yį(< svjat/yį)*.

Друга полоса тягнеться від ріки Тересви аж по Латорицю. На цій полосі *s, z* + *î* < *ě* а також перед йотованими та *ь* палятализується: *z'/îla, s'/îmn'a, nas'/în'a, s'mîį/aty s'a* (Грушево), *z'/îla, s'/îmn'a, s'îno* (Новоселиця— Нересниця, Бедевля, Н. Синевир, Репінний, Березники, В. Раковець, Веряця, Верецькі Н. і В., Тишів, Свалява), *s'îm, z'ab* (imper. *z'/abnuty*) (Золотарьово), *t/ыs'ač (paru t/ыs'ac koron),îiz' u taįstru* (Репінний), *us'/udы* (Н. Синевир), *us'/a sese m/oįa trav/a, na sôb/î sês'/u koz/u* (Драгово), *s'at/yį, vûs'/anyį chl'îb* (Веряця), *ųz'/aų, p/os'tîm sês'/u pį/atnyc'u* (В. Раковець), *hol/uz'a, klad/uts'a* (Нанково), *uz'aų kon'/a* (Бушгин), *zahub/yų s'a* (Новоселиця к. Нересниці), *s'ud/ы, z'/abrî* (Верецькі), *h/us'a, d/ês'at'* (Стройно), *yźź'ab/uts'a* (Имстичево), *maų ųs'/oho dostatkom, s'ud/ы* (В. Верецькі), *b/îloį h/us'a* (Буковець). Є це отже артикуляція дорзальна.

Третя полоса є переважно артикуляції корональної. Вона тягнеться з перехідною полосою зараз за Латорицею далеко на захід аж під Маковицю до сіл Рімного, Ортутови, Шашови, Куримки, Біловежі, Вишнього Свидника; північної підбескідської границі з причини недостатку записів не подаю, а Верхратський на це явище не звертає уваги.

Ця корональна артикуляція передовсім показується перед *i* < *ě*. Но також між артикуляцією *s* а *z* часто замітна різниця. Приголосний *s* в деяких категоріях граматичних, а то у формах деклінаційних, має артикуляцію дорзально-корональну або й дорзальну, через це акустично відчувається у тих випадках більша м'якість. Очевидно це явище ограничене на певні малі області, а то Лабірської долини та сіл, що лежать близько словацької етнографічної границі.

Перехідна полоса тягнеться від Латориці аж до околиць Середнього. Там зустрічаємо ще іноді артикуляцію коронально-дорзальну: *us'/î, us'/îch, sês'/î* (Купиновці), *zîla, sîm, nas/în'a, sîno, siuť, s/îmn'a*, але: *v/üts'îl us'î tr/oįe* (Страбичово),

zîla sîmn'a (Нов. Давидково), *u̯ sus'/id'ich* (В. Лучки), *pos'/îi̯ala*, *na dor/ôz'î* (Гайдош), *s'i̯aty*, *s'/îmenêc'*, *nas/în'a*, *z'/îla* (Ляхувці, Худльово), *noha – nôz'î* (loc. s.), *mucha – mûs'î* (Медведьовці). Від Комаровець оп'ять артикуляція корональна в пануючою: *z/îla*, *s/îmn'a* (Комаровці), *len s/îi̯ut*, *sîno* (Горянє, Дравці, Коритняне), *z/îla*, *s/îi̯aty*, *nas/în'a*, *s/îno* (Оріховиця), *s/îno*, *sîi̯at/a* (Ворочово), *s/îno*, *z/îla'* (Поляна, Плоский, Раково), *sîi̯at/a*, *s/îmenec'*, *nas/în'a* (Суль), *sir/ak*, *sîno*, *z/îla* (Волосянка, Ужок, Тихий, Колбасово), *u̯ sîm/och*, *sîno*, *nas/în'a*, *z/îla* (Колониця), *s/îmenêc' s/îno* (Пудгородя), *s/îmenêc'*, *sîm*, *z/îla*, *z/îu̯em* (Пихні), *s/îno*, *z/îla* (Р. Радвань, Р. Поруба, Гавай, Шеметківці, Рафаївці, Лавринів, Кобильниця, Щавник, Грабовчик).

Коронально-дорзальну артикуляцію почув я у таких селах: *u̯ l/îs'î* (Пихні), *bes'îdov/ati* (В. Радвань), *do Nacyn/ou̯s'î* (Суха), *vîn s'i̯u̯ na toto s'/îdlo*, *i pišla i os'îdl/ala kon'a i s'/îla u̯ v/îu̯s'î* (Рокитівці), *bes'îd'/îi̯e* (Нискурівці), *s'/îno*, *s'îi̯eme*, *z'/îla* (Вальків, Ременіни), *pos'îd/ai̯ut* (Млинарівці), *s'îno*, *z'îla* (Біловежа).

На тій же області *s*, *z* перед м'якими *'a*, *'u* та *ь* артикулюються коронально-дорзально: *oz'me*, *zas'*, *s'/ato* (Сграбичово), *s'at/ы̯*, *kn'az'/a* (Купиновці), *vol/os'a* (Медведьовці), *obs'at/yu̯ s'ač/enôu̯ vod/ôu̯* (Ляхувці), *pr/os'u*, *n/os'u*, *v/oz'u* (Коритняне), *dvan/ac'at' vič/az'ûu̯*, *i̯edn/oho vič/az'a* (Дравці), *s'ud/a* (Невіцьке), *mus'u*, *poč'/au̯ s'a smî/i̯aty* (Ворочово), *z'at'*, *S'an*, *S'/ank'i*, *Volos'/anka* (Ужок), *i̯a s'a ẑ'ẑ'/ab*, *z'at'* (Колбасово), *u̯z'/au̯ p/olycu* (Звала), *z'at*, *s'/aha* (Воліца), *uz'/au̯i̯em s/obî* (Суха). *v'is'at' obraz/ы* (Пихні), *s'/ati*, *mus'u* (В. Радвань), *k/os'u*, *pr/o'su*, *n'os'u* (Біла), *v/oz'u sn/opi*, *n/os'u v/odu*, *z'at'*, *s'/aha* (Рафаївці), *s'/ad'i i̯em poch/odył* (Розник), *d/ês'at'* (Р. Поруба), *pr/os'u*, *v/oz'u* (Лавринів, Вальків, Ременіни), *z'at'*, *s'/aha drou̯*, *pr/os'u vas* (Кобильниця), *dva mîs'/ac'î* (Р. Воля), *s'/adat s/obî na stîl* (Млинарівці).

Виїмку творить займенник *s'a*. М'якість *s* затрачується в численних селах, починаючи від Уга і місто фонеми *s'a* ми чуємо фонему *sa: zn/au̯ sa B/ohu pomol/yly*, *tak sa zv/aly vudavać'/î* (Коритняне), *uchv/atuje sa*, *na što sa ch/ovat* (Дравці); дальше горі Угом зберігається м'яке *s'a* аж до Дубринич, де *s* оп'ять стає твердим, але замітним іноді між *s* а *a* перехідний звук *i̯*: *sia: pust/yu̯ sia na dôr/ôhu; n/ašoi̯ sel/o kl/yče sa Z/abrôd'* (Забродь), *to sa tak/a chm/ara na n/ébi sotvor/yla hei̯ pl/achta* (Княгинин), *i̯/a sa ẑẑ'/ab*

(Колбасово), *naip|erše pom|olat sa, pryišl|y tam h|ostyty sa* (Суль), *b|aba sa b|oit, dv|eri sa z|amkly* (Ставний), *r|adylysa* (Волосянка). Дальше на заході виступає це явище лиш спорадично в околиці ріки Цироки: *izobl|ük sa, ịak sa zve* (Звала), *m|ыti sa* (В. Яблінка), *ne b|îị sa, a c|iụka sa vыpustyť* (Пихні), дальше над словацькою етнографічною границею: *b'ude sa kup|ati* (Пискурівці), *t|êpêr' sa k|upem* (Вальків), *ị|a sa |idu um|ыťi* (Кобильниця), *ịak sa rozv|ydnyť* (Млинарівці), *v|în sa ho pr|osił, chr|omы|ị sa zak|ašlať* (Ладомірово), *ćom sa v|olať B|anske* (Банске).

Четверта полоса, це область, де *s, z* + перед *i* < *ě* а також м'якими *'a, 'u* переходить на м'яке *ś', ź'*. Артикуляція *s, z* пересувається на середню часть язика та піднебіння в околицю 1 - 2 черінного. Границя цього явища біжить поза селами: Рімним, Церніною, Ортутовою, Біловежою, Нижнім Свидником, рікою Ладомеркою, так що села дальше на захід лежать вже в області *ś', ź'*: *ź'|îla, ś|'îno* (Гінківці), *d|eś'at, ź'ať* (Шарбів, Медведжа, Порубка, Писана), *ś'ị|eme, ź'|îla, ś'|atы* (В. Вирліх), *nastraš|ыly ś'|a* (Нікльова), *|oś'în'* (Дубова), *ź'îla, |ośîn'* (Бехерів), *ś'|îno, ź'|îla, ź'|at* (Рімне), *beś'îd|uịu s panom, de|ś'at raz, ź'îla, v|oź'u dr|ыva* (Ортутова), *ś'|îmenec, ś'|at'i* (Церніна), *ź'|îla, ź'ať, ś'|aha, priś'|aha, veś'|îla, n|oś'u v|odu* (Герляхів), *|oś'în* (Обручне), *beś'îd|uịut, ź'|îla, ś'|îno* (Київ, Ястреб), *ịa t|oto vz'ať, ị|edna ś'|aha dr|eva, n|oś'u b|uti* (Шом), *|oś'în', d|eś'at, pr|oś'u, v|oź'u, ź'ať, ś'|aha* (Ольшавиця, Блажів), *ụź'ạ totu rыbu, ch|odit po l'iś'i* (Орябина), *d|eś'at, ś'|îno, ź'|îla* (Літманова).

Зубні африкати: c, dz.

Африкат *c* виступає у південно-карпатських говорах як продовження праслов'янського *c*, що повстало з *k* перед дифтонгічним *ě* та *i*: **rokъ* loc. sing. *roc'i*, *ruka* — dat., loc. sing. *ruc'i*, nom. pl. **vьlkъ* > *voụcy*, *paribci*, *d'aci*; у наростках: *-ьcь*: *kupêc'*, *otêc'*, *kosêc'*; *-ic'a*: *pšenyc'a, ịalyc'a, ruụnyc'a, temnyc'a*; в словах запозичених, як і в других слов. мовах, на місці чужого *k*: *c'isar'*, *car'stvo, cer'koụ*, або чужого походження: *cap, capina, caryna*, або вкінці утворені із звуконаслідування: *c'inc'irinkaty* і т. д.

Африкат *dz* виступає у наших говорах рідко, ограничуючись до кількох слів, що виступають лиш спорадично: *dzvîzd|a, dz'vîr|yna, s|ыldza, dzvon|yty, dz|erno* або у словах запозичених з румунського: *dz'ama, dzer, bryndza, spudza, ryndza*.

Подібно, як і попередньо обговорені зубні, виступають оба африкати у двох відтінках, а то як тверді так її м'які.

Артикуляція африката *с* (твердого відтінка) відбувається кінчиком язика а також боками язика середнього та заднього. Кінчик язика, запираючи продув воздуха, опирається о альвеолі над горішніми сікачами та о горішню часть сікачів, засягаючи очевидно боками і кли. Це видно на палатограмі у *Ш.* при артикуляції слова *сар* (обр. 26) а таке саме було у *Д. С.* при

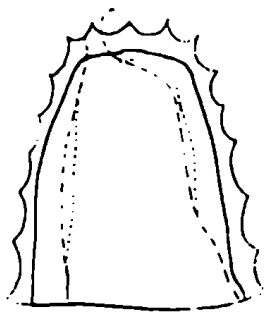

Обр. 26. *Шлепецкий*, —— дотик язика на піднебінні при артикуляції *с* у слові *сар*, - - - - - при артикуляції *с'* у слові *р'ас'а*, ... при артикуляції *с'* у слові *с'ір*.

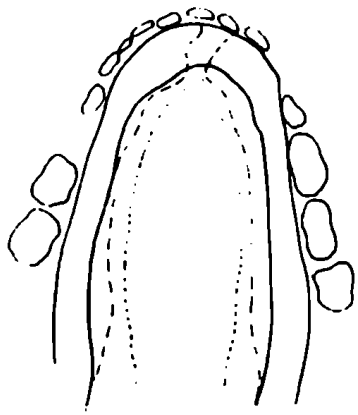

Обр. 27. *Шлепецкий*, —— площа дотику язика при артикуляції *с* у слові *сар* (метода барвна), - - - - - при артикуляції *с'* у слові *р'ас'а*, ... при артикуляції *с'* у слові *с'ір*.

артикуляції слова *т'аса*. На язику при методі барвній кінчик не діткнений а місце дотику є дальше на границі переднього язика. При артикуляції м'якого відтінка хребет язика підноситься більше у гору та не дотикається вже передніх горішніх зубів (сікачів), но замикає продув воздуха на альвеолях, боками також дотик на піднебінні є ширший. Так було при артикуляції слова *рас'ʼа* у *Т.*, це акустично більша м'якість. Язик знов широко прилягає до боків піднебіння твердого, та передніх альвеолів а навіть й своїм кінчиком. У *Ш.* і *Б.* язик опирався при артикуляції того самого слова і слова *с'ір* також о передні зуби (обр. 26 –27), через це в порівнанні з артикуляцією у *Ш.* чуємо меншу м'якість.

М'який відтінок *с* повстає перед *і* < *ѣ*, *е*, м'якими *'а*, *'о*, *'е*, *'и*, та *ь*. М'якість *с*, спричинена тими м'якими голосними не зберігається однак на цілій області південно-карпатських говорів. Вона часто затрачується у наростках *-ес'* < *-ьсь'*, *-іс'а* > *-ус'а*.

Перше явище затрати палятальности *с* в наростку *-ec'* ділить цілу область на три частини: східню, середню і західню.

Перша область обіймає говори гуцульські, говори ріки Рускови та перехідні в околиці Сигота аж до ріки Тересви. На цій області нарост ок *-ec'* затрачує м'якість *с*. Наслідком цього ми там находимо фонеми: *kup|c* (Ясіня, Косівська Поляна), *p|upec*, *klev|ec*, *žereb|ec* (Рахово), *hor|odec*, *k|orec* (Рус-Кривий), *žnec*, *kup|ec*, *chl|opec*, *strîl|ec* (Бичків, В. Апша). Виїмку творить говір В. Руни, коло Сигота, де той нарост зберігає м'якість *с*: *ot|êc'*, *ž|enêc'*. Друга область середня зберігає м'якість *с* в згаданім наростку. Вона тягнеться від ріки Тересви на захід аж майже по ріку Цироку: *ot|êc'*, *stol|êc'* (Буштин), *kup|êc'*, *žen|êc'* (Бедевля), *ot|êc'*, *kup|êc'* (Новоселиця коло Нересниці), *žnêc'*, *kos|êc'*, *st|arêc'* (Репінний), *ot|êc'*, *kup|êc'*, *Zvor|êc'*, *Javor|ovêc'*, *Fule-j|ovêc'* (Н. Синевир), *bab|êc'* (Драгово), *chl|opêc'*, *kut|êc'* (Нанково), *ot|êc'*, *žnêc'* (В. Раковець), *kos|êc'*, *kup|êc'*, *žnêc'* (Керецькі), *kamî-n|êc'*, *kon|êc'* (Имстичово), *ot|êc'*, *stol|êc'*, *kos|êc'* (В. Верецькі), *p|alêc'*, *horn|êc'* (Страбичово), *stol|êc'* (Ляхувці), *stol|êc'*, *molot|êc'*, *|ǫarêc'* (Коритняне), *kup|êc'*, *vorob|êc'* (Раково), *chl|opêc'*, *p|alêc'*, *sîmen|êc'* (Суль), *ot|êc'*, *kup|êc'*, *kos|êc'*, *stol|êc'* (Тихий), *vorob|êc' -bc'a*, *|ǫarêc' -rc'a* (Убля, Брох, Угрор. нар. с. У., стр. 69), *s|îmenêc'* (Р. Грабовець), *|ǫarêc'* (Пудгородя).

М'якість цього *с* зберігається й в деклінаційних відмінках і то не лиш на області середній, де *с'* м'яке й в першім відмінку, але й в гуцульських говорах з виїмкою ріки Рускови: *hukn|uǫ na chl|opc'î* (Бичків), *na |oba k'înc'|î* (Требушане), *dva st|arc'î* (Кос. Поляна).

Третя область західня зачинається від ріки Цироки, хоч вже й перед нею на сході в Колониці запримічується отвердіння згаданого наростка: *ǫ|arêc - ǫ|arcu*, *kup|ec*, *ut toho kupc|a* (Колониця), *|ǫarec iz t|oho |ǫarcu* (Звала), *p|alec*, *kup|ec* (Острожниця, Пихні), *chl|opec*, *kup|êc* (Валяшківці), *kos|ec*, *L|aborec*, *kup|ec*, але півм'якість чув я в словах *top|ec'*, *chl|opec'* (у В. Радвані), *|otec* (Рокитівці), *ǫ|arec*, *k|upec* (Гавай), *k|osec*, *chł|opec* (Вішавка), *chł|opec* — *chł|opca* (Ладомірово), *ǫ|arec* (Брусниця, Пискурівці, Рафаївці), *h|ornec*, *k|upec*, *k|onec* (Лавринів), *k|onec*, *ne v|ydno k|onca kr|aǫu* (Ременіни), *ǫ|arec*, *k|upec*, *otec* - *bo müǫ |otec m|ene ch|oval*, *ǫa i t|oho chł|opca sch|ovam* (Кобильниця), *ǫ|arec*, *k|upec*, *|otec* (Шавник), *ml|oda m|at na hol|ovî v|înec* (Млинарівці), *k|upec*, *ǫ|arec*, *|otec* (Рімне, Ортутова), *oper|ačiǫ st|otec* (Церніна), *ml|ynec*, *k|upec* (Біловежа), *k|orec—k'|îrca*, *|otec —v|îca* (Київ), *k|upec*, *k|osec*, *ǫ|arec* (Об-

ручне), *h/ornec* (Блажів), *i̯/arec*, *v/inec* (Орябина), *k/upcî* — *no i̯/arec*, *chł/opec* (Літманова), *k/upec*, *i̯/arec* (Банске), *k/osec* — *dv/omy k'i̯/ûsc'î* (Завадка).

Виїмки однак находимо і на цій області. Є то лиш деякі села. Вже в Радвані була запримічена в поодиноких випадках м'якість *c* у згаданім наростку. Коло Радвані находимо в селі Сухій також зберігання м'якости *c*: *i̯/arec'*, *ohl/avec'*. Дальше в трьох сусідніх селах Р. Порубі: */otêc'*, в Рознику: *k/upec'*, *i̯/arec*. Накінець у Валькові: *i̯/arêc'*, *k/upec'*, *k/onec'*, *k/osêc'*.

Ці приміри доказують, що м'якість наростка *-ec'* була поширена на цілій області західній. Зберігання її находимо в селах, закритих від сильнішої комунікації (Р. Поруба—Розник Вальків).

Наші спостереження доповнюємо ще примірами Верхратського, які находимо у його Знадобах II. стор. 56: *кавалец*, *тварожец* (Ціґелка), *обторганец* (Снаків), *косец* — *кісця* (Уяк), *пугарец* (Варадка), *букварец* (В. Свидник), *орішец*-птиця — Troglodytes parvulus (Габура В II, 164), взяв йі в *танец* (Збійне В II, 167).

У дальших відмінках деклінаційних задержується переважно твердість *c*, хоч й денеде зберігається м'якість: *iz s/ыpanc'a* (Звала), *chłopec—chł/opc'a* і *chł/opca* (Ладомирово).

Отвердіння *c* находимо також й наростку *-ic'a*. Це явище ограничується лиш на західні говори. Но цей процес не переведений ще в цілій консеквенції. Находимо доволі далеко на заході говори, де м'якість *c* у цім випадку зберігається, іноді знов вона зберігається лиш в дальших відмінках деклінаційних. Часто також находимо й хитання на тій самій області. Це вже запримітив й О. Брох у говорі села Убля, де вже починається процес отвердіння й часто находимо хитання (стор. 69, op. cit.). Дійсно при обговорюванні деклінації наводить він під цим оглядом подвійні форми тверді й м'які (§ 44, 3, стор. 83 op. cit.): *carica* — *car'îc'a*, *Anc'a*. Це хитання видно й на дальших областях: *pšen/ica*, *piu̯n/ica*, *u̯z'/au̯ pal/ycu* (Звала), *pšen/ycu* (Острожниця), *pšen/ica*, *pyun/ica*, *p/ai̯ca* (= *pac'a*) (Пихні). Але дальше на захід в Р. Порубі та в південній полосі, подібно як то було при іменниках на: *-ec'*, зберігається м'якість *c* у наростку *-ic'a* не лиш у першім відмінку, але й в дальших: *pšen'/ic'a* — *pšen'/ic'u*, *m/eter i̯/arc'u* — но *meter pšen'/icы* (Р. Поруба), *pi̯atn'/ic'a* (Пискурівці), *pyu̯n'/ic'a*, *pšen'/ic'a*, *pr/yvîz pšen'/ic'u* (Вальків), *pšen'/ic'a*, *p/îdu ž/aťi pšen'/ic'u*, (Руська Воля, Щавник), *piu̯n'/ic'a* (Вішавка), *p/ac'a* (Шар. Буковець).

Відтак дальше на захід находимо й в дальших відмінках тверде *c*: *pi̯atn/yca*, *pšen/yca* — *pšen/ycu* (Біловежа), *i̯al/yca* (Орту-

това - но там ще чув я: *żal pšen|yc'u)*, *pol|yca* (Церніна), *k|upiц ûцси* (Ґерляхів), *pšen|ica --- p|oš'aц pšen|icu* (Ольшавиця, Блажів).

За Попрадом оп'ять вертає незначна м'якість *c*: *pšen|ic'a*, цього наростка находимо й у Верхратського Знад. II, ст. 58: *рачіца* (Уяк, Комлош), *мурованіца* (Кремпах), *куміця*, *усніця*, *сусьідиця*, *недьілиця* (Пстрина).

Корональну артикуляцію *c* находимо також перед наступним *i* < *ĕ*, починаючи від Рімного на північ від Млинарівців: *Ben'adьk'|iцcî*, *Mlynar|iцcî* (Рімне), *v Kur|imcî* (село Kur|imka), *noż|ьcî* (Церніна), *na Brez|iцcî* (Brcz|iцka) (Ортутова), *ц r|ucî* (Ястреб), *k|üscî* (Ольшавиця), *na r|ucî*, *c|îdka* (Блажів), *chł|opcî* і *chłopc'î* (Орябина). Крім цього на схід від цієї области у Вішавці: *k|upcî*, *Viśk'|iцcî*, в Пихнях: *v|încî*, *c|iцka*. Впрочім йдучи на схід від згаданих сіл (Рімне, Ортутова і т. д.), зустрічаємо артикуляцію дорзальну. Диви палатограм стор. 124: *u mołod|yc'î*, *v|iцut v|inc'î* (Млинарівці), *dva mîs'|ac'î*, (Р. Воля), *Vaĺk|üцc'î*, *Benedьk'üцc'î* (Кобильниця), *k'|îsc'î* (Вальків), *Jakušiцc'î*, *Kružĺ|iцc'î*, *Mraz|iцc'î* (назви сіл) (Пискурівці), *Peteį|iцc'î* (Розник), *Praur|iцc'î* (Гавай), *z|ac'î (= zaiac'i)*, *na l|aцc'î* (Суха), *na ruc'î*, *ц Ameyc'î*, *u c'|iцc'î* (Колониця).

Африкат *dz* появляється найчастіше в західніх говорах. Виступає він у словах запозичених з польської мови у говорах спиських і шариських: *dz'ad* (Орябіна, Блажів), *dzecko* (Орябина); є то польські рефлекси *d* + *j*. Цей рефлекс в парі з рефлексом *c* (< *t* + *j*) поширений у говорах пословачених спиських, шариських, земплинських та ужанських, які однак не входять в область наших дослідів.

Про появу м'якого *dz* на місто *d* + *j* в 1. особі часу теперішнього була вже бесіда при *d*. Явище це ограничене на долину Тібавську, околицю Р. Грабівця та ріки Цироки.

Інакше приголосний *dz* появляється на ширшій області на місці загально уживаного *z* в кількох словах на місці: **slьza*, *zvěrь*, *zьrkadlo*: *soldza = ked pl|aće z v|očoch |idut jej s|oldzi* (Шом, Ганіївці), *s|ьuldza* (Ґерляхів), *dzerk|alo* (Церніна, Збійне: Верх. Зн. II, 41), *дзеркайло* (В. Орліх, В. Зн. II, 41), *dz'vîr|adlo* (Шом), *dz'v|îr* (В. Радвань), *dz'v|îrî* (Вальків), *дзьвір|ина*, *дзьв|ір* (Луків, Верх. Зн. II, 41), *дз|ябка* (птиця) (Бодружал, Верх. Зн. II, 41).

Також *dz* може бути рефлексом сполуки *g* + *j* дорогою через *d* + *j*, т. є правдоподібно через м'якчення *g* та пересунення його артикуляції до *d*. Тоді *d* + *j* давало рефлекс *dz*. Так ім'я *Ge-*

orgij в околиці на захід від Уга а також й в долині тієї ж ріки звучить *D'ur'ị̂o*, яке знов переходить в говорах пословачених в *Dzur'ị̂o* а відтам до сусідніх говорів в тій же формі: *Dzur'ị̂o* (Пудгородя, Колониця). Подібний перехід як *g* + *j* мусіла мати група *gv* + *ě* у слові **gvězda*, котре рідко в західніх говорах звучить як *hv|îzda* але також в долині Ториси за Пряшевом на північний захід: *dz'v|îzda* (Ганіївці, Вісланка, Київ). Це *dz'* набирає такої м'якости, що легко переходить в *dž'*, як то можна було чути у Київі й Ганіївцях.

Крім того *dz* появляється не лиш на західніх але й на східніх областях як звуконаслідне в слові *dzvîn*, *dzvon|yty*, *dz|yn'katy*: *zvûn dzvin|yť*, *dz|yn'kati* (Колониця), *zadzv|on'at* (Млинарівці). У східніх говорах зустрічається той африкат у говорах гуцульських у таких самих випадках: *dzvîn*, *dzvîzd|a*, *zdz'êb*, *zadz'|ěb* < *zz'ěb*, *zaz'êb* < *z'abnuty* (Рахів).

Такі ж приміри наводить й Верхратський з областей східніх: *дзвеньіти* (Окна -Рахів), *дзерькало* (Ясіня), *дзьвірь* (Луків, В. Раковець), *дзьвіздá* (Луків, Р. Раковець, В. Шард), *дзябка* (птиця) (Иршава), Зп. I, 33, *дзéбра* (Ясіня), *дзябра* (Луків), *дзябрі* (Білки), *дзябрями* (Дунковиця), Зн. I, 34.

За *dz* румунського походження сказано було на початку цього розділу, а поширене воно там, де є старі традиції пастирського життя.

Зубно-носовий: n.

Зубний носовий приголосний *n* виступає у тих випадках, де він стояв і у праслов'янськім: *nesty*, *nas*, *nam*, *dan'*, *den'*, *pen'*, *san'*, *sany* і т. д. Дальше як *n* epenth. по губнім *m* + *j*: *mn'aso*. *imn'a*, що було обговорене вже при *m*. На місці *m* приміри чисто льокального значіння в західніх областях: *нірскы* пацята (Цігелка, Уяк, В. Свидник, Лівів, Лишник, Лемпява). Наведені приміри показують, що виступає воно у двох відмінах: твердій та м'якій.

Артикуляція твердої відміни при слові *man|a* відбувається в той спосіб, що кінчик і часть переднього язика дотикають альвеолів над горішніми передніми зубами від клів починаючи а також боками. У *Т.* альвеолі заняті язиком в ширині 6 *mm* від зубів а зуби сікачі майже до кінця (обр. 28). Подібно у *Ш.*, де ширина діткнених альвеолів виносила 7 *mm*, а зуби заняті до половини. У *Б.* дотик на альвеолях дуже слабий, під самими зубами, а головне місце артикуляції на зубах. Інтересною є артикуляція *n* у *Д.*, котрий є типом для околиці Верецьких. Артикульоване було слово *man|a*. Головний дотик

язика відбувався на випуклості альвеолів в околиці між клом а першим черінним у ширині 6—11 *mm* а недіткнена площа перед зубами на альвеолях виносила 4 *mm* (обр. 29). Через таке піднесення кінця язика взад струя воздуха спрямована цілковито через ніс і тим толкується велика носовість цього звука й під оглядом акустичним. Взагалі в окрузі Веречанськім всі звуки дістають більшу закраску носову.

При м'якім відтінку язик передньою частю подається взад й дотикає альвеолів в околиці клів та першого черінного, пере-

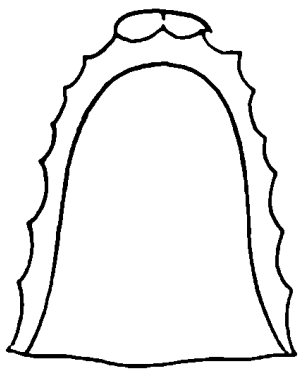

Обр. 28. *Турок*, ——— дотик язика на піднебінні при артикуляції *n* у слові *mana*.

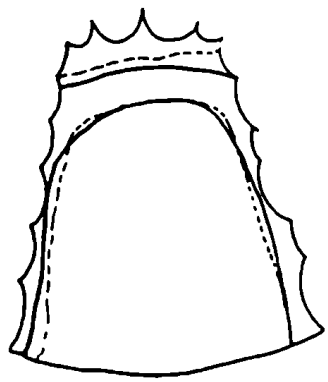

Обр. 29. *Дем'ян* (В. Верецькі), ——— дотик язика на піднебінні при артикуляції *n* у слові *mana*, - - - - - при сильнішім притиску.

ходячи цим способом й в область переднього твердого піднебіння. Альвеолі від горішніх сікачів аж до половини клів не заняті дотиком язика. Язик оп'ять своїм кінчиком звисає а дотикає альвеолів язик передній між першим а третім черінним.

Із змін, яким підлягає *n* на нашій області, треба зазначити переміну його на *m* в слові *Nykola*, котре звучить майже на цілій області *Myk/ula*, *p/asymok* < *pasynok*.

На увагу заслуговує перехід *n'* в *i̯* передовсім в здрібнілих прикметниках, закінчених на *-en'kыi̯*, в наслідок неповного замкнення струї воздуху, так що відтак через утворення щілини повстав натомість *i̯*: *mal/ei̯kыi̯*, *drîbn/ei̯kыi̯*, *studen/ei̯kыi̯*. Явище це ограничене на верховинські говори Веречанського і Волівського округа. Також можна замічати це явище й в інших випадках: *p/ai̯ščyna* < *pan'ščyna* (В. Верецькі).

Кромі зубно-носового *n* находимо в наших говорах спо-

радично і заднє *n*, котре появляється лише перед приголосними *k*, *g* дорогою ассимілятивною, особливо в говорах верховинських у східній частині південно-карпатській так у внутрі слова як й у санді: *toŋkыi̯*.

Отвердіння зубних: **t, d, s, c, n** у визвуці.

Отвердіння зубних *t*, *d*, *s*, *c*, *n* у визвуці є явище характеристичне для говорів західніх. Замітити треба, що це отвердіння в одній і тій самій околиці або селі не обнимає ні всіх зубних, ані навіть всіх категорій того самого зубного. Явище це починається від річки Ладомирки, що впадає до Ондави, біжить дальше на захід аж до Попрада, відтак за Попрадом у говорах спиських оп'ять находимо м'якість згаданих зубних. — Верхратський находив це явище вже на горішнім Лабірці в Чертіжнім (Зн., II, 150).

Для ілюстрації того, що отвердіння зубних у визвуці не переведене в цілій консеквенції, можемо подати побіжні записи з села Стебника: *kîn* але */oš'în'*, *pi̯at* — але *z'at'*, або Шарбова: *kîn* але *den'*, *pi̯at'*, *l'/îkot'*. Тут хитання в цій області дуже можливі, потрібно лише більше матеріялів.

Перейдім тепер поодинокі приголосні:

t: Найчастіше зустрічаємо отвердіння *t* у визвуці при числівниках. Вони найчастіше уживаються, а вплив словацьких говорів, для котрих це явище є характеристичне, з причини культурних зносин має ту велику силу. У Ладомирові зустрічаємося з явищем, яке може кинути світло на дорогу диспаляталізації зубних у визвуці. У словах *pi̯at'*, *pi̯ad'*, *č/eľad'* чути було по твердих *t*, *d* рід придиху у перших двох словах в роді *h* а при *č/eľad'* в роді *i̯*. Дальше запримічено твердість *t* в отсих селах: *pi̯at* (Стебник), *pi̯at*, *šîst*, *d/evi̯at*, *d/eš'at* (Ортутова) — но в Рімнім: *pi̯at'*, *d/evi̯at'*, *d/eš'at'* — но *šîst*, в Церніні: *pi̯at'*, *šîst'*, *deš'at'* — но *i̯eden/acet*; — *pi̯at*, *n/ochot*, *l/okot* (Бехерів), *š'est*, *host*, (Шом), *pi̯at'*, *šest*, *d/evi̯at*, *kost* (Київ, Орлів, Обручне, Ґерляхів), *pi̯at*, *šыst* (Ольшавиця), *nasp/amn'at* — но *n/îchot'*, *v/okot'* (Блажів). Дальші приміри доповняю матеріялами Верхратського (Зн. II, 31): *збесньілост* (Снаків), *выживност* (Луків), *не дост* (Ваненік, Зн. II, 126).

d: čeľad (Стебник, Ладомирово), *pod* (< *poi̯d'*) *tu mîi̯ k/on'u* (Бехерів), *id* (imperat. < **iti*) (Ястреб), *ked* < *ked'* (Щавник), дальше з Верхратського Зн. II, 31: *йід* (Комлоша), *ід*, *ход* (imperat.) (Ціґелка), *ід єй зажен* (Кружльова, В. Зн. II, 128), *кед* (тамже).

n: kin, /osîn (Ладомирово), *kîn* (Шарбів, Стебник, Бехерів), *osîn* (Ладомирово, Бехерів, Ястреб) — но в Стебнику: *os'în'*. Такуж м'якість *n* чув я в Шомі, Київі, Ганіґівцях, Блажові: */oš'în'*, *i̯/elen'*, *den'*; дальші приміри з Верхратського Зн. II, 31: *кін* (Ціґелка), *яблін* (Варадка), *тыжден* (тамже), *ясен* (Кечківці), *зажен* (Кружльово, Зн. II, 128) *ден* (В. Свидник, Зн. II, 125),

s: dnes (Стебник), *d/e i̯es быł* (Церніна), *d/es buu̯* (Вісланка). *hnes* (Обручне), *pr/ines* (Шом), *v/idîu̯ i̯es* (Київ), дальше з Верхратського Зн. II, 31: *гус* (Чірч), *жебыс* (Варадка 129).

c: Випадки в наростку *-ьсь* були вже обговорені на стор. 125 6. Крім того стрічаються випадки отвердіння *c* в інших категоріях слів: *žec* < **zętь* (Шом), *заяц* (Снаків, Верх. Зн. II, 31).

На Спишу за Попрадом зустрічаємо м'якість таку, як й в других східніх говорах, зглядно на схід від Ондави: *z/ašvîť švîč'ku, ł/okoť, n/ochoť, pi̯ať. d/evi̯ať, d/eš'ať, dvan'ai̯cať, tr/ii̯c'ať*, але *šыst, pod' do nas* (Орябина), *kîn'*, *pi̯äť* — но *šыst* - (Літманова).

Явище отвердіння зубних у визвуці замітне тим, що воно появляється на окраях етнографічної границі в сусідстві тих мов, котрі не знають м'яких приголосних у наведених випадках. Гуцульські приміри можуть мати аналогію в сусідніх румунських говорах, де зубні-сичні не мають дорзальної артикуляції. Приміри лемківські находять аналогію в говорах словацьких.

Спіранти: š, ž.

Оба спіранти *š*, *ž* виступають там, де вони були ще у праслов'янськім: *naš, vaš, šyty, duša, žyty, žaba, žolob*. Звук *ž* є також продовженням східньо-слов'янського *ž* на місці *d + j*: *chožu, meža*.

Артикуляція тих спірантів в говорах південно-карпатських відбувається в той спосіб, що язик пересувається взад і дотикаючися твердого піднебіння ширше, запирає воздух краями так, що щілина утворюється на границі альвеолів та твердого піднебіння. Ця артикуляція відповідала б говорам на схід від Латориці аж по Гуцульщину (обр. 30). Від Латориці на захід аж до Попраду артикуляція дещо змінена. Язик творить щілину в околиці другого черінного (диви у Бр. обр. 31). Через це акустично *š*, *ž* є твердіші, а в наслідок того по них наступне давнє *i* переходить на *ы*.

Різниця між артикуляцією *š* і *ž* полягає в цім, що при *ž* місце артикуляції є ще маленько дальше взаду.

З природи були ці спіранти м'які. Такими вони перейшли до староукраїнської мови а такими ще є в деяких положеннях в говорах бойківських Галичини. Бігом століть вони отверділи, но діялектично м'якість ще зберігається.

Українські говори південно-карпатські в цім огляді не однакові. М'якість *š*, *ž* зберігається ще перед *a* лиш в долині ріки Рускови і в говорах гуцульських: *š'/apka*, *n/oš'a*, але *n/ošu*, *p/yšu*, *r/uš'aty*, *k/uš'aty* *d/erž'alo*, *ž'al/o*, *ž'al*, *ž'/aty*, *derž'/aty*, *yrž'/a*, *mež'/a*, *s/až'a* — но *ch/ožu*, *v/yžu* (Рус-Кривий, *ne ž'aľuįte* Русково). В гуцульських говорах зберігаються вони також лиш перед *a*, котре там саме по м'яких приголосних перейшло на вузьке *ê*: *š'/êpka*, *loš'/ê*, *duš'/ê*; *ž'/êba*, *ž'êl*, *ž'/êty* (Рахів, Требушане); *š'/êpka*, *nož'/ê* (gen. s. < *nîž*), *loš'/ê*, *ž'êl*, *zb/îž'ê* (Кос. Поляна).

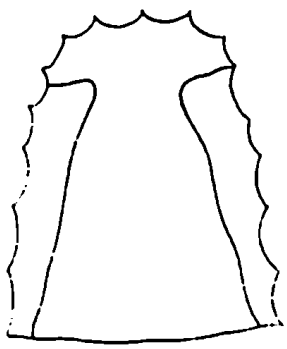

Обр. 30. *Турок*, ——— дотик язика на піднебінні при артикуляції *š* у слові *vaša*.

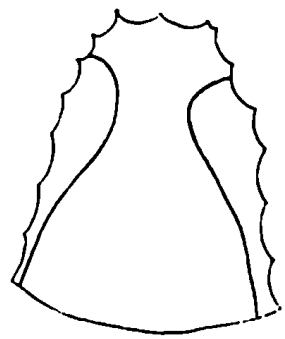

Обр. 31. *Бреза*, ——— дотик язика на піднебінні при артикуляції *š* у слові *vaša*.

Від говорів перехідних, т. є. околиць Сигота аж по Латорицю, зустрічаємо нормальні *š*, *ž*, артикуляція котрих відповідає описаній у *T.*, виїмку однак творять прикметники з пнем на *š*, *ž*, по котрих чуємо *-ыį*: *staršыį*, *čužыį*.

Від Латориці на захід аж по Попрад зустрічаємо отвердіння цих приголосних, яке потягає за собою при стрічі з давнім *i* пересунення цього голосного взад і ми місто сполуки *š*, *ž* + *y*, т. є *šy*, *žy* чуємо там *šы*, *žы* а в околиці на північ від Ужгороду це нове *ы* вирівнюється в артикуляції з лабіялізованим *ы̆*. (Про це диви при *ы* стор. 66, 73.)

Піднести треба також і то, що в закінченнях прикметників в околиці між Середнєм й Ужгородом це тверде *š* вирівнюється до прочих там пануючих закінчень: *-yį* а не *-ый*, а в тих селах підужгородських, де *ы* зовсім щезло, не находимо твердости ані в других категоріях.

Із примірів наведу в першій мірі з тих сіл, котрі стоять на границі цих неоднакових під оглядом артикуляційним *š*, *ž*:

š/ylo, š/yi̯a, st/aršyi̯, žyd, ž/yto, u ch/yžy (Страбичово), *žyto, šyi̯a* (Лалово), *šyty, žyd* (Куштановиця), *ž/yto, š/yi̯a* (Сусково, Свалява — в цім посліднім селі чується також й *ž/ыto, š/ыi̯a*), *ž/yto* (Підполозя), *š/yi̯a, ž/yto, žyd* (Буковець, Тишів, Верецькі Н. і В.). Дальше на схід від цієї лінії находимо той сам рід *š, ž*. На захід однак маємо вже зміну, котра зазначується у більшій твердості *š, ž: š/ыlo, šыk/ôu̯nыi̯* (В. Лучки), *š/ыi̯a, ž/ыto, š/ыty* (Н. Давидково), *ž/ыdûm, ž/ыto, š/ыi̯a* (Копинувці), *š/ыty, ž/ыty* (Шелестово), *žыty, šыty* (Неліпсно), *žыd, ž/ыto, š/ыty, st/aršыi̯, š/ыty* (Поляна) — Дальша область перервана кількома селами, а то Лугом, Волосянкою, Ужком, аж до Шербовця включно де *š, ž* є нормальне і там ми чуємо місто *šы žы* — *šy, žy: ž/yd, ž/yto, šyty* (Волосянка), *šyi̯a, žyto* (Ужок). В Лубнях находимо *šы, žы* і *šy, žy: žyť/a, žyv/ot*, но: *ž/ыto, šыi̯a*. Відтак від Ставного оп'ять; *šы, žы: žыi̯em/e, hr/ošы* також і *hr/ošî* (Ставний), *žыd* (Стара Стужиця), *tot ož/ыu̯* (час. мин. від *ož/yty*) (Люта), *ž/ыto, ž/ыla, ž/ыlavыi̯* (Пастілки), *služ/ыty, š/ыi̯a, š/ыty, žыd, ž/ыto* (Дубриничі — но в закінченнях прикметників чуємо *šyi̯: st/aršyi̯, tun'šyi̯*, хоч в других прикметниках маємо-*ый: molod/ыi̯, st/arыi̯*), *hr/ošы* (Новоселиця), *dva nožы̇, do i̯oho chyžы̇, žы̇to, šы̇ti* (Невіцьке, Оноковці), *u̯š/ыtko, š/ыbať, žыv/a vod/a*, но *št/aršyi̯ brat* (Комаровці). На захід від Уга находимо те саме явище за виїмкою тих околиць, де *ы* зовсім щезає (Вісланка, Шом, Банске, Давидово, Завадка, Порач, Словінки Гельцмановці), а крім того в околиці на північ від Сніни в селах Парігузівцях, Гостовиці, Яблінці Н. і В., Чукалівцях лиш у прикметниках, бо там взагалі всі прикметники затрачують в закінченні *ы: žыd, ž/ыto, š/ыti* (Колбасово), *mol/otšыi̯* (Убля — другі приміри записані Брохом, гляди Угрорус. нарѣч. с. У. § 38, 2, стор. 68), *tovar/yšы, n/ašы ľ/ude, ž/ыty*ⁱ (Колониця), но у прикметників *pl/anšyi̯, l/ekšyi̯* замітне хитання між *ы* а *y, bülšыi̯* (Звала), *šыi̯a, žыto*, но *mol/otšyi̯* (Парігузівці), *š/yi̯a* (Пудгородя), *š/ыlo* (В. Радвань), *nam š/ыtkыm daly, nas žыv/yly, mol/otšыi̯, st/aršыi̯* (Суків), *dai̯te hr/ošы, hn'îu̯ b/ožыi̯* (Суха), *moł/otšы, st/aršы* (Пискурівці), *p/eršыi̯, žыd, ž/ыto, š/ыti* (Вальків), *žыd, š/ыi̯a* (Рімне), *nož/ыcî* (Церніна), *hr/ošы, tovar/yšы* (Вирліх), *služ/ыty* (Нікльова), *ž/ыto, š/ыti* (Орлів), *u̯š/ыtko, su̯/užыu̯* (Ольшавиця), *ž/ыto, žыd, š/ыi̯a, š/ыu̯o, š/ыti, koč/išы* (nom. pl. < *kočiš*) (Блажів), *ž/ыto, š/ыi̯a* (Орябина), *M/oskaľ pr/yšoł na p/omoč i zv/eršыł u̯š/ыtko, złož/ыła do koł/ыskы* (Літманова).

В Рафаївцях, де *ы* = *у* у кожнім положенні, находимо: *žlyto, žыd, šlyja, šyti*.

В околицях під Ужгородом, а то в селах Горянах, Цигановцях, Лазах, Глибокім, Дравцях, Пудгорбі, Коритнянах, Бараницях, де *ы* зовсім цезло, находимо лиш *šy, žy: zalyšyų* (Горяни), *šlyty, šlyla, šlyja, žyd, žlyto* (Дравці, Коритняне). Сюди треба зачислити й Доманинці, де *ы* зберігається лиш по губних: *šlylo, šyųklyn'a, žlyų*.

Крім того таке саме явище находимо в селах Банскім і Давидові коло Сачурова: *žyto, žlyvot, šlyja, šlyty*.

Натомість у селах Шомі та Вісланці на захід від Пряшова, в Завадці, Порачі, Словінках і Гельцмановцях місто *šы, žы* находимо *ši, ži*, бо там кожне *ы* = *i*: *žlito, žliti, šliti, šlija*, (Шом, Вісланка), *žlito, šlija, šlitko* (Завадка; однак зазначити треба, що це *i* близьке до *у*), *žlito, židlove, živo strlíblo* (Порач), *šlija, šlilo* (Гельцмановці). Те саме находимо й в говорах перехідних від Ужгорода на північний захід в Колібабцях, Прикопі, Порубці: *žlid, žlito, šlija* а радше *šlyʲja* (Прикопа, Порубка, Колібабці).

Цей закон отвердіння *i* по *š, ž* потягнув за собою також *i* < *ě* на області на захід від Уга. Правдоподібно сталося це наслідком звукової близькости *i* < *ě* та давнього *i*. Ця звукова аналогія об'являється передовсім у числівнику *šisť*, котрий звучить по більшій часті як *šыsť*. Це вже можна констатувати в селі Убля, на що звертає увагу й Брох (Угрор. нар. с. У. § 38, 2). Дальші факти були наведені при *ы* на стор. 66.

Відтак находимо й в м'якій деклінації іменників роду чол. та жін., а то в acc. pl. чол., в gen. sing. та nom. acc. pl. ж. на місці давнього *ě* > *i*. Іменники, закінчені на згадані приголосні: *tovaryš, nîž (nûž), duša*, стали зовсім твердими і вирівнялися у своїх закінченнях з твердими пнями: *duša* gen. s. *dušы*, nom. acc. pl. *dušы*. (Прим. диви при *ы* стор. 66).

Цьому законові підлягли також займенники присвійні *naš, vaš, našы* (Блажів, Орябина). Це явище починається вже від ріки Уга і Брох зазначує його в Ублі (Угрор. н. с. У. § 56, ст. 100), де побіч *našы* уживається і *naši*.

Но в nom. plur. іменників роду чол., закінчених на *š, ž*, а також займенників *naš, vaš* приголосні *š, ž* перед *i* < *ě* в долині між Угом а Латорицею є м'які: *naš'î hrôš'î* (Коритняне).

Африкат č (šč).

Африкат *č* є приголосним, котрий в південно-карпатських говорах являється з одної сторони як продовження праслов'янського *č*: *čas, čolo, čolovîk, čotыry, plač, bohač, počaty, čornыj, ručka*,

voųče, *otče* і т. д. З другої, як продовження східньо-слов'янського *č*, що повстало з *t* + *j*: *čudo*, *čužyį (-ыі)*, *choču*, *plaču* і т. д. Но находимо і *č* нове, діялектичне з *t* + *į*: *čaško*, або *t* + *î* (< *ě*) *šč'îna* < *slina*, *poš'č'îl* < *poslil*, або й з *t* в групі *št*: *što*.

Африкат *č* належить до тих приголосних середньо-піднебінних, котрі зберігли свою палятальність й до цього часу. Ця палятальність однак не зберігається на цілій області, та акустично замітна вона перед голосними заднього ряду: *a*, *o*, *u* та в тих випадках, коли слідував за цим *č* - ь, чи то в середині слів чи на кінці (*č'as*. *č'ornyį*. *č'uįu*, *kač'ka*. *bohač'*).

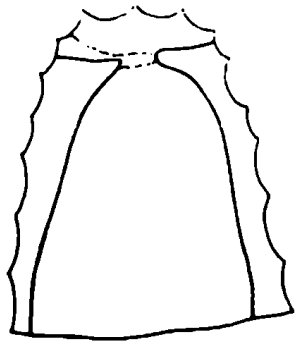

Обр. 32. *Турок*, ——— дотик язика на піднебінні при артикуляції *č* у слові *šlava*, - - - - - у слові *teče*.

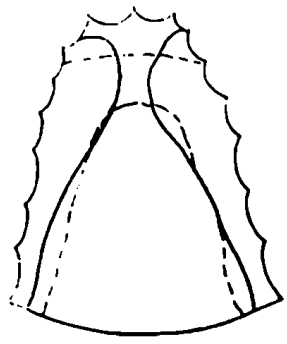

Обр. 33. *Береза*, ——— дотик язика на піднебінні при артикуляції *č* у слові *šlava*, - - - - - у слові *mača*.

Зберігання м'якости *č* находимо у найдальших східніх говорах над рікою Русковою а відтак на Гуцульщині. За нею іде полоса твердого *č* від околиць Сигота аж по ріку Боржаву та Бережанську Верховину з виїмкою долішніх надтисянських говорів, дальше іде полоса м'якого *č*, а відтак у найдальше на захід лежачих говорах находимо оп'ять отвердіння.

О. Брох, описуючи *č* ублянського говору, констатує, що воно відносно свого ділання на окружаючі голосні представляє незвичайно много трудноцїв, які правилами не можна означити і задля цієї причини повстає питання, чи *č* треба уважати „твердим" чи „м'яким"; при тім і у виговорі цього звука він неначе б розрізняв слабі відтінки, фізіологічної різниці котрих не міг собі пояснити.[1] Ця замітка Броха відповідає й дійсности особливо відносно *č*, перед котрим стояли голосні переднього ряду: *e*, *i* або й середнього: *y*.

[1] О. Брох: Угрорусское нарѣчіе села Убли, § 19, ст. 24—25 и § 38, 3, стор. 68.

Артикуляційні поміри роблені мною у кількох осіб, що походили з околиць твердого та м'якого *ć*, виказали дійсно очевидні різниці в артикуляції між тими двома відтінками *ć*, *ć'*.

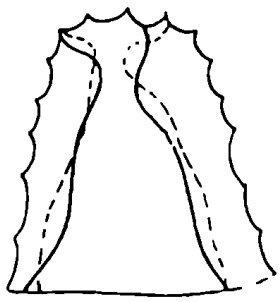

Обр. 34. *Шлепецкий,* ——— дотик язика на піднебінні при артикуляції *ć* у слові *ślava*. - - - - - у слові *maća*.

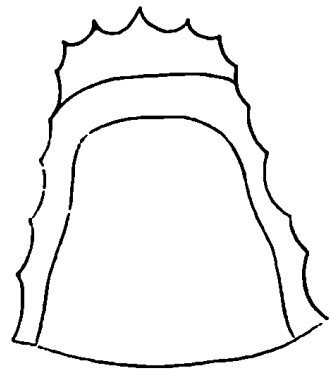

Обр. 35. *Дем'ян,* ——— дотик язика на піднебінні при артикуляції *ć* у слові *maća*.

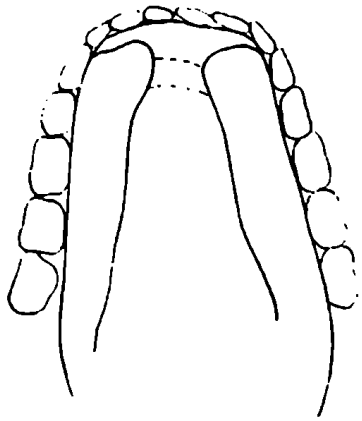

Обр. 36. *Турок,* ——— площа дотику язика при артикуляції *ć* у слові *ślava* (метода барвна), - - - - - у слові *meće*.

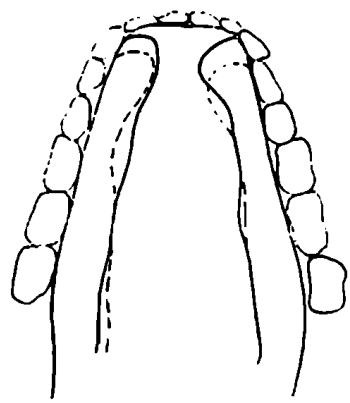

Обр. 37. *Береза,* ——— площа дотику язика при артикуляції *ć* у слові *ślava* (метода барвна), - - - - - у слові *maća*.

У *Т.* при артикуляції слова *mjeće* замкнення продуву воздуха було на альвеолях в околиці клів, те саме й при слові *ślava* (обр. 32, 36). Язик дотикав передньою частю альвеолів незначною шириною а кінчик був від дотику свобідний. Краї ясен та піднебіння вздовж всіх зубів були діткнені не глубоко.

Подібно у *Д.* при словах *m|ača, ch|ašča* (обр. 35). Дотик язика був більше взаді, на початку переднього твердого піднебіння, в околиці першого черінного. При слові *p|ašča* місце артикуляції пересунено наперед на границю альвеолів та передньої части твердого піднебіння, в околицю першого черінного та кла. Замітне, що в самій середині замкнення не зовсім щільне а радше слабше, що при многократних повтореннях експерименту все показувалося.[2] Ця артикуляція відповідає твердому *č*, що живе нині в області Мараморощ та Бережанської Верховини.

Поміри артикуляції м'якого *č* були роблені у трьох осіб, а то у *Ст.* (був. жупа Бережанська), у *Бр.* (б. ж. Ужанська) (обр. 33, 37), та у *Ш.* (б. ж. Шариська) (обр. 34, 38). У *Ст.* при артикуляції слова *mača* замкнення відбувалося на горішніх альвеолях в околиці клів. Язик при тім підносився ширше вгору і через це дотикав ширше твердого піднебіння, глубина в околиці першого черінного виносила від краю ясен 13 *mm*. Ця артикуляція є отже зовсім палятальна. Подібна зовсім була артикуляція у *Бр.* при тім самім слові а також слова *šč|ava*. Замкнення було на горішніх альвеолях і доходило до краю твердого піднебіння. Глубина дотику виносила 10 *mm*. Поміри на язику вказували місце замкнення переднім язиком а кінчик був свобідний. Так само було й у *Ш.* при артикуляції тих самих слів з тією різницею, що глубина дотику піднебіння при слові *m|ača* виносила 11 *mm* а при слові *šč|ava* 14 *mm*.

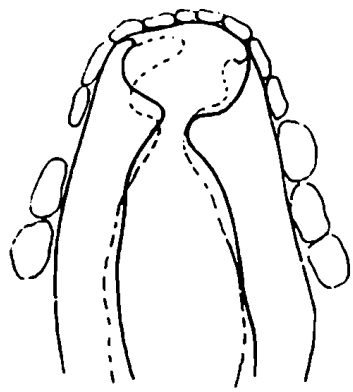

Обр. 38. *Шлепецкий,* ——— площа дотику язика при артикуляції *č* у слові *šč|ava*, - - - - - у слові *mača*.

Перейдемо тепер згадані чотири полоси неоднакової артикуляції *č*. На найдальшім сході на ріці Рускові, в Рус-Кривім виразна м'якість *č* перед *a, o, u, ь*, в середині слів іноді перед *i: ješč'a, č'as, č'|ornyį, mol|oč'u, k|orč'ma, č'|istyį, č'|itaty*. Но перед *i* не все ступень м'якости однаковий. Чув я слова без виразної м'якости: *čit|aty, čit|aįuči, kl'uč|în'î*, також перед *e: č|erïž, čelv|er;* також перед *a < e: čas|aty, čap|ity*. У визвуці чув я радше твер-

[2] Місце артикуляції *č* згоджується в основі з вислідами поміріь, які робив Др. Галя в язиці словацькім та чеськім, упублікованими в творі: Dr. Bohuslav Hála: Základy spisovné výslovnosti slovenské. Praha 1929, стор. 40—41. - Práce z vědeckých ústavů filosofické fakulty university Karlovy v Praze.

дість *č*: *bo/hač*, *pîč*. В Рускові такі самі відносини, лиш перед *i* більше послідовна м'якість а також чути її виразно й перед *e* (можливо, що для того, що вимовляли ці слова женщини — а ці є більше консервативні): *nešč'/asťa*, *pl/ač'u*, *šč'ur*, *č'/ornыį*, *pšenyč'/en'ku*, *lež/uč'i*, *peč'/i* (но *oči*, *ďiu̯č/ina* — хоч *ďiuč'/yⁱn/oč'ka* *pîs/oč'ku*).

На Гуцульщині у більшості м'якість *č* зберігається. Не всі села однаково відносяться до того явища. Найбільше консервативні є Рахів, Боґдан, менше Кваси, Требушани, ще менше Ясіня та Косівська Поляна. Ясіня стоїть у близьких зносинах з говорами галицькими а Кос. Поляна в сусідстві говорів, де м'якість *č* щезла (Бичків, Луг).

В Рахові м'якість *č* найбільше послідовна перед давнім *a* > *ê*: *vîu̯č'/êr'*, *i̯arč'/ê*, *č'ês*; перед *o*: *č'ol/o*, *č'/ornyᵉi̯*, *šč'/oka*; перед *u*: *č'/ui̯u*, *č'/udo*, *šč'/uka*; ту виїмку становлять конюґаційні форми часу тепер., де *č* перед *u* є тверде: *ch/oču*, *peč/u*. Перед *e*, котре ту є дуже широке м'якости *č* не чути: *č/erez*, *čer/ešn'ê*, *u̯čer/ašnyᵉi̯*, *peč/u* — *peč/eš*, *peč/e*; у слові *šč'ebet/atyᵉ* м'якість була слідна. Перед *yᵉ* м'якости *č* не чуємо: *uč/yᵉťîľ*, *čyt/aty*, *čyt/ai̯učy*, *t/ou̯ščyi̯*, *h/uščyi̯*, *peč/y*. — В Боґдані однак м'якість *č* зберігається сильніше, бо чути її й перед *e*, *yᵉ*, *i*, та в середині слів перед давнім ь, отже не лиш *č'/ês*, *č'/ui̯e*, *n'îč'/o*, але *chlopč'/yšč'e*, *šč'/esmo ich ne zab/uly*, *zvîr'i̯/êč'yi̯*, *lyᵉ/syᵉč'yi̯*, *uteč'/y*, *v/eč'îr*, *vîn/oč'kyᵉ*, *sv/ašeč'ka*, *mîi̯ rod/oč'ku*, *rub/oč'ka*, *kvît/oč'kyᵉ*. Замітна однак різниця між категоріями *v/eč'îr* — *u v/ečerî*, де при *č* + *e* м'якости не відчувається. — У Квасах зберігається м'якість перед *ê* < *a* і перед *o*, не однаково перед *u*, перед *i* < *ě* у визвуці, нема її перед *e*, *y*, та *a* новішого походження, а це правдоподібно з причини впливу, котрий іде з Ясіня: *č'/ornyᵉi̯*, *č'olov/îk*, *poč'/êu̯*, *šč'/êsťê*, *ch/ašč'î* (gen. s.), *ch/oč'u*, но *č/ui̯u*, *z pleč'*; *čered/a*, *česn/yᵉk*, *šč/eznyk*, *šč/e*, *zač/ym*, *čas/om*, *čas*. Подібно в Требушанах: *zač'/ely*, *č'ornyi̯*, *ch/oč'u*, *Petrišč'/ak*, але *čas*, *peč/e*, *čyn/yty*, *zn/yščyty*, *uč/iťîľ* — В Ясіню зберігається м'якість лиш перед *ê* < *a*: *č'/es*, *č'ê/sto*, *h/ušč'ê*, але перед новим (літературним) *a* ні: *čas*; дальше тверде: *čol/o*, *čolov/îk*, *b/očka*, *b/îčy*, *leč/y*, *dok'înč/yu̯*, *četv/er*, *šče*. Подібне в Косівській Поляні, котра стоїть у близьких сусідських зносинах з Бичковом та Лугом: *čolov/îk*, *čas*, *č/asto*, *četv/er'*, але *šč'/êsťê*. З наведених примірів було також видно, що м'якість *č* зберігається довше в сполученні *šč*.

Від Бичкова, Луга, В. Руни, В. Апші дальше на захід з виїмкою долішніх надтисянських сіл, де *č* лиш частинно отверділо, находиться область *č* твердого. Границя західня цього явища біжить по границі був. жупи Мараморoської,

т. є гірським хребтом між Хустом а Рокісвою, селом Заднє, дальше до гори рікою Боржавою до ділу між Керецькими а Росошем, відтак біжить полонинським пасмом аж до Підполозя та села Жденієва: *uč/ar'*, *zač/au̯*, *ch/oču*, *četv/er'*, *uč/ytys'a* (Бичків), *pryč/ast'a*, *čort*, *čolov/ik*, *korč/î*, *korč/ûu̯*, *sv/îčka*, *sv/îtyč* (незначно тронуте *č* все таки відчувається (В. Апша): *čas*, *d'îu̯-č/atka*, *zač/ala*, *čolov/ik*, *čot/ыry*, *po pl/ečoch*, *č/ornыi̯*, *ch/oču*, *Vašč/uk*, *boh/ač*, *kov/ač*, *sor/očka* (В. Руна). Інтересно, що у молодих *č* відчувається до певного ступня м'яким. Так від дівчини 10-літньої чув я: *i̯ašč'/urka*, *šč'/ur*, *šč'ên'/a*, *ne ch/oč'u*. Дальше за Тисою: *čas*, *čas/om*, *ch/oču*, *šč/uka*, *Dvor/yšča* (назва поля) (Грушево), *vûč/ar čolov/îk*, *ne čuu̯ nyč* (Драгово), *č/ai̯ka*, *str/ыi̯čanyk*, *dvî č/asty*, *čov/en*, *ščo*, *kač/ûlka*, *dranč/ui̯es'a*, *šče*, *nai̯ čysl/yt n/aši dnы*, *tr/ačka* (Нанково — однак бувають випадки, де твердість *č* рушена і іноді в тім самім слові чути малу м'якість: *boh/ač'*, *šč'o*, *ščo* (Липецька Поляна), *čas*, *čas/om*, *kr'i̯ač/aty* (= *kryčaty*), *šč/uka*, *nyč* (Керецькі), *ščo*, *čas* (Березники), *do s'oho č/asu*, *ch/ašča*, *ľ/uds'k'î ch/aščî*, *p/üu̯nîč* (Н. Синевир), *čas*, *vüčar/î*, *čolôv/îk*, *č/eľaď*, *čerp/ak* (Воловий), *boh/ač*, *č/ornыi̯*, *ščo*, *čui̯u*, *čer'i̯/aty*, *boh/ač*, *p/omîč* (В. Верецькі), *šč/a-s't'a*, *čas*, *zaďîľč/ans'kыi̯*, *Bors/učynы*, *četv/êr'* (Тишів).

Гнатюк пильно розрізняв між твердим і м'яким *č* і його записи на області Мараморoської Верховини та ріки Боржави годяться з моїми відносно твердости *č*: *хашчоў* (Голятин, Е. Зб. III, 19), *исчалуйит* (тамже, Е. Зб. III, 20), *чуйу* (тамже, Е. Зб. III, 30), *чули* (тамже Е. Зб. III, 32), *мечум* (Воловий, Е. Зб. III, 50), *шчо* (Кушниця Е. Зб. III, 81), *зачау* (тамже, Е. Зб. III, 81), *отпушчаут ти сьа гріхи* (тамже Е. Зб. III, 123), *вичишчу* (тамже, Е. Зб. III, 135), *тітчаник* (тамже, Е. Зб. III, 137), *не чудуй* (тамже Е. Зб. III, 137), *ночувати* (Задня, Е. Зб. III, 150), *чуйи* (тамже, Е. Зб. III, 150), *почаў* (Луково, Е. Зб. IV, 170).

Від згаданої вже лінії Хуст — Задній — Керецькі — Верецькі до Жденієва починається нова полоса, де *č* зберігається м'яким. М'якість цю, як було сказано, чути перед *a*, *o*, *u*, перед колишнім *ь* в середині слів та у визвуці. Це іде аж до ріки Попраду: *č'as*, *poč'/au̯*, *č'oh/o*, *č'omu*, *ch/oč'u*, *ch/aš'č'u*, *chaš'/č'ôu̯*, *nüč'*, *u več'/êrî* (В. Раковець), *č'ot/ыry*, *uč'/ora*, но *u ch/aščy* (Розтока к. Иршави), *č'/asť*, *č'ol/o* (Имстичово), *kl/oč'a* Крайня Мартонка), *č'asť*, *č'/ornыi̯*, *č'ot/ыry*. — В сполуці *šč* — *š* ассимілюється до м'якого *č*, а відтак оба зливаються до м'якого *š* і в наслідок того ми чуємо *š'/ütka* < *š'č'/ütka*, *š'/uka*, *šč'/uka*,

перед *у* м'якість незамітна: *č|ystyty*, *č|ystыį* (Стройно), *č'oh|o*, *č`om|u* (Неліпено), *č'as*, *č'|asto*, *šč'|asťa*, *šč'o*, *č'olôv|îk* — но *pot|očyna* (Підполозя), *ch|ašč'a*, *č`etv|ér`* (Поляна), *č'|asto*, *č'ol|o*, *č'|uti*, *č'ipêc`* (Буковець Бер.), *č'as* (Кичерний), *druč'|aty*, *v|eč`ür*, *tr|yč'i*, но *k|očiš*, *nyc`*, *ne pl|ač`*, *u L|uč`kach*, *z br|yč`kôu*, *ďîvoč'ka* (Страбичово), *zač`|aly*, *Kuč'|ava* (назва села), *č'|érs'koįe*, *Kor'įat|ovyč'*, *t|ыs`ač'* (Купиновці), *č'|asť*, *č'olôv|îk*, *kluč'* (Медведьовці).

М'якість *č* на області між рікою Боржавою а Латорицею назначують також й Гнатюк й Верхратський, хоч не всюди послідовно. Гнатюк: *чичьа* (Стройно, Е. Зб. III. 14), *пушчьаў* (тамже, Е. Зб. III, 16), *ут того чьасу* (тамже, Е. Зб. III, 38), *пишчьалка* (тамже, Е. Зб. III, 39), *вечьур* (Стройно, Е. Зб. III, 13), *чьудуйисьа* (тамже, Е. Зб. III. 14), *з радошчьу* (тамже, Е. Зб. III, 15), *чьудно* (тамже, Е. Зб. III, 44), *бочька*, *у бочьку* (тамже, Е. Зб. III, 47), *ковачьа́* (Дусино, Е. Зб. III, 64), *ковачь* (тамже, Е. Зб. III, 64), *колачь* (тамже, Е. Зб. III, 77), *ў хашчьу* (тамже, Е. Зб. III, 211). — Верхратський: *почяв* (Страбичово, Зн. I, 128), *ночюваў* (тамже, Зн. I, 131), *лавочьку* (тамже, Зн. I, 131), *учьули* (В. Лучки, Зн. I, 131), *чювати* (тамже 131), *де хочю*, *там скочю* (тамже, Зн. I, 133), *богачя* (Пузняковці, Зн. I, 134), *богачь* (тамже, Зн. I, 134), *переночювати* (тамже, Зн. I, 140), *а ся чюдовáў* (тамже, Зн. I, 137), *чоловічьок* (тамже, Зн. I, 140), *у хащі* (Дунковиця, Зн. I, 145), *чьоловік* (тамже), *чьоловіка* (В. Раковець, Зн. I, 146), *ничього* (тамже 146), *чьоловіка* (Ільниця, Зн. 147), *чьорні* (тамже, Зн. I, 142), *бочькы* (тамже, Зн. I, 147), *чюдуюся* (тамже, Зн. I, 148). Но одночасно в тихже селах записує Верхратський тверде *č*, мабуть з причини того, що не звертав на це уваги при скорім писанні оповідання: *почаў* (Страбичово, Зн. I, 129), *ужычý* (тамже, Зн. I, 129), *почала* (В. Лучки, Зн. I, 133), *насчáдиў* (Пузняковці, Зн. I, 134), *я хочу* (тамже, Зн. 138), *почаў* (тамже, Зн. I, 145), *почала кричати* (В. Раковець, Зн. I, 146), *ночували* (тамже, Зн. 146), *чорнобыль* (Ільниця, Зн. I, 148).

Дальші приміри, записані мною, доказують м'якість *č* також й від ріки Уга аж до границь Спиша: *č'as*, *krou zač'|ala duže il|y*, *š'č'o*, *noč'ov|aty*, *noč'|uvu*, *sv|îč'ka*, *m|ač'ka* — но однак: *peč|y*, *strыč|y*, *bîč|y* (Ужок), *puš'č'|aty*, *š'č'|uka*, *č'olov|îk*, *nûč'*, *č'|erez*, *č'ered|a* (у цих двох словах м'якість незначна) (Дубриничі), *doč'|uųs'a*, *m|éč'u*, *m|éč'ut* (наслідком м'якости *č—e* стає вузьким), *č`udž'|î* (Ворочово), *č'|asto*, *hrab|ač'*, *po več'|érî* (Коритняне), *u noč'|y* (Пудгородя), *nûč'*, *č'|ornыį*, *č'olov|îka* (Колониця), *č'|asto* (Звала), *noč'|uįu*, *kl|uč'* (Острожниця), *č'|ort*, *sv|îč'ka* (Пихні), *i s`a zač'|aly na t`|im ďîl|yty*, *v|eč`ur*, *meč'*, *šišť par bok|anč'* (Роки-

тівці), *ć'|asto*, *k|ać'ka* (Р. Поруба), *sv|íć'ka*, *kać'|ka* (Рафаївці), *moć'*, *ć'|udno*, *k|ać'ka*, *pł|ać'u*, *svíć'|u*, *m|ać'ka* (Вальків), *núć'* (Ремсніни), *vínć'|an'a*, *v|íć'ko*, *v|ar'ịat mać'|anku*, *k|ołać'* (Млинарівці), *ć'|ornыị ć'l|ovek*, *k|osać'*, *sv|íć'ka* (Кобильниця), *ć'|asto*, *ć'as* (Вирліх), *ć'ort*, *ć'om*, *ịaś'ć'|urka*, *zo ść'|istыch h|ołbų*, *o n|yć'im* (Ладомирово), *ć'|ełaď* (Стебник), *ịaś'ć'|urka* (Дубова), *nîć'* (Шом), *z ịar|oć'ku voda ide* (Київ), *sv|íć'ka* (Ґерляхів), *pn'|ać'a*, *ďiuć'|atko*, *ć'|ornыị*, *pt|ać'ok*, *korć'* (Ольшавиця), *ć'|ornыị*, *h|orć'ok*, *ź'v|ízdы trep|oć'ut*, *s'v|íć'ka*, *m|ać'ka* (Блажів), *śt'|utka*, *ịaś'ć'ur|íć'|ka*, *doś'ć'*, *mr|ać'no* (Завадка), *l|yć'a*, *harć'ok*, *ć'as*, *ć'|asnok*, *ć'|alo*, *b|ohać'* (Бансько).

Починаючи від ріки Уга, м'якість *ć'*, як було видно із прикладів, слідна часто й перед *e*, *i*. Ця м'якість однак ще дальше посунена, як у говорах на схід від Уга. В наслідок того, що язик дотикає піднебіння більше боками, повстає при артикуляції щіль, воздух перемикається й місто *ć'* ми чуємо м'який приголосний *ś'*. Таке *ś'* місто *ć'* появляється на області між Угом а Лабірцем а навіть по за ним аж у Р. Порубі. Це діється головно перед наростком *-ька*. Так в Ужку вже чути місто *doć'k|a* — *doś'k|a*, в Старій Стужиці: *ś'êtv|ér'*, *m|éś'u*, *m|éś'uť*, *veś'êr'ị|aty* (Ворочово), *ch|oś'u* (Невіцьке), *sor|oś'ka*, *k|aś'ka*, *nuś'*, *ś'er|éś'n'i*, *ś'|ornыị k|aś'or*, *sv|íś'ka* (Пудгородя), *d|oś'ka* (Улич). Пудгородя е в цілій околиці в тім огляді найбільше послідовним. В тім же Пудгороді маємо також приміри, котрі свідчили би, якою дорогою ішов цей процес. Велика м'якість *ć'* зближувалася до *ś'* і то *ś* антиципувалося перед *ć'* так, що повстала з того *ć'* група *ś'ć'*: *ś'ć'etv|ér'*, *ś'ć'as*.

Другим таким осередком *ś'* < *ć'* є села над річкою Виравою у б. північній Земплинщині на схід від Лабірця, а то Рокитово, Збійне та Вилаги; там також чуємо: *m|aś'a* < *m|ać'a*, *k|aś'ka* < *k|ać'ka*, *ś'|ortyk* < *ć'|ortyk*, *ś'|ornыị* < *ć'|ornыị* (Збійне). Це потверджують також записи Верхратського зі Збійного: *шьеловік* (Зн. II, 165), *кашка* < *kać'ka* (тамже 223) а також приведені тамже на стор. 43 з тогож села: *улашьати*, *шьвершьок*, *вешьур*, *космашькы*, *вішько*, *утешьé*, *шьор* — а навіть зазначує В. це *ć'* через м'яке *ś'*: *сьорный*, *сьервеный*.

До того ж самого *ś'* веде й група *ś'ć'*, в котрій *ć'* асимілюється до *ś'* цілковито. Це явище звісне також в згаданій околиці: *p|ыrś'ok* < *p|ыrś'ć'ok*, *ś'oụb* < *ś'ć'oụb*, *Ruś'|any* < *Ruś'ć'|any* (жителі села Руського) (Острожниця), *p|uś'ś'yị* (Звала), *p|ыrś'ok* (Нихні), *t|ovś'yị* < *t|ovś'ć'yị* (Ужок), *ś'|ysťa* (Вирліх), *zo zdraviọm i ś'|est'om* (Млинарівці).

Находимо також й відворотний процес, а то переміни *š* (твердого) на *č'* перед *k*. Явище це находимо між Угом і Топлею: *č'kodы narob/ylo* (Колониця), *č'k/oda* (Суків), *to ne č'koda moi̯ei̯ hoď/îu̯lî* (Суха). Це слово як також *č'/kola* є звичайним явищем на згаданій області. Також й в середині слів, а то в слові *d/oška: /otkoľ pr/yvîz d/oč'ki* (Кобильниця). Цю фонему чув я ще у Валькові, Р. Порубі, Пихнях та Колониці.

Явище це поширене і в говорах бойківських Галичини.[1]

Накінець четверта область отвердіння *č*, наслідком чого, як то було й при *š*, *ž*, наступне старе *i* а також *i* < *e* в закритих

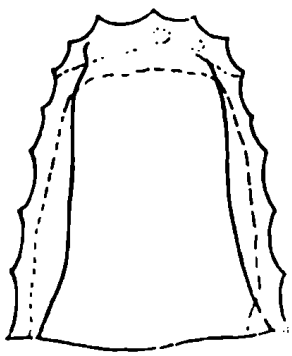

Обр. 39. *Турок*, ——— дотик язика на піднебінні при артикуляції *r* у слові *mêr'va*, ----- при артикуляції *r* у слові *mara*.

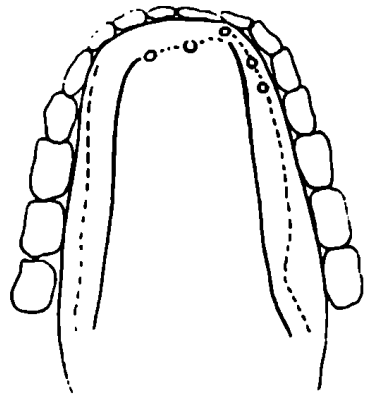

Обр. 40. *Турок*, ——— площа дотику язика при артикуляції *r* у слові *mêr'va* (метода барвна), ----- при артикуляції *r* у слові *mara*.

складах а також з *ě* отверділо й також стало ы. Це явище відоме в селах запопрадських: *č/ыstыi̯*, *čыt/ati*, *str/ičы*, *spivai̯/učы*, */očы* (Літманова), *šč/ыtka*, *p/ečы* (Липник), *zľeč/ыlo mu kolo* (= злетіло) (Фольварк), *d/ruhoi̯ n/očы* (Орябина).

Пливкі: r, l.

r. Пливке дрижаче *r* находиться на описуваній області у двох видах: твердім і м'якім, як продовження таких же приголосних в праслов'янськім: *rano*, *ruka*, *robyty*, *prychodyty*, *remîn'*, *rîka*, *orîch* — *bur'i̯a*, *or'i̯u*, *pysar'*, *pastыr'*, *ver'ba*, *ver'ch* і т. д.

Артикуляція твердого *r* в слові *mar/a* на чотирьох палятограмах у *T*. (обр. 39, 40) виказує, що дрижачий дотик

[1] Z. Rabiej: Dialekt Bojków. Sprawozdania Pol. A. Um. XXXVII. № 6, стор. 22.

кінчика язика відбувається на горішній часті альвеолів в околиці клів. Дотик язика у переді неповний, у *Ш.* не видно було навіть сліду замкнення.

На лінґвограмі слід дрижачого дотику на кінчику, а боками у *Т.* Артикуляція м'якого *r'* зазначена ширшим дотиком язика по боках і пересунення місця артикуляції на альвеолях вперед зараз за горішніми сікачами. У різних осіб були переведені досвіди артикуляційні з різними словами. У *Т.* (обр. 39, 40) було артикульоване слово *m|êr`va*, у *Бр. b|ar`va*, *var'*, у *Ш.* в обох випадках *mar'* (кличне ім'я *Марійка*). Палатограм *r'* у слові *bor'b|a*, *m|êr'va* у *Д.* різнився сильно від попередніх тим, що місце артикуляції в порівнанні з артикуляцією твердого *r* у слові *mar|a* було маленько в заді. Дотик язика відбувався від границі альвеолів на початку твердого піднебіння в околиці першого черінного.

М'якість *r* у визвуці досягає того ступня, що по *r* чується перехідний спірант *i̯*: *pysar`i̯*, *pastыr'i̯*. Це явище нерідко зависить від індівідуального способу артикуляції, но його поширення доволі значне.

Збсрігання м'якого *r'* є взагалі характеристичним признаком карпатських говорів а в південно-карпатських особливо. Воно зберігається починаючи від ріки Рускови, біжить через Гуцульщину вздовж Карпат по цілій укр. язиковій області аж до Лабірця. Звідтам починається хитання і спорадично виступає також й на місці м'якого *r'* – твердс *r*. Но м'якість не утрачається її на Спишу та в таких островах, як Завадка коло Спиш. Нової Всі.

В говорах центральних зустрічаємося з отвердінням *r* перед давним *ь* лиш в середині слів, як прим. *v|erba* < *v|erьba* місто найбільше розповсюдненого *v|er`ba*, в західніх противно на *r'*. Приміри наведу починаючи від ріки Рускови: *гыb|ar`*, *гыbar`i̯|a*, *гыbar'|i̯*, *drag|ar`* - но в середині слів: *v|erba*, *mervi̯e* (adject. neutr) (Рус-Кривий), *skot|ar`*, *p|ysar`*, *têpêr`* (Рускова), *vîu̯č'|êr`*, *vol|ar'* но *kušn`|îr* (Рахів), *kos|ar`*, *car`*, *koles|ar`*, *voz|ar`*, *četv|er`*, *p|er`šyi̯*, *v|er`ba*, *čer`v|ak* (Ясіня), *têp|êr`*, *v|êr`ch*, *čêtv|êr'*, - но також *p|ysar`i̯*, *kušn`|îr`i̯*, *koles|ar'i̯* (Бичків), *kos|ar`i̯*, *p|ysar`i̯*, *v|er`ba*, *p|ervyi̯*, *p|eršyi̯* (В. Апша), *p|ыsar`*, *č'iž̌m|ar`*, *kos|ar`* (В. Руна), *c|ar`i̯*, *z'vîr`* (Новоселиця), *vûč|ar`*, *pir`* (риба) Драгово), *têp|êr`*, *čêtv|êr'i̯*, *c|êr`kôu̯*, *svyn|ar'*, *vüč|ar'*, *vol|ar'* – но *verba*, *p|ervыi̯* (Н. Синевир), *koles|ar'i̯*, *v|êr`ch*, *ĥîr`k|ыi̯* (Изки), *c|êr`kou̯*, *d'îver`* (В. Верецькі), *četv|êr`*, *v|êr'ba*, *vêr`ch* (В. Раковець), *têr'ch*, *têp|êr`*, *vêr'ch*, *c|êr`kôu̯*, *d'îvêr'* (Страбичово), *mыt|ar`*, *têp|êr'* *čêtv|êr`* (Раково), *cê|r'kôu̯* (Во-

рочово), *v|êr'ba*, *vêr'b|ina* (Дубриничі), *m|êr'va* (Дравці), *vêr'ch*, *v|êr'ba*, *c|êr'kǫ̣* (Стара Стужиця), *p|ysar'*, *koles|ar'*, *past|ыr'*, *vol|ovar'* (Ужок), *ś'č'etv|êr'i*, *ver'ba*, *meriva* (Пудгородя), *p|isar'i*, *v|êr'ba*, *vêr'ch*, *c|er'kǫ̣* — но *past|ыr*, *četv|êr* (ту м'якість мусить ще бути дуже незначна, наколи перед *r* — *e* звужується) — (Валяшківці), *v|êr'ba*, *c|er'kǫ̣* (Пихні), *h|usar'*, *p|ysar'*, *četv|êr'* (Суха), *žn|yvar'i*, *p|astыr'*, *ȟ|îr'kыį* (Р. Поруба), *p|ysar'*, *h|usar'*, *č|etvêr'*, *vêr'ch*, *v|êr'ba* (Вальків), *k|ačmar*, *p|astыr*, *v|êr'ba* (Руська Воля), *r|ыbar'*, *гыba-r'į|ovi* — но *verch*, *č|etver* (Орябина), *p|isar'* (м'якість ледви помітна) — но *p|astыr* (Ольшавиця), *sk|otar'*, *r|ыchtar'* — но *p|isar*, *k|otar* — gen. sing. *do pis|ar'a* — но *do kot|ara* (Блажів), *p|isar'*, *p|astыr'* (Літманова), *r|ыbar'* (Орябина), *p|isar'* — gen. s. *pis|ar'ia*, *kot|esar'* — но *v|učar* (Завадка).

Зовсім тверде *r* констатував я в Ремснінах: *p|isar*, *č|etver*. Кобильниці: *p|astыr*, *p|isar*, *k|omar*, *č|etver*, но в середині слів: *v|er'ba*, *ver'ch* в Шомі, Ястребі, Обручнім: *p|isar'*, *m|očar*. В середині слів однак *v|er'bi* (nom. plur.) (Шом).

В Банськім і Давидові так у визвуці як й в середині слів *r* отверділо: *p|ysar*, gen. s. *p|ysara*, *h|arčar* — *harč|ara*, *v|erba*, *dz'vîr*.

Но маємо приміри, що і в середині слів перед *a*, *u*, *o* задержується м'якість *r*: *r'įatovaty*, *r'įachovaty*, передовсім в Ужанщині: *r'įuty* — *tak r'įul|a hej bы ďit|yna r'įul|a* (Горінчово), *tr'į|opom* (Заріча). Сюди не треба зачисляти такі приміри, де м'якість *r* спричинена м'якими *'a*, *'u*: *r'įasn|ыį*, *r'į|asa* (цвіт ліски) (В. Березний), *hov|or'į|u*, *hor'į|u* відомі на цілім просторі південно-карпатськім.

Зміни *r* на *l* зустрічаються найчастіше в групі *rl*, де ассимілюється до *l*: *tellyc'a*, *um|ella*, про що дальше при групах приголосних. Рідко стрічаємо й інші випадки: *pr|olub* місто *pr|orub* (діра в леді на ріці), відоме всюди, *hr'įad|ylo* місто *hľad|ylo* (зеркало) в околиці Середнього.

l.

Подібно як й *r*, так й *l* є передовсім праслов'янського походження: *slovo*, *lakotыį*, *lokoť*. Діялектично появляється воно в говорах південно-карпатських також на місці *r* в групі *rl* > *ll*: *tella*. Верхратський в II. томі „Знадобів для угорско-руских говорів", стор. 37, констатує, що в говорах „угорскоруских" дається чути трояке *l*, а то 1) грубе перед давніми твердими

голосними, 2) середнє перед *е*, *і* (и), *і* з **о*, 3) м'яке перед давнім *ѣ* > *і*, м'якими *'а*, *'и*, *'о* та *ь*.

Це твердження відповідає первісному станові. Нині однак постановлення правила в цім огляді належить до найтрудніших задач з тієї причини, що не всі околиці виказують згадані відтінки.

Трудність точного означення артикуляції *l* замітив й О. Брох при описі ублянського говору (Угрорус. нар. с. Убля, § 13, ст. 21), кажучи, що для *l* не можна вказати точного місця артикуляції а скорша область творення в полості рота, де це або друге місце залежне від окружаючих звуків. Це відно-

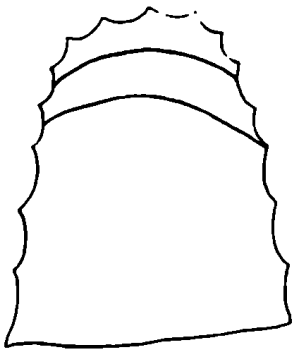

Обр. 41. *Турок*, —— дотик язика на піднебінні при артикуляції *l* у слові *mala*.

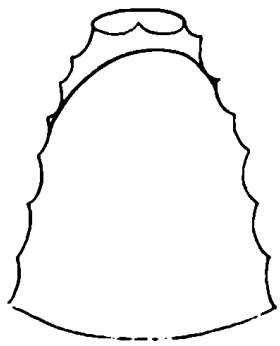

Обр. 42. *Брeза*, —— дотик язика на піднебінні при артикуляції *l* у слові *mala*.

ситься до *l* коронального. Дальше навів приміри, що при *l* в часі минулім *(privezli, chodili)* язик опирається в передню часть альвеолів („луночної" области), зараз за горішніми зубами. В слові *dala* а іноді *dali* язик опирався в середню або задню часть альвеолів. Між двома *о (položyli)* край язика лежав приблизно вздовж граничної лінії між альвеолями і переднім піднебінням. Іноді знов місце артикуляції лежало уже вповні в передньо-піднебінній області: *mõlõti*.

Цю трудність зустрічав і я передовсім в говорах центральних та західніх, бо східні, т. є. бувші мараморoські, виказують лиш двоякого роду *l:* середнє та м'яке. Для устійнення артикуляції нормального *l*, яке находиться між двома *а*, а також *l* в окруженні других голосних, ужив я палятограмів, які наглядно показують артикуляційні різниці й сполучені трудноші з описом коронального *l*.

Пічну від говорів східніх, а то гуцульських та мараморoських з огляду на те, що у цих говорах ми зустрічаємося лиш

з двома відтінками *l:* корональним, так званим середнім і дорзальним, м'яким. Корональну артикуляцію мало *l* між голосними *a—y* та *a—e* в словах *m|aly*, *mal|e*. Дотик язика в обох випадках відбувався на альвеолях, починаючи від зазубної части, переходячи навіть границю альвеолів до передньої части твердого піднебіння. Ширина дотику виносила між 11·5 *mm* а 13 *mm*. При артикуляції слова *l|ypa* місце дотику язика пересунене було дальше вперед на зуби та альвеолі, но всего 3 *mm* за зубами. — Очевидно у всіх випадках дотик був й боками з огляду на *y*, *e*.

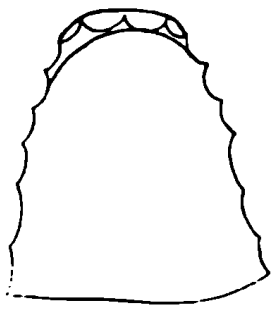

Обр. 43. *Шлепецкий*, ——— дотик язика на піднебінні при артикуляції *l* у слові *mala*.

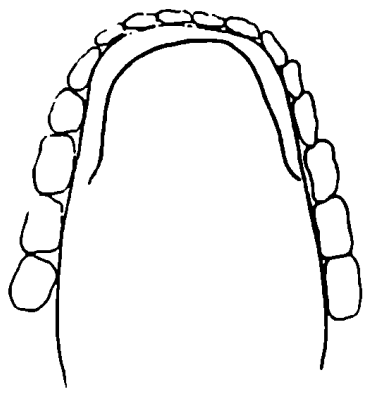

Обр. 44. *Турок*, ——— площа дотику язика при артикуляції *l* у слові *mala* (метода барвна).

При артикуляції слова *mal|a* дотик язика також на альвеолях в ширині 12·5 *mm*, полишаючи зазубну частину а граничив аж з передньою частю твердого піднебіння. Боками заходило замкнення аж до третього черінного.

У *Т.* (обр. 41, 44) при артикуляції слова *mal|a* головне місце дотику було на горішніх альвеолях та початку передньої части піднебіння. — У *Ст.* при артикуляції слів *m|alo*, *mal|e* місце дотику було однакове на границі між альвеолями а передньою частю твердого піднебіння. При артикуляції слова *mal|a* дотик незначно посунений (о 2 *mm*) вперед, так що віддаль від зубів виносила 3 *mm* місто 5, но ширина дотику однакова. При слові *l|ypa* місце артикуляції, подібно як у *Бр.*, пересунене ще дальше вперед, бо дотик відбувається на передній части альвеолів зараз за зубами в ширині 5 *mm*. — У *Д.* артикуляція *l* в словах *mal|a*, *l|ampa*, *mal|e*, *lem* подібна до описаних попередньо. Дотик відбувається на горішніх

альвеолях і передній часті твердого піднебіння в околиці між клами та першим аж до другого черінного.

Зовсім інший вислід дали поміри на околиці ріки Уга та Ондави. У *Бр.* (обр. 42) в слові *mal/a* дотик язика відбивався частинно на передніх зубах та передніх альвеолях, досягаючи границі клів, боками аж до другого черінного. У *Ш.* (обр. 43, 45) в тім самім слові подібно, як у *Бр.*, а дотик був ще вужчий, бо занимав лиш краї альвеолів.

Коли порівнати наші палятограми з палятограмами, які поробив Др. Б. Гала (B. Hála) на говорах словацьких та чеських[1], то між празькою артикуляцією *l* в слові *mald*, словацькою з околиць турчанських (стор. 73 у нижче наведенім творі), то побачимо, що *l* східніх південно-карпатських говорів в тім самім слові має приблизно таку саму артикуляцію і можна длятого назвати це *l* середнім.

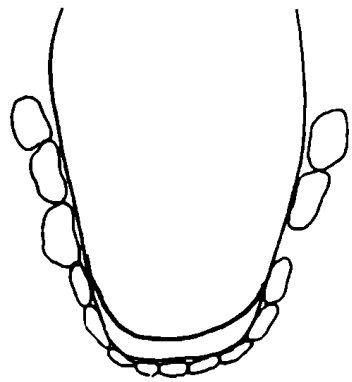

Обр. 45. *Шлепецкий,* ——— площа дотику язика при артикуляції *l* у слові *mala* (метода барвна).

Натомість *l* шариське (у *Ш.*) подібне до *l* польського по палятограмі проф. Бенніго (Benni), яке находимо у його перекладі фонетики: Léonce Roudet: Zasady fonetyki ogólnej, Warszawa 1917, стор. 170, обр. 21, но без дотику задньої части язика до твердого піднебіння. Артикуляція *l* ужанського представляла би посередній відтінок між середнім та твердим *l*. Зате далеко більша подібність згаданих двох *l* до тих, які ми можемо видіти на палятограмах у книзі В. А. Богородицкого: Фонетика русского языка в свете экспериментальных данных, Казань, 1930, стор. 142, обр. 54, та стор. 150, обр. 62.

Приголосний *l* перед м'якими голосними: *i*, *'u*, *'a*, *'o* та перед колишнім ь є артикуляції дорзальної, який означаю *l*. Дотик язика ширший по боках, найширший від першого аж до третього черінного. Поміри артикуляційні при помочі штучного піднебіння дали у всіх випадках *(Бор., Т., Ст., Д., Бр., Ш.)* однаковий вислід. Артикулювані були слова у Бор. *l/îva*, *bîlm/o*, у *С., Д. l/îva.*

Мої записи, оперті на слуху, в основі згідні з поробленими досвідами при помочі палятограмів. Ціла область східня аж

[1] Dr. Bohuslav Hála: Základy spisovné výslovnosti slovenské a srovnání s výslovností českou. Práce z vědeckých ústavů (filosofické fakulty university Karlovy), Praha 1929, стор. 52--53.

до Лабірця виказує двоякс *l*, середнє, котре означаю *l*, та м'яке, котре означаю *ľ*. В області ріки Уга вже замітне пересунення артикуляції на передню часть альвеолів з малим дотиком зубів. Вже між рікою Цірокою а Лабірцем почувається іноді твердість перед твердими голосними, як то замітив я у Валяшківцях,[1] часом у Пихнях. За Лабірцем вже в Рокитівцях, Р. Порубі *l* акустично видається твердим, хоч й не брак був приміріе на *l* середнє. Так в Пихнях майже твердим *l* чув я у словах: *bl|ana, zl|yvať, m|aslo, b|ыlo, l|ypы, led*, натомість в словах: *zel|enыj, Vil|agы, molod|ы* відчував я скорше середнє *l*. У Валяшківцях тверде: *pûdłыj, tыdło, łem, bыło*, середнє знов: *moloko, poludn'a*.[2]

За Лабірцем, як було сказано, твердість майже загальна не виймаючи островів: *bыł, b|ыła, s'|îdło* (Рокитівці), *pîšč'|ałka, rozv|ałka* — але *l|ypa* (Руська Поруба), *ł|ąuka, łypa, ł|aska* — але *len* (Пискурівці), *|išoł, plîł, vîł, s|eło, v|ałał, moł|odыj, h|ołoų* (Вішавка), *kr|ыło, m|ыdło, vîł, v|yď|îł, sv|erdeł, płał|yťi* (Вальків), *łako|tыj, st|oły, buł* (Щавник), *|obłak, stîł, ł|ąuka, popoloti* (Церніна), *ł|ąuka, hoł|ova, perep|iłka, pîšč'|ałka* (Біловежа), *s|adło, kov|adło, vîł, s|oldzi* (Шом), *jabłыka, g|arło* (Яструб), *chod|iła, ł|ąuka, hoł|ova* (Орлів), *moł|oko, m|ыdło, s|ыldza* (Ґерляхів), *led, j|elen'* (Блажів), *rub|aly* (Ольшавиця), *chł|opec, č|elo, pr|yšoł, chod|yła* (Літманова), неясно в Банському та Давидові: *jabł|uko, sl|yzy, l|ypa, mol|oko*. В Завадці подібно: *len, sť|ûł, bįîła* а також *l: č'olnok*.

Зміну *ľ* на *l* у говорах східніх замічається у іменників жіночих, утворених при помочі наростка *-ьnjo-: kup|aln'a, ček|aln'a*, у прикметників з наростком *-ьn-: sylnыj, kaln|ыj*.

Звук *l* змінюється часто в говорах західніх перед давнім *i* на *ľ: ľ'|ipa* (Валяшківці, Обручне) а передовсім в множині дієслів часу минулого: *rob|ili, chod|ili*, як це зазначено дальше при відміні дієслів.

Далеко ширше значіння набирає перехід *l* на кінці складів так в середині слів як і у визвуці у двогубне *ų*, або губно-зубне *v*, відтак перехід *ł* в говорах західніх перед колишніми твердими голосними: *a, o, u, ы* у двогубне *ų*. До загального явища, відомого на цілій області, належить перехід давнього *ьlł* між приголосними на *toųt: d|oųhыj, p|oųpыj, ž|oųtыj, t|oųstыj,*

[1] Др. Іван Панькевич: Говір села Валашковець б. Земплинської жупи. Записки Наук. тов. ім. Шевченка у Львові, т. XCIX.

[2] Твердість *l* в говорах східньо-словацьких, а головно в говорах ужансько-земплинських констатує також V. Vážný: Nářečí slovenská. Československ. vlastivěda 3, стор. 301.

v/ou̯k, *v/ou̯na*, *ž/ou̯č*, *žou̯na*; *d/ou̯ho*, *p/ou̯nыi̯*, *v/ou̯k* (Ортутова, Кобильниця, Ременіни, Лавринів, Вальків), *v/ou̯na*, *p/ou̯ni* (Просачів), *vou̯na*, *žou̯na* (Біловежа), *d/ou̯hыi̯*, *žou̯č* (Орябина), *ž/ôu̯ta dыn'a*, *d/ôu̯hыi̯* (Березово), *na tôu̯s'ť/îm derêvî* (В. Верецькі).

Такій же зміні підпадає *l* в слові *ťîlko* < **tolьko*, *tûľko*, *tüľko*. На області між Цірокою а Топлею переходить це *l* у двогубне *u̯* або й щезає зовсім: *t/îu̯ko* (В. Радвань), *t/îko* (Р. Поруба), *tîu̯ko* (Рімне). Те саме чув я в Чукалівцях в слові *bîu̯šыi̯* < **bolьšii̯*. На Верховині Мараморoській подібні приміри: *hrab/yu̯no* (В. Студений).

На кінці слів у визвуці переходить *l* на *u̯* (*v*) в часі минулім в 1. особі однини, починаючи від найдальших східніх границь аж до ріки Лабірця: *čitaty* — *i̯a čit/au̯*, *čit/avim* (Рус-Кривий), *v/yty* — *vyu̯*, *p/yty* — *pyu̯*, *rob/yty* — *rob/yu̯* (Рахів), *chod/yu̯*, *bыu̯* (Имстичево), *bost/y* — *zbîu̯*, *zb/ola*, *b/yty* — *byu̯*, *kľ/asty* — *kľau̯* (В. Верецькі), *pov/üv*, *zam/îv*, *zahorod/yv* (Ужок), *dau̯ i̯em volovi i̯îsti* (В. Радвань), *vîn zapysau̯ n'a*, *i̯a ne znau̯* (Суха), *i̯a sam na s/ebe rob/yu̯*, *n/ychto ne roskaz/îvau̯* (Суків), *pov/îsti* — *pov/îu̯*, *pr/yi̯ti* — *pr/yšou̯*, *v/iďîti* — *v/iďîu̯* (Рокитівці). — Відтак находимо цю форму аж за Попрадом в Орябині.

Кожне *l* переходить в зубно-губне *u̯* перед: *a*, *o*, *u*, ы починаючи від Київа за Пряшевом здовж ріки Ториски через: Київ, Ястреб, Чірч, Обручне, Старіну, Ольшавицю та Блажів: *b/iu̯a*, *m/ыdu̯o*, *s/ыu̯žы*, *chod/iu̯i̯em* (Київ), *rob/yu̯a*, *dva u̯ou̯ы* (Ястреб), *bыu̯*, *b/ыu̯a*, *u̯/au̯ka*, *ho/u̯ou̯a* (Обручне), *mou̯/oko*, *chod/yu̯a* (Ольшавиця), *v/okoť*, *vîv* — *v/ova*, але *led*, *chod/yly* (Блажів). Явища це зовсім таке, як у польській мові коло Кракова (Broch: Slavische Phonetik, § 67), або у словацьких говорах. В інших словах *l* у визвуці не все переходить на *u̯*, як прим.: *stîl*, *vîl*, *orel*, *osel* і т. д., *stül*, *vül* (Н. Синевир), но у Пилипци: *vîu̯*, у Изках, Верецьких, Кичірнім: *s'tîu̯*, *k'îu̯*, *koz/eu̯* (В. Студений), в Ужку: *vîv*, *stîv*, в Лубнях: *viu̯*, *oreu̯*.

Задньоязичні: **k**, **ch**, **g** і гортанне **h**.

Задньоязичні *k*, *ch* є унасліджені з праслов'янської доби, на пр. *ruka*, *korova*, *krou̯*, *cerkou̯*, *plakaty*... *duch*, *mucha*, *chodyty*. Приголосний *g* виступає передовсім в словах чужих, румунських або мадярських: *ďug*, *gľag*, *gľ/aganêc'*, *mag/ura*, *Gr/yga*, в adverb.: *n/ygda* а в говорах західніх в словах, запозичених з польського: *gamba*. Крім цього нові діялектичні *k*, *g* на місці *ť*, *ď*: *k'îsto*, *g'îdo*. Гортанний *h* появився на місці праслов'янського *g* вже в добі

окремого життя української мови: *h|orod*, *hor|och*. *h|ora* і т. д. а також діялектично місто *v*, *d*: *hmerty*, *hneska* і як придиховий приступ: *h'ostrъi̯*, *hor|ich*.

Праслов'янське *g* перейшло всюди в говорах південно-карпатських, подібно як й в українських та чеськословацьких, в гортанний *h*: *hor|a*, *h|orod*, *d|bu̯hъi̯*, *h'uba*.

Артикуляція *k*, (*g*), *ch* не однакова на цілій області. Поміри при помочі штучного піднебіння виказали, що говори східні та західні артикулюють більше взаді, а говори центральні від Латориці до Уга більше впереді. Нормальне *k* в сусідстві *a*

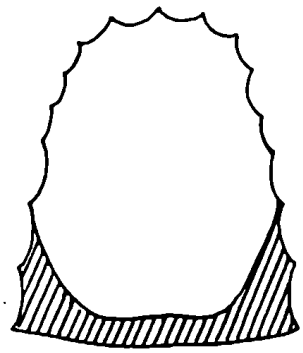

Обр. 46. *Турок*, дотик язика на піднебінні при артикуляції *k* у слові *pak* зазначений площею лініованою.

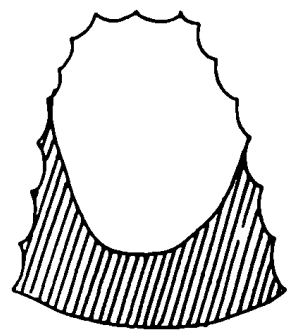

Обр. 47. *Брeза*, дотик зика на піднебінні при артикуляції *k* у слові *pak* (площа лініована).

або між *a* у говорі гуцульськім (по виговорі Борканюка з Ясіня) в слові *k|apa̯* артикулювалося так, що язик замикав своїм дотиком продув воздуху перед вибухом в околиці п'ятого черінного а боками дещо ближче вперед, бо в околиці четвертого черінного. Подібні результати дали поміри з Рахова та Росішки. — У *Т.* в слові *pak* замкнення й дотик язика на піднебінні відбувалося в околиці половини п'ятого черінного боками від четвертого черінного (обр. 46). Лінгвограм показав також дотик від половини п'ятого черінного (обр. 48), то є переходив від м'якого піднебіння до твердого. У *Ст.* в слові *paka* замкнення й дотик такі самі, як у *Т.*, те саме в тім самім слові й у *Д.* — У *III.* в слові *pak* замкнення починається також від п'ятого черінного а по боках від четвертого. Подібний образ у *III.* і на язику.

Натомість у *Бр.* (Ужанщина) в словах *pak*, *kava* (обр. 47, 49) замкнення на піднебінні далеко більше впереді. Боками починається воно від третього черінного а в середині цілковите замкнення від половини четвертого черінного взад. Ширина

діткненої площі на штучнім піднебінні у *Бр.* виносила 12—13 *mm*, коли бо у *Ш.* лиш 4 *mm*. Відповідно до того й лінгвограм виказує дотик по боках, починаючи від тре-

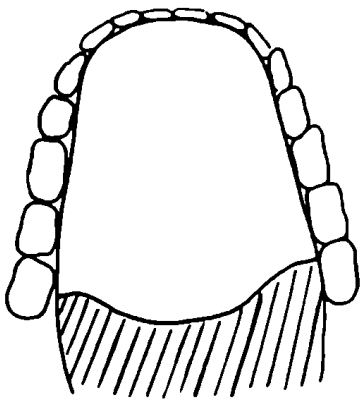

Обр. 48. *Турок*, площа дотику язика при артикуляції *k* у слові *pak* (площа лініована).

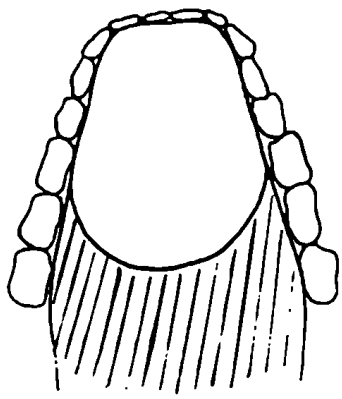

Обр. 49. *Бреза*, площа дотику язика при артикуляції *k* у слові *pak* (площа лініована).

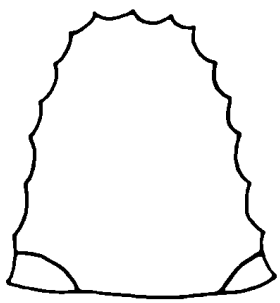

Обр. 50. *Шлепецкий*, ——— дотик язика на піднебінні при артикуляції *ch* у слові *chata*.

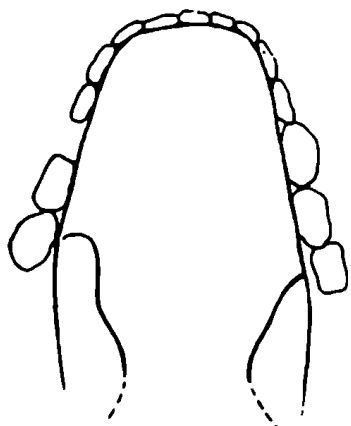

Обр. 51. *Шлепецкий*, ——— площа дотику язика при артикуляції *ch* у слові *chata* (метода барвна).

тього черінного а цілковите замкнення від половини четвертого черінного.

Спірант *ch* був мірений при помочі штучного піднебіння лиш у *Бор.*, *Т.*, *Д.*, *Ш.* У всіх трьох результат однаковий. Замкнення лиш по бокам. У *Бор.* в слові *och/aba*, в околиці

п'ятого черінного, у *Т.* в слові *chama* від половини четвертого черінного, но головно на п'ятім, у *Д.* в слові *macha* по бокам від половини п'ятого черінного. У *Ш.* в слові *chama* (обр. 50, 51) дотик сягає боками до п'ятого черінного. Лінгвограм показує дотик по бокам також до п'ятого черінного. Гортанний *h* при помочі штучного піднебіння мірити не можна.

В Завадці (в був. спиш. стол. коло Сп. Нової Всі) переходить гортанний *h* в спірант більше піднебінний, в наслідок чого він дзвінкість свою утрачає й стає глухим.

М'які відміни *k'*, *h*, *g'* находимо передовсім на Гуцульщині а спорадично й дальше на захід аж до Спиша на місці м'яких *t'*, *d'*: *k'îsto* < *t'îsto*, *sk'în/a* < *st'în/a*, *g'îty* < *d'ity*, *g'îdo* < *d'îdo*, про що було спом'януто при *t*, *d* (стор. 114), а також перед *î*, *i̯*: *k'în*, *ruk'i*, *h'îd*, *rok'î* і т. д.

Сполуки: **kы, hы, chы — ky, hy, chy.**

Різниця артикуляції задньоязичних *k*, *ch* та гортанного *h* показуються ярко в сполуках з наступним *y* < **i*. Область південного Підкарпаття під цим оглядом не однакова, бо зустрічаємося з трьома родами таких сполучень: *kы*, *hы*, *chы* (*kы*, *hы*, *chы*) — *ky*, *hy*, *chy* — *ki*, *hi*, *chi*.

Область *kы*, *hы*, *chы* з відміною: *kы*, *hы*, *chы* є найзначніша. На ню складаються дві окремі в собі замкнені області. Перша є східня, котра тягнеться від ріки Рускови, через В. Руну на Тересву займаючи й село Грушево аж по Латорицю, а то Лалово, Куштановицю, Сваляву, Неліпено, Підполозя, Жденієво, Верецькі, Тишів включно а характеризується дещо заднішою артикуляцією з огляду на наступне *ы*: — *tern/ûs'kыi̯*, *uš/ytkы s'a zûst/aly* (Грушево), *lušuk/ы*, *pûsl/au̯ šuk/aty pt/akы* (Буштин), *burak/ы* (Бедевля), *tak/ыi̯*, *zab/îhla do ch/ыž* (Новоселиця), *bыk/ы*, *kapk/ы*, *vыs/okыi̯*, *hluch/ыi̯ ne č/uu̯* (Драгово), *l'îk/ы*, *kop/alnykы*, *kыm/ak*, *rozhыn/aty*, *tot/ы n/ai̯ bы raz h/ыbly* (Нанково), *mîr'i̯/alnykы*, *dr/uhыi̯ dên'* (Керецькі), *žyd/ûs'kыi̯*, *têp/êr'kы*, *d/ôu̯hыi̯ č'as*, *u̯z'/aly sôb/î i̯edn/u ch/ыšku na u̯r/endu* (В. Раковець), *d/ôu̯hыi̯ h/orod*, *t/oŋk'î r/ukы* (Розтока коло Иршави), *č'/ôrn'î m/uchы* (Стройно), *kыrt/yna*, *kыrv/avыi̯* (Свалява), *m/yskы*, *c/üu̯kы*, *nytk/ы*, *ch/ыža*, *m/uchы* (Неліпено), *r/ukы*, *n/ohы*, *hыrt/anka* (Загатя, Куштановця), *na ch/ыžy* (Чорний Ардув), *hürk/ыi̯*, *zad'/îls'kыi̯*, *hыrtaŋka*, *ch/ыr'i̯avыi̯* (Підполозя), *pušk/ы*, *ona tam poh/ыbla* (Жденієво), *mukač/îs'kыi̯*, *proch/ыrnыi̯* (Тишів), *z'îrk/ы*, *d'/îu̯k/ы*, *sok/ыra* (В. Верецькі), *tak/ыi̯*, *kыrt/yna*,

dr|uhыį, ťik|aį v|îts'î, bo poh|ыneš (Изки), *Hlub|okыį zvür, K'ыćera, Bere|hы* (назви хотарні), *totы chыžǰî* (Н. Синевир).

Друга область західня з відтінком: *kы, hы, chы* починається вже на Ужанській Верховині, а то від Ставного, Стар. Стужиці, Загорба і переходить на бувшу Земплинську жупу, а то на: Новоселицю, Збой, Улич, Кленову, Руське Волове, Ростоки, Грабову, Шміговці, Стриговці. Від цих сіл іде суцільна область цього явища до найдальших границь західніх аж по за Попрад. Виїмку творять села з перехідніми говорами: Ременіни, Просачів, Шом та Вісланка, відтак острови: Банске, Давидово, Завадка, Порач, Словінки та Гельцмановці: *ch|ыža, r|ukы* (Колбасово), *trompak|ы* (= бараболі), *u paru ch|ыžoch* (Колониця) [відносно Кленової та Руського Волового покликуюся на свідотство О. Броха: Угрор. нар. с. У., стор. 71, зам. 1, де каже, що „два послѣднія (т. є Кленова й Руське Волове, у Броха Orosz Volova) отличаются отъ убльскаго говора въ другой звуковой чертѣ именно произносятъ „*ky, chy, hy*". У Броха *y* = ы]; *dr|uhыį, ųš|ыtkы* (Звала), *što chыb|yt tůį dr|atve, ch|ыža, r|ukы* (Острожниця), *struh|ы, dva r|okы, ch|ыža* (Валяшківці), *r|ohы* (Пихні), *znau čit|ati kn|yhы* (Суків), *į|akыį ony ch|oťat chťîb zazn|ati* (Рокитівці), *r|ohы, m|uchы, v|eľo ješt t|akыch, što žn|yvo ne n|ašly* (Р. Поруба), *s t|arkы* (= татаркы) *r|obįat per|ohы* (Пискурівці), *r|ukы, r|ohы, ch|ыža* (Вальків, Лавринів, Матяшок), *po ruskы* (Кобильниця), *sob|îtkы, hud|akы, poįim|aįut sa za r|ukы* (Млинарівці), *noh|ąkы, ch|ыža* (Рімне), *na koł|otvî sut r|îškы, n|ohы* (Церніна), *d|ykыį k'ît, m|uchы* (Біловежа), *v|eľkыį dišť* (Ґерляхів), *št|o į̈î ch|ыbit, u dv|acet dr|uhым r|oku* (Обручне), *v|ošoų do į|ednej mų|akы, tot kыį z|abiį do z|emľî* (Ястреб), *Kыįîų* (назва села), *zam|eąa ch|ыžu, bык|ы* (Київ), *st|atkы, zah|ürkы, dohыb|avыį, do ch|ыžы* (Ольшавиця), *dva r|okы, br|ыtkыį, dva r|ohы* (Блажів), *ďak|ыįu, ł|achы, obr|amkы, ты rospravį|aты po r|uskы, d|oųhыį* (Орябина), *p|îľskыį* (= польский), *į|edna kыh|ыn'î, ųď'îła ob|ydvî n|ohы* (Літманова), *d|oųhыį* (Бехерів, Дубова), *b|ude mu čist|yty ł|achы, na dr|uhыį rîk dr|uhы pan|ove probov|aly ity tam* (Нікльова), *r|ukы, noh|ы* (Вырліх), *zo s č|istыch h|ołôų l|udzkыch lem už į|oho chыb|iła* (Ладомірова), *d|oųhыį* (Шар. Буковець).

Зібраний мною матеріял можна ще доповнити даними, які находимо у Верхратського Зн. II (Гнатюк цього явища не зазначує), із сіл, що находяться під Бескідом: *з нього кышкы шорочеш* (Тварожец, Вер. Зн. II, 171), *нема піпкы, насеред села грушка а од той грушкы од хыжи до хыжи кышкы ся торочат*

(*церьков і стежкы до ней*) (Кружльова, op. cit. 172), *до глинкы, высше хыжи полетиш* (Бехерів, op. cit. 174 5), *другый ся жъвідує* (Ваценік, op. cit. 178), *дікы свіньі* (Кружльова, op. cit. 178), купують *дочкы* (-- *дошкы*), *такый віл* (Бодружал, op. cit. 179), *не мат ани рукы, ани ногы* (Чертіжне, op. cit. 180), *до Мытра дывка хытра, зїіў два раkы, попахаў табакы* (Габура, op. cit. 180 - 2).

Сполука *ky, hy, chy* обнимає також дві від себе далеко лежачі області, а то область гуцульську та область між Латорицею від зазначеної західньої границі першої (східньої) области сполуки *кы, hы, chы* аж по ріку Уг а спорадично до східньої границі західньої области сполук *kы, hы, chы*, бо на лінії Уга стрічаємося вже з сполуками *ki, hi, chi*, які виступають іноді й побіч *ky, hy, chy*.

Сполуки *ky, chy* на області гуцульській різняться від таких же сполук другої области тим, що артикуляція *k, ch* + *y* (< ы) є посунена сильно вперед, де дотик язика на піднебінні досягає области третього черінного. Наслідком того акустично відчуваємо м'якість *k, ch*. При сполуці *h* + *y* цієї м'якости не відчувається: *ịak'|yị, k'|ydatyᵉ, such'|yị, ch'|ytryị, ch'yt|aịe, h|ynutyᵉ, n|ohy* (Ясіня), *n|ohy, r|uk'y vyhlêd|aịut ịak u čolov|îka* (Кваси), *u ịak'|yị č'ês, š'yᵉr|ok'yị remîn', ch'|yᵉtryᵉị, ch'|yᵉba, ch'yᵉb|ašnyᵉị, m|uch'yᵉ, r|ohyᵉ, nohyᵉ* (Рахів), *R|ostok'y, dr|uhyᵉị, doroh|yᵉị* (Богдан); в Требушанах і Косівській Поляні м'якість *k, ch* не все чути: *čyn|yly tam horšk|y* (Требушани), *r|uky, d|uchy, m|uchy* (Косівська Поляна). Ті самі сполуки находимо й дальше на захід в говорах перехідних, а то в Бичкові, В. Апші: *Vel|ykyị Byčk|úų, vz'|aly dva byk|y blyzn'uk|y, daų iskl|ykaty madars'kych pan|úų* (Бичків -- іноді знов чув я *k'yrn|yc'a, k'yrt|yna*), *byk|y, r|uky, obî n|ohy n'a boľ|îly, hyrt|anka* (В. Апша -- тут знов *y* по *k, h, ch* іноді почувається близько до ы, що зазначую через *y*²: *nytky*², *ta darabky*², щож не дивне з огляду на сумежність з селами ріки Тересви. Подібне явище зустрічаємо і в говорах долини ріки Рускови: *ch|yᵉża, ruky*², *nohy*² (Рус-Кривий, Рускова). Островом є говір села В. Руни, де *ы* задержується у всіх положеннях а таким стає й первісне *i*: *dîụk|ы*.

Друга область починається від Латориці, а то від сіл Страбичово, Ґоронда, Сусково, Поляна, Уклин, відтак поминаючи Підполозя та Жденієво від Шербовця горі рікою Жденіївкою: *ruk|a ruk|y, d|ôụhych pîl', d|ôụhym poľ|am* (Буковець -- але побіч того находимо там й сполуки *ki, hi: dvî r|uk'i, vos|ok'ich cerkv|îv, vos|ok'im cerkv|am, d|ôụhy|ch pîl', d|ôụhy|m poľ|am), ch|yża, buk|y, K'yčera* (Поляна), *r|uky, ch|yża* (Сусково), *n|avylky, ostrôụk|y,*

hluch|yį, *dr|uhyį raz* (Страбичово), *vel|ykyį m|aįster* (В. Лучки), *ch|yža*, *m|uchy*, *r|ohy* (Кальник), *Laųk|y* (назва села), *dûįšl|y put K|yįîų*, *kyrv|avыį* (Купинувці), *vync|ar'ky*, *poh|yneme z h|olodu*, *neč|ysťi d|uchy* (Ляхувці), *ch|yža*, *r|uky*, *įak|yį*, *c|ar' m|ors'kyį bov|aų* (Дравці), *rusn|aky*, *katol|yky*, *maď|ars'kyį*, *ų m|ôįûį chyžy* (Коритняне), *n|oh|y* — но: *r|uk'i* (Невіцьке), *zaml'ûų* (= *zamįûų*) *chyžu*, *d|ôųhyį*, *tur|ec'kyį* (Ворочово), *t|ychyį*, *on|a v|ыįšla do ch|yži* (Раково), *kobîlk|y*, *kobîlťak'|y*, *ch|yža*, *r|oky*, *r|ohy* но і *r|oh'i* (Дубриничі), *k|olyky*, *p|oky*, *ch|yba*, *ch|yža* — но також *r|uk'i*, *r|oh'i* (Новоселиця), *rokyt|ûs'kyį* (Забродь), *dr|uhyį chl|opêc'*, *tak|yį vel|ykyį* — *up|aų na č'ôrn'î ml|ak'i* (Княгинин), *pohyb|elnyc'a*, *ch|yža*, *šyr|okyį*, *tr'į|oma r|oky* (Лубні), *l|echkyį*, *vel|ykyį*, *st|olyky* — но *r|uky*[i], *n|ohy*[i] (Волосянка), *zam|iv chyžu*, *d|ôųhyį*, *r|ohy*, *n|ohy*, *nysky|įį*, *vusk|yį* — но: *m|avu r|uk'i*, *dva r|ok'i* (Ужок), *uš|ыtkyį*, *tys'|ans'kyį p|oťîk* (Тихий). В говорах західніх, де панують сполуки: *kы*, *hы*, *chы*, находимо в Рафаївцях та в островах Банске, Давидово: *ky*, *hy*, *chy*: *pauč|aįky*, *ch|yža* — но *r|uky*[i] (Рафаївці), *chyža*, *sokyra* (Банске).

Третьою сполукою є *ki*, *hi*, *chi*, що обіймає незначну область, а то долину ріки Уга, полосу попідбескідську від Ужка аж до Жденієва — правда з виїмками — а відтак говори перехідні між Угом а Собранцями, горі річкою Тібавою через Пудгородя на Руський Грабовець, Дубраву. Крім того на заході в говорах сусідніх з словацькими, а то в Ремснінах, Просачі, Кобильниці (молода генерація), Шомі та Вісланці та накінець в островах: Гельцмановцях, Словінках, Порачі та Завадці.

Вже при обговоренні сполук *ky*, *hy*, *chy* звертали ми увагу на подвійні фонеми, які на згаданій області появляються. Так в Буківці побіч *ruk|a* — *ruk|y* находимо nom. plur. *ruk'i*, також в дальших відмінках множ.: *totы vos|ôk'î cêr'kv|y*, *tыch vos|ôk'ich cêrkv|îv*, *tыm vos|ôk'im cêr'kv|am*, *s t|ыmi vos|ôk'imi cêr'kv|ami*, *o tыch vos|ôk'ich cêr'kv|ach*, так само, *vos|ôk'î č'|ola*, *vos|ôk'ich č'il*, *vos|ôk'im*, *vos|ôk'imi*, *vos|ôk'ich*; *d|ôvh'î pôl|a*, *dôvh'ich pîl*, *dôvh'im* і т. д. *n|ôh'i*. В Тихім цього явища я не замітив, противно панує там сполука *ky*. В Ужку та Волосянці находили ми також подвійні фонеми, що було вже замічено при *ky*, *hy*, *chy*. Те саме в Княгинині, Дубриничах, Невіцькім та в Оноковцях і Домашинцях. Дальше консеквентну появу сполук *ki*, *hi*, *chi* зустрічаємо в говорах перехідних на захід від Уга в селах: Петровці, Корумлі, Гусаку, Колібабцях, Порубі, Прикопі і Конюші: *buď'k'i*, *įarmarok na ďîųk'î* (Петровці), *ch'|iža*, *ch'|iba*, *dva r|ok'i*, *dva r|oh'i* (Корумля),

rusn|ak'i, *tirp|ak'i* (Колібабці), *om|yvat m|isk'i*, *r|ok'i* (Порубка), *ch'|iža*, *r|uk'i*, *n|oh'i* (Прикопа). В Конюші хитання межи *y* —*i*, бо нова генерація зовсім словачиться. Стара генерація говорить: *ch|yža* - молода генерація *ch'iža*, *krava ma roh'i*. Ця подвійність сполук переходить й до Пудгородя, де ми чуємо: *r|uk'i*, *n|oh'i*, *k'|yšk'i*, но побіч того: *hl|atkyi*, *u tak|ych r|okoch*, *ch|yža*, *ch|yba*, *poh|ynuť*. В Руськім Ґрабівці: *ch|yža*, *ch'|yibiť*. В Ублі замічає брох сполуки: *ki*, *hi*, *chi*, де означає звук переднього ряду, високого підняття широкий: *n|oh'i* (gen. sing. a nom. acc. pl.) – стор. 81, § 44. — В Руській Бистрій оп'ять вертає сполука *ky*, *hy*, *chy*: *h|ûrky*, *p|otoky*, *verch|y*, *luh|y*, а те саме в Дубраві: *byk|y*, *ch|yža*.

Відтак приходять села пограничні зі словацькими: *ch'|iža*, *r|oh'i*, *n|oh'i* (Ремсніни, Просачів), *ďiuk'i*, *n|oh'i* (Кобильниця, молода генерація), *kv|ítk'i*, *m|uch'i* (Шом), *ch'|iža* (Вісланка), дальше острови: *r|oh'i*, *r|uk'i*, *ch'|iža*, *d|ouhyi* (nom s. m.), *ban'|ik'i* (Гельцмановці), *Slov|ink'i n'|iźn'i*, *ch'|iža*, *r|oh'i* (Словінки), *ch'|iža*, *ch'|irbet*, *ľ|iskovi or|ích'i* (Порач), *b|apk'i*, *str|ig'i* (= чарівниці) (Западка).

k, *h*, *ch* перед *i* з *ě* палаталізуються як й в праслов'янськім та переходять *k* на *c*, *h* на *z*, *ch* на *s* в loc. s. m. та dat. loc. s. f. *ć'olovík -c'i*, *ruc'í*, *roz'í*, *noz'í*, *dus'í*, *mus'í*. Про це ближче в деклінації іменників.

В говорах сусідніх зі словацькими біля Ужгороду не маємо цієї палаталізації переведеної консеквентно. Іменники роду чолов., закінчені на *k*, *h*, *ch*, в loc. s. мають *-u: roku*, *duchu*, *rohu* або *-ovi: rokovi*, *duchovi*, *rohovi*, іменники роду жін. часто зберігають *k*, *h*, *ch: u Ameryk'i*.

Перед *e* в voc. sing. а також в конюґації в часі теперішнім палаталізуються *k* на *č*, *h* *ž*, *ch* *š*: *čoloviče*, *bože*, *duše*, *plakaty* — *plaču*, *dyhaty* — *dyžu*, *dыchaty* — *dыšu* і т. д.

Сполуки зі складотворними праслов'янськими плавкими.

Праслов'янські сполуки: **tьr, tъr, tьl, tъl.**

tьr.

Рефлексом праслов'янської групи *tьr* в українських говорах південно-карпатських є передовсім *ter* а іноді по шип'ячих в наслідок переміни *e* на *o* по тих приголосних: *tor*. В увагу приходять передовсім *č*, *ž*: *čort*, *č|ornyi*, *žo|rna*. Рефлекс *ter* є пануючим, бо лиш зрідка находим в говорах західніх рефлекс

tarl наслідком колишнього змішання з польським елементом осадничим. Рідко попадає й *teret*, як явище другого повноголосу.

Перший рефлекс можна прослідити на цілій області від ріки Рускови аж по околиці Попраду не виймаючи й островів: *verb|a, merv|e* (adject. n.), *čerť|îž, terp|îty, m|erznuty, b|erdo, derž|alo, čerl|enyį, č'|ornyį* (Р. Кривий), *šerstk|yᵉį, ž|orna (na ž|ornach ž|ornaįe)* (Рахів), *m|ertvыį, s|erbaty molok|o* (Бушгин), *čerp|ak, tverd|ыį* (Нанково), *v|êr'ba, p|ervыį, c|êr'koų* (Синевир), *derž|aty (možе derž|aty dvî vüc'î* (Воловий), *z|erno, v|êr'ba, mertv|êc'* (Изки), *v|erša* (рід риби), *verť|îty, serp, smêrť* (В. Раковець), *yzm|êr'klo* (Имстичево), *veršok, čerl|ena šapka; č'|ornыį, č'ort* (Страбичево), *dern|o, p|aserb, s|erce* (В. Верецькі), *t|êrn'a, žêrď, z|erno* (Ляхувці), *čêr'į|avu vôdu* (Ворочово), *p|eršыį, z|êrn'a, vêr'ch, v|erba, smêrť, p|erstên'* (Суль), *tverd|ыį* (Ужок), *červ|ena sk|ala, čort, m|erznuty* (Ставне), *vêr'ba, z|erno, červ|enыį, č'|ornыį* (Колониця, Острожниця), *sv|erdlyk, z|erno* (В. Радвань), *c|erkoų, serp, vêr'ch* (Р. Поруба), *tv|erdыį* (Пискурівці), *serp, p|eršyį, v|êr'ba* (Рафаївці), *sv|erdel, p|eršыį, v|êr'ba* (Вальків), *červ|enыį, z|erno, t|êrn'a, v|er'ba, ver'ch, č'ornыį* (Кобильниця), *verb|yᵘna* (Щавник), *serp, stern'|anka* (Рімне), *tv|erdыį r|usnak, t|ern'a* (Ортутова), *t|erťi, t|erło* (Церніна), *p|erstîn', verch, p|eršі, tv|erda kost* (Шом), *verchť|ina* (Віслапка), *serp, t|ern'ak, t|erkы* (Ольшавиця), *z|erno, serp, tern'|ina, verch, st|ern'a, č|ornыį* (Блажів), *obern|uty, p|erše, pod|eržka, červ|enыį* (Орябина), *čornokn|yžnyk* (Літманова), *terk'i, tern|îų̈ky*ⁱ (Банске), *c|erkov, serp, s|erce* (Завадка), *terp|iti* (Порач), *červ|enyį, č|ornyį* (Словінки), *v|êr'ba, têrn'a* (Гельцмановці).

З групи *tыr* може розвинутися в українських говорах другий повноголос, правда в порівнанні з великоруським, в дуже нечисленних випадках. В південно-карпатських говорах такі випадки то виїмки. Один такий приклад маємо з В. Верецьких: *š|erest* (замерзаючий лід на ріці).[1] - Другий повноголос мабуть не розвинувся ширше, но сліди неповного звука по *r* в згаданій групі *tыr* все находяться, бо в таких фонемах, які зазначені нами як *vêr'ch, v|êr'ba, c|êr'koų, r* не лиш м'яке, но воно артикулюється повно до кінця із неповним звуком, подібним до *ь*. Через це часто Гнатюк пише також *rь* в групі *tыr*: *поверьх* (Стройна, Е. Зб. III, 21), *церькві* (Дусино, Е. Зб. II, 130), *мерьви* (gen. sing., Ворочово, Е. Зб. III, 168). Так само й Верх-

[1] Подібні приклади приводить Огоновський: Studien, стор. 53: *шереш*, а також А. Шахматовъ: Къ исторіи звуковъ русскаго языка. Извѣстія, отд. рус. языка VII/1, стор. 308: *шерестать*.

ратський зазначує цю артикуляцію як м'яке *r* — *рь*: *церьков* (Страбичово, Зн. I, 132, Пузняковці, Зн. I, 134), *верьх* (Страбичово, Е. Зб. IV, 153), *зверьха* (Пузняковці, Зн. I, 136).

Другим заступством праслов. *tьr̥* є *tart*, яке лиш спорадично виступає в західніх говорах, починаючи вже від ріки Уга. Це вплив польський, який дістається в говори чисто українські чи то посередництвом пословачених говорів (т. зв. східньо-словацьких, чи може й польського елементу осадничого серед сіл чисто українських. Прикладів такого заступства не багато. В селах підужгородських з говорами перехідними: Корумля, Прикопа можна почути фонему *tark'i* < *tьrnki*, крім того *šaršun* (Ворочово), *šaršen'* (Банске), *march|ava chudob|yna* (Пихні).

В однім випадку находимо *tort* в слові: *corkon'ity* < *сьrkonęti*, яке розповсюднене у східніх говорах. В Страбичові: *corkot|an'a*, але дієслово: *cyrkon'ity*.

tьr̥t.

Заступство групи *tьr̥t* не однакове на цілій області південно-карпатській. Найбільше поширеним рефлексом є *tort* і його можемо зустрічати на цілій області від Попраду аж по горішню Тису згл. Вишову та Рускову. Крім того находимо місто *tort* також: *tart*, *tьrt*, *tert*, які виступають лиш в ограничених словах: *tart* в говорах західніх під впливом польським та говорів східньо-словацьких.

tort: horš'|a = *horšč'|a*, *horn|ec*, *z|ahorn* = пло'ща на печи за комином, *horn* = комин (Р.-Кривий), *hort|anka* (Ясіня), *b|ortyc'a* = кертиця (Буштин), *k|orsa* (загнута до гори передня часть санєй) (Рахів, Воловє), *hortanka* (Требушани), *korč*, *poršlyna* (Нанково), *čmorh|ak* (В. Раковець), *morkon'|ity* (Визниця), *Boržava* = ріка, (Керецькі), *m|orkôų* (В. Верецькі), *horn|êc'*, *bôrž|i* (Страбичово), *p|ortok* (Онуковці), *korm|iti* (Шом), *vьberati z h|orca* (Черніна), *korč* (Олышавиця), *torh|ovľa* (Орябина).

tart. — В східніх говорах майже не находимо цього рефлексу; лиш рідко в околицях Мукачева можна почути слово *h|ard|ьį*.

В західніх говорах спорадично можна почути цей рефлекс в сусідстві словацьких говорів: *h|arlo* (Рафаївці, Щавник), *g|arło* (Обручне), *g|arų̨o* (Блажів), *h|arčok* (Ременіни, Шом, Банске), *potarh|anы* (Вальків). До більше поширених належать слова: 1. *barz*, *b|arže* (Суків, Черніна), *b|aržej* (Шом); 2. *k|arčma*, уживане особливо в сусідстві говорів словацьких, но нерідко й в підбескідських.

Доповнити це можна немногими прикладами Верхратського (Зн. II, 32), котрі лиш потверджують горі подані нами при-

міри, *гардый* (Комлоша, Ґабура), *гартань* (Збійне), *карчма* (В. Мирошів), *варкоч* (Кружльова).

tert, тыrt є рефлексами групи *tъrt*, передовсім в слові **hъrtanъka: gert/anka* (Кос. Поляна), *hert/anka* (Страбичово, Пудгородя); *тыrhaty, hыrt/anka* (Изки, Вальків) *h:ыrtan'* (Кобильниця). Також у Верхратського: *герлиця* (Ґоронда, Луків, Н. Давидково, Заріча, Влагово, Зн. I, 23); *гыртанка'* (Ґоронда, Зн. I, 23), *гырлиця* (Ілыниця, Зн. I, 23), *гырлічка* (Курів, Кружльова), *гырлиця* (Кечківці), *гырліца* (Ваиснік), *гыртань* (Курів, Уяк), *гыртанка* (Габура — все то Зн. II, 31). — Крім того попадає й до других слів. І так в Керецьких побіч *Borž/ava* кажуть також *Bыrž/ava*, побіч загально уживаного *morkon'/ity* (Визниця, Оноковці) також *m/ыrknuty: a ǫho žena тыrkla* „ы" (Суха), *мырдати* (пес мырдат с хвостом, Сулин, Чірч, Вер. Зн. II, 31), *p/ыrkaty – yskrы рыrkaly* (Нанково), *t/ыrhaty* (Буштин).

Праслов'янські **tъlt** і **tъlt** зійшлися в один рефлекс *tъlt* > *tolt* в східньо-слов'янських мовах а в наслідок переміни *l* на *ŭ* на кінці складу в українській мові загально пануючим є рефлекс *toŭt* не лиш в українських говорах взагалі, но також й в південно-карпатських. Лиш в однім селі Завадці коло Нової Всі находимо ще старе зберсжене *l*. Крім того під впливом польсько-словацьких говорів находимо спорадично й рефлекс *tlut, tolt, tilt* і *tlot*.

toŭt (tovt): ž/oŭtыį, d/oŭha l/avyc'a (Р. Кривий), *os/oŭn'* < *osoln'* (також місце освічене сонцем, з чого потім назви: *os/oį, osuį* в околицях Иршави), *vbŭk* (Буштин), *vbŭk/un* (Драгово, В. Апша, Кваси), *d/bŭho, tbŭst/ыį* (Нанково), *stbŭpc'/i, d/bŭhыį t'as, Dbŭhoįe* (В. Раковець), *d/bŭha lada, dbŭž/anka* (= висока судина на молоко), *chbŭp/atыį* (той, що має довгі коструби — Страбичово), *na tbŭsť/im d/erêvî* (В. Верецькі), *voŭk, p/oŭpыį* (Вальків), *p/oŭpыį, v/oŭna, voŭk* (Кобильниця), *d/oŭho, p/oŭpыį* (Ортутова), *p/ovni h/arč'ok, v/ovna* (Шом), *p/oŭni* (Вісланка), *v/ovk, v/ovna, ž/ovna* (Біловежа), *p/oŭpыį, d/oŭhыį, ž/oŭtыį, voŭk* (Блажів), *d/oŭho, d/oŭžen, č/oŭnok, žoŭna* (Орябина), *d/oŭhыį čas* (Літманова), *p/ovnyⁱ, d/ovha r/oľa, vovk* (Завадка), *vovk, d/ovhyⁱ, p/ovnyⁱ* (nom. s. m.) (Гельцмановці).

tolt. — Цей рефлекс, як було повище сказано, держиться ще в Завадці та околичних селах островах: Порач, Словінки: *č/olnok, kolc/un'i* (= чоботи з сукна битого), *ž/olťyį* (побіч *tovt*, як було вишче), *ž/oltyį, poln/iti* (Словінки).

tilt. — Цей рефлекс на місці праслов'янського *tьlt* зберігається лиш в кількох селах як запозичення з польського, котре зайшло передовсім до говорів словацьких на Спиші: *vilk* (Шом), *viųk* (Ольшавиця), *vilk* (Словінки).

tlut. Слова з рефлексом *tlut* < *tьlt* також запозичені з говорів словацьких зглядно пословачених, де польський елемент залишив свої сильні сліди. Появляється він в словах по зубних і то в говорах західніх поближче сіл словацьких: *dl'uhi* (Шом), *tl'ustyį* (Орябина), *тлустый* (Сулин, Комлош, Вер. Зн. II, 32).

tlot. — Сюди треба причислити і *słonko* (Завадка, Шом) а також під Ужгородом (Корумля).

Праслов'янські: **trьt, trъt, tlьt, tlъt.**

Коли рефлекси праслов'янських *tьrt, tъrt, tьlt, tъlt* в наших говорах зберігли майже консеквентно положення давніх глухих звуків перед *r, l*, то рефлекси прасл. *trьt, trъt, tlьt, tlъt* давнього положення глухих не все зберегли. На грунті південно-карпатським ми зустрічаємо на місці згаданих сполук *tret, tert, trьt, tъrt, trot, tlьt, tъlt.* Звук ы удержується очевидно там, як ы первісного походження. Він може змінятися на *y* та *i*, як й давне ы. Як дальше буде видно, згадані рефлекси не є тісно зв'язані з даною областю. Зависить це від поодиноких слів, які, як прим. *hьrmyt, kьrnyc'a, kьrt'yna*, поширені на цілій області південного Підкарпаття, коли ж такі рефлекси, як *chьrbet, dьrvo, sьlza, bьlcha* ограничені лиш на найдальше на захід положені області.

tret. — Цей рефлекс здобув собі місце передовсім в слові *krest* < **krъstь* > *chrest* під впливом церковнослов'янським. Від того відводжене слово *krestyty*, яке зустрічається спорадично (чув я його в Загатю, Тихім), В. Верецьких *(i krestyny)*, Колониці, Рафаївцях, Рімнім. Передовсім уживане це слово в даній формі в говорах західніх.

Но те саме слово, як буде видно дальше, заступлене ще іншими рефлексами, а то: *tьrt, tert, trt: yrstyty, erstyty, rstyty.* Цей послідній примір є доказом зберігання сонантичного *r*, котре найчастіше усувалося появою звука *y* або *e* перед ним. Назвуковє сонантичне *r* затрачується з причини тяжкої групи трьох приголосних *rst: rstyty* (Нанково), *ститься* (Стройно, Гн. Е. Зб. IV, 191); подекуди знов зберігається назвучне *k* з випадом сонантичного *r: kstyty* (Тополя), *кстити* (Ворочово, Гн. Е. З. IV, 168), *perekst'yty* (Рокитівці), *kst'yti, kst'yny* (Р. Поруба, Пискурівці).

tert. — Цим рефлексом заступлені є групи *trьt* і *trъt.* На місці праслов. *trъt* находимо в західніх говорах такі приміри як:

s teį k/ervi, skervav/ena r/uka (Шом), те саме рідко у східніх: *kervavыį* (Поляна), а на місці *trъt: kerst/iti* (Шом, Вісланка, Ястреб, Ґерляхів). Подібні приміри наводить й Верхратський в Знадобах ч. II, ст. 31: *окерстити* (Цігелка, Чертіжне), *до керсту* (Ґварожец), *керст* (Лівів). В східніх же говорах: *kern/yc'a* (Страбичово, Суль).

На місці праслов. *trъt* находимо рефлекс *tert* так в східніх як й в західніх говорах в словах відведених від прасл. **krъtь: kert/yna* (Свалява, Поляна, Дубриничі, Суль, Волосянка), *kert/yc'a* (Страбичово, Пудгородя), а по Верхратському, Знадоби II, 31: *кертиця* (Вапенік), *кертіця* (Пстрина), *кертіцл* (Чірч, В. Свидник), *кертиця* (Варадка).

trыt. - Значна часть говорів, починаючи від найдальшого сходу аж до ріки Топлі, в деяких словах на місці *trъt* має рефлекс *trыt*. Сюди відносяться слова: *dr/ыvo*, яке загально поширене до означеної горі полоси (Рус-Кривий, Косівська Поляна, Бичків — в тих двох як *dryva)* Изки, Поляна, Підполозя, Свалява, Тишів, Кичерний, Тихий, Волосянка, Дубриничі, Загатя, Ракошин, Пихні, Вішавка, Вальків, Цавник, Рімне, Церніна, Рафаївці — ту *dryva*, Орябина); *br/ыva* (Бичків — там у виді *br/yva*, Нанково, Буштин, Загатя, Изки, Поляна, Свалява, Страбичово, Кичерний); дальше на захід це слово дістає другий рефлекс, а то *tыrt* з назвучним *o: ob/ыrva; hrъm/ity (hrym/ity)* (Рус-Кривий, Ясіня, Нанково, Керецькі, Страбичово, Дубриничі, Пудгородя, Рафаївці. Но від околиць Лабірця (від Цироки) це слово подібно як *brыvo*, має замість *trыt — tыrt (hыrm/ity); drыž/aty* (Новоселиця).

tыrt. — Цей рефлекс панує в згаданих горі словах: *ob/ыrva, hыrm/ity, kыrt/yna, kыrv/avыį, kыrn/yc'a, pыršč, sp/ыršč̌ok* так у східніх як й у західніх областях: *ob/ыrva* (Волосянка, Тихий, Раково, Пастілки, Дубриничі, Суль, Пудгородя, Острожниця, Вішавка, Кобильниця, Шом *(ob/yirva)*, Комлош (Верх. Зн. II, 31). Дальші відмінки (крім instr.) від *kroų* мають: *k/ыrve, k/yrve* а іноді *kъrve* (Рахово, Нанково), *kыrv/avыį* (Свалява, Изки), *s toį kыrve* (Р. Поруба), *s k/ыrvi, s k/ыrvįom* (Рімне). Лиш в селах долини Рускови находимо рід глухого неозначеного ближче звука ъ по *r;* в цім слові, но в дальших відмінках: *krəve, krəvy; kыrn/yc'a* (Синевир, Изки, Бучків). Те саме находимо у Гнатюка: *кирницьа* (Дусино, Е. Зб. IV, 130, Кушниця. Е. Зб. IV, 134), *kыrt/yna* (Изки, Підполозя, Керецькі, Буштин, Новоселиця, Бичків, Косівська Поляна). У Верхратського, Зн. II, 31, находимо в західніх говорах такий самий рефлекс: *кыртіца* (Цігелка, Тварожец), *кыртиця* (Липник, Старина), *кыртіця* (Кружльова, Чабіни); *sp/ыrś'č'ok* (Суль), *pыrščˇ, pыrščˇ/apыį* (Ворочово), *sp/ыrś'č'ok* (Дубриничі), *p/ыrś'č'ok*

(Острожниця, В. Радвань, Р. Поруба, Колониця), *p|irščok* (Шом); *d|ыrva* (на місці *drыva* у східніх говорах) (Курімка, Ястреб, Обручне); *dырва* (Цінелка, Варадка, Вер. Зн. II, 31); *ost|ыržen' (iak zl|omyť korova rih, to pid rohom iest ost|ыržen')* (Суха); *ch|ыrbet* (Острожниця, Вальків, Вішавка, Ястреб, Обручне, Герляхів).

Згадуване вже при *tert* з *krъst* утворене дієслово *kerst|yty*, поширене вже від гуцульських говорів, починаючи: *yrst|yty* (Ясіня Косівська Поляна, Бичків), *yrst|yty* (Новоселиця коло Нересниці, Синевир, Изки); також іменник *yrst|ypы* (Изки), *chyrst|ypы* (Острожниця).

Там, де ы = *i*, находимо фонему: *ch|irbet:* Кобильниця (молода генерація, Шом, Порач).

Крім того наведу ще кілька примірів з Верхратського, Зн. II, 31, котрі ограничаються лиш на західні говори, а то: *окыршины* (Бехерів), *шкырготати* (Снаків, В. Свидник).

tort. — В однім селі чув я також рефлекс *tort* на місці *trъt: ch|orbet* (Р. Поруба).

tьrt. Як вже було при обговорюванні слова *krou* зазначене, зустрічаємо часто місто *ы* перед *r* також глухий *ь*. О існуванні цього звука свідчив запис на записуючій машині, зроблений в р. 1923 в лабораторії професора Др. Й. Хлумського в Празі. Всіх филь є 8, то є майже так, як має нормальний голосний звук.

tlыt. — Рефлексом *tlьt* є в переважній частині *tlыt, tlot* а також *tыlt, tolt.* Цей рефлекс поширений на просторі від горішньої Тиси починаючи аж по Топлю. Кількість слів, в котрих цей рефлекс находимо, також ограничена, а це є: *slыz|a, blыch|a, j|ablыko, hlыt|aty; slыza* почув я в селах: Р. Кривім, Керецьких, Сваляві, Поляні, Плоскім, Страбичові, Дубриничах, Пудгороді, Пихнях, Острожниці, В. Радвані, Р. Порубі, Вішавці, Валькові. Кобильниці, Щавнику. Де ы = *i*, там маємо *slizi* (Кобильниця, молода генерація); *blыch|a* (Ясіня — *blych|a*), Тишів, Страбичово, Дубриничі, Пудгородя, Пихні, Острожниця, В. Радвань; дальше за Верхратським, Зн. II, 32, *blыха:* Габура, Чертіжне, Бехерів, Комлош, Легнава, Уяк, Сулин. — Ця фонема з заступством *tlыt* посувається ще дальше на захід, як фонема *slыza; jabluko* (Р. Кривий, В. Руна, Ясіня *(j|ablyko)*, Новоселиця, Н. Синевир, Тишів, Тихий, Поляна, Ракошин, Ставний, Волосянка). Дальше на захід це явище менше просліджене. Натомість в сусідстві говорів словацьких зустрічаємо групу *tlut: jabluko* (Шом).

tlot. Побіч згаданого заступства *tlыt* находимо в східніх говорах також заступство *tlot* в слові *jabloko* а також у відведенім *jablinka; jabloko:* Плоский, Свалява, Підполозя, Страбичово, Суль, Стройно (Гн. Е. Зб. III, 2, но також *йаблика*, Гн. Е.

Зб. III, 2 і більше раз тамже), Задня (Гн. Е. Зб. III, 51); *i̯ablinka*: Ставний, Кушниця (Гн. Е. Зб. III, 123).

tыlt. — Це заступство находимо на місці *tlьt* лиш на найдальшім заході: *s/ыlzы* (Біловежа, Ястреб, Обручне — за Верхратським, Зн. II, 32: *сыўза:* Ястреб, Сулін, Леґнява); *ґылтати* (Варадка, Верхр. Зн. II, 32), *ґыўтнути* (В. Мирошів, Верхр. Зн. II, 32); *siu̯za* (Вісланка), *silzi* (Порач).

tolt. — Заступство старого *tlьt* через *tolt* чув я в Ганіґівцях за Пряшевом в слові *sołdzi*.

Повноголос.

Повноголосні форми *torot*, *tolot*, *teret*, *tolot* намісто праслов'янських **tort*, **tolt*, **tert*, **telt* — це одна з найголовніших признак східньо-слов'янських говорів, між тим і говорів південно-карпатських. Ці повноголосні форми зберігаються також й в найдальших островах українських говорів, що є окружені говорами словацькими. Місцеве словацьке населення й пізнає відрубність островів українських передовсім по зберіганні повноголосних форм, бо другі признаки є або спільні або затратилися.

Наведу ту лиш кілька примірів з сіл пограничних зі словацькими, з чого буде наглядно, з якою силою вони живуть й в тих селах, коли, як було вже показано а дальше й буде вказано, під іншим оглядом зассимілювалися з окружаючою більшістю: *doł/oto*, *moł/oko*, *hoł/ova*, *m/oroz* (Руська Поруба, Вальків), *bor/oda*, *kor/ova* (Рафаївці), *vor/ona*, *b/ereh* (Щавник), *mol/oko*, *hol/ova*, *m/oroz*, *bor/oda*, *veret/eno* (Ременіни — село дуже підпадає впливові словацькому), *bor/oda*, *kor/ova*, *vor/ona*, *h/ołod*, *h/oroch*, *p/oroch*, *m/oroz* (Шом, також підпало сильно під вплив словацький), *pou̯/ou̯a* (Київ), *kor/ova*, а також *kr/ava*, *mou̯/odi* (Вісланка, також вплив словацький сильний), *boł/oto*, *moł/oko*, *moł/odыi̯* (Ґерляхів), *bor/oda*, *moł/odyⁱi̯*, *m/oroz*, *soł/oma*, *kor/ova*, *hoł/ova*, *b/ereh*, *ber/eza*, *moł/oko* (Завадка), *hoł/ova*, *pudbor/odok*, *bor/ona*, *kor/ova*, *ber/eza*, *be/reh*, *mol/oko* (Порач), *mol/oko*, *bol/oto* (Гельцмановці).

Виїмками є слова культурного походження, які принялися зі звичаями чужими або подібно, як й в групі приголосних *dl*, несені розносщиками матеріяльної культури. До таких слів треба зачислити: *zdr/avi̯a*, уживане всюди на західніх областях, починаючи від Уга, *kr/al'*, піддержуване не лиш словацьким *kral'* але й мадярським *kyraly*, *bl/ana* — уживана давніми часами на вікна місто скла а носили її *blan/ari*, котрих назва

остала її до нині, хоч вони вставляють лиш скла, але вони походження західньо-словацького; *draha* (*na draz'î* - Р. Поруба), уживане найчастіше з доповненням *hrads'ka*, то є дорога, що вела від города а була висипана камінням; *mreža*, уживане дрітярями запопрадськими, *prez*, уживане дуже часто, а можна сказати загально, в говорах західніх від Лабірця починаючи а також в говорах перехідних біля Ужгорода; *traki*, уживане в околиці Собранець так в говорах перехідних як й сусідніх з ними: *chl/îbôu̯ka, šo lem na i̯edn/ûm b/ôc'î m/ai̯e tr/ak'i* (Пудгородя).

Це були впливи словацькі. Додати треба, що села Словінки Вишні і Нижні нині уживають лиш форм словацьких, а форми повноголосні щезли зовсім.

Кромі того находимо одну форму польську, а то *mlody*, *mloda* місто *molod/yi̯*, *molod/a*. Ця форма польська уживається лиш при обрядах весільних в говорах західніх і так є називаний молодий жених або невіста. Інакше уживається форма повноголосна: *mł/oda na hoł/ovî mat v/înec; p/îdut tam, de š/ыi̯ut, ž/ebы už /išly z n'om tam, de mł/odыi̯* (Млинарівці).

В говорах гуцульських уживається слова *gr/ažda* на *огорожу*. Це мабуть старе запозичення болгарсько-волоське. Майже як правило ставиться, що *o*, котре повстало з *tort*, то є в повноголосне, хоть найдеться в закритім складі, не підпадає законові перезвуку на *u*, *ü*, *i*. Тимчасом в українській мові маємо доволі много примірів, що звісний перезвук *o* > *i* може статися і в повноголоссю, наколи *o* по пливкім найдеться в замкненім складі. Цьому питанню посв'ятив недавно Волод. Розов на I. зїзді слов'янських філологів в Празі в р. 1929 окремий реферат, що відтак був випечатаний в „Sborník-y prací I. sjezdu slovanských filologů v Praze 1929. Sv. II. Přednášky" (Praha 1932), на стор. 668—695. Він навів доволі богато примірів зі всіх областей української мови, де такий перезвук наступив тоді, коли повноголосні форми походять до праруських сполук з інтонацією підносною. Такий же переголос находимо зрідка також і в говорах південно-карпатських, головно східніх: *por/ûh* (Бедевля, Веряця), *dor/ûh* (gen. plur.); *pryi̯šl/y do tri̯/och dor/ûh* (Бедевля), *por/üh* (Сусково), *verch vor/üt* (Страбичово).

Група **or**, **ol** на початку слів.

Праслов'янські сполучення *or*, *ol* на початку слів в зависимості від різних інтонацій находять в говорах українських південно-карпатських такі самі рефлекси, як в цілій групі східньо-слов'янській. Група *or*, *ol* з інтонацією спадною заступлена сполученнями: *ra*, *la*: *ralo* (котре рідко вже знають, бо цього способу орання вже не уживають) та *lak/omыi̯*. З інто-

нацією підносною дала ця група сполучення: *ro*, *lo*: *rob/ota*, *r/ovîn'*, *rož/en*, *rok/ыta*, *rost/y*, *r/ostoka*, *lokoť*, *luďa* < *lodьja*, *lon/y* > *lîn's'koho r/oku*.

Наведені слова відомі на цілій області південно-карпатській так східній, як й західній. Приведу лиш кілька примірів. На *rok/ыta* маємо дві назви сіл на горішнім Лабірці: *Rokыť/îvcî* і *Rok/ыtîv*. Но у волівськім окрузі находимо назву села *Ryk'/ita*. На *roz* маємо численні приміри. Сюди належать часті назви сіл *Rostoky* < *roztoky* а відтак такі зложені слова: *rošč/ach* praeter. від *rozčachnuty*, *r/oščap* (Новоселиця коло Перечина), *r/osocha* (Осой), *rozv/ora* (Нересниця), *r/ozum* — *maie r/ozuma* (В. Раковець), *r/ostočka* (вклад до рукавів, щоби були ширші —Теребля); *na uhl/u ch/ыžî ie rož/en* (Лецовиця, Чинадієво) — *l/okoť* — часть руки, всюди уживане слово; *lûďa* з **lodьje* (Сусково); *lon/y*, *lîn'sk/oho r/oku* (Пихні).

Питання дзвінкости і бездзвінкости дзвінких приголосних у визвуці та в стичності приголосних у середині слів.

Вже О. Брох в своїй книзі „Slavische Phonetik", § 199, відсилаючися на свою студію про говір села Убля в Archiv f. sl. Phil. XVII, констатував, що в говорах українських дзвінкість приголосних у визвуці зберігається. Но в тій же студії говору ублянського так в німецькім її виданні як й у великоруськім каже виразно, що о артикуляції приголосних у визвуці неможна установити точного правила, хоч він обсервував много випадків. І та сама приголосна дзвінка в цім положенні раз артикулювалася як дзвінка а раз бездзвінка (тиха) і вмісто дзвінкої появлялася зовсім тиха.

При перевірюванні мною цього питання лиш на немногих говорах мені також прийшло зустрічатися з тяжкостями, до якої категорії зачислити дану дзвінку приголосну у визвуці. На області східній, починаючи від Уга, констатував я, що говори верховинські у тих випадках дзвінкість зберігають коли не в цілості, то принайменше у першій своїй часті — *vîz*, *č'ad*, *dub* (Ужок), *hrab*, *had* (Буковець бер.), *dub*, *hrab*, *vîh*. (В. Верецькі). Те саме було й у говорів на схід від Латориці так верховинських як й долішніх: *dub*, *hrab*, *vüz*, *hыd* (Стройно, Ростока коло Иршави), *ľüd*, *mn'üd*, *pryvüz* (Заріча), *lud*, *mîd*, *dub* (Дубове), *bîb*, *had*, *bîh*, *vîz* (Рахів). У говорів долішніх між Латорицею та Ужком відносини під цим оглядом були інші, бо часто дзвінкі переходили у глухі: *hrap*, *hat*, *vus*, *nuš* (Орлява), *dup*, *met*, *let*, *vûs* (Медведьовці), *rut*, *sat*, но *duþ*, *hraþ*, *leḍ*, *meḍ*,

vuẓ hûḃ[1] (Невіцьке), або *dub*, *vûz*, *nûž*, *h|orod* (Комаровці). Подібні відносини находив я й в західніх говорах: *miḍ*, *l'iḍ* (В. Яблінка), *l'id*, *mid* (Ладомирово), *priḍ tu* (Бехерів), але *sat*, *dup* (Орябина).

Це для уха часто тяжке до рішення питання я попробував устійнити також методами фізикальними при помочі так званої записуючої машини, на котрій перо записує також вібрації, спричинені виходом воздуха через ніс, як це діється все при голосних та при дзвінких приголосних. Проби були переведені в р. 1923 та в р. 1928 у фонетичній лабораторії проф. Хлумського в Празі. Записи там зроблені походили з Богдана, Нанкова, Вел. Раківця, Рокісви та Нового Давидкова а говорили студенти із згаданих сіл всі селянського походження за виїмкою одного з Нанкова, котрий однак виріс на селі і бесіду того села опанував цілковито, хоч в дома говорилося й по мадярськи.

Від студ. А. Рісдорфера з Богдана записано речення: *kîn' bih č|erez mîst, u T|ys'i mn|oho d|obrych ryb*. В першім реченні у слові *bih* експлозія *h* була зазначена носовою лінією слабо, натомість *z* у слові *čerez* виразні, бо за ним ішло слово, що зачиналося дзвінким *m*, у слові *ryb* експлозія була зазначена слабше.

У Антонія Брацайка з Нанкова коло Хусту було видно хитання, бо раз дзвінкість була дуже виразна, а то приголосного *d* в слові *půd* в реченні: *n|aša ch|yža stoi|yt p|ůd vel|ykym or|ichom* а речення було визказане так, що між кожним словом була мала павза. В другім реченні: *ryb|ar' ver r|ybu na vûz* у слові *vûz* при приголоснім *z* носова лінія полишила дуже малий слід, що вказувало би на дуже малу дзвінкість. Оба приміри були повторені з тим самим вислідом.

У Александра Фединця з Вел. Раківця в тім самім реченні *z* у слові *vüz* дзвінкість виразна, також приголосний *d* в слові *püd* дзвінкий в такім самім реченні, як у А. Брацайка.

Незвичайно інтересний результат дали записи у Павла Дубровського з Рокісви коло Хуста та Василя Качуровського з Нового Давидкова коло Мукачева. З ними було пробрано більше примірів так на стичність приголосних в середині слів як також на їх дзвінкість у визвуці.

Павло Дубровський висказав кілька речень, котрих звуки були записані при помочі двох ліній: усної та носової на циліндрі з почорненим саджею папером. Цими реченнями були: 1. *b|yu̯ u̯el|ykyi̯ h|olod;* 2. *i̯a bez t|ebe ne b|udu;* 3. *d|ub ta hr|ab;* 4. *i̯a u̯z'|au̯ nüž, i̯ak dub up|au̯;* 5. *b|yk zlomy|u̯ rüh;* 6. *to i̯e klag;*

[1] Точкою під приголосним зазначую менший ступень дзвінкости.

7. *pr/yi̯deš z/au̯tra*. Кожне з цих речень було повторене два рази. В першім реченні визвучне *d* було тихе (носова лінія була гладка). В другім реченні ходило о стичність дзвінкого з тихим *z* + *t* (*bez t/ebe*). Носова лінія зазначила лиш початок експлозії *z* як дзвінкий, в дальшім став цей приголосний тихий, то є ассимілювався до наступного *t*. В третім реченні *b* в слові *dub* зберігає дзвінкість та навіть частинно передає наступному *t*, но у визвуці і на кінці речення *b* в слові *hrab* було тихе. В четвертім реченні *ž* перший раз було тихе, по друге дзвінке, *k* перед *d* ставало дзвінким, *b* перед *u* зберігало дзвінкість. У п'ятім реченні *k* перед *z* стало дзвінким у повторенні, но при першім висказі між *k* а *z* витворився якийсь елемент голосовий. Знов же *h* у визвуці на кінці речення було по перше дзвінке а по друге тихе. В шестім реченні визвучне *g* на кінці речення було оба рази тихе. В семім реченні *š* також перед *z* стало дзвінким.

Вислід досліду показує, що найскорше дзвінкий стає тихим у визвуці на кінці речення. В стичності однак переважають ассиміляції до наступного.

Василь Качуровський висказав по два рази такі речення: 1. *bыu̯ vel/ykyi̯ h/olod;* 2. *i̯a bez t/ebe ne b/udu;* 3. *d/ub ta hr/ab;* 4. *i̯a u̯z'/au̯ nüž;* 5. *bыk zlom/yu̯ rüh;* 6. *smerd/yť i̯ak ď/ug*, 7. *pr/yi̯deš z/au̯tra*. В першім реченні *d* у визвуці на кінці речення оба рази було тихе. В другім реченні перший раз *z* перед *t* зберігло частинно дзвінкість, по друге стало тихим. В третім реченні перший раз обидва *b* були дзвінкі, при повторенні *b* перед *t* було тихе, але у визвуці на кінці речення дзвінке. В п'ятім реченні визвучне *h* на кінці речення є дзвінке, *k* перед *z* стає дзвінким. У шестім реченні *к* перед *д* було дзвінке а *g* у визвуці на кінці речення було також дзвінке. У семім реченні *š* перед *z* стає дзвінким.

Вислід в порівнанні з Дубровським в дечім відмінний на стільки, що у Качуровського дзвінкість у визвуці на кінці речень зберігалася замітніше.

В санді в говорах лемківських а навіть скоро аж до Уга, числячи від заходу, стрічаємо такого роду ассиміляції, як і в говорах лемківських західніх а ще сильніше у говорах східньо-словацьких, а то перед *m*: *bыlyzme*, *tazme tam bыly*.[1]

Найбільше однак зберігається дзвінкість приголосних у вивуці у говорах верховинських а навіть у говорах долішніх в долині Уга (Перечин), коли вони висказані з емфазою, а тоді по них чути ще глухий звук в роді ъ, ь, на що вже звернув був увагу і Верхратський: *dubъ*, *medъ*, *hrabъ*, */ajь!*

---

[1] J. Ziłyński: Opis fonetyczny języka ukraińskiego, op. cit., стор. 118.

Ще треба пригадати нам одну рису артикуляції південно-карпатської, а то у інтелігентів. При стичності двох приголосних перша приголосна артикульоється майже все до кінця а не зливається з наступною. Є то риса мови мадярської.

Паляталізація і диспаляталізація.

При обговоренні поодиноких приголосних звертали ми увагу на артикуляційні різниці цих приголосних та визначали ми їх ступень паляталізації перед передніми або м'якими голосними, а то перед *і* всякого походження, ь та перед прейотованими, бо передні *е*, *і* (и) диспаляталізувалися в українській мові давно.[1] Там було і піднесене, що не всі приголосні в цім відношенні однакові. Найбільше видно це було на зубних *s*, *z*. В говорах найдальше західніх, то є у говорах лемківських, починаючи від Маковиці аж поза Попрад, *s*, *z* перед *і* з *ě* старого та нового а також перед прейотованими без огляду на положення так далеко посунулися у своїй палятальності, що втратили свою барву і стали новими приголосними, а то м'якими шип'ячими: *s'ino*, *z'îla*, *s'aha*, *z'at'*, *s'uda*, ставали *š'îno*, *ž'îla*, *š'aha*, *ž'at'*, *š'uda*. Інтересно, що таке саме явище східньо-словацьке, що тягнеться долами аж під Ужгород, не є у безпосереднім географічнім зв'язку, бо відділене полосою південно-лемківською, де *s*, *z* перед *і* < *ě* мають артикуляцію корональну з майже незамітною палятальністю а перед йотованими голосівками артикулюються корональнo-дорзально.

Ця корональна артикуляція *s*, *z* в згаданім положенні поширена аж до ріки Латориці та Бережанської Верховини. Дальше на схід артикулюються ці зубні перед *і* < *ě* та йотованими корональнo-дорзально *s'îno*, *z'ila*, *z'at*, *s'aha*, *s'udы*.

Подекуди на області середніх говорів ми находимо і виїмки, ограничені до поодиноких слів. Виїмки ці — це диспаляталізація займенника зворотного *s'a* починаючи від долини ріки Уга аж поза Лаборець, а також в середині слів *z'a*, *s'a* на *za sa*: *zat'*, *saha* в говорах повище Спіни.

Диспаляталізаційні прояви появляються у визвуці в говорах гуцульських: *kyd/as iš/oų*, *krîz vîkn/o*.

Зубні *t*, *d* перед тимиж самими голосними є цілком палятальні а не паляталізовані. О їх ступні палятальности може

[1] A. Šachmatov: Wie im Kleinrussischen die Palatalisation der Consonanten vor *e*, *i* verloren ging. Archiv f. sl. Phil. XXV. — Кость Німчинов: До проблеми про диспаляталізацію приголосних перед *е*, *и* в українській мові. — Записки Історично-філол. відділу Укр. Ак. наук IX. 246—253, заступає думку, що диспаляталізація приголосних перед *е*, *і* сталася вже в давньо-слов'янській добі безпосередньо із півпалятальности праслов'янської.

свідчити і те, що на цілім просторі спорадично місто *ťisto*, *sťina*, *ďido*, *ďity* появляються фонеми *k`isto*, *sk`ina*, *g`ido*, *g`ity*. Крім того в говорах долішніх від Ужгороду до Боржави чути можна місто *ť/ažko* (> *ť/aško*), *ť/aže* фонеми *č'aško*, *č`/aže*. А це могло статися лиш при такій артикуляції *t*, *d*, коли язик дотикав твердого піднебіння або близько границі м'якого, звідси *k'*, *g'*, або середня часть язика піднеслася доволі широко до піднебіння твердого. Новістю є також палятальне *t*, *d* перед старим *i*: *chodiťi*, ограничене на область південно-земплинську.

Но маємо і диспаляталізаційні прояви цих приголосних, а то у визвуці перед давнім ь. Одна така область лежить на захід від Лабірця на просторі говорів лемківських: *devịat*, рідше це є при *d*, друга в говорах східніх, але ограничене це явище до слова: *opị/at*. Но в селах на північ від Мукачева зустрічаємося з диспаляталізацією *t*, *d* у формах imperativa *chodiť*, *molotiť*. Явище диспаляталізації *t* в закінченні 3. sing. і plur. praes. є дуже широко розповсюднене, займає всі говори лемківські на захід від Лабірця, говори верховинські, починаючи від Волосянки на схід, переходячи відтак на область Марамароша долиною В. Ріки аж по говори гуцульські включно.

Зубний *c* утратив також богато на своїй палятальності. В наростках *-ьсь* > *-ec'*, *-ic'a*. Обидва наростки диспаляталізували *c* передовсім в nom. sing. в говорах, починаючи від долини Ціроки (передовсім *-ic'a*) *kupec*, *pšenica*. В дальших відмінках *c* в наростку *-ec* палятальність більше зберігається, як у наростку *-ica*. Диви стор. 125—6. Подібно є і в говорах гуцульських, де *c* є диспаляталізоване лиш в nom. sing. іменників на *-ec*: *kup/ec*, *kupc'/a*, але при наростку *-уса* (< *-ica*) находимо також *c* тверде і в дальших відмінках: *ịahn/ycu*.

Зубно-носовий *n* в положенні перед наростком *-ьk* у говорах Верховини Бережанської і Мараморошської, правдоподібно задля вигоди артикуляційної, перейшов на *ị*: *son/ẹịko*, *myl/ẹịkы*.

Дрижаче-альвсолярне *r* майже на цілім просторі задержує свою палятальність перед м'якими голосними та ь не лиш у визвуці, але і в середині слова (*ver`ba*, *car'stvo*, *mar`ka*). Перед йотованими чи там м'якими *'a*,' *u* виділяється ясно *ị* — *r`ịatovaty*, *r'ịad*, що в дальшім веде до диспаляталізації *r*, подібно, як це є при зубних. Перед ь, особливо у визвуці, незвичайно ясний цей перехідній звук *ị*: *kos/ar`i*, *koles/ar`i*. Перед *i* > *ɨ* м'якість *r* не все ясна.

Бічне *l* затратило свою палятальність в говорах східніх перед наступним *-ьn* і стало середнім: *čytaln`a*, *kupaln'a* а іноді переходить на білябіяльне *ụ* в слові *tiụko* < **tolьko* > *tiľko*.

Середньопіднебінні *č*, *ž*, *š* не однакові. Диспаляталізувалися зовсім *ž*, *š* на цілім просторі крім говорів гуцульських у всіх

положеннях, лиш в говорах середніх між Угом і Латорицею *ž*, *š* перед *i* < *ě* в м'яке: *hr|ôš'î*, *nôž'|î*. Натомість *č* на значнім просторі зберігає свою м'якість, що виділяється акустично передовсім перед *a*, *o*, *u*: *č'as*, *č'ornыį*, *č'uty* і перед *ь*: *bohač'*, *rodyč'*, *kač'ka*. В північно-земплинських говорах між Лабірцем і Ціркою м'яке *č* перед *-ьk* переходить на *š'*: *kaš'ka*, *maš'ka*.

Задньо-язичні *k*, *g*, *ch* а також і гортанне *h* лиш перед *i* з **o* або в nom. pl. adj. пересувають свою артикуляцію до переду: *k'în'*, *ch'id*, *doroh'î kôn'î*.

Губні *p*, *b*, *v*, *m*, в наших говорах зовсім диспаляталізувалися. Перед м'якими *'a*, *'u* витворився перехідний звук *į* а іноді *l'*, *n'*: *mįaso*, *mn'aso*, *pamįať*, *pamn'ať*, *mįud*, *mn'ud*, *splu*, *splať*, *zemla*, *zemn'a*. Лиш в говорах запопрадських і Завадці та Порачі перед *i* з *ě* та **e* в закритих складах чуємо також перехідний звук *į*: *mîįsto*, *pîisok*, *biilыį*, *viîter*.

Значний вплив має паляталізація на групи приголосних так в говорах середніх як й особливо в говорах східніх поза Латорицею. Там паляталізовані передньоязичні впливають на попередні приголосні зубні: *s*, *z*. а навіть шип'яче *š* так, що й вони підлягають паляталізації: *s'ťin|a*, *s'n'ih*, *įas'n'|î dn|ы*, *s'ťid*, *u bôrôz'ď|î*, *u hnîz'ď|î*, *chôlôš'n'î* або *u cholôs'n'î* (Теребло). Що більше, паляталізація зубних *t*, *d* є така сильна, що вони переміняються на африкати *c*, *dz*. Це явище особливо поширене в Мараморощині та взагалі за Латорицею на схід: *s'v|îtlüs'c'* (Заріча), *šč|as'c'a*, *tatare ros'c'îr'įaly* (Чума), *oblakы čys'c'î* (Н. Бистрий), *pos'c'il*, *zas'c'iun'e vikn|o*, *s'c'iu* (В. Студений), *u Ch|us'c'î* (Н. Синевир), *s'c'in|a*, *na s'c'iu położ|eno* (Торун), *na p|êrs'c'î*, *p|ôs'c'il*, *žyd|ы is'c'ih|aly s'a įal|y* (Горінчово), *h|os'c'at zor|îlkou*, *na kap|us'c'î pias'c'*, *za pias'c'ôu*, *hrošî s'c'ih|aly na star|î dn|ы* (Терново), *perekr|es'c'a* (Вульховець), *s'vis'c'* (Нересниця); *hv|üz'dz'a*, *ihl|yc'î iz'dz'|ity* (Заріча), *hv|ûz'dz'a* (Теребло).[1]

В сполуках зубні *s*, *z*, *d*, *t* + губні перед м'якими голосними передовсім *i* з *ě* передається палятальність не губним а за ним стоячим зубним, передовсім *s*, *z*. Це діється передовсім в говорах східніх, мараморoських: *s'mîch*, *s'vît*, *z'vîzd|a*, рідко в слові: *ďvî*, а в Завадці на Спишу *ťvûį* з *tvįûį*.

В гуцульських говорах, а то лиш на Чорній Тисі в селах Кваси –Ясіня та Кобилецькій Поляні зустрічаємося з явищем,

[1] Явище це відоме й в говорах українських бойківських, диви: J. Zilyński: Opis fonetyczny języka ukraińskiego, стор. 138. — E. Ogonowski: Studien, стор. 77. — Др. Микола Пушкар: Наймолодша паляталізація шелестівок в українській мові. — Праці Українського Наукового Інституту, X. Варшава 1933, стор. 48 — а також Мгр. Ярослав Рудницький: З фонетики бойківського говору, Літопис Бойківщини, ч. 7, Самбір, 1936, стор. 9.

де *k* по природі передніше впливає палятalізуючо на попереднє *š, ž: kn|yš'k'y, l|yš'k'y, hruš'k'|y, stryš'k'|y, š'k'|ira* (Ясіня). В Кобилецькій Поляні ця артикуляція задержується лиш у жінок.

Палятalізація *t, d* перед давнім *i* відома нам в говорах південної Земплинщини (диви стор. 169)

Лябіовеляризація і лябіялізація.

Питанню лябіовеляризації[1] в українських говорах посвятив в останнім часі окрему студію проф. Іван Зілинський на сторінках часопису: Lud. Słowiański I., Kraków 1930, стор. 169—211 „З фонетичних студій", де розібрав між іншими також теоретичні основи лябіовеляризації в студіях слов'янських мов а спеціяльно також і в українських говорах. Автор виходить з дефініції Броха, котрій виказує і деякі недостатки, що під лябіовеляризацією треба розуміти концентрування язикової маси в задній частині насади з вигнуттям задньої спинки язика до м'якого піднебіння. Ця язикова маса концентрується при голосних *o, u*, котрі впливають ассимілюючо на артикуляцію інших звуків і наслідком цього ці звуки і мають понижений власний тон а при їх артикуляції беруть участь і губи, що визначається перехідним звуком між приголосним а голосними *o, u*.

Олена Курило, що перша питання лябіовеляризації в українських говорах докладніше розглянула, прийшла до заключення, що длятого, що в описах діялектологічних південної української групи не зазначено до тепер явища лябіовеляризації, то вона уважає цей брак лябіовеляризації за одну з важніших особливостей, що нею різниться південно-український консонантизм від північно-українського та уважає її як один з доказів для пояснення відмінного процесу зміни *o, e* в нових закритих складах.[2] Зілинський в згаданій праці доповнює відомості Курилової про деякі рідкі випадки лябіовеляризації в говорах подільських в емфазі новими фактами в говорах так східніх як і західніх. Для нас важне констатування, що виразна лябіовеляризація зберіглася, особливо по губних і задньоязичних по спостереженнім З. Рабіївни в кількох селах Бойківщини під самою чеськословацькою границею в наголошених відкритих складах перед *o̯*, а то в селах Береги горішні, Устріки горішні, Волосате, Беньова, Лібухора: *kʷo̯mu, mʷo̯ja, bʷo̯že, dʷo̯ńka, dʷo̯bri, pʷole* і т. д.

[1] O. Jespersen в „Lehrbuch der Phonetik" віддільно трактує лябіялізацію від веляризації.

[2] І. Зілинський, op. cit. стор. 180.

Ці факти кажуть припускати, що таке явище повинно бути і по цей бік Бескидів що найменше в сусідніх селах. Мої дотеперішні досліди цього не потвердили на цім відтінку сусідніх бойківських говорів. Можливо, що цьому відповідали би ці явища, які у нас відомі в сполуці зі зміною артикуляції *о* перед наступним складом з *і* або *и*, що Брох спостеріг в Ублі, а що характеристичне, як я вже вказав на відповіднім місці, при *о*, для дуже великого простору південно-карпатських говорів від границь шарисько-земплинських аж по Тересву а навіть ріку Рускову. В цих випадках ніяк я не чув перехідного звуку *ṷ* а уложення уст при вузькім *ô* є дуже близьке до *и*.

Натомість помічав я сліди такої лябіовеляризації (чи ліпше назвати лябіялізації) в селі Пихнях не лиш по зубних, але і по *r* перед наголошеним незакритим *о* і перед *v*, а то у вираженні: *zakrыv/aịte st/olы, st/olы ịavur^{u}/ovы a laụkы dub^{u}/ovы*. Це сказане було з емфазою, бо наступне слово в цім самім реченні цього не виказувало: *a chl/opы spîv/aịuť ẑẑen/amy*, хоч *о* було наголошене, стояло по *l* а за ним слідував губний. Графічно зазначив я малим ^{u} перед *о* уложення уст в імпльозії, заки ще прийшла артикуляція *о*. Подібне зустрічав я ще і в селі Уличі: *vol^{u}ovыị, buk^{u}ovыị, ịavur^{u}ovыị*.

Так по моїм дотеперішнім дослідам не можу твердити про значніше поширення по цей бік Бескідів явища лябіовеляризації.

Інше є з лябіялізацією, під котрою розуміємо за Брохом заокруглювання губ при артикуляції якогось звука. Явище лябіялізації є сильно поширене в південно-карпатських говорах по губних приголосних а його наслідки ми помічаємо у зміні артикуляції ы в напрямі до *о* або *и*: *molo* < *mыlo*, *boty*, *buty* < *bыty*, *posok* < *pыsok*, *vumịa* < *vыmịa*, як то були приведені численні приміри на стор. 73.

Цьому лябіялізаційному процесові підпало ы також і в інших положеннях не по губних приголосних в цілім ряді сіл між Ужгородом а Середнєм а навіть ще дальше, а не лиш в селі Корумлі, як був колись вказав на це Брох (Weitere Studien... § 4, 49): *son, do chyžo^{u}* і т. д.

До процесів лябіовелярізаційних треба би зачислити і перехід велярного *l* в західніх лемківських говорах перед голосними заднього ряду: *о, и, а, ы* на білябіяльне *ṷ*: *hoụova, chodyụa, maụa* а також у визвуці або замикаючи склад: *daụ, poụnыị*.

Шахматов в „Очерку древнѣйшаго періода исторіи звуковъ рус. языка", § 111. твердив, що приголосні перед ы висловлювалися лябіялізовано і наслідком цього *ы* в говорах карпатських (угроруських) змінилося на звук заднього ряду. Но не лиш

це могло бути причиною цієї зміни, але чужосторонній вплив, а то румунський. Відомо, як це було вже спом'януто нами в частині історичній, що румунський елемент грав значну ролю в заселенні Карпат по обох сторонах так південній як і північній.

А румунська мова повна звуками заднього ряду, подібними зовсім до заднього карпатського ы. Артикуляція карпатського ы, яка не находить собі аналогії в других слов'янських мовах, в котрих ы ще зберігається, ніяк не може бути походження з часу перед переходом індо-европейського *и* в ы.

Групи приголосних.

Крім упрощень в групах приголосних, які сталися ще на праслов'янській почві, поодинокі слов'янські мови пережили та переживають ще й до тепер упрощення груп приголосних, що настали відтак по добі упадку єрів слабих. По упадку єрів настала безпосередня стичність приголосних різного способу артикуляцій, часто невигідних для вислову. Таку невигідну групу артикуляційну усувано процесами ассиміляційними чи там диссиміляційними.

І на почві руських мов взагалі а з окрема на почві української мови з її говорами настали також доволі вчасно зміни, котрі здебільша поширилися на цілу область української мови. А. Соболевський (Лекціи по исторіи русскаго языка, 7. изд., Москва 1907, стор. 105 –107) зазначує такі зміни вже в пам'ятниках XIII. століття так в санді як й внутрі слів. У внутрі слів замічає Соболевський ось які часті переміни дорогою діссіміляції або ассиміляції:

1) к + к = х к: мѧхкы, 2) к + т = шт: къто — хто, 3) ч + т = шт: чьто — што, 4) ч + н = шн: ключьник — клюшник, 5) жь + с, шь + с = з, с: Божьскъ — Боскъ, мнишьскыи — мнискыи.

Та сама причина, то є упадок єрів, мала за наслідок і випад приголосних так на початку, як й в середині слів. А. Соболевський в Лекціях, стор. 111—112, приводить також дуже давні приміри на це явище, що походять з XIII. та XIV. в. І так випадає *р* в групах *рнч*, *брн:* гъръньчаръ — гончаръ, срѣбрьныи — серебныи (два хресты серебная); *л* перед *н:* сълъньце — сонце; *д* в групах *рдц*, *рдл:* сьрьдьце — серце, бедрцев — берцовыи, свьрьдьло — сверло. До найбільше поширеного явища випаду приголосних належить випад *д*, *т* між *с*, *з* + *к*, *л*, *н*, *ц*, *j*, як це підчеркує дальше в Лекціях, А. Соболевський, стор. 112—113, а явище це почалося по його думці не раніше XIV. ст. і виразилося в таких написаннях: пославъ місто постьлавъ, безна місто бездьна і т. д.

І сучасна українська мова визначається саме тим, що має досить значне число примірів упрощень груп приголосних а які у переважній часті увійшли як норми української літературної мови. Е. Тимченко зазначує їх дбайливо так у своїй „Українській граматиці", Київ 1907, стор. 32 - 34, як також в „Курсі історії українського язика", Держ. вид. Укр. 1927, стор. 149 аж 153. І так Тимченко зазначує випад *в* в групах: *ввт*, *рвш*, *рвц*, *ввј*, *звј*, *свј*, *г* в групах: *гд*, *мгл*, *вгш*, *д* в групах: *ждн*, *здн*, *рдн*, *рдц*, *к* в групі *скн*, *л* в групі *слн*, *н* в групі *знл*, *знк*, *рнц*, *р* в групі *рнч*, *рнц*, *т* в групах: *стб*, *стл*, *стн*, *стьн*, *ртн*, *стц*, *сьтьсь*.

Майже всі ці упрощення загально відомі в говорах південно-карпатських: *z'i̯azat/y*, *s'at/yty*, *t/ыždeń* — *t/ыžn'a*, *pr/aznyk* *p/ûzno* — *p/îzno*, *mylos/ernыi̯*, *s/erce*, *naum/ыsne*, *s/once*, *čern/êc'* — *čerc'/a*, *č/êrs'kyi̯*, *horn/êc'* — *horc'/a* і *honc'a* (Куштановиця), *horč/ar'*, з групи *hd* зберігається *h* в середині слова: *tohd/ы*, *tohd'/î* іноді зі зміною *h* > *u̯*: *tou̯d/ы*, но в назвуці *h* щезає: *de* з *hde*. - Найчастіші однак випадки є щезання *t* в групах *stn*: *sum/îsnyk* (Воловець), *chr/esnyk*, *chr/êsn'a* — *chr/êsn'aty* (Терново), *zl/osnыi̯* (Торун), *č/esnыi̯* (Вульхувці), *č/êl'usnyk* (Горінчово), *n/apersnyk* (Терново).

До одиничних чи рідших випадків належить випад *t* в групі *vtn*: *k/ovtnuty* — *k/ovnuty*: *k/ovnuu̯ u buben* (В. Шард).

Зате однак в групі *tn* випадає приголосний *t* в слові *kvînuty* з *kvîtnuty*, що поширене передовсім в говорах на захід від долини ріки Уга.

Уподібнення в групах *bn*, *vn*, *dn* під впливом носового приголосного *n* часті на області говорів південно-карпатських. Наслідком цього повстають нові групи носових приголосних, а то місто *bn* > *mn*, *vn* > *mn*, *dn* > *nn*. Перші дві групи не захоплюють всіх слів а лиш деякі: *srîmnыi̯* місто *sr/îbnыi̯* — *on/y düst/aly za ch/ыšku* 30 *sr/îmnыch* (В. Шард), *drîmn/ыi̯* місто *drîbn/ыi̯* (В. Верецькі), але *chud/obnыi̯*; *r/îmnыi̯* місто *rîvnыi̯* з **rovьnыi̯*. З цього назва села на Шарищині: *Rimne*.

Група приголосних *nn* з *dn* обхопила найбільше число випадків на доволі великім просторі від Лабірця аж по Мараморош, о чім ширше пробрано на дальшім місці (стор. 80).

Ассиміляційному процесові підпали також сполучення *š* + *ьsk*, *s* + *ьsk*, *ž* + *ьsk*, *z* + *ьsk*, *č* + *ьsk*, *c* + *ьsk*, т. є два спіранти близької або однакової артикуляції. З груп *š* + *ьsk*, *s* + *ьsk* повстала група *s'k* а схід від Лабірця а *sk* на захід від Лабірця: *vol/os'kыi̯*, *vol/oskыi̯* місто *vol/ošьskыi̯*, *č/es'kыi̯*, *č/eskыi̯* місто *č/ešьskыi̯*, *r/us'kыi̯*,

r|uskыį місто *r|usьskыį*, *kn'|az'kыį (kn'az'k|a sor|oč'ka)* (Теребло) місто *kn'ažьskыį*, *berez'kыį* > *beres'kыį* а навіть *berec'kыį*: *berêc'ka*, *župa* — загально уживані на сході фонеми для назви географічної, подібно місто *pans'kыį* уживається фонеми *panc'kыį laz'kыį* місто *lazьskыį* (з назви села *Laz|ы*), *zarîc'kыį* місто *zaričьskыį (Anc'a zarîc'ka* — почитана за св'яту, померша в селі Заріча, жінка Анця), *dravêc'kyį* місто *dravečьskyį* (з села Dravci).

Подібно сплили в один африкат групи *t* + *ьsk* в *c'k*, *d* + *ьsk* в *c'k* (місто *dz'k*): *brac'k|ыį sын* (Заріча), *bractvo*, *kmît* — *kmîc'kыį*; *l|uc'kыį (l|uc'ke t|îlo von|yť* — Заріча), но в групі *žd* + *ьsk* — *d* випадає: *Kыvįažd* (назва села) *kыvį|as'k'ыį*.

Уподібненням можна також пояснити переміну *š* в групі *šk* на *č*, то в спіранта на проривний з огляду на проривний приголосний *k*: *č'koda* місто *škoda*, *č'kola* місто *škola*, що поширене між Лабірцем а долиною ріки Уга та ще дальше на схід на границі був. Бережанської жупи.

Диссиміляційним процесом пояснюємо такі явища в області консонантизму, як переміну *s* + *š* на *š* + *č*, *z* + *š* на *š* + *č* та *ž* + *č*. Це явище приходить в говорах південно-карпатських у формах компаратіву на області північно-східній верховинській, де компаратів твориться не при помочі скороченого наростка *-jь-*, але *-jьs-*: *kr|ašč'yį*, *v|ыščyį* місто *kr|asšyį*, *v|ыssьыį* чи там *kr|aššyį*, *v|yššyį*, *n|yščyį*, *n|yžčyį*, *|ušćyį*, *|užčyį*, *bîlîšče* (Богдан), *z v|yšče b|oųta*, *dor|ošćyį*, *t|oųšćyį*, *|ušćyį*, *h|ušćyį* (від *hust|yį*) (Рахів), *chud|îščyį*, *zdorov|îščyį*, *h'îrk|îščyį*, *kvasn|îščyį*, *zl'îščyį*, *husť|îščyį* (В. Верецькі).

З груп приголосних, котрі в діялектичнім угрупованні грають значну ролю а при тому мають обмежений простір свого поширення, належать *kt*, *št*, *rl*, *dn*.

Група *kt* підлягла змінам в займеннику питальнім *kto* < **kъto*, а то длятого, що вона не вигідна для виговору. Її усунено на області південно-карпатській двояким способом: через диссиміляцію двох проривних на протяжний і проривний *cht*, або через метатезу *tk* а відтак через пропущення назвукового *t*. Наслідком того згаданий займенник **kъto* в одній частині говорів звучить як: *chto* а в другій: *tko*, *ko*.

Перший спосіб усунення трудности артикуляції цієї групи через диссиміляцію поширений, почавши від найдальших західніх границь, аж до долини ріки Уга. Відтак іде пасмом підбескідським здовж Карпат на схід аж до Верховини Мараморoської до ріки Тереблі, де переривається другою фонемою, що повстала через метатезу, аж до границь говору гуцуль-

ського вряз з перехідними говорами в околиці Сигота та ріки Рускови.

Другий спосіб через метатезу, що виступає у фонемі *tko* або *ko*, поширений долами, починаючи від сіл на схід від Уга, долиною ріки Тур'ї (хоч не послідовно) на ріку Жденіївку аж під Верецькі попід пасмо полонинське, але на Верховині Мараморощині йде північним узбіччям полонин Боржави через села Подобовець, Пилипець, Изки, Репінний, Воловий, Н. Синевир. Східньою границею цього явища є ріка Тересва: *chto: chto /ide?* (Завадка), *n/ichto ne ozv/au s'a* (Орябина), *chto mau osm/inu, a chto mau dvî, ta mu daly d/evjat* (Ольшавиця), *ne znau n/ichto* (Обручне), *k'ed' d/achto bude kopaty, to mož naity pin'až'î* (Нікльова), *chto bude na sam pered plavati?* (Звала), *tot bude car'*, *chto je mežy namy* (Волосянка), *lys/yc'a zdov/idala s'a, cht/o tam j/e* (Пастілки), *ijch n/ychto ne v/idîu* (Дубриничі), *do več/eri n/ychto ne ostav/au s'a rob/yty* (В. Верецькі), *cht/o s'a ut/opyt, toi st/ane potop/elnykom* (В. Апша), *i zv/idat vy'n, cht/o to je* (Рус-Кривий). Але й у В. Верецьких побіч *chto* уживається *n/ytko*.

tko, ko: n/yko ne zn/aje (Горяне), *k/o püšou? ko id/e* (Страбичово), *tko püs/bu* (В. Раковець), *tko ne rob/yu, vyrabl/av tot/y dny* (Керецькі), *tko na m/ene serd/ytyi* (Нанково).

Група *čt* виступає в неоднаковім виді, передовсім в займеннику *čto* < **čьto*, бо через диссиміляцію утворюється ряд нових сполучень, а то: *što, šćo (š'č'o)* або вкінці *šo*.[1]

Сполучення *št* місто *čt* є в згаданім займеннику майже панівним від Попраду аж до ріки Боржави а відтак лиш місцями в долішнім Мараморощі. Ця область має кілька островів, де місто *št* маємо або сполуку *šč*. Є це околиця північного Земплина між рікою Цірокою а Удавою, що обнимає ледви кілька сіл, а відтак ціла долина ріки Уга аж до Цироки має *šo*. Но попри *što* стрічаємо *šo* від Ужгороду до Середнього. Північна верховинська полоса, що тягнеться від Тихого через Жденіївську ріку до Підполозя, відтак на Верецькі, відтам на Верховину Мараморощину і в долину Боржави аж до Заднього, а південними склонами полонини Боржави від Стройної до Березників, відтак в долішній Мараморош аж до В. Апші (за виїмкою кількох сіл, де численні сільські шляхтичі уживають й на дальше *što*, натомість має *šč*. Гуцульські говори знов

[1] Про погляди учених на питання переходу *čto* на *šćo* в українській мові диви повіше: T. Lehr-Spławiński: Drobiazgi z morfologii małoruskiej, Lwów 1925, стор. 9—12. — Василь Сімович: Українське „що" *(šćo)* — Ювилейний Збірник на пошану акад. М. С. Грушевського, т. II. Київ, ВУАН, 1928.

мають натомість *š (šo)* а також і *šćo*, а долина ріки Рускови *št – (što* і *šte)*.

što: ta ho zan'|ûs až do tak|oį kraį|inы, što any beš'îdov|ati n|e znal (Літманова), *štos d|ostaų ot kr|aťa?* (Орябина), *pr|osyt rod|yčių, št|obы ji otpust|yly* (Млинарівці), *vыt|olk'iį mi t|oto, že št|o to zn|ačit,* (Кобильниця), *što tu r|obyte?* (Звала), *a tot, što vûn m|aų z nym voįo-v|aty, tot buų mûcn|yį* (Дравці), *tak ďak doďakov|aų, što ne bulo chl'|iba* (Ляхувці), *y bыų u n'|oho k|očiš, što hnaų* (Страбичово), *s t|biî r|a-dosty, što s'at|ыį otéc' Nykol|aį pom|ûh įôm|u* (Копинувці), *raz zaše-lesten|yť štos' u tenger|ycy* (Имстичово), *ber|y sôb|î za ot|o, št|os'te p|ostyly* (В. Раковець), *totы ch|aščî, što tuį sut* (Н. Синевир), *iz|ыįdut s'a tot|ы g|azdы, što maįut vîčar|î* (Воловий), *za što spr|avyų* (Драгово), *a u tûm sêl|î bыų tak|ыį r'įad, što č|eredu čered|ar'i pas* (Новоселиця, Нерсс.), *a što tы č'olov|iku rach|uįeš tu s|îįatы* (В. Руна), *vûn vыtkaz|aų, što įa teb|e ne doųžen deržа|ty* (Рус-Кривий).

šćo: a šćo mы bыly duže nespok'|îįn'î, to počal|a nam kask|ы kaz|aty (В. Верецькі), *toį starėc' spros|yų: šćo nov|oho Hr|yc'u* (Репінний), *uv|irovaly, šćo to įe sųįat|ыį* (Изки), *tыch prot|îr'įaly het, šćo ťahl|y lanc* (Керецькі); *дужи йїм тыашко було, бо ни мали шчо йісти і гроший не мали за шчо собі купити йісти* (Дусино, Гн. Е. З. IV, 26), *айбо тоту землю не хочью, шчо йи пуста, а оту ми верни, шчо хлыб родила* (Стройно, Гн. Е. З. IV, 56), *і приснилосьа йому, шчо йи йасьінська гора, та там сут такі лыки, шчо полывит му* (Кушниця, Гн. Е. З. IV, 70), *toh|o ca|r'ia use tot|o bыla ž|ura, šćo ûn k|ožďoho t|ыždn'a daų šyly r'|įanďa* (Буштин), *šćo tko na m|ene serd|ytыį* (Нанково), *įe tak|yį čolov|ik, šćo s'|a perer|obyt na voųkun|a* (В. Апша).

Крім того фонема *š'č'o* зустрічається в селах на захід від Ціроки, а то: в Парігузівцях, Гостовиці, Яблінці В. і Н., Чукалівцях а також й в Пихнях, де однак находимо побіч того і *šo: hv|aryť, syka|šu, ta š'č'o r|obyš? — choč'u povisti za naš valal dašo.*

šo: zval|č'akių sykoš, šo sa išoų ženyti (Пихні), *šo tu za nov|oho?* (Убля, Брох. Угр. н. с. У., ст. 56), *šo čyn|yty* (Ставний), *za kon'|a, šo įak potr'įas|e kant|aramy, to v|os'ko pad|e* (Люта), *č'olov|ik smîį|aų s'a, šo z|aįac' perem|ahat nedvîď|a* (Пастілки), *šo tam za į|edn'î žeb-rak|y* (Раково), *ta už|e tot ž|ebrat, šo maų têl|îhu* (Ворочово), *maly šo įisti* (Невіцьке) *hosťî, šo vy tak boit|e s'a men|e* (Бичків), *skaz|aų šoby b|aba d|ala pįêdes'|êť kor|on* (Ясіня).

В говорах верховинських від Волосянки до Шербівця чуємо м'яке *ś: ś'o*, правдоподібно із *ś'č'o*.

В говорах пограничних і в островах стрічаємося також з запозиченнями словацькими: *co*, *č'o*, або з фонемою *so*. Першу фонему *co* зустрічаємо в Шомі, Ольшавиці.

Фонему *č'o* находимо на островах: Завадка, Порач, Словінки, Гельцмановці, фонему *so* находимо лиш в говорах перехідних Корумлі, Гусака. Колись вона була значно поширена в околицях Собранець — Михаловець — Гуменного і для того ці говори до нині називають сотацькими а жителів сотаками. В долині ріки Цірокої зберігається воно й до нині в говорах пословачених.

Інтересно, що на областях східніх, а то в Мараморощині, де пануючим місто *što* є *šťo*, й інші слова переміняють групу приголосних *št* на *šť*. І так назва села *B|ušťyno* звучить в околиці цього села а навіть на півночі Мараморощ як *B|ušťyno*, місто *Šteſan*, кажуть *Šťeſan*, місто *košt|uje* говориться: *košť|uje*. Цю послідню фонему чув я також і на Бережанській Верховині у В. Верецьких. Підобно і назва сіл *S|elyšťe*, *Košťil* перейшли таку переміну з *S|elyšte*, *Kštil*, що часто зустрічаємо в грамотах мараморощських безсувнівно на основі болгарсько-румунській.[1] В Бедевлі однак чув я *šte* місто *šťe* < *ješťe*.

Що процес заміни групи *št* а навіть *st* є давній в українській мові, можна за проф. Яновом привести примір з грамот галицьких з початку XV. стол. Імя *Cristin* приводиться в грамоті з р. 1401 як *Хрсчен*, а р. 1409 як *Хрщи*, а р. 1402 *Krczon (Jan Janów:* Gwara maloruska Moszkowiec..... Lwów 1926, стор. 5. Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie, dział I, tom. III, zeszyt 1).

Група *rl* не зберігається на значнім просторі говорів долішніх між Латорицею та Тересвою, бо *r* ассимілюється до *l*, наслідком того ми одержуємо довге *l: u čel͡l|enü šepc'i* (Страбичово), *on|y ps|ovy v|el͡ly chl͡|iba* (тамже), *sv|el͡lyk* < *sverlyk* (В. Раковець), *l|el͡lyc'a* (Теребля, Бедевля).

Противно *l* + *š* в слові *bůlš* (compar. **bolьše*) переміняється на *r* + *š*, *burš*. Фонема ця поширена в долішнім Мараморощі на області, де **o* > *u: ja burš ne daj|u* (Драгово).

Зберігання *dl* — це явище, що характеризує говори західньослов'янські. Його брали за крітерій не лиш у класифікації

[1] J. Mihályi: Máramorosi Diplomák, a XIV. és XV. századból. Maramoros-Sigeth 1900, стор. 57, 82, 434, 483; 30, 56, а також на основі цього: Др. Василій Гаджега: Князь Федор Корятович и Мараморош. Подкарпатска Русь, р. VIII., ч. 7, стор. 145.

слов'янських мов, але також у спорі за приналежність говорів бачванських русинів між Гнатюком а проф. Пастрнеком.

В українській мові *d* перед *l* загально випадало, зглядно ассимілювалося до *l*. І в говорах південно-карпатських ми зустрічаємося з тимже самим явищем, бо загально пануючими фонемами не суть: *modlitva*, *sadlo*, *krыdlo*, *šydlo*, але *molytva*, *salo*, *krыlo*, *šylo*. Цей фонетичний закон переводиться навіть у слові *p/ûdlыį*, котре звучить як *p/ûl͡lыį*.

Но існують слова, котрі дорогою запозичення приймалися саме для того, що стали культурними, а прийшли в добі недавній. До них належить передовсім *mыdlo*, котре в цій формі поширилося з заходу аж до ріки Уга.

Але побіч того находимо на області західній часті випадки запозичення й других слів із говорів словацьких, котрі панують побіч слів, де це *d* перед *l* випало. Наведу ту приміри з поодиноких сіл, котрі дадуть нам образ життя цих обох форм побіч себе: *m/ыdlo*, *s/alo* (Острожниця), *s/alo*, *š/ыlo*, *m/ыdlo*, *sv/erdlik* (В. Радвань), *zub/adlo* а також *zub/ylo* (Суха), *kov/adło* (Р. Поруба), *m/ydlo*, *kr/ydlo*, *s/adlo*, *modľ/iťisa* (Рафаївці), *kr/ыło*, *s/ało*, *mol/ytva*, *m/ыdło*, *kov/adło*, *motov/ydło* (Вальків), *kr/ыło*, *s/adło*, *m/ыdło*, *kov/adło*, *modľ/iťisa* а також *moľ/iťisa* (Кобильниця), *kr/ыło*, *s/ało*, *kov/adło* (Щавник), *kr/ыło*, *m/ыdło modľ/itisa*, але *moľ sa J/anku* (Руська Воля), *kr/ыło*, *s/ało*, *m/ыdło*, *kov/adło* (Церніна), *kr/idlo*, *s/adlo* (Ременіни), *kr/ыło*, *s/ało* (Лавринів), *kr/ыło*, *s/ało* (Рімне), *modľ/itiš'a*, *m/idło*, *s/adło* (Шом), *m/ыdu̯o*, *kr/ыu̯o*, *s/au̯o* (Обручне), *m/ыdło*, *s/ało* *kr/ыło* (Ґерляхів), *kr/yło*, *s/ało*, *m/idło*, *modľ/idba* (Завадка).

З зіставлених примірів видно, що найбільше принялися слова: *mыdlo*, *kovadlo*, а прочі принималися лиш на пограниччі словацько-українськім.

d ассимілюється до *l* також у випадках, де загально воно зберігається: *справелливим* чоловіком (Кушниця, Гн. Е. З. III, 82), а навіть у словах запозичених з мадярського: *фараллований* = мадяр. *fáradt* = утомлений (Стройно, Гн. Е. З. IV, 84), *фараллóваньі льуде* (Стройно, Гн. Е. З. III, 165), *поллаш* = мадь. = *padlás*, під, *піддаше* (Стройно, Гн. Е. З. IV, 57). *bыll/yna* (= *bыdl/yna*) (Туря-Раково).

Також *tl* принимається лиш в словах запозичених і то рідко на пограниччі словацькім. Такі сполучення стрітив я лиш в Ганіґівцях, де побіч *zavedla* панує і *zametla*, *zapletla*.

Група *dn* має свої відповідники неоднакові на заході та на сході.

На заході *d* перед *n* в слові *dnes'* стає горляним спірантом *x* а часто задньоязичним *g*: *xnês'* (Р. Поруба), *xnes'ka* (Просач), *xnês'* (Рімне), *xnešn'i den* (Шом), *xnes* (Обручне), *gnês'* (Суків, Біла), *gneska* (Ґерляхів).

На схід від Лабірця аж до ріки Боржави ми зустрічаємося з явищем ассиміляції *d* до *n*. Правда, виступає вона лиш в подекотрих словах і не всюди з рівною силою. Найсильніше розвинене це явище находимо в говорах верховинських в околиці Верецьких, де носовість артикуляції переходить також і на інші звуки, передовсім голосні, а також понад Латорицю: *P/asîka h/onna m/aty* (Раково), *voi̯ov/aly iz n/yma u i̯/enno* (Копинувці), *za tr/y n͡ны i try n/očy, z/ač'aly pol/un͡naty, pask/un͡noi̯e č'udo, č'/un͡noi̯e ľubyť, zan͡n'oi̯î tai̯strы, stau̯s'a i̯en͡n/ыm panom* (Страбичово), *zi̯/ažeme u i̯/en͡no, u i̯en͡n/ûm pasm/î* (Поляна), *i zan͡n'aly vol/a, dên'* gen. s. *n͡n'a*, dat. *n͡n'u* і т. д. (В. Верецькі). На цю прикмету наших говорів звертали увагу також Гнатюк та Верхратський та їхніми матеріялами доповню ще свої: *безно* (Дусино, Гн. Е. З. III, 78, 79), *ў йинньім силы* (Стройно, Гн. Е. З. III, 91), *йиннаково* (Стройно, Гн. Е. З. III, 92), *каміньа жанного* (Стройно, Гн. Е. З. III, 91), *пуньньаў* (Стройно, Гн. Е. З. III, 206), *голонньі* (Солочин, Гн. Е. З. III, 98), *преспонне* (= преісподне) (Солочин, Гн. Е. З. III, 100), *нанньіс* (Солочин, Гн. Е. З. III, 98), *пуньньали* (Солочин, Гн. Е. З. IV, 36) *пуннимай* (Кушниця, Гн. Е. З. III, 136), *йинно роспйатьа йинного гада* (Кушниця, Гн. Е. З. III, 81), *ўнў* = у дну (Вучково, Гн. Е. З. III, 146), *першого нньа* (Голятин, Гн. Е. З. III, 61), *ряннöй дьівцьі* (Страбичово, В. Зн. I, 130), *полунне* (Лучки В., В. Зн. I, 133).

Здвоєння а зглядно здовження приголосних.

Поминаючи випадки, в котрих збігаються два приголосні однородної артикуляції: *s͡suu̯*, або наслідком ассиміляцій, приміри котрих були приведені в горі (*t/el͡lyc'a, hol/on͡ni, bыl͡l/yna*), находимо в наших говорах, а то лиш на сході, приміри здовжень приголосних у словах експресивних: *m/at͡tere! p/ês͡s'a l/aba! pês͡s'yi̯ sыnu!* іноді навіть ужитих без експресії. Крім того слово *vat͡ta* артикулюється здовжено, як то є в мові мадярській. Правильне здовження є: *zov͡v/yc'a* < *zъlvica* (Вульхувці). Неясне однак *baran͡n'a: tîl/ka bar'an͡n'a tam zîi̯šl/as'a* (Торун), бо є р. жін.

МОРФОЛОГІЯ.

Вступні уваги.

Нинішній стан деклінації іменників в мові українській супротив давньої доби староукраїнської є далеко простіший. Давній поділ деклінації іменників по пням стратив своє значіння, бо замість нього перебився новий прінціп, оснований на граматичнім роді, як то було і в інших слов'янських мовах.[1] Той родовий прінціп засягнув в першій мірі іменники роду чоловічого, а відтак роду ніякого а в меншій мірі іменники роду жіночого.

П. Бузук в своїм „Нарисі історії української мови", стор. 65, подав схему теперішньої деклінації іменників, по котрій він вирізнює п'ять типів, а то: I. тип іменників жін. р. з давніх основ *-a*, *-ja*, II. тип іменників чол. р. з давніх основ *-o*, *-jo*, *-ŭ*, *-i*, *-n* — та ніякого роду з давніх основ *-o*, *-jo*, *-n*, *-s*, III. тип іменників жін. р. з давніх основ *-i*, *-ū*, IV. тип іменників ніяк. р. з давніх основ *-n*, *-t*, та V. тип іменників жін. р. з давніх основ *-r*. В південно-карпатських говорах в основі можна приняти ці п'ять типів деклінаційних для іменників всіх трьох родів з цією зміною, що іменники роду ніякого давніх основ на *-n* не творять з основами на *-t* однієї групи, бо вони від неї відділилися а зійшлися з II. типом, то є іменниками давніх основ на *-jo*. Зміни ці в перегрупованні давніх типів деклінаційних на новіші родові сталися передовсім під впливом аналогії а також снаги до упрощення.[2] Ці два чинники, як буде дальше видко, поділали в південно-карпатських говорах ще сильніше, як на прочих областях української мови, бо не лиш

---

[1] Dr. František Trávníček: Historická mluvnice československá. Praha, 1935. Řada spisů duchovědných, sv. 2, стор. 288. — Al. Hujer: Vývoj jazyka československého. Československá vlastivěda, díl III. Praha „Sfinx" 1934, стор. 52.

[2] St. Smal-Stockij: Über die Wirkungen der Analogie in der Declination des Kleinrussischen. Arch. f. sl. Phil. VIII. Там зібрано богато матеріялів з різних частей українських, котрі можна лиш частинно порівнати з наведеним мною матеріялом в дальшій студії. На жаль не подається *місця* появи даного факту, лиш джерело запису, з котрого можна лиш приблизно орієнтуватися по географічному положенні. Dr. Fr. Trávníček, op. cit. стор. 288—289.

відділили давні *-n* пні роду ніякого від *-t* пнів цьогож роду, але зблизили також до себе м'які та тверді пні: *volovy — kon'ovy, volom — kon'om, rukoų — dьn'oų — časłoų, selom — pol'om* (частинно). Родовий принціп знищив деклінацію іменників роду чол. основ на *-a, -ja*: *sluha, sudija* а іменники ці зблизив у многих відмінках до типу деклінації іменників роду чоловічого, що повстала із злиття давніх основ на *-o* та *-u*.

На західніх областях укр. південно-карпатських говорів, подібно, як то є в говорах словацьких, слідний також вплив займенникової зложеної деклінації в loc. і gen. plur. на *-och*: *ženoch — kupcoch*.[1]

Відносно чисел замітити треба, що остали лиш два числа: *однина* і *множина*. Дуальні форми на *-ota*: *psota* та в деклінації займенниковій — *dobrьta, tьta* уважаються лиш як множина. То само можна сказати й за форми іменників ніякого роду: *oči, uši, pleči*.

Іменники чоловічого роду.

Деклінація іменників чолов. роду зберіглася не у своїм давнішім поділі на *o, ŭ, i, n* деклінацію. Всі ці давні деклінації звелися до одного типу, що виплинув із змішання деклінацій старих *-o* та *-ŭ* пнів[2] а до неї пристособилися також й іменники давньої *i* та *n* деклінації.

На цілім просторі південно-карпатськім однак і цей новий тип чолов. деклінації не зберігається однаково. Поминаючи зміни фонетичної натури, ми добачаємо, що тут іде дальший процес, який на інших просторах, в говорах сусідньої Галичини, вже давно довершився, а то процес впливу *-a* деклінації на dat., instr. і loc. plur. Дальше треба замітити на західніх областях приниманія нових закінчень в gen. plur. на *-och*.

В наслідок цього, що процес вирівнювання іще не довершений, одержується велика пестрота закінчень, які не даються замкнути територіяльно а противно в *пливкими* — це очевидно говориться на основі до тепер зібраного матеріялу.

В нашім розгляді іменників чол. роду відмітимо тверді і м'які. Почнемо від поодиноких відмінків твердих пнів.

---

[1] Dr. Fr. Trávníček: Ibidem стор. 291.

[2] St. Smal-Stockij: Über die Wirkungen der Analogie in der Declination des Kleinrussischen. Archiv f. sl. Phil. VIII-2, стор. 199.

Тверді пні.

Однина.

Nom. sing. Перший відмінок закінчений на твердий приголосний, або на *-о*: *Ай жид ў ночи бар|анцьа обміньаў* (Стройно, Гн. Е. З. IV, 83), *тот воўк нап|аў єдн|у свин|ю* (Влагово, В. І, 149), *мій дыдо быў пчоларь* (Страбичево, В. І, 127), Петро (тамже 131).

Gen. sing. зберігає закінчення давньої *-о* деклінації *-а* а також і закінчення давньої *-й* деклінації *-и*: *д|уба* (Дубове, Имстичево, Кр. Мартонка, Медведьовці), *р|ана* (Дубове, Золотарьово, Нанково, Берзово, Стройно, В. Верецькі), *вол|а* (Нанково, Валяшківці, Р. Поруба, Банске, Шом, Блажів), *ліжжа д'іл|а* (Бедевля), *р.а* (Нанково), *h|орода* (Розтока Ирш.), *поп|а* (Буковець Бер.), *бр|ата* (Орлява), *л'|іса, чолов|іка, ѕыпа* (Убля), *стол|а* (Прикопа), *хвіор|а, л|еда* (Блажів); — *коло оболока* (Пузняковці, В. І, 136), *із верьха* (тамже 136, Ільниця, В. І 147), *іс того б|ока* (В. Шард, В. І, 151), *із хребта* (Ільниця, В. І, 149).

Закінчення *-и* зазначили ми у таких іменників неживих:[1] *пе т|аєте ч|аѕи* (Вульхувці), *і к|аже од|ен друх|оти, шчо їіе и п|ас чесноk|и* (тамже), *ѕ ѕад|и* (Теребло), *із д|алеку* (Бедевля), *т|ало вічт|и* (Нересниця). Прочі приміри доповняю з Верхр. і Гнат.: *Бери та меч із мосту* (Кушниця, Е. З. IV, 133), *старого закону* (Голятин, Гн. Е. З. III, 29), *укусиў гад із лому* (тамже 30), *згине з голоду* (Дусино, Е. З. IV, 185), *ўњали с пуд помосту* (тамже III, 150), *звариў горнець чиру* (Стройно, Е. З. III, 130), *пикли без квасу* (тамже III, 16), *зо страху* (тамже III, 95), *ут того чьасу* (тамже III, 38), *іс пороху учинилисьа уши* (тамже III, 16), *з голоду ни поўмираў* (тамже III, XV), *айбо ни йи заропку ўсе* (тамже III, XV), *до Шардў тріскй летять* (В. Раковець В. І, 160), *не вернуся моя мáмко сéго рóчьку зеленого* (В. Шард, В. І, 198), *а вöн взяў собі із дому шість печлв хльіба* (Страбичово, В. І, 128), *шість льітрöв шпірітусу* (тамже І, 128), *обдуў од пóроху* (В. Лучки, В. І, 131), *із заду* (тамже І, 132), *вернула была з одпусту* (тамже, В. І, 132), *мала я фраіра ги в тім керты маку* (тамже І, 172), *іздохне з голоду* (Пузняковці, В. І, 134), *сыру* (Заріча, В. І, 163), *лену* (Горонда, В. І, 63), *ильну* (Лучки В., В. І, 63), *льону* (Дунковиця, В. І, 63), *віцту (< оцет)* (Нове Давидкового, В. І, 63), *розуму* (тамже), *часу* (тамже), *рочьку* (В. Шард, В. І, 63).

[1] St. Smal-Stockij: op. cit. Archiv f. sl. Phil. VIII-2, стор. 200.

На захід від Уга: *t/oho r/oku, od r/azu* (Убля, Брох 48), *do i̯oho b/urku, s t/oho č'/asu* (Рокитівці), *час* — *часу* (Чертіжне, В. II, 72), *горох, -ху* (Кечківці — В. тамже), *гріх, -ху* (Бодружал, В. тамже), *лен* — *лену* (Ціґелка, В. тамже), *чеснок* — *честку* (Комлош, В. тамже).

Деколи уживаються і обі форми того самого слова: *r/oka. h/oda, r/oku, h/odu, r/ozuma, rozumu.*[1]

Вичислені приміри показують, що закінчення *-и* принимають передовсім іменники, що означають матерію а також поняття абстрактні. Простір уживання цих форм не дається замкнути в якісь вужчі границі, бо це явище відоме також всім слов'янським мовам.[2]

В Мараморощі уживається ще закінчення *-ы*. Таке закінчення мають імена власні: *Petro, Aleksander* — *Petrы, Aleksandrы*. Походить воно ще з тих часів, коли ці імена власні мали закінчення в nom. sing. *-a: Petra, Aleksandra*, як це є в мові румунській, звідки по сусідсту з румунським осадничим елементом ці форми зайшли і до говору мараморoського. Є це одже правильне закінчення по *-a* пням.

Dat. sing. Найбільше поширеним закінченням іменників чол. роду є *-ovy (-ovi)* а на пограниччі словацькім *-oi̯*. Є це закінчення давніх *-й* пнів. Но у говорах на схід від Латориці а передовсім в Мараморощі зустрічаємо ще побіч закінчення *-ovy* також *-и* зі старих *-о* пнів.

-ovy: it t/omu d/omovy, v/ыi̯šou̯ id Ivank/ovy, vыťîh/ai̯e podar/unok sv/omu ženych/ovy (Вульхувці), *k/aže pop/ovy* (Горінчово), *pryi̯š/ou̯ id chľ/îbovy* (Теребло), *prystup/y id stol/ovy* (Присліп), *d/ubovy* (Дубове, Имстичово, Медведьовці), *p/anovy* (Золотарьово, Нанково, Имстичово, В. Верецькі), *ps/ovy, vol/ovy* (Нанково), *br/atovy*, (Орлява), *подорожньому чоловікови* (Дусино, Е. З. III, 78), *Бог Адамови сотворив жону* (Стройно, Е. З. III, 2), *пöшли комарьі д вóўкови* (Страбичово, В. I, 128), *конúць лыісови* (Пузняковці, В. I, 139), *pop/ovi* (Буковець Жд.), *ľîsovi (-vy), čolovikovi, sыnovi* (Убля, Брох, § 45), *vol/ovi* (Шом), *vov/ovi* (Блажів).

Закінчення *-oi̯* повстало з *-ovi* наслідком фонетичних змін, а то артикуляції *v* як двогубного приголосного, відтак його щезнення та вкінці редукції *i* до *i̯*. Закінчення *-oi̯* поширене передовсім в говорах пословачених земплинських та ужан-

---

[1] І. Верхратський: Знадоби I, op. cit. стор. 63—65.

[2] Проф. М. Грунський та П. Ковальов: Історія форм української мови. — Держ. видав. „Радянська школа", Харків 1931, стор. 23—24.

ських[1] а Шамбель додає ще, що він його находив у осіб руського походження.[2] Я найшов це закінчення в селах, в котрих заховався ще говір український, а то у Валяшківцях,[3] Давидові і Банському: *voloi̯*, як то показують приміри на таблиці.

Закінчення *-u*: *i̯ak zak|upyt žyd kor|ovu, dai̯|e čolov|îku* (Теребло), *pûdpyš|y šŝos' dau̯ s|ыnu* (Нересниця), *skaz|au̯ star|omu č|ortu* (Горун), *kaže oden dr|uhomu moľ|îm s'a b|ohu* (Вульхувці), *p|anu* (Дубове, Нанково, Берізово, Стройно), *prych|odyt id odn|omu ľ|îsu* (Бушгино), *kup|y t|omu čolov|îku kor|ovu* (Новоселиця Мар.), *ото він свому брату ўкопаў йаму* (Стройно, Е. З. III, 21), *і увірували тоти жиди молоды, шчо опстали, ішчи Богу* (тамже, Е. З. III, 78), *і ангіл ід ньому прийшоў, ід Давиду* (тамже, Е. З. III, 21), *айбо забўў за оту йалу, шчо овён укопав брату собі* (тамже, Е. З. III, 21), *шчо сьому чоловіку дати* (тамже, Е. З. III, 62), *і почьаў просити убогому чоловіку подорожньому дарапчик хльіба* (Дусино, Е. З. IV, 78), *ви кажіть свому пану* (Солочин, Е. З. III, 101), *дай тому чьоловіку* (В. Шард, В. I, 151), *а тому сы̀ну имня бы̀ло Юркó* (В. Лучки В. I, 132), *Богу ся молить, ты ся усé лем Богу мóлиш* (Пузняковці, В. I, 139).

На захід від Уга закінчення на *-u* вже рідші. Верхратський занотовує лиш кілька примірів: *psy* (Чертіжне, II, 72), *tazdy* (Збійне II, 72). До того додам замічені мною приміри з села Блажова: *ledu, pryšli tam gu žombu*.

З наведених примірів видно, що закінчення *-u* більше розширене на сході в був. ж. Мараморoській, почасти в Ужанській та Бережанській, рідше в околицях західніх. На сході це закінчення держиться головно іменників особових, на околицях західніх й неособових.

Грунський зауважує, що коли в давнині збереглась більша послідовність в уживанні обох закінчень *-ovi* в живих поняттях, *-u* в неживих, то в сучасній мові цієї послідовности нема. Відносно сусідніх галицьких говорів та загалом західньо-укр. говорів - то там переважають форми на *-ovy*, тимчасом на лівобережній Україні на *-u*.[4] Але вже й на Гуменщині т. є

---

[1] O Broch: Studien von der slov. kleinrussischen Sprachgrenze, § 22, 1, 2, 3, та Weitere Studien... § 10.

[2] S. Czambel: Slovenská reč, op. cit. crop. 167.

[3] Про це ближче в моїй розвідці: Говір села Валашковець... Записки Наук. тов. і. Шев. XLIX 1930. § 27, 70, 71.

[4] Грунський: Історія форм, op. cit. стор. 31.

на Поділлі, починається перевага форм на *-u*.[1] Ту саму перевагу форм на *-u* находимо й у півн. укр. говорах.[2]

Acc. sing. при живих кінчиться так як gen. sing. а при неживих як nom. sing: *im|yų v|oųka za chvûst*, *a ûn bar|ana zar|îzaų* (Гершово), *a ûn peremînyų s'a u h|oluba* (Вульхувці), *zar|îzaų buk|a* (Горінчово), *p|ana* (Дубове, Золотарьово, Нанково Березово, Стройно, Верецькі), *vol|a*, *psa* (Нанково), *pop|a* (Буковець Бер.), *br|ata* (Орлява), *čôlôv|îka*, *syna*, *varoš|anina* (Убля, Брох), *v|ola* (Валяшківці, Р. Поруба, Баиске, Шом, Блажів), *принесли на стöл когута* (В. Раковець, В. I, 147). Слова *dub*, *buk*, *javîr* і взагалі сильні дерева числяться звичайно як животні і через те в acc. sing. мають закінчення *-a*: *d|uba* (Имстичево, Урмезіово, Кр. Мартонка, Медведьовці), *zahn|uų b|uka*, *|urubaų sob|î j|avora* (Теребля), *|udrapaų s'a na d|uba* (Заріча).

Імснники неживі мають таке самс закінчення, як nom. sing.: *ųbîč|aų jem|u za tot|o mîch pšen|yc'î* (Бичків), *pûš|oų u dr|uhyį bûk Tysы u d'îl* (Теребля), *zaiš|oų ų dvûr* (Новосслиця) *u svûį bûk ut'|ûk* (Драгово), *v|ыpusty min'î tvîį maį|etok* (Изки), *v|ozы*, *šćo v|ezly im chl'ib* (Керецькі), *b|îčy ų ied|en bîk* (В. Верецькі), *принесли на стöл когута* (В. Раковець, В. I, 147), *пöшли в лыс* (Страбичево, В. I, 127.

Старс закінчення рівне nom. sing. у живих довелося мені раз почути в народній пісні, но цього вимагав рим:

Ustav|aį ty Mar|iiko na k|amîn'
I s t|oho k|amen'u na str|emîn'
I s t|oho str|emen'u n|a mîį k'în'. (Торун).[3]

Vocat. sing. кінчиться на: *-e*, *-u*, іноді рівний nom. sing. Закінчення *-e* з давніх *-o* пнів поширене найбільше і є правилом: *p|ane sv|ate* (Вульхувці), *d|ube* (Дубове, Имстичово, Мартонка), *p|ane* (Дубове, Золотарьово, Нанково, Березово, Стройно, Верецькі), *v|ole* (Нанково, Ст. Стужиця), *br|ate* (Орлява), *s|ыne* (Ужок), *čolov|îče*, *u n|as na dvor|î štos' sto|yt* (Новоселиця М.), *tad|ы ž|ydovy skaz|aų: chl|ope*; *ž|yde* (Изки), *s|ыne tüį doroh|yį* (Страбичово), *чекай, брате, мало погостимеся* (тамже, В. I, 128), *на што то, куме, кладете* (тамже), *я ти, сыне, дам* (Ільниця, В. I, 149).

---

[1] Тамже, стор. 32.
[2] Тамже, стор. 32.
[3] Цей послідній примір і у Стоцького: op. cit. Archiv f. sl. Ph. VIII/2, 232.

Іменники, закінчені на: *k*, *h*, *ch* перед *-e*, продовжають стару першу палятaлізацію, зберігаючи на місці *k* — *č*, *h* — *ž*, *ch* — *š*: *čolov/îče*, *Bože*, *m/îše* (*ber/y mîše sês'/î us'/î*) (Торун). Закінчення *-u* приймають передовсім іменники на: *ko*, *-uk*, *-ok*:[1] *sol/otkыi̯ mûi̯ n'/an'ku* (Вульхувці), *pan k/aže: aj t/ы tu Iv/anku? A Iv/an k/aže: i̯/a i̯e t/ui̯ p/anočku* (Горінчово), *Ой Іванку, білый квітку, че є тобі пары в світку* (В. Шард, В. I, 200), *ой не ходи́, попуне́чьку за молодичьками* (Страбичово, В. I, 161), *мöй любый няньку* (Пузняковці, В. I, 138), каже: *рушничьку, поста́в вшы́тко, што треба* (тамже 140), *не бойся мöй трахтыльнику* (тамже 144).

Закінчення рівне nom. sing.: *дыдо, цы пра́вда тото́ была; лыгайте, дыдо, долö* (Ильниця, В. I, 149), *гев. каже, пайташ* (Страбичево, В. I, 129). Інтересно, що в школах діти відзиваються до своїх учителів у формі vocat. = nom. *pan profesor! pan učytêľ!* Буде це вплив мадярський. Замітне, що слово *sып*, що належало до давньої деклінації *-u* пнів, у voc. sing. зовсім приклонилося до деклінації давніх *-o* пнів та майже всюди, особливо на сході, кінчиться на *-e*: *s/ыne*. Старе закінчення *-u* стрічається лиш зрідка: *ne i̯d/y ты s/ыnu* (Комаровці), *s/ynu* (Убля, Брох, § 45), *верни́ся, сыну, наза́д* (Пузняковці, В. I, 140).

Inst. sing. у всіх говорах має одно закінчення *-om* із староруського *-ъmъ*: *d/ubom* (Дубове, Имстичово, Кр. Мартонка, Медведьовці), *p/anom* (Дубове, Золотарьово, Нанково, Березово, Стройно, В. Верецькі), *vol/om* (Нанково, Ст. Новоселиця, Валяшківці, Банске, Шом, Блажів), *ľ/îsom*, *čolov/îkom*, *s/ynom* (Убля, Ужок), *айбо імиў я бігнути за млином* (Ільниця, В. I, 148), *та то ся му дуже совітила за клебаном* (Страбичово, В. I, 128), *ішли тым лысом великы́м* (Лучки, В. I, 133), *іде тым лысом* (Пузняковці, В. I, 141).

Loc. sing. В цім відминку зберігається нині чотири закінчення: *-i* (< *ě*), *-u*, *-ovy* (*-ovi*), *-oi̯*.

Перше закінчення *-i* з *-o* пнів держиться часто у тих самих іменників, що і другі згадані закінчення: *u več/êrî*, *i̯ak s'a yzm/êrklo* (Новоселиця), *na d/ubî* (Дубове, Имстичово, Кр. Мартонка), *u b/êrêz'î* (Нанково), *u več/êrî* (В. Раковець), *воўк на березы стояў* (Влагово, В. I, 150), *на батозы* (В. Шард, I, 155), *у чоловіцы* (тамже, I, 153), *я зна́у пчолы в лысы* (Страбичово, В. I, 127), *пчолы на дубі* (тамже, В. I, 128), *а в тöм сады быў е́ден го́род заклятый* (тамже, В. I, 128), *на о́дпусты* (В. Лучки, В. I, 132), *na pop/î* (Буковець Б.), *na p/an'î* (В. Верецькі), *u h/ô-rôďî* (Розтока к. Ирш.), *na l/eďî* (Блажів).

Закінчення *-u*: з давніх *-u* пнів держиться найбільше в говорах східніх (мараморoських) а дальше на захід у іменників

[1] Той сам. Archiv f. sl. Phil. VIII/2. 232.

закінчених на *k*, *h*, *ch*: *na p/os'lîdku* (Вульхувці), *u̯ Laz/u žyi̯/e* (Терново), *ščo na pys'm/u* (Нересниця), *a ščo m/ai̯eš tam u mîch/u, u kr/asn'îm cvît/u* (Торун), *sés' b/avyu̯s'a u p/opelu* (Горінчово), *ub/yi̯me u̯ l'/îsu brata* (Буштино), *potomu pîšôu̯ po sv/îtu* (Изки), *na p/anu* (Березово, Дубове), *na d/ubu, na b/uku, na v/ozu, na čolôv/îku* (Дубове), *po l'/îsu chodyty* (В. Верецькі), *chodyu̯ dale po sv/îtu* (Ворочово), *u ďil/u* (Раково), *на кóждöм стóвпу* (Хуст, В. I, 158), *аж у дьілý суть гóлубцьі* (Ильниця, В. I, 148), *ой Іванку, білый квітку, не є тобі пары в світку* (В. Шард, В. I, 200), *в тöм садкý травá была золотá* (Страбичово, В. I, 128), *на верьху* (тамже, В. I, 129), *імили у адý ревати* (Стройно, Е. З. III, 1, 3), *йак ти сьа трафит у льісý, а хоть де* (тамже, Е. З. III, 163), *пустили куренцію за Соломоном по світу* (тамже, Е. З. III, 37), *і на румінскý ся стало вшытко* (Пузняковці, В. I, 140), *на даху* (Бехерів, В. II, 72).

Закінчення датівне *-ovy (-ovi)*: *pry tak/omu čas/ovy* (В. Апша), *sm/ažat u ol'/îi̯ovy* (Нересниця), *oi̯ lyš/ai̯u ty l'/uba sestr/yce a slьižk/ы po stol/ovy a s'l/îdk/ы po dvor/ovy* (Торун), *oi̯ pau̯l'/anoi̯e per/o po Dun/ai̯ovv pl/ыlo* (тамже), *na tûm ok/olovy č/yn'at str/uŋgы. u pыščkovy pîr'i̯a z h/uskы* (Теребло), *po čel'/adnykovy treba* (Изки), *na čolov/îkovy* (Дубове), *na p/anovy* (Золотарьово, Урмезіово, Нанково, Стройно), *na vol/ovy* (Нанково), *na d/ubovy* (Медведьовці), *na ps/ovy* (Нанково), *na vol/ovy, na čop/ovy* (Раково), *na s/ыnovy* (Ужок), *na vol/ovy* (Ст. Стужиця), *na baran/ovy* (Комаровці), *na čolôv/îkovi, s/ynovi* (Убля), *na vol/ovy* (Р. Поруба), *na vol/ovi* (Шом), *na vov/ovi* (Блажів).

Закінчення *-oi̯* є фонетичною відміною *-ovi*, як то було і в датіві: *na st/oloi̯* (Прикопа), *na šn/epoi̯* (Корумля, Брох, § 10, а), *na v/oloi̯* (Валяшківці, Банске).

Наведені приміри, хоч як неповні, доводять нас до заключення, що закінчення *-u* в loc. s. найбільше поширене в Мараморощі а передовсім по: *k*, *h*, *ch*. Чим дальше на захід, тим більше приняте закінчення *-ovy*. Замітне, що іменники живі радше приймають закінчення *-ovy*. Однак, так як і у інших відмінках, в loc. sing. могуть стояти і два і більше закінчення, як те маємо зазначене в студіях Броха про говор корумлянський *(-u, -ovi, šnepu, -ovi, -oi̯* а навіть *šnepe)*, ублянський *(synovi syn'î)*, або як то видно на приложеній таблиці *(na dúbî -u, čolovîku -ovv, (na pan'i, -ovy)*.

Множина.

В *nom. pl.* зустрічаються закінчення: *-ы*, *(y)*, *-ove*, *-i*, *-y*, *-e*, *-'a*, *-a*. Правильним і пануючим закінченням є *-ы*, що переняте було з форм acc. pl. вже в староукраїнськім[1]: *laz/ы* (Синевир), *vol/ы* (Новоселиця Н.), *b/ыly u odnoh/o c/ar'a try sып/ы* (Буштин), *d/ubы* (Дубове, Имстичово, Кр. Мартонка, Медведьовці), *pan/ы* (Дубове, Золотарьово, Нанково, Стройно, Верецькі), *h/orodы* (Розтока к. Ир.), *p/opы* (Буковець Шар.), *sып/ы* (Ужок), *v/ol/ы* (Нанково, Ст. Стужиця, Валяшковці, Р. Поруба), *v/ovы* (Блажів).

Модифікації цього закінчення наступають з фонетичною зміною ы на *y*, *y*ⁱ, або *ы̇* (*ω*): *st/oly*ⁱ (Прикопа), *v/oly* (Банске), *šnepω* (Корумля), або в групах *kы*, *hы*, *chы* на *ky*, *hy*, *chy*; *ki*, *hi*, *chi*.

Закінчення *-ove* із давніх *-й* пнів принимають іменники, що означають живі істоти: *k/ažut svat/ove* (Вульхувці), *totы brat/ove v/ыludyly u̯ l'îs ho* (Люта), *b/ыly u u̯i̯azn/ycy dv/omy mai̯str/ove* (Дубриничі), *pan/ove* (Нанково), *syn/ove* (Убля), *a u̯ tûm sêl'î bыly dvai̯/e kum/ove* (Ляхувці), *pan/ove sa poschodž/al'i na host/ynu*, *a totы sып/ove už bыl'i dorosn/utы* (Вальків), *družb/ove mai̯ut prez pleče ručn/ykы* (Млинарівці), *totы pan/ove* (Орябина), *панове слаўньі* (Голятин Е. З. III, 161), *кить такойи дыло, шчось ми сусідови добрі собі, та принеси* (Стройно, Е. З. IV, 84), *а прінцови*[2] *умерли* (Луково, Е. З. 175).

Закінчення *-y* (*-i*) є продовженням старого закінчення *-o* пнів, но воно поширене в західніх областях. У східніх говорах зустрічаємо його лиш у слові *vou̯k*, котре в nom. pl. має стару форму: *vôu̯cy*, *tohd/ы ne zn/aly v/ôu̯cy ščo rob/yty* (Вульхувці) *u i̯enn'/i ch/aščy v/ôu̯cy l'ud/ei̯ izi̯îd'/at* (Торун).

Іноді це *y* заміняється через *e* мабуть і фонетичною дорогою, стаючи звуком широким, подібно як і ы: *z'îly v/ou̯ce* (Осой і околиця Білок). Ця стара форма на *-y* вирівнюється іноді з формами давнього acc. на ы, що тепер панують у nom. plur.

Те саме замітив Верхратський в Ильниці, Ґоронді, Дубровці, В. Раківці (I, 63), в В. Шарді: *а корову вóўцы зъзыли* (I, 198), і Гнатюк в Стройні: *воўци радять, йак вöцы поймати* (Е. З. IV, 97).

В говорах, де ы щезло, закінчення nom. pl. місто ы буде *y* (говори гуцульські та підужгородські).

Старе закінчення *-y* (*-i*) починається ширити від долини Лабірця на захід: *v/ou̯cy* (Суха), *мурници*, *вояци* (Збійне, В. II, 73)[3]

---

[1] М. Грунський-П. Ковальов: Історія форм, op. cit. стор. 59.

[2] Гнатюк писав часто місто *e* — *u* (— з лат. *y*) маючи на увазі ремінісценції з галицьких говорів, де *e* часто звужується на *y*. Но цього явища я тут не находив.

[3] Всі приміри Верхратського беру з тієї самої сторони його твору.

хробацы, *поўси* (Габура), *збійници*, *церківници* (Бодружал), *птаси*, *піяци*, *хробаци* (Вапеник), *хробаци*, *пастуси*, *Руснаци* (Пстрина), *слімаци* (Кружльова), *хлопі* (В. Свидник), *волци* (Кечкевці), *пастусі* (Лівів), *Руснаци* (Ціґелка, Тварожец), *пауци*, *хробаци* (Чірч), *птаси* (Старіна), *chvopi* (Блажів).

З наведених примірів можна заключати, що в говорах західніх зберігають старе закінчення *-і* (*-у*) ті іменники, котрі кінчаться на велярні і гортанні приголосні.

Закінчення *-'а*, що так сильно поширене в говорах словацьких та польських,[1] принимає лиш іменник *brat* та *kamerat*, но в значінні збірнім побіч закінчення ы, яке уживається рідше: *taį s'/îly try br/at'a na try k/ôn'î*, *brat'a mu nyč ne m/aįut* (Буштин), *brat'a* (Орлява), *b/ыly tryį/e br/aťa* (Убля).

Сліди давнього дуаліса можна добачати в закінченні *-а*, що приходить і в acc. pl.: *vel/yk'î ľîs/a* (Торун), *ucho v/erže v zad/a* (Заріча),[2] *dva p/ana* (Р. Поляна).[3]

Закінчення *-е* принимають іменники на *-anin (-anyn)*: *кутя татаре* (Позняковці, В. I, 140), *горянин* – *горяне* (В. I, 64 без подання місця), *і с твого племя не буде инше нич лем цигани* (Стройно, Е. З. III, 6), *c/yhane*, *chrys't/ane*, *Vereč/ane* (В. Верецькі), *dva cig/ane* (Орябина), *cig/ane ch/ot'at pl/acu* (Р. Поруба). В таких іменах як: *Vugľ/ane*, *Terebľ/ane*, *Rakü̯učľ/ane*, *Bîľčane* почуття походження цих імен від форм nom. sing. на *-anyn* стратилося, бо в sing. уживається форма прикметникова: *vugľans'kыį*, *terebľans'kыį*.

Gen. pl. Пануючим є давнє закінчення *-й* пнів **ovъ* з переголосом *о* на *і*, *ü*, *и*, ы, залежно від околиць, в котрій який переголос етим. закрит. *о* панує, при чім білябіяльне *v* (*u̯*) на кінці по *и* часто щезає: *i̯e d/osta rušnyk/û* (Вульхувці), *hrab/û*, *pan/û*, *bar/anû* (Дубове), *vol/ûu̯*, *psûu̯* (Напково), *dub/ü* (Имстичово), *h/orodüu̯* (Розтока), *dub/üu̯*, *pan/üu̯* (Крайня Мартонка, Стройно), *a mn/oho h/ôd'îu̯ služ/yu̯* (Торун), *pan'/îu̯* (В. Верецькі), *sыn'/îu̯*, *br/at'îu̯* (Ужок), *vol/û(u̯)* (Стара Стужиця), *l'/îs/ûu̯*, *čolov/îkûu̯*, *syn/ûu̯* (Убля), *šüst' pol'/aküu̯* (Звала), *v/olûu̯* (Валяшківці), *v/oľîu̯* (Р. Поруба, Банске), *chv/opîu̯*, *v/ovîu̯*, *l/ed'îu̯* (Блажів).

Додам ще приміри, записані Гнатюком і Верхратським: *дванацьіть синöў* (Стройно, Е. З. III, 13), *пушоў до майстрöў*

[1] Dr. Jan Stanislav: Liptovské nárečia, op. cit. 269–270.

[2] Степан Смаль-Стоцький за Мікльосічем не уважає ці форми за дуаліс, але радше за форми переняті від іменників роду ніякого, бо вони всі означають збірність (op. cit. Archiv f. sl. Phil. VIII/2, стор. 237—8).

[3] Зате однак признає тойже учений за форми дуальні такі, котрі стоять по числівниках 2, 3, 4 а мають закінчення *-а* (op. cit. 244—45).

(Солочин, Е. З. IV, 34), *до жидöв у гостину* (В. Раковець, В. I, 146), *кöлькось ся разöв ісхылиў* (В. Лучки, В. I, 132), *дванадцять ротöв* (Страбичово, В. I, 129).

Дуже рідко зберігається старе закінчення *-о* пнів. В говорі ріки Рускої в румунськім Марамороші стрічаємо форму: *vыd tych vol/och*.

Но в деклінації іменників на *-anyn* маємо старе закінчення *-о* пнів: *dvoch cyhan, chryst'an* (В. Верецькі), а також під впливом аналогії: *ov* з переміною *о* на відповідні звісні рефлекси: *cig/anыu̯* (Орябина).

Накінець треба згадати за закінчення *-och*, яке поширене вже долами від Уга а дальше сильніше від Лабірця на захід. Приміри того закінчення зібрані у Верхратського, Знадоби II, стор. 73: *прішол до тых хлопох* (В. Орліх), *барз вельо воўкох* (Луків), *не было шваблікох* (Комлоша), *в докторох мы былі в місты, през будинкох* (Лівів), *зо снопох, для тых быкох* (Бодружал), *од сусыдох* (Старіна), *до крякох* (Бехерів), *двох воякох* (Збійне), *великих панох* (В. Свидник) — *sł/užыł vîn tam u t/ыch razboi̯n/ykoch* (Нікльова), *r/ohi odlet'/îli s tich v/ołoch* (Шом).

Тепер ці форми починають бути відомі й коло Ужгороду, перенимані з говорів східньо-словацьких, де вони є пануючими.[1] Форма ця перенесена з loc. pl. *-u* пнів не без впливу форм займеникової деклінації, де gen. plur. = loc. plur.[2]

Закінчення це поширене й на північній стороні Карпат у говорах Лемків (Верхр.: Про гов. г. Л., ст. 119), менше між Бойками (Рабіївна, op. cit. 27).

Dat. pl. зберігає по найбільшій часті старе закінчення *-*отъ* з переголосом *о* на: *і, ü, u, ы*. Но побіч цих старих закінчень виступає *-am* не лиш витискаючи їх цілковито, але жиючи побіч них.

-um: *pan/ûm, bar/an/ûm* (Золотарьово), *v/olûm, psûm* (Нанково), *kaz/au̯ p/anûm* (Буштин), *bar/anûm* (Березово), *ľ/îsûm, čolov/îkûm, s/ynûm, varoš/anûm* (Убля), *v/olûm, k/on'ûm* (Стара Стужиця), *br/atûm* (Орлява), *v/olûm* (Валяшківці), *yd Mad'/arûm* (Копиновці), *v/olûm* (Новоселиця коло Перечина).

-üm: p/anüm, v/olüm, chl/opüm (старі люде в Крайні-Мартонці), *bar/anüm* (Стройно), і *балв/анöм сьа там кланьяли* (тамже, Е. З. III, 5) *і вöн свóйім синöм повіў* (тамже, Е. З. III, 14), *tot pan prod/au̯ dr/uhыm p/anüm tot/ы ch/aščî* (Синевир), *L/azüm* (тамже) *sv/oi̯im służ/ebnyküm tak p/ovîł* (Кобильниця), *dau̯ bratüm* (Ольшавиця).

[1] Dr. V. Vážný: Nářečí slovenská, Čsl. vlastivěda III. Jazyk, стор. 228.
[2] J. Gebauer: Historická mluvnice českého jazyka III. Skloňování, стор. 58.

Буду казати козакӧм (В. Шард, В. I, 155), *годен буў чортом розка́зовати* (Пузняковці, В. I, 135), *позрубоваў головы псӧм* (тамже, В. I. 145).

-im: p/an'îm (В. Верецькі), *p/ôpîm* (Буковець Бер.), *d/ai̯ nam tui̯ /îsty p/yty, žyd'/îm k/ou̯šer a p/an'îm traif* (Репінний), *b/ыla r/adîs'c' žyd'/îm* (В. Студений), *už/e s/oly ne n'îs žyd'/îu̯s'kыm v/ôl'îm* (тамже), *v/ôľîm* (Ужок), *i̯a p/an'îm tak povîdau̯* (Суків), *dau̯ baran'îm îsti* (Суха), *v/oľîm* (Р. Поруба), *gu tыm dobrыm g/azdîm* (Ортутова), *zapł/atyl dvom koles/arîm* (Рімне), *chv/opîm* (Блажів), *v/oľîm* (Банске).

Західні околиці від Лабірця збогачуються ще примірами, записаними Верхратським, II, стор. 73: *псім, збойникім* (Чертіжне), *парібкім* (Збійне), *пта́хім* (Ваненік), *хло́пім* (Кружльова).

Закінчення *-ыт* намість *-*отъ* стрічається лиш в говорах запопрадських, де етим. закр. *о* = ы: *p/anыm, bar/anыm, voľыm* побіч *p/anam, bar/anam, v/oľam* — но рідше (Орябина).

-am. Закінчення *-am* є новішого походження і починає втискатися на область, де ще панує виключно майже старе закінчення *-om* з рефлексами *-um, -um, -im, -ыm*.

Це закінчення стрічається часто в тих самих селах, де є й закінчення *-*отъ*, котре однак держиться лиш певних слів: *pan/am, d/ubam* (Дубове), *čort/am, h/adam bar/anam, svat/am* побіч *bar/anûm, svat/ûm, č'ortûm, h/adûm* (тамже), *bar/anam* також *bar/anûm* (Березово), *d/ubam* (Имстичово), *h/orodam* (Розтока коло Ирш.), *d/ubam, pan/am, chl/opam, vol/am*, але старі люде: *pan/üm, chl/opüm, v/olüm* (Крайня Мартонка), *cap/am, d/ubam*, але *bar/anüm* (Стройно звідтам же були вже горі наведені приміри на *-üm, -im* < *-om*), *нищим і ко́вдушам* (= *жебракам*) *да́лам двадцять ґрейцарӧв* (Лучки Вел., В. I, 132), *tыm rozb/îi̯nykam* (Ставне), *sыn/am, svat/am, k/umam, ps/am*, але також *v/ôľîm, k/ôn'îm* (Ужок), *d/ubam* (Медведьовці), *l/îsam, čolovîkam, syn/am, varošanam*, но також *ľîsûm, čolovîkûm, synûm* (Убля), *s/ыnam, l/edam, v/ovam* побіч *chv/opîm* (Блажів).

Верхратський в II, 75 наводить з Ваненіка: *хлопам, розбійникам*.

Закінчення *-om* без перезвуку находимо в селах пограничних із словацькими чи там пословаченими: *stol/om* (Прикопа), *v/olom* (Шом), *s/ыnom* (Блажів).

Acc. pl. зберігає старе закінчення *-ы*, на скільки воно не зміняється фонетично на *y, yⁱ, i*. Перше закінчення принимають іменникі неживі а нерідко й живі та особові: *d/ubы* (Дубове, Имстичово, Крайня Мартонка), *v/olы* (Нанково, Стара Сту-

жиця, Валяшковці, Р. Поруба, Блажів, з переміною ы на *y*, *i*: *v/oły* (Банске, Шом), *h/orodы* (Розтока коло Иршави), *ľîsy* (Убля), *stol/yⁱ* (Прикопа), *l/edы* (Блажів).

Зустрічаються однак часті випадки, коли і особові принимають закінчення nom. pl. а цей архаїзм поширений передовсім долами: *zahn/aly p/oslы do kn'/az'a* (Купиновці), *zvač'a sob/î napar/uie, ab/ы mu zazv/au̯ sv/atы* (Вульхувці), *an/u id'/ît pon/ykaty vol/ы* (Горінчово), *tohd/ыž imyu̯ v/ou̯cы i upr'i̯/ah u vîz* (Торун), *hn/uts'a lavyc'î hnuts'a pîd šatы dorohыi̯i, pîd svatы molodыi̯i* (Торун, нар. пісня).

Ці замічені мною приміри кидають деяке світло на останки давніх форм, коли ще acc. осіб не був рівний genet.

Закінчення gen. pl. принимають іменники особові: *pozer/ai̯ut tыch dvoch sыn/û* (Теребля), *pan/û(u̯)* (Дубове, Золотарьово, Нанково, Березово, Стройно, В. Верецькі), *čolou̯/îkûu̯, syn/ûu̯* (Убля), *sыn'/îu̯* (Ужок), *bude klykaty na subotu velykыch žyd'/îu̯, boh/atыch ta rab/in'îu̯* (Репінний), *скликаў вшыткых чортöв* (тамже, В. I, 135), *вöн тих двох братöў даў донести* (Стройно, Е. З. III, 164), *chv/opîu̯* (Блажів), *dvoch cyganыu̯* (Орябина).

Instr. plur. у переважаючій більшості має закінчення *-amy* (*-ami*), дальше *-ьmy*, *-amy*: *d/ubamy* (Дубове, Имстичово, Крайня Мартонка коло Иршави), *pan/amy* (Дубове, Золотарьово, Нанково, Березово, Стройно, В. Верецькі), *h/orodamy* (Розтока коло Иршави), *sыn/amy* (Ужок), *ľîsami, čolou̯îkami, synami* (Убля), *stol/ami* (Прикопа), *chvop/ami* (Блажів), *led/ami* (Шом), *zaosnov/aly sôbî sela iz Mad'/aramy* (Купиновці), *pr/ôs't'î b/ыly u pryt'/az'î pûd pan/amy* (Вульховець), *ščo bud/eme čynyty is symy čort/amy* (Торун), *pîšly ľîs/amy, za vol/amy* (Изки), *pôu̯t'/îk/aly yz vol/amy* (Буштин), *за сими роками* (Стройно, Е. З. III, 14) *іж жидáми дужи робиў* (тамже, Е. З. III, 6), *з двома возами дроў привезуть* (Дусино, Е. З. III, 79), *між дытваками* (Голятин, Е. З. III, 111), *pôu̯ťîk/aly yz voz/amy* (Керецькі), *z voz/amy* (Пихні), *pîšou̯ z baran/ami* (Суха), *idut d'îu̯kы s parilk/ami za kapeluch/ami* (Млинарівці).

-(ь)my. Це закінчення приймає дуже незначне число іменників. До них належить передовсім іменник: *vîl* — *v/ülmy* (Стройно), *z v/ûlmy* (Ст. Стужиця), *vîľ/my* (В. Верецькі), *v/ûłmi* (Валяшківці), *v/îľmi* (Пихні, Р. Поруба, Банске), і у Гнатюка тамже: *йде ґазда із вöльми* (Е. З. III, 62), *чотирма вöльми тиждень оре* (Е. З. IV, 141), *s vîmi* (Блажів).

Но побіч того маємо в тім самім іменнику закінчення *-ami: vol|amy* (Нанково, Орябина).

Ще один примір записаний Гнатюком в Стройні, а то в слові, взятім з мадярського: *katona* (вояк); *прийшов з своїми катунями* (Е. З. III, 40). Те саме у Верхратського I, 65. Верхратський приводить ще один іменник: *сын - сынмі* (В. II, 77) подаючи замітку, що вони уступають місце формам на *-amy*.

-ома. Це закінчення також рідке передовсім в східніх областях: *ps|oma* (Нанково), *ізо псома мя искали* (Н. Давидково, В. I, 175), *za psoma* (Лубні); *ja bych ty kaz|ala, oš tot|u sob|aku ... ys ps|oma u ųie|dno ų ienn|üį p|ečy spal|yły* (Страбичово). Верхратський приводить ще кілька прімірів: *медвідь... кусать зубо́ма* (Ільниця, I, 64), *с попома* (Горонда, I, 64), дальші приміри: *языкома, панома, волко́ма, лысо́ма, прайникома* (без подання місць), *bara-n|oma* (Валяшківці).

Форми на *-ома* відомі також й в північно-карпатських говорах бойківських і то частіше від форм на *-amy*, як подає Рабіївна, op. cit. стор. 27. Впрочім, це закінчення відоме й говорам чеським, а то ляським (Gebauer, Historická mluvnice jaz. čes. III, 65.) Є то форми частіше уживані в західніх пограничних говорах зі словацькими. Верхратський їх не замічує в говорах західніх а констатує правильне *-amy* у іменників I. кл. т. зн. *о* дскл.[1]

Старе закінчення *-ы* зустрічається не рідко. Воно прив'язане також лиш до певних іменників, що їх уживається лиш у певних значіневих сполученнях. Найчастіше зустрічаємо їх в околицях гористих підбескідських а дальше майже пануючими є на ріці Рускові та В. Руні: *yz bar|any, yz džuraty, yz p|any, yz d|uby* (Рус-Кривий), вже рідше на долах і на заході: *z v|oły* (Дубовс, Драгово, Нанково, Країна-Мартонка), *s p|opy* (Буковець Б.), *|ostrŧ̈ty koły* (Солочин), *люде орють чотирма волы* (Дусино, Е. З. III, 211), *tko mau, tot iz v|oły rob|yų* (Керецькі), *ty m|aješ z|aųtra t|yty v|oły yzoraty* (В. Раковець), *ты s kryųl|any*[2] (Грушово), *yz v|oły, yz b|ykы* (Новоселиця Марм.), *iz syh|any s'a miš|aiut* (Нересниця), *raz ho zahn|aly z bykы* (Горінчово), *пойазаний лютими йази* (Вучково, Е. З. III, 112), *сперет того трьомя годи* (Голятин, Е. З. III, 36), *b'i|oma r|oky* (Лубні), *абы тоты почювали, що із во́лкы почювали* (В. Шард, В. I, 198). Верхратський в I, 65 наводить ще приміри: *з горшкы, с войíма хлопы, з вышткыма газды, трьома годы*, но не наводить місця — правдоподібно з околиць Мукачево—Севлюш.

---

[1] Накінчик творника ч. мн. *-ама* (з огляду на рыбами) у суцників I. кл. загально уживаний, однакож і тут і там стрічаються також форми на *-ми*, пр. горцми, пальцми і т. д. Op. cit. I, 75.

[2] *Кривяне* — жителі села Кривого.

Loc. plur. зберігає найчастіше старі закінчення *о* деклінації *-ich* < *-ěchъ* з *-ŭ* пнів, *-och* з *-ъchъ* а також і *а* деклінації *-ach*.

Закінчення *-ich* зберігається передовсім у говорах східніх, у західніх воно не стрічається: *pry host|yn'î pry knyš|ich ustaį|e st|arosta i vyl'îh|aįe sv|ôįî kolač|î* (Вульхувці), *u ruk|avîch* (Теребля), *po P|etrîch* (Осой), *u Rem|êl'ich* (Заріча); *na bar|an'îch* (Дубове), *na p|an'îch, na ps'îch* (Наиково, В. Верецькі), *u Laz'|îch* (Тишів, В. Верецькі, Синевир), *na p|opîch* (Буковець Б.), *u l|is'îch* (Крайня Мартонка), *na v|ôlîch* (Ст. Стужиця), *na v|ôl'îch, na ps|'ich* (Суль), *v obl|az'îch* (Ставне), *жжали ўшитко зерно ў свўіх хітаріх* (Голятин, Е. З. III, 9), *по великих бараньіх* (тамже, Е. З. III, 31), *тот у постолъіх перейшоў черес скалу й раз ни ўпаў, а тот ў чоботъіх* (тамже, Е. З. III, 34), а *слуги замітають двір ў черленіх чоботъіх* (Кушниця, Е. З. IV, 134), *chodyvįem po Mad'|arîch* (Керецькі), *na tъich v|ôlîch* (Новоселиця Марам.), *в сусъідъіх* (Дубрівка, В. І, 64), *в постолъіх* (В. Шард, В. І, 64), *на псъіх* (Іршава, В. І, 64), *у катуньіх* (Влагово, В. І, 65).

-och. Не менше поширеним є закінчення давньої *й* деклінації *-och* а передовсім на західніх областях це закінчення переважає: *u v|arošoch* (Драгово), *u l'is|och* (Изки), *u L|učkoch* (В. Лучки), *pry voį|akoch, po l'is|och* (Суль), *u l'is|och* (Кострини), *na d|uboch* (Стар. Стужиця), *po tъich p|anoch* (Горяне). Верхратський наводить ще приміри на *-och* з околиці Мукачева, а то Ґоронди і Нов. Давидкова (I, 64): *лысох, газдох, быкох, чоловіхох, на Ґоўшох*; *по жи́дёх* (з перезвуком *о* на *ё*) (В. Раковець, В. І, 147). Коли закінчення *-och* на області східній супротив закінчення *-ich* (*-ěchъ*) є рідше, то чим дальше на захід, тим закінчення *-och* більше поширене, виникаючи передовсім закінчення *-ich: l'isoch, čolovîkoch* (Убля), *st|oloch* (Прикопа), *v|oųna na bar|anoch* (Суха), *po tъich l'îsoch* (Пихні), *na v|ołoch* (Валяшківці, Р. Поруба, Банске, Шом), *na chv|opoch, na l|edoch* (Блажів), *na v|ołoch* (Завадка). Дальші приміри приводжу за Верхратським (II, 73): *по лысох* (Старіна, Бехерів, Кружльова), *по плотох* (Варадка), *по пнячкох* (Истрина), *о птахох* (Уяк), *о быкох* (Бодружал), *по стролюх* (Цігелка, Варадка, Лівів, Бодружал), *в потоках* (Цігелка), *о годох* (Дрічна), *по пецох, в міхох, в кошарох* (Чертіжне), *по ясенох* (Нітрова).[1]

За контамінацію закінчень *-ich, -och* можна уважати форму:

[1] Цей стан речи в західніх говірках приневолив Верхратського на зовсім справедливе зауваження про сильний вплив деклінації *й* на деклінацію іменників інших пнів саме в цім відмінку а також і в dat. pl. Він каже: „Передовсім піднести належить дуже сильне розпросторонене закінчиків дайника ч. мног. *-ім* (*-ом*) і містника ч. мног. *-ох* (Зп. I, op. cit. II, 77). — Ст. Смаль-Стоцький зауважує, що форми на *-ich, -och* зберігаються лиш в говорах українських гірських (op. cit. Archiv f. sl. Phil. VIII/2, 244).

na Ymšad'och від nom. pl. *Ymšad|ы* (назва села на Мараморощині), бо м'якість *d* перейшла від давнішої форми: *Ymšad'ich*.

З тими старими закінченнями веде боротьбу нове закінчення з *-a* пнів: *-ach*. Це закінчення захоплює в першій мірі область східню, но воно не чуже і на західній частині. Появляється воно не як одиноко пануюче в данім селі або околиці, але побіч *-ich*, *-och* в тім самім селі і в тій самій околиці. При примірах буду наводити евентуальні форми другі навіть в тім самім слові: *na d|ubach* (Дубове, Березово, Имстичово, Розтока коло Ирш., Крайня Мартонка, Стройно), але побіч: *na pan|ach. d|ubach*, в Дубовім також: *na bar|an'ich, m|aie na zub|ach k|upы* (Теребля), *chod|yц po pan|ach* (Зарічово), *v ont|ыch dv|och k'itl|ach* (Торун), *stau po roh|ach byty* (тамже), *u tыch dv|orach, ц h|orodach* (Драгово), але *u v|arošoch* — побіч *na pan|ach* (Нанково); *na p|an'ich*, — побіч *ц is|ach* (Крайня Мартонка); *ц l'is|ich*, побіч *ц lis|ach* (В. Верецькі), *na p|an'ich, na ps'ich, ц Laz'|ich, u Karp|atach* (Купинувці), *po d|omach* (Суль), *na d|ubach* (Медведьовці), *na br|atach* (Орлява), *носиў воду ў лысах* (Солочин, Е. З. IV, 121), *гльадайти ви у протокулах* (Голятин). Відносно східньої области зауважує Верхратський в названій роботі (I, 65), що „і в 7. падежи многого числа втискаєся що раз більше накінчик *-ach*". На сторонї 67. без подання місця приводить приміри з формами не лиш подвійними, але й потрійними: loc.: *сусідох* (но при *сусідыіх* і *сусідах*), попри *ястрябох* також *ястрябах*, *гблубах*, *чёрвах*. - І на області західній зустрічаємо іноді такі самі дублети. О. Брох в Ублі нотує в loc. pl.: *l'isach* і *lisoch*, *čolovîkach* і *čolovîkoch*. Дальше на захід вони рідші: *лысах* побіч *лысох* (Збійне, II, 75), *хлопах*, *дубах* (В. Свидник). На Спишу он'ять пануючою формою є *-ach: po syp|ancach, po ar|eštach, po tr'ioch r|okach, ц Jakubi|anach, na d|olach, na v|olach, na cig|anach* (Орябина), *po l'isach* (Літманова). Раз лиш робить Верхратський замітку відносно loc. pl. в західніх півд. карпатських говорах, що „иноді так як і в загальнорускім: *сынах*, *волах*" (II, 77).

Накінець треба звернути увагу на рідкі форми з м'яким закінченням *-'ach: у чоботьах* (Стройно, Е. З. III, 153) побіч: *ў черленых чоботыіх* (Кушниця, Е. З. IV, 134, Голятин, Е. З. III, 34). М'якість *t* мабуть повстала також під впливом закінчення: *-ich*. Подібний приміp м'якчення твердих пнів був вже наведений при закінченнях *-och (na Ymšad|och)*. Архаїчні форми на *-ich*, *-och* відомі й на Бойківщині, де однак форми на *-och* переважають, а форми на *-ich* належать вже до рідкостей, як це зауважує Рабіївна у згаданій праці, op. cit. ст. 27.

Перегляд деклінації чоловічих твердих пнів.

	Рус-Кривий	Рахів	Золота-рьово	В. Верецькі	Буковець Жд.	Теребля	Имстичово	Ужок	Банске	Орябина
				S i n g u l a r i s						
N	vy^{e}l	baran	pan	pan	pîp	hûd	dub	sын	vîl	vыł
G	vol-a	baran-a	pan-a	pan-a	pop-a	hod-u	dub-a	sын-a	vol-a	voł-a
D	-ovy	-ovy^{e}	-ovy, -u	-ovy	-ovi	-u	-ovy	-ovy / -ł	-oį	-ovi
A	-a	-a	-a	-a	-a	= N	= N	-a	-a	-a
V	-e	-e	-e	-e	-e	—	-e	-e	-e	-e
I	-om	-om	-om	-om	-om	-om	-om	-om	-om	-om
L	-'i	-î	(-i), -ovy	-i, -ovy	-î	-'i	-î	-ovy / -ł	-oį	-î
				P l u r a l i s						
N	vol-y^{e}	baran-y^{e}	pan-ы	pan-ы	pop-ы	hod-ы	dub-ы	sын-ы	vol-y	voł-ы
G	-u	-'iu̯	-û	-'iu̯	-îv	-û	-üu̯	-'îv	-'iu̯	-ыu̯
D	-um	-am	-ûm	-'îm	-îm	-am	-am	-am	-'îm	-ым
A	-y^{e}	-y^{e}	-û, -ы	-'iu̯	-îv, -ы	-ы	-ы	-'îv	-y	-ы
V	-y^{e}	-y^{e}	-ы	-ы	-ы	—	-ы	-ы	-y	-ы
I	-y^{e}	-amy^{e}	-amy	-amy	-amy	-amy	-amy	-amy / -ł	vîł-mi	-amy
L	-'ich	-ach	-ach, -ich	-ich	-ich	-ach	-ach	-ach	-och	-ach

М'які пні.

До м'яких пнів чоловічого роду належать іменники не лиш давніх *-jo* пнів, но також *-i* та *-n* пнів, котрі за малими виїмками зійшлися з деклінацією давніх *-jo* пнів. Деклінація м'яких пнів знаменна нині тим, що вона лиш частинно зберігає давні форми, а зблизилася в деяких відмінках, а то в dat. loc. і instr. sing. під впливом аналогії до *-o* пнів твердих. Це явище, як каже Ганцов (Діялектологічна класифікація укр. говорів, ст. 41—42), належить взагалі до морфологічних особливостей, що характеризують південно-західню групу говорів, як суцільну діялектичну групу.

Ця аналогія м'яких *-o* пнів до твердих почалася вельми вчасно. А. Шахматов уважав за правдоподібне, що витиснення *e* через *o* у випадках, як: *коваль'ови*, *корабл'ом*, *душою* сталося в загально-українській добі (въ общемалорусскою эпоху), при чім форми: *ковалеви*, *кораблем*, *душею* існували одночасно побіч форм аналогічних діялектично (Краткій очеркъ исторіи малорусскаго (украинскаго) языка; Украинскій народъ в его прошломъ и настоящемъ, II. Петроградъ, 1916, ст. 694, 701). — В. Дем'янчук у праці над морфологією українських грамот XIV. і перш. пол. XV.[1] в. зауважує, що в грамотах цих віків м'які закінчення в gen., dat., instr. sing. зберігаються у іменників на *-r*, але у іменників на шип'ячі зберігається м'якість лиш перед *-y*; перед *-a* вже стрічається твердість а в закінченнях перед *-e* стрічаємо місто *-e* *o*. Подібна картина подибується й у іменників на *-ць*, *-цѧ*.

Однина.

Nom. sing. М'якість пня оправдується м'яким приголосним та йотою. Сюди належать також з історичного огляду іменники, закінчені на: *č*, *šč*, *ž*, *š*, з котрих *č*, *šč* у більшості говорів до тепер м'які: *k'in'*, *car'*, *chlopéc'*, *kraj*, *bohač'*, *muž*, *tovaryš*. Закінчені на *-ec'* декуди в nom. sing. мають *-c* тверде (диви стор. 125): *і так ридау тот хлопец* (Голятин, Е. З. III, 35), але: *третього хлопця* (тамже) ст. 16). Також попадає до цієї деклінації іменник жіночого роду: *путь*, котрий в східніх околицях є роду чоловічого.

Gen. sing. Приведена таблиця деклінаційна з різних околиць цілого Підкарпаття виказує передовсім закінчення *-'a*, іноді і то рідко *-'u*, як це було і у твердих пнів. У виїмкових випадках у старих *-n* пнів стрічається в незначнім розширенні

[1] Василь Дем'янчук: Морфологія українських грамот XIV. і першої половини XV. в. Київ 1928. У. А. Н., стор. 14 —16.

також закінчення *-y* (*i*) та *-e*: *u sam|oho c|ar'ja* (Бедевля), *tokmylys'a ûd Juriļa do Dym|ytriļa* (тамже), *toho dn'a* (Изки), *sp|ered |Ylyļa* (Нанково), *'ûd k|ôrîn'a* (тамже), *toh|o c|ar'ja* (Бушгин), *zahn|aly p|oslы do kn'|az'a* (Копинувці), *і зайшоу ў край іс путьа́* (Голятин, Е. З. III, 19), *гроші падуть з бараньцьа* (Стройно, Е. З. IV, 83), *до льокгьа чоловік, до кольіна борода* (Солочин, Е. З. IV, 34).

Закінчення *-'u*: *z čert|eżu* (Бедевля), *двацьать міхіў йарцьу* (Воловс, Е. З. IV, 159), *pryiš|oų do t|oho kr|aļu* (Изки), *едно зе́рня із я́рцю* (Пузняковці, В. I, 138), *kr|aļu* (Нанково), *дожджю* (Страбичово, В. I, 65), *кменю* (Ясіня, В. I, 64), *хреню* (Пузняковці, В. I, 64). Як видно з прикладів, закінчення *-'u* приймають, так як у твердих, іменники неживі, що означають матерію.

Як останок давньої *-n* деклінації находимо у іменника *den'* закінчення в gen. sing. *-y* з *i*, яке появлялося вже в церк. слов. побіч *-e* (Vondrák W.: Altkirchenslavische Grammatik, 2. Aufl. Berlin 1912, стор. 430). Замітив його Верхратський в селі Ильниці, Дунковиці, Вел. Раківці: *просили огни, пёшоў огня́ проси́ти, не дам я тобі огня́* (Дунковиця, В. I, 145), *а е́ден дьідо старый наклаў огня́* (Ільниця, В. I, 149), *дайте мало огня́ розкласти* (тамже). Побіч того находив він тамже і закінчення *-e*: *як просити огне́, та хотьілисме огня́* (*огне*) *класти* (Ільниця, В. I, 149). Те саме констатував і я в цих околицях: *z t|oho pne, dne, k|amene, r|emene* (Заріча, Имстичово), *Yl|a po P|etrîch u p|üų č|etverta t|ыźne* (Осой), *k|aždoho tr|éťoho dn|e* (Чума).

На Бережанській і Мараморoській Верховині уживаються ще форми на *-e*, у м'яких *-o* пнів: *Pylypec'* – *iz P|ylypce, Vol|ovéc' Vol'|iųce, ide z Kl|ymce* (В. Студений, Воловець). Це вплив деклінації консонант. пнів. Але є побіч цього: *chl|bpêc'* – *chl|opc'a* а також: *z P|ylypc'a, Vol'|iųc'a.*

Dat. sing. має закінчення *-'ovy, -evy* та *-'u*. Закінчення *-'ovy* як аналогічне до твердих пнів є майже виключно пануючим, а закінчення *-evy* зберігається лиш рідко в північно-східніх частинах Мараморoша, но правильно на Гуцульщині та в долині ріки Рускови.

Закінчення *-ovy*. Таблиця деклінаційна дає нам перегляд цих форм, з котрої видно, що це закінчення зростає в напрямі на захід, де закінчення *-o* деклінації *-'u* попадає рідше: *da|u kon'|ovy |isty* (Торун), *star|osta kaz|aų čeredar'|ovy* (Новоселиця Марам.), *vûtc'|ovy sôb|î, id kra|ļovy m|or'ja* (Горінчово), *kûs'c'|ovy, zl|ôdîļovy* (Бистрий), *ka|že Hr|yc'ovy* (Репінний), *k|aže chl|opc'ovy* (Страбичово), *pov|üch ļeļ|î yd ļedn|omu dub|ovomu vel|ykomu pn'|ovy* (тамже), *car' roskaza|u |inošovy y k|očišovy* (тамже), *pryvely yd car'|ļ|ovy* (Изки), *лауть Мойсейови* (Стройно, Е. З. III, 17), *кілько*

ти терпіў йись тому варошови (Воловий, Е. З. III, 50), *а ци/а pov/îla ûtc'ovy* (Комаровці), *id kon'ovy* (Люта).

Закінчення *-evy* замічається передовсім на Гуцульщині і ріці Рускові: *krai̯/evy*, *kon/evy*, *h/ostevy* (Рахово), *гыbar/evy*, *n/uchtevy* (Рус-Кривий). Рідше находимо це закінчення в інших селах Мараморощини, прим.: в Нанкові: *kon/evy*, *put/evy*, *c/arevy*, *bohač/evy*, *k/amînevy*, *dn/evy*, але і *m/užovy*, *dn/evy* і *dn'/ovy*, *krai̯/ovy*, в Горінчові: *volar/evy*, *vûčar/evy*, *kon'uchar/evy*, у Бистрім Мар.: *kon'/ovy* і *kon/evy*, в Имстичеві: *konevy*, *loktevy*, *pnevy*, те саме в Розтоці Ир., *n/esu hroší kupc/evy*, *id/u id küsc/evy*, *id kоč/evy*, але *zl/ôdïi̯ovy* (Заріча), *da/u îsty kon/evy*, *pysarevy*, але *dau hrôší kupc'ovy*, *id/u id čeredar'i̯/ovy* (Волоськов), у В. Верецьких: *kon/evy*, Стройно: *дьакуваў своему коневи* (Е. З. III, 17), но там же маємо численні приміри з *-'ovy*; Изки: *d'/îu̯čyna uchop/yla sa na chv/îst kon'/a Hryh/ori̯evy* (но тамже находилисьмо вже примір на *-'ovy*), Голятин: *ідьме тепер ім путеви* (Е. З. IV, 165), Кушниця: *пак було хлопцеви сьімнацьать годіў* (Е. З. IV, 125), більше раз та сама форма на стор. 126 op. cit., і *підут ім цареви* (Кушниця, Е. З. IV, 128). Верхратський цієї форми не замітив.

З предложених примірів можна установити область зберігання чистих м'яких закінчень в dat. sing. на *-evy* на Верховині Бережанській, то є в окрузі Вречанським, Іршавським і дальше на схід в Мараморощі повище Хуста; за Хустом до Тересви переважають форми на *-'ovy*. Но й ту, як ми виділи з наведених примірів, форми аналогічні починають вже втискатися. На захід від згаданих округів панує виключно форма аналогічна на: *-'ovy*.

Закінчення *-'u*. При твердих пнях ми підчеркнули, що закінчення давньої деклінації *-o* пнів в більшій силі зберіглося також лиш в східніх областях, головно в Мараморощі. Те саме можна сказати і про *-'u* м'яких пнів. Із наведеної таблиці ми видимо, що воно зберігається в Дубовім: *vûčar'i̯/u*, *dn'u*, Урмезійові: *čeredar'i̯/u*, але і *-'ovy*, в Нанкові: *car'i̯u*, Березові: *kôn'u*, Золотареві: *r/êmîn'u*, *dn'u*, у Верецьких: *-dn'u*, Буштині: *prych/oďat id odnom/u lîsu*, *ходит ім вітцьу собі і кажи собі вітцьу* (Голятин, Е. З. IV, 19), *pryvely i̯oh/o id c/ar'i̯u* (Изки), *id py/sar'i̯u* — але *da/u îsty p/ysarevy*, (Волоськов), *pryn/üs sv/otu vütc'/u* (Лунковиця).

Acc. sing. при живих є рівний gen. sing. а при неживих є рівний sing. Приміри достаточні на таблиці. Іменник *реп'* має однак acc. — gen.: *вильіз з верха на пньа* (Голятин, Е. З. III, 30).

Vocat. sing. кінчиться на *'u*: *pod yd mên'î ryb/ar'i̯u* (Рус-Поляна), *mîi̯ kr/ai̯u, k/on'u* (Рахово), *d/obre zdorôu̯ľa Hr/yc'u* (Репінний), *de id/eš leg/in'u* (Теребло), *мій коньу білобокий* (Стройно, Е. З. III, 17), *а ми, присьвітлий царьйу, нич ни украли* (тамже, Е. З. III, 15). *K/ebыste b/ыly, k/umc'u, tak'/î d/ôbrî* (Ляхувці). Маємо однак випадки, коли ділає аналогія твердих пнів і місто *'u* появляється закінчення *-e*: *m/uže* (Нанково, Ирлява), *pne* (Имстичово), *dne* (Нанково), *l/okte* (Розтока к. Ирш.). І Верхратський замічає вплив твердих пнів на м'які у vocat. sing. в слові: *зять зятю* і *зяте* (I, 66, місце не назване). Іменники, закінчені на *-ec'* мають у vocat. sing. *-e* з переміною *c* на *č*, та-*u*: *chlopče* (Нанково), *дьакуу ти, пане черче* (Дусино, Е. З. IV, 199), *ци буду я молоти, мельниче* (Солочин, Е. З. IV, 158). Находимо в Солочині не *-e* з переміною *-c* на *č*, але закінчення *-'u* без переміни *c* на *č*: *шчо ти, молотцю, до мени прийшоў* (Солочин, Е. З. IV, 214).

Instr. sing. має майже на цілій області півд. карпатській одно закінчення *-'om*, аналогічне до твердих: Деклінаційні таблиці добре це унаглядняють. Крім того наведу ще другі приміри: *id/u za kon'/om* (Буштин), *y porubaly nož/om* (тамже), *tou̯č/e klyn'c'/om žêľ/îznыm* (Нересниця), *pomach/ai̯e p/êrsťîn'om* (Теребля), *pr/avыm puť/om* (Горінчово), *s p/ysar'i̯om* (Н. Бистрий), *iz legin/yščom sokot/yu̯ i̯/abl/ыka* (Теребло), *s tыm kon'/om, nož/om, pľîš/om* (Торун), *id/u iz hüs'c'/om, učyteľom, kon'om, kupc'om* (Заріча), *is kľuč/om* (Нанково), *i zahn/au̯ tыm Hr/yc'om soly* (Репінний), *поки ми з ньаньом ґаздовали* (Волове, Е. З. IV, 159), *прийшоў бирöў з нотарушом* (Стройно, Е. З. III, XV), *украсиў небо соньцьом і місьацьом* (тамже, Е. З. III, 1), *перед тим дождьом* (тамже, Е. З. III, 2), *і тот колодьазь прикриў рішчом із верха* (тамже, Е. З. III, 21), *ішóв путьом* (Лучки Вел., В. I, 131), *pryi̯š/ou̯ na sês' svît kon'/om* (Страбичово), *с коріньом ся ýмкла* (Пузняковці, В. I, 135), *pryšly ys Kor'i̯at/ovyčom* (Копинувці), *iz i̯edn/ыm b/îlыm kon'/om* (тамже), *p/erêdž' sv/aďby dn'om* (Коритняне), *tai̯ tam s'a opst/au̯ s/yn'ym k/amîn'om* (Комаровці), *is k/ôrîn'om* (Ставний).

Сліди старого м'якого закінчення замітив я лиш на Мараморoській Верховині в Изках: *ď/îu̯ka st/ala na k/oľînkы pered Hryh/or'i̯em, Hryh/oryi̯ toh/o di̯/avola za meč/em p/o pry kon'/a pryprov/adyu̯ do v/arыša*. Крім цього находимо це закінчення як одиноке на області гуцульській і перехідних говорів: *s kon/em, m/oi̯y^em krai̯/em, is sy^em h/ostem* (Рахів), *tym rыbar/em* (Рус-Кривий), *z bohač/em*, але в Рускові по шип'ячих *-om*: *rub/ai̯u chlîb nož/om*.

Loc. sing. має аж чотири закінчення: 1) *-y* (*-i*), по *i̯* також

часто *i* із старої *-jo* деклінації, 2) *-'u* із старої *-й* деклінації, 3) *-evy*, *-ovy*, як вплив dat. sing.

Закінчення *-y*, *-i* зберігають говори гуцульські та ріки Рускови а також мараморосько-бережанські, передовсім у іменників на *-i̯* (<*jo*): *u m/oi̯îm krai̯i*, *u̯mel/ai̯i*, *u̯ rai̯/i*, *str/îtyu̯ ho u̯ plai̯/i* (Рахів), *na rыbar/y*, *na sum n/uchty*, *na remeny* (Рус-Кривий), дальше *na m/oi̯im hn/oi̯y* (В. Верецькі), *i̯a m/ai̯ na kr/ai̯y b/udu* (Горінчово), *u r/ai̯y* (Н. Бистрий), *u studenûm kr/ai̯y* (Нересниця); У іменників закінчених на *-n'*, хоч би вони походили з котрої давньої деклінації: *na kon/y* (Золотарьово, Березово, Имстичово, Розтока, В. Верецькі, Страбичово, Буковець Бер., Стара Стужиця, Ужок, Ворочово, Убля) — хоч в інших місцях, як буде дальше видно, маємо ще другі закінчення у того самого іменника – *na pny*, але і *na pn'u* (Имстичево), *na dny* (Дубове, Нанково), *na t/îm ohn/y* (Изки). Крім цього замітив я ще такі випадки: *pry t/ancy* (Терново), *tam u v/arыšy* (Изки), *na moi̯îm hnoi̯/y* (В. Верецькі), *u t/ûm monastыr/y* (Купиновці), *na tov/aryši* (Убля), *при пути сіяли пшеницю* (Лучки Вел., В. I, 131). —

Закінчення *-'u* аналогічно, як то було й у твердих, з давньої *-й* деклінації: *t/ai̯stra v/ysyt na hvozd'u* (Репінний), *na k/on'u* (Стройно), *na pn'u* (Имстичево), *na r/êmîn'u*, *na l/ôkťu* (Розтока Ир.), *na vûčar'i̯/u* (Дубове), *na ľ/îvar'i̯u*, *na tovaryšu* (Убля), *na v/okťu* (Блажів), *na k/on'u* (Блажів, Орябина), *na past/ыr'i̯u*, *na pys/ar'i̯u*, *na v/ыtc'u*, також: *na vыtc'/ovy* (Орябина), *на дерешу* (Пузняковці, В. I, 137), *насьмівали на вöтцьу собі* (Стройно, Е. З. III, 6), *лыки найде у тім краю* (Луково, Е. З. IV, 70), *по дожджю* (Страбичово, В. I, 65).

Закінчення *-'ovy* не менше часте на сході а дуже поширене на заході: *veret/eno kr/utyťs'a na op/ai̯c'ovy* (Терново), *na čereda-r'i̯ovy* (Урмезіово), *na chl/opc'ovy*, *m/užovy*, *krai̯/ovy*, *dn'ovy* (Нанково), *na kon'/ovy* (Медведьовці, Орлява), *na m/užovy* (Орлява), *na kon'/ovi*, *ľîvar'ovi*, *tovaryšovi* (Убля), *na car'i̯/ovy* (Р. Поруба), *na kon'/ovi* (Блажів), *na chł/opc'ovy* (Орябина).

Закінчення *-oi̯*, котре, так як й в dat., повстало з *-ovi*, появляється в перехідних говорах: *na kr/aľoi̯* (Прикопа), або окружених пословаченими говорами: *na k/on'oi̯*, *na boh/ačoi̯* (Валяшківці), *na k/on'oi̯* (Банске).

Множина.

Nom. pl. м'яких іменників має трояке закінчення: *i (î)* з давнього *ě*, що перейшло сюди з acc. pl., *-ove*, *-e*, в говірках, де приголосні *š*, *ž*, *č* отверділи, маємо *-ы*, *-y*. В рідких випадках на-

ходимо також закінчення *-y* з давнього правильного *i* (и). Закінчення *-i (î)* є нормальним на цілій області південно-карпатській. Приміри ясні на приключеній таблиці так з области східньої як і західньої. Крім того додам ще: *try st/upn'î* (В. Апша), *raz pryšl/y do n'/oho tkač'/î* (Буштин), *tôu̯kar/î tou̯č/ut k/ubikы* (Нересниця), *to b/ыly dva prekr/asn'î zolotovol/ôsî chl/ôpc'î* (Страбичово), *tr'i̯omy mol/ôdc'î išl/y* (Комаровці), *йшли кýпцьі мадийанцькі* (Стройно, Е. З. III, 13), *були два богачі* (тамже, Е. З. III, 90), *k/ôn'î* (Ст. Стужиця, Ужок), *dvomy bohač/î* (Валяшківці), *k/on'î, v/okt'î, kam/en'î* (Блажів), *dva d/obrы k/on'î* (Орябина), *dvomy k'i̯ûsc'î, vor/obl'î* (Завадка).

Закінчення *-ove*, так як при твердих, відоме так у східніх як і в західніх говорах: *por/oly ho dochtor/ove* (Оноковці), *tovariš/ove* (Убля), *car'i̯/ove* (Руська Поруба), *кісцове* (Пітрова, В. II, 74), *збуйове* (Бодружал, В. II, 74), *дрітарьове* (Чірч, В. II, 74), *žid/ove* (Завадка).

Закінчення *-e* звісне на цілій області південно-карпатській лиш в іменнику *l'ude: dv/oi̯e l'ude* (Страбичово).[1] На меншій області в околиці між Свидником а Орловом находимо його у іменників, закінчених на *-ar'*. Приміри беру від Верхратського II, 75, *гробáре* (Кружльова), *коня́ре, воловя́ре* (Вапенік), *гайдатáре* (Чірч), *волáре* (Ціґелка), *паньщáре* (Комльош), *рыбáре* (В. Свидник), також і у інших: *гайтóле, роди́че* (Берехів).

Це закінчення поширене передовсім в говорах східньо-словацьких (Czambel, op. cit. 169) а також в говорах липтовських (J. Stanislav, op. cit. 268).

Накінець закінчення -ы появляється лиш наслідком фонетичної переміни *i* на ы по *š, ž, č: tovarišy*[2] (Убля), *dva ostrы nožы* (Невіцьке, Орябина), *hrošы* (Улич).

Додати треба, що закінчення ы має також і іменник *den'* – *dnы* майже на цілій області східньо-карпатській (Нанково, Золотарьово, В. Верецькі а також Орябина на Спишу: *d'va dnы*). Це толкувати лиш впливом аналогії твердих пнів тяжко, а мусить то бути явище фонетичне, що повстало під впливом назалізації, про що диви у фонетиці стор. 180. Дивно, що в дальших відмінках, як показують образці деклінаційні, м'якість закінчень вертає оп'ять з виїмкою gen. plur., про що дальше. Явище це ограничене лиш іменником *den'*, коли бо при *remîn'* м'якість пня зберігається виразно.

В західніх областях *den'* зберігає давнє закінчення *-i* > *-y: dva dny* (Р. Поруба).

---

[1] Сполука синтактична *dva l'ude* (Вульхувці) а не *dvoje* пояснюється цим, що в Мармарощині *l'ude* не є збірне, але означає мущину.

[2] Знаком *y* означив Брох ы.

В говорах верховинських від Ужанщини аж по Ясіня находимо в назвах жителів сіл в значінні походження з даного села закінчення *-y* як останок первісного закінчення *-i* м'яких *o* пнів: *vol'/îu̯cy*, *jas/încy*, *rach'/îu̯cy*, *kvas/îu̯cy*, *bogd/ancy*. Інакше уживається для поіменовання назв жителів по селам при помочі паростку: *-anyn* (< *anin*) а вони в nom. plur. мають *-e*: *ugl'/ane*, *bystr'i̯/ane* (диви стр. 190).

Gen. plur. кінчиться відповідно до того, як переходить етим. *e* в закритих складах — *i*, *ü*, *'u* на *'iu̯*, *üu̯*, *'ûu̯* з **-evъ* аналогічно до **-ovъ* твердих пнів. В західніх областях іноді на *-och*, рідше на *ei̯* а також старе закінчення *-'o* пнів: -ь. При тім треба зауважити, що кінцевий двогубний *u̯* часто ассимілюється до попереднього *u*. Там, де *č*, *šč*, *š*, *ž* отверділи а за ними *e* перемінилося на *o*, там це *o* переходить в нем'які *i*, *ü*, *u* а на Спишу в *ы*. Область поширення цієї переміни відповідає області переміни етим. *e* > *'i*, *ü*, *'u* та *o* > *ы*.

Наведена таблиця форм ясно унагляднює нам це явище.

З-поміж тих примірів підчеркнути треба ці іменники, які належали первісно до інших деклінаційних типів, а то до *i*, *n* пнів: *l/okoť*, *den'*, *r/emîn'*, *k/amîn'*. Вони всі вирівнялися до одного типу, що повстав із злиття двох чоловічих деклінацій *-o* та *-ŭ* пнів. Всі они мають закінчення, що повстало як рефлекс: **-evъ*. Навіть слово **konь*, котре в літературнім має ще до тепер закінчення *-ei̯*, має рефлекси старого *-ev* > *-ov* > з різними відповідними переголосами. Іменник *den'*, котрий в nom. pl. в переважаючій більшості говорів мав тверде закінчення, має однак в gen. pl. раз закінчення м'яке *-'ûu̯* а іноді тверде *-ûu̯*. Тверде закінчення *-ûu̯* місто *-'ûu̯* находимо в говорах, де етим. закрите *o*, *e* > *u*. До примірів, наведених на таблиці зі Золотарьова, Напкова, Дубового наведу ще примір з дальшої области, де етим. *e*, *o* переходять на: *'û*, *û*: *za s/orok dnû odpočyvaly* (Копинувці).

Закінчення *-och* принимають м'які іменники роду чолов. в тихже околицях, де й тверді. Приміри наводжу за Верхратським: *обрік для тых двох коньох* (Курів, В. II, 73), *десят кісцьох* (Комлоша, В. II, 73), *для хлопцох* (Лівів, тамже), дальші приміри: *крайох*, *гайох*, *приятельох*, *воробльох*, *вітцьох* без подання місця.

Закінчення *-ei̯*, іноді зі звуженим *-êi̯*, приймають лиш декотрі іменники на цілій області південно-карпатській. До них належать іменники: *ľude*,[1] *hriš*, *kisť*, *kin'*: *такый міх гроший му обіцяли* (Страбичово, В. I, 129), *забраў собі два міхи гроший* (Лучки В., В. I, 133), *много гроший* (В. Раковець, В. I, 65), *гостій* (В. I, 67, без подання місця). Верхратський находить

[1] Приведена Верхратським форма: людім (Чірч, I, 74) є явищем дуже обмеженим.

у іменника: *kiп'* закінчення *-ій* як модифікацію закінчення *-ęi*: *конiй* (В. I, 65, місця не подає), хоч у наших примірах ми зустрічали все закінчення: *-iц, -їц, -'иц*.

Закінчення *-ęi* частіше і консеквентніше виступає в тих околицях західніх, де в nom. plur. маємо закінчення *-e*. Ті самі приміри, наведені на стор. 203, мають закінчення в gen. plur. *-ęi: drîtarei hrobarei, rodyčei* (Верх. Зн. II. 75).

Старе закінчення *-jo* пнів находимо ще в назвах сіл, закінчених в nom. plur. на *-i: idu do Vulchovec, do Ganyč*.

Dat. plur. виказує двоякі закінчення: 1) давне з *-jo* пнів, котре правдоподібно з давнього *-етъ* підобно, як це було в dat. і instr. sing., перейшло аналогічно на *-от* з його рефлексами: *-im, -їm, -um, -ым*; іноді то *о* не переголошується. 2) *-am* новіше з *-a* пнів. Старе закінчення *-*отъ* з його рефлексами придержується ще в повній силі майже на цілій області південно-карпатській, *-am* виступає рідше, часто в тій самій області, в тім самім селі, побіч закінчень *-*отъ*.

**-отъ*. Рефлекси його відповідають вже відомим і означеним у звучні областям: *k|ôn'îm* (В. Верецькі, Буковець Бер., Ужок, Блажів), *k|ôn'їm* (Имстичово, Розтока Ир.), *kôn'ûm* (Золотарьово, Нанково, Березово, Медведьовці, Орлява, Убля, Валяшківці і вимково в Баньскім, де *о* > *i*, но в dat. pl. *-um*). Так само замітне, що на Спиші, де рефлексом старого закритого *о* є *ы*, в dat. plur. находимо *-im*: *k|on'îm* побіч *k|on'am* (Орябина). Доповнити можуть приміри на рефлекси закінчення *-от* наведені дані на таблицях а також деякі нові приміри, записані Гнатюком: *проказаў другім (!) царім* (Голятин, Е. З. III, 20), *дай йісти коньім* (Стройно, Е. З. III, 152.

Верхратський наводить приміри із східньої области лиш *-от* з переголосом (I, 64), а те саме і на області з наголосом сталим (II, 74). Замітне, що закінчення *-от* без переголосу остається в деяких іменниках. До них належить передовсім *lude: tым l|uďom tak pošept|aų* (Изки), *skaz|aų luďom* (Страбичово), *daly dvom luďom lanc* (Керецькі). Те саме записав і Гнатюк в Дусині: *каже людьом* (Е. З. IV, 190), натомість у Вучкові записав він закінчення того іменника на *-im* і на *-um: та што даме льудьім істи* (Е. З. III, 145), *зготовиме льудьум істи* (тамже). Крім того Гнатюк записав закінчення *-от* і при ще інших іменниках: *кажи братьом* (Вучково, Е. З. IV, 76), *тим трьом старцьом* (тамже, Е. З. IV, 77). Можу ще доповнити приміром з перехідних говорів, Прикопа: *kraľom*. Верхратський ще наводить *чіпкарьом* (Дунковиця, I, 64), *чісарьом* (В. Раковець, I, 64). Так отже явище це не можемо зльокалізувати до певних місць а ще більше признати певним зазначеним іменникам. Ми виділи, що той сам іменник *lude* має іноді в тім випадку і пере-

голос. Подібне ми будемо зустрічати і при деяких іменниках роду жіночого та ніякого. Такіж форми на *-от* відомі й на Бойківщині, як це приводить Рабіївна, op. cit. 27.

Нове закінчення *-ат* втискається і опановує поволи цей відмінок. Це закінчення панує передовсім на Гуцульщині з переміною *-'ат* на *-ет: h/osťêm, k/on'êm* — по *br/aťîm* (Рахів). Но вже на ріці Рускові находимо дублети: *rybar'i̯/um*, но *n/uchťam* (Рус-Кривий). Закінчення *-'ат* може появлятися побіч форми давньої не лиш в тім самім селі, але й в тім самім іменнику. Таблиця наша приводить такі приміри з Дубового, де *-ат* має бути частіше як *-um: vûčar'i̯/am, vûčar'i̯/ûm*, з Орляви: *ko/n'am* і *k/on'ûm*, з Ублі: *ľivaram* і *ľivar'ûm, tovarišam* і *-šûm*. Знов, як було вище сказано, закінчення *-ат* або *-um* прив'язані до певних іменників. І так в Напкові побіч *k/on'ûm, c/ar'iûm, bohač/ûm* зустрічаємо форми *puť/am, nož/am, krai̯/am*, в Розтоці Ір.: *k/on'üm*, але *bar/anam*, Стройно: *ko/n'am*, але у Гнатюка записано: *дай иісти к/оньім* (Е. З. III, 164) і знов *осим хлопцьам малим* (Е. З. III, 91), Дусино: *а таким чьуў, ош черцьам дужи добри* (Е. З. IV, 185), В. Верецькі: *k/ôn'îm*, але *dn'am*, Блажів: *k/on'îm*, але *v/okťam*. Верхратський відносно области з наголосом несталим замічує, що побіч форм з переголосом *-от* на *im, üm, um* втискається закінчення *-ат*. Приміри подає без подання місця: *воўкам, мурникам* (op. cit. I, 64), отже примірів з м'якої деклінації не приводить а відносно области з наголосом сталим замічує: „В дайнику ч. мног. тут і там проявляєся також накінчик *-ам* (взятий з III. склону: рыба-мъ), як і загально в українсько-руськім: *хлопам, лысам, розбійникам, коням* (Ван — Ванєнік, op. cit. II, 75).

Acc. plur. задержує старе закінчення *i (î)* < зі староруського *ě* та є нині рівне nom. pl., або при особових gen. plur. Крім примірів на таблиці приведу ще інші: *y prok/art/aly us'e, ščo m/aly, y hr/ôšî i k/ôn'î* (Буштин), *r/ušyu̯ kôn'î* (Теребля), *zab/yly do odnoh/o d/uba try n/ôžî* (тамже), *уймú бáбі хрящí з зáду* (В. Раковець, В. I, 160), *здер єм три ремінь* (Ільниця, В. I, 149), *забраў собі чотыри коньі* (Лучки В., В. I, 133), *сыну, має вандрувати два місяцьі* (Пузняковці, В. I, 139); *dau̯ r/ozkaz, ščobы ym/yty tkač/ûu̯* (Буштин), *тай наймаў кöсьцьіў косити* (Дусино, Е. З. IV, 183), *I висилали борцьіў* (Голятин, Е. З. III, 29), *везé Кáроль свойіх родúтелйв* (Пузняковці, В. I, 144).

Подібно як і при твердих, находимо випадки, де acc. pl. особових рівний nom. pl.: *prykl/yč čot/ыry d/ôbrî ľude*[1] (Изки), *star/osta zazыv/ai̯e i̯eho r/odyčî i br/aťa i sestrы* (Вульхувці).

---

[1] Фонема *ľud/y* у вираженні: *z/aťau̯ ľud/y kl/ykaty* є формою gen. plur., на що в першій мірі показує наголос. Визвучне слабе *i̯* відпало.

Іменник *den'* має закінчення тверде як і в nom. pl.: *naį sč|yslyt n|aši dny* (Нанково), *tko ne vьrabl|aų tot|y dny* (Керецькі).

Vocat. plur. все рівний першому plur.: *lubî m|bîį br|aťa* (Вульхувці), *йа бих льуде чесьньі, прийшов до вас на нöч* (Стройно, Е. З. III, 65).

Instr. plur. аналогічно до твердих пнів кінчиться на: 1) *-'amy, -'ami*; 2) *-ьmy*; 3) *-ьma*; 4) *-oma*; 5) *-y* (*-i*).

Закінчення *-'amy* є нині найбільше поширене, так що воно витиснуло майже зовсім давнє закінчення *-o* деклінації *-y* (*i*): *mežy ohn'|amy spekl|a palan|yčku* (Теребля), *s küs'č'|amy* (Н. Бистрий), *püš|oų za h|os'č'amy* (Заріча), *kraį|amy, učyteľ|ėmy* (Рахово), *mežy h|osťamy* (Бичків), *vûčar'į|amy* (Дубове), *čeredar'į|amy* (Урмезіово), *car'į|amy, bohač|amy* (Нанково), *pn'|amy* (Имстичово), *remîn'|amy, dn'|amy* (Золотарьово), *livar'ami, tovarišami* (Убля, Брох), *car'į|ami* (Р. Поруба), *тыма ключами поодмыкáв* (Страбичово, В. І. 130), *ну йде вöн с тими бітарьйами* (Стройно, Е. З. IV, 84), *тонькими кіньцьами прийазаў* (Волове, Е. З. IV. 159), *і тогди дыдо вітказже за тими летіньами* (Голятин, Е. З. III, 111). Верхратський чомусьто в говорах східніх на перше місце кладе закінчення *-oma* а побіч нього форми на *-amy* (I, 64). Натомість в другій частині свого твору (говори з наголосом сталим) про закінчення *-amy* говорить як про найбільше поширене. „Накінчик творника г. мн. *-ами* (з огляду на рыбами) у сущників І. кл. загально уживаний" (II, 75).

Закінчення *-ьmy* з давної *-i* деклінації прив'язане лише до певних іменників. До таких належить передовсім **koпь, *hrošь, *hostь, lude*. На приведеній таблиці видні випадки такого закінчення при слові *k'în', h'îsť*, а крім цього додам ще: *is kûn'my* (Горінчово), *t|ьmy hrûšm|y* (Вульхувці), *z luďm|y* (Горінчово), *там будеме мéжи людьмú* (В. Шард, В. І, 151), *хоч і с тими грішми* (Стройно, Е. З. 148), *та на отцесъу козу, шчо буде грöшми срати* (Кушниця, Е. З. IV, 90). Верхратський згадує про це закінчення лиш в західніх областях при обговорюванні instr. Додає до вгорі висказаної думки, що побіч закінчення *-amy* існує в підк. говорах закінчення на *-my*: *горцми, мальцми* (Лєгнява), *пінязьми* (op. cit. II. 75).

Закінчення *-(ь)ma*, як давнє закінчення dualis *-i* деклінації, виступає рідко. Гнатюк записав в Стройні (Е. З. III. 158): *йа йду с тобоў за тими грöшма*, та в Солочині (Е. З. III, 188): *вöн даруваў катун грöшма.*

Зате частіша друга луальна форма на *-'oma* з *o* деклінації: *pįas'č' z palč'|oma* (В. Студений), *dn'|oma* (Нанково), *dv|oma dn'|oma per|edže* (Изки).

Верхратський наводить приміри із східньої области також

	Рус-Кривий	Рахів	Золотарьово	В. Верецькі	Теребло	Имстичово
					S i n g u	
N	ryᵉbar'	kraį	kûn'	k'în'	kraį	pên'
G	ryᵉbar'-įa	kra-įu	kon-'a	kon-'a	kra-įu	pn-'a
D	-evy	-įevyᵉ	-'ovy (-ovy)	-evy	-įovy	-evy, -ovy
A	-ja	= N	-'a	-'a	= N	= N
V	-ju	-ju	-'u	-'u	-ju	-e
I	-em	-jem	-'om	-'om	-jom	-'om
L	-y	-ji	-y	-y	-jy	-y, -'u
					P l u r	
N	ryᵉbar'-î	kra-jî	kôn-'î	kôn-'î	kra-jî	pn-'î
G	-ju	-jîų	-'û(ų)	-ej, -îų	-jû	-'üų
D	-jum	-jam	-'ûm	-îm	-jûm, -jam	-'am
A	-ju	-jî	-'î	-'î	-jî	= N
V	-î	-jî	-'î	-'î	-jî	= N
I	-i, -jamy	-jamyᵉ	kûn'my	k'în'my	-jamy	-'amy
L	-ich	-jach	na kon'och	kôn'-ich, (-och)	-jach	-'ach

і для м'яких іменників: *товаришома* (Ґоронда), *склепарьóма* (без подання місць). В західніх областях ця форма частіша так, як це можна було запримітити й при твердих пнях — особливо на пограниччі словацькім: *livar'oma*, *tovaryšoma*, *dn'oma* (Убля), *kraľoma* (Прикопа), *bohačoma*, *dn'oma* (Валяшківці), *dn'oma* (Банске).

Давне закінчення *-i* зустрічається при м'яких дуже рідко. Таку форму зустрів я в Нанкові: *ys chlібрc'î*, Рус-Кривім: *ys pastjyᵉri*, але тамже: *ryᵉbar'jamy*, *nuchťamy*.

Loc. plur. не зберігає майже давнього закінчення *-o* пнів *-ich*, але приймає або закінчення давніх *-ŭ* пнів *-och*, або жіночих *-a* пнів *-ach*. Закінчення ці територіяльно не відграничені а противно, зустрічаються в тих самих околицях і селах.

Закінчення *-och: na kon'och* (Рус-Кривий, Золотарьово, Нанково, Розтока Ирш., В. Верецькі, Буковець Жд., Убля, Ст. Стужиця, Ужок), *na nuchťoch*, але також *nuchťach* (Рус-Кри-

чоловічих м'яких пнів.

Ужок	Орябина	Золотарьово	Осой	В. Верецькі	Орябина
l a r i s					
k'în'	kыn'	rêmîn'	kamîn'	dên'	den'
kon-'a	kon-'a	rêmîn-'a	kamen-e	dn-'a	dn-'a
-'ovy	-'ovi	-'u	-'u	-'u	-'u
-'a	-'a	= N	= N	= N	= N
-'u	-'u	-	-	-	-
-'om	-'om	-'om	-'om	-'om	-'om
-y (-'ovy)	-ovi, -'u	-'u (-y)	-y	-'u (-y)	-'u
a l i s					
kôn-'î	kon-'î	rêmîn-'î	—	dn-ы	dn-ы
-êi̯	-'îu̯	-'û	—	-'îu̯	-'och
-'îm	-'îm	-ûm	—	-'am	-'am
-'î	= N	= N	—	-ы	-ы
-'î	= N	-	—	—	—
k'în'my	kыn'mi	-amy	—	-'amy	-'ami
-'och	kon'ach	-ach	—	-'ach	-'ach

вий), *u v/arošoch*, *u ch/aščoch* (Драгово), *po k/orčoch* (Вульхувці), *po tr'i̯och t/ыžn'och* (Коритняне), *крайох* (Ґоронда, Н. Давидково), *по мелáйох* (Хуст), *коньох* (Ґоронда). В., Зн. I, 64, а також на стор. 66—67: *в зятьóх*, *товáришох*, *ня́ньох*, *склепарьóх*, *царьóх*, *гостьох*, *тестьох; на пальцьох* (Стройно, Е. З. III, 2), *на грошох* (Дусино, Е. З. III, 108), *на коньох* (тамже, Е. З. III, 109), *по грошох* (Голятин, Е. З. III, 34). Відносно західніх областей замічає Верхратський, „що дуже рідким єсть в містнику ч. мног. накінчик *-ах* (після: рыб-ахъ) місто загально тут уживаного *-ох*" (op. cit. II, 75). А на стор. 73 (op. cit.) подає приміри: *в приятельох* (Курів), *в каміньох* (Курів, Бехерів), *в кореньох* (Курів, Луків).

Це потверджується й моїми записами а також записами Броха в Ублі: *kôn'och*, *ľîvaroch*, *tovarišoch* (Убля), *kr/aľoch* (Прикопа), *k/on'och*, *bohač/och* (Валяшківці), *c/ar'i̯och* (Р. Поруба), *na k/on'och* (Банске), *u̯ dn'och* (Убля, Банске, Р. Поруба, Валяшківці), *po dvoch mi̯/îs'ac'och* (Завадка).

Закінчення *-ach: na n|ûchťach* (Рус-Кривий), *na vûčar'i̯|ach, na dn'ach* (Дубове), *na čeredar'i̯|ach* (Урмезіово), *na puť|ach, chl|opc'ach, c|ar'i̯ach, nož|ach, kr|ai̯ach, kam|în'ach, puť|ach, dn'ach* (Нанково — побіч *na k|on'och*), *na k|on'ach* (Березово, Имстичово, Стройно — але *na пальцьох*, як було показано вище — Медведьовці, Орлява), *na nož|ach* (Орлява), *l|okťach* (Розтока Ирш.), *na обох кіньцьах* (Кушниця, Е. З. IV, 134), *na dn'ach* (В. Верецькі), *kôn'ach, ťivar'ach tovariśach* (Убля — побіч форм у тих самих іменників на *-och*, як то було вишче приведено); *k|on'ach, v|okťach, dn'ach* (Блажів), *na kon'ach, na n|ožach* (Орябина).

Верхратський наводить форми на *-'ach* в західніх областях як рідкість: *конях* (В. Свидник, В. II, 75). Тимчасом вони опʼять стають частішими саме в областях західнього Шариша (Блажів) та Спиша (Орябина).

Накінець згадати треба і за вплив твердих *-o* пнів давньої деклінації в loc. pl. В деяких селах записав я форми як: *na tыch ry<b|arîch* (Рус-Кривий), *na car'i̯ach* і *na carîch* (Нанково, В. Верецькі), *na kon'och* і *na kôn'îch* (В. Верецькі, Буковець Бер.). Також у Гнатюка *ў свойіх хітаріх* (Голятин, Е. З. III, 19). Нині тяжко сказати про ці форми а зглядно про закінчення *-ich*, чи воно може бути рефлексом давнього *-ich*. Звук *i* як відмінкове закінчення став твердим в loc. sing. *na konv* і повинен був також стати таким самим і в loc. plur. Тимчасом таким він не є, а противно м'яким. М'якість ця правдоподібно походить від аналогічних закінчень *-o* пнів твердих, де маємо *-îch*, з *-ěch* з м'якістю попереднього приголосного.

Чоловічі *-a* пні.

В південно-карпатських українських говорах до тепер ще задержалася категорія іменників роду чоловічого, що формально належали до *-a* пнів. Є то іменники: *sluh|a, vlad|yka, g|azda, sus'|îda, vojev|oda, J|ura, dr|užba, Myk|ula, star|osta, on|uka* і т. д.

Іменникі ці первісно зберігали свою деклінацію по своїому пневі *-a*. Но в теперішності помічається хитання, що об'являється в цім, що в деяких відмінках принимають вони закінчення чоловічого роду. В цім і видно процес, по котрому у згаданих іменників затрачується почуття приналежности до *-a* пнів і їх деклінації а вибивається сильніше почуття родове, котре в дальшій мірі приклонює ці іменники і до родової деклінації, то є деклінації іменників чоловічого роду.

Представлені нижче приміри показують, що цей процес переміни деклінації пневої на родову найсильніший в західніх частинах південно-карпатської области а менше сильний на сході в Марамороші.

Nom. sing.: star|osta sôb|î kl|yče dr|užbu (Вульхувці), *a četv|ertыį bыų sl|užka* (Бедевля), *dr|užba m|aįe sok|ыru* (Вульхувці), *g|azda daų |îsty* (Люта).

Gen. sing.: ob|ы b|ыla u gazdы chud|oba (Осой), *pryįšl|a do įedn|oho g|azdы* (Люта), *прийшли до того газды* (Стройно, Е. З. IV, 143), *та ци ланносьа стало ў сусьіди* (Стройно, Е. З. IV, 82).

Dat. sing. Лиш від цього відмінка зачинається хитання в закінченнях. В західніх частинах і частинно долами перебилося закінчення родове *ovy (-ovi)* а на Верховині та взагалі в говорах східніх зберіга[illegible]ься ще закінчення *-a* пнів *î: k|aže g|azdovy* (Люта, Раково, Осой), *k|aže sluh|ovy* (Заріча) — *газдові* (Луків, В. II, 72). На сході, як видно з примірів, зберігається закінчення пневе: *dav|aų od|ežu, postol|ы tom|u služ|î, što zaslužįų* (Бедевля), *služ|î plať|at na hûd šisťsot kor|on* (Терново), *i k|aže služ|î c|ars'komu* (Торун), *napys|aly tom|u g|az'dî, ob|ы nalad|yų hr|oší* (Торун), *i t|omu g|ažd'î skaz|aų tak* (В. Студений). Крім цього записав Верхратський і Гнатюк: *а она повіла газды собі* (Пузняковці, В. I, 135), *пôде ід владыцы* (тамже, В. I, 144), *та ўбрешуть ньа газды* (Стройно, Е. З. III, 152), *придаў своему газды* (Дусино, Е. З. IV, 145), *газды* (Збійне, В. II, 72).

Acc. sing. зберігає давне закінчення пневе і кінчиться на *-u: don'k|u daų za sluh|u, vûn nahovor|yų Č|oŋki* (Бедевля), *a st|arosta sôb|î kl|yče dr|užbu* (Вульхувці), *svaĺbov|oho st|arostu s|am zaklyk|aįe* (Вульхувці), *teźy k|uty g|azdu įî pryį|aų* (Люта).

Voc. sing. має також закінчення пневе *-o: id|y tы, J|uro, služ|yty* (Горінчово), *g|azdo, puščˇ|aį!* (Раково), *но газдо, не буде бôльше п|уджати* (Пузняковці, В. Зн. I, 136).

Instr. sing. В цім відмінку видимо ще сильнішу перевагу закінчення чоловічого роду над закінченням пневим, ніж це було в dat. sing. Закінчення пневе *-oų* переважає на сході, а закінчення родове *-om* панючим є на заході а не рідке і на сході.

-oų: *із своїім газдоў* (Лучки, В. I, 133), *все сьа вадила іс своїім газдоў* (Позняковці, В. I, 133).

-om: *і с каждим газдом прийшов його пес* (Вучково), *služyų sl|užbu, i s svoįim sluh|om* (Теребля), *за помершим газдом* (В. Шарл, В. I, 156), *і вони поміняли с тим газдом кози за воли* (Строїно, Е. З. IV, 142).

Loc. sing. має такі закінчення як і dat. sing.: на сході пневе *-i*, на заході родове *-ovy (-ovi)*.

Такі самі хитання між закінченнями пневими та родовими помічаємо і в множині.

Nom. plur. має закінчення *-ы*, що є спільне для обох деклінацій. Родове закінчення підчеркується однак сильніше за-

кінченням *-ove* з давніх *-ŭ* пнів: *газдове* (Збійне, В. II, 74). Воно впрочім відоме на цілій області південно-карпатській.

Gen. plur. на сході зберігає старе пневе закінчення: *u n/aǯych sos'/îd* (Нересниця), на заході появляються зате закінчення родові *-iv, -och: от слугів* (Задне, Е. З. IV, 164), *газдів* (Чертіжне, В. II, 74), *од наших газдох* (Уяк, В. II, 73).

Dat. plur. побіч закінчення *-am* рідше давнє родове чоловіче *-ûm, -îm: tym sluh/ûm* (Теребля), *газдім* (Кечківці).

Acc. plur. хитається між nom. a gen., подібно, як було при інших іменниках роду чоловічого.

Instr. pl. має все закінчення *-amy: g/azdamy, sluh/amy.*

Loc. plur. кінчиться передовсім на *-ach*, але на заході на *-och.*

В Мараморощі стрічаємо однак і противне явище, де почуття формально-пневе сильніше, як родове. Там бо імена власні *Petro, Aleksander* перейшли в однині в декотрих відмінках до *-a* пнів. Це могло статися може під впливом таких імен як: *Mykula, Jura*, а ще правдоподібніше під впливом румунським, де імена власні часто кінчаться на *-a*.

Gen. sing. кінчиться у згаданім імені *Petr/o* на *-ы: id/u ʏыd Petr/ы* (Теребля). Так само і *acc. sing.* має закінчення пневе *-u: P/avel poskombot/aц Petr/u u piat/u* (Теребля).

Назва свята двох святих *Петра і Павла* дня 13. липня нов. стилю контамінується так, що уживається лиш *Petro* в множині: *u P/etrach* (Теребля) або і *P/etrîch* (Заріча), очевидно тут психологічно думається за двох.

Завваги до деклінації іменників роду чоловічого.

На основі приведених даних ми можемо констатувати, що процес затрати різниці деклінацій по пням у іменників роду чоловічого, котрий зачався ще в староруськім,[1] пішов так далеко, що під теперішню добу маємо дійсно лише два типи деклінаційні, основані на родовій приналежності а не на пневій. *Один* тип є деклінація іменників чоловічого роду, закінчених на твердий приголосний: *(pan)* а *другий* тип іменників, закінчених на м'який приголосний *(medvîď)*, йоту *(haj)* та почасти закінчених на *č, ž, š: rodyč, niž*, які можна навіть виділити в тип мішаний з перевагою твердих закінчень, бо по приголосних *ž, š* м'якости зовсім не чути, а по *č* лиш у малім ступні.

Правда, це з'єднання чотирьох різних деклінацій, розділених колись по пням *(-o* [*-jo*], *-ŭ, -i, -n)*, не сталося в такий

[1] А. И. Соболевскій: Лекціи по исторіи русскаго языка. Изд. 4. Москва 1907, стор. 170.

спосіб, щоби сліди їх зовсім щезли, противно вони впливали на себе взаїмно. Найбільше та найскорше це сталося між давніми *-о* та *-й* пнями,[1] та хоч іменників *-й* пнів було мало, все таки залишили значні сліди, а то майже в кожнім відмінку однини крім acc. та в nom., gen., loc. plur.

Найсильніше вплинули закінчення *-й* пнів на dat. sing. в закінченні *-ovy (-ovi)*, що нині є майже одиноким закінченням (за виїмкою Мараморощ, де зберігається ще старе закінчення *-о* пнів: *-и*) а також на gen. plur., де рефлекси старого закінчення *-*ovъ* > *-ів*, *-їв*, *-ів*, *-ів* є пануючими. В прочих відмінках маємо дублети, а то в gen. sing. побіч *-а* з *-о* пнів також *-и* з *-й* пнів, котре ограничене на іменники неживі, що означають матерію та поняття абстрактні.

У voc. sing. закінчення *-е* з *-о* пнів запанувало всюди за виїмкою іменників, що кінчаться на *-ok*, *-yk*, *-uk*, рідше на *-ak*, іноді і тих, що кінчаться на *-ch*, бо вони прибирають закінчення *-и* з давніх *-й* пнів: *sad|očku*, *k|onyku*, *pan'|uku*, *slym|aku*, *m|îchu* а рідко інші: *sv|atu*, що вже стрічається у Волинськім Літописі за Іпатіївським списком.[2]

В *loc. sing.* оп'ять стрічаємо дублети, а то закінчення старих *-о* пнів *-і: na d|ubî* та закінчення старих *-й* пнів *-и: v sad|u, na ver'ch|u*, а до того почалося сильне ділання закінчення dativ-y на *-ovy: u d'îl|ovy*.

В *nom. plur.* наступило пересунення закінчення з acc. plur. *-ы (>y)* на місці давнього закінчення nom. pl. *-і* з *-о* пнів, що лиш зберігається в лемківських говорах від Лабірця на захід а на сході придержується одинокого слова *vouk — vouсy*. Вплив *-й* пнів *-ove* ограничений лиш на особові іменники, особливо в західніх областях. Натомість зберігося закінчення *-е* у іменників на *-anyn: tur'|an|yn — tur'|ane*.

В *gen. plur.* запанувало майже без виїмку закінчення давніх *-й* пнів *-*ovъ* з його рефлексами: *-ів*, *-їв*, *-ів*, *-îв*.

В *dat. pl.* найсильніше зберігося давне закінчення *-о* пнів *-*otъ* у його рефлексах: *-im*, *-їm*, *-um*, *-ым*: *v|ol'îm*, *v|olїm*, *v|olûm*, *v|olым*, но вже починає втискатися нове закінчення *-am* від *-а* пнів.

В *acc. plur.* ще не зовсім перевеленний процес заміни давнього закінчення на закінчення gen. plur. при особових, бо говори східні та і долішні зберігають давній стан, то є закінчення acc. pl. *-ы*.

В *instr. plur.* перевагу взяло закінчення *-а* пнів *-amy*: *panamy* місто старого з *-о* пнів *-ы*, котре зрідка на Верховині ще держиться: *z v|olы*.

[1] Ibidem, стор. 170—174.

[2] А. И. Соболевскій: op. cit. стор. 172.

В *loc. plur.* закінчення *-och (v l/îsoch)* з давніх *-ŭ* пнів чим дальше на захід, тим більше витискає старе закінчення *-o* пнів *-ich (v Laz'ich)* а також заходить вже і закінчення *-a* пнів *-ach: na bar/anach.*

Старі закінчення в dat., instr. та loc. plur., зберігання старого закінчення acc. pl. при особових іменниках, а також іноді і старого закінчення в nom. plur. *(voųcy)* надають деклінації іменників роду чоловічого твердих основ характеру *архаїчного.* Засягання ділання в dat. loc. instr. plur. закінчень *-a* пнів не є ще таке сильне, но треба думати, що вплив літературної мови через школу зросте в цім напрямі сильніше, а літературна мова не признає архаїзмів у цих трьох відмінках.

Іменники давніх *-i* та *-n* пнів зійшлися в один тип м'яких основ, серед котрих перебилися закінчення давніх *-o* та *-u* пнів. Лиш в nom. plur. — деякі іменники не з давніх *-i* пнів мають закінчення *-e* передовсім на найдальших західніх частинах *(volare, rodiče, haitole).* Але іменник *lude* зберігає своє давне закінчення. Ще в двох відмінках помічається вплив давніх *-i* пнів, а то в gen. plur. та в instr. plur. В gen. plur. мають закінчення *-ei* лиш деякі іменники: *hisť, kin', hriš* та *lude* (а на заході ці, що мають в *nom. plur. -e: dritarei, rybarei)* а ті самі іменники мають і в instr. plur. закінчення *-ьmy: hisťmy* і т. д.

З іменників *-n* пнів лиш *den'* зберігає у малій частині говорів (Іршава —Севлюш) давне закінчення gen. sing. *-e (dne),* а по аналогії слідує і *ohen',* що належав до *-i* пнів.

Но м'які основи згаданих іменників давніх *-jo, -i, -n* пнів не зберіглися за виїмкою говорів гуцульських та деяких остатків в говорах Верховини Бережанської та Мараморошкої. Всі вони підпали виливові аналогії твердих основ в цих відмінках, де первісно була альтернація *o//e.* Нині маємо всюди майже dat. sing. *kon'ovy, pysar'iovy,* instr. sing.: *kon'om, pysar'iom.* Грамоти галицько-волинські 14.—15. століття ще вирізняють цю альтернацію, але і там вплив аналогії твердих слідний вже в dat. sing. по шип'ячих і *c*: **шлѧхтичови, тꙋбылцови.**[1] В той спосіб різниця між твердими а м'якими іменниками в деклінації була незначна. Ограничалася вона до м'якого *'a, 'u* в gen. sing., м'якого *'u* в dat. sing., у vocat. sing. зберіглася давня різниця, бо м'які мають все закінчення *-'u* а лиш іменники на *-ec'* мають *-če: kupče* а також loc. sing. зберігає, особливо на сході, своє давне закінчення: *-y* з *-i* побіч нового *'u* під впливом твердих: *na kon/y, v h/aj/y (haji).*

[1] В. Розов: Українські грамоти, Київ 1928, стор. 141 і Władysław Kuraszkiewicz: Gramoty halicko-wołyńskie XIV—XV wieku, Kraków 1934, стор. 108.

В множині лиш nom. і acc. plur. зберіг ще своє давнє закінчення *-i* з *ě: kon'î*, у прочих відмінках мають м'які іменники такі закінчення, як тверді. Лиш в loc. plur. місто трьох закінчень, як у твердих, маємо лиш два: *-och*, *-ach: na kon'och* і *na kon'ach*. Закінчення *-ich* з твердих основ є рідкою виїмкою.

Іменники, закінчені на шип'ячі, крім закінчення nom. acc. plur. на *-i: nožî*, *rodyčî* мають у всіх інших відмінках тверді закінчення.

Є це отже процес, що пішов дальше, як в говорах українських поза Карпатами та Гуцульщиною, бо у великій мірі вирівнав м'які основи з твердими, особливо по шип'ячих, подібно, як це є в західньо-слов'янських мовах а це в чесько-словацьких говорах.

Іменники жіночого роду.

Жіночі пні не виказують такої різноманітности в закінченнях поодиноких відмінків, як це було видно у іменників чолов. роду.[1] Коли бо ці останні були випливом змішання що найменше трьох типів деклінаційних, то жіночі зберігли цілковито тип давньої деклінації *-a*, *-ja* пнів а *-i*, *-ū*, *-r* пні збіглися за малими відхилами у другий новий тип м'якої приголосної деклінації.

Старі закінчення імен особових на *-ын'і* (< *yně*) щезли а прийняли закінчення в nom. sing. *-ын'а* по взорові *-ja* пнів: *bezd'îdk|ын'а*, *bohatk|ын'а*.

-a пні.

Однина.

Сюди належать жіночі іменники, закінчені на *-a*, на прим.: *r|ыba*, *ruk|a*, *m|ucha*, *sestr|a*, *bohatk|ын'a*.

Gen. sing. має без виїмку закінчення *-ы*, а де воно перейшло на передньо-середній звук, там має *-y*. По *k*, *h*, *ch*, *g*, може ы змінятися на *y (i)*, наколи ці послідні приголосні змінили свою артикуляцію і пересунули її більше вперед. Приміри в достаточнім числі уміщені на таблиці. Крім того: *kûn' pûš|oų do odnoįî babы* (Вульхувці), *žlérd'a iz verb|ы*, *kûl z l'|îskы* (Нересниця), *daly mu isty solon|upы* (Горінчово), *пиля стыиы* (В. Раковець, В. I, 146).

Dat. sing. кінчиться на *-i (î)* < *ě*, котре м'якчить попередній приголосний а також перед ним приголосні *k*, *h*, *ch* пере-

[1] То само зауважав Смаль-Стоцький відносно цілого простору української мови. Archiv f. sl. Phil. VIII-3, стор. 416.

ходять на *c*, *z*, *s*, то є зберігається праслов'янська друга паляталізація. Приміри, уміщені на таблиці, доповняю ще оцими: *žôn'î ne kaz/au̯* (Новоселиця), *пöшла д корчмі* (В. Раковець, В. I, 146), *іди ід стьіньі* (тамже) *прийшоў ід єднöй водьі* (Влагово, В. I, 149), *пише тот леґінь с катун ід дьіўцьі* (Стройно, Е. З. III, 90), *id bryc'c'î* (Страбичово), *ale d'îu̯c'î ne kaz/ala nyč* (тамже), *овöн каже своїй жоньі* (Пузняковці).

В західніх областях, пограничних з пословачченими говорами, стрічаємося з діланням аналогії закінчень чоловічих іменників в dat. sing. на жіночі *-a* пні. А то в деяких селах як, Корумлі, Валяшківцях місто *-i* находимо закінчення *-oi̯*, що повстало з *-ovi:*[1] *rukoi̯* (Валяшківці), но однак ще задержується там й закінчення *-i: skorî*.

Acc. sing. кінчиться все на *-u: ûn ne m/ai̯e ž/adnu rob/otu* (В. Анша), *star/a kl'/îpai̯e na d'/îu̯ku* (Вульхувці), *za š/utu koz/u* (Драгово), *кличу я гóлову* (Ільниця, В. I, 148), *ґаздá іспряг быў із волóм корóву орати* (Лучки В., В. I, 131). Прочі приміри на таблиці.

В наслідок редукції *-u* по двогубнім *u̯* з *v* маємо від іменника *holov/a* часто форму *h/olou̯*.

Vocat. sing. кінчиться на *-o: pr/ošu vas l'/uba m/oi̯a m/amko* (Вульхувці), *моя люба принцезно* (Пузняковці, В. I, 142-3), *моя люба Тисо* (тамже, I, 143), *та задармо будеш говорити, жоно* (Дусино, Е. З. IV, 144), *ми ходиме, бабо, по твою дьівку сватати* (Голятин, Е. З. III, 19). Дальші приміри на таблиці.

Instr. sing. Відмінок цей вельми займаючий не лише з боку історичного, але і з боку язикової географії. Тверді *-a* пні мають закінчення *-ou̯*,[2] а на заході місто того появляється

---

[1] Про це диви § 27 в моїй студії: Говір села Валашковець, був. Земпл. жупи — Записки Наук. тов. ім. Шевченка, т. 99, стор. 350.

[2] Форма ця нині характеризує говори західньо-подільські та галицькі наддністрянські (Грунський-Ковальов: Історія форм, op. cit. стор. 96, Ганцов: Діялектологічна класифікація українських говорів, op. cit., стор. 41, Михальчук, op. cit. стор. 511-512) а в найближчім сусідстві говори північно-карпатські, бойківські (Rabicj, op. cit. стор. 26). Вона відома також і другим слов'янським мовам, а то находимо її в говорах середньо-словацьких (Važný: Nářečí slovenská, op. cit. стор. 221, 267), в говорах чеських (Trávníček: Historická mluvnice československá, op. cit. стор. 312), і була відома в старині також і мові сербохорватській (Грунський-Ковальов, op. cit. стор. 97).

Грунський-Ковальов на основі недостатку історичних доказів уважають ці форми за вплив сусідніх мов чесько-словацької, польської а може і сербо-хорватської. Но зазначити треба, що від чесько-словацької мови відмежовують їх форми лемківські на *-от*. Но це не виключає, що в давнині і на лемківській області були відомі форми на *-ou̯*. Питання це в новіших часах розбирав проф. van Wijk на сторінках Slavi-ї II, 11—15. Він пояснює це закінчення фонетичною дорогою через уподібнення *i̯* до *u*, як це маємо й в закінченнях дієслів III. кл. (Лескінової). Це пояснення най-

форма *-от*. Приміри на таблиці доповню ще новими: *b|aiut u česn|ok ihl|oų* (В. Апша), *st|aršyį brat pûš|ėų na pr|avo, sered|uščyį ser|ėdn'ėų dor|ohėų* (Бушгин), *z dr|uhoho b|oku s'a pust|ynat pyl|ėų* (Нанково), *zvač id|e dn'om pered sv|ad'bėų* (Вульхувці), *газдá пушоў косити с челéдúноў* (Росішка, В. I, 127), *забуў тоў кісткоў осллчоў* (Голятин, Е. З. III, 20), *вернýў ся я тамка за головóў* (Ілыпиця, В. I, 148), *пуд стріхоў* (Дунковиця, В. I, 146), *ударит лывоў рукоў уд себе* (Пузняковці, В. I, 140), *закладкоў зáклаў ямy* (тамже, В. I, 136), *iš|oų hor|î do n|eba drab|upoų, z tuk|oų* (Суха), *z noh|oų zatoptaų* (Суків), *pîd Čîčvôų* (Р. Поруба), *za toų dr|ahoų, što b|udeš rob|yti s t|oų hoł|ovoų* (Вішавка), *za dr|ahoų, zo ž|enoų* (Шарбів). Дальші приміри наводжу за Верхратським (II, 76): *такоў прекрасноў дорогоў* (Бодружал), *дывкоў, водоў* (Дрічна), *драгоў, чапкоў, бабоў* (Чертіжне), *рукоў, лопаткоў* (Збійне).

Навів я більше приміріи з сіл близьких себе з цієї причини, щоби показати на факти, котрі находятьси в пригранпчній лінії з другою формою, а то на *-от*,[1] що правдоподібно є рефлексом форми на *-ǫ*, а її нині находимо в польських говорах на пограниччі лемківським: *z|a tom dr|ahom* (Нискурівці), *z|a tom dr|aškom* (Брусниця), *za skl'|enom h|orom, z|a tom dr|ahom it'i* (Вальків), *š|yįu z |ihłom* (Лавринів), *idu d|otom z|a tom dr|ahom* (Кобильниця, Рус. Воля), *prych|od'at is pel'|înkom i chl'|îbom, z|a tom t|aųkom, za tom drahom* (Біловежа), *t|eła |ide s kor|ovom* (Київ), *za hran'|icom* (Обручне), *za sedemdes'atom jednom kraj|inom* (Орябина), *s tom biłom rukom* (Завадка). -- Дальші приміри з північних областей наводжу за Верхратським (II, 76): *руком, рыбом, солонином* (Цінелка), *за быстром водом* (Уяк), *зос пушком* (Лукін), *коровом, кочергом* (Бехерів), *женом, ямом* (Кружльова), *рыбом* (В. Свидник).

Границя цього явища іде від горішнього Лабірця долиною

більше правдоподібне, но не можна ассиміляцію *į* до *u* тісно зв'язувати в говорах карпатських з таким же явищем у формах часу теперішнього: *daju > daųu - dam*, бо це послідне явище ограничене лиш на говори бойківські а вже і в наших південно-карпатських говорах воно ограничене до области між Лабірцем а Боржавою.

[1] З огляду на це, що ця форма відома також і в говорах східньо-словацьких, проф. Трávníček уважав її за полонізм (Fr. Trávníček: Historická mluvnice československá, op. cit. стор. 312, § 297, 4). За полонізм уважає цю форму також і Z. Stieber у своїй праці: Wpływ polski i słowacki na gwary Łemków. Sprawozdania Polskiej Akademji Umiejętności. Tom XLI (1936) пг 2, стор. 49. Шахматов однак добачав в цім вплив закінчення чоловічого роду (Краткій очеркъ исторіи малорусскаго (украинскаго) языка, op. cit. стор. 701.) Давніше уважав цю форму Ст. Смаль-Стоцький за вплив аналогії чоловічих пнів, як то є часто і в gen. plur. (Archiv f. sl. Phil. VIII-3, стор. 420). — Но в цім згоди нема, бо форми чоловічі gen. plur. на *-iv* поширеш на цілім українськім просторі.

ріки Ондави а від В. Свидника іде її притоком до гори через села Капішову, Кружльову, Вапенік. На захід від цієї лінії є закінчення *-от* а на схід *-оu̯*.

Закінчення *-u* появляється лиш на пограниччі з говорами словацькими *šыi̯u z ihlu* (Ременіни). Більше примірів занотовано при м'яких пнях.

Loc. sing., подібно як і dat. sing., кінчиться на *-i* (< *ě*), зі змінами в області консонантів *k*, *h*, *ch*, або іноді й без цих змін; друге закінчення *-oi̯* (з чолов. іменників) виступає не лиш в dat. sing., але й в loc. sing. Приміри достаточні на таблиці а крім того доповняю ще кількома: *po m/ôi̯ûi̯ d/umc'î* (Нанково), *u z/imî vod/a zam/erzne* (Драгово), *принесли на стöл когутá у пóливцьі* (В. Раковець, В. I, 147), *та як быў на горí* (Страбичово), *прийде у одинáдцятöй годúньі* (Позняковці, В. I, 142), *та там стоя́ў у я́мі* (тамже).

Множина.

Nom. plur. кінчиться на *-ы*, а де воно переходить на звук більше передній або зовсім передній, там кінчиться на *-y*, *-i* а також по *k*, *h*, *ch* *-y* або й *-i*, відповідно до того, в якім ступні *k*, *h*, *ch* пересунули свою артикуляцію: *r/ыbы* (Дубове, Ужок), *ż/опы* (В. Верецькі), *kor/ovы* (Орябина), *r/ukы* (Имстичово, Валяшківці, Блажів), *r/yby* (Банске), *č/yžmy* (Коритняне), *ž'/êbyᵉ* (Рахово), *m/uchi* (Убля), *rûk'i* (Буковець Бер.), *d'vî kor/ovi* (Завадка), *soldzi* (Шом).

Gen. plur. або не має ніякого закінчення, т. є рівний пневі, або принимає закінчення чоловічої деклінації *-iv* (*-iu̯*), *-och* а на Гуцульщині *-yi̯*.

Gen. plur. без закінчення находимо передовсім в околицях з рефлексом старого закритого *o* > *u*, почасти також *ü*, значить в говорах долішніх східніх; при збігу приголосних всувається *o*. В околицях під Бескідом, де рефлексом старого *o* в закр. складах є *i*, переважає закінчення *-iu̯* а за Попрадом *-ыu̯*. Не брак також у долішніх східніх говорах й закінчення *-uu̯*, *-üu̯* а на кінець *-yi̯*: *tыch ruk*, *ž'ab* (Рус-Поляна), *kor/ou̯* (Рахово), *mn/oho vûl'och* (Терново), *n/ykai̯e*, *cy ne i̯/e knyž/ok* (Горінчово), *imyu̯ do ruk* (Изки), *сперед зöр* (В. Раковець, В. I, 146), *do druhych derž/au̯* (Дубровка), *rыb* (Дубове, Золотарьово), *ruk* (Имстичово), *žîn* (В. Верецькі), *ruk* (Буковець Бер.), *much* (Орлява), *sester* (Комаровці), *sîl*, *much* (Убля), *ruk* (Валяшківці, Блажів).

Закінчення *-iu̯*, *-üu̯*, *-uu̯*, *-ыu̯*: *sych ž'/êbîu̯*, *h/olovîu̯*, *s/estrîu̯*, *bab/îu̯* — побіч *kor/ou̯* (Рахово), *mn/oho osüu̯* (Зарічово), *bab/îv*, *ž/abîv*, але й *žab*, *ruk* (Буковець Жд.), *тай пйать козöў купіть* (Дусино,

Е. З. III, 213), *bab/iv*, *ž/abiv*, але *rыb* (Ужок), *m/uchüu̯* (Стройно), *tr/eba devi̯at' d/obüu̯* (Осой), *s/estrûu̯* (Ст. Стужиця), *od dvoch s/estrыu̯*, *od b/abыu̯*, але також *od k/orou̯*, *od bab* (Орябина), *пят сестрів* (Ціґелка, В. II, 76), *с штырьох каноныв* (Кремпахи). Сюди належить також і село Банске: *rybîu̯* та Завадка і околиця: *ž/abi̯ûu̯*, *b/abi̯ûu̯*, *žen'ûu̯* побіч *ruk*.

В долині ріки Рускови і на Гуцульщині находимо ще закінчення: *-yi̯* перепяте від іменників жіночих *-i* деклінації: *b/abyi̯*, *ž'/abyi̯* (Рус-Поляна) *k/osyi̯* (Кваси).

Вплив закінчення іменників чоловічих gen. plur. на іменники роду жін. в цім же відмінку відомий на значнім просторі українських говорів, передовсім в найближчих говорах бойківських (Угерці коло Ліска, І. Верхратський, Arch. f. sl. Phil. 25, стор. 420), в говорах долівських (Верхр.: Зап. т. ім. III. 35—36, стор. 66—67), в говорі батюків коло Львова (Верхр.: Говір батюків, Зб. Фил. Секції XV, Львів 1912, стор. 44), рідше в говорах гал. лемків (Верхр.: Говір гал. лем., op. cit. 120—122), в говорах гуцульських (Кобилянський, Укр. діял. збірник I, 50) а також в говорах подільських, волинських і в Холмщині.

На основі цього, що ця форма поширена також в мовах польській, чеській, думають Грунський-Ковальов, що ці послідні найбільше вплинули на укр. діялекти, хоч й не без того, щоб і в самій мові одночасно не відбувався процес впливу *-u* пнів (Грунський: op. cit. 115).

Но Stanislav (Liptovské nár., op. cit. 296—298) наводить богато примірів не лиш з говору ліптовського, але з мови долішньо-лужицької а також з говорів велико- та білоруських, так що цей процес іде паралельно, бож в цім процесі мусіли грати ролю іменники чол. роду на *-a*, як то зауважує Кобилянський (op. cit., стор. 50).

Закінчення *-yi̯* це вплив жін. *-i* пнів, відомий передовсім в говорах гуцульських по обох боках Карпат, його уживає часто також й Федькович. Ці форми уважає також і Ст. Смаль-Стоцький за форми аналогічні до *-i* пнів (op. cit., Archiv f. sl. Phil. VIII-3, 422—23).

Закінчення *-och* виступає лиш на пограниччі словацькім та взагалі в західніх говорах там, де і у чолов. іменників находимо *-och*. Верхратський наводить приміри з різних околиць західніх, але скорше як випадки одиничні: *із шатох* (Чертіжне, В. II, 76), *до сьвічкох* (Чірч), *він тілько гадкох зна* (Бехерів).

Находимо це закінчення на захід від Пряшева на лінії Шом - Ястреб: *tota posťîu̯ bыu̯a is čistыch i̯ihu̯och zo žыvыch a iz brыu̯och* (Ястреб).

Dat. plur. звучить правильно *-am*, а в говорах гуцульських *-êm*

наслідком перемін фонетичних. Таблиця наша подає достаточну скількість примірів.

Acc. plur. має закінчення рівне nom. plur.: *ne v/idîu̯ ты m/ôi̯î k/ozы* (навіть по неґації!) — (Драгово), *dva ptakы kraly hrušk/ы* (Буштин), *кум указáў циганинови пчолы на дýбі* (Страбичово, В. I, 128). Приміри дальші на таблиці.

Vocat. plur. рівний також першому, як показують приміри на таблиці.

Instr. plur. кінчиться майже без виїмки на *-amy (-ami): pr/yi̯de star/osta z besah/amy* (Вульхувці) *is sam/oťažnыmy saŋk/amy* (Горінчово) а більше на приведеній таблиці. Виїмку творять нечисленні приміри з пограниччя словацького а також на границі говорів лемацьких, де іноді стрічаємо закінчення дуальне *-oma: v/erh z/adn'ymy l/aboma* (Заріча), *muchoma* (Убля).

Loc. plur. має два закінчення *-ach* та *-och*, які також розділяються територіяльно. Перше закінчення обіймає так східню як і західню область: *na s/ochach, na hr'i̯adk/ach* (В. Студений), *pry d/obrыch ž/onach* (Нересниця, Золотарьово, Имстичово, Калник, Перечин, Орябина). Закінчення *-och*, переняте від іменників роду чоловічого, поширене побіч закінчення *-ach* лиш на західніх областях там, де те саме закінчення находимо і в gen. pl. — Верхратський виразно зазначує, що „loc. plur. має також правильне закінчення *-ах*: *рыбах, крупах* (Варадка), *блохах, по рурах* (Чертіжне), *по горах, по печарах* (Сулин) — op. cit. 76" що також зазначено на нашій таблиці, з чого видно, що найдальші на захід висунені області зберігають *-ach*. Но закінчення *-och* поширилося дуже і воно виступає в середніх західніх говорах а між Топлею і Лабірцем дуже поширене а навіть доходить до ріки Уга: *muchoch* (Убля), *u paru ch/ыžoch vod/a v/ыľala* (Колониця), *u̯ nov/ynkoch* (Острожниця), *na s/ankoch* (Пихні), *na r/ukoch, rano i̯a zač/ynam rob/otu o dv/och hod/ynoch, n/a tыch ch/ыžoch ne d/obrы d/achы* (Р. Поруба), *a /u tыch can'/istroch b/ыly kr/yškы* (Вальків), *po tыch d'/îroch* (Ортутова). Дальші приміри наводжу з Верхратського II, 76: *по грядох, по фурманкох, по свальбох* (Чертіжне), *у шматох* (Виш. Свидник), *по дудлох* (Кружльова), *по низших лабох* (Бодружал), *по рукох* (Курів), *по березох* (Церніна), *по млакох* (Тварожец), *по лукох, по загородох* (Ястреб), *в рукох* (Луків?), *на кулябох* (Снаків), *по вербох, по ялічкох, по вільхох* (Чірч).

-ja пні.

Жіночі *-ja* пні визначаються тим, що в nom. sing. *-ja* м'якчить попередні приголосні: *žemľa, dыn'a, hun'a, bur'i̯a*. Сюди належать також і ті, що перед *-ja* мають середньо піднебінні:

š, ž, č, šč, dž, dz': duša, chыža. При тім зауважити треба, що *š, ž* ствердли вже давно на цілій області південно-карпатській за виїмкою говорів гуцульських та ріки Рускови, а *č, šč* лиш частинно в східній області а по них очевидно затратило свою м'якість *a*. Також наслідком отвердіння *c* в суфіксі *-ic'a* в декотрих відмінках а передовсім в nom. sing. в говорах західніх іменники жіночі на *-ic'a* в деяких відмінках отверділи: *дыўка ў свого вӧтцьа йидиницья була* (Стройно, Е. З. III, 90), *йака паньійа* (тамже, Е. З. III, 39), *раз была єднá вдовиця* (Страбичово, В. I, 128), *свиня попозúрала на воўка* (Влагово, В. I, 149), *мурованіца* (Кремпах, В. II, 58), *сиваня* (Межилабірці, В. II, 58).

Gen. sing. кінчиться на: *-i (< ě)*, -ы, *-y*.

Закінчення *-i (î)* зі старого *-ě* панує загально так у східніх як й західніх говорах, де лиш зберігається м'якість пнів. Крім примірів, наведених в таблиці, приведу ще нові: *u̯bîc'/au̯ i̯em/u za tot/o mîch pšen/yc'î* (Бичків), *id/y ты mên'/î na molok/o do vôu̯č/yc'î* (Вульхувці), *vît t/ôi̯î k/ul'î* (Репінний), *do ch/ыžî* (В. Раковець), *зáшто жиды́ не йідять свиньі* (В. Раковець, В. I, 146), *землы тӧлько ни мáу* (Стройно, Е. З. III, XV), *тобим водицьі сьа напиў* (Голятин, Е. З. III, 20), *там дали меньí дванадцать міхӧв пшеницьі* (Ільниця, В. I, 148), *та дес роздобыли Кендерицьі* (Страбичово, В. I, 128), *пӧшли там тоты псы до єднойі пивнúцьі* (Позняковці, В. I, 141), *g/azda pîš/ou̯ do st/ai̯n'î* (Люта), *ona v/ыi̯šla do ch/yžî* (Раково), *d/ып'î* (Убля, Валяшківці), *gazd/yn'î* (Банске), *gazdып'î* (Блажів), *z/eml'î* (Шом).

Закінчення *-y* замічають так Верхратський як й Гнатюк в деяких селах східньої области по шип'ячих: *до єднóйі хыжи* (Дубрӧвка, В. I, 149), *пӧде в хльів без кóжи* (Дунковиця, В. I, 159), *овӧн долéтьіў до хащи* (В. Шард, В. I, 121), *с хижи вон* (Стройно, Е. З. III, XV). Це наслідок отвердіння шип'ячих *ž, š*.[1]

Закінчення -ы, то є так як тверді *a* пні, принимають іменники на західніх областях, починаючи від долини ріки Уга, з отверділими середньо-піднебінними *š, ž* та *č* (за Попрадом): *r/užy* (Убля), *ch/ыžы* (Р. Поруба), *d/ušы* (Блажів), *od tei̯ ch/ыžы* (Орябина).

Dat. sing. кінчиться на *-y* (<*i*), а по *ž, š* іноді й *č*, коли вони отверділи, кінчиться на: *i*, як у твердих: *id tûi̯ ch/ыžy* (В. Раковець), *ід вшыткой птици* (Дунковиця, В. I, 145), *потóм повйх го ід дыни* (Ільниця, В. I, 148), *воўк каже свинú* (Влагово, В. I, 150), *і прийшоў іт тьій царици* (Голятин, Е. З. III, 34), *і даў припечи царици льіву долоньу* (Стройно, Е. З. III, 90), *dau̯ star/ü ca-*

[1] Ст. Смаль-Стоцький на основі численних фактів закінчення м'яких *-'a* пнів в gen. sing. на *-y* уважає ці форми за аналогічні до твердих *-a* пнів.

r/ycy (Страбичово), *gazd/ыny* (Ужок, Ст. Стужиця), *burî* (Убля), Банске, Валяшківці, Блажів мають однак в dat. sing. м'яких *-a* пнів закінчення *-i*: *dыn'î* (Валяшківці), *gazdyn'î* (Банске, Блажів), *zemľî* (Блажів), котре м'якчить попередній приголосний. Воно отже по всій імовірності походить з твердих пнів, бо й по *š*, *ž* маємо в тих самих околицях таке саме закінчення: *ruži* (Убля), *chыžî* (Р. Порубка), *duší* (Блажів). Це *i* не є продовженням старого *i*, бо старе *i* в згаданих селах перейшло на передньосереднє *y*. Це *i* походить з *ě*, що замітив і Брох, зазначуючи вузькість цього звуку в селі Убля, а побіч того записав форму з давнім *i*: *duši*.

Acc. sing. кінчиться на *-'u*, а по *š*, *ž*, рідко й по *č*, *c*, на *-u*: *Ivanko pûš/ôu̯ i ch/ôťîu̯ vou̯č/yc'u strîľ/aty* (Вульхувці), *i̯ak /ukыsne, v/eržut u chľîbn/yc'u* (Горінчово), *тот воўк напáў єдну́ свиню́* (Влагово, В. I, 149), *цы видыў ты таку́ дыню* (Ільниця, В. I, 148), *та тоту грушу потрьйас* (Солочин, Е. З. IV, 33), *опустиў оту птицьу ўшитку* (Стройно, Е. З. III, 90), *при пути сіяли пшеницю* (Лучки В., В. I, 131), *та лем ся звáжиў у пивни́цю* (Пузняковці, В. I, 141), */uľîz hor/i na hr/ušu* (Буштино), *v/ыi̯šou̯ na /ulyc'u* (тамже), *u̯z'/au̯ p/alycu* (Звала), *pr/yvîz pšen'/ic'u* (Вальків), *p/îdu ž/aťi pšen'/ic'u* (Руска Воля), *sîi̯/eme pšen'/icu* (Ольшавиця).

Vocat. sing. кінчиться на *-e* а чим дальше на захід, тим частіше на *-o*. З приведеної таблиці видно ясно, куди ще зберіглося закінчення *-e*: Дубове: *z/emle!* в Золотарьові маємо *d/ыn'o* і *d/ыne!* в Имстичові: *d/uše!* в Розтоці: *h/une!* в В. Верецьках: *z/emle!*

Дальше вже від Крайні-Мартонки, Стройни находимо закінчення vocat. sing. на *-o*: *d/ыn'o* (Крайня-Мартонка), *d/ušo* (Стройно), *M/ar'i̯o* (Доманинці) і т. д. Дальші приміри на таблиці.

Instr. sing. Незвичайно уваги гідним є instr. sing. так, як це було й у чоловічих м'яких іменників з альтернацією *e* — *o*. Так само заховуються й жіночі *-ja* пні. Є околиці, в котрих зберігається давній стан, а є в більшості такі, де закінчення *-eu̯* під впливом аналогії до твердих *-a* пнів стало *-'ou̯*.

В instr. sing. *-ja* пнів маємо отже: 1) старше закінчення *-eu̯* іноді з звуженням на *-eu̯* (*-yu̯*), новіше на *-'ou̯* (*-ou̯*) по аналогії на тверді, 3) *-om* з чоловічої деклінації, як це було у твердих, 4) *-'u* також аналогічно до твердих *-a* пнів.

Закінчення *-eu̯*: *pšen/yceu̯*, *d/yᵉneu̯* (Рус-Поляна), *gazd/yneu̯* (Рахово), *horî v/ulyceu̯* (Нанково), *i̯a id/u do Boha za platn/êu̯* (В. Раковець), *st/ane zeml/eu̯*, *ud/aryu̯ z/ai̯ac'a p/alyceu̯* (Торун), *tam čolov/îk lež/yt pîd hr/ušeu̯* (В. Студений), *r/ospynka mežy pol/yceu̯ a st/ôu̯bôu̯* (тамже), *zamыk/ai̯ut i̯ûi̯ rot kol/odyceu̯* (Теребло), *zeml/eu̯* (Имстичово), *h/unêu̯* (Розтока), *p/otr'i̯ut t/ernycyu̯* (Заріча), *h/os'c'aťs'a*

g/azda z gazd/ynyu̯ (Осой), *пыском рыє, а гузи́цеў коріня тя́гне* (Іршава, В. I, 160), *як ўйти на не́бо за пшеницеў* (Ільниця, В. I, 148), *воўк із лиси́цеў топилися* (В. Шард, В. I, 154), *пуд гунеў* (В. Шард, В. I, 151), *за твойоў душеў* (Стройно, Е. З. III, 129), *йидноў жмениў дві тисьачі вибиў* (Голятин, Е. З. III, 20), *такі дорогі крами, шчо під тоў царицеў не йи у тій крайіньі* (Голятин, Е. З. III, 34), *перед хижеў* (тамже, Е. З. IV, 100), *занесли чоловіка із душеў* (Кушниця, Е. З. III, 81), *вийшли іс кичиниў вон* (Кушниця, Е. З. III, 136), *верже пасулю с пшеницеў* (Лучки, В. I, 164).

Так вичислені села з закінченням старшим *-eu̯* займають простір від сходу аж майже під Латорицю. Але й на цій області видко вже хитання, вплив аналогії твердих пнів. Так в Рускові, Дубовім, Торуні, Золотарьові, Стройні, Крайні-Мартонці а навіть в Имстичові та В. Верецьках находимо й закінчення на *-ou̯*: *ys sv/oi̯ou̯ komp/aniou̯* (Рус-Кривий), *zemn'/ou̯* (Рускова), *pîd Pop/aďôu̯* (Син. Поляна), *mîr'i̯ai̯ut zemľ/ôu̯* (Дубове), *u kot/el k/upkôu̯, gel/etôu̯ i kon/ôu̯c'ôu̯* (Синевир), *korыta robľat tesl/yc'ôu̯* (Нанково), *zemľ/ôu̯ prykr/ыu̯* (Н. Бистрий), *d/ыn'ôu̯* (Золотарьово), *dušôu̯* (Имстичово) а у В. Верецьких побіч *zemlêu̯* також *vî(u̯)c'/ôu̯*, в Торуні: *yz d/ыn'ôu̯* і *d/ыneu̯, gazd/ыn'ôu̯* і *gazd/ыneu̯*, у В. Студенім: *pîd š/yi̯ôu̯*.

Дальше на захід аж до ріки Ондави находимо всюди закінчення *-ou̯*: *лежаў пуд гру́шоў* (Страбичово, В. I, 130), *nad k'ern/yc'ôu̯ lehla* (тамже), *верже хміль або пасулю с пшеницеў (!)* або *киндирицьоў* (Лучки, В. I, 164), *пöд хыжоў* (Пузняковці, В. I, 136), *nad Latoryc'ôu̯* (Купиновці), *is t/ou̯ gazd/ыn'ôu̯* (Ужок), *is p/an'ôu̯* (Пудгородя), *d/ыn'ôu̯* (Валяшківці), *ch/ыžou̯* (Р. Поруба).

Від Ондави починаючи, а то від Пискурівець, так як й при твердих, находимо всюди закінчення *-om*: *za z/emľom* (Пискурівці), *z/a tom z/emľom* (Рімне), *dołom T/opľom* (Ортутова), *i̯a to zmîšam zo z/emľom* (Київ), *d/ušom, gazd/ыn'om* (Блажів), *d/obrom dыn'om* (Орябина), *z d/obrom gazd/yn'om* (Завадка). Дальші приміри у Верхратського (II, 76): *пшеньіцьом* (Ціґелка), *зо земльом* (Кечківці), *паньом* (В. Свидник), *під чорном земльом* (Вапенік).

Закінчення *-'u*, як й при твердих, зустрічається лиш на пограниччі словацькім: *z/a tom z/emľu* (Рафаївці), *d/yn'u* (Банске), *z/emľu* (Шом), що треба уважати як вплив словацький.

Loc. sing. кінчиться, як в dat., на *-y* по отверділих *š, ž, č -i*, як це було у dat., а дальше на заході *-i*, як аналогія твердих пнів: *ne spyt u ch/yžy* (В. Апша), *s'at/ыi̯ Hryh/oryi̯ chod/yu̯ po zeml/y* (Изки), *koi̯ ûn h/olыi̯ ch/odyt po /ulycy* (Буштин), *u torh/ovycy* (Бедевля), *u Bedeu̯ly* (Нересниця), *по зе́мли ходити* (В. Раковець, В.

I, 146), *айбо в свини у шийі єсть моцота* (Влагово, В. I, 150), *на хащі ўросло* (Дунковиця, В. I, 159), *зальляў в хыжи огинь* (Дунковиця, В. I, 145), *na l/avycy* (Страбичово), *a pan'îi̯a u ch/yžy šyla* (тамже), *у півни́ци* (Лучки В., В. I, 133), *як ґаздá буде в хыжи* (Пузняковці, В. I, 136), *na zeml/y* (В. Верецькі), *u̯ д/ыпу* (Медведьовці), *na ruži* (Убля), *na ch/ыži* (Р. Поруба), *na d/uši* (Блажів), *pri dobrыi̯ dыn'î* (Орябина), *na dobr'i̯ûi̯ gazdyn'î* (Завадка).

Іменники, закінчені на *-i̯a*, в loc. мають *-i̯i*: *у шийі* (Влагово, В. I, 150).

Множина.

Nom. plur. кінчиться, як й в gen. sing. на: 1) *-i (< ě)*, 2) по отверділих *ž, š, č, c* на ы.

Закінчення *-i (î) (< ě)*: Приміри, як на таблиці, крім цього ще доповняю: *b/ыly naklad/enî kop/yc'î* (Страбичово), *а вöвцы пöшли в тот садок пасти* (тамже, В. I, 128), *try nedîľî* (Коритняне), *айбо там пйаницы увідыли Петра* (Страбичово, Е. З. III, 66), *і груші ў половины ўпали з дерева* (Солочин, Е. З. IV, 33), *gazd/ып'î* (Ужок), *d/obrы d/ып'î* (Орябина), *d'vî dobry gazdyn'î* (Завадка).

По *ž, š, č (c) -ы*: *r/užy* (Убля), *ch/ыžы* (Р. Поруба, Орябина), *d/ušы* (Блажів).

Gen. plur., подібно, як у твердих: 1) не має ніякого закінчення, 2) або чоловіче на *-iu̯, -üu̯*, 3) *-och*.

Без закінчення, т. є. рівний пневі, є в дійсності пануючим не лиш у східній області, але на великій часті західньої области. М'які пні під цим оглядом є більше консервативні, як тверді, котрі піднали скорше впливові чолов. деклінації. Крім примірів на таблиці наводжу ще: *d/uže na n'/îm bыlo mn/oho hruš* (Торун), *d'îľa vdov/yc'* (Терново), *yz ovêc'* (Горінчово), *на што я только душ погубиў* (Страбичово, В. I, 130), *купи́ў за ґрейцарь пак черешень* (Лучки В., В. I, 131), *у мени ни йи гусель* (Стройно, Е. З. III, 66). Тут очевидно треба звернути увагу на втручення *e* перед м'яким приголосним.

Закінчення *-iu̯ (-üu̯)*: */uberît s'a von s kas/arn'îu̯* (Теребля), *d/ušüu̯* (Стройно). Зате в західніх областях вони частіші: *dušîu̯, gazdыn'îu̯* (Блажів), *dыn'îu̯*, але й *dыn'* (Орябина).

Закінчення *-och*, як при твердих, лиш на пограниччі словацькім, під впливом словацьким: *dыn'och* (Убля), *gazdыn'och* (Банске), *zemľoch* (Шом).

Dat. plur. кінчиться в більшості на *-am*: *obîd vdov/yc'am* (Теребло), або як то показують приведені приміри на таблиці. Но крім цього помічаємо в західніх областях вплив чоловічої деклінації з закінченням на *-om, -um*: *b/ur'om, r/užom* (Убля), *d/ып'ûm* (Валяшківці), *z/emľom* (Шом).

	Рус-Кривий	Рахів	Золотарьово	В. Верецькі	Буковець Жд.	Орябина	Имстичово
			S i n g u l a r i s				
N	dyᵉn'-a	gazdyᵉn'-ê	dыn'-a	zêmľ-a	hun'-a	dыn'-a	duš-a
G	-î	-î	-î	-î	-î	-î	-î
D	-î	-yᵉ	-y	-y	-y	-î	-y
A	-u	-u	-u	-u	-u	-u	-u
V	-e	-e	-o (-e)	-e	-o	-o	-e
I	-eu̯	-eu̯	-êu̯ (yu̯)	-eu̯[1]	-ôu̯	-om	-ôu̯
L	-y	-yᵉ	-y	-y	-y	-i	-y
			P l u r a l i s				
N	dyᵉn'-î	gazdyᵉn'-î	dыn'-î	zêmľ-î	hun'-ì	dыn'-î	duš-î
G	dyᵉn'	gazdyᵉn'	dыn'	zemêľ	hun'	dыn' (-îu̯)	duš[2]
D	-am	-êm	-am	-am	-am	-am	-am
A	-î	-î	-î	-î	-î	-î	-î
V	-î	-î	-î	-î	-î	-î	-î
I	-amy	-êmyᵉ	-amy	-amy	-amy	-amy	-amy
L	-ach	-êch	-ach	-ach	-ach	-ach	-ach

[1] vîu̯c'ôu̯. — [2] duš-üu̯ (Стройно). [3] М'які приголосні перед голосними *e*, *y* тверднуть.

Acc. plur. є рівний nom. pl. і кінчиться на *-i* (< *ě*) або на -ы по отверділім *š, ž, č: /ûc'î moryt* (В. Апша), *Boh plat/yť za pi̯/atnyc'î* (В. Раковець), *якый ся з мене пöп убраў, абых я свйны сповідаў* (Влагово, В. I, 150), *через дві душі* (Страбичово, В. I, 130), *я збирáў черешны* (Лучки, В. I, 132). Подібно, як це було при gen. sing., записав Верхратський випадки отвердіння цього закінчення: *пóпуд межи ходить без одежи* (Імстичево, В. I, 160).

Закінчення *-ы: r/užv* (Убля, Брох), *ch/ыžы* (Р. Поруба), *d/ušы* (Блажів).

Vocat. plur. рівний nom. pl., як видно із примірів на таблиці.

Instr. plur. має закінчення правильне *-ату (-ami): та пöшли мы з вöвцями* (Ільниця, В. I, 149), *за черешнями* (Лучки В., В. I, 132). Прочі приміри на таблиці.

Крім того на західніх областях, починаючи від Уга, находимо, як це було й при твердих, закінчення дуальне — *-ота: bur'oma, ružoma* (Убля), *d/ып'oma* (Валяшківці). Рідше це явище на сході: *išl/y ch/ašč/oma* (Торун).

Loc. plur. кінчиться на *-ach* та в західніх областях також на *-och*, як це було й при твердих пнях. Приміри на таблиці.

Замітне однак, що й в східніх околицях находимо вплив деклінації чоловічої в 7. відмінку м'яких пнів — а то закінчення *-ich* та *-och*. Це явище зустрічав я лиш в Синевирі: *chud/obu pusk/au̯ us'/udы po polon/ynach, po chaščîch, u Polščoch.*

Жіночі -i, -ū, -r пні.

Давні *-i, -u, -r* жіночі пні сплили нині через подібність многих відмінків в давнині в один деклінаційний тип, який виказує не лиш зберігання у многих відмінках своєї старовини, но в деяких відмінках, передовсім множини, вплив нового типу деклінації жіночих *-a* пнів. З цих трьох давніх жіночих деклінацій збереглася найчистіше ще давня деклінація *-i* пнів а прочі зрівналися з нею. Ми будемо переходити всі три давні деклінації за собою.

Однина -i пнів.

З деклінації жіночих *-i* пнів маємо приміри на деклінаційній таблиці по більшій часті з м'яким приголосним а також на середньо-піднебінний *š, č: hôrsť, časť, kûsť, тыš, hovuz, пыč — чорнобыль — была єдна чорнобыль* (Ильниця, В. I, 148).

Gen., dat. i loc. sing. мав однакове закінчення *-i* і це закінчення зберігається й нині. Закінчення *-i*, відповідно до рефлексів його в нинішніх говорах південно-карпатських, звучить або як *y* або

як *і* іноді[1] межи *у* — *і* (*у*ⁱ) а по *ž*, *š*, *č* в деяких західніх говірках пересувається ця артикуляція до ы.

Gen. sing. Крім примірів на таблиці наведу ще отсі: *ide vыd sve/sty* (Нересниця), *kolo pi̯/asty* (Теребло), *vыd š/arkany id/y my pry-nes/y* (Вульхувці), *обысьтеся вступили іс перши* (В. Раковець, В. I, 146), *pon'/îs s/oly* (Ренінний), *насыпали му грани* (Дунковиця, В. I, 145), *ай помалу сьа усуни іс пут постилы* (Строїно, Е. З. III, 153), *із самойі міди* (Позняковці, В. I, 140), *положиў мáло масти* (тамже, В. I, 142 і 140), *voš* — *u̯ušy* (Убля), *пыč* — *n/očы*, *тыš* — *od toi̯ тыšы* (Орябина).

Dat. sing. Приміри достаточні на таблиці. В Ублі однак є різниця між gen. а dat. й loc. sing. відносно іменника *voš*. Коли в gen. *і* по *š* перейшло на ы, то в dat. loc. остає як *і*.

Loc. sing. До примірів, приведених на таблиці, долучаю ще: *в óсени* (Лучки В., В. I, 174), *воду з відрá ýллють по чéляди* (тамже, В. I, 166), *у ночи* (Пузняковці, В. I, 136), *и поčу* (Люта), *pri d/ou̯hoi̯ n/očы* (Орябина). У Блажові, де по *š* треба би чекати ы, маємо *і*: *тыšî*. Верхратський (op. cit. II, 78) замічує лиш місто *мыш* — *мыша* (місто *миш* уживають декуди *мыша*).

Acc. sing. все рівний nom. pl., як видно із примірів, приведених на таблиці.

Vocat. sing. майже не уживаний. В Имстичові занотовано *časte*. Це скорше по аналогії м'яких *-а* пнів. Верхратський (I. 67) наводить без подання місця vocat. від *кусть (кöсть, кість)* — *кости*, а при *мыш* в західніх областях *мышо* від *мыша* (II, 78), але від *гусь* — *гуси* (без подання місця II, 77).

Instr. sing. вирівнюється своїми закінченнями деклінації *-ja* пнів. Бо й тут маємо закінчення: *-eu̯* (*êu̯*), *-'ou̯*, *-om*, *-u*. Закінчення *-eu̯* зберігається в говорах гуцульських: *moi̯eu̯ myšeu̯* (Рахово). Закінчення *-eu̯* (*êu̯*) зберігається передовсім в околиці Имстичева та під Бескідами б. ж. Береж. і Марамор., хоч й там друге закінчення *-'ou̯* появляється як дублет: *č'/astêu̯* а також *č /as'ťôu̯* (Имстичово), *dai̯ut i̯üu̯ chľîba ys s/olyu̯* (Осой), *та злоў смертиў погине* (Ільниця, В. I, 147), але також: *обы злоў смертьоў погынули* (тамже, В. I, 147), *та ульіз я горі тоў чорно-бы́леў на небо* (Ільниця, В. I, 148), *а грянь сапнула із пéтека поломениў* (Дунковиця, В. I, 146), *за злóдїя, што нýчеў заломи́ўся до хыжи* (Дубрёвка, В. I, 149), *časteu̯*, *horsteu̯*, но також *hors'c'ôu̯*, *z'ľîs'c'ôu̯*, *тыšeu̯* (В. Верецькі).

Закінчення *-'ou̯*: *h/ôrs'ťôu̯*, *m/ыšôu̯* (Золотарьово), *i̯akô/u̯ smêrťôu̯ choč umeraty* (Вульхувці), *za pi̯/as'c'ôu̯* (Терново, В. Студений), *s/üľôu̯* (Липецка Поляна), *is s/üľôu̯ /isty* (Воловий), *pi̯/as'c'ôu̯ ne*

---

[1] Грунський-Ковальов уважають це *і* за аналогію до твердих *-а* пнів, op. cit. 147.

h|üdno (Бистрий), *porost|e s|érs'c'ôu̯ v|ôu̯côu̯* (Горун), *n|üčôu̯* (Чума), *с честьоу ходити* (Лучки В., В. I, 167), *помастить єйі мастьов* (Позняковці, В. I, 142), *стóлик закрыли скартертьоу* (тамже, В. I, 140), *хожъу за своu̯оу смертьоу* (Стройно, Е. З. III, 41), *is tou̯ k'|îsťôu̯, m|ыšôu̯* (Ужок), *k|ûsťôu̯* (Убля, Валяшківці).

Закінчення *-om*, уживане лиш у говорах західніх, як при *-ja* пнях: *hov|uz'om, m|ыšom* (Блажів), *za d|ou̯hom n|očom* (Орябина), *z|a tom d|ou̯hom n'|ûč'om* (Завадка).

Закінчення *-u* з *ǫ* - в західніх частях пограничних з говорами словацькими: *m|yšu* (Банске), *k|osťu* (Шом). — Іншого походження є закінчення *-u* в говорах гуцульських, а також й в Мараморощі, яке одиноко я чув у слові: *nîču*. Це нова форма instr. s. f. бувших ж. *-i* пнів, відома передовсім говорам українським.[1]

Множина.

Nom. acc. plur. кінчиться на *-y*, *-i*, *-ы*, так як gen. dat. loc. sing.: *kosty*, *noči*, *noči*, *nočы*.

Gen. plur. кінчиться на: 1. *-yi̯*, 2. *-ei̯*, 3. *-iu̯ (-üu̯, -ыu̯)*, 4. *-och*. Найбільше поширеним закінченням є *-yi̯*, но *i̯* відпадає часто і ми чуємо лиш *y: h|osty, ты|šy* (Золотарьово), *časty* (Имстичево), *гусúй* (Страбичово, В. I, 67), *костий* (В. I, 67, без подання місця), *k|osty* (Ужок).

Закінчення *-ei̯: moi̯y^ch myš|ei̯* (Рахово), *č'|asťei̯* (Медведьовці), *m|ыšei̯* (Ужок). Закінчення *-iu̯* (*-üu̯*, *-'uu̯*, *-ыu̯*). Аналогічно до жіночих *-a* пнів приймають в тих самих околицях також жіночі *-i* пні а навіть ще в більшій мірі, як *-a* пні.

Приміри приведені на таблиці доказують це ясно. Що більше, зазначити треба, що це закінчення на західніх областях поширене найбільше. На східніх областях зазначено лиш в Стройні: *č'astüu̯* а на західніх в Ублі: *kostiu̯*, Банскім: *m|yšiu̯*, Блажів: *hov|uziu̯*, *m|ыšiu̯*, Завадка: *d|ovlych n|oč'ûu̯*, Орябина: *n|očыu̯*.[2]

Закінчення *-och* рідке. Стрічаємо його лиш на пограниччі словацькім: *k|ûsťoch* (Валяшківці), *до сыньох* (Луків, В. II, 77).

Маємо ще один примір з Ублі без закінчення, аналогічно до *-a* пнів: *vuš* (від *voš*).

Dat. plur. кінчиться правильно на *-am*, лиш в деяких поодиноких випадках на *-om*. Примірів на перше закінчення находимо достаточне число на таблиці. Для другого закінчення *-om* находимо приміри лиш в іменниках: *husy*, *kury*, *dveri: h|us'om chrapľačka* (Нересниця) а також *isty k|ur'iom daty* (Теребло);

[1] Груньский-Ковальов: op. cit. 149.

[2] Груньский-Ковалов зазначує такі ж закінчення в говорах подільських, op. cit. 159.

у Верхратського: *обых я гу́сьом гуў* (Влагово, В. I, 150), *дверьом* (Малий Луг), також приводить форму: *костьом* побіч *костям*, но не подає місця.

Instr. plur. кінчиться на *-amy (-ami)* рідше на *-(ь)my*. Перше закінчення повстало дорогою вирівнання до *-а* пнів, при чім замітна відсутність закінчення дуального *-ota*, принаймснше не було воно запримічене. Приміри на це закінчення находимо на приведеній таблиці. В кількох випадках запотовуемо давне закінчення *-і* деклінації *-my (-mi)* з *-ьmi: pôd dvêr'm|y* (Вульхувці), *žêrd'm|y v|oi̯y|t s'a plût* (Горінчово), *s'îťm|y perehor|oďat v|ôdu* (Крива), *m|ыšmy* (Золотарьово), *k|üsťmi* (Валяшківці), Верхратський приводить ще: *кустьми* (II, 67) без подання місця, *дверьми* (Мал. Луг), *дверьми* і *дверями* (Позняковці, В. I, 68), *гусьми* (II, 77) без подання місця.

Loc. plur. кінчиться на *-ach*, *-och*, як це було при *-а* пнях. Перше закінчення займає простір східньої і найдальше західньої области, друга середньо-західню область, но не брак його й в областях східніх. Там однак воно ограничене мабуть до деяких іменників.

Приміри для обох закінчень находимо на таблиці (232). На закінчення *-och* в східній області маємо кілька примірів того самого іменника *сьіни* (*sîny*): *у сьіньох* (Пузняковці, В. I, 136), *и s'|în'och met|ala na s|ebe chrest* (Страбичово). Те саме у Вел. Студенім, *kol|odyc'a na dvêr'ioch* (Гербло). Більше ще примірів находимо у Верхратського для західніх областей: *в тамтых рубаньох* (Снаків, В. II, 77), *на грудьох* (Бехерів, В. II, 77), а також у Гнатюка: *а то імило сьцьати ў сьіньох* (Стройно, Е. З. III, 129), *на царьських дверьох* (Дусино, Е. З. 232), *пан стоит у дверьйох* (Кушниця, Е. З. IV, 116).

-ū пні.

З давніх *-ŭ* пнів зберігаються іменники: *c|er'koų*, *kroų*, *kurahoų*, *ľuboų*, *r|ed'koų*, *br|yloų*, *st|anoų*, *k|onoų*, *b|ukoų*, *m|orkoų*, *br|ukoų*, *dr|atoų*, *kol|otoų*, *|užoų*, *kr|okoų*, *pod|ošoų*. Сюди належить і назва села *Rokosoų* і *|ad'oų* (з мадярського *ágyú* = *гармата*).

Ці архаїчні форми відомі передовсім в говорах карпатських, у прочих говорах перейшли до категорії *-а* пнів.[1]

Декотрі з них уживаються з основою на *-а: konva* (Нанково), *britva*, *bukva*, *kr'ûkva* (Завадка). Іменник *tykva* записаний лиш з основою на *-а*.

В деклінації ці іменники в деяких відмінках, а це в gen. sing.,

[1] Грунський-Ковальов: op. cit. 168.

в gen. plur. а іноді в loc. plur. зрівнялися з новим типом жіночої *-i* деклінації.

Gen. sing. має закінчення найчастіше *-y*, *-i*, так як в dat. sing. Деякі околиці зберігають давнє закінчення *-e*, а це головно в околиці Иршави-Білки а також в Мараморощі.

На примірах, поданих на таблиці, можемо о тім як найліпше пересвідчитися: *s tôi̯î aďovy strîľ/au̯* (Теребля), *do c/er'k'ivy na službu* (тамже), *dr/užba ber/e za sered/ynu kurahv/y* (Вульхувці). Додам ще слідуючі: *накой люде ýйдуть із церкви* (В. Шард, В. I, 151), *як пöп станув на Великдень пила церкви* (Пузняковці, В. I, 134), *kolo kol/otvi* (Церніна), *do c/erkvi* (Завадка). Варіяції *y —i* походять від різних рефлексів старого і стоять у тіснім зв'язку з фонетичними перемінами цього *i*.

Старе закінчення *-e*: *s t/ôi̯i kыrv/e* (Терново), *što do c/erkve tr/eba* (Синевірська Поляна), *z užv/e* (тамже), *s pîd/ošve*, *s t/ôi̯î b/ukve*, *do c/erkve* (В. Студений), але *vîd pl/atvy* (тамже), *kolo br/ыtve* (Торун).

Додам до того, що в Рокієві, селі коло Хусту, чув я форму *do Rokŭsve*. Верхратський занотовує з поблизької околиці, а то з села В. Раківця також форму genet. на *-e*: *церькве*, *любве*, *редькве* (правдоподібно також з тогож села), щож і я находив: *s t/ôi̯î m/orkve*, *bukve*, *k/olo t/ôi̯î br/ыtve* (Осой).

Це закінчення находимо й в говорах гуцульських: *kyrve* (Рахів).

Деякі іменники мають в gen. sing. фонетичні зміни. До них належить *krou̯*, *k/onou̯*. Перший з них в gen. sing. зберігає ще сонантичне *r* однак з голосовою закраскою перед *r*, котра виступає як глухий звук *ъ*, що іноді майже переходить в *ы*: *kъrvy*, *kыrvy*, *kъrve*, *kыrve*. Ці зміни ідуть і в дальших відмінках. Іноді молода генерація вирівнює gen. sing. відносно появи *o* по *r* з першим відмінком: *krovy* (Мартонка). А те саме в дальших відмінках.

В самім закінченні перед *y* (*i*) витворюєся по *v* (*u̯*) ще *l* epenth. Там, де появляється таке *l*, — *r* не буває сонантичним, але по *r* виступає *o*, як це було в першім відмінку: *krôu̯ly* (Ст. Стужиця), *kr/ôu̯lî* (Убля), *s kon/ôu̯ly* (Страбичово), *tôi̯î buk/ôu̯ly* (тамже).

Dat., *loc.*, *sing.* кінчаться на *y* *-i* (< *i*): *id ťî kъrv/y* (Торун), *na užv/y* (Синевир Поляна); Є ту і фонетичні зміни, а то поява *l* epent. в горі зазначених іменниках, або вирівнання відносно появи *o* по *r* до першого відмінка, як і в gen. sing. Но є випадки закінчення на *-e*.[2] Записав я це в Острожниці над Цірокою: *što chыbvt tûi̯ bukve*, *na tüi̯ dratve*. Закінчення *-i* в В. Шарді: *ід церькві* повстало мабуть під впливом аналогії жіночих *-a* пнів, бо там зберігається старе *i*. В Страбичові маємо дублет: *u k/onvy* — *u kon/ôu̯ly*.

В говорах ріки Рускови місто *-y* находимо закінчення *-i*: *krъvi*, з неозначеним звуком по *r*. (Там находимо *i* частіше.)

Instr. sing. вирівнюється до *-i* інів та має закінчення: *-oų*, *-eų*, *-om*, *-u*, котрі територіяльно розміщені так само, як і закінчення *-a* та *-i* інів. Фонетичні зміни по *ų*, то є поява *l* epenth. як і в gen. sing. з тою однак виїмкою, що форма з *o* по *r* частіша і появляється й там, де в gen. sing. появлялося ще сонантичне *r* у виді *ьr*. Через це найчастішою формою instr. sing. є *kr|ôųloų*, *c|ér`kôųlôų*, а форми ці з *l* epenth. сягають аж під Свидник: *i ûn tak s kurah|ôųlôų u try boky z|aihr|aų* (Вульхувці), *kol|ôč'u s kolot|ôųlôų*, *s toų*, *cerk|ôųlôų* (Вішавка). На дальшім заході *l* epenth. щезає.[1]

Приміри уміщені на таблиці ще доповняю слідуючими: *тодй сьн Лдам охрестиў Христовоў кроўльоў* (Стройно) Е. З. III, 3, *оби платьа Йосифове покирвавили крóўйоў* (тамже, Е. З. III, 13), *а пöп с пирид нього іс коноўльоў* (Дусино, Е. З. IV, 134), *дружба стане з короговльоў* (Лучки В., В. I, 164), *s kon|ôųlôų* (Страбичово), *z buk|ôųlôų* (Острожниця), *cerk|ôųlôų*, *kr|ôųlôų* (Ст. Стужиця). Без *l* epenth. находимо в Буківці Жд.: *c|ér`kvôų*, Убл і: *ker`vôų*, *cér`kųôų*.

Но находимо також й закінчення аналогічні до *-a* та *-i* інів *-êų (-yų)*, а то найшов я такий примір в Нанкові: *cêrkvêų*, *kыrvyų*, що криється зовсім з закінченням *-ja* інів в тім же відмінку.

На заході зустрічаємося з закінченнями *-om* та *-u*; *-om:* *s k|ыrvi̯om*, *budeme i̯îsti poli̯ûki z mork|ovi̯om* (Рімне), *s c|erkvom* (Блажів), *s c|er`kvom* (Орябина), *s tom kirvom*, *za tom cerkvom* (Завадка). Подібні приміри у Верхратського (II, 78) *церквийом*, *кріквіом*, *кырвіом* (без подання місця, правдоподібно Варадка, судячи по букві В. при формі: *в кріквї*). На пограниччі словацькім *-u:* *s cerkvu*, *kyrvu* (Банске), *i̯a kołoč'u kolot|oui̯u* (Черніна), *k|ыrvi̯u* (Орябина, хоч там й було: *s cer`kvom*).

Множина.

Ту приходять під увагу лиш такі іменники, котрі дійсно в множині уживаються. До них належать: *cerkoų*, *kurahoų*, *krokoų*.

Nom., acc., voc. plur. кінчиться всюди на *-y*, а на *-i* лиш там, де старе *i* зберігається (Банске, Убля, Орябина): *konv|y* (Синевірська Поляна).

Gen. plur. має різнородне закінчення: *-oų*, *-ii̯*, *-yi̯*, *-ei̯*, *-ių*, *-ach*.

[1] Випадки loc. sing. на *-e* находимо також в церковнослов'янськім: въ цркъве Euch. sin. 23b, 44b. — Vondrák W.: Altkirchenslavische Grammatik. II. Aufl. Berlin 1912, стор. 428.

	Рахів	Золотарьово	Имстичово	Ст. Стужиця	Орябина	Рус-Кривий	Рахів
						S i n g u	
N	myeš	hôrs'ť	č'as'ť	puť	пыč	cerkoų	cer'koų
G	myᵉš-yᵉ	horst-y	č'ast-y	put-y	noč-ы	cerkv-y	cer'kv-y
D	-yᵉ	-y	-y	-y	-ы	-y	-y
A	= N	= N	= N	= N	= N	= N	= N
V	-e	—	—	—	—	—	(-e)
I	-eų[1]	-'ôų	-yų, -ôų	-'ôų	-om	-oų	cer'kov|u cerkv-oų
L	-yᵉ	-y	-y	-y[2]	-ы	-y	-y
						P l u r	
N	myeš-yᵉ	horst-y	č'ast-y	put-y	noč-ы	cerkv-y	cer'kv-y
G	-eį	-y	-y[3]	-y	-ыų	-yį	-îų
D	-'êm	-'am	-'am	-'am	-am	-am	-am
A	= N	N	= N	= N	= N	-y	-y
V	= N	-	-				-y
I	-'êmy	-'amy	-'amy	-'amy	-amy	-amy	-amy
L	-'êch	-'ach	-'ach	-'och[4]	-ach	-ach	-ach

[1] n'îč — n'îču. [3] Стройно: častūų. — [4] Ужок: kosťach.

Закінчення *-a* пнів зі вставочним *o*, *-oų* появляється рідко: *до многих церьков* (Лучки В., В. I, 132).

Закінчення *-yį*, *-iį*, *-eį: cerkv\|yį* (Рус-Кривий, Нанково), *cerkv\|eį* (Золотарьово), *кріків\|ій* (Верхр. II, 78, без подання місця — Варадка?).

Закінчення *-ių*, *-uų*, *-'uų: cêr'kv\|ių (cerkvîų)* (Рахово, В. Верецькі, Буковець, Р. Поруба, Банске, Блажів), *br\|ыtvîų* (Торун), *cerkvįîų* (f) (Завадка). Тим вирівнюється до закінчення *-o* пнів в gen. plur., як то ми виділи у жіночих *-a* пнів. Накінець: *-ach*, *-och*. Перше маємо занотоване в Ублі: *cêr'kvach*, і Орябині: *cerkvach*, друге також в Орябині: *cerkvoch*, і у Верхр. II, 78, мабуть у Варадці: *церквох*.

Dat. plur. кінчиться на *-am: cêr'kvam* всюди. В Золотарьові під впливом м'якого закінчення *-i* пнів по *ų* повстало *l* epenth.: *cêr'k\|ôųlam*. Таке м'яке закінчення записав і Верхратський у Варадці (II, 78): *кріквіям*, но без *l* epenth., бо воно в тих околицях не появляється.

Золотарьово	В. Верецькі	Ст. Стужиця	Орябина	Рахів	В. Верецькі	Орябина
l a r i s						
cêr'kôu̯	cêr'kôu̯	cêr'kôu̯	cer'kou̯	krou̯	krôu̯	krou̯
cerkv-y	cerkv-y	cerkv-i	cerkv-i	kyєrv-e	kъrv-e	kыrv-i
-y	-y	-i	-i	-y	-y	-i
= N	—	= N	= N	= N	= N	= N
(-e)	—	—	—	—	—	—
cerkôu̯ĺôu̯	cerkôu̯ĺôu̯	cerkôu̯ĺôu̯	-om	krou̯ĺou̯	krôu̯ĺôu̯	-ju
cerkv-y	cerkv-y	cerkôu̯ly	-i	kyєrv-e	-y	-i
a l i s						
cerkv-y	cerkv-y	cerkv-y	cerkv-i			
-yi̯	-iu̯	-y	-och			
-am	-am	-am	-am			
-y	-y	-y	-i			
-y	-y	-y				
-amy	-amy	-amy	-ami			
-ach	-ach	-ach	-ach			

Instr. plur. всюди кінчиться на *-amy: cêr'kvamy*, а в східніх говорах появляється, так як в dat. plur., *l* epenth.: *cêrkôu̯lamy* (Золотарьово). Подібне м'яке закінчення має іменник *кроков* в селі Варадці: *кріквіями* (Верхр. II, 78).

Loc. plur. кінчиться на *-ach* а в деяких західніх околицях на *-och*.

Закінчення на *-ach* займає цілу східню та часть західньої области по ріку Лаборець. В околицях Мараморошa маємо так як в dat. і instr. по *u̯ -l* epenth. — *cêr'k/ôu̯lach* (Золотарьово). Ідучи дальше на захід, зустрічаємо закінчення *-ach* без *l* epenth. а це вже і в Мараморощі (Нанково): *cêr'kvach*, в околиці ріки Латориці (Верецькі, Буковець), Уга (Ужок, Убля), а дальше від Пряшева на захід (Блажів, Орябина, Завадка).

В околиці Ондави —Топлі виступає закінчення *-och: cerkvoch* (Банске), *в церквох* (Варадка?), В. II, 78) а також з *l* epenth. в Р. Порубі, як в instr. sing.: *cerkou̯loch*.

-r пні.

З *-r* пнів зберігся лиш один іменник *maty (mati)*, котрий в nom. і voc. sing. в більшості не зберігає основного *r* а лиш в дальших відмінках. В західніх говорах чуємо ще: *m/at'ir*. В прочих відмінках вирівнюється деклінація цього іменника до типу: *cerkou̯, čast', vîd vîtc'a i vîd m/atere* (В. Студений), *zaklyk/ai̯e ûtc'/a i m/at'ir molod/oho* (Вульхувці). Додати треба, що в говорах гуцульських й почасти мараморoських витискає його іменник *mama* а форм: *mattere, z mat'ir'i̯ôu̯* уживається лиш в афектаціях.

Завваги до деклінації іменників роду жіночого.

Представлений матеріял форм іменників роду жіночого позволяє нам поробити деякі заключення про теперішній стан деклінації іменників згаданого роду. В першій мірі треба констатувати дуже незначні зміни *-a* пнів супроти староруського, що ограничаються лиш на зміни фонетичні в instr. sing. з *-oi̯u* на *-ou̯* а дальше значніший вплив деклінації чоловічого роду в gen. plur. на **ovъ > iv*. Лиш на незначній області, а то в декількох селах з пограниччя словацько-сотацького замітний також вплив деклінації чоловічого роду, а то в dat. і loc sing. на *-oi̯* з *-ovi*, та в говорах лемківських gen. і loc. plur. *-och* а ще рідше в тих же говорах instr. pl. *-oma* з дуалісу чоловічого роду.

Подібно, як і при іменниках чоловічого роду, так і при іменниках жіночого роду і то не лиш *-ja* пнів, но також *-i, -ŭ, -r* пнів, затерлася альтернація *o//e* в instr. sing., а м'які пні вирівналися з твердими на дуже значній області, передовсім західній а також на східній. Наслідком цього в instr. sing. давніх *-'a, -i, -ŭ, -r* пнів кінчиться на *-'ou̯: dьn'ôu̯, kos'ťôu̯, krôu̯lôu̯, mater'i̯ôu̯*, а в лемківських говорах: *-'om*, в пограничних зі словацькими *-u*. Но все таки ще до цілковитого вирівнання не дійшло, бо не рідко верховинські говори а також і боржавські задержують закінчення *-eu̯*, іноді з фонетичною зміною на *-êu̯* (Боржавщина). Гуцульські говори альтернацію *o//e* зберігають так як і при іменниках чоловічого роду. Коли порівнати жіночі пні з чоловічими відносно зберігання альтернації *o//e* в instr. sing., то побачимо, що жіночі пні ще більше відпорні процесові вирівнання через аналогію, чим чоловічі пні. Крім цього можна добачати і деяку різницю відпорности між *-ja* пнями а *-i, -ŭ, -r* пнями, бо *-ja* пні більше консервативні.

Із впливів відворотних, то є *-ja* пнів на тверді, можна лише констатувати на пограниччі з говорами сотацькими біля Ужго-

роду зберігання *k, h, ch* в loc. sing. перед *-i: u Amer|yk'i, id rik'i.* Через подібність закінчень, а то в nom. sing. на приголосний з початку м'який а відтак в наслідок отвердіння деяких приголосних передовсім губних а відтак і шип'ячих а також наслідком подібних закінчень у многих відмінках всі іменники жіночі бувших *-i, -ū, -r* пнів вирівнялися і творять нині один тип деклінаційний. Лиш зрідка в gen. sing., головно в говорах верховинських а також боржавських, зберігається у давніх *-ū* пнях закінчення *-e: bukve, cer'kve.* Інакше зберігають ці пні давне закінчення в gen., dat., loc. sing., а то *-y* (*-i*) зі старого *i* а в instr. sing. кінчиться на: *-'oų, -eų, -ėų, -om, -u* як *-ja* пні. В множині однак в dat., loc. прийняли закінчення *-ja* пнів: *-'am, -'ach*, а в instr. закінчення *-'amy* - з *-ja* пнів переважає при *-i* пнях а цілковито запанувало у *-ū* та *-r* пнях. Закінчення *-ьmy* є рідке. Но одночасно замічається і вплив чоловічої деклінації на деякі відмінки множини, а це:

a) gen. pl. на *-*ovъ* > *-iv, -üv, -ыv* а це головно в західніх областях, но не брак цього і у східніх; 2. на *-och*, а то лиш на пограниччі словацькім (сотацькім);

б) порідко в dat. *-om: hus'om;*

в) в loc. на *-och*, і то лиш в західніх околицях.

Замітне також, що іменники давніх *-ū* пнів зберігли в nom. sing. те закінчення, яке було і в старорускім, а то: *-ov(oų)* а не перейшли до *-a* пнів, хоч прим. на Гуцульщині нині маємо: *cerkva* а не *cerkoų.*

Іменники роду ніякого.

Іменники роду ніякого, що належали колись до кількох деклінацій, а то твердих і м'яких *-o* пнів, *-n, -t, -s* пнів частинно зберігають старі типи деклінаційні, тільки що *-o* та *-t* пні творять дві окремі кляси, *-n* пні приклоняються до м'яких *-jo* пнів а *-s* пні затратилися також та приключилися до твердих *-o* пнів.

-o пні.

Однина.

Nom., acc., voc. sing. є однакові і кінчаться на *-o: selo, čolo, čilo, jarmo, vikno.*

Gen. sing. все кінчиться на *-a*, як показують приміри на таблиці.

В *dat. sing.* крім старого закінчення *-u* в деяких околицях, а то в Мараморощі та говорах ужанських та лабірських нахо-

димо *-ovy*, перенятє з нового типу твердої чол. *-o* деклінації. В Мараморощі, як це видно з таблиці, находимо і старе й нове закінчення: *sel|ovy* та *sel|u* (Дубове), *čol|ovy* та *čol|u* (Золотарьово). Так само виходить із записів дальших: *d|oǫhomu sel|u* (Рус-Кривий), *d|oǫhomu sel|ovy* (Рахів), *lyšyla s'a nazva sel|ovy Byčk|uǫ* (Бичків), *púšl|y id t|ôtu s'vîtlovy* (Вульхувці), *horî id nebu* (Торун), *id sel|u* (В. Студений). Дальше на захід аж по Латорицю передовсім *-u: čôl|u* (Имстичево, Буковець Жд.), *v|üč'ku* (Стройно), *жаль мому сердéньку* (Дунковиця, В. I, 179), *tôt|u sel|u* (В. Верецькі).

За Латорицею оп'ять перевалсє закінчення *-ovy: čol|ovy* (Медведьовці), *vikn|ovy* (Ужок), *t'ilovi* (Убля), *čal|ovi* (Р. Поруба), *ябкові* (Бодружал, В. II, 75). Під впливом пословачених говорів був. Ужанської і Земплинської жупи замість *-ovi* стрічаємо у Валяшківцях закінчення *-oį: įarmoį*.

Відтак оп'ять в дальших околицях на захід знов панує закінчення *-u: č|alu* (Банскє), *č|olu* (Шом), *č|evu* (Блажів), *s|elu* (Орябина, Завадка).

Instr. sing. всюди без виїмку кінчиться на: *-om*, як це видно на таблицях.

Loc. sing. кінчиться на *-i (<-ě)* майже всюди, рідко *-u*, *-ovy*. Таблиці взорів деклінаційних дають добрий перегляд. Крім цього навсду ще кілька примірів: *a ų tûm sêl|î takыį bыų r'įad* (Новоселиця Марм.), *a ų tîm |ozerî* (Изки), *u įednüm mis'tî* (Верецькі), *видить вбўка у желызы* (Пузняковці, В. I. 134). Рідко попадає закінчення на *-u: vüč'ku* (Стройно), *ų d|oǫhum sel|u* (Рус-Кривий). Ту мабуть причиною того закінчення було *-k*, так як в чолов. роді. На заході в Бодружалі Верхратський занотував форму loc. на *-ові: по ябкові* (Бодружал, В. II, 75).

Множина.

Nom., acc., voc. plur. — все кінчиться на *-a*. Диви взори: *sela*, *čola*, *vič'ka* і т. д.

Gen. plur. 1. зберігає давню форму, т. є без закінчення; 2. закінчення чол. роду *-*ovъ* з рефлексами: *-iǫ*, *-üǫ*, *-uǫ;* 3. *-ach;* 4. *-och*.

Перше закінчення є пануючим аж до ріки Ондави, судячи по його появі також в Р. Порубі, як це видно з деклінаційної таблиці. При збігу приголосних всувається *o*, *e: ok|en* (Ужок), *voloken* (В. Верецькі), *įablok* (В. Верецькі).

Закінчення *-*ovъ* з рефлексами закритого етим. *-o* аналогічно, як й іменники роду жіночого, виступає лиш денеде. Так

запотовано це явище в Имстичеві *(ť'olüų)* — хоч цього закінчення при жіночих іменниках не записано, дальше в Ублі *(ťîlûų* побіч *ťîl* та *ťîlach)*, в Банскім *(ťolîų)*, *tych s|el'ûu* (Завадка).

Закінчення *-ach*, *-och* це вплив locat. plur. Закінчення *-ach* записане лиш в Ублі і мабуть воно, як дуже рідке, ограничене до найближчої околиці. Закінчення *-och* зустрічається лиш на найдальшім заході в говорах сусідніх зі словацькими (Банске, Шом — диви таблиця) а також в чисто українських селах, як це приводить Верхратський II, 75: *я іщи не видыў таких лбкох* (Курів), *зо стеблох* (Кремпах), *до склох* (Бехерів), *вайцох* (Лівів).

Dat. plur. кінчиться в більшості на *-am* а дуже рідко зберігається давне закінчення *-от*. Приміри, наведені на таблиці, виказують зберігання старих закінчень в околиці села Буківця Жд., Ублі, Валяшковець, де старе *-от* має відповідні рефлекси: *-im*, *-um*, а також Шом, де зберігається *-от* без переголосу.

Instr. plur. має закінчення *-amy (-ami)* та в деяких околицях західніх дуальне закінчення *-oma*. Перше закінчення є пануючим в східніх областях а також і у великій части на західніх областях поза Лабірцем: *z dv|oma vûčk|amy* (Горінчово), *pûš|oų za dr|ыvamy* (Нересниця). Між Лабірцем а Угом находимо і закінчення дуальне *-oma*: Убля: *ťîloma*, але й *ťîlami*, Валяшківці: *iarm|oma*.

Старе закінчення -ы раз записав Гнатюк: *и над вороти табла написана* (Вучково, Е. З. IV, 79). Те саме Верхратський: *пуд вороты* (В. Раковець, I, 66). Крім того замітив я ще цю форму і в Мараморощі: *pûš|oų z dr|ыvы* (Нересниця), *v|erže z dr|ыvы* (Торун) а в Угочі: *z dv|oma koles|ы* (Чума).

Loc. plur. 1. зберігає ще старе закінчення: *-ich (< ěchъ)*, 2. приймає закінчення жіночих *-a* пнів: *-ach*, та 3. закінчення *-ŭ* пнів: *-och*.

Перше закінчення *-ich* зберігається ще передовсім в східніх областях: *u douhыch selîch* (Рус-Кривий), *na vôr|ôťîch* (Теребля), *u tыch s|êlîch* (Драгово), *по сéлыіх звычай є* (Влагово, В. I, 150), *у сéлыіх* (Окно-Рахово, В. I, 65), *по правіх* (Ґоронда, В. I, 65), а також один примір записав я в долині ріки Тур'ї в селі Ракові: *ľ|ude ch|oďať po dr|uhych seľ|îch bîd|uuču*.

Друге закінчення *-ach* поширилося вже й на східніх областях, як то виказують взірці деклінаційні з Рахова, Дубового, Золотарьова, Имстичова — дальше в областях середніх, т. є ріки Латориці, Ува: *na dvoch mîst|ach* (Терново), *chod|uų po s|elach* (Горінчово), *klad|ut h|olubc'î u bľ|udach* (Вульхувці), *na ťotыr'į|och mîst|ach* (Заріча), *на тых дéревах были три чічкы* (Страбичово, В. I, 128), *агнел стояў на воротах* (Пузняковці, В. I,

135), *chod/yu̯ po s/elach* (Комаровці), *d/e s'a m/aly n/aš'î nepryi̯/atêl'î na s/elach i̯ak pîs/ok na v/ylach* (Ляхувці), *chod'at po s/elach* (Суль), дальше вже за Угом побіч *-ach* (*ť/îlach* — Убля) також *-och* в тім же селі, а відтак *-och:* Валяшківці, Банске, Р. Поруба (як показують приміри на таблиці, крім цього ще й Верхратський наводить з околиць північно-західніх: *на кольінох* (Чірч), *по лайнох* (Кружльова), по *дырвох скаче* (Комлоша).

Відтак на найдальших західніх областях повертає закінчення *-ach* (Блажів, Орябина, Завадка).

Іменник *vor/ota* в loc. plur. має також форму: *'ach*: *на третих воротьах* (Вучково, Е. З. IV, 77,) правдоподібно форма контамінована з давнього: *-ěchъ*, з м'якченням попереднього приголосного та нового закінчення: *-ach*.

До цієї деклінації треба зачислити також давні *-s* пні: *i̯ak/oi̯e pask/unnoi̯e č'/udo tob/î na h/olovu pryn/esla* (Страбичово), *чиѝ буде шапка та колесо* (Страбичово, В. I, 133), *стаў на колесо, та повіў колесови* (тамже, В. I, 133), *бо йа ни чуйу, що ти з гори говориш із під небеса* Голятин, Е. З. III, 30, та в множині *č'udo č'udesa, nebo* — *nebesa, на небеса* (Пузняковці, В. I, 145); *na kolesach* (В. Раковець).

Іменник *око* в nom. та іноді instr. має форми дуальні давньої *-i* деклінації, *-očy: у котрого потяти очи великі* (В. Шард, В. I, 154), *тот перед очима* (Страбичово, В. I, 161). Genet. як у жін. *-i* пнів: *без очий* (Густ, В. I, 158). Крім того відомі також і форми plur: *ока* в значінні масних кругів на воді.

Іменник *ucho* в множині зберігає свої форми множини: *i̯a to čiu̯ svoimy uchamy* (Нанково), а не прибирає форм дуальних, як *oko*, з тієї причини, що „*ušy*" означає насікомі (від *voš* — *ûšy*) *та я́ ў об'їськати ўши* (Ільниця, В. I, 148). Про те саме говорить і Верхратський I, 65, II, 78.

Дуальну форму записав Верхратський в Ясіні: *дві мудьі, обі мудьі*.

-jo пні.

Сюди належать іменники, закінчені на *-e* та *-'a* з давнього *-ьje*. Місто *-'a* появляється *-'ê* лиш в говорах гуцульських та ріки Рускови: *pole, lyce, sonce, more, kloča, šaťa, nasîn'a, sîi̯an'a*; *pl/asťa* (В. Апша), *i̯îď/în'a* (Репінний), *hv/îzd'a, žyť/a* (Изки), *pazď/îr'i̯a* (Нелінино), *lûďa* (з лодьи) (Сусково), *pîr'i̯a*, а по губних в східніх говорах з *l* epenth: *zdor/ou̯ľa* (Бичків), *d/ubľa* (= дѫбьи) (Нанково), *st/ôu̯pľa* (галуззя на дереві) (Нанково). Дальше на заході: *bože narodž/in'a* (Шом, Ґерляхів), *z/îľa, sîmn'a* (Завадка). Гнатюк раз записав в Дусині, Е. З. III, 211, закінчення *-'e: раз ийден найде насьінье;* це мабуть похибка, бо всюди в околиці

находимо -*'a: бо óто чортовойи насьíньа* (Стройно, Е. З. III, 17), *се платьа панськойи* (тамже, Е. З. III, 93).

Gen. sing. аналогічно до твердих кінчиться все на -*'a*, *obl/upiat is fasul/yn'a* (Горінчово), *chóť de /urve is p/ola* (Н. Бистрий). Крім того наведу ще: *попíля моря* (В. Шард, В. I, 153), *та корова си боялa полл* (Лучки, В. I, 131), *дала назáд му тóго зьíля си напити* (тамже, В. I, 133), *іс того серця* (Стройно, Е. З. III, 119). Дальші приміри на таблицях.

Dat. sing. аналогічно до твердих кінчиться на -*'u*, -*'ovy* (-*'ovi*). Закінчення -*evy* не довелося мені записати крім говорів гуцульських.

Старе закінчення -*'u* зберігається у переважній більшості на східніх областях, о чім переєвідчують подані взірці на таблиці. Констатування цього факту різниться від висказу Верхратського на стороні 65. I, цитованого твору, де він каже: „форми dat. *пóлю*, *мóрю*, *дьíлу*, *сóнцю*, *хлопчищу* рідші". Натомість приводить приміри на -*ovy* (-*ови*): *пóльови*, *мóрьови*, *сóнцьови*, *хлопчúщьови* без подання місць. Правдоподібно вони будуть належати до околиць між Латорицею й Боржавою.

До примірів на -*'u*, поданих на таблиці взірців, додам ще: *tohd/y m/aje p/uŝku zn'/aly id lyc'/u* (В. Апша). Закінчення -*'ovy* записав я в Урмезіові: *polovy*. Крім того: *pryišly id odn/ótu s'vîtelc'/ovy* (Вульхувці), *idem/e d m/or'jovy* (Теребло). За Латорицею на захід ці два закінчення існують побіч себе: *sonc'u* (Медведьовці) *пришло із сéрцьови* (Пузняковці, В. I, 140). Ще й в Ублі маємо дублети: *polovi* та *pôlu*. *kločovi*. Дальше на заході також -*'u* ще заступлене сильно: Банске, Блажів, Орябина: *p/olu*, *ту морю* (Бодружал, В. II, 75). Виїмку творять Валяшківці з закінченням -*oi*: *p/oloi*, *nas/în'oi*.

Acc. sing. рівняється першому. Крім примірів на таблиці наведу ще кілька: *І ўшитко тото лиш попалили тим огньом*, *сыйанья*, *шчо було* (Голятин, Е. З. III, 19), *тот пан даваў ўсе гостину робити псикови*, *шчо му житьа подаруваў* (Стройно, Е. З. III, 149), *і такойе зьíльа дали* (Солочин, Е. З. IV, 37), *Мидвідь Іванко даруваў йім житьа* (Солочин, Е. З. IV, 38), *кум поклаў терня* (Страбичово, В. I, 128), *возьмú собí Христово роспятя* (Пузняковці, В. I, 142).

Instr. sing. має: 1. рідке вже закінчення -*em*, 2. а ще рідше -*'am*, 3. аналогічне до твердих -*'om*.

Перше закінчення -*em* поширене на Гуцульщині і почасти в Мараморощі: *jajc/em*, *ves'il'em* (Рахово), *polem* (Урмезіово), *за топорищем* (Воловий, Е. З. IV, 160). Верхратський (I, 65) говорить також, що форми *полем*, *хлопчищем* рідші. Закінчення: -*'am* записане лиш раз Гнатюком в Дусині: *уже за йідьиньам*, Е. З. IV, 184. (За достовірність запису тяжко ручити.)

	Рус-Кривий	Рахів	Золота-рьово	В. Верецькі	Орябина	Рус-Кривий	Рахів	Рахів	Золота-рьово	Буковець Жд.	Орябина
					S i n g u l a r i s						
N	sel-o	sel-o	čol-o	sel-o	sel-o	nasîn'-a	vesiľ-ê	jeļc-e	pol-e	pol-e	pol-e
G	-a	-a	-a	-a	-a	-a	-ê	-'ê	-'a	-'a	-'a
D	-u	-ovy	-ovy, -u	-u	-u	-u	-u	-'u	-'u	-'u	-'u
A	-o	-o	-o	-o	-o	-a	-ê	-e	-e	-e	-e
V	-o	-o	-o	-o	-o	-a	-ê	-e	-e	-e	-e
I	-om	-om	-om	-om	-om	-am	-êm	-em	-'om	-'om	-'om
L	-u (-î)	-'î	-'î	-'î	-'î	-u	-u	-'u	-'u (-y)	-'u (-y)	-'u
					P l u r a l i s						
N	sel-a	sel-a	čol-a	sel-a	sel-a		vesiľ-a	jeļc'-î	poľ-a	poľ-a	poľ-a
G	sel	s'îl	čûl[1]	s'îl	sel		vesiľ	jeļec	pûľ	-îų	pыľ
D	-am	sel-am	čol-am	sel-am	-am		-êm	jeļc'-êm	poľ-am	-am	-am
A	-a	-a	-a	-a	-a		-a	-î	-a	-a	-a
V	-a	-a	-a	-a	-a		-a	-î	-a	-a	-a
I	-amy	-amy	-amy	-amy	-ami		-amy	-êmy	-amy	-amy	-ami
L	-ach	-ach	-ach	-ach	-ach		-êch	-êch	-ach	-ach	-ach

[1] Имстичово: č'olūų.

Крім того на ріці Рускові у іменників, котрих закінчення походить з давнього *-jьe: nas|în'am, z|îlam* (Рус-Кривий).[1]

Закінчення *-'om* в пануючим на цілій області південно-карпатській, що видно ясно з деклінаційних таблиць. Крім цього навсду ще: *pûd plеč|om* (Вульхувці), *za kûs'|om* (Н. Бистрий), *b|uča n|eslo s kor|în'om* (Н. Бистрий), *pryvedy ты nam tak|u ďîč|ypu z zolot|ым vol|os'om* (Бушгин), *mežy b|učom* (Нанково), *pob|yla ĵasen|ovым kl|yn'om* (В. Студений), *vor|olnyc'u zapl|esty pr|uť'om* (Солочин), *тим дереўцьом ўшитку тисьачу забиў* (Голятин, Е. З. III, 20), *із божим провидыньом* (Вучково, Е. З. IV, 79), *збігало долы вільшом* (Воловс, Е. З. IV, 160), *украсиў небо сонцьом* (Стройно, Е. З. III, 1), *што пóдéме красным польом* (Іршава, В. І, 190), *а не раз я, не два своим житьóм вáжиў* (Н. Давидково, В. І, 175), *яйцьом замастиў* (Пузняковці, В. І, 134), *морьом* (Бодружал, В. II, 75), *s ты polom* (Орябина).

Loc. sing. має закінчення: 1. старе *-у (< н)*, 2. *-'и* з давньої чолов. *-й* деклинації, 3. *-'ovy*, як й в *dat.*

Перше закінчення зберігається переловсім у східній області а то головно в Мараморощі та доходить аж поза Латорицю та Уг: *na mal|ûm okoncy* (Рус-Кривий), *ob|a serd|yťi u sercy* (Теребло), *na m|ory* (тамже), *na p|oly* (Дубовс, Урмезіово, Берсзово), *на яйцú* (Густ, В. І, 65), *та былá єднá чорнóбыль на пóли* (Ільниця, В. І, 148), *у серьци нóшу* (Лучки В., В. І, 173), *на сьім поли* (Дусино, Е. З. III, 78), *na ťîm p|oly* (В. Верецькі), *na dobrîm poly* (Ужок).

Дуже, а можна сказати, що найбільше поширене в закінчення *-'и*. Воно же появляється вже на Гуцульщині та в Мараморощі: *na ves|ilu, v jêjc'|u* (Рахово), *na p|olu* (Золотарьово), *na ťûm polu* (Горінчово), *koį išl|y pros|yły po ves'|ilu* (Нересниця), *z|ačala s'a struh|aty po lyc'|u* (Вульхувці), *koz|a u chatn|yči* (Крива), *ударь по Чорному морйу* (Голятин, Е. З. III, 4), а дальше шириться аж до найдальших кінчин західніх областей: *і пöп ў терню іграть* (Стройно, Е. З. III, 119), *ў тöм платьу буў* (Стройно, Е. З. III, 119), *сорока увидыла на помéтеню зóлото* (В. Шард, В. І, 153), *маў дочкý на вы́дано* (Ильниця, В. І, 147), *абы на терню ся станóвиў* (Страбичово, В. І, 128), *велúку тяготý — непрáвду в серцю перенóшу* (Лучки В., В. І, 170), *плíснули один дрýгого по лицю* (Пузняковці, В. І, 139).

[1] Закінчення instr. sing. п. *-jo* пнів на *'am* мусіло бути значніше поширене в Мараморощі. В записці сільського старости з Біловарсць р. 1734 читаємо: клянемися дитрнать зъдержъмать (А. Петров: Матеріалы... IV, ст. 47). Також в Осою на Літургіоні з р. 1702 записано й дйи играны пъ'емычанымъ. на Апостолі зі села Угля в р. 1685 стоїть: на старанымъ. Диви про це мою статтю: Покрайні записки на підкарпатських церковних книгах II. Наук. Збірник тов. Просвіти в Ужгороді XII (1936), стор. 17, 21.

Дальші приміри з західніх областей на таблиці а крім того у Верхратського (II, 75): *в морю* (Бодружал), *у полю* (Чірч), *на конопю* (Бехерів), *на весьілю* (без подання місця), і мій запис: *na tыm poľu* (Орябина).

Закінчення *-ovy (-ovi)* занотовує Брох в Ублі: *poľovi*, *kločovi*, *žyťovi* побіч *polî*, *žyťî*, но воно поширене також й в дальших околицях на захід: *na mal/ûm p/oľovi* (Доманинці, Ярок, Перечин).

Множина.

Nom., *acc.*, *voc. plur.* всюди рівний і має закінчення *-'a* по *č*, *šč*, *š*, *ž -a: poľa*, *sonc'a*, *nasîn'a*, як показує таблиця деклінаційна.

Gen. plur. подібно як при твердих: 1. без закінчення, 2. *-*ovъ* з рефлексами: *iu̯*, *üu̯*, *uu̯*, *'uu̯*, 3. *-ach*, *-och*.

Форми без закінчення появляються як правильні передовсім в східніх областях, в західніх областях побіч них маємо ще й другі. Пануючими вони є оп'ять на найдальших західніх областях (Блажів, Орябина). Приміри на таблиці.

Закінчення *-*ovъ* з рефлексами стим. закрит. *o* появляються подекуди на сході: *takыch mîs'/c'îu̯* (В. Студене), *s/onc'üu̯* (Розтока Ір.), *môr'ûu̯*, *kločûu̯* (Убля), *p/oľûu̯* (Валяшківці), *č/alîu̯* (Банске), *dovhych p/oľûu̯* (Завадка).

Закінчення *-ach* лиш в околиці Ублі: *poľach*, *kločach* (Брох).

Закінчення *-och* в Банскім: *p/oľoch*, Валяшківцях: *nas/în'och*, та в говорах західніх

Dat. plur. подібно, як й у твердих, має два закінчення: *-am*, *-om* з рефлексом: *-um*.

Перше закінчення є правилом так у східніх як у західніх говорах. Старе закінчення *-em* не зберіглося, лиш по аналогії перейшло на *-om* з дальшим розвитком фонетичним. Появляється воно в околиці Ублі — Валяшковець. В Ублі маємо побіч закінчення *-am* також *-ûm*: *kločam* і *kločûm*, Валяшківці: *poľûm nasîn'ûm*.

Instr. plur. має закінчення нове *-'amy (-'ami)* та рідко дуальне *-oma*. Це послідне занотував я лиш у Валяшківцях: *poľ/oma*, *nas/în'oma: iš/ou̯ dal/eko poľ/amy* (Торун), *zlopot/ala krыľc'/amy* (Заріча).

Loc. plur. кінчиться на *-'ach* та *-'och*. Перше закінчення поширене не лиш у східніх говорах, але й західніх (Блажів, Орябина). Друге закінчення занотовує Верхратський й на східніх областях, бо приводить форми: *пóльох*, *морьох*, *яйцьох*, но без подання місця. Також і я записав в Синевирі таку форму: *totы chыžî po p/oľoch* (це від старого чоловіка!), *na čell/enыch i̯ai̯c'och* (Нересниця). Більше поширене воно в південно-

західніх говорах: Убля: *kločoch*, Валяшківці: *p|oloch*, *nas|în'och*, Банскє: *p|oloch*. Верхратський приводить один примір з Курова (II, 75): *по польох*.

Іменник *плече* в sing. має такі самі форми як й другі м'які з шип'ячими, а в plur. деякі форми запозичені з dualis жіночих *-i* пнів, а то: nom. та instr.; — acc. sing.: *uz'aų vîn tajstru pîl pleče* (Репінний), *склаў я тотó на плечé* (Ільниця, В. I, 148). Acc. plur.: *mežy pleči* (Репінний). Instr.: *dol|ú plеč|yma* (Теребля), *stolêc' s plеč|yma* (Терново), *мижи плечима* (Стройно, Е. З. III, 66), а *овіи іх плечима у йинно* (Луково, Е. З. III, 72). Loc. plur.: *pûų m|etra pšen|yc'î pon|ese na pl|ečoch* (Теребля), *bįe po pl|ečoch* (Вульхувці), *і на плечох пикли паскú собі ут соньцьа* (Стройно, Е. З. III, 16), *синьцьі по плечох* (тамже), *ta ти sotvoryų hušlî na pl|ečoch* (Раково).

-n пні.

Деклінація іменників роду ніякого давніх *-n* пнів находиться в повнім розкладі й нині майже не лишилося по ній ніякого сліду.[1] Одні з них перейшли до категорії твердих ніяких пнів на *-o*, додаючи нову основу до старої *-n*: *stremeno*, *meno*, *rameno* або до чоловічої м'якої деклінації *stremîn'* по аналогії до *remîn'*, або вирівнюються до деклінації роду ніякого *-jo* пнів, переходять декуди до деклінації *-t* пнів а лиш в дуже виїмкових випадках зберігають сліди давньої *-n* деклінації.

Починаючи від остатків давньої деклінації *-n* пнів, зауважимо, що лиш в множині записав Верхратський кілька форм в околиці Великого Раківця а то: *імена*, *сьімена* gen. *імен*, *сьімен* але й *іменьів*, *сьіменів* по деклінації роду чоловічого, в dat., instr., loc. вирівналися закінчення до деклінації іменників роду ніякого на *-o* нового типу: dat.: *іменам*, *сьіменам*, instr.: *іменами*, *сьіменами*, loc.: *іменах*, *сьіменах* (op. cit. I, 69).

Новий тип деклінації давніх *-n* пнів витворився по аналогії до деклінації типу *nasîn'a: s'îmįa (simn'a)*, *vuįmn'a* — *vьmn'a*, *tîmįa* — *c'îmįa*. Його находимо вже в говорах гуцульських та ріки Рускови. Зауважити треба, що по *m* витворилося на основі фонетичного закону перед наступним *į* — *n* epenth., так як в словах: *mn'aso*, *mn'a*, *pamn'ať*. В дальших відмінках ідуть такі закінчення, як при деклінації м'якій: gen. *-'a: vьmn'a*, *t|îmįa*, dat. *-'u: vьmn'u*, *t'|îmįu* а в Ст. Стужици також: *-ovy: t'|îmn'ovy*, instr.: *vьmn'om*, *t'îmįom*, loc. *-u: vьmn'u*, *t'|îmįu* а також *-ovy: t'|îmn'ovy* (Ст. Стужиця). В Банскім в instr. loc. метатеза *mn nm: cin'mom*, loc. *v cin'mi*.

[1] Степан Смаль-Стоцький спостерігав щезання старих закінчень *-n* пнів передовсім в однині (op. cit. Archiv f. sl. Phil. IX/1, стор. 61).

В множині nom., acc., voc.: *vытn'a*, gen. або як чоловічі -**ovъ* > *iu̯*: *vытn'îu̯*, або в околицях західніх *-och* з loc.: *vытn'och* (Валяшківці, Банске), *t/îmn'och* побіч *t/îmn'ûu̯* (Стара Стужиця); dat. *-am* або -**omъ* (> *-um*) перше в східніх околицях: *vытn'am* (В. Верецькі), друге в західніх: *ť/îmn'ûm* (Ст. Стужиця), *vытn'ûm* (Валяшківці), *cîmi̯om* (Банске); instr. *-'amy* (*-'ami*) або дуальне: *-'oma*.

Закінчення *-oma* появляється лиш в пограничних говорах західніх (Валяшківці): *vытn'oma*.

Loc. має також два закінчення: *-ach* в східніх говорах а *-och* в говорах західніх, починаючи від Уга: *ť/îmn'och* (Ст. Стужиця), *v/ытn'och* (Валяшківці), *c/imi̯och* (Банске).

Очевидно, на основі нашого матеріялу не можна робити висновків оконечних. Приміри записані в селі Орябині показують, що деякі з давніх *-n* пнів як *šîm'i̯a*, *toho š'îmi̯a* ідуть за новим типом а зглядно відміняються по аналогії, як м'які іменники роду ніякого типу *nasîn'a*. Знов *vытi̯a*, *t'îmi̯a* перейшли до *-t* пнів, але з однієї сторони, зберігаючи пень *t*, задержують деякі форми давньої деклінації *t* пнів, в інших же відмінках перенимає аналогічні закінчення від *-o* пнів: nom., acc., voc.: *vытi̯a*, gen.: *vытi̯ate*, dat.: *vытi̯atu*, instr. *vытi̯atom*, loc.: *vытi̯at/i*, *-tu;* pluralis, nom.: *vытi̯ata*, gen.: *vытi̯at*, dat.: *vытi̯atыm*, instr.: *vытi̯atami*, loc.: *vытi̯atach*.

Те саме сконстатував і Верхратський на західніх областях: *тыімя*, *тыімяти*, *вымя*, *вымяти* (II, 79) а також й на областях східніх (Дунковиця, Вел. Раковець). Но там відміна відступає в деяких відмінках від типу з околиць Орябини на Спишу: gen., dat., loc. *вымяти*, instr. *вымятьом*, plur. nom. *вымята*, gen. *вымят*, *вымятöв*, dat.: *вымятам (-ом, -ум)*, instr.: *вымятами*, *вымятми*, *вы́мятома*, loc. *вымятах* (*вымятох*, *вы́мятыіх*) — op. cit. I, 69. На жаль не подає Верхратський точно місця, де поодинокі форми зустрічаються.

-t пні.

Іменники цієї класи зберігли свою окремішність по всій імовірності для того, що число їх доволі значне. Вони, як звісно, служать до означення малих істот, а їх формант є й нині живий, бо по ньому можна творити все нові іменники: *hus'a*, *têľa*, *i̯ahn'a*, *poťa*, *leu̯ľa*, *loša*, *palen'a*, *poros'a*, *balťa*, *zern'a*, *obrus'a*, *d'îu̯ča* і т. д.

Деклінація *-t* пнів також стратила много із своїх давніх закінчень. В першій мірі gen. sing. вирівнався в більшості з dat. а в східніх говорах і в декотрих західніх з loc. sing. та місто закінчення *-e* має *-y*, *-i*, як то видно з таблиць (Урмезіово,

Березово, Имстичево, Мартонка, Стройно, В. Верецькі, Буковець Жд., Убля, Ст. Стужиця, Ужок, Валяшківці) *m|ušu ûd k|aždoho sv|yn'aty isty dûst|aty* (Бедевля).

Старе закінчення *-е* зберігається лиш денсде на заході (Р. Поруба, Орябина: *teľ|ate)*. В деяких околицях оп'ять принимає закінчення *-о* пнів: *-а*. Дубовс в Мараморощі: *teľ|ata*, та на заході в околиці Банского, Блажова та Завадки: *z hus'|ata*.

Dat. sing. підпадає сильніше впливові *-о* деклінації. В многих околицях зберігається ще старе закінчення: *-у (-ty): teľ|aty, h|us`aty* (Рус-Кривий, Рахово, Урмезіово, Березово, Имстичово, Мартонка, Стройно, В. Верецькі, Буковець Жд., Медведьовці, Убля, Ст. Стужиця, Ужок, Валяшківці). Підпадаючи під вплив деклінації *-о* пнів твердих і м'яких одержуть ці имснники або закінчення *-и (-ty)* або *-ovy* іноді зі зм'якченням попереднього приголосного. Ці нові закінчення вже замічаються в околицях Мараморопа, де все ще жиють старі. Це находив я в Дубовім: *h|us`atu*, Золотарьово: *h|ûs`at|ovy, h|ûs`aťu*, Имстичово побіч старого на *-у* нове *-'u: ịahn'aťu*, Р. Поруба: *teľ|aťu*, в Банскім, Блажові, Орябині, Завадці: *hus'|atu*.

Acc., voc. є все рівний nom.: *za odn|o sv|yn'a* (Бедевля), *|ušyịe obrus`|a* (Заріча).

Instr. sing. майже без виїмки вирівнався до *-о* пнів так твердих як й м'яких. Приміри на таблиці потверджають це як найпереконливіше. В говорах гуцульських і ріки Рускови основа *t* затрачується і там ми находимо форми: *telêm* (Рахово), *hus`am* (Рус-Кривий).

Додам ще приміри з инших околиць: *v|ыịmịa v|ыsušal obrus`aťom* (Горінчово), *a вöн тым балтытьом постинав всьі шість голýв* (Страбичово, В. І, 128), *pîšl|a is tым teľ|aťom* (Люта), *b|ыla u ľ|îs`î z loš|aťom* (Люта).

Loc. sing. підпав під вплив *-о* деклінації нового типу ще більше як dat., бо маємо нові закінчення також і там, де у dat. sing. ще зберігається старе закінчення *-у*: Золотарьово побіч *-ty* також *-t`u (h|us`at`u)*, Медведьовці: *ịahn'at`u*, Р. Поруба, Банскс, Блажів, Орябина: *ịahn`atu*. Все таки більшість зберігає старе закінчення *-у*: Дубовс, Урмезіово, Березово, Имстичово, Мартонка, Стройно, В. Верецькі, Буковець Жд., Ужок, Ст. Стужиця, Убля, Валяшківці.

З представленого виходить, що на заході поза Лабірцем в loc. sing. старе закінчення уступило новому *-и*. Очевидно це належить провірити ще на області північного Земплина і Шариша. Та провірка тим більше конечна, бо Верхратський, II, 78, подаючи взір цієї деклінації в західніх областях на терені наголосу недвижимого, нотує loc. s. на *-у*: *в гачати*, але ні раз не запримічує нового закінчення *-и*.

	Рус-Кривий	Рахів	Золота-рьово	В. Верецькі	Имстичово	Ужок	Валяшковці	Орябина
				S i n g u l a r i s				
N	hus'a	teľê	hus'a	ǰahn'a	ǰahn'a	ǰahn'a	hus'a	huš'a
G	hus'a-ty	telê-ty	hus'a-ty	ǰahn'a-ty	ǰahn'a-ty	ǰahn'a-ty	hus'a-ťi	huš'a-te
D	-ty	-ty	-ťovy, -ťu	-ty	-ťu -ty	-ty	-ťi	-tu
A	= N	= N	= N	= N	= N	= N	= N	= N
V	= N	= N	= N	= N	= N	= N	= N	= N
I	hus'am	teľêm	-ťom	-ťom	-ťom	-ťom	-ťom	-tom
L	hus'aty	teľêty	-ty	-ty	-ty	-ty	-ťi	-tu
				P l u r a l i s				
N	hus'at-a	teľê-ta	hus'a-ta	ǰahn'a-ta	ǰahn'a-ta	ǰahn'a-ta	hus'a-ta	huš'a-ta
G	hus'at	-t	-t	-t	-t	-t	-t	-t
D	-am	-ťîm	-ťom	-ťîm	-tam	-ťîm	-tûm	-tьm
A	= N	= N	= N	= N	= N	= N	= N	= N
V	= N	= N	= N	= N	= N	= N	= N	= N
I	-y, -amy	-ty	-ťmy	-tы	-tamy	-tы -amy	-tmi	-ami
L	-'ich	-ich -ach	-tach -ťoch	-ťich	-ach	-ťich	-toch	-ach

[1] Мартонка: ǰahn'atûm.

Множина.

Nom., acc., voc. plur. все кінчиться на *-a*, як це видно на таблиці. Крім того наведу кілька примірів на acc. та voc. *jak бы ja lub|yla is'|i k|urjata* (Горінчово), *де лéвиця лéвлята плекать* (В. Шард, В. I, 152), *губиў пóтята ушы́ткы* (Дунковиця, В. I, 145), *і потьата піли, бо даваў такі* (Стройно, Е. З. III, 18), *його жона ўродила шчиньата* (Солочин, Е. З. IV, 118), voc.: *каже сова́: пóтята! позирайте* (В. Шард, В. I, 154).

Gen. plur. зберігає з дуже рідкими виїмками стару форму без закінчення: *hus'at, jahn'at, ta chôl' odn|o s tych poros'|at daile* (Вульхувці). Виїмку творить околиця Ублі, де побіч старої форми находимо нові чоловічі *-uц, -och* а навіть *-iї* з деклінації іменників жіночих *-i* пнів: *jahn'at, jahn'atiц, jahn'atûц, -i'och* (Брох, op. cit. стор. 94).

Dat. plur. має закінчення *-am, -om* з рефлексами **o* > *i, ü, u, ы*. Закінчення старе *-*отъ* у його згаданих рефлексах зберігається в говорах гуцульських Мараморощи і дальше на захід аж до Спиша включно. Верхратський занотовує у В. Раківці: *телятьöм* з зм'ягченням *t'* (!), *telét'im, jahn'ét'im, hus'ét'im* побіч *kaď'étam, loš'étam* (Рахово), у В. Шарді: *вер левлятöм у táвру* (I, 152), *прийшлá ід потятöм* (Дунковиця, В. I, 145), *тко буде царь потятöм* (Горонда, В. I, 127), в Мартонці Іршавського округа маємо дві форми: стару *h|us'atüm* і нову *h|us'atam, поклали йісти на стöл молодьатім* (Стройно, Е. З. III, 129), хоч й там маємо вже *h|ûs'atam*; — *jahn'|at'im* (В. Верецькі), *h|ûs'at'im* (Буковець), *jahn'at'|im* (Ужок), *h|us'atûm* (Ст. Стужиця), також і Убля побіч *-am: jahn'|at'am, -'am* та *-um, -'umi tel'|at'om* (Р. Поруба), *tel'|atûm* (Валяшківці), *h|us'atыm* (Орябина), *jahn'at'ûm* (Завадка). Закінчення *-am* занимає область Мараморощи і долину ріки Рускови, в околиці середнього Ува (Убля) і західнього Шариша (Блажів). Верхратський наводить в західніх областях першу як більше розповсюднену форму на *-im* побіч на *-am (гачатім, гачатам)*, но місця їх появи нам не подає. Натомість звертає увагу, що „закінчик *-ім* в дайпику ч. многого дуже розпросторений пр. *телятім, гуслятім, ослятім, воронятім* Г. (= Габура), *сиротятім* Ч. (= Чірч).

Instr. plur. лиш рідко зберігає старе закінчення: *-ы (-y)* а в більшості кінчиться на: *-ьmy, -ьmi, -amy, -oma*.

Старе закінчення *-ы* зберігається частіше в східніх говорах а то в гуцульських, ріки Рускови та в Мараморощи а й дальше на захід; на Верховині Бережанській та Ужанській а навіть в південнім Земплині, часто побіч нових закінчень: *-(ь)my, -amy: z jehn'|éty, tel'|éty* (Рахів): *idy z jahn'|aty* побіч *pušču z jahn'atamy* (В. Апша), то само в Березові. *zabr|aц kloku s p|iťatы*

(Теребля), *што там свиня́ з поросяти вчінилася з жи́дкы* (В. Раковець, В. I, 146), *z i̯ahn'/atы* (В. Верецькі, Ужок) а також в Р. Порубі: *s teľ/atы*.

Закінчення -(ь)*ту* виступає в тих же околицях, де находимо -ы, -*ату*. В Мараморощі находимо -*ьту* в околиці Дубового без м'якчення *t*: *h/us'atmy*, Золотарьова зі зм'якченням *t*: *h/us'aťmy*, то саме в Стройні побіч - *h/us'atamy*, те саме в Солочині *рошшириў сьа нат тими потятьми* (Е. З. IV, 37), в Медведьовцях, но без м'якчення *t*: *i̯ahn'/atmy*, то саме в Ст. Стужици: *hus'atmy*, в Ублі: *teľatmi*, *i̯ahn'/atmi*, *z i̯ahn'atmi* (Завадка), побіч закінчення на -*ami*, -*oma* у Валяшківцях, Банскім.

Закінчення -*ату* в деяких околицях Мараморощa і ріки Рускови: *z h/us'atamy* (Рус-Кривий), *i̯ahn'atamy* (Урмезіово, Березово), дальше на захід в Имстичові, Мартонці, Стройні (побіч -*ьту*), Буківці Жд., Ублі (побіч вже сказаних), Банскім і Орябині.

Закінчення -*oma* запримічене Брохом лиш в околиці Ублі: *i̯ahn'atoma*, -*t'oma*. Верхратський запримічує лиш форми: -*ми*, -*ами* без подання місця.

Loc. plur. в переважній більшості кінчиться на -*ach*, рідко на -*ich*, а в західніх областях найчастіше на -*och*.

Закінчення -*ach* обіймає майже всю область гуцульську і Мараморош, долами переходить аж до Уга а відтак появляється аж на найдальшім заході в околиці Блажова і Орябини. Приміри подані на таблиці.

Закінчення -*ich* займає також область гуцульську, ріки Рускови, верховинську аж по Уг. Рахово: *na i̯ahn'êt'îch*, *na tel/êt'îch* (побіч *teľ/êtach*), *na h/us'at'îch* (Рус-Кривий). В. Верецькі: *i̯ahn'/at'îch*, Ст. Стужиця, Ужок: *h/us'at'îch*.

Закінчення -*och* з м'якченням й без появляється в Мараморощі в околиці Золотарьова: *h/ûs'at'och*, Ублі, а дальше на захід без м'якчення: Р. Поруба: *teľ/atoch*, Валяшківці, Банске і Блажів (ту також і -*ach*): *h/us'atoch*. Верхратський подає ці форми також, но без подання місця, мабуть Габура, Чірч.

Відмінно від цієї деклінації відмінняється іменник: *d'îťa*, який в plur. відкидає основне *t* а одержує закінчення жіночої -*i* деклінації: *d'îty*, gen. *d'ît/y(i̯)*, dat. все *d'/ît'om* (*/abы dau̯ d'/ît'om muk/ы m/alo*, Репінний), instr. *d'ît'my* (*iz d'ît'm/y id/ut mîš/aty v/üc'î* - Синевір), loc. *d'ît'och*.

Те саме констатує й Верхратський (I, 70).

Завваги до деклінації іменників роду ніякого.

Деклінація іменників роду ніякого виявляє отже великий вплив деклінації іменників роду чоловічого, з котрою її в давнині сполучали *-o*, *-jo* пні *(selo, pole)*. Цей вплив слідний в dat. sing. в закінченні *-ovy (-ovi)* в гуцульськім *-evy*, котре втискається на місці старого закінчення *-u*. В instr. sing. м'які основи підпали впливові твердих основ і мають длятого закінчення *-'om* передовсім ці іменники, котрі кінчаться на *-'a* з давнього *-ьje: nas în'a, korîn'a*, коли бо ці, що кінчаться на *-e*, ще почасти задержують *-em: polem, morem, sercem* а це передовсім в говорах гуцульських а також верховинських. В loc. sing. так у твердих як і у м'яких побіч старих закінчень *-i* < *-ě*, *-y* < *-i* слідний також вплив закінчення *-u* давніх *-ŭ* пнів, а то у твердих по *k (na vîčku)* а у м'яких виступає це закінчення ще частіше *(na polu)*. Крім цього перебивається ту ще друге закінчення *-ovy* з датіву. Всі ці закінчення мають свою опору у іменників роду чоловічого і є вони нічим іншим, як наслідком вирівнювання деклінацій. А цей процес вирівнювання деклінацій іменників обох родів ще слідний в множині, а то частинно в gen. з закінченнями *-*ovъ* > *-ių*, *-ŭų*, *-uų (čolių)* а також *-och* в лемківських говорах, та в dat., loc., instr. з новими закінченнями з жіночої деклінації *-a* пнів: *-am*, *-amy*, *-ach* а в loc. навіть *-och* з *-ŭ* пнів.

На початку перегляду деклінації іменників роду ніякого було зазначене щезнення давньої деклінації *-n* пнів, бо іменники цих пнів, на скільки ще остали, перейшли до загального деклінаційного типу, витвореного деклінацією чоловічого роду.

Другий деклінаційний тип іменників роду ніякого творять іменники, що належали до давніх *-t* пнів а означають малі істоти. І цей тип зберігає зі своєї давнини доволі мало, бо в dat. і loc. sing. вже починається вплив першого типу з закінченням *-u (hus'at'u)* а також і в instr. *-'om* місто *-em (hus'at'om)*. Лиш гуцульські говори найбільше консервативні, бо там в однині ще найчистіше зберігся старий стан з виїмкою instr., де *-t* затрачується а формою своєю зовсім зближується до *-jo* пнів: *telem* а на ріці Рускові: *telam*.

В множині *-t* пні показують також, як сильно вплинули *-o* пні. В dat. в більшості є рефлекс *-*otъ* > *-im*, *-ŭm*, *-um* а рідше пробивається закінчення *-am*, в instr. крім старого *-ы* (в гуцульськім *y*) маємо закінчення *-amy*, *-ьmy*, а в loc. побіч старого *-ich* з *-ěch*, також *-ach*, *-och*, як то є і в першім типі *selo*.

Прикметники.

Різноманітність форм прикметників поширена також й на південно-карпатській області саме з цієї причини, що й у іменників. Історичні зміни не всюди привели до вирівнання форм. Через це їхня неоднаковість.

Ця різноманітність форм відноситься передовсім до 1. відмінка однини і то роду ніякого, де ще находимо зберігання старого закінчення *-oję: dobroję pole*, перехід до його скорочення *-oj: dobroj pole*[1] а відтак зовсім коротке закінчення *-e: dobre pole*. Закінчення роду чолов. остало давнє на *-ыj: d|obrыj*, *d|ouhыj*, *n'îm|ыj*. Закінчення роду жіночого є лиш коротке *-a: dobra gazd|ын'a*.

Старе нестягнене закінчення роду ніякого: *-oję: d|obroję*, *d|ouhoję*, *n'îm|oję*, занимає середину нашої области від границі дорічча ріки Уга аж по Велику Ріку а відтам аж до Тереблі находимо його лиш спорадично поруч коротке закінчення *-e*: *dobre*, *douhe*, *n'îm|e*. В доріччі ріки Уга (від джерел ріки Тур'ї на сході а на півночі вже на ріці Ждениївській аж до ріки Широки на заході) находимо закінчення *-oj*, що повстало наслідком ослаблення кінцевого *-e: d|obroj pole*, *d|ouhoj selo*, *n'îm|oj d'it'|a*. На захід від Широки аж до запопрадських говорів відтак на сході від Вел. Ріки аж до Рускови находимо коротке закінчення *-e: d|obre pole*, *d|ouhe sel|o*, *n'îm|e d'it'|a*. Накінець закінчення *-o*, що остало ще з іменної деклінації, находимо лиш в кількох селах, а то в островах: Завадка, Порач, Словінки: *d|ouh|o p|ole*, *boh|ato s|elo*, *m|alo j|ahn'a*.

До цієї різноманітности причиняється ще і те, що одні говори зберігають ще різницю між м'якими і твердими закінченнями а другі ні. Долішні центральні а також західні говори є під цим оглядом консервативні, говори Верховини Бережанської і Мараморошкої та східні за Тересвою в цім огляді хитаються, м'які асимілювалися до твердих або зовсім, або лиш частинно.

Пануючими формами прикметників є форми довші, утворені з іменних форм при помочі займенника відносного *-jь: dobrъ +jь > dobrыj*, в роді жіночім стягнена форма *dobra*, а в ніякім, як було вже замічено, маємо аж чотири форми, що показують на різні стадії розвитку *-oję > -oj*, *-oję > e*, або *-o*.

Номінальна деклінація зберігається й в декількох прикметниках в роді чолов. *p|oven vûz melaj|u* (Горінчово), *to roz|umen*

[1] Огоновський пояснив це закінчення за номінальне *-o*, до котрого придане було *j*, що ніяк не можна приняти за оправдане, бо *j* є там органічне а кінцеве *e* є ослаблене зглядно редуковане (Studien auf dem Gebiete der ruth. Sprache, стор. 133).

(Рус-Кривий), *vynen — ne v/ynen u t/üm* (Страбичово), *hoden kol/y za d'üu̯kou̯ hoden püty* (тамже), *cht/o h/oden nadoi̯/yty, tot nad'oi̯/yt* (Бедевля), *pes poškramľün* (Заріча), *hol/oden - бом дуже голóден* (Влагово, В. Зн. I, 150) *a ščo ты č/olovîč/e rev/eš? ta bo, k/aže, i̯a hol/oden* (В. Студений). Ці приміри є загально пануючими на цілій області південно-карпатській. Але число їх збільшило б ся, коли б ми взяли під увагу пісні а передовсім старі обрядові, де побіч архаїчности може й сама ритміка була причиною ужиття короткої (номінальної) форми.

Прим. И ты старый и я *стар*,
А хто буде *молод*,
А хто буде заводити
Молодиці в холод?
(Біловарець, запис. учит. Івана Чейпеша).

Такий примір можна привести з записів Верхратського:
Не **біл** *быў єм, почорньіў єм, по гóрах тай хóдячи* (Заріча, Вр. I, 184). Верхратський наводить менше більше такі самі приміри (Зн. I, 70, II, 79). Сюди належать також вираження: *vîd m/ala do vel/yka* (В. Верецькі).

На досить значній області південно-карпатських говорів зберігається різниця між м'якими і твердими закінченнями. М'якість ця показується або у всіх родах 1. відмінка однини а відтак й в дальших відмінках, або іноді в 1. відмінку чолов. роду наступило отвердіння, у других відмінках і родах ні: *u̯čerašn'yi̯, u̯čerašn'a, u̯čerašn'oi̯e (u̯čerašn'e)* або *u̯čerašnыi̯, -n'a, n'oi̯e*, gen. sing. *u̯čerašn'oho*, dat. sing. *u̯čerašn'omu; zadnыi̯, zadn'oho* (Веряця). В говорах західніх, де давнє *-i* зберігає свою зовсім передню артикуляцію, в чолов. роді місто закінчення *-'yi̯* чуємо закінчення *-ii̯: v/ыšn'ii̯, k/onec, nyžn'ii̯, u̯čarašn'ii̯, dnešn'ii̯* (Палота).

Вплив аналогії твердих закінчень перехрещується з м'якими закінченнями в говорах східніх (на схід від Латориці), де находимо закінчення *-ыi̯* зі зберіганням м'якости попереднього приголосного: *u̯čerašn'ыi̯, pês's'ыi̯, küz'ыi̯* (Теребля, Веряця, Имстичово).

М'які закінчення прикметників відомі від говорів запопрадських аж до Тересви. Виїмку творять говори верховинські від Уга починаючи аж до Синевира а відтак за Тересвою говори гуцульські та перехідні. В говорах гуцульских та перехідних находимо й виїмки від цього правила: *i̯a ch/odžu do n/'iž-n'oi̯ školы tri rokы i do vыšn'oi̯ tri rokы* (Орябина), *vыšn'ii̯ konec, v/ыšn'e pole n/yžn'ii̯, u̯čar/ašn'ii̯, dn/ešn'ii̯* (Полата), *Vыšn'i Čabinы*

(назва села В. Чабіни), *išl/a z vыšn'oho kûn'/ca* (Колониця), *p/opered tam/ošn'oho c/ar'i̯a* (Дубриничі), *ta uže lem por/ôžn'u bryčku vôžu* (Страбичово), *yš/ou̯ ys por/ôžn'ôu̯ bryčkôu̯* (Страбичово), *posľîdn'yi̯ raz* (Нанково), *u̯čerašn'yi̯, nyžn yi̯* (Урмезіово), *dnešn'yi̯* (В. Раковець). На горішній р. Тересві находимо лиш закінчення *-yi̯* без м'якчення попередього приголосного в 1. відмінку роду чолов.: *u̯čer/ašnyi̯ den', u̯čer/ašn'a d/ыn'a, u̯čer/ašn'e molok/o, u̯čerašn'ôho dn'a...*

Отвердіння в nom. sing. m. *(zadnыi̯* gen. *zadn'oho)* можна також почути й на ріці Тур'ї в Ракові: *dnešnыi̯, ľîtnыi̯, u̯čorašnыi̯*. Але в роді жіночім та середнім зберігається м'якість: *dnêšn'a, dnêšn'oi̯e*. Побіч того однак існують і м'які: *syn'yi̯*.

Як сказано, верховинські говори під цим оглядом вирівнали м'які закінчення з твердими так, що тип прикметників м'яких щез: *dnešnыi̯ dên'* (Ужок), *doľ/îšnыi̯, -a, -oi̯e, horîšnыi̯, -a, -oi̯e, nyžnыi̯, -a, -oi̯e* (В. Верецькі), но тамже м'яке закінчення находимо у прикметників від іменників, що означають матерію: *korôu̯ľyi̯ sыr*. Дальше тверді: *nыn'îšnыi̯, -a, -oi̯e* (Воловий), *u̯čerašnyi̯, -a, -e, doľîšnyi̯* (Рахово).

Верхратський звертає на ці прикметники увагу у так званім „пнетворі", Зн. II, 64: *синьій* (Чертіжне), *туній* (Ціґелка), *ярній* (Бодружал), *роботній* (В. Свидник), *вечурній -ня* (Ціґелка), та стор. 82: *синій птах, синя вода* (без подання місця), Зн. I, 54 55: *рысьій* (Малий Луг), *песьій* (Ґоронда), *жéбій, корóвій* (Ясіня), *рáньішній, вечéрішньій, рáньішня зöрниця, вечéрішня зöрниця* (В. Севлюш). -- Зазначування м'якости закінчення чолов. роду у Верхр. не точне, бо від Уга на схід чуємо в тих випадках все закінчення *-'yi̯*.

Деклінаційний тип зложеної (займенникової) деклінації не виказує великих діялектичних різниць. Вони дотичать оцих відмінків: 1. loc. sing. masc., fem., neutr.; 2. gen., sing., fem.; 3. instr. sing., fem.; 4. nom. plur. всіх трьох родів; 5. instr. plur. (всіх трьох родів).

Неоднаковість закінчення loc. sing. m. n. розділяє область нашу на дві частини. Перша, починаючи від сходу від ріки Рускови аж до Лабірця з виїмкою Валяшковець, зберігає рефлекси давнього закінчення **-отъ*, а то *-ûm, -üm, -im: na s/yvûm, s/yvüm, na s/yvîm kon/y*. Друга від Лабірця на захід долами - має закінчення loc. sing. m. n. вирівнане до instr., так, як то є в польській мові: *na s/yvыm kon/evi*.

Так само й в gen. sing. fem. находимо два закінчення: *-oi̯î* та *-oi̯, -ei̯*. Перше з них панує від ріки Рускови починаючи, за виїмкою села Рускови, аж до Лабірця: *d/obroi̯î d/ыn'î*, друге закінчення зберігається на сході лиш в селі Рускові а на заході починаючи від Лабірця: *d/obroi̯ gazd/ыn'î*. Закінчення

-ęi місцями на пограниччі словацькім (Блажів, Шом, Валяшківці, Ґерляхів, Завадка, Банске).

При тім треба замітити, що в Завадці закінчення *-oį* вирівнюється з закінченням dat. sing. *-'uį: z t'/ûį dov'įûį noči, ku t'ûį dovįûį noči*. Подібне явище стрічається й в говорах підужгородських при м'яких пнях: *iz nyźn'ûį časti, id nyźn'ûį časti* (Великий Лаз).

В *instr. sing.* находимо, подібно як і у іменників жіночого роду, закінчення: *-oų, -om, -u*. Границі цього явища такі самі, як у іменників: *-oų* до Ондави, *-om* від Ондави на захід, *-u* лиш деінеде на пограниччі словацькім.

Закінчення *nom. plur.* є для всіх родів однакове. Но їх є на нашій області аж три: 1. *-ыį* на ріці Рускові; 2. *-i* від говорів гуцульських аж по ріку Ціроку; 3. *-ы* або *-i, -y* як рефлекси ы від Ціроки, а то від села Острожниці бо Смульник має ще *-i* — на захід аж по за Попрад.

Зауважити треба, що *-i* в nom., acc. plur. правдоподібно по аналогії до м'яких м'якчить попередні зубні приголосні: *č/orn'î barany*[e] (Рахів), *t/ôųs'ťi, hr/uší u n'/oho b/ыly zolôť/î* (Буштин), *na n'î sut ukrem/išn'î r/yzы* (Нанково), *n/a ščo mên'/î por/ôžn'î taįstr/ypы* (Репінний), *ľ/ude č/ês'n'î, ď/akuįu vam* (Изки), *rîzďįan'/î s'/ata* (Підполозя), *uv/iďîly prekr/as'n'î horы* (Копинувці), *sês/î horы Karpatы opstalys'a pus'ť/î* (тамже), *ľ'ude s'a im/yly do n'/oho pį/an'î* (Раково), *m/ы na t/o nedost/oįn'î* (Ворочово), *u p/ûųnûčy pr/yįdut dva č'/ôrn'î ps/ы* (Ляхувці), *opš/yly kestem/eny vel/ik'î na spûd a p/ovyšše gu verch/ovy mal/î* (Коритняне), *stud/ên'î dn/ы* (Ужок), *š/umn'î k/ôn'î* (Суль).

В Страбичові однак не чув я м'якости від оповідача наведеної казки: *tv/ôįa žon/a dva pask/unnî, kudl/atî, choųp/atî, pelech/atî ps/ы ukoť'yla*. Те саме находимо в околиці Иршави: *molod/î pn'î* (Имстичево), *č/ornî kôn'î* (Ростока Ірш.), *mücnî k/ôn'î* (Білки, Арданово).[1]

В дальших відмінках множини замічається іще різниця тільки в instr., де на схід від Боржави находимо правильне закінчення: *-ыmy, (-ymy)* а на захід дуальне *-ыma: ruk/amy tr'įasl/a m/okrыma, št/o maįe čyn/yly ys tak/yma, doroh/yma, k/edvešnыta ďiťm/y* (Страбичів).[1]

В околиці підужгородській (Доманинці, Онуковці, Невицьке, Ярок, Баранинці, Пудгорб, Коритняне) в множині у всіх відмінках множини цезає зовсім в закінченнях *-y* (*-ы*) а натомість

[1] Диви мою статтю: До питання про класифікацію південно-карпатських говорів межи Латорицею і Боржавою: Наук. Зборник тов. Просвіта в Ужгороді XI (1935).

виступає м'яке *i*: nom.: *zôlôť/î*, *nôv/î*, *maľ/î*; gen.: *žôlôť/îch*, *nôv/îch*, *maľ/îch*; dat.: *zôlôť/îm*, *nôv/îm*, *maľîm* і т. д.

М'яке закінчення в nom. plur. прикметників твердих основ дало привід до різного способу пояснення цього закінчення, котре захопило й область південно-карпатську від ріки Ціроки аж по гуцульські говори включно. Спроби різних пояснень цього явища подав Василь Сімович в статті: До морфольогії українських прикметників, поміщеній в Slavi-ї XII (1–2), стор. 34—42. Сам Сімович відкидає пояснення А. Соболевського, А. Шахматова, С. Кульбакина та П. Бузука, на основі котрих форма прикметників в nom. plur. на *-i* була витворена під впливом займенника вказівного *tě* > *ťi* а також пояснення Потебні, Огоновського, Шахматова, Кульбакина, Карського, Бузука, Синявського та і давніші свої власні, що та форма повстала зі стягнення форми acc. plur. *-ыѣ* а дальше і пояснення Кримського, що ця форма могла повстати з ассиміляції двох форм *-ыѣ* і *-оѣ*. А ця послідня часто приходить в грамотах XVII—XVIII ст. Но все таки за Михальчуком, що оцінив негативно згадані пояснення Кримського, Сімович застановляється над вказаним ним зв'язком між закінченням *-i* в nom. plur. а тим *-i*, що повстало на місці старого закритого *o*. Зв'язок цей підпер також і Бузук ще сильніще тим, що показав відповідники в полтавських говорах між твердим і м'яким *-i* в закінченні nom. plur. прикметників а твердим і м'яким *-i*, що повстало зі старого закритого *o*: *tîk* *bohatî*, *ťîk* *bohaťî*, але де не було з *o* > *i*, там також в nom. plur. не було *-i*: *tyk* *bohaty*. Бузук приходить до висновку, що не треба добачати генетичного зв'язку в різних формах, приведених ще М. Левченком з північних говорів (*тоѣ люди*, *тyüї*, *тії*) ні контамінації двох різних форм, але треба бачити у закінченні *-i* в nom. plur. нову форму. Цю нову форму зродили *зрозумілі* ассоціяції (то є форми з *i* < *o* loc. sing. m., dat., loc. fem.) і ясна мета мови, коли створився окремий м'який тип відміни прикметників, утворити *близькі одні до одних відповідники* в поодиноких формах і на основі цих відповідників погодити обидва типи прикметників між собою. На думку Сімовича наперед мусіла появитися форма *syn'i* із acc. plur. **sinĕě* > *sině* > *syn'i* і на основі пізніших корреляцій форм, де *i* повстало з закритого *e* в dat. loc. fem. і loc. m., *syn'ij*, *syn'im*: *syn'i* повстала також корреляція у твердих прикметників в тихже відмінках: *harnij*, *harnim*: *harni*. А підчеркує дальше автор, що на ці корреляції *-i*—*'i* в nom. plur. рішилася мова тільки під впливом[1] форм dat. і loc. sing.

[1] Підчеркнення самого автора.

Тимчасом дані говорів південно-карпатських говорять, що *-i* в nom. plur. так м'яких як і твердих основ не могли творитися під впливом форм dat. і loc. sing., бо на великім просторі долішніх говорів від Цірокі і Уга аж до Тересви а почасти і в кітловині Сигітській dat., loc. обох цих прикметників, т. є так м'яких як і твердих, кінчиться на: *-uj*, *-üj*, *-um*, *-üm*: *syn'uj*, *syn'um*, *krasnuj*, *krasnum*, а nom. plur. в обох випадках є — *i*, і то м'яке, за виїмкою околиці Латориця - Боржава, так у твердих, як і м'яких прикметників. Додати треба, що в говорах верховинських в народніх піснях приходять ще форми і не стягнені *-ыji*, а корреляція м'яких закінчень і твердих в цілій деклінації прикметників не має місця в говорах гуцульських, бо там м'яка деклінація затратилася а мимо всего nom. plur. прикметників твердих і отверділих має м'яке *-i*.

Додати ще треба і те, що цим *-i* в nom. plur. не м'якчиться лиш кінцевий приголосний зубний, но також і дальший перед ним стоячий: *kras'n'i*, *pus'ťi*. Правда, для цього явища можна найти аналогії у загальнім зм'якчуванні груп приголосних перед *-i* < *ě* у східніх говорах, передовсім мараморoських і верховинських, в роді: *s'vit*, *s'mijatys'a*, іноді *ďvi*, но говори центральні на захід від Мараморoша не знають такого м'якчення.

Так отже Сімовичева теорія корреляцій не розв'язує зовсім загадки, яким способом повстало закінчення *-i* в nom. plur. прикметників.

Сам автор здогадується правильно, що то форми нові, найскорше з XVII. XVIII. ст., коли процес „ікання" був вже докінчений, бо лиш у XVII. столітті зустрічаємо їх в письменстві в записах пісень. Те саме кажуть нам і письменні пам'ятки південно-карпатські а передовсім покрайні записи на книгах, писані місцевими попами або дяками. В письменних пам'ятках XVII. стол. ще находимо всюди форми нестягнені, але вже є і сліди форм стягнених на *-i* або контамінованих передовсім у займенників а дальше частіше у записах XVIII. століття.[1]

---

[1] Ладоми'рівська Євангелія з XVII. ст. має раз у м'якім прикметнику nom. plur.: порожнѣи (Др. Іван Панькевич: Ладомирôвське Учительне Евангеліє, Науковый Зборник тов. Просвѣта в Ужгородѣ II, стор. 103). Покрайній запис на Тріоді Постній з р. 1699 в селі Ростоках (Мараморoська Верховина) без дати — певно з початку XVIII. ст.: кѹпилъ сѣ... за ѣ бараны лѣмскѣ (Всев. Сахановъ: Новый карпаторусскій эпиграфическій матеріалъ: Наук. Зборник тов. Просвѣта в Ужгородѣ, IX, стор. 94). — В Ублянськім Ключі з XVII. ст.: коли грушѣ... сливы и иншѣ плоды дрівіє моих трясут (Ю. Яворскій: Ветхозавѣтныя библейскія сказанія въ карпаторусской церковно-учительной обработкѣ конца XVII-го вѣка. - Наук. Зборник тов. Просвѣта в Ужгороді, V, стор. 164), котрѣи не вѣруютъ

По моїй думці причини появи форм nom. plur. на *-i* у прикметників треба шукати з однієї сторони у вирівнанні їх з такимиж формами займенників як: всѣ, ѵсѣ, дальше нашѣ, вашѣ найперше у прикметникових займенників: *kotrыi̯*, *ynšyj*, звідки вони перейшли до других прикметників, передовсім м'яких а з другої сторони ділали на утворення цих форм також м'які закінчення іменників *-jo* та *-ja* пнів, де в nom. plur. закінчення було м'яке *-i* з *-ě*, а це є найправдоподібніше.

Додам еще, що і Грунський та Ковальов в згаданім творі заступають думку, що форми nom. plur. на *-i* не повстали зі скорочень колишніх форм на *-ie (-iu)*, лиш повстали під впливом форм займенників: *mѣ (= ťi)*, *всѣ (= us'i)* (op. cit. 258).

З приложених таблиць деклінаційних можемо мати ясний образ деклінації прикметників з цілої области південно-карпатської. Закінчення роду чолов. в однині: nom. *-ыi̯ (-yi̯, -i)*, gen. *-oho*, dat. *-omu*, acc. = *1.*, або *2.*, voc. = *1.*, instr. *-ыm*, loc. *-um*, *-ыm*, *-üm*, *-im*, *-omu* — або = instr.; — рід жіночий: nom. *-a*, gen. *-oi̯i*, *-oi̯*, *-ui̯*, dat. *-ui̯*, *-ыi̯*, *-üi̯*, *-ii̯*, acc. *-u*, voc. = *1.*, instr. *-ou̯*, *-om*, *-u*, loc. = dat, роду ніякого nom., acc., voc. — *-oi̯e*, *-oi̯*, *-e*, *-o*, всі прочі відмінки, як у роді чолов. В множині для всіх родів однаково: nom. *-ыi̯*, *-i*, *-ы*, gen. *-ыch*, dat. *-ыm*, acc. = *1.* або *2.*, voc. *1.*, instr. *-ыmy*, *-ыma*, loc. *-ыch*.

М'які мають такі самі закінчення з тою виїмкою, що *-ы* заступлене через *-y* або *-i*, а попередній приголосний все м'який з виїмкою instr. sing. m. n. — но не всюди. На цій основі в роді чолов. в однині: nom. *-'yi̯*, gen. *-'oho*, dat. *-'omu*,

---

(тамже 165), и тіи поидѧт добра вашѣ (тамже 172), а вы котрѣи останетесѧ (тамже 172), аѵглы бжѣи (тамже 173), котрѣи не вѣрѧтъ (тамже 174), через вашѣ языкы (тамже 186). Но в записах XVIII. ст. та й літературних пам'ятках вже приходять форми nom. pl. adj. на *-i*, писані через *ѣ* частіше. На інвентарях (протоколах) парохій воронівського округа з був. жуп Земплинської та Шариської маємо з р. 1750 два записи з таким закінченням, хоч всі прочі форми nom. pl. adj. кінчаться на *-ы*, як то є і нині на цій області: суть фундованѣ (Дзурдзош), штоларнѣ платнѣ хочемо отплатити (Воля Матяшовська) (Др. Іван Панькевич: Инвентарѣ (протоколы) каноничных визитацій вороновского округа 1750-ых рокôв пôд оглядом языковым. — Наук. Зборник тов. Просвѣта в Ужгородѣ III, 255). — В рукописнім Збірнику творів Діонісія Аеропаґіта під р. 1763 записане: Геѡргій Іллышкович, парохъ Крайниковскій, ѡбыватель Сокирницкій... платихъ за ню три золотѣ (Ю. Яворскій: Историческія, личныя, вкладныя и другія записи въ карпаторусскихъ рукописныхъ и печатныхъ книгахъ XVI—XIX вѣковъ. — Наук. Зборник тов. Просвѣта в Ужгороді VII—VIII, 212). — В Тишівській Александрії XVIII. в. раз лиш: єднакѣ (Др. И. Панькевич: Тишôвска Александрія... Наук. Зборник тов. Просвѣта в Ужгородѣ. I, 21. В Антологіоні з р. 1738 з села Невіцького коло Ужгороду запис без дати: кѹпили чеснѣ парохиане невичанскѣ (Др. Іван Панькевич: Покрайні записи на підкарпатських церковних книгах, ч. I. — Наук. Зборник тов. Просвѣта в Ужгородѣ VI, стор. 170).

acc. = *1.* або *2.*, instr. *-ym*, *-'im*, loc. *-'um*, *-'üm*, *-'im*. В множині: nom. *-'i*, gen. *-ych*, dat. *-ym*, acc. = *1.* або *2.*, voc. *1.* instr. *-ymy*, *-yma*, loc. *-ych*. Східні говори затримують також закінчення з *-ы: ыį*, *-ыch*, *-ым*, *-ымy* з попереднім м'яким приголосним.

Так як прикметники, що кінчаться на *-ыį*, *-a*, *-oįe (-oį, -e)*, відміняються також прикметники присвійні, утворені від імен власних або іменниківособових при помочі наростків: *-*ovъ* > *-ûų*, *-ыų*, *-üų*, *-ių*, на рід чолов., *-ova* на рід жін., *-ovo* на рід ніякий від іменників роду чолов. твердих пнів, або *-įûų*, *-įüų*, *-įių*, *-įova (-įeva)* на рід жін., *-įovo (-įevo)* на рід ніяк. від іменників чол. м'яких пнів: *Iv|anûų nûž*, *Iv|anova kn|yha*, *Iv|anovo p|ole; Andr'|įûų p|otûk*, *Andr|įįova kor|ova*, *Andr|įįovo p|ole* або при помочі наростків: *-yn*, *-yna*, *-yno* від іменників роду жіночого: *H|aſyn* сын, *H|aſyna kor|ova*, *H|aſyno p|ole*.

Ці прикметники зберігають лиш в 1. відмінку однини (у всіх родах) а також в 1. відмінку множини іменні закінчення — для однини вище наведені, для множини — ы: *Iv|anovы pol'a*, *H|aſynы* сын|ы. В прочих відмінках однини і множини дістають такі самі закінчення, як й другі прикметники, т. є деклінації займенникової.

Для доповнення примірів наведу ще ту кілька так з записів своїх як й Верхратського: *прийдем на Андрійів день* (Страбичово, В. Зн. I, 128), *мясарошöв сын* (Пузнякувці, В. Зн. I, 139), *за Юркá, цариного сына* (В. Лучки, В. Зн. I, 132), *c|ar'įovotu s|ынovi* (Дубриничі), *id c|ar'įûvûį d'įųc'î* (тамже), *ųz'aų c|ar'įovu d'|įųku* (тамже), *t|otu sk|oru m|elnykovu povezem|e do c|erkvy* (Ляхувці), *na K'opyn|ovům p|oly* (Копинувці), *sestr|ynы d'îty* (Нанково).

Ступенювання прикметників.

Питання це не зв'язане тісно з морфологічною частю граматики а належить до словотвору. Однак з огляду на деякі знамена старинности творення ступня вищого або на відмінний спосіб творення під впливом чужого язика треба його хоч коротко тут спом'янути. Різниці в цім огляді також ділять нашу область на кілька частей.

Деякі признаки творення ступня вищого були вже зазначені при фонетичній частині нашої праці, а то при переміні зубних приголосних перед *-į* на середньопіднебінні *č*, *dž*, стор. 115—6.

Старинний спосіб творення компаратіву 1. при помочі наростка *-jьs-*, придаваного безпосередньо до пня прикметника з відкиненням наростків: *-okъ*, *-ьkъ*, *-ьkъ*, *-ьnъ*, *-ьnь*, та 2. при помочі розширеного пня через додання *é*, зберігається і тут. Перед *j* попередні приголосні відповідно м'якчилися. Так

	Рус-Кривий	Рахів	Золотарьово	Розтока (Іршава)
			S i n g u	
N	syv-yᶜį vûl	č'orn-yᶜį bar/an	dobr-ыį pan	č'orn-ыį kün'
G	-oho vol-a	-oho -a	-oho -a	-oho kon-/a
D	-omu -ovy	-omu -ovyᶜ	d/ôbr-ômu -ovy	-ómu -/evy
A	-oho -a	-oho -a	-oho -a	-oho -/a
V	-ыį -e	-yᶜį -e	-ыį -e	-ыį k/ôn'-u
I	-ым -om	-yᶜm -om	-ым -om	-ым kon'/om
L	-um -'î	-'îm -'î	d/ôbrûm -î	-üm kon/y
			P l u r	
N	s/yvyᶜ-į vol-/y	č'/orn-'î baran/yᶜ	d/ôbr-î pan-/ы	č'/ôrn-î k/ôn-'î
G	-ych -/û	-ych -'îų	-ыch -/û	-ыch -'üv
D	-ym -ûm	-ym -am	-ым -/ûm	-ым -'üm
A	-yį -/ы	-'î -yᶜ	-ыch -/û	-î -'î
V	-yį -/y	-'î -yᶜ	-î -/ы	-î -'î
I	-my -y	-yᶜmyᶜ -amy	-ымy -amy	-ымy k/ün'my
L	-ych -'îch	-yᶜch -ach	-ыch -ach	-ыch k/ôn'och

нині маємо наростки *-śyį (-śiį), -i(į)śyį*. Но місто *-śyį* находимо також нарост короткий без *-ś-*, а то *-yį (-iį)* з давнього *-jь-* зі слідом палятализації приголосних перед *j*, а то відповідної зміни декотрих з них *(d, t, z, h, k)* на середньопіднебінні *(ď, dź, ź)*.

Цей спосіб творення компаратіву є відомий в центральних говорах так верховинських як й долішних від Ужа починаючи аж до ріки Боржави а має нині свою аналогію в мові сербохорватській:[1] *molod/ыį — mol/odźyį* а також *mol/odśyį, tverd/ыį > tv/erdźyį, vuzk/yį > v/uźyį, nyzk/yį > n/yźyį, d/ôųhyį > d/ôųźyį, tôųst/ыį > t/ôųśyį, husť/ыį > h/uś'ď'yį* (Ужок), *ť'aźk/yį > ť/aźyį, bl/yz'kyį > bl/yźvį, molod/ыį > mol/ożyį* (Раково), *molod/yį > mol/odźyį* (Коритнянс), *sol/odkyį > sol/odźiį, kurt/yį > k/určyj* (Вел. Лаз, Страбичово), *chud/ыį ch/udźyį*, але також *chud'îśčyį; rîdk/ыį*

[1] A. Leskien: Serbo-Kroatische Grammatik, op. cit. § 641—42.

Вишні Верецькі	Руська Поруба	Блажів	Орябина
l a r i s			
b/îl-ыį k'/în'	d/obr-ыį car'	moų/od-/ыį chų̊op	tł/ust-ыį vыł
-oho kon'/a	-/oho -ja	-/oho -a	-/oho voł-a
-ômu kon/evy	-/omu -ju	-/omu -/ovi	-/omu -'ovi
-oho kon'/a	-/oho -ja	-/oho -a	-/oho -a
-ыį k/ôn'u	-ыį -ju	-ыį -e	-ыį -e
-ым kon/em	-ым -jom	-ым -om	-ым -om
bîl'îm kon/y	-ым -ovy	-ым -/ovi	-ым -/ovi
a l i s			
b/îl-'î k/ôn'î	d/obr-ы car'-į/ove	moų/od-ы chų̊/opi	ł/ust-ы v/oł-ы
-ыch k/oneį	-ыch -îų̊	-ыch -îv	-/ыch -ыų̊
-ым kôn'îm	-ым -îm	-ым -îm	-ым -ым
-î -î	-ыch -îų̊	-ыch -îv	-ы -ы
-î -î	-ы -jove	-ы -i	-ы -ы
-ымy k'/în'my	-ыma -jami	-ыmi -ami	-/ыma -ami
-ыch k/ôn'och	-ыch -joch	-ыch -ach	-ыch -ach

> *r/îdžyį*, *tôų̊st/ыį* > *t/ôų̊šč'yį* (В. Верецькі), *mol/odža* (Комаровці), *mol/ožyį* (Свалява). Дальші приміри подаю за Верхратським Зн. І., стор. 56: *doŭžий* (Дубрівка, В. Шард), *гладжий* (Нове Давидково), *вы́жий*, *вы́жа*, *вы́же* (Імстичово), *ни́жий*, *нижа*, *нижее* (тамже), *доро́жий*, *доро́жа*, *дорожее*, *то́ўщий* (Нове Давидково, Іршава).

На тійже області зустрічаємо й форми компаратіва з наростками *-î(į)šyį*, *-šyį*: *kvasn/ыį* > *kvasn'/îšyį*, *zdor/ovыį* > *zdorov/îšyį*, *mîcn/yį* > *mîcn'/îšyį*, *stud/enыį* > *studen'/îšyį*, *šyr/okyį* > *š/yršyį* (Ужок), *kr/asnyį* > *kr/aššыį*, *hlыb/okyį* > *hl/ыbšыį* (Раково), *t/emnыį* > *temn'/îščyį* (ту наступила диссіміляція *š* + *š* > *š* + *č* і певного рода вирівнання до форм *rîdžyį*, *molodžyį*) *zdor/ovыį* > *zdorov/îščyį*, *kvasn/ыį* > *kvasn'/îščyį*, *zlyį* > *zl'/îščyį*, но також *kr/asnыį* > *krasn/îššyį* і *kr/aššyį* (В. Верецькі).

Рід жіночий

	Рахів	Золотарьово	Стройно	Ужок	Блажів	Орябина
	S i n g u l a r i s					
N	d/obr-a gazd/yᵉn-'ė	d/obra dын'a	č'/orn-a m/ucha	stud/en-a v/od-a	moų/od-a m/ati	ž/oųt-a d/ын-'a
G	-oįî -'ì	d/ôbrôįî -'ì	-ôįî -ъı	-ôįî -ы	-eį -/eri	-oį -'ì
D	-ìį -yᵉ	d/ôbrûį -y	č'/ôrnüų m/ûs'î	-'ì -'i	-eį -/eri	-ыį -'ì
A	-u -'u	d/ôbru -'u	-u m/uchu	-u -u	-u m/aťîr	-u -'u
V	-a -e	d/obra -'o, -e	-a m/ucho	— —	-a m/ati	-a -'o
I	-oų -eų	d/ôbrôų -'ėų	-ôų m/uchôų	-ôų -ôų	-om -/er'įom	-om -'om
L	-ìį -yᵉ	d/ôbrûį -y	-ūų mûs'î	-n'î v/ôďî	-eį -/eri	-ыį -'ì
	P l u r a l i s					
N	d/obr-î gazd/yᵉn-'ì	d/ôbr-i dын-'i	č'/ôrn/-î m/uch-ъı	studen'-î v od-ы	moų/od-ы mat/er-i	ž/oųt-ы d/ын'-î
G	-yᵉch gazd/yᵉn'	-ысh dын'	-ысh -üų	-ысh vod	-ысh -ių	-ысh dын'
D	-yᵉm -'êm	-ым -'am	-ым -am	-ым -am	-ым -'įam	-ым -'am
A	-i -'ì	-î -'ì	-î -ъı	-î -ы	-ы -i	-ы -'ì
V	-î -'ì	-î -'ì	-î -ъı	-î -ы	-ы -i	-ы -'ì
I	-yᵉmy -'êmy	-ымy -'amy	-ымy -amy	-ымy -amy	-ымi -'įami	-ыma -'ami
L	-ych -'ėch	-ысh -'ach	-ысh -ach	-ысh -ach	-ысh -jach	-ысh -'ach

На тій самій області находимо також цікаві форми з асиміляцією приголосних пневих до наступного *š*: *husť/ыį* > *h/uššыį*, *molod/ыį* > *mol/oššyį*, *sol/otkyį* > *sol/oššyį*, *ťaškyį* > *ťaššyį*, *tverd/ыį* > *tv/eršš'yį* (Кальник). Противний рід асиміляції приголосного *š* наростка > *-šyį* до попереднього пневого: *ť/ažkyį* > *ť/ažžiį*, *sol/otkyį* > *sol/otčiį* (Вел. Лаз).

На захід від Ужа находимо ступенювання все при помочі наростків: *-šyį*, *-išyį*: *mol/otšыį* (Пудгородя, В. Радвань, Р. Поруба), *ćudn'/išыį* (Суха), *d/užyį* > *d/ušшыį* (Суків).

Так само на схід від Боржави а на півночі від границь був. жупи Мараморошкої стрічаємося лиш рідко з давніми формами: *husk/ыį* > *h/užyį*, *dorohыį* > *dor/ožyį* (Волове), іноді лиш в прислівниках *tverd/ыį* > *tverdže*, інакше лиш з наростками *-šyį*, *-i(į)šyį*: *daų u tverd'/išu m/uku* (Изки), *husť/ыį* > *husť/išyį*, *krîpk/yį* > *kr/ipšyį*, *kr/asnыį* > *kr/aššyį*, *tõųst/ыį* > *tõųsť/išyį* (Воловий), *tõųst/ыį* > *t/õųstšyį*, *molod/yį* > *mol/odšyį*, *husť/ыį* > *h/us(t)šyį* (Королево), *pusl/ąų st/aršoho s/ына* (Буштин).

Вже від Великої Ріки (Хуст) зустрічаємося з компаратівом, котрий є творений на спосіб румунський при помочі слова *maį* (= рум. *більше*) з positiv-ом, а коли й приходить іноді форма компаратіву, то вона не відчувається як компаратів, бо до неї ще додається слово *maį*. Цей спосіб ступенювання вже відомий й на був. мараморошкій Верховині: *maį dor/ožyį* (Воловий), *pûsl/ąų maį st/aršoho s/ына* (Буштин).

На Гуцульщині такий спосіб творення компаратіву переважає: *tonk/yį* > *t/ončyį*, *maį tonkyį*, *toųst/yį* > *t/oųščyį*, *maį toųst/yį*, *boh/atyį* > *maį boh/atyį*, *husť/yį* > *h/ušč'yį* > *maį husť/yį*, *uzk/yį* > *ušč'yį*, *maį /ušč'yį*, *mal/yį* > *m/enšyį* > *maį mal/yį*, *star/yį* > *st/aršyį*, *maį star/yį* (Рахів).

На ріці Рускові подібно: *n/yzkyį* > *maį n/yzkyį*, *kvasn/yį* > *maį kvasn/yį*, *d/obryį* > *maį dobryį*, *h/uršy^eį* > *maį h/uršy^eį*, *ť/ipšy^eį* > *maį ť/ipšy^eį* (Рус-Кривий). З двох послідніх примірів видно, що давню компаратівну форму уживають за позитив.

Займенники.

Особові.

ja.

Gen. sing. На цілій області південно-карпатській панують побіч себе дві форми: *mene* та перенята з acc. s. енклітична: *(m)n'a* < *mi̯a*. Ця послідня подекуди переважає в уживанні над першою. Це зауважує також і Верхратський (Зн. I, 71) „Місто genet. sing. *мене, тебе, себе* уживаються часто по прийменниках форми accusativ-а (*мя, мня*) *ня, тя, ся*."

mene: vîd m/ene (Рахів), *vv²d m/ene* (Рус-Кривий), *якый ся з мене пöп убраў* (Влагово, В. I, 150), *такúй ты у мéне ґаздá* (Пузняковці, В. I, 134), *ў мени* (Стройно, Е. З. III, XV). Частіші приміри з західніх областей: *od m/ene* (Р. Поруба), *mušite iti preč od m/ene, u m/ene* (Кобильниця), *mam tam p/oš'ťiľ hot/ovu pre m/ene* (Ястреб), *а кед найдете хо' лем йęден палець з мене* (Літманова, Гн. Р. пр. еп. 63), *od m/ene* (Завадка).

mn'a, mi̯a, n'a: do n'ê (Рахово), *vy²d n'a* (Рус-Кривий), *i̯e u̯ n'a m/edu* (В. Анша), *i̯e u̯ n'a chlopčuk* (Нанково), *vîdstup/îts'a vîd n'/a, bo men/e ne z'îst/e* (Торун), *ukrad/y ûd n'/a k/ôn'î* (Теребло), *ne m aly do n'/a s/ylы* (Ляхувці), *кöстя в ня твердоє* (Влагово, В. I, 150), *узьаў у ньа і киндирúцьу* (Стройно, Е. З. III, XVI), *коби йакий до ньа прилип* (Солочин, Е. З. IV, 193), *биў у ньа міх попелу* (Воловий, Е. З., IV, 160). Не рідке це явище і на західніх областях: *ch/ukn'i̯i̯ do mn'a* (Орябина), *до мня* (В. Мирошів, В. II, 80), *u̯z'ał z n'a* (Банске), *od mi̯a* (Орябина).

В *dat. sing.* уживаються три форми: *mn'î, men'î, min'î, my (mi)*. Перша форма старша, жива так у східніх як й західніх областях: *M/ai̯ na n'a d obru h'adku lad/y mn'i p/eršu skl/adku* (Торун), *poi̯ d/o mn'î* (В. Студений), *та схили сьа до мньі* (Голятин, Е. З. III, 30), *шчо ти прийшла до мньі* (Стройно, Е. З. III, 22), *не давай йім разпýсточьку як -єсь далá мньі* (В. Шард), В. I, 199), *id/o mn'î ž/ыty* (Ворочово), *як придет ґý мньі* (В. Свидник, В. II, 140), *k/u mn'î* (Завадка), *gu mi̯i* (Орябина). Форма *mn'î* уживана найчастіше в сполуці з прийменниками *ід*, а на заході *ки*. Цим способом можна пояснити вокалізацію ъ в *ідъ, къ*, бо були в сильнім положенні. Друга форма *men'î* зі вставочним *е*, що повстала під впливом аналогії gen. acc. *mene*,[1] має ще різно-

[1] Диви про це Грунський-Ковальов, op. cit., 206 і там подана література цього питання в зам. 1. За цим поглядом, що форма *men'i* пізніша, ставиться Бузук і Дем'янчук, op. cit., колиж бо проф. Дурново є думки, що ця форма є зі спільно-руської доби.

видності фонетичні: *min'î*, *mén'î*, т. є звуження *е* на *і* перед наступним м'яким складом. Вона частіша на східніх областях: *min'|î* (Рахово), *mén'|î* (Рус-Кривий), *prychodyt id m|en'î* (В. Апша), *min'|î pryvi|úh cerkúun|yk* (Драгово), *pod|aį min'î ruče|iku*, *oį pod|aį min'î obî* (Торун), *plat|yly by mên'î ar|endu* (Теребло), *otpušč|aįte i v|y mên'î*, *žel|aįte ščasl|yvyį p|ostupok i otpuščaįte my*, *što ja vam dês' perestup|yu* (Вульхувці), *ци миньі лехко було корову продавати* (Стройно, Е. З. III,, XV), *а шчо миньі по грошох* (Голятин, Е. З, III, 37), *меньі страшно* (В. Раковець, В. І, 146), *а вöи яў меньі казáти* (Ільниця, В. І, 149), *но повіжте меньі* (Дунковиця, В. І, 145), *b|udeš min'|î za žon|u* (Страбичово), *ты глядáла бідý миньí* (Лучки В., В. І, 166), *што меньі до тóго* (Пузняковці, В. І, 134), *меньі не треба твóго каштелю* (тамже, В. І., 144), *vůn mên'|î naįmyl|îšyį* (Комаровці).

В західніх областях, як це потверджує й сам Верхратський (II, 80), обі ці форми рідші: *дайте меньі тоты пінязы за мою коровку* (Орлов, В. II, 119), *men'î* записав я у Валяшківцях та Р. Порубі. Найчастіше уживається однак форми енклітичної: *my*, *mi*: *d|aįte my h|usoč'ku* (Люта), *jak umr|u*, *ta bud|ete my psalt|yr'|u čyt|aty* (Ляхувці), *вжесь ми вкытúв двох братóв* (Страбичово, В. І, 129). На захід від Лабірця енклітичні форми ще частіші: *naį mi pov|îd'at* (Суха), *mi ne tr|eba any p|ypkы* (Р. Поруба), *choč hol|ovu mi zotn'|îįte* (Вальків), *d|aįte mi į|îst'i* (Кобильниця), *мі сл відіт* (Кечківці, В. II, 129), *тераз мі прідеш дати* (Орлів, В. II, 118), *k'|ed mi |išče m|oho s|ына mi priv|edeš*, *daį m|i dva poh|arы; davaį mi dva pîn'až'î* (Орябина), *prišol gu mi* (Банске).

Acc. sing. має дві форми: *mene* та енклітичну: *mįa*, *mn'a*, *n'a*. Перша форма більше поширена на сході: *cy ch|oč ты men|e zarî-zaly* (Вульхувці), *ты men|e ne poznaį|eš* (Изки), *kob|ы men|e |ûtc'î d|atko |uslobodyų* (Заріча), *кéбы у мéне скóчиў* (Влагово, В. І, 150), *перенеси́ мене́ че́рез во́ду* (В. Шард, В. І, 154), *озьми́ мене́* (тамже), *ви́джю я, ожь ты мене́ тепе́рь загубиш* (Страбичово, В. І, 129), *пöдеш йі сватати за мени* (Солочин, Е. З. III, 186), *посмотрів на мéне* (Пузняковці, В. І, 134), *m|ene v|id'îl* (Р. Поруба), *а мене на моє не пукайте* (В. Свидник, В. II, 137), *k|alap d|obryį b|ude na m|ene* (Банске), *m|ene* (Блажів).

Друга енклітична форма, що повстала з *mįa*, виступає найчастіше у виді фонеми: *n'a* (*mįa* > *mn'a* > *n'a*): *ob|î n|ohy n'a hol|îly* (В. Апша), *im|aįeš n'a ų poču* (Керецькі), *ізъыш ня* (Влагово, В. І, 149), *дуже ня побили* (В. Шард, В. І, 154), *кидь бисьте красно у ньа спали* (Стройно, Е. З. III, 130), *та кортыло ньа удознати за ню* (тамже, Е. З. III, 153), *туй ньа принесло* (Воловий,

Е. З. IV, 160), *за тотом го кусаў, бо ньа приступиў* (Гол., Е. З. III, 31), *чим бись ня погóстив* (Страбичово, В. I, 129), *Бог ня покáраў* (Пузняковці, В. I, 134), *otpusť/îť n'a, /apku* (Коритняне), *pr/yi̯mete n'a n/a n'îč* (Люта), *m/ai̯eš n'a na hran/yc'u v/uvesty* (Ворочово).

В західніх областях ця форма також найчастіша: *hei̯, B/ože mîi̯, B/ože, pob/yvaš mi̯a d/uže* (В. Радвань), *ž/ebы na n'/a d/achto šat/ovau̯* (Суків), *vîn zapys/au̯ n'a* (Суха), *abo n'a pob/yi̯te* (Вальків), *товды мя вытягнут* (Кружльова, В. II, 133), *и дораз мня познаш* (В. Свидник, В. II, 136), *та би мйа зас біл* (Кромпах, Г., Р. пр. сп. 65), *hn/eska mi̯a b/olit hol/ova* (Орябина), *a n'/ît m/i̯a chto vыn'/aty* (Літманова), *v/id'îl n'a* (Банске).

Inst. sing. Давнє закінчення на *-oi̯u* скорочується на *-ou̯*, як і при деклінації іменниковій, так що пануючою формою є *mnou̯*. На західніх областях аналогічно до форм іменникових на *-om* і згідно з територіяльним поширенням тих же форм находимо закінчення — *mnom*.

mnou̯: zo mnou̯ (Рус-Кривий, Рахово), *зо мноў* (Стройно, Е. З. III, 39), *та óт путь за мноў замелó* (Ільниця, В. I, 148), *ты ся зо мноў побóжиш, пой зо мноў* (Пузняковці, В. I, 143), *z/o mnou̯* (Валяшківці, Р. Поруба), *надо мноў* (Борів, В. II, 80).

mnom: зо мном (Кружльова, В. II, 128), *надо мном* (Вапенік, В. II, 80), *p/îšol zo mnom* (Банске, Орябина, Завадка).

Форми на *-oi̯u*, записані Верхратським у В. Лучках, находяться лиш в пісні ради ритміки: *Ступаў кóню ізо мною, зарвав бы ся пöдо мною* (В. I, 170).

Loc. sing. є рівний dat. sing. за виїмкою форм енклітичних, котрих в loc. не уживається: *na m/enî* (Рахово), *na m/én'î* (Рус-Кривий), *ци видиш ты, яко є на меньі великоє листя* (В. Шард, В. I, 153), *na men'î* (Валяшківці), *mn'î* (Убля, Брох § 51), *na mn'î* (Блажів, Завадка), *pr/i mi̯i* (Орябина).

Дуже рідко попаде форма на вид енклітична *mi*. Але Верхратський справедливо виводить її з мънѣ (II, 80). Такуж форму записав я в Банскім: *dobr/î st/oi̯it na mi*, а також в Орябині: *pri mi̯i*.

tы

Деклінація займенника особового *tы* у головних рисах виказує такі самі явища відносно genet. acc. sing., як й при *ja*.

Gen. sing.: teb/e а також енклітична форма, запозичена з acc. *ťa: i̯a ne ber/u vît ťa, bo tы ne ch/arnыi̯* (Торун), *ai̯bo i̯a z/adar is ťa ne uslobožu h adynu* (Заріча), *vol/ы u ťa mûcn/î* (В. Раковець), *vol/ы ut ťa v/oz'mu* (тамже), *što s ťa v/oz'mut* (Банске), */ot ťa* (Оря-

бина), *маў я дыла тебе гостину дóбру* (Страбичово, В. I, 128), *vy²d t/ebe* і *vy²d ťa* (Рус-Кривий), *do t/ebe*, також *do ť/ê* (Рахів), *од тебе* (Блажів, В. II, 80), *iz t/ebe* (Валяшківці), *ot tebe* (Р. Поруба), *ot t/ebe* (Завадка).

Dat. sing. має дві форми: *tobî* та енклітичну *ty, ti*. Як одна, так й друга поширена на цілій області південно-карпатській від Татр по Тису.

tob/î: yd t/obî (Рус-Кривий, Рахово), *iak i̯a tôb/î uk/ažu* (Буштин), *а я тобі вшытко будý говорити* (Влагово, В. I, 150), *тобі там не слобöднó ітú, чекай тут, а я тобі принéсу* (Пузняковці, В. I, 135), *p/okľa i̯a ku t/obî ne pr/yi̯du* (Орябина), *i̯a t/obî dał* (Банске), *dał t/obî* (Р. Поруба), *ku t/obi̯îᵉ* (Орябина), *ku t/obi̯î* (Завадка). У Валяшківцях записав я: *tebî*.

Енклітична форма *ty, ti (t'i)* розповсюднена побіч: *tobi: b/udu ty na p/otočy* (Буштин), *я ти сы́на дáм* (Ільниця, В. I, 149), *ta k'/eď t/i ne b/ude m/oi̯a p/an'î vîr/yťi* (Р. Поруба), *z/araz ťî hol/ovu z/otnu, v/ony t'/î n'/ič ne zr/obi̯at* (Вальків), *de ti /otec* (Щавник), *ot-p/uščai̯u ťi, nai̯ ťi h/ospoď boh otp/ustyt* (Млинарівці), *жебы ті не было маркотно* (В. Свидник, В. II, 138), *хто ті такой рады даў* (Чірч, В. II, 118), *не выняў єм ті зверх главы, жебы ті не была за верх главы* (Старіна, В. II, 120), *та ті дам* (Шамброн, Гн., Р. п. е. 53), *što ťi dai̯ut* (Банске), *dam ti* (Орябина).

Acc. sing., подібно, як при займеннику *i̯a*, переважає форма енклітична *-ťa*. Форма *tebe* в уживанні виступає менше.

tebe: i̯a teb/e ne poznai̯/u (Изки), *я тебé наýчу* (Влагово, В. I, 150), *а я тебé не нéсу* (В. Шард, В. I, 154), *я тебе не годен учúти* (Позняковці, В. I), *но виджу, ош тибе ни били* (Солочин, Е. З. IV, 170), *na t/ebe* (Орябина, Валяшківці, Блажів), *cy b/ude k/alap dobr/î na t/ebe* (Банске), *na t/ebe* (Завадка).

t'a: až ne zi̯îš, to i̯a ťa ubi̯/u tui̯ (Торун), *dar/ui̯u ťa žyvot/om* (Буштин), *i̯a dom/ü ťa pov/edu* (Страбичово), *têpêr ťa ne u̯pušč'/au von* (В. Раковець), *йа сьім раз пирид тьа побожьу на сокирі, шчо йа на тьа ниґда не вóкличу* (Голятин, Е. З. III, 161), *йдут по тьа филистийани* (Голятин, Е. З. III, 19), *прийдуть тоти ґили та тьа забйут* (Солочин, Е. З. IV, 37), *як тя треба сповідати* (Влагово, В. I, 150), *та перерощý тя сього лыта* (В. Шард, В. I, 183), *перевéду тя чéрез вóду* (В. Шард, В. I, 154), *Бог тя даў, чорт тя даў* (Страбичово, В. I, 118), *чей тя погóщу* (тамже, В. I, 129), *придали на тья свойи царіство* (Стройно, Е. З., III, 14), *šm/aru ťa za D/unai̯* (В. Радвань), *i̯a ťa viďîl* (Р. Поруба), *я тя охабил* (Виш. Свидник, В. II, 139), *навчу я тя шапочку знимати* (Бехерів, В. II, 121), *я тя не познам* (Орлов, В. II, 119), *nai̯ ťa ne v/idžu* (Блажів), *d/ai̯ ti B/ože zn/ati, s кыт ťa b/udu br/ati; i̯/a ťa p/ušču* (Літманова), *viďîl ťa* (Банске).

Instr. sing. так як у займенника *ja* - кінчиться на: *-ou̯* або в західніх околицях на тих самих місцях, що й займ. *ja* - на *-om*.

tobou̯: ys tobou̯ (Рус-Кривий, Рахово), *обым і я утопи́ў ся іс тобо́ў* (В. Шард, В. I, 154), *s tobôu̯* (Убля, Брох, § 51), *keb/ыт s'a dîžd/ala za tob/ôu̯ p/omočy* (В. Радвань), *за тобоў* (Межилаборець, В. II, 80), *s tob/ôu̯* (Валяшківці, Р. Поруба).

-om: p/îšol s tobom (Банске, Блажів), *с тобом* (Кечківці), *za tobom* (Завадка).

Форми на *-oi̯u* лиш в піснях: *розлучила ня с тобою, як рыбочьку із водою* (Лучки, В. I, 169).

Loc. sing. як і dat. *tobî: o t/obî besîdoval'i* (Р. Поруба), *dobr/î st/oi̯it na t/obî* (Банске), *na t/obî* (Блажів), *na tobi̯î* (Завадка).

vin, vûn, vun vын; ona (vona); ono.

Займенник третьої особи чоловічого роду має в першім відмінку різновидності, обумовлені передовсім фонетичними змінами етим. закр. *o*, при чім змінене *o* а зглядно його рефлекси дістають часто придихове *v (u̯)*, перед котрим знов витворюється неначеб гармонійний голосний *o: vîn, ov/în, vûn — ov/ûn*, (*i̯un* є виїмка, ограничена лиш на Завадку), *vün, ov/ün, vын*. Поява тієї чи іншої фонеми ограничена областю перезвуку етим. *o*: *овöн хвали́тися ладиў го́лосом* (В. Шард, В. I, 151), *тко вгане́, што овöн (царь) бу́де ука́зувати* (Ільниця, В. I, 147), *ovün m'usyl'* (Страбичово), *vûn mên'î nai̯myl'îšyi̯* (Комаровці).

Дальші відмінки представляють деякі дублети, що повстали з причини історично-морфологічних змін, а то зберіганням *e* або його переходом по аналогії на *'o*. Крім того в дальших відмінках по прийменниках принимає *n*.

neho: Ці старші форми появляються лиш на окраїнах східніх та західніх. На сході вони поширені від ріки Рускови аж до Тересви: *svît ispered neho pož/ou̯kne* (В. Анна), *vôu̯k k/aže do n/eho* (Буштин), *pust/yly na n/eho* (Вульхувці). Але ці форми там рідкі. На заході найшов я цю форму: *spraviu̯ sa kün z neho* (Ольшавиця), *do neho* (тамже), *з него учіньіл жены Еві тыло* (Старіна, В. II, 120), *высше него* (Уяк, В. II, 119), *u neho sl/užыu̯* (Обручне), *od n/eho* (Орябина).

Верхратський занотовує спорадичні появи цих форм і на областях, де панує друга форма: *n'oho: та ідь украдь у него ко́зу* (Збійне, В. II, 166), *куповати од него* (В. Свидник, В. II, 134). Такі самі форми находимо у записах Верхратського і на східній області, но вони не заслуговують на віру: *увидыв, ож у него до́бра па́ска* (Пузняковці, В. I, 134).

Другою формою, що панує в превеликій більшості на південно-карпатській області є: *n'oho: tai̯ d/ôu̯kola n'/oho hr/uši*

na z/emly (В. Студений), *im/yu̯ s'a na n'/oho s/erdyty* (Теребло), *na s pered n'/oho* (Заріча), *raz pryšl/y do n'/oho tkač/î* (Буштин), *do n'/oho pot'ahn/uu̯ s'a* (Нанково), *у нього* (В. Шард, В. I, 151), *звідали ся у нього* (Дунковиця, В. I, 145), *сперед нього* (Страбичево, В. I, 130). Форми без *n*: *i̯oh/o*, *i̯eh/o* появляються лиш як займенники присвійні: *star/osta zazыv/ai̯e i̯eh/o r/odyčî i br/aťa*, *s/estrы* (Вульхувці).

Dat. sing. має форми: *i̯emu*, *i̯omu*, *nemu*, *n'omu* та енклітичну *mu*.

Так як у gen., форми старші: *i̯emu*, *nemu* появляються на окраїнах східніх і західніх: *u̯bîc'/av i̯em/u* (Бичків), *id n/emu* (тамже), *y žd/ai̯e*, *što i̯em/u kor/ovu pryžen/e* (Новоселиця, Нер. с.), *yd nemu* (тамже).

Верхратський занотовує ще приміри з В. Раківця, Ильниці, Страбичева, Ґоронди, Пузняковець: *почала кров свистáти із нóса і рота ємý* (Р. Раковець, В. I, 146), *яў я ємý казáти, та кажу ємý* (Ільниця, В. I, 149), *сыў ему під крило* (Ґоронда, В. I, 127), *товды́ як ємý пан ýдав* (Страбичово, В. I, 129), *што ему в рот упало* (тамже, В. I, 130), *каже ему ґазда* (Пузняковці, В. I, 136), *та ему треба было такое доўгое дерево* (тамже, В. I, 134). Но ці приміри сумнівні. На заході: *i u̯se i̯emu m/at'îr povîd/ała* (Вальків), *далі ему чісты шаты* (Чертіжне, В. II, 151), *бо ему так чорт наказал* (Бодружал, В. II, 144), *штобы ему пришли и ему повісти* (В. Свидник, В. II, 135), *то я ему скажу* (тамже, В. II, 135), *і ему зельізниця не зробила ничь* (Ваненік, В. II, 128), *Шаркань повідал ему* (Кружльова, В. II, 133), *pr/yn'îs i̯/emu v/odы* (Київ), *a pr/yšou̯ vîn gu n'/emu* (Ястреб), *'ide ku n/emu* (Блажів), *прішоў ку нему* (Шамброн, Гн., Р. пр. с. 53), *ку нему* (Літманова, Гн., Р. п. с. 62), *ž/ebы n/e šla ku n/emu* (Літманова), *ku n/emu* (Орябина)

Форми молодші: *i̯omu*, *n'omu*: *car' i̯ôm/u kazau̯* (Изки), *st/arêc' i̯ôm/u k/aže* (Репінний), *кажут йому пани* (Голятин, Е. З. III, 32), *тогди йому не дали* (Вучково, Е. З. III, 145), *тай рýку йомý обвúла* (В. Раковець, В. I, 146), *а дыдо йомý так повіў* (Ільниця, В. I, 149), *а тоты́ лю́де йомý кажуть* (Дунковиця, В. I, 145), *а она йомý каже* (Страбичово, В. I, 218), *казали йомý* (Лучки В., В. I, 131), *агнел йомý казáў* (Пузняковці, В. I, 135), *ot/êc' Nykol/ai̯ pom/ûh i̯ôm/u* (Купиновці), *но Ной йому ни хочи казати* (Стройно, Е. З., III. 5), *він йому розповіў* (Чертіжне, В. II, 128), *дайме йому ішче за то два* (Чертіжне, Гн., Р. п. с. 51), *она повідала йому* (Кружльова, В. II, 132), *pr/yn'îs i̯/omu* (Вирліх), *tot šl/ovek pov/îdał i̯/omu* (Нікльова), *dał i̯em i̯/omu* (Рафаївці), *to vîn b/ude i̯/omu /otêc* (Вальків), *ale i̯/omu kraľ zak/azał* (Кобильниця), *i̯a dał i̯/omu serp* (Ґерлахів), *dał i̯/omu* (Шом), *она прішла ґу ньому* (Орлів, В. II, 119), *йому треба* (Якубяни Г. Р. пр. є. 64), *dał i̯/omu* (Завадка), *id/e id n'/omu* (В. Анша), *i̯d/e id n'/ômu čolôv/îk* (Репін-

ний), *наложиў ід ньому ухо* (Голятин, Е. З. III, 30), *не мож було приступити д ньому* (Воловий, Е. З. IV, 160), *і прийшов д ньому ангіл* (Стройно), *та побігла ід ньому* (Р. Раковець, В. I, 146), *та д ньому* (Страбичево, В. I, 129), *прийшоў ід ньому няньо* (Пузняковці, В. I, 138), *і p/îšou gu n'/oti* (Рокитівці), *ґу ньому* (Кружльова, В. II, 128), *она прішла ґу ньому* (Орлів, В. II, 119), *ku n'/oti* (Завадка).

З наведених вгорі фактів видно, що територіяльне відграничення форм: *i̯eti, neti* *i̯oti, n'oti* на західній області не дається означити, бо поза Лабірцем виступають обі форми поруч себе. Перевага однак все по стороні форм: *i̯oti, n'oti*.

Побіч цього уживається всюди й форма енклітична *ti*: *а кнегиня дає́ му два во́зи мелаю* (Росушка, В. I, 127), *проси́ў Бога, що́би Бог му даў красну одежу* (Бочко-Рагів, В. I, 127), *d/ai̯te ti hus'l/aty* (Буштин), *tai̯ k/ažut ti* (тамже), *забийте му пра́во в че́рево* (В. Раковець, В. I, 146), *каже му лиси́ця* (В. Шард, В. I, 181), *та здер єм му три реміньі* (Ільниця, В. I, 149), *а люде му одповіли* (Дунковиця, В. I, 145), *ка́же му шарка́нь* (Страбичово, В. I, 129), *імили му густи* (тамже, В. I, 128), *хо́тьіли звести кра́сну жону му* (Пузняковці, В. I, 135), *і k/azau̯ ti* (Рокитівці), *v/în ti p/ovîl* (Кобильниця), *Господ му на то одповіў* (Старіна, В. II, 120), *і t/am ti hov/oriu̯* (Ястреб), *і ti nakaz/ыi̯e* (Орябина), *і ša ti ukaz/ala, pr/osit p/ana, ž/ebы ti dal ch/ыžu* (Літманова).

Acc. sing., подібно як gen. sing., має форми *i̯eho, neho, i̯oho, n'oho* та крім того енклітичну форму: *ho*. Перші старші форми, подібно як й в gen. sing., появляються на східній області від ріки Тересви а на заході від ріки Лабірця: *i̯eh/o, za n/eho* (Кобилецька Поляна, Рахів, Бичків), *упекли єго* (Дрічна, В. II, 148), *так єго з того сыпанця зачали імити* (Вапенік, В. II, 127), *і /otec na n/eho d/avai̯ ti pîn'/ažî* (Орябина).

i̯oho, n'oho: у zau̯d/au̯ i̯oh/o (Буштин), *царь даў за нього свою́ дьівку* (Ільниця, В. I, 147), *чека́ў, коли бара́н у ньо́го ско́чить* (Влагово, В. I, 150), *а лиси́ця уви́дьіла його́* (В. Шард, В. I, 151), *ож його поби́ла, бо вна його́ ми́ла* (Гребля, В. I, 144), *іми́ла на нього кли́кати* (Дунковиця, В. I, 145), *найшла його* (тамже, В. I, 145), *i̯oh/o napo/yu̯* (Страбичово), *хо́тьіла́ його́ іззьісти* (Страбичово, В. I, 128), *обояла його́* (Лучки, В. I, 133), *а i̯oh/o pryhn/au̯ het* (Керецькі), *pov/îdat pan na n'/oho* (Суха), *ta i̯/oho zakl/ykaly* (Пихні), *посмоть на нього* (Збійне, В. II, 170), *та йа його не забиў* (В. II, 168), *na n'oho* (Валяшківці), *vîn i̯oho uz'/au̯ na sud* (Рокитівці), *циґан на тілько його призволив* (Чертіжне, В. II, 149), *а i̯/oho trym/ali za nai̯glupš/oho* (Вальків), *на што они його пускают йісти* (Виш. Свидник, В. II, 137), *но його уж не хотьіли выслободити* (Кружльова, В. II, 134), *жебы його назад вытяглі, як його вытяглі* (Кружльова, В. II, 134), *а зельізниця през нього прешла*

(Вапенік, В. II, 127), *i̯ak /ona i̯/oho vыv/yla, to i̯/oho po stol/eč'ku pust/yla* (Млинарівці), *mau̯ po n'/oho pr/iti* (Ястреб).

Форма енклітична *ho* стрічається на цілій області південно-карпатській: *та пак го звéржуть* (В. Шард, В. I, 151), *як го укусила єдна пчола* (Страбичово, В. I, 128), *аже бы го різаў ножом* (Лучки, В. I, 133), *i t/am ho zav/adyly na v/êr'bu* (Купинувці), *жебы го тыгати за коньом* (Чертіжне, В. II, 118), *ta sa ho z'vîd/aly* (Вальків), *i̯/ag ho pr/osiu̯; ты v/am ho prod/aly; i̯ag viď/îla ho princ/eza* (Орябина), *v/ыťah ho n/a verch* (Літманова).

Крім цих форм Верхратський наводить ще останок первісної форми н *(jь)* зі зложенням: *ни*: *дал на ни фіскалуша* (Кечківці), *кед мя за ни не дали* (Вапенік, В. II, 81).

Скороченою формою, а то родом контамінації: на *ни*, на *нь* + *його*, як справедливо пояснює Верхратський (II, 81), є форма: на *ньго*: *і так на ньго заволал* (Старіна, В. II, 120), *як ся выгнал на ньго* (Лівів, В. II, 115), *на ньго* (Курів, II, 81), *s''adu n/a n'ho* (Блажів).[1]

Скороченою формою мабуть не без впливу таких форм як: *na ny* є форма: *na ne*, яку я записав в Орябині.

Instr. sing. має лиш одну форму: *nym* з фонетичними відмінами *y* — *i*: *nim*, *n'im*, *nyim*. Ці послідні форми панують лиш в околицях на захід від Уга. Протетичне *n* виступає і без прийменника. — *nym*: *вéрла ним* (Влагово, В. I., 150, *k/očiš na v/ôz'î z nym* (Страбичово), *із ним* (Лучки В., В. I, 132), *nim* (Убля, Брох, § 51) *z n'im* (Валяшківці, Банске), *z nym* (Р. Поруба), *за ним* (Кружльова, В. II, 131), *орел ша з нім ставил, хто высше вылетіт* (Уяк, В. II, 119), *з нім граніцу значіті* (Чірч, В. II, 118), *tam ľ/ude z/a nim kryč/aly* (Орябина), *рыd nym, ты z nym por'i̯/adok zrob/ime* (тамже), *s n'im* (Завадка).

Loc. sing. відповідно до того, який є рефлекс етим. *e* в закритих складах, звучить: *na n'im*, *nüm*, *n'um* а на західніх областях, де в деклінації зложеній loc. sing. = instr. sing., звучить *na nim*. — *na n'um* (Рус-Кривий), *na n'ûm* (Золотарьово, Медведьовці), *nüm*: *яли у нüм ставчикы його говорити; тко буде у нüм за цáря* (В. Шард, В. I, 152), *на нüм* (Страбичово), *na n'üm* (Стройно, *na n'îm* (Рахів, В. Верецькі, Ужок), *na n'im* (Давидів), *u̯ n'im* (Млинарівці), *на ньім* (Чертіжне, В. II, 152), *в ним* (Бехерів, В. II, 122), *при ньім* (Кружльова, Гн., Р. п. е. 66).[2]

Займенник третьої особи жін. роду звучить: *ona u̯na*, *vona*: *як онá пуд бéрегом рыла* (Влагово, В. I, 150), *а она йомý каже*

---

[1] Форми такі, як видно з матеріялу, поданого J. Stanislav-ом, поширені так в говорах ліптовських, як і в літературній словацькій мові (op. cit. стор. 324).

[2] Гнатюк приводить раз з Кружльови форму: *при ньому*. Однак вона є сумнівна.

(Страбичово, В. I, 128), *u̯n/a s'a duže yzr/adovala; i̯ak/yi̯ on/a šče u svoi̯/üm žyvôt'/î ne v/vd'îla* (Страбичово), *a u̯n'a k/aže* (Комаровці), *ona pr/yšla gu n'/omu* (Рокитівці), *a v/ona u̯še vid'/îla'i̯ak vîn k/arty mau̯* (Вальків), *v/ona* (Банске), *та она кричит* (Уяк, В. II, 119).

Gen. sing. має дві форми. Від Лабірця на схід аж по горішню Тису пануючою формою є: *i̯ei̯/î* по прийменниках *n/ei̯î*. Форма *i̯ei̯î* має ще варіянт *i̯îi̯/î*, котрий повстав наслідком ассиміляції *e* до наступного *i*. Другою формою є *i̯ei̯* по прийменниках *nei̯*. Ця форма удержується на областях на захід від Лабірця а на схід від цієї ріки у селах сусідніх зі словацькими. Форма ця піддержується мабуть тим, що уживають її в найближчих сусідніх словацьких та польських говорах. Така сама форма *nei̯* (а не *i̯ei̯*) до нині живе в долині ріки Рускови.

i̯ei̯î nei̯î: ne h/odenem yz n/êi̯î /ûi̯ty (В. Раковець), *b/ыla u̯ nêi̯î d'/îu̯ka* (Заріча), *попи́ля нейі* (В. Шард, В. I, 152), *и́ншакый лык не бу́де дыля неї* (тамже, В. I, 152), *сперед нейі* (Влагово, В. I, 149), *та быў в не́йі єде́н сын* (Страбичово, В. I, 128), *у нейі* (Страбичово, В. I, 129), *mîsto nêi̯î* (тамже), *ûd nêi̯î* (Комаровці), *a tam i̯êi̯/î vudavač/'î ne pušč'/aly* (Коритняне), *даў бих коло нейі стражу* (Стройно, Е. З. III, 39), *i̯îi̯î* (Буковець), *ne/i̯e s/any i̯îi̯/î* (Люта).

i̯ei̯: Вже від Ублі починаються дублети: *i̯êi* та *i̯êî* (Брох, § 51), *z n'ei̯* (Валяшківці), *i̯ei̯* (Р. Поруба), *хпадеш до ней* (Бодружал, В. II, 142), *то ся з ней зробила рыба* (В. Свидник, В. II, 139), *но він не послухал єй* (Кружльова, В. II, 133), *пішол од ней* (тамже, В. II, 132), *і од ней в тоту ніч купіл корову* (Орлов, В. II, 119), *ci d/obrî b/ude z n'ei̯ kur/iti* (Р. Поруба), *p/îšla d/o n'ei̯* (Рімне), *tanc/ii̯ut /u n'ei̯, dokыl' ne vydno* (Млинарівці), *chto z nei̯ pop/achat: ne dost z nei̯* (Орябина).

М'якчення *n* перед *e* є впливом словацьким.

Dat. sing. представляє велику різнородність не лиш з огляду на рефлекси з етим. закр. *e* > *'u, ü, i*, але також з огляду на переміни початкового та кінцевого *i̯*, котре може щезати або іноді на кінці переходить на *u̯*. По прийменниках появляється приставочне *n*. Наслідком того маємо форми: *i̯ei̯, i̯ûi̯, i̯üi̯, i̯îi̯, i̯î, i̯üu̯*.

Форма *i̯ei̯* відома лиш в західніх областях. Приставочне *n* іноді зм'якчується: *gu n'ei̯* (Валяшківці), *i̯ei̯* (Банске), *не міг єй на дяку зробіті* (Бодружал, В. II, 142), *а она єй не казала піти* (В. Свидник, В. II, 140), *бо єй обіцяў теля на керстины* (Уяк, В. II, 119), *dał i̯em i̯ei̯* (Рафаївці), *i̯a dał i̯ei̯ isti* (Кобильниця), *i̯a dał i̯ei̯ serp* (Ґерляхів), *dau̯ i̯ei̯* (Ястреб), *z /očoch /idut i̯ei̯ s/ołdzi* (Шом).

Форма *i̯ui̯* панує на цих областях, де етим. *e* в закритих складах переходить на *'u*, котре зм'якчує приставочне *n*. Є то

область східнього і південного Земплина, Ужанщини і Бережанщини до Латориці а дальше Мараморощини від В. Ріки до Тересви а зглядно Бичкова-Луга та ріки Рускови.

i̯ui̯: yd n'ui̯ (Рус-Кривий), *št/obы on/a m/užovy rosk/azovala a muž i̯ûi̯* (Вульхувці), *dau̯ i̯ûi̯* (Убля, Брох, § 51), *id n'ûi̯, i̯ûi̯* (Медведьовці, Золотарьово).

i̯üi̯: Ця форма появляється там, де етим. *е* в закр. складах переходить в *ü* т. є на островах західньої области та на сході між Латорицею і В. Рікою: *dau̯ i̯üi̯* (Звала, Ольшавиця), *каже йüй* (Пузняковці, В. I, 141), *а вöл йüй одказав* (Лучки В., В. I, 131), *а тóго чоловíка йüй дáла* (Страбичово, В. I, 130), *ov/ün d/ôu̯ho ne ch/ôťîu̯ i̯üi̯ kaz/aty* (тамже), *а Кароль ід нüй приступить і кáже* (Пузняковці, В. I, 142), *яў приходити ближе ід нü* (В. Шард, В. I, 152), *думала што то вшытко йü орати* (Лучки В., В. I, 131).

Наслідком фонетичних перемін *i̯* на *u̯* у визвуці одержуємо на області між Латорицею (а навіть дальше на захід) та В. Рікою форму: *iüu̯, nüu̯: dau̯ i̯em üu̯ isty* (Керецькі), *skazau̯ i̯üu̯* (В. Раковець), *id n'üu̯* (Имстичево, Заріча), *i i̯üu̯ ud/oťau̯ ob/î r/uky* (Страбичево), *y i̯üu̯ rospov/îly, ož i/üu̯ boh d/au̯ sêr/ênč'u* (Страбичово), *а йüв ґазда ўкопаў єднý я́му* (Пузняковці, В. I, 135), *та дасть йüў сто сріберных* (тамже, В. I, 135), *i̯üu̯* (Стройно). Гнатюк, правда, на цій області не зазначує переходу *е* > *ü* а лиш *е* > *і*, но за то зміну у визвуці замічує: *шчо йіў отець даў* (Солочин, Е. З., III, 215).

Форма *i̯îi̯* панує на області перезвуку етим. *е* > *і*, т. є на області західній від Попраду до Цiроки та у верховинських говорах аж по Гуцульщину включно: *даў йі дарабу хлыіба* (Росішка), *skazau̯ vîn i̯îi̯* (Репінний), *dau̯ i̯î remîn'a* (Люта), *id n'î* (В. Верецькі, Буковець), *i̯a dał i pîn'az'î; dał i̯î* (Р. Поруба), *dai̯ i̯îsti i̯î* (Р. Воля), *dał i̯î pole* (Щавник), *pîšła gu n'î* (Рімне), *pr/yn'îs i̯î* (Вирліх), *та я йі пысок не годна розняти* (Чертіжне, В. II, 151), *то може бы я йі поміг* (Бодружал, В. II, 143), *лем ты йій дай покій* (тамже, В. II, 143), *а він йі фурт казал* (В. Свидник, В. II, 140), *пішол купити йі шмати* (тамже, В. II, 139), *ґу ньі фрейцімерки пришлі* (Кружльова, В. II, 129), *циґан ґу ньі ходит* (Вапенік, В. II, 126), *тераз тоты пташкове не дадут цій піті воду, жебы ше йій тоты жоўты скірньі* (= чоботы) *не побабралі* (Старіна, В. II, 119), *штобы йі тоты пінязи дал* (Орлов, В. II, 119), *та гваріла йій так а дябол йі потім гваріл* (Чірч, В. II, 118), *dau̯ i̯î* (Блажів), *i̯a dau̯ i̯îi̯ i̯îsti; nakaz/ыi̯e,*

---

[1] На області *ü (i̯üi̯)* Верхратський занотовує форму: *єй*, правда в пісні:

Не ший *єй*, не ший тонкыми нитками
Ой не приливай *єй* дробными слезками

(Гребля, В. I, 194).

ž|ebы i̯ii̯ p|îsau̯ a |ona b|ude i̯|emu (Орябина). Тут знов належить зазначити, що в околицях західніх (на захід від Латориці) находимо дублети: *i̯ii̯* і *i̯ei̯* (Бодружал, В. Свидник, Блажів).

Acc. sing. мав крім форм gen. sing. *i̯ei̯î, i̯ii̯î* або скорочену *i̯î* рідше форму *i̯u*, особливо по прийменниках приймаючи *n*. На західніх областях находимо також форму *i̯ei̯*.

i̯ei̯î панує на області від Ужа на схід: *пробий єйі* (Росішка, В. І, 127), *vîn i̯ei̯î im|yu̯* (В. Апша), *m|oże tot|a kor|ova, što i̯ei̯|î v|ып'ûs* (Новоселиця), *bur'|an i̯ii̯î ub|yu̯* (В. Студений), *не є такого бодна́рика, абы́ єйі ісправиў* (Хуст, В. І, 159), *така́ дывка, што заженýт єйі до хыжи* (Луково, В. І, 159), *бо мороз єйі измóрзиў* (В. Шард, В. І, 153), *імила єйі бити* (Лучки В., В. І. 133), *помастить єйі мастьов і положить йі на столиць* (Пузняковці, В. І, 142), *k|otrы i̯ei̯|î za ž|onu ch|oče u̯z'at|y* (Страбичово).

i̯ii̯î на цій самій області: *здойиў йійі* (В. Шард, В. І, 152), *starы i̯ |a boi̯|au̯, aš i̯ii̯|î |oz'me* (Страбичово), *i̯ii̯î* (Стройно, Медведьовці), *і там йійі замок* (Голятин, Е. З. III, 161), *йак йійі увидит* (Задня, Е. З. II, 122), *i̯ii̯î zaklyk|aly do ch|ыžî* (Люта).

З цієї форми скорочена форма *i̯î: to tehd|ы i̯î toż ub|yty; sk|usa i̯î p|ot'ala* (В. Апша), *ch|opu̯ i̯î do sebe* (Буштин), *prov|adyt i̯î do ch|ыžî* (Вульхувці), *pov|üch i̯î na mîsto* (В. Раковець), *pon|esly i̯î na br|yč'ku* (Страбичово), *uz'|au̯ i̯î sôb|î za žôn|u* (Ворочово), *даў йі спрйатати у крипту* (Стройно, Е. З. III, 39), *і вöн йак йі ўзьаў* (тамже, Е. З. III, 190), *пöдем йі сватати за мени* (Солочин, Е. З. III, 186), *лем йі сукам межі пальцями* (Чертіжне, В. II, 151), *кед сныг хпал, то йі нагналі* (Бодружал, В. II, 145), *так взял йі за руку* (В. Свидник, II, 139), *не годен был йі поімати* (В. Свидник, В. II, 139), *і z|as i̯i̯ tam p|on'îs* (Орябина).

i̯ei̯. Форма *i̯ei̯*, подібно як й в gen. sing., ограничується на західню область, але спорадично появляється вона вже від Ублі: *i̯éi̯* (Убля, Брох, § 51), *a na četv|ertyi̯ v|eč'ur u̯ž|e i̯ei̯ pereр|ustyu̯; u̯z'|au̯ i̯ei̯ do pekla* (Рокитівці), *же ся іме до Клюбакы і єй вытягнут* (Бодружал, В. II, 143), *і охабил єй за містом* (В. Свидник, В. II, 139), *ід єй зáжен* (Кружльова, В. II, 126), *ta t|ы i̯ei̯ n|aideš* (Вальків), *i̯ak v|oi̯na i̯ei̯ rozb|iła* (Щавник), *|už to i̯ei̯ ne v|ydyš u̯ zel|enыt vîn|očku* (Млинарівці), *vidîła i̯ei̯* (Рімне), *i̯ag i̯ei̯ vыt'|ahly z v|odы* (Орябина), *i̯ag i̯ei̯ d|omu priv|elyi; chod|yła i̯|edna boh|ын'a do hor|ochu i zlap|aly i̯ei̯* (Літманова), *i̯ei̯* (Завадка).

Стара форма *i̯u* появляється рідше на східніх областях, частіше на західніх. Але всюди на цілій області по прийменниках є *n'u*: *напáла ю колька* (Пузняковці, В. І, 177), *возьме собí з принцéзны тоту масть до шкатулькы, збере і красно ю умыў і даў назад плáтычко на ню* (Пузняковці, В. І, 143), *а люде хотыли ю ратувати* (Бодружал, В. II, 142), *приведи ю на мороз*

(Кружльова, В. II, 132), *і хотыли ю облечи, взял корбач і ю зачал бити* (тамже, В. II, 129), *за фраірку ю мал* (Вапенік, В. II, 126), *дал ю до права* (Орлов), *ю* — Банске, Блажів. — *n'u: pokl/aų па n'u* (Рус-Кривий), *поклаў рýку на ню* (В. Шард, В. I, 152), *як на ню покла́де ла́бы, бо йде́ на́ ню тверда зи́ма* (Влагово, В. I, 197), *пе zab/ыų za n'u* (Страбичово), *та кортыло ньа удознати за ньу* (Стройно, Е. З. III, 153), *па n'u* (Убля, Брох, § 51, Валяшківці), *лем собі на ню сыў* (Габура, В. II, 164), *порспій воды на ню* (В. Свидник, В. II, 139), *кельо быс за ню хотыла* (Орлов, В. II, 118), *k/ыlko chceš za n'u* (Орябина). Верхратський наводить ще одну форму, записану в Кечківцях, II, 124 *ныдахто хоų нам йісти за ны даст.* Це мабуть форма зложена зі скороченої форми gen. sing. *ю* з приставочним *n*.

Instr. sing. звучить: *пеų, пе́ų (пуų), n'oų, n'от, n'u* подібно як у жіночих м'яких *-а* пнів.

Перше старше закінчення зберігається на схід від Латориці. Додати треба, що *е* під впливом колишнього *ю* звузилося на *é* так, що нині звучить *пе́ų (пуų)*. З того виходило б, що процес заміни *ею* на *еų* пізніший, коли *е* звузилося наслідком наступного м'якого складу:[1] *z пеų* (Рус-Кривий), Рахово), *tak k'éď ne po pr/aųd'i z n/eų vid/ыųdeš, to ob/ыs's'a z пеų prolom/yų* (В. Студений), *id/ut iz пуų družk/ы na v/inčan'a* (Вульхувці), *žon/a пут prov/ožuje a vün пуų* (Чума), *dól/u пе́ų* (Нанково), *яў гля́дати долы ницў* (В. Шард, В. I, 152), *а за неў вода́* (Влагово, В. I, 149), *у polož/yų s'a car` yz пуų u c/erkvy* (Страбичово), *у pak st/ауų yz пуų и ųedn/ит hl/upüm lis'i. chóť što z пуų паі č/упуť* (тамже), *кождый із неў говорúў* (Пузняковці, В. I, 135), *спаў із неў* (Солочин, Е. З., III, 187, *iz пуų* (Золотарьово, Имстичево, Стройно, Версцькі), *z пуv* (Розтока, Ирш.), *z пуv* (Буковець над Жд.).

По за лінією Латориці аж по ріку Удаву появляється форма *n'oų, n'бų: обы s'a poslužyų n'бų* (Страбичово), *йали сьа над ньоў бити* (Солочин, Е. З. IV, 37), *z n'бų* (Медведьовці), *id/e za n'/бų* (Ворочово), *n'бų* (Убля, Б., § 51), *z n'бų* (Валяшківці, Р. Поруба), *прішол з ньоў домів* (Бодружал, В. II, 146), *і p/išoų za n'oų; už zn/ala, že cht/os z/a n'бų id/e* (Рокитівці). Верхратський таку форму найшов і в Зарічу: *обым з ньоў войоваў* (В. I, 134).

За рікою Удавою панує форма *n'от: p/išla z n'от* (Рімне), *už /išly z n'от tam, de mot/odыį* (Млинарівці), *z n'от* (Блажів, Завадка, Орябина).

На окраїнах зі словацькими діялектами находимо форму *n'u: z n'u* (Банске).

Верхратський записав також й форму *нею*. Но она приходить лиш в пісні ради ритму:

[1] Другий спосіб пояснення цієї форми стор. 79. зам. 2.

Што ми з то́го, ож йі зна́у
та із не́ю не быва́у
(Лучки В., В. I, 170).

I. Гнатюк подає нам один примір такої форми з Кушниці: *та тош нейу верже* (Е. З. IV, 127), но вона не заслуговує на віру.

Loc. sing. звучить так, як і dat. sing. Відповідно до того, чи етим. *е* остає, чи переходить в *'и, ü, і* і чи визвучне *i̯* переходить на *u̯* або відпадає, маємо форми: *nei̯, n'ûi̯, nüi̯, n'îi̯, nüu̯: na n'ûi̯* (Золотарьово, Медведьовці, Убля, Завадка), *na n'ûu̯* (Имстичево), *бо тот ізговір ў ньіў* (Стройно, Е. З. III, 6), *твоя́ вода́ веселе́нька, у нüв (нüў) рыбка плавле* (Заріча, В. I, 180), *na n'î* (Верецькі, Буковець і т. д.), *na n'îi̯* (Вальків), *l/ežыt ne d/obre na n'î* (Рімне), *šîst t/urn'î na n'î i̯est* (Щавник), *vidiš na n'î* (Р. Воля), *i što vidîu̯ na n'îi̯, to s/obî pop/isau̯* (Орябина), *na n'ei̯* (Банске, Валяшківці, Шом, Ястреб), *n/ašou̯ i̯/ednu v'eľku i̯/ablîn' a n/a n'ei̯ p/ou̯no i̯/apkoch* (Блажів).

ты (ty), vы (vy), ony.

Множина для всіх трьох осіб не представляє таких різновидностей, які ми могли запримітити в однині.

Nom. 1. особа *ты, ты̀, ту, ті*. Є то варіянти з огляду на рефлекси старого ы: *та пöшли мы з вöвцями* (Ільниця, В. I, 149).

Gen.: nas: bo on/y u n/as furt /îly hrušk/ы (Буштин), *дале́ко уд нас* (Ільниця, В. I, 149), *іспеpед нас* (В. Шард, В. I, 155), *не добрі у нас стало* (Пузняковці, В. I, 134).

Dat.: nam: pryved/y nam kon'/a (Буштин), *повіжь нам* (Дунковиця, В. I, 146), *уже́ нам вели́кый пöст* (Страбичово, В. I, 128), *принци́зны не слободно́ бра́ти нам* (Пузняковці, В. I, 142), */ide k/u nam; pov/îdai̯ nam* (Орябина).

Acc.: nas так як gen.: *(не) poľ/ubyu̯ nas* (Орябина).

Instr.: namy, nami: псы не мають міста міжи нами (Пузняковці, В. I, 141), *m/edži t/ыma ľ/uďmi, što za hran'/icom a nami, n'ît rozl/ukы* (Обручне).

Loc. = gen. acc. *nas*.

Друга особа: *vы, vы̀, vy, vi* відповідно до того, який є рефлекс ы.

Gen.: vas.

Dat.: vam: дай Боже і вам (Дунковиця, В. I, 145), *ta vam dame pîn'/azы* (Р. Поруба).

Acc.: vas: p/oď, ta poved/u vas (Теребля).

Instr.: vamy, vami: b/udu z v/amy hovor/yty (Страбичово), *я з вами піду* (Орлів, В. II, 116), *z v/ami* (Орябина).

Loc.: vas.

Третя особа множини для всіх трьох осіб звучить: *ony, on'i, vony, ųny (ųni): тогды они забрался* (Лучки, В. I, 133), *to ųn/y ųd/eruť* (Комаровці), *že į/akыį /ony ch/oťat chľib zazn/ati* (Рокитівці), *ony udar/yly s ćol/ami* (Р. Поруба), *но они дуже застрашился* (В. Свидник, В. II, 137), *ony poš'idaly na k'iť* (Нікльова), *na tыm on'i sa barz ćudov/ali* (Вальків). Коло Ужгороду на пограниччі словацькім виріжняють *ony* від *on'i*. Цієї послідньої форми уживають лиш для пошанування, як нім. Sie.

Gen.: jich, ich, ych, по прийменниках з приставочним *n*: *а клеи́ня пришла́ собі́ тако́ж до них* (Росушка, В. I, 127), *принцезна уж не бу́де їх* (Пузняковці, В. I, 142), *уд них* (Лучки В., В. I, 133).

Dat.: im, jim, а по прийменнику: *nym, n'im: voz/ы, šťo v/ezly im chľib* (Керецькі), *пришла д ним єдна́ стара́ ба́ба* (Лучки, В. I, 133), *а во́н ім казаў* (Страбичово, В. I, 128), *абы тому ру́жу ім даў* (Страбичово, В. I, 129), *на то каже їм мясарошів сын* (Пузняковці, В. I, 139), *і каже ім* (тамже, В. I, 139), *k/azał im ųš/ыtkым tr'į/om biž/ati* (Рокитівці), *im, gu n'ym* (Валяшківці), *гу нім чорт іде* (В. Свидник, В. II, 140), *мушу ім дати* (тамже, В. II, 137), *троф радо оддал им обіцяну заплату* (тамже, В. II, 137), *jim zaplatiti* (Щавник), *dokaľ jim ne zapl/aťaľ* (Млинарівці), *ку ным* (Кружльова Г. Р. е. 66), *бо бы ім вітор схватив полотно до хмар* (Чірч, В. II, 118), *jim odb/ere* (Ольшавиця), *pr/yjdu ku n'im* (Орябина).

Acc.: ich, jich, по прийменниках: *nych, n'ich* а також *n'i*. — *ych pot/ôtu derž/aly* (Керецькі), *щоби йа їх просиў* (Стройно, Е. З. III, 147), *ich nazыv/ajut bocan/ami* (Рокитівці), *ale otéc ne ch/oťiť ich ųš/ыtkыch n/araz pust/yti* (Валькв), *k'ed бы ich d/achto kl/ykał* (Млинарівці).

n'i: па n'i sut okrem/išn'i r/yzы (Нанково), *най оні ся бо́чать, я ся про ны з/айду* (Гребля, В. I, 195), *упаў дошчь дуже великий на ны* (Стройно, Е. З. III, 2), *ото́ старі мауть за ны оплачувати* (тамже, Е. З. III, 90), *опстало газдо́ўство на ны* (Солочин, Е. З. III, 97). Це будуть мабуть ті форми, про котрі згадує А. Соболевський (Лекціи, 3. изд. стор. 188), що цілий ряд займенників з твердою основою, подібно як іменники, приняли в nom. acc. pl. m. f., закінчення: *ъ*.

Instr.: nymy, nyma, nima, n'ima.

Форми цього відмінка мають два закінчення: *-my (mi), -ma*. Фонетичні зміни *y* > *i* дають лиш різновидності фонетичні.

nymy: z nymy (В. Апша, Золотарьово, Розтока). Прочі приміри на таблиці. Форма дуальна *nyma* розширяється вже від Латориці на захід, іноді виступає й на східній області до Боржави: *i toto z n/yma zapal/yly* (Ізки). Але від Латориці всюди:

bude z nyma hovor|yty (Страбичово), *iz n|yma voi̯ov|aly* (Купинувці), *z n|yma* (Ужок), *n'|ima* (Убля, Б., § 51), *z n'y'ma* (Валяшківці), *|otéc pryv|ital sa z n'|ima* (Вальків). *жебы і він йіл з нима* (В. Свидник, В. II, 137), *за ныма* (Сулин, Г. Р. п. є. 56), *з ныма* (Літманова, Г. Р. п. є. 63). Так як в instr. sing., виступає форма instr. pl. все з *n* і без прийменника.

Loc.: nych, n'ych, nich, n'ich. Форма лиш одна, але фонетичні зміни *y* > *i* дають різні фонеми: *na n|ych* (Золотарьово, Ростока, Ужок), *nich* (Убля, Б., § 51), *n|a n'ych* (Валяшківці), *n|a n'ich* (Банскє, Блажів), *v|el'o u̯ n'ich kam|în'a i̯est* (Щавник).

Займенник зворотний s'a.

Займенник зворотний *s'a* має таку саму відміну, як займенник особовий *ты*.

Першого відмінка зовсім не має.

Gen.: sebe: зад сéбе (Лучки В., В. I, 131).

Dat.: sobî, sebî, sy, si. Пануючою формою на цілій області є *sobî* та енклітична *sy: мусить*[1] *(!) собі мозольно здобувати корм* (Бочко—Рахів, В. I, 127), *d|umavym sôb|î, što n|yšto ľ|îpšoho kuo|yty* (Вульхувці), *oi̯ pod|ai̯, min'|î| obî, |ta voz'm|y men|e d s|ôbî* (Торун), *tak|ыch ne pryn'ala d s|ôbî hovor|yty* (Заріча), *прикликала го ід собі* (Влагово, В. I, 150), *прилудúў гóлову ід сóбі* (Ільниця, В. I, 148), *а жоны собі повi̯ў* (Пузняковці, В. I, 136), *та зáраз быcь собі до книгы записáў* (тамже, В. I, 139), *kaz|au̯ vîtc'|ovy sôb|î* (Люта), *a ďak kryv|uľôu̯ sk|oru poť|ah id s|ôbî* (Ляхувці), *s|aď sôbî* (Пихні), *ne š|ык'i̯iu̯ s|ôbî* (Суків), *st|anuł s|obî* (Кобильниця), *šati'*[2] *sobî* (Київ), *s|obî k|upiu̯* (Орябина).

sebî: gu sebî (Валяшківці).

sy: полюбúлась си бíдóчьку (Лучки В., В. I, 170), *так си там сидять* (Пузняковці, В. I, 139), *они си позбиралí тоты дыти* (Бодружал, В. II, 145).

У Верхратського в селі Бодружалі записана кілька раз форма dat.: *сой*: *а тот збíйник сой газдує* (II, 147). Є це форма аналогічна до dat. sing. іменників м. р. *synoi̯* — місто *synovi*, яка поширена у східньо-словацьких говорах.

Acc.: sebe і енклітична *s'a: озьмú мене дáяк на сéбе та понесú* (В. Шард, В. I, 154), *я обороníў себе ай тебе од смерти* (Чертіжне), В. II, 150), *i̯a na sebe sam robyu̯* (Суків).

s'a: uz'|au̯ na s'a nov|e (Буштин), *пýстиш за ся бесьíдóчьку* (Лучки, В., В. I., 170), *u̯z'|ala n|a s'a kož|uch* (Коритняне).

---

[1] Це очевидна помилка, бо закінчення 3. ос. sing. в цій околиці є тверде *t*.

[2] šati — сіяти.

Instr.: sobou̯, sobom.

Обі форми поширені на тих самих областях, де й іменники і другі займенники та прикметники мають *-ou̯, -om*:

sobou̯: а Федöр сам іс собоў говóрить (В. Шард, В. I, 155), *такойі не видиме, як мы з собóў ведéме* (Лучки В., В. I, 162), *vîn uz'au̯ issob/ôu̯ i krыla* (Дубриничі), *s/obôu̯ nab/ivať* (В. Радвань).

sobom: u̯z'/au̯ zo s/obom v/odu svi̯ač/enu (Ястреб), *brau̯ i dvan/ac'at ľ/udi zo s/obom* (Орябина).

Loc. = dat.: *sobî: та понесú на собí* (В. Шард, В. I, 154).

Форма *sebî* записана лиш у Валяшківцях.

Займенники вказівні.

Займенники вказівні для дальшої особи або речі мають отсі форми: *tot*, рідше *toi̯, ot/oi̯; tot/a, ot/a; tot/o, ot/o, to, t/oi̯e*, для ближчої *sês', sês'/a (ots'/a, is'/a), ses/e (es/e): та мöг і тот* (Ільниця, В. I, 149), *а той хлопчиско, як пöдрюс* (Страбичово), *і позирать, шчо тот йаким буде чинити* (Стройно, Е. З. III, 127), *а там заспаў тот чоловік* (Волове, Е. З. III, 50), *tot had* (Літманова), *тотá яма бы́ла і з вéрьха гузкá* (Пузняковці, В. I, 136), *та тотá жонá назад Петра била* (Страбичово, В. I, 131), *тотó вшытко моє є* (Пузняковці). Прочі приміри на таблиці не виказують з дуже малими виїмками різниць. Деклінація першого *(toł)* на всі три роди на цілій області однакова.

Перейдемо по родам. Рід чолов. і ніякий за виїмкою nom. acc. voc. sing. мають однакові закінчення.

Gen. sing.: toh/o (t/oho). Наголосові різниці зависять від того, чи попереджає прийменник. Як так, то наголос пересувається взад о один склад. *Toh/o rыbar'i̯/a* (Рус-Кривий), *toh/o brata* (Рахово), *p/yl'a toh/o ozera* (Заріча), *уд тóго* (В. Раковець, В. I, 147), *даў му ся того напити* (Лучки В., В. I, 133). Від Уга на захід наголос паде на перший склад: *s t/oho dou̯h/oho p/oľa* (Банскє), *ne m/oże s t/oho v/ыi̯ti* (Звала), *do t/oho* (Р. Поруба), *do t/oho zakľat/oho kr/ai̯u* (Вальків), *sыtыi̯ bыu̯ s t/oho* (Літманова).

Dat. sing.: tom/u (t/omu): тай повіў тому (Ільниця, В. I, 149), *дуже ся томý ізрадувала* (В. Шард, В. I, 152), *та каже Христóс тому чоловíкови* (Страбичово, В. I, 130), *айбо тóму ни йи бідú* (Стройно, Е. З., III, XV), *але бо тóму мясáрошскому сы́нови профéсор каже* (Пузняковці, В. I, 138), *gu t/omu d/ou̯homu p/oľu* (Валяшківці), *gu t/omu chlop/ovi* (Кобильниця), *tak t/omu pan/ovi pr/yšou̯ na m/ыseľ* (Ястреб), *pr/yšoł ku t/omu d/omu* (Літманова).

Acc. sing. m. = nom. або gen. В роді середнім = nom., *tot: u̯p/alo na t/ot bük* (Осой), *та пöшлú назáд у тот садóк, де тот гóрод быў* (Страбичово, В. I, 129), *на тот сьвіт* (В. Мирошів, В. II, 122).

toho: toh/o vod/a ne d/uže peren/ošovala (Теребля), *a toh/o nabe-r/ut sôb/î* (Осой), *би́лам то́го із кра́ю, та то́гом не ки́вала* (В. Раковець, В. I, 146), *а то́го чоловіка йий даме* (Страбичово, В. I, 130), *я карю того, што винен* (Кечківці, В. II, 124), *prively t/oho k/on'a* (Ольшавиця).

Acc. sing. n.: tot/o: єму не слобо́дно тото́ кы́вати (Пузняковці, В. I, 135), *шчо ти, Нойи, тото правиш* (Стройно, Е. З. III, 5).

toi̯e, to, ot/o: na t/o pr/os'at, ščo vы nov/oho pryn/esly (Вульхувці), *ščo tы ch/očeš, Iv/ane, za ot/o* (Горінчово), *а кум на то́є* (Страбичово, В. I, 128), *за тоє, як Христос ряннöй дьівцьі присудиў* (тамже В. I, 130).

Instr. sing.: tыm ic *тым дольі з ду́ба упа́ў* (Страбичово, В. I, 128), *z/a tym d/ou̯hym p/oľom* (Банске), *s tыm dz'/adom* (Вальків).

Loc. sing. На місці старого *-om* рефлекси закритого *o: tûm, tüm, t'îm, tыm, tym, tim* а також: *tomu* з dativu. Форма *tыm* не відповідає однак області рефлексу **o* > ы, але обіймає ширшу область. Є то форма, що подібно, як у польській мові, повстала з вирівнання з формою instr. sing. То відноситься почасти й до закінчення *-im* на цій області, де ы — *i: u̯ tûm z/amky* (Пудгородя), *na t/ûm rybar/y* (Рус-Кривий), *та были в тöм городьі три шарканьі* (Страбичово, В. I, 128), *журиўся о тöм гадаучи* (В. Шард, В. I, 153), *ta ne mohl/y s'a na t'îm z/ac'u podîl/yty*ⁱ (Суха), *na t/îm dny* (Р. Поруба), *a po t/îm* (Млинарівці), *š'/idž/u n/a tim kam/en'u* Шом (*i* з ы), *po tim* (Ястреб), *t/a s'a podîl/yly n/a tыm zl/at'î* (Р. Поруба), *što t/obî o tыm zn/ati* (Валяшківці), *n/a tыm d/obrыm p/oľu* (Рімне), *n/a tym d/ou̯hym p/oľu* (Банске), *n/a tыm p/oľu* (Обручне), */o tыm ne č/uti* (Ґерляхів), */o tыm d/ubî* (Орябина).

В Мармарощині частіші форми датівні: *pry t/omu star/osta pryhotôu̯ľ/ai̯e molod/oho id pr/oščûm* (Вульхувці), *m/alos'a ne pob/yly na tom/u* (Терново).

Рід жіночий: *tot/a.*

Gen. sing.: toi̯î, toi̯, tei̯. Фонетичні зміни **o* > *ô, u* під впливом наступного м'якого складу.

toi̯i: do t/ôi̯î i̯aты (Изки), *tôi̯/i r/ыbы* (Березово), *tôi̯/î duš/î* (Стройно), *до тойі жыжкы* (Пузняковці, В. I, 144), *мньасо було с тойі манни́* (Стройно, Е. З. III, 18), *і ў тойі Маріки ґазда буў* (тамже, Е. З. III, 151), *tui̯/î* (Буковець Б., Медведьовці). Ця форма панує також, судячи по записам Верхратського, спорадично і на західніх областях: *з тойі липи* (В. Свидник, В. II, 139), *взял с тойі гускы потаємно єдну ногу* (Кружльова, В. II, 128), *не знам тойі бабы* (Орлов, В. II, 119). — Записи Верхратського однак відносно цієї форми підлягають сумнівам, бо там пануючою формою є *toi̯.*

toi̯: насыпте йі той медецины (Чертіжне, В. II, 151), *s toi̯ v/odы* (Вальків), *v/ыšoł s toi̯ ch/ыžы* (Р. Поруба), *s toi̯ stranы* (Млина-

рівці, Ястреб, Байрівці, Обручне), *a k/olo toi̯ v/odы st/olы b/ыly* (Орябина), *s toi̯ ď/urы* (Літманова).

tei̯. Ця форма панує більше на окраїнах в близькім сусідстві зі словацькими говорами: *s tei̯ rukы* (Валяшківці), *s tei̯ k/yrvy* (Банске), *is tei̯ c/erkvy* (Пискурівці, Рафаївці), *s tei̯ k/ervi, s tei̯ u̯/ôu̯ci ne b/ude nyč'* (Київ), *s tei̯ str/ani* (Вісланка), *tei̯ b/abы* (Літманова). В цім посліднім селі, як вже було зазначено горі, уживається й друга форма *toi̯*.

ťûi̯. В Завадці находимо одинокий примір на форму gen. sing., fem. *ťûi̯*, яка могла повстати і аналогічно до форми dat., де *ťûi̯* є оправдане і чисто фонетично, бо *o* находилося в закритім складі.

Dat. sing. Давнє закінчення *toi̯* переходить в нові фонеми наслідком перезвуку старого закритого *o* на *tui̯, ťui̯, tüi̯, tыi̯, tii̯* (з евентуальним зм'якченням *t: ťii̯*). Лиш під впливом словацьких говорів находимо форму *tei̯*. Додати треба, що *i̯* в *ü* діялектах на східніх областях переходить на *u̯: tüu̯*, або й опускається: *tûi̯* (Березово), *tûi̯* (Медведьовці, Убля), *tûi̯ dratve* (Острожниця), *ku ť/ûi̯ dof(h)i̯ûi̯ noči* (Завадка); *та тö зáдарь даў* (Страбичово, В. I, 129), *што мы тöй дыівцы даме за сесе* (тамже, В. I, 130); *ku tыi̯* (Орябина), *tîi̯ (tî) і казаў ты ґаздыны* (Чертіжне, В. II, 150), *ťi kor/ovi dał i̯isťi* (Р. Поруба), *ťi* (Буковець Б., Ужок), *a Petr/o k/aže, a šč/obы ťî ďîvoc'c'î daty, tak/a č/ytava* (В. Студений); *tei̯: gu tei̯ kosti* (Валяшківці), *gu tej gazdyn'î* (Банске).

Acc. sing.: tot/u, tôt/u, tut/u, tu, ot/u: sês' l/eg'in' u̯z'/au̯ ot/u d'/îu̯ku za žon/u (Р. Раковець), *шчо ти держиш тоту вербу* (Стройно, Е. З. III, 127), *абы́ тотý рýжу ім даў* (Страбичово, В. I, 129), *про тотý дыівчи́ну с чьóрныма очи́ма* (Пузняковці, В. I, 177), *t/otu r/uku* (Валяшківці), *vыn u̯z'au̯ t/otu r/ыbu* (Орябина), *tu dobru gazd/yn'u* (Завадка).

Instr. sing.: tou̯, tôu̯, tyu̯ (tыu̯), tom, tu. Це є форми, закінчення котрих зустрічали ми в деклінації іменниковій жіночій за виїмкою *tыu̯*, що повстала по аналогії до *néu̯ (nyu̯)*. Перший тип *tou̯ (tôu̯)* найбільше розповсюднений, бо сягає від бувшої Мараморoської жупи аж близько до ріки Удави: *s tou̯ ruk/ou̯* (Рус-Кривий), *s tou̯ d/obrou̯ gazd/yneu̯* (Рахово), *s tôu̯* (Имстичево, Стройно, Буковець Б., Ужок, Медведьовці, Убля): *і тим дерево рубаў Ной плитоў тоў* (Стройно, Е. З. III, 5), *što b/udeš rob/yti s tou̯ d/ыn'ou̯* (Р. Поруба).

tom: za tom z/emľom (Рафаївці), *s tom* (Орябина), *s tom bi̯îłom rukom* (Завадка).

tu: s totu mыšu (Банске).

tyu̯: is t/yu̯ m/alou̯ skľan/yčkou̯ (В. Анша), *s tыu̯* (Березово, Бріід).

Loc. sing. dat. sing.: *tuį, tuį, tüį (tüų, tü), tыį, tiu (ťiu, ťi), teį.* Приміри, як на таблиці. Крім того: *na t'uį ruc'ǀi* (Рус-Кривий), *na ťiį dobrîį gazdǀyᵉnyᵉ* (Рахів), *та там заспаў тот чоловік у тыі*[1] *машиныі* (Воловий, Е. З. III, 50), *у тіў*[1] *горі йи йиден камінь* (Кушниця, Е. З. IV, 89), *na tǀi dǀын'i, na tǀi cǀerkvy, na tǀi vǀódi* (Р. Поруба), *u ťi chǀыžî* (Вішавка), *u tǀi minuťǀi* (Вальків), *na tǀi drǀaz'î* (Щавник), *štǀo tы vǀidyᵗˢ na tǀi žǀen'i* (Рімнс), *ch tǀi (- u t'i) chǀыžy* (Черніна), *на тыі псыі рыци* (Кечківці, В. II, 125), *в тыі раныі* (Бехерів, В. II, 122), *на тій землі* (Чірч, В. II, 118) *na tыį* (Орябина), *na t'ǀúį dof(h)ǀúį ночі* (Завадка); *teį: nǀa teį žǀoųteį dǀын'i* (Валяшківці), *nǀa teį mǀyšy* (Банске), *nǀa teį cerkvy* (Рафаївці).

Множина для всіх трьох родів у всіх відмінках однакова під оглядом формальним

Nom. plur.: totǀы, tot'ǀi. Перше закінчення панує майже всюди на цілій області. Крім примірів на таблиці приводжу ще такі: *totǀy dǀobr'î gazdǀyn'î* (Рахів), *тоты́ дыівкы́ посадили єдну́ грушку* (Лучки В., В. I, 132), *де тоты мухы* (Страбичово, В. I, 129), *шчо тоти учинили з Йосифом* (Стройно, Е. З. III, 13), *toǀtы́ krasn'i дын'i* (Медведьовці), *tǀotы zǀêmlî pǀostnы neurodžǀaįnы* (Щавник).

Форма *tot'i* уживана лиш в околицях між Середнім і Ужгородом.

Спорадично записані ці форми і де інде: *та забра́лися тоті три сыны в світ* (Ільниця, В. I, 147), *ка́жуть є́му́ тоті два генґарі* (Пузняковці, В. I, 139), *пустили го і тоты за третину* (Вучково, Е. З. III, 146). Це може бути помилка записувачів.

Gen. plur.: tыch, tych. Приміри на таблиці. Крім того: *та тых ушы́тких сы́л было́ пятьдеся́ть і шість* (Ільниця, В. I, 148), *tыch ludǀy* (Имстичово), *tыch vüč'ǀok* (Стройно), *tыch krǀasnыch дын'* (Медведьовці), *s tыch cerkvîų* (Р. Поруба), *u tych gazdын'och* (Банске), *s tыch ťǀisîų* (Обручне), *s tыch zemlǀoch* (Шом).

Dat. plur.: tым, tym: tyᵉm dǀobryᵉm gazdǀyᵉn'om (Рахів), *тым vüč'-kam* (Стройно), *тым krǀdsnым dǀын'am* (Медведьовці), *тым drǀuhым otêc tak sǀamo zrǀobił* (Вальків), *gu тым dn'om* (Р. Поруба), *tym gazdын'am* (Банске).

Acc. plur. = N. або G.: *totы, otы, totî, tot'i, tыch.* Крім примірів на таблиці наводжу: *totǀы vosǀбk'î cêr'kvǀy* (Буковець Б.), *totǀы rǀыbы* (Березово), *totы krasn'i дын'i* (Медведьовці), *totǀы čysť'i dǀuší* (Стройно), *ай бо як вöн тоті вöвцы гнаў* (Страбичово, В. I, 129), *пак положиў тоты дві полöвки перстеня разом*

[1] має бути місто *i* — *ü*, бо Гнатюк *ü* не всюди відмічував.

	Рахів	Теребло Золотарьово	Стройно Имстичово	Буковець В. Верецькі	Орябина
	S i n g u l a r i s				
N	m. tot, n. tot/o f. tot/a	m. tot, n. tot/o f. tot/a	m. tot, n. tot/o f. tot/a	m. tot, n. tot/o f. tot/a	m. tot, n. t'oto f. t'ota
G	toho toji	toho tôji	toho tôji	toho tôji	toho toj
D	tomu tij	tômu tûj	tômu tüy	tômu t'i(j)	tomu tyj
A	N. G. tot/u	N. G. totu	N. G. totu	N. G. totu	N. G. t'otu
V	N. N.	N. N.	N. N.	N. N.	N. N.
I	tyem toų	tym tyų	tym tyų, tôų	tym tyų, tôų	tym tom
L	na: tim tomu tij	tûm tûj	tüm tüy	t'im t'i(j)	tym tyj
	P l u r a l i s				
N	tot/y	tot/y	як в Теребли	як в Теребли	як в Теребли
G	tyech	tych			
D	tyem	tym			
A	N. G.	N. G.			
V	N.	N.			
I	tyemye	tymy			tyma
L	na: tyech	tych			

(Пузняковці, В. I, 144); *ja/ bыm ch‖iu ot/ы pt/akы hdes kup/yty* (Буштин), *tыch: почнé бúти тых шáтанöв* (Пузняковці, В. I, 142).

Instr.: tыmy (-mi), tyemye, tymy; tыma, tima. Перша форма (з рефлексом *y*, *yᵉ*, *i* на місці ы) розширена на сході до Боржави а на Верховині до Студеного, друга на захід від цієї лінії, то є в говорах лемацьких

t/ыmy: s t/ыmy гыbaty (Березово), *tыmy č/ystыmy d/ušaty* (Стройно). Прочі примири на таблиці.

tыma: za t/ыma čer/ëšn'amy (Раково), *s t/ыma kr/asnыma d/ыn'amy* (Медведьовці), *s t/ыma* (Валяшківці), *s tyma doɥh/yma poľ/ami* (Банске), *s t/ыma cerkv/ami* (Р. Поруба), *што бы с тыма стогами зробите* (В. Мирошів, В. II, 123), *s t/ima zemľ/ami* (Шом), *s t/ыma dыn'/amyᵋ* (Орябина).

Loc. plur.: tыch, tych, tich: na tыch poľ/ach (Березово), *na t/ыch kr/asnыch d/ыn'ach* (Медведьовці), *o tыch vos/ôk'ich c/êr'kvach* (Буковець Б.), *n/a tыch dn'/och* (Р. Поруба), *n/a tych gazd/yn'och* (Банске), *n/a tыch p/oľach* (Орябина).

Другий займенник вказівний *ses'*, *ses`/a*, *is`/a*, *ses`e*, *es/e* подібно редупліковапий, як займенник *tot*, уживаний від Уга на схід.

Деклінація його в роді чолов. стоїть зовсім під впливом форм займенника *tot* за виїмкою говорів гуцульских разом з перехідними до ріки Тересви включно та говорів ріки Рускови, котрі зберігають *e* в gen. dat., acc., sing.

Nom. sing.: куды сесь путь іде (Страбичово, В. I, 130), *сись когут* (В. Раковець, В. I, 147).

Gen. sing.: s'/oho: s s`/oho pr/ava nyć* (Теребля), *do s`/oho (Терново), *do s'/oho čas/u* (Синевир), *s'oh/o pasov/oho* (Нанково), *сього мины траба* (Воловий, Е. З. IV. 160), *s`oh/o v/oza* (Пасіка Тур.); *seho: seho n/ucht'a* (Рус-Кривий), *seh/o h/ost'ê* (Рахово), *ja ch/ôt'iu s/eh/o kon`/a* (Буштин), *seh/o dn`a* (Брустура).

Верхратський записав *seho* й у В. Шарді. *Но вернуся мол мáмко сего рочьку зеленóго* (В. I, 198). Але це є в народній пісні.

Dat. sing.: s`omu і *s/emu: daj B/ože šćasl/yvыj čas sem/u ď/ilu* (Вульхувці), *по сьому* (Влагово, В. I, 150).

Acc. sing. N. або G., *кедь ми ўганеш сесь сон* (Стройно, Е. З. III, 14), */un'n'it' s`oh/o bidn'ak/a* (Заріча), *d/e s'/oho ďity* (Торун).

Instr. sing.: я сн з сим máю побожити (Пузняковці, В. I, 144), *c/ar` s'a nap/udyu, šč/o s sym rob/yty* (Торун).

Loc. sing. відповідно до переголосу етим. закр. *e: s'ûm, s'üm, sim' на сьім свiтьі* (Стройно, Е. З. III, 65), *na sîm vôlî* (Канора).

Так отже границі форми *s`oho // seho* збігаються там, де *joho // jeho*, то є на ріці Тересві. Крім цього поширена на сході і форма dativ-y: *ta naj ovün už/e po s`/ômu ť/ahať* (Заріча).

Рід жіночий.

Nom. sing. ses`/a, is'/a: is'/a d'/iţka (Заріча). В дальших відмінках на області від Тиси до Латориці *е* рідко переходить в *о* під впливом аналогії до *tota*, як це було в роді чолов., а лиш від Латориці до Уга.

Gen. sing.: seįî: ай ту прийде на теби сейі ночи смирть (Голятин, Е. З. III, 161), *ûd s/éįî gazd/ын'î* (Руське Поле), *séį/î kor/ovы* (Пасіка Тур.), *s`/ôįî nêďîlî* (Дубриничі).

Dat. sing.: s`îį, s'üų, s'ûį: sîį ž'ébî* (Рахово), *s`ûį gazd/ыnу (Рускс Поле), *s'ûį kor/ôvî* (Пасіка Тур.).

Acc. sing.: ses'/u: sês'/u koz/u (Драгово), *m/ušu sês`/u rob/ôtu robyły* (Изки), *хочю сесé мóре перенéсти у сесю́ ямку* (В. Шард, В. I, 153), *sês'u kor/ovu* (Пасіка Тур.).

Instr. sing.: seų, syų, s'oų: seų ž'/éboų (Рахово), *syų gazdын'ôų* (Руське Поле), *pr/yįde čas, ščo za seų pr/yįdeme* (Вульхувці), *ots/eų p/ovoroťôų* (В. Студений), *s/eų s/abľôų pomach/aų* (Теребля), *s'ôų cerkvôų* (Канора), *s'ôų kor/ovôų* (Пасіка Тур.).

Loc. sing.: sîį, s'üų, s'ûį: na s'î ž'/ébî (Рахово), *na s'ûį smér/êc'î ie sor/oč'ka* (Вульхувці), *na s'ûį kor/ôvî* (Пасіка Тур.).

Для роду ніякого в nom. acc. також форма редуплікована *sese* а також без *s—ese: pereb/udu i ses/e* (Торун), *што мы тöй дывцы даме за сесé* (Страбичово, В. I, 130), *хочю сесé море перенести у сесю́ ямку* (В. Шард, В. I, 153), *уд чьогó есé молокó* (В. Шард, В. I, 152), *es/e* (Заріча).

В множині закінчення для всіх трьох родів однакові.

Nom. plur.: sês'î: буде йти теперь на друге село моиеже два вершки так, йак сесы голы (Голятин, Е. З. III, 20), *сесы сім рокöў дужи богаты* (Стройно, Е. З. III, 14).

Gen. plur.: sych: sych gazd/yn' (Руське Поле), *sych v/ózú* (Пасіка Тур.).

Dat. plur. sym: sym gazd/ын'am (Руське Поле), *sym v/ozam* (Пасіка Тур.).

Acc. plur.: ses`/î, s'î: prod/aų sês`/î k/ôn`î* (Руське Поле), *kup/yų sês'î v/olы* (Пасіка Тур.), *d/ame ty s`i pt/akы (Бушгин), *возьму сы бітарі с собоў* (Стройно, Е. З. IV., 85).

Instr., loc. plur. всюди: *symy, sych.*

Займенники присвійні.

Займенники присвійні: *mûį, müį, тыį, mîį, moįa, тюįe; tvûį, (tvüį, tvыį, tvîį), tvoįa, tvoįe; svûį (svüį, svыį, svîį), svoįa, svoįe* відміняються зовсім так, як *vin, ona, ono, ony.*

Рід чоловічий і ніякий.

Nom. sing. Крім примірів, наведених на таблиці, приводжу ще ось які: *mîį brat um|er* (Изки), *сын твой, ты ємý розкажи́* (Пузняковці, В. I, 138), *mîį |otéc k|oval* (Р. Поруба), *mîį brat n'igdy ťal|enyį do b|itky* (Млинарівці), *mîį |otec m|ene ch|oval* (Кобильниця). Рід жіноч.: *m|oįa sestr|a* (Имстичево, Ірлява, Комаровці). Рід ніякий: *taį ne m|oįe |imįa* (Терново). Другі приміри на таблиці.

Gen. sing.: m|oho, tv|oho, sv|oho, але крім цього й довші форми *m|oįoho, tv|oįoho, sv|oįoho*. Верхратський наводить коротші форми лиш при описі говорів з наголосом сталим, т. є говорів західніх (op. cit. II, 80) а довші для говорів з наголосом движимим (op. cit. I, 72) побіч коротших, а в описі говорів мараморо́ських в околиці Сигота лиш довші (Über d. Mundart der Maram. Ruth., op. cit., стор. 30). Тимчасом по моїм записам довші форми стрічаємо й в говорах західніх побіч коротких. Приміри наведені мною на таблиці виказують передовсім більше розповсюднення форм коротких. Крім цього наводжу ще: *hov|orył pán molod|yį do sv|oho n'an'ka* (Вульхувці), *p|ozad sv|oho ďíl|a* (Нанково), *всьі шугáйі хóдять, мóго не видáти* (Лучки В., В. I, 170), *до свого няня* (Пузняковці, В. I, 139).

Гуцульські говори задержали ще форми давніші: *moį|eho, tvoį|eho, svoį|eho*.

Довші форми: *m|oįoho* побіч *m|oho* (Комаровці, Убля), *пішоу до свойого дому* (Шамброн, Г., Р. п. е. 53), *moį|oho* (Блажів).

Dat. sing. Подібно як й в gen. sing., так і в dat. sing. зустрічаємо подвійні форми: довші й коротші, уживання котрих розповсюднене однаково на цілій області. Це видно з примірів на таблиці як також з нижче наведених: *śto vy sv|atu sv|oti s|ynovy daįet|e* (Вульхувці), *вöн повíў сынови своему* (Пузняковці, В. I, 135), *каже ďakuľa svoti ťolóv|íkovy* (Ляхувці) *жаль мóму сердéньку* (Дунковиця, В. I, 179), *m|oįoti s|ynovy* (Теребло), *moį|oti otc'|ovy* (Р. Поруба), *tvoį|oti víc|ovi* (Вальків), *ти своему пáнові* (В. Свидник, Г., Р. п. е. 60).

На Гуцульщині уживається ще старої форми: *moį|emu, svoį|emu*.

Acc. sing. 1. або 2. відмінкові: *та ты мого брáта учеря укытúв* (Страбичово, В. I, 129), *įak uv|iďíį car' s|yna sv|oho* (Орябина).

Instr. sing.: svoįym, svoįim. Перша форма поширена передовсім у східніх говорах, друга знов в говорах західніх. Форма *svoįim* місто *svoįym* повстала передовсім під впливом *i* в loc. sing., а також наслідком зберігання фонетичної якости давнього *i*. Приведені на таблиці приміри з Золотарьова, Имсти-

чева, Медведьовців виказують всюди *у* перед *т*. А крім цього: *is sv/oi̯ym ps/om* (Заріча). Ні Верхратський ні Гнатюк цього явища не замічують. Це видно з їхніх записів: *но ни свойім вöн розумом писаў* (Стройно, Е. З. III, 22), *іде з свойім шаркóм* (Пузняковці, В. I, 139), *і все ся вáдиме іс свойім ґаздóў* (тамже, В. I, 133). Від Уга починаючи ми замічуємо другу форму *moi̯im: z moi̯im* (Валяшківці, Блажів), *і зо свойім братом* (Чертіжне, Г: Р. П. с. 51), *tot b/ude m/oi̯im ž'/at'om* (Орябина).

Loc. sing. Відповідно до перезвуку етим. *е* в закритих складах находимо форми: *moi̯ûm, moi̯üm, moi̯îm*. В західніх говорах форма *moi̯îm* повстала на області, де етим. *е* не переходить на *і*, під впливом instr. sing. Приміри на таблиці.

Рід жіночий.

Nom. sing.: moi̯a, tvoi̯a, svoi̯a. Іноді *i̯* між голосними випадає, а то в говорах східніх *тоа*: *ти мöй а йа твойа* (Солочин, Е. З. IV, 36), *твóя душа пропала за того чоловіка* (Стройно, Е. З. III, 118).

В дальших відмінках подібно, як й в роді чолов., маємо повну схожість з відміною займенника особового *она*.

Gen. sing. Ту находимо дві форми: коротшу стягнену й довшу (нестягнену). Закінчення, як при займеннику *она*, двояке *-i̯i* < *ě* та *-ei̯*.

Форми коротші попадаються рідше, хоч Верхратський в говорах східніх зазначує лиш форму довшу. Тимчасом приміри зі взірців бесіди находимо не лиш на довгі, але й на короткі: *hov/oryt pan molod/ыi̯... do sv/ôi̯î mamkы i do u̯s'/ôi̯î sv/oi̯ei̯i rod/ynы* (Вульхувці), до *своєйі мамкы* (Пузняковці, В. I. 139), *до своєйі хыжі* (тамже, В. I, 143), *moi̯/ei̯î kor/ovы ne i̯e* (Новоселиця), *moi̯ê[i̯]î* (Убля, Б. § 56), *moi̯/ei̯î* (Валяшківці).

Короткі форми: *zaž/ene do sv/ôi̯î koš/arы* (Синевір), *ne v/iďîu̯ tы m/ôi̯î koz/ы* (Драгово), *iz sv/ôi̯î c/erkvy* (Репінний), *vîd sv/ôi̯î matery* (Изки), *каже до свойі жони* (Вучково, Е. З. III, 145), *spered môi̯î sm/erty* (Буштин), *k'eď ne i̯e m/ôi̯î, d/ai̯te my h/usoč'ku* (Люта), *до мойі мамóчькы* (Лучки В., В. I, 174), *і она з свóйі шийі зняла* (Пузняковці, В. I, 143), *пішла до свойі роботы* (В. Свидник, В. II, 140).

На Гуцульщині є ще другий рід стягнення: *m/ei̯î* (Рахів).

Розповсюднена в околиці Уга аналогічна форма до *toi̯i*: *moi̯ôi̯î* (Комаровці), *moi̯ô[i̯]î* (Убля, Б. § 56).

На західніх околицях поширена форма місто *i̯ei̯î i̯ei̯: за скору твоєй коровы* (Збійне, В. II, 169), *to ne č'koda m/oi̯ei̯ hoď/îu̯ľî* (Суха), *до своєй* (Габура, В. II, 165), *польігали до своєй хыжкы*

(В. Свидник, В. II, 141), *kotrыį odhadne moį/eį princ/ezы tri znakы* (Орябина). - Таке саме закінчення зберігається й в говорах ріки Рускови: *m/oįeį b/abы* (Рус-Кривий).

Dat. sing. Відповідно до перезвуку етим. закритого *e* та переміни *į* на *й* або й цілковитого його щезнення маємо в dat. sing. такі закінчення, як при займеннику особовім *опа: moįeį, moįûį, moįüų, moįîį, moįî: Сельімон хоче свойі матери проказати опйат* (Голятин, Е. З. III, 131), *каже свойі жоньі* (тамже, Е. З. III, 161), *повідать свойі женьі* (Збійне, В. II, 169), *p/ovîš m/oįî p/any* (Р. Поруба), *m/oįeį* (Валяшківці, Блажів), *ку свойей жéньі* (Шамброн, Г., Р. п. е. 53).

Acc. sing.: всюди: *moįu, tvoįu, svoįu* іноді з випадом *į: хотьіу свойу жону пробовати* (Голятин, Е. З. III, 161), *утратиў свóю зáставу* (Пузняковці, В. I, 144), *sv/ou rob/otu k/on'čyty* (Страбичово), *дай мі мою браду* (Кружльова, В. II, 131).

Instr. sing. Дві форми замічаємо в instr. sing.: 1. аналогічну до *tou: m/oįou (moįôu)*, та останок з давньої форми з *e: poď ты iz m/oįeų don'k/ou* (Торун). Но це *e* появляється також у звуженім відтінку як *ê (y): moįyų*. Ця послідня панує лиш в східніх областях там, де форма *nyų* (від *опа*), т. є до Латориці; форма *m/oįou* займає всю прочу область: *is m/oįyų kn/yžkou* (Липецька Поляна), *z m/oįyų* (Пмстичово), *m/oįôų* (Убля, Б. § 56), *s moįou* (Валяшківці).

Друга форма на *-om: moįom* розширена там, де й іменникова деклінація має таке саме закінчення: *s moįom* (Блажів). Верхратський для західніх областей подає ці форми на першім місці (op. cit. II, 81).

Форми на *-'u* нами не були записані, але існовання їх не підлягає сумнівові.

Loc. sing. як й dat. sing.: *pry m/ôįûį t'/amc'i* (Вульхувці), *u chvor/ôťî sv/oįüų pros/yų p/alenku* (Заріча), *менéсь згодувáла в мойö(й) молодóсти. А тебé тко буде у твóйі старóсти* (Лучки, В. I, 169). *Я в свойüй держáві пéрвый* (В. Шард, В. I, 156), *на твойі голові* (В. Свидник, В. II, 138), *на мойі хыжи* (ibid., В. II, 138), *на свойі купцьі* (В. Мирошів, В. II, 123), *u moįiį chыžы* (Орябина).

Множина для всіх трьох родів має однакові закінчення.

Nom., voc. plur.: moįî (môįî, moî): мóї любі псы (Пузняковці, В. I, 141), *кéбы тут были мойі* (тамже, В. I, 141), *мóйі грóші бух!* (В. Шард, В. I, 154), *мои семакы* (В. Свидник, В. II, 135).

Gen. plur.: m/oįych, mo(į)ich... Перша форма поширена передовсім на сході, друга від Уга на захід. Крім форм на таблиці наводжу ще: *през людех своіх* (Старіна, В. II, 120).

Dat. plur.: moįym, moįim. Поширення, подібно як й в genet. plur., *gu dvom br/at/îm sv/oįim* (Вальків), *sv/oįim služebn/yküm tak p/ovil* (Кобильниця).

	Рахово		Теребля, Золотарьово		Имстичово		Медведьовці		В. Верецькі		Блажів		Орябина	
						S i n g u l a r i s								
N	m. mîį	f. moja	m. mûį	f. moja	m. mŭį	f. moja	m. mûį	f. moja	m. mîį	f.	m. mîį	f. moja	m. mыį	f. moja
G	mojcho moho	mojeję meję	moho	môjî	moho	môjî	moho	môjî	moho		mojoho	mojeį	moho	mojeį
D	mojcmu momu	mojî	momu	môjûį	mômu	mojüų	mômu	môjûį	mômu		mojomu	mojeį	momu	mojîį
A	N. G.	moju	N. G.	môju	N. G.	môju	N. G.	môju	N. G.		N. G.	moju	N. G.	moju
V	N.	N.	N.	N.	N.	N.	N.	N.	N.		N.	N.	N.	N.
I	mojym	mojeų	mojym	môjôų -yŋ	mojym	mojyų	mojym	môjôų	mojym		mojim	mojom	mojim	mojom
L	mojîm	mojî	na môjûm	môjûį	mojüm	mojüų	môjûm	môjûį	môjîm		mojim	mojeį	mojim	mojîį
						P l u r a l i s								
N	mojî		môjî		як в Тереблі		як в Тереблі		як в Тереблі		mojî		як в Блажові	
G	mojych		mojych								mpjich			
D	mojym		mojym								mojim			
A	N. G.		N. G.								N. G.			
V	N.		N.								moji-ma (-mi)			
I	mojymy		mojymy				moji-my (-ma)				mojich			
L	mojych		mojych											

Acc. plur. = N. або G.: *za pom|eršych sv|oych* (Заріча).

Instr. plur. має дві форми на *-my (-mi)* та на *-ma*, як то ми виділи у займенників особових третьої особи: *nymy, nyma*; *m|oi̯my* (Золотарьово, Имстичово, Стройно). Але від Латориці *moi̯ima: y svo|i̯ima un|ukamy* (Страбичово), *m|oi̯yma* (Медведьовці, Орлява, Комаровці, Убля, хоть там є і форма на *-mi*, Б. § 56), *z m|oi̯ima* (Валяшківці), *зо своїма міністрамі* (Чертіжне, В. II, 150), *зо своїйма людмі* (Шамброн, Г., Р. п. с. 53).

Loc. plur.: m|oi̯ych, m|oi̯ich: u moi̯ych (Золотарьово, Имстичово, Стройно, Медведьовці), *u moi̯ich* (Валяшківці, Блажів).

Так як *mii̯ (müi̯, mûi̯)*, *moi̯a*, *moi̯e* відміняється і *čii̯, čii̯a, čii̯e*, *naš, vaš, naša, vaša, naše, vaše* а також аналогічні до закінчень прикметників в роді ніякім: *(našoi̯e, vašoi̯e)*.

Оба ці займенники під оглядом формальним приклоняються зовсім до форм займенника **onъ* > *vin, ona, ono* та *mii̯, moi̯a, moi̯e*. З однієї сторони зміни фонетичні, а з другої зміни аналогічні поробили деякі різниці в закінченнях. В першій мірі треба відділити область гуцульську в огляді формальнім більше консервативну, бо вона в gen. і dat. sing. m. і n. зберігає форми старі на *-eho, -emu: n|ašeho, n|ašemu*, а також в gen. sing. fem. *-ei̯î: n|ašei̯î*, instr. sing. f. *-eu̯: našeu̯*. Ці форми почути можна ще зрідка і дальше на заході на ріці Тересві а навіть Тереблі і Синевирі, правда лиш у старшої генерації. Ці форми відповідають зовсім gen. dat. s. m. *-jeho, -jemu*, та gen. sing. fem. *-ieji* а instr. s. *-eu̯: z n|ašeho l'îsa* (Кваси), *poď|ékuįmo n|ašemu pop|ovy* (Богдан), *z n|ašei̯î cerkvy* (Кваси), *za n|ašeu̯ ch|atou̯* (Богдан).

Від перехідних говорів гуцульських, то є від Бичкова а дальше від Тересви на захід, місто закінчень gen. dat. sing. m. n. *-eho, -emu* панує всюди *-oho, -omu: n|ašoho, n|ašomu* а в gen. sing. fem. *-oi̯î: n|ašoi̯î*, instr. *-ou̯: n|ašou̯*. Ці форми приймаються також і на сході в говорах гуцульських передовсім у молодшої генерації. Деякі відхіли аналогічно до прочих займенникових форм можна зустрічати в gen. sing. fem., а то *-oi̯* місто *-oi̯î: našoi̯* на тих самих областях, а то на ріці Рускові а відтак аж в західніх говорах, то є лемківських.

В множині для всіх трьох родів маємо однакові закінчення, правда модифіковані характером *ѣ* та наслідком цього зміною *i* на ы. Східні говори ще різняться від західніх тим, що в nom. plur. мають закінчення *-i*, котре не походить з давнього *i* (н) але з *ě*. Воно зайшло сюди з іменникової деклінації *-jo* пнів чоловічого роду, як і *-ja* пнів жіночого роду. Потверджує це і правопис старих записів XVII XVIII віку[1] а також те

[1] Диви про це стор. 255, замітка 1.

що *š* перед цим *-i* є часто м'яке: *naš'i*. Натомість там, де nom. plur. зложеної займенникової деклінації кінчиться на -ы, там також і займенники *naš*, *vaš* мають таке саме закінчення, то є: *našы*, *vašы*.

Займенники питальні.

Нинішні форми займенників питальних розділяються на дві категорії, а то форми довші: *kotryį*, *-a*, *-e* (*-oje*), *jakyį*, *-a*, *-e* (*-oje*), та *kyį* відомий лиш у східніх частинах Підкарпатської Руси. Перші два відміняються по взорам зложеної деклінації твердих прикметників, третій *kyį* виступає лиш в nom. sing. у таких експресивних вираженнях: *kyį č'ort?*, *kyį bîs?*

Зате зберіглася давня деклінація **kъto*, **čъto*, котрих nom. sing. не остався в первісній фонетичній формі. З **kъto* по страченні *ъ* стало в наслідок диссиміляції *chto*, відоме вже в пам'ятниках XIII. століття. Ця фонема поширена нині на області західній від Попраду аж по долину Ува а ще дальше на сході держиться лиш в говорах верховинських а дальше на сході в говорах гуцульських. Натомість в говорах долішнян від Ужгороду-Середнього аж по Тересву маємо фонеми *tko*, *ko*, котрі повстали наслідком метатези приголосних а відтак затрати *t* в назвуці. Подібне явище знають і говори сербохорватські а сліди такої метатези відомі вже в XIII. столітті.[1]

В дальших відмінках однак форми панують всюди однакові: gen., acc. *koh/o*, dat. *kom/u*, instr. *kym*, *kym*, *k'im*, залежно від якости артикуляції *k*, loc. на *kûm*, *küm*, *kym*, *k'im*, залежно від рефлексу старого закритого *o*.

Другий первісний питальний займенник **čъto* має в nom. sing. три фонеми: *što*, *šo*, *šťo* а у сотаків коло Ужгороду і Гуменного *so*.

Фонема *što* занимає найбільшу частину південно-карпатської области, бо тягнеться вона від Попраду аж до долини ріки Ува. Ту поширена оп'ять фонема *šo*. Дальша область на схід розчіпляється. Верховина Бережанська, Мараморoська а також область Боржавська починаючи від Свалявської кітловини аж до Білок-Имстичова, то є границь давньої Мараморoської жупи, а дальше на схід ціла бувша Мараморощина за малими виїмками має фонему *šťo* а лиш долішня область між Ужгородом а Боржавою а відтак ще до Вел. Ріки мають фонему *što*. До цієї области треба ще приключити і область бувшої Угоцької жупи за Тисою аж до Велятина. Гуцульські говори мають *šo* рідко *šťo*.

В дальших відмінках всюди форми однакові та вирівнані до

[1] A. Leskien: Serbo-kroatische Grammatik, op. cit. 450.

форм *kъto, а то: gen. *čoh|o*, dat. *čom|u*, acc. *što, šťo, šo*, instr. *čym*, loc. *na čüm, čüm, čым, čim*, відповідно до рефлексу старого закритого *o*.

Питальний займенник *čij, č|ija, č|ije* в дальших відмінках має такі самі форми, як: *mij, moja, moje* нестягнені: gen. *čijoho*, dat. *čijomu*, instr. *čijym*, loc. *na č|ijům, čijüm, čijim* і т. д.

Займенник посозначений ves', vs'a, vs'o.

Нині той займенник рідко уживаний, бо заступає його займенник *všytok, -a, -o*. Замітно однак, що чоловіча номінативна форма прибирає форму зложеної деклінації і уподібнюється до прикметників. І так на області був. Угочі і Мараморощa чути нині фонему: *vs'ы*, і подібно, як і м'які прикметники, вирівнюється до твердих прикметників не лиш в nom., але і в дальших відмінках: gen. *ųs'oh|o*, dat. *ųs'om|u*, acc. = nom., gen., instr. *ųs'ym*, loc. *na ųs'ům, ųs'üm, ųs'ům;* plur. nom. *ųs'i*, gen. *ųs'ych*, dat. *ųs'ym*, acc. = nom., gen., instr. *ųs'|ymy (ųs'yma)*, loc. *na ųs'ych*. На захід від Латориці в plur. місто закінчення: *-ych, -ym, -ymy (-yma)* маємо наслідком фонетичних змін: *-ich, -im, -ima*.

Завваги до деклінації займенників.

При деклінації іменній всіх трьох родів ми могли констатувати сильний вплив аналогії твердих основ на м'які передовсім там, де альтернувалися *e - o*.

З подібним явищем ми зустрічаємося й при займенниках. На всій майже південно-карпатській області крім Гуцульщини ми помічаємо вирівнання м'яких колись закінчень з твердими, що характеристичними були для типу деклінаційного *tot* в gen. і dat. sing.: *toho, tomu*. За цим типом пішли не лиш займенники родові, і то найближчий *ses'*, но також *tůj, tüj, inů* з прочими займенниками присвійними, займенником питальним *čij* а навіть займенник особовий (давніше займенник вказівний *jь*) *vůn, vün, vын, vîn*. Наслідком цього в gen. і dat. sing. ми всюди находимо: *s'oh|o m|oįoho (m|oho), tv|oįoho (tv|oho), sv|oįoho (sv|oho), n|ašoho, v|ašoho, č|ijįoho, čoh|o* (а цей мав ближчий взір *koh|o)*, *joh|o, n'|oho — s'|omu, m|oįomu (m|omu), tv|oįomu (tv|omu), sv|oįomu (sv|omu), n|ašomu, v|ašomu), č|ijįomu, čom|u, jom|u, n'|omu*. Гуцульські говори в цім огляді більше консервативні, бо зберігають в gen. і dat. sing. старі закінчення *-eho, -emu:*

s/eho, *moję/eho*, *ći ję/h/o*, *ję/h/o*, а навіть *našeho* — *sem/u*, *moj/emu*, *čij/emu*, *jem/u*, *naš/emu*. Однакож займенники *naš*, *vaš* нині мають вже дублети: *n/ašeho* і *n/ašoho*, *n/ašemu* і *n/ašomu*. Подібно маємо в gen. sing. і в роді жіночім. Під впливом *toji* маємо: *s'/oji*, *m/oji*, *čij/oji*, *n/ašoji*, але в особовім займенники *jeji/i*, *jij/i*.

Під впливом *toho*, *tomu* ішли також і стягнення форм: *m/ojoho*, *m/ojomu*, *m/ojoji* на: *m/oho*, *m/omu*, *m/oji* а подібно: *tv/oho*, *tv/omu*, *sv/oho*, *sv/omu*. В гуцульських говорах під впливом *jeji* маємо стягнені форми: *m/eji*, *tv/eji*, *sv/eji*.

В південно-карпатських подібно як і в українських говорах взагалі[1] а також в деяких говорах чеських і всюди в словацьких[2] та польських[3] зустрічаємося з пізнішим вирівнанням многих форм вказівного займенника *tot (toj)* з формами зложеної деклінації прикметників. Це вирівнання помічаємо в instr. sing. m. n., бо на місці давнього *tĕm* находимо всюди *tым*, дальше вирівнялися всі форми множини крім nom. plur., де находимо закінчення акузативне *tоты* а зрідка *toť/i* (коло Ужгороду), але в дальших відмінках такі самі закінчення, як у прикметників: *tых*, *tым*, *tыmy (tыma)*, *tых*.

Вирівнання зі зложеною деклінацією прикметників наступило і там, де ми констатували зміни супротив старших форм, а то в говорах західніх лемківських в loc. sing. m. n., де місто старого закінчення -**omъ* панує закінчення -*ым*, переняте так як в польськім з instr. s. m. Так отже маємо в loc. sing. в говорах лемківських місто *na tim* (там всюди старе закрите *o* > *i*) *na tым*. Аналогічно є і у м'яких закінченнях: *na m/oji̯m*, *na našым* (ту ы по отверділім *š*), *na n'im*.

Зато займенники особові (субстантівні) -*ja*, *ты*, *мы*, *вы* в порівнанні з займенниками родовими більше консервативні, бо переважають там форми енклітичні в gen. dat. і acc. sing., в першій особі dat. і loc. ще часто має форми *mn'i*.

Збереганням форм dat., loc. *tob/i*, *sob/i*, instr. *tob/oų*, *sob/oų* також в говорах лемківських вирізняються говори південно-карпатські від форм словацьких: *tebe*, *sebe*, *tebou (tebom)*.

---

[1] А. Соболевскій: Лекціи по исторіи русскаго языка. Москва 1907 стор. 189, і П. Бузук: Нарис історії української мови. Київ 1927, стор. 72.

[2] O. Hujer: Vývoj jazyka československého. Československá Vlastivěda III, стор. 769.

[3] A. A. Kryński: Formy gramatyczne. Język polski i jego historya II, 64. Encyklopedya Polska III, Akad. Umiejętności.

Числівники.

Флексія числівників не зберіглася у давній подобі, але підпала змінам таким, що довели до уніформації деклінації числівників головних (cardinalia) по одному типу, починаючи від 2 90 крім 40. Числівники *dva* (m.), *dvi* (f., n.) стратили зовсім свої форми дуальні в дальших відмінках а відміняються по новому типу *try, čotyry*. Ці-ж стратили також первісну деклінацію по *-i* пням, а в gen , dat., loc. прибрали закінчення *-o* пнів з тим, що gen. вирівнався з loc. *-och*, dat. *-om*, loc. *-och*, в instr. однак задержалося закінчення дуальне *-oma* побіч *-omy (-ome)* в значінні збірнім.

Форми цих числівників тепер такі: gen.: *dvoch, tr'ioch, čotyr'i̯och*, dat.: *dvom, tr'i̯om, čotyr'i̯om*, acc.= nom. або gen., залежно від того, чи лучиться з іменниками особовими, чи річевими, instr.: *dvoma, tr'i̯oma, čotyr'ma*, loc.: *dvoch, tr'i̯och, čotyr'i̯och*.

По цим типам, а передовсім по типу *čotyry* з огляду на instr., ідуть всі інші головні числівники: *pi̯at', šist', sim, vi̯sim, dievi̯at', dies'at', odyn|ac'at', dvan|ac'at', tryn|ac'at', čotyrn|ac'at', pi̯atn|ac'at', šisn|ac'at', simn|ac'at', vi̯simn|ac'at', dêvi̯atn|ac'at', dv|ac'at', try-c'at', pi̯at'des'|at, šisdes'|at, simdes'|at, vis'imdes'|at*. Так отже: gen.: *pi̯at'|och, šist'|och*, dat.: *pi̯at'|om, šist'|om*, instr.: *pi̯at'm|a, šist'm|a*, або: *pi̯at'oma, šist'oma* loc.: *pi̯at'och, šist'och*.

Зі старої деклінації *pi̯at', šist'* по *-i* пням рідко де лишився слід.

Числівник *dva* в говорах на схід від Уга означає рід чоловічий а *dvi* рід жіночий і середній: *dva pan|ы, dvi dи̯n'i, dvi s'ela*, на захід від долини Уга включно *dva* на всі три роди: *dva kor|ovы, dva s'ela* (Доманинці). Для 40 говори на схід від долини Уга включно мають назву *sorok* а дальше на захід *štyre|cet*. Для 90 говори на схід від Боржави давніщу назву *devi̯anosto*, на захід *devi̯at'des'at'*.

В околиці Мукачева існує ще давня чоловіча форма *čotыr|e* (В. Лучки) місто нині загальної для всіх родів *čotyry*.

Фонетичні різниці в тих головних числівниках все таки замічаються. Гуцульські говори м'яке *a* звужують на *ê: pi̯êt', d|evi̯êt', odyn|ac'êt'* і т. д. Говори на схід від Тересви аж по Лаборець, де панує вузьке *ê* перед м'якими мають фонеми *dêvi̯at', dês'at'*.

Крім цього в говорах західніх, від Уга починаючи, від 11 –40 зміняють послідню складову часть на *-c'at'* в цей спосіб, що *a* перед м'яким *t'* став *e* іноді і *i: odyn|acet, odyn|acit'*, при чім *c* затрачує м'якість. Давніщий вокалічний компонент *d*

(з давнього *odyn-na-des'at*) в цій другій часті згаданих числівників затратив свою артикуляцію, ассимілюючись до *s* і з ним разом витворився африкат *c*. Но в артикуляції цієї частини почувається неначеб між *a* а *c* язик укладався до артикуляції *d* або *t*, піднимаючись своїм хребтом до твердого піднебіння, але до артикуляції, то є зриву (експлозії) не доходить, вона передається наступному *c*. Верхратський длятого все зазначував там *d: одиндадцятьма, двадцятьма, единадцет, дванадцет* і т. д. (Знадоби II, 74, II, 83).

В західніх говорах визвучне *t* найчастіше затрачує м'якість: *pi̯at, devi̯at, trycet*, а то починаючи від Лабірця а ще частіше замінюються фонемами словацькими: *štyri, štiri, jedenac, dv|anac, dvacet, štiracet: dv|acet r|ok'i̯u* (Вальків), *dvacit vîsîm roky* (Суків).

Sorok і *sto* найчастіше не відміняються, рідше мають такі форми як *dva* за виїмкою gen., де маємо від *sto* — *sot: dvoch sot, p'i̯at' stú̯* (Теребля) а також *stü̯, stú̯*. Верхратський приводить нам форми: *дадуть сьім стöв золотых* (В. Шард, В. I, 156), instr. *сорокм|а, девян|остома*, loc.: *у сорок|ох людьох, у девян|остох людьох* то все з Вел. Раківця — то є говору східнього.

Числівник 1000 *tыs'ača* відміняється по *-a* деклінації: *odna tыs'ača, odnoi̯î tыs'ači* і т. д., *dvî tыs'ači, dvoch tыs'ač*, і т. д.

Числівник *od|yn, oden, i̯eden* відміняються по деклінації займенниковій зложеній: *odnoho, odnomu* і т. д., але має і закінчення родові: *od|en |udûi̯ molok|a* (Бедевля), *č|ui̯ut on|y, id|e odn|a koč|ii̯a* (Вульхувці), *de lyš odn|o i̯e, tam nes|ut odnom|u* (Терново). В множині є одне закінчення для всіх трьох родів: *i̯edn'î*. Але находяться сліди і давньої іменної деклінації, особливо на сході (на Гуцульщині): *p|o i̯edny* (як займенник неозначений).

Фонема *od|en* держиться лиш на найдальшім сході, а то в був. Мармарощині, всюди індe маємо місто початкового *o* — *i̯e: i̯eden*. Але і ця фонема не рідка в Мараморощі.

Тепер наведу кілька примірів для форм числівників головних так по моїм записам, як і за Верхратським та Гнатюком.

Nom., acc.: dvî vîka pšen|yc'î (Теребло), *dvî t|ыs'ači zarobl|au̯ i̯a mîs'|ašno* (Терново), *було дві віка кендерицьі* (Стройно, Г., Е. З. III, XV), *дві слова повілисьме проти царйа* (Стройно, Г., Е. З. III, 119).

Gen., acc.: а тот пан маў двох синöў (Солочин, Г., Е. З. III, 104), *з тых трьох прутöв* (Пузняковці, В. I, 155), *даў заклúкати вöн чотирьох чіпкарöў* (Стройно, Г., Е. З. III, 39), *зайшла тих*

шістьох леґіньі нöч на тöм другöм сильі (Стройно, Е. З. III, 29), *просили огни у дванáдцятых людий* (Дунковиця, В. I, 145).

Dat.: i dast tьm dvom ľuďom (Теребло). Гнатюк має також форму *dvum: і повіў другим свóйім двум братьім* (Стройно, Е. З. III, 6).

Instr.: tr'i̯om/a žerďm/y v/oi̯yts'a plût (Горінчово), *тоди пöшоў із усьіма трьйома на право* (Дусино, Е. З. III, 231), *йа маў роботу іс тима вöсьма* (Солочин, Е. З. III, 218), *третього хлопця іс пйатьма головами* (Голятин, Е. З. III, 35), *сріберный перстьіниць з сьімá камінцями* (Иршава, В. I, 190).

Всетаки зустрічаються порідко ще форми давньої *-і* деклінації у деяких числівників повище 5: *до шіснадцати рокöв* (Пузняковці, В. I, 141).

Числівники зложені з десяток і одиниць все ставлять одиниці по десятках, іноді споюючи їх злучником *і: vid dvac'ať і čot/ыry h/oďîu̯* (В. Студений), *та іш'е двáдцять і чотырьом чередáм было йісти* (Ільниця, В. I, 148).

Сполучення соток діється без синтактичної зміни, то є по *dva, try, čotыry* стоїть gen. sing. *sta* рідко, але частіше nom. sing.: *sto — dvasto; еден маў двасто, другый чотыристо* (Пузняковці, В. I, 139), *ни йм до тристо і сьімдесять і сьім льіт* (Луково, Е. З. IV, 70), *убиў тристо і трицьать голов* (Стройно, Е. З. IV, 154), *там йіх было шість сто* (Пузняковці, В. I, 140), *було на три ста коблыіў* (Дусино, Е. З. III, 58), *є трúста мільіóнöв* (В. Шард, В. I, 156), *буў такий слон на триста на шістьдесьат шукіў високий* (Голятин, Е. З. III, 30). В східніх частинах, а то в Мараморощі і на Гуцульщині, є ще форми: *dvîsta*.

Як видно з наведених примірів, зложені числа люблять мати між собою злучник *і* або повторення прийменника, від котрого були зависимі. Правда, це посліднє належить до іншого рода синтактичних явищ.

Головні числа 2, 3, мають також старі форми, уживані так в давнині як і тепер для чоловічого роду: *tot/ы trii̯/e* (Теребло), *триé брáтя* (В. Лучки, В. I, 133), а по сьому також *dvai̯/e: у tot/ы dvai̯/e imyly Mar'ku* (Страбичово), *два/е хлопы* (Пузняковці, В. I, 139). Те саме находимо і у Верхратського Знадоби I, 74. Також для 4 уживається форма *četыr/e* (р. Туря).

Незвичайне, здавалобися, сполучення *dva ľude* має причину у тому, що *ľude* уживається побіч значіння збірного також

в значінні: муцини, чоловіка, бо жінки і діти не люде, а челядь.

Числа порядкові (ordinalia) на цілій області південнокарпатській не виявляють різниць. На сході уживана радше давніша форма *pervъi̯*, хоч не брак і форми *peršyi̯: p|erše |oran'a* (Горінчово), *p|eršoi̯î žon|ы ď|îty* (Нересниця), на заході: *p|eršыi̯; dr|uh|ыi̯ (druhyi̯), tr|eťi̯, četv|ertыi̯, pi̯|atыi̯, š|estыi̯, s|emыi̯, v|os'mыi̯ (|osmыi̯), devi̯|atыi̯, des'|atыi̯, odyn|ac'atыi̯ (jedynac'atыi̯), dvac'|atыi̯, sorok|ovыi̯ (štyricatыi̯), devi̯an|ostыi̯, devi̯aťdes'|atыi̯, s|otыi̯, t|ыs'ačnыi̯*. Верхратський наводить також *st|ovыi̯* (Знадоби I, 74, II, 84).

Treťi̯ зовсім приєднується до тих змін, які діються на східніх областях з прикметниками м'яких основ, то є в l. nom. sing. masc. м'яке закінчення твердне і ми маємо там фонеми *tr|etyi̯* або *tr|etыi̯: tr|etyi̯ raz, tr|etyi̯ den'* (В. Апша), *tretыi̯ sъn* (Изки, Синевир), або місто закінчення *-i̯i̯* находимо *-yi̯: tr|eťyi̯ dẽn'* (В. Раковець). На заході в лемківських говорах маємо все закінчення *-i̯i̯: na tr|eťi̯i̯ večur* (Рокитівці), *a tot tr|eťi̯i̯ pov|îdal* (Вальків). Гуцульські говори натомість у всіх родах а також в дальших відмінках мають тверді закінчення.

Числівники збірні (distributiva): *dv|oi̯e, tr|oi̯e, ob|oi̯|e, ob|aj̯|e, ob|adv|a, četv|ero, pi̯at|ero, šest|ero, sem|ero, osm|ero, des'at|ero, dvac'at|ero* і т. д. *dv|oi̯e čeľady bi̯ut p|aporúť* (Н. Бистрий), *posîd|aly n|azad ob|oi̯e* (Люта), *půšl|y do cerkvy ob|adv|a* (Вульхувці), *mežy osm|ero č|eľady* (Терново). Для іменників pluralia tantum уживаються форми: *dvoi̯î, troi̯î: dv|oi̯î dveri, tr|oi̯î krosna* (Теребля, Нересниця).

Числівники *dvoi̯e, troi̯e, oboi̯e, obaj̯e* відміняються як прикметники: gen. *dvoi̯ich*, dat. *dvoi̯im*, instr. *dvoi̯ima*, loc. *dvoi̯ich*. Закінчені на *-ero* відміняються іноді лиш від gen. plur. *pi̯ater|ыch, -ыm* і т. д.

В збірнім значінні уживаються також форми instr.: *dvomy, tr'i̯omy, pi̯aťomy*, іноді з заміною кінцевою *-y* на *-e: dv|ome, tr'i̯|ome, pi̯ať|ome: dvomy maistrove* (Дубриничі), *dvomy buly* (Коритняне). Верхратський наводить також форми і від других чисел, особливо з області говорів західніх: *шестмі, сьдми, осми, девятми, десятми.*

Є ще один спосіб виражування збірности, а то зложенням через приставку *samo-* від займенника *sam* + числівник по-

	Рахів	Ростока/Ірш.	В. Верецькі
	dva		
N	dva bar/anyᵉ [1]	dva lôkťî	dva k/ôn'i [2]
G	dvoch bar/an'ių	dvoch lokt'üv	dvoch k/onej
D	dvom bar/anam	dvom lokt'am	dvom k/ôn'îm
A	dva bar/anyᵉ	dva lôkťî	dva k/ôn'i
V			
I	dvom/a bar/anamyᵉ	dvoma l/okťamy	dvom/a k'/în'my
L	na dvoch bar/anach	na dvoch l/okťach	na dvoch k/ôn'och
N	tryᵉ uč/yᵉteľî		
G	tr'joch uč/yᵉteľių		
D	tr'jom učyᵉteľêm		
A	tr'joch učyᵉteľių		
V	tryᵉ učyᵉteľî		
I	tr'jom/a učyᵉteľêmy		
L	na tr'joch učyteľêch		

[1] dvî zêmľî. — [2] Медведьовці: dvî sonc'a. — [3] dvį kor/ovы.

рядковий: *samodruhыį*, *samotreťiį*.[1] Жінка *самодруга* означав ще жінку в тяжі, значить жінка і іще дитина (=серб.: sù-družna).

Числівники множні (multiplicativa) *dvîčy*, *dvyčy*, *tryčy*; *čy* зі старого *-šьdy* > *šty* > *čy* *(či)*[2]: *tryči obыįšlǫ* (Страбичово), *tryči kr/utyť* (Синевир).

Вищі числа сполучаються з *raz* а за ними також *dva*, *try*: *dvaraz*, *tryraz*, *čotыryraz*, *pįaťraz* і т. д.

Крім цього бувають ще зложення через наростки *-įakыį*, *-istыį (-ystыį)*, *-astыį*, *-iįnыį*, *-įanыį*, котрі додаються до числівників головних: *dvoį/akыį*, *troį/akыį*, або до числівників збірних

[1] Ця стара конструкція відома не лиш в старослов'янськім та в старочеськім, но і нинішніх живих мовах, а то: сербській, словінській, вл.-руській і польській (W. Vondrák: Slavische Grammatik II, 2. вид., стор. 359. — F. Trávníček: Historická mluvnice československá (op. cit. стор. 338).

[2] A. Leskien: Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache. Heidelberg 1909, стор. 154.

Ужок	Блажів	Орябина
dvoje		
dv/oje jahn'/ata	dva brat/ove	dva cig/ane[1]
dv/ojich jahn'/at	dvoch br/ativ	dvoch cig/anыų
dv/ojim jahn'/aťim	dvom br/atam	dvom cig/anыm, -am
dv/oje jahn'/ata	dvoch br/ativ	dvoch cig/anыų
dvoj/ima jahn'atы, -amy	dv/oma brat/ami	dv/oma cigan/ami
na dvojich jahn'at'/iich	na dvoch br/atach	na dvoch cig/anach
	tri sын/ove	
	tr'joch s/ыniv	
	tr'jom s/ынam	
	tr'joch s/ыniv	
	tri sын/ove	
	tr'joma sын/ami	
	tr'joch s/ынoch	

з приставкою *za* або *za* + *ų*[1]: *zaųdvo/istыį*, *zaųtro/istыį*, *zaųćetver/ystыį*, *zaųpjater/ystыį* і т. д. Іноді однак перша частина зложення, то є числівник, має вже форму іменникову: *dvoįn'/a*, *troįn'/a*, а з того: *dvoįn/istыį: dvoįn/isťi vyly* (Раково), від *dv/anka*, *tr/ynka: dvan'č/astыį*, *tryn'č/astыį*, *čotыryn'č/astыį: dvan'ča/sti vyly* (Заріча, Осой); також від *dv/oje*, *tr/oje*, *č/etvero: dvoįan'/i*, *troįan'/i*, *četveran'/i vyly* (В. Студений).

Числівники дробові (proportionalia) складаються з двох частин, а то **polъ* > *pûų*, *püų*, *pių* і gen. іменної форми від *druh*, *treť*, *četvert* або іменників: *pîųdruha*, *pių treťa*, *pių četverta*. На західній області в лемківських говорах Верхратський (Знадоби II, 85 і I, 75) приводить форми: *pitora* = *piwtora* для чол. і ніяк. роду а *piўtoры* для жіночого, так само *piўtretя* (m., n.), *piўtretы* (f.).

[1] Подібне зложення приводить і Огоновський з бойківського говору: *y-za-dwoe* (Studien, 137).

	Рус-Кривий	Рахів	(Урмезіово) Руське Поле	Ростока/Ірш.	Ужок
1	od/en	od/en	od/en	ĵed/en	ĵed/en
2	dva, dvî	dva, dvî	dva, dvî	dva, dvî	dva
3	tryᵉ	tryᵉ	try	try	try
4	č'otyᵉryᵉ	č'otyᵉryᵉ	čotыry	čot/ыry	čotыry
5	pjĉť	pjĉť	pjať	pjať	pjať
6	šîsť	šîsť	šîsť	šîsť	šîsť
7	sîm	sîm	s'îm	sîm	sîm
8	vyᵉsîm	vîsîm	vûs'îm	vûsüm	vîs'am
9	devjêť	devjêť	dêvjať	dêvjáť	dêvjáť
10	des'êť	des'êť	dês'ať	dês'ať	dês'áť
11	odynaciť	odynajciť	odyn/ajc'áť		ĵedenac'ať
12	dvanaciť	dvanajciť	dvan/ac'ať		
13	trynaciť		tryn/ac'at		
14	[1])		čotыrn/ac'at		
15			pjatn/ac'ať		
16			šîăn/ac'at		
17			s'îmn/ac'at		
18			vûs'îmn/ac'át		
19			dêvjatn/ac'át		
20	dvaciť	dvajciť	dv/ac'ať		dvaᶜ͡ᶜ'ať
21	dvaciť oden		dvac'ať oden		
30	tryᵉciť	tryᵉciť	tryc'ať		tryᶜ͡ᶜ'ať
40	sorok	sorok	sorok		sorok
50	pjêdes'êt	pjêdes'êt	pjades'áť		pjades'at
60	šisdes'êt	šisdes'êt	šis'des'át		šis'des'at
70			s'îmdes'át		
80			vûs'îmdes'át		
90	devjanosto	devjênosto	dêvjanosto		
100	sto		sto		sto
200	dvasto		dvîsto		dvasto
300	trysto		trysto		trysto
400	čotyᵉryᵉsto		čotыrysto		čotыrysto
500			pjaćsto		pjat'sto
1000	tyᵉs'ača	tys'iči	tыs'/ača		

[1] Порожні не записані.

Убля	Валяшківці	Нікльова	Кобильниця	Блажів	Орябина
ǰed/en	ǰeden	ǰeden	ǰeden	ǰeden	ǰeden
dva, dv'î	dva	dva	dva	dva	dva
tri	tri	try	tri	tri	tri
čotyri	štiri	štыry	štiri	štyri	štiri
pjäť	pjať, pejc	pjat	pjať	pjat	pjať
šyst'	šîsť, šejsc	šыlsť	šüsť	šыjst	šыst
s'îm	sîdem, šîdzem	š'îm	sîm	sedem	sedem
ų/us'am	usem, ošem	vîsem	vüsem	osem	osem
	devjať, dzevec	devjat	devjať	devjat	devjať
	des'ať, dzešec	deš'at	des'ať	deš'at	deš'ať
	ǰed/enac	ǰedenacet	ǰedenacet	ǰed/enac	ǰeden/ajcať
	dv/anac	dvanacet	dvanacet	dv/anac	dvan/ajcať
	tr/inac			tr/inac	
	št/ernac			št/ernac	
	p/etnac			patnac	
	š/esnac		šüsnacet	šesnac	
	sidemnac šîdzomnac			sedemnac	
	usemnac ošemnac			osemnac	
	devjatnac dzevetnac		devjatnacet	devetnac	
dváts'äť	dvacať dvacet	dvacet	dvacet	dvacet	dvaǰc'at
trits'äť sorok	tricet tricat	tricet		tricet	trijc'ať
štêrê'täťť	šter/ycat štyr/ecat	štyracet		štyr/acet	štыraǰceť
p'ä/dês'át	pjades'at pejcdzelat	pjadeš'at	pjadesat	pjadeš'at	pjadeš'at
š/yz'dês'át	šisdes'at šejdzelat	šыlsdeš'at	šüsdesat	šыlsdeš'at	šыsdeš'at
s'î/mdês'át	simdes'at šidemdzelat			š'edemdes'at	semdeš'at
v/us'emdêsá't	usemdes'at osemdzelat		vüsemdesat		
dêu'ǰädês'át	devjades'at dzevedzelat		devjatdesat		devjatdeš'at
sto	sto	sto	sto	sto	sto
dv/asto	dvasto	dvasto		dvasto	dvasto
	tristo				tristo
	štiristo				štiristo
	pjaťsto pejcsto	pjatsto			pjatsot
	tišec	tыš'ač			tыš'ač

ДІЄСЛОВА.

Конюгації дієслів укр. південно карпатських говорів було в порівнанні до деклінації імен посв'ячено більше місця й уваги передовсім самим І. Верхратським в згаданих вже його трьох працях. Також О. Брох у своїх монографіях говорів сіл Убля, Корумля та Фалькушовці дає доволі об'ємистий матеріял про формальну сторону дієслів.

Опираючися на вже відомий матеріял обох вгорі наведених учених, дальше на матеріял свій а накінець й на матеріял Гнатюкових записів, маю намір подати лиш перегляд конюгаційних форм та їх різниці з огляду на фонетичні переміни. В угрупованні дієслів придержуватися буду поділу на шість кляс вокалічних та одну консонантичну.

Дієіменник (Infinitivus).

Дієіменник кінчиться на: *-ty*, *-ti* в зависимості від того, який є рефлекс старого *i* (и), про що вже ми говорили ближче в частині фонетичній. Там також сказано було про палаталізацію *t* перед *i* в околицях південного Земплина. В клясі І. групі 4. зливається *t* закінчення inf. з попередніми *h*, *k* в *č*: *bičy*, *str/ыčy*, *pečy* і т. д. з виїмкою околиці Іршави, де є ще *pekt/y*. Доволі широко розповсюднена стара форма *bišty* місто *bičy* а також *bisty*, а також *verst/y* в околиці Уга місто *ver/ečy*.

Це запримітив я в Коритнянах, Доманинцях, Невіцькім, в Старій Стужиці, Ужку, також Брох в Ублі, § 62 (стор. 109). Форма *bisty* поширена і в долішнім Мараморощі.

В перехідних говорах на пограниччі словацькім місто *ti (ťi)* по редукції *i* маємо форми інф. лиш на *t*: *šit/at* (Корумля - Гусак; Брох, Weitere Studien, § 22 і дальше), так само Конюш у старої генерації.

Час теперішній (Praesens).

Закінчення особові.

Перша особа має закінчення при тематичних дієсловах в східніх говорах: *-u*, *-ju*. В західніх говорах у дієслів V. кл., 1. групи з пнем часу теперішнього на *-je-*, а то так первісних односкладових, корінь котрих кінчиться на *-a- (zna-ti)*, як й похідних більшескладових з пнем дієслівним на *-a- (čyta-ty)* місто *-u* находимо закінчення *-am*: *znam*, *čitam*. На островах в Словаччині також *-im*, *-em*.

Закінчення *-am*, характеристичне для західньо-слов'янських мов а передовсім найближчих словацької і польської, починається у згаданих дієслів вже від ріки Уга около Ужгорода: *mam* (Оноковці), *mam*, *d/umam*, *č/ytam*, *znam* (Дравці, Коритняне, Оноковці, Невіцьке), *pam/ịatam* (Доманинці).

Це закінчення виступає дальше загально аж на захід від лінії Сніна Стакчин—Звала: *mam* (Старіна), *sp/îvam* (Пихні), *č/ytam*, *sp/îvam* (Валяшківці), *znam* (Суків, В. Радвань) *(znam čitaty^i)*, *znam*, *mam* (Вішавка), *mam*, *d/avam*, *č/y^itam* (Р. Поруба), *k/upam sa* (Рафаївці), *znam* (Кобильниця), *znam*, *mam* (Шом), *č'/itam* (Обручне), *h/adam*, *mam* (Орябина).

Доповнення з других околиць можемо взяти з Верхратського (Знадоби II, 89): *ставам* (Збійне), *сикам* (Чертежне), *плавам* (Чабіни), *зовам* (від *зовати*) (Межилабірці), *піскам*, *черкам*, *давам* (Петрина), *кракам* (Варадка), *вызирам* (Уяк).

Дієслова I. кл. 4. групи з основою на *h*, *k* в деяких околицях, а то долини рік Боржави, Тур'ї а також горішнього Уга зберігають основні *h*, *k* перед закінченням *-u* в 1. sing. і 3. plur. на прочій області переміняються вони під впливом аналогії 2. 3. sing., 1. 2. pl. на *ž*, *č*. На це звернув увагу вже Верхратський (Знадоби I, 76—77), беручи там лиш сумарично дієслова: *str/ыčy*, *b/îčy*, *ver/ečy*, *moč/y*, *reč/y*, *peč/y* з їхніми формами часу теперішнього, при чім зазначені як форми 1. і 3. особи: *стрыгý*, *стрыгýть; бігý*, *бігýть; вергý*, *вергýть* побіч *вéржу*, *вéржуть; могý*, *мóгуть; рекý*, *рекýть; пекý*, *пекýть* побіч *печý*, *печýть*. Форми: *мóгуть*, *сыкýть*, *рекýть* навів з Нового Давидкова. Область поширення цих форм може ще й недавно була більша, як нині, бож і Михайло Лучкай наводить їх в своїй граматиці з р. 1830 як форми живі[1] в його околиці — В. Лучки і Мукачево. Але нині ці форми там щезли. Щезають вони вже і в околиці Боржавської долини, бо побіч них вже уживаються і форми нові *strыž/u*, *stыž/uť*, ще сліди їх находимо повище Мукачева до Чинадієва, декуди на захід від Мукачева, відтак переходять на долину Тур'ї а в долині горішнього Уга виступають як дублети. Одно слово *rek/u* уживається ще всюди, але то лиш як примівка, що заступає в реченні павзу: *ịa*, *rek/u*, *to v/yďîla* (Доманинці).

Мені довелося записати ці давні форми в таких селах: в Зарічу: *p/eku p/asku*, *on/y pek/uť p/asku*, *ịa s'/îku chvor/ost*, *ony s'ik/uť d/ыn'u: r/îkы tek/uť*, *str/ыhu vol/os'a on/y strыh/uť vüc'î*, *r/eku tôb/î*, *on/y rek/uť*, *tk/u polotn/o*, *tk/uť polotn/o*, але уживається і *tču*. Ці форми відомі в цілій кітловині Іршавській, але вже дальше

[1] Grammatica slavo-ruthena... Edita per Michaelem Lutskay, Budae 1830, стор. 96—97.

на захід за ділом на лінії Дунковиця—Брід цих форм нема. На північ від Мукачева в Чинадієві стрічав я дублети: *sîk/u — sîč/u; vody tek/uť і teč/uť; pobîh/u, pobîh/uť—pobîž/u, pobîž/uť, pek/u chlîb і peč'/u chlîb*. Але форми з палятал ізацією *h, k* тепер частіше уживаються а *strыž/u* є панючим, *strыh/u* не уживається.

На ріці Тур'ї аж по Семіри те саме: *moh/uť b/uty* (Турички), *strыh/u, strыh/uť, moh/u* і *m/ožu, pek/u, r/îky tek/uť, s'îk/u, s'îk/uť*, но в Смерекові *s'îč/u*. — В дальшім суцільна область поширення старих форм переривається а появляється іще поруч з новішими формами палятал ізованими від Малого Березного на північ. Це зазначив вже Брох в описі говору села Ублі (Угорус. нарѣчіс села Убли). Брох наводить приміри такі: *toųč/i — tôųč/u* і *tôųk/u* (op. cit. 109), *moč/i — môhu* (110), *strîč/i — strih/u* і *strîž/u* (110), *tk/ati — tku* і *tču, tk/uť* і *tčuť* (111). Дальше на північ в селі Уличі подібні форми старі і нові: *bîšt/y — bîž/ů, strič/y — strîh/ů; voloč/y — volok/ů* і *voloč/ů, volok/uť* і *voloč/uť; sîč/y — sîk/ů, sîk/uť; peč/y — pek/ů* і *peč/u*.

Також і в Ужку побіч форм палятал ізованих: *bîž/u, m/ožu, strыž/u, peč/u* в уживанні є ще форма *moh/u*.

Дскотрі дієслова V. кляси з розширеним пнем через *-va-: davaty, stavaty, pîznavaty* оставляють це *-va-* і в часі теперішнім, а то в долині Ува: *dav/aįu, d/avaš, d/avat*. Є то рід контамінації з формою *davam*, де *va* зберігається. (В цім огляді роблять хиби передовсім інтелігенти, котрі форми народні з розширеним пнем і в часі теперішнім підтягають під форми літературні.)

У дієслів з пнем часу теперішнього на *-je-*, так первісних як і похідних, основа котрих кінчиться на голосний, щезає *į* перед закінченням *-u*. Місто нього виступає *u* або *v: m/aųu (m/avu)*. Те саме явище переходить й до 3. особи множини перед закінченням *-uť (-ut): m/aųuť, mavuť*. Інтервокалічне *u* часто ледви помітне. Є це явище, яке обіймає значну область Підк. Руси, починаючи від Лабірця аж по Велику Ріку, однак за виїмкою Верховини Берсжанської й Мараморошської, а то від околиці Верецьких повище ріки Жденієвки, а також полоси поза Лабірцем, а то Удавським і Ціроκою. Сама долина Лабірця від Брестова аж до Борова а навіть Олька, що лежить на захід від Лабірця, знає затрату *į*, но вона ограничена на третю особу множини, бо перша кінчиться на *-am: zn/aᵘuť, posыl/auť* (В. Радвань), *naį posluch/aᵘuť, zn/aᵘuť* (Суків), *ma/uť, narыvauť* (Рокитівці), *m/avuť, m/ыvuť, d/uvuť* (В. Яблінка). Дальші приміри у Верхратського (Знадоби, II, 86): *мають, повідають, літають, тыркавуть* (Збійне), *чувуть, дрімавуть, знавуть* (Чабіни), *поймають, блискаються* (Межилабірці), *зобаут* (Борів). — Дальші

села на схід до ріки Ціроки *i̯* перед *-u* зберігають, а перед *-uť* ні. Це відноситься до дієслів на *-ovati* та односкладових первісних: *ďak'/ii̯u*, *zaham/ii̯u* (Пихні), *ďak/ui̯u*, *noč/ui̯u* (Острожниця). На схід від Звали в Поляні оп'ять: *m/au̯u*, дальше на південь в Старині: *ď/akuvu*. — Від цієї лінії на схід панує знов *-u* без *i̯* за виїмкою долини Пудгородя повище Собранець, де перед *u* стоїть *i̯*: *zna/i̯uť*, *m/ai̯uť* (Пудгородя), але в Р. Грабівці: *zn/au*, *zn/auť*, *m/avu*, *mavuť*, в Колониці: *zn/avu*, *zn/avuť*, *m/avu*, *ham/uvu*, *d'/akuu̯u*, дальше Убля, що Брох зазначує в § 59 як особливу прикмету: „самое значительное звуковое отличіе нашего нарѣчія отъ языка болѣе древней эпохи въ области спряженія наст. времени, это — исчезновеніе междугласнаго *i̯ (j)* перед *u*, т. е. въ 1. лицѣ ед. ч. и 3. лицѣ мн. ч.". — В долині ріки Уга це явище пануюче: *m/avu*, *noč/uvu*, *zn/au* (Ужок), *zn/avu*, *zn/avut* (Стара Стужиця), *zn/avu*, *m/au̯u* (Тихий, Люта), *čyt/avu*, *zn/avu*, *zn/avuť* (Дубриничі), *č'/êr'i̯avu v/odu* (Ворочово), але *m/ai̯u*, *dai̯/uť*. Від Ворочова долом аж по Коритняни це явище щезає а *i̯* появляєся оп'ять: *dai̯/u* (Коритняне); *dui̯u*, *dui̯ut*, *kupui̯u* *kupui̯uť* (Оноковці), *čytai̯u*, *nočui̯u* (Доманинці), *mai̯uť*, *kupui̯u*, *kupui̯ut* (Дравці).

Від Оріховиці-Горян починається оп'ять щезання *i̯* перед *-u*, *-uť* та іде до долини Великої Ріки (Хуст—Волове): *m/avu*, *dav/u*, *rach/uvu* (Оріховиця), *čyt/avu* (і *č/ytam*), *s/îvu*, *s'/îvuť*, *m/avuť*, *besîd/uu̯uť* (Горяне), *zn/au̯u*, *dum/au̯u* (Комаровці), *počyn/auť*, *zn/au*, *zn/auť*, *i̯a m/au* (Ляхувці), *m/avu* (Худльова), *m/avu*, *zn/avu*, *zn/au̯uť* (Лінці, Ґайдош, Кибряль), *m/ыvu s'a* (Жуково), *m/avu*, *dav/u* (Купиновці), *zn/au̯u* (Страбичово), *m/au* (Лалово), *čyt/au̯u* (Свалява), *m/au* (Пудполозя), *zn/au* (Кичірний), *m/au*, *da/u*, *rub/aut* (Керецькі), *m/au*, *m/au̯u* (Березники), *m/au̯u* (Довгоє), *zn/au* (Раковець), *m/avu* (В. Комяти).

Доповнення можна ще навести зі записів Верхратського та Гнатюка: *дути -дуу* (Нове Давидково, В. I, 77), *а тепéрь я бідý знáу* (Страбичово, В. I, 162), *мáу я дьіла тебе* (тамже, В. I, 128), *тай попозирáуть* (В. Шард, В. I, 152), *я хоть лишé раз заспівáу* (тамже, В. I, 154), *пхáу гóлову — не стає, пхау ногу — не стає* (Ільниця, В. I, 148), *кедь я до тя прийти мáву* (Іршава, В. I, 189), *отпущаут ти сьа гріхи і йа ти отпусчáу* (Кушниця, Е. З. III, 123), *та йа вас утти уратуу* (Солочин, Е. З. IV, 34). Крім того Гнатюк має занотоване таке явище в селі Голятині на Верховині Мараморoській: *Господи погиб/áу* (Е. З. III, 4), *і пак вам даруу золотий* (Е. З. III, 33), але наводить там й форми з *i̯*: *бо йа ни чýйу* (Е. З. III, 30). Верхратський занотовує й в Хусті: *заткаут* (В. I, 158). Крім того Нанково: *u̯роu̯п'aut*.

Поза зазначеною областю панують на Верховині Бережанській і Мараморошській (округи Верецькі від села Буківця по ріці Ждениєвці та Воловий) дальше на Великій Ріці та дальше на схід, здовж долішнього Уга від Невіцького до Коритнян, відтак попід Вигорлят — Синаторію до Пудгородя — в тих околицях лиш ограничено на дєякі дієслова в 1. особі, котрі не мають в основі *a* а лиш розширену основу на *-ova-* а потім на захід від Лабірця аж по Татри в тім самім ограниченім числі, що біля Ужгороду форми на *-ju*: *rozumîjut n'a* (Тишів), *povyťah|aju* (хоть і тут почув я невиразне *j*), *roskladujut ohéń*, *žart|ujut*, *bjut* (Верецькі), *ja v|îruju Chrystu*, *ja tebe ne poznaj|u*, *ja s`a ne pryznaj|u na v|ašu v|îru* (Изки), *zn|aju* (Репінний, Синевир), *m|ajut*, *dorach|ujut*, *pušč|ajut* (Воловий), *ne daj|u*, *ne zn|aju* (Драгово), *ja ťaško ich ček|aju*, *ja tak dum|aju* (Нанково), *m|aju* (Липецька Поляна), *pany ihr|ajut* (Буштин), *zn|aju*, *č|uju*, *b|ajut*, *ihr|ajut* (В. Апша), *zn|aju* (Бичків), *m|yŕju* (Ясіня). На заході поза Лабірцем приходять під увагу дієслова з основою односкладовою на голосні: *i*, *ы*, *u*, *i* (< *ě*), бо основи на *-a* принимають закінчення *-am*, та дієслова більшескладові з розширеною основою на *-ova*: *d|uti—d|uju—d|ujuť*, *kupovati— kup|îju—kup|îjut*, *jak nas ťujut*, *bes'íd|îju* (Рафаївці), *bes'íd'|îju*, *ja sa m|ыju*, *ony sa m|ыjut* (Вальків), *d'ak'|îju* (Гавай), *besíd|ujut* (Семєтківці), *d`ak|uju*, *besíd|uju* (Грабівчик, Церніна), *gazd|uju* (Ортутова), *tk|ajut*, *d|ajut*, *poľih|ajut* (Млинарівці), *sîjut* (Щавник), *ž|ыju* (Кобильниця), *šыju* (Кобильниця, Ремеціни, Лавринів), *ďak|uju*, *besíd|uju* (Кобильниця, Ремеціни), *noč|uju*, *ďak|uju* (Вирліх), *ham|uju*, *ďak|uju* (Ґерляхів), *sылzы š`a mu l|îjut*, *ďak|uju* (Обручне), *beš`íd|ujut* (Київ), *ľ|ítajut* (Шом), *тыju - тыjut* (Орябина).

Дієслова VI. кл. з розширеним пнем на *-ova-* в говорах на захід від ріки Ціроки, починаючи від першої особи однини аж до 3. множини а також в imperat. у всіх особах на значнім просторі, мають місто *-uju*, *-ujut (-ujuť)*, *-îju*, *-îjut (-îjuť)*, *-üju*, *-ыju*. Це явище обіймає полосу безперервну від Ціроки аж до ріки Лабірця, відтак йде південною областю аж під Маковицю а відтак оп'ять від Блажова—Штельбаха поза Попрад—Орябину Літманову. На це явище звернув був увагу й Верхратський (Знадоби II, 91), але не вказав точно на околиці (місто *y* уживають у глаголів VI. кл. в декотрих околицях *u* або *i*), а приміри наводить лиш з села Збійного.

Не входимо поки що в розв'язку цього явища, яка на вид подібна до такої ж появи в старочеській мові, но в суті речи з причини, що ту *o*, хоч в незакритім складі, переходить в *i*, *ü*, *ы*,

представляє певні труднощі об'яснення, про що була вже бесіда в часті фонетичній (диви стор. 54—56).

Явище це починається селом Звала, де паралельно з перезвуком закритого *o > ü появляється: *ďak/üi̯u*, *noč/üi̯u*. Село нижче положене Острожниця цього явища ще не знає. В селах на захід від Звали (Парігузовці, Чукаловці, Пчолина - Пихні) розширяється це явище на цілій області язиковій аж до Межилабірця: *zaham/îi̯u*, *ďak'/îi̯u* (Пихні), *kupîi̯u*, *kup/îvuť* (В. Яблінка), *bes'îď/îi̯u* (Брестів), *nakaz/îi̯e*, *dobr/î bes'îd/îi̯em* (Суха), *pok'/îi̯u k/ôn'î*, *nai̯ my pok'/îi̯uť k/ôn'î* (Волиця), *ne šык'/îi̯u s/ôbî*, *k'/îi̯uť s'a* (від *kovati)*, *noč/îi̯u* (Суків), *peršu klasu klas/îi̯uť* (Рокитівці).

Верховина Земплинська і Шариська, як було сказано, цього явища не знає, а то від Межилабірців до Чертіжного дальше по лінії Микова-Дрічна-Бодружал-Свидник-Рімне-Ортутова. Понижче цієї лінії на південь згадане явище розширене всюди: *ďak'/îi̯u*, *gazd/îi̯u* (Гавай), *kupîi̯u* (Ш. Буковець), *gazdîi̯u*, *besîd/îi̯ut* (Вішавка), *besîd/îi̯u* (Пстрина, Міроля, Кожухівці), в Рімнім старші: *beš'îd/ui̯ut* а молодші *beš'îd/îi̯ut; tanc/îi̯u*, *tanc/îi̯ut*, *čast/îi̯ut* (Млинарівці), *pry m/ertvыm bes'îd/îi̯ut* (Щавник), *v Kruč/ovi zaťîh'/îi̯ut b/arzo*, *š/ыtkы bes'îd/îi̯ut po r/uskы* (Фіяш), *gazd/îi̯u* (Собош, Матіївці), *bes'îď/îi̯ut* (Руска Воля), *i̯a bes'îd/üi̯u č/ysto po r/uskы*, *vыtolk/üi̯u --vыtolk/üi̯*, *ďak/üi̯u* (Кобильниця), *bes'îď/îi̯u*, *noč/îi̯u* (Лавринів), но в Ременінах: *ďak/ui̯u*, *noč/ui̯u; bes'îď/îi̯u — bes'îď/îi̯eme*, *gazďîi̯u* (Вальків), *ham/îi̯u vîz*, *bes'îd/îi̯u*, *gazd/îi̯u* (Рафаївці), *tam po katoľ/ickы bes'îd/îi̯ut* (Пискурівці), *kup/îi̯u — kup/îi̯uť* (Руська Поруба).

Явище це оп'ять виринає аж на західній границі в околиці Блажова і переходить на Спиш аж поза Попрад: *ďak'/îi̯u*, *besîď/îi̯e* (Ториска, Блажів), *harc/ыi̯u*, *ďak/ыi̯u*, *kup/ыi̯u* (Орябина), *kup/îi̯u*, *noč/îi̯u*, *piľn'/îi̯u*, *bud/îi̯u* (Літманова).

Не однаково відносяться дієслова кляси IV. з основою часу теперішнього на *-i* в inf. на *-iti*, *-ěti* відносно паляталізації зубних і губних перед *i̯u* в часі теперішнім.

Зубний *d* перед *i̯* в східній частині південно-карпатських говорів переходить так, як в староруськім, на *ž: vyd'îty -- vyžu*, *chodyty — chožu*. Область цього явища починається від Латориці між Мукачевом і Свалявою по ріці Дусині на Боржаву попід пасмо полонинське а тягнеться аж на найдальші кінчини горішньої Тиси і взагалі східньої української язикової границі: *ch/ožu* (Свалява), *ch/ožu*, *v/yžu* (Брестів), *ch/ožu*, *v/yžu*, *s/yžu*, *la/žu (ladyty)*, *br/ožu* (Фоґараш, Лалово, Пістрялово, Кр.

Мартонка), *ch|ožy*, *s|uži* (Загатя), *ви́жю я на сли́ві чотыры* (sic!) *моло́тникы* (Ільниця, В. I, 148), *любити тя ла́жу* (Влагово, В. I, 196), *v|yži*, *ch|ožu* (В. Ком'яти), *налажуся*, *на вітер* (В. Шард В. I, 151), але з того самого села має Верхратський примір на переміну *d* + *j* на *dž*: *не ви́джу чита́ти*, а також всі його записи з села Гребні і Дубрівки свідчили би про переміну *d* + *j* на *dž*: *по румі́ну хо́джу* (Гребля, В. I, 196), *куда́ хо́джу*, *ко́рчму не мина́у* (тамже, В. I, 193). Всі ті приміри взяті з пісень, а то свідчить, що вони ту не є в системі натомість раз маємо на місці цієї групи *ž*, але в part. praet. *за сто́ликом палеочька межи́на* (тамже, В. I, 196), *та най ви́джу із ким си́джу* (Дубрівка, В. I, 191). Приміри з *dž* місто *ž* на місці *d* + *j* в згаданих селах не відповідають дійсності, бо й нині в цих селах і цілій околиці на місці *d* + *j* панує виключно *ž*. Дальші приміри наводжу з б. Уючанської та Мараморошкої жупи: *v|yži* (Веряця, Липецька Поляна), *v|yži*, *ch|bži* (Новоселиця коло Нересниці, Бичків, Ясіня), *ch|ožu* (Требушани).

В селах від Сигота на ріку Руськову панує той сам рефлекс: *chožu*, *vožu* (Рус-Кривий). Натомість полоса верховинська на північ від Боржавських полонин зберігає рефлекс *dž*: *chodžu* (Изки, Синевир), *s|ydži*, *v|ydžu* (В. Верецькі). Те саме тягнеться аж до Татр з тим, що в деяких околицях *dž* є м'яке, що було зазначене в частині фонетичній.

Не однакова перша особа часу тепер. також у дієслів цієї ж класи з зубними *z*, *s* перед *j*. Коли бо у східніх говорах панує місто цих зубних *ž*, *š*, то в південній полосі говорів, що тягнуться на захід від Уга, маємо натомість лиш зм'якчене *z*, *s*: *nos'u*, *voz'u*, котрі на області, де місто *z'*, *s'* = *ž'*, *š'*, переходять на ці останні: *noš'u*, *vož'u*. Явище це починається від Середнього, іде горі Угом до Невіцького - Кам'яниці, відтак на захід на Корумлю, під Собранці, Пудгородя, Р. Грабовець, Валяшківці, відтак долиною Лабірця між Радваню— Білою—Кривого, а по свідоцтвам І. Верхратського і до Борова, і дальше на Земплинській Верховині (Ваґснік, Бехерів а навіть В. Вирліх — о чім треба сумніватися — дальше Руська Поруба, частинно відтак Рафаївці, Вальків, Лавринів, Ременіни, Кобильниця, Шавник, Млинарівці аж до области, де *s'*, *z'* = *š'*, *ž'*. Поза Маковицею на північ і дальше на захід ці форми переходять на фонеми з м'яким *š*, *ž* = *š'*, *ž'*. Приміри: *pr|os'u*, *n|os'u*, *v|oz'u* (Коритняне, Оноковці, Невіцьке), *k|os'u*, *pr|os'u* (Пудгородя, Р. Грабовець, Валяшківці), *n|os'u*, *zaha|s'u* (Біла Крива), *m|us'u*, але *košu*, *prošu* (В. Радвань), *носю*, *прошу*, *грозю* (Борів, В. II, 88), в Р. Порубі уживається подвійних форм: *ha|s'u*, *pr|os'u*, *n|os'u*, а також *h|ašu*, *pr|ošu*, *n|ošu*, *n|os'u*, *h|as'u* а також *chož'u*, *vyž'u* (мала

паляталізація) (Буковець Ш.). Відтак на південь лиш форми на *-s'u, -z'u: n|os'u vodu, pr|os'u vas, v|oz'u żyto* (Рафаївці, Вальків), *pr|os'u, h|as'u, v|oz'u, m|us'u* (Лавринів, Ремсніни), *ja m|us'u iti tam* (Кобильниця), *d|oraz ju zah|as'u, pr|os'u vas d|aite mi j|isti band|urok* (Кобильниця), *v|oz'u sîno, n|os'u v|odu* (Щавник), *ja m|us'u iti* (Мшанівці).

Такі самі форми має й село Банске: *n|os'u velyku t|erchu, zah|as'u t|otu l|ampu*. Від Рімного, Ортутови, Церніни стрічаємо лиш форми: *k|oš'u, pr|oš'u, v|ož'u: v|ož'u drwa, pr|oš'u vas, k|oš'u š'îno* (Ортутова), *n|oš'u vodu, h|aš'u lampu* (Герляхів), *n|oš'u buti, v|ož'u žito* (Шом), *pr|oš'u, n|oš'u, h|aš'u, k|oš'u* (Блажів). За Попрадом м'якість *ž, š*, в 1. особі цезає, але зберігається в 3. множ. з інших фонетичних причин *(s', z' — š', ž'): zah|ašu — zah|aš'at, v|ožu — v|ož'at*.

Верхратський в цитованій праці (Знадоби II, стор. 88) згадує ще про одне явище цієї ж класи, де приголосні *d, t* не переходять зовсім у відповідні африкати *dž, č*, але остають. Наводить він приміри лиш одного села Орлова: *молотю, ходю, видю*, а один примір як дублет від: *хытити - хычю* також *хытю* із села Лівова або Легнави (бо знак Л. тяжкий до розв'язання).

Дієслова цієї ж класи а також класи III. з губними перед *i* в 1. особі часу теперішнього: *lubyty, robyty, kupyty* і т. д. в говорах східніх, частинно й західніх вставляють *l* epenth. а в західніх говорах та гуцульських у більшій часті цього нема. Границя цього явища посунена доволі далеко на захід, бо переходить ріку Лаборець а сягає аж до горішньої Ондави, до Вапеніка, хоч між Лабірцем та Ондавою находяться вже й форми без *l* epenth.

Наведу наперед приміри від Лабірця на схід: *k|oplu, l|ublu, s|ыplu* (Пихні), *l|ublu, spl|u, r|oblu, dr|ymlu* (В. Радвань), *ne l|ublu, k'ěd r|oblu, žlebы n|a n'a d|achto šat|ovaų* (Суків), *r|oblu, t|oplu s'a, lamlu* — але *lameš* (Рокитівці), *ламлют собі голову* (Дрічна, В. II, 149). В Бодружалі записав Верхратський обі форми: *зробю, зроблю (я тобі смерть зробю (зроблю)* (II, 144), у Вапеніку: *треплю, треплеш*. Натомість вже дальше на захід без *l* epenth.: *не зробю* (В. II, 125, Кечківці) *lanimi — лапю* (В. II, 88, В. Орліх), *l|ubįu do cerkvy chod|yityi* (Щавник), *l|ubįu, r|obįu, dr|ymįu* (Виш. Свидник), *r|obįu sv|oįu rob|otu, kopįu zemlu, sыpįu* (Ольшавиця), *то я вам таку коровку кутю* (Орлов, В. II, 119), *lubįu* (Блажів), *r|obįu, l|ubįu, dr|ímįu, k|opįu, spįu, t|erpįu* (Орябина). На окраїнах в сусідстві з пословаченими говорами а також в говорах пе-

рехідних, починаючи від Ужгороду, ми зустрічаємося з затратою *ị* в першій особі: *l|ubu*, *spu*, *k|opu*, *dr|îmu* (Конюш, Гливіце), *s|ыpu*, *k|opu*, *k|upu*, *l|ubu* (Валяшківці), *t|erpu*, *ľu|bu*, *k|opu*, *r|obu* (Баиске, Давидів), *l|ubu*, *k|upu* від *k|upyty: k|upu korovu*, *l|ubu pobesîdov|ati* (Рафаївці), але там ще маємо форму *r|obịu*, *k|opu*, *k|opeš*, *k|opuť* або *kopịut; dr|îmu*, *dr|îmeš*, *dr|îmuť*, *ł|amu*, *ł|ameš*, *l|amuť* (Вальків), *k|opu*, *s|ыpu* (Блажів, але *l|ubịu*). Явище це зазначив вже Брох в Корумлі коло Ужгороду (Weitere Studien, § 30, ст. 52 —53, § 32, стор. 54, § 35, ст. 56) а також в селі Фалькушовцях (Studien... § 35, стор. 66), так що воно є явищем загальним східньословацьких або й пословачених говорів, явище, яке втискається до пограничних говорів чисто українських.

Закінчення *-im*, *-em* в 1. sing. praes. приймають лиш рідко села на пограниччі словацькім. Це запримітив я в селі Висланці коло Орлова: *pụat|iti — pụ|atim*, *rob|iti — r|obim* а також в Гельцмановцях коло Гельниці, Словінках, Порачу і Завадці, що лиш островами між словацькими селами: *p|išem*, *trem*, *kup|uịem; l|ubim*, *t|erpim*, *v|ozim*, *spim*, *n|osim* (Завадка), *p|uịdem do Novịúịs'i* (Порач). Так дієслова з тематичним *-e-* мають закінчення в 1. sing. praes. *-em*, з тематичним *-i-* закінчення *-im*. В тих же селах у дієслів на *-aty* місто закінчення *-am* маємо *-em*: *syp|ati — s|ypem*, *hrab|ati — hr|abem*.

Закінчення *другої* особи є всюди *-š*, перед котрим в класі V. у дієслів вивідних від другої особи однини аж до другої особи множини наступає контракція тематичного *e* з *a: d|umaš*, *d|umat*, *dum|ame*, *dum|ate*, *dum|ạiut*.

Ця контракція консеквентно переведена в говорах західніх. В східніх говорах ограничена вона до 2. й 3. особи однини. (Так принаймснше можно судити на основі матеріялу до тепер зібраного).

Зазначити треба й те, що ця контракція потягає за собою пересунення наголосу о один склад взад. В говорах ріки Рускови він ще зберігається на старім місці. Приміри того типу конотації наведені у Верхратського (Знадоби II, 89 -90, Чертіжне, Чабіни, Борів, Межилабірці, Пітрова, Варадка, Уяк, Орлів), зводяться до типу *волати: волам*, *волаш*, *волат*, *воламе*, *волате*, *волают*.

Від ріки Уга, як то свідчать приміри наведені Брохом з села Убля (op. cit. § 59, ст. 106), явище це ограничується лиш до 2. й 3. особи однини: *byv|ạu*, *b|yvaš*, *b|yvať*, *byv|ạiеme*, *byv|ạiete*, *byv|ạuť*, але не всюди цей прінціп переведений: *dum|au*, *d|umaš*, *d|umat* (Суль), *uť|îkať* (Туря, Раково), *гото́ва праця пропа́дать* (Пузняковці, В. І. 134), *газда пу́йшоў і думать і думать* (тамже,

В. I, 134), *набúрать собі злата, срібра, позамыкать вшытко* (тамже, В. I, 141), але в тімже селі Верхратський записав форми без контракції: *тепéрь гадáє собі Кáроль* (I, 141), *і звідає владыка* (тамже, В. I, 144) – *пообзúрать на стыіну* (Страбичово, В. I, 130), *тогды́ як рýбать* (тамже, В. I, 129), *poz/yrať na n'î* (Тишів), *де лéвиця лéвлята плéкать* (В. Шард, В. I, 154); *най намся не вáлят бідá пуд ногáми* (Іршава, В. I, 187), *когут закукурікать* (В. Раковець, В. I, 147), але крім того подвійні форми: *на печú сидúть лабкоў ся умывáє (умывать), у ночú вúдить, мыши хватає (хвáтать)* (тамже), *i̯ak s'a poobz/yraš, ta zhor/yš; što h/adaš sôbî* (Горінчово), *kol/y s'a nah/adaš* (Теребло), *a kol/y pryp/yrat, to molok/o ne i̯/e* (Бедевля), *i̯ak s'a l/eg'in' iz d'/îu̯kou̯ sp/oznat* (Вульхувці), *k/ačka r/apkat* (Теребло), *zal/yvat kr/ou̯, r/ubat b/otu* (тамже), *k/ыsne pokы ne pop/ukat* (Горінчово), *r/ubat d/uže, prov/ertat d/erevo* (Н. Синевир), *zb/yvats'a hrabľ/oma na n/ôz'i* (В. Студений), *a t/ot uč/uu̯, ščo cht/os' tam r/ubat ich; d/umat, ščo tot/o i̯e* (Торун).

В. I, 160; *had/ai̯u, ščo ch/ašča s'a zar/yvat* (В. Апша), *čit/ai̯u, čit/aš, čit/at, čit/ame, čit/ate, čitai̯ut* (Рус-Кривий). Говори гуцульські цього явища не знають: *čyt/ai̯u, čytai̯eš, čytai̯e* (Рахово).

Верхратський в Знадобах I, 78 установляє таке саме правило відносно контракції тематичного *е* з *а* в однині і множині і для говорів східніх, но примірів конкретних і певних по за 3. особу однини не наводить. Потім однак додає, що в однині та 1. й 2. множини частіші форми з голосним теперішниковим: *співáv, співáєш* (рідше *співаш*; Н. Д., Нове Давидково), *співаєме, співаєте*. За тим промовляли би приміри, наведені мною з Рус-Кривого.

Третя особа однини у класах I., II., III., VI. випускає *t*, так що кінчиться на тематичне *е*; о скільки в класі III. вивідних дієслів нема контракції.

Ті дієслова, котрі зберігають *t* (класа IV., V. а також III. з контракцією), мають або м'яке *ť*, зберігаючи тим давніший стан язика, або мають тверде *t* явище новіше.

Закінчення *-t* випадає: *ona pl/ete, t/eče, m/ыi̯e, zam/erzne* (Орябина), *n/ese, tre, z/amkne* (Блажів), *dr/ime, m/ыi̯e* (Вальків), *n/ese, z/apre, kl/ade, m/ete, hr/ebe, žne, d/ui̯e, z/amkne, k/ope (kopaty)* (Банске), *hnete, pase, mele, r'îže, hr'îi̯e, myi̯e, rôzumîi̯e, kupúi̯e* (Убля, Брох, op. cit. § 60, ст. 105), *vüv m/ai̯e r/ohy* (Ужок), *de ona s'a ďîv/ai̯e* (Суль), *ta vin hv/aryu̯, že vîn uvart/ui̯e* (Люта), *nöde там* (Пузняковці, В. I, 135), *Кáроль вéрже єдну лóжечку* (тамже, В. I, 140), *возьме єдно дéрево* (тамже, В. I, 134), *ізвідає влады́ка* (тамже, В. I, 144), *тепéрь гадáє собі Кáроль* (тамже, В. I, 141),

сын пи́ше отцю (тамже, В. I, 138), *професор ка́же* (тамже, В. I, 138), *коли по́чне́ лызти шарка́нь* (Страбичово, В. I, 129), *ovün tam t/eše* (тамже), *зачере́ рукоу́ воды́* (В. Лучки, В. I, 165), *на горі, на горі, сныжо́к ся білые́, де ся мо́я ры́бка на́ зиму подые́* (тамже, В. I, 166), *ци живе́* (Дупковиця, В. I, 145), *а голова́ пасе́ в траві* (Ильниця, В. I, 148), *айбо рука́ не стае́* (Ільниця, В. I, 148), *кедь не угане́, та злоу́ сме́ртиу́ погиня́не* (тамже, В. I, 147), *плавле качá, пла́вле, само собі рапче* (Гребля, В. I, 194), *пече́, бре́ше* (Імстичсво, В. I, 160), *а жид тогды́ по́чне го́йкати* (В. Шпард, В. I, 155), *дуб тихо росте́* (тамже, В. I, 153), *дуже шви́дко уттоды́ ізлызе* (тамжс, В. I, 153) — *еде́н чоловік уздоровляє царську доньку́* (тамже, В. I, 152), *мало хоснує* (тамже, В. I, 152), *ткось нас туй годує* (тамжс, В. I, 152), *ізлопо́че кри́лами* (В. Раковець, В. I, 147), *čeres t/ыžden' ca/r' ženle typ/ystra* (Буштин), *pr/yide ot/ec r/ano* (тамже), *zv/iduje car'i* (тамже), *star/osta začyn/aje pr/oščî hovor/yty* (Вульхувці).

Говори ріки Рускови зберігають однак *t* у всіх клясах дієслів, а не лиш там, де наступила контракція: *pys/aty: py*^{e}*šu, p/y*^{e}*šeš, p/y*^{e}*šet; vesty: ved/u, ved/eš, ved/et; t/erty: tru, treš, tret; ž'/aty: žnu, žneš, žnet.*

Закінчення *t* може бути, як сказано, м'яке й тверде. Відносно цього область підкарпатських говорів ділиться на дві часті. М'якість *t* в закінченні третьої особи однини а також й 3. множини починається островом Кобильниця—Ременіни над рікою Топлею: *h/ыrmyt'*, але й *znat'it', znajut', odhadajut'* — Кобильниця — стара генерація *h/y*^{i}*rmit', kus/ajut', sv/it'at* (тамже, молода ген.), *u nas n'e tr/imat'* (Ременіни).

М'якість *t* починається суцільною областю від Ольки Правровець Репейова Рокитовець та передовсім долини Лабірця за виїмкою сіл Борів - Чертіжне і тягнеться до горішнього бігу ріки Ува, а то так званої Ужанської Верховини з селами Стара Стужиця - Ставне - Люта, по за лінією котрих на північ появляється тверде *t* а на південь м'яке *t*. Ця лінія біжить долиною ріки Жденіївської здовж полонинського пасма через Жжденієво аж до Керецьких на південь від полонини Боржави дальше здовж ріки Боржави з виїмкою Керецьких аж до Заднього до границі був. Мараморошкої жупи, відтак долом Тисою до Верящі: *i ho kol/ola hernadl'/ami a spyt'* (Рокитівці), *spiv/aut'* (Олька), *zn/ajut'* (Репсів), *bl/yskat' ta h/ыrmyt', zn/aut', posyl/aut'* (В. Радвань), *bl/uvat'* (Воліця але *st/ыrkat, pok'/ijut!*), *pov/idat'* (але й *pov/idat*), *pryhot/ovyt', iduť* (Суха), *n'aį posl/uch/ajut'* (Суків але не *znat čit/ati*), *č/y*^{i}*tat', m/at', m/avut', m/ыvut'* (В. Яблінка), *d/usyt', st/oįit', h/ыrmyt', hv/aryt', chosn/ijut', dajut'* (Пихні), *chыbyt'* (Острожниця), *hv/aryt', popoz/erat'* (Звала), *č/ytat', sp/ivat', taį s'a*

sm/uťať (Валяшківці), *zn/avuť* (Колониця), *chyby'ť*, *ne mať dak'i* (Пудгородя), *hadyna ťir'i̯at' chlopc'a*[1] (= сильно жене) (Кострини), *hrym/yť*, *dar/uuť*, *da/uť*, *zm/ečuť*, *m/ožuť* (Суль), *b/yvať*, *byv/au̯uť*, *chvaľiť*, *chvaläť*, *chodiť*, *chôd'äť* (Убля, Брох, op. cit. § 60, ст. 106), *pol/etyť*, *hrym/yť*, *zn/avuť*, *k/ažuť* (Дубриничі), *m/êč'uť*, *d/ai̯uť* (Ворочово), *hr/abať*, *bor/onyť*, *dai̯/uť*, *trym/ai̯uť* (Коритняне), *zm/êr'kať s'a*, *zn/auť* (Ляхувці), *poz/erať*, *k/ažut*, *sm/îuťs'a* (Страбичово), *zach/odyť*, *sv/îtyť*, *s/îuť* (Раково), *dun̄n/yť* (Поляна), *m/očať*, *stoi̯/ať*, *schnuť* (Неліпено), *позúрать а циганнúн рубать дерево* (Стройно, Е. З. VI, 123), *думать собі дьяк* (Дусино, Е. З. IV, 190), *ch/odyť*, *r/obyť*, *ľ/ubyť*, *drыž/yť* (Керецькі), *plat/yť*, *nal/yť sôbî*, *r/obľať* (В. Раковець), *хлопиць із моря вóду нóсить та у ńмку улúвать* (В. Шард, В. I, 153), *лéвиця лéвлята плéкать* (тамже, В. I, 152): *дадуть сьім стöв золотых* (тамже, В. I, 156), *тепéрь живуть* (Ільниця, В. I, 148).

Тверде *t* в закінченні 3. особи однини й множини іде поза означеною лінією Олька—Репеїв—Рокитівці на захід, від Стужиці—Лютої—Жденієва—Боржавських полонин на північ, та від Березників з виїмкою Керецьких по долині ріки Боржави та на схід у Мармарощину. Приведемо наперед приміри зі західньої области: *r/obvt*, *ch/odyt*, */ostryt*, *zn/ai̯ut*, *m/us'at*, *kl/eput*, *kład/ut* (Р. Поруба), *besîd'îi̯ut*, *r/obi̯at* (Пискурівці), *k/upi̯at*, *r/obi̯at*, *č/ui̯ut*, */idut* (Рафаївці), *pr/osyt*, *pr/os'at*, *ľ/ubyt*, *ľ/ubi̯at*, *p/adat*, *p/adut*, *t/erpvt*, *t/erpi̯at* (Вальків), *h/ыrmyt*, *zv/îdat*, *s/îi̯ut*, *mur/îi̯ut*, *obert/ai̯ut* (Щавник), *ch/odyt*, *h/ыrmyt*, *n/osyt*, *h/osťat sa*, *rozb/erut*, *tanc/îi̯ut*, *spi̯at* (Млинарівці), *hľ/adat* (Нікльова), *zaľ/ivat*, *hv/ari̯'at*, *beš'îd/ui̯ut* (Київ), *š'v/îtyt*, *h/orit*, *m/ai̯ut*, *hr/abut* (Блажів), *ch/odit*, *ch/oďat*, *h/adat*, *v/ezut*, *r/obi̯at* (Орябина).

В Блажові й дальше на захід помічаємо щезання *t* в 3. sing. в дієсловах з основою односкладовою на *-a*: *mam*, *maš*, *ma* (Блажів, Орябина), *znam* – *zn/a* (Орябина), колиж бо в інших західніх говорах 3. особа однини кінчиться на *t*: *mat*. В північній Земплинщині в горішнім бігу Лабірця на північ від Межилабірця стрічаємо також тверде *t*, через що ця область тісно примикає під цим оглядом до области західньої; *вояк му повідат*, *вояк на нього крічіт*, *прийдут збойники (!) и их забют обидвох* (Чертіжне, В. II, 150), *мают*, *думаут* (тамже, В. II, 151), *вылетит* (Габура, В. II, 164), *посмотрит*(тамже, В. II, 165).

По перерві областю м'якого *t* тверде *t* виступає оп'ять від Старої Стужиці та йде Верховиною аж у Мараморош: *zn/ai̯ut*

[1] *t'îr'i̯aty* або й *k'îr'i̯aty* – гнати, бити.

(Ст. Стужиця), *ch|odyt*, *r|obyt*, *r|obĺat* (Ужок), *ne|uplatyt s'a*, *m|avut*, *d|oų̯baut* (Тихий), *hv|aryt*, *hĺ|adat*, *ch|oťat* (Люта), *uč|yts'a*, *|or'ịut* (Підполозя), *poz|yrat*, *b|ывat*, *zn|aut* (Тишів), *m|usyt*, *noč|uịut*, *povыhan'|a(ị)ut* (В. Верецькі), *koly m|aịster m|îr'ịat* (Изки), *z|ыịdut s'a tot|ы g'azdы*, *što m|aịut vîčar|î*, *što m|aịut pastuch|ы i dorach|uịut*, *de b|udut mîĺ|aty* (Воловс), *tep|êr' pryšl|y nov|î panы*, *zn|ôų̯ štos' ch|oťat* (Н. Синевир), *hĺadat* (Березники), *заженут єйі до хлжи* (Луково, В. І, 159), *сут такі лыіки, шчо полывит му* (тамже, Е. З. IV, 70), *ch|odyt*, *hĺ|adat* (Веряця), *най ся богáтый не жýрит, ожся убóгому іспуд нóса не курит* (В. Севлюш, В. І, 158), *стоячи́ прóсят, то затка́вт, то ýтягнут* (Хуст, В. І, 158), *uk|ačuịut*, *potreb|uịut* (Нанково), *k|ažut* (Буштин), *ch|ašča s'a zar|yvat*, *l|ekše tu s'a uč|ynyt* (В. Апша), *zn|ačyt*, *yrst|yt s'a*, *pok|azuịut* (В. Бичків), *ch|odyt* (Косівська Поляна), *h|onyt*, *v|yesyt*, *čurov|yk čuryt* (Богдан), *r|obyt*, *zast|upyt*, *d|oịat*, *r|obịêt* (Ясіня), *čitat*, *p|yešet*, *čit|aịut*, *p|yešut* (Рус-Кривий), *pîso|č'ok isch|odyt*, *yz voịnы*, *vыch|oďat* (Рускова).

Перша особа множини кінчиться в перважній частині південно-карпатської язикової области на *-me*. Область цього явища сягає від Татр аж до В. Апші в Мараморощі, відтак долом, виминаючи гуцульські говори, через Бичків Луг, Крачуново, В. Руну до ріку Рускову.

В дуже рідких випадках в західніх говорах зустрічаємо також, так як й у польській мові закінчення *-my (-ты)*.

Приміри на закінчення *-me* будемо подавати, ідучи від сходу на захід: *č|itame*, *p|išeme*, *ro|bvme* (Рус-Кривий), *pûšl|ыsme do Syh|ota* (В. Руна), *p|uịdeme* (Апшиця), *tčem|e* (Буштин), *hv|aryme* (Нанково), *lyš|aịeme tret|ynu* (Н. Синевир), *budem|e*, *lude*, *naťih|aty gerend|u* (Изки), *budem|e* (В. Верецькі), *idem|e* (В. Раковець), *pod'|îlyme*, *pov|ezeme*, *sp|alyme* (Ляхувці), *s|îịeme* (Тихий), *hnetem|e*, *pasem|e*, *m|eleme*, *hr`îịeme* (Убля, Брох, 105), *ž|ыịeme* (Ворочово), *poľih|ame* (Суха), *pî(ị)d|eme*, *id|eme*; *id|eme*, *de dvî svîčky h|or'ịat* (В. Радвань), *terp|ime*, *rozum|îme*, *pad|ame* (Вальків), *nes|eme*, *m|ame* (Блажів), *chod|ime*, *mыị|eme* (Орябина). Приміри ці вибрані з околиць подальше віддалених від себе, бо явище це загальне а потвердження його можна найти у Верхратського (Знадоби I, 75): „1. лице множ. ч. закінчуєся на *-ме*; за тим йдуть приміри з области східної (наголосу движимого). Виїмок творять говори на пограниччі з Гуцулами, бо уживаються подскуди і форми на *мо*, пр. *учúнимо дві полы*“ (Ясінє, 76). Відносно говорів західніх, то Верхратський в II, 86 без обмеження каже,

що „в 1. лицю ч. мн. в старосл. накінчику мъ замінюєся ъ на *е: плетеме, гудеме*“ etc.

Закінчення *-то*, питоме передовсім говорам галицьким та українським взагалі за виїмкою Лемків та почасти Бойків а також говорам сербохорватським починається, як сказано, від В. Апші на схід. Правдоподібно говори з населенням негуцульським долини горішньої Тиси, судячи по зберіганні закінчення *-те* в долині ріки Вішови, де зберігається ще *-те*, підпали під вплив сіл гуцульських Кобилецької та Косівської Поляни: *pui̯d/emo* (В. Апша), *tr'i̯ês/emo* (Ясіня), *ch/odymo*, *ľ/ubymo* (Рахів), *budemo*, *syᵉdyᵉm/o* (Требушанс), *z/amknemo* (Коб. Поляна), *nes/emo*, *terpym/o*, *povîm/o* (В. Бичків), але В. Руна: *m/ai̯eme*, *pûšl/ыsme*; також і околиця ріки Рускови.

Друга особа часу теп. множини кінчиться все на *-te: mыi̯/ete*, *chod/ite* (Орябина), *nes/ete*, *m/ate* (Блажів), *pros/yte*, *pad/ate* (Вальків), *nes/ete*, *sto/ite* (Р. Поруба), *hnet/ete*, *paset/e*, *m/elete*, *r'îžete*, *kupu/i̯ete* (Убля, Брох op. cit. § 60, ст. 105), *vezete*, *terpyte* (В. Бичків).

Третя особа множини кінчиться на *-ut (-i̯ut)*, у дієслів з тематичним *-е*, у дієслів з тематичним *-і* на *-i̯at (-at)*, як й в давнині, при чім, як вже було зазначено при третій особі однини, *t* може бути м'яке або й тверде. Відграничення обласне було вже при однині подане. Верхратський замічує I, 76, що в деяких околицях в 3. особі однини уживають твердого закінчення: *косит*, *робит*..., натомість в множині: *кóсять*, *рóблять*, *хóдять*, *сидя́ть* — но не подає саме, в котрих околицях. Мені цього не довелося констатувати.

Гуцульскі говори місто закінчення *-i̯at*, *-'at* в наслідок загального фонетичного закону переміни м'якого *'а* в звук передній *ê (ä)* також в наслідок затрати *t*, мають *-'ê: choťê*, *r/obľê*, але й *r/óbi̯êt*, но *doi̯/at* (Ясіня), *derž'ê*, але *doi̯/at* (Боґдан), *tot/î sch/oďêts'ê*, *pryn/os'ê* (Рахів).

Час минулий (Praeteritum).

Час минулий на цілій південно-карпатській українській язиковій області твориться одним способом, а то при помочі давнього part. praet. II, та помічного слова *jesmь* в їх теперішнім виді: *i̯em* та його змінами: *ym*, *im*.

Час минулий може появлятися у двоякій формі: 1. в описовій з partic. praet. II, з помічним словом *i̯em* (без займенника особового), котре зливається разом з participium, а тоді часто затрачується *i̯* перед *е*: *chod/ilem*, *chod/yviem*, *chodyvem*, *chodyvim*.

2. у формі поєдинчій, т. є лиш саме partic. praet. II, але з займенником особовим перед ним: *ja ch|odyl* – в західніх говорах, *ja chod|yų* — у східніх.

При першій описовій формі третя особа однини й множини не дістає помічного слова а лиш звичайно займенник особовий або взагалі підмет *rob|yų jem, robyų jes', vin robyų, robylys'me, robylys'te, ony robyly.*

З огляду на закінчення part. praet. II, у дієслів, котрі зберігають *-l* або його рефлекс *-ų (v)* на кінці слова, час минулий для 1., 2., 3. особи р. чол. не однаковий на цілій області південно-карпатській. Західні області від Татр аж до Праврівців-Ґаваю-Дрічної виключно зберігають *l* за виїмкою тих околиць, в котрих кожне *l*, т. є й таке, що не замикає складу (о чім в звучні стор. 149) переходить на *ų*, а також околиць Спиша за Попрадом, а то Орябини, де *l* лиш в цім випадку переходить на *ų*. Область на схід від лінії Праврівці—Ґавай Дрічна мають в part. praet. лиш *ų (v)*.

Приміри зі західньої области: *Košut chť|iť, žebы to vin v|ыhrał; p|isał do Mosk|ala; ch|odił po h|orach* (Літманова), *ішол Ісус Христос, повіл, хтыл* (Кремпах, Г. Р. пр. с. 65), *жéби мал, ўзьал* (Якуб'яни, Г. Р. пр. с. 64). В Старіні та Уяку по Верхратському існують побіч себе обі форми на *-l* та *ų: повідал му* (Старіна, В. II, 110), *учінів, заволал* — ibidem, ст. II, 120), но побіч того: *учіныў, видыў* та більше випадків з *ў: орел з'уновал, ставил, вылетыл* (Уяк, В. II, 119), але побіч цього: *обіцяў, приспаў, скрыў ся* (тамже, II, 119), *был гварил, пересунул листал, повідал* (Бехерів, В. II, 120—1), *але також быў* (тамже, 120 1), *куповаў* ці випадки рідші, *хотыл, перепроводил, здыл* (Варадка, В. II, 122), *прішол, дозріл, летыл, крутіл, метал, вожил* (Луків, В. II, 113) раз тамже *прішоў, вылетыл, хтыл, ішол, просіл* (Лівів, В. II, 114); *ja dał jej serp, był velkыj dišť i hrad padał* (Ґерляхов), *ųdarił perun, ś'ednuł na łaųku* (Шом), *выправіл, повідал, чюл єм, ходіл* (В. Мирошів, В. II, 122), *гадал, был, гварил, выгнал* (Кечківці, В. II, 124), *задал, дістал, мал* (Ванчік, В. II, 126), *оддячил, скочіл, мал* (Бодружал, В. II, 142), але також *злукавиў, даў, чуў, найшоў* (тамже, II, 144). — Це очевидно толкується сусідством Дрічної, де *l* = *ų; de jes' był, tépér pišol* (Церніна), *pryvîł, ja zapłatył d|vom koles|arîm* (Рімнє), *bul, robił, prosił, zak|azał, p|ovüł, v|ыžыł* (Кобильниця), *v|ыšol s tыj ch.ыžы, zr|obił, zač|ynał* (Р. Поруба), *išol, был, chpał* (Вішавка), *pał* (Маківка).

На цій же області part. praet. II кінчиться на *-ų* в наслідок загального переходу *l* перед твердими голосними а також лиш виключно на кінці складу. На найдальшім кінці Спиша

в селі В. Липнику находимо закінчення *-u̯* лиш в наслідок положення *l* на кінці складу: *биў, фіґльоваў, завóлаў, выньаў* (Г., Р. п. е. 57—8), *ішоў, крічаў, носіў* (Орябина, Г., Р. п. е. 59) а також мої записи: *выu̯, ch/ody^{i}u̯, i̯a d/au̯*. Дублети зі Старіни, Уяка, Бехерова на *u̯* та *l* були вже наведені вгорі. Дальше наведу приміри тих сіл, де *u̯* є загальне й не в замкнених складах: *маў, він прішоў з двóма воўáмі, пан зваў вóўи і пішоў* (Шамброн, Г., Р. п. е. 52—53), *ўсьоди го даваў Крістос Пан запрігаті, де тьáшко бúўо на льýді, хóдіў, ўзьаў* (Сулин сп., Г., Р. п. е. 56), *а тот хўоп подняўся, набраў собі гліны і прішиў собі на ногавкы* (Чірч, II, 118), *выu̯, pr/ivi̯ûu̯, dau̯ i̯î i̯îsti, k/upiu̯ korovu, kosec sk/osiu̯* (Обручне), *mau̯, pu̯atyu̯, chodiu̯, obirvau̯, buu̯* (Ольшавиця), *str/îtnuu̯(v), zn/au̯, r/obiu̯, z/amknuu̯* (Блажів). — Штельбах зберігає оп'ять *-l*; — *выu̯, v/ošou̯ do i̯ednei̯ mu̯akы, pr/osiu̯, u̯r/îzau̯ palec, v/îďîu̯ chu̯opca* (Ястреб), *choď/iu̯ i̯em do Jastrebi̯a, i̯a d/ostau̯ od v/îc'a* (Київ). В Ганіґівцях оп'ять повертає *-l* та йде нижче на Шом — *dał i̯/îsti vol/ovi, pr/odał v/oli* (Шом).

Приміри зі східньої области з *u̯* місто *l* в part. praet. II. подам лиш з деяких околиць, в першій мірі з границі *l* а відтак рідші з огляду на одностайність цього явища аж до найдальших східніх границь: *ch/odyu̯, /išou̯* (Гавай), *післаў, зйіў, неписаў, повідаў* (Дрічна, В. II, 148), в другім оповіданні з того самого села находяться й форми на *-l* побіч *-u̯*: *пошол, повідал* (тамже, II, 148), *ходиў, возиў, заплатиў, подаў* (Чертіжне, В. II, 149), *стаў, вылетьіў, пішоў* (Габура, В. II, 164), *i̯a p/an'îm tak pov/îdau̯, ch/oťîu̯* (Суків), *i̯a s/adyu̯, d/au̯i̯em vol/ovi i̯/îsty^{i}* (В. Радвань), *i̯a čitau̯, dva dni-m ne jîu̯, či v/îdîvem* (Убля, Брох, § 58, ст. 102—3), *kaz/au̯, dost/avau̯, u̯kus/yu̯* (Ужок), *pîš/ou̯, vartuv/au̯* (Люта), *pryv/îu̯* (Изки), *vîn v/ып'au̯ totы́ tai̯strы* (Репінний), *vыrabľ/au̯* (Керецькі), *я ся там зáздріў* (Ільниця, В. I, 148), *нарваў травы́, прилудиў гóлову ід собі* (тамже, В. I, 148), *kaz/avim ne d/aii̯te mu hus'ľ/aty* (Бунтин), *z/ačau̯ Iv/an pîščal/aty* (Горінчово), *išovi̯em u pol/onynu* (В. Апша), *buu̯, poradyu̯ s'ê, pip pryi̯šou̯, rozmetau̯* (Ясіня), *buu̯, tai̯ sa ožen/y^{e}u̯* (Рус-Кривий).

Зазначити треба, що цілий ряд дієслів не творить часу минулого чи там partic. praet. II. для чоловічого роду при помочі *l*, бо воно відпадає, а то у дієслів I. кляси з основою на приголосні *s, z, b, p, k, h, r* — то є груп: 2., 3., 4., 6.: *nest/y — n'îs (n'üs, n'ûs)*, але *n/esla, tri̯ast/y — tr'i̯/as, v/ezty — vîz (vüz, vi̯ûz)*, але *v/ezla, hrebst/y — hr/îb (hrüb, hr'i̯ûb)*, але *hrebl/a, čerpst/y* — гуцульське *začer/ep vod/ы*, інакше всюди *zač'er, peč/y — pîk (pük, p'i̯ûk)*.

але *pekl|a*, *moč|y — mîh (müh, mi̯ûch)*, але *mohl|a*, *um|erly — um|er*, але *um|erla*.

Також сюди належить більша частина дієслів кляси II., де в часі минулім нарості *-nu* відпадає, а то в говорах на схід від Лабірця, коли ж бо в говорах лемківських цей нарості у многих дієсловах остає а за ним і зберігається в part. praet. II. *l*. Не брак там і ту і дублетів: *zamknu|uly — zam|ok*, *m|erznuty — m|erz* (Рус-Поляна, Рахів, Бедевля, Теребло, Заріча, В. Верецькі), *zami̯îrz* (Орябина), *dv|yhnuty — dv|yh* (Бедевля), *zh|ыbnuty — zhыb* (тамже), *rošč|achn|uty — rošč|ach* (Вульхувці), *rošč|apn|uty — rošč|ap* (Невіцьке), *ťahn|uty — ťah*, *tysn|uty — tys* (Горінчово), *pryv|yknuty pryv|yk*, *zh|asnuty zh|as*, *ohl|uchnuty — ohl|uch*, *sk|ыsnuty — sk|ыs*, *os'l|îpnuty — os'lîp* (В. Верецькі), *v|ытknuty — v|ытok* (Лецовиця). Деякі приміри наводить і Верхратський, Знадоби I, 87: *прицúпнути — прицúп* (В. Шард), *удомкнýти — удомóк* (Горонда), *ізмокнýти — ізмýк*, *ухопнýти — ухóп* (Пузняковці). Дублети мають *скыснýти — скыснув* і *скыс*, *пöсхнýти — пöсхнýв* і *пöсох*. (Не подано однак місця запису.) В говорах лемківських такі короткі форми рідкі у Верхратського. Записано ним: *замерз* (Цігелка) а також лиш для жіночого і ніякого роду: *припомла*, *шарпла* (Тварожец), *цофло ша* (Уяк). *крочла* (= *крошыла*) (Чертіжне), *замклоса* (Бодружал). Другі від повного пня: *зыкнул* (Вапенік), *утыкнул* (Дрічна), *лапнув* (Чертіжне), так ся *стануло* (В. Свидник) (Знадоби II, 97).

Натомість форми з повним пнем мають усюди такі дієслова: *zasn|uly — zasn|uц* (Рахів, Бедевля, Теребло), *sv|ysnuty — sv|ysnuц* (Бедевля), *uhan|uty — uhan|uц* (Теребля), *k|opnuty — k|opnuц*, *l|usnuty — l|usnuц*, *hr|ytnuty — hr|ytnuц*, *kr|yknuty — kr|yknuц* (Заріча), *h|epnuty — h|epnuц* (Горінчово). але *vi̯|anuty — izovi̯|aц* (В. Верецькі). І Верхратський наводить такі ж дієслова без подання місця запису: *дýркнути — дýркнув*, *дýбнути — дýбнув*, *кынути — кынув* (Знадоби I, 87).

Від долини ріки Уга в горішнім його бігу а дальше ріки Тур'ї в горішнім її бігу, відтак поза Середнім аж до ріки Тересви з виїмкою Верховини Бережанської та Мараморошської а відтак аж до долини ріки Рускови стрічаємося ще з одним явищем, а то з закінченням часу минулого *-ch*, *-h* місто *-u*. Говори гуцульські цього явища не знають а під їх впливом стоять й говори перехідні около Сигота. Це відноситься лиш до чотирьох дієслів: *mesty*, *vesty*, *plesty*, *bosty*, котрих час минувший звучить звичайно у зложеннях: *zami̯ûch (zamüch)*, *pryvi̯ûch (pryvüch)*, *zaplûch (zaplüch)*, *zbûch (zbüch)*. Це закінчення Верхратський уважав за останок аориста (Знадоби I, ст. 83).

До думки того ученого прихилився був й я в статті: Кілька заміток до останку аориста в закарпатських говорах: Записки Н. Т. ім. Шевченка у Львові т. 141—143 і освітлив це явище з історичного боку та зв'язав з подібними явищами в сусідніх польських та чеських говорах. Проти моєї думки виступив Г. Геровський в Zeitschrift für sl. Philologie VI., 1—2 (1929) та ввів це явище в зв'язок з рефлексами групи *dl*, *tl* в говорах псковських, на що також звертав увагу В. Яґіч в Archiv f. sl. Phil. 34, стор. 499—50 при обговорюванні видання мараморoського Няґівського учит. Єв. А. Петровим, де це явище також виступає. Але погляд Г. Геровського мене не пересвідує, бо перспектива історична дуже далека, до того проф. Трубецкой за Каринським уважає переміну груп *dl*, *tl* на *gl* за явище, котре зайшло до говорів псковських зі сусідніх говорів летських (Zeitschrift f. sl. Phil. I $^{3}/_{4}$, 293). Подам тепер кілька примірів цього явища на області мною зазначеній: *а потом повйх го ід капусты* (Ільниця, В. I, 147), */Anc'a mu kaz/ala, št/obы ne vüch* (Заріча), *min'î pryvi̯uh cerkuu̯nyk* (Драгово), */upľûh sobî tak/ыi̯ koš/ar* (Горінчово), *popl/ûh, zamn'ûh i̯em, pryvi̯ûh im korovu, vыl yrbuh* (Рус-Кривий).

Обговорювані до тепер форми відносилися до 1—3 особи однини, в роді чоловічім. Закінчення для роду жіночого та ніякого без виїмку та без огляду на область є: *la*, *lo*. *Я́ла бігнути за ним* (В. Шард, В. I, 151), *та тепе́рька замклася до своє́йі хыжи* (Пузняковці, В. I, 143), *єщесь не орала* (В. Лучки, I, 131). Слово помічне *-i̯em* ассимілюється з part. praet. роду ж., наколи підмет не є виражений займенником або іншим словом, в той спосіб, що закінчення *-m* додається прямо до жіночого закінчення part. praet.: *билам то́го із кра́ю*

Іноді слово помічне *i̯em* може стояти й перед part. praet., не ассимілючися до попереднього слова, наколи воно кінчиться на приголосні, а тоді то *i̯em* заступає займенник особовий: *ож єм украў паску* (Пузняковці, В. I, 134). Кінчиться попереднє слово на голосний, *тоді i̯em* ассимілюється: *за тото-м ішо́ў сюды́, бом дуже голоден* (Влагово, В. I. 150).

В третій особі однини помічне слово *i̯e* опускається, бо підмет все виражений якимсь іменником або займенником: *а отиць му взяў та й сплйў віниць* (Пузняківці, В. I, 135), *кум казаў циганинови* (Страбичово, В. I, 127). Перша та друга особа множини, подібно як в однині, можуть бути зложені з помічним дієсловом даної особи *-s'me*, *-s'te*—*-sme*, *ste* або без нього, по прінціпу такім самім, як в однині, а part. praet. кінчиться на *-ly* (*li*, *l'i* відповідно до рефлексу старого *i*). Третя особа опускає помічне слово зовсім: 1. *та пішли мы з вівцями* (Ільниця, В. I, 149), *повернулисьме* (Лучки В., В. I, 132), *як єсме нагна́ли*

у кошары вöвцы, та хотылисме огни класти (Ільниця, В. І. 149), 2. *Якисьте прúшли* (Позняковці, В. І, 142), *чулисте, што Христá продалú* (В. Шард, В. І, 150); 3. *та пак жили* (Ільниця, В. І, 148), *та легли* (Страбичево, В. І, 131), *łast/iu̯k'i prileť/iľi* (Шом), *de v/odu hrab/aly a p/îsok i̯az/aly* (Вальків).

Час давно минулий (Plusquamperfectum).

Часто появляється і форма часу давно минулого, що є зложений з part. praet. II. та слова помічного *быту* в часі минулім: *вöн уже іздох быу* (Дунковиця, В. І, 145), *a odn/oho čolovîka lyš pic'ko быu̯ porub/au̯* (Вульхувці), *t/ui̯kы nai̯šl/y быly hr/ošî* (Синевірська Поляна), *žon/a s'a b/ыla tak nap/udyla. ščo zaum/ell̄a быla* (Нижній Бистрий).

Час майбутній (Futurum).

Час майбутній дієслів недоконаних твориться при помочі помічного слова *быту* в часі будучім: *budu, budeš* та infinitiv-а даного дієслова або part. praet. II. даного роду й числа. Ця послідня форма є поширена лиш на західніх областях під впливом такоїж форми у польській мові. Границя цієї форми біжить від Попраду аж по В. Свидник—Вапенік: *budu i̯îu̯* (Орябина), *b/udu r/obiu̯, b/udu n'ûs* (Блажів), *de sa bude topyⁱło* (Щавник), *vün m'ene b/ude ch/ovał* (Кобильниця, але також: *što budeme robiti* (тамже), *та што будем, Петре, робіл? Я буду, Пане, крал* (В. Мирошів, В. II, 122), *кед пінязи не буду мал* (Кечківці, В. II, 126). Від Ондави починаючи на схід форма будучого часу зложена зі слова помічного: *budu*... та infinitiv-а: *b/udu povid/aťi* (Вальків), *ž/yto bud/eme vi̯az/ati* (Рафаївці), *b/ude sa kup/aťi* (Пискурівці), *ta k'eď ti ne b/ude m/oi̯a p/an'î vîr/yťi, ta i̯ei̯ daš tot p/êrstîn', t/odы b/ude zn/ati* (Р. Поруба), *буду жито косити, будут ворожити* (В. Свидник, В. II, 98), *они трьоми будут тоты принцезны глядати* (Кружльова, В. II, 130), але в Бодружалі побіч: *не будеме бити* (В. II, 145), також кілько *лем буде хотыл* (В. II, 143), *ты будеш чловече ту робил* (тамже, В. II, 144), *циґан ся жены жьвідал: што буду робити?* (Вапенік, В. II, 126), *котромv ся красньійший сон буде снити, того заячьок буде* (Дрічна, В. II, 148).

Дальше у східніх говорах: *i̯ak umr/u, ta bud/ete my psalt/yr'i̯u čyt/aty* (Ляхувці), *b/udu čit/ati* (Убля, Брох 103), *b/udu z vamy hovor/yty* (Страбичово), *а тепéрька бýдеме вечéряти* (Пузняковці, В. І, 140), *ты будеш так співáти* (Дунковиця), *а я тобí вшы́тко буду говорити* (Влагово, В. І, 150), *to budeme ihraty* (Буштин).

Побіч слова помічного *budu* в деяких околицях Мараморощина уживається *ти, меś* (від *ịaty—ịmu*). Явище це ограничене лиш на околиці Хуста — в долині В. Ріки (Хуст-Сокирниця до Золотарьова): *ти robyty* (Липецька Поляна), *меś isty*, (Хуст), *ịak met/e it/y* (Горінчово) а дальше Гуцульщина: *му робити, меш кричєти, ме держєти, мем куповати, мєте продавати, мут косити* (Ясіне, В. I, 88), *ти v/ydîty, меś v/ydîty, те v/ydîty, тето v/ydîty, mete v/ydîty, mut v/ydîty* (Рахово) очевидно побіч *b/udu čyt/aty*.

Дієслова атематичні.

Конюгація дієслів атематичних на цілій області південнокарпатській є однакова, так що замітних різниць не помічається.

Подрібний опис тієї конюгації находимо у Верхратського (Знадоби I, 84—86, II, 95—96). Матеріяли мною зібрані підтверджують вповні дані Верхратського.

Дієслова: *daty — dam, povîsty — povîm*[1], *ịisty — ịîm* задержали всюди старий тип конюгаційний в часі теперішнім з цією виїмкою, що в 2. sing. наступило вирівнання з закінченням кляс тематичних і місто *-si (-sy)* маємо всюди *-ś: dam, daś, dasť, dam/e, dast/e, dad/uť; pov/îm, povîś, povîsť, povîm/e, povîst/e, povîdať; ịîm, ịîś, ịîsť, ịîm/e, ịîst/é, ịid'/ať*. В цім послідним дієслові найчастіше протетичне *ị* щезає: *îm, îś* і т. д.

Відносно дієслова *ịem* зроблю лиш деякі доповнення.

Час теперішній від слова *byty: ịem, ịes', ịe (ịesť, ịest), ịes'm/e (ịesm/e), ịes't/e (ịeste), suť (sut)* або *ịe: l. ịak ị/em s'ať* (Грабовчик), *daŧ ịem ịeị* (Рафаївці), *robiŧ ịem do ịadenacetoị večur* (Р. Поруба), *бо вже іс тобóй єм не годен* (В. Шард, В. I, 156), *ты так будеш, як я єм* (Пузняковці, В. I, 138); 2. *koị ịes' ịeh/o kor/ovu zahub/yụ* (Новоселиця Нересн.), *якúй єсь красный* (В. Шард, В. I, 151), *ked ịes dobre, hыbaị heụ, a ked ịes' podụe, to ś'a strat* (Блажів); 3. *dale pak ịe perebúr* (Нанково), *су vîn ịe žyv/ыị* (Изки), *тотó вшытко мóє є* (Пузняковці, В. I, 142), *то є моя рáдость* (тамже, В. I, 144), *tam h/usky tv/oịi neịe* (Люта), *na tî dыn'î neịe n'iť, na tî cerkvy ne ịe kr/esta* (Р. Поруба), *ту є еден злодый* (В. Свидник, В. II, 136), *тот живан ту е* (Збійне, В. II, 167).

Виїмкою на східніх областях є форма *ịesť: айбо в свини у шийі єсть моцот/á* (Влагово, В. I, 150). Натомість частіша та форма на західніх областях. Верхратський занотовує її (II, 95) в Пстрині, Дрічній: *есть*, в Цігельці, Чірчу, В. Мірошові: *ест*. Від себе додам ще: *u ị/arku ịest r/ыba* (Лавринів), *śto vam ịest* (Вальків), *śîsť t/urn'î na n' ịest; bo ịest t/aka ch/ыśka, de sa b/ude*

[1] Дієслово *vîm* уживається тепер лиш у зложеннях.

top/y'lo (Щавник), *tu ne i̯est nyi̯/akoi̯* (Млинарівці), *pri dr/až'i i̯est v/oda, što i̯est tam* (Блажів), *єст ту єден великый птах* (Кружльова, В. II, 133), *єст там єден пан, але она є барз хвора* (Бодружал, В. II, 143), *што то єст краль, ці єст іти вецей розбойників* (Чертіжне, В. II, 180), *там єст йісти и пити дось* (тамже, В. II, 153).

Так границя цих форм *i̯e- i̯est* біжить приблизно по Ондаві до Свидника а горі Верховиною находимо дублети аж по ріку Лаборець.

Заперечна сполука: *ne + i̯est* має дві фонеми *n'it* і *n'et*. Ця друга фонема уживана головно в говорах середніх.

Час минулий твориться від дієслова *быty:* sing. *bыl, bыla, bыlo;* plur.: *bыly* в говорах західніх, sing. *bыц, bыla, bыlo*, plur.: *bыly* в говорах східніх. Ту треба мати на увазі також зміни ы чи то у напрямі його широкого відтінка: *o*, чи вузького *u*. Коло Ужгороду і на пограниччі словацькім пануючою формою є *buц, bula, bulo, buly (buli)*, а це *u* чуємо також в infinitiv-і.

Спосіб приказовий.
(Imperativus.)

Давні різниці між закінченнями в plur. *-ěm, -ěte*, та *-im, -ite* в основах на приголосний, щезли подібно, як і у всіх говорах українських, де замість *-im, -ite* запанувало закінчення *-ěm(o), -ěte* а відтак наслідком фонетичних змін *ě > i — -im(o), -ite*. Через те мало б бути всюди закінчення для 2. sing. — *i > y*, для 1. plur. *-im* або *-imo*, 2. plur. *-ite*. Це послідне відтак ще скоротилося при тих дієсловах, котрі зберігають *i* перед *t: ber/it', chod/it'* а лиш рідко як архаізм ще зберігається *(< ě) -ite*, особливо у піснях: *ber/ite*.[1]

В основах, закінчених на голосний, на місці давніх закінчень: *-i* для 2. sing., *-im* для 1. plur., *-ite* для 2. plur. (-и, -имъ, -ите) нині маємо лиш *-i̯* для 2. sing., *-i̯mo* для 1. plur., *-i̯te* для 2. plur., а то наслідком того, що давнє *i* було ненаголошене: *d/umai̯, d/umai̯me, d/umai̯te, b/yi̯, b/yi̯me, b/yi̯te* і т. д.

Іншу редукцію *-i* по приголосних в закінченнях imperativ-а а то до ь наслідком пересунення наголосу з цього *-i-* можемо

[1] Відносно цієї скороченої форми погляди учених не однакові. Соболевський пояснював впливом форми 1. plur. на *-mь* (*мь*) (Очерки изъ исторіи русскаго языка, 74), так само об'ясняють цю форму Смаль-Стоцький-Ґартнер (Grammatik der ruth. (ukr.) Sprache, 49). Ильинський знов припускає, що *e* скоротилося до ь ще в часі існовання глухих аналогічно до форм infinitiv-а на *-tь*. (Zeitschrift f. sl. Phil. II, 126—133) а Бузук (Нариси, 82) а за ним і Грунський-Ковальов сполучають це явище з наголосом (op. cit. 295).

видіти і в згаданім загальнім типі *-i*, *-imo* < *-ěmь*, *-iť* < *-ěte* і через це ми маємо третій тип закінчень: м'який приголосний для 2. sing, *(-ь)mo*, для 1. plur., *-(ь)te* (ту ь означає взагалі м'якість попереднього приголосного): *hľan'*, *hľan'mo*, *hľan'te*.

Такі самі закінчення imperativ-а, залежні від місця наголосу, находимо також і в говорах південно-карпатських, а то з цією зміною, що місто закінчення 1. plur. *-mo* маємо *-me* в цих говорах, де в indic. 1. plur. praes. панує *-me*, а *-mo* там, де indic. 1. pl. praes. кінчиться на *-mo*, то є в говорах гуцульських та перехідних Сигітської кітловини.

Пересунення наголосу дієслів довершилося передовсім на області говорів лемківських на захід від Лабірця, де взагалі невідоме закінчення окситонове, то є на кінцевім складі. Через це imperativus в цих говорах має лиш два типи: 1) *id'*, *id me*, *id'te*, або через диспаляталізацію зубних у визвуці: *nes*, *nesme*, *neste; ber*, *berme*, *berte;* — 2) *daį*, *d/aįme*, *d/aįte*. Перший тип поширився доволі далеко на схід, подібно як деякі другі явища лемківські,[1] а то аж до ріки Боржави а навіть в рідких випадках іще і в Мараморош.

На схід від ріки Уга появляється вже третій тип на *-y*, *-im*, *-iť*: *nes/y*, *nes'/îm*, *nes'/îť*.

Приміри лемківські: *pod'*, *poďte; ľub*, *ľupte š'a* (Орябина), *pr/ynes d/ыrva* (Ястреб), *z/ahas' łampu*, *z/aduį łampu*, *prines' mi vodi* (Кобильниця), *p/oįte chlopcî; voz' /yhlu i nož/yčî pozaš/ыvaį nohav/yc'î; łap/aįte*, *mam/yč ko*, *vîn/oč ok zo zel/enыch r/utok serd/eč'ok* (нар. пісня), *p/us te nas*, *p/us'te*, *mы ne bude/me tam zbы/tok nyį/akыį rob/yty; kľ/akaį*, *H/an'o*, *kľ/akaį; v/ыzdriį*, *mam/oč'ko*, *na sv/oįu g îv/oč'ku* (Млинарівці), *naį id/ut gu ťî hr/ušoį* (Церніна), *poč/uły h/ołos zo za dver*, *ne r/ušaį*, *što ne tv/oįe* (Нікльова), *heį v/ыįď*, *pane*, *opered nas*, *kup s/obî vînec od nas* (нар. пісня — Радвань), *naį ony pov/îďať p/erše* (Суха); */ole*, */ukaž tы*, *što tv/oįe* (Руська Поруба), *tot'/î k/ažut*, *b/erte*, *hľad/aįte kêď įe; t/u įe*, *pok/ažte pas* (Коритняне), *tы kr/aľu ne m/aįeš žon/ы*, *a į/a ne m/aįu g/azdы*, *t/a sa pob/êr'me* (Ворочово), *a ûn k/aže*, *d/aįte mi kon'/a aį zapl/aťte mi*; *h/ôs ťî m/ôįî h/ôs tî*, *ne s/yďte vы spr/ôs ťî*, *lem s/yďte ves/elo*, *bы vas č'/ulo s/elo* (нар. п. — Суль), *ta spovîšte*, *d/ôbrî ľude*, *što hľad/aįete* (Коритнянє), *toť/î k/ažuť*, *bêr'te*, *hľad/aįte*, *k'êď įe* (тамже).

Але від долини ріки Уга на схід починають вже форми на *-y*, *-îm*, *-îť* або також на *-îme*, *-îte* бувати частішими, а форми

[1] І. Панькевич: До питання про класифікацію південно-карпатських говорів межи Латорицею і Боржавою, Науковый Зборник тов. Просвѣта в Ужгороді XI, стор. 12, 14.

короткі, чим дальше, тим рідші а особливо на Верховині. Там, де в 3. sing. або 3. plur. praes. було тверде *t*, також *t* є і в закінченні 2. особи plur. imperat. praes.:

ты i̯ich lem vern/y (Новоселиця), *lem u rîk chodî/t u tot/o m/îsto* (Ставний), *ta l/em n'a v/oz'mît ta v/unes'ît* (тамже), *id/y tu m/ai̯eš chl/îb i ohên' a tыch dvoch ľud/ei̯ sochran/y od sm/erty* (тамже), *br/aťa, pryi̯m/îte n'a n/a nûč'* (Убля), *id/y no za n/ym* (тамже), *ľude b/êr'te sôb/î vy/nnyc'î* (тамже), *v/uveď sv/oho s/ыna nai̯ id/e do k/orča* (Пастілки), *v/ы lem pryi̯mî/ť nas* (Раково), *Chryst/os k/aže Petr/ovy, id/y tы ľaz'* (тамже), *P/etre, tam ne id/îm* (тамже), *id/'ît my naia/ît h/usku* (Люта), *l/yško, pryi̯m/y t/u kryv/u n/ohu na sank/y* (тамже), *pol/ož kryv/u n/ohu na sank/y* (Люта), *ne i̯d/y tы, s/ыnu, vern/y s'a dom/û* (Комаровці), *uprîh/ai̯ k/ôn'î do koč'i, sadž/ai̯te t/oho na vûz* (тамже), *kaže ot/êc': rob/y d/ale* (В. Лучки), *ne uťîk/ai̯te a poi̯te lem s'u/da* (Страбичово), *zaž/ên' tы mên'/î /îsty* (тамже), *no ta poi̯ ta poved/y men/e dom/ü* (тамже), *Mar'ko, id/y lem von* (тамже), *ta na večür pryi̯d/y zas'* (тамже), *vert/ai̯me s'a pûd duch zn/ovu* (тамже), *zapr'i̯až/y toh/o kon'/a* (Заріча), *ber/y b/altu ta zrub/ai̯ ta pûtpal/y* (тамже), */îď dolû, b/oža d/uško* (тамже), *ne id/y č'ôlôv/îče* (В. Раковець), *tepêr'kы čot/ыry volы ber/y sôb/î* (тамже), *ne žur/y s'a, voz'm/y s͡sob/ôu̯ i̯edn/u b/altu* (тамже), *ne kr/aď* (Липша), *an/u iď/ît pon/ykaty vol/ы* (Горінчово), *kaz/aly mu id/y ta or/y* (тамже), *ta chod/y do nas ta budem/e ťa korm/yty* (тамже), *v/êrz' i̯êi̯î tam* (тамже), *čui̯* (тамже), *iďî/t s'a sk/upľît* (Теребля), *p/ane, ľîh/ai̯te na p/ôs'c'îľ ta m/alo zaspît* (тамже), *u̯chv/ať tot/u z'vîz'd/u ta sôbî u čol/o vêrz'* (тамже), *id/y my ta prynes/y* (Вульхувці), *urîž n'a i poklad/y na m/oho kon'/a i pust/y* (тамже), *poďte, ľude, z namy* (тамже), *ta pr/ii̯ma kaz/ala: zahoroďîte hr/ošî d/ou̯kola* (Синевірська Поляна), *zanes/y sk/atêrť, zastel/y s'ťîl* (Репінний), *Hryc' kaže: îď/în'a ľîz' u tai̯stru* (тамже), *Oi̯ ust/an', Iv/anc'u, ta ne sp/y* (нар. піс., Торун), *Oi̯ poď, Boh/oč'ku, do nas* (н. п. тамже), *oi̯ i tы, ľubui̯ t/atku, lad/y mn'î p/eršu skl/adku* (н. п. тамже), *chrešč/atыi̯ bervîn/očku, ne lež/u̯ horod/očku* (н. п. тамже), *oi̯ tы ľubai̯a m/aty prystup/y id stol/ovy, id moi̯/omu vînk/ovy* (тамже), *poterp/y šče h'îd* (Косівська Поляна), *ščezn/y bîdo* (Кваси), *a v/ы sob/î derev/eč'ko ber/îte, n/vn'î m/oi̯e Korîn/eč'ko mykn'/îte* (н. піс., Боґдан).

Додам ще з матеріялів записаних Гнатюком: *ідыіме ми на ґутиші* (Голятин, Е. З. III, 161), *беріте го та нисьіте тихо... і положіте шче пиред других* (тамже, Е. З. III, 37), *ідыіме, ньаньу, ў филистийаньску вармійу* (тамже, Е. З. IV, 19), *жени сья, сине,*

ідьім дагде сва́тати (тамже, Е. З. III, 19), *заженьте ми родо́сть* (Солочин, Е. З. IV, 120), *кладьіть огень пуд котлом та носьіть воду* (тамже, Е. З. IV, 34), *пр̈остри кожу, слуго* (тамжс, Е. З. III, 100), *ӱстань, пой, йа тобі дам йісти* (тамже, Е. З. III, 99), *пойме го забити* (тамже, Е. З. III, 100), *каже пӧп, переступи* (Дусино, Е. З. IV, 190), *ни так ви, ґаздо, чиньіт* (тамжс, Е. З. IV, 145), *та трутьше ӱ воду го* (Стройно, Е. З. III, 120), *возьміть собі древо ӱ руки, станьте на двері собі* (тамже, Е. З. III, 154), *бабо моӱч, ни кажи ньікому* (тамже, Е. З. III, 128), *ідьіт гет, бо того нийе* (тамже, Е. З. III, 128), *держме вербу, бо ӱпаде ӱ жито* (тамже, Е. З. III, 128).

Доволі богато примірів приводить і Верхратський з околиць, де наголос сталий, то є з говорів лемківських (Знадоби II, 92—93), котрі потверджують мої дані о скороченні *і* на *ь* (або його цілковиту затрату наслідком диспаляталізації зубних в лемківських говорах), так що й в множині маємо *-me, -te*. Інакше знов находимо у дієслів I. кл. 5.: *žati, vz'ati, jati, začati;* I., 6.: *merti, terti, žerti;* III., 1.: *zriti*, III., 2.: *spati*, IV: *kstiti*, V., 3.: *rvati, ssati*, а також у дієслів II. кл. на *-nuti* де по приголосних повинно бути *-i*. Там находимо подібні закінчення, як і в польській мові, то є по правильнім *-i (y)* ще наступає *į*, котре переходить і до plur. *znyj, mryj, zryį: dvihnij, dvihniįme, dvihniįte; spiį, spiįme, spiįte*. Численні приміри приведені Верхратським з Межилабірців, Вапеніка та Кружльови (В. II, 92—93).

Крім форм для 2. sing. і 1., 2. plur. находимо також ще описові форми для 3. особи sing. і plur. через додання *naį* + третя особа однини або множини: *keď ųn|a tak|a pryįde, to naį pryįde do m|ene* (Комаровці), *naį buduť tak'î dôbrî* (всюди).

В долині ріки Латориці, від Мукачева починаючи аж по околицю Свалява, принайменше на захід від неї до Поляни, поширені форми imperativa plur. на *-im, -iť* без попереднього паляталізованого зубного приголосного: *t, d, s, z, n*. Здавалобися, що це може останок давніх форм на: *im, -ite*, кляси III$_2$, IV. Фонетично мусіли би ці форми звучати так, що давнє *i* відповідало би переднє-середньому звукові *y* так як то є в sing.: *nes|y, ber|y*.

Тимчасом, згідно з історичним розвитком форм imperativa в українських говорах, маємо всюди рефлекс старого *ť* > *i*, котре загально паляталізує попередні зубні приголосні. Тяжко дається пояснити цю виїму не лиш серед говорів загальноукраїнських, але також серед говорів південно-карпатських у дієслів не лиш клас III., та IV., але також і I.: *pryved|iť, pryneš|iť, zavez|ît, molot|it* (Пудгородя), *pryneš|îm, pryneš|iť, id|iť, zamet|îm, zamet|iť, molot|iť* (Лєцовиця), *zavez|iť, rost|iť zdor|ôvî,*

hon/îť, procid/îť molok/o, nos/îť, zavez/îť (Чинадієво), *id/îť men/î ta /umolot/îť, id/îť men/î pryvez/îť, nes/îť, zavert/îť* (Солочин). Найправдоподібніше є це явище диспаляталізації зубних перед *i* < *ě*, бо і так в середніх говорах зубні *s*, *z* перед *i* < *ě* є лиш півпалятальне а навіть диспаляталізоване. Можливо, що ту ще ділали чинники другі, а то мішання з новим німецьким осадництвом першої половини XVIII. в., що сильно проникло цю околицю, а для німців артикуляція палятальних зубних є чужа.

Знаменне однак, що в таких словах як *ď/îdo, d'/îty, ťîsto d, t* є палятальні, а в нових формах imperativa, що полягають на скороченні і ширяться зі заходу, зубні є палятальні: *pryn/ês me, pryn/ês te* (Лецовиця), *žên'te* (Чинадієво).

Спосіб умовний.
(Conditional.)

Форма conditional-у, подібно, як в церковнослов'янськім та в староруськім, існує ще в говорах південно-карпатських, а то у формі: 1. *быт*, 2. *быs'*, 3. *бы;* plur. 1. *быs'mo*, 2. *быs te*, 3. *бы* в сполученні з part. praet. II, або місто *быт* уживається в говорах східніх починаючи від долини Уга аж го Гуцульщину включно, форми аористу *быch* для першої особи. Верхратський наводить (Знадоби I, 82), що і для 1. особи множ. уживається форми *быch*. Але місто наведених форм може стояти і само *бы*, звичайно між підметом а participium: *ты бы išl/y*. Також і Верхратський наводить для говорів з наголосом сталим лиш форми з *быт:* – *i̯a bych pîš/ou̯, kob/ych mau̯ kol/yʳ* (Росішка), */an'î ne pîzn/ala bych sv/oho br/ata* (тамже), *ne had/au̯ bych, až by pîšly tel'ê ta kor/ova* (тамже). В Мараморощі форма *быch* уживається рідко, а місто неї *быт*. Зате частіше її уживають долішняне між Боржавою і Угом. Приміри з цієї околиці наводить Верхратський (Знадоби I, 83): *я бых прúлв* (В. Раковець), *кобых ми дали* (Страбичово), *йіла бых* (В. Лучки); інші приміри приводжу за Гнатюком: *кажи, де бих сьа ни обльопала* (Стройно, Е. З. IV, 97), *йа бих сьа, кажи, найав у вас за слугу* (тамже, Е. З. IV, 141), *маў бих дьаку жинитисьа, ни йи такойі дьі ки, обих льубиў ўзьати за жону* (Кушниця, Е. З. III, 81), *ke быch i̯a быu̯ pan, to быch tot/o ne nos/yu̯* (Худльово).

Форму *быch* заступає передовсім на Верховині та на західніх областях *быт* для першої особи: *čom/u i̯a быт ne быu̯ česnыi̯, i̯ak i̯a takыi̯ holoden* (Вульхувці), *tai̯ čom/u ты ne kaz/au̯ dau̯n/o, i̯a бы быu̯ teb/e pust/yu̯* (Торун), *ты бы s'a d/obre m/aly,*

kob/ы v/ы nam tot/o d/aly (Пудплеша), *id/y, k/aže, prep/au̯bыs'; id/y, kaže, prokľat/ыį bыs'* (тамже), *kob/ы mene /ûtc'î datk/o /uslobodyu̯, ta b/ыlo bы mu d/obroįe žyť/a* (Заріча), *chôť bыs' na s'mîch įak/ыį l'/îk dau̯* (В. Верецькі), *ta de bы s'a ne zažur/yu̯* (Страбичово), *ta k'ebыs'te bыly, k/umc'u, tak'/î d/ôbrî, ta bыs'te my dvî m/îrkы zerna poz/ыčyly* (Ляхувці), *pryį/au̯ bы tы nas n/a nûč'* (Убля), *t/eper b/ыzme p/îšly ch/oď i do p/ekla hr/aťi* (Р. Поруба).

І в часі давно минулім уживається також форми condicional-у: *čom/u tы ne kaz/au̯ dau̯n/o, įa bы bыu̯ teb/e pustyu̯* (Торун), *į/a įim d/ôu̯ho ne uk/azovau̯, bo itaľiįans'k'î postы uz'/aly bы bыly* (Чума).

Дієприкметники і дієприслівники.

(Participia).

Як вже Верхратський добре замітив (Знадоби I, 81), дієприкметники часу теперішнього дійства діяльного дуже рідкі а дійства страдального ще рідші. Є то так і загально в українській мові. Дієприкметник часу теперішній кінчиться на *-čyį, -ča, -čoįe (-če)* а іноді на *-ščyį: spîv/ačyį ptak, hovor į/ačyį strom* (Комаровці), *č/uvįem des' tu žyvotvor į/ašču v/odu* (Горінчово), *chr/amľučyį z/a įac' do n'/oho pryįš/ou̯* (тамже).

Верхратський наводить ще більше примірів: *ростучоє дерево* (В. Раковець), *стоячоє дерево* (Страбичово), *кыпляча вода* (Нове Давидково), *світяча мушка, іж колячий* (Ґоронда) а також з західньої частини з В. Свидника: *став тому лежачому конец головы.*

Дієприкметик praes. pass., як сказано, дуже рідкий. До частіших належать форми: *vyd/ymыį, poznaį/emыį* (Доманинці), *відо́мый* (Вер. I, 84).

Зате найчастіше уживаються дієприслівники на *-čy*, рідше на *-įa*. Це послідне закінчення є рефлексом старого закінчення на ѧ (праслав. ę) а живе лише в говорах долішніх від долини ріки Боржави аж до горішньої Тиси включно з говорами гуцульськими: *pl/akau̯ st/oįa* (Терново), *cy h/ün͡no u s/yďa mol/ytys'a, s/yd'a p/yše* (Нанково), *ne h/ün͡no u l/eža mol/ytys'a.* Сполука їх з прийменниками свідчить, що цього роду participia не відчуваються вже як форми вербальні, але скорше як форми іменні.[1] Але participia на *-čy, (-či)* відомі на цілім просторі

[1] Є і приповідка в околиці Верецьких, де слово *leža* приходить як іменник: *За сиджіня не є їдіня, а ізза лежі не є одежі.* (Приповідка із збірки Луки Демяна).

південно-карпатським: *to ųž|e išl|a d'îųčyn|oč'ka kol|opn'î ber|uč'i, ta ųn|a naįšl|a leg'|inyka u kr|oųcy lež|yč'i* (нар. п.) (Рус-Поляна), *ono z|ačalo kaz|aty, ščo ųn|o ch|odyt za hrîch|ы tыtarstv|uįučy* (Вульхувці), *chod|yų kor|ovu pas|učy* (Теребло), *bîh sel|om rev|učy* (Горінчово), *i d'îųč|yna b|îhala von boįač|ys'a* (Страбичово), *l|ude ch|od'at po dr|uhych s|elach bîd|uučy* (Раково), *ch|odyť Mar.a po ch|yžy plač|uči, sv|oįu mamku hladaį|uči* (н. піс., Коритнянс), *vîn pîde spîv|aįuči* (Млинарівці).

Participium praet. act. I, і то так дієприкметники як і дієприслівники дуже рідкі а почуваються скоріше як книжні форми. Я записав лиш форму: *mun|uųšoho h|odu* (Теребло), у Верхратського зі Страбичова (I, 82) записана форма прячуть *помершого*. Також лиш у Верхратського находимо і форму дієприслівникову: *мог спати не їівши* (без подання місця).

Participium praet. act. II, зберігося лиш в описових формах часу минулого з відповідними змінами фонетичними, а то переходом *l* по приголосних на *-ų (v)* на цілій області від Лабірця на схід: *chodyų, pysaų, tыų* і т. д., але по приголосних або щезали *d, t* перед *l* у дієслів I. кл.: **vedlъ* > *vįûų vîų*, **kradlъ* > *kraų*, **metlъ* > *mįûų* > *mîų*, по інших приголосних щезало *l*, а то у дієслів кл. I., та II.: **vezlъ* > *vįûz* > *vîz*, **neslъ* > *n'ûs* > *n'îs*, **peklъ* > *pįûk* > *pîk*, **umerlъ* > *umer*, **zamkl* > *zamok*, **sochlъ* > *soch*, **dviglъ* > *dvyh* і т. д., але коли нарост *-nu-* зберігався, тоді по голоснім *l* задержувалося а відтак переходило на *-ų: kopnuų, buchnuų* і т. д.

Впрочім participia praet. act. II. ставали частими прикметниками: *d|aų tu poplisn'|îlыį chl|îb* (Теребля), *zdыchl|ыį kün'* (Заріча), *na ch|ыloįe derevo ne lem k|ozы l|îzut, no i vîųc'i* (В. Верецькі), *por|ekloįe s'ino* (Осой).

Participium praet. pass. в повнім уживанні а кінчиться воно на *-nыį, -enыį* або *-tыį*, подібно як то було і в старослов'янськім, при чім participia, утворені при помочі *-enыį* мають наголос всс на *e* — */enыį*, хоч не брак примірів на те, що paroxytona в також і закінчення *-anыį: k|uryc'a nač|yn'ana* (Нересниця), *zad|oųban'î k|opыlы* (тамже), *taį chl|îb takыį nepeč|enыį, drыvo perepal|ene* (Горінчово), *ch|ыža ne met|ena* (В. Верецькі), *dar|ovanomu kon|evy ne pozyr|aįut ų z|ubы* (тамже), *deržat įeį|î, įak kraš|enoįe įaįc|e* (тамже), *v|ыrosn|ut'î v|ylы, chыža zamkn|uta, dveri zap|ert'î* (Торун).

Зазначити треба, що нарост *-tыį* в говорах західніх (лемківських) частіше уживається, а то замість part. praet. I, *zbol|îtыį, sčorn'|îtыį* місто *zbol|îlыį, sčorn'îlыį* (Верхратський, Знадоби II, 94).

Наголос і квантіта.

Українські говори південно-карпатські, як й другі найближчі говори української мови, мають наголос експіраторний, оснований на більшій силі видиху відповідного складу. Проф. Дурново зауважив, що наголос експіраторний говорів карпатських — а мав він на думці говори південно-карпатські — є слабий, слабший, як приходилося йому чути на Україні. Поясняє це можливим впливом словацьким, але не виключає можливости зберігання старого характеру наголосу, котрий в південно-українських говорах взагалі слабший, чим в північно- та східньо-українських.

Те саме зауважує і проф. Зілинський відносно південно-карпатських говорів лемківських а також за Зілинським і проф. Легр-Сплавінський. З цими зауваженнями обох учених криється також й спостереження О. Броха відносно наголосу села Убля. Він каже, що склад наголошений не різниться дуже від ненаголошеного відносно акустичної ясности голосного. Зате він часто дуже сильно виділяється своєю довготою.

В декотрих околицях, а то на горішнім бігу Уга від Кострин до Березного а відтак від Ублі до Руського Бистрого в окрузі Собранецькім а накінець в околиці Кальника коло Мукачева наголос має вплив й на якість голосівок. Під наголосом *и* перед складом з голосівкою заднього ряду стає широким та зближається до *о*. Так само старе *і* під наголосом є радше передньо-середнім звуком.

Місце наголосу на цілім просторі українських говорів південно-карпатських не є однакове. Вже Верхратський поділив цілу область на дві частини саме в зависимості від наголосу, а то на область західню до Лабірця з наголосом сталим, а то на другій від кінця: *v|oda*, *v|yno*, *hr|ybы*, *sn|opы* і на говори з наголосом несталим, як то є у двугих українських говорах взагалі. Ця друга область простягається від Лабірця аж по джерела Тиси. Границя наголосу сталого кінчиться на селі *Нятові* коло Межилабірців і біжить долиною ріки Лабірця так, що села, положені на схід поза цією долиною, виказують вже наголос рухомий.

Область говорів з наголосом сталим на другім складі від кінця характеризує говори лемківські, що простягаються від Татр по Лаборець і у них кожне слово має в'язаний наголос а другій від кінця: *ch|odyц*, *p|ysał*, *tr|ymał*, *v|oda* і т. д. Наголос цей є характерестичний і для мови польської та для значної части говорів словацьких а передовсім тих, що сусідують з українськими лемківськими. З говорів цих мов він зайшов і до українських лемківських говорів.

Але вплив цієї системи наголосу переступає сильно границю, означену рікою Лабірцем. Він сягає дальше на схід аж до ріки Ужа, а на цім просторі підлягають сильному впливові сталого лемківського наголосу слова двоскладові як: *v|oda*, *v|yno*, *r|îka*, *s|estra*, *hr|yby*, *v|oly* і т. д.

Дальше за рікою Угом можна прослідити вплив цього наголосу на форми імперативу, де замість закінчень: *-y*, *-îm*, *-îť (ber|y*, *ber|îm*, *berîť)*, на котрі падає наголос, находимо редукцію голосного *y* до ь (що виражається у м'якости попереднього приголосного), як то є в говорах західньо-слов'янських та в говорах лемківських: *ber'(ь)*, *nes'*, а в множині по аналогії кінчиться на: *-(ь)me*, *-(ь)te [b|er(ь)me*, *b|er(ь)te]*, *n|es'me*, *n|es'te*.

В південній частині був. Ужанської жупи на північний захід та на захід находимо невисвітлене до тепер пересунення наголосу на перший склад від кінця, то є окситонування. На це явище звернув вже був увагу проф. Брох при описі говору села Корумлі, а чув я цей наголос в селах сотацьких недалеко Ужгороду. Приміри наводжу за Брохом (Weitere Studien, стор. 58): *serc|o*, *sel|o*, *pol|o*, *ruk|i*, *ludz|e* і т. д. Такі окситонування у прикметників чув я і в селі Дідачові повище Гуменного в прикметниках: *solotk|yį*, *hrub|yį*, але *b|îlyį*.

Наголос говорів між Лабірцем а найдальшим краєм на сході є рухомий. Представляє він в основі ту саму систему, передовсім у іменників та його формах, що й наголос говорів українських на північ від Карпат,[1] но у многих випадках, подібно як й говори північно карпатські, мають богато рисів архаїстичних, передовсім у зложеннях. На систему наголосу однакову з говорами галицьким звернув був вже увагу І. Ганушкевич у своїй студії: „Über die Betonung der Substantiva im Kleinrussischen", Leipzig 1883. Однак С. Рабіївна у описі бойківських говорів і означенні його границь поза межами Галичини бере між іншими за критерій посунення границь бойківського говору лиш до пасма верховинського саме різницю наголосу. В чім ця різниця лежить, цього в короткім рефераті о її праці вичитати ми не можемо. Но цю її заввагу треба брати з застереженнями, а може різниця ограничується до поодиноких слів, за котрі буде опісля бесіда. Дійсно ми можемо констатувати, що на цілій східній області між Лабірцем а горішньою Тисою є деякі різниці в наголосі поодиноких слів з огляду на їх зложення або відповідне нарощування.

В частинах між Лабірцем а Латорицею а навіть в деякотрих словах і дальше на схід пересувається наголос взад

---

[1] Це потверджує і Н. Дурново в своїм звіті о поїздці на Підк. Русь р. 1925, ор. cit. Минск 1928, стор. 226.

в таких словах: *k|olîno*, *h|odyna*, *k|orыto*, *d|olon'*, *k|ončyty*, *dok|ončyty*. *č|ekaty*, *ch|oťity*, *l|eťity*, *r|odyty*. За Латорицею наголошується *koľîno*, *hod|yna*, *kor|ыto*, *dol|on'*, *ob|îd*, *obr|uč*, *končyty*, *čekaty*, *choťîty*, *leť|ity*.

Яка причина пересунення цього наголосу на початковий склад слова подібно, як то є в мадярській мові або й в сербохорватських штокавських говорах, нині не легко відповісти, но все таки при провіренні більшого числа матеріялу могли би ми може прийти до заключень про давнину цього явища, що мало свій початок таки на слов'янській почві.

До загальних явищ на всій області між Лабірцем а Тересвою а навіть дальше, належить зачислити пересунення наголосу на префікси, а то на прийменники: *do*, *po*, *za*, *o*, *od*, *na*, *u*, *vы*, *pry*, *pro*, *roz* та частицю *ne: d|oraz*, *d|os'ah* (Заріча), *p|oťîk (p|otûk)*, *p|ovala*, *Z|avadka* (назва села), *z|avada*, *z|avîska*, *z|astaųnyk* (Коритняне), *z|acvyte* (Горінчово), *|obolok*, *|obkladťa*, *|oborûh* (Заріча), *on|a |ožyla* (Н. Бистрий). *od|oskočyų* (Заріча), *n|azad*, *n|arîk*, *ją k s'a n|amahat* (Заріча). *|uvįazka*, *|uverť*, *|upysaų*, *v|ыzur*, *v|ыįty*, *pr|ys'îč*, *pr|yťaty* (Горінчово), *toį to pr|ochopyly* (Син. Поляна), *r|oščap* (Новоселиця), *r|oskolotok* (Осой), *n|epranka*, *n|epran'a* (Заріча).

Впрочім у формах деклінаційних іменників зберігаються всі ті типи, які констатував Ґануш у згаданій своїй студії про наголос іменників в українськім. Хитання в наголосі іменників роду жіночого *-a* пнів, а то двоскладових в однині дуже часте: *yskr|a*, *ram|a* місто загального: *|yskra*, *r|ama*.

Прикметники відмінно від говорів галицьких є часто окситоновані: *vesel|ыį*, *cars'k|ыį* (Теребля), *hord|ыį* (Имстичово), *teľ|a zdochl|e* (Теребля), *įasn|ыį dên'* (Горінчово), *dužįyį* (Торун), *pûdl|ыį* (Новоселиця) *įar|yį* (Коритняне) а також і числівники рядові: *peršįa rob|ota* (Нересниця), *druh|yį raz* (Домашинці).

Найвищий ступень переносить часто наголос на паросток, а то у двоскладових: *n|aįstaršyį*, *n|aįlîpšyį*, *n|aįhûršyį*.

Займенники особові в сполуці з прийменниками передають наголос на них або взагалі пересувають наголос о один склад взад. Gen. dat., sing.: *men|e*, *ûd m|ene; mên'|î*, *id|o mn'î*.

Те саме находимо у займенників вказівних в дальших відмінках: *toh|o*, *s oh|o*, *ud t|oho*, *ud s |oho*.

Найбільше різниць в наголошуванні можемо констатувати у дієслів. Но в одним мають спільну рису, а то, коли у дієслів

кл. V. наступає контракція в 2., 3. sing. та в I. і 2. pl.: *č|ytaš*, *č|ytať*, *b|ыvaš*, *b|ыvať*. Виїмок творять говори руцанські в румунськім Мараморощі, де пересунення наголосу не наступило: *čyt|aš*, *čyt|at*.

На споріднення цієї системи наголошування форм дієслів кл. V. в наслідок контракції з сербським звернув був увагу проф. *A. Meйe* (Archiv f. sl. Phil. 25/3, ст. 425). Дієслова першої кляси незложені виказують загальне правило наголошування на закінченнях часу теперішнього а навіть в часі минулім на послідній складі: *nest|y*, praes.: *nes|u*, *-|eš*, *-|e*, *-m|e*, *-t|e*, *-|uť*, praet: *n'îs (n'ûs)*, *n|esla*, *n|esly: plest|y*, praes. як *nest|y*, praet. *plîų*, *plel|a*, *plel|y*.

Такий самий наголос на закінченнях в часі теперішнім мають дієслова: *mest|y — met|u*, *hr|ызty — hrыz|u*, *kr|asty — krad|u*, *bost|y — bod|u*, *tr`ąst|y — tr'ąs|u*, *rost|y — rost|u*, *kľ|asty — kľan|u*, *skubst|y — skub|u*, *t|erty — tr|u*, *d|erty — dr|u*, *str|ыč|y — strыž|u (strыh|u)*, *sič|y — sič|u (sîk|u)*, *pečy — peč|u (pek|u)*, *moč|y — moh|u*, але *m|ožu*, *m|ožeš*, *b|yty — bį|u*, *v|yty — vį|u*, *p|yty*, *pį|u*.

Дальше многі дієслова кляси III. і IV.: *terp|îty — terpľ|u*, *-|yš*, *|yť*, *-ym|e*, *-yt|e*, *-'|ať*, *syď|îty — sydž|u*, *veľ|îty — veľ'u*, *hor|îty — hor'į|u*, *blys`ľ|îty — blyšč'u*, *boľ|îty — boľ|u*, *zdr|îty — zdr'ą|u*, *leť|îty — lečˈu*, *smerď|îty — smerdž|u*, *verť|îty — verč|u; lad|yty — ladž|u (l|ažu)*, *lud|yty — ludž|u*, *med|yty — medž|u*, *slobod|yty — slobodž|u*, *hovor|yty — hovor`į|u*, *has|yty — haš|u*, *hat|yty — hač|u*.

Сюди належать лиш декотрі з кляси V., а то 1. на *-avaty: dav|aty*, *-daį|u*, *-|eš*, *-|e*, *-em|e*, *-et|e*, *-į|uť*, *stav|aty — staį|u*, *poznav|aty — poznaį|u;* 2. з консонантичними основами: *br|aty — ber|u*, *dr|aty — der|u (dr|u)*, *hn|aty — žen|u*, *zv|aty — zov|u*, *pr|aty — per|u*, *tk|aty — tč|u*. Прочі дієслова оставляють наголос у формах часу теперішнього на основі.

Замітна ще одна різниця в наголосі часу теперішнього, а то починаючи від долини Боржавської на схід разом з Гуцульщиною дієслова I. кл. незложені в першій особі переносять наголос зі закінчення на склад попередній: *n|esty — n|esu*, *-|eš*, *v|esty — v|edu*, *-|eš*, *bost|y — b|odu*, *-|eš*, *kl|asty — kl|adu*, *-|eš*, *mest|y — m|etu*, *-|eš* і т. д.

Подібно маємо і у дієслів класи III. і IV.: *terp|îty — t|erpľu — terp|yš*, *syď|îty — s|yžu*, *syd|yš*, *has|yty — h|ašu*, *has|yš*, *hat|yty — h|aču — hat|yš*, *verť|îty — v|erču*, *vert|yš* і т. д.

Відносно квантіти можемо потвердити лиш думки Зілинського,[1] що, подібно як в українськім взагалі, основних різниць квантитативних між складами нема в українських південно-карпатських говорах, а головно нема ту різниці між короткими і довгими. Лише наголошений голосний в порівнанні з ненаголошеними є довший, так що можемо назвати півдовгим. Ці різниці іноді так малі, що в бесіді звичайній видається рівність складів а при тім якась млявість в темпі бесіди. Наслідком цього зберігається ясність голосівок в складах перед наголосом і по нім.

Що наголос має вплив на квантіту і продовжує наголошені склади, це вже констатував на трьох особах з різних місць Підк. Руси в р. 1923 проф. Др. Йос. Хлумський.[2]

Ці квантітивні відносини попробував я змірити не слухово а фізикальним способом у фонетичнім лабораторі проф. Й. Хлумського в р. 1923. Об'єктами були два студенти медицини, а то: Др. Антоній Бращайко і Др. Александер Фединець, тепер лікарі в Ужгороді. Перший з околиці Хуста, був. жупи Мараморoської з села Напкова, а другий з сусідньої був. жупи Уґоцької з села М. Раківця. Оба вони проговорили кілька коротких речень, повторяючи їх по два рази, а машина реґіструюча записала на почорненім папері, натягненім на циліндрі, при помочі пер филі голосові, що виходили так устами як і носом. Филі голосові, що виходили устами а відповідали голосним, зазначували їх тревання певною скількістю періодичних дрожань, а филі голосові, що виходили носом, зазначували не лиш голосні, но також і приголосні носові і дзвінкі.

З записаних речень мірив я довготу голосних таких речень: *Yv/an pryvi̯/ûch u̯ četv/êr' ť/ûtčynы kor/ovы. Komár s͡se mn/oho kъrv/e. N/aša ch/ыža sto/yť pûd vel/ykыm or/îchom.*

Лінії, що відповідали поодиноким звукам, були вимірені часово так, що числа, подані нижче під поодинокими звуками, відповідають сотим частям секунди. Скорочення Б. = *Бращайко*, Ф. = *Фединець*,[3] I. = перша виповідь, II. = друга виповідь.

---

[1] Jan Ziłyński: Opis fonetyczny języka ukraińskiego, Kraków 1932, стор. 158—160.

[2] Prof. Dr. Josef Chlumský: Česká kvantita, melodie a přízvuk. Rozpravy České akademie věd a umění, třída III., číslo 65, Praha 1928, стор. 88.

[3] Фединець на місці фонем: *pryviuch, ťutčynu, pud* виповідав: *pryvüch, ťütčynu, püd.*

1.		Y	v	ā	n		p	r	y	v	ị	ū	c	h
Б.	I.	9		13			14			15¼				
	II.	10¾		20¼			11¾			13				
							p	r	y	v	ị	ū	c	h
Ф.	I.	10¼		14¾			10¼			14¾				
	II.	9¾		14¾			8¾			17¾				
		ť	ū	t	č	y	n	u		k	o	r	ō	v	u.
Б.	I.	11¾		7		6				11¾		12¾		7¼	
	II.	11¾		6¼		7¾									
Ф.	I.	10¾		6¾		8				7¾		15		11¼	
	II.	10¼		6¾		7¾				9		17¾		12	
2.		K	o	m	ā	r				ŝsē		m	n	o	h	o
Б.	I.	7¾		15¾						7				25½		
	II.	7¾		15¾						9				23¼		
Ф.	I.	7		16¾						11				22		
	II.	6¾		14¾						11½				22¼		
					k		ъ		r		v		ė			
Б.	I.				7¾					10¼						
	II.				7¾					17						
Ф.	I.				8¾					13¼						
	II.				9¾					15¾						
3.		N	ā	š	a	c	h	ъi	ž	a		s	t	ō	ị	ȳ	t
Б.	I.	14¾		9½			11¼		11			9¾		6¼			
	II.	12¾		6½			10¼		10¼			7¾		7¾			
Ф.	I.	13		11¾			13		12								
		p	u	d	v	e	l	ȳ	k	ъi	m	o	r	ĭ	c	h	o	m.
Б.	I.	6		10¾		9¾		5¾		11¾		12¼		8¾			
	II.	3¾		8		10		7¾		11		10¾		11¾			
Ф.	I.	8¼		8¼		10		7		6¾		12¾		7¾			

Подані числа цілковито потверджають думку проф. Др. Йосифа Хлумського про здовження голосних під наголосом, але їх довгота є коротша, як правильна довгота чеських голосних і ненаголошених. Числа чеських довгих голосівок, прим. *á*, *ó*, *í*, по вимірам проф. Хлумського перестуиали о много наші числа. У нас вони обертаються при *а* від 12 - 16 а $20^1/_4$ в наслідком надмірного здовження, при *о* від 12 -17, при *і* від 10 -12, колиж бо в чеськім при *á* від 24—25, при *ó* від 21 22, при *í* 20 (Prof. Dr. Josef Chlumský: Česká kvantita, op. cit. стор. 13). Нерівність виміру у слові *stoiył* походить з того, що Б. висловив це слово перший раз з наголосом на *о* а при повторенні довгота наголошеного і ненаголошеного *о*, *у* майже однакова.

Язикові явища на мапі.

а) *Явища звукові.*

Перенісши язикові явища на мапу, ми побачимо, які простори занимають вони, як перехрещуються одні з другими, та якого роду є границі поодиноких явищ а передовсім о скільки грають ту ролю географічні причини.

1. Найбільше нестроти заносять на мапу рефлекси закритого етим. *о*, котрі розділяють українську південно-карпатську язикову область на десять частин.

а) Область *о* > *і* розділена на три частини. Перша біжить на заході від Матісови—Липника—Блажова вздовж етнографічної границі східньословацької за виїмкою села Ольшавиці та Кобильниці, де *о* > *ü*, аж до ріки Цироки. Відси аж до ріки Уга переривається тягліеть цієї области через вклинення рефлексу *и* < *о*. *Друга* суцільна область рефлексу *о* > *і* біжить від ріки Уга, а то від сіл Загорб—Ставне—Лубні між полонинським пасмом та Бескидами аж до Синевірської Поляни за виїмкою Волового, Лозянського, Нижнього Синевира і Вишньої Колочави, то є Имшадів, і Негрівця та Горба, котрі мають *ü* < *о*. За тим знов іде перерва через рефлекс *и* > *о* аж до рік Тересви, Тиси та Вішови. *Третя* область гуцульська, що обіймає села горішньої Тиси до Требушан а до Красного над Вишавою а відтак села Косівську Поляну, Росішку та частинно Кобилецьку Поляну.

b) Область *о* > *и* обнимає дві з собою не зв'язані території, а то східню мараморосько-угоцьку та західню: бережсько-ужансько-земплинську. Починається вона від ріки Рускови з маленькою перервою гуцульських говорів з рефлексом *о* > *і* та біжить долиною Тиси, обнимаючи кітловину Сигітську відтак переходить на область між рікою Тересвою на півночі до Колочави-Лаз на Велику Ріку через Березово, долиною

В. Ріки до Тиси коло Хусту, відтак на схід через Веряцю, Королево н. Т., Чорний Ардув, Чепе, Гетенє, Сасфалу, Фанчиково з виїмкою Чуми, Сірми, Шашвару, Егреша, Ардовця де *о* > *ӥ*. На південь границею цього явища є етнографічна границя румунська. Відтак дальше на захід перервана ця область рефлексом *ӥ*, за котрим відтак знов починається область рефлексу *о* > *и*.

Ця *друга* область зачинається на захід від долини ріки Латориці, т. є від того хребта гір, що по правім березі біжить на південь. Зачинається вона лінією від села Павлова через Грабово, Визницю, Грибувці, Лохово, Лавки, Іванувці, Старе Давидково, а на заході кінчиться на ріці Цірока, по за котрою іде область *о* > *і* відтак через Валяшківці, Руську Бистру, Пудгородя, Конюш, Порубку, Прикопу, Гусак, Петровці, Доманинці, Дравці, Коритняне знаходячи своє продовження дальше на захід аж у був. Спиську жупу у так званих східньословацьких говорах.

c) Область *о* > *'и*, то є м'якого *и*, є незначна, бо обіймає лиш одно село Завадку коло Списької Нової Всі та незначні останки в селах Порач, Нижні і Вишні Словінки.

d) Область *о* > *ӥ* лежить в середині між східньою областю рефлексу *о* > *и*, т. є від долини ріки Боржави враз з Липецькою Поляною на схід від Довгого, дальше на північ поза пасмо полонинське: Лозянське, Воловий, Н. Синевир, Колочаву-Горб а на В. Ріці (Бистрім), Вучково, Н. Бистрий а на заході долину ріки Латориці від Уклина через Поляну, Голубинний, Сусково, Дубино, Шелестово, Підмонастир, Розвегово, Мукачево, Нове Давидково, В. Лучки. Крім того находимо ще три острови на заході: *Звала* над горішньою Цірокою, *Кобильниця* над Топлею, та *Ольшавиця* над Торисою.

e) Область рефлексу *о* > *ы* не суцільна також, бо цей рефлекс находимо на найдальших кінчинах области західньої а також й південно-східнього Підкарпаття. Західня область простягається від Якубян, Кремпаху та Сулина Списького аж до Вел. Липника. На сході находимо його по губних лиш в румунськім Мараморощі, а то в трьох селах долини ріки Рускови: Рускова, Рус-Кривий, Рус-Поляна. Спорадично находимо цей рефлекс і на других областях.

f) Накінець треба згадати за говори перехідні Остурні, Годермарка та Любіцьких Купелів, де під впливом польських говорів на місці прасл. *о* в закритих складах находимо *б* (стиснене польське *о* в таких-же положеннях).[1]

[1] Про се Josef Vĺra: Výsledky dosavadních badání o vokalismu karpatoukrajinských hovorů, op. cit. стор. 37, та в праці: Hláskosloví osturňského hovoru, op. cit. стор. 86.

2. Область рефлексів закритого **e* перед твердими приголосними лиш в частині покривається з областю рефлексів *i*, *ï*, *'u* < *o*. Передовсім *i* < *e* занимає дещо більшу область на сході, як *i* < *o*, бо в певних категоріях втискається і на область *ï* < *o*, а то в долині Боржави аж до Заднього а відтак через Липецьку Поляну аж до Липші. Так само можна те саме констатувати й в долині горішньої Тересви, де в певних категоріях також місто *'u* находимо *i*, а те саме у В. Апші та Бичкові, В. Руні та взагалі в кітловині Марам. Сигота. Інакше на сході аж до ріки Уга покривається з областю рефлексів *i*, *ï*, *u* < *o*. Від Уга на захід в південних областях в певних граматичних категоріях переходить рефлекс *i* також на область *'u* а противно на півночі, починаючи від Маковиці (в околиці на північ від Свидника), находимо часто побіч *i* також *'u* а на захід від Бардійова найчастіше *'u* рідше *i*.

В Остурні, Годермарку та Луб. Купелях побіч рідкого *'u* находиться стиснене *ǒ*.[1]

3. Рефлекси старого а іноді й нового *ě (ѣ)* — *i (ï)* розділяють цілу область на дві частини. Чисте *i* занимає майже всю область південно-карпатську від джерел Тиси, Вішави аж до Попраду. Поза Попрадом (Стар. Любовнею), як також в островах, а то Гельцмановцях, Словінках, Порачі та Завадці находимо по губних прейотоване *i (ï)*.

4. Під оглядом зберігання старого етим. ы або його рефлексу *y* або *i* область наша поділена на чотири частини. Починаючи від Остурні а зглядно В. Липника на заході вся область до Тересви за малими виїмками зберігає ы у його різних відтінках (*ы*, *ӹ*). Від Тересви на схід зберігається ы у *В. Руні*, де находимо ы не лиш старе, но також на місці старого *i* (н).

Найбільше поширеним рефлексом ы в передньосередньо *y*, котре находимо на схід від Тересви (крім В. Руни), так в говорах перехідних околиці Сигота і ріки Рускови в Румунії як й в говорах гуцульських на південний схід від Ужгороду, починаючи від Горян та Стрипи, а то в селах: Доманинці, Горяне, Стрипа, Циганівці, Дравці, Баранинці, Довге і Коритняне. Лиш в певних категоріях (закінченнях прикметників) також в долині Уга на північ від Ужгороду аж до Кам'яниці а відтак у північнім Земплині за рікою Цірокою в пятьох селах: Н. і В. Яблінка, Парігузовці, Гостовиці, Чукалівці. Крім того в островах Банске, Давидово і на пограниччі словацькім в Рафаївцях.

Рефлекс *i* < ы находимо лиш в островах: Гельцмановці,

[1] J. Vĺra: Výsledky... op. cit. 37.

Словінки, Порач, Завадка та в пограничних зі словацькими говорами: Шом, Вісланка.

5. Вузькі *é*, *ó*, що появляється на місці нормальних *e*, *o* перед м'якими наступними складами, або наслідком вокальної гармонії а також перед лабіялізованими, занимають область між рікою Тересвою а Лабірцем, від Лабірця до Топлі лиш у незначнім ступні як останки давніших відносин.

6. Вузьке *ú* на місці старого закритого *o*, *e* виступає між Лабірцем і Тересвою. За Тересвою в говорах перехідних ступень звуження не значний. Такому ж звуженні підпадає і старе *u* або *u* < *ǫ* перед палятальними складами.

7. Обниження *ú* займає дві зовсім далекі околиці. Перша біжить здовж Уга від Кострин через Суль, Домашин, Княгинин, Стричаву, Улич, відтак через Ублю, Кленову, Руське Волове та на південь на Дубраву, Шміговці, Стриговці, Руську Бистру, Руський Грабовець, Пудгородя. Друга на схід від Середнього між Мукачевом та обіймає села: Кальник, Орляву, Бенедиківці, Кайданів та Черленьово.

8. Старе етим. *u* в 1. особі однини та 3. множини часу теперішнього та в способі приказовім у дієслів на *-ovati* переходить в *i*, *ü*, *ы* починаючи від Ціроки аж до говорів запопрадських включно за виїмкою говорів маковицьких, т. є від горішнього бігу Ладомирки через Свидник, Грабівчик, Рімне, Церніну, Ортутову аж до Орлова, Уяка, Матисови.

9. Старе етим. *i* (и) зберігається в положеннях на області, що тягнеться від долини ріки Уга аж до Остурні а під Бескидами досягає і долини ріки Ждениївки до Шербівця включно.

На сході зберігається спорадично *i* по *č* в говорах сіл В. Руни та ріки Рускови.

Область старого *i*, що палятализує зубне *t* в inf. тягнеться від Валяшковець, що стоїть одиницем нині як останок колись загально поширеного явища в околиці Гуменного, Михаловець та Собранець, дальше через Руську Кайню, Руську Порубу, Вальків до Матійовець.

10. Область зберігання м'якого *'a* (по середньо-піднебінних *ś*, *ź*, *ć*, *ʒ́* та *j*) простягається на цілу південно-карпатську область за виїмкою говорів гуцульських, де воно переходить на вузьке *é*. Таку саму область майже обіймає *'a* в закінченні іменників роду нілкого *-ьje* з тим, що крім говорів гуцульських треба причислити сюди й говори ріки Рускови.

11. Рефлекси *ź*, *dź* (*dz'*) на місці сполук *d* + *j* ділять нашу область на дві частини: південно-східню з рефлексом *ź* на схід від Латориці за виїмкою полоси підбескидської округів Вречанського та Волівського, та північно-західню з рефлексом *dź* на захід від Латориці.

12. Поява *l* epenth. по губних як наслідок диспаляталізації або відсутність його прорізує нашу область на три частини: 1. гуцульську з говорами долини ріки Рускови з відсутністю *l* epenth. в певних граматичних категоріях (конюгація) за виїмкою говору села Рахова, 2 область на захід від гуцульської враз з говорами перехідними в околиці Сигота аж до ріки Ондави з появою *l* epenth., де однак границя не є зовсім різка, 3. від ріки Ондави до Остурні без *l* epenth.

13. Диспаляталізація зубних сичних *s*, *z* перед *i* < *ě* обіймає велику область, бо простягається від Латориці аж до ріки Топлі до сіл Рімного, Оргутови, Сасови, Куримки, Біловежі та В. Свидника, на сході знов говори гуцульські.

14. Великий ступень паляталізації тих самих сичних не лиш перед *i* ... *ě* но й м'якими голосовими: *s'a*, *z'a*, *s'u*, *z'u*, *s'i*, *z'i*, простягається саме від зазначеної західньої границі диспаляталізації, то є ріки Топлі, дальше на захід аж за Попрад з тією різницею, що на півночі границя цього явища іде по ріці Ладомирці.

15. Пересунення артикуляції середньо-піднебінних *š*, *ž* в зад, в наслідок чого сполуки *š*, *ž* + *y* (*ы*) переміняються на *š*, *ž* + *ы* у всіх положеннях, відома лиш говорам, що простягаються на захід від Латориці аж до найкрайніщих західніх границь.

16. Отвердіння середньо-піднебінного африката *č* відоме з однієї сторони на сході, починаючи від кітловини Сигітської з виїмкою В. Руни аж до границь бувшої жупи Мараморошкої, т. є Хуст - Задне – Довге Березники, відтак переходить на Верховину та біжить поза пасмом полонинським аж до Жденієва, зглядно ріки Жденіївки. Друга область отвердіння *č* находиться в найдальших областях західніх, а то обіймає говори запопрадські, де крім того це *č* подібно як й *š*, *ž*. в артикуляції посунулося взад а в наслідок того за ним наступне *i* (*и*) перейшло на *ы* (*čы*).

17. Неоднакова артикуляція *k*, *g*, *h*, *ch* розділює українські південно-карпатські говори на кілька полос. Задня артикуляція цих приголосних, що находить свій образ у сполуках *ky*, *hы*, *chы* занимає дві великі області. Перша тягнеться від ріки Тересви та обіймає всю область дальшу аж по ріку Латорицю. Друга оп'ять біжить від Ставного над Угом поздовж границі був. жуп Земплинської та Ужанської.

18. М'якість *r* передовсім у визвуці зберігається на цілій нашій області за виїмкою деяких сіл на заході, що лежать на пограниччі словацькім.

19. Двоякість або троякість *l* т. є м'яке, середнє та тверде або м'яке та середнє, ограничується, хоч не зовсім точно,

двома областями: західньою від Попрада до Лабірця з трояким *l* та східньою з двояким *l* на схід від Лабірця аж до Рускови.

При тім треба зазначити і зміну *l* на *ų* на кінці складів по голосних передовсім у визвуці форми був. part. praet. II. — *chodyų*, *robyų* місто *chodyl*, *robyl* а також у середині слів на місці давньої сполуки *tьlt: ροųpыį*, *žoųtыį*. У першім випадку наша область поділена на дві частини. На схід від Лабірця переміна *l* на *ų* наступила, на захід *l* зберігається у цім положенні. Натомість переміни *l* на *ų* в групі *tьlt* переведена всюди за виїмкою острову: Завадка, Порач на південнім Спиші.

На заході поза рікою Топлею находимо ще область, де тверде *l* перемінилося на *ų* перед голосними твердими: *hoų|ova*, *ųokoł*. Ця область не велика та обіймає ледви кілька сіл здовж ріки Ториски, починаючи від Київа (Київ, Ястреб, Штельбах, Блажів, Ольшавиця, Н. Репаші) а також здовж ріки Попраду (Орлів, Чірч, Обручне, Старіна) аж до Ст. Любовні.

20. Рефлекси праслов'янських *trъt*, *tlъt:* > *trыt*, *tlыt* або *tыrt*, *tыlt* обмежені лиш до певної міри територіяльно на стільки, що більше послідовно переведена метатеза сонанта перед *r*, *l* находиться лиш на заході, але границі не можна ніяк докладно провести, тим більше, що ця метатеза у многих випадках відома й у східніх говорах, почавши від ріки Рускови.

21. Отвердіння м'яких зубних перед давнім ь приголосних у визвуці відоме лиш у деяких приголосних, а то *s*, *z* у говорах гуцульських та ріки Рускови, впрочім це явище характеристичне для говорів західніх починається - - правда не у всіх зубних — від ріки Ладомирки попід Маковицю (Рімне, Церніна, Ортутова) а біжить аж до Попраду. В говорах запопрадських цього явища нема.

22. Група приголосних *kt* в займеннику **kъto* не однакова нині на нашій області. Вона або диссимілювалася і наслідком того маємо *chto* на цілій західній області починаючи від Уга і на області Верховини Бережанської та Мараморошської враз з говорами гуцульськими і перехідними до них. Говори долішні на схід між Угом а Тересвою мають або нову групу *tk (tko)* або з пропуском *t—ko*.

23. Група приголосних *čt* в займеннику **čъto* мав нині три рефлекси; *što*, котре обіймає говори західні аж майже до Уга, *šo* в долині ріки Уга крім сіл на південь від Ужгорода, *šťo*, що обіймає говори Бережанської верховини, іде в Мараморош аж до Терсви, засягаючи на пограниччі і деякі села був. жупи Бережанської до Білок та Имстичева.

24. Група *rl* не удержується на області від Латориці на схід до Тересви а на півночі до пасма полонинського (Боржава) а переходить на *ll*.

б) Явища морфологічні.

1. Найтяжче і майже неможливо перевести ізоглоси деяких морфологічних явищ передовсім архаїзми в dat. instr. та loc. plur. наслідком того, що нові закінчення з *а* деклінації втискаються сюди також так, що побіч старих форм у тих самих говорах находимо й нові. Найбільше консервативний в тім огляді є dat. plur. а найменше instr. plur.

2. Відносно різниці між твердими й м'якими *о*, *а* пнями, то вона зберіглася лиш в говорах гуцульских а лиш деякі сліди находимо дальше поза рікою Тересвою аж по Латорицю.

3. Відносно закінчення instr. sing. f. *-оų*, *-от*, *-и*, то наша територія розділена на дві області. Закінчення *-оų* сягає від говорів гуцульских та ріки Рускови аж до ріки Ондави а на півночі до В. Свидника, Капішови, Кружльова, Вапеніка, т. є ріки Ладомирки, звідки починається закінчення *-от*, що тягнеться аж до говорів запопрадських включно. Закінчення *-и* появляється лиш в говорах пограничних зі словацькими, а то у селі Ремеиіни та Шом.

Такі самі закінчення з таким самим географічним розміщенням зустрічаємо і у деклінації займенниковій.

4. Нерівність закінчення прикметників роду середнього в nom. sing. *-оје*, *-оį*, *-е*, *-о* розділяе нашу територію на п'ять областей. 1. Закінчення старе *-оје* обіймає центральну частину від ріки Тереблі з перехідною полосою між Тереблею і В. Рікою аж до долини ріки Уга; 2. закінчення *-оį* обнимає долину ріки Уга аж до ріки Ціроки; 3. закінчення *-е* занимає дві області: 1. західню від ріки Ціроки аж до говорів запопрадських включно; 2. східню від ріки Тереблі аж по ріку Рускову; 3. закінчення *-о* зустрічаємо лиш в селі Завадці та Порачі.

5. Закінчення gen. sing. fem. *-оįї*, *оį* розділяе область нашу на дві частини. Перша тягнеться від говорів гуцульських аж до Лабірця, друга від Лабірця аж по за Попрад (кірм того його находимо також і в селі Рускові на найдальшім сході).

6. Закінчення loc. sing. masc. і neutr. прикметників твердих у говорів західніх, починаючи від Лабірця з виїмкою говорів Маковиці кінчиться на *-ыт* так як і instr. sing.

7. Закінчення nom. plur. для всіх трьох родів є троякс і для того і область наша розділена на три частини: 1. західня область від говорів запопрадських аж до р. Ціроки мае закінчення *-ы*; 2. від ріки Ціроки аж до говорів гуцульських включно находимо закінчення *і-*, а на ріці Рускові закінчення *-ыį*.

8. Форми gen. dat. sing. займенника особового *vîn* < **оnь*, *įoho*, *įomu*, *įeho*, *įemu* не однаково розміщені. Старі форми *įeho*,

ietu поширені від р. Рускови аж по р. Тересву. На ріці Тересві маємо форми подвійні: *ieho* та *ioho*. Відтак на заході стрічаємо ті самі форми у говорів запопрадських, але початок їх вже від Орлова. Від ріки Теребли аж до Попраду находимо новіші форми *ioho*, *iotu*

9. По типу *ieho*, *ietu* зберігають також старі закінчення в gen. dat. sing. *-eho*, *-etu* займенника: *naš*, *vaš* в говорах гуцульских та ріки Рускови а навіть рідко на Тересві і на Теребли.

В *конюгації дієслів* находимо також значні різниці в закінченнях та творенні часів.

10. a) В 1. особі sing. та 3. plur. випадає інтервокалічне *j* а на його місце виступає інтервокалічне *u̯* у дієслів з inem часу теперішнього на *-je*, котрих основа кінчиться на голосний. Це явище простягається від Лабірця на схід аж до В. Ріки в Мараморощі та околиць Королєва. Виїмку творить верховина Бережанська та Мараморощька.

b) Закінчення *-am* місто *-u* у дієслів V. кл. 1. групи починається від Уга а тягнеться до найдальше західніх кінчин.

c) Закінчення *-im*, *-em*, *-am* на місці *-u* находимо на островах: в Гельцмановцях, Словінках, Порачі, Завадці та Вісланці.

d) Закінчення *-iju*, *-üju*, *-ыju* у дієслів на *-ovati* займає простір від ріки Широки аж по Попрад за виїмкою говорів маковицьких.

e) Зберігання гортанного *h* і задньо-піднебінного *k* в 1. sing. і 3. plur. praes. занимає область долини ріки Боржави (околиця Білок), горішнього Уга, та ріки Тур'ї.

9. Знов в окрему область треба виділити ті дієслова кляси IV , котрих пень часу теперішнього кінчиться на *s*, *z* Вони на області, починаючи від Ужгорода (Коритнян-Оноковці) аж до говорів запопрадських не переміняють цих приголосних на *ś*, *ź*, але оставляють їх незмінними з тим, що там, де *s*, *z* перед м'якими голосними зміняється на *ś'*, *ź'*, там також і наші *s*, *z* в 1. особі однини та 3. множини мають перед *-'u* — *ś'*, *ź* (*nos'u*, *voz'u* — *noś'u*, *voź'u*).

11. Неоднаковє закінчення 3. особи однини і множини об'являється в твердості або м'якості *t*, у зберіганні або незберіганні *t* в 3. sing. дієслів класи *-e-*, та у зберіганні або незберіганні *t* в 3. особі множини.

a) Починаючи від говорів запопрадських аж до лінії Олька — Праврівці — Гавай — Рокитівці находимо в 3. sing. і plur. тверде *t*, котре дальше на схід виступає на Верховинах: Ужанській, Бережанській та Мараморощській, збігаючи звідтам на південь на Керецькі і здовж долини Боржави відтак на схід по р. Рускову. Серединa між Олькою (Лабірцем) та Боржавою зберігає м'яке *ť*.

b) Це *ť* відпадає в 3. особі однини у дієслів *-e-* кляси за виїмкою говорів р. Рускови (*nese — nesel*).

c) Однак в говорах гуцульських в 3. особі множини у дієслів класи *y* (*i*) в закінченні *-ěť* відпадає *ť: nos'ě, choďě*.

12. Перша особа множини кінчиться на *me* або *mo*. Перше закінчення занимає всю область від Попрада аж до Тересви, кітловину Сигітську та р. Рускову. Говори гуцульські мають закінчення *-mo*.

13. a) Час минулий зложений з part. praet. II і слова помічного *jesm*. Це particípium у говорах західніх до Лабірця (за виїмкою говорів запопрадських і тих, де *ť* перед твердими переходить на *u*) кінчиться на *ť (l)* а дальше на схід на *u*.

b) Час минулий дієслів: *plesty, mesty vesty, bosty* кінчиться на *ch* або *h: pluch, mjuch, vjuch, buch* або *plüch, müch, vüch, büch* на області долішній (на полудне від пасма полонинського) між Середнім та Тересвою відтак аж на ріці Рускові. Ці форми зустрічаються ще і на області на схід від Уга від Улича на північ до Новоселиці.

Творення часу майбутнього (futurum) не однакове. На заході аж до Лабірця час майбутній твориться при помочі particip. praet. II і слова помічного *budu: budu chodyl*, на схід від Лабірця при помочі in nitiv-a та помічного слова *budu: budu chudyty*. Це помічне слово *budu* заступається також словом *mu* < *jmu* + infin.: *mu chodjyty* на Гуцульщині, в говорах перехідних, ріки Рускови а також в Мараморощі в околиці Хуста, хоть ту не все з однаковою силою.

Напрям ізоглос.

Приглянувшися *mapi* ізоглос, побачимо, що переважна частина їх має напрям з півночи на південь і то по бігові рік або по пасмам гір, що біжать з півночи на південь. *Кожна* ріка, чи там її долина, є границею щонайменше однієї ізоглоси, але часто зустрічаємося з явищем, що одна ріка є границею кількох ізоглос (Тересва, Латориця, Широка, Лаборець, Ондава, Попрад). Всі більші ріки південного Підкарпаття як також не рідко й менші є границями певних діялектичних явищ. Тим пояснюється й напрям комунікації і ближчої стичности населення між собою на певних областях. В рідких випадках рівнобіжні з ріками гори переставали бути природніми границями, бо життєві інтереси населення ломали їх. Так приміром гуцульські говори розширилися на ріки Косву (с. Косівська Поляна) і на Кобилецький потік (с. Кобилецька Поляна) не долиною ріки Тиси в напрямі з півдня на північ, а верхами від Рахова, бо пастирський спосіб життя і праця

з сіном по вершках не примушували населення ходити по вузькій долині Тиси, але по розлогих верхах. Ці дороги через верхи остали і тепер. Те саме можна запримітити і на області бувшої Мараморошської Верховини. Досить високе пасмо Боржавських полонин не перешкаджало населеню округа волівського зноситися верхами з населенням округа Довжанського, через що можемо зрозуміти, що околиця південно-волівська з огляду на рефлекс *ü* < **o* закритого лучиться з долиною Боржавською. Дорога, що іде з Волового на Хуст побіля В. Ріки, є нова а давня ішла верхами, котрої ще і тепер уживають села північних узбіч Боржавської полонини.[1] Лиш не многі ізоглоси мають напрям зі сходу на захід, чи лучше сказати біжать по рівнобіжниках. До них належить і частина ізоглоси звуку *i* як рефлекса закритого **o*. Ця ізоглоса біжить наздовж полонинського пасма, починаючи від ріки Уга аж до Синевир-Поляни. Дальше такий напрям має частинно ізоглоса *ź* < *d* + *i̯*, яка біжить також здовж Боржавських полонин від Синевира в напрямі до Латориці а також ізоглоса закінчення часу минулого дієслів: *vesty*, *mesty*, *plesty*, *bosty* — *ch* місто *u*, що біжить від південного склону полонини Рівної (Раково, Пасіка) попід полонину Боржавську а від Колочави звертає аж під Бескіди. Ізоглоса *ы* < *ы* веде попід полудневі склони Синаторії та Анталовської гори на північ від Ужгороду. Ізоглоса рефлексу *y* < *ы* біжить по підніжжі Карпат на південний схід від Ужгорода. Ізоглоса форми часу тепер. 1. і 3. особи дієслів на *-ovaty: iju*, іде з початку попід гори Бардіївські та Маковицю в напрямі на схід і за Лабірцем переходить під Бескіди. Накінець ізоглоса м'якчення *t* перед *i* в inf. іде попід Маковицю в напрямі до Лабірця.

Під цим оглядом також не можна робити далеко ідучих висновків що до етичности населення а в тім і взаімного переношення язикових явищ. Так прим. Боржавські полонини не перешкодили поширенню по обох сторонах новіших явищ, як рефлексові *ü* < **o* або метатезі *tk* < *kt* в займеннику *kto* < *kъto* а натоміть здержали перенесення рефлекса *d* + *i̯* > *ź* в 1. особі часу теперішнього *(chožu)* поза полонинське пасмо. Це мабуть зависіло, відки дане явище ішло. Рефлекс *ź* < *d* + *i̯* в 1. особі часу тепер. ішов скорше зі сходу, коли ж бо рефлекс закритого **o* > *ü* правдоподібно ішов з півночи на південь, бо про це дають докази деякі історичні дані (граматика Івана Могильницького з 1822 року, та межеві записи з околиць Волового у збірнику Pesty — про це: A. Petrov: Межевыя названія).

[1] Описав цю дорогу галицький письменник Микола Устіянович в р. 1841. під тит. „Ніч на Бержаві".

Питання діялектологічного розподілу українських говорів Підк. Руси і сумежних областей.

Рішити питання розподілу українських говорів Підкарпатської Руси і сумежних областей не приходиться легко мимо так великого числа діференціяльних явищ. Причина цього та, що рідко ми находимо области замкнені більшою кількістю ізоглос, противно одна область лучиться з другою меншим або більшим числом ізоглос. Найбільше ліній ізоглосових перетинає долину ріки Тересви. На схід від неї, поминаючи говори околиці Сигота і ріки Рускови, що мають радше характер перехідний, лежать говори *гуцульські*, об'єднані цілим рядом явищ, яких не знають говори, що лежать на захід від Тересви а радше від її лівобережного пасма. Говори на захід від Тересви визначаються многими архаізмами, так у звучні, як й морфології, відмінними від говорів гуцульських а на західніх областях виявляють много прикмет говорів словацько-польських.

Говори *гуцульські* є молодші, бо колонізація цієї области одна з наймолодших, починаючи з кінця XVII. століття. Найбільше характеристичними їхніми явищами є: 1. відсутність різниці між ы а старим *u*, котрі сплинули в один середній звук *y*, широкий, склонний до *e* (означаю його y^e): sy^en, $r|y^eba$, $rob|y^ety^e$; 2. лиш один рефлекс закритих **o*, **e* > *i*: *k'în'*, *n'is* (< *nesty*); 3. перезвук м'якого *'a* у вузьке *e* (його означаю через *ê*): *ž'el'*, *š'|êpka*, *r|obiê* (< *r|obiat*), *šč'êstê*; 4. відсутність різниці вузьких і широких *o*, *e*: *k|on'î*, *kon|evy*, *den'*, *četver'*; 5. зберігання м'якости приголосних середньо-піднебінних *š*, *ž*: *č'ort*, *ch|oč'u*, *š'|êpka*, *ž'êba*, чого не знають інші говори південно-карпатські; 6. зубні *d*, *t* перед *i* < *ъ* переходять на м'які задньоязичні *g'*, *k'*: *d'îdo* > *g'îdo*, *t'isto* > *k'îsto*; 7. диспаляталізація зубних сичних *s*, *z* та *c* у наростку *-ec'* у визвуці: *ses*, *sê* (*sy*) > *s'a*, *kriz*, *kupec*; 8. затрата закінчень dat., instr. plur. давньої деклін. *o* пнів; 9. строга різниця між деклінацією м'яких і твердих *o*, *a* пнів, а вірівнання їх з закінченнями *-a* пнів; 10. зберігання давнього типу деклінації займенника особового 3. особи однини: *jeho*, *jemu* місто *joho*, *jomu* та займенників присвійних: *naš*, *vaš*: *n|ašeho*, *n|ašemu*, *n|ašei*; 11. закінчення 1. особи множини у дієслів на *-mo* місто *me*: *budemo*, *robymo*; 12. опускання *t* в закінченні 3. особи множини у дієслів з тематичним *y* (*i*): *robiê*, *sydê*; 13. брак *l* epenth. у більшості говорів в конюгації дієслів, котрих пень часу теперш. кінчиться на губний: *p*, *b*, *v*, *m*: *r|obiu*, *spi|u*, *l|omiu*, *hot|oviu*; 14. творення часу майбутнього також при помочі дієслова *mu*, *meš*... (< *im|u*, *im|eš*) *što meš robyty*, що однак засягає й в говори долішно-марамороські; 15. inf.

слова поміч. *buły*, час. мин. *buu̯*. Областю цих говорів є села горішньої Тиси до її закруту на захід аж на ріку Вишаву з селами Красна і Бистра та села бічних приток Тиси: Косівська Поляна, Росішка, частинно і Кобилецька Поляна.

Говори ріки Рускови, що обіймають три села: Рускову, Рус-Кривий та Рус-Поляну та говори околиці Сигота з селами: Луг, Великий і Малий Бичків, Крачуново, В. Руна, Миково, частинно і Кобилецька Поляна, Вишня Апша та Апшиця творять ряд говорів перехідних до долішньо-мараморошських через рефлекс закритого **o* > *u* (*vuz*, *pup*, *vul*) та збереження *a* по бувш. м'яких приголосних: *čas*, *žal*. В цих перехідних говорах треба однак вирізнити від себе 1. *говори рущанські (ріки Рускови)*; 2. *говір села В. Руна*; 3 *говір сіл надтисянських коло Сигота, а то: Луга, Бичкова, Крачунова, Микова, Вишньої Апші та Апшиці*.

Говори ріки Рускови зберігають деякі особливості говорів гуцульських, а то: 1. широкість *y*ᵉ; 2 перезвук *'a* в *ê* лиш в закінченні nom. acc. sing. іменників р. ніякого на *-ьje: nas|în'ê*, *z|îlê* (але і то не все) та у числівників: *pi̯êť*, *devi̯êť*, *des êť*; 3. диспалаталізацію приголосних зубних: *s*, *z*, *c: kruz*, *ses*, *kos|ec*; 4 м'якість середньо-піднебінних *š*, *ž*, *č: ž'aba*, *noš'a*, *choč'u*; 5. збереження деклінаційних типів займенників: особового 3. особи муж. р. однини *i̯eh|o*, *i̯em|u* та займенників присвійних *naš*, *vaš: n|ašeho*, *n|ašemu*, *n|ašei̯*; 6. збереження різниці між м'якими і твердими *o*, *a* шпями в деклінації, однак в Рускові находимо вже початки впливу твердих основ на м'які; 7. відсутність *l* epenth. конюгації дієслів, котрих пень теперіш. часу кінчиться на губний приголосний: *r|obi̯u*, *l|opi̯u*. Заразом однак виказують такі особливості, які їх вирізнюють від говорів гуцульських з-над горішньої Тиси а спорідню́ють їх з говорами долішньо-мараморошськими з одніеї сторони та з говорами гуцульськими ріки Черемоша з другої. Признаки, що спорідню́ють ці говори з долішньо-мараморошськими ось які: 1. збереження голосного *a* і по м'яких приголосних: *č'as*, *š'apka*, *ž'aľ*; 2. рефлекс *u* з закритого **o*, а рефлекс *'u* з закритого **e: ruh*, *kun'*, *na d|ou̯hum sel|u*, *yd n'u̯i*; 3 збереження в dat., instr., loc. plur. старих закінчень: **отъ* > *um*, *-ы*, *-îch* у іменників роду чолов. і ніякого давніх *-o*, *-u* пнів а також іноді *-t* пнів: *p|anum*, *z v|oly*, *v Kvasîch*; 4. закінчення 1. plur. praes. на *-me: hrebem|e*, *k|oleme*; 5. час минулий від дієслів: *plesły*, *mesły*, *vesły*, *bosły* > *popl|uh*, *zamn'uh*, *pryvi̯uh*, *yzbuh*.

З говорами гуцульськими ріки Черемоша сходяться вони через: 1 рефлекс *y* на місці закритого **o*, но лиш по губних: *vyz*, *vyn*, *byb*; — 2) закінчення *t* в 3. особі однини у дієслів з тематичним *e: d|u̯iet*, *v|i̯iet* і т. д.

Крім того вони мають і свої особливості як: 1. збереження дав-

нього *i* по *č: čitaty, spivaįuči* (part. praes.), 2. gen. sing. fem. прономінальної деклінації *-oį* а не *-oįi, dobroį, seį* — Перехідні говори присигітські різняться від гуцульських тим: 1. що *'a* не переходить в *ê; čas, šapka;* 2. *e* перед м'яким складом звужується: *sês', vêr'ch;* 3. рефлексом закритого **o* є *u: kun', uč/ar'*, а закритого **e* лиш в деяких положеннях *'u: na n'uį;* 4 середньо-піднебінні *č, ž, š* отверділи: *uč/ar', š/apka;* 5. в деклінації іменників роду чолов., а то в dat., instr., loc. plur. зберігаються давні закінчення *-o* пнів: *k/on um p/anum* (побіч *panam*), *z v/oly*. З гуцульськими лучаться вони через: 1. відсутність *ы;* 2. зберігання різниці між м'якими і твердими *-o, -a* пнями в деклінації; 3. закінчення 1. особи множини в конюґації дієслів на *-mo: ch/odymo, įim/o*, та приставкою *vi* місто *vy: vipysaty, vidaty*.

Говір села В. Руни визначається передовсім одним замітним явищем а то тим, що кожне *y* пересунуло свою артикуляцію взад і сплилося з *ы: rob/ыtы, rosčып/ыtы, Vasыl'* Це очевидно сталося під впливом румунським, бо в сусідніх говорах румунських артикуляція многих голосних пересунена взад, що акустично дає голосним горляну низьку закраску. Зберігання старого *i* по *č*, та закінчення 1. особи множ. часу тепер. *-me* з'єднує говір цього села з говорами ріки Рускови.

Від ріки Тересви зачинаються говори, котрі становлять основу південно-карпатських говорів з їх многими архаізмами, або явищами, котрих вже не знають сусідні говори північно-карпатські. Но перехід цей не такий різкий від говорів гуцульських, як би здавалося. Говори на захід від ріки Тересви мають многі риси спільні з гуцульськими а то: 1. рефлекс *i* зі старого *ě* та зі закритого *e* перед м'якими приголосними *i: m/îra, v/îter, ť/îsto, ď/îdo, p/osťîl', r/emîn', k/amîn, vîl'/a, nas/în'a;* 2 рефлекс закритого **o, *e* > *i* у говорів верховинських та західніх: *k'în, s'îl', sn'îp;* 3. рефлекс *ž* < *d* + *į*, правда лиш у частині говорів: *medv/ežyį, pr į/aža, s/aža, s/yžu, v/yžu;* 4. м'якість *r* передовсім в наростках *-ar', -ыr'* а і в середині слів: *p/ysar', pastыr' (past/yr') ver ch;* 5. перехід *l* на кінці складів на двогубне *u̯* або губнозубне *v: p/ou̯nыį, ž/ou̯tыį*, (у гуцульських говорах *-yį*), *vou̯k chod/yu̯, m/au̯;* 6 *yr, lы (ly)* на місці давніх *trьt, tlьt: yrst/yty, k/yrve* (приміри дуже ограничені) *įablyko*; 7 закінчення instr. sing. жіночих іменників, прикметників і заїменників на *-ou̯: r/ыbou̯, kn/yhou̯, d/obrou̯, tob/ou̯;* 8. щезнення давньої деклинації *n* пнів середнього роду та зрівнання оставших іменників цієї деклінації з типом м'яких *-o* пнів середнього роду на *'-a: îmįa, s'îmįa* — gen.: *im'įa, s'imįa*, dat.: *imįu, s'imįu* і т. д.; 9. уживання вказівного займенника *ses', ses'/a, ses/e* у значній частині говорів, бо аж до

долини ріки Уга; 10. творення часу минулого зложеного: *chodyvịem*, *robyvịem;* 11. творення часу майбутнього при помочі *budu* + inf. у говорів аж до Лабірця та при помочі *mu*, *meš*... + inf. у говорів долішньо-мараморошських в околиці Хуста: *chodịty mu*, *chodịty meš* і т. д. На спільні риси говорів перехідних р. Рускови і околиць Сигота вже була звернена увага.

Є там і спільноти лексикальні, а то уживання слова *h'id* місто *rik*, *devịanosto* місто *deviaťdes'ať*, *voroch*, *vorošnụi* та інші виразні слова на поняття *спільноти*; *časîụn|yk* місто *hod|ynka*.

Однак, мимо того, ціла область від Тересви до Попраду незвичайно різноманітна під оглядом діялектичним. Поділ на говори з наголосом сталим і подвижним, або лишаків і лемаків об'єднює ці говори в дані групи лиш під оглядом рухомого і нерухомого наголосу або деяких лемківських прикмет[1] Ці признаки однак не можна уважати за сутні. Вже більше сутні були б признаки заступства закритих **o*, **e*, на основі котрих можна б з певними застереженнями поділити всі говори на верховинські і долішні, верховинські з молодшими признаками процесів фонетичних (рефлекс *i*) а долішні зі старшими признаками (рефлекс *u*, *ü*). І ту верховинські попрадські мають старший рефлекс **o* > *ы*, а велика часть списько-шариських говорів рефлекс **e* > *'u*. Однак, як ми по ізоглосах видимо, таких суцільних областей ледви кілька а противно далеко більше є таких признак, ізоглоси котрих біжать від Бескідів в напрямі південнім і в той спосіб верховинські та долішні області стають нерозривними.

Через це говори українські цієї території можуть бути поділені на більші або менші групи і підгрупи, об'єднані більшим або меншим числом признак так фонстичних як й морфологічних.

До таких більших областей можна зачислити: I. область від ріки Тересви аж до Латориці, II. від Латориці до Уга, III. від Уга до Лабірця, IV. від Лабірця до Попрада й його околиць західніх, V. острови.

Всі вони об'єднюються лиш дуже малою кількістю прикмет. До цих об'єднуючих прикмет належать: 1. зберігання *ы* за виїмкою кількох сіл під Ужгородом та в Земплині; 2. зберігання *a* у всіх положеннях; 3. двоїстість *o*, *e*, т. є нормального та вузького принайменше до ріки Лабірця; 4. м'якість *r'*, не зважаючи на його повільне щезання в найдальших говорах західніх; 5. твердість середньо-піднебінних *ś*, *ź;* 6. рефлекс

[1] Дивн мою статтю: До питання про клясифікацію південно-карпатських говорів межи Латорицею і Боржавою. Науковый Зборник тов. Просвѣта в Ужгородѣ XI.

toųt з групи *tьlt*; 7. зберігання давніх закінчень *o* деклінації в dat., loc. plur. в більшій або меншій мірі; 8. затрата різниці між твердими і м'якими *o*, *a* пнями в деклінації за виїмкою области на схід від Латориці, де ще в деяких випадках різниця ця не затерлася; 9. зберігання м'якого типу прикметників; 10. закінчення 1. plur. praes. на *-me*.

I. Область від Тересви до Латориці об'єднюється отсими признаками: 1. зберіганням давніх сполук: *kы*, *hы*, *chы*: *rukы*, *ruhы*, *chыža*; 2. сполукою *šy*, *žy* в середині слів супротив залаторичанської сполуки *šы*, *žы* в наслідок пересунення артикуляції *š*, *ž* в середині слів і по *š*, *ž*; 3. останками різниці між м'якими і твердими *o*, *a* пнями в однині а також в займеннику особовім *ona*: *nêų*.

Цю область можна поділити на: 1. *долішньо-мараморошку*, яка однак на ріці Тересві сягає аж під Бескіди а на Тереблі до Колочави на півночі, між сходом а заходом обмежена долинами рік Тересви та Великої Ріки, а на південь етнографічною границею румунською. Признаками, що об'єднюють говори цієї области є: 1. рефлекси закритого **o* > *u*, а закритого *'e* > *'u*: *vûl*, *n'ûs* за виїмкою деяких категорій на горішнім бігу ріки Тересви, де натомість маємо *-i*; 2. частинна твердість *č*; *čas*, *čort*, но ця признака заходить ще дальше на захід в долину ріки Боржави а границя її покривається з границею був. жупи Мараморошкої, т. є до села Заднього; 3. зберігання інтервокалічного *į* в 1. особі однини і 3. множини часу теперішнього: *maįu*, *maįut*; 4. тверде закінчення 3. особи однини і множини *-t*: *d|eržyt*, *s'v|îtyt*, *d|eržat*, *sv|îťat*; 5. на місці займенника питального *što* < *čьto* у переважній частині *štо*; 6. творення ступня вищого прикметників при помочі *maį* + степень рівний: *maį dobrыį*, що є впливом румунським; 7. асиміляція *r* до *l* в сполуці *rl*: *vûlla* < *vûrla*, *tella* < *terla*, що сягає однак аж в був. ж. Угоцьку і Бережанську в околицю Іршави по Мукачево. За признаки, що сполучали цю область з гуцульською та перехідними а передовсім *ž* < *d* + *į*, була вже бесіда горі.

Друга область *угочасько-бережська* від р. Боржави до Латориці а на півночі ограничена пасмом полонин Боржави, на південь етнографічною границею мадярською. Різниться від мараморошкої: 1. рефлексом *ü* з закритого **o*, *ê*: *vül*, *kün'*, *vüz*; *nüs* > **nesl'*, *müd*; 2. м'яким *č*: *č'ort*, *č'as*; 3. визвучне *į* в dat. loc. sing. займенника особ. 3. особи жін. переходить асимілятивно на *ų*: *daų įüų pyty*, *na nüų*; 4. м'яким *ť* в закінченні 3. особи однини і множини часу теперішнього: *chodyť*, *lovlať*, що розширяється дальше на захід аж до Лабірця; 5. заміною інтервокалічною *į* через *ų* (*v*) в 1. особі однини і 3. множини

часу теперішнього: *m/aụu*, *zn/aụu*, *m/aụuť*, *znaụuť*, що також сягає аж до Лабірця; 6. займенником питайним *što* на місці *ščo*. Це явище відтак є пануючим за виїмкою долини Уга на цілій дальшій області аж по за Попрад.

Третя область *верховинська*, що лежить по за пасмом полонинським на північ а обнимає округи волівський та веречанський до Ждепієва. Найголовнішими признаками цієї области є: 1. рефлекс *i* з закритого **o*, **e*: *vîz*, *nîs*, *mîd*, *plîụ*. Цей рефлекс продовжається оп ять на захід і сягає аж до ріки Уга. Виїмку становлять: Волове, Лозянське, Н. Синевир та Колочава-Горб і Імшади, що мають натомість *ü*. 2. На місці *d* + *ị* мають ці говори *dž*: *chodžu*, *pr ịadža*. 3. Займенники питальні **kъto*, **čьto* мають фонеми: *chto*, *ščo*, но побіч цього в окрузі волівськім находимо ще в долішніх частинах *tko*, *što*. 4. Відсутність інтервокалічного *ụ* в 1. особі однини і 3. множини часу теперішного: *maịu*, *maịut*. 5. Отвердіння *t* в 3. особі однини й множини, як в говорах долішньо-мараморoських. 6. Твердість *č* як й в говорах долішньо-мараморoських. 7. Ассиміляція *d* до *n* в групі *dn*, яка ту в порівнанні з другими околицями переведена дуже консеквєтно, в наслідок чого і сусідні голосні принимають закраску носовости: *vyn̄n̄o* < *vydno*, *n̄n̄ês'* < *dnes'*. Ця носовість в окрузі Веречанськім має найбільше розповсюднення й переноситься й на другі голосні без огляду на близьке сусідство носового приголосного. 8. Заміна м'якого *n* в середині слів перед приголосним на *ị*: *molodeịkыị* < *moloden kыị*, *paịščyna* < *pan ščyna*.

II. Область *бережансько-ужанська* об'єднюється лиш однією признакою, а то групою *ky*, *hy*, *chy*: *ruky*, *knyhy*, *chyža* місто мараморoського: *rukы*, *knyhы*, *chыža* або й подібного земплинсько-шаришсько-списького.

Другі признаки, а то: 1. пересунення артикуляції *š*, *ž* взад а вслід за тим переміна артикуляції давнього *i*, що наступало за ними, до *ы* (погрубіння *y*): *šыlo*, *žыto*; 2. рефлекс *dž* на місці *d* + *ị*: *molodž'yị*, *urodž'aị chodž'u*; 3. поява форм дуальних в instr. plur. так в деклінації іменній як і в деклінації займенниковій: *-ота*, *-ыта*; 4. творення коротких форм imperativa — з'єднюють цю область з всіми говорами західніми аж до Попрада. Признаки під *3* і *4* починаються вже від Боржави на півдні а від Скотарського на півночі. Згадана область має однак ще такі признаки, які її ділять на кілька менших або більших областей.

Долішня часть має на місці закритого **o* > *u*, **e* > *'u*, *vûz*, *vịûz*. Ця знов має ще інші поменші області із своїми особливими признаками. Перша — *то північно ужгородсько-середнянська* до пасма Синаторії, де на місці *ы* находимо лябіялізований

голосний близький до *o*, котрий ми означали через *ы*: *мыло*, *рыба рапы*; 2. Область *південно-ужгородська* на склонах Карпат, що обіймає села: Горяне, Дравці, Баранинці, Коритняне, Довге, Лази, Стрипу, Цигановці, де ы у всіх положеннях щезло а у Доманинцях, Оноковцях, Не вицькім і Кам'яниці лиш в деяких положеннях; 3. *Область долини ріки Уга* з її притоками, де на місці довгого закінчення прикметників роду ніякого *-oje* находимо закінчення *-oi*, що на захід сягає аж до ріки Ціроки, а на місці займенників питайних *kto*, *što* має *chto*, *šo*. На ріці Тур'ї цього явища нема. Сполуки *ki*, *hi*, *chi*; *ruki*, *rohi*, *chiža* — також є характеристичні для цієї долини, но під Бескідами досягають вони аж до Шербівця на ріці Ждениївці.

Верховинська область поза пасмом полонинським вирізнюється від долішньої рефлексом *i* із закритого **o*, **ě*: *pip*, *t'itka*, та твердим закінченням *-t* в 3. sing. і plur. praes.

В окрему область з'єдинюються ці села від Пудгородя на північ до річки Ублянки а звідси через Ублю здовж Уга по за Березний на північ на Стричаву, Княгинин, Домашин, Суль, Кострини, що мають на місці наголошеного *u* перед твердими складами понижене *u* з закраскою *o*-*ŭ*: *kŭrka*. Явище це, як показано у часті фонетичній, звісне кільком селам на схід від Середнього, далеких від нашої области.

Область між Угом а Лабірцем має характер говорів перехідних до західніх лемківських або долами до східньо-словацьких. Від Уга починаються признаки як: 1. щезання палятальности *s* в займеннику зворотнім *s a* > *sa*, що є признакою східньословацьких говорів; 2. форма займенника питального *chto*, що поширена аж за Попрад; 3. голосний *i* на місці старого *i*, хоч не у всіх положеннях; 4. верховинська область, починаючи від Ставного, оп'ять має сполуки *кы*, *hы*, *chы*, що відтак біжать аж за Попрад. Крім того находимо на цій області ще свої особливості як: 1. м'якість *č'*, котре переходять в м'яке *š* особливо перед *k*; *kaš'ka* < *kač'ka*, *š'ort* < *č'ort*; 2. переміну *š* на *č'* перед *k*: *č koda*, *doč'ka* < *škoda*, *došk*a.

Відтак між Ужгородом а Собранцями попід підгірря находимо кілька сіл, а то: Петровці, Корумлю, Гусак, Колібабці, Порубку, Прикопу, Конюш з характером говорів перехідних до східньословацьких. В кожнім з цих сіл говір виказує інший ступень переходу до східньословацьких а також в зависимості від генерації. Стара генерація зберігає ще останки говорів, подібних зовсім до північно-ужгородських,[1] молода генерація до літ 40 вже підпадає під сильний вплив східньо-

[1] Дивн про се окремо: Говір села Валяшковець був. земплинської жупи (Записки Н. Т. Ш. у Львові т. XCIX, стор. 345.

словацьких говорів, який зазначується в переході *d*, *t* + *i̯* на *c*, *dz*, затраті ы і переході до *i*, перениманні на місці *ъ (ě)* в декотрих словах *e: vera*, *mera*, *mech*, *les* но *rîka*, *vîtor*, *smîch*, *hn'îzdo*, *g'îdo* < *dîdo*. З тих сіл Петровці, Корумля, Гусак і частинно Колібабці зберігають по губних лабіялізований звук *ы* (у Броха *ω*) а також подібний звук на місці *u* з закритого **o*. Дальші села на місці ы мають ще напружений голосний *-ɵ*, або *i*, крім того в декотрих словах зберігають м'яке *ť: mať* < *mati*, infin.: *byťvať*, *placiť* правдоподібно із закінчення *-ťi*, яке по свідоцтвам граматики А. Духновича з р. 1852 (Сокращенная грамматика русскаго языка) було розповсюднене в цілім Собранецькім окрузі, тоді ще не пословаченім, а остатки котрого находимо ще нині в селі Валяшківцях).[1]

Говір села Валяшковець, це цілість для себе, що стоїть поміж був. говорами собранецькими а говорами між Угом а Цірокою. Зберігає він: 1. ы; 2. *u* на місці закритого **o*; 3. частинну затрату *l* epenth. по губних в конюгації а з тим отвердіння губних: *lubu*, *terpu*; 4. сполуки *kы*, *hы*, *chы*; 5. старе *i*, котре м'якчить приголосні *d*, *t*, *l*, *n*; 6. африкати *dž* < *d* + *i̯*, *č* < *t* + *i̯*; 7. закінчення прикметників в 1. sing. neutr. *-oi̯*; 8. закінчення dat., loc. sing. *-o*, *-a* пнів *-oi̯*.[2] Прикмети, вичислені під: 1, 2, 4, 6, 7 лучать цей говір так з північно-земплинськими говорами між Угом а Цірокою, під 3, 5, 8 з говорами собранецькими.

Говори між Цірокою а Лабірцем мають частинно вже ті признаки, які находимо у говорів залабірських а частинно такі, котрі находимо над Угом, так що на цій основі можемо їх назвати перехідними. До перших належать: 1. рефлекси закритих **o*, **e* > *î*: *vîz*, *dîm*, *pryn'îs*; 2. коротке закінчення прикметників роду піякого в 1. sing.: *dobre pole*; 3. закінчення *-ы* в nom. plur. у прикметників для всіх родів: *malы hus'ata*, *dobrы kôn'i*, *douhы noč'i* та 4. закінчення 1. sing., 3. plur., praes. дієслів на *-ovati*: *i̯u*, *i̯ut*: *kupi̯u*, *kupi̯uť*, *nočiu*, *nočiuť*. До других зачислити треба: 1. великий ступень палятализації *č*, що переходить до м'якого *š* > *š'*; 2. зберігання м'якости *t* в закінченні 3. sing і plur. часу теперішнього; 3. інтервокалічне *u* в 1. особі однини і 3. множини часу теперішнього.

На цій області треба виділити ще села: Чукалівці, Парігузівці, Гостовицю, Яблінку Вишню і Нижню, в котрих в закінченні прикметників чол. роду ы пересуває артикуляцію вперед і зливається з *y*.

Від Лабірця а зглядно від пасма гірського, що біжить право-

[1] Так було в р. 1925.

[2] Гляди про це ближче у згаданій вище моїй розвідці про говір того села, стор. 362 (відбитка стор. 26).

руч Лабірця, починаються говори, що їх звуть *лемківські*. Найбільше характеристичними рисами їх попри вже вичислені на області між Цірокою і Лабірцем а ще дальше над Угом до Латориці є: 1. сталий наголос на другій від кінця, як у польській мові: *v/yno*, *mol/oko* (но він починається вже і на схід від Лабірця а лабірська долина вже знає лиш наголос сталий); 2. тверде *l*, що означаємо через *ł*, яке іноді переходить в середині слів перед твердими голосними на *u̯*; 3. отвердіння закінчення *t* в 3. sing. і plur. часу теперішнього: *chodyt*, *robyt;* 4. закінчення часу минулого на *ł*: *ch/odył*, *robył (chodił*, *robił)* — (це є найширші ізоглоси на згаданій області); 5. nom. plur. adject. на *-ы: dobrы poła;* 6. gen. sing. fem. adj. кінчиться на *-oi̯: dobroi̯;* 7. *c* в наростках *-есь*, *-іса* є тверде: *kupec*, *pyu̯nyca;* 8. заступство груп *trьt*, *trьt*, *tlьt* через *tыrt*, *tыlt: dыrvo*, *chыrbet*, *sыlza*. Крім того находимо там окремі групи говорів, що мають свої особливості, ізоглоси котрих часто перетинаються.

До них належить 1. південня область, погранична з говорами словацькими, де старе *i* м'якчить *t* в закінченні infinitiv-a: *braťi*, *spîvaťi* (до неї належать села: Олька, Р. Поруба, Розник, Пискурівці, Рафаївці, Лімне, Вальків, Дзетрих, Лавринів, Кобильниця, Фіяш, Руська Воля).

2. Область сильної паляталізації *s*, *z* перед м'якими голосними: *š'ino*, *ž'iła*, *š'a*, що починається від сіл Ортутови, Шашови, Куримки, Церніни, Рімного, В. Свидника та від ріки Ладомирки і тягнеться до найдальших західніх етнографічних границь.

3. Область відсутности закінчення 1. sing. і 3. plur. *-i̯i̯u*, *-i̯i̯ut* а поява нормального закінчення *-ui̯u*, *-ui̯ut* у дієслів на *-ovati*, котра на сході і південь замикається тою самою лінією (ізоглосою), що й попереднє явище *(š'*, *ž')* а на заході кінчиться Орловом-Уяком аж до коліна Попраду, но початок її сягає від ріки Цироки.

4. Область рефлексу *'u* зі закритого *e* в певних категоріях, а то в середині слів та в деклінації займенників: *vin*, *ona*, *ono: i̯ui̯*, *na n'um*.

5. Область закінчень instr. sing. fem. іменникової і займенникової деклінації на: *-om* місто *-ou̯*, *dobrom rыbom*, що починається від ріки Ондави і біжить до кінця етнографічної границі за Попрадом.

6. Область закінчення loc. sing. masc., neutr. деклінації займенникової: *-ыm*, що починається долами ще від говорів сотацьких а тягнеться аж до захід. етнографічних границь.

7. Область переходу *l* на *u̯* в середині слів перед твердими голосними: *hou̯/ova*, *b/ыu̯a*, яка обнимає дві незв'язані з собою області, а то кілька сіл на схід від Топлі: Сасову, Липову,

Ортутову, Церніну а відтак область на захід від Пряшова від лінії Шом-Орлів.

Область за Попрадом на захід з селом Якуб'яни на схід від Попраду, від Сулина та Кремпаху на повночі творить окрему групу говорів об'єднаних кількома спільними рисами: 1. рефлексом ы < *о закритого за виїмкою Літманови, де натомість маємо *i*: *vыl*, *kыn'*, *mыst;* 2. *ě* по губних = *ii*: *miira*, *viiter;* отвердінням *č* і *dž*, по котрих старе *i* та з *ě* пересувається взад та переходить в артикуляцію ы: *čыstыį*, *nočы*, *narodžыn a;* 4. закінченням *-u* місто *l* в часі минулім; 5. частинним отвердінням *r* в наростках: *kolesar*, *pastыr*.

З поміж островів виділюються в окремі групи 1. села Банске, Давидово в окрузі требушанськім (на захід від Михайловець); 2. Гельцмановці, Словінки Нижні і Вишні, Порач та Завадка; 3. Остурня; 4. Дідачів-Машківці.

Перший остров *Банске і Давидово:* 1. утратив в окруженні говорів східньословацьких звук ы, котрий став середньо-передним *y*: *ryba*, *dobrvį*, *slyzy;* 2. рефлексом **o*, **e* є *i*: *snîp* (хоч вони окружені довкола говорами з рефлексом **o* > *u*) *sîľ pľît* — *prynî's*, *pryvîz*, *kon'îu*, *dn'îu;* 3. *r*, *c* отверділи: *p/ysar* — *pys/ara*, *h/arčar* — *harč/ara*, *k/upec*, *į/arec*, *pšen'icu;* 4. зберігає півпалятальність *s*, *z* перед *ě*: *sino*, *ziľa*. У прочім лучиться своєю формальною стороною з говорами земплинсько-шариськими: instr. sing. fem. *om* а у м'яких *'u* місто *ou*. У деклінації займенниковій в роді жіночім в gen., dat., loc. sing. прибирає закінчення західньої слов'янське: *ei*: *dobrei tei*: *tei dobrei matere*, *gu svoiei dobrei materi*, *nas svaici dobrei materi* Дієслова на *-ovati* в часі теперішнім мають *-uiu* а не *-iiu*, як в південно східніх земплинських говорах.

Більшість цих признак свідчить про колишній ближчий зв'язок цього говору з північними шариськими говорами а не з південними, з котрими найбільше спільного тільки те, що *s*, *z* + *ě* має артикуляцію корональну а взагалі перед м'якими голосними не зміняють своєї артикуляції на *š'*, *ž*.

Другий остров *Гельцмановці*, *Словінки*, *Порач Завадка:* лучиться оцими головними признаками: 1. рефлексом *ě* так первісного як й з закритого *e* перед палятальним приголосним є подібно як у говорів попрадських по губних діфтонґічне *ii*: *miîsto*, *biîli*, *pr/yviîz*, по інших приголосних *i*: *ľîto*, *s'îno;* 2. затрата ы і пересунення його артикуляції до *i*: *dim*, *sin* а лиш в рідких випадках находимо ще стадію середню *-y*: на *iednym poľu;* 3. рефлексом закритого старого *o* у перших трьох селах *u* а в Завадці *iu*: *mûst*, *vûz*, *kûn'* — *miûst*, *k iûn'*, *hr'iûb*, а рефлексом старого закритого *e* є в перших трьох селах переважно *i* а в Завадці *i* та *u*: *ľîd*, *mîd* (*miid*), *poťik*, *svoiûi* —

perepiilka, *i̯aščurička*, *dal i̯ui̯;* 4. м'яке *r* зберігається і в середині слів та у визвуці: *v/er'ba*, *i̯/ar'mo*, *p/astir' p/isar;* 5. *s*, *z+i* (< *ě*) зберігає свою півпалятальність а перед *i̯a*, *i̯u* є палятальне, но не переходить до границь *š'*, *ž'*: *sîno*, *zîľa*, *sîi̯ati*, але *z'ať;* 6. старе *v* або те, що повстало з *ł*, переміняється також на безголосовий спірант *f*: *dofḥi*, *voľûf;* 7. *l* в сполуці *tъlt* іноді не переходить на *v*, а то в словах: *čolnok*, *žoltyi̯*, у прочім має рефлекс *u̯*: *pou̯nyi̯*, *dou̯hyi̯* (*dofhyi̯*); 8. м'які зубні у визвуці не тверднуть: *pi̯ať*, *des'ať*, *den'*· 9. *d* в групі *dl* не випадає: *sadlo*, *midlo;* 10. закінчення прикметника роду ніякого місто *e* — *o*: *dobro pole*, *boh/ato s/eło;* 11. закінчення 1. особи sing. praes. *-im*, *-em*, *-am* а не *-u*: *vozim*, *nosim*, *vi̯ažem*, *davam*.

Через діфтонгічний рефлекс старого *ě* та закритого **e* > *i̯i* по губних говір цей сполугається з говорами запопрадськими.

Третій остров *Остурня* різниться від говорів запопрадських сильним впливом сусідніх польських говорів, котрий показується: 1. в появі польського вузького *ó* на місці старого закритого *o*: *kón'*, *dvór;* 2. в появі *'é*, *e* побіч *i* на місці старого *ě;* 3. в паляталізації приголосних по *i* та частинно по *e;* 4. появою *é*, *ó*, в складах відкритих.

Четвертий остров — то села *Машківці і Дідачів* в окрузі Гуменянськім. Одними прикметами лучиться він з говорами горішньо-лабірськими, а то: 1. ікавізмом (**o*, **e* > *i*), 2. такими самими закінченнями прикметників в nom. sing. n. *-e* і в nom. plur. *-ы* на всі три роди. Прочі прикмети, як і горі наведені, сполучають говір цих двох сіл з говорами залабірськими, а то: 1. тверде *t* в закінченні 3. sing. і plur. praes.; 2. зберігання інтервокалічного *i̯* в закінченні 1. sing. і 3. plur. praes. Форми 1. sing. і 3. plur. VI. кл. *kupui̯u*, *kupui̯ut* а не *kupii̯u*, *kupi̯ut* лучать ці говори зі східніми по за Сніною. Но в них слідний і вплив говорів сотацьких, бо в dat. і loc. sing. іменників всіх трьох родів маємо закінчення *-oi̯*: *dai̯u bratoi̯ Stefanoi̯*, *v Amer/ykoi̯*. Наголос деяких прикметників спочиває на закінченні: *zdrav/yi̯*, *hrub/yi̯*, *solotk/yi̯*.

На основі представленого нами матеріялу ми можемо за С. Еремином (О диалектической сдепце — Сборник статей в честь академика Соболевского, Ленинград 1928, стор. 280) лиш констатувати окремі діялектичні особливості, з котрих кожна має як і свою географію так і свою історію. Через це насувається трудність виділити окремі області на окремі говірки, бо не всі прикмети будуть виключними характеристиками даних говіркових областей, але кожна з них буде засягати до других говірок сусідніх. Але мимо всего услівно

можливий поділ говірковий нашої области на основі певного числа характеристичних явищ. Вже було показано нами, що ізоглоси найчастіше збігаються долинами рік, но найбільше характеристичні біжать долиною ріки Лабірця а навіть Ціроки. Цими ізоглосами є: 1. ікавізм; 2. закінчення прикметників в 1. sing. n. на *-e* а в nom. plur. для всіх трьох родів на *-ы* починаючи від ріки Ціроки а в дальшім від Лабірця; 3. сталий наголос на другій від кінця; 4. збереження визвучного *l* в part. praet. act. II, як форми часу минулого; 5. поява твердого *l* побіч середнього і м'якого, а навіть перехід твердого *l* на білябіяльне *ų;* 6. отвердіння *c* в наростках *-есь, -іса;* 7. отвердіння зубних приголосних у визвуці; 8. сильна палятализація *s, z* перед м'якими голосівками і їх перехід на *ś', ź';* 9. отвердіння *č, ž, š;* 10. брак *l* epenth. по губних; 11. *тыlt, тыrt* місто *tlьt, trьt, trьt; tart* на місці *tort, tert;* 12. частинне заступство груп *tьrt, tьrt* через *tart.* В області форм: 13. закінчення instr. sing. fem. так деклінації іменної як й займенникової на *-от,* місто *-оų;* 14. зрівнання форм loc. sing. m. і n. прикметників і займенників з формою instr. sing. *-ым;* 15. частий nom. plur. masc. на *-i* і на *e;* 16. gen. plur. *-och;* 17. уживання дуальних форм місто plur. в instr. plur. на *-ома* у іменників а *-ыма* у прикметників і займенників; 18. творення часу майбутнього при помочі *budu* + part. praet. II; 19. закінчення дієслів VI. кл. в 1. sing. і 3. plur. на *-iję, -iję̨t* місто *-uję, -uję̨t;* 20. тверде закінчення *t* в 3. sing. і plur. praes. Додати ще можна і впливи говорів словацьких, а то: 21. м'якість зубних *d, t* перед давнім *i;* 22. уживання dat. і loc. форм *-oję̨* для іменників всіх трьох родів. Ці говори об'єднані згаданими прикметами з більшим або меншим територіяльним розширенням можемо назвати аналогічно до таких же говорів галицьких говорами *лемківськими* з огляду на уживання слова *lem* місто *łyš.* Но як дальше буде виказано, ці обі області, як галицька так і чеськословацька не покриваються зовсім географічно, вони лиш в головних рисах сходяться на тій самій лінії, а то цій, що біжить Ославою в Галичині а Лабірцем в Чсл. Республиці. Декотрі признаки галицьких лемків входять і на область бойківську, декотрі знов лемківські признаки південно-карпатські біжать аж до границь Мараморошa до ріки Боржави.

Область від Лабірця на схід до Тересви з постепенним щезанням лемківських признаків аж до ріки Боржави відповідала би галицьким говорам *бойківським,* а за Тересвою на схід з рядом говорів переходних говорам *гуцульським.* Область долішня від Уга по Тересву а ще і дальше на схід характеристична ще такими явищами, яких не знають говори верховинські ані галицькі, явищами, *d + j > ź,* метатеза *kt,* час

минулий *zplûch*, *vịûch*, *mịûch*, *zbûch*. Обі області різняться значно і лексикально. Область західня (лемківська) пересичена то словакізмами то полонізмами, область східня (бойківська) знов мадяризмами та ромунізмами. Про взаїмне відношення говорів південно-карпатських з північно-карпатськими ширше в дальшій частині.

Південно-карпатські говори у відношенні до других українських говорів.

Питання це таке давне, як давно занималися укр. південно-карпатськими говорами взагалі. У першій мірі були це місцеві уроженці з доби перших початків слов'янського язикознавства а то 30-тих років XIX. століття. Іван Фогарашій (псевдонім Іван Бережанин) в листі до свого земляка Орлая в р. 1827 подає загальну думку про найближче спорідненя південно-карпатських говорів з українськими та підчеркує ці явища, що їх різнять від церковно-слов'янського та великоруського. Цих явищ начислює 8, а то: 1. вимову *г* як латинське *h*, 2. переміну *л* при кінці складів на *в*, закінчення інфінітіва на *-ти*, 4. повноголосся, 5. переміну *е* на *о* по шип'ячих в групі *ьrt*, *ьlt*, 6. перезвук *о* (старого закритого) на *і*, *у*, *ü* (*ö*), 7.—8. зберігання *л* в середині слів як м'яке *а*: *мясо*, *тлшкое* або *іа* в роді: *міасо*, *тіашкое* а також у визвуці по *ц* в закінченні nom. plur. neutr. в роді *серця* а ще і в наростку *-іса*: *пяниця*, 9. зберігання ы як один звук а не зложений або місто нього *и* в середині слів: *быки*, *выти* а також в закінченні nom. sing. adj. m. g. місто великоруського: *-ой* — *честный*, *чистый*.

Фогарашій мав передовсім на думці говори галицькі, які пізнав через стичність з галичанами, а це виходить з дальшого ходу думок, коли він підчеркує й різниці між говорами галицькими та говорами „угрорусскими". Різниці між ними зводить до явища перезвуку **о > у* (*пуп*, *вул*), та задньої вимови ы, що уважає за вплив румунський та другу відміну перезвуку — *ü*, *ö*, що уважає за вплив мадярський. До звукових явищ придає ще й лексикальні запозичення так румунські як й мадярські.

Михайло Лучкай у своїй граматиці: „Grammatica Slavo-ruthena" не пускається до порівнання говірок та виказання евентуальних різниць а загально подає границі говору руського (Unica Dialectus mansit absque Grammatica, et forte corruptione, scilicet: Ruthenica, aut Карпато-рвскам), що обіймає не лиш Малу Россію, Польщу, но передовсім Галичину, Лодомерію, Буковину а відси південні узбіччя Карпат.

При кінці 40-вих років констатував загально зв'язок говорів угорсько-руських з галицькими тоді найліпший знавець мовних та етнографічних відносин по обох боках Карпат Яків

Головацький в своїй „Розправі о южнорускім язиці", зачисляючи їх до гірського наріччя.

Точніше місце між говорами української мови означила лиш пізніше розвинена діялектологія, котрій початок дав Константин Михальчук у своїй праці „Нарѣчія, поднарѣчія и говоры Южной Россіи въ связи съ нарѣчіями Галичины." Його поділ в основі нині ще не змінений, хоч у подрібностях мав чимало недостач з причини недостатку діялектологічного матеріялу. На основі його класифікації говори південно-карпатські творять одну цілість з підпаріччям червонороського наріччя, котрого область зачинається від повітів Камянець-Подільського, західньої части повіту Ново-Ушицького, на Волині від повіту Володимирського а відтак на захід по етнографічній границі аж поза Карпати, обнимаючи в Угорщині комітати: Мармароський, Березький, Угоцький, Унґварський і більшу часть Сукмарського, Сабольчського і Земплинського та більшу часть Шариського. Карпатське піднаріччя, до котрого причислені всі говори південно-карпатські, обнимають крім згаданої области на південь Карпат ще карпатську область в Галичині, а то: південно-західній кут Станиславівського округу, південну половину округів: Стрийського, Самбірського, округ Сяніцький з виїмкою части північно-східньої, та південно-східній кут повіту Ново-Сандецького. Всіх прикмет, що сполучують цю область язикову, начисляє Михальчук 21, під котрими однак зібрано більше число чим 21. Прикмети такі: 1. перезвук *о* на *і* та *ѷі, ю, у*, цеб то у графіці латинській: *і* з перехідним звуком *ui, ü, u* з поданням приблизної области поодиноких рефлексів. Приміри: *луїй, нуїс; луй, нус; лий, пис; лвій, нвіс* (= *luij, nuis; luj, nus; lij, n'is; lij, nis*). Сюди причислює також перезвук *е— і*, також м'яке *і*, котре передає через великоруське *и*: *беріг, перід, тинь* (тѣнь), в латинській транскрипції: *berih, perid, tin'*. (Цей послідній примір зовсім хибний, бо там маємо основне *ѣ*.) — 2. Старе *ѣ = і* рідко *е*, то бто м'якому чи йотованому *е: біда, беда* (= *bida, bieda*). — 3. Звук *а* по м'яких остав незмінений: *памьлть, трпсу, щястя* (= *pam'jaĺ, trjasu, šĺ'asĺa*). — 4. Сюди причислив кілька неоднакових явищ: *а*) рефлексом старого глухого *ъ* є *е*: *підешва, вікепце* (= *pidešva, vikence*), *б*) старому глухому *ь* відповідає *ъ*: *дъпь, пъпь*. Ту поплутав Михальчук, та місто *ь* написав *ъ*, що видно зі стилізації речення: *ъ* соответствуст *е* и *ъ*. Під цим треба розуміти вузьке *е* перед наступними м'якими складами в роді *dên'*. — 5. Побіч форм повноголосних приходять часто й неповноголосні: *золотий, златій* (= *zolotyj, zlatij*). — 6. Зберігається різниця між давнім *і* та новим середнім *и*: *сірота* (= *sirota*) а по гортанних *k, h, ch* уживається зви-

чайно ы: *кыдати, хыжа, гыркый* (*kydaty, chyža, hyrkyj*). — 7. Ту також приведено аж 3 різні явища: *a)* придих йота у випадках: *ёстрий, ёвес, ёрати* читати треба: *jostryj, joves, joraty, b)* переміну нь перед *к* на *й*: *білейкий, хатойка, дівойка* (= *bilejkyj, chatojka, divojka*), но *нь* остає у формах займенника особового третьої особи: у *нёго* (= u *n'oho*). Ту мав на думці порівнання з українськими східніми говорами, де приставочного *п* нема. — 8. Редукція *и* до ь у формах приказового способу: *берь, возь, ходь, берьме, ходьме, берьте, ходьте* (= *ber', voz', choď, ber'me, choďme, ber'te, choďte*). — 9. Інтервокалічне *і* випадає не лиш в instr. sing. іменників роду жін.: *рукоу, душеу*, но також в 1. особі однини та 3. множини: *чуу, співаутъ* (= *čuu, spivaut*) та у займенників присвійних: *моа, твоа, моу, твоу* (= *moa, tvoa, tou, tvou*). Замішав сюди також контракцію у конюгації дієслів на *-ati*: *співамъ, співашъ, співатъ* а навіть й випускання цілих складів: *бешъ, бе* (= *beš, be*) місто *будешъ, буде* (= *budeš, bude*). — 10. Брак епентетичного *l* по губних: *здравья, спьятъ* (= *zdrav'ja, sp'jat*). — 11. Рефлекс *дж* місто східньо-українського *ж* перед йотованими: *чюджий, меджа, ходжу* (= *č'udžij, medža, chodžu*). На місто загально українського зубного *з* африкат *дз*: *дзвір, одзеро* (= *dzvir, odzero*). — 12. М'якість *рь* зберігається, як й у східньо-українськім а також м'якість *ць* (приміру не подає). — 13. Твердість *к, г, х* (примірів також нема). — 14. Закінчення в 1. особі однини *-ам* у дієслів з пнем на *а*: *співамъ, бігамъ* (= *spivam, biham*) а у 3. особі однини тих же дієслів закінчення *-т* може опускатися: *біга, співа* (= *biha, spiva*). — 15. Закінчення 1. особи множини у всіх дієслів часу теперішнього способу прямого та приказового є все *-ме* місто *-мо*: *будеме, ходьме* (= *budeme, choďme*). — 16. Час майбутній твориться при помочі дієслова *имити*: *му писати* (*ти pysaty*). — 17. Закінчення першого відмінка множини прикметників короткє на *-и*, то є м'якє *і*: *бідни, біли* (= *bidn'i, bili*). — 18. В орудним відмінку однини іменників та прикметників роду жін. закінчення *-оу, -еу, -оў, -еў* а у західніх говорах: *-ом, -ем*: *водоу, душеу; водоў, душеў, водомъ, душемъ* (= *vodou, dušeu, vodoų, dušeų, vodom, dušem*). — 19. Старе закінчення давального множини іменників роду чол. і ніякого *-імъ, -имъ: хлопцімъ, дивчатімъ, волимъ* (*chlopcim, divčatim, volim*). — 20. Числівники зложені з десяток і одиниць мають одиниці перед десятками: *одинъ двацять* місто *двацять одинъ*, та *четирдесять* місто *сорок*. — 21. Слова *лем* або *лиш* уживані по обох сторонах Карпат. Дальший додаток, а то частиця *со* місто *що, шо* не має сполучуючого значіння.

Так під тими 21 прикметами дійсно сполучив аж 30 прикмет, що мали б споювати українські говори по обох сторонах Карпат в одно піднаріччя. Ці прикмети, очевидно, не появля-

ються на цілій цій області в однаковій силі. Їх Михальчук не зльокалізував, хоч би на ці три головні типи говіркові, котрі відомі нині під говорами лемківськими, бойківськими та гуцульськими. Но поминаючи ці недостатки, спричинені малою скількістю діялектичних матеріялів, клясифікація Михальчука була вірна та з малими змінами перенимали її й другі учені. Без застереження переняв її проф. Омелян Огоновський у своїй праці: Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache, Львів 1880, стор. 18 19. Значніший вилім зі становища єдности карпатських говорів зробив А. Соболевський в Очерк-у русской діалектології III, Малорусское нарѣчіе. Живая Старина 1894, IV. Він на основі неоднакости рефлексів старих закритих *о*, *е* виділив говори крайне південні з рефлексами *и*, *ы*, *ӥ* з групи карпатської та приділив їх до північно-українських і цим пірвав генетичний зв'язок з найближчими говорами таки південно-карпатськими. Погляд цей приняв відтак той самий Михальчук у рецензії на працю Соболевського, дальше А. Шахматов та І. Зілинський.

Зілинський взагалі сполучував говори західньо-українські з північними в одну групу, а до неї причислив й говори карпатські так північні як й південні. Від північних різняться говори карпатські по його думці: 1. браком дифтонгів на місці старих закритих *о*, *е*; 2. відмінною артикуляцією ы, зберіганням групи: *кы*, *ны*, *чы* місто поліських та підляських *кі*, *ні*, *чі*; 3. зберіганням м'якого *а* у всіх положеннях; 4. а також м'якого та середнього *l*. А все таки сполучують їх неоднакові рефлекси старих закритих *о*, *е* та зберігання різниці між ы та *и*. В цім саме й згідність Зілинського з думкою Соболевського.

В рік по появі студії Зілинського появилися висліди праць Московської Діялектологічної Комісії: „Опытъ діалектологической карты русскаго языка въ Европѣ съ приложеніемъ Очерка русской діялектології: Н. Н. Дурново, Н. Н. Соколова, Д. Н. Ушакова — Москва 1915. Згадана комісія пішла у клясифікації українських говорів своїми власними шляхами. Вона злучила південно-карпатські говори в окрему карпатську або карпато-угорську групу, що обіймає говори лемків, долян, замішанців і бойків, то є говори північно-карпатські, а відтак говори Угорщини. Об'єднюються вони ось якими признаками: 1. на місці старого *е* в нових закритих складах а також на місці *ѣ* — *і*; 2. старі ы та и різняться, 3. дзвінкі приголосні перед тихими а також у визвуці затратили дзвінкість, 4. м'якість *r* зберіглася. Крім цього у більшій часті карпатських говорів: 1. зберігаються групи *кы*, *гы*, *хы*; 2. по м'яких та шип'ячих *а* не зміняється; 3. *ш*, *ж*, отверділи, 4. ы остає в infin. дієслова *быти*.

Цей поділ в основі задержує Н. Дурново у своїй найновішій праці: „Введеніе в исторію русского языка" I, Брно 1927, стор. 182—184. Він також і ту говори карпатські виділив в окрему групу під назвою „карпаторуської", що з західньо-українською та східньо-українською творять окрему групу від говорів поліських або північних, зближаючися в цім основнім поділі до поділу Ганцова з р. 1923.

Зазначивши аж 24 спільних прикмет з говорами західньо-українськими, наводить такі спільні признаки для групи карпаторуської: 1. рефлексами старих закритих *о*, *е* є *и*, *ѣ* та інші звуки; 2. різниця між старими *у*, *і* зберігається, при чім артикуляція *ы* в порівнанні з західньо-українською понижена та заокруглена а артикуляція *ї* із старого *і* є висока; 3. ненаголошене *е* не є однакове з *ї*; 4. брак переходу *а* по м'яких в *е*; 5. перехід *е* на *а* в nom. sing. neutr. (*жити*); 6. брак контракції в nom. sing. adj. neutr.; 7. випад *і* перед *и* в закінченні першої особи однин та 3. множини у дієслів з пнем на голосівку; 8. група *кы*, *гы*, *хы*; 9. зберігання м'якого *r*; 10. поява середнього *l*, зберігання м'яких *d*, *t* без переходу на м'які *g*, *к*; 11. *о* по м'яких в закінченнях відмінкових м'яких прикметників та займенників; 12. брак форми дієслів типу *ходе*; 13. м'яке *t* в 3. sing. і plur. praes. та в 2. plur. imperat.; 14. закінчення 1. особи plur. на *-те*, 15. зберігання *у* у дієслові *быти*.

Як видно зі зіставлення признак Московської Діялектологічної Комісії та проф. Дурново, оцей послідній розширив їх з вісьмох свого давнішого „Опыту" на 16 а то длятого, що фактичні дані збільшилися через його поїздку на терен Підкарпатської Руси. Нових признак навів 10 а опустив з давніших 2 а це: дзвінкість приголосних та твердість *ś*, *ź*.

Важливе та принціпове значіння набирає класифікація українських говорів, зроблена проф. Всеволодом Ганцовом в його праці „Діялектологічна класифікація українських говорів", Київ 1923. Ганцов поділив говори української мови на дві головні групи: північну та південну а до цієї зачисляє він й говори „карпато-угорські". Це робить він на цій основі, що ці говори виявляють цілком аналогічний розвиток в таких кардинальних для історії української мови фонетичних явищах, як еволюція звуків *о*, *е*, *ę*, *ѣ*, *і* (= и) та обєднюються кількома значними фактами морфології, як: 1. закінчення *-а* у іменників роду піякого на *-ије;* 2. закінчення nom. plur. adj. на *-і* (зі зм'якченням попереднього приголосного у більшій частині говорів); 3. закінчення dat., loc. sing. adj. і pron. fem. на *-і* замість *-ij;* 4. закінчення dat., loc. sing. subst. m. на *-ovy (evy)*, *-ovi*, *(evi)* (у іменників neutr. gen. це приходить рідше).

Ширше цей погляд розвинув Ганцов у рецензії на „Очеркъ русской діалектології" Московської Діялектологічної Комісії, поміщеній в Zeitschrift für slavische Philologie III/½ (1926), стор. 202 і дальше, де відкинув „карпато-угорську" групу як самостійну цілість супротив груп північної та південної. Беручи під увагу так різницю між *у* та *і*, як також неоднаковий ступень розвитку старих закритих *о*, *е*, як характеристичну признаку цих говорів, що їх обєднює серед південно-української групи в одну цілість, не видить Ганцов причини виділяти їх з групи південно-української а противно уважає їх відокремлювання за своєвільне. Ганцов піддає в дальшім розборові поодинокі карпатські признаки та підносить, що з чотирьох (перших) наведених признак лиш різниця *у* — *і* ділить цей говір від прочих діялектів цієї української области, котра в „Очерку" зачисляється до західньої. Три інші, а то *е* перед м'якими приголосними, *ѣ* > *і*, переміна дзвінких перед тихими та у визвуці на тихі, м'яке *г*, — відомі, як автори „Очерку" самі зазначують, й другим говорам. Також різниця між *у* — *і* не ограничена лиш на цю область. Ганцов показує ще й на другі явища, відомі й на інших областях, а то артикуляцію старого наголошеного *і*, зближену до *е* в селі Убля, находимо також в говорах галицьких, подільських, західньо-волинських та холмських. Вокальна гармонія, *и* місто ненаголошеного *о*, відома також на Поділлі а також такі ассиміляції, як: *min'/i*, *vis'/ila*, *br'ixn'i*. Зілляня рефлексів *е* в наголошених і ненаголошених складах в один звук є спільним явищем не лише всіх карпатських говорів, але також всіх південних, коли ж бо тимчасом в північних говорах різниця зберігається, на що автори „Очерку" не звернули уваги. — Закінчення *а* в nom. sing. sub. n. gen. є також спільне південно-українським говорам за виїмкою тих, котрі перемінюють консеквентно *'а* — *'е*. — Карпатські та західні говори мають короткі зубні перед *j* в nom. sing. sub. n. g., *er* з давніх *ѣ*: *kervanyj*, *kernyc'a*, nom. plur. adj. на *-і*, як всі прочі південні говори в противенстві до *-ї* в говорах північних, також і спільна морфологічна система лучить їх з говорами південно-українськими (op. cit. стор. 213 - 214).

Одночасно майже з Ганцовом змодифікував свої погляди на говори карпатські й проф. Зілинський, а то головно з причини уваг проф. Лера-Сплавінського, висказаних в цій справі у рецензії на працю Смаль-Стоцького-Гартнера: Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache, Wien 1913, поміщену в Rocznik-y Slawistyczn-im VII, та у рецензії на „Пробу" Зілинського, поміщену в Rocznik-y Slaw. VIII.

Проф. Лер-Сплавінський, зупинившися над думкою Собо-

левського відносно неоднаковости південно-карпатських говорів що до рефлексів старого закритого *о*, *е* і розділення цих говорів між говори північні та південні, каже, що в поділі Соболевського є одна точка, котра не дасться удержати а мимо того вона закоріпилася в науці і повторюється многими авторами без застережень. Є це твердження, що декотрі говори Угорської Руси стоять у близькім зв'язку з говорами північного поясу а навіть творять з ним одну північну групу. На якій основі? - запитує Лер-Сплавінський. Хиба виключно на цій, що в говорах Угорської Руси по більшій часті первісне *о*, *е* в закритих складах дають *и*, *ии*, *їи* або інші звуки монофтонгічні чи діфтонічні, бо прочі признаки північної групи, як заступство первісного *ѣ* через *ie*, *їе*, тверде *r*, непалятальні *ć*, *ź* (op. cit. стор. 77—78) не находяться в говорах карпатських. Крітерії поділу Соболевського, а то рефлексізація старих закритих *о*, *е*, не видержують критики, бо противляться тому факти з історії мови. Історія української мови доказує, що *и* < **о*, котре нині панує ще в Карпатах та в говорах північних, було пануючим рефлексом між XIV. а XVII. ст. на цілій українській області. А коли цей звук ще нині де остався і не перейшов до *і*, то і це ще не доказує ближчого споріднення з говорами північними. Цей факт полягає на консервативізмі, що випливав з географічно-історичних умовин, серед яких ці говори розвивалися. Цим способом відпадає послідня основа для лучення говорів Угорської Руси з північним поясом в якусь вужчу групу у протиставленні до других говорів українських. Такий поділ є чисто зовнішнім, опирається лиш на одній признаці і не бере під увагу факту історичного розвитку цих говорів ані цілости їх структури. Можна найвище говори, в котрих старі закриті *о*, *е* не є заступлені через *і*, назвати спільною назвою *архаїчними*, як то назвав А. Кримський (Украинская грамматика I, і, стор. 22 -23), не пересуджуючи тим їхнього генетичного споріднення та їх взаємин з іншими говорами (op. cit. стор. 79).

Подібні погляди висказав проф. Лер-Сплавінський в рецензії на працю Зілинського: „Проба упорядкованя українських говорів". Він замітив, що поділ Зілинського на дві нерівні групи: південно-східню і північно-західню є в основі такий самий, що у Соболевського. Головні крітерії поділу, а то: неоднакова континуація старих закритих *о*, *е*, та різниця між прасл. *у* та *і* не є новостями, але основуються на збереженні давнього стану, характеристичного колись — у відносно не дуже давній давнині — цілій язиковій українській області (op. cit. стор. 211). Дальше доказує, що й у приведених

критеріях нема однаковости. Так існує велика різниця між артикуляцією *у* говорів карпатських, де воно має дуже задню артикуляцію а її не знають деінде. Знов рефлекси зі старих закритих *о*, *е* не такі самі на півночі, як на півдні. На Поліссі вони виступають як діфтонги а у карпатських говорах як монофтонги. Прочі аргументи Лера-Сплавінського ті самі, що у попередній рецензії.

Отсі то уваги спонукали проф. Зілинського до зміни своєї попередньої класифікації карпатських говорів, що видно вже в рецензії на „Опытъ діалектологической карты русскаго языка в Европѣ" Московської Діялектологічної Комісії, що появилася в Rocznik-y Slaw. т. IX ½ (1925) а котра, як зазначує він в статті: „До питання про діялектольоґічну клясифікацію українських говорів" (Записки Н. Т. ім. Шевч. у Львові, т. CXII.—CXLIII. 1925, стор. 2., зам. 2) була ще зготовлена в р. 1922., то є перед появою праці Ганцова. Зілинський признає, що знаючи дуже поверховно закарпатські говори з власної обсервації, не міг рішитися ставити непевні гіпотези що до генетичного споріднення цих говорів з придніпрянськими говорами та прилучив їх на основі надто поверховно й односторонньо переведеного поділу до „північно-західньої" групи (op. cit. стор. 241). Не пересуджуючи на разі їхньої приналежности, поставив собі наперед питання їх відносин як до одних так й до других, бо дійсно мають вони прикмети спільні так одним як й другим.

І так зі східніми лучать їх ось які прикмети: 1. зберігання *а* по палятальних; 2. перехід *е* > *а* в акінченні l. sing. sub. n. g. на *-ьје*; 3. *ку*, *hу*, *ху*, з заднім відтінком артикуляційним; 4. збереження палятальности *r*; 5. збереження середнього *l*; 6. переважно корональна артикуляція *s'*, *z'*, (*c'*); 7. палятальне *c'* в наростку *-ec'* у східніх закарпатських говорах; 8. переважно палятальне *t*; 9. м'якчення шелестівок (приголосних) перед *і* зі старого закритого *о*. В заключенні підчеркує, що найбільше східніх прикмет мають східні південно-карпатські говори менше більше між Угом а горішньою Тисою (op. cit. стор. 242—3). Но відтак замічає, що на основі механічного вичислення кількох їхніх спільних прикмет звукових ці говори повинні бути дуже близькі а в кожному разі ближчі, як прим. теперішні говори східньо-галицькі, котрі позірно виказують менше прикмет спільних, як говори карпатські. Но коли порівнати з собою також морфологію, словар, то є говір в його цілости, то покажеться, що нинішній придніпрянець теперішнього лемка або бойка спершу не буде розуміти. А причина цього та, що карпатські говори зберігли деякі архаїзми, мають своєрідні окремішности

а почасти підпали під впливи сусідніх говорів (op. cit. стор. 243—244).

Не менше прикмет лучить карпатські говори з сусідніми західніми українськими говорами. А ці прикметі ось які: 1. доволі обнижена артикуляція поодиноких голосівок, що проявляється при звуках *e* > *a*: *daxto*; 2. брак подвоєння шелестівок перед давнім сполученням *-ьj*; 3. закінчення instr. sing. fem. на *-ou̯*, *-eu̯*; 4. dat. sing. m. *-ovy*ᵉ, *-evy*ᵉ. — 5. уживання займенника *s'a* перед дієсловом; 6. форма дієслова часу минулого *ходýu̯ jem*; 7. перехід *e* > *o* в dat., instr. sing. m. а також instr. fem. і neutr.: *kon'ovy*; 8. закінчення gen. pl. fem. *-i* пнів на *-y*ᵉ*i̯*; 9. loc. s. masc. fem. і neutr. на *-y* місто *-i*: *na zemly*, *ohny*, *soncy*; 10. випад інтервокалічного *i̯* та стягнення складів: *povíde*, *zne* (= *znaⁱe*); 11. *i* на місці *n'* в наростку *-en'k*: *solodei̯ko*; 12. диспаляталізація шелестівок, яка дуже поступає в говорах лемків та замішанців, но найбільше опираються цьому говори південно-карпатські східні, котрі під цим оглядом найбільше зближуються до говорів східньо-українських; 13. неоднаковість в уживанні *l*, *n* epent., брак його на заході і в східньо-галицьких придністрянських говорах, в говорах бойківських, гуцульських і покутських.

На основі цих спільних рис з обома групами говорів приходить Зілинський до висновку, що говори карпатські мусіли перебути дві доби свого історичного розвитку: *a*) одну давнішу, спільну зі східніми говорами, коли вони ще лучилися з ними більше безпосердньо десь дальше на сході, *b*) другу добу пізнішу, від коли цей безпосередній зв'язок з східніми говорами перервався теперішніми говорами гуцульським та покутськими (op. cit. стор. 244—246). Через це, каже автор, трудно зачислити карпатські говори без всяких застережень до східньої групи українських говорів а скорше можна б їх виділити в окрему групу, одначе треба б до них причислити також цілий ряд говорів, що лежать дальше на північ а котрі виказують значну скількість прикмет, спільних з карпатськими говорами

На основі цього ділить він цілу язикову область українську на дві головні групи: 1. східню з розмірно найменше діялектичними різницями з виїмкою говорів поліських; 2. західню, в котрій находимо велику діялектичну різнородність та різні ступні розвиткові. Карпатські говори та поліські можна б з огляду на саму стадію їхньої еволюції виділити в окремі архаїчні полоси, а то: 1. карпатську або південну; 2. північну.

Так отже карпатські говори увійшли до ширшої західньої групи, яка вже була намічена в „Пробі". Поділ цей уважає однак за тимчасовий. Но в статті „До питання про діялекто-

лоґічну клясифікацію українських говорів" (З. Н. Т. і. Шевч. у Львові т. 141—143, р. 1925) у відповідь на замітки Ганцова в „Клясифікації", пороблені з приводу поділу Зілинського в „Пробі", відступає невиразно від цього послідного поділу а принимає як тимчасовий чисто географічний, а то на групу східню, західню та північну, доводячи, що при нинішнім стані дослідів українських діялектів тяжко перевести вдоволяючу клясифікацію.

Но це слово проф. Зілинського не було послідне. За послідніх 10 літ студії карпатських говорів по обох сторонах Карпат поглубилися. До цього в першій мірі причинилася сама його катедра української мови при краківськім університеті, де його ученики прослідили майже ціле північне Підкарпаття а також й студії мої на південній стороні Карпат на области чеськословенській та румунській, результати яких подавав я до його відома. Через це в найновішій праці: „Карта українських говорів", (Варшава 1933,[1] Праці Українського Наукового Інституту, т. XIV) принимає поділ Ганцова на дві головні групи: північну і південну а в цій послідній, подібно як й Ганцов, робить дві підгруппи, а то: східню та західню (op. cit. стор. 3). В цій південно-західній групі уміщені й говори карпатські, що обіймають говір лемківський по обох сторонах Карпат, бойківський так по північній стороні Карпат, як й по південній на не дуже значній частині, бо лиш Верховину, середньо-закарпатський говір на південь від Верховин і від ріки Ціроки аж до Тересви і говір гуцульський по обох сторонах Карпат. Під назвою середньо-закарпатські загорнений цілий ряд дрібніших говіркових груп у поданих щойно границях, що сполучаються так з говорами бойківськими як й лемківським а крім цього мають свої окремішні признаки, як перехід давнього *о* в нових закритих складах в *и*, *ї* та *е* в *'и*, *и*, дієслівні форми: *я любив бых*, *повїх* і інші (op. cit. стор. 8 –9).

З дослідів всіх наведених учених видно лиш один результат, що говори південно-карпатські не виділюються в окрему групу говіркову, але в'яжуться з говорами карпатськими північними. Лиш Зілинський на основі більше відомого матеріялу діялектичного виділяє ще як більше архаїчну групу говори між Ціроков та Тересвою.

Вичислені до тепер погляди були роблені зі становища ширшого, маючи на увазі цілу язикову українську область. Но, як вже згадано, в послідним десятилітті проявився живіший рух на полі дослідів північно-карпатських говорів а цей

[1] Порівнай реферат проф. М. Вайнгарта в: ČMF 20, 1934, 212—213.

рух не вилишав й питання географічного поширення поодиниких язикових явищ не лиш на північній стороні, но й на південній. В цім огляді стояли декотрі дослідники в живішім контакті зі мною і на основі моїх матеріялів построювали вони собі свої погляди о взаїмнім відношенні говорів карпатських так північних як й південних.

Перший, що доторкнувся питання поширення характеристичних прикмет північного бойківського говору і на південь Карпат, був А. Княжинський в праці: „Межі Бойківщини", поміщеній в „Літописі Бойківщини, т. I. (Самбір, 1931). Підхід до цього питання був зовсім добрий, бо автор завдав собі наперед питання означити, що то є бойківський говір, чим різниться від окружаючих говорів: лемківського, наддністрянського та гуцульського а відтак шукав його характеристичних прикмет й на південній стороні Карпат. Поминаючи його невідповідну систему підводити під одно явище кілька явищ неоднородних, можна його характеристику звести до ось яких результатів[1]: 1. звук *a* по палятальних та шип'ячих зберігається а по твердих лябіялізується; 2. *e* звужається перед м'якими до *u*; 3. *a* на місці *e* в закінченні nom. sing. subst. neutr. gen. в наростку *-ьje*; 4. перехід *e* на *a* в прислівниковім наростку *-де* (*даколи*), м'якчення попередньої шелестівки через *i* з *ě*, чи *o*, *e*, в закритих складах; 6. широкий відтінок старого *i* в назвуці (*Єла* місто *Іла*); 7. зберігання різниці між *i* та *ы*; 8. замітний глухий звук *ъ*, *ь* в емфазі на кінці слів по шелестівках.

З приголосних підчеркує як характеристичні признаки бойківські отсі: 1. шип'ячі м'які; 2. паляталізація *s*, *z* в сполуці з другими приголосними перед *i* хоч якого походження: *s'n'ip*, *s'n'ih*; 3. м'якість *c* в наростку *-ec'*, *-ic'a*; 4. м'якість *s*, *c* в групі *-skyj*, *-скуj*; 5. паляталізація зубних *t*, *d* в групах *tu̯*, *du̯*, перед *i* з *o* (*ďu̯ir*, *ťu̯ij*); 6. сильна паляталізація *t* в сполуці *st* перед м'якими голосівками: *sc'u̯*; 7. перехід м'яких *t*, *d* в м'які *k'*, *g'*: *ťisto*>*k'isto*, *ďido*>*g'ido*; 8. ассиміляція губних і зубних приголосних з наступним *n* в напрямі до носовости: *dn*>*nn*, *vn*>*mn*, *ln*>*nn*; 9. страта *l* epent. по губних в конюґації *lubju*; 10. нахил заступати протиснені приголосні в назвуці проривними: *čkoda*, *dzelenyj*.

З морфології підносить вплив аналогії твердих пнів на м'які в instr. sing. sub. m.; 2. закінчення gen. sing. давніх *ū*, *i* пнів на *e*: *ker've*, *lute*; 3. архаїчні форми в 3. і 7. відмінку множини давніх *-o* пнів: *im*, *-ich*; 4. закінчення 1. plur. praes. на *me*. На кінці також і несталий наголос.

[1] Від 1—8 зберігаю авторову кириличну транскрипцію.

Навівши ці прикмети чисто бойківського говору, що в Галичині обіймає область від ріки Ослави до Волоської і Сільної Тирави на заході аж до полоси між Солотвинською і Надвірнянською Бистрицею, порівнює з даними Верхратського, Броха, своїми власними обсерваціями з пограниччя карпатського та даними, поданими мною, та доходить до заключення, що більшість прикмет бойківського говору на північних узбіччях Карпат находиться також й на південних і на цій основі прилучає до бойківського говору область нинішньої Словаччини й Підкарпатської Руси між ріками Лабірцем а Тересвою аж до етнографічних границь мадярських та словацьких. Ці спільні признаки є: 1. зберігання *а* по палятальних приголосних і по шип'ячих; 2. вузьке *е;* 3. задержання різниці між *у* та *ы;* 4. зберігання м'якости шип'ячих; 5. зберігання м'якости *с* в наростках *-ес'*, *-ic'a;* 6. м'якість *т*, — наведені морфологічні явища, та несталий наголос. Всі ці прикмети наводили вже попередні учені як характеристику говорів карпатських взагалі, так що Княжинський нічого нового не сказав, окрім вузькости *е* перед м'якими приголосними. Крім того придав деяким явищам ширшого поширення, як вони дійсно мають, як приміром м'якість шип'ячих: *ć, ś, ź.*

Не уважаючи однак на недостачі аргументації, мушу піднести, що погляд Княжинського близький до правди, бо в дальшім найде він потвердження моїми новими аргументами. Не будучи на терені хочби й нинішньої Підкарпатської Руси, не міг перевести порівнання, опертого на більшому числі реальних фактів.

Бойківську область обмежила на далеко меншу територію Підкарпатської Руси та Словаччини молода дослідниця Бойківщини Софія Рабіївна, що вистудіювала совісно цілу область бойківського говору на північнім боці Карпат. Результати її праці були зреферовані проф. Зілинським на засіданнях Польської Академії Наук в Кракові та оголошені в Sprawozdaniach z czynności i posiedzeń Polskiej Akademji Umiejętności, XXXVII, № 6, 1932. Також і їй послужили мої інформації, та на основі студій Верхратського і Броха вона ограничає межі Бойківщини на південних узбіччях Карпат лиш до верховинського пояса, а то на цій основі, що область понижче цього пасма має інші рефлекси старих закритих *о, е* а не *і* а по друге різниться також наголосом (приміри не наведені).

Характеристичні знаки бойківського говору, замкненого в таку територію, менше більше такі, які нам вже відомі з попередніх праць, новість лише та, що авторка підчеркує нову спільноту, а то вузькість *о* перед *і*, та *е* перед м'якими складами,

що вже підчеркнув Княжинський, та і вокальну гармонію. Вузькість *o* в таких самих положеннях, як то означив Брох для говору села Ублі та околиці а в дальшім вокальна гармонія, це нові важні факти фонетики бойківської, що перед тим ніким не були замічені а які в системі звукових говорів карпатських по обох сторонах грають велику ролю та є в дійсності великим сполучником говорів по обох склонах Карпат, що найменше від Лабірця аж по Тересву. Роля наголосу не така важна, яку їй хоче приписати Рабіївна. Є ту відхили, но вони не змінюють системи наголосу як цілости.

Для перегляду наведу ту й її характеристичні знаки бойківського говору, бо вони у неї найповніші, а ними прийдеться нам ще пізніше послугуватися. Признаки ці такі: 1. зберігання *a* по палятальних; 2. перехід *e* в *a* в nom., acc. subst. neutr. gen. з наростком на *-ьje;* 3. зберігання різниці між старим *y* та *i;* 4. вузьке *e* перед наступним м'яким складом; 5. м'якчення кожної приголосної перед *i* хоч якого походження; 6. вокальна гармонія; 7. заник інтервокалічного *i* та *h;* 8. коронально-дорзальна артикуляція приголосних перед *i, 'a;* 9. брак *l* epent. по губних; 10. середнє *l* у формах part. praet. а рідше в інших положеннях; 11. м'які *č, ž, š* в кожнім положенні; 12. *dz, dž, ždž* на місці *z, ž, žd;* 13. зберігання м'якого *r';* 14. перехід *n'* на *j* перед *k*; 15. вплив м'якої приголосної на попередню приголосну; 16. група приголосних *šk* переходить на *čk;* 17. асиміляція *dn* до *n;* 18. асиміляція *vn* до *mn;* 19. м'якість *-c* в наростку *-ec';* 20. палятальне *s'* перед наростком прикметників *-kyj;* 21. тверде *t* в закінченні 3. особи sing. і plur. praes; 22. часте зберігання дзвінких приголосних у визвуці; 23. форми дієслівні типу *trymam, -aз;* 24. закінчення 1. і 2. plur. praes. на *-mé, -té* з наголосом.

На жаль з реферату о цій цінній праці Рабіївної не знаємо, чи всі вичислені там прикмети бойківського галицького говору розміщені на цілій області північно-карпатській, бо не можна цього сказати, щоби вичислені Рабіївною прикмети находилися всі хоч на цілій області верховинській. Так приміром *l* epent. зберігається не лише на долах, але й на цілій Верховині від Топлі аж до говорів гуцульських, м'якість шип'ячих *š, ž*, не відома майже на цій області, також перехід *šk* на *čk* відомий лиш Верховині Ужанській та Земплинській а не відомий Верховині Бережанській та Мараморошській. З прочих 24 прикмет відомі на цілій області майже від Лабірця аж по Тересву, а то вичислені під 1, 2, 3, 4, 5 на області, де находиться переголос *o* > *i;* 6, 7 — лиш перше явище відоме на більшій частині карпатській, інтервокалічне *i* зберігається навіть у говорах верховинських; 10 мав ширше поширення, бо відоме

на цілій області й в других положеннях; 11 ограничується лиш на *ť*; 12 ограничене від Латориці на захід долами, Верховина Мараморoська та Бережанська їх знає також, сам же перехід *z* на *dz* мало поширений й на Верховині, скорше відомий у західніх частях; 13, 14 явище виключно майже верховинське; 15, 16 ограничене до области, як було сказане вгорі; 17, 18, 19, 20, 21 ціла область поділена, південна полоса між Лабірцем і Великою Рікою має *t* м'яке; 22, 23, 24 ограничені на свою область.

Так з виїмкою двох прикмет: *l* epent. та м'якости *ź*, *ś* всі прочі відомі й на південній стороні Карпат, а із 22 обіймає майже цілу область 15 прикмет. Думаю, що їх можна б ще розширити на деякі явища морфологічні, як архаїзми в dat., instr. та loc. plur. *-o* пнів, вплив аналогії твердих на м'які, не говорячи вже о формах instr. sing. subst. fem. на *-oų*, *eų*.

В найновішім часі появилася спроба виділити говори південно-карпатські зовсім із зв'язку з говорами північно-карпатським та зробити з них окрему групу говорів, ніяк не зв'язану з одною з трьох признаних груп, а то: північною, західньою та південною. Таку мало обосновану думку підніс Др. Г. Геровський в статті „Jazyk Podkarpatské Rusi", поміщеній в „Československ-iй vlastivěd-i", т. III, Jazyk, під редакцією проф. Гуєра, Прага 1934. Своє твердження опер на отсих характеристичних признаках південно-карпатських говорів, а то: 1. вузькість *e*, *o* в певних положеннях перед м'якими складами не відома деінде; 2. м'які губні, м'яке *r* та півм'які зубні перед *e* відомі лиш великоруським говорам; 3. зберігання різниці між *ы* та *i*, що по думці автора відділює ці говори від прочих говорів українських а об'єднює їх з великоруськими, щезання *i* між голосівками, головно перед *u* (*mau*, *znau*), чого говори українські не знають а лиш великоруські; 4. творення компаратіву при помочі наростка *-ьj* (у автора лиш родові закінчення *-yj*, *-ja*, *-je*), в чім знов є згода з великоруським; 5. форми минулого часу на *-ch* місто *-ų* у чотирьох дієслів: *mesty*, *vesty*, *plesty*, *bosty*, що повстали з групи приголосних *tl*, *dl*, а було колись й в говорах псковських.

Тимчасом авторові твердження противляться язиковим фактам, які навели всі вичислені дослідники а також студії Верхратського про бойківський говір околиці Угерець коло Ліска а наконець і студії Рабіївної. Що більше, у автора видно всюди тенденцію в'язати поодинокі факти з незнання подібних явищ у говорах українських з явищами великоруськими і на цій основі надати говорам південно-карпатським характеру окремішнього. При цім був він ще ведений чисто субєктивною оцінкою акустичних вражінь, не кажучи вже і о цім, що своїми

виводами перериває генетичний зв'язок між найближчими говорами з північної сторони Карпат.[1]

Перейдім поодиникі точки аргументації Геровського. Автор не взяв зовсім під увагу праць Верхратського та Огоновського, а то згадану вже працю першого з околиць Угерець,[2] де найшов би приміри на вузьке *е* на стор. 410 а у Огоновського: Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache, стор. 37 і 49. Но найкращі приміри не лише для вузького *е*, але й для вузького *о* найшов би у Рабіївної, op. cit. стор. 20—21.

Відносно м'якости губних, то її по своему розумінні констатує Брох у вимові образованих верств західньо-українських в цім випадку у проф. Зілинського, котрий відтак у своїй фонетиці по більшій часті повторяє спостереження Броха про м'якість губних а відтак признає, що в народніх говорах існує сильніша або слабша палятальність чи півпалятальність лиш в сполученнях перед *і* а приміри наводить з гуцульського за проф. Яновим (op. cit. стор. 60). Коли ж почуло цю м'якість і ухо Геровського, то тим нич нового не сказано. М'яке *r'* також не новина в говорах карпатських, на що вказували всі попередньо згадані учені. Відносно півм'яких зубних перед *е*, то це зовсім суб'єктивне спостереження автора, котрого не міг ніде дочутися ні норвежець Брох з його чутким ухом, ні великорос Дурново.

Дивно також, що Геровському невідомі спостереження всіх діялектологів за різницю між ы та *і* ву всіх карпатських говорах крім гуцульських та констатування проф. Дурново, що карпатське ы сильно різниться від великоруського (Введеніе в исторію русскаго языка, стор. 184). — Щезання інтервокалічного *і* відоме і північно-карпатським говорам, на що вже показав Огоновський в Studien, стор. 138, а також Рабіївна, op. cit. стор. 21. Те саме відноситься до творення компаративу при помочі паростка *-ьj*, про що інформував вже Огоновський у згаданім творі стор. 103. — Відносно форм часу минулого на *h-* свент. *ch* від наведених вгорі чотирьох дієслів, то ніяк не можу погодитися з думкою автора, висказаною ще давніше на сторінках Zeitschrift für slav. Philologie VI/1–2, стор. 192—9 у відповідь на моє толкування про останок аористу (З. Н. Т. ім. Ш., т. 141 —143), що це явище згідне зі старим псковським явищем переходу груп *tl*, *dl* на *gl*. Псковське явище, як толкує за Каринським Трубецкой (Zeitschrift f. sl. Phil. I/3—4, стор. 293), є виливом летських говорів, котрі не могли сягати аж на південно-карпатську область тим більше, що їх не було

[1] Дивн мою рецензію на цю працю ČMF, 23/2.
[2] Archiv f. sl. Phil. 25.

у ближчих говорах до псковських. Південно-карпатське явище є витвором іншого процесу, чи то морфологічного, чи може фонетичного, що повстав серед зовсім інших умовин розвитку.

Так отже виділення південно-карпатських говорів в окремішню групу від говорів північно-карпатських не видержує критики не лиш длятого, що всі наведені Геровським признаки окремішности находяться й на північній стороні Карпат, но також длятого, що вони навіть не об'єднюють південно-карпатських говорів а є відомі лиш певним частинам цих говорів.

З огляду на брак деяких явищ, характеристичних для говорів долішніх, — а то рефлекси старих закритих *о*, *е* не *і* лиш *и*, *ї* та згадані сполучення *кї*, *гї*, *хї* місто *кы*, *гы*, *хы*, - -*chto*, *što*, твердість *т* в 3. особі, форми часу минулого на *-ch*, — виділяє Геровський говори верховинські від Стужиці аж по Тюшку-Сойми Торунь від говорів групи нарічевої „підкарпаторуської", підпираючи ще й аргументом історичним, що це населення походить з пізнішої колонізації, а то XVI.—XVII. а навіть XVIII. та XIX. століття.

І ці історичні аргументи відпадають. Мараморошська Верховина має вже організовані села в XV. ст., як це приводить Василь Гаджега за дипломами мараморошськими Мігалія в статті: „Федор Корятович і Мараморош" — „Подкарпатська Русь", Ужгород, 1931, р. VIII., ч. 7, стор. 142—146, а то: Волове р. 1415, Келечин 1457, Пилипець 1461, Річка 1463, Репінний, 1457, Сойми 1457, Тюшка 1461. В Ужанській Верховині споминається село Кострини в р. 1410 а на Бережанській Верховині споминаються Верецькі вже в XIII. віці.

Додати треба, що перший спомин історичний не є ще датою, від котрої починається існування даного села, а воно могло довго існувати, заки його хто завів в грамоти, з котрих й не всі доховалися. Знова треба мати на увазі, що приплив населення з північних сторін Карпат не уставав від найдавніших віків аж до нинішніх, а поселювалися переселенці там, де були до того господарські умовини вигідні. Накінець кілька уваг до дальших аргументів язикових. Чому автор зачисляє до старобилих говори лемківські, де іканізм переведений консеквентно? Сполука *кї*, *гї*, *хї* обіймає лиш малу частину говорів верховинських, а то лиш Верховину Ужанську та часть Бережанської здовж ріки Ждениївки. Прочі говори Верховини Бережанської та Мараморошської задержують сполучення *кы*, *гы*, *хы*. Група *cht* на місці *кът* в займеннику питальнім *kto* має так само значніше поширення на долах, бо відома на цілім просторі, починаючи від долини Уга аж по західню етнографічну границю. Група *šč* місто *čь* в слові *što* відома також на долах цілого Мараморошa (*što* належить до виїмків), на області був.

жупи Бережанської від Керецьких до Свалява а навіть в околиці Білок (Осой). Тверде *t* в закінченні 3. особи одн. й множ. дієслів часу теперішнього також відоме всім лемківським говорам а також мараморoським.

Що автор відділив говори гуцульські та околиці Бичкова від говорів старобилих, це почасті правильно, хоч говори гуцульські в'яжуться многими признаками з говорами мараморoськими а говори околиці Бичкова мають основу долішньо-мараморoську, стратили з неї лише старе *ы*.

Вище наведені проби клясифікації південно-карпатських українських говорів у відношенні до других говорів українських або східньо-слов'янських взагалі були у переважаючій більшості правдиві. Клясифікація Соболевського та за ним перенята Шахматова а відтак початкові думки Зілинського нині упали а не устоїться також найновіша Герovського.

Маючи нині куди більше зібраних язикових даних з областей по обох боках Карпат так з північної як й з південної, можемо приступити до проби основніше порівнати карпатські говори взагалі. Нема ще поки що подрібнійших праць описових, що брали б під увагу географічне поширення поодиноких явищ що найменше з области звучні та морфології на північних склонах Карпат, но все таки дотеперішні праці Верхратського, Зілинського, Шамлся, Княжинського, Рабіївної, Рудницького, Янова, Гнатюка, Кобилянського, не виключаючи ще й до нині вартісну працю Огоновського ще з років 1880-тих, подають нам достаточно матеріялу до зроблення такого порівнання.

а) Лемківські говори.

Почнемо від области західньої, то є *лемківської*. Характеристику цієї области дав нам Іван Верхратський у вже цитованій студії про „Говір галицьких Лемків". По його думці лемківські говори простягаються від найдальших кінчин української язикової области аж по Ліський та Сяноцький повіт. Характеристичними прикметами цього говору є отсі найважніші явища звукові:

1. Переголос старого закритого *o* > *i*, *ы*. Рефлекс *i* в загально поширений крім найбільше на захід висунених сіл. Верхратський наводить приміри рефлексу **o* > *ы* (*быв*, *сыл*) з сіл: Жегестів, Зубрик, Біньчарова, Фльорина, Липовець, Берестів, Горова, Турнянко, Ростока, Ростайне (op. cit. стор. 24). Крім цього Зілинський наводить ще приміри з села Явірок, що лежить за Попрадом, а мабуть воно ще виступає також в сусідніх трьох селах, котрі, як каже Зілинський (Lud Słow. III, A. 194), не різняться від Явірок під оглядом звуковим.

Ті ж самі рефлекси на місці старого закритого *о* находимо і на південних узбіччях Карпат на області нинішньої Словаччини. Рефлекс *ы* поширений передовсім за Попрадом та в кількох селах на схід від Попраду, як то свідчать наведені приміри на стор. 70 та ізоґлосса на мапі, що обіймає села: Вел. Липник, Фольварк, Камінка, Орябина, Сулин, Кремпах, Якубяни з виїмкою Літманови. Дальше на схід тягнеться безперервно область рефлексу *о* > *і* аж по ріку Цірoку.

Ще одно характеристичне явище, відоме по обох сторонах Карпат в області ріки Попрада а то рефлекс **о* > *и*, що держиться лиш одного слова: *učar* < **ovьčarь*.

2. Рефлексом старого закритого *е* на області галицьких лемків є в західній області м'яке *и*, по губних *i̯u*, а відтак дальше на сході *і*. Область зазначена Верхратським простягається по цілій ним дослідженій теріторії а приміри цього перезвуку: *люд*, *вюв*, *палюнка перепюўка* і т. д. приводить з сіл: Фльоринка, Ростока, Тилич, Дарів, Воля Нижня, Липовець, Чарний, Тилява, Нова Весь, Воля Нижня, Маційова, Мохначка, Мшана, Ольховець. Найдальше село на схід це Тилява, що лежить на дорозі дуклянській а відповідає південно-карпатській області Свидник—Ладомирово.

Це явище відоме й на південній стороні Карпат від найдальших кінчин західніх аж по лінію Бардієва, рідко досягає до Свидника. Диви стор. 92 та мапа.

Проф. Зілинський запримітив в говірці села Явірок ще один рефлекс на місці старого закритого *е*, звук подібний до *ы*, но паляталізований а акустично вищий своїм властивим тоном. Його означає він через *jy*, *y*³ або *ы* (Lud Sł. III, A. 195—6).

Такий же рефлекс зазначив й проф. Віра в селах спиських: Вел. Липник, Фольварк, та спорадично в Сулині та Кремпаху. Це явище потверджую і я записами з Фольварку з цією різницею, що його відчував я як лябіялізоване *е* (*ö*). В кожнім випадку ходить ту о явище однородне, котрого область лежить по обох сумежних собі боках Карпат.

Ще замітніше однак є те, що цей рефлекс заступає також і старе *е* на тій же самій області, як то зазначили І. Зілинський, Віра, Гнатюк а потвердження цього найшов я в селі Фольварку.

Цей найдальше висунений куток запопрадський характеристичний ще й цим, що рефлексом старого *е* є також прейотоване *і* по губних: *vⁱira*, *mⁱira*, *bⁱilыi̯*, *pⁱisn'a*, що є й на північній стороні Карпат, а то в Явірках, але лиш в обмежених словах: *kobjita*, *nevⁱistka*, а навіть обнижене до *е*: *vi̯etor*, *mi̯esto* (Lud Słow. III, A. 192—193), як то є в Завадці та Фольварку.

3. Різниця між старим *ы* та *і* відома ту всюди, а то так на

північній стороні Карпат, як й на південній і є характеристичною прикметою карпатських говорів взагалі. Фонетична вартість старого *і* є однак не однакова. На місці старого *і* находимо з однієї сторони ще контінуацію звука переднього широкого *і* так в середині слів як й у визвуці. Верхратський занотовує його на області галицьких лемківських говорів в селах: Жеґестові, Лабові, Вірховні, Маціові, Новій Веси, Вислоку Великім, то є в околицях західньої Лемківщини: *мі*, *ті*, *сі*, *кырві* попри середньо-передній звук *у (и)* в словах: *нич*, *никто*, *ани*. Те саме можемо сказати відносно области на південних узбіччях Карпат, що такі ж рефлекси находимо й ту, а то і на західніх частинах передовсім від Бардієва на захід, та на південь від лінії Свидник — Бардієво, коли ж бо так звана Маковицька Верховина має в цих випадках в більшості середньо-передній звук *у*, як те представлене на стор. 58.

Не знає лиш галицький лемківський говір паляталізації зубних *d*, *t* перед *і* з старого *і*, що ми находимо у південних говорах земплинських, на що мусіли може мати вплив й говори словацькі.

4. Старі сполучення *trъt*, *trєt*, *tlъt* в лемківських галицьких говорах дали на західніх частинах рефлекси: *tыrt*, *tыlt*, *hыrmyt*, *chыrbet*, *sыuza*. Верхратський приводить нам приміри з Брунарів, Перегримки, Жеґестова, Липівця, Горови, Тихані, Маціови (Говір. г. л., стор. 3, 48—49) а Зілинський з Явірок (Lud Slow. III, A. 189). Є це область на захід від Дуклі, що відповідає і південній карпатській області поширення цих самих рефлексів. Но декотрі з них засягають аж по ріку Ціроку (диви стор. 162). Попри рефлекси *tыrt*, *tыlt* находяться рідше й рефлекси *trыt*, *tlыt*, так по одній стороні як й по другій, на що вказує Шемлей (op. cit. стор. 170) а також це потверджують мої записи на стор. 161—163.

5. Одним з характеристичних явищ лемківських є заступство праслов'янських *r̥*, *l̥* побіч загально українських та східньо-слов'янських взагалі *or*, *er*, *ou̯* через *ar*, *ыr*: *harčok*, *hыrtan'*, *šыršon'*. Географічне поширення цього явища по обох сторонах Карпат подав нам Шемлей в цитованій вже розвідці (Lud Sl. III, A. 167—8) а з неї виходить, що певна група слів з цим рефлексом чи то походження польського, чи то словацького занимає значний простір та особливо в Галичині переноситься й на область бойківську та замішанців. Те саме спостерігати можна й на південній стороні Карпат, як то видно на примірах мною наведених на стор. 82.

6. Лемківським явищем, як й взагалі загально карпатським, уважається зберігання м'якого *а* у всіх положеннях а також в закінченні ніякого роду *-ьje*. Це констатував Зілинський

в Явірках а також Верхратський на цілій області галицької Лемківщини (op. cit. стор. 3, під 7, 8, 9: *листя*, *шатл*, *ябко*, *ярок*, *час*, *душа*, *пять*, *тяжкий*). Це вповні покривається з нашими даними, приведеними на стор. 80—81.

7. Верхратський не зачисляє звуження *е* перед м'якими складами типу *оле́с'* до явищ лемківських, бо поміж прикметами лемківського говору його не находимо а у студії приводить лиш один примір з села Завадки Римановської. Так само і у своїй студії про говори південно-карпатські з наголосом сталим приводить ледви один примір з села Габури коло Мезилабірців. Натомість мої спостереження були інші, бо я находив менший вправді ступень звуження, як у східніх говорах, аж по Тополю а відтак дальше на захід воно зовсім щезає. На цій області брак вузького *е* перед м'якими складами покривається з областю галицьких лемків.

8. В області консонантизму находимо також много спільних признак. До таких належить отвердіння *с* в наростку *-ес'* з *-ьсь* а дальше в наростках: *-ус'а*, *-іс'а*. — Отвердіння *с* в наростку *-ес'* е на галицькій області лемківській так загальне, що Верхратський ограничився на загальні приміри: *палец*, *вдовец*, *корец* і т. д., не подаючи зовсім місць записання (op. cit. стор. 3, 64—65). Таке саме явище находимо й на південній стороні Карпат, а то починаючи вже від ріки Ціроки й дальше на захід (диви мої записи на стор. 125). Від тієї самої лінії зачинається й отвердіння наростку *-іс'а* побіч м'якого виду, як це наведено на стор. 126 моєї студії. Верхратський наводить примір такого отвердіння з области географічно близької а то з села Вислока Великого на північ від области межилабірської.

9. Також і другі зубні м'які консонанти а навіть на області лемківській так в Галичині як й на південній стороні Карпат, то є на Словаччині, підлягли у визвуці отвердінню. Верхратський подав нам приміри з галицької Лемківщини: *кін*, *оген*, *кіст*, *смерт*, *пят*, форми імперативa: *ход*, *пряд*, *воз*, *нес*, *бер* і т. д. (op. cit. стор. 3—4) а на дальше потвердження наводить ще приміри з сіл: Перегримки, Боршного, Волі Нижньої, Завадки Римановської, Дарова, Біньчарової, отже від ріки Вислока на захід, що відповідає південно-карпатській області від Лабірця на захід. Зілинський констатує це явище і в Явірках (op. cit. Lud Słow. III, A. 189).

Відносно південних склонів Карпат, то це явище держиться поздовж Верховини Земплинської та Шариської на захід від Лабірця а передовсім від річки Ладомирки, що впадає до Ондави аж по Попрад. За Попрадом не доводилося мені чути цього явища. Диви о цім на стор. 130—131.

10. Неоднаковість артикуляції *l* та пестрота під цим огля-

дом, яка проявляється на області на південь від Карпат, має аналогію і по другій стороні Карпат на галицькім боці. На основі мого зіставлення можемо на південній області карпатській зустрічати трояке *l*, а то середнє, тверде та м'яке, а крім цього тверде *l* перед складами з: *a*, *o*, *u*, ы переходить в білябіяльне *u̯*: *m|aua̯*, *hou̯|ova* (дивн стор. 149). По північній стороні Карпат не лиш що Верхратський констатує троякість *l* (ор. cit. стор. 4, 58), але також й пересунення бічної артикуляції *l* взад до *u̯*. Область послідпього явища тягнеться майже від Дуклі на захід а зазначена в селах: Перегримка, Нова Вес, Мисцова, Радоцина, Лабова. Так далекого поширення цього явища на схід, що відповідало б області до Дукляиського переходу, на південній стороні Карпат нема. У нас область поширення цього явища іде лиш від Бардієва на захід а за Попрадом не всюди поширена. В долині ріки Топлі на захід від Бардієва відоме це явище між говорами словацькими.

11. Диспаляталізація *r* у визвуці належить також до головних признак лемківського говору на північній стороні Карпат. Поширення таких фонем, як: *косар*, *учар*, *горчар*, ограничає Верхратський на західню Лемківщину (ор. cit. стор. 61), коли ж бо м'які приміри відомі у східній Лемківщині. На південних склонах Карпат це явище поширене також лиш в західніх частинах, на захід від Пряшева та в сусідстві говорів словацьких (дивн стор. 143 144).

12. Лемківські галицькі говори як також й говори південно-карпатські на захід від Лабірця знають переміну звука *v* на *h*, *ch*, наколи він стоїть у функції приіменника або як приставка тісно злучений з наступним словом. Звук *h* на місці *v* появляється перед дзвінкими а *ch* перед глухими.[1] Верхратський наводить нам приміри з сіл: Перегримки (*г ремени*), Радоцини (*г нас*), Лабови (*г ястрябі*), Волі Нижньої (*г другый бік*), Тилича (*гвойти*), Ростоки (*хтогды*), Ольховця (*хперед*), Дарова і Тихані (*хпій*) (ор. сіт. стор. 76). Є то отже область від Вислока на захід.

Аналогічно й на південно-карпатській стороні простягається те саме явище, починаючи від Лабірця аж на Спиш, як це приведене на стор. 180.

13. Зубні консонанти *s*, *z* перед м'якими: *i* (з *ĺ*), *'a*, *'u* зміняють свою артикуляцію на значнім просторі південно-карпатської області, а то починаючи від ріки Ладомирки на захід за виїмкою південних областей понижче Маковиці, а то так, що на їх місці появляються м'які шип'ячі (дивн стор. 123). З таким же явищем стрічаємося й на північній стороні Карпат, хоч о нім Верхратський не подає точних даних що до їх

[1] Є то радше глухий спірант *x*.

поширення. На основі деяких примірів можна констатувати, що воно поширяється вже зараз на захід від лінії Лаборець — Дукля. Він находить м'яке *š'* місто м'якого *s* в Липівці (*шьвятый, шьа*), Ольхівці (*шьватый*), Тихані (*ношьат, гашьат*) (op. cit. стор. 63); м'яке *ž'* на місці м'якого *z*: *жьелєный, жьвідати шьа, вжьати* з Липівця і Ольхівця.

14. Твердість шип'ячих *š, ž*, а передовсім *č* до цього ступня, що по них старе *i* пересуває свою артикуляцію до заду і наслідком цього на місці звука середнього *y* чуємо звук задній ы: *šыi̯a, žыto, pečы* — є передовсім признакою говорів лемківських а навіть переходить до говорів замішанців й бойківських, як це запримічує Зілинський в „Описі фонетичнім", стор. 84. Верхратський не ограничує цього явища у якісь тісніші границі, но загально подає, що *ж, ч, ш* не вимовляються м'яко а відтак, що по *ч, ж, ш* найчастіше чути ы, рідше *и*, або декуди *і* як в словацькім та на це приводить приміри: *чыстый, чытати, жыти, жыла, кашы, пашы* (op. cit. стор. 66).

Ще з більшим правом можемо сказати, що отвердіння шип'ячих *š, ž* є признакою великої части говорів не лиш західніх, але й східніх на південь від Карпат. Область поширення цього явища відома навіть поза Латорицею на схід. На відповіднім місці (стор. 66) при обговорюванні цих звуків була звернена увага на сполуки *šы, žы* місто *šy, žy* і як видно, однородність цього явища зв'язана і територіяльно. Відносно твердости *č* і наслідком цього пересунення артикуляції *i* взад до ы, то область його поширення відома на південних сторонах Карпат лиш за Попрадом на захід. (Диви про це стор. 67.) Впрочім м'якість *č* удержується ту так, як на галицькім боці.

15. Диспаляталізація консонантів в лемківських говорах захопила також зубні: *s, z, c* перед наростком *-kyi̯* у прикметників, наслідком цього місто груп *-s'kyi̯, -z'kyi̯, -c'kyi̯* находимо групи *-skvi̯, -zkyi̯, -ckyi̯*. (стор. 174) Верхратський констатує це лиш загально, не подаючи ні примірів з означенням місць: *рускый, богацкый, сироцкый* (op. cit. стор. 65). Зілінський в своїм „Описі" зазначує це явище як лемківске а також переходить воно й до замішанців (op. cit. стор. 137, d).

З области *морфології* за лемківські явища треба уважати отсі: 1. старе закінчення іменників в nom. pl. m. на *y, i*, дальше на *-ove, -are;* 2. закінчення gen. pl. m. f. n. на *-och;* 3. закінчення instr. sing. f. subst. і adject., pron. на *-om;* 4. закінчення loc. sing. adj. m. n. на *-ыm;* 5. закінчення gen. sing. adj. f. на *-oi̯;* 6. коротке закінчення adjec. neutr. на *-e;* 7. закінчення adjec. nom. pl. для всіх трьох родів на *-ы;* 8. різне від бойківського творення ступня вищого у прикметників, а то при помочі наростків *-šyi̯, -išyi̯;* 9. отвердіння *t* в закінченні дієслів часу

тепер. 3. особи однини й множини; 10. зберігання *l* для чоловічого роду однини в partic. praet.; 11. творення часу майбутнього при помочі помічного дієслова *быty* — partic. praet. II, а не інфінітіву.

1. Старе закінчення nom. plur. іменників роду чол. *-y, i* найсильніше є розповсюднене лиш на області лемківській і то так на північній стороні Карпат як й на південній. Приміри наведені Верхратським з північної сторони походять з сіл: Рихвальду, Яселки, Тихані, Радоцини, Вислоку Великого, Горови: *хлопі, парібци, птаци, слуги* (op. cit. стор. 118), отже область цілої Лемківщини від ріки Вислока. Не чужі є ці форми і на південних склонах Карпат, як це показують наші приміри на стор. 189—190. Так область поширення згаданого явища обнимає суцільну територію по обох сторонах Карпат.

2. Колись широко розповсюднене закінчення nom. pl. *-ove* чоловічих *-й* пнів находить ще нині повну свою живість саме на західніх окраїнах української язикової области, а то на лемках, а Верхратський ці форми уважає за часті (op. cit. стор. 7) а також приводить приміри з сіл: Вислок Великий (*сусыдопькове*), Туринска (*жоўнярове*), Баниці, Липовця (*предкове*), Тихані (*збуйове*), Мохначки Нижньої (*пташкове*) (op. cit. стор. 118). Такі ж форми наведені були мною й на стор. 189 та означені як часто уживані у звичайнім житті а не ограничені передовсім на народню поезію, як це в у східніх говорах. Замітне, що це закінчення приймають не лиш іменники живі, но і неживі: *плугове, дымове* (Липовец). (Верхратський: Говір гал. лемків, стор. 118.)

3. Відступають від загальних типів деклінаційних не лиш української мови, но також й карпатських говорів архаїчних ті імєнники роду чол. на області лемківських говорів галицьких, котрі кінчаться на *-ar'*. Верхратський лиш загально каже, не подаючи примірів з означених сіл, що вони в nom. plur. кінчаться на *-е*: *воляре, учаре* і т. д. а часом лиш на *-ы* (op. cit. стор. 118). Не чужі такі форми й на області південно-карпатській, а то починаючи від ріки Ладомирки на захід, як це констатував сам Верхратський в своїх Знадобах I, стор. 75, а мною записані рідко (диви стор. 190).

4. Закінчення gen. plur. на *-och* є передовсім прикметою говорів східньо-словацьких а відтам перейшли вони й на язикову область українську та поширилися на значній області південно-карпатській від Попраду аж до Лабірця і то не лиш у імєнників роду чол., но також й жіночих. Приміри цього явища подані були на стор. 191. Ця форма на північній стороні Карпат є рідкою по словам Верхратського а подає він ледви кілька примірів з одного села Нова Вес (op. cit.

стор. 118). Це явище є свідотством ширення певних язикових явищ з півдня на північ.

Зате ця форма взяла верх над іншими формами loc. plur. і то не лиш у іменників роду чол. і ніякого, но також й жіночого. Форми loc. plur. на *-och* місто східньо-карпатських на *-ich* та *-ach* поширені не лиш на південній стороні Карпат, як наведено на стор. 195, но й на північних а Верхратський находить їх в Смерскові (*на валкох*), Бортнім (*на покосох*), Тихані (*на ярмаркох*), Новиці (*по камінцьох*), Біньчаров (*по родичох*), Ізбах (*о медведьох*) (op. cit. стор. 119). Форми на *-ich* стрічав Верхратський рідко а про форми на *-ach* спом'янув, що вони починають також втискатися на область галицьких лемків.

5. Іменники роду жіночого всіх пнів а також прикметники та займенники на області лемківській по північній стороні Карпат перевели уніфікацію закінчення instr. sing. та місто східньо-карпатського та взагалі південно-західнього закінчення *-оų* мають лиш закінчення *-от*. Верхратський уважає їх загальними та не приводить сіл. Приміри ним наведені потверджають зовсім його твердження: *рыбом, водом, жоном, душом, ґаздиньом*; *кістьом, мышом, серстьом*; *церквійом, дратвійом* (op. cit. стор. 122—123); *добром, вельком, синьом* (op. cit. стор. 129); *мойом руком*. Ці закінчення перейшли також на форми instr. sing. займенників особових: *мном, тобом* (op. cit. стор. 126).

Те ж саме стрічаємо і на південній стороні на області, починаючи від горішнього Лабірця (диви стор. 217- -18, 223, 264, 266, 273, 279).

6. Лемківські говори різняться також від говорів східніх тим, що в loc. sing. masc. і neutr. пронімінальної зложеної деклінації місто форм *-ім* з **отъ* мають закінчення *-ым*: а у м'яких пнів *-ут*: *добрым, великым, синим, когутьим*. Верхратський не подає области їх поширення, але уважає їх за частіші від форм на *-ім* (op. cit. стор. 128).

Область поширення цього явища є досить значна й на південній стороні Карпат, передовсім там, де стикаються ці говори зі словацькими чи пословаченими навіть на схід від Лабірця (Валяшківці), відтак на області південній понижче Маковиці а потім оп'ять на захід від Бардієва (диви стор. 251- -52).

7. Форми gen. sing. fem. gen. пронімінальної деклінації на *-оі* є по словам Верхратського найчастіше уживаними: *доброй, великой, синьой, кізьой* (op. cit. стор. 128), *той, мойой* (op. cit. 129) а форми на: *оіі* уважає на області лемківській рідкими (тамже 128). Аналогічно й на південній стороні Карпат поширяються ці форми, починаючи від Лабірця на захід (диви стор. 252, 278).

8. Прикметники в роді середнім nom. sing. на галицькій

Лемківщині, як це видно з примірів Верхратського (op. cit. стор. 104), знають лиш коротке закінчення *-е*: або у м'яких пнів *-є*: *мокроватє* поле, *чєпєрате* дерево, *гусє*, *гусяче*. Це закінчення треба уважати за загально лемківське, бо Верхратський не робіть ніякого ограниченння.

Загальним закінченням прикметників того же роду в nom. sing. є також *-е* на області, починаючи від ріки Цироки і переступає отже границі лемківські, бо ідс від Лабірця на схід (диви стор. 250).

9. Подібно й закінчення nom. plur. для всіх родів прикметників *-ы* є характеристична для лемківських говорів галицьких і Верхратський наводить їх як одинокі: *добры*, *тверды*, *білы* (op. cit. стор. 129).

Такаж форма панує на південній стороні Карпат, починаючи від ріки Цироки на захід (диви стор. 255, 259 а також мапу).

10. Ступенювання прикметників на галицькій Лемківщині, як це наводить Верхратський (op. cit. стор. 106—107), твориться при помочі наростків *-ійший*, *-ійша*, *-ійше* або *-ший*, *-ша*, *-ше*; а місто *-ійший* виступають частіше форми на *-ісший*: *більісший*, *частісший* — *гардший*, *тугший*. Незвісні ту отже форми компаратівні при помочі короткого наростку *-ьj (yį)* не лиш для чол. роду, но також й для жіночого *dor|ožyį*, *d|oųžyį*, як це стрічаємо в бойківських говорах.

Подібне творення компаратіву зустрічаємо й на південних склонах Карпат, а то починаючи вже від долини ріки Уга на захід, коли ж бо творення компаратіву при помочі короткого наростку *-ьj* є явищем говорів східніх (диви стор. 261).

11. Тверде закінчення *t* в 3. особі sing. і plur. дієслів часу теперішнього не є лиш признакою говорів лемківських в Галичині, бо воно розширяється й на область бойківську а відтак на всі галицькі говори. Але супротив старшого м'якого закінчення в тих же особах, починаючи від Лабірця на схід аж по ріку Боржаву а твердого на захід від Лабірця, то це послідне явище набирає більшого значіння діялектичного. Сама область південно-карпатська з твердим закінченням *t* на захід від Лабірця має своє продовження територіяльне дальше на півночі, як це можна констатувати у Верхратського (op. cit. стор. 131—132). Про поширення цього явища на південних склонах Карпат диви стор. 311—12 та на мапі.

12. У такім же відношенні територіяльнім стоїть і друге явище, а то брак *l* epent. по губних в часі теперішнім, котре на північній стороні Карпат обнимає не лиш говори лемківські, но також й бойківські. Південно-карпатські говори під цим оглядом територіяльно не годяться з галицькими. Недостаток *l* epent. ограничується лиш на говори від ріки Ондави на

захід, рідше вони появляються між Лабірцем та Ондавою (диви стор. 308). Но всетаки тягліcть територіяльна між обома сторонами Карпат є.

13. Час минулий в говорах галицьких лемків твориться при помочі partic. praet. act. II. в його первіснім виді для чол. роду, то є з зберіганням закінчення *-l* (Верхр. op. cit. стор. 110, 140, но на стор. 9 ограничує це закінчення до деяких околиць). Деяке затемнення відносин в цім напрямі приносить відоме фонетичне явище в лемківських говорах, а то задня та губна артикуляція *l*, за котру була бесіда на стор. 149. Такс ж явище на південній стороні Карпат тягнеться, починаючи від области за Лабірцем і дальше на захід. Одже і під цим оглядом є тісний зв'язок територіяльний.

14. Накінець треба піднести і однаковість творення часу майбутнього, а то при помочі *быty* particip. praet. act. II. а рідше при помочі інфінітіва, як то є у говорів бойківських. Верхратський говорить загально про уживання обох форм (op. cit. стор. 142—143). Те саме можемо сказати про область на захід від Лабірця, де уживаються оба способи творення часу майбутнього, як те зазначено на стор. 318, но всетаки переважають форми з partic. praet. act. II.

Цими наведеними спільними явищами по обох сторонах Карпат на сумежних з собою областях не вичерпуються спільні явища, їх можна найти ще більше; прим.: заміна інтервокалічного *ję* в 1. особі одн. і 3. множини а заступлення його через білябіяльне *u* на горішнім Лабірці та аналогічно на півночі: Вислік Вел., Воля, Ниж. Туринско, Старе Загіря, Куляшне (Верхр., op. cit. стор. 132), або перехід *u* на *i* в таких словах як: *кліч*, *бріхо*, *полідне* (Верхр., op. cit. 42 — у мене стор. 54). Противно находяться і певні відхили, що мають свою причину або у більшій консервативності даної области, або у ближчім сусідстві з говорами польськими, або деякі явища зовсім самостійні, як наприм. форми дієслівні часу теперішнього кляси на *-ovati: kupiju*, *poćiju*, *kupуju*, *poćуju*, або форми 1. sing. praes. *nos'u*, *pros'u*, *voz'u*, *has'u*[1] і т. д. Но генетичний зв'язок говорів карпатських найдальше висунених на захід, які простягаються на північнім боці від села Явірок аж по ріку Ославу а на південній стороні аналогічно від Остурні респ. Великого Липника аж по Лаборець з перехідною полосою до ріки Цироки, є ясна. Ці говори мають ще одну спільну і дуже важну рису, а то нерухомий акцент, що держиться все на другій від кінця, подібно, як це є в польській мові або північних словацьких говорах.

[1] Ці послідні форми відомі і коло Ужгороду. Диви стор. 306.

На південній стороні Карпат помітна ще одна риса цих говорів. Є це більша експанзивність цих говорів, що проявляється у ширшім поширенні деяких явищ на схід від ріки Лабірця (наголос сталий передовсім), а то ішло в парі з перениманням словацьких форм та словарного матеріялу як щось культурно вищого.

б) Бойківські говори.

Бойківські говори, як говори карпатські взагалі, не відмежовуються остро від говорів лемківських, противно мають богато спільних явищ. До них треба причислити: 1. зберігання різниці між старими ы, та *і;* 2. зберігання *а* по м'яких приголосних і по *j* у всіх положеннях; 3. перехід *е* в назвуці в *jo* в займеннику особовім третьої особи роду чол. *(joho, jomu);* 4. зберігання різниці між твердими і м'якими закінченнями прикметників; 5. закінчення 1. особи множини дієслів часу тепер. на *-me (budeme, ideme);* 6. архаїчні риси системи деклінаційної іменників роду чол. в dat., instr. і loc. plur., а то зберігання закінчень: *-im, -ыm, -um, -üm (panim, panыm, panüm, panum);* 7. щезнення деклінаційного типу старих *n* пнів а перехід їх до *-o* пнів; 8. щезнення типу деклінаційного чол. *-i -n* пнів та перехід їх до *-o* пнів; 9. зілляня давніх *-й*, та *-o* пнів в один тип деклінаційний чоловічого роду; 10. заміна прислівника *де* в зложеннях на *да: дакоly, дакоtrыį;* 11. зберігання у більшості займенника питального *što* з **čьto* і заміна *kьto* на *chto*.

Порівнання галицьких бойківських говорів з сусідніми говорами на південь від Карпат стало від недавнього часу лекше, як це було до тепер, коли знання говорів бойківських опиралося на одинокій студії Верхратського про говори околиці Угерець коло Ліска. В останніх роках появилися вже студії, що обіймають цілу бойківську область аж по ріку Лімницю коло Станіславова. Є то студія Софії Рабіївної, подана на жаль лиш як реферат проф. Зілинським на засіданні Польської Академії Наук в Кракові, без подання фактичного матеріялу по селам та областям а лиш його головні характеристики. Друга студія в цім напрямі була піднята Княжинським а також не в змислі зібрання матеріялу, але подана проба означити межі Бойківщини, то є ту область язикову, котра обнята певною скількістю спільних рис так фонетичних як й морфологічних, бо на цю сторону язикову звернена була увага автора. Про проби обох цих дослідників подати межі бойківської язикової области не лиш на північних узбіччях Карпат, но також й на південних, була вже

бесіда. Там також був висказаний мій погляд, що Княжинського думка була правильніша чим Рабіївної та відтак й проф. Зілинського, що поставили як головний крітерій поділу чи там спільноти рефлексізацію старих закритих *о*, *е*.

На основі праці Рабіївної — а вона є до тепер найповнішою характеристикою галицького бойківського говору — можемо нині приступити до порівнання явищ говору бойківського та говорів південно-карпатських на схід від ріки Лабірця. Рабіївна приводить 24 спільних бойківських признак, що об'єднюють область північно-карпатську від ріки Солинки, лівого допливу Сяну на заході, аж по ріку Лімницю на сході, ріки Стрвяж і Дністер на півночі а південно-карпатську Верховину на південь. З них спільними прикметами і для говорів південно-карпатських є отсі:

1. Зберігання різниці між старим *ы* а *і*. Звук *ы* особливо ярко виступає по губних і гортанних приголосних, де він є заднього ряду а середнього підняття: *bыkы*, а в інших положеннях є заднього ряду високого півдняття, котрий означає за транскрипцією Зілинського через y^3. По губних *ы* лябіялізується: *bωu̯*, *bωla* (Раб., op. cit. стор. 20—21). Ці відтінки відомі на цілій майже області південно-карпатській, як це представлене на стор. 60, 62—64.

Старе *і* пересунуло свою артикуляцію в зад до ряду передньо-середнього високо-середнього підняття навіть в назвуці (та по протетичнім *i̯*): *y^ekra*, *i̯y^eu̯an*, як це зазначує Рабіївна у північно-карпатських бойківських говорах (op. cit. стор. 20). Виїмку творить область між ріками Лабірцем а Угом, де старе *і* в деяких положеннях, особливо у визвуці, має вартість обниженого *і*: *chodyty^i* (диви стор. 45—48). Таке обнижене *і* чути й у говорах верховинських по губних: *dvyr* (В. Верецькі). Таке саме явище замітне й в говорах бойківських, описаних Рабіївною, лиш не означено в рефераті Зілинського, в котрій околиці воно виступає.

2. Загально-українське *а* по палятальних не зміняється в говорах бойківських, лиш іноді перед *u̯* лябіялізується: *l/a^ou̯ka*, *da^ou̯* (Раб., op. cit. 21). Ця прикмета південно-карпатського *а* є загально звісна і зазначена нами на стор. 80. Дотеперішні досліди мої не находили однак примірів лябіялізації *а*, на котру вказав Зілинський в своїй студії про це явище.

3. Звук *е* появляється в бойківськім говорі в двох варіяціях: 1. як нормальне, 2. як вузьке. Цей другий відтінок *е* появляється перед палятальним приголосним без огляду, чи склад є отворений чи закритий, та перед *i̯*: *ot/êc'*, *chlopêc'* а також наслідком вокальної гармонії (ассиміляції): *têpêr* (Раб. op. cit. 20—21). Ця риса бойківська загально звісна на цілім просторі пів-

денно-карпатськім від Лабірця до Тересви а навіть дальше поза Сигіт (диви стор. 76—77).

4. Звук *о* появляється на бойківській області, подібно як *е*, у двох варіянтах: 1. як *о* нормальне, 2. як *о* вузьке *(ô)*. Це вузьке *ô* появляється в положенні і не під наголосом та під впливом вокальної ассиміляції перед наступним *і* (а з примірів видно, що також перед наступним *и*), а то в околиці на південь від Лютовиск, Турки й Сколього (Раб., op. cit. 21). Такі ж дві відміни *о* відомі на цілій південній області карпатській від Лабірця до Тересви (диви стор. 102—103).

Наявність такої звукової системи з двома варіянтами *е*, *о*, нормальними та вузькими є вимовним доказом однородної звукової системи цілого карпатського обшару з обох боків Карпат від Лабірця і Солинки дальше на схід.

5. В рефлексізації старих закритих *о*, *е* бойківські говори північні вирівналися до *і*, яке лиш частинно захопило говори південно-карпатські а то часть верховинську. Це ново повставше *і* м'якчить попередні зубні приголосні *d*, *t*, *s*, *z*, *n*: *s'ťiu̯*, *s'n'ip*, а ця м'якість перед *і* < **о*, відома також й на області південно-карпатській (диви стор. 48—51).

6. В противенстві до говору лемківського бойківські говори зберігають палятальність зубних приголосних у визвуці: *kin'*, *pi̯ať*. Ця риса консонантизму є впрочім загально українська. З зубних приголосних треба однак виділити приголосний *с* у наростку *-ес'*, *-ус'а*, котрий не всюди зберігає в українській мові палятальність. Бойківські говори в противенстві до західніх лемківських та східніх гуцульських задержують *с* в цім випадку палятальне: *kôr/êc'*, *u̯dôv/yᵉc'a* (Раб., op. cit. 23). Палятальність *с* в згаданих горі наростках *-ес'*, *-ус'а* є пануючою на цілій області південно-карпатській від Ціроки аж до ріки Тересви (диви стор. 124—127).

7. Зубні *s*, *z* характеризуються в бойківських говорах слабою паляталізацією перед *і* < *ě*, *о*, *е* а також перед палятальними *'а*, *'и*, *о*: *s'iu̯ z'ať*... (Раб. op. cit. 22). Така слаба паляталізація зубних *s*, *z* поширена на великій часті південно-карпатській навіть в південній області земплинській за Лабірцем а на схід тягнеться це явище аж до ріки Латориці (диви стор. 120—122).

8. Приголосній *s*, *z*, *c* зберігають в бойківських говорах палятальність в наростку прикметників *-s'kyi̯*, *-z'kyi̯*, *-ckyi̯*, чого не знають говори лемківські та многі галицькі (Раб., op. cit. стор. 19, 22). Аналогічно є і на області говорів південно-карпатських на схід від Лабірця аж до говорів гуцульських включно (диви стор. 174—175).

9. Звук *d* перед давніми йотованими переходить по біль-

шій часті не на *ź*, але на африкат м'який *dź: medźʼy (m|eźʼyᵉ)* (Раб., op. cit. 19). Те саме зустрічаємо у великій часті говорів південно-карпатських (диви стор. 116—117). Но розширення цього явища, що є відоме й говорам лемківським, доходить в полосі нижче пасма полонинського на схід лиш до Латориці а поза Латороцею дальше на схід натомість зустрічаємо виключно лиш південно-східне: *ź: chłoźu* Рідше натомість зустрічаємо поширення африката *dz* на місці *z* в роді *dzerno, dzʼvîrʼ*, а то лиш верховинським пасмом, но спорадично можна його почути й в говорах долішніх.

10. Зубно-носовий *n* палятальний перед *k* переходить на *į* по даним Рабіївної на цілій бойківській області: *kôzaćį̈kó, ʒyᵛvį̈kʏ̨* (Раб., op. cit. 19, 23). Те саме явище відоме на південній стороні Карпат лиш в говорах верховинських (диви стор. 129) та не обхопило цілої области по Тису.

11. Коли шип'ячі *ś, ź, ć* задержують в бойківських говорах давню палятальність *źʼ|aba, pśʼon|o, nićʼ* (Раб. op. cit. 19, 22), то на південній стороні Карпат зберіглася палятальність лиш *ć* і то в північній Мараморощині *ć* вже ствердло (диви стор. 131—133, 138 -141).

12. Бойківські говори зберігають ще м'яке *r* не лиш у визвуці, но також й в середині слів: *vêrʼx, mlyn|arʼ* (Раб., op. cit. 19, 23), а це явище характеристичне для більшості карпатських говорів взагалі з виїмкою західніх лемківських (диви стор. 143).

13. Трояке *l*, як це було в говорах лемківських, є характеристичне й для бойківських говорів, хоч по дослідам Рабіївної всі три відтінки не займають одну і ту саму область (op. cit. стор. 23) а середнє *l* ограничується до part. praet. act. II. В цім відношенні говори південно-карпатські мають інше розділення *l*, бо *l* середнє є ту панучим на місці твердого *l* а також м'якого перед *ь* в середині слів (диви стор. 141—148).

14. Старі сполучення *kы, hы, chы* панують на бойківській області лиш в західній частині, східня часть має натомість сполуки *ky, hy, chy*. Но в західній частині находимо полоси, де *k, h, ch* є передньої артикуляції і через це там находимо сполуки *ki, hi, chi*. Є це околиця безпосередньо на північ від Ужка (Сянки, Висоцко Вижне, Бутелка Нижня). (Раб. op. cit. 23.)

Такі ж троякі сполуки задньоязичних *k, h, ch* находимо й на південнім боці Карпат, лиш розміщення територіяльне є дещо відмінне. Полоса сполук *kы, hы, chы* є далеко більша, бо обіймає й область на схід від Латориці а на північній стороні цій області відповідає сполука *ky, hy, chy*. Натомість ця остання сполука займає на південній стороні Карпат область між ріками Угом а Латорицею. Сполуки *ki, hi, chi* мають й територіяльний відповідник на області цілої долини ріки

Уга (диви стор. 152—156). Так отже південна сторона Карпат є під цим оглядом консервативніша, чим північна.

15. Бойківські говори не знають *l* epent. по губних не лиш у формах часу теперішнього, но також і в інших категоріях слів. Як далеко сягає область поширення цього явища, того з маленького реферату праці Рабіївної, поданого проф. Зілинським, не можна констатувати. В загальність поширення цього явища в східних частях Бойківщини треба сумніватися, бо я находив в селі Суходолі на захід від Лімниці так *l* epent. як і *n syplu*, *koplu*, *zemn'ê*. На південній карпатській області по губних виступає все *l* epenth. або й *n* і то від ріки Ондави аж по Гуцульщину стор. 111--13.

16. Інтервокалічне *į* в бойківських говорах звичайно щезає а також часто і інтервокалічне *h: m|au*, *t|oo* (Раб., op. cit. 18). Таке саме явище виступає і у вокалізмі говорів південно-карпатських, но з виїмкою загального опускання інтервокалічного *h* а обласно ограничена вона до говорів від ріки Лабірця аж по Велику Ріку з виїмкою Бережанської Верховини. В інших категоріях, як у формах дієслова часу теперішнього, находимо брак інтервокалічного *į* а заступлення його через *v* в околиці Ужанської Верховини.

17. З груп консонантів характеристичними є для бойківського говору переміна *šk* на *čk* на початку слів: *škoda* — *čkoda*, ассиміляція *dn* на *nn: dn'a* — *n'a*, *vn* на *mn: rivnyį* — *rimnyį* (Раб., op. cit. 19). Ці явища відомі також на південній стороні Карпат. Коли ж бо перше явище обнимає головно частину західню між ріками Лабірцем й Угом, то два дальші явища поширені майже по цілій етнографічній українській області, но найсильніше на області бувшої жупи Бережанської.

18. Вплив м'якого приголосного на попередні приголосні в роді *s|n'ih*, *k'is'ł*, *mas'ł (mas'c')* є не лиш признакою говору бойківського, но також й говорів південно-карпатських на просторі від Лабірця аж по Сигіт. Що більш, є часті випадки другої палятализації у визвуці *radus'c'*, *mas'c'*, що не чуже й на північних склонах Карпатів, як то можна вичитати з примірів, наведених у Рабіївної: *his'ł*, *kis'ł*, *s'c'iu* (op, cit. 22—23).

19. Часте зберігання дзвінкости приголосних у визвуці, характеристичне для бойківських говорів в роді: *b'ib*, *r'id*, *v'iz* (Раб., op. cit. стор. 19), відоме на області південно-карпатській рідше, а то лиш в області східньої Верховини, найчастіше в емфазі: *dubъ*.

20. Тип конюгаційний *tr|ymam*, то є з закінченням в 1. особі одн. часу тепер. у дієслів на *-aty: -am* а дальше з контракцією в 2. 3. ос. однини і 1. 2. множ., поширений в бойківськім діялекті (Раб., op. cit. 19, 29), но область його поширення не подана,

хоть то важне особливо для форми 1. особи *-am*. Ця форма відома на південній області карпатскій лиш від Уга на захід. Впрочім контракція тематичного *e* поширена далеко на схід та входить аж на область гуцульських говорів на Буковині.

21. Тверде *t* в закінченні 3. ос. одн. і множ. є характеристичне для бойківських говорів (Раб., op. cit. 29). Крім того в південних частях (точно не сказано в рефераті, де) находимо і м'яке *ť* спорадично *suť, biž|ať*, якого на пограниччі верховинськім на області Чсл. Републики вже не можна найти.

22. Закінчення 1. plur. praes. на *-me* не є лиш прикметою майже всіх говорів південно-карпатських з виїмкою гуцульских, но також й говорів бойківських, а лиш дуже рідко появляється там закінчення *-mo*, а то у функції імператіва: *b'iham|e, nesem|e — p'idy^{e}m|o* або *-ты: budy^{e}m|ы* (Раб., op. cit. стор. 19, 29).

Це були ті 24 головні признаки бойківського говору, які Рабіївна означила за спільні цілій бойківській області а які ми порівнали з подібними явищами, що є також характеристичні для менших або більших комплексів теріторіяльних і язикових на області нинішньої Чсл. Републики або навіть Румунії.

Но на цім по мойому признаки бойківські не вичерпуються. Є їх ще много в області морфології, но може вони не мають знамен загальности, що об'єднують цілу бойківську область а може декотрі виходять поза її межі, на область лемківську, чи може гуцульську а навіть дальше на схід.

1. До найважніших признак спільних бойківським говорам галицьким та говорам південно-карпатським на основі зрівнання нашого матеріялу з матеріялом Рабіївної є вплив деклінації твердих пнів на м'які у іменників всіх трьох родів, а то в dat. і instr. sing. masc. та neutr. та в instr. fem. Це видно з наведених примірів: *v'itc'|ovy^{e}, p|alc'om, v'ik|onc'om* (Раб., op. cit. стор. 26), як також з виразного констатування, що в instr. sing. masc. переважає закінчення *-om* в основах палятальних. Так само в fem. закінчення *-ęų* витискається через *-oų*: *z m|aťir'ôų, kr|oųiôų, k|onviįôu* (Раб., op. cit. 26).

2. Архаїчні риси находимо в многих закінченнях, що тим способом зберігають ще сліди поділу деклінації по пням. До таких архаїчних закінчень належить: a) gen. sing. давніх чол. *-n* пнів на *-e*: *toho dne* ; б) gen. sing. давніх жіночих *-ū* пнів на *-e* або *-y*: *cer'kve, kыrvy (e)*; в) в dat. plur. masc. і neutr. ще рідко стрічаються в бойківськім говорі на північнім боці Карпат закінчення *-im*: *pôroh'im* (op. cit. 27), коли ж бо це закінчення ту є дуже часте а особливо ще другі рефлекси старого закінчення *-om*, як *-um -üm* (в бойківськім говорі находиться ще старе закінчення *-om* без рефлексізації (op. cit. 27), воно є й на південь Карпат у імєнників м'яких: *ľuďom, ďiťom, kur'ịom*; г) в instr.

plur. masc. і neutr. так в бойківському говорі як й в говорах південно-карпатских находимо в instr. plur. порідко старе закінчення *ы*: *z b|ыкы, s xl|оры, z ʲiahn'|aʲtʸ, z k|onyᵉ* (Раб., op. cit. 27, у нас стор. 194); г) в loc. plur. masc. і neutr. так твердих як й м'яких пнів найчастіше закінчення *-och* а рідше *-ich: u kon'ôx, u v'iknôx, u h|orc'ox* (Раб. op. cit. 27, у нас стор. 195); д) зберігання форми дуальної в instr. на *-oma*: *xlópc'oma, pôlôma* (Раб., op. cit. 27); е) форма nom. plur. в слові: *ʲoʲcy* < **vьlci* з старим закінченням *-i* відома по обох сторонах Карпат (Раб., op. cit. 26, та у нас стор. 189).

3. З деклінації займенників важною спільною рисою так для бойківських говорів як й для південно-карпатських на схід від Лабірця є вплив деклінації займенника вказівного *tot* на займенники *seʲ, vin: s'oho, n'oho, s'omu, n'omu* (Раб., op. cit. 27. у нас стор. 266—7). На південно-карпатській області границя впливу *toho s'oho* сягає аж до Тересви; б) зберігання енклітичних форм займенників особових в gen. acc. sing.: *n'a, ťa, s'a* (Раб., op. cit. стор. 27. а у нас стор. 263); в) дуальні форми в інстр. на *-ʲma: tʲ|yᵌma, s'ʲma, tôtʲ|yᵌma* (Раб., op. cit. 27, у нас стор. 282).

Матеріял, поданий в короткім рефераті Зілинського на працю Рабіївної про бойківський говір, не дає нам достаточного даних до порівнань з морфологічними явищами на нашій області. Находимо там мало даних про існування різниці між твердими та м'якими закінченнями.

4. З дієслів, крім вже вище спом'янутих форм, треба піднести стару форму часу теперішнього 1. кл. основ на *-k*: *rek|u*, яка держиться по обох сторонах Карпат на областях нами розсліджуваних. На південно-карпатській області находимо однак більше дієслів тієї категорії без зм'якчення гортанних на *ć, ź* в роді *pek|u, moh|u, rek|u*, а то в околиці Пряшави, долини ріки Тур'ї та повище Великого Березного.

Поширення коротких форм імператива поза область лемківську а досить далеко на схід відоме так в бойківських говорах як й в говорах південно-карпатських: *hon'* (Раб., op. cit. 29, у нас стор. 321—22).

Старе partic. praes. act. на *-a* живе ще порідко по обох сторонах Карпат і то більше на східній части. Рабіївна приводить ці приміри Орави *st|ôʲa* та Славська *s|yďa, st|ôʲa*, але лиш в народніх піснях (Раб., op. cit. стор. 29). На південній стороні ця форма жива ще від Боржави на схід в Мараморощі. (Дивн стор. 325.)

5. Зі словотвору треба ще піднести задержання категорії жіночих іменників давніх *-u* пнів, пізніше закінчених на *-oʲ*: *c|er'koʲ, m|orkoʲ, br|ыtoʲ, b|ukoʲ* по обох сторонах Карпат, що

виходить навіть поза межі Бойківщини. Рабіївна підносить, що улюбленими формами іменників у бойків є формі здрібнілі neutra на *-'a* з давних пнів *-ent*, *-nt*: *d'/iu̯č'a*, *i̯ably³nč'a*, *i̯arč'a* або форми neutra для збірности: *k'/is'ťa*, *pt/yᵉč'a* (op. cit. 25). Те саме явище характеризує й всі говори південно-карпатські на цілій області від Татр по Тису.

6. Додам, що й словарний матеріял бойківський майже тотожний зі словарем відповідної йому области південно-карпатської.[1] Не менше спільних рис найдеться й в області системи наголосу, як це було замічене при дієсловах в 1. і 2. plur. закінчення *-me*, *te*, у дієслів кл. I. перебирають наголос на себе. Находимо так у бойківськім говорі як і у південних говорах карпатських пересунення наголосу на приставки: *po (p/oťik)*, *na (n/azad)*, *za (z/adar)* і т. д., або взагалі в порівнанні з наголосом загально українским пересунення наголосу о одну в зад.: *k/oľino*, *k/orыto*, *č/ekaty*, або ту саму систему наголосу у дієслів головно кляси I. і II. на закінченні *-me*, *te* у великій частині південно-карпатских говорів. А загально кажучи, наголос бойківського говору є рухомий супротив говору лемківського, подібно є це і в говорах південно-карпатських.

Так з 24 признак, які визначила Рабіївна як ті, що сполучають цілу область бойківську, лиш два признаки не відомі вже на південь від Карпат, а то м'якість щип'ячих *š*, *ž* і перед *a*, *o*, *u* та брак *l* epent. по губних перед наступною йотованою ча там м'якою. Прочі признаки з виїмкою *i̯* місто *n* перед *k*, що займає лиш верховинську область, поширені, коли не на цілій області до ріки Тересви, то займають аналогічно таку велику область сусідню, як на північ від Карпат (*čk* місто *šk* на початку слів, або зберігання дзвінкости приголосних у визвуці).

Но ці спільні признаки розширили ми відмінно від Рабіївної о цілий ряд спільних морфологічних явищ з архаїчними рисами та деякими спільними явищами в області словотвору та наголосу.

З поміж признак південно-карпатських говорів, які не є відомі в говорах північно-карпатських, треба зачислити: 1. метатезу в групі приголосних *kt*, а то лиш в займеннику питальнім *kъto* на *tko*, котра поширена лиш долами, починаючи з околиць Середнього аж до Тересви; відносно метатези *cht* < *tch*, *chp* < *pch*: *chtir* < *tchir*, *chpaty* < *pchaty* не маємо дат з північно-карпатської области; 2. творення часу минулого від дієслів: *mesty*, *plesty*, *vesty*, *bosty*, а це з закінченням part. praet. II. не на *l* лиш на *ch*: *mi̯uch (müch)*, *pľuch (plüch)* і т. д.,

[1]) Бойківський словар, зібраний свящ. Юрієм Кмітом, вже й зачався печатати на сторінках часопису: „*Літопис Бойківщини*" від ч. 3. (1934) під тит.: *Словник бойківського говору*.

що також поширяється долами, починаючи від долини ріки Уга аж на найдальші кінці східньо-мараморoського говору; 3. *д + j* на області, починаючи від Латориці на схід, долами попід пасмо полонинське має рефлекс *ź* а не *dź;* 4. на схід від Великої Ріки, а також на Бережанській Верховині інтервокалічне *j* в 1. особі однини та 3. множини часу теперішнього зберігається; 5. на області говорів з рефлексом **o* > *ü*, а то головно в Іршавщині та Довжанщині в instr. sing. fem. заіменника особового закінчення *-üu* а не *'ôu*; 6. на тій же самій околиці зберігаються ще останки старих форм часу теперішнього з пнем на гортанний, а то: *peku, pekuť*, ще такі форми зрідка можна найти і в околиці на північ від Березного аж до Ужка; 7. широкий відтінок *ä* під наголосом не перед м'якими виступає лиш спорадично в околиці Вел. Березного та між Середнім і Мукачевом; 8. в долішніх говорах на південь від пасма полонинського находимо всюди старшу стадію розвитку рефлексів старих закритих *o, e*, а то: *u, ü, 'u*, порідко ограничено на деякі слова також рефлекс *ы*, як це можна зустрічати і в говорах північно-карпатських; 9. на області, починаючи від Іршавщини аж дальше на схід до Сиготу, в дескотрих словах назвучне тихе *k* переходить на дзвінкс *g: gan|yty, goleso, greiđa* (а це знають галицькі говори гуцульські), що є впливом румунським, до яких зачисляємо ще дальші два явища, а це: 10. рідкий ротацизм *burš* місто *buľš;* 11. творення ступня вищого при помочі румунського *mai;* 12. ассиміляцію в області груп приголосних, а то *rl, -ll (l|ellyc'a, um|ella).*

Також зміняється на області від Іршавщини на схід і система наголосу дієслів першої кляси в часі теперішнім: *n|esu, v|edu nes|eš, ved|eš.*

Лексика цієї долішньої области перемішана сильно з мадярською та подекуди її румунською, однак в основі зберігає свій давній стан навіть з красними новотворами.

Всі ці дані спонукали мабуть так Рабіївну, як і проф. Зілинського, цю область, збільшену ще много дальше на захід, не зачисляти до говору бойківського. Тимчасом наше порівнання на основі неповного витягу з праці Рабіївної піднесли так богато спільних прикмет, що до бойківських говорів можна зачислити що найменше ту частину говорів південно-карпатських, що простягаються від Лабірця до долини ріки Латориці включно. Дальша частина на схід виявляє лиш дещо менше число спільних прикет, но все таки основні риси бойківських говорів і там відомі. Ці основні риси спільні мусять походити з доби, коли ще ціла область карпатська далеко на схід була не здеференціована а відтак людність цієї околиці була доповнювана новими колоністами, що ішли з півночи з-за Карпат.

Первісна тубильча людність мусіла принести з собою деякі відмінні риси діялектичні східні а то передовсім заступство $d + j > \check{z}$ а відтак прийшли до цього впливи румунські наслідком асиміляції румунського осадництва а прочі явища треба уважати за останки архаїзмів, збережених горами або й рідко відмінним розвитком деяких форм чи звуків.

Не виключено, що точні студії говорів північних відкриють нам ще більше спільних рис на аналогічних областях північнокарпатських.

в) Гуцульські говори.

Гуцульські говори на південних сторонах Карпат є молодшого походження, а то колонізації кінця 17. та 18. століття. Прихід їх безумовно відомий, а це з північних околиць Карпат з округів Надвірнянського та Коломийського. Область гуцульська простирається нині на угол Чсл. Республики та сусідньої Румунії. Всіх сіл гуцульських на області Чсл. Республики є 8 а в Румунії два. Між ними є ще села перехідні в околиці Бичкова, а це: Кобилецька Поляна, Луг, Вел. і Мал. Бичків та по румунській стороні частини згаданих трьох сіл а відтак Крачуново.

Мимо того, що гуцульська колонізація дуже молода, все таки нема між ними глубокої перерви а противно є много рис спеціяльно карпатських, про котрі буде бесіда дещо нижче.

Як спеціяльні гуцульські прикети в порівнанні з сусідніми говорами західніми за Тересвою уважати треба отсі прикмети:

1. Перезвук старих закритих *o*, *e* > *i*, при чім це *i* паляталізує попередні зубні приголосні (диви стор. 51). Говори гуцульські галицькі, що лежать в безпосереднім сусідстві з нашими, мають також той сам рефлекс (Бронислав Кобилянський: „Гуцульський говір і його відношення до говору Покуття", стор. 30—31: *пін*, *грім*, *біб*).

2. М'яке *a*, то є по м'яких приголосних, шип'ячих та *j* переходить в м'яке вузьке *é*, без огляду на те, якого походження то *a* не було б. Виїмку творять деякі слова з назвучним *ja* (диви стор. 80). У цім відношенні галицькі сусідні говори в декотрих місцях ідуть ще дальше, бо там кожне назвучне *ja* переходить на *je*: *|jebluko*, *jehoda*, *jek'eй* (Коб., op. cit. 28, Янув, op. cit. 265, Зілинський: Карта, стор. 9). Також годиться наш говір з галицьким що до випадків зберігання *ja* в середині слів в таких словах як: *stoјaty*, *boјatys'a* (диви стор. 80, Коб., op. cit. 29: *boǀjatəcu*, *|c'ijatə*, *cмiǀjatəcu* і т. д.).

3. На місці старих *ы*, *i* находимо один звук передньосереднього ряду середньо-переднього підняття, наслідком чого акустично почувається звук близький до *e* і то передовсім під

наголосом, хоч не брак випадків, що такий широкий відтінок *у* находимо і не під наголосом. (Диви стор. 59.) Такий самий результат дали ці оба звуки і в говорах гуцульських галицьких а Кобилянський означує їх як звуки середнього ряду першого середнього підняття, напружені або відкриті, графічно означені через *э: крэтэ, лэтэ, сэн, дэм.* Під дужчим наголосом воно переходить там в чисте *е* (op. cit. стор. 29).

4. Звук *е* в наших говорах гуцульських є звуком творення далеко ширшого, чим він є в інших говорах (диви стор. 76), а то в положенні перед складом з голосівкою заднього ряду або під наголосом. На цю прикмету в говорах гуцульських долини ріки Черемоша звернув увагу проф. Янув, op. cit. стор. 267, називаючи це *е* обниженим а означає його через *e"*: *tr|e"ta.*

5. Приголосні шип'ячі *š, ž, č* є м'які (диви стор. 132). Цю м'якість констатує і проф. Зілинський в своїй Карті, стор. 9, та Кобилянський, op. cit. стор. 42- 43: *|хоч'у, |вож'у, |нош'у.*

6. Зубний *с* в наростках *-ec, -ус'ė* та *s, z* у визвуці диспаляталізуються (диви стор. 125, 120). Цю прикмету згаданих зубних потверджує передовсім Зілинський (Карта, стор. 9: *цес, цеса, дес, шос, хлопец*) а також Кобилянський, op. cit. 42, та Янув, op. cit. 279.

7. По губних перед йотованим в ширшій мірі виступає вставне *л* а у формах часу теперішнього *l* epent. появляється лиш в долішніх частях нашої Гуцульщини, в горішніх його нема. (Диви стор. 113.) Галицькі гуцульські говори в цих формах не вставляють *l* epent. *r|obiė, łoцiė* (Янув, op. cit. 276, 283).

8. Бічне *l* виступає лиш у двох видах, а то м'якім та середнім, що констатували ми і в говорах мараморошських (диви стор. 148) а ті самі два роди *l* замічає і Кобилянський, op. cit. стор. 38. Янув знов (op. cit. 282) констатує лиш твердий та середній вид.

Так само *r* має дві відміни: тверду та м'яку, що послідню передовсім у визвуці в наростку *-ar', yr'*, та в середині слів (диви стор. 143). Під цим оглядом галицькі гуцульські говори ідуть в парі з нашими а потвердження цього находимо і в Кобилянського, op. cit. 36, та Янова, op. cit. стор. 281.

9. Зубні м'які *t, d* в більшій мірі, як це було на області східній, мають артикуляцію дорзальну та переходять у м'які *k', g'*: *k'isto, g'ido* (диви стор. 114), такіж відповідники находяться і на другій стороні галицькій, що потверджують Зілинський: Карта, стор. 9, Кобилянський, стор. 41, та Янув, стор. 278.

Зубні *s, z, c* відмінно від говорів галицьких перед *k* зберігають у більшості м'якість, як то приведено на стор. 174, галицькі говори знають цю м'якість лиш у північних говорах, що переходять на покутські, як це констатує Кобилянський, op. cit. стор. 41, 43: *громац'кэj, волоськиj.*

10. Задньоязичні *k*, *g*, *ch*, *h* в сполуках з *y* не задержують так задньої артикуляції, як це було в говорах мараморoських, вони є у більшості перед *y* палятальними. (Диви стор. 154.) На стороні галицькій находимо всюди ці задньоязичні м'якими, як то приводить Кобилянський, стор. 44, Янув, стор. 283.

Задньоязичний *ch* у назвуці переходить на *f: idu do Fusti* (Chustu), *fustka*. Таке явище відоме і говорам галицьким (Кобилянський, op. cit. 44).

11. В деклінації іменників всіх трьох родів зберігаються різниці м'ж твердими та м'якими пнями стор. 200—201, на що находимо також потвердження і в говорах галицьких: *піхтеви*, *піхтем*, *сілнєм*, *тварев*, *матирев*, *душев*, *коневи*, *конем*, *полеви*, *полем* (Кобилянський, op. cit. стор. 47 49, 51 -52).

12. В gen. plur. f. твердих *-a* пнів кінчиться часто на *-yi* (диви стор. 219). Такі самі форми стрічаються нерідко і по галицькім боці, як то я привів у своїй студії про говір долини ріки Рускови, Наук. Зборник тов. Просвіта в Ужгороді X, стор. 204.

13. В деклінації займенників зберігаються типи: *jeho*, *seho*, *našeho*, *čužeho* а на такі типи в говорах гуцульских галицьких звернув я увагу у вище цитованій своїй студії про говір сіл ріки Рускови, op. cit. стор. 207, 209.

В займеннику **кьto* не находимо метатези, як в говорах мараморoських, але *k* перед *t* переходить на протиснений спірант *ch*, як в говорах гуцульських галицьких, диви Коб., op. cit. стор. 56.

15. Закінчення 3. особи plur. praes. *t* відпадає у дієслів зі зв'язковим *-i-*, з чого повстає форма *robiê*, *chodê* (по переміні *a e*). Такі самі форми панують на цілій галицькій Гуцульщині, як це видимо з примірів наведених Кобилянським, op. cit. стор. 62: *ход'е*, *робје*, *нос'е*.

16. Менше часті ту стягнені форми дієслів на *-aty: trymaš*, *tr|ymat*. Зілинський наводить такі форми як признак гуцульських говорів (Карта, стор. 9) а ми навели приміри такі з говорів гуцульських в статті про говір сіли ріки Рускої, op. cit. 210.

17. Перша особа множини кінчиться в наших говорах все на *-mo* (диви стор. 313). Галицькі говори гуцульські мають, як приводить Кобилянський, аж три закінчення, а то на півдні і заході *-me*, в середній частині *-mo* а на сході *-m* (op. cit. стор. 61: *береме*, *беремо*, *берем*. Отжеж наші примикають до говорів середніх.

18. Час майбутній твориться при помочі *mu* inf.: *mu chodyty* так, як в говорах галицьких (Зіл., Карта, стор. 9). Кобилянський натомість приводить форми з *mu* по inf. *нести му*, *казати му*, op. cit. стор. 62. Но також відомі по обох сторонах і форми з *budu* (Кобил., op. cit. стор. 62, *буду носити*).

Що до творення часу минулого при помочі part. praes. act. II. *сме*: *ходиў сме*, яку наводять так Зілинський (Карта, стор. 9), як і Кобилянський, op. cit. стор. 61—63, то таких форм не доводилося мені чути на південній Гуцульщині.

20. Оба говори годяться і в творенні услівного способу при помочі *bych*: *chodyц bych* (диви у мене стор. 324 і Кобилянський, op. cit. стор. 61—63).

Накінець треба згадати, що наголос часу теперішнього дієслів I. кл. в гуцульськім надтисянськім говорі зберігає інший тип, як той, що приводить Кобилянський, натомість годиться з примірами наведеними Яновим, op. cit. 287: *kl|adu*, *n|esu*.

Відносно дзвінкости приголосних у визвуці, то гуцульські говори по обох сторонах Карпат зберігають цю дзвінкість частинно, як це констатує Зілинський відносно північних гуцульських говорів (Карта, стор. 9) коли ж бо Янув констатує на області між ріками Черемошем Білим і Чорним (op. cit. 288) бездзвінкість у визвуці: *s'n'ix*, *p|očeres*.

Наведене порівнання достаточно пересвідчує нас о як найтіснішій одности гуцульського говору по обох сторонах Карпат. Маємо й незначні відхили на області південній, а то відносно появи *l* epent. в часі теперішнім, котре держиться південних сторін і треба його уважати за вплив говорів долішньо-мараморських, і відносно творення часу минулого при помочі part. praet. act. *sme*, характеристичного радше для говорів причеремиських чим для надпрутських, котрі для тутешньої колонізації скорше можуть бути материком, чим говори причеремиські, хоч і вони висилали сюди своїх колонистів, як то посвідчають традиції з села Богдана.

Но на цій же області гуцульській находимо, як попередньо було сказано, такі самі явища, які вже зустрічали ми на області між ріками Латорицею і Тересвою. До цих явищ треба в першій мірі зачислити переміну *d* + *j* на *ž* (*chožu*), творення ступня вищого при помочі *maį* з ступнем рівним (*maį vysokyi*), тверде закінчення *t* 3. особи однини і множини часу теперішнього; стягнені форми в часі теперішнім у дієслів на *-aty* (*čytaš*, *čytat*) і т. д. На цій основі можемо й твердити, що між цими областями перед приходом гуцулів з Галичини все таки був зв'язок, про який можуть дати нам ближче представлення говори ріки Рускови. Говори ці є сполучником між нинішніми говорами долішньо-мараморськими а говорами гуцульськими, передовсім їхніми прототипами, які ще зберігаються в глубоких горах Гуцульщини на Буковині та в Галичині. Спільні прикмети, що сполучають нині ці говори є: 1. затрата ы та пересунення артикуляції до передньо-середнього ряду *y*; 2. широка артикуляція цього *y* з нахилом до *e*; 3. рефлекс *y* на місці

закритого етимологічного *o* по губних; 4. диспалятализація зубних *s*, *z*, *c*; 5. м'якість шип'ячих *š*, *ž*; 6. брак *l* epent. у дієслів III. та IV. кляси в часі теперішнім; 7. зберігання різниці між твердими та м'якими пнями в деклінації іменників; 8. зберігання в gen. і dat. sing. закінчень *-jeho*, *-emu*, в деклінації займенниковій, коли пень прикметників кінчився на шип'ячі а також той сам тип деклінації зберігається в деклінації займенника особового 3. особи; 9. опускання *-t* в закінченні 3. особи множини у дієслів з зв'язковим самозвуком *-i*; 10. нечисленні випадки переміни *a* по м'яких приголосних та по шип'ячих на *-ě* а з другої сторони стрічаємо в гуцульських говорах північно-карпатських також частинне зберігання *a* по м'яких та шип'ячих приголосних.

Висновки.

Переведене порівнання галицьких трьох гірських говорів з південно-карпатськими, та на оборот, виказало майже цілковиту схожість, а то передовсім говорів західньо-карпатських в ширшім змислі того слова а також східньо-карпатських. Середина карпатських говорів виказує або деякі старші більше архаїчні явища (перголос старих закритих *o*, *e* на *u*, *ü*, *'u*, зберігання м'якости закінчення 3. особи sing. і plur. praes., широкий відтінок *u* під наголосом, асиміляцію *rl* > *ll* або нові невідомі явища на північній стороні Карпат, а то метатезу приголосних в займеннику особовім *kъto* а також форми часу минулого від чотирьох дієслів з пнем *d*, *t* на *ch*, отвердіння шип'ячих *š*, *ž* та в одній части на місці *d* + *j* > *ž* а не *dž*, та старші форми часу теперішнього від дієслів з пнем на задньо-язичні типу *reku*, *peku* і т. д.

Є це результат перехрещування язикових впливів наслідком різного напряму колонізації а також може впливу чужого етнічного елементу до тепер ще історично не виясненого як слід.

У дальшім треба нам ще заняти становище до висловлених вже поглядів деяких учених що до зв'язку карпатських говорів взагалі до говорів українських. Наведена на попередніх сторонах нашої праці відмінність поглядів на це питання полягала на недостачі студій з української діялектології а передовсім говорів карпатських та поліських. Поява праць Ганцова та Курилової з области говорів північно-українських привела за собою нову пробу клясифікації української мови на дві великі генетично різні групи, північну та південно-східню, яку зробив Ганцов а за ним приняли її Зілинський та Дурново. Саме Зілинський (за Ганцовом) відносно карпатських говорів каже в поясненні до своєї діялектологічної карти таке: „... з поданої характеристики карпатських говорів видно, що вони

побіч деяких прикмет спільних з говорами наддністрянськими виказують цілу низку спільних прикмет з говорами східньо-українськими, хоч тепер не мають з ними ніякого безпосереднього зв'язку. (Op. cit. стор. 9.) Більше світла на можливий колишній, безпосередній зв'язок карпатських говорів із говорами східньо-українськими могло б кинути докладне прослідження численних українських островів в Бессарабії та в самій Молдавії, які він зазначив на основі карти проф. Ґустава Вайґанда

Те, що довело Соболевського і його наслідників в цім огляді до причислення говорів південно-карпатських до говорів північних а за цим до розбиття їх зв'язку з говорами південно-українськими, були неоднакові рефлекси старих закритих *о*, *е*. Говори з рефлексом *і* були зачислені до говорів південно-українських а говори з рефлексами *и*, *ї* до північно-українським. Тимчасом ці говори своїм характером наскрізь відмінні, бо у них старі закриті *о*, *е* переходять в нові монофтонги чи там дифтонги лиш під наголосом: *жунка*, *жункі* (nom. pl.), *кустка косткі* (Ганцов, op. cit. стор. 13); 2. старому *е* ненаголошеному відповідають *е* або *іе*: *бельмо* – *біельма*, *песок* – *піески* (Ганцов, op. cit. 18); 3. на місці старого ненаголошеного *е* появляється там *е* а не *іа*: *міесець*, *колодзезь*, *ходеть*, *носеть* (3. plur.) (Ганцов, op. cit. 18.) Крім цієї різниці генетичної находяться в північних говорах ще й другі відмінні риси від південно-українських. З них найважніші: 4. отвердіння *г* в морфологічних закінченнях: *бура*, *зора* – *бури*, *буру* і т. д. (Ганц., op. cit. 28); 5. закінчення іменників роду ніяк. на місці давнього *-ье*– *'е (є)* а не *'а*: *життє*, *безлюддє* (Ганц., op. cit. 28); 6. nom. plur. adject. та pron. кінчиться на *-и* а не на *і*: *богати* (op. cit. 30–31); 7. nom. sing. masc. adject. кінчиться на *-и*, *-і*: *черстви хліб* (op. cit. 31); 8. закінчення dat. sing. лиш *-у*, *ю*: *батьку*, *учителю* а не *-ові*, *-еві*.

Вичислених прикмет говорів поліських за виїмкою закінчення nom. plur. adj. *ы* говорів лемківських не виказує ні один з південно-карпатських говорів. Приведений один випадок закінчення adj. в nom. sing. на *-і* був з пограниччя словацького і лиш цим треба пояснювати його появу. Лиш говори лемківські виказували в nom. pl. приблизно таке саме закінчення (з старого acc.) з різницею, що ту маємо ще старе *ы*. Закінчення dat. sing. на *-у* стрічається часто в Мараморощі побіч *-ови*.

Ганцов на основі так різкої відмінности північних говорів від південних виводить дальше конклюзії, що південно-західня група українських говорів становить певну діялектичну цілість. До неї зачисляє всі говори Галичини, Буковини та був. Угорської Руси, всі говірки бесарабські, подільські, за-

хідньо-київські, південно-західні часті Волині, почасти говірки холмські а всі вони зв'язані в одну цілість ось якими прикметами: 1. старі закриті *о*, *е* незалежно від наголосу мають рефлекси монофтонги: *у*, *ӱ*, *ы*, *и* (*и*, *ӱ*, *ы*, *у*[1]) (op. cit. 35); 2. на місці старого *ѣ* появляється всюди *-і* (op. cit. 36); 3. на місці старого *ę* появляється переважно *-'а* а також *-'е* в говорах галицьких холмських і волинських, но незалежно від наголосу; 4. артикуляція давнього *и* обнижена до *е*, *у* (op. cit. 37); 5. на місці давнього закінчення ніякого роду *-ье* появляється *-іа* (op. cit. 39); на цю прикмету Ганцов звертає особливу увагу, як важну різницю старого походження між говорами північними а південними длятого, що вона появляється в був. угорських говорах (op. cit. 39–40); 6. на місці старих *ръ*, *ль* між приголосними находимо *ер*, *ир: кирвавий*, *кирниця* (op. cit. 40); 7. ширше уживання *l* epent. замість *і* по губних: *деревляний*, *жаблячий* (op. cit. 40); 8. виключне поширення закінчення інф. на *-ити* (op. cit. 40); 9. закінчення nom. pl. adj. всіх трьох родів на *-і: молоді* (op. cit. 40); 10. страта дзвінкости приголосних у визвуці та в середині слів перед глухими, передовсім в говорах західніх (op. cit. 40); 11. скорочення подвоєних приголосних: *жите*, *житя* (op. cit. 40); 12. зміна наголосу в часі тепер.: *хо́джу*, *хо́дю*, *ка́жу*, *несе́мо* місто: *кажу́* (op. cit. 40).

Всі ці наведені прикмети південно-українські виявляють і нами досліджені говори південно-карпатські, за виїмкою зміни наголосу в дієсловах, котрий у многих дієслів в дальших особах є старинний, часто на кінці: *nesemé*, *neseté*, *neslá*.

Менше відношення виявляють говори південно-карпатські до таких прикмет західньо-українських, які наводить Ганцов дальше на стор. op. cit. 41: 1. тверде *l* в закінченні 3. sing. і pl. praes. займає лиш частину говорів південно-карпатських, правда досить значну; 2. тверде *r* (*bura*) невідоме на південь від Карпат а у визвуці лиш рідко в говорах лемківських найдальше західніх; 3. заміна м'якого *а* на *е* відома лиш в говорах гуцульських; 4. стягнення закінчення dat. і loc. sing. adject. fem. *-ій* на *-і* є рідке; 5. виключно тверда деклінація прикметників є чужа для говорів південно-карпатських за виїмкою гуцульських і середньо-верховинських від Вересанського округу на схід; 7. поширення *ʃ* замість *chv* в роді *fala* місто *chvala*, відоме лиш в говорах гуцульських. Лиш спільне цим групам є закінчення instr. sing. fem. *-оų* (*еų*).

Ще виразніше виступлять спільноти наших говорів з південно-західньою групою українських говорів в морфології. А морфологічні явища по думці Ганцова ще виразніше харак-

[1] Латинська транскрипція.

теризують південно-західню групу, чим фонетичні. Їх називає Ганцов більше архаїчними супротив інших українських говорів. Ці спільноти, як було вже констатовано й на інших місцях, показуються передовсім: 1. в dat. sing. m. а навіть і n. в закінченні *-ovy* (*ovi*) (див. стор. 213); 2. в закінченні loc. sing. всіх родів іменників м'яких *-o*, *-a* пнів, та dat. sing. *-a* пнів на *-y* (див. стор. 202, 223); 3. вплив закінчень твердих пнів на м'які в dat. і instr. sing. *-o*, *-n* (masc.) пнів та instr. sing. *-a*, *-i*, *-ū*, *r*, *t*, *n* (neutra) пнів (див. стор. 214); 4. уживання енклітичних форм займенників особових: *my*, *ty*, *sv*, *mn'a*, *ta*, *s'a* (див. стор. 263); 5. уживання редуплікованих форм займенника вказівного *ses'*, *ses'a*, *sese*, *tot*, *tota*, *toto*, *totы* (див. стор. 277); 6. закінчення інфінітіва на *-ty* а по задньо-язичних на *-čy* (див. стор. 300); 7. творення часу майбутнього при помочі *budu* + infin. або part. praet. II а не *mu*, котре є характеристичне для говорів східніх а в західніх виступає рідко – у нас лиш в декотрих частях Мараморощи та на Гуцульщині, но в іншій конструкції *mu chodyty* а не *chodyty mu* (див. стор. 318); 8. творення часу минулого при помочі part. praet. act. II + час теперішній слова *byty*: *jem*, *-jes'*, *-s'me*, *-s'te* (див. стор. 313); 9. уживання займенника зворотного *s'a* часто перед дієсловом, хоч уживання по дієслові поширене також передовсім у східніх частях; 10. тверде закінчення *-t* в 3. особі sing. і plur. praes. є характеристичне для частини говорів південно-карпатських.

Признаки, вичислені Ганцовом під 3.: закінчення gen. plur. на *-yj* місто *-ej* рідко уживане в говорах південно-карпатських, так само числівник *štyry* а числівник *jeden* занимає більшу частину говорів південно-карпатських, натомість форми займенника *vin* < **onъ* на всім майже просторі мають в gen. і dat. sing. початкове *jo* (*joho*) а не *je* (*jeho*), котре є характеристичне передовсім для говорів гуцульських та перехідних від гуцульських а крім цього рідко в пограничних говорах лемківських. Так само на тім самім просторі панують і аналогічні форми *s'oho*. Обі ці форми відомі і в говорах бойківських в Галичині.

Цими паралелями морфологічних явищ південно-карпатських говорів з групою південно-західньою українських говорів достаточно доказаний тісний зв'язок цих частин язикових. Відмінності морфологічні, які не появляються в групі південно-західній на північ від Карпат, старалися ми пояснити попередньо при порівнанні з говорами північно-карпатськими а ці відмінності або виростали наслідком впливів говорів словацько-польських або виросли на грунті своїм наслідком перекрещування з іншими формами (*pryvjuch*, *zamjuch*), dat. sing. від *ona* – *jüj*).

Південно-карпатські українські говори та другі слов'янські мови.

Питання про взаїмновідносини говорів українських південно-карпатських до других слов'янських мов було розбиране доволі живо ще в минувшині, коли ішла жива полеміка о приналежність перехідних говорів, нині званих східньо-словацьких або інакше сотацьких чи навіть слов'яцьких. Но цим питанням не хочу тепер заниматися, бо і ця область перехідних говорів не була обєктом моїх дослідів. Питання це було найновіше розбиране проф. Яном Гуском і там також наведена богата література предмету.[1]

Методичний поступ моєї праці мавби іти в напрямі продовження ізоглос язикових на найближчі говори слов'янських мов. В цім відношенні моєю задачею було би коротко доткнутися цього відношення та розділити його на два питання: 1. взаїмновідношення наших говорів до говорів південно-слов'янських, з котрими допустиме якесь ближче сусідство ще перед приходом мадярів на області західній а на області східній перед приходом румунів; 2. питання взаїмновідношень наших говорів, передовсім західніх, до найближчих сусідів поляків та словаків, бо ж це сусідство залишає сліди так великі, що приходить до творення нових говорів наслідком перехрещування обопільних язикових явищ.

Декотрі спільноти південно-слов'янські причисляв А. Шахматов [Очеркъ древнѣйшаго періода исторіи звуковъ рус. языка § 178 і дальше, Краткій очеркъ исторіи малорусскаго (украинскаго) языка, Украинскій народъ op. cit. стор. 669] до доби спільноти південно- і східньо-слов'янської а це: 1. випад *t, d,* перед *l, ĺ, ľ*; 2. перехід *k, g* на *ć, ǯ* (*dź*) перед *vě, vi*; 3. появу *l* epenth. по губних.

На пізніші українсько- та західньо-болгарські і сербські спільности звертав увагу Облак а за ним Младенов (Geschichte der bulgarischen Sprache, Slavischer Grundriß, Berlin 1929, стор. 7, 340). До них причисляють вони: 1. заступство праслов'янського *ǫ>u*; 2. *tį, kť>č, dį>dž*, 3. закінчення 1. pl. praes. *mo.* - З цих прикмет *dž* на місці *dį* є відоме лиш говорам на захід від Латориці, бо на сході лише *ž*.

До них додав би я ще уживання префіксу *u* місто *vы*, характеристичного для говорів від Ужанської долини до Великої Ріки з однієї сторони а для мов південно-слав'янських з другої (Vondrák: Slavische Grammatik II, 2. Ausg. стор. 316).

---

[1] Dr. Jan Húsek: Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy. Bratislava 1925.

В найновішім часі в научній літературі виринуло питання про болгарський вплив на говори східні південної Підкар. Руси а підніс його проф. В. Погорелов в невеличкій статті в збірнику в честь Евменія Сабова[1], недавно померщого культурного діяча Підкар. Руси, під титулом: „Болгаризмы въ карпаторусскихъ говорахъ". Погорелов оставляє зовсім стороною ці звукові явища, на котрі вказав вже Облак і Младенов, а звертає увагу на деякі синтактичні, словотворні та лексикальні спільноти між болгарською мовою а говорами східніх долішнян. До них причисляє: 1. уживання dat. sing. займенника особового місто присвійного: *говорить жона ми* місто *жона моя*, з *вітцьом собі* місто *своїм* ітд.; 2. а також dat. іменника місто gen.: *знау людям обычай*; 2. уживання злучника *що* місто *котрий* в реченнях відносних; 3. творення ступня вищого прикметників при помочі частиці *май*: *май добрый*, та уживання цієї частиці при дієсловах та іменниках для скріплення їхньої порівнальности: *тебе-м май любила*; 4. частиця (прийменник) *по* в положенні як приставка до прикметника придає прикметникам порівнальности а наголос паде на приставку: *пóкороткий*, *пóширокий*; 5. подвоєння прийменика *съ -з* (*зоз*): *зоз другима*; 6. лексикальні спільноти: *балта*, *бердо*, *брич*, *дойка*, *жеб*, *копылець*, *мерша*, *пазити*, *перть*, *полонина*, *псовати*, *сербати*, *твердо*, *читавый*.

Ці болгаризми розібрав я в окремій статті, що появилася в Збірнику в честь проф. Івана Огієнка у Варшаві.[2] Ту лиш коротко передам хід моїх думок. Явища синтактичні під 1., відомі на далеко ширшій области, бо ще в старині пам'яткам староруським а подекуди і нинішнім говорам; явище 2. загально відоме всім говорам українським; явище 3. є походження румунського а ограничене на говори східні на схід від Латориці; явище 4. не зовсім однаково так з говорами південно-карпатськими як і українськими взагалі; явище 5. натомість відоме лиш в говорах лемківських. Відносно лексикальних спільнот, то більша частина наведених слів має далеко більше поширення, як їм призначив автор, вони уживані в Галичині а слова: *балта*, *дойка*, *жеб* зайшли в говори південно-карпатські посередництвом мадярів і уважаються як мадяризми, хоч вони походження або болгарського або турко-болгарського.

Проф. Погорелов, виходячи з тез проф. Халоупецького про заселення Біхарська болгарами а також про простір цього Біхарська аж по Вигорлят, о чім треба сильно сумніватися,

[1] Цілий Збірник до цієї пори ще не вийшов.

[2] Науковий Збірник в 30. річницю наукової праці проф. Д-ра Івана Огієнка. Варшава 1937, стор. 108—116.

допускає саме стичність болгарсько-українську на цім підкарпатськім просторі ще перед приходом мадярів.

Но не треба нам забувати, що носіями болгаризмів були румуни, котрі широко розбрилися по Карпатах та полишили сильні сліди в номенклятурі пастирського життя та карпатських верхів.

Цим не хочемо твердити, що болгаризмів в південно-карпатських говорах нема. Но треба нам вирізнити старі явища від пізніших (занесених румунами) а також від деяких паралелізмів, що повстали так в болгарських говорах як і українських взагалі а не лиш південно-карпатських.

Зверну увагу на те, що в південно-карпатських говорах уживається ще нині на значнім просторі інфінітів: *bišty* > **běsti;* 2. в говорах гуцульських в словах: *gražda* (занесене певно румунами, та в Марамороші рідко уживане), *meždeši* (духи, що жиють по межах) зберігається *žd* а не *ž* на місці *dį*. За Младеновим можемо ще навести такі паралелі, як: 1. затрату інтервокалічного *į*, ту лиш ограниченого до деяких положень (диви op. cit. стор. 153); 2. лябіялізацію початкового *o*, *u* через протетичне *v*: *vulica* (op. cit. стор. 126), що поширене на цілім українськім просторі; 3. перехід м'яких *ť*, *ď* в м'які *k'*, *g'*: *cvék'e* < *cvét'e*, *g'avol* < *ďavol* (op. cit. 140), відоме не лиш в говорах карпатських спорадично, але говорам гуцульським передовсім а також і многим галицьким; накінець 4. затрата *t* в 3. plur. praes. дієслів III. і IV. кл. *nós'a*, *chóďa* має свою паралелю в гуцульських: *nos'ê*, *choďê*.

Но це є лиш паралелізми, що мабуть не сягають часів перед приходом мадярів, а може походять з цих часів, коли населення українське стикалося з болгарським в Семигороді, о чім була бесіда на початку нашої праці, стор. 14—15.

Стичности *сербо-хорватські* повинні мати також реальну основу хоч би в цих прикметах, що вже були наведені Младеновим як лучники між болгарським і українським і сербським. До цього долучити ще можна і творення ступня вищого прикметників так в сучаснім сербськім, як і говорах карпатських взагалі, а то бойківських при помочі коротшого наростка *-ьj*: *uzkyį* > *užyį*, *dorohyį* > *dorožyį*, *šyrokyį* > *šyr'yį* і т. д. а що було відоме в старину і другим слов'янським мовам, як то видно ще в компаратівах прислівників у великоруськім. На відповіднім місці пояснював я також метатезу групи *kt* в займеннику питайнім **kъto* сербськими впливами пізнішого часу приходом хорватських гайдуків та купців раців (диви стор. 31).

Ідучи методою проф. Погорелова, ми могли б перевести ще много спільнот сербо-хорватських та українських південно-карпатських під оглядом лексикальним, на що вже звернув

був увагу проф. Корш в статті: „Де-що про вийстя вкраїнської народності", написаної з приводу пороблених паралель проф. Степаном Смаль-Стоцьким та Гартнером в їхній граматиці української мови. (Привіт Іванови Франкови в сороколіття його письменської праці, Львів 1916, стор. 3—7.)[1]

Найбільше спільнот находимо між нашими говорами південно-західніми (лемківськими) а говорами найближчими західньо-слов'янськими, то є польськими та словацькими або й чеськими. Цьому питанню саме тепер посв'ятив увагу з однієї сторони Шемлей, про що було згадане на стор. 374 а з другої сторони проф. Штібер, котрий представив свою працю Польській Академії Наук під титулом: „Wpływ polski i słowacki na gwary Łemków" а котрої відомий мені лиш короткий реферат зі „Sprawozdań Polskiej Akademji Umiejętności". Tom. XLI (1936), nr. 2, str. 45—50.

Найбільше однак сходяться та перехрещуються впливи західньо-слов'янські на області говорів західніх, а то лемківських передовсім. Це пояснити легко не лиш прямим віковим сусідством, але і премішанням колонізаційним, господарськими інтересами та навіть співжиттям в заоксанських краях. З того всего витворилися деякі спільноти, або очевидні запозичення, що ограничуються до поодиноких слів на цілій території або запанували над старими звуками чи формами на областях далеко вужчих, часом лиш пограничних. На відповідних місцях вже було піднесено, котрі з нових звукових фонем або форм є походження чужого. Но ми не дотикалися спільноти словарної, котра між всіми має найбільше розповсюднення. Цю сторону також і тепер лишаємо стороною, бо матеріял для підпертя виводів не є достаточно зібраний.

Польський діялектолог проф. Штібер поклясифікував впливи західні на три категорії, а то І. польсько-слов'яцькі, до котрих зачислив: 1. переміну пів м'яких *s'*, *z'* на м'які, що ми за Брохом означали через *ś'*, *ź'*: *ś'ino*, *ź'ila;* 2. м'яке *k* перед *e*: *k'elo*, *k'eď;* 3. півм'якість приголосних перед **i*, **e*, **ь*, **r*, що найшов лиш в однім пограничнім селі Ястребю, а чого мені не доводилося там чути: *ťeťatko*, *dw'eri*, *p'ec;* 4. у многих випадках ограничені явища на поодиникі слова, а то: *c*<*tj*, *kt'*, *ar*<*r*, *tret*<*tert;* 5. закінчення 1. sing. praes. *-am* у дієслів V. кл.: *mam*, *znam;* 6. loc. sing. м'яких чоловічих іменників на *-'u*: *na kon'u*, *polu;* 7. нарості *-isko* місто *-išče*: *boisko;* 8. тип зложення *štosi*,

[1] Корш звертає більше уваги на явища загально-українські, чим на діялектичні а передовсім південно-карпатські, хоч каже, що до цього навели його тексти з Угорської Руси, видані Ґнатюком. — Такі паралелі лексикальні можна дійсно значно побільшити, но це пізніше по упорядкованні словаря південно-карпатських українських говорів.

desi; II. вплив польській, до котрого зачислив закінчення instr. sing. fem. *-om*. Другі признаки відносно африкат *c, dž, č* не наводжу, бо вони по даним Штібера характеристичні лиш для лемківських говорів в Галичині; III. до третьої категорії причислив впливи чисто слов'яцькі, то є східньо-словацькі а ними є: 1. групи *tьrt* з *trьt: chьrbet, kьrvi;* 2. перехід групи *nk* на *ŋk*, що ограничає лиш на говори західні пограничні; 3. *trot, tlat* ограничене до певних слів: *zdravja, plannы;* 4. закінчення 1. plur. praes. *-me: ideme;* 5. закінчення instr. plur. adj. і praet. на *-ыma, ima: tыma, dobrыma;* 6. приставка *da* місто *de dakoly, dašto;* 7. зложення *chodzjakы, chockoly*. Накінець вичисляє ряд слів польсько-слов'яцьких в роді: *pec, jelen, jeden, teras, k'elo, povaja, hej* або польських: *gadati,* або слов'яцьких: *harda, chvyla, statok, tun'i, lem, hača.*

Не всі вичислені проф. Штібером західні впливи уважаю я за західні. Між іншими група *tьrt* місто *trьt* відома і на найдальшім сході *(kьrve)* а таке явище як *yrstyty* свідчить за те, що в цих говорах остали сліди давнього сонанта *r*. Словацьке *chirbet* є по моїй думці лиш явище, що повстало модифікацією ы на *i*.

Я вийду з іншого становища, як проф. Штібер, не входячи передовсім в генезу не українських чи навіть східньо-слов'янських явищ, а вкажу на продовження цих південно-карпатських ізоглос в напрямі на захід на область говорів східньо-словацьких чи там на оборот, від говорів західньо-слов'янських польських чи там словацьких.

Є цілий ряд ізоглос, що прямо від говорів українських ужансько-земплинських переходить на область нині вже говорів пословачених а колись ще українських. До них належать: 1. перезвук старого закритого *o* > *u: dum, vul;* 2. перезвук старого закритого *e* у формі part. praet. act. II.: *n'is, viz, pik;* 3. *ě* > *i: dziuka, ritka;* 4. заступство *r, l* через *er, el: verch, verba;* 5. заступство *trьt, tlьt* через *tьrt, tьlt*, котрі в східньо-словацькім переходять на *tirt, tilt: chirbet, silza* лиш зміною ы > *i;* 6. заступство *ъ* через *o: von, statok, polni;* 7. артикуляція *v* у визвуці і на кінці складу як білябіяльне *u: lesou, cerkoun'ik;* 8. *l* на кінці складу переходить також на білябіяльне *u: dau;* 9. закінчення gen. dat. sing. adj. pron. m. n. *-oho, -omu: toho, tomu* а також в займеннику: *joho, jomu;* 10. закінчення 1. особи praes. на *-u* а 3. plur. на *-uť* або *u: budu, režu;* 11. закінчення instr. sing. fem. на *-ou: ženou.*

На цій же області продовжаються ще деякі ізоглоси, котрих походження не можна нині з певністю означити а мають свої паралелі то в говорах словацьких як і чеських а сягають до далекої старини. Є це: 1. зберігання *h* на місці *g;* 2. форми

аналогічні м'яких *-o*, *n*, *t*, в dat. і instr. sing. а також м'яких *-a*, *-i*, *-ū* пнів в inst. s.: *kon'ovi*, *kon'om*, *imi̯om*, *teľaťom*, *dьn'ou̯*, *časťou̯*, *cerkou̯ľou̯*.

Многі лемківські явища, так звукові як і формальні, находять своє продовження[1] то в говорах словацьких то польських. До них причисляю: 1. зберігання початкового *i̯e*: *i̯eden*, *i̯elen*; 2. *ě* > *'a*: *dž'ad*; 3. *e* > *'a*: *ľad*, *mi̯ad*; 4. заміну *v* на *f* в говорах Завадки і Порача, Словінок та Гельцмановців; 5. брак *l* epenth. по губних: *zdravi̯a*, *ľubi̯u*; 6. заміну приставки *v* на *h*, *g* в говорах околиць Пряшева та Бардієва; 7. отвердіння м'яких зубних у визвуці *t*, *d*, *n*: *pi̯at*, *k'ed*, *den*; 8. м'якість *t*, *d* перед старим *i*: *chod'iťi*; 9. велика палятальність *s*, *z* перед *i* < *ě* та йотованими: *š'ino*, *ž'iľa*, *ž'ať*; 10. отвердіння шип'ячих *š*, *ž* в більшій мірі, як це є у говорах східніх: *šьi̯a*, *žьto* і наслідком цього зміни фонетичні в genet. sing. f.: *chьžьi*, *dušьi*; 11. заміну твердого *l* перед голосними заднього ряду на білябіяльне *u̯*: *hou̯ou̯a*, *mau̯ьi̯*; 12. заміну *ьr* на *ar*: *barz*, *hardьi̯*; 13. група *dl* зберігається в деяких словах передовсім: *mьdlo*; 14. закінчення *-oi̯* в loc. sing. іменників твердих m. f.: *bratoi̯*, *sestroi̯*; 15. loc. s. m. n. м'яких пнів: *-u*: *na poľu*, *kon'u*; 16. instr. sing. f. *-om* для всіх деклінацій іменної та займенникової: *tom dobrom gazdьn'om*, *sestrom*; 17. nom. plur. m. м'яких *-o* пнів на *-e*: *rьbare*; 18. архаїзм в nom. plur. m. твердих *-o* пнів на *-y*: *d'acy* находить своє продовження так в польськім як і словацькім; 19. gen. plur. у всіх родів іменної деклінації на *-och*: *chlapoch*, *sestroch*, *poľoch*. 20. instr. plur. m. на *-oma*: *psoma*; 21. форми dat., loc. sing. іменників жіночих на *-ka*: *u̯ Ameryk'i*; 22. коротке закінчення adj. neutr. на *-e* відмінно від центральних говорів, де є закінчення на *-oi̯e*, *-oi̯*: *dobre pole* находить також своє продовження так в говорах словацьких як і польських; 23. сплинуття закінчення instr. та loc. adj. і pron. m. і n. в однім закінченні *-ьm*: *na dobrьm poľu*; 24. закінчення gen. sing. adj. і pron. на *-ei̯*: *od tei̯ dobrei̯ žonьi*; 25. закінчення nom. pl. adj. на *ьi*: *dobrьi volьi* находить свою аналогію у формах словацьких на *-i*, котре повстало з *ьi*: *dobri*; 26. закінчення instr. pl. на *-ьma*, що засягає далеко на схід до Боржави: *z dobrьma panamv*; 27. закінчення 1. sing. praes. на *-am* або рідко на *-em*, *-im*: *davam*, *nesem*; 28. закінчення 1. plur. praes. *-me*: *budeme*; 29. творення часу минулого з part. praet. act. II. зі зберігання кінцевого *-l* на рід чоловічий *chodyl*; 30. творення часу майбутнього при помочі *budu* + part. praes. act. II: *budu robyl*; 31. короткі форми імперативу: *choď*, *nes'*, *nes'te*; 32. сталий наголос на другій від кінця: *v/oda*, *s/estra*, *lad/yty*; 33. ассиміляції наслідком sandhi: *bulizme*, *chodzi̯ak*; 34. тво-

[1] Або й противно — початок.

рення зложень з частицею *да: dokoly;* 35. наросток *-isko* місто *-išče;* 36. уживання слів *lem, k'eď, heu̯, hei̯.*

Можна ще і додати більше ізоґлос на поодинокі явища звукові, як прим. *e > a* по *ž: žaludok', č > c: pec', trat, tlat: zdravi̯a, plannыi̯*, брак паляталізації *k* в групі *kv* перед *i* < **ě: kvîtka, kvînuti*, котрі зберігаються лиш в поодоноких словах, а ними число нових спільнот, але не органічних, лиш збільшилобся. Так і історична діялектологія не визначила нам хронології цих явищ, що приходили то від говорів польських то словацьких. За часове мірило можна б взяти між іншими також ступень розширення даного явища. Також і питання структуральности цих західніх явищ зависить від цього, яку область ці явища занимають і наскільки вони обняли всі категорії можливости появи даного явища. До структуральних явищ для великих областей належить зачислити: 1. закінчення 1. pl. praes. на *-me*, що на сході могло зійтися з таким самим впливом болгарським; 2. уживання пристави *да*, відомої на цілій області південно-карпатській; 3. закінчення instr. plur. на *-oma, -ыma*; 4. короткі форми імператіва — обі форми поширені значно на схід під впливом нових рухів колонізаційних XVIII. століття; 5. отвердіння шип'ячих *š, ž*; 6. уживання слова *i̯eden* з початковим *i̯e* а не *o*, що починається лиш в Мараморощі.

Менші області обнимають явища: 1. закінчення *-am* в 1. особі praes.; 2. закінчення *-e* у прикметників роду ніякого в nom. sing.; 3. закінчення *-ы* прикметників в nom. plur. для всіх родів; 5. part. praet. act. II. на *-ł*; 6. закінчення loc. sing. adj. m., n. на *-ыm*; 7. сильна паляталізація *s, z > š', ž'*; 8. брак *l* epent. по губних; 9. закінчення instr. sing. fem. *-om* місто *-ou̯*; 10. закінчення gen. pl. *-och*; 11. закінчення nom. pl. іменників чоловічих на *-e*; 12. отвердіння зубних у визвуці; 13. творення futur-а при помочі *budu* part. praet. act. II.; 14. ассиміляція в санді; 15. м'якість *t, d* перед старим *i*. Прочі явища мають або дуже мале поширення або ограничені до незначної міри на поодинокі слова.

З вичислених 36 явищ західньо-слов'янських пізнішого походження словацько-польськими є: 1, 5, 9, 11, 12, 13, 17, 20, 22, 23, 28, 30, 31, 32, 33, 35, словацькими: 3, 4, 6, 7, 8, 14, 16, 18, 19, 21, 24, 25, 26, 27, 33, польськими: 2, 10, 15, 29, 34, 36.

Всі ці дані вказують, яким способом повстають говори перехідні, сильніші безпосередньо на границях а менше сильні подальше. Но все таки переважає у них структура говорів українських, вчисляючи сюди і словарну часть, так, що їх не можна зачислити до говорів перехідних в цій мірі, як це є у говорах південних земплинсько-ужанських.

———

ВЗІРЦІ БЕСІДИ

СПИС СІЛ

з котрих походять записі взірців живої бесіди в порядку землеписнім від сходу на захід.

1. Ясінє
2. Кваси.
3. Рахів
4. Богдан
5. Требушени
6. Кобилецька Поляна
7. Рус-Кривий
8. Рускова
9. Вишна Руна
10. Бичкув
11. Вишна Лпша
12. Вульхувці
13. Новоселиця (коло Нересниці)
14. Дубовс
15. Теребло (-я)
16. Драгово
17. Буштин
18. Нанково
19. Горінчово
20. Нижный Быстрый
21. Колочава-Лаз
22. Колочава-Горб
23. Брустури
24. Синевир
25. Синевир-Поляна
26. Воловый
27. Репінный
28. Изкы
29. Вышный Студеный
30. Торун
31. Вышні Верецькі
32. Нижні Верецькі
33. Підполозя
34. Керецькі
35. Великый Раковець
36. Имстичово
37. Осій
38. Волоськов
39. Заріча
40. Дунковиця
41. Крива
42. Чума
43. Поляна
44. Неліпсно
45. Чипадієво
46. Великі Лучки
47. Страбичово
48. Копинувці
49. Ляхувці
50. Комарувці
51. Ужок
52. Волосянка
53. Лубні
54. Ставный
55. Люта
56. Суль
57. Забродь
58. Княгинин
59. Улич
60. Убля
61. Пастілки
62. Дубриничі
63. Ворочово
64. Новоселиця
65. Раково
66. Невіцьке
67. Оноковці
68. Дравці
69. Коритнянс
70. Корумля
71. Прикопа
72. Пудгородя
73. Валяшкувці
74. Колониця
75. Пыхні
76. Звала
77. Машківці
78. Дідачів
79. Суків
80. Суха
81. Чабалівці
82. Нятів
83. Красный Брід
84. Рокытівці
85. Нижня Олька
86. Кайня
87. Руска Поруба
88. Рафаївці
89. Вальків
90. Кобильниця
91. Шавник
92. Млинарівці
93. Рімне
94. Отрутова
95. Ладомирова
96. Нікльова
97. Ґерляхів
98. Шом
99. Ястреб
100. Обручне
101. Вільшавиця
102. Блажів
103. Орябина
104. Літманова
105. Фольварк
106. Завадка
107. Порач
108. Гельцмановці
109. Баньске

ГОВОРИ З НАГОЛОСОМ НЕСТАЛИМ.

1. Яcinе. Jasin|'e.

1. Za Plastun'êk|a.

Plastun'|îų b|ulo try br|atĭ. Od|yn buų Vas|yĺ, b|uų na gr|un-s'koho m|îscy, t|am kolo struk'|îųs'koiî c|erkvy. Od|yn buų L|es', šo derž|êų Džurak|oųs'koho don'k|u a tr|ctyį Yv|an, kotr|yį buų prochyl|ak, us'|udy s'y povert|aų. Mąų žon|u p|eršu, ta um|erla u h'|îd. Ot b|ačyte lyš|yųs'y od|yn chl|opec vîd n|eįî. Žyų u T|ys'î tot chl|opec, įak syrot|u b|aba ųz'|êla vîdkorm|yla ho. Tep|er vîn ųz'|êų u Kv|îka Yv|ana don'k|u d|užc pr|ostu. B|ula boh|ata, ale pr|osta. Tak vîn pl|ocho s t|oų žon|oų žyų, bo v|în ĺub|yų s'ê nabuv|aty s pan|amy, huĺ|aty a un|a ny zn|ala nyč zvar|yty, kol|y chtos pryįš|oų to kul|ešu zhot|ovyla i zan|esla molok|a y kaz|ala: N|ate |îšte, cy Yv|an, cy p|an, cy cht|o buų. Tak v|în z n|eų ny m|îh žyty za tot|o, šo v|în buų sv|îck'yį čolov|îk, try r|azy s c|arem u čol|o hovor|yų. Įak zbîdn'|îų, to prychod|yų do n|as y hovor|yų: chl|opče, įa kol|y b|uų, ta b|uų; ta į|a hovor|yų, chl|opče, ys c|arem u čol|o. — Tot|a žon|a utĭk|ala š|os sîm r|az, bo zbytkuv|aų įî. Įak pîšl|a to ųž|e ny vern|ula sy ta dyt|ynu m|ala u sv|oįeįî rod|yny.

Mąų vîn vit t|oįî dr|uhoįî žon|y try syn|y taį don'k|u. A v|în sob|î uz'|êų dr|uhu ny vînč'|êno, kotr|a zn|ala hot|ovyty pro pan|y. A vîn tohd|y m|aį huĺ|aų, butyn|y braų ta s tym utr|atyų maį|etk'y. Tohd|y še don'k|am n'îčo ny dal|y, lyš syn|am, rozdî-l|yly maį|etok na try syn|y. Vîn sv|oįim rîdnym syn|am už|e n'îč|o ny lyš|yų. Įak b|uų molod|yį u K|ošutku, tohd|y str|ašno ihr|aų i b|uų įak ny zn|aty cht|o. Host|yų s pan|amy t|aį i des' ĺ|udem d|obre rob|yų. Popîdîįm|aų platn'|u, ž|onam iz bĺêšk'y na dv|î a ĺ|udem s tr'įoch bĺêš|ok na b|aŋku. Kaz|aly š|o za Košut|ovoįî reb|cĺiįî vîn buų t|ut įak c|ar'. Maď|arîų zamyk|aų i visyl|aų za hran|yc'u u R|us'.

Č|ulam, šo kaz|aų neb|iščyk sv|ekor, šo tak|oho kon'ê maų, šo iš|oų na b|er' tak|u, šo l|yš čolov|îk iš|oų. Ịak pereb|îh tot|u l|aųku, to zab'îh u c|er'koų kon|cm. Pered n|ym u p|îųnoči z v|yš'k'y ťik|aų b|osyị voịm|aịster. Tak|u maų nat|uru, šo ịak d|aų v|îz rob|yty, to kaz|aų, ịak d|obre ny zr|obyt, to pov|îsyt ho r|az. Čolov|îče, buhm|c tak rob|y, b|o ťê pov|îsyty d|am.

Записано дня 29. VII. 1932 від Олени Клемпуш, літ 65.

2. Opr|yšky.

B|aba pryk|azuvala za opr|yš'k'îų, šo pryịšl|y bul|y u Holoų-č'|êsku, taị skaz|aly sob|î zhot|ovyty b|anuš |abo skom|yrdu — kul|eš'î na smet|an'î. Pot|omu ų:z'êly k'îtl|y yz b|anušem y pon|esly sv|oiym tov|aryš'êm y skaz|aly tym pastuch|am, d|e ịim l|yš'ê k'îtl|y, |aby to sob|î naịšl|y. Vîų̆č'er pros|yų opr|yš'k'îų, ber|îť panove šo ch|očete, ị|arku abo bar|ana, lyš lyš'|îť nam znač|ok. A tot opr|yšok zar|îzaų, oblup|yų bar|ana taị vîťťêų h|oloų do š'k'îry a vîťť|ak uz'|êų za š'k'îru, ịak machn|uų neų ta ų̆povyv|aų okr|uh vîų̆čar'ị̆ê a roh|amy ud|aryly u hr|udy, aš tot up|aų. Ta kaz|aų opr|yšok vîų̆čar|evy: m|aịeš zn|ak, šos pros|yų.

Записано дня 20. VII. 1932 від Василя Марусека, 72 літ. (Василь Марусек бував часто на роботах у Галичині, знав організатора радикального руху Дра Кирила Трильовського, богато читав і знав много віршів напам'ять. Між иншими рецитував мені співом стару поему Богдана Дідицького „Буй-Тур Всеволод".)

2. Кваси. — Kvas|y.

1. Za čyhaịstr|yny.

L'|ude star|î sk|azuịut, ščo[1] čyhaịstr|yny ịe čot|yry br|aťî na cîl|îm sv|îťî. L|udyny nc m|aịut na s|obî, cîlk|om obr|osľî šk|amom, m|aịut b|orody d|oų̆h'î, vol|os'ê d|oų̆hc, n|ohy, r|uky vihľêd|aiụt, ịak u č'olov|îka, ale obr|osľî. Ų̆n|y po cîl|omu sv|îťî ch|odê y l|ovľê kr|asnych, nes|ut na v|atru y peč|ut y ịd'|ê. Ị̆ak by ịich nc b|ulo, to kr|asnych t|îlko bysy namn|ožylo, ščo v|înyščyly by n|aroda. Naịb|îlšc m|ožno ịich v|yd'îty u z|apustach, u vel|ykych ľis|ach. Čyhaịstr|yny ľ|udem nc r|obľê n'ič'o.

[1] Оповідач уживав частіше *šťo*, хоч загально уживається у гуцулів *šo*.

2. Za kr|asn'î.

Za kr|asn'î sk|azuiut ľ|ude, ščo un|y zv|ykly potyn|aty ľud|ei. Y ľude zasl|abnut vît̂t|oho d|uže tak, ščo umyr|aiut. A šč|oby boron|yty vîd sm|ertyᵉ toh|o č'olov|îka, tak id|ut do tak|ych star|ych bab|îu (ž|onyi), kotr|î zn|aiut b|aiaty vît t|oiî pot'êt|yᵉny. Y čolov|îkovy z|araz ľ|îpše stai|e i zîstai|e žyv|ym, iak b|apka prom|ovyt na česn|yc'î. A to na tak'|yi sp|osîb, ľude sob|î s|îiut (saď|ê) l|ukčesnyk (vel|ykyi česn|yk). Ich|o ber|ut yss̑ob|ou iak id|ut do ľ|îsa abo kyd|y nebuď u dal|eku dor|ohu, aby ne m|aly m|ocyᵉ kr|asn'î poťêty t|oho č'olov|îka.

Chto uv|ydyt kr|asnych, t|ycho syd|yt, ne obzyv|aie sy, |aby ieii|î ne naľ|utyty, bo u tak'|yi č'ês zv|ykla poť|êty čolov|îka.

Star|î ľude sk|azuiut, kol|y chod|yly vîuč'êr'i|êmy z vîuc'|êmy polon|ynamy, ľîs|amy, to v|yďîly iich. Vihľad|aly tak, iak ďîu-č'|êtka d|es'îť do dvan|aciť h|oďîu. D|uže f|ain'î u tv|ar a |ubran|'e sper|edu iak deiak'|yi ob|yčai ie u ľud|ei, tak no|s'êt sy. A z̑z̑|adu ne n|os'ê n|'îc, h|oľî i iakby tr|unok iim v|ytko.

Trafľ|êlo sy, šo prychod|yly str|îlc'î na tak'|î m|îsc'î, de kr|asn'î m|aiut ihrov|yšč'e. I tam un|y tanc'|uiut a furt|yᵉny posklad|aiut yss̑ebe k|ažda os|îbno. A ut|y str|îľc'î prybl|yž'êt sy y ukrad|ut fust|ynы. Tohd|ы un|y pochap|aiut svoii fust|yny i šč|eznut a tot|a iedn|a zîst|ane, kotr|oii fust|ynu vîz'm|e strîl|ec. Tohd|ы ch|odyt sa nym i pl|ače i pr|osyt ab|y ii vern|uu fust|ynu. A un|y ne ch|oťê vern|uty. Tohd|ы una uč|yt, iek'|e z'|îľê, do iak|oho ľ|îku ie. Y pok|azuie, ščo tak|e z|îľe d|obre do kor|ovy, ab|y dav|ala boh|ato molok|a i ab|y smet|ana toust|a bula. A dr|uhe z|îľê, ab|y kor|ovam d|aty u s|oly tak tohd|y čereď|îlnyc'ê ne vîdber|e m|annu (molok|o toust|e) vîd kor|ovy. Tohd|y strîl|ec pryd|au iî fust|ynu a sam nazbyr|aie sob|î tych cv|îťîu, na iak'|î ho nauč|yla kr|asna. To sob|î rozď|îľuie k|aždyi cvît, kotr|yi zď|îbnyi do kor|ou, kotr|yi do puš|ok, kotr|yi zď|îbnyi do vîd̑d̑|až'î ďîv|ok abo do žen'b|y leg'|în'îu. Ie z|îľe tak|e, ščo m|očyt ta usnyv|aie sob|î p|ušku, šč|oby ho ne m|îh dr|uhyi ščereduv|aty a dr|uhe z|îľê ie, ščo sob|î zav|erčuie u p|ušku, ščob|y ne m|îh dr|uhyi mu zam|ovyty p|ušku.

3. M|aĺfy^{e}.

U n|as k|ažut m|alfy^{e}. Alc daụn|o ĺ|ude ne zn|aly za m|aĺfy^{e}, ale nazyv|aly y kr|asnych m|aĺfamy. M|aĺfa na ur|odu tak|a ịak kr|asna. T|îlko nazyv|aịut ịî m|alfoụ u zl|osty y za ot|o pak, chto k|aže, ščo v|ydîụ kr|asn'î, to ụn|y č|asto maị pok|azuvaly sy čolov|îkovy a kol|y kaz|aụ m|alfa, to ụn|y sy ne pok|azovaly, to na n|cho s|erdyly sy.

4. Šč|eznyk.

Šč|eznykom nazyv|aịut ď|avola za ot|o, ščo v|în u ťî chv|yly šč|ezne y pok|ažc sy.

5. Potopl|cnyk.

Potopl|cnyka b|ač'ê na rîc'|î zvyč|aịnymy ĺuďm|y, ịak u žyvoť|î b|uly |ubranyị u tot č'|ês, kol|y poh|yb na voď|î y pry ịak'|î rob|otî pry plav|ac'č'î abo pry sp|uskan'u d|ereva. Tak tak|u sam|u rob|otu k'înč|yt, kol|y maụ poh|ynuty. Ľ|udem n|îč'o ne r|obyt.

6. V|îďma.

V|îďmamy nazyv|aly tak'|ych st|aršych žon|yị, kotr|î zn|aly čereduv|aty abo ščos vor|ožyty. A maị b|îlšu časť tych st|aršych žon|yị nazyv|aịut v|îďmamy, kotr|î u molod|ych ĺît|ach ďît|eị ne m|aly. Pr|ok'îvnych oboron'|aịut sy baị|em y tak sam|o č|esnykom, kol|o s'ê n|os'č, |aby ne mohl|a poť|êty. Ị|e č'as|om, šo v|îďma perek'|ydaịc sy na h|usku, na k|ačku, na ps|a |abo ị na kon'|ê. Ne r|obĺê ụny n'ič'|o ĺ|udem.

Mîn'|î raz rosk|azuvaụ pry v|os'ku mîị od|en tov|aryš, ščo ịeh|o n'|ên'o pryk|azuvaụ, ščo ịak služ|yụ pry v|os'ku vîn u t|ot čas, kol|y še služ|yly po š|îsť y po d|es'iť r|ok'îụ. Ị|ak v|îslužyụ svîị č'|ês y ịšč|e oden tov|aryš y ịich r|azom pust|yly dvoch do d|omu. A to p|oịîzda ne b|ulo, šl|y p|îšk'y. Tak ụn|y išl|y dn'|om a ụ noč|y maị b|îlše, zač|ym ch|olodno b|ulo. I t|ak raz pop|alo sy, ščo nad|ybaly u noč|y iduč|y odn|u h|usku u ị|arku kraị |ulyc'î. D|uže zr|aduvaly sy, ščo ụny ịî naịšl|y y r|adyly sy nad n|eụ. Od|en kaz|aụ, ne ber|îm, bo nas poštraf|uịut. Y toị, ščo kaz|aụ, iî tak'|y ụz'|êụ. Hovor|yly sob|î iduč|y. Kol|y pryịšl|y yd ịak|omu ĺîsovy, nal|omĺê sobî tam r|îšč'ê a h|usku zar|îžut y speč'|ut ta

mut i|îsty. I iak t|oi, ščo n'|îs ieį ta pryn'|îs iak'|ych d|es'êt pietn|acît' kr|ok'îų, y tak ich|o ruk|a zboľ|îla, ščo vîn m|usîų peremin|yty na dr|uhu r|uku tot|u h|usku. Ta y pron'|îs iak'|ych d|es'it pietn|acît' kr|ok'îų, znoų ho dr|uha ruk|a zboľ|îla, ščo m|usîų naz|ad u tot|u r|uku peremin|yty. Y tak nedal|eko pron'|îs i pros|yų dr|uhoho tov|aryša, aby voz'm|yų vîd n|eho. Y kaz|aų do n|eho: ah'i! iak|a tot|a h|uska s|yta, iak|a d|uže tęšk|a. Tak oz'm|yų vîd n|eho tot dr|uhyį tov|aryš y n'îs tak s|amo na ruc'|î y pron'|îs p|aru kr|ok'îų y ich|o ruk|a tak s|amo d|uže zboľ|îla y z|ač'êų upriv|aty. Y skaz|aų do sv|oho tov|aryš'ê, iak'|yį č'ort, šo ia ųz'|êų ned|aųno h|usku n|esty a ųž|e m|ušu perem|în'uvaty na dr|uhu r|uku y ia zač'|êų uprîv|atyᵉ. Tak na dr|uh'î ruc'|î šče m|enše n'|îs, iak na tî p|eršî a ųže naťîľko ruk|a osl|abla i ųs'|yi osl|ab ť|îlom y poč'|êų naz|ad pros|yty t|oho tov|aryš'ê, ab|y ųz'|êų naz|ad h|usku, ne ch|oče vîn ią i|îsty an'î n|esty. A t|oį nechoť|îų br|aty vîd n|eho, kaz|aų, šo šče nos|y tr|ošky. A t|oį šče p|aru kr|ok'îų pron'|îs y na ť|îľko ho ruk|a zboľ|îla, šo m|alo ne v|îpala h|uska z ruk'|y. A v|în tohd|y skaz|aų do tov|aryš'ê sv|oho, šo kol|y ięį|î ne ber|eš sob|î n|esty, taį i|a ią ne n|esu. Tohd|y už'|ê'ų ų |obî r|uky y v|erh neų u iar|ok y skaz|aų n|aį ieį č'|ort nes|e, ia ųž|e ne bir|uiu. A h|uska tohd|y tak sy zarehoť|îla, iak kol|y by č'olov|îk d|uže s'ê zasmîį|aų chachacha. I tohd|y ųny sob|î hovor|yly, iak|oho my č'|orta sob|î naįšl|y taį n|esly.

Tohd|y toį per|ednyį pľ|unuų y skaz|aų ščezn|y bîd|o y prop|ad. Y prop|ala ne zuv|yďîly ieį de s'y ď|îla. Id|ut ųn|y d|aľše y naįšl|y kon'|ê. I toį per|ednyį ch|oče ich|o lov|yty y sîd|aty. I k'|în' daų s'y im|yty. Vîn v|îbraų sob|î kap|ystru s taįstr|yny y zaklad|aįe na hol|oų i ne m|îh naįt|y n|yžnoįî v|ylyc'î. Tohd|y k|aže do tov|aryš'ê, iak'|yį č'ort nes|e. Seį k'în' ne m|aįe n|yžnoįî v|ylyc'î y ne m|ože založ|yty z|obala. Ta v|ytko, ščo ne b|udu na n'îm į|îchaty. T|ohdy k'în' obîzv|aųsy do n|eho y skaz|aų, šč'êsťê m|aįeš, šos ne založ|yų na mn'ê kap|ystru y ne s|îų na n'ê, bo tak bym ť'ê zan'|îs, šo n'|îgdy bys buų ne ųv|yďîų svoį|u domov|ynu. A to buų zlyį d|uch.

Оповідав дня 23. VII. 1931 Кабалюк Никола, літ 46.

3. Paxiв · Rach'îu̯.

1. Za čuhai̯|a.

I̯a chod|yu̯ na poľ|ovan'ê tui̯ u Berleb|aš. Obnoč'uv|avim sy pîd B|uk'îu̯cem. Nakl|au̯ v|atru u ľ|îs'î. I̯ak sy v|atra obhor|îla, i̯a č'|ui̯u, šos id|e. I̯a sob|î m|yslyu̯, šo tot|o zv|îrka i̯ak|a id|e. I̯a raz d|yvi̯u sy až tot|o id|e č'olov|îk obr|oslyi̯, a to buu̯ č'uh|ai̯. I̯ak pryi̯š|ou̯ yd m|en'î tak izr|îk d|obryi̯ v|eč'îr. Vîn min'|î kaz|au̯: n|as i̯e tr|y tak|ych, i̯ak i̯|a. I̯a sob|î pod|umau̯, ta t|o ne i̯|e lych|e, kol|y vîn min'|î k|aže dobryi̯ v|eč'îr. Vîn pos|yd'îu̯ izo mn|ou̯, m|ožu vam kaz|aty pi̯êť min|ut b|îlše n'î. Vîn k|aže, m|ože yd v|am pr|yi̯du̯ za pi̯|êť m|inut, m|ože za č|as, |abych |i̯a sy ne nap|udyu̯. |Ai̯bo vîn i̯ak sy vozm|yu̯, tak pîš|ou̯ y ne prychod|yu̯.

Č'|uu̯i̯em, šo od|en u Berlebaš|y odn|oho zastr|îlyu̯. Ale n|'ic ne b|ulo. To b|ulo č'|udo.

2. Bai̯luv|aty p|ušku.

Odn|î id|ut iz br|oďiu̯ v|odu braty na Blahov|îščen'ê. Id|e h olyi̯ br|aty pyť|ê tai̯ v|odu tot|u a vît̂t|ak č|ynyt s t|oho devi̯êtk|y. V|atru č|ynyt, |uhľê ber|e ys pr|utîu̯ i m|eče u v|odu i ľ|îčyt n'î od|yn n'î dv|a n'î tr|y — tak do d|evit, daľî n'|î d|evit n'î v|îsîm i u̯ z|ad i tak d|evit raz č|ynyt. Vîtt|ak tym bai̯l|ui̯e p|ušku, m|yi̯e p|ušku sob|î. Tohd|y i̯ak str|îtyt, tot|a g|alyc'î, šo v|în u n'u bi̯|e, ne ťîk|ai̯e.

3. I̯ak kr|asn'î spîv|aly.

I̯a č'|uu̯ i̯ak kr|asn'î spîv|aly na polon|yn'î, kol|y pastyr|î pîšl|y u̯že h|et. I̯a noč'uv|au̯ u c|arku, l|yš i̯em č'|uu̯, šo kr|asno spîv|aly i ihr|aly i̯ak u h|usl'|î a ne h|oden i̯em buu̯ perei̯m|yty.

4. Hr|oš'î hor'i̯|ê.

I̯ak za hlub|oko, tak p|olovîn' za vys|oko i̯d|e.

U Novos|elycy u Rozn'îi̯|a i̯e hr|oš'î dv|oi̯e, odn|y červ|on'î a odn|y sr|îbn'î. U̯ny u zeml|y a ne h|ii̯a kop|aty. Dyv|yty sy

mož, alc kyv|aty ne slob|îdno. V|în sobî z|yčyt t|ak ịak u baŋk|u. Alc m|usyt vîdd|aty. — Vîn raz poz|yčyụ hr|oš'î ta ne m|îh u čas vîdd|aty, ta vîtt|ak zamor|ylo dva byk|y.

5. Rob|ota pry d|erevî.

D|erevo ụper|ed tr|eba pyl|yty pyl|oụ. P|otîm pokl|asty sok|yru t|am de zapyl|eno a d|oụbneụ b|yty, to tohd|y p|îde tud|y, kud|y ịa ch|oč'u. A pot|omu ịak up|ade, to suč'ê obrub|aịut a vîtt|ak berut zeľ|îznyị lupcš'|ir ta l|upịut het kor|u. — A vîtt|ak schn|e a vîtt|ak v|erš'yk prytn|emo ta vîtt|ak m|aịemo sab|iny zeľ|îzn'î ta vîtt|ak ruš'|êịemo ta pusk|aịemo doľ|îụ. Iak upad|e doľ|îụ ta ber|ut k|on'î ta ť|êhnut na p|ortos, tam de m|ygly stoị|aly z d|erevom, to ịe moh|yly, de d|erevo kač'|êịut na moh|yly, a vîtt|ak pr|yịdut kormanyš'î, šo vod|oụ vez|ut, zverť|ê b|okor, tak vod|ôụ pryv|ezut, de h|iịa.

Оповідав дня 24. VII. 1931 Прумтула Думетро 70 літ. А додав про своє румунське колишнє походження ось що: Mîị ď|îdo buụ d|uže prudk|yị, šo kon'|ê im|e. I za tot|o nazv|aly ho prumt|ula. Za ď|îda ne zn|aịu, a n'|ên'o tuị sy rod|yly.

6. Ị|ak Boh sotvor|yụ svît.

Ịak B|oh sv|ît neb|esnyị sotvor|yụ, hon|yụ ị|upetnyka ụ m|ore. Ta kaz|aụ, id|y taị nes|y pîsk|u, otak čer|epaị, ne kaž|y, šo imị|ê tv|oịe alc imn'|ê b|ože. No a v|în pîš|oụ raz taị k|aže, imn'|ê m|oịe. Ta pryš|oụ yd B|ohovy, nem|a pîsk|u. Boh k|aže, z|a šos ne kaz|aụ imn'|ê b|ože aị moị|e. A vîtt|ak pîš|oụ dr|uhyị raz, t|akže tak. A vitt|ak pîš|oụ tr|etyị raz ta čerepn|uụ taị ne kaz|aụ imn'|ê m|oịe aị imn'|ê b|ože. Taị tohd|y za n|îhťêmy v|în'îs pîsk|u a v|îttam rospl|eskaụ H|ospoď palan|yč'ku, tak|u lyš, ịak ses|e d|olon'. Taị k|aže H|ospod' neb|esnyị, ľih|aịmo sp|aty, bo H|ospoď zn|aụ, š|o vîn me rob|yty. A v|în prop|aụby, yd|e ta l|omyt palan|yc'u – tot|a palan|yc'a b|ula zemn'|ê taị had|aụ, šo Boh sp|yt, šo Boh up|ade u m|ore s t|oịî palan|yc'î. A ịak v|yďîụ, šo ne h|oden n'îč|o ụď|îịaty, ľêh naz|ad p|opry B|oha. Ta ịak ust|aụ H|ospoď neb|esnyị, taị k|aže: Ị|ade, š|os rob|yụ? had|aịeš, šo men|e ụtr|utyš? - Vitt|ak vîn, prop|aụby, zrob|yụ č'olovîka. A|ịbo ne m|îh ožyv|yty. Vîtt|ak B|oh neb|es-

nyį pryį̈š|oų y k|aže, prod|aį min'|î! A vîn prod|ąų. A H|ospoď neb|esnyį ų̈z'|êų. A vîn, ď|avol, obch|arkaų č'olov|îka, d|umaų, šo ožyv|yt. Aį bo vîn nc m|îh ožyv|yty a H|ospoď neb|esnyį vozm|yų ta v|îvernuų č'olov|îka u dn|o taį za tot|o smo chark|av,î pľuį̈em|o. A vîĺ|ak H|ospoď neb|esnyį ch|uknuų svoį|ym d|uchom taį ožyv|yų.

7. Į̈ak sotvor|yų Boh v|îz.

Vîn, prop|ąuby (ď|avîl), rob|yų u ch|aťî. No ta urob|yų c|alkom, a vîĺ|ak ne m|îh v|îkoč'uvaty v|on. H|ospoď' pryį̈š|oų ta k|aže į̈em|u, prop|ąuby, prod|aį min'|î. A vîĺ|ak, į̈ak vîn prod|ąų, vîn ne m|îh rozîbr|aty. A H|ospoď pryį̈š|oų ta rozîbr|ąų ta v|îkoč'uvaų von. — Ta i ml|yn tak učyn|yų.

8. Į̈|ak Boh sotvor|yų ď|avola.

Maį st|aršyį u B|oha |anhîĺ zač'|êų muruv|aty c|er'koų na Poščyb|enyku t|am į̈ak Pop Iv|an, aby vîn maį v|yšč'yį buų vîd B|oha. A Boh sy nahn'|îvaų ta vîĺ|ak daų, šo p|adaų d|ožďž doĺ|îų s|orok d|en' aį s|orok n|oč'yį. Ta st|ala pot|opa. H|ct sy ľudy v|îtopyly, lyš tot Adam opst|ąų u koų̈č|cų̈z'î, aby s t|oho sv|ît sy rozv|îų. S t|oį̈î pot|opy lyš gr|un'î sy zaopst|aly. Tak iz |anhcĺê staų ď|avîl, prop|ąuby, zak|ovanyį na lanc|ach.

9. Ihr|ovyščc.

Ihr|ovyščc to tam, dc takyį gr|unyk, į̈ak į̈ę̈c|c. Ta tam kr|asn'î huĺ|aį̈ut. Ta į̈ak by perejm|yly č'olov|îka, ta ų̈ž|c by ne pust|yly. Huĺ|aly by z n|ymy ta mor|yly by ho, aby z n|ymy spaų.

Оповідав Руснак Іван, 73 літ (из Лаз|у пониж облаза, де Балдин п|отік).

4. Богдан. — B|ogdan.

1. B|aį̈an'ê.

B|aį̈ut vît poťêt|yny, vîd lych|oho č'ês|u, vîd boĺ|êč'ky, vîd vohn'|îų.

2. Vîd poťêt|yny.

Poťêt|yna hrobov|a, ľîsov|a, zast|arena, ne b|aį̈ena. Cys poť|êla ų į̈îď|î, cy u span'|u, cy ų och|oťî cy ų rob|oťî. Zaklyn|aį̈u ťê b|ohom

žyv|ym, d|uchom svi̯êt|ym i us'|oma |anhelamy i̯ak Sus Chryst|os zakľêu̯ k|amîn', šo n'î ch|odyt n'î hov|oryt. Tak i̯a zaklyn|ai̯u potet'|ynu, nc mai̯c m|ocy ne m|ai̯e ď|îla do s|eho (i̯a na imn'ê) t'|îla. Zaklyn|ai̯u t'ê dvan|acyt' b|ožymy |utren'amy, dvan|acyt' b|ožymy sl|užbamy, dvan|acyt' b|ožymy i̯ev|anheli̯amy, dvan|acyt' b|ožymy več'|îrn'êmy, dvan|acyt' b|ožymy svi̯|êtamy uroč|ystymy.

3. Vîd lych|oho č'ês|u.

Išl|y try br|atî vyšč'yč'|y, kryč'yč'|y lych|yi̯ č'ês šuk|ai̯uč'y. Pryi̯šl|y yd rab|u b|ožomu Yv|anovy. Nai̯šl|y lych|yi̯ č'|ês zastar|enyi̯, ne bai̯|enyi̯. B|ožymy slov|amy ho v|îklykaly, krîpk|ymy ruk|amy v|îzberaly, pon|esly na vys|ok'î h|ory, tam tern|ovu v|atru nakl|aly, lych|yi̯ č'ês spal|yly y d|y°m pust|yly. Lyš|yly Yv|ana zdor|ovoho č|ysto.

4. Vîd vohn'|u (str|upîu̯).

Voh|on' zast|arenyi̯ ne b|ai̯anyi̯, cy zvîr'i̯|êčnyi̯ cy lys|yč'yi̯, cy medv|ežyi̯, cy n|aslanyi̯, cy pîdn|esenyi̯, cy ubr|ydenyi̯, v|ohnyku žyv|yi̯ vîdsyl|ai̯u na t|ebe hnyľyi̯.

Tr|eba p|očerez v|odu v|atru nakl|asty, a vîĩ|ak d|cvi̯êt sk'îp|ok skl|asty u lušn|yc'u a vîĩ|ak |okruh t|oho vohn'|u chyt|aty i na v|atru vîtsyl|aty tam za v|odu, de hor|yt. Vîĩ|ak ver|ečy tai̯ utečy v|îtîam nc obzyr|ai̯učy sy. — Tai̯ to cy marž|yn'î, cy dyt|yn'î, cy star|omu voh|on' yšč'|oknc sy.

5. H|adyn'î.

I̯ak ne m|ai̯e m|ocy u s|oncy u m|îs'êcy hn'îzd|o zv|y°ty° tak ne m|ai̯e m|ocy ž'yr p|ust|yty.

Приказувала: Піцура Гафія Бочкор Михайлова у Бребої ивще Боґдана.

5. Требушени. — Trebuš'|êny.

1. Za b|îlyi̯ p|oťîk.

Lup|aly k|amîn' b|îlyi̯ na vapn|o tai̯ na skl|o. Pot|omu chop|yly, šo z B|îloho.

2. Za fabr|yku.

Tam rud|u voz|yly a vîĩ|ak žeľ|îzn'î syrov|yn̂n̂'î tai̯ tyg|an'ê. A vîĩ|ak to sy zač'|êlo skl|o pot|omu rob|yty. Skl|o robyly bl|ysko

dv|ac'iť h|oďîu̯. I̯ak b|ula revol|ucii̯a po v|oi̯n'î, tai̯ st|alo. Ľ|ude m|aly rob|otu šei̯ vel|yku. Odn|y k|amîn' lup|aly, d|ruh'î dr|eva rub|aly, s'|êžn'î, odn|y voz|yly s c|ugamy, z v|oly, s k|în'my, odn|y pl|avyly val|ovamy voďên|ymy a odn|y z ľîsa hon|yly such|ymy r|yzamy.

3. Za dau̯n|u c|er'kou̯.

C|er'kvou̯ b|ula dau̯n|o na Poder|ec'î. Tu c|er'ku̯ou̯ hrîm ub|yu̯. B|ula z k|amen'î v|îmurovana. Tam tep|er i̯e cvynt|ar'. Tam i̯e cvynt|ar' z ďîď|îu̯ pr|aďîďîu̯.

4. Za revoľ|ucii̯u.

I̯ak st|ala revoľ|ucii̯a, svobod|a, s|amy ľ|ude ne zn|aly, kud|y sa ď|îi̯aty. B|uly t|ui̯ka tak'î bar|aky, šo v|os'ko narob|ylo i ľ|ude z|ač'êly sob|î to rozbyr|aty. I vît̂t|ak pryi̯šl|y ukrai̯|incy i pîšl|y do Syh|ota, cy m|ože mai̯ d|aľî i t|am i̯ich pochop|yly Rom|any a odn|y ťîk|aly naz|ad. Tut|ešn'î maď|ary (zbyranč|yna) strîľ|aly u̯ nych. U̯ny sob|î išl|y štr|ykou̯ i ne kaz|aly n'îč n'îk|omu. A maď|ary strîľ|êly u nych. Tak|y odn|oho buly pokaľ|îčyly, roskol|oly koľ|îno. A m|y u̯boron|yly i̯ich. Vît̂t|ak ta maš|ynka sy vern|ula i pryi̯šl|y naz|ad tu do Trebuš'|ên i m|aly kan|ony i maš'ingv|ery i choť|îly zn|yščyty sel|o z tych, šo strîľêly u nych s puš|ok. Vît̂t|ak pîš|ou̯ i̯a |Opšytoš Iv|an i Hryc' Fyrišč'|êk a Dud|ynskyi̯ pîp i Petrîšč|ak uč|ytîľ t|a i̯smo u̯pros|yly. My kaz|aly, i̯ak by my ne u̯boron|yly tych Ukrai̯|inc'îu̯, to b|uly by us'|och v|îbyly tui̯ka. Vît̂t|ak u̯ny sy vern|uly z maš|ynkou̯ i pîšl|y sob|î n|azad hor|î. Vît̂t|ak pryi̯šl|y Rum|uny i b|yly n|arîd tak, šo nai̯ Boh zast|upyt, buď za šč'o, to sm|îškuvaly, b|yly po dv|ac'itpi̯êt b|uk'îu̯ na huz|yc'u.

Розказував дня 25. VII. 1931. Обшитош Іван, 44 літ.

6. Кобилецька Поляна. - Kobyl|ec'ka P|ol'ana.

Buu̯ od|yn čolov|îk tai̯ žon|a ta mn|oho h|odû prož|yly a ďît|yi̯ ny m|aly m|ežy sob|ôu̯. A d|uže by b|yly r|ady, ab|y choť odn|a dyt|yna b|ula. A čolov|îk chod|yu̯ furt u rob|otu na dr|uhe sel|o. Ta žon|a pryšpekuľuv|ala ta sob|î kl|ala r'i̯and|y na č|erevo, ab|y

čolov|îk had|au̯, ščo u̯n|a ť|aška. A t|oi̯î žon|y sestr|a i̯akur|at bula ť|aška. Ta kol|y čolov|îk prychod|yu̯ iz rob|oty, ta u̯s|e mu s'a žon|a chval|yla, šo u̯n|a ť|aška. A vît̂t|ak sestr|a i̯ei̯|î i̯ak m|ala dyt|yᵉnu tot|u mîc'|ic'ku tai̯ tot|o r'i̯|anďa zamašč|ene, tai̯ ľahl|a sob|î u p|os'ťîľ s tou̯ dyt|ynou̯. Čolov|îk i̯ak pryi̯š|ou̯ z rob|oty tai̯ nai̯š|ou̯, šo žon|a m|us'îla pered|aty dyt|ynu m|amî r|udnui̯, bo ses'|a ne m|ala čym plek|aty. I pot|omu učyn|yla u̯n|a dar|abu dryu̯c'|a tai̯ tot|o zapov|yla tai̯ pokl|ala u kol|ysku tai̯ kolys|ala. Čolov|îk v|îtky pryi̯š|ou̯, u̯na kol|yše. Čolov|îk ch|oče s'a dyv|yty u kol|ysku, ai̯bo u̯n|a ny dopusk|ai̯e, ab|y ny zbud|yu̯ dyt|ynu. D|oty u̯n|a kolys|ala, ščo ny zn|ala, i̯ak|yi̯ daty punt čolov|îkovy za tot|u dyt|ynu, lyš m|us'îla tak učyn|yty, šo dyt|yna um|erla. U̯n|a skl|ala na stul, tai̯ f|ai̯no ubr|ala tai̯ tot|o zakr|yla. Čolov|îk pryi̯š|ou̯ yz rob|oty a dyt|yna na stoľ|î. Za try v|ečery tam b|uly na opryv|eďu i chto pryi̯š|ou̯ na dyt|ynu, ny dopusk|aly dyv|ytys'a. Lyš tr|etoi̯î dn|yny zakl|ykaly pop|a, ab|y pr|avyu̯ p|ohrîb dyt|yn'î. Pup i̯ak zv|yčai̯ m|ai̯e zai̯t|y u̯ ch|atu za ť|îlom, tai̯ m|ai̯e pos'at|yty ť|îlo. A u̯n|a ny dopusk|ala pop|a, aby roskr|yu̯ ta |aby pos'at|yu̯. A pup ny choť|îu̯ p|ohrîb d|oty pr|avyty, lyš m|us'îu̯ dyt|ynu roskr|yty. I i̯ak roskr|yu̯, aš tam ny i̯|e dyt|yna ai̯ dar|aba dryu̯ľ|a. Z|araz pup tot|o zau̯d|au̯ na žand|ary tai̯ u̯z'|aly ob|î ž|ony. Tai̯ tot|o v|îpovîly, i̯ak tot|o u̯n|y zrob|yly. To pîšl|o pîd s|ud, sud z|araz v|îsudyu̯ semu gazď|î, ab|y p|eršyi̯ raz kor|ovu dau̯ tui̯ dyt|yn'î. I džur|at vît̂t|ak v|îsudyu̯, šo k|îľko iẑẑemn'|î d|aty dyt|yn'î. Ta tot gazda, šo ne b|ula i̯oh|o dyt|yna ta m|us'îu̯ vîdvînuv|aty tot|u dyt|ynu kor|ovou̯ tai̯ zemn|eu̯. Tak s'a st|alo u Verchnui̯ Apšy tom|u do tr|yc'êť pi̯ať h|odu. Tot čolov|îk, šo ne b|ula i̯oh|o dyt|yna, šče n|yn'î žyi̯|e, nazyv|ai̯e s'a Vursta Styrč|ak.

Записано дня 19. VIII. 1932 від Николая Поповича, літ 63.

7. Рус-Кривий. — Rus Kryvyi̯.

1. Za bîd|u.

Buu̯ od|en č'olov|îk, tak|y²i̯ p|arubok gazdûs'k|y²i̯ syᵉn, tai̯ sa ožen|yᵉu̯ z dr|uhou̯ gazd|us'kou̯ don'k|ou̯. Ta ich povînov|aly ich star|yn'a, što on|yᵉ b|uly sv|oi̯î g|azdы i ž|yᵉlyᵉ u svoi̯ûm gazd|ûstvî

k'|ily^{e}n (okreme). Raz odn|oho dn'|a prych|ody^{e}t py^{a}d dv|erî ich šos u dv|erî. K|ažc žon|a ịem|u: id|y zn|aị, cht|o ịe tam. Ov|y^{a}n pûš|oụ vy^{a}t͡îtvor|y^{e}ụ dv|eri v|y^{e}dy^{e}t tam ď|îụčy^{e}nu mal|u a ụ ly^{e}c|e d|uže star|u. I zv|îdat vy^{a}n, cht|o to ịc. Ona n'îč|o nc ụkaz|ala ly^{e}š pušl|a popry n|cho y zašl|a do ch|y^{a}ž i v|y^{a}ĺîzla na plîč'. I k|ažet ịem|u, što čy choč' derž'|atc mcn|c tcp|êr' na molod'|î ĺît|a, cy ịak b|udut st|aryị ĺît|a tvoị|î. Ov|y^{a}n vy^{a}tkaz|aụ, što ịa tcb|c nc d|oụžen derž'|aty^{e} n'î tcp|êr' na molod|ych ĺît|ach n'î na star|ych. A ụn|a mu ụkaz|ala, što m|usyt. No tot|a ž|unka ịch|o ukaz|ala ịem|u, id|y do sv|oho n|en'î i zv|îduịe ieh|o, štob|y^{a} is͡sym ď|îịaty. Ov|y^{a}n pušoụ i pozv|îdaụ. Nen'o ịeh|o ịem|u ụkaz|aụ, štob|y^{a} ịš|oụ dom|u i |aby^{a} kaz|aụ što i vy^{a}n ch|očet ịeị|î derž'|aty na molod|y^{e}ch ĺît|ach sv|oịich typ|er. Tot|o b|ula bîd|a. Tohď|i ụn|a ukaz|ala, što hot|oụ min'|î ob|îd. Ov|y^{a}n zv|îdaụ, **šte** b|udet |îsty^{e}. On|a ụkaz|ala, što t|erchaị pịêť v|ozû pšen|yc'î, vez|y do mlyn|a i mel|ye i speč|ye chĺîb is pryč|cho[1] i rîž pịêť v|olû i hot|oụ prič mn'|aso, š|oby^{a}ch ịa im|ala na ob|îd.

Ovy^{a}n prič yzrob|yụ i bîd|a na ob|îd poị|îla. Na pol|udcnok znoụ tak, na več|er'ịu zn|oụ tak dr|uhoị dn|yny zn|oụ tak, d|oky^{a} tot nc maụ n'îč'|o. Ụz'|aụ prodav|aty, gazd|ûs'tvo. Prod|aụ prič i pịêť dên' bîd|a poị|îla ụš'|e, ost|ala sa ch|y^{a}ž'a.

Ov|y^{a}n sa dor|adyụ yz ž|ûnkoụ, što lyš'|îm bîd|u a sam|y utîk|aịme a bîd|a naị sa ostaị|ct tuị. Uz'at|y sob|î svoị|i dv|oịe ďit|c i na try r|azy |îsty.

Id|ut ony dor|ohoụ, raz st|aly propoč'|ity. B|uly duže trudn|yị, nakl|aly sobî v|atru i zač'|aly isty. Raz id|ct od|en m|otor i staụ pr|otyụ nych. I kl|yčut ny^{e}s'|ît nam v|atry zapal|yty^{e} c|ygar. Č'olov|îk ụz'|aụ hol|oụn'u i choť|îụ n|csty. On|y vy^{a}tkaz|aly, štob|y^{a} n|csla ž|ûnka. Ž|ûnka uz'|ala hol|oụn'u pryn|csla do m|otora. On|y zapal|yly c|ygar i uchop|yly ž|ûnku i ukl|aly u m|otor i sob|î pûšl|y. Tohď|i č'olov|îk sa zad|umaụ, što b|udc ď|îịaty iz dvom|a ďitm|y i bez ž|ûnky. Raz ov|y^{a}n pûš|oụ dor|ohoụ vy^{a}d͡dal|yụ sa do dv|asto m|eterû. Tam bula ny^{e}dal|eko vod|a, dc sa ost|aly ď|îty. Tot|a dyt|yna maị vel|yka pûšťa d v|odî, ta ụp|ala ụ v|odu.

Č'olov|îk kol|y sa navern|uụ, naš|oụ lyš odn|u dyt|ynu. Pûšoụ

[1] Изо всього.

šuk|aty kolo vod|y. Pryb|îh voų̯k, ų̯chop|yų̯ tot|u mal|u dyt|ynu. Tohďî st|aų̯ vy²n d|umaty, de im|aį̯ut buty ď|îty. Uz'|aų̯ svoį̯|e horš'|a u kotr|e braų̯ sob|î |îsty molok|o, taį̯ id|et dor|ohoų̯. Prych|odyt, yd odn|omu b|erdu i sob|î dum|aį̯et n|a što mu i toh|o horš'|aty, kol|y ne m|aį̯et ž|ûnky n'î ďît'|eį̯. Tohď|î verh tym horš'|om u tot|o b|erdo, što sa rozb|y•lo. Tohď|î bîd|a v|y²ťty v|y²šla taį̯ kaz|ala, što č'om|us n'a nc pust|yų̯ č'|esno, ales n'a verh tam sa zdryhn|ula tak d|uže. Ta ų̯ž|e tepêr' mu ų̯kaz|ala, što vodkûnč'y¹ų̯ į̯eį̯|i derž'|aty•. I sa vy²dklon|y•la vy²d n|eho i sob|î pûšl|a. Ov|y²n buų̯ d|uže serd|ytyį̯ i č'|udno mu b|ulo, što ų̯v|y²n ų̯ťik|aų̯ vy²d bîd|y a bîd|a ų̯se bula z nym. Pûš|oų̯ ovy²n kolo mlyn|a i zvîdaį̯et sa n|a nûč'. Skoro v|yšoų̯ u ch|yžu uzdr|îų̯ tam svoį̯|u dyt|y•nu tot|u, što ų̯p|ala ų̯ v|odu. Im|yų̯ į̯î tot m|elnyk na hat|y. Pereb|uų̯ vy²n tam do r|ana. I ų̯z'|aų̯ dyt|y•nu, id|et dor|ohoų̯, strîč|aį̯et svoį̯|u žunku, kotr|a b|ula bran|a u m|otor ys pan|amy. Tohď|î uklon|yla sa į̯em|u i ų̯z'a|la dyt|y•nu i pûšl|y maį̯ d|ale. Pryšl|y na odn|o p|ole, tam į̯e st|aį̯a ov|ec. V|yďat on|y, što ų̯ tych uč'ar'|u į̯e į̯akas dyt|y•na. Pryšl|y• ų̯n|y yd uč'ar'į̯|ûm i p|oznaly svoį̯|u dyt|y•nu. Zvîd|aį̯ut ich, v|y²tky² m|ate ses|u dyt|ynu. On|y ų̯kaz|aly, što sy•ď|îly yz uc'|amy a voų̯k n'ûs dyt|y•nu ta vîdn'|aly s koť|uhamy. Tohď|î ų̯z|aly sob|î dy•t|y•nu i pušl|y d|alc. Hv|ar'į̯at sob|î, što ų̯ž|e sme sa yzvoroš|yly. Ta į̯ak b|emc ž|y•ty•. Pušl|y ų̯n|y do odn|oho bohač'|a, tam sa naį̯|aly taį̯ u v|îrî služ|y•ly•. Tot boh|ač' ďît|y• nc mauų̯ taį̯ sa lyš|yų̯ na nych.

Kol|y boh|ač' zasl|ab duže ta vy²tpys|aų̯ prič' gazd|us'tvo im. Pot|omu boh|ač' um|er a ų̯ny sa ust|aly i na tûm boh|actvî ž|y•ly• do sm|erty• bez bîd|y.

2. Za P|yntu i D|oboša.

Kol|y D|oboš im|aų̯ svoį̯|u komp|an'iį̯u opr|yškuų̯ i tot č'as zapys|aų̯ sa į̯em|u i P|ynta. Pereb|ulo skûľko m|îs'ac'u, Pynta buų̯ opr|yškom. Raz P|ynta pr|osyt sa vy²d D|oboša, štob|y² į̯eh|o pust|yų̯ dom|u, bo vy²n buų̯ od|en sy•n u sv|oho n|en'î, taį̯ im|aų̯ lyš odn|u sestr|u taį̯ d|uže į̯î ľub|y•ų̯. Kol|y D|oboš pust|yų̯ P|inťu na dva dn|y dom|û a P|inťa nc pryš|oų̯ u dva dn|y•, bo bula sv|aďba u ų̯odn|oho sus'|îda. Pinťa pûš|oų̯ tam na sv|aďbu ys svoį̯|oų̯ sestr|oų̯.Tohď|î D|oboš uz'|aų̯ svoį̯|u komp|an'iį̯u i kaz|aų̯,

što ịdem|e za P|ynťoụ. Kol|y ụv|y²n pobož|yụ, što b|udet opr|y⁴šok ta č'om|u ov|y²n ne pryš|oụ na ụč'|as. Pryš|oụ D|oboš ys svoị|oụ komp|an'ioụ py²t tot|u k|orč'mu, de b|ula sv|aľba. Kol|y P|ynťa uzdr|îụ, što D|oboš pryš|oụ, zn|aụ, što za n|y⁴m. Tohď|î ukaz|aụ svoị|ûị sestr|i, što tep|êr'ka poh|y⁴nu spered D|oboša. Al|e uz'|aụ svoị|u sestr|u ihr|aty⁴ yšš'|e choť od|en d|anec. Kol|y Doboš uzdr|îụ, jak P'ynťa ihr|aịet, što k|orč'ma tr'ịas|et sa, tohď|î D|oboš z|ač'aụ hn|aty tych dr|uhy²ch opr|yškûụ, oby² ho ịšl|y ub|y⁴ty⁴. A tot|y sa boị|aly, koly v|yďîly, što tot tak tak ihr|aịet, što korč'm|a tr'ịas|et sa. Tohď|î D|oboš sa naľ|iryụ (nat|uru dostaụ, nas|ylovaụ sa, vydv|ažyụ sa) istup|yụ do korč'm|y² i kr|iknuụ na P|inťu: Č'om|u ty, P|ynťo, ne pryš|oụ u dva dny? — A P|ynťa kaz|aụ, što ne lyš|yla n'a moị|a sestr|a. Ov|y²n tohď|î machn|uụ ruk|oụ ta ụd|aryụ P|ynť|u, što P|ynťa up|aụ. Tohď|î P|ynťa sa schop|y²ụ i ud|aryụ D|oboša što i D|oboš up|aụ. Schop|yụ sa D|oboš yšč'|e raz ud|aryụ P|ynťu i ho ụbyụ i ukaz|aụ sestr|î ịch|o, što ab|y² pl|akala na hr|obî ịch|o, poky² v|y²rus tot vy²nohr|ad i tohď|î sa spaset hrîch|u, što ho ne lyš|yla, aby² iš|oụ na ụč'|as u dva dny yd D|obošev⁴.

Оповідав дня 18. VII. 1931 Кіфа Юрій, літ 24.

3. Kľučîn'î.

Kol|y u koh|o l|echky² sut ne d|obrî, tr|eba d|uže v|y²sušyty, spich|aty kľuč|în'î na muk|u a vy²îť|ak tr|eba s|îmn'a yspich|aty taị vy²tt|ak tot|u muk|u y s'|îmn'a hy²ịa kl|asty u v|odu taị uč|ynyt s toị muk|y² vod|a heị molok|o sol|otke. Tot|u v|odu cîd|yty vy²d s|îmn'a, aby² č|ista b|ula. Vy²îť|ak toụč|i kľuč|în'î na muk|u i kl|asty do vod|y simn'an|oị. Vody ne d|uže mn|oho, tak ịak poh|arčyk.

Розказувала жінка Лавера Митра Юраковского дня 18. VII. 1931.

8. Рускова. – R|uskova.

1. До милого.

Aby² ịa znaụ, moịa my⁴la, py⁴saty čitaty,
Take by²m ty pysmo pryslaụ, by² ne znala maty.

Pyᵉšu malo pyᵉsma sa dyu̯ľu po mor'i̯u
Ta hadai̯u, moi̯a myᵉla, što s tobou̯ hovor'i̯u.

2. Весільні. Коли заплітають невістку.

Sîdai̯ ď|iu̯činoč'ko na tysovyᵉi̯ stîľč'ik,
Roščešy i̯î žou̯tu kosu pyᵃd zelenyi̯ vînč'ik.
Zapľ|îtai̯ n'a rudna mamko u drubnî drubn|yᵉc'î,
Ne budeš n'a zapľîtaty vyᵃd sci̯î pi̯atnyᵉc'î.
Abyᵃm znala, rûdna mamko, što nc budu u̯ vînku,
To i̯a byᵃm ťa nc pol|ola, zelenyi̯ bervînku.

3. Розлука з милим.

Vyᵉi̯dyᵉ, moi̯a myᵉla, lyš na zadn'î dvêri
Ukažyᵉ myᵉ bîle lyᵉč'ko tai̯ žou̯tî kučêri.
Bîle lyč'ko ty pokažu, bo my mamka dala,
Kučeryᵉkyᵉ ne pokažu bom nc roščesala.
A i̯ak budeš mui̯ mylen'kyᵉi̯ u̯ mašyᵉnu sîdaty,
Ta zakou̯tai̯ u vyᵃkonce, dai̯ my serc'u znaty.

4. Легінь умирає.

Posîi̯u pšenyč'en'ku po tûi̯ oranyᵉcyᵉ,
Umer molodyi̯ leg'inyč'ok na ruskûi̯ hranyᵉcyᵉ.
Ťo u̯že išla ďîu̯č'ynoč'ka kolopn'î beruč'i,
Ta u̯na nai̯šla leg'inyka u krou̯cyᵉ ležuč'i.
A u̯na i̯eho, kaže, nai̯šla tai̯ sa zradovala
Tai̯ uz'ala bîlu ruč'ku tai̯ poculuvala.
A ďîu̯č'ino moloden'ka ne žalui̯ tyᵉ m|ene,
U mene serce studenen'ke ne skorn'as tyᵉ m|ene.
Û mene serce studenen'ke kuľa prostudyᵉla.
Ťa ďîu̯č'ino moloden'ka i̯akas nešč'aslyᵉva.

5. Син іде на війну.

Išou̯ synok na voi̯noč'ku mamc'î nakazovau̯,
Abyᵃ moi̯u bîlu ďîu̯ku n'îchto nc zbytkovau̯.
Hodui̯te i̯ei̯, rûdna mamko, chl|îbom pšenyčen'kym,
Napui̯te i̯ci̯ rûdna mamko vyncem čerlenen'kym.
Pryšl|u vam, rûdna mamko, iz mor'i̯a pîsoč'ku,
Abyᵃ vyᵃ syi̯ posîi̯aly po svomu k'ertoč'ku.
Ta i̯ak bude, rûdna mamko, pîsok ischodyᵉtyᵉ,
Tohďî budut leg'inyᵉky z voi̯ny vyᵃchodyᵉtyᵉ.
Ei̯ vyi̯šla ďîu̯č'inoč'ka pîsoč'ok ischodyt,

Ei, mamko staresen'ka, yz voiny^{e} vy^{e}chod'at
Ei vyišou leg'inečok stau kolo horodc'a,
Ta už vy^{e}idy^{e} bîla dîuko vytvory vorotc'a.
Ta ne vyišla bîla dîuka, vyišla icho maty,
Ta dc moia bîla dîuka što ici nc vy^{a}daty^{e}.
Ta už tvoia bîla dîuka is katunyi hrala
Koly zorî zazor'ialy u hly^{e}nu postradala.
Povedît' n'a moia maty na iciî hroboč'ok,
Ta u nciî kûncc holou hrušovyi stoupoč'ok.
Ei pryišou leg'inec'ok ta stau iûi kazaty^{e},
Ta koly ta bîla dîuko do domu čckaty^{e}.
Ta idetc hct vy^{a}d mene, n'îč tobî vy^{a}d mene,
Tvoia maty lycha bula utroiila mene.
Pûšou ẑžalu velykoho u zvory hluben'k'î
Ta mu vy^{a}rûs yšserden'ka javûr zelenen'kyi.
Ei pryišla icho maty ta stala kly^{e}katy^{e}
Ta ustan' ty^{e}, mamy^{e}n sy^{e}nu, č'as by^{a} ty^{e} ustavaty^{e}.
Idetc vy^{a} hct vy^{a}d menc n'ic tobî do mene.
Utroiilas bîlu dîuku, utroiilas menc.
Ei ustan' ty^{e} bîlo dîuko, č'as by^{e} ty^{e} ustaty^{e},
Molodoho leg'iny^{e}ka do zemn'î chovaty^{e}.
Ta ustala dîuč'inoč'ka u seredu do dny^{e}ny^{e}
Pochovala leg'iny^{e}ka do sy^{e}roiî hly^{e}ny^{e}.

6. Дівчина утроїла хлопця.

Cy vy^{e} č'uly, ludc dobrî, iaka slava stala,
Što moloda Marusy^{e}na chlopa sč'alovala.
Ona icho sč'alovala, holova bolîla,
Ta už icho rûdna maty na nohach uml'îla.
Ta mai ty^{e} rûdna maty na nohach mlîvaty,
Idy pryvedy^{e} rûdn'î brata nai idut prošč'aty^{e}.
Ta uže pryišly rûdn'î brata š'apky^{e} pozduimaly^{e},
Cy ty^{e} choček umy^{e}raty^{e}, ty^{e} bratc Ivanc.
Cy ty^{e}, bratc, ys kon'a upau, cy ty^{e} bratc upy^{e}u sa,
Cy ty^{e}, bratc, u dîuč'iny^{e} čymos požy^{e}vy^{e}u sa.
N'î ia, brata, ys kon'a upau n'î u koršmî upy^{e}u sa,
Alc u kurvy^{e} Marusy^{e}ny utroiom požy^{e}vy^{e}u sa.
Ta bcrît n'a, vy^{e}sadît n'a na novu podušku,
Ei idît ta pryvedît Marusy^{e}nu dušku.
To iak pry^{e}išla Marusy^{e}na u poroha stala,
Ta iz blyz sa Marusy^{e}no bud' taka laskava.
Bo ty zîlom cy korîn'om mcnc šč'alovala,
An'î z'îlom n'î korîn'om ia ta šč'alovala,
Ta lyš tymy dvî iablyč'ky, što u nedîlu dala.

Ịak'i toto, d̂îu̯čynočko, dvî ịablyč'ka buly
Na što u tych dvoch ịabloč'kach dvî hadynky^{e} buly^{e}.
Rozroby my moịa my^{e}la, štos my^{e} uroby^{e}la,
Boị u̯že min'î ne vesela n'î nuč'ka n'î dny^{e}na.
Štom zrobyla, ne rozrobľu, ne mož rozroby^{e}ty^{e}
Kazalam ty^{e} leg'inoč'ku po dvî ne ľuby^{e}ty^{e}.
Ne ịdy myly^{e}ị po nad vodu, bo sa u̯ vodu s͡suneš
Ta ne ľuby^{e} po č'oty^{e}ry^{e}, bo sa ị mene zbudeš.

Eị kuịe zazuleč'ka ly^{e}š pomîž Menč'ela,
Uže u̯sîs'a spîvanoč'ky lyš sa dokunč'y^{e}la.
Eị kuịe zazuly^{e}č'ka, vy^{e}soko ľîtaịe,
Ta ịak mîn'î, moịa myla, svîtok ne tykn'aịe.
Eị kuịe zazuleč'ka lyš kolo potoč'ka,
Ta što u̯ tebe leginoč'ku zaplakan'î oč'ka.
Eị ne sut zaplakan'î lyš n'a serce bolyt,
Koly vyžu što z mylen'kou̯ lyš druhy^{e}ị hovoryt.
Aby^{e}s bula moịa my^{e}la taka veselên'ka,
Ịak u tuị Č'ornohorî voda studenên'ka.

Співала Бумбарь Докія Федорина дня 18. VII. 1931.

9. Вишна Руна. — V|yšna R|una.

Iak Is|us Chrыst|os chod|ыu̯ po sv|îťî.

Ịak Is|us Chrыst|os iš|ou̯ dor|ohou̯ a naịš|ou̯ čolov|îka pûd hr|ušou̯. Lež|au̯ ы žd|au̯, p|okы up|ade mu hr|uša u r|ot. A k|aže Chrыst|os, ыspr|au̯ men|e, kud|ы dor|oha. A vun noh|ou̯ — at͡tud|ы tы, k|aže, dor|oha. Ta prыš|ou̯ na odn|o p|ole a t|am č'olov|îk or|au̯ čot|ыrma v|olы. A k|aže mu Chryst|os. A št|o tы, čolov|îku, rach|uịeš tuị s|îịatы. A št|o mы, k|aže, tr|ebuịeš, š|to ịa b|udu tuị s|îịatы. Hn|uị, kaže, uv|oruịu taị prы|oruịu, taị, k|aže, tuị mel|aị hoden b|utы. A Chrыst|os k|aže mu: a Boh s'at|ыị zn|aịe, cы hod|en tuị mel|aị b|utы.

A iš|ou̯ maị d|aľî a naịš|ou̯ čolov|îka or'ị|uči tak|ož. A k|aže mu: a št|o tы, č'olov|îčku, rach|uịeš tu s|îịatы? A vûn k|aže, had|aịu, |až bы boh pom|ûh, ov|es s|îịatы. A Chrыst|os k|aže: čolovîčku s|îịte tuị mel|aị. A vûn k|aže, Boh zn|aịe cы b|ude tuị mel|aị. A Chrыst|os mu k|aže: s|îị, bo b|ude d|uže kr|asnыị mel|aị. A d|ale pûš|ou̯ naịš|ou̯ dvî čeľ|adыnы žn|uči ov|es.

A k|aže spr|aụte nas na dor|ohu. A ụn|ы k|ažut: ne m|aịeme kol|ы, bo pыl|uịeme dož|aty. A d|aľî pûšl|ы šče m|aị i naịšl|ы odn|u čeľ|adыnu žn|uč'i. K|aže popr|aụ nas ďîụčinko na dur|ohu. K|aže, žažď|ît m|alo, b|ožî starc'|î, naị uč|yn'u sôb|î vesl|o.

Taị uûl|ak pûšl|a ыzn|ымы taị ịich napr|avыla na dur|ôhu a s'at|ыị Petr|o k|aže: uč|yteľu, št|o bы mы s'ûị ďîụčinc'i podarov|alы, što on|a l|ышыla, lыš zač|ala svôị|u rôb|ôtu ta l|ышыla ta prыšl|a nas napr|avыty na dôr|ôhu. Is|us Chrыst|os k|aže, d|aịme ịûị za m|uža toh|o, što lcž|aụ pûd hr|ušôụ. A Petr|o k|aže: tak|uị č|emnûị tak|oho ny^epotr|îbnoho d|aty, što |okruh n|eho hr|ušî stoị|at na zemn|ы a v|ûn sa ľîn|uịe ыzn|'aty, bo k|aže, ona ịeho| bude hodov|aty, bo vûn ľîn|ыvыị ta bы ụm|er ыz h|olodu. On|a na v|ečer dož|ala a ot|ы dr|uhыị dên' ost|alы dožьn|aty. A kud|ы Is|us Chrыst|os išoụ, to ụ t|oho g|azdы. Lыš kud|ы sľîd|ы Chrыst|ôvi b|ulы, tud|ы mel|aị sa ur|odыụ. A dr|uhымы m|îstamы lыš dr'ịas|an.

Приповідки:

S'|îla k|oska na vesl|o
A tuị men|e prыnesl|o.

Sn|ota za snot|amы
A deržь|ы ịaz|ык za zub|amы
Bo ịaz|ык pl|êci bịe.

Пісня пяниці:

Umr|u ịa umr|u, ž|ыty ne bud|u,
Prыveď|ît mы (2), koh|o ịa ľubľ|u.
A koh|o ịa ľubl|u p|opa taị ďak|a,
Žыb|ым otpov|îụ (2) z m|oho gazdûstv|a.
A pop|ovы st|arы v|olы
Abы m|en'î utkonč|y'ụ (2) us'|î oprov|odы.
A ďak|ovы s'l'îp|u kob|ылu
Abы men'|î perečit|aụ (2) c'îl|u psalt|ыru.
A vam pịan|ыc'î kobcl pšen|ыc'î
Ab|ыstc n'a spomịan|ulы k|olo skl|anыc'î.
A tôb|î ž|ыdc klep|avu svын'|u.
Bo čeres tv|oiu palen|očku ịa iśśv|îta id|u.

Leť|îlы h|usы d|ыkî u v|oros'î molod|î s star|ымы a molod|î kaz|alы lыš|ajmc tыch, bo zbaų'|ajeme dor|ohu a įd'|îm mы sы nap|ered. A zablud|ыlы ta sa vern|ulы naz|ad ta k|aže: bud|îm it|ы ыs star|ымы, bo on|ы uže dor|ohu zn|aįut.

Оповідав дня 16. VII. 1931 Ващук Іван, 65 літ.

10. Бичкув. · Byč'k|ûų.

1. N|azva sel|ovy.

Star|î ľ|ude pryk|azuįut, šo kol|ys' daų|o b|ula č|uma u Byč-k|ovî. N|arud na t|u chvorot|u ųmyr|ąų. Ľ|udy chod|yly do vo-r|ožky, kotr|a įim kaz|ala t|ak, šoby vz'|aly dva byk|y blyzn'uk|y ta obor|aly na|okruha sel|o i tak č|uma perest|anc. Ľ|ude tak zrob|yly i lyš|yla s'a n|azva sel|ovy Byčk|ûų.

2. Pup i c|yhan.

Kl|ykaų pûp c|yhana, |aby ųč|yųs'a mol|yty, a ųbîc'|ąų įem|u za tot|o m|îch pšen|yc'î. R|ano pryįš|oų c|yhan do pop|a po-klon|yųs'a: dobre r|ano p|anc. Pan k|aže: daį b|ože. No, c|y-hanc, zn|aįeš mol|ytys'a? Zn|aįu. No tak mol|ys'a. C|yhan yrst|yts'a: V|o įmįa |otca i s'at|oho d|ucha |amin'. Pup k|aže: a ty c|yhanc s|yna d|es poď|îų. Syn čekl|aįe z m|îchom von na pšen|yc'u.

3. R|abyn ų strach|u.

Yspr|avyų od|en pan vel|yku host|ynu. Daų ųun iskl|ykaty maď|ars'kych pan|ûų, žyď|îųs'koho r|abina taį p|aru rusynûų. Pot|omu un iz n|ymy rob|yų malo ž|ertu. Un choť|ių zn|aty, šo k|otryį įak|oho s|êrc'a, cy b|ude un įch|o s'a boį|aty. Koly on|y s'a maį u vel|ykuį host|yn'i rozvel|y i tot p|an st|ąų na st|ûl m|eży h|ostamy i ųz'|ąų dva revolv|ery ų r|uky, z|ačąų strîľ|aty. Tot|y įch|o h|ostî nap|udylys'a us'|î až pud st|ûl stul|ylys'a. A r|abyn žyd|ûs'kyį nc ųst|yh stul|ytys'a, syď|îų na įedn|ûm m|îsc'î. I tak tot pan rozk|azuįe: h|ostî, š|o vy tak boit|es'a men|e. Ja d|umaįu, šo vy įak|ymys' ofic|êr'įamy b|uly pry v|os'ku. I tak kaže t|omu r|abynovy: įa tob|î vel|ykyį dar|unok d|am za ses|e, šo ty men|e s'a nc boį|ąų. I pyt|aįe įch|o: įak|vį ty dar|unok

ch|očeš ud m|ene, cy hr|ošî, cy ch|očeš maį|etku, b|ym ty d|aų K|aže r|abyn: n'|ič ne ch|oču ud v|as, lyš g|aťî č|ysťî ab|ys'te. my d|aly. Tot|o t|ulko zn|ačyt, šo un ud str|achu pust|yų ų gaťî.

Оповідав Йосипчук Василь, літ 32. 7. VII. 1922.

11. Вишна Апша. — V|yšna |Apša.

1. Sk|usa.

Sk|usa įî p|oťala. Sk|usa p|ûtne čolov|îka u voď|î abo u č|echan'u. Za tot|o k|ažut u n|as „zdor|oų". Čolov|îkovy z|ačne v|olko b|uty, s'v|ît mu s'a kr|utyt a sv|ît is pered n|eho pož|oųkne i z|ačne bľuv|aty, įak mu |udadut, b|aįut i až s'a zelen'|aďoų |ubľuįc, to maį l|ekše mu s'a uč|ynyt. B|aįut u časn|ok ihl|oų.

2. Povîtr|uľî.

Povîtr|ulî po h|olych gr|un'ach ihr|aįut. Pry tak|omu čas|ovy, aby č|esnyį l|egiň t. j. čyst|yį aby kr|asno flu|eraų abo sop|îlkaų, to povîtr|uľî by ho ų:z'|aly. Vun tam ne m|aįe ž|adnu rob|otu, lyš |isty, p|yty, flu|eraty abo sop|îlkaty, doky on|y ihr|aįut a pot|omu z n|ymy m|usyt sp|aty, a ų d|evįäť h|odûų naz|ad ho tam pokl|adut, vytky ho v|oz'mut.

3. Voųk|un.

Įc tak|yį čolov|îk, ščo s'a perer|obyt na voųkun|a i ch|odyt po syl|u ų noč|y ta ps|y kus|aįc, |ûc'i m|oryt, įak to r|az na pr|yklad b|ulo, ščo odn|a žon|a sv|oho čolov|îka pot|omu p|oznala, ščo un voųk|un. R|az pušl|y kos|yty, a įak užįe s'|îno počyn|yly, on|a koly b|ula na kop|ycy, ta ųv|yďîla čolov|îkovy pom|eży z|uby iz įe|įî pl|ata nytk|y ta dar|apky. U noč|y įak on|a v|ûįšla v|on i ne zn|ala, ščo įe|įî čolov|îk ne sp|yt u ch|yży, von įe|įî im|yų pes mor|yty. Pod|er na n'ûį pl|at taį sor|očku. On|a u zar|an'î čolov|îkovy s'a kv|olyla (sk|aržylas'a). A vûn dos|adnyį k|ažc. E! tot|o pust|e! Tohd|y ųp|oznala, ščo įe|įî čolov|îk voųk|un.

4. Vîď.

Vîď p|oznaty na ť|îľî, de on|a pįe taį z|uby įî p|oznaty.

5. Potop|elnyk.

Chto s'a ut|opyt, toi st|anc potop|elnykom. I ûn ť|ahne u v|odu.

6. Past|yr.

Vûn lyš kol|y dozv|olyt z'v|îrku ub|yty, to tohd|y ii m|ož ub|yty. Kotr|yi strîl|ec ch|oče sobî mn|oho z'v|îrky b|yty, t|ot spered velyk|odn'a, aby s'a pryčašč|au i pryč|asťa aby ne prož|er, |aby m|au kolo s|ebe tak|u skľan|yčku, ta pryč|asťa u skľ|an|yčku p|ustyu. Pot|omu d|oma na vel|ykden', kol|y sl|užba b|oža, udprauľ|aics'a a u sl|yuc'î a na schûd s|onc'a kryz' sl|yuku sv|erlykom ď|îrku |uverťiu i b|ožc pryč|asťa u tot|u ď|îrku pokl|au i |aby žd|au, kol|y pûp k|ažc p|eršyi raz Chryst|os voskr|es. Tohd|y m|aic p|ušku zn'|aty id lyc'|u. Kol|y k|aže dr|uhyi raz Chryst|os voskr|es, m|aic c'îľuv|aty. Kol|y k|ažc tr|etyi raz Chryst|os voskr|es, m|aic str|îlyty u tot|u skľan|yčku. Pot|omu koly v|oz'me p|ušku na pl|ečc i pûidc za p|eršyi korč, iaku z'v|îrku ch|oče ub|yty, tak|a z'v|îrka id|c id n'|omu pl|ačučy.

Od|en star|yi strîl|ec scs|c ď|îlo rob|yu i kol|y uz'|au p|ušku id lyc'|u, zač|au c'îľuv|aty u sklan|yčku i v v|yďiu tam Isus Chryst|a iak ďît|ynu. I un tot|o ť|îlo i skľan|yč'ku uz'|au i |upyu. Bo tak|yi strîl|ec, spered kotr|oho tak|a z'v|îr id|e, proklyn|c ho i v|ûn m|usyt abo r|uku sob|î |ustrîlyty abo |oko abo s|am sv|oî ď|îty osyrot|yty, to znač|yt sam sob|c osyrot|yty.

7. Pušku zam|ovyty.

Puška zam|oulena ne |ustrîlyt, chyb|a na klynk|u dr|uhyi vaď tr|etyi den'.

8. Bl|udnyk.

Bludn|yk vel|ykyi čolov|îk dv|a na try m|etry.

Iš|ovicm u polonyn|u, izm|êr'klomys'a s|ered plai|a. Šč|om mau čyn|yty, pûd b|ukom nakl|aviem v|atry sob|î. Č|uiu raz, šč|o čolov|îk dal|cko na dr|uhum grun|y zah|oikau. Hoi! hoi! n|a douho. Had|aiu sob|î tot|o dal|cko. Lyš mai v|eselo my s'a učyn|ylo. Ia s'a obzyun|uu mu. Lyš raz č|uiu, tot|o mai bl|yz'ko h|oikaic. Ia s'a obzyv|aiu. Č|uiu tot|o šče mai bl|yz'ko h|oikaic. I ia s'a obzyv|aiu. Č|uiu tot|o šče m|ai blyz'ko. Huč|yt vîter

hut|yt, had|aju, ščo ch|ašča s'a zar|yvat. Tohd|y ja s'a nahad|aų, ščo ses|e jak|es' nep|eųne. Ja ne zn|aų de s'a ď|îty, uv|îďîvjem |uvoroť kolo s|ebe nedal|eko, uz'aų dvî hol|oųn'î i zapch|aųs'a pud |uvoroť i roskl|aų v|atru opi|at. Ta m|oľu s'a, |aby lyš na n'|a b|uk ne ųp|aų. R|az prych|odyt id m|en'î, ajbo holov|a mu p|overch buky, tak|yi vel|ykyi. A p|îpa mu ų zub|ach, ščo zemľ|î dok|yvaje. Borod|a mai d|ôųha, jak p|iať šišť m|etruų. Krys|an'a pomašč|ena, kr|ysy šyr|ok'î id h|orî zak|očenî jak u t|ôųtûų. A ja |ynče ne ď|îju, lyš m|oľu s'a B|ohu, hov|or'ju očen|aš za očenaš|om. Už|em buų polov|ye'a m|ertvyi a ûn prych|odyt id m|en'î ta st|aų dva na try st|upn'î kolo t|oji v|atry, ščom p|eršyi raz kolo n|eji ľ|ah. D|aľî p|ustyts'a mai bl|yz'ko id m|ên'î id |uvoroty. Zakryč|yt h|olosom, j|agby z n|eba zakryt-č|alo, dai v|atry u p|ipu. Ja uz'|aų hol|oųn'u tai zapch|aų ų p|ipu. Ai časn|ok my ų zub|ach, kr|oncaju tai očen|aš hov|or'ju. J|akem zapch|aų hol|ôųn'u ų p|ipu, ta lyš r|az ho v|yďîų st|upyty tai na dr|uhui polon|yn'î uže b|uų.

Оповідав в серпні 1923 Николай Дурда, літ 35.

12. Вульхувці. – Vûl'ch|û(ų)c'ť.

Za nep|eųne.

B|ыų od|en gazd|a vel|ykъi. Daųn|o ďîųk|ъi skot|aryly, cho-d|yly z m|arhoų. Ta n|aiaų ď|îųku skot|aryty, kor|ovы sokot|yla u polon|yn'î. Tak on|a sam|a sokot|yla, n'îk|oho ne boi|ala s'a. Zvečor|îlos'a i choť|îla več|êriu var|yty. I tak pryiš|oų do nêji od|en leg'|in'. I m|yų jûi kaz|aty, cy d|aš ď|îųko več|êr'iaty. K|aže jem|u on|a: j|a tobî d|am, lyš jak b|udeš č|esnым. Čom|u ja bым ne bыų č|esnым, jak ja tak|ъi hol|oden. Dal|a ųn|a jôm|u |îsty. Tak jak ûn povеč|êr'iaų, ch|oťîų s'a z nyų ľub|yty. I ųn|a ne prystav|ala na t|o. I ot|ož imyų ii, im|yų ť|îlo pûrv|aų i pov|îšaų po kol|ybî po s|ochach i po k|orčoch, ščo s'a ne umîšč|alo. I t|ak uv|yďîly dr|uh'î ûčar|î, ščo tam je bîd|a. I tak d|aly u sel|o zn|aty. Tak tot čolov|îk d|uže s'a nap|udyų, ščo s'a st|alo z joh|o skot|arkoų. Pak ûn is'k|aų u sêľ|î, tk|o bы tam iš|oų jch|o kor|ovы sokot|yty. I tak boi|aly s'a, n'îtk|o s'a ne

ohološ|aų. I t|ak im|yų kaz|aty ľ|uďom, ščo ščo ch|očete, tot|o vam daį|u, lyš iď|îť my id kor|ovam u polonyn|u sokot|yty. I dv|a ľ|ude naįšl|y s'a, bo od|en ne ch|otîų iľ|y, bo boį|aų s'a, ščo ję|h|o tam zad|ušat. I t|am tым ľ|uďom daų ščo ch|oťîly i pûšl|y u polonyn|u sokot|yty. I ų|n|y s'a boį|aly na tûm m|îs'c'î u kol|ybî sp|aty. Uz'aly kol|ybu tot|u i pon|esly ję dal|eko. I t|am ispr|avyly ję f|aįno, pokl|aly, ję|ak b|ыla. Daų Bûh v|ečur, ję|ak už|e ch|oťat sôb|î parov|aty več|êr'ię. Aį ų|n|y č|uly, ščo tot vûč|ar' bыų nep|eųnыį a ų|n|y s'a d|uže boį|aly. Zvar|yly on|y več|êr'ię, povеč|er'ję|aly i zapal|yly p|ipu i k|uręat sôb|î. Tak syď|at sôb|î i d|umaįut, cy ne pryję|de tot ûč|ar' ję|ich zaduš|yty. I t|ak pryįšl|a odn|a b|aba d|uže strašn|a i s'|îla on|a sp|erek n|aklaďa. I on|y s'a d|uže pr|enap|udyly. I tak d|umaįut, ščo tuį čyn|yty. I k|aže od|en dr|uhomu šepče, ščo ję u nas česnok|u ta struž|îm tot česn|ok, taį vod|ы s'ač|enoję|î im|yly br|ыzkaty na b|abu a b|aba z|ačala s'a struh|aty tak po lyc'|u. A tot|o b|ыla b|aba bosork|an'a. I t|ak on|a zn'|ala s'a i pûšl|a lyš v|îter za nyų zav|îįaų. I on|y nyč ne sp|aly, ščo s'a d|uže boį|aly. Tak daų Bûh r|ano i on|y podo|yly kor|ovы i zvar|yly ob|îd i puų|b|îdaly i tak pûšl|y is kor|ovamy. I tak popul|udn'u i ų|že s'a on|y ž|ur'ię|at, ję|ak b|udut on|y sp|aty dr|uhъię v|ečûr. I tak daų Bûh v|ečûr i tak on|y laď|ats'a na več|êr'ię|u i ž|ur'ię|ats'a. I ų|n|y zvar|yly več|êr'ię|u i povеč|êr'ię|aly i t|ak pryję|šl|o d n|ym| tak|e, ję|ak kl|adn'a i st|alo sp|erek kol|ybы. I on|y s'a d|uže nap|udyly, im|yly s|ыpaty vod|ы na tot|o nep|eųne s'ač|enoję|î. I tak nep|eųne tot|o pûšl|o, lyš v|îter zav|îįaų i kol|ybôų potr'ęas, tak d|uže zav|îįaų. Taį on|y nyč ne sp|aly c'îl|u n|ûč, t|ak s'a žur|yly. Daų Boh dn|ynu i ų|n|y odk|azuįut na sv|oho gazd|u naį id|e id kor|ovam, bo ų|n|y ne ch|oťat bыty t|uįkы u polonyn'|î, bo ų|n|y s'a d|uže boį|at. I tak gazd|a pryš|ou i d|uže ich pr|osyt, ščo ch|očete, tot|o vam daį|u, lyš sokoť|îť my kor|ovы. I ų|n|y ję|um|u hovoręį|at, ščo on|y nech|oťat is kor|ovamy b|ыty ję|oh|o d|alc. I vûn t|ak ję|ich dopros|yų, ščo i ų|n|y s'a ųst|aly naz|ad u polonyn'|î. Tak d|aų Bûh v|ečûr i tak on|y izvar|yly več|êr'ię|u. Tak s'|îly več|êr'ię|aįut i ž|uręats'a i k|ažut od|yn dr|uhomu, ščo hûrk'î n|ašî, neborc cymb|orы, hr|ôšî, koį tak tuįkы iśśtrach|om ich zarobľ|aįeme. I tak pryįšl|o nep|eųne tak|e z|avelyke, ję|ak kop|yc'a i d|uže str|ašno šl|o hučač|y i un|y s'a pr|enap|udyly. I tot|o nep|eųne

s'|îlo za kol|yboų i ųn|y k|ažut od|en dr|uhomu: iď|îm, neb|ore, von, ber|îm hol|ôųn'î u r|ukъı i t|ы i į|a i t|ak k'îr'į|aįme tot|o nep|eųne. No i pûšl|y ųn|y i z|ačaly byty hol|ôųn'amy. A t|o nep|eųne z|ačelo į|oįkaty i z|ačalo kaz|aty, ščo ne b|yįte n'a, bo ja tak|e b|ылo, įak v|ы. I on|y z|ačaly ho zv|îdovaty: ščo tы įes'. On|o z|ačelo kaz|aty, ščo on|o ch|odyt za hrîch|ъı мытarstv|uįučy. A d|yųľat on|y s'a, on|o tak|e d|uže č|orne. I zv|îduįut ho, šč|o to tak|e d|uže č|orne i pus'|îčene. K|aže ųn|o: ja za hrîch|ъı pok|utaju. On|o d|ale pûšl|o, lyš v|îter zav|îjaų. I ųn|y tak d|uže s'a pr|ezr|adovaly i d|umaįut sôb|î, ščo b|udut m|ožc tepêr on' sp|aty. I t|ak pryįšl|y u kol|ybu, pus'îd|aly i ž|uriat s'a, ščo įak'|î na nych strach|ъı įd|ut. Tuį perenočov|aly ųn|y, daų Bûh dn|ynu i tak daų Bûh v|ečûr, on|y s'a d|uže ž|uriat i hov|or'įat sôb|î, ščo cy budem|e choť v|ečûr sp|aty, cy ne pr|yįde ųž|e v|ečûr to nep|eųne. K|aže od|en dr|uhomu, moľ|îm s'a B|ohu i tak įoh|o Bûh vodve|rne vûd nas na pus'c'|i p|usta.

No i t|ak zvar|yly ųn|y več|êr'įu i poveč|êr'įaly i prych|odyt odn|a ďîųka d|uže pr|es|ylno kr|asna i s'|îla on|a is p|erek n|aklaďa i ne mohl|y s'a nadyv|yty na tu ď|îųku i kaz|aly įûį: us'|akuįe dыch|aniįe da chval|yt H|ospoda.

Kaz|ala ųn|a: i ja da chvaľ|u. Z|ačaly įî zvîdovaty: ščo ž|uryš ďîųko, ščo s'ud|ы ch|odyš, ščos' s'ud|ы zablud|yla. On|a k|aže: ja tuį skot|aryla i pryį|šoų od|en ûč|ar' i men|e rošč|ach i pov|îsyų men|e na kol|ybî, bo ja z n|ym ne ch|ôťîla poľub|yty s'a pryst|aty, įak vûn mên'|î kaz|ayų. No į tak tot|a ď|îųka nahovor|yla s'a z n|ymy i pûšl|a sôb|î, lyš v|îter zav|îjaų. I č|uįut on|y tot|ы ľudy a ď|îųka tak d|uže z|ačala į|oįkaty toŋk|ым h|olosom. I pûšl|a ųn|a na tot|o m|îsto, de įîį|î vûč|ar' tot rošč|ach. I tak on|y s'a d|uže boį|aly i tuį мы cimb|oгы pį|ata nûč, įak мы nyč ne sp|aly. No moųč|y, cimb|ore, ųž|e sês'|u nûč odn|u pereb|udeme, chôď įak h|ûr'ko. I tuį on|y perenočov|aly i ne sp|aly nyč. Daų Boh dn|ynu i tak podo|yly kor|ovы i zvar|yly ob|îd, poųb|îdaly i tak pûšl|y s kor|ovamy. I hovor'į|at od|en dr|uhomu, ščo keb|ы ch|ôď v|ečûr datk|o už|e ny pryįš|oų. Daų Boh v|ečûr, zvar|yly več|êr'įu, tak zapal|yly p|îpы i k|uriat sub|î. Taį už|e h|et, h|et, p|ûzno učyn|ylo s'a. Dês' d|umaįut sôb|î, įe k|olo odn|ы d|ês'ať odyn|ac͡'c'ať č|asû, taį on|y šč|e ne spľ|at. Č|uįut

on|y id|c odn|a koč|ija. D|uže pr|ehuč|yt. Pryjšl|a tot|a koč|ija i s pan|amy i syď|îly na n'ûi čot|ыry pan|ы i od|en k|očiš. I pryjšl|y i kaz|aly: p|oďte ľudy iz n|amy. I ųn|y z|ačaly kaz|aty: m|ы ne ję dem|e. Z|ačaly ich posыp|aty vod|ôų s'ačenoų i česnok|om suk|aly s'a od|en dr|uhoho. Tot|o b|ыly ny pan|ы aį čort|ы. I tak tot|ы čort|ы pûšl|y sôbî i s tôų koč|ijoų. I tak on|y im|yly hovor|yty sôb|î od|en dr|uhomu, ščo hor|azd, ščo ich č|ort vûdn'|ûs, tot|ы pan|ы, naį id|ut do č|orta. I pan|ы tot|ы uč|uly, ščo ľudy hovor|yly i ųs|erdyly s'a i ųprovern|uly s'a i naz|ad s'a obern|uly. I ųz'|aly ľudy iśsob|ôų u s|ylu na kuč|ijų i pov|ezly ich. Id|ut iz n|ymy ponad odn|u vel|yku z|arvu. I tak up|aly ų tot|u z|arvu is t|oų br|ičkoų. I tot|ы čort|ы h|et s'a v|ытopyly t|amkы. I tot|ы ľudy im|yly s'a za z|arvu i t|ak pom|alы v|ыdrabaly s'a yd h|ôrî. I v|ыjšly i d|uže s'a nap|udyly i zr|adovaly s'a, ščo on|y tam s'a ne ust|aly naųft|ema. I pûšl|y ų sel|o i ne n|esly nyč iśsob|ôų, bo ne h|odnы b|ыly iśstrach|u. Zaįl|y ų sel|o, z|ačaly pryk|azovaty, įak on|y tud|ы p|acyly. I k|ažut dav|aį, čolov|îče, ščo b|ыla t|okma, bo mы t|ak s'a poperepuž|aly t|amkы, ščo ne myľî nam i tot|ы hr|ôšî. I vûn im daų, gazd|a tot, hr|ôšî. I t|ak k|azka neb|ылyc'a, tk|o ne v|ыsluchaų, naį mu v|ыskočyt pot|ylyc'a.

Записано дня 22. X. 1933 від Анни Паранич, літ 33.

13. Новоселиця. — Novos|elyc'a.

Za dereų|anu kor|ovu.

B|ыų od|en čolov|îk d|uže miz|ernыį ta maų odn|u žon|u, ta chod|yly k|olo gazd|ûų robyty. A u tûm sêľ|î tak|ъį bыų r'į|ad, što č|eredu čered|ar'| pas a platn'|a m|us'îla b|ыty y vыt tak|oho čolov|îka, što ne m|aų kor|ovы. A vûn tot miz|ernыį pod|umaų sôbî, što ide u ch|ašču ta nat|ešc došč|ok ba ų|č|ynyt kor|ôųu.

I vûn s'a v|ыbraų, pûš|oų u ch|ašču, što y žôn'|î ne kaz|aų nyč. Narub|aų došč|ok, y zrob|yų kor|oųu. Pryn'|ûs u vêč|êrî, įak s'a yzm|êr'klo, ta s|ered dvor|a sv|oho pokl|aų tot|u kor|ôųu, |abы stoį|ala. Y žon'|î ne kaz|aų, ož vûn yzrob|yų kor|ôųu taku yz d|ereva. Žon|a r|ano v|ыjšla von y ųv|yd|îla na dvor|î, što

tam štos' st|oyt. Y u̯n|a nap|udylas'a. Z|abîhla do ch|ыž y k|aže: i̯ai̯ čolov|îče u n|as na dvor|î štos' sto|yt. Čolov|îk k|aže i̯ûi̯: ne b|ûi̯s'a, toto i̯a kor|ôu̯u yz došč'|ok yzrob|yu̯. R|ano č|ui̯ut, čered|ar'ı id|e u korb|ač l|uskai̯e. D|yvyts'a miz|ernыi̯, cy bude i̯eh|o kor|ôu̯u hn|aty na p|ašu. Čered|ar'ı pryš|ôu̯ y v|yďîu̯, što kor|ova na dv|ôrî st|oyt. Zai̯š|ou̯ u̯ dvûr, žen|e kor|ou̯u. Kor|ova ne ch|oče i̯t|y. Y vûn u̯z'|au̯ kor|ovu na pl|êči pon'|ûs pov|yšče sel|a. Y pokl|au̯, nai̯ pas|e. Z dr|uhou̯ m|arhou̯ pûš|ôu̯ a tot miz|ernыi̯ puš|ou̯ y u̯z'|au̯ tot|u kor|ôu̯u ta zapr'i̯|atau̯. A vыd čered|ar'i̯a bika zahub|yu̯s'a. Čered|ar'ı pohad|au̯, što m|ože tot|a kor|ova, što i̯êi̯|î v|ын'ûs yschod|ylas'a b|îhaty. Ys'k|ai̯e, ne m|ože nai̯t|y, n'î b|iku, n'î kor|ôu̯u. A u t|ûm sêl'|î tak|ыi̯ bыu̯ ro|skaz, što až prop|ade kor|ova, čered|ar'ı m|ai̯e zaplat|yty. Miz|ernыi̯ u več|êrî yždai̯e, što i̯em|u kor|ôu̯u pryžen|e. A kor|ovы ne i̯|e. Z'v|îdui̯e miz|ernыi̯: a moi̯|a kor|ova d|e i̯e. K|aže čered|ar'ı: m|ai̯že yschod|yla s'a b|îhaty, bo ne i̯|e n'î kor|ovы, an'î b|ikъi. Kaže miz|ernыi̯, abы mu kor|ova bыla, bo têl'|a mal|e bez c|yc'kъi ne h|odno ž|yty. Čered|ar' pryš|ou̯ dom|û y poveč|êr'i̯au̯, pûš|ou̯ u noč|y ys'k|aty. Do r|ana ys'k|au̯ y ne nai̯š|ou̯. Pryš|ou̯ miz|ernыi̯ čolov|îk do st|arostы y skaz|au̯, što moi̯|êi̯î kor|ovы ne i̯e. Star|osta i̯em|u k|aže, až ne b|ude do trêťôi̯î dob|ы, čered|ar'ı m|ai̯e ty dr|uhu kup|yty. Try d|obы myn|uly, tai̯ kor|ôu̯u ne nai̯š|ou̯. Star|osta roskaz|au̯ čeredar'i̯|ovy: kup|y tom|u čolov|îku korô|u̯u, koi̯ i̯cs' i̯eh|o kor|ôu̯u zahub|yu̯. Čered|ar'ı kup|yu̯ kor|ôu̯u y d|au̯ tom|u miz|ernomu čolov|îku, ta von tohd|ы miz|ernыi̯ molok|o s|erbau̯ vыt t|ôi̯ kor|ovы.

Оповідав дня 27. VI. 1922. Томишинець Петро Палчій, літ около 60.

14. Дубове. - Dubove.

Za star|î čas|ы.

I̯a z'v|îdui̯u star|ыch ľud|ci̯, i̯ag b|ылo dau̯n|o, cy mai̯ d|obre, i̯ak tep|êr', cy mai̯ l|ycho. U̯n|y k|ažut, ščo mai̯ d|obre, bo |ui̯oš kup|yty ne h'|îi̯a b|ылo, |an'î chol|ôšn'î, bo sam|ыi̯ zrob|yu̯ to. Postol|ы kup|yu̯ sôb|î a ne bok|ončî. Chod|yly u postôľ|îch. Ai̯

zar|îzaų svyn'|u, ublup|yų, is t|ôįî škurы postol|ы čyn|yų. Tepêr' k|ažut, ščo id|e ų b|ôųt, k|upyt r|eklyk č'|ornыį, nadr|agъı n|amîsť chol|ošên', na mîsto postol|û top|ankъı, bok|ončy.

Записано дня 3. VII. 1932 від Юри Кушніра, літ 46.

15. Теребло. - - Ter|eblo.

Za ďak|a i pop|a.

Выų od|en pûp. Ta tot pûp ûn služ|yų po v|îrî po pr|aų́dî. A |anhel sohrîš|yų bыų pr|otyų B|oha. Ta toh|o |anhela Boh zabr|aų dol|û. Tot bit|anha iš|oų orsag|om, v|erh s'a leg'in'|om ta pryįš|oų u tot|o sel|o, de bыų tot pûp. Tak iš|oų |ulyceų. U sêl'|î pûp v|ыįšoų s ch|ыžî von ta st|aų na p|ôrtî. Ta zv|îduįe s'a tot pûp toh|o leg'in'|a: d|e tы įd|eš leg'|în'u, k|ažе. K|ažе įom|u tot leg'|în' pop|ovy: ys'k|aįu sôb|î sl|užbu. Na ot|o įom|u k|ažе pûp: bud|eš u m|ene služ|yty, mên'|î tr|eba sluh|ъı, bo u m|ene sluh|a v|ыslužyų. A tot l|eg'în' k|ažе: įa b|udu u v|as služ|yty. St|aų ûn tam. D|aų įom|u pûp |îsty, tak |ûn tam služ|yų. Pryįšl|o sub|ota taį u sob|otu peresp|aly nûč is sub|otы na nêď|îľu. K|ažе įom|u pûp: ta s|ыne, m|aįeš it|y do cer'kivy.Tak, p|ane, įa ne m|ôžu it|y, to į|a sluh|a, d|okъı s'a ne ob|ыįdu. Į|ak s'a ob|ыįdu, tohd|ы pûįdu i į|a. Tak pûp pûš|oų maį sk|oro do cêr'kivy na sl|užbu i poza n|ym pûš|oų tot leg'in'. Tak ûn pûš|oų na kr|ylos tot leg'în', de s'pîv|aįut. Tak st|aų izzad ľud|yį, ščo s'pîv|aįut. Tak i ûn z|ačaų s'pîv|aty bes kn|yh na p|amn'ať. A įak z|ačaų s'pîv|aty, tak|oho h|olosu na s'v|îî ne b|ыlo čuty u z|emnoho čolov|îka. A pûp v|ыdyvyų s'a na n'|oho, tk|o to tak s'pîv|aįe. D|yvyts'a pûp a ot|o įoh|o sluh|a s'pîv|aįe. Taį pûp z|ačaų šče maį h|olos dav|aty. Tak ûdslužyly sl|užbu, pûp d|uže vesel|ыį. K|ažе pûp s|ыne, tы m|aįeš it|y k|aždu nêď|îľu do cêr'kivy r|azom izomn|ôų. Tak on|y chod|yly z v|orocha ob|a. Ta |ûn tam v|ыbyų hûd u t|oho pop|a. Odn|oho r|azu bыų |otpust. Tak pûp ber|e s'a na |otpust ysv|oįym sluh|om. S'|îly na br|ičku taį id|ut na |otpust. Tak id|ut orsag|om na br|ic'c'î a od|en k|ôųdoš syd|yt na m|ôs'c'î ta rev|e: įoį, įoį ľ|uba duš|e, podîl|yly bыs'te od|en gr|eįcar k|ôųdošovy. A tot k|očiš zыįš|oų iz br|îčkы ta z|ačaų k|ôųdoša zvar'į|aty s korbač|om. A pûp lyš v|ыdyvyų s'a taį dal|e v|ыįšoų

na br|ičku ta r|ušyų k|ôn'î. Ťaį id|ut d|alc orsag|om. Pryįšl|y u odn|o sel|o a t|am več|urn'a sto|it a na chrês'c'|î na c|êr'kivy vor|on mn|oho to ųs'|î kr|ankaįut kra, kra, kra. A tot k|očiš įz|opre k|ôn'î taį z|ыįde iz br|ičkы dol|û i naber|e kam|în'a i začn|e met|aty u cêr'kôų a pûp lyšên' v|ыdyvyų s'a i ne k|ažc nyč. Pûp isk'ir'į|ąų vor|onы taį s'îų na br|ičku. Įd|ut d|alc taį strîč|aįut dva ľ|ude. |Ubran'a u n|ych f|aįne taį tot k|očiš iz|opre k|ôn'î taį pos'|ahnc s'a u žeb a tam u žêbî b|ылo u n'|oho dva sr|îbn'î. I d|as'ť t|ым dvom ľ|uďom tot|ы dva sr|îbn'î. Tak r|ušyų k|ôn'î i id|ut d|alc. Pryįšl|y na |otpust ų monast|ыr. Tak tot pûp pros|yų s'a ûd h|umena, ščob|ы z|aųtra ûn služ|yų sl|užbu ys sv|oįym sluh|om. Tak ih|umen įoh|o engedov|ąų. Tak dr|uhъіį dên' r|ano pûšl|y on|y do cêr'kivy do monastыr'į|a ob|a dv|a i z|ačaly sl|užbu služ|yty, pûp sv|oįe ďîlo k|ûnčyt a sluh|a sv|oįe. Tak služ|yly sl|užbu a n|arud toh|oto h|olosa šče |any ne č|uų. Tot |anhel daų od|en v|îter vel|ykъіį tak|ъіį, ščo ch|ôťîų manast|ыr izvern|uty. Kol|y n|arud uv|yďîų tot|u syln|u b|ur'įu, tot v|îter, ta ųs|e up|ąų na k|ôľîna ta z|ačaly s'a b|ohu mol|yty iss|êrc'a, ab|ы tot v|îter ut|ych. Tak įak tot |anhel uv|yďîų, ščo už|e us'|î smyr|enno m|oľat s'a B|ohu, tak ut|ych v|îter i otpust|yly sl|užbu i pûšl|y na ųb|îd. Po ųb|îdî s'îly na b|ričku na sv|ôju y id|ut dom|u. V|ыįšly na p|olc tak tot pûp zv|îduįe s'a toh|o sv|oho sluh|u, z|a ščo tы b|yų toh|o k|ôųduša? K|ažc tot sluh|a, za ot|om ho bыų, bo u t|oho k|ôųdoša pûťым m|ostom įe kaď hr|ošeį z|olota, a ûn įešč|e pr|osyt. Ta za ot|om ho b|yų. A tam za|ščos' met|ąų kam|în'om u c|êr'kų. A |ûn k|ažc pop|ovy: uč|ora s'a posv|adyų pûp iz ďak|om a n|ын'kъ služ|yly sl|užbu u cêr'kivy serd|yťî ob|a i pûp sôb|î i ďak sôb|î u s|ercy. A tam na cêr'kivy ot|o dįavol|ы b|ыly ne vor|onы, ta įa dįavol|ы sk'îr'įąų is t|ôį cêr'kivy. Tak id|ut d|alc. A tot|ы dv|a ľude, ščo išl|y, n|a ščos' im d|ąų dva sr|îbn'î, kol|y ot|o ľudc boh|aťî b|ыly. A sluh|a k|ažc: za ot|o im d|ąų, bo on|y sut cerk|ôųn'î čl|enы, kurator|ы, izmah|aįut s'a na nov|u cêr'kų, bo sel|o ich mal|e, sam|y zbudov|aty nc h|ôdn'î a m|us'at chod|yty po s'v|îtu. Tak pryįšl|y dom|û taį k|očiš v|ыpr'įah k|ôn'î, k|ažc pop|ovy: p|anc prcvel|cbnыį! Kažc, id|ît s'a sk|upľît baį uber|îts'a! Tak s'a naį ųb|crut, koį s'a vînč|aįut, bo įa, k|aže, id|u |îsty. Pryne|sla įôm|u soboį|aŋka |îsty kap|ustы sol|otkôįî u tandž|irovy. Ûn s'îų k|olo kap|ustы

ot|ôi̯î a s kap|ustы v|ыrosla |usada. Tak soboi̯|aŋka pryi̯šl|a uzn|aty, cy ûn poi̯îu̯ ta podyv|yly s'a u ď|îročku kluč|ovu. Tak un|a uv|yďîla tot|u |usadu na t|andžiry i pûšl|a it pop|ovy. Zakl|ykala i pop|a tam, ab|ы s'a iš|ôu̯ dyv|yty. Pryi̯š|ôu̯ i pûp, podyv|yu̯s'a in|oť pr|au̯da. K|aže tot |anhel, i̯ak v|ыi̯šou̯ von, p|anc ľih|ai̯te na p|ôs'c'iľ ta m|alo zasp|ît. Až tak pûp zasp|au̯ n|aucht|ema i |anhel pûš|ôu̯ sôb|î na n|ebo. I t|ak k|aska b|ылyc'a v|ыhnyla bы žyd|ûm us'îm pot|ylyc'a. Ko os'|u k|asku sl|uchau̯, nai̯ b|ude i zdor|ôu̯, a ko pys|au̯ nai̯ i t|ot b|ude zdor|ôu̯ a ko hov|oryt, to tot brech|ač bыu̯.

Записано дня 10. XI. 1933 від Івана Пацкана, літ 58.

16. Драгово. — Drah|ovo.

Za šutu kozu.

Od|en vûč|ar' zahub|yu̯ (|urvau̯) k|ozы. Pûš|ou̯ tot|ы k|ozы hl'ad|aty. Cho|dyu̯ try dn|y po ch|ašču, ne m|ûh nai̯t|y. V|ыi̯šou̯ na p|ole nai̯š|ôu̯ čolov|îka hluch|oho. Tot hluch|ъi̯ ne č|uu̯ n|yč. |Ai̯bo vûč|ar' bыu̯ hluch|ъi̯. |Oba b|ыly hluch'|î. Zv|îdai̯e ho: ne v|iďîu̯ ты m|ôi̯î k|ozы? Machn|uu̯ ruk|ôu̯, k|aže, u̯s'|a ses|e m|oi̯a trav|a. Tot tud|ы pûš|ôu̯ ta nai̯š|ou̯ k|ozы, kud|ы tot ruk|ôu̯ machn|uu̯. I̯ak nai̯š|ôu̯ k|ozы, d|umai̯e sôb|î, d|am mu i̯ed|nu koz|u, z|a što spr|avyu̯. K|aže: na sôbî sês'|u koz|u za štos' mi̯a spr|avyu̯, štom nai̯š|ôu̯ k|ozы druh'î. Tot im|yu̯ koz|u i̯a i̯ûi̯ r|ohъi ne prylom|yu̯, š|uta i̯ b|ыla. Tot kaže: ne hovor|y, i̯a b|urš ne dai̯|u, lyš i̯edn|u. Tot opi̯|at k|aže: i̯a i̯ûi̯ r|ohы ne prolom|yu̯, š|uta i̯ b|ыla. Im|yu̯ i̯den dr|uhoho tai̯ id|ut dol|û b|erchom, ved|ut koz|u do pop|a na pr|avo. Pryšl|y i p|ûp hluch|ъi̯. Pûp k'ob|ылu s'îdl|au̯, bo i̯š|ou̯ do B|ыstroho na sl|užbu. Tot k|aže: i̯a b|urš kûz nc dai̯|u, lyš tot|u i̯edn|u. Pûp s'a v|ыdyvyu̯. Tot k|aže: i̯a i̯ûi̯ r|ohъi ne prolom|yu̯. Pûp uch|opyu̯ s'îdlač|yn'a dol|û ta k|aže... m|aťîr, bo i̯|a nc zn|ai̯u č|yi̯a kob|ыla, bo min'|î pryvi̯|ûh cerkûu̯n|yk iz t|olokъi i uťûk do chъižî. Tot lyš|yu̯ koz|u tai̯ u svûi̯ bûk uťûk. Y kobыla utekl|a.

Оповідав дня 1. VIII. 1923 Рішко Ференц, літ 65.

17. Буштин. — B|uštyn (B|uščyno).

1. Za c|ar'ịa i tkač|î.

Žyụ c|ar'ˡ. Toh|o c|ar'ịa us|e tot|o b|yla ž|ura, ščo ûn k|oždoho t|yžn'a dạụ š|yty r'ị|anďa. Raz pryịšl|y do n'|oho tkač|î. Y zv|îduie car'ˡ, šč|o vы r|obyte? Tkač|î k|ažut: mы tčem|e polotn|o y r'ị|anďa š|yịeme. Tod|ы k|aže car'ị: š|yịte y mên'|î, ị|a vam zaplač|u. — Tkač|î im|ylys'a do rob|oty no naụper|ed ukaz|aly, ščo tot|o r'ị|anďa tak|e bud|e, ščo durn|yị y hl|upыị ne b|ude ho v|yďîty. Y pust|yly het. Čeres t|yždên' car'ˡ žen|e myn|ystra za r'ị|anďom. Tkač|î k|ažut: tu ịe r'ị|anďa. Myn|yster ne v|yďîụ r'ị|anďa, no ne ch|ôťîụ pryzn|atys'a durn|ym y hlup|ym. Ụz'|aụ r'ị|anďa y pûš|oụ. Pon'ûs do c|ar'ịa. Y car'ˡ ne v|yďîụ r'ị|anďa, no ne choť|îụ s'a pryzn|aty y ûn durn|ym y hl|upъim. Y ụz'|aụ r'ị|anďa, Ver yz s|ebe star|e r'ị|anďa y uz'|aụ na s'|a nov|e.

Y v|yịšoụ na |ulyc'u y l|udy v|yďîly, ščo ich c|ar'ˡ h|olyị. No ụony s'a ne ch|ôťîly pryzn|aty durn|ym y hl|upym. Yš|oụ car'ˡ d|ale y str|ityụs'a z odn|ym durn|ym čolov|îkom. K|ažе čolov|îk: ịak|ъiị durn|yị naš car'ˡ, koị ûn ho|lyị ch|odyt po |ulycy. No c|ar'ˡ s'a d|uže rozhn'î|vaụ y pûš|oụ dom|û y d|aụ r|oskaz, ščob|ы ym|yty tkač|ûụ. No koly ụž|e pûšl|y, a tkač|ûụ už|e ne b|ylo.

2. Za c|ar'ịa.

B|yly u odn|oho c|ar'ịa try syn|ы. B|yla ụ n'|oho ụ z|ahorôdî odn|a hr|uša taị k|aždûị chыb|îla odn|a hr|uša. No ị c|ar'ˡ ž|alovaụ, bo hru|ši u n'|oho b|yly zoloť|î. Ta pûsl|aụ maị st|aršoho s|yna sokot|yty. No |ûn ne m|ûh |usokotyty, bo to dva pt|akъi kr|aly hrušk|ъi. Pûš|oụ dr|uhъiị v|eč'îr sered|uščyị syn. No y t|ot ne mûh |usokotyty. Tr|etьiị v|eč̀ûr pûš|oụ maị mol|otšyị syn sokot|yty. Y ûn |ûřîz hor|î na hr|ušu. D|yvyťsa a dva pt|akъi ịîď|at hr|ušu. Vûn ch|ôťîụ im|yty a ptak |urvaụ s'a lyš iz chvost|a st|alo mu s'a ụ ruk|ach m|alo p|îr'ịa. No ta ûn |usokotyụ hrušk|ъi. Pr|yịde ot|ec r|ano, pozaml|uịe (zrachuịe) hrušk|ъi, sut us'|î. Y tak kaže, ịak to b|ylo. Syn z|ačaụ kaz|aty. Prylêť|îly dva pt|akъi zolôť|î taị |îly hr|ušku. No ị|a bym chť|îụ ot|ы pt|akъi hdes' kup|yty. I pûsl|aụ st|aršoho s|yna, sered|uščoho šuk|aty pt|akъi. Toị maị mol|otšyị syn k|aže: Ta ịa id|u do ûtc'|a. Ты ne ịd|eš,

bo tы ne zn|aịdeš. Ịa usokot|yų hrušk|ы, ta zn|aịdu y pt|aka. No ịd|y ị tы.

Tak s'|îly try br|aťa na try k|ôn'î i id|ut. Prych|oďat id odnom|u ľ|îsu, taị zab|yly do odnoh|o d|uba try n|ôžî. K|ažc, tko s'a v|erne, toị v|ыťahne nûž sôb|î. Tak b|ыly try dor|oh ы. St|aršыị brat pûš|oų na pr|avo, sered|uščyị seredn'ôų dor|ôhôų, mol|otšыị na ľ|îvыị bûk. No on|y pûšl|y, y ot|ы dvî dor|oh ъ zыịšl|y s'a na rak|aš. Taị pûšl|y dva br|aťa u ľ|îs. Id|ut taị našl|y odn|u ch|ъižu. Ta k|arťaly s'a dịavol|ы. Ta ịd|îme i m|ы, ka|žc oden do dr|uhoho. No pûšl|y ony s'a k|arťaty y prok|arťaly us|e, ščo m|aly y hr|ôšî i k|ôn'î, ų̊š|ytko. A tot, šo pûš|oų na ľ|îvыị bûk, pûšoų ų̊ ịd|en ľ|îs. Y p|adaų̊ došč d|uže u noč|y. Y d|umaịe sôb|î, hd|e bы tuị pere-sp|aty. B|ыla tam odn|a kob|ыla zabyt|a, a ne b|ылo ų̊ n'ûị n'ič kъiťuch|u. D|umaịe sôb|î: z|abịu ịa s'a tuị ta per|espľu. No pryš|oų̊ v|ôų̊k u noč|y, z|ačaų̊ tam tыrhaty a ûn s'a nap|udyų̊ taị ịm|yų̊ ho za chv|ûst. V|ôų̊k ų̊ť|îče taị kryč|yt: pust|y men|e dar|uịu ťa žyvot|om. Tak toị k|aže: ne p|ušču. — Kaže: pust|y, pust|y, b|udu ty na p|omoči. No y ûn pustyų̊. K|aže, ved|y tы men|e, hde sut zoloť|î pt|akъi, tot|ы, ščo u m|ene ịe iz n|ych chvûst. Ja ť|a pov|edu, k|aže vo̯uk, do n|eho, t|am ịe maị b|ûų̊še, a ne ber|y ų̊š|ytk'î, lyš odn|o iz kľ|îtkъi. Bo ịag zab|ereš ta zl|ap-ľaťť|a. — No ûn ne posl|uchaų̊, braų̊ us'|î. Taị ịm|yly ho. K|aže, štos' ch|oťîų̊? Ịa ch|ôťîų̊ ûd vas sês'|î ptak|ы ų̊z'aty, bo ų̊n|y u nas f|urt |îly hrušk|ы. Dam|e ty s'î pt|akъi. Pryved|y nam kon'|a yz zolot|ôų̊ hr|yvôų̊. Y odыịš|ôų̊. Pr|yịde do v|ôų̊ka. K|aže vôų̊k: no p|oịď izo mnôų̊. K|aže, bыs ne br|aų̊ kefet|ik, tûlko sam|oho kon'|a, bo im|yťťa. Ale kefetik maị kr|asnыị bыų̊. Ta ų̊z'|aų̊ is tым kon'|a. Ym|yly ho ị tam, taị k|ažut mu: A ščos' ch|ôťîų̊. Ja ch|ôťîų̊ s|cho kon'|a. Dam|e ty kon'|a. Pryved|y tы nam tak|u ďîų̊č|ynu ẑzolot|ым vol|os'om. Is tым pûš|oų̊ h|et. Pryš|oų̊ do v|ôų̊ka. No, kaže, vôų̊k. S'îd|aị na m|ene. |Alc až ne b|udeš tak čyn|yty ịak ị|a tôbî ų̊k|ažu, t|o ť|a poị|îm. Stan' na kol|ôďaz', ďîų̊č|yna p|ûịde na v|odu a tы ịm|y i prynes|y s'ud|ы. — No ûn tak y učyn|yų̊. Ch|opyų̊ ịi do s|ebe y pon'|ûs id v|ôų̊kovy. I ịd|ut. K|aže vôų̊k: id|y za kon'|om, alc šč|obыs' ne br|aų̊ kefit|ik. Ịak ûn v|ыịde iz chľîv|a kefit|ik na n'ûm bude. No ûn tak i učyn|yų̊. Ų̊ž|e m|aịe y kon'|a.

D'îų̊č|yna s'|îla na kon'|a a ûn na v|ôų̊ka y id|ut. Pûš|oų̊ ų̊z'|aų̊

y ptak|a. Ptak let|yt a u̯n|y id|ut, i̯d|ut, i̯d|ut y str|îtyu̯s'a z br|a-ťamy. Br|aťa mu n'îč ne m|ai̯ut. Vel|y ich na š|ybenyc'u, bo ščos' izrob|yly. Ûn k|aže: ne v|išai̯te ich, i̯a zaplač|u, ale ne m|ai̯u hr|ôšî. Ne b|ai̯, až ne m|ai̯ete; lyš|ît |atrec, pys'm|o, y p|ustyme ich dom|û. Br|aťa i̯d|ut u ľîs|u i d|umai̯ut sôb|î, r|aďats'a. A št|o bude nam ot|ec kaz|aty. Мы n'ič ne m|ai̯eme u̯š|ycko prohr|aly, a ûn ved|e kon'|a, pt|aka y ď|îu̯ku.

Ub|yi̯me u̯ ľ|îsu br|ata y zaber|îm. Kaž|îm, ščo to m|ы nai̯šl|y. Y porub|aly nož|om br|ata na smêrť. Š|ami pûšl|y dom|û. Kaz|aly ščo to u̯n|y nai̯šl|y u̯s|e. A ot|êc' im k|aže. A br|at vam d|e? Tko zn|ai̯e, može des' u ľ|îsu um|er. Tak pryi̯š|ou̯ do t|oho vôu̯k, kotroho porub|aly nož|om. Dyvyťs'a a ûn m|ertvы|. Pryn'ûs m|asty, pomast|yu̯ mu r|anu a ûn ust|au̯. K|aže, oi̯ i̯ak i̯a d|ôu̯ho sp|au̯. A v|ôu̯k kaže do n|eho: oi̯ sp|au̯ ты, bo ты b|ыu̯ zab|ytы|. K|aže: n|a ty dva big|arc'î, ta kaže, hus'ľ|ai̯. I kaz|au̯ tot h|us'ľaty. Ta to tak h|us'ľalo i̯ag h|us'ľî. Id|e a od|en žyd, rub|au̯ t|êrn'a; i ûn zač|au̯ h|us'ľaty. Tag zыd ihr|au̯, ščo poder s'a na t|êrn'a het y zau̯d|au̯ ioh|o. Kaz|au̯ ščo ûn ho por|îzau̯ nož|om. Ch|oťat i̯oh|o v|îšaty. Ale ûn k|aže: d|ai̯te men'|î zah|us'ľaty na per|ed m|ôi̯î sm|erty. Kaz|au̯ panûm. Ale žyd kaže: ne d|ai̯te mu hus'ľ|aty, bo budem|e ihr|aty. Kaže, no d|ai̯te mu hu|s'ľaty, lyš men|e id͡d|ubovy l|ancom zai̯az|aly. No ta zač|au̯ ûn hus'ľ|aty. H|us'ľat, h|us'ľat. Us'|î pan|ы ihr|ai̯ut až podur|îly, hr|ai̯učy. A žyd s|uče chrept|om id d|ubovy, tai̯ k|aže: ai̯ vau̯, kaz|avim, ne d|ai̯te mu h|us'ľaty, budeme izbir|aty.

No i tak k|ažut mu, ne h|usľai̯, sm|êrť tvoi̯|a dar|ovana, lyš st|au̯ hus'ľ|aty. St|au̯ hus'ľaty y pust|yly ho d|omû.

Оповідав дня 26. VI. 1922. Іван Прокоп літ 10.

18. Нанково. — N|ankovo.

R|uban'a d|ereva.

P|eršyi̯ r|az s'a pûdk|apui̯e tot|o, ščo s'a pûdt|ynat, kud|ы m|ai̯e p|adaty. Yz dr|uhoho boku s'a pûst|ynat pil|ôu̯ i pak tod|ы pod|e dol|û. Tod|ы uť|ičut ût d|ereva n|a bûk. A i̯ak up|ade dol|û, ta mai̯ sk|oro id|ut ochar|yty — hol|uz'a optyn|aty ta pak

pot|omu m|ir'|aiut ho na m|etrы. D|ale r|îžut pilôų, d|ale k|oľut. Iak isk|oľut, to imľ|aiuts'a skl|adovaty, to s'a zv|ut sažn'|ôvî dr|ыva. Tod|ы s'a skl|aduiuť do s|ažn'ûų. D|ale pak ie pereb|ûr, ščo odb|yrat.

D|erevo s'a po|imat rub|aty do s'|ahû k|aždыi čas, do kl|ocû okt|obra, septembra i nov|embra. Ne p|ukat d|erevo tohd|ы. Na n'ûm tohd|ы mîsk|ъi ne i|e (u ber|êz'î zvem|c sûk a u b|ukovy mîsk|a).

Оповідав дня 5. X. 1924. Шутко Василь Митрув, 25 літ.

19. Горінчово. – Horinčovo.

1. S'at|a Varv|ara.

Žon|a čyn|yla pov|îsma a pryišl|a do n|êiî tak|a žon|a, ščo ii ne poznav|ala. Tot|a žon|a kaže, až ie u v|as šče odn|a ščîť, to ia vam pom|ožu. A tota žon|a, kotr|a čyn|yla, pûšl|a por|adyty s'a do sus'|îdы: a ščobым rob|yla? Tu žon|a pryišl|a do m|ene pomoč|y čyn|yty. Ne d|ai iûi čyn|yty, bo n|ын'î Varv|arы. |Uidy na p|ûd, začn|y rev|aty, až S|avynы, Varv|arynы dîty pohor|îly. Ųn|a (Varv|ara) |ubîhla von ta k|aže, čyn|yla bы ia bы b|ыla teb|e, kob'ыs' ne b|ыla tak|a roz|umna i kob|ыs' b|ыlas' ne por|adyla s'a dr|uhôii.

Записано дня 24. IX. 1933 від Марії Микулиць.

2. Ľîn|yvыi čolov|îk.

Žyų ied|en čolov|îk ta bыų d|uže ľîn|yvыi i žon|a ioh|o b|yla i prohn|ala het tai |îsty ne dav|ala. A ûn pûš|oų u ch|ašču i im|yų v|ôųka i pûhn|aų na t|orḫ. Naiš|ôų s'a ied|en durn|ыi žyḑ ta kup|yų ud n'|oho v|ôųka za piať ťыs'ač. A toi čolovîk k|ažc: daitc iom|u šîs'des'at kûz ta st|ane ty s'a na trêťyi dên' šîs'ť sto. I |ûn t|ak i zrob|yų. I pûš|oų ta d|aų v|ôųkovy šîs'des'|ať kûz i ov|êc'. Vôųk tohd|ы ųs'|î |ûc'î po|iių a ied|n|a koz|a zapr'i|atala s'a u k|ôžî iz ov|êc' tai syďîla. A na tr|eťyi dên' pryiš|oų žyd udoper|aty dvêr'î z ľuďm|y i ne h|oden bыų udop|erty. A koz|a iak syď|îla u k|ožy a ûn udoper|aų dvêrî i ne mûh udop|erty. Ta z|ačaų ľud|y kl|ykaty. Ûn k|aže: čui, čui, iak mek|ckaic,

kûĺko je jich mn|oho. I kol|y ud|opelly dv|êrî taj v|ôuk uťîk. A tohd|ы tot k|aže: v|ydyte, ľudy, ny je lyš|e odn|a koz|a. A Iv|an ispr|avyų d|ôubn'u i pûš|oų na t|orh. A žyd u n'|oho i tot|u d|ôubn'u uv|iďî|ių. Ščo ты ch|očeš za ot|o, Iv|ane? Kaže ja ch|ôču za ot|o šis'c' t|ыs'ač. A toj žyd |uplatyų joh|o. K|aže, ščo ot|o j|e. A toj čolov|îk k|aže: to d|ochtor! Kaže, ta jak iz nym tr|eba rob|yty? K|aže tak: tk|o ų ť|a je chv|orыj, to poklad|y na l|avyc'u y d|uže byj. A d|ale napal|y pîč i vêrz' jêj|î tam. A ûn pûš|ôų i tak izrob|yų. Uz'|aų b|abu za n|ohu i z|ačaų d|uže b|yty po z|emly. I ver b|abu u pîč. A pîč d|uže bыla jasn|a. Jak ver b|abu u pîč a b|aba tohd|ы s'a d|uže |ušk|iryla. Ûn k|aže: kik, kik mûj b|abylych! Jak|ыj zdor|ovыj! A tohd|ы |uťah b|abu i pokl|aų na z|êmn'u. A b|aba ne ch|ôťîla chod|yty, bo b|aba bыla mertv|a. A ûn tohd|ы pûš|ôų opj|at na torh a toj čolov|îk, ščo mu prod|aų sês'î dvî r|ečy spr|avyų sam|opîškы i k|aže: j|ak to m|ož it|y? A pokl|aų na b|erch i ob|a s'|îly taj id|ut. Zыjšl|y dol|û a sam|opîškы st|aly. A tohd|ы žyd povj|ûz dom|û i ch|oče v|esty do Ch|usta r|abina. A toj jom|u upovîų, kaže, jak met|e it|y dês', to ob|ыste popľuv|aly m|alo tengľî. A un|y tot|o m|alo izrob|yly. A ž|yd, koj ch|ôťîų v|esty r|abinы, ta opch|arkaly č'îl|ыj vûz. Ta z|ačaly jt|y. A sam|opîškы ny jd|ut. A on|y pob|yly r|abinы taj pûšl|y a d|aly pûš|ôų toj ž|yd do Iv|ana taj k|aže, ščo m|ôjî sam|opîškы ne jd|ut. A Iv|an |uvjûz na vыs|ôku skal|u, pust|yų sam|opîškы ẑž|ydom. A sam|opîškы jšl|y, jšl|y taj up|aly u vel|yku j|amu. A žyd tohd|ы z'aų, st|aų sam|ыj taj d|uže s'a pob|yų. It|o Iv|an uv|iďîų, taj k|aže jom|u, cy choť|ių bы t|ы, ob|ыs' |uzdorovîų. A žyd k|aže, j|a bым ch|ôťîų. A toj čolov|îk im|yų ž|yda za n|ohu i ud|aryų nym po rîč'|î a žyd tohd|ы m|alo s'a ne utop|yų i pûš|oų h|et. A Iv|an tohd|ы pûs|oų do vel|ykoho p|ana služ|yty. A žyd ot|o uv|iďîų. Kaže: j|ak ot|o u t|ebe? A Iv|an k|aže tak: ja sk|očyų u v|odu y t|am ym najš|ôų a ž|yd tohd|ы posl|uchaų toh|o y sk|očyų u v|odu i utop|yų s'a. A Iv|an tohd|ы pûš|oų r|aduvučy s'a, ščo zneb|ыų s'a ž|yda.

Записано дня 24. IX. 1933 від Мигаля Петрецького, літ 9.

20. Нижный Быстрый. — N|yžn'yį B|ыstrыį.

1. S͡s|uvы.

Hüt̂teper' išl|y s͡suv|ы tak'|î vel|yk'î, ščo pozabyv|alo poĺ|a ta b|uča n|eslo s kor|în'om a d|ale žon|a s'a b|ыla tak nap|udyla, ščo zaụm|eĺ̂a bыla. D|ale pak |ožyla. Ĺ|ude suk|aly ịî vüst|om, taị ị|ala pom|aly d|ыchaty u n|üs taị d|ale ịü r|ot otvor|yly ta proť|amylas'a üd pon|êd̂îlka on' u čêtvêr'. Ta už|e tohd|ы st|ala hovor|yty. A mы ịî z'v|îdîla d|ašto a on|a kaz|ala, što nyč ne v|îd̂îla taị ne č|ula, abы ịu boĺ|îlo d|ašto. St|ala chod|yty u dva t|ыžn'î.

Записано дня 17. VIII. 1933 від Луки Росохи, літ 45.

2. Tučn|oịe z'|îĺa.

U pị|atnuc'u rus|aĺnu s'a rvc tučn|oịe z'îĺa u hor|otcy ta klad|ês'a ụ ch|ыžî, ob|ы rosl|o. D|ale ho m|ožna n|esty naz|ad u hôr|ôdêc' na Iv|andeĺ ta posad|yty ụ hl|ynu ta rost|e n|azad. Klad|ê s'a za sel|emeno do Iv|adĺa, ab|ы v|îd̂îụ čeĺ|adnyk, d|okъı b|ude ž|yty. Až izovị|anc, to k|aže, što umr|e, až rost|e, ta b|ude žyty.

Kol|y na Iv|andeĺ hrym|yt, to k|ažut, što or|îchъı porud|avîịut.

Записано дня 17. VIII. 1933 від Поляни Губаль, літ 38.

3. L|ovы.

Chod|yụ ịa z ịedn|ым p|anom dykun|ы lov|yty. To ovün püds'îd|aụ a ị|a na n'|oho hn|aụ. Ta nakol|y na n'|oho pryịšl|y, ta t|ak bыụ perep|uženыį, što p|uška ụp|ala a vün s|am baịlov|aụ ĺ|îsty na d|erevo taị s͡s|unuụ s'a a dykun|ы utîkl|y.

Püšl|y mы šč|e raz na dykun|ы taị naịšl|ys'mc. A tr|y pan|ы post|avylys'mc, što ịak pryžcn|ut, |abы ịich b|yly. A nak|oị prychod|yly maị bl|ys'ko, tohd|ы ịed|cn z nych uv|îd̂îụ bîl|yc'u ta ub|yụ bîl|yc'u. A dykun|ы obern|uly s'a, ta za mal|ым nas ne pod|erly. A tohd|ы ị|akъıs'mc s'a izыšl|y u rak|aš, ta ot|ы dva pan|ы d|uže s'a han'b|yly toh|o, što ov|ün ub|yụ bîl|yc'u a dykun|ы utîkl|y. To prask'î pan|ы bыly.

Записано дня 17. VIII. 1933 від Ференца Росохи, літ 34.

21. Колоч|ава—Лаз. - Koloč|ava—Laz.

Z žyť|a.

Daụn|o ụže s|orok i pịať h|ôdûụ ịakym s'a ožen|yụ a d|otym ûč|aryụ z vûc'|amy. Λ pot|ômu ịak'ym s'a ožen|yụ, tom chod|yụ yz v|olы. Ụž|e try ľita ị|ak'ym ne chod|yụ, bo ne bîr|uịu. B|ылo tak, što ịedn|oho ľita u s'|oho gazd|ы u s'|oho Herška ta dv|ac'ať v|ôlû medvîď iẑẑ'|ịụ. Pryịš|ôụ u noč|y ta uz'|aụ vol|a taị str|atyụ ho, u ch|ašču ho poť|ah. Za us'|o ľ|îto za try m|îs'ac'î uz'|aụ dv|ac'ať dar|abû.

Tak pr|yịde u noč|y ta ľ|aže na vol|a, koị lež|yt i tohd|ы s'a vûl isch|opyt — ta v|yďîụ ịem ho — |ale vûn tohd|ы na vôľ|î syd|yt ta z|adn'î l|abы d|eržyt na z|êmn'î a vûl sto|yt ta m|ože s'a urv|aty. Λ d|ale s|yụ l|abôụ taị dr|uhoụ per|êdn'ôụ bị|e vol|a, ab|ы vûl iš|ôụ u pr|oval. Ta ụžen|e ho u ch|ašču ta d|ale ho ubal|yt ta pr|utne hrudn|yc'u vol|ovy ta pak z|abịe p|ыsok ta vûl rev|e d|uže, dok ne zah|ъine. D|ale pryịdut d n'|ômu z ho-l|ôụn'ôụ a ûn ſ|orkne kr|ôụľôụ ụ v|očy, ta tohd|ы id|e h|et sôbî tot|o pr|okľate. Mnoho raz b|ылo, što zûdn'|alys'me vol|a ûd medv|êďa, to ž|yụ šče.

Записано дня 18. VIII. 1935 від Митра Ігнатишина, літ 70.

22. Колочава-Горб. – Koločava-Horb.

Za bîd|u.

Tud|ы s'îịut vüs|a č|ytavo, polon|ynы, dyv|îts'a, us'|o št|ac'ke. Ịak ots'|a zahorodč|yna, to d|aụ dês'ať t|ыs'ač kor|un, ne ị|e morg. Tuị b|ылo dobre sp|ered v|oịnы. Püš|ôụ sôb|î zarob|yụ p|aru kor|un a pryvüz mu žyd m|eter melaị|u püt ch|ъižu, ščeị zanüs i do ch|ъiž. S'pîv|ak, ot|oị Kop|ačanc'kъiị ž|yd, zanüs m|eter melaị|u do ch|ъiz. Tohd|ы chod|yly u Galyc|iịu — zarobyly, u Boz'n|u — zarob|yly, ụ Arď|aly — zarob|yụ u ụs'u c|aru m|ož bылo zarob|yty. Pịať kor|un na d|ên' m|ož bылo zarobyty. B|ыụịem u Arďaľî u Moroš Hevеš u B|azny ụpị|at us'|udы b|ыvịem u Gaľic|iịu u Ị|a-senu u Suchod|ôľîch. To b|ылo dobre, |ale to d|ôụho ne stoị|alo, bo pos'îla v|oịna s'vîtov|a taị po v|oịn'î b|ылo d|obre p|aru h|odüụ.

Записано дня 19. VIII. 1935 від чоловіка середнього віку.

23. Брустури. — Br|ustury.

Šč|eznyk.

Ja v|ûjšôų na polonyn|u na Lat|undu p|unktom u dvan|ac'ať č|asû u noč|y. Ja buų sam|yi. Men|e sl|aų pan Ritter oberf|ešner star|oho kohut|a zab|yty. A ja v|ûjšôų, u ch|ašči t|emno b|ulo, šom ne v|yďîų n'îč|oho, lyš naųmack|y iš|ôųjem. A v|ûjšôų jem ta ch|ôťîų jem čyn|yty v|atru u kr|aiyščy tam m|alo perenočov|aty. Ja pryjš|ôų id odn|ômu d|erevu such|ômu, ch|ôťîųjem rub|aty na v|atru. A j|a j|akym pozber|aų — tot|o d|erevo b|ulo d|užc hr|ube — tohd|y uz'aųjem s'a ta pr|osto na grun' iš|ôų jem. D|yųľu s'a a na gr|uny ďîtv|ak tak|yi mal|yi chl|opec. Maų kres|an'u ta maų č|ornu od|ežu. Ta r|az id|e grun'|om s'ud|y a d|alc s'a ob|erne ta naz|ad id|e hôr|î grun'|om. Tohd|y ja st|aų ta d|yųľu s'a: jak |ûn iš|ôų, ja uch|opyų pušku, sok|yru v|er jem na zêmľu ta uch|opyų p|ušku d l|yc'u strîľ|aty ta ne v|ytko n'îč|oho. Tohd|ym naz|ad k|okoši yspust|yų dôl|û i schyl|yjem s'a sok|yru braty iz zêmľî. Ta kol|ym s'a p|odn'aų naz|ad id h|ôrî a ų|ûn už|e naz|ad na grun|y. Zn|oų jem ver sok|yru, zn|oų uz'|aų p|ušku strîľ|aty. Kol|y ja uchop|yų p|ušku, už|e ne v|ydno n'îč|oho, zn|ôų prop|alo. Zn|ôų k|okoš ispust|yų, zn|ôų uz'aų za sok|yru. Pûdojmu s'a a ųûn zn|ôų na hrun|y. Uz'|aų ja sok|yru pûd ľîve plеč|e a p|uškum nať|ah na dva k|okošî ta bîž|u na grun' šturmom. A pryjš|ôų na grun', ne v|ytko n'îč|o n'îhd|e i hiry. A to buų šč|eznyk.

Записано дня 4. VII. 1932 від Штефана Фабріція, літ 74.

24. Нижный Синевир. - N|yžnыi Synev|yr.

1. Po p|an'ščyn'î.

Ùd t|oho p|ana, što zost|aųs'a po Košut|ovüi reb|êľî, Š|utom ho nazv|aly, tot pan prod|aų dr|uhъm pan|üm tot|ы ch|ašči, što t|ui sut. D|ale pak |uišly pan|ы ta st|aly vüdber|aty od ľud|yi tot|u ch|ašču. Tot|o ľuds'kî ch|ašči b|ъly us'|udы. L'|ude ne dav|aly s'a ta pravot|ylys'a. Nai|aly sob|î fišk|aroša. Tot|o pr|avo ne d|aly dokünč|yty, ai tot p|an im|yų do ľud|ei čyn|yty lah|odu. Tam

h|orî, de ję r|îkъı, ję̨dn|a p|es͡'s'a dr|uha č|orna r|îčka dubyn'|aŋka, do tъıch usťr|îk, de s'a v|odы sch|oďat, d|otы b|ъıla ch|aš|ča pan's'ka. Tak|u l|ahodu učyn|yly iz t|ôję̨î ch|aščî: lyš|aję̨eme tret|ynu, k|ożdы ję̨ tr|etы ję̨ pên' to p|an's'kъı ję̨, a r|ešta n|aša. D|ale ne slob|îdno b|ъılo do rob|otы pryj|aty dr|uhъıch ľud|cję̨, lyš n|ašych, chъıb|a bъı b|ъılo m|alo. T|ot pan st|aų̨ gazdov|aty, ų̨ tъıch r|îkach ję̨ų̨ ch|aščî ta ų̨čyn|yų̨ kľ|aų̨zы.

Tot pan st|aų̨ s'a pch|aty doľ|î, pereb|ačte, use malo doľ|î i naj|aų̨ sôbî mîr'j|alnykъı i p|oľa sôb|î zabr|aų̨ n|ašî. Tot|ы ch|ъıžî na p|oľoch, de s'a chud|oba zymov|ala, popol|yų̨ mîr'j|alnykamy sôb|î pom|îr'ję̨aų̨ y zabr|aų̨. Dale pak prod|aų̨ dr|uhъım pan|üm. Tot|ы dr|uhъı pan|ы zn|oų̨ maj d|ale püdstup|yly. Tot p|an gazdov|aų̨ za d|aų̨nî h|odы. D|erevo braų̨ z P|olščî. Ję̨ak ispust|ošyų̨ us'î Bes'k'|îdы a v|ün prod|aų̨ to pak k'|inštarevy naz|ad. k'|inštar gazdov|aų̨ do s'|oho č|asu, chud|obu pusk|aų̨ us'|udы po polon|ynach po ch|aščoch. Tep|êr' pryjšl|y nov|î pan|ы, zn|oų̨ štos' ch|oťat.

Оповідав в р. 1922 старий газда.

2. Za d|aų̨n'î čas|ы.

Mên'î devję̨an|osto h|odüų̨. B|ožc, ję̨ak'|î b|ыly hod|ы. D|aų̨no šc džur|ata ne b|ъılo u Vol|ovüm. Püd h|orodom služ|ylam ų̨ n'îm|êc'küm sêľ|î u Ch|us'c'î. Tv|erdom zn|ala s'pîvan|ok, mn|oho, ta uč|ylam p|aň's'k'î dîty. Hr|ošî tohd|ы p|oų̨no b|ъılo tъıch červ|enъıch hr|ubъıch. Oj B|ože, ję̨ak'|î tot|ы hod|ы b|ыly a tep|er ję̨ak|ыj hürk|ыj čas. Tr|y r|azы oddal|ams'a, taj ne lyš|yly my püd v|îko r|îpы. A teper ję̨ak na st|arîs'ť ne püdu, to ne m|aju što |îsty. Pryjde boža dn|yna... Ajbo ja p|alenku ne pju už|e 28 h|odüų̨. A tepêr'ka ję̨ak neščasno bîd|uju.

U Vol|ovüm ne b|ъılo temn|yc'î lyš püd j|arma kl|aly h|olovu. Hr|ošî b|ыly a chl|îba ne b|ъılo.

Oj n|užda mu sťamyt.

Записано дня 18. VII. 1935 від Параски Якимової літ 90.

25. Синевирська Поляна. — Syn|evyts'ka P|ol'ana.

Za |ozero.

B|yly tam v|îc'î. Hoi̯kala u noč|y: ťîk|ai̯te, ťîk|ai̯te, bo poh|yi̯nete. A vîča|rî tot|y pastuch|y ne ťîk|aly, lyš od|en a dr|uh'î tam ost|alys'a. Tot|o m|îsto s'a prol|omylo, lyš od|en vîč|ar' ost|au̯s'a na ostr|ovî sered vod|y. Gel|ety posplyv|aly.

Yz b|ur'i̯ou̯ pryi̯šl|a mal|a š|arkan' ta b|yla tam za tyždên' a t|amka puš|ok ne b|ylo u ľudei̯, ob|y b|yly i̯êi̯|î ub|yly. A tot|o b|yly uť|îkan'c'î, što uťîk|aly z d|oľîu̯, bo i̯ich lup|yly za porcii̯î, ne m|aly n'ii̯|akoi̯î p|uškы, n'îi̯|akoho zbr|oi̯u. A on|a pyšč|ala tam za t|yžden' a d|alc u b|ury pîšl|a naz|ad, ne zn|aty kud|y. A i̯ak s'a i̯av|yly pušk|y, to kolo |ozera i̯av|yu̯ s'a had tak|yi̯ vel|ykы, što čolovîka prom|ok. Ta imn'a mu **p|olos**. T|oho ub|yly is puš|ok. U̯ž|e tohd|y pros'vîč|eny bыu̯ s'v|ît.

Za m|oho ďîda ť|amky bыu̯ i̯ed|en p|olos. u R|ostoc'î p|onyže stav|a na kryv|îm, ta ub|yu̯ ho h|ai̯nyk.

Записано дня 18. VII. 1935 від Андрія Барни, 60 літ.

26. Воловый. – Vol|ovyi̯.

M|îra i m|îšan'a.

Kol|y zh|yine s'n|î i uč|ynyts'a p|aša ta k|ožďyi̯ čolôv|îk ne m|ože p|ozad dvî v|üc'î derž|aty pastuch|a ta pož|ene d̂t|omu, što m|ai̯c piades'|at i d|eržyt pastuch|a. I tak'|î zr|obi̯at marad|yk. U maradyk|u m|ože b|yty 100 i 120 holov|ok. Tot past|uch pas|e tot|y v|üc'î, d|okы im ne prych|odyt č|as it|y u̯ polonyn|u. I̯ak im pr|yi̯de č|as it|y u polonyn|u, iz|yi̯duts'a tot|y g|azdy, što m|ai̯ut vîčar|î, što m|ai̯ut pastuch|y i dorach|ui̯ut, de b|udut mîš|aty i kol|y b|udut mîš|aty. I̯ak dorach|ui̯ut na k|otryi̯ dên' i tohd|y z|yi̯duts'a na tot|o m|îsto u̯s'|î i hor|oďat koš|ary. U̯vеč|êri pr|yi̯de chud|oba, k|ožďyi̯ g|azda zaž|enc do sv|ôi̯î koš|ary, i̯ahn'|ata, v|ymečut iz mež ov|êc' het u dr|uhu koš|aru, |oby molok|a neśš|aly. Ran|ên'ko pol|yčat chud|obu, k|ožďyi̯ maradyk okr|eme, izrach|ui̯ut, k|ülko b|ude vš|ytkoi̯î chud|oby. V|üc'î us'î p|îdut p|asty. V|üs'îm č|asüu̯ prych|od'at naz|ad na

tot|o m|îsto i k|oždыį naz|ad zaž|ene do sv|ôįî košarы. Tohd|ы zač|aly do|yty, k|oždыį sv|ôįî, ne l|yš tot, što m|aįe pįatdes'|at, |ale i t|ot, što m|aįe dv|î. Įak izd|oįat i puščа|įut chud|obu us'|î ų v|oroch i začn|ut m|îr'įaty molok|o. M|îr'įaįut u kot|el k|upkôų, gel|ctôų i kôn|ôųc'ôų. K|upka m|aįe dva l|itrы. Gel|eta m|aįe dvî d|ecы, kôn|ôųc'a m|aįe tret|ynu d|ecы. Za c'îl|oįe l'|îto za kônôųc'ôų dost|ane dva l|itrы molok|a. Za gel|ctôų dost|ane dvan|ac'at l|itrüų molok|a, a za k|upkôų dost|ane sto dv|ac'at l|itrüų. Įak pom|îr'įaut molok|o i įedn|ы var'į|at s|ыr taį |urdu, a pastuch|ы iẑžon|amy iz ďîťm|y id|ut mîš|aty v|üc'î. Įed|en id|e naper|ed i m|aįe ų ruk|ach sok|ыru ta l|otu. Za nym id|ut ųs'|î v|üc'î. Dr|uh'î pastuch|ы, ž|onы i ď|îty pohan'|aįut za n|ym, abы sk|oro išl|y. Kr|utyt tr|yči a tohd|ы pomîš|aįut s'a t|ak, što ne poznaį|uts'a. Tohd|ы s'|ade i |urubat įed|en d|arab hl|ynы i tot|u hl|ynu daį|e v|üc'am čeres ľ|îto iśš|üľ|ôų |îsty, abы s'a derž|aly v|orocha. Pastuch|ы pož|enut chud|obu p|asty v|orochom, a čeľaď ď|îty, ž|onы id|ut naz|ad u šal|aš. Tam ď|îľaťs'a tôų |urdôų, s|ыrom, što izvar|yly i nes|ut do d|omu, k|aždыį u svôįî ďîžc'î. Čeľaď s'a roz|ыįde do d|omu a pastuch|ы p|îdut iz chud|obôų u polon|ynu. K|otrыį maį b|ülš nado|yų, tot uper|ed m|aįe br|aty molok|o. Toį vüdobr|aų, ide| za nym dr|uhъį, tr|etыį vüd st|aršoho do m|enšoho.

V osen|y rozluč|aįut k|aždыį marad|yk okr|eme tak įak na v|ês'n'î zmîš|aly i k|oždыį žen|e na sv|oįe p|olc.

Оповідав в р. 1922 Василь Ґренджа, літ 21.

27. Репінный. - Rep|innыį.

Za ž|yda H|erša.

B|ыų įeden ž|yd H|erš, boh|atыį. Vîn zabr|aų maį|etkъ vîd chud|obnыch ľud|êį. I b|ыų į|eden Hryc'. Tot Hryc' b|ыų km|îť. I ų t|oho ž|yda b|ыlo voľ|îų u polon|yn'î i zabr|aų tым Hryc'om s|oly. Toį Hryc' pon'|îs s|oly hol|odnыį, b|îdnыį. V|ыį-šoų vîn u polonyn|u i duže osl|ab z h|olodu. S'|ių pîd str|omom vîddыchn|uty. R|az uv|ydyt, įd|e id n'|omu čolov|îk star|ên'-kъį i tak pryv|îtyųs'a id n'|omu s p|oklonom. Toį st|arêc'

ispr|osyų, ščo nov|oho, Hryc'u? No nov|oho n'ît, s|amo ja ho-l|oden. St|arêc' jom|u k|aže: n|a tôbî dv|î taistr|ynы! No Hryc' pod|umaų, n|a ščo to mên'|î por|ôžn'î taistr|ynы. St|arêc' jom|u k|aže: tot|ы b|udut teb|e žyvot|yty taistr|ynы. Sk|ažeš, t|ai-stro, dai tu îsty, pyty. No Hryc' s'a zobr|ay i spîš|yt dor|ohôų. Y tak d|alše k|ončyų na polonun|u puť. Y vîn izovi|ay. S'|îų pîd str|oma viddыch|aty. Uv|idîų, ščo id|e id n'|omu čolov|îk. Toi čolov|îk pryjš|oų i poklon|yus'a: dobr|ыi dên', Hr|yc'u. — Hryc' otpov|îų: d|obre zdor|ôuła, Hryn'u. S'îd|ai sôb|î i viddы-ch|ai. Ja d|umaų, ne m|aiеš kus|ok chł|îba? No Hryn'|o skaz|ay: ja d|umaų, že h|usy ne m|aiеš. No k|aže Hryc', min'|î dau st|arêc' dvî taistr|ynы i jedn|u poprob|ujeme. Jag Hryc' iska-z|ay: dai t|aistro |îsty, pyty, z taistrы v|ыišoų chł|îb, pečen|yna i vyn|o. Y jak pop|oiiły, Hryc' k|aže: îd|în'a, lîz' ų t|aistru! Jak to Hr|yc' uv|idîų, uže s|oly ne n'îs žyd|îus'kым v|ôł|îm na polonyn|u. I vert|aic s'a dom|u. Ž|înka k|aže tai pl|ače tai mał|î dîtoč'k|ы z h|olodu. Tы ų H|erša sl|užyš a ja do n'|oho pîšl|a, abы dau d|îtom muk|ы m|alo. A vîn ne ch|ôtîų. K|aže jîi muž: ž|înko! mы u H|erša ne sl|užyme b|îlše, bo u n|as je žyv|ot už|e. Zanes|y sk|atêrť, zastel|y s'ť|îl. I vîn v|ын'ay tot|ы taistr|ы, ž|înka poč|alas'a z n'oho s'mîi|aty. Cy tы, čolov|îče, durn|ыi? Ťôb|î t|aistrы por|ôžn'î b|udut dav|aty |isty? Skaz|ay vîn: taistro, d|ai nam tui |isty, p|yty. Z t|aistrы v|ыišlo |îdîn'a, i tak ily i p|yly. Ž|înka d|uže s'a zr|adovala, ščo on|y tak'|î chu-d|ôbn'î m|aiut žyv|ot. No H|erš s'a zd|umaų, ščo to Hr|yc' do n'|oho ne jde. Raz H|erš uč|uų, ščo Hr|yc' mai d|obre bude ž|yty jak tui H|erš boh|atыi. Pryjš|oų Herš i k|aže Hr|yc'ovy: to tы mai d|obre b|udeš ž|yty, jak ja? Prod|ai min|î tot|u t|ai-stru. Hr|yc' k|aže: ja ty pr|odam.

V|ыpusty min'|î mai|etok i p|aru t|ыs'ač kor|on. Sk|upčyly z H|eršom, Herš jom|u v|ыpustyų mai|etok, d|ay mu p|aru t|ы-s'ač kor|on. Tak Hryc' d|ay jom|u t|aistru jedn|u. Herš uz'|ay t|aistru i b|ude kl|ykaty na sub|otu vel|ykыch žyd|îų boh|atыch ta rab|in'îų. No Hr|yc' prob|alovay dr|uhu t|aistru. Jag roska-z|ay, abы d|ala |isty, p|yty, a s t|aistrы v|ыletîla k|ula žeł|îzna i Hr|yc'a po holôv|î. No Hryc' uv|idîų, š|o to ne d|obre: k|uło, łîz' ų t|aistru. I k|uła zaišl|a. Hr|yc' poč|ay d|umaty, j|agbы vîn zamîn'|ay iz H|eršom tot|u d|obru t|aistru. Uz'|ay vîn

t|aịstru pît pleč|e i pîš|oụ do H|erša. Pryịš|oụ r|ano do H|erša: d|obroho zdor|ôụľa, pan'î Herš. — D|obre zdor|ôụľa, Hr|yc'u. R|az Hryc' d|yvyt a ụ k|uchny t|aịstra v|ysyt na hv|oz'd'u. Po m|alên'kъı Herš pîš|oụ ụ K|ert a Hryc' do ch|ыžî i zamîn'aụ t|aịstru. Ạak pryịšl|a sub|ota, Herš zakl|ykaụ boh|atыch rab|yn'îụ i boh|atыch pan'|îụ na host|ynu. Herš pryịš|oụ is sv|ôịî c|erkvy i poč|aụ s'a mol|yty. Skaz|aụ vîn ịîị: t|aịstro, d|aị nam tuị |îsty, p|yty — žyď|îm k|ôụšer a pan'|îm traiľ. Ạag v|ыịšla k|ul'a, poč|ala H|erša po h|olôvî i ịoh|o ž|înku S|uru, b|abu y rab|yn'îụ, k|ôtrî tam b|ыły vš|ytk'î, ụš|ytk'î dost|aly po h|olôvî vît t|ôịî k|uľî. Ị|edny ụťîk|aly u dv|êrî a dr|uhî u v|îkna, tr|êťî popîd p|os'ťîľ s'a pr'ị|ataly i ne mohl|y r|adu d|aty. No Hryc' za ot|o zn|aụ i t|ako v|în vartov|aụ. Ạag v|iďîụ, ščo d|osta nab|yla tota k|uľa, skaz|aụ: k|uľo, ľ|îz' u t|aịstru. S|ura b|abî |očy v|ыbyla h|et, st|ala s'a s'lîp|a. H|erš maị|etku utr|atyụ i tak ụz'|aụ big|ar' i t|orbu meży pl|eči i b|abu za r|uku i pîšl|y ž|ebraty. I t|ak s'a zneb|ыły m|aịctka.

Оповідав Тарахонець Василь в р. 1922.

28. Иакъı. - |Yzkъı.

S'ịat|ыị Hryh|oryị.

S'ịat|ыị Hryh|oryị chod|yụ po z|emly. Narod|yụs'a vîd boh|atoho vîtc'|a i vîd sv|ôịî m|atery. I pot|om ịak vыr|îs na vel|ykoho y v|în chod|yụ do šk|olы. U šk|ôľ|î s'a v|ыučyụ, i vîn ne ch|ôťîụ pryzn|aty n'ii|akoịc boh|actvo. Pot|om pîš|oụ po sv|îtu. I v|în tым č|asom pryịš|oụ do t|oho kr|aịu, de tam mol|ylys'a bolv|an'îm. I tam vîn ch|ôťîụ perežyv|aty, bo vîn s'ịat|ым. I ch|ôťîụ za Chryst|ovu v|îru nauč|aty n|arîd. Tot c|ar' kaz|aụ, až ịa teb|e ne poznaị|u, ịak|ыị tы čolovîk. Vîn kaz|aụ, tы men|e ne poznaị|eš ta Chryst|a m|aịeš poznav|aty. I tot ịom|u car' kaz|aụ tak: мы teb|e ne ch|očeme poznav|aty za nyịak|oho b|oha. I toị c|ar' ịoh|o im|yụ do r|uk. Tam mn|ožestvo n|aroda s'a yzыịšl|o na tot s|ud. Y tohd|ы ịoh|o zač|aly sud|yty na tverd|u m|uku. Pokl|aly mu na hr|udy ịed|en k|amîn' vel|ykъıị. Pot|om car' dr|uhъıị dên' sv|oịî adịut|antы zahn|aụ pozn|aty, cy vîn ị|e žyv|ыị. Y pryv|ely ịoh|o id c|ar'ịu. C|ar' ịom|u kaz|aụ, čom|u

tы s'a na n|ašu v|îru ne pryznai̯|eš? I̯a s'a ne m|ôžu pryzn|aty na v|ašu v|îru, bo i̯a v|îr'i̯u Chr|ystu. Y pot|om c'ar'ˡ n|azad dau̯ u tverď|îšu m|uku. Y pokl|aly i̯oh|o kolo i̯edn|oho k|olesa y rozb|yly i̯oh|o ť|îlo. Y p|otom dr|uhъi̯ dên' car'ˡ zasl|au̯ sv|ôi̯î adi̯ut|antы, cy žyv|ыi̯. Vîn žyv|ыi̯ bыu̯. I̯ak pryv|ely ho ko c|ar'i̯u, us|e kaz|aly, |abы pryzn|au̯s'a na i̯ich v|îru. Tohd|ы n|azad do temn|ycî zab|yly i č|obotы ohn'|anî pokl|aly na n|ohъi i hv|îz'ďa ohn'an|e nab|yly. Potom dr|uhъi̯ dên' sv|ôi̯î adi̯ut|antы car' zahn|au̯, cy žyv|ъi̯. Vîn žyv|ыi̯ bъiu̯. Pryv|ely ko c|ar'i̯u. C|ar'ˡ i̯om|u kaz|au̯: čom|u tы s'a, Hryh|oryi̯, ne pryznai̯|eš na n|ašu v|îru? Hryh|oryi̯ i̯om|u skaz|au̯: i̯a s'a ne pryznai̯|u na v|ašu vîru.

I pot|om v|ыkopaly i̯edn|u i̯|amu vel|yku i t|am i̯oh|o tot|ы adi̯ut|antы izu̯i̯az|aly i do t|ôi̯î i̯|amы v|erly i t|am nas|ыpaly vapn|a. I tot|o z n|yma zapal|yly vapn|o. I t|am prykr|ыly ho hl|ynôu̯. Dr|uhъi̯ d|ên' adi̯ut|antы car' zahn|au̯ roskop|aty tot|u i̯|amu. Roskop|aly i̯|amu, Hryh|oryi̯ bъiu̯ žyv|ыi̯. Pryvel|y yd c|ar'i̯ovy. No t|ы s'vi̯at|ыi̯ Hryh|oryi̯, koly tы tak|ъi̯, mîi̯ br|at um|er. I̯a ch|ôču v|ydîty, cy tы voskres|yš m|oho br|ata. Posl|y tam na temet|ôu̯. Y Hryh|oryi̯ stau̯ na k|ôľînkach k|olo i̯oh|o hr|ôbu. Y pomol|yu̯s'a, tam n|aroda a n|aroda mnoh|o bъil|o iz neba vel|ykъi̯ š|um pryi̯š|ôu̯ na toi̯ n|arîd.

Hryh|oryi̯ svi̯at|ыi̯ iskaz|au̯ tom|u merc'|ovy: ustan' čolov|îče hor|î. Toi̯ mertvêc' v|ыi̯šou̯ iz t|ôi̯î i̯|amы. I car|yc'a u̯p|ala kolo Hryh|or'i̯ovыch n'|îh i zač|ala c'îlov|aty. Toi̯ car'ˡ už|e ne zn|au̯, ščo i̯om|u b|îľše iskaz|aty. I mn|ožestvo n|aroda uv|îrovaly, ščo t|oi̯ i̯e s'u̯i̯at|ыi̯. I pot|om s'u̯i̯at|ыi̯ Hryh|oryi̯ dost|au̯ sv|oho kon'|a i pîš|ou̯ u dr|uhu str|anu. U dr|uhî str|an'î prostran'|au̯ Chryst|ovu v|îru. I t|amkъi u̯ i̯edn'|îm v|arыšy d|uže ne hor|azd s'a stav|alo. Kolo t|oho v|arыša i̯edn|o b|ыlo |ozero, a u̯ t|îm |ozêrî b|ыu̯ zlыi̯ d|uch. I t|oho v|arыša na k|oždыi̯ dên' po čeľ|adnykovy tr|eba bыlo dat|y tôm|u dii̯|avolovy iz'|îsty. I pryi̯šl|o na c|ars'ku don'k|u toh|o dn'|a, kol|y tam pryi̯š|ou̯ Hryh|oryi̯. S'vi̯at|ыi̯ Hryh|oryi̯ zv|îdui̯e tot|u don'k|u: ščo tы tu sto|yš. Ona skryč|ala: čolov|îče, ťîk|ai̯ v|îḍs'î, bo poh|ыneš. Iz t|oho |ozera vыch|odyt tak|ъi̯ di̯|avol y s'u̯i̯at|ыi̯ Hryh|oryi̯ iss̄v|oym meč|om zab|yu̯ i̯om|u m|eč u r|ot. I tohd|ы tota ď|îu̯ka st|ala na k|oľînkы p|ered Hryh|oryi̯em y k|aže: Bože, šč|o tы mên'|î slobod|yš žyť|a! Tot|a ď|îu̯čyna uchop|yla s'a na chv|îst kon'|a Hryhlo-

ryịevy. Hryh|oryị toh|o d|ịavola za meč|om po pry kon'|a pryprov|adyụ do v|arыša. Tam u v|arыšy d|uže množestv|o n|aroda ịak uv|yďîly i s'atыị Hryh|oryị roskaz|aụ tern|ovыị oh|ên' nakl|asty i ịoh|o spal|yty na ť|îm ohn|y. I toị, ščo ta ď|îụčyna b|ыla, toị c|ar' up|aụ na k|oľînka y spered n|cho pomol|yụs'a. I kîlko b|ыlo nar|oda us'|î v|îrovaly, ščo vîn ịe s'at|ыị. Y tak s'at|ыị Hryh|oryị pryịš|oụ u tr|êťu str|anu. I t|am pr|yn'aụ sv|ôịu sm|êrť.

Оповідав в р. 1922. Юра Гавриш, літ 64.

29. Вышный Студеный. — V|ыšnыị Stud|enыị.

Chryst|os i Petr|o.

D|aụno kol|y Chryst|os chod|yụ po z|emly is Petr|om, pryšl|y u ịcn̄n̄|o sel|o. Tam čolov|îk lež|yt pîd hr|ušeụ ta iz h|olodu rev|e. Taị d|oụkola n'|oho hr|ušî na z|emly. Pot|omu ho zv|îdat Petr|o a šč|o tы čolov|îče rev|eš? Ta bo, k|aže, ịem hol|oden. — A kud|ы dor|oha na dr|uhoịe sel|o? A vîn pîn̄n̄'|aụ n|ohu ta k|aže: h|eụ ontud|ы. Id|ut d|alc a ď|îvočka p|erc rub|aťa. A kud|ы ď|îvočko dor|oha na dr|uhoịe sel|o? On|a v|crla pran̄n̄|yk i ved|e i uk|azuịe: ontud|ы st|arčykъ! Tohd|ы vern|ula s'a a Petr|o k|aže Chryst|ovy: a šč|obы t|î ď|îvoc͡č'|î d|aty tak|e č|ytave? — Dam|e ịi toh|o, ščo pîd hr|ušcụ lež|yt. Petr|o k|aže: H|ospody! Ne d|obre tot|o, bo k|aže vîn tak|ыị ľîn|yvыị, kolo chľ|îba lež|yt a z h|olodu rev|e. -- Aị|bo, k|aže, tot|a ď|îvočka č|ytava, taị ịoh|o ne zah|ubyt.

Записано дня 10. IX. 1933 від Михайла Роботюка, літ 80.

30. Торун. -- T|orun.

1. Za voụkun|a.

Voụk|un to ịe čolov|îk. Pr|yịde na n'|oho tak|a min|uta, ščo uč|ynyts'a v|ôụkom. U n|as bыụ tak|ыị čolov|îk, ščo uč|ynyt s'a v|ôụkom. Try rass'a p|erekъicne a d|oraz porost|e sêrs'c'ôụ v|ôụčôụ. Pîd|e m|alo po ľisovy i ch|odyt i n|aịde vîục'î d|agde

i zak|usyt, maį menče pįať štuk. I v|în ich ne z'|îs'c', lyš kr|ôų iz nych v|ыpįe. I t|ak p|îdc h|et.

Tam u Lup|ušn'îm proť|aų bыų sын vîtc'|a, ščo bыų vôųkun|om. Iš|ôų vîųc'î br|aty a tot sын vîųč|aryų taį porub|aų vîtc'|a. A pot|omu star|ыį pryįš|ôų dom|î a skaz|aų, ščo sok|ъira na n'|oho ųp|ala, ta t|ak s|a porub|aų. A t|o nepr|aųda b|ыlo, bo t|ot star|ыį vôųkun|om bыų. A s|ын d|oťî nc zn|aų, až ot|êc' vôųkun|om, lyš pot|omu znak|ъi zn|aų.

2. Povîtr|uľî.

On|a n'îč|oho ne r|obyt. Ta įak ľ|ude s|îno r|obľat, on|a m|alo oz'm|e i pon|ese vыs|oko hor|î id n|ebu i pot|omu n|azad p|ustyt.

3. Voďan|a îď.

Kol|y čolov|îka spop|ade, tak ne ž|yįe lyš dv|atc'ať i čot|ыry h|odynы. Ta į|ak dês' id|e čolov|îk ta pr|yįde d v|ôďî ta tot|a îď ho ųd|aryt c|ugom, a chôť kol|y vod|ы s'a n|apįe, de tot|a îď s'a kup|ala. I tak umr|e.

4. Poh|an'î duchъi.

N'îčn|yk ų noč|y vîn m|aįe pr|avo, vîd įedyn̂n̂|ac'ať do p|eršôįî įoh|o įe n'îč. Įak istr|îtyt i tak zaman|yt čolov|îka, ščo pîd|e čolov|îk iz n|ym i ne zn|aįc kud|ы. I tak ho zav|ede d|agde ų pust|ын'u i pot|omu pr|yįde dom|î čolov|îk, įak l|yšyt ho. Vîn čolov|îku s'a ne ųk|ažc, lyš tak|ъiį v|îter pr|yįde na čolov|îka, ščo ho zab|erc. A t|omu čolov|îku d|uže įc ť|ašku, kol|y ho zab|ere na plêči.

Записано дня 8. IX. 1933 від Василя Андраша, літ 22.

31. Вышні Верецькі. — V|yšnî Verec'k'|î.

1. Za paįščynu.

Jedn|oho r|azu pos'îd|aly mы k|olo b|abы pîd l|ypôų. A ščo mы b|ыly d|uže nespok'|îįn'î, to počal|a nam kask|ы kaz|aty. Mežy |ynšymy skaz|ala nam, įak zn|esly p|aįščynu: Įa tohd|ы

mala šîsn|ac'ät r|ôk'îų. A ščo mîį t|ato ųm|er bыų tohd|ы ųže a dr|uh'î ď|ity maľ|î bыl|y, tak ja m|us'îla vîdrabľ|aty p|aįščynu. B|ылo tot|o ų ja r|y. Ųš|ytk'î ľ|ude or|aly na p|ans'k'îm na K-ы-č|yrc'î. Ja voloč|yla. Dês' tak kolo p|ôludn'a v|ыįšoų pan yz dvor|a na kon|y, dauų skl|ykaty ųš|ytkыich ľud|ei, ščo tam rob|yly. Yzľ|îz ys kon'|a i pov|îų: no ľ|ude č|ês'n'î. Do tep|êr'į iste rob|yly p|aįščynu. B|yly vas zbыtkov|aly vas. Dnês' kêď m|ožete do v|ečera rob|yty, a kêď n'|et, to ne m|usyte. P|aįščyna st|erta y po s'|ômu vas n|ytko ne b|ude hn|aty na rob|ôtu. Ľ|ude ųš|ytk'î pop|adaly na k|ôl|îna, poč|aly mol|ytys'a, įedn|ы pl|akaly, obįem|aly s'a, c'uluv|aly s'a, raď|îly s toho, ščo izn'|alo s'a v|ičnoįe įarm|o is š|yįî. B|ыly tak'|î, ščo ne dovîr'į|aly t|ômu, įedn|ako do več|êrî n|ychto ne ostav|auų s'a rob|yty.

2. Za medv|êď|a.

Zvыč|aįno po įar|y, įak nest|anc p|ašî, povыhon'|aut v|olы na k'|îsnyc'î. No i k|ožďыį gazd|a zah|an'at pastuch|a sv|oho id v|ôľîm. To zvyč|aįno pozbyr|aįuts'a chl|ôpc'î, pas|ut u į|edno v|olы. R|azom noč|uįut rosklad|aįut oh|ên' večer|om kolo ohn'|a pak žart|uįut sakal|aš (taka įedn|a z|abauka) bįut. Ber|ut ľîsk|ôvî įedn|oľ|îtkы, dok'î ne roz|îvįc s'a ľišč|anka. Tot|ы prutk|ъı rospîk|aįut ų ohn|y i bį|ut n|ymy po pl|yťî s k|amîn'a. I to pak tr|îsnc, į|agbы s pist|ôľ|î.

A dr|uhъıį sakal|aš tak|ъıį: ščo u ch|aščy na tôus'ť|îm d|crêvî n|aįdut k|ôrîn', kotr|ыį stryč|yt u bîk i zr|obľat z|atynku sok|ъı-rôų na ťîm k|oreny, d|osta hladk|u na sp|ôďî, tam napľuį|ut, pol|ožat į|asnu hran' į ųd|ar'įat ob|uchom sok|ыгы po hran|y i to tak s|amo l|usnc d|užc.

Chlôpc'î zabauľ|aučy s'a kolo ohn'|a isť|amyly, ščo v|olы, kôt|rî ųžc lež|aly, n|aras poschvat|aly s'a, počal|y f|ukaty y b|îčy ų į|eden bîk. Chl|ôpc'î holôųn'î pozabyr|aly taį r|ušyly za v|îľmy. V|olы zrob|yly įedno k|oleso, b|îhly kr|uhom. Nauр|crêdî izobr|aly s'a maį h|ôdn'î v|olы i p|ustyly s'a bîh|om ų dol|ynu. Sered dol|ynы syď|îų medv|îď, kotr|ыį im|yų vol|a y p|očauų ho kruš|yty, na ščo vîl p|očauų rev|aty. Volы choť|îly bы b|ыly izîn'n'at|y sv|oho tov|aryša vîd medv|eďa, |alc s'm|îlosty ne m|aly. Įak t|îlko tыm kr|uhom nadb|îhly, to pr|osto na med-

v|êďa. I poč|aų̆šy vîd m|aį̆ p|ervoho do naįposľ|îdnoho poperc-sk|akovaly čerez vol|a y medv|êďa, k|otrыų̆ tam žer vol|a. I v|olы izb|îhly až u sel|o ų̆ |Abranku a chl|ôpc'î r|adы bы b|ыly izîn'-n'aty vol|a vîd mêdv|êďa, v|erly ų̆ n'|oho hol|ôų̆ncų̆. Medv|îď chm|urn'aų̆ s'a, izbubon'|îų̆ vîd č|oho chl|ôpc'î nap|udyly s'a, vîdb|îhly d|alc taį̆ pozyr|aly, ščo bud|e d|ale medv|îď rob|yty. Medv|îď nass|aų̆ s'a kъrv|e, no chl|ôpc'î ho nepokoį̆|ily d|užc. Tohd|ы medv|îď ųst|aų̆ ųz'aų̆ vol|a mežy l|abы y šp|uryų̆ nym u kr|aį̆ a sam zabr|aų̆ s'a i pîš|ôų̆ ľis|amy.

3. Pr|yįmyč.

Pr|yįmyč to chl|ôpêc'. Įak sut r|odyči bezďîtk'î, to ber|ut sôb|î pr|yįmyča abo hod|ovanc'a. Pr|yįmyča ber|ut ų̆ž|e ų̆ dor|os'ľîm vîk|u, kotr|ыį̆ pry ď|îų̆c'î m|usyt prysluž|yty s'a, bo vîn pak pîzn'|išče staį̆|e g|azdôų̆ na ťîm gazď|îų̆stvî. Pr|yįmyč šče posľ|îdnыį̆ ie u L|az'îch.

4. Pr|odanы.

Įak kotr|ым r|odyčam ď|îty ųmyr|aįut mal|eįkъmy i on|y bы ľub|yly m|aty pry žyť|u ďîtvak|a, tohd|ы hl|adaįut tak|u žon|u, ų̆ kotr|ôįî b|ылo mn|oho ďît|yį̆ a ų̆s'î zdor|ôvî i žyį̆|ut. Kol|y spraų̆ľ|aįut šč|în'a tot|ы, kotr|ым s'a nar|odyla ďît|yna (a ony d|umaįut, ščo on|a l|edvы b|ude ž|yty, bo i dr|uh'î poų̆myr|aly) pr|os'at u k|umы žon|u, m|aťîr zdor|ovыch i žyį̆|učych ďît|yį̆ is sus'|îstva. Pîdčas host|yny pîdn|os'at vîtc'|u novonarodž|enoįî ďît|yny blahožel|an'a, ščob|ы maų̆ r|aďîs'ť is t|ôįî ďît|yny. Pîdn|osyt n|aįstaršyį̆ kum, kr|estnыį̆ otêc' ďît|ynы. Otêc' ďît|yny k|ažc: boh zn|aįe, cy b|ude žyty, bo į̆ dr|uh'î poų̆myr|aly.

No i tohd|ы zv|ernc s'a z pr|os'bôų̆ do t|ôįî žon|ы, u kotr|ôįî ď|îty žyį̆|ut i pr|osyt: zač|ym u vas Bîh daų̆ ď|îty, žyį̆|ut a įa do s'oho č|asu is sv|oįych nc maų̆ r|adosty, to k|ъį̆ ho m|aįu pryd|aty zeml|y, ta prod|am ho vam. Kup|ît vîd n'|a įoh|o. — I t|okmľat s'a ž|ertom na ďît|ynu. — Šč|o chočeš za n'|oho? Spom|ynat |ymn'a ďît|yny. Otêc' k|aže vel|yk'î s|umы a p|os'ľî s'a zh|oďat na kor|onu abo dv|î i tohd|ы v|ыplaťat m|atery zdor|ovыch ďîteį̆ tot|ы hr|ôšî. Daį̆|ut sôb|î r|uku na znak poh|oďbы i otêc'

tot|ы hr|ôšî perebyr|ai̯e i zvыč|ai̯no of|iru̯e na c|erkôu̯ a ďîtva-k|ovy nadai̯|ut |imn'a Prodan. Zvыč|ai̯no tak|a ďît|yna pr|o-dana rost|e. Pîzn'|îšče i̯ak tr|afyts'a sl|učai̯ sm|erty u ď|îťoch tôi̯î m|atery, ščo kup|yla pr|odana, to ž|alui̯e pak. Tak|ъi̯ slučai̯ bыu̯ u n|as s'|oho r|oku.

Оповідав дня 29. IV. 1926 Іван Демян, літ 30, інтелігентний і начитаний селянин, що видно і в стилі бесіди.

32. Нижні Верецькі. — Nyžn'î Verec'k'i.

O byr|ovi.

U i̯edn'|îm sêľ|î b|ыlo sobr|anii̯e na byr|ova y ne mohl|y by-r|ova v|ыbraty. I t|ak i̯ed|en čolov|îk zobr|au̯s'a i pîš|ou u p|ole i nach|odyt tam v|ôu̯ka. I v|ôu̯k zakrad|ai̯es'a kon'|a im|yty. I čolov|îk zakryč|yt na v|ôu̯ka y k|aže: tы durn|ыi̯, čoh|o tôb|î kon'|a toh|o such|oho? Od|e i̯a pryi̯š|ou̯ is s|omarom. S'îd|ai̯ na n'|oho i u̯v|în b|ude u̯ž|e znaty, de is tob|ôu̯ it|y. — I s'|îu̯ vôu̯k na somar|a. I nes|e som|ar v|ôu̯ka. Hov|oryt som|ar do v|ôu̯ka: d|obre b|ude tôb|î ž|yty, ne tr|eba tôb|î po lîs|u chod|yty. Tu u ť|îm sêľ|î za byr|ova ch|oťat polož|yty. Nes|e som|ar v|ôu̯ka dôľ|î sel|om. A ľ|ude v|yďat tai̯ bîž|at tai̯ kryč|at ak|urat i̯ak na v|ôu̯ka is sok|ыramy tai̯ c'|îpamy tai̯ b|abы z koč|erhamy, i̯ak z|ačnut v|ôu̯ka b|yty. I̯ak v|ôu̯k uv|ydyt, ščo ch|oťat b|yty ta m|usyt byr|îu̯stvo lyš|yty, tai̯ sk|očyt na s|omara tai̯ uť|îkat, ščo byr|ui̯e. Tai̯ v|ыi̯de n|a pole, tai̯ z|ačne s'a lyz|aty, kêď mên'î tr|eba byrov|aty tam m|au̯ na chrыb|et dîst|aty.

Оповідав в р. 1922 староста села.

33. Підполовя. — P|îḍpoloz'a.

D|au̯no tat|arka z p|îḍpolos'kôi̯î c|êr'kvy uz'|ala r|yzы i za-horn|ulas'a, s'|îla na kon'|a y pîšl|a na k|ыčeru. Is sel|a č'olov|îk pušk|ar'ˡ pohon|yu̯ k|olo i̯inn|ôi̯î pot|očynы, tam do n|êi̯î str|îlyu̯. Tat|arka ys kon'|a u̯p|ala y tot pušk|ar'ˡ (čolovük) pryb|îh y r|yzы ch|opyu̯ z n|êi̯î. On|a ch|opyla i̯oh|o za n|ohu za vel|y-kъi̯ p|alêc' ta vîḍk|usyla. To v|în dôl|î p|otokom uťîk|au̯ a

|abrams'kъi̯ p|o'tîk y tak pryi̯š|ôu̯ n|aẓad do sel|a. Dr|uh'î ta-t|arы izozn|aly, ož on|a tam poh|ъibla y t|am i̯i pohrebl|y i te-pêr'ka v|ytko vel|ykъi̯ hr|îb i̯êi̯|î.

Оповідала в р. 1922 стара жінка.

34. Керецькі. — Kerec'k|î.

1. P|anščyna.

P|anščyna b|ыla t|ak, tk|o ne vыrabľ|au̯ tot|ы dn|ы, tohd|ы dal|y t|elek dr|uhomu čolov|îku, a i̯oh|o prohn|au̯ het, ta ne m|au̯ nyč. Sto dn|üu̯ tr|eba bыlo rob|yty, do D|erčena, do Mužii̯|ova, do Sol|otvynы, kôtr|î vol|ôvî b|ыly, kôtr|î p|îšî, tko m|au̯, tot yz v|olы rob|yu̯.

2. Za komas|acii̯u̯.

Zemľ|a p|ans'ka b|ыla p|omežy hrom|ads'kôu̯. Vün chôť|îu̯ sv|ôi̯u z|êmľu odkrem|yty. Mîr'i̯|aľnykы v|ыvîu̯ s'ud|ы i pryi̯š'l|y s'ud|ы pan|ы, i̯arašbyr|ü, komis|arî, bandur|ъi v|ыi̯šly na p|ole i tam v|ыi̯šlo u̯š|ytko sel|o. Mîr'i̯|alnykъi p|očaly m|îr'i̯aty, dal|y dv|om ľ|uďom l|anc tot, obы ťahl|y, kud|ъi mîr'i̯|alnyk rosk|a-zovau̯. Tep|êr'ka ľ|ude ne dal|y, lanc |urvaly i t|ыch proťîr'i̯|aly het, ščo ťahl|y l|anc. I pan|ы nap|udyly s'a ta pou̯ťîk|aly yz voz|amy, ščo y koles|a pohub|yly.

Pak d|ale b|aron pryv|îu̯ kat|unstvo, pak kat|unstvo s'ud|ы pryi̯šl|o. A tot|ы bandur|ы bыl|y tak'î, ščo upoznav|aly ľud|y tыch p|eršych ľud|y, valasm|anы. On|y tot|ыch püi̯m|aly, ab|ы n'îsk|ъim b|ыlo s'a r|adyty. Pot|ômu ich derž|aly, u̯z'al|y zai̯al|y u temn|yc'u do Ch|usta. Tam b|ыly da z i̯|eden m|îs'ac'. Pot|ômu d|akъi̯ dr|uhъi̯ dên', i̯ak kat|unы v|ыi̯šly s'ud|a, pryi̯š|ôu̯ i̯eden cug v|ut͡ty s'ud|ы u̯ sel|o i tu ček|aly v|ozы, ščo v|ezly im chľ|îb. I̯ak pryi̯šl|y v|ozы s'ud|a, ta kat|unы z͡zad nych išl|y. I̯d|en čolov|îk u̯ noč|y u̯ť|îk, ščo b|ыu̯ u̯ hrom|aďî. Ta m|alo bыu̯ s'a nap|yu̯. A k|orčmы b|ыly zaprîč|ên'î ne slob|ûdno bыlo p|yty. A u̯vün i̯ak p|eršyi čolôv|îk ta korčm|ar' m|us'îu̯ mu d|aty. Vün tui̯ pryi̯š|ou̯ mežy band|urы ta dau̯ i̯edn|omu r|uku ta k|aže: im|au̯i̯es n'a u̯ noč|y a|i̯bo i̯a, kaže, t|ui̯. I̯ak dr|uh'î u̯č|uly tot|o,

u̯se i̯oh|o d|alc d|alc ťahl|y tai̯ poťahl|y. Tak ovün i̯ak v|idîu̯, ščo ovün meži kat|un'stvom, tohd|ы i̯au̯ h|oi̯katy: ľude, ne d|ai̯te n'a. A tohd|ы i̯|aly i kamî|n'om met|aty u kat|unы. Tohd|ы z|araz p|očaly strîľ|aty. Y pak tohd|ы i̯ak uč|uly t|amtы dr|uh'î, ščo tot|ы strîľ|auť, pak s'ud|ы pryi̯šl|y u sel|o, |ai̯bo ľ|ude pôu̯tî-k|aly. Tohd|ы tot|ы postrîľaly sem|ero č|eľady, dva um|eĺly n|araz a pi̯|ať poran|yly. Pak pot|ômu za tryn|ac'ať dnü v|ыdaly štat|a-riiu̯, chud|obu zabr|aly b|ыly u̯šl|ytku u dvür ta tam rîzaly koždыi̯ dên' i̯eden d|arab. Ž|onы išl|y do|yty tam u dv|ür u bar|ons'kъi̯.

Pot|omu učyn|yly l|ahodu. U̯čyn|yly l|yn'iiu, b|aron sv|oi̯c vыdďil|yu̯. Tot|ы ľ|udy, ščo syď|îly u̯ temn|ycy naal|y sôbî fišk|a-riša i t|ak ich slobod|yu̯ do pr|ava. Pot|ômu mîr'i̯|alnykы m|îr'i̯aly t|ogъ, |abы mau̯ u̯ i̯ednüm m|îs'tî u̯šl|ytko i kosai̯l|üu̯, oran|yc'î, pasov|e, itîomu ch|ašču. Na tot|o ľ|ude ne chôť|îly prystav|aty. Pak ov|ün sv|oi̯c sôb|î uz'|au̯, kud|ы chôť|îu̯ a ľ|u̯de, ščo opst|aly, s|amy s'a poparov|aly na t|üm.

Оповідав дня 2. XI. 1925 Грибанич Іван, літ 74.

35. Великъый Раковець. — Vel|ykъi̯ R|akovêc'.

Za leg'in'a y za ď|îu̯ku.

B|ыla i̯edn|a ď|îu̯ka r|us'ka. L|eg'in' bыu̯ reform|atoš. Sês' l|eg'in' u̯z'|au̯ ot|u ď|îu̯ku za žon|u. I i̯ak on|y s'a zobr|aly d|uže ub|oh'î b|ыly. U̯'z|aly sôb|î i̯edn|u ch|ыšku na u̯|rendu i on|y pot|ômu noks|am u̯s|e rob|yly. |Ai̯bo pryi̯šl|a pi̯|atnyc'a, žünka k|aže, pôs'ť|îm sês'|u pi̯|atnyc'u ta B|üh nam b|ude plat|yty. U̯der̆ž|aly on|y tot dên' u̯vêč|êrî k|aže čôlôv|îk ž|ünc'î: č'ôm|u Büh ne plat|yť. A u̯n|a i̯ôm|u k|aže. Boh nam bud|e n|araz plat|yty. Rob|yly on|y onak s|am dr|uhu rob|ôtu. Pryi̯šl|a dr|uha pi̯|atnyc'a. K|aže žünka i̯om|u: pôs'ť|îm dr|uhu pi̯|atnyc'u. Po-d|eržaly y tôt|u dr|uhu pi̯|atnyc'u. V|ečür k|aže vün ž|ünc'î, čôm|u Boh ne plat|yť. On|a i̯ôm|u k|aže: ne büi̯s'a čôlôv|îče. Boh u d|ôu̯hыi̯ č'as plat|yť. R|obľat d|ale u̯noks|am. Pryšl|a tr|êťa pi̯|atnyc'a. K|aže ž|ünka: pôs'ť|îm y sês'|u pi̯|atnyc'u. Po-d|eržaly y tôt|u tr|êťu pi̯|atnyc'u. V|ečür k|aže vün ž|ünč'î: Boh ne plat|yť. On|a k|aže ne b|üi̯s'a nyč'. Boh zaplat|yť. Dr|uhыi̯

dên' r|ano ų sub|ôtu k|aže vün ž|ünc'î: par|uįme mêrênď|u, bo ja įd|u do B|oha za platn'|u. K|aže ž|ünka: nc įd|y č'ôlôv|îče, Boh nam d|oma zaplat|yť. K|aže, ja nc ch|oč'u č'ek|aty a ja įd|u. Y ųz'aų s'a y püš|ôų. Id|e įed|en dên' įd|e dr|uhъıį dên', tr|êťyį dên'. Tr|êťyį dên' zaįš|ôų ų pol|udne ų įedn|u ch|aš'č'u. Id|e tôų ch|aš'č'ôų do v|êč'era y ų t|üų ch|ašč'y y ų noč|y įd|e. Y d|uže s'a ž|uryť, ož nc h|oden v|on įty ys ch|aš'č'î. Aįbo uv|idîų tam serek ch|aš'č'î įedn|u ch|ъıšku. Y ų tüų ch|ъıšc'î s'v|îtlo b|ъılo. Prych|odyť vün yď t|üų ch|ъıžy n|a nüč s'a pr|osyty. Pryš|ôų vün tam pûd v|ъızür, pon|ykať do ch|ъıžî a tam įed|en ď|îdo. Y ovün pokl|yče na ď|îda: cy pr|yįmetc n'|a n|a nüč'? — A ď|îdo įôm|u k|aže: št|o, tы za įed|en? A ųv|ün kaže ď|îdovy: ja id|u do B|oha za platn|yų ta zaįš|oųiem ų tôt|u chaš'č'u ų pol|udnc ta nc h|oden įcm yz nêįî |uity, ta cy perenoč'ov|aųbыm t|uika. Y ď|îdo k|aže, perenoč'|ucš. Y pust|yų ho do ch|ъıžî y k|aže ď|îdo: tы ųž|c d|alc nc įd|eš ų|ûts'î, bo t|uikъı Boh plat|yť za pį|atnyc'î. D|aų Büh r|ano y |uišly von y t|am įedn|a g|ûťa (hromada) vol|üų s'a ųčyn|yla. Y k|aže įôm|u ď|îdo: têp|êr'kъı č'ot|ъıry vol|ы ber|y sôb|î za ot|o št|ôs'tc p|ostyly try pį|atnyc'î. Y vün s'a zr|adovaų poď|akovaų ď|îdovy y žcn|e vol|ы dom|ü sôb|î. Y įak iš|ôų dom|ü, zaįšl|a ho nüč' na įedn|üm v|arošy. Tam į|eden grof žyų y tam ov|ün s'a u gr|ofa pros|yų n|a nüč'. Įoh|o pr|yįaly tam n|a nüč'. Įak grof uv|idîų tot|ъı vol|ы, k|aže įom|u tak: Ic ų m|enc try |czcrы k|oblüų zêmť|î. Ta tы m|aįcš z|aųtra t|ъımy v|olы yzor|aty uš|ytku z|êmťu, pos'îįaty, bo k'êď ses|e nc zr|obyš, to vol|ы |ût ťa v|ôz'mu a teb|e dam zahub|yty. A vün s'a p|oč'aų d|uže žur|yty. Puš|ôų ųvün u chť|îų, l|üh kolo vol|üų. K|aže įôm|u vül įed|en: Naš p|anc! St|ôs'a tak ž|uryš? D|c bым s'a nc žur|yų, koly sês' grof |upovîų my têp|êr', ob|ы įoh|o try |êzêrî k|oblü(ų) zêmť|î ja z v|amy zarob|yų z|aųtra. — Nc žur|ys'a nyč', oto zar|obyťs'a ųš|ytko,' lyš id|y kaž|y p|anu, ob|ы têpêr' try |êzêrî pšyn|yc'î u m|îchy naparov|aų. Y püš|ôų, p|anu skaz|aų y pan r|oskaz daų, ob|ы naparov|aly pšen|yc'u v|ečür. Y vün pûš|ôų spok|oįno spaų sôb|î. Ust|aų rano u šîsť h|odyn, v|olы stoį|ať tam na m|îsťį, dc į b|ыly. K|aže įôm|u įed|en vül, što ųš|ytko hot|ovo, ųs|c pos'|îįano, ne žur|y s'a n|yč, u gr|ôťa zv|yčaį do v|üs'îm h|odyn sp|aty. Ust|aų vüs'îm h|odyn. P|oč'aly įôm|u kaz|aty sl|uhъı, što ųš|ytka z|êmťa įoh|o zas'|îįana. Y v|ün d|uže sôb|î

pod|umaų, oš vel|ykoje to ď|îlo. Udumaų vün na n'|oho, k|aže mu: d|uže tы m|udrыį č'ôlôv|îk y vol|ы ų ť|a mûcn|î a kol|y tы tak|u rob|ôtu zrob|yų ta têp|êr' ťa nc ųpušč'au von. Aį ch|ôč'u d|aty į|eden vüz učyn|yty tak|ъį, obы st|ala m|oja fam|yliįa uš|ytka na n'|oho. Ta b|udeš nas vest|y na s'u hor|u vыs|oku, ob|ы m|oja fam|yliįa v|idîla jak|u tы rob|ôtu ys sv|oįimy v|olы pokl|aų do šîsť h|odyn r|ano. Y tohd|ы p|ustyų kur|encы, p|ysma za famyliįôų sv|ôjôų. Y fam|yliįa yzыįšl|a s'a za tr|y dn|ы. Jak s'a z|ыįšla fam|yliįa y d|aų vüz učyn|yty žeľ|îznыį a sês', što joh|o vol|ы, d|uže s'a ž|uryť, ož na ot|u hor|u v|olы nc |uvezc. A vül yd n'|ômu prohovor|yų: nc žur|ys'a! Мы |uvezeme jak s'adut' š|ytka rod|yna na v|üz y pan gr|ôf. Taį tы s'|adeš na v|üz ta voz'm|y ssob|ôų jedn|u b|altu, jedn|u sok|ыru. Ta jak budem|e it|y u hor|u tak pr|yįdeme s|erek hor|ы a tы tohd|ы ysk|üc' yz v|oza dol|ü ta s'|ad na n|as jedn|oho ta b|altôų mach|aį ponad n|as. Мы budem|e stup|aty jag budem|e prychod|yty na hor|u — a tы tohd|ы b|altôų ud|ar u r|ud. Jak ud|aryų b|altôų u r|ud, vüz s'a zarv|aų. Prop|alo ųš|ytko, ųš|ytko prop|alo do preysp|odno. A v|ün s'a opst|aų y vol|ы. Y vol|ы jôm|u poč'|aly kaz|aty: мы ne vol|ы a m|ы į|ahnelы. Nas B|oh daų tôb|î za tot|o, što vы rüųno yz žünkôų derž|aly try pį|atnyc'î. Ta têpêr'kъ мы idem|e sôb|î het a tы id|y za ž|üŋkôų ta pryved|y t|uįkъ, de grôf žyų. U vas dv|oįich uš|ytok maį|etok gr|ôfs'kъį, sl|uhъ, služn|yc'î į vüs|ag, uš|ytko gazd|üstvo, što grôf maų. Y v|ün pošj|ôų y ž|ünc'î k|aže: z|ono, zaplat|yų nam Boh d|uže pį|atnyc'î. Uber|ajs'a poį h|et. A on|a k|aže: ta d|e budem|e it|y? A ov|ün k|aže: mol|ys'a B|ôhu y ja b|udu. Ta p|oį u vel|yku r|adüsť. Y pov|üch jî na mîsto, de gr|ôf gazdov|aų y skaz|aų jüų, ses|e ųš|ytko n|ašoje.

Оповідав дня 25. VIII. 1925 Василь Худа, літ 62.

36. Имстичево. — Ymst|yčevo.

Записано на фонограф Pathé і переховується в Чеській Академії Наук в Празі під ч. 1517.

Ja Š|ymon Pop|ovyč sel|a Ymst|yčova okres Yrš|ava.

Tak ja b|udu kaz|aty za pjať chl|ôpcüų, jak išl|y r|ыbы im|aty. K|aždыį uz'|aų sôb|î po dvî ľ|îsk|ъ. Yd|uť on|y yd|uť. |Ajto ųž|e s'a y yzm|êr'klo. Poobz|yrauť s'a on|y a už|e lyš|e u jak|ы-

chos' ch|ыžach išč|c svît|ylo. No k|aže Fed|ür: hürk|e bude n|aša r|ыba i n|ašoje im|an'a u tak|üų t|emnüų n|očy. No až zaįšl|y na m|üsto y nazbyr|aly dva v|orochы r|üšča y pos'îd|aly, nakl|aly oh|ên' tak|ыį až p|ovêr'ch hol|ôų įim p|olovîn' b|ыla. No į|ak išč|c s'a oh|ên' ľ|îpšc rozhor|ių y poč|aly spraųľ|aty ľîsk|ы, abы im ne tr|eba spraųľ|aty u vôď|î, bo vod|a išč'|c b|ыla stud|cna ta boį|aly s'a, ož yzz'abn|uť s'a. No a įd|en sôb|î b|ыų yspľ|üch maį hr|ubu ľ|îsku i ch|ôťîų nast|avyty maį na hr|ubыį staųľ|îš. No k|ažc mu F|edür: ta vы sv|ô(į)u ľ|îsku st|aųtc maį doľ|ü, bo v|aša ľ|îska uš|ыtkы r|ыbы |uįmať. No naį b|ude t|ak, įak vы k|ažetc, lyš|e m|usyme nast|avyty įedn|u od dr|uhôįî na dv|ac'at stupn'a-į|üų, obы nam k|aždomu įedn|ako r|ыbы nap|adalo. Įak ľîsk|ы ponastaųľ|aly i püšl|y pos'îd|aly y syď|ať, kaže Paľk|o: kob|ы nam B|üh pom|üh chôť kr|ыchtu r|ыbы im|yty, ta b|ыla bы serenč'|a.

Raz on|y uč|uįuť, štos' šľop|oče u vôď|î, į|agbы ot|o kačk|ы šľopot|aly. No zobr|aly ųny s'a k|aždыį pob|ûh yd sv|oįüų l|îs'c'î a tam p|ôųno r|ыbы on' chъimt|yť. No im|yly r|ыbы u taįstr|ы |uzbyraly. Id|uť on|y dom|ü, r|adüsť bылo, id|uť. Raz zašclcsten|yť štos' u tenger|ycy. A ųn|y s'a nap|udyly počal|y utîk|aty. Utî-k|aįuť, utîk|aįuť įeden pered dr|uhым. Kol|y s'a Paľk|o z|a-špotyť u r|üsc'î, koį chr'į|as r|ыbamy o z|êmľu, až r|ыbы s'a ross|ыpaly. No Paľk|o k|aže r|ыbu zb|yrať taį s'a obz|yrať a ot|o z|aįac' syd|yť isp|uženыį ta zr|yť, įak Paľk|o r|ыbы zb|yrať. No Paľk|o k|aže s|am yd s|ôbî. Įak'|î mы strachop|udы, įak ot|o s'a sv|ôįî t'|în'î boį|aly. A įak pak püš|oų dom|ü y kaz|aų, ož į|ak įich nеč|ystoįc ťîr'į|alo. Tak staų na kamîn|êc', tak süų k|asc'î konêc'. St|aų įa na pot|ak, skaž|îť, cy ne tak.

Оповідав в р. 1929 в Празі Шимон Попович, літ 21.

37. Осüй. — Os|üį.

Zv|ыčaįi.

1. Na nov|ыį rük s|erďať s'a įak pr|yįdc ď|îųka do ch|ъižî. Įak chl|ôpêc' pryįde do ch|ъižî povînč|uįe. K|aže: pryįš|oviem vam vînčov|aty novыį rük i ščasl|yvыį doųhъį vîk. Pak obda-r|uįuť ho or|îškamy a į|ablok dad|uť a įedn|u bîlên'ku dud|ok.

R|ano ję̇šč|e do zv|onu zaved|uť do ch|ъižî vüc'|u ta da|uť jüų chľîba iśś|olyų, pasul|ynы i pryved|uť ji naz|ad meży vüc'î. To č|yn'at na ot|o, ob|ы b|ыla chud|oba u gazd|ы. To č|ynyť gazd|ын'a i tым chv|alyť čolovîku, a ovün šče na p|ostely. K|aže g|azdovy: stav|aį, ja už|e vüc'|u poh|ostyla. No to d|obre, naį jî boh blahoslov|yť.

2. Na s'at|ыį v|ečür pr|yjduť do nas p|êr'šî mal|ên'k'î koľadnyk|ы taį prutk|ы prynes|uť ľiščan|ovî jędn|oľîtkы. Ta pr|yjduť ta zavesel|ať: h|cį panc g|azdo, cy daįet|e vesel|yty na sês' s'at|ыį v|ečür. A gazd|ын'a ne d|as'ť koľadov|aty aį v|ôz'me kol|ač' ta |uįde v|on ta k|aže, ob|ы s'îd|aly dol|î na zêmľu, d|asť im kol|ačyk a ûd n|ych v|ôz'me jęd|en prut|ok. Pot|üm m|avuť on|y kol|ačyk a gazd|ын'a jîm dasť dva za tot jęd|en, obm|în'ať za čuž|ыį taį s tым pak vor|ožať. Da|uť k|ur'jom |îsty r|ano na Rüzdv|o, k|ažuť, što ot|o k|ury b|uduť nesuč'k|ъ. Gazd|ын'a s t|ым prutk|om pr|yjde do ch|ъižî ta tым prutko|m mal|î ď|îty bję na ľ|igľî, prym|ôųľať m|amka, obы b|ыly d|ôbrî, posl|ušnî.

Записано дня 31. VIII. 1935 від Анни Черничко, літ 25.

38. Волоськов — Vol|ôs'koje.

Chlopêc' sv|yšče a pan yhr|aje.

B|ыų jeden p|an is p|an'jeų, ta pryvel|y on|y sôb|î sluh|u. Ta t|ot sluh|a pošl|ôų is k|ün'my. Ta pošl|ôų ta kup|yų mu pan pyšč'|alku. Y vün püš|oų ta s'îų na k|amîn'a taį p|očaų svyst|aty. A k|ôn'î p|očaly d|uže skak|aty, yhr|aty. Pryhn|aų ov|ün ų več|êrî k|ôn'î a pan p|očaų zv|îdaty. K|aže: Iv|anku, cy p|asly k|ôn'î. Ov|ün k|aže, p|asly. K|aže pan, što čom|u tak'|î k|ôn'î hol|ôn̄n̄î. A Įv|an k|aže: ta p|asly k|ôn'î ta ne zn|au, čom|u holonn'î. Kaže pan: p|üdu ja teb|e z|aųtra vartov|aty. K|aže Iv|an: d|obre. Pühn|aų Įv|an k|ôn'î taį sî'ų na k|amîn'a taį p|očaų svyst|aty. A tot p|an bыų u r|îšču ta jak uv|yďîų jak Iv|an p|očaų svyst|aty, k|ôn'î počal|y yhr|aty. I pan p|očaų yhr|aty. Pryjš|ôų pan dom|üch y zv|îdať joh|o p|an'îja. Čom|u tы tak|ъį c|uravы|. K|aže pan: u nas je takы|į sluh|a, što kol|y j|ane svyst|aty... Taį k|ažc p|an'ija: id|y ho prykl|yč naį i ja č|uju, jak ovün zn|aje svyst|aty.

Poš|ou̯ pan za sluh|om i prykl|ykau̯ i̯oh|o. I pryi̯š|ou̯ sluh|a tai̯ p|očau̯ svyst|aty a p|an'ii̯a saž|ala chľîb i počal|a yhr|aty tai̯ yhr|ala takъı yz lop|atôu̯.

Записано дня 12. XII. 1933 від Василя Звонаря, літ 11.

39. Заріча. — Zar|îč'a.

Za |Anc'u Zar|îc'ku.

Do t|ôi̯î chviľî, d|oküd on|a ž|yla i̯ak ne zn|ai̯uča, tak rob|yla i̯ak dr|uhî. Pot|ômu i̯ak m|ala z 18 r|oküu̯, tohd|ы b|ыla um|el͡la na kor|otkъıi̯ čas. Pot|ômu ž|yla t|ak, što už|e ne chod|yla p|o s'vîtu, us|e b|ыla na ch|ъıžî na pôď|î. Solomn'|ana ch|ъıža b|ыla. Tam ž|yla na pôď|î i̯ak ľ|îto tak z|ymu. I̯ak sp|ala, pûd holov|ôu̯ bыu̯ kъımač'|ok a ver|etkôu̯ s'a kr|ыla. U hov|în'a mai̯ bülš p|ostyla. Kol|y p|ostyla, tohd|ы ne ch|ôťîla hovor|yty ny sk|ъım, lyšek tohd|ы pryi̯m|ala yd s|ôbî č'|êľaď, kol|y ne p|ostyla. Tak k|ažuť, što raz zêmľ|a s'a tr'i̯asl|a. On|a roskaz|ala, ob|ы na č'otыr'i̯och mîst|ach n|au̯chrest kon|êc' stol|a psau̯t|ыri̯a s'a spîv|ala. I tak ut t|oho č'|asu u Zarîču tot|os'a prod|ôu̯žať do dnêšn'oho dn'a. Za to ne i̯e n'î odn|oho č'olov|îka u sêľ|î, st|obы ne d|au̯ što i čas psau̯tыr'i̯u — to i̯e bülše i̯ak raz u r|ôc'î — za pom|eršыch ab|o za n|yščych.

On|a zn|ala za pom|eršыch kaz|aty. N|arod iš|ou̯ id n'üu̯ zvîdaly s'a za sv|oych r|odyčüu̯. On|a pak r|adyla dat|y na sl|užbu na parast|as. Hovor|yla tk|o i̯ak s'a nach|odyť cy na m|ukach cy u̯ d|ôbrüm.

I̯ii̯|î brac'k|ъıi̯ sыn ch|ôťîu̯ čyn|yty ch|ъıžu na t|üm m|îsťî, de ov|ün ch|ъıžu p|oklau̯. On|a ne dav|ala. Kaz|ala: čyn|y na dr|uhüm m|îs'ťî. Ovün ne posl|uchau̯ ai̯ p|oklau̯ na t|üm, de s|am ch|ôťîu̯. R|ozum mu bыu̯ pochъıb|yu̯, i̯ak perei̯š|ôu̯ do ch|ъıžî.

Записано дня 11. XII. 1933 від Булези Данила, літ 54.

40. Дунк|овиця. — Dunk|ovyc'a.

Za c|ari̯a.

Bыu̯ i̯|eden c|ar', mau̯ tr'i̯och sыn|ü. On|y l'ub|yly chod|yty na vad|asku. Dva b|ыly st|aršî roz|umnî, a tr|eťyi̯ bыu̯ mol|otšыi̯ m|alo bыu̯ durn|ыi̯. Püšl|y i̯edn|oho dn'|a na vad|asku. Otêc'

im r|ano roskaz|au̯, što kotr|ыi̯ i̯om|u mai̯ kr|a͡ššoi̯e p|oťa ubi̯|e, t|ômu vün d|as'c' sv|oi̯e car|üᵘstvo. A mal|ômu dau̯ mai̯ star|u c|uravu p|ušku. Mal|ыi̯ ub|yu̯ tak|oi̯e poťa, što pût k|aždыm per|om bыu̯ zvonoč'|ok. Tak pryn|üs vün sv|omu vütc'|u. D|ale ich zahn|au̯ otêc' naz|at i̯edn|oho dn'a, što kotr|ыi̯ de str|îlyť, |ut͡t'î uz'm|e žon|u. St|aršыi̯ str|îlyu̯ do i̯edn|oho c|ar'i̯a a dr|uhъi̯ mol|otšыi̯ do dr|uho c|ar'i̯a a tr|êťyi̯ m|enšыi̯ mol|ožыi̯ str|îlyu̯ u moč|ylo. Tak on|y vern|uly s'a u več|êrî dom|üu̯. K|aždыi̯ kaz|au̯, d|e vün str|îlyu̯. St|aršыi̯ k|aže, i̯a str|îlыu̯ do i̯edn|oho c|ari̯a. Otêc' i̯om|u k|aže, ta |utťî ôz'm|eš žon|u. Dr|uhъi̯ mol|otšыi̯ k|aže, i̯a str|îlyu̯ do dr|uho c|ari̯a. Tы |utťî oz'm|eš žon|u. Trêťyi̯ mol|otšыi̯ durn|ыi̯ k|aže, i̯a strî|lyu̯ u moč|ylo. Otêc' i̯om|u k|aže: tы |ôz'meš |utťî žon|u. A sыn i̯om|u sês' k|aže: tak u moč|yľi m|ože b|ыty žon|a. To m|ože b|ыty ž|aba. Otêc' i̯om|u k|aže, t|amž i̯e tv|oi̯a žon|a. I̯edn|oho dn'|a b|ыla sv|aďba. St|aršыi̯ poš|ou̯ do odn|oho c|ar'i̯a a dr|uhъi̯ sered|u͡ššыi̯ do dr|uhoho c|ar'i̯a a trêťyi̯ m|enšыi̯ durn|ыi̯ poš|ou̯ id moč|ylu. Tam na n'|oho ž|aba |očy |upulyla i̯ak t|arîľ. Uz'|au̯ ovün ž|abu i pryvüu̯[1] domüu̯. St|aršыm sыn|am d|au̯ car' mai̯ kr|a͡ššî pal|atы, durn|ômu star|u c|uravu. Po sv|aľbî i̯edn|oho dn'|a d|ai̯e car iskl|ykaty sv|oych sыn|üu̯ yz nevîstk|amy na host|ynu. Ov|ün chôť|îu̯ poznakom|ytys'a ys sv|oymy nevîstk|amy. St|aršî sыn|ы smîchov|aly s'a iz durn|oho, ač|ei̯ tы sv|ôi̯u žon|u zapyt|yľkaš u r'i̯ab|un ta prynes|eš do n'|an'a na host|ynu. Iv|an s'a zažur|yu̯ tot, po pr|au̯ďî i̯ak ovün ys sv|oi̯ôu̯ žon|ôu̯ p|üde na host|ynu. On|a i̯om|u skaz|ala, ny žur|ys'a tы, i̯d|y u̯per|ed, i̯a opst|anu d|oma. I̯ak b|ude dožď p|adaty, tohd|ы i̯a s'a b|udu m|ыty. I̯ak b|ude bl|ыskaty, i̯a s'a b|udu ubyr|aty, i̯ak b|ude hrym|îty, i̯a tohd|ы b|udu it|y na br|ic͡'c'î. Tak i b|ыlo. I̯ak zahrem|îlo a ž|aba pryi̯šl|a u zolot|üu̯ br|ic'c'î i zolot|üm pl|aťu ubr|ata. A st|aršыch sыnüu̯ ž|onы b|ыly už|e na mîs'c'î. I̯ak ž|aba zai̯šl|a do pal|atы, to nevîstk|ы st|arši on' nap|udyly s'a. I posîd|aly na host|ynu. I st|aršî nevîstk|ы han'b|yly s'a, što i̯îly ta u̯ rukav|ы pušč'|aly küstk|ы i kolač|î. A po host|yn'î car' k|aže, budem|e yhr|aty. Tak uz'|au̯ vün p|eršыi̯ raz ž|abu yhr|aty a ž|aba i̯ak yhr|ala ys c|ar'i̯om machn|ula odn|ou̯ ruk|ou̯ a sper|ed i|oho

[1] Ця форма засвоєна у школі місто діялектичної: pryvüch.

pal|atы st|ala d|uže kr|asna ruk|a iz͡zolot|ôu̯ r|ыpkôu̯. Es|e c|ar'i̯u d|uže poľub|ylo s'a. Tohd|ы ovün uz'|au̯ st|aršu nevîstku ihr|aty. A st|arša d|umala i̯ak on|a machn|e ruk|ôu̯ to iz nêi̯î st|anes'a rîk|a. I̯ak machn|ula a ot|a str|ava br|ыznula c|ar'i̯u do oč|ei̯. Tohd|ы car' utpr|ošovau̯s'a, što bud|e d|osta. I tak rozыi̯šl|y s'a iz host|ynы. I̯ak pryi̯šl|y dom|üu̯ a ž|aba u̯pi̯|at ubr|ala s'a u k|ôžu. Dr|uhъi̯ raz ž|aba izv|el͡la k|ôžu a i̯êi̯î gazd|a zab|yu̯ kôž|uch u̯ pîč'. Ž|aba pryi̯šl|a, d|uže s'a zažur|yla za sv|oi̯eu̯ k|ôžou̯ a zv|îdala i̯oh|o, de ov|ün ďîu̯ k|ôžu. Vün kaz|au̯, što ov|ün zab|yu̯ u pîč, ob|ы bülše ne br|ala na s'|a k|ôžu. Tohd|ы on|a ros͡s|erdylas'a i kaz|ala i̯om|u, što i̯üi̯ bы šče tr|eba try dn|y k|ôžu nos|yty. Dalše bы b|ыla st|ala žon|ôu̯. I tak püšl|a za mor'i̯|a a i̯oh|o lyš|yla sam|oho.

Записано дня 12. XII. 1933 від Івана Мондика, 20 літ. Ученик III. гор. кляси.

41. Крива. · Kr|yva.

Na rob|ôťî u Fr|anci̯i̯î.

U n|as ne b|ыlo rob|otы. T|ui̯kы zač|ala s'a b|ыla rob|ota u b|any. Rob|ylys'me pûu̯ r|oka. D|ale s'a zast|avyla ta rob|ota. Pryi̯šl|ys'me ût t|ыch pan|û, štob|ы nam d|aly i̯ak|oi̯e s'vîďîtelstv|o na rob|otu. A stыmыs'me pûšl|y do Seu̯ľ|uša na posreḍkovat|elnu a t|am nas udobr|aly na k|ontrat do Fr|anci̯i̯î do kop|aľn'î. Zahn|aly nam pys|emno z |Užhor|odu, ab|ыs'me išl|y h|et. Pûšl|ys'me do Užhor|odu, t|am nam |udaly p|asы a |ût͡ty-s'me pûšl|y do Pr|ahъi, tam nas n|azad uz'|aly na opsent|irku, |ût͡tys'me pûšl|y aš č|erez N'îm|eč͡čynu až do Fr|anci̯i̯î do T|ulu. T|amys'me syďîly try dn|ы, d|okъi ne pryi̯š|ôu̯ tot p|an, št|os'me b|ыly pryd|îl|en'î do i̯|oho b|an'î. |Ut͡tamys'me s T|ulu pûšl|y na m|îsto, de ot|a b|an'a b|ыla. T|amys'me dên' popoč|yly a dr|uhъi̯ dên' pûšl|ys'me do b|an'î rob|yty. Zapust|yly nas v|us'îmsto pi̯ad|es'|ať m|etrû hlub|oko. K|oi̯em iš|ôu̯ dol|û, ta t|ak h|ei̯bы n'a pûdryv|alo. Ta u p|eršyi̯ r|az i̯em iš|ôu̯, ne b|ыu̯ i̯em š|uha u̯ b|any, str|ašno my b|ыlo pûd zemľ|ôu̯. Šl|ys'me pîšî ûd š|achtu tr|ysta m|etrû na ot|o m|îsto, d|ês'mы st|aly rob|yty. T|a-

mыs'me rob|yly z |uhľom u košark|ach s'me v|ezly dol|û b|erehom yd štr|êc'î, de kûn' vag|onы dov|ožovau̯. I̯akъım udrob|yu̯ š|ichtu, |ût̄t̄ys'me s'a ubern|uly dom|û, |ûšlys'me von č|ôrn'î, zamašč|ên'î, pûšl|ys'me u mыv|arn'u, |ûmыlys'me s'a i t|akъıs'me pryi̯šl|y do bar|aku. Išl|ys'me sôb|î zhot|ovyly. Sam|îs'me sôb|î var|yly kr|umpľî, makar|onы, mn'|asa, molok|a, vyn|a p|yly d|osta, tam i̯e za dva fr|aŋkъı ľ|iter a pot|môu išl|ys'me n|ykaty i̯ak|ъıi̯ s'vît. D|obrыi̯ tam s'v|ît, kob|ы tak|ъıi̯ u n|as, rob|otы d|osta. Tam vesel|ыi̯ s'vît. K|aždoi̯î nêďîľî bal, ihr|alys'me z ďîu̯k|amy taľii̯|ans'kъımy, franc|us'kъımy.

Tam tak|oi̯e s'|ato b|ыlo, ubyr|ai̯uts'a u i̯ak|oi̯e p|îr'i̯a uber|ai̯uts'a u i̯ak|oi̯es' pl|aťa čudern|astoi̯e. I̯ed|en trumb|eče u trumb|etu, i̯edn|ы s'pîv|ai̯ut a u̯ i̯edn|oho i̯e b|uksa ta zbyr|ai̯ut, ne mož zn|aty n|a što.

Записано дня 15. VI. 1934 від Петра Копина, літ 33.

42. Чума. — Č|uma.

U̯ Alb|an'ii̯î.

Tam mы pereb|ыly m|îs'ac'a janu|ara, febru|ara, m|arciuša. Čerez c'îl|u z|ymu |an'î mor|ozu an'î s'n'|îhu. Mîs'ac'a m|arciuša ust|alys'me r|ano, v|ydyme a ok|olo nas p|ole zabîľ|îlo. To st|arî ľude kaz|aly tam, što to l|edva pamn'at|auť, što to m|alo sn'îhu tai̯ m|alo mor|ozu tohd|ы b|ыlo. D|ale mы |ût̄t̄y perei̯šl|y d|alše za rob|otôu̯ i rob|ylys'me mal|u štr|eku. Na dr|uhoi̯e m|îsto perei̯šl|ys'me, s|amo ot|os'me rob|yly. Alb|an'ii̯a tak|a zal|yšena krai̯|ina, što tam d|otiď ne b|ыlo an'î žeľîznoi̯î dor|ohъı, an'i orsag|a. An'î v|ozüu̯ u n|ych ne b|ыlo tak|ъıch, i̯ak u n|as, to u n|ych b|ыly lyš tak'|î ťašk'|î kar|etы z dvom|a kol|esы, ta b|ыly |utesan'î z d|ereva a zverč|ên'î iz zeľ|îza. Na t|üm n|yč. Tak|a ťašk|a kar|eta, |ynše ne upr'i̯ah|aly do nêi̯î, lyš dva b|uvoly. I tыm b|ыlo što voloč|yty. Mai̯ p|erš v|iďîly naš vüz, i̯ak m|ы perei̯šl|y a išl|y on|y to n|ykaty, bo tak|oi̯e n|ygda ne v|yďîly. S|ylovaly pi̯ať t|ыs'ač lir. Našî ne mohl|y i̯im dat|y. U m|ene sam|oho b|ыly dvî p|arы č'|obotüu̯. To b|ыla u̯ m|ene i̯ak rez|erva. I i̯|a im d|ôu̯ho ne smîu̯ uk|azovaty, bo itaľii̯|ans'k'î p|ostы uz'|aly bы b|ыly. Ta i̯|a ot|o kr|adc'î prod|au̯ za

tr|ysta l|ir. No |alc tam nast|alo nam upį|at l|ycho. Bêtîch nastup|yų, mal|ariįa. Tot čolovîk, k|otrыį bыų m|alo ch|ытrыį, mîh sob|î m|alo hroš|eį izrob|yty, to lyš тым mîh sob|î pomoč|y ûd mal|ariįî. B|ыla tam s|ylna p|alenka, nazыv|aly į̨î r|ak'iįa. K|o mau hr|ôšî a m|üh chosnov|aty tot|u p|alenku, tak tot b|etüh ne düst|au tak sk|oro. B|ыly tak'|î maį syln'|îšî a maį ťîln|ysťî ľ|ude, тыch m|aį sk|oro |ukončyla. Į̨a tülko šč|as'c'a m|au, m|auįem p|yla s|ebe k|olo pį|aťsto ľir a lyš tôų r|ak'iįoų s'a hoįių.

Записано дня 8. X. 1933 від Микули Ґелетея, літ 44.

43. Поляна. — P|ol'ana.

Į̨ak nazыv|alo s'a sel|o d|auno.

D|auno nazыv|alos'a sel|o Dîčkov|yc'a — Vel|ykyį B|ыstrыį. Tam dvî cerkv|y bыv|aly. Pryįšl|a |umîtka u |urubala n|arüd. Į̨edn|a b|aba zaopst|alas'a. On|a pryįšl|a tuį do P|oľanы na z|ymu a nasuš|yla sôbî į̨|ablok ta s|ыpala na p|üd. Y̨ į̨ak sn'|îh prol|îz, ta püšl|a za t|ыma į̨|ablыkamy. Na pôď|î bыų medv|îď ta į̨|ablыka poį|îų. Pryįš|ou p|otüm z Verchov|ynы į̨ed|en čolov|îk, mn'|a mu b|ыlo D|ečko. Pobudov|aus'a y pom|ale sel|o pobudov|alos'a i nazv|aly Dič'kov|yc'u.

Записано від старої баби в р. 1922.

44. Неліпено. -- Nêl'|ipeno.

Polotn|o.

S|îįeme kon|ôpľî, d|ale berem|e į̨ich naper|ed b|îľî pot|ômu zil|ên'î. U į̨d|en t|ыždên' m|očať u moč|ylo. B|îľî stoį|ať za t|ыždên'. Jak |umoknuť, to į̨ich |umočeme i perem|ыįeme u č|ysťî vôď|i. A p|ak į̨ich kladem|e sušyty, rost|avyme ta naį schn|uť. Jak |uschnuť, tod|ы į̨ich izvį|ažeme u į̨|en̄n̄o ta pot|ômu ich trem|e na t|erlycy. P|ervыį raz trem|e na tak'|î, što velyk|oįe pazď|îr'ia pad|e doľ|î a p|ak pot|omu na dr|uh'î t|erlycy d|očysta |učmыchaįeme. Pot|ômu m|ыčeme na šč|ety. Pak pryvyv|aįeme na kud|êľu i pr'į̨adem|e na veret|ena. Kud|êľa to p|alyc'a tôust|a.

Ịak pr'ịadem|e, to s'|ademe na stol|êc' ta pryprem|e u pov|alu. Ta z|ыịdemes'a u ịedn|u ch|ъižu. v|eč'ur ta pr'ịadem|e i spîv|aịeme. Idem|e na pr'ịachъ. Ịak ispr'ịadem|e, to tod|ы vịem|e na motov|ylo. L|yčyme na dv|aịc'äť pasm. U ịenn|üm p|asmu ịe dv|aịc'äť čysn|yc' a čysn|ycy ịe try n|ыtkъ. Pak izd|oịmeme dôl|i, pak kladem|e u zv|ar'ku taịs'a |uzvaryť. Pot|omu |uzvaryťs'a s|ušyťs'a i pak kladem|e na vêr't|enkъ i z|ovieme na klub|ok. D|ale snuịem|e na snov|alnycy navyv|aịeme na kr|osna i tčem|e c|üvk|ы. Toɳk|oịe tčuť na soročk|ъ a tovst|oịe na pl|achtы, mîchы.

Оповідала в р. 1922 газдиня, около 30 літ.

45. Чинадіево. – Čynaď|îịevo.

Püp i m|urnyk.

Püp iš|oụ p|otôụstыị a tot m|urnyk i tot tôụst|ыị. Ta tot m|urnyk kaz|aụ, oš sym bitaŋgüm dobr'|î ž|ыty n|a svîtî, ne r|obłať nyč. A tot püp ob|erne s'a ta k|aže mu: tak v|ы d|umaịete sôb|î |oš nam l|echkoịe žyť|a. Ta, k|aže, chodîť izo mn|ôụ, pan maịster, a prys'ahnîťs'a, ịa vas n|aụču popov|aty aị ny otpovîd|aịte s'a ûd m|oịüụ sl|užbы nik|oly. Tot m|aịster zřîz dol|ü is tыch aĪ|ašüụ, dal|y sôbî r|uky, taị tohd|ы ụz'al|ys'a na ịedn|u dor|ôhu taị id|uť sôb|î hovor'ịač|y ob|adva. Ịak išl|y dor|ohôụ ob|adva a na tot|o nadüịšl|o odn|o ďüụča tryn|ac'aťr|üčnoịe taị k|aže: p|ane |otče, chod|îť raz dv|a za mn|ôụ, bo n'|an'o kon|auť a choť|aťs'a spovîd|aty. A|ịbo tot|a dor|oha b|ыla ịak|ych 20 kilom|etrüụ dal|eko. I p|an ot|êc' skaz|aụ tôm|u m|urnykovy. Kažê, pan m|aịster, chodịîť izomn|ôụ ta b|udu vas uč|yty podav|aty. Ta pryšl|y do t|ôịi ch|ižî, otvor|yly dvêrî ot|a chvor|ota d|uže ud|aryla smr|odom, pl|ūllыị v|ozduch. Toụd|ы otêc' duch|ôụnыị k|aže: pan m|aịster, chod|îť i vы do ch|ižî. Püš|oụ ovün do ch|ižî ta d|uže ho ụd|aryụ tot smr|ûd ned|obrыị. Pob|ыụ tam tr|y min|utы i ụz'|aụ sk|ôrî it|y s ch|ižî. Sịašč|enyk |uịšoụ von ta k|aže m|aịstrovy, ta čôm|u ịa bыụ z ịedn|u hod|ynu u tüụ ch|yžy a vы ne h|odnы b|ыty i 10 minut. Tым č|asom uz'al|y s'a obaị|e i naz|ad idut dor|ohôụ. Na tot|u p|aru min|ut pryb|îhne chl|ôpêc' ịed|en i k|aže: p|ane |otče, p|oịte, bo m|ama kon|auť.

A ja̯k pryj̯šl|y it t|üų̯ ch|yžy, m|urnyk v|iďîų̯, oš tam červ|enыj̯ p|apir pryb|ytыj̯ na tüų̯ ch|yžy ta k|aže, ta tuj̯ idet|e spovîd|aty? M|urnyk na ot|o k|aže, ta tuj̯ tifus j̯e. Ta k|aže chod|iť za mn|ôų̯ — püp kaz|aų̯ m|aj̯strovy. K|ažc, p|ane |otče, chôť j̯|a s'a pobož|yų̯ kolo v|as, ož j̯a b|udu z v|amy chod|yty, a b|ülšc iz v|amy n|ygda ny ch|ôč'u chod|yty. No v|ydyte, püp kaz|aų̯, j̯ak|a n|aša sl|užba d|obra, što už|e do sêj̯î ch|yžî nc ch|očete it|y. Tohd|ы pov|îų̯ m|urnyk, bülše j̯a ne budu hovor|yty na p|opüų̯, oš tak|yj̯ abo tak|yj̯.

Записано дня 3. VI. 1934 від Василя Бубряка, літ 52.

46. Великі Лучки. — Vel'|iki L|uč'ky.

(Оповідання записане на грамофон Pathé в Празі дня 21. IX. 1929, плита переховується у Чеській Академії Наук під ч. 1526.)

J̯a vam rosk|ažu za daų̯n|oho i boh|atoho č'olov|îka. B|ыų̯ j̯ed|en č'olov|îk maų̯ j̯edn|oho s|ына i d|uže bыų̯ šyk|ôų̯nыj̯ do maj̯st|erstva. Nedal|eko ų̯ sus'îď|îch bыų̯ j̯d|en kov|ač'. A ų̯ daų̯n|ыch č'as|ach j̯iden kov|ač' to b|ыų̯ vel|ykyj̯ m|aj̯ster. Poš|oų̯ vün do kovač'|a i k|aže: pane m|aj̯ster, ne ų̯z'al|y bы vы m|oho s|ына ų̯č|ytys'a za tak|oho m|aj̯stra, za kovač'|a j̯ak i v|ы? Pr|ôšu, k|aže, čôm|u n'ît, j̯a v|ôz'mu. B|ude ų̯ m|ene try r|oky i naų̯č|yť-s'a. Alc m|usyť rob|yty, k|aže gazd|a. A d|e müj̯ s|ын ne m|ože rob|yty, müj̯ s|ын tak|yj̯ šyk|ôų̯nыj̯, čto v|ün lem b|ude pozer|aty i naų̯č|yts'a dôbr|î. Naj̯ b|ude t|ak, g|azdo, j̯ak i v|y k|ažete, k|aže kov|ač'. Pryj̯š|ôų̯ gazd|a do kovač'|a i pryv|üch s|ына i pryn|üs j̯ôm|u j̯cd|en stol|êc' i t|am ho posad|yų̯, št|obы syď|îų̯. Syď|îų̯ vün tak i pozer|aų̯ na tu rob|ôtu za try r|oky. U try r|oky kov|ač' j̯oh|o vыpust|yų̯ i vün püš|oų̯ dom|üų̯. Gazd|a nakup|yų̯ j̯om|u ų̯s'|aku sers|amu j̯ak|u do kov|ač'stva potr|ebno: žêl|îzo i tohd|ы zač'|aų̯ sын kov|aty.

Zv|îdať s'a j̯oh|o otêc': št|o budeš, s|ыnc, pr|avyty? - J̯a b|udu pr|avyty f|êj̯su. — Dobr|î, rob|y. Z|ač'aų̯ rob|yty f|êj̯su, bj̯|c, alc sês' v|ydyť, št|o to mu s'a ne ų̯daj̯|e. K|aže otêc': s|yne, nc b|ude s t|oho fêj̯sa! — A keď ne b|ude fêj̯sa, b|ude klep|ač'. Kaže otêc': rob|y d|alc. — R|obyť. K|aže star|ыj̯: nc b|ude s t|oho, s|ыnc, klep|ač'! No, k|êď nc b|ude klep|ač', ta b|ude

s t|oho b|apka. — R|obyť d|ale. Star|ыi̯ poz|erať, ne b|ude s t|oho, s|ыne, b|apka! — No kêď ne b|ude b|apka, tak b|ude š|ыlo! — Ne b|ude š|ыlo a b|ude ihl|a! V|yďîu̯ star|ыi̯, što u̯ künc|y ihl|a ne b|ыla.

Оповідав Димитро Драґа, около 20 літ.

47. Страбичово. — Strabyčovo.

1. Za Bîhar|î Jurk|a.

Bîhar|î Jurk|o s'îmdes'aťr|očnyi̯ um|er. I i̯ak um|er pryi̯š|ôu̯ na sês' svît kon'|om, kon'|om s'a st|au̯ i vüz k|amîn' iz v|ozom. Na v|ôz'î bыᵘu̯ k|amîn' y b|ыᵘu̯, u n'|oho k|očiš, što hn|au̯. T|ams'a tr|afyly dv|oi̯e ľ|ude, što ne byrov|au̯ v|uťahnuty z v|agaša vüz. A tы dva ľ|udy pomah|aly druč'|aty. I p|otom ov|ün skaz|au̯ ľ|uďom, ob|ы z n'|oho zv|erhly kant|ar ta b|ude z n|yma hovor|yty. A tы ľ|udy kaz|aly, što ne zm|îtnuť, bo s'a i̯oh|o b|oi̯ať. A v|ün skaz|au̯: vы ľ|udy men|e s'a ne b|üi̯te, bo i̯a strabyč|üu̯s'kyi̯ Jurk|o Bîhar|î. — Ta on|y s'a i̯oh|o zv|îdaly, oš t|ak, što vün Jurk|o Bîhar|î. Ta pozv|îdaly i̯oh|o, oš pr|üšto vün k|amîn' v|ozyť. — A v|ün skaz|au̯, što ov|ün m|usyť, bo to i̯oh|o pok|uta k|amîn' voz|yty. A pros|yu̯, i̯ich, ob|ы fam|iľia dal|a mu na služb|ы, na parastaš|i, ab|ы mu sk|orše d|ušu spoko|ily, bo d|ôu̯ho m|ai̯e pok|utovaty.

Dr|uhyj raz yš|ôu̯ ys por|ožn'ôu̯ br|yčkôu̯ strabyč|üs'kym orsag|om y k|oš'iš na v|ôz'î z nym. Y tam zustr|îtyu̯ i̯edn|oho č'olôv|îka strabyč|üs'koho, što kos|yu̯. Y tam st|au̯ kolo t|oho č'olôv|îka yz br|yč'kôu̯. Y k|očiš poš|ôu̯ u k'ender|yc'u y v|ün is tыm č'olôv|îkom poš|ou̯ hovor|yty. I t|ot č'olôvîk n|ač'au̯ u̯ťîk|aty, nap|udyu̯s'a. Y kûn' pov|üu̯, ne u̯ťîk|ai̯te a p|oi̯te lem s'ud|a, b|udu z v|amy hovor|yty. A vün k|aže: ta št|o vы za i̯d|en? — A v|ün k|aže mu: „k|ün'". — Zv|erš'te kant|ar yz n'|a, b|udu z v|amy hovor|yty. — No ov|ün s'a zv|îdau̯, što tы za i̯ed|en. — K|aže i̯ak tы b|udeš, kêď tы k|ün'. I̯a, k|aže, ne k|ün', i̯a, k|aže, Bîhar|î Jurk|o, što u̯m|er. Ta k|aže, č'ôm|u tы kon'|om ch|odyš? — A vün k|aže, i̯a m|ušu chod|yty d|oküľ za svoi̯|e ne odsl|užu. — Ta k|aže mu d|oküľ b|udeš i̯ešč|e služ|yty? — Ta k|aže, š'|č'e za s'îm r|oküu̯. Ta k|aže mu, štos' do têpêr' rob|yu̯? K|aže, do

têpêr' k|amîn' voz|yv̯em, a u̯ž|e têpêr' dosl|uhnu, ta u̯ž|e lem por|ožn'u br|yč'ku v|ôžu. — Ta k|aže vün i̯om|u, ta u̯ kotr|oho p|ana ты sl|užyš? To vün i̯om|u k|aže: ta u̯ t|oho, što u k'ender|ycy syd|yť. — Ta k|ažc mu: cy sl|obüdno ys тым p|anom hovor|yty? — Y vün k|ažc: ne sl|obüdno. Y t|üľko vün i̯om|u pov|îu̯, obы d|oma nakaz|au̯ i̯oho fam|yli̯î, ob|ы dav|aly na parastaš|î na služb|ы, ob|ы sk|orše dosluž|yu̯. Y tak tot|a fam|yli̯a tot|o u̯č|ula y zau̯dal|y do pop|a toh|o čolôv|îka, što z nym hovor|yu̯. Y i̯oh|o püp dau̯ zakl|ykaty do s|ebc, i̯oh|o s'a zv|îdau̯, cy h|odna to pr|au̯da b|ыty, što vün yz n|ym hovor|yu̯. Y vün pov|üu̯, što pi̯at' raz s'a pob|ožyť, što vün z n|ym hovor|yu̯. I tak ût tou̯d|ы n|ytko ho b|ülšc ne v|ydîu̯, u̯ž|e nc ch|odyť. — To pr|au̯da bыla. To b|ылo u̯ Strabič|ovî. Ľub|yu̯ p|yty y nc zn|au̯ nyč čyt|aty. Vün u̯m|er pered 15 rokamy. Ž|yi̯e čolov|îk, što kos|yu̯ — Nol|enta.

Оповідав дня 19. VIII. 1925 Лукич Іван Лабан.

48. Копинувці. — Kopyn|ûu̯c'î.

Sel|o Kupyn|ûc'î.

Kupyn|ûu̯c'î sel|o tak s'a zač'|alo. U pr|ychôdî mad'|arîu̯ do Pan|on'ii̯î i̯|eden ofic|ir' |imn'a mu b|ылo Kopin|ôu̯. |Ûn na tûm p|oly um|er, d|e têp|êr' sel|o Kopyn|ûc'î. Kol|y Kor'i̯atovyč zaosnov|au̯ Podkarp|ats'ku Rus' rus|ynamy, tohd|ы k|až'da fam|ylia, d|e poľub|yla sôb|î m|îsto d'|îľa sel|a, y tam s'a ost|ala. Dvî fam|ylii ost|alys'a na Kopynovûm p|oly y t|am zaosnov|aly sel|o, kotr|oi̯e naz|ывats'a y do dn|ês' Kop|ynû(u̯)c'î.

Оповідав 23. VIII. 1923 Илія Петах, літ 54.

49. Ляхувці. — L'ach|ûu̯c'î.

1. Vync|arky.

Ta t|o s'a poi̯|avyť, kol|y mi̯|aknc vyn|o. On|y tak kr|ykai̯uť, i̯ak sverd|an. On|a d|ôu̯ža i̯ak k|onyk, šo po trav|î sk|ačc, m|ai̯e d|ôu̯h'î |ui̯zы. Kr|ыla m|ai̯c dôu̯h'î. Ona skr|epče noh|amy. Tak|a b|ude u̯ r'i̯|ad. Počyn|auť od |Yli̯a kr|ykaty až d|oky mor|oz ne b|ude.

2. Za ďak|a y m|elnyka.

Ta b|ыlo de ne bыlo ų semûmgr|ads'kûm kr|aiu, de mač'k|y s|alo v|ažyly a ps|ы na v|arťî stoi|aly, de s'a tak m|aly n|aš'î nepryi|atêľî na s|ylach, iak pîs|ok na v|ylach. Ta b|ыlo iedn|o sel|o. A ų tûm sêľ|î d|uže chud|obnûm b|ыly dvoi|e kum|ove. Ieden bы"ų uč|ytêľ vaď ď|ak (mы tak kažeme) a dr|uhyi m|elnyk. Tak ď|ak doďakov|aų, što ne b|ыlo chľ|iba. Kaže ďak|uľa sv|ômu čolôv|îkovy: id|y tы do k|uma pros|y chôť lem dvî m|yrky z|erna, bo poh|yneme z h|olodu ų tûm pust|ûm sêľ|î. Tot pûš|ôų do k|uma na z|erno ta han'b|yųs'a pros|yty. Izn'|aų š|apku z holov|ы ta ųs|e zm|ыkaų on' c'|apkalo z n|êįî, šo ne zn|aų iak sl|ovo reč|y. M|elnyk k|aže: k|ume, ta kaž|îť sl|ovo, što dašt|o vam tr|eba. — Oį, k|aže, han'bľ|u s'a vam kaz|aty. — Ta lem kaž|îť, k'|ebыs'te b|ыly k|ûme'u tak'|î d|ôbrî, t|a bыs'te my dvî m|yrky z|erna pozl|ыčyly. No ųď|ačno, k|ume, ųď|ačno. — Melnyk skaz|aų leg|yn'ûm napitľuv|aty dvî m|yrky pšen|yc'î. — No, k|ûme'u, ta š|o to b|ude koštov|aty? — Ta n|yč k|ûmc'u, iak umr|u, ta b|udete my psalt|yr'iu čyt|aty za try n|oči. — Oį, k|ûmc'u, ųď|ačno, ųďačno p|ûįdu. — Tak iedn|u nûč ležl|alo ť|îlo ų ch|yžy, iak ųm|er m|elnyk. A ďak č|ytať saųt|yr'iu p|eršu nûč', a m|elnyk ų p|ûųnoči ųst|ane a ųš|ыtka č|êľaď uť|îkla z ch|ižî, iak v|yďîla ųmerl|oho ųst|aty, lem ď|ak zûst|aų s|am. Na dr|uhu n|ûč' ųže m|elnyk ne ųstav|aų. |Abo na tr|êťu nûč' ųže tr|eba čyt|aty na temet|ovî psaųt|yr'iu. A t|am ųže ďak m|us'îų sôb|î n|esty kadl|ylnyc'u y s'ač|enu v|ôdu y kr|eįdu y stol|êč' y st|olyk. Ta u p|ûųnoči pr|yįduť dva č'|ornî ps|ы, začn|uť hrebst|y į|amu m|elnyku. A ďak maų p|alyc'u kryv|uľu yz kr|yvôų hol|ôųkôų, a ps|ы |uhrebly sk|oru a ďak kryv|uľôų sk|oru poť|ah id s|ôbî. Tot|ы popr|avylys'a na č|ornych pask|udnych ľud|y, ta poč'a|ly kaz|aty, d|ai nam, bo to n|ašc. Ûn kaz|aų, dones|îť my ied|en m|eter z|olota, to vam d|am. D|oka ųn|y z|oloto don|esly a kohut|ы zaspîv|aly ta on|y prop|aly ľîs|ы l|amľučy on' do p|ekla, a ď|ak sôb|î ẑẑ|olotom zûst|aų do r|ana. A r|ano pr|yįde s'ašč|enyk: A št|o tu r|obyš, cy ne ųz'al|y ťa neč|ystî d|uchy? — Oį n'|et, chv|ala B|ohu, don|esly m|eter z|olota, tam s'a opkad|yų, ops'at|yų s'ač|enôų v|odôų ta ne m|aly do n'a s|ylы. Ta têp|êr'ka ľurm|anku zažl|ên'te ta poďîlеme s'a

hrûšm|y. Tot|u sk|oru m|elnykovu pov|ezeme do c|erkvy ta t|am i̯î sp|alyme. I tak zrob|yly. Sk|oru spal|yly ta duš|a m|elnyka ulêť|îla yss̑k|orы y pol|êťîla do n|eba.

50. Комарувці. — Kom|arûu̯c'î.

1. Za m|udru d'|îu̯ku.

B|uu̯ i̯den p|an (solgabir|ôu̯). B|ulo i̯edn|o chud|obnoi̯e sel|o, m|alo porc|ii̯u mn|oho plat|yty. Tî ľ|ude ne h|ôdnî b|uly zaplat|yty, ta kaz|au̯ i̯im, žeb|ы u̯d|erly t|oho kam|în'a, to ne b|uduť plat|yty. A i̯ed|en č'olov|îk mau̯ |ûtt̑am ď|îu̯ku. Ta u̯na s'a ho zv|îdať, č'|om s'a ž|uryť. A |ûn i̯î pov|îu̯, č'|om s'a ž|uryť. A u̯n|a mu pov|îla, že|bы pûšl|y do t|oho p|ana, žeb|ы zar|îzau̯, to u̯n|y u̯d|eruť. Tot p|an k|aže, kêď on|a tak|a m|udra, žeb|ы on|a natk|ala š|aťa i̯edn|ômu regim|entovy is tych vol|okon, šo v|ымknuu̯. Otêc' pûš|ou̯ dom|û, ta i̯îi̯ pov|îu̯ tot|o. U̯na k|aže, š|o vы s'a, n'|an'u, ž|uryte. Ta pob|îhla pûd šp|arhed y don|esla tr|îsku ta d|ala ûťc'ovy, žeb|ы pon'|ûs, žeb|ы pr|avyly kr|osna. A ûn k|aže, kêď u̯n|a tak|a pr|yi̯de, to nai̯ pr|yi̯de do m|ene u̯ š|aťu i ne u̯ š|aťu, na furm|anc'î i ne na furm|anc'î. A u̯n|a pov|îla u̯tc'|ovy, žeb|ы don'|ûs i̯ûi̯ s|ak, ta on|a s'a u̯ tot|o u̯ď|îla, aî baran|a. On|a s'a u̯ď|îla u̯ sak s|îla na baran|a tai̯ šl|a noh|amy tai̯ na baran|ovy syď|îla. Tai̯ šl|a tak i̯ak na furm|anc'î i ne na furm|anc'î, bo išl|a noh|amy i na baran|ovy syď|îla. Ta on|a pryi̯šl|a u̯ž|e do t|oho b|ыvan'a. Ta ûn i̯m k|aže. Ta kêď tы tak|a m|udra, ta b|udeš moi̯|a žon|a. Ob|ыs' nyk|omu pr|avo ne sud|yla bez m|ene. — No a ûn s'a doč'|uu̯, že u̯n|a sud|yla pr|avo, tai̯ k|aže: kaz|au̯ i̯em ty, že p|ûi̯deš h|et, kêď b|udeš bez m|ene sud|yty. U̯n|a mu k|aže: koly b|ыla sv|aďba, p|eršyi̯ raz, to mai̯ b|ude i dr|uhyi̯ raz, kol|y s'a rozchodž|ai̯uť. Ta i̯ak už|e spr|avyu̯, to on|a ho furt s|ylovala: p|yi̯, bo u̯ž|e s'a roz|ыi̯deme. Ta i̯ûi̯ kaz|au̯, žeb|ы sôb|î br|ala, što i̯îi̯ nai̯myl'|îše. I̯ag uže rozыi̯sl|a s'a sv|aďba, ta u̯n|a k|aže k|očišovy: Uprîh|ai̯ k|ôn'î do k|ôčî. Ta k|aže, sadž'|ai̯te i̯oh|o na vûz, bo vûn mên'î nai̯myl'|îšyi̯.
Ta už|e on|y i̯d|ut sv|îtom. Ta u̯ž|e s'a probud|yu̯, ta i̯ûi̯ k|aže. Ta i̯a kaz|au̯, ž|ebы tы i̯šl|a sam|a. A u̯n|a i̯ôm|u k|aže: ta tы

kaz|aų, što mên'i naįmyl'|išc, žcb|ы sôb|î ųz'ala. Ta ты mên'|î naįmyl'|išyį, to įa teb|e ųz'|ala. Ta k|ažc, ųbert|aį, k|očišu, k|ôn'î dom|û. Pryįšl|y domû, taį têpêr' žyv|uť, kolу š'e nc pom|crly.

2. Za c|ar'įa.

B|uų įcdcn s|ъún ta kup|yų sôb|î na try k|olesa byc|ygli. Ta chod|yų po s|elach hł|adaty žon|u d|a(į)aku sôb|î. Tam pûš|oų pûd įcdn|u ch|yžu, tam b|uly try d|îųky ta pr'į|aly. Ta ųn|y sôb|î hovor|yly, kêď bы men|e ųz'|aų chôť c|ar'įûų pek|ar'į, k|ažc naįst|arša. A mol|odž'a kaže, kêď bы men|e choť k|oč'is uz'|aų. A m|aį mol|odž'a k|aže: kêď bы men|e ųz'|aų sam c|ar'į. Ta ûn zapys|aų pût tôų ch|yžôų l|umer įak|yį. Ta vûn ųž|e na dr|uhyį dên' zahn|aų sv|oho posł|užanc'a, žcb|ъi ųz'|aų naį-st|aršu. Ta |ûn pryvį|ûų ta įûį kaz|aų, šo kaz|ala tohd|ы. Ųna s'|a boį|ala, ta pak pov|îla, žcb|ъi ųz'|aų choť lem car'į|ûų pe-k|ar'į. Ta kaz|aų, ta p|ûįdeš za n'|oho. Ųn|a k|ažc: č'|om n'e, p|ûįdu. Ta k|ažc, ųže įd|y za dr|uhôų sered|ušč'ôų. Ta pryvįûų i s'a zv|îdaų što hovor|yla. A ųn|a to pov|îla, žcb|ы chôť lem ųz'|aų k|očiš. Ta ųžc, k|ažc, įd|y za naįmol|odž'ôų. Tak pryvį|ûų įî t|aį s'a zv|îdať, š|o t|a kaz|ala. Ta įûį kaz|aų, što kaz|ala tohd|ы. On|a s'a boį|ala, što d|c ona ta|koįc kaz|ala. Kaz|aų įûį, žc įî d|ast' zahub|yty, kêď nc pov|îsť. On|a pov|îla, kaže, mы tak'|î chud|ôbn'î, to s'mc tak|oįc sôb|î hovor|yly. Ta vûn įî ųz'|aų za žon|u. Ta įôm|u toť|î s'a ųž|c poddal|y. Ta ųž|e vûn chod|yų na vad|asku a ųn|a ųrod|yla kr|asnoho chl|ôpc'a. A ûn toť|î sestr|ы s'a na n|êįî hn'|îvaly, žc ųn|y za sluh|u, a ųn|a za s|a-moho c|ar'įa. Ta ųn|y ûd n|êįî tot|o ųz'al|y taį pokl|aly m|ačku m|îsto t|oho, zaklcį|ily ta pust|yly ų koš|ar'čyku dol|û vod|ôų. A tam buų st|arы|į k|crîz, z|ahorodnyk, ta įm|yų, ta s'a d|užc zr|adovaly. Ony nc m|aly ď|îty, ta ųn|y s'a r|adovaly, žc im B|oh daų tak|oho kr|asnoho chl|opc'a. Ta ųn|a pak ųrod|yla i dr|uhoho chl|opc'a tak|oho. I tohd|ы įoh|o d|oma ne b|ulo. Taį tot|o od n|êįî ukr|aly ta įî pokl|aly ps|a, taį tot|o pust|yly dolû vod|ôų. Ta ųž|ek vûn s'a d|uže zažur|yų. Taį tot|o įim|yų k'|crîz. K|aže, b|abko, d|aų nam B|oh dv|oįc ďît|y. A p|ak pozad t|oho zas' bula įedn|a ď|îvoč'ka taį tot|o ųkr|aly ûd n|êįî. Ta ųže vûn d|aų įî zamurov|aty do įedn|oho m|ura na įedn|ыch

tak|ych rozp|uťach ta roskaz|aų, ob|ы k|ažd|ыį tam pľuv|aų do |îį|î ch|yžî. Ta už|e toť|î chl|ôpc'î pûdrosl|y a tot ď|îd kup|yų į|eden k|ert, žeb|ы maly sv|oįe, jak ûn ųmr|c. Ta ų̈n|y doč'|uly s'a, že ų įedn|ûį ic hor|î s'pîv|ačyį pt|ak a hovor'į|ačyį str|om. Ta maį st|aršyį k|ažc: ja įd|u za tым pt|akom. Ta s|îų na kon'|a. Ta ûn iš|oų na kon'|ovy ta b|ula įedn|a trav|a a sam v|idîų įedn|u boč'ku vcl|yku. A u tûį b|ôč'c'î syď|îų įd|en ď|îdo, ta mu k|ažc: nc įd|y tы s|ыnu, vern|y s'a dom|u, bo tam ų̈ž|e ne įd|en pûš|ôų taį nc pryį̈š|oų v|ûťty. Taį mu daų ď|îdo įedn|o į|ablыko, ab|ы v|erh į|ablokom. Za t|ым į|ablыkom kon'|om žeb|ы b|îh. Tam į|ablыko įak st|ane, ta ûn naį tam kon'|a pryį|ažc. Ta sam r|ušyų ûn s'a įt|y do t|ôįî ų̈ž|e hor|ы. Taį vûn s'a r|ušyų ta na n'|oho zah|oįkalo strašn|ымy holos|amy a vûn s'a obz|yrnuų taį t|am s'a opst|aų s|yn'im k|amîn'om. Tu ų̈ž|ek mol|odž'yį pûš|ôų za nym taį tot mol|odžyį pûš|ôų gu t|omu ď|îdovy. Taį k|ažc mu: vern|y s'a naz|ad, bo tam ne į|e ų̈ž|e... Ta vûn pûš|ôų taį mu daû į|ablыko, ob|ы v|erh taį hn|aų za t|ым kon'|om. Taį vûn pûš|ôų taį na n'|oho zah|aų̈kalo strašn|ым h|olosom taį vûn s'a obz|yrnuų, taį vûn tam opst|aų k|amîn'om. Taį ď|îų̈ka k|aže: kêď m|ôįî br|aťa pûšl|y taį į|a pûįdu. Ta ų̈n|a s|îla na kon'|a taį ų̈n|a tam pûšl|a. Ų̈n|a įom|u s'a poklon|yla: daį B|ože d|obrc r|ano, ď|îdu! — A d|e tы įd|eš ď|îvoč'ko? A ų̈n|a įôm|u k|ažc: įd|u do t|ôįî hor|ы, d|e toį spîv|ačyį pt|ak a hovorįačyį str|om. — K|ažc: vern|y s'a dom|û, bo tot ď|îdo maų ž|ыty, d|oky t|oho pt|aka ne v|ôz'mc d|ako v|ûťty. Ta vûn k|ažc b|uduť na ť|a h|oįkaty, ta |abыs'a nc obzern|ula. Ų̈n|a k|ažc: įa sôb|î zatk|au v|ucha bav|ôų̈nôų̈, ta įa nc b|udu č'|uty. Ta įûį d|aų tak|oį į|ablыko, ab|ы v|erh, ab|ы hn|ala za nym kon'|a. Į|ablыko st|alo ta ų̈n|a tam į|ablыko pryįaz|ala ta ų̈n|a sôb|î zatk|ala v|ucha, ta ų̈na įd|c. Ta ų̈ž|e įag b|ula kolo t|oho, ta ų̈žc ôn' kr|ылamy na n'|u b|uly tr|cpaly. A ų̈n|a lcm sk|oro tot|o ų̈chop|yla ta tot|o ų̈š|ытko s'a tam zarv|alo. Ų̈n|a ų̈z'|ala t|oho str|oma i spîv|ač'|oho pt|aka aį žыv|u v|odu, taî îšl|a br|ыskaįučy ų̈š|ытko. Za n'ôų̈ įšl|y ta hovor|yly, ta mъi zasp|aly. Ų̈n|a k|ažc: oį zasp|aly вы vъi na v|îky. Ta ų̈n|a ų̈ž|e ich v|ela tak|oįe įak v|oįsko. Įak ų̈ž|e pryį̈šl|a id t|ômu ď|îdovy, ta ų̈ž|e nc ž|ыų̈, ta ų̈ž|e p|oįedn'î dom|û išl|y. Ta ų̈ž|e on|a sv|oįich br|aťûų̈ pov|cla, dc ų̈n|y m|aly svoį|e b|ъivan'a. A t|ot s'a c|ar' doc'|uų̈, že ų̈n|y m|aįuť hovor'į|ačyį

str|om i spîv|ačyi ptak, ta vûn pryš|oų do n|ych na host|ynu, ta į|ich s'a zv|îdaų ta v|ûtky on|y? (a to į|ich ot|êc' buų). A tôt|o p|oťa pak įôm|u st|alo hovor|yty įak b|ulo. Įich, kaže, žon|a tam zamurovana, tot c|ar' daų zamurov|aty, že ųn|y ųkr|aly toť|î ď|îty. A vûn pak zb|ah, že vûn tot|o rob|yų. Ta vûn ųže d|aų pak v|umurovaty v|ûťty. Įak ųž|e daų ich v|umurovaty, ta ųž|e pûš|oų do nych na host|ynu. Ų įich k|êrťî narod|yly s'a įak'|îs' p|erly, šo tak|oįe car' še n|ygda ne čuų. A ťî s|estry d|aų popryį|azovaty na chvost|y k|ôn'ûm tak|ym, šo n|ygda von ne b|uly ta pust|yų von. Taį įich porostr'į|asovalo. Taį tepêr' car'|įuįe, kêď ho ne zab|yly.

Оповідав дня 10. VIII. 1924 Адамцьо Стефан, літ 15.

51. Ужок. — Už|ok.

Za v|oįnu.

Pîšoų|em na s|amыį p|ered do P|eštu. V|îťťam sme dost|aly m|undur i pîšl|yzme do Most|aru. T|amyzme dost|aly k|ôn'î a į mun'îc|iįu i t|ak'îzme išl|y do Serbiįî. T|am u S|erbiįî zme b|uly d|ôų hyį č'as ų v|ôįn'î. T|amz'me b|ûly u įedn'|îm mîsťî za šîsť t|ыžn'î pît Lipn'|îkom. P|ak izme s'a r|ušyly do S|êrbiįî. Pryįšl|yzme bl|yzko tak įak b|ûų už|e Krag|uįev|ac a v|îttam už|e sme dîst|aly r|ikcug naz|at. A p|ak'izme v|îťťam uťîk|aly, to n'|ičoų to dn'|om. P|ak'izme pryšl|y na S|abec t|amыzme pereįšl|y č'erez v|odu ta pryšl|yzme do Slav|ôn'îįû. T|am pak m|alyzme rast až d|oty, z|ak'i s'a Taťiį|an ne r|ušyų. Pak is Slav|ôn'îįî pîšl|yzme na taťîįans'k'î front. T|amyzme b|ûly z|as dôų hyį č'as p|ak'izme v|îťťam pîsl|y naz|adďo S|êrbiįî u pįatn|ac'a-t|îm r|ôc'î. Aššîsn|ac'atoho r|ôku dost|avem |urlap na v|îs'äm dn'|iv bes puť|a. Pryš|ovem dom|iv ta tu bůlo už|e uš|ytkoį po-p|aleno. Įa pryš|ov is p|ûškôų. Žon|a s'a nap|udyla, že įa ųť|îk. Tum bůų za vîs'äm dn'îų d|oma. Žon|a povîd|ala, že chyžî izhôr|îly u pįatn|ac'aťîm rôc'î, įak|yįs' tak|yį bůų, šč'o žyd|ы naį|aly i vîn tot|o popal|yų. A še u čotыrn|ac'at|îm rôc'î pôųť|îkaly do T|ychoho, bo išl|y Mackaľî. Bůly tam k|ôtrî de t|îlko, m|oįa žon|a b|ûla lem įedn|u d|ôbu. Įak pryšl|a, to ųž|e s|îno zabr|aly.

M|oįa ch|yža b|ûla spal|ena a m|oįa žon|a b|ûla u sv|ôįî m|atery

z jedn|ым chl|opc'om a jd|en ụm|er u pjatn|ac'at|îm. P|ak'em pîš|ôv vîttỳ naz|ad, pryšly|zme do P|eštu ta už|czme č|uly, že n|aša bryg|ada id|e naz|ad na taŕiị|ans'kyị fr|ont. A p|akyzme z P|eštu pryšl|y do Uịvid|êịku a t|amыzme naịšl|y sv|ôịu bryg|ạd-komandu, t|azmы tot|ы, ščo b|ûły na |urlabî t|azmy pîšl|y z brig|ạdkom|andôụ na taŕiị|anskyị front, bo kol|onы š'č'c n|aši išl|y p|îšo is S|êrbiịî. Z|ak'i on|y tam pryšl|y na taŕiị|anskyị fr|ont, ta m|ы d|oty tam ček|aly. A p|ak jak pryšl|y naši kol|onы, t|azme pîšl|y d|ale na taŕiị|ans'kyị fr|ont. T|amizme b|ûły p|aru t|ыždn'iv. Tam k|ôn'î vod|ylyzme u vêč|êrî p|asty, bo ne bû|lo š'č'o ị|îsty. A ị|ak mîị k'|în' dr|uhoho ukus|yụ a t|ot jak ch|ôťîv joh|o byty, ta mene jak ụd|aryv is t|ыma šr|ibamy, ta my z|ubы v|ubyụ. Ja pîš|ôụ id hôrî do špit|aŕu na dva m|îs'ac'î. Vît s|emoịî h|odynы do dr|uhoịî po p|îụnoči išl|a min'|î krôụ, z|aky d|oktor ne pryịš|ôụ ta pak v|uťah my t|ot, š'o b|ůụ pop|iŕa n|osa zab|ytыị dh|ôrî.

Vîn v|uťah ta aš tohd|ы krôụ zač'al|a d|uže it|y. Po dvoch m|îs'ac'ach pryš|ovem pak do P|eštu do rekovalec|entu. Tam tak|a rob|ota b|ûla, šo lem dostav|aly minaš a proch|odžuvaty s'a a v|îťťamzme pak dost|aly z rekovalec|entu |urlap na dv|acať na vîsäm dn'îv. Pryš|ovem dom|îv a š|ozem tu pomah|av rob|yty, kos|yty, s|îno vesty. P|akym pryš|ôụ naz|ad do P|cštu, naz|ad do rekovalec|entu a z rekovalec|entu pîš|ôụ do Ard|êľu m|arhu prov|odyty na fr|ont. V|îttam pak jak m|arhy nakup|yly t|amyzme za try t|ыžn'î na staciị|ôn'î korm|yly i poị|ily. Jak pryš|ôụ r|oskaz, že m|aịem it|y iz m|arhôụ do Zloč|ova a ja s'a r|adovaụ, že p|îdeme tad|ы na Už|ok ta z maš|ynы z|ыjdu ta pob|ihnu dom|îv. A jak mы pryšl|y do Č|opa a on|y tohd|ы obern|uly na Mezel|aborc. T|akyzme pryšly do Chyr|ova a s Chyr|ova do Perem|ышŕa a s Perem|ышŕa do Lemb|erku do Yľv|ova a zy Ľv|ova do Zloč|ova. T|amyzme m|arhu zdal|y i t|akym d|umav, že pîdeme tad|ы na S'|ank'i. Aịbo naš komandị|ant obern|uv na Muk|ačîv. Ta pryšl|yzme naz|ad do P|eštu do rekovalec|entu a v|îttam už|e nas dal|y do k|adru. U k|adrî ja pros|yv sôb|î z|ubы i s kadru d|oktor pry°znač|yv, že moh|u dost|aty. A jak ja pîš|ôụ ittym dokt|oram, šo da|ut z|ubы, ta tot|ы dvaị|e kaz|aly, že m|ož dat|y, a tretyị kaz|aụ, že ne tr|eba. Taị ne dal|y.

U k|adru dost|alyzme m|undur nov|ыị a tak vыber|aly nôv|u

patriju i kol|onu, t|ak'izme pîšl|y do Štaįerm|arku t|amыzme v|ufasovaly k|ôn'î i kan|onы i takyzme pîšl|y do Bukov|ynы. Ia už|e tohd|ы k|uchar'iom bûu.

Оповідав дня 27. VIII. 1930 Михайло Микулич Михайлів, літ 50.

52. Волосянка. — Volos'|anka.

1. Za želîznoho čolovîka.

Š|arkaň zaľ|îh v|ôdu ta ne pušč'|au do kr|aju v|ôdu i ľ|ude zahyb|aly bez v|odы. Pak pryįšl|o vîd c|ar'ia, žeb|ы k|aždыį d|au čeľ|adnyka za v|ôdu. Ľ|ude dav|aly na koh|o |očereď. |Očereď pryšl|a na prync|eznu. Naįš|ôu sa čolov|îk, kl|yčuť ho žeľ|îznyį Yv|an, i tot kaz|au, šo š|arkaňa z|abie, ale prync|ezna b|ude ioh|o. Vîn vz'|au d|ôubn'u i ub|yu š|arkan'a.

2. Džavoronok c|ar'iom.

Kol|y sa pt|achy iz|ыįšly iak sv|ît buu zasn|ovanыį, k|ažda pt|yc'a st|avyla sôb|î c|ar'ia. Z|ыšly s'a pt|ach'i a r|adylysa, ž|ebыsmы st|avyly c|ar'ia. Ta t|ak povîd|aly pt|ach'i pt|acham, že cht|o b|ude car'i. Ta t|ak dosud|yly, že t|ot bude c|ari, chto ie m|ežy n|amy n|aibîľšyi. A po dr|uhomu dr|uha č'|astka pt|ach'îu povid|aut tak, že lem t|ot može b|ыᵘty c|ar'iom, chto naiv|ыšše pîdl|etyt. A t|ot dž|avoronok pot|ômu iak uč|uu, že pt|achy t|ak dosud|yły, že lem t|ot može b|ыᵘty c|ar'iom, chto naiv|ыšše pîdl|etyt, ta s'|îu vîrl|ovy pîd krыl|o. A t|am syď|îu, p|oky or|eu ne zosl|ab. A iak or|eu zosl|ab a ne mîh d|ale lêť|îty, a dž|avoronok tohd|ы v|ыchopyusa s pîd krыl|a y zač'|au lêť|îty hôr|î. No i tohd|ы ptachy povîd|aut: t|ot bude naš c|ar'i, k|otrыį n|aivyšše pîdl|êťîu. Tak stau dž|avoronok c|ar'iom.

Записано в р. 1922 від чоловіка середнього віку.

53. Лубні. — L|ubn'î.

1. Za sel|o.

Tu zaįš|ôu ieden lub|ar' a tu rob|yu ľubы na reš|eta abo s|yta. A pryš|ou pot|ômu id n'ômu zas' i|eden tov|aryš a s t|oho s'a rozmn|ožyla fam|iliia. Kol|y to bыᵘlo, mы toho ne zn|aieme, d|aun'î r|oky, iak bыᵘla pohyb|eľnyc'a.

2. Za b|ur'i̯u.

B|uu̯i̯em na pôľu i tr|oi̯e ď|îty sыn͡n'î (= sыnovы) a sыn buu̯ pry v|os'ku na man|ebrach na Čechach u Zn|oi̯mî. Chm|ara pr|yšla z d|olы s Stau̯n|oho z v|îtrom p|onat tot|o p|ole, de i̯a rob|yu̯. Zlom|alo buč'k|y p|îu̯druha m|etra z|atôu̯šky. D|îty b|ыly bы poh|ybly lem sn|opkamy prykr|ыu̯ i st|avi̯em na n'|î. Tot|o, š'o i̯|a rob|yu̯, rozn|eslo čysto, tot|o k'|îľa z͡z|ernom zabr|alo, rozn|eslo u̯šыtko. M|avi̯em ostr|ou̯ku tak|u, hr|uboi̯e d|erevo, zab|yvi̯em i tot|o zlom|ylo.

Оповідав дня 2. VIII. 1930, Коширко Йосиф, 65 літ.

54. Ставный. — Stavn|ыi̯.

1. K|aska za Rîh.

Tak na vel|ykdên' i̯edn|a b|aba zost|ala d|oma z ďîtvak|om — r|îk malo. A c|erkôu̯ tu hôr|î b|ula, tu de starov|yn'ska. I̯ak pîšl|a č|êľaď do c|erkvy a tot|u b|abu st|aru s koz|amy lyš|yly d|oma. A tot|a b|aba nap|udyla sa, že tot|ы k|ozы pîšl|y u tot|o sk|aľa u T|ôu̯čku. B|aba sa b|oit, ďît|ynu s͡sob|ôu̯ b|ere, i̯d|e za koz|amy. A pryšl|a tam ta n|ai̯šla koz|ы u tîm ľ|îs'î. A pak z ďît|ynôu̯ ne l|anno, k|ozы zav|ertat dom|îu̯. Ta i̯ak zav|ertat dom|îu̯ k|ozы, tr|afyla do t|ôi̯î p|yu̯nyc'î. Odn|ыm b|okom šîsť hord|ovüu̯ i z dr|uhoho b|oku šîsť a na sered|yn'î st|olyk. B|aba ne zn|ai̯e, šo čyn|yty, polož|yla ďît|ynu na st|olyk a sôb|î nabr|ala raz u̯ ch|ustы hr|ošyi̯ i |unesla za p|orîh tam sôb|î |usыpala. I dr|uhыi̯ raz tak nabr|ala. Tr|etyi̯ raz id|e za ďît|ynôu̯ a dv|eri sa z|amkly, tak st|aru b|abu zatuman|ylo. Pr|yšla dom|îu̯, to on|y sa ž|ur'i̯at, šo čyn|yty a u̯že do t|oho, čoh|o dva r|okы ľîs sa ne rozvyv|au̯, sur|ovoi̯e bыlo a lysťa ne vudav|alo any z|êmľa p|ašu ne rod|yla.

A t|ak ony st|arî ľ|udy tr'i̯och p|opüu̯ nai̯|aty sl|užbы konč|yty na v|eršku na s|amîm r|ôz'î. A za t|ôu̯ ďît|ynôu̯ chod|yly do vorož|ыľ. A i̯en͡n|a vor|oška pov|îla, vы ne choď|ît, lem u r|îk choď|ît u tot|o m|îsto, kol|y cheruv|yma spîv|aut u c|erkvi u r|îk na vel|ygdên'. Tohd|ы tot|ы dv|eri utv|or'i̯at sa s|amy. A tak, hvaryt, b|ыste sa na hr|ošy ne tvor|yly, lem dît|ynu u̯z'at|y.

I pak pr|yi̯šly u̯ r|îk i ďît|yna na st|olyku krasn|o b|avytsa

i j|ablыko tak|oi zolot|oi m|ala u ruk|ach i tak ďît|ynu uz'al|y. A ľ|ude ne chôť|îly polîv|yty taį šly d|alc do vorož|ыľî. Pak naįšl|y tak|u vorož|ыľu, že pov|îla im pr|aụdu, pr|o šo sa tot v|erch nc rozv|yvat i zêmľ|a nc vudav|ala pl|odы.

Vorož|ыl'a hv|aryla, že dvan|ac'äť r|ok'îụ ľis ne b|udc sa rozvy-v|aty, |any tot v|erch pl|ôdîụ udav|aty. Ta u dvan|ac'ať r|ôk'îụ sa tot l|îs roz|îvịe pro tot hr|îch, že t|ым rozb|îįnykam dvan|ac'äť m|urnyk'îụ murov|alo piụn|ycu. Tot|ы įak zhot|ovyly tot|u piụ-n|ycu, ta pros|yly pl|acu vîḍ tыch rozb|îįnyk'îụ. A rozb|îįnykы pl|acu im ne d|aly, lem ich us'|îch dvan|ac'äť pob|yly. A za č|erez t|ot vel|ykыį ťažkыį hr|îch t|ak boh d|aụ, že za dvan|ac'ať rok'|îụ pl|odы nc daụ, č|erez tot|o, že nev|iñn'î ľ|udy d|ušî tam poh|ыbly.

A tot|o įc spravedl|yva k|aska, bo mîį otêc' povîd|aụ. Hv|aryụ tak: Įe tu d|akыį č'olov|îk iz Stavn|oho. A tam sa |uzvaly dv|oįe ľ|udy: Мы į|es'me s Stavn|oho. — Ta cy zn|aįete, d|e įc rîh a Tôụč'ka, a t|am įc į|eden mîst? A t|ak on|y hv|ar'įat: ta d|e bыs'me nc zn|aly, ta мы t|am ž|ыįcme. Ụ tîį T|ôục'î bыv|aly a ụ rôz'î piụn|ycu m|alys'mc. I tam, kažc, įe mnoho hrošy dvan|ac'ať hord|ovüụ. Čcrez t|otы hr|ošы įa nc h|oden ụm|erty. Ta lem mn'a v|uz'mît s sob|ôụ ta mn'a tam v|unes'ît a į|a vam uk|ažu. K|aždыį m|aįete uvoįt|y do piụn|yc'î i hr|ošы tot|ы mož br|aty i chosnov|aty. Bo m|ы tot|o vîd ľ|udy rozbyv|aly v|ažno. A tak, hv|aryt, č|eres tot|ы hr|ošы įa nc h|oden ụm|erty. Ta įa s|am hv|aryụ sv|ômu vîtc'|u. N'|an'o, ta č'|omus' žebrak|a nc vz'aụ na v|îz. A mên'|î ot|êc' hv|aryt: hm ncb|ože! Įak|ыį ty d|užc m|udrыį. Uz'|aty, kaže, st|aroho na v|îz, n'aį na v|ôz'î ụmr|c ta pot|ômu chov|aty ho! Š|obы įa učyn|yụ? I t|ak on|y t|oho l|yšyly st|aroho rozb|îįnyka. I įak išl|y h|et vîd n'|oho ta zapl|akaụ tot rozb|îįnyk st|arыį. K|ažc, že b|udc za d|oụho pok|utovaty. Ž|ыty m|usyt ta nc h|oden ụm|erty čerez tot|ы hr|ošы.

A tep|êr' na t|îm veršk|u na s|amыį p|ered roz|îvịe sa b|uč'ok.

2. Červ|ena hor|a.

T|u įak s K|ôstryn it|y po |oblazu, ta šl|y dva ľ|udy. A vel|yka z|yma b|ы"la. Taį į|eden d|uže izm|erśśa, iz'z'|absa, a d|ruhыį hol|oden bы"ụ. Ta į|eden druh|ômu hv|aryt: įa um|ru z h|olodu. A t|ot k|aže, įa umr|u śśt|udenы. P|an Bîh zahn|aụ tohd|ы

|anhela, od V|îškы od kam|în'îu̯ tak sa kl|yče. K|aže |anhel: id|y, tы m|ai̯eš chľîb i oh|ên', a tыch dvoch ľud|ei̯ sochran|y od sm|erty. |Anhel pryš|ou̯ i s'|îu̯ sôb|î na ť|îi̯ hôr|î na kam|în'och a č'|ort z Holan'î pryš|ôu̯ id |anhelovy. K|aže' |anhelovy č'ort: šo tu r|obyš? A č'ort k|aže: i i̯a choš'|u d|ašo zdob|ыty d|obroho. — |Anhel k|aže: na tu m|ai̯eš tot|ы dva ľ|udy zahыb|ai̯ut, i̯eden z h|olodu dr|uhыi̯ s͡st|udenы. Tu m|ai̯eš chľ|îb tai̯ oh|ên'. T|omu, šo zmerz|ai̯e, d|ai̯ m|u ohên' a t|omu, šo hol|odnыi̯, dai̯ mu chľîb. A zav|yu̯ mu tak|ыi̯ obrus i d|au̯ mu. A č'|ort pon'|îs, a t|ômu, šo hol|odnыi̯ bыu̯, d|au̯ mu oh|ên', a t|omu, šo zm|erz, t|omu chľîb. Tai̯ prys'|îu̯ n|azad id |anhelovy ta rehot|au̯sa. K|aže: vas Boh zah|an'at, že v|ы chran|ytêľî a v|ы zvod|ytêľî. K|aže č'ort: i teb|em izv|îu̯. |Anhel k|aže: ta i̯|akыs' n'a zv|îu̯? Kaže: i̯a t|ômu dau̯ ohên', šo hol|odnыi̯ a t|omu, šo zmerz|ai̯e, chľ|îb. |Anhel k|aže: i̯a tv|oi̯e honcv|ustvo nap|ered zn|au̯, t|om peremîn'|au̯. K|aže: pozyr|ai̯, i̯ak t|ot sa hr|îi̯e, šo zmerz|ai̯e, a t|ot i̯ak chľ|îb i̯isť, šo hol|odnыi̯. A č'ort sa rozn'|îvau̯ ta p|oč'au̯ |anhela dr|apaty. |Anhel ch|opyu̯ i̯edn|u i̯al|ycu iz kor|în'om v|uťahnuu̯ z͡z|êmľî p|oč'au̯ č'orta b|yty, ta hn|au̯ ho na tot|u hor|u na Hoľan'u. I̯|ag ho b|yu̯ ta kr|ôu̯ z n'|oho tekl|a do ľît|ovoho r|ovu. Z|ato sa nazыv|ai̯e Červ|ena hor|a choť červ|ena sk|ala.

Оповідав в р. 1922 Феньвеші Лукач.

55. Люта. — L'|uta.

1. Za l|yšku.

L|yška spr|avyla s'a žon|ôu̯, ta pryi̯šl|a do i̯edn|oho g|azdы noč'ov|aty. G|azda dau̯ i̯|îsty postel|yu̯. I̯ag|azda zasp|au̯, v|ît͡tam ukr|ala k|urku tai̯ pîšl|a u noč|y. Na v|eč'îr pryi̯šl|a do dr|uhoho g|azdы. I̯ak pryi̯šl|a do t|oho g|azdы, hv|aryt g|azda, cy pr|yi̯mut n'a n|a n'îč'. G|azda hv|aryu̯: pr|yi̯mu, č'om|u n'ît. A k|uroč'ka hv|aryt, cy pr|yi̯mut. I k|uroč'ku pr|yi̯mu. A cy m|ežy k|ury? Mežy k|ury. G|azda i̯î pr|yi̯au̯, d|au̯ i̯î i̯|îsty, poveč'|êr'i̯ala, ľahl|a sp|aty i g|azda ľîh. A g|azda zasp|au̯, a u̯n|a u̯ noč|y st|ala, pîšl|a i k|urku z͡z'|îla. U̯ r|ano u̯st|ala ta kaz|ala g|azdovy, g|azdo i̯a i̯d|u het. D|ai̯te my k|uroč'ku. G|azda pîš|ou̯ a k|urky tam ne i̯|e.

A u̯n|a hv|aryt, kêď nc i̯|c m|ôi̯î, d|ai̯tc my h|usoč'ku. G|azda dau̯ h|usku tai̯ pîšl|a. Zas' na v|êč'îrpry i̯šl|a z h|uskôu̯ do dr|uhoho g|azdы. Tai̯ k|ažc g|azdovy: cy pr|yi̯mete n'a n|a n'îč'. G|azda hv|aryt pr|yi̯mu. A h|usku? I h|usoč'ku, kaže. Mežy h|usy? Mežy h|usy. Ii̯îî zakl|ykaly do ch|yži, d|aly i̯|îsty i sp|aty a h|usku m|eži h|usy. U̯ noč|y g|azda zasp|au̯ a u̯n|a pîšl|a i ẑẑ'|îla sv|ôi̯u h|usku. G|azda r|ano u̯st|au̯ a u̯n|a hv|aryt g|azdovy: g|azdo, i̯a i̯d|u h|et. Id'|îť my nai̯ď|îť h|usku. G|azda pîš|ôu̯, h|usky tam nc i̯|c. Pryi̯š|ou̯ do ch|yž, hv|aryt, tam h|usky tv|ôi̯î nc i̯|c. Kêď, hv|aryt, nc i̯|e h|usky m|ôi̯î, dai̯, hv|aryt, têľ|a za tot|o. — G|azda pîš|ôu̯, d|au̯ i̯î têľ|a za tot|o. On|a pîšl|a is t|ым teľ|aťom, z|as' išl|a c'îl|ыi̯ d|ên'. Na v|êč'îr pryi̯šl|a do g|azdы. Z|as' hv|aryt, cy pr|yi̯mete n'a n|a n'|îč. Pr|yi̯mu, a têľ|atko? I têľ|atko. Mežy têľ|ata? Mežy têľ|ata. -- G|azda zas' i̯î pr|yi̯au̯ do ch|yž, d|au̯ i̯î i̯|îsty, sp|aty f|ai̯no, a têľ|a pust|yu̯ do st|ai̯n'î mežy sv|ôi̯î tê-ľ|ata. A u̯n|a u̯ noč|y ust|ala, pîšl|a têľ|a zai̯|îla. Ta nc zn|ai̯c g|azda, že u̯n|a u̯ noč|y u̯st|ala, u̯z'|ala têľ|a, pîšl|a i ẑẑ'|îla. U̯ r|ano hv|aryt: g|azdo (i̯)iď|îť my d|ai̯te têľ|a, bo i̯d|u h|et. G|azda pîš|ou̯ do st|ai̯n'î, a têľ|aty tam nc i̯|e. Gazd|ын'a, hvaryt, tv|oho teľ|aty nc i̯|c. Hvaryt, d|ai̯te my k|onyka, kêď ne i̯|c tê-ľ|aty. Pîš|ôu̯ g|azda, d|au̯ i̯î k|onyka. On|a u̯z'|ala k|onyka, pîšl|a u̯ ľ|îs y b|ula u ľ|is'î z loš|aťom čerez d|ên'. A d|alc z ľ|îsa pîšl|a; zas' z loš|aťom pryi̯šl|a do g|azdы n|a n'îč'. Hv|aryt g|azdovy: cy pr|yi̯mete n'a n|a n'îč'. --- G|azda hv|aryt — pr|yi̯mu. A lo-š|atko? I loš|atko. — Mežy k|ôn'i? Mežy kôn'î. U̯z'|au̯ g|azda loš|a pryu̯i̯az'au̯ mežy k|ôn'î a i̯i pryi̯|au̯ n|a n'îč'. U̯ n|y u̯ noč|y spľ|at a u̯n|a u̯z'|ala m|ôu̯č'ky k|onyka ta pov|cla u̯ ľ|îs, ta pryi̯a-z|ala id b|uš'kovy. A pot|ômu s'a vern|ula n|azad id t|ômu g|az-dovy, de sp|ala. Tohd|ы g|azda u̯st|au̯ rano. G|azdo, i̯a i̯d|u het! D|ai̯te my, hv|aryt, k|onyka. — G|azda pîš|ôu̯ do st|ai̯n'î. Tu, hv|aryt, k|onyka nc i̯|e. Ta kêď k|onyka ne i̯|c, to d|ai̯te my, hv|aryt, sank|y. G|azda pîš|ôu̯, d|au̯ i̯î sank|y. U̯n|a s|any u̯z'|ala, pîšl|a u ľ|îs i pryi̯|ala id kon'|ovy. Tod|ы na v|êč'îr u̯z'|ala sank|y ta pryi̯šl|a do g|azdы u̯ sel|o noč'|ov|aty. Ta hv|aryt g|azdo, cy pr|yi̯mete n'a n|a n'îč'? Pr|yi̯mu. A sank|y? I sank|y, hv|aryt, mežy s|any. G|azda u̯z'|au̯ s|any, polož|yu̯ mežy s|any a i̯î u̯z'|au̯ do ch|yž, d|au̯ i̯î i̯|isty. G|azda ľih sp|aty a u̯n|a pîšl|a ta vîdn|esla s|any u ľ|îs, de loš|a s'a p|aslo. Pryi̯šl|a u̯ noč|y do t|oho g|azdы.

G|azdo, u̯stav|ai̯, bo i̯a i̯d|u het! — G|azda pîš|ôu̯, s|any hl'|adat. T|am ne i̯|e s|any i̯îi̯|î. Kêd' ne i̯|e tv|ôi̯î s|any, to d|ai̯ šl|yi̯î. G|azda pîš|ôu̯, dau̯ i̯i rem|în'a, v|ock'i. U̯n|a pîšl|a s tым u̯ l'|îs. Tam m|ai̯e už|e i kon'|a i s|any i v|ock'i ta u̯pr'i̯ahl|a, s'|îla i u̯ž|e s'a vez|e. Vez|e s'a l|yška na sank|ach, kon'|a žen|e, a v|ôu̯k id|e. Kryv|ы̯ v|ôu̯k id|e, noh|a ho bol|yt. Hv|aryt: l|yško, pryi̯m|y tu kryv|u n|ôhu v|esty na sank|y. On|a hv|aryt: Pol|ož kryv|u n|ohu na sank|y, pol|ož. V|ôu̯k i̯edn|u n|ohu polož|yu̯ i s|am s'|îu̯ c|alkom, u̯n|a ne v|yd'îla. U̯ny s'a vez|ut a s|anky s'a polam|aly. U̯n|a h|oi̯kat na v|ôu̯ka, č'om|u tы s'i̯d|au̯ tai̯ sank|y polam|au̯. U̯n|a zl'|îzla v|îtam ta hv|aryt vôu̯k|ovy. Id|y do sus'|îdы sv|erlyka dîstav|aty, pr|avyty sank|y, bo s'a polam|aly. A v|ôu̯k hv|aryt: i̯a ne i̯d|u. Id|y t|ы, bo n'a noh|a bol|yt. A i̯a, hv|aryt, b|udu vartov|aty kon'|a. On|a pîšl|a dal|eko u̯ sel|o hl'|adaty sv|erlyk u g|azdы a v|ôu̯k kon'|a z'|iu̯. Tai̯ op|er u r|udu, že to k|în' žyv|ы̯ sto|ît. Pryi̯šl|a on|a, sv|erlykom popr|avyla sank|y. Sank|y popr|avyla i pos'i̯d|aly naz|ad ob|oi̯c. On|y s'a ch|oťat v|esty a k|în' zd|ochlы̯ p|yla r|uda sto|ît. U̯n|y tot|o ž|cnut, tot|o i̯d|e. On|y im|yly tai̯ ẑẑ'îly.

Оповідала 20. VII. 1924 Олена Коваль, літ 35.

2. Za kon'a šo i̯ak potr'i̯as|e kant|aramy, to v|os'ko pad|e iz kant|ar.

B|ы̯u̯ i̯ed|en c|ar'l, a m|au̯ šôu̯k|ovu trav|u. A tot|u šôu̯k|ovu trav|u k|aždu n'îč' šos' sp|aslo. Ta nai̯st|aršы̯ pîš|ou̯ vartov|aty. Vîn pîš|ou̯ i ne u̯vartuv|au̯. A dr|uhyi̯ sered|uščyi̯ pîš|ou̯ i tot ne u̯vartuv|au̯. A i̯ed|en bы̯u̯ tak|yi̯ šal|enы̯i̯. Ta vîn hv|aryu̯, že vîn |uvartui̯e. A vîn pîš|ou̯ na l|avyč'ku i tam s|îu̯ sôbî i vart|ui̯e. Nabr|au̯ sôbî i̯|îsty chl'|îba, p|yva. A mыš d n'|ômu pryi̯šl|a i pr|osyt chl'|îba. A tot dau̯ chl'|îba. A mыš hv|aryt: d|ai̯ my še i p|yva. Usn|y a i̯|ak tot|o pr|yide, i̯|a ťa ẑẑ|enu. A k'|în' pryi̯š|ou̯ p|asty a m|ыš zaškr|eptala za |ucho t|oho, šo vartov|au̯. Vîn ust|au̯ ta hv|aryt mыš i̯om|u, žcb|ы̯ ny z|ašo ne im|yu̯ lyš za kant|ar. Im|yu̯ za kant|ar, ta pryv|îu̯ dom|îu̯. Ta c|ar' mu ot|êc' pered|au̯ svoi̯|e car|istvo. A tot|ы̯ dv|oi̯e br|ať a hn'|îvaly s'a na n'|oho. D|ale otêc' ho u̯žen|yu̯. Tot|ы̯ brat|ove v|uludyly u̯ l'|îs ho i t|am ho zab|yly, bo s'a hn'|îvaly, že i̯ôm|u otêc' pered|au̯

ụš|ытko a įim n|yč. A l|yška ho naįšl|a i v|uhrebala. T|am ыᵘụ tak|yį stuñn̈|yk, šo pobr|ыskala ho vod|ôụ tôụ. A tot ož|ыụ ta k|aže: į|oį į|ak'em d|uže zasp|aụ. A l|yška k|ažc: to ты ne zasp|aụ lem brat|ove ťa zab|yly. A tot|o įoh|o žon|a, š|o ho zab|yla, d|uže pl|akala. Vîn s'|iụ sôbî na l|yšku taį tam id|e d ch|yžî. Ụž|e bl|ys'ko doch|odyt a l|yška s'a b|oit it|y, že įi d|achto z|abįe. A vîn k|aže: ты p|oį lem, į|a ty d|am k|urku. Ụn|a pryįšl|a, vuš|ôụ tot do ch|yž i žon|a mu perest|ala į|oįkaty. Tod|ы v|unîs k|urku lyšc'î i tod|ы l|yška sôb|î pîšl|a v|iťťam. Tak vîn skaz|aụ vîtc'|ovy sôb|î, že į|ak z nym b|ыᵘlo. I ụn|y pryįšl|y id š|ybenyc'î, to įich pov|îsyly.

Оповідав 20. VII. 1924 Ґибріян Николай, літ 17.

56. Суль. — Sûľ.

Kst|ynы.

Ksť|ať z|araz po r|odžcn'u. Naįp|erše p|ûįduť po sêľ|î ta pokl|yčuť k|ûmûụ, ta pokl|yčuť įich dom|û do sv|ôįî ch'|ižî. Ta pol|ožať įich za stûl, p|očnuť įich h|ostyty. Naįp|erše pom|oťatsa, dad|uť B|ohu pochv|alu, taį tûį ďît|yn'i, za kotr|ôįî pryįšl|y tam h|ostytysa. Naįp|erše dad|uť p|yti a pak įisti d|akoį pêč'|yvo, b|anyč'ata, f|ank'i, mn'|aso, studen'|atynu, pyroh|y, r|atotu, slyụk|y, kap|ûstu, h|olupk'i, p|olyụky z halušk|amy. Pot|ômu dar|uuť ďît|yn'î ta kr|yžmo da|uť d|ît|yn'î, polotn|a, spîv|auť spîvank|y.

Dar|uuť ďît|yn'î hr|ošî. M|êč'uť na tar|el, chto d|esať po dv|aįcať k|orun, kûľko chto m|aįc; m|ožuť zobr|aty do sto pįadês'|ať k|orun. Kêď mn|oho kum|ûụ, to mn|oho zm|êč'uť. S t|ыch hr|ošeį k|upyť tak|oį ďît|yn'i š|atky abo k|abat sôb|î.

1. U n|ašoho k|ûma sol|otka host|yna
Sol|otka, sol|otka, še sol|otša od m|edu
A įa sv|oho k|ûma do s|ebe zav|edu.

2. Ne b|ulo ne b|ûde u k|ûma host|yna
P|okľa sa ne n|aįšla mal|ên'ka ďît|yna.
Ta k|ûme kum|ôč'ko, p|yįme palen|oč'ku,

P|yjme i̯î do r|ana, bo nam darov|ana.
P|ylabыsa p|yla palen|oč'ka z r|ana,
A kolo več|era v|inko yz poh|ara.

3. Bod|ai̯ rod|ynka dôbr|î sa m|ala
žc ďît|ynu darov|ala
A cht|o šče ne darov|au̯
Ta bы sa zdoh|adovau̯.

4. H|ôs'tî m|ôi̯î h|ôs'tî
Ne s|yďte vы spr|ôs'tî
Lem s|yďte ves|elo
Bы vas č'|ulo s|elo.

5. Cy vы n|aši̯î h|ôs'tî
Nc i̯|îly ne p|yly,
Šo vы u̯ n|ašîi̯ ch|yžy
H|olos ne u̯pust|yly.

6. Hol|ôsku, hol|ôsku
P|ušč'u ťa po ľ|îsî
Chto ťa tam uč'|ui̯c
Nai̯ tam on' noč'|ui̯c

7. V|ыi̯du na horb|ôč'ok
P|yskam u lyst|oč'ok
Žeb|ы m|ylыi̯ č'uu̯
Cyi̯ to holos|očok.

8. A mûi̯ holos|oč'ok
Dzvîn|yť i̯ak dzvîn|oč'ok
A tvûi̯ holos|yšče
Ryp|yť i̯ak voz|yšče.

9. Trost|yna trost|yna
Zel|ena trost|yna
To u̯ n|ašoho k|ùma
Sol|otka host|yna.

10. Ta p|oďme mы p|oďme
Alc nc rozv|oďme
Bo kêď rozved|eme
Dom|û nc pryi̯d|eme.

11. Ta p|oďme mы st|adu
Bo n|am tu nc r|aďî
B|os'me nau̯nov|aly
Tûi̯ chyžnûi̯ čeľ|ady.

12. Nc tak tûi̯ čeľ|ady
I̯ak t|ômu dvor|ovy
Dopr|ovôď nas B|ožc
D svoi̯|omu domovy.

Оповідала дня 22. VIII. 1925 Анця Копцьо Ґулєй, літ 23.

57. Забродь. — Zabroď.

N|ašoi̯ sel|o kl|yče sa Z|abrôď, bo buu̯ br|ûd, brod|yly č'erez v|ôdu. Dau̯n|ôi̯î fam|iliii̯ m|alo tu, u̯š|ыtkoi̯ prych|ûdč'oi̯ is č'|udž'ych sîl. Tu i̯c z B|oronы za Besk'|îdom, i̯c is Stau̯n|oho, suť dv|omy tr'i̯|omy s P|oľšč'î, is St|aščyna (Kr|upы, Hôm|ulyč', Gerz|anyč) — ys Pastûl|ok. N'ač'ko ys N|ač'ova to d|au̯nыi̯ tu r|odyč' i Zatvor|yc'kyi̯ zŽatv|arnyc'î, z Rokyt|ova Rokyt|ûu̯-s'kyi̯, Soľ|anyn ys S|oly. Tut|êšn'î Kon'uk|y, Bl|uda, Hoľ|înka, |Ančynыch, Vencel'|î. D|au̯no sel|o malo tr|ysto n|umer, u̯že tômu tr|ysto r|ôkûu̯ f|ara tu b|ыla. Pot|ômu bыlo pov|ûďa y pererv|alo sel|o. Pol|ôu̯ku sel|a zabr|ala v|oda. Pot|omu b|ыla m|îra. V|oda pryblyž|yla sa hcu̯ do n|ašoho ch|otar'i̯u a tamt|o, šo v|oda odorv|ala, zust|alo do Ber|eznoho.

Записано дня 19. X. 1930 від Рокутовського Михайла, 58 літ.

58. Княгинин (Кегинин). — Kn'ah|ynyn (K'ehynyn).

1. Metcor 1868 r|ôku.

I̯a buu̯ z v|ûľmy. Duže chv|yľa bula, že sa v|olы g|czyly, tak hr|îlo s|once. To b|ulo s p|oludny. To sa tak|a chm|ara na n|êbî sotvor|yla hei̯ pl|achta. Tak zakur|ylo a tak p|uklo, he z maž|ara.

Ta st|alo huč'|aty, bun'č'|aty, he bы hrym|îlo, h|alas dav|alo. Ta t|adы poza sel|o hôr|î tak|oi̯ mal|oi̯ kam|în'a pad|alo. A tot|ы try k|amîn'î n|eslo von tam u v|êr'ch y tam up|alo. Š'êi̯ tep|êr' i̯e tam i̯|ama. U̯p|ala na č'|ornыch ml|akach kolo hran|yc'î ch|otar'i̯a N|ovoi̯ St|užыc'î. Kryvi̯an|yk Vas|yľ ho nai̯š|ôu̯. I̯ag ho nai̯š|ôu̯, ta pûšôu̯ do p|ana do Ber|eznoho do Pok|ornoho, to vûn mu u̯bîc'|au̯ v|olы kup|yti za tot k|amîn'. Kaz|au̯ mu, že mu k|ûpit v|olы. Pryv|ezly dom|û tam it ch|yžy tai̯ i̯|eden st|arыi̯ čolôv|îk kaz|au̯, žeb|ы i̯eden k|amîn' u̯z'|au̯ sôb|î a i̯|eden sôbî a tr|êťii̯ žebы p|anovy dal|y a u̯n|y u̯s'|î try u̯z'al|y.

Оповідав дня 19. X. 1930 очевидець події, т. є упадку одного з найбільших метеорів ваги понад 300 kg на поля села Княгинин в р. 1868 — Семйон Іван, 90 літ. — Метеор находиться в природописнім музеї у Відні.

2. Та сама подія в устній традиції молодшої ґенерації.

B|ыᵘlo sa tak kras'n'|î, chv|yľa. A i̯edn|a chm|ara sa zi̯av|yla, lem raz tak h|ei̯bы zahrym|îlo i p|oč'au̯ p|adaty k|amîn'. Chto de nai̯š|ôu̯ k|amîn'. Ta pak ľude sa r|ûšыly ta hľ|adaly. Ta pak nai̯šl|y tak|yi̯ vel|ykyi̯, što pak č'otыrm|a v|ûlmy ledv|a pryv|ezly. Ta b|uu̯ tot k|amîn' u i̯edn|oho g|azdы tak za t|ыždên' stoi̯|au̯. I̯ak sa doč'|uly, že i̯e tak|yi̯ k|amîn' ta sa rûšыly ta tak v|ъi̯išly i̯ak'is pan|ы ta tot k|amîn' pak za č'ot|ыry st|ûu̯ky u̯z'al|y.

M|enšыi̯ k|amîn' chôť de u̯p|au̯. I̯eden u̯p|au̯ dês' kolo k|orč'-mы. Kač'm|ar'i̯ br|au̯, chto k|ûľko dau̯. Kôm|u dau̯ dv|ai̯c'ať, kôm|u d|ês'ať koron, dakôm|u dva ľitry p|alenky. Ûn popr|odau̯. A š'e i̯e i̯eden u Ber|eznûm u Mošk'i. Tohd|ы hv|aryly, što to pad|e m|an͡na z n|eba.

Оповідав Мішка Василь 47 літ, дня 19. X. 1930.

59. Улич (Олич). - Ul|yč (Ol|yč).

Za strach.

I̯a iš|ôu̯ str|êťoho kilom|etra z br|atom, vûn tepêr' pry v|ôs'ku. T|asme išl|y u̯ h|ôru. Idem|e za štr|ekou̯ do sto m|etrûu̯ od bar|aku, sl|uchai̯eme rыč|yt vûl. A pot|ômu zas' d|alše da na sto

m|etrû koz|a гыč|ala. Ne f|îgľî, to l|osna pr|aụda. Pot|ômu id|u dale, začal|o tak|oị mal|oị da s pûltreťar|ûčnoị ďîtv|ač'a bis'îdov|ati sôb|î. No ị|a hv|ar'ị|u Mich|aịlovi br|atovi, p|oďme popoz|erati, što tam ị|e. A vûn mên'|î hv|aryụ, n'e, ne ịdem|e! Pûšl|yz'me v|ыše na dvaịc'ať m|etrû, ras spl|eskalo ụ r|okы i zač'al|o huč'|ati, lam|ati h|uščavu a hoịkati (spîv|ati).

Записано дня 3. IX. 1933 від Каранина Юрка, літ 33.

60. Убля. — Ubl'a.

Оповідання записане на фонограф Pathé дня 20. IX. 1929, плита переховується в Чеській Академії Наук під ч. 1518.

Ị|a Dar'ị|an|yn Ị|urk|o z Ûbl|î, ubľ|ans'kyị obыv|ateľ, sn|yns'kyị |okres. Tep|êr' b|ыly tr|yịe br|aťa, tryịe br|aťa, d|obre. L|yšыụ im otêc' ị|ednu vynn|yc'u. Ị|ag im ľyšыụ totu v|ynnyc'u i tak tr|yịe br|aťa, dv|oịe vartov|aly a tot naịmol|otšыị mal|ыị bыụ ta ne chod|yụ do vynn|yc'î. Lechk|o to tr|yịe. I tak br|aťa m|ôịî, što vы b|udete? A t|ы br|ate mûị ľubыị, ty tak b|udeš tak|u č'|astku br|aty ị|aku ị|a. Ta na št|o mы b|udeme?

Tak tot tr|êťiị br|at pûš|oụ do vynn|yc'î. Pryš|oụ Is|us Chryst|os i t|ak ịim hv|aryť: Br|aťa, pryịm|îte men|e n|a nûč'. Pr|yịmeme, ale d|e? Pût kol|ybu. N'e, id ohn'|ovi ľ|az'te sôb|î. Ľahl|y ụny id ohn'|ovi, do r|ana pûšl|y het. Tr|eťiị rûk. T|ot naịmol|otšыị uže br|at ịim pryš|oụ pût kol|ybu. Pryš|oụ Isus Chryst|os is Petr|om i tak: chl|opče! pryị|aụ bы ty nas n|a nuč'? Pr|yịmu ụď|ač'no. De? — Pût kol|ыbu. — Poď, p|oďte dôbrî ľudc, pût kol|ыbu sôbî s'|aťte. I tak na r|ano id|ut' het. Ľ|udc, b|erte s|ôbî vynn|yc'î, v|yno, hr|uškы, b|er'te s|ôbî, ta vы podor|ôžn'î ľ|udc. Ne tr|eba nam nyč'. Odыšl|y da na ụ sto kr|okûụ, Jesus Chryst|os hv|aryť: P|etre, ị|dy no lem, ta sa pozv|îdaị. Id|y, št|o toị chlopč|yšče z|a nûč' ch|oče. — Pryš|ôụ Petr|o: chl|opče, š|o ty ž|adaš z|a nûč'. — Ta š|o bым ž|adaụ. Kob|ы my Boh tak|u žon|u daụ, |abы tôịî d|umы b|ыla, šo ị|a. D|ôbrî. — I tak P|etre, id|y no za n|ym. Ị|oh|o žon|a ụ k|any Halyl|eịu st|oịyt, tam ị|e. Ta č'k|oda, n'aị id|e z n|amy. Tam ịoh|o žon|a za stol|om. — Pryšl|y do k|anu Halyl|eịu. P|etre, P|etre, hv|aryť, id|y do pop|a, ž|ebы ịoh|o prys'|ah. Pryšl|y do pop|a i tak ịoh|o prys'ah. I tak

t|oho Petr|o, toiî d|umы, šo į t|a, šo įedn|oiî dumы žon|a iz g|azdôų.

I tak iz dvor|a įedn|a kůrka v|ыleťîla, įastr'įab pryl'|îh a žon|a heh|e, heh|e, is', is'! A t|ak raz l|yška do dr|uhoho dvor|a a tak č|ap kůrku. Ta tы v|ыťîam s psom|a: na ť|u, na ť|u, na ť|u, na ť|u. I tak k|ůrku otn'al|y a tak ps|ы k|ůrku zaį|îly c|alk|om.

61. Пастілки. — Pastîlk|y.

Za z|aįac'a.

Raz į|eden č'olov|îk iš|ôų or|aty taį v|idîų, šo nedv|îď iz z|aįc'om s'a bį|e. Č'olov|îk smîį|aųs'a, šo z|aįac' perem|ahať nedvîď|a. Tak|ož pryiš|oų id n'|ômu nedv|îď y kaže: č'o tы s'a z m|ene smîį|eš? — Nedvîď k|aže: įa têp|êr' teb|e yẑẑ'|îm y tv|oįe st|ado. Č'olov|îk k|aže, ta pr|yįdu na v|eč'ûr. Nedv|îď pryš|oų p|okaď na v|eč'ûr ho z'|îsty. A id n'|ômu pryšl|a lys|yc'a y k|aže: č'oh|o tы s'a tak ž|uryš? — Ta, k|aže, įag bы įa s'a ne žur|yų, įag nedv|îď pryįd|e mene z'|îsty! K|aže: č'olov|îče ne ž|urs'a, įa teb|e šos' por|adž'u. V|uvêď sv|oho s|ына, n'aį id|e do k|orča skr|ыty s'a, n'aį tak h|eųkať, įak p|es. — Įak pryš|ôų nedv|îď t|oho čolov|îka yẑẑ'îsty is st|adom, t|ot įoho s|ын p|oč'au h|aųkaty tak įak p|es. Nedv|îď zv|îduįe s'a, cht|o to tam į|e. A č'olov|îk k|aže: to teb|e ųže ček|auť ps|ы. Y k|aže, d|agde mn'a schov|aį. Č'olov|îk m|aų tam mîš|ok. Y k|aže nedv|îď: schov|aį s'a do t|oho mîšk|a. Tak č'olov|îk pov|îų mu, ž|ebы ų'|îz do t|oho mîšk|a. Tak įak uľ|îz nedv|îď do mîšk|a, č'olov|îk zaįaz|aų, uz'|aų sok|yru y oẑẑ|aų nedvîď|ovy h|olovu. Y tak p|okaď pryšl|a lys|yc'a y k|aže: d|aį my tot|ы k|ury, šos' my obîc'|aų. Tak p|okaď čolov|îk pov|îų, ž|ebы pryšl|a na v|eč'ûr. Y tak p|okaď on|a pryšl|a na več'ûr. A č'olov|îk kaz|aų sv|oim ď|îťom, žeb|ы pochov|aly s'a p|opûd p|ostîl. Y tak įak pryšl|a lys|yc'a za kurm|y, ď|îty p|ož'aly h|aųkaty. Lys|yc'a zdov|îdala s'a, cht|o tam į|e. A č'olov|îk kaže: teb|e tam daųn|o č|ekaįuť ps|ы. Tod|ы on|a uť|îkla do l'|îsa.

Оповідав в р. 1922 Михайло Короман, 11 літ.

62. Дубриничі. D|ubrynyči.

Za i̯edn|oho c|ar'i̯a.

Вы"ų i̯|eden c|ar', kotr|ыi̯ mau̯ i̯edn|oho s|ына. Y v|ûn ch|ô-ťiu̯ dat|y t|oho s|ына uč|yty, ta ne m|ûh dat|y do dr|uhych der-ž|au̯ do n|auky, bo žeľ|iznyc' nc b|ыlo. Ta vûn pros|yu̯ u̯ sv|ôi̯î deržˇ|avî hľad|aty tak|oho m|ai̯stra, k|otrыi̯ ы mûh yzrob|yty kr|ыla i̯oh|o s|ынovi, ob|ы mûh pol|êťîty do dr|uhych deržˇ|au̯ na na|uku. I n|ato b|ы"ly u u̯i̯azn|ycy dv|omy mai̯str|ovc. I̯|eden вы"u̯ stoľ|ar' a dr|uhyi̯ kov|ač'. Y u̯n|y kaz|aly, kêď ich v|usvoboďať yz vi̯azn|yc'î, tak on|y zr|obľať c|ar'i̯ovomu s|ы-novi kr|ыla tak'|î, što s n|yma pol|etyť, dc b|ude chôť|îti. I̯ich v|upustyly iz vi̯azn|ycî i on|y zrob|yly tot|ы kr|ыla. I nas|amы̆i̯ per|ed on|y iskus|yly, žc i̯|ak tr|eba lêť|îty i ukaz|aly c|ar'i̯ovomu s|ынovi. C|ar'i̯ûu̯ s|ын pryk|apč'au̯ sôb|î kr|ыla i p|ustyu̯ s'a na dor|ohu. Alc v|ûn nc znau̯ s t|ыma kr|ылamy leť|îty i i̯oh|o v|îtor pon|ûs dal|cko na i̯|eden ostr|ôu̯, dc sia nachod|ylo u̯že dr|uhoie c|arstvo. Y tam up|au̯ na ostr|ôvî i̯edn|omu i̯|uhasovi, kotr|ыi̯ tam pas v|ûu̯cî. I tot i̯|uhas u̯z'au̯ ho id s|ôbî, ob|ы mu pomah|au̯ p|asty v|ûu̯cî. I u̯n|y hon|yly tot|ы v|ûu̯cî poper|ed tam|ošn'oho c|ar'i̯a z|amok. A u t|oho c|ar'i̯a b|ыla i̯edn|a ď|îu̯ka, k|otrûi̯ ne-slob|ûdno b|ылo izz|amku n|ygdc it|y. A tot molod|ыi̯ i̯uh|as d|užc kr|asnыi̯ вы"u̯ a zn|au̯ kr|asn'î g|ai̯daty (na sop|îlku hraty). I t|oho c|ar'i̯a ď|îu̯ka d|užc poľub|yla t|oho i̯uhas|a. Nc mohl|a n|yi̯ak sa iz n|ym izhovor|ytysa. Y u̯še i̯ak vûn v|ûu̯cî hn|au̯ poper|ed tot z|amok,, a u̯n|a u̯sc pozer|ala na |oblak. Pot|ômu tot i̯uh|as pryk|apč'au̯ sôb|î kr|ыla i pol|êťîu̯ id c|ar'i̯ûvûi̯ ď|îu̯c'î. I̯ak sa car' doč'|uu̯ tot|o, tak i̯im|yu̯ t|oho i̯uhas|a i ď|îu̯ku i chô-ť|îu̯ i̯ich ispal|yty, žc to č'oh|o ď|îu̯ka pušč'|ala t|oho i̯uhas|a i roskaz|au̯ nakl|asty i̯edn|u k|opu dr|ыu̯ i na v|êr'ch pol|ožyu̯ sv|ôi̯u ď|îu̯ku iz i̯uhas|om. A i̯uh|as d|uže m|udrыi̯ вы̆u̯ tak u̯z'au̯ issob|ôu̯ i kr|ыla. I̯ak zapal|yly tot|u k|opu dr|ыu̯ a i̯uh|as pry-k|apč'au̯ sôb|î kr|ыla i zač'al|y dr|ыva hôr|îty. I b|ыu̯ vel|ykyi̯ d|ым. A u̯ûn pryk|apč'au̯ sôb|î kr|ыla i u̯z'au̯ c|ar'i̯ovu ď|îu̯ku i pol|êťîu̯ id sv|ômu vûtc'ovi. I̯oh|o ot|cc' d|užc s'a zr|adovau̯, že i̯oh|o i̯edynor|odnыi̯ s|ын sa navern|uu̯ i zrob|yu̯ vel|yku host|ynu, na k|ôtru host|ynu pryzv|au̯ i t|oho c|ar'i̯a, kotr|ыi̯

ch|ôťîu̯ ispal|yty i̯oh|o s|ыna iz ď|îu̯kôu̯. Tot c|ar' pryi̯š|ôu̯ i uv|yďîu̯ tыch dv|oi̯e ďît|ei̯, k|otrî vûn d|au̯ ispal|yty. D|uže mu ť|aško b|ыlo, ne ch|ôťîu̯ any i̯|îsty ani p|yty. Pot|ômu po host|yn'î pros|yu̯ sa c|ar'i̯a, že što to za ď|îty, bo u̯ n'|oho pr|avî tak'|î dv|oi̯e b|ыly, i̯oh|o ď|îu̯ka a i̯ed|en i̯uh|as, kotr|ыi̯ pryl|êťîu̯ tam do i̯oh|o z|amku. Ûn dau̯ i̯ich ispal|yty a u̯n|y pr|avî tak'|î bыly i̯ak tot|ы dv|oi̯e. Pot|ômu c|ar' dau̯ zakl|ykaty sv|oho s|ыna i ď|îu̯ku i pros|yu̯ sa, ž|e cy ne on|y to b|ы ly. I s|ыn si̯a pryzn|au̯, že to u̯n|y bыly a u vel|ykûm d|ыmovi pol|êťîly, tak što i̯ich n|ychto ne v|yďîu̯. C|ar' si̯a d|uže zr|adovau̯, že on|y zûst|aly ž|ыvî, i zrob|yly tam vel|yku host|ynu, de tak|oi̯ si̯a moloď|î povinč'|aly.

Оповідав дня 22. VIII. 1925 Риґан Андрей, літ 22.

63. Ворочово. — Vor|očovo.

1. Za Solom|ona i̯ak sud|yu̯.

Solom|on car' ûd Boha sôb|î v|uprosyly blah|oi̯ s|erce a d|obryi̯ r|ôzum. Ispr'i̯ahl|ys'a dv|ai̯e žebrak|y, i̯ed|en mau̯ teľ|îhu a dr|uhyi̯ kon|ynu. Ta m|ala tot|a mal|oi̯e. Ta u̯ž|e tot ž|ebrat, šo mau̯ teľ|îhu, ch|ôťîu̯ bы buu̯ sôb|î osvoi̯|ity. Abo t|ot ne dav|au̯. Ta ne mûh ich n|ychto ros̑sud|yty vôn' pûšl|y do Solom|ona c|ar'i̯a. I tak zakl|ykau̯ i̯îch na s|ud, šo ch|očete? Ony skaz|aly: M|oi̯a teľ|îha m|ala mal|oi̯. Tot k|aže: Nepr|au̯da, bo m|oi̯a kon|yna m|ala mal|oi̯. Ta tep|êr' car' ros̑sud|yly i̯ich: kêď| b|ыla mal|a tv|oi̯a teľ|îha, to b|ыla mal|a teľîšč'|ata, a to i̯ak|a stv|ora i̯e, tak|oi̯ mai̯e m|aty.

2. Za Solom|ona c|ar'i̯a, i̯ak sôb|î hľ|adau̯ m|udru p|an'u.

Kol|y s'a c|ar' Solom|on ch|ôťîly žen|yty, ta hľ|adaly mudr|îšu žon|u ûd s|ebe. I pryšl|y na k|ony id iedn|ûi̯ v|ôďî. A t|am i̯edn|a ď|îu̯ka š|umna, kr|asna p|asla tr|ysta bar|anûu̯. Ta i̯i s'a c|ar' zapros|yly, k|ûľko a u̯r|oky, on|a i̯im odpov|îla: tr|ysto do str|emen. S tыm p|okaď pûš|ôu̯ sôb|î dom|û y zahn|au̯ i̯ûi̯ i̯edn|o

p|ovîsmo, žeb|ы un|a mu š|aťa natk|ala. A ụn|a ịôm|u zahn|ala ịed|en kop|ač', že b|ы ịûị spr|avyụ kr|osna. Ụn ịûị zahn|aụ ịed|en k|amîn', ob|ы ụdr|ala tot k|amîn'. On|a mu zavern|ula, bы ho zar|îzaụ. Tak pak uz'|aụ ịî sôb|î za žon|u.

3. P|ogan ďîụč'a.

Služ|yụ u ịedn|oho g|azda Maťîụ. I tak č'uv|aly, že b|ude koron|acịa u P|êštî. Ta ûn k|ažе: g|azda, ta p|oďme na t|u koron|acịu. G|azda kaže: m|ы to ne dost|oịn'î. Zab|yụ |ystyk do z|êmľî, kêď s'a tot |ystyk zazelên'|îịe, doky s'a v|erneme, to tož možeme zn|aty, že s t|ebe b|ude d|ašo. Y tak zazelen'|îụ |ystyk. P|ervыị č'as y pryịšl|a zas' korun|acịa. Y kor|una s'îd|ala na Maťîịa. Y Maťîị opst|aụ pot|ômu za kr|aľa. Y n|arod r|us'kyị v|arovaụ. I tak doč'|uụ s'a, že ta carịa p|ogan' ďîụč'a ịe ụ z|amku k|amịanyc'kûm. On|a tam ľ|udy zbytkov|ala. Kol|y tot z|amok budov|aly, to tr|eba bыlo molok|o sol|otkoị m|îsto v|odы do vak|ûụky. Y ị|aịc'a b|yly do t|oho, ab|ы s'a tv|erdo tr|ymalo. Kêď č'olov|îk iš|ôụ puť|ôm, tam maụ k|alap zn'aty pûd t|emnykom y tak it|y ôn' do v|aroša, bo kêď ne zn|aụ, sť|ala h|olovu.

Ta tohd|ы ụž|e ľub|yụ bы bыụ ịi v|uhnaty v|oťťy. Nabr|aụ sôb|î skot|ynы, k|ôn'î, v|olы, k|ozы, vûục'î, sv|yn'î, h|usy y kač'k|y ta naviaz|aụ na tot|o dzvûnk|y i to vs'|akyị m|alo ịaz|yk. Ị|ak s'a r|ušyly, išl|y popûd t|emnyk. Ta on|a uč|ula i v|yďîla i s'|îla na t|atoša y ťîk|aị v|oťťam. A|ịbo i vûn na kon|y bы"ụ M|aťaš kraľ ta tod|ы za n'ôụ, dohon|yụ ịu ụ z|ahon's'kûm ľ|îs'î. Tam b|ыla ž|ôlûď vel|yka. Kûn' s'a ch|ôụzaụ, bo ne m|ûh dôbr|î ụťîk|aty. Ta ịî dohon|yụ. Y ụn|a ịôm|u k|ažе: tы kr|aľu ne m|aịeš žon|ы, a ịa ne m|au g|azdы, ta sa pob|êr'me. Ûn to ne pozer|aụ n|yč', ta s'ť|aụ ịûị h|olovu. Ịak ịûị h|olôvu sť|aụ ta chod|yụ d|ale po sv|îtu ta dûịš|ôụ do Tur|ečynы taị zaịš|ôụ do c|ar'ịa do tur|êc'koho. A c|ar' ho s'a pr|osyť, v|otky tы? — Ja z Veng'|eršynы. — Cy č'|uụ tы za M|ač'ka kr|aľa? — Oị č'|uụ ịem. To tak|yị ak|urat hei ị|a. Ta tam m|ôịu rodyn|u zahub|yụ Mač'ka kr|aľ. — Ta to ị|a zahub|yụ. Ta č'|ohôs' zahub|yụ? — Bo ľ|udy mu|č'yla. Ta tepêr' ịa teb|e iz|otnu. — M|aịeš n'a na hran|yc'u v|uvesty, ta tam n'a m|aịeš ysť|aty a chôď zav|îsyty a n'a m|aịeš obern|uty u veng|ers'kyị kr|aị tv|ar'ịôụ. I tak s'|îly sôb|î na v|ûz taị ịd|uť,

vez|uťs'a. Y p|ôč'aų s'a smîį|aty M|ač'ko kraľ. Tur|êc'kyį mu k|ažc, šo s'a smîį|cš, na sm|êrť įd|eš. — Smî|us'a, že per|êdn'u teľ|îhu kôn'î ť|ahnuť. Alc z|adn'a č'oh|o įde za n'|ôų. Ta ų|že v|ûįšly na hran|yc'u ta tam zakop|aly st|ôųp. M|aťaš kraľ maų tam v|os'ko u dek|unkoch. Įak zatrub|ių, ta v|os'ko s'a zb|îhlo, ta tur|êc'koho c|ar'įa im|yly ta įoh|o obern|uly tv|arįôų u Tur|ečynu, zav|îsyly ho i tak s'a r|ozyįšl|y.

4. Za č'ornokn|yžnyka, šo chm|arы h|onyť.

Syď|îų į|ag'er pûd sk|alôų s p|uškôų. A d|uže p|oč'alo hrym|ity. A ų tûį skaľ|î bыla dîr|a tak|a, šo ų nûį č'|ort syď|îų. Ta hrûm ľub|yų bыų tot|o zab|yty. Jak ųn|o s'a ųkaz|alo, to tr|îsnulo, alc ųn|o s'a schov|alo do sk|alы. Tot į|ag'er uz'|aų sįašč|enu k|uľu kolo s|cbe ta pust|yų do p|ušky tot|u sįašč|enu k|uľu. Įak on|o s'a ųkaz|alo, ta ûn tr|îsnuų, zab|yų lem doľû sk|alôų, ystekl|o tak|oį č'orn|ylo. I d|oras'a roz|yįšly chm|ary, poč'al|o s|once hr|ity. I č'|uįe id|e d' n'|ômu šos po ľ|îsî tr|îskaučy. I d|oraz ûn s'a h|ecų nap|udyų, šo to b|ude s t|oho. I t|ot na n'|oho h|oįkaų: ne bûį s'a, įa id|u iťťôbî č'|ysto. Š|obы tы chôť|įų za tot|o, š|obыs' zab|yų t|oho prop|asnyka. Ûn ne ž|adať nyč'.

Alc k|ažc, m|ы ų|že mn|oho tu v|utyskaly na k|uľu, ta ne h|odn'îs'me ho zab|yty. Ta dast|e my, hov|oryt, nab|oįu, šo vы strîľ|aly. D|aly mu nab|oįų (tot čornokn|yžnyk zarosn|utyį, borod|atyį). T|ym nab|ôįom zabį|cš, de lem zapoz|eraš. I tak rozyšl|ys'a.

5. Nam|etyšče.

Jak z|abįuť čolov|îka u čuž|ûm ch|otarî, t|am ho pochor|on'ať i cht|o įd|e kolo t|oho m|îsta, tot v|erže k|amîn', hol|uzku, tot|o zv|es'a nam|etyšče.

6. Dvad|ušnyk abo poťat|ynêc'.

Įak umr|e vor|oška, to obs|ыpuįuť tr|unu m|akom i daį|uť žыd|ûške pys'mo. Įak ne skr|îpne t|îlo, to nazыv|aįuť poťat|ynec', bude potyn|aty chud|obu, chud|oba bude p|ыrskaty. — Įedn|a duš|a um|erla a dr|uha chodyť!

Оповідав дня 16. VIII. 1925 Опаленик Филип, літ 75.

65. Новоселиця. — Novos|elyc'a.

Za i̯edn|oho pop|a y za i̯edn|oho ďak|a.

Raz buu̯ i̯eden pûp a buu̯ boh|atыi̯. Pûp ne m|au̯ ďît|êi̯. A ďak buu̯ chudobnыi̯ a mn|oho ďîtêi̯ mau̯. Pûp nos|yu̯ molok|o do c|êr'kvy, bo tam ch|olodno bыlo u̯ ľîťî. A ďak s'a dûzn|au̯ ta pûš|ôu̯ molok|o zabr|au̯ a s'at|ыch nam|adzau̯ smet|ankôu̯. A pûp pûš|ôu̯ do c|erkvy i uv|îďîu̯, že s'ať|î ût smet|ank'i, ta u̯z'|au̯ p|alyc'u ta b|yu̯. Ve|cy molok|o ne n'|îs do c|erkvy a ď|ak pûš|ôu̯ ta u̯z'|au̯ s'at|ыch ta |un'îs do pop|ovôi̯î pšen|ic'î. Pšen|ic'u skač|au̯, abы pûp d|umau̯, že tot|o s'ať|î pokač|aly. A pûp pryš|ôu̯ u̯v|iďîu̯ u̯z'au̯ p|alycu ta zas' z|ač'au̯ b|yty. A s'at|oho Nykol|ai̯a nai̯bûľše byu̯, bo t|am b|ulo nai̯ľ|îpše sk|ačano. Zabr|au̯ s'at|ыch, ponos|yu̯ n|azad do cêr'kvy. D'ak to s'a dozn|au̯, že ûn s'at|ыch byu̯ ta pûš|ôu̯ s'at|ыch zabr|au̯ ta pochov|au̯. Pûp pûš|ôu̯ do c|êr'kvy, uv|iďîu̯, že s'at|ыch ne i̯|e, t|ak s'a nap|udyu̯ a pûš|ôu̯ i ďak|ovi z|ačau̯ kaz|aty, že bîd|a z nym b|ude, bo ûn s'at|ыch byu̯ ta pôu̯ťîk|aly. A ûn k|aže, d|ai̯te mi kon'|a ai̯ zapl|aťte mi ta i̯ich možno zdoh|ôn'u a i̯ich v|ernu n|azad. Tot mu k|aže: tы i̯ich lem vern|y ta i̯a ti dam č'ot|ыry v|olы. Ûn s'îu̯ na kon'|a dûst|au̯ i hr|ôšî, pûš|ôu̯ na dr|uhoi̯e sel|o a tam mul|atov|au̯ do v|êč'era. A na vêč'ur vern|uu̯ s'a n|azad, zabr|au̯ s'at|ыch i skl|au̯ do cêr'kvi n|azad. A tohd|ыi̯ ûn v|iďîu̯, že |ynšak ne m|ože ž|ыti. U pop|a bыly č'ot|ыry k|ormnyky a ûn pûš|ôu̯ |ihlы polam|au̯ a pûpch|au̯ kûnc'î sv|in'am do |uchû a svin'î s'a krut|yly a pûp d|umau̯, že sv|in'î i̯ak|us chvorot|u m|ai̯uť ta chôť|îu̯ dat|y svin'î p|obyti. D|au̯ ďak|ovi zn|ati, ďak pryš|ôu̯ do n'|oho u̯z'|au̯ sv|in'î a pob|yu̯. Na v|êč'ûr zabr|au̯ na v|ûz, že poch|ovať a ûn povi̯|ûz dom|û. I d|okľa b|ыᵘly svin'î, to dobr|î žыly. I̯ak svynêi̯ ne b|ыᵘlo, to z|as' špekuľ|au̯, i̯|agbы daštos' v|ušpykoľov|ati ot pop|a. Al|e pûp dau̯ spr|avyti nov|u l|adu a do t|ôi̯î ladы z|aper popaď|u. D|au̯ i̯ûi̯ t|am na try dn|ы kost. K|aže ďak|ovi: m|au̯u i̯a i̯edn|u l|adu a d|oma m|îsta na n'u ne i̯|e. D|okľa mîsto b|ude, tak vôz'm|y i̯î do s|ebe. D'ak i̯î u̯z'|au̯ do s|ebe, b|ыla tam za dv|a dn|ы. Trêťîi̯ v|êč'ûr zač'al|y sôb|î hovor|yti. D'ak kaže ďak|uly: do têp|êr' i̯ez'm|e dobr|î ž|ыli, d|oky b|ыlo pop|ove molok|o a sv|in'î, a tep|êr' š|o bud|eme rob|yti? —

Popaď|a z l|adы h|oi̯kať: to v|ы n|aše molok|o poi̯|îly ai̯ sv|in'î! — D'ak s'a nastr|ašiu̯ ai̯ d|umať, št|o z nym b|ude. Mau̯ hrom|adu kl'|uč|û, u̯z'|au̯, vuber|au̯, d|okľa ne u̯tvor|yu̯ l|adu. L|adu otvor|yu̯, pop|aďu zadav|yu̯ a i̯ûi̯ zachp|au̯ kôu̯b|asu u rot, ob|ы pûp d|umau̯, že u̯n|a s'a u̯dav|yla. Čertv|ertыi̯ dên' pryi̯šôu̯ pûp za l|adôu̯ tai̯ k|aže: pom|alu kl|asti na vûz ai̯ z v|oza dol|û, bo tam doroh'|î v|ecy. — Ta ûn pot|ômu otv|oryt l|adu a pop|aďa mertv|a. Pûp s'a nastr|ašiu̯ a ch|ôťîu̯ pop|aďu schov|aty, abы to n|ychto ne zn|au̯, že tak on|a um|erla i schov|au̯ i̯î. A ďak to zn|au̯, puš|ôu̯ pop|aďu otkop|au̯, pryn'ûs domû, pryvi̯az|au̯ id chvost|ovi tryr|ûč'nomu hač'ur|ovi a p|ustyu̯ na dv|ûr. Hač'|ur' b|îhau̯ a pop|aďa za nym skak|ala. Pûp r|ano v|ûi̯de von i poz|erat, što pop|aďa hač'ur|a u̯h|an'ať. Pûš|ou̯ za ďak|om i skaz|au̯ ďak|ovi, što s'a st|alo. D'ak k|aže: zaplatyt|e mi dobr|î, i̯a vam schov|au, bûľše nygda ne v|ûi̯de. — Pûp k|aže: i̯a ti dam č'ot|ыri k|ôn'î, lem i̯i schov|ai̯, bы n|ychto ne zn|au̯, i̯ak on|a u̯m|erla. D'ak u̯z'|au̯ č'otыri k|ôn'î i č'ot|ыri v|olы zûst|au̯ g|azdom a pûp us|e por|ožn'ii̯ mîch.

Оповідав Довбей Афтанасей, 31 літ, дня 29. VIII. 1926.

66. Раково. — R|akovo.

Chryst|os i Petr|o.

Iš|ôu̯ Chryst|os ys Petr|om ta v|erh gr|ai̯car is p|eret Petr|a. Petr|o v|iďîu̯ ta gr|ai̯car' ne zn'|au̯. Chryst|os p|okad tot gr|ai̯car izn'|au̯ y kup|yu̯ dvan|ac'äť čerêš|ên'. A pot|ômu dopust|yu̯ na n'|oho vel|ykyi̯ h|olod. Tak pak pušč'|au̯ u̯s|e na p|aru kr|okûu̯ p|oi̯ennu čer|êšn'u. Petr|o schyľ|au̯s'a furt za t|ыma čer|êšn'amy. P|ak mu Chryst|os skaz|au̯: v|ydyš P|etre! R|azys'a ne chť|îu̯ schyl|yty, schyl|yves͡'s'a dvan|ac'at raz. Pak z|as' Petr|o skaz|au̯, žeb|ы žon|a mûcn'|îša b|ыla ot chl|opa. A Chryst|os kaz|au̯: P|etre, to ne dobr|î b|ude, bo žon|a prokľ|ata, bo žon|a mûcn|a ta bud|e ľ|ude b|yty. Chryst|os pryst|au̯, n'ai̯ b|ude t|ak.

Pot|omu i̯šl|y ta zai̯šl|y n|a nûč' do i̯en͡n|oho čolôv|îka. A č'olôv|îk kaz|au̯: pryi̯|au̯ bым vas, |ale m|oi̯a žon|a pr|yi̯de s k|orč'mы, to u̯bi̯|e men|e i v|as. — |Ale Chryst|os kaz|au̯: Vы lem

pryi̯m|îť nas. Tak poľîh|aly sp|aty sôb|î na p|ec. Petr|o krai̯|om a Chryst|os d|ale p|oza Petr|a. Pryšl|a u̯ noč|y žon|a y poč'|ala h|oi̯katy: g|azdo puš'č'ai̯. G|azda pûš|ou̯ i krasn|o dv|êri otvor|yu̯. On|a voi̯šl|a do ch|yžî. — Pal|y l|ampu! Y ûn sk|oro zapal|yu̯ l|ampu. Y i̯|ak zapal|yu̯ l|ampu, g|azda y on|a uv|idîla tыch dv|och na p|ecu i k|aže: š|o tam za i̯edn'|î žebrak|y? — I tak g|azdovi k|aže: to tak'|î p|utn'î ľ|ude? — A on|a k|aže: d|am i̯a i̯im d|oraz. I u̯z'al|a b|igar', b|yi̯ Petr|a. I̯ak dobr|î nab|yla, tak sk|oro šôs' v|on pob|îhla. A Chryst|os Petr|ovy k|aže: id|y tu ľ|az', de i̯|a, bo z|as' pr|yi̯de i b|ude b|yty teb|e. A u̯n|a zo dv|oru pryi̯šl|a y kaz|ala: šem tamt|oho ne b|yla y n|azad byi̯ Petr|a. Dr|uhyi̯ dên' Petr|o k|aže: pr|au̯du tы, h|ospody, kaz|au̯, že voľ|îi̯e b|ыty chl|op mûcn'|îšыi̯. A pot|omu znovu z|as' yšl|y tai̯ tr|afyly k|olo i̯edn|ôi̯î korč'm|ы i̯t|y. Y k|aže i̯omu Petr|o. P|oi̯me do k|orč'mы uv|iďîty, š|o tam ľ|ude r|obi̯ať. A i̯om|u Chryst|os k|aže: P|etre, tam ne i̯ď|îm, bo t|am pi̯|an'î ľ|ude. A vûn n|azad k|aže Chryst|ovy: lem m|ы p|oi̯me. — A Chryst|os ne zn|au̯, š|o mu rob|yty z nym, ta mu sotvor|yu̯ h|usľî na pl|eč'och. A i̯ak uvoi̯š|ôu̯ Petr|o uper|ed do k|orč'mы, a ľ|ude s'a im|yly do n'|oho pi̯|an'î. — Mên'|î hud|y tui̯! Y ch|oťat ho nab|yty, št|ôu̯kauť, ď|ugauť ta us|e h|oi̯kauť, šob im h|uu̯. L|edva s'a v|umetau̯ ta kaz|au̯ v|onka z|as' i̯ak išl|y: pr|au̯du tы m|ai̯eš H|ospody!

Оповідав р. 1923 Іван Стеґура, літ 40.

67. Невіцьке. — N|evîc'ke.

(Оповідання записане дня 20. IX. на ґрамофон Pathé, кружок переховується в Чеській Академії Наук під ч. 1515.)

I̯|a Petr|o Kov|ač' is sel|a N|evîckoho, ž|upa užhor|ots'ka, |okres užhor|ots'kyi̯, Podkarp|ats'ka R|us'. — I̯a bud|u hovor|yty k|asku i͡zza star|oho z|avîta.

Kol|y Is|ys Chryst|os is͡s'at|ym Petr|om chod|yly po sv|îťî, tak išl|y č'|eres i̯edn|o sel|o. I̯ak perešl|y č|eres tot|o sel|o, pos'îd|aly sôb|î pût i̯edn|u d|yč'ku. T|am syď|îly, sy|ď|îly. Iš|ôu̯ i̯ed|en č'olov|îk, d|uže bъiu̯ zasmuč|enyi̯. Tohd|ы k|aže i̯om|u Is us Chryst|os: č'om tы, č'olôv|îku, tak|yi̯ d|uže zasmuč|enyi̯? A v|ûn n|a to otpovîu̯: i̯|ag bы i̯a ne b|uu̯ tak|yi̯ d|uže zasmu-

č|enyi, koly u m|enc nar|odyla s'a ďît|yna |a nc į|e chto pryit|y do m|enc za k|uma z|a to, bo į|a d|uže chud|obnyi. — Is|us Chryst|os įôm|u k|aže: N|o ne žur|ys'a, č'olôv|îku, ia p|ûidu tôb|î za k|uma. Tohd|ъi Isus Chryst|os is s'at|ym Petr|om zabr|aly s'a i pûšl|y įôm|u za k|uma. Pûšly do į|oho ch|yžъi i tohd|ъi ųz'al|y ďît|ynu i pon|esly į̂ do chrest|u. Pokrest|yly ďît|ynu i vert|aly s'a n|azad. Kol|y s'a vert|aly n|azad, tohd|ъi Isus Chryst|os įom|u daų, šo ųšъitka host|yna b|ula hot|ova. M|aly šo įîsti i p|yti i ųšъitkoho m|aly ų dovol|eno. Tohd|ъi t|ot chud|obnyi k|um m|aų d|uže c|undravî boč'k|orъi. Tohd|ъi Is|us Chryst|os iz̃|uų iz n'|oho totъi boč'k|orъi a daų įôm|u nôv|î č|yžmъi a tot|ъi boč'k|orъi zav|adyų na klyn|êc' a nakaz|aų k|umovi, žeb|ъi tot|ъi boč'k|orъi tak u por'į|atku tr|ymaų, žeb|ъi n|ygda įich nc spropast|yų, to bud|e mu s'a dobr|î v|esti. I t|ot kum tr|ymaų tot|ъi boč'k|orъi u por'į|atku na kl|ênc'u do r|oka, al|e pot|omu, įag d|uže zboh|atîų, tohd|ъi ov|ûn tot|ъi boč'k|orъi v|ušmaryų v|on is ch|yžъi. Tak Is|us Chryst|os tot|o zn|aų nap|eret i kaz|aų Petr|ovi: P|etre, p|oime mъi ųž|e popoz|erati n|ašoho k|uma, į|ag įom|u s'a ved|e, ci dôbr|î, ci l|ycho, ci p|ûdlo. Tohd|ъi pryišl|y on|y do t|oho k|uma, n|e naišl|y įoh|o d|oma. V|ûn bъių u k|orč'mî. Tak pyų a on|y sôb|î posîd|aly za st|ûl ta tam syď|at'. Ra|z pr|yide kum ta k|aže: Š|ôšte za įedn'î c|undravî žebrak|y? V|on is ch|yžъi. Is|us Chryst|os įôm|u kaže. Ia n|e įakyi ne c|undravêc', ta ia tvûi k|um. Į|a teb|e nc zn|aiu, tъi č'|ortovi kum a ne m|en'î. A vûn įôm|u k|aže: K'|îď ia č'|ortûų kum, t|o buď č'|ortûų. A tohd|ъi ul|apių sv|oho k|uma za r|uku i povi|ûų na ml|aku i v|erh u v|ôdu i z n'|oho b|ula ž|aba.

68. Дравці. — Dr|aucî.

Za Št|yrfîta y Br|unclyka.

Št|yrfîit mauų kamar|ata kr|aťa. Št|yrfîitûų kamar|at kraľ m|aų it|y na v|oinu z dr|uh'im kr|aťom. Alc že t|ak ųûn b|uų slab|yi na v|ois'ko, a tot, što vûn m|aų z nym voiov|aty, to b|uų mûcn|yi. Mûcn|ômu sl|obûdno b|ulo m|aty dvan|ac'at' v|iťaz'ûų. T|ômu chudobn'|išômu ncsl|obûdno bulo m|aty lcm įedn|oho v|iťaz'a. A ųûn otkaz|aų mûcn|yi na sl|apšoho. Id|u s tob|ôų voiov|aty,

a k'eď neid|eš, ta kra|ynu otťa ber|u! — Ale do n'|oho pryš|ôų Št|yrfŕit: Į|ak sa m|aš, kamar|at? K|aže, ne dôbr'|î sa mam. Tak pryš|ôų mên'|î r|oskas v|oįnu my otkaz|ąų mûį sus|îdnyį kr|aŕ, a į|a slab|yį, št|o budu rob|yty? Otkaz|ąų na n'a, cy z 12 v|iťaz'amy cy z 12 regem|entamy z nym sa voįov|aty. — Kaže įôm|u įoh|o kamar|at Št|yrfŕit: Ne b|ûį sa, įa p|ûįdu tôb|î za v|iťaz'a, lem otp|yš mu, že maš v|iťaz'a, a mên'|î daš zn|aty, aby į|a na tot č'|aš t|u buų. — Y t|ak sa st|alo. Y d|aly my sa d|o tyį rob|oty do v|oįny na št|urom ys p|uškôų a y s š|abl'|ôų. Toť|î 12 a Št|yrfŕit s|am. Y tak pryšl|o, že dês'ať|och zlož|yų dôl|û ys kon'|a, a lem s p|oįednym ųs|e iš|ôų. A pot|ômu įeden|ac'atyį ho ųran|yų. Zav|yly mu r|anu. Dale v|ûn y t|oho zlož|yų 11-toho. Pûš|ôų z dvan|ac'atym. Na p|eršûm pûš|ôų, ale mu n|yč ne zrob|yų, an|y tot t|ômu, any t|ot t|ômu. A na dr|uhûm ųž|ek tot t|oho ųran|yų a tot t|oho. A na trêťûm už'ek Št|yrfŕit zv|erĥho s p|ikôų s kon'|a dul|û a š|abŕôų ho rub|ąų. Pan|ove h|oįkaly: hôų ne slob|ûdno, už v|oįna dokonč|ena. Nirov|avįes' v|oįnu.

Têp|êr' Štirfŕit mąų s|yna Br|unclyka. K|aže ųûn s|ynovy: S|yne, hŕ|adaį sôb|î ų sv|îťî c|imer (ûrl|a, lv|a), ob|y sôb|î d|ašto zviť|ažyų nov|oįe. T|ak mu ot|êc' daų šįfu i tr|ysto chl|ôpû i sv|oho |inoša, ob|y įôm|u |inoša buų a na tr|y r|oky k|yŕčyk a k|aždomu kon'|a i ku k|ôn'ûm. I ųn'|i chod|yly do t|oho č'|asu, što pereįšl|y try r|oky a k|ost vuchod|yų. A tot Br|unclyk įim pov|îų, že tot k|ost, što na įed|en dên' m|aįeme, ob|y b|ulo na pį|ať dn|y. Dale v|ûįšoų ųš|ytok kost. I d|ale kôn'î por|îzaly i pû|îly ųš|ytk'î. A šįfôų chod|yly mot|aly sa po v|ôďî, po sv|îťî. Ne mohl|y už|e sa vert|aty dôm|û, bo į ne zn|aly de, bo v|îtry įich odohn|aly dal|eko. Ta pryhn|ąų įich v|îtor na îedn|u hôr|u ostr|ôų y tam on'i pot|omu ž|yly, d|okŕa mohl|y. Šytko poį|ily kost y k|ôn'î, lem sk|ory zost|aly s k|on'och. K|aže įim Br|unclyk: Br|aťa už|es'me na kûnc|y, ųš|ytk'î umrem|e. Ta r|obme meży sob|ôų šor, budem|e k|ocky met|aty na s|ebe, na kotr|oho k|ocka up|ade, t|oho iz'îm|e. -- K|aže įôm|u įoh|o v|oįsko: Pr|incu naš! V|ys'te kraŕ|ûųs'kyj s|yn. Ta na v|as k|ocky sa ne b|uduť met|aty i na |inoša, lem n|a n'ich. — No na t|o pryst|ąų k|aždyį. I t|ak na kon|êc' poį|îly sam|î seb|e, k|aždyį dên' įedn|oho. D|ale įag už|e dv|omy zost|aly Br|unclyk z |inošom, k|aže mu |inaš: Pr|incu naįįasn'|îšyį! įa už|e st|aryį, ta chôť

umr|u, to n|yč'. Alc į|ich č'k|oda, bo on'|i suť še molod|yį, kra-l|ûųs'kyį syn. Ty ja zn|am, že ja t|u umr|u, a ų|n'i naį sôb|î zachov|ajuť sv|oįc žyť|a tak, jag į|a jim b|udu kaz|aty, kêď sa ųd|asť. M|ajcme z v|eľo k|oncį sk|ûry. A į|a įch zaš|yju do šk|ûroch dêvjaťoch. Na tûį hôr'|î b|uų ja, kol|y u įich ûtc'|a služ|yų za jinoša. Tam u st|arych p|ismach čyt|aų za tôt|u hôr|u, d|êz'my têpêr' h|yneme, že tu ch|odyť ptak nôchť, što į vol|a pon|esc. Ta vûn ch|odyť na tot ostr|ôų, de my tep|êr'ka h|yneme, ta vûn vas u tych sk|ûrach pon|esc het d|agde čerez m|ore. — Y tak zrob|yly. Vûn ho zaš|yų do d|êvjať sk|uroch y pryš|oų ptak i joh|o pon'|ûs čerez m|ore y pust|yų ho na hnîzd|o molod|ym. On|y d|êvjať sk|ûry proį|ily i joh|o cht'|îly z'|îsty. Ovûn kolo s|ebe maų š|abľu ta molôď|î post|ynaų. Y t|ak jag m|ûh yz str|omu zľ|îz dôl|û, ob|y ho pt|ak ne ul|apyų abo jak|yį zv|îr, bo tam pustot|yna b|ula. Y d|alc ûn uť|îkať, uť|îkať a ųse ųsk|očyų pût strom i m|alo spoč|yų, ab|y ho ne ul|apyų d|akyį zv|îr abo ptak. Y jak uť|îkať y uť|îkať y spoč|yvať, č'|uje ųûn h|olos y huk vel|ykyį. Y ût str|oma do str|oma jde natsl|uchujučy y v|ydyť, že tam yz z|êmľî uchv|atuje sa š|arkan' vel|ykyį a p|alyť ohn'|om, a na z|emly kolo dîr|y stoyť l|eų ta sa z nym bį|e. H|ôlôvu v|upchat von y volın'|om p|alyt, bo ch|ôťių iz'|isty l|eva. A l|eų byų joho l|abamy |alc sa d|uže izmordov|aų. A Br|unclyk n|ato sa popryz|craų y sa odnev|ažyų, što Boh dasť, to b|ude. Y staų y v|ûn sa b|yty ys š|arkan'om ys š|abľôų. Š|arkan' s|įų n|a bûk spoč|yty. A jak Br|unslyk zas' zôųnov|aų, to leų z|as' z|ač'aų sa b|yty y t|ak zmohl|y š|arkan'a. T|ot ho ųť|aų a t|ot ho ųchop|yų y rozd|er. Y ųûn ųže sam ne jd|e. Ų žeg z nym id|e y leų. Raz leų na n'|oho jak zv|îr uk|azuje mu na č|erevo, že holôdn'|î je. Y vûn k|aže na Br|unslyka: ja id|u u ľ|îs d|ašo ul|ôųľu yz'|îsty. Y ųûn pûš|oų y pryn'ûs zv|îrku u p|ysku a na chrêpť|î. A Br|unslyk v|yišôų na d|erevo ta tam sa schov|aų. A tot v|oľľam up|aų dolû a leų ho ul|apaų u p|azury. Y na n'|oho holovôų mach|aų n|a što ųûn uť|îkať, n|a što sa ch|ovať. Y vûn ho hl|adyų noh|ôų po į|oho pl|ečoch, aby sa ne boį|aų. Y zv|îrk'i porv|aų noh|amy y tak ob|omy į|îly. Y poį|îly uš|ytko.

Jak tot|o myn|ulo sa, treb|alo z|as' jîsty. Y z|as' na n'|oho murk|očc y z|as' b|ys'mc išl|y na lov|ytvu. A ųûn zost|aų, no d|e sa ď|iįe? Nakol|y leų pûš|oų lov|yty a Br|unclyk narub|aų

sôbî pr|uťa a pľ|ûų ľ|îsku vel|yku, ob|y v|erh na m|ore, a ob|y sa mentov|ąų, slobod|yų l|eva. Jak v|erh ľ|îsku na v|ôdu, ta m|alo sa odochp|ąų, otpl|yų. Ale l|eų pryš|oų a sa rozohn|ąų y ysk|očyų ď n'|ômu na ľ|îsku per|êdn'ima noh|amy a z|ad mu ų v|ôdu ųp|ąų. Y tak m|us'îly it|y na v|ôďî d|ale dv|omy y s|ami nc zn|aly, de ịd|uť. Alc ųn'|i ịak chod|yly y chod|yly y pr|yịduť ųn'i gu ịedn|omu b|urkovy. M|ežy m|or'ịamy boų d|ûm. A z ịedn|oho b|oku b|ola kap|ura žeľ|îzna, br|ana. Br|ana b|ola zamkn|uta a kolo br|any b|uly dva sl|upy, što ų n'ich zapraų-l|ena. A na sl|upoch b|uly h|ady, hr|ubî veľ|ik'î. A p|operek ot sul|aka do sul|aka chod|yly tôt'|î šabľî, ab|y sa tam n|ychto ne m|ûh dost|aty, bo to kr|aľ bov|ąų tam m|ors'kyị ịag r|ybam tak y m|ors'kym ľ|uďom, pol|ôųka r|yba, pol|ôųka čolôų|îk. Ịag un'|i tam pryšl|y y z ľ|îsky zľ|îzly; tam buų pr|ydvûr. D|oraz nc mûhl|y vûịt|y u dn|u pro tverd|u v|artu. A l|eų uch|opyų h|ada ịedn|oho i dr|uhoho y v|erh u v|odu a šabľî st|aly. Y pûšl|y gu kr|aľovy do b|urka. Y vûn lež|ąų na p|ostely y k|aže: Vyt|aị, vyt|aị u n|as Br|unclyku, d|e ty sa tu uz'|ąų. Ịak ty sa t|u mûh dost|aty do m|oho b|urku? Ty m|ôịu v|artu zab|yų, zahub|yųịcs my br|anu ta têp|êr' zo mnôų m|aịcš voịov|aty dvac'eť čot|yry hod|yny, k'êďes' tak|yj v|yťaz' d|obryị. K|aže, no to dôbr|î! Y vûn zaſ|ičkaų na p|aľc'och, zasvyst|ąų a dv|êri ųtvor|yų aị |oblak scr|êdn'iị. Ịag dvêri sa otvor|yly i |oblak y tot|o sa kyd|alo pôųn'î dvêri s'ak'î m|ors'k'î zv|îrî za|îsty Br|unsľika. Br|unslyk lem rub|ąų a l|eų lem nos|yų na |oblak ta met|ąų, a kr|aľ na p|ostely lež|ąų t|ycho. D|ale myn|ulo 24 h|odyny. K|aže mu kr|aľ: už|ês' my zab|yų ųš|ytko v|oịsko. K'êď ịes' m|oịe v|oịsko zab|yų, v|ôz'mu ťa za z'|ańa. V|ôz'meš m|ôịu ď|îųku. Y ųûn to pak zrob|yų. Alc ịich ot|êc' pûš|oų do rod|yny d|agde na host|ynu abo na lov|ytvu a Br|unclyk kaže id sv|ôịî žôn'|î: Ị|ak vy sa m|aịete, št|o vy m|aịete u v|ašych c|ymroch. D|ala un|a mu ịedcn|ac'ať kľuč' od z|amkoch od dv|êr'ịoch. Y v|ûn yš|ôų po-zyr|aty p|o tych c|imroch. D|ale č|udovaų sa, č|om od dvan|a-c'atych dv|êr'ịoch nc d|ala mu kľuč'. Č|om ty mên'|î nc d|ala ot tûị dvan|ac'atoị c|imry kľ|uč'. K|aže, tam tôb|î nc sl|obûdno v|iďîty, št|o tam ịe. Alc v|ûn na n'u d|uže t|yskaų, |oby mu d|ala kľuč'. Alc v|ona ho pros|yla, nc t|yskaị na n'|a, bo k'êď tam p|ûịdeš ta ųmr|eš. K|aže vûn, ot č'|oho ųmr|u, št|o to tam ịe

tak|oję? T|am ję, k|aže, tak|a š|abľa, što s|ama ch|odyť u p|ôšvî hôr|î, dôlû, št|oby rub|ala. Ta ľ|uckyj h|olos k'êď uč'|uję, to ho z|otne. A kob|y z n'ôų voįov|ąų, ta š|ytok svît z|atne. Lem įûį tr|eba pov|îsty: Mûį m|ylyį m|eču! R|ubaį t|yľo y t|yľo, to z|atne. Vûn na n'u d|uže pryp|er y m|us'îla mu d|aty kľ|uč'. Y vûn pûš|ôų do ch|yžy gu š|abľî t|ycho, bo ų|n|a mu dopov|îla, įag tot|u s|abľu m|ože dûst|aty, lem tr|eba pov|îsty „stoį" y p|aľcem po n'ûį kl|opnuty y st|ane. Y ûn pôš|ôų y gu š|abľî sa pryblyž|yų y š|abľu ų|z'ąų a sv|ôįu tam l|yšyų. Y pot|ômu pryš|ôų ûn gu sv|ôįûį žôn'|î y šč|e sa ľ|îpše v|yprosyų įag s tôų š|abľôų treba narabľ|aty. Y tod|y zaįš|ôų i įu zas'|îk na drubn|yj mak y zmet|ąų u v|ôdu. Ale įêį|î ot|êc' zn|ąų, že z n'|ôų tak porobl|eno, to pot|ômu ų|ûn pryš|oų ta Br|unclyk kaže: Y teb|e, kr|aľu por|ubam. Porub|aį n'a na dr|ûbnyj mak a sk|oro į|edno za dr|uhym, ne m|êč' n'a u v|ôdu. Zab|yų|ies' my v|ôįs'ko y zab|yų|ies' my ď|îųku, ta zab|yį y men|e. Y zab|yų y tohd|y pûš|ôų h|et. D|ale na ľ|îsku, yš|ôų yz l|evom d|ale. D|ąįak tr|afyų do sv|oho kr|ąįu. Y vûn pryš|ôų dom|û. Ale že kol|y ûn iš|ôų yz d|oma, uper|ed žon'|î nakaz|ąų, aby na n'|oho čak|ala tyľo a tyľo r|ôkûų. Ale žon|a pr|avo tohd|y sa od͡dav|ala za druh|oho, bo d|umala, že ų|ûn už|ek ne ž|yįe. Ta ų|ûn įu pak sť|ąų. Y vûn pot|ômu kraľov|ąų na vûte'|ovoį m|îsto u Prahe. A leų uš|e buų kolo n'|oho. D|ale pryšl|o ų|ûn sa d|uže pochvôr|îų, v|iďîų že umr|e. K|aže ų|ûn sv|ômu |inašovy, služ|ebnykovy: N|a tôtu š|abľu, nes|y įu na mûst v|êrz' u v|ôdu. — Y ų|ûn pon'|ûs. Pr|yįde n|azad |inaš gu kr|aľovy. Kr|aľu! v|erhįem š|abľu u v|ôdu. — K|aže mu Br|unclyk: Sl|uho! įak|a v|oda b|ola. K|aže inaš: Tak|a v|oda, įag y ų|š|e. — K|aže, nes|y įî u v|ôdu n|azad, bo ty įî schov|ąų, ty įûį ne chlop. Y pon'|ûs zas' š|abľu u v|ôdu na dr|uhûm yz m|osta v|ersty dolû.

Pr|yįde gu kraľ|ovy n|azad, k|aže, kr|aľu v|erhįem uš š|abľu ų v|ôdu. K|aže, ta įak|a v|oda b|ola? — K|aže, kr|aľu, tak|a įak y ų|š|e. — Y t|ak, k|ažc, nês' š|abľu u v|ôdu. Na tr|êťûm pon'|ûs y v|erh y v|oda sa peremîn|yla u kr|ôų. Y pr|yįde ų|ûn n|azad it kr|aľovy sv|ômu y k|aže: P|ane, v|erhįem š|abľu do v|ody. Ta k|aže, įak|a v|oda b|ola. Ta k|aže |inaš: peremîn|yla sa v|oda kolo š|abľî na kr|ôų. Y k|ažc, ta têp|êr' įcs' verh? — Y tak vûn pak um|er, Br|unclyk. A p|ozad n'|oho zv|îr zûstaų,

l|eų. D|akyį č'as zv|îr ųž|e ne v|yďîų sv|oho p|ana, to mu č'|udno b|olo, že ųûn ne v|ydyť sv|oho p|ana Br|unclyka. Y vûn ryč'|aų, bîd|u rob|yų ų sv|ôįûm b|yvan'u y į|oho m|us'îly v|upustyty na slob|ôdu. Y vûn pûš|ôų tam, de pochov|aly Br|unclyka i t|am zah|ynuų y konêc' bolo y zv|îr'įovy.

Оповідав дня 9. XI. 1924 Михайло Черебан, літ 65.

69. Коритняне. — Korytn'|ane.

Sv|atanky.

Samo p|erše tak|oho za svatač'|a br|aly, k|otryį zn|ąų s'a B|ôhu pomol|yty. Pôt|ûm znaų tak'|î pr|yvovîtky, įak Boh sv|ît sotvor|yų. Įak išl|y dn|uka, to dv|omy b|uly. Pok|ockaly u dv|êr'î i skaz|aly! sl|obûdno u dnu voįt|y. U ch'|iž'î č'ek|aly įich dv|omy, t|ak sa zv|aly vudavač'|î. Vudavač'|î svatač'|îų filelov|aly, že sl|obûdno. Tod|y uvûįšl|y dn|u, poklon|yly s'a i tak skaz|aly, cy tr|afylyz'me što hľ|edaįeme. — To spovîšt|e s'a, d|ôbrî ľ|ude, što hľ|edaįete? -- Tod|y obern|uly za st|aryj z|akon hovor|yty, za |Adama, za Į|evu. Jak s'a pak sv|ît rosprostran|yų, n|arûd s'a rozmnož|yų, tod|y, kaže, p|otopôų svît istreb|yų. Pôt|ûm pryįšl|o, že st|aryį T|ôubiįa zahn|ąų s|yna do R|ageš v|aroša, ab|y sôb|î tov|aryša hľ|edaų, svatač'|a, aby ho išôų žen|yty. I mu B|oh daų |anhela, žeb|y buų za vusl|užnyka molod|ômu T|ôbiįovy, žeb|y s'a išôų žyn|yty. |Anhel ho povįûų do Nem|iny v|aroša do Ragu|ela. I posv|ataly tam y tak pak pryšl|y do ûc'|a, molod|yc'u pryvel|y. Tod|y svatač'|î pros|yly tych vudavač'|ûų, žeb|y v|udaly tot|u molod|yc'u, za kotr|ôų pryįšl|y. Tod|y s svatač'|ûų įeden pûš|ôų mež|y dîųk|y, ta f|îgľî rob|yly a molod|yį mau spoznav|aty zakr|ytu pûd kestam|ančykom. Mol|ôdž'ava tak|oš č|ekala ų ch'iži. Pryvel|y dr|uhu ďîųku. Molod|yį k|ažе: to ne tot|a. Pryvel|y dr|uhu i t|o ne tot|a, ôn' tr|êťu pryvel|y, to ųž'|e tot|a b|ula. Tod|y svat|ač' kaz|ąų molod|atûm r|uky zlož|yty u į|edno. To tod|y svat|ač' v|uzvîdaų įich, cy sa ľ|ubyte. On|y ťeťelov|aly: ľ|ubyme s'a. Tod|y įim rospov|îų: to mîrk|uįte m|ôįî ďîty, to ne chľ|îb ž|yč'anyį, bo to do sm|erty ž|yty ų į|edno aš|ôų[1] rožžen|e vas lem. Tod|y roskaz|ąų įim ober-

[1] Рід лопати.

n|utys'a tryč' i zah|ôi̯kau̯ v|ivat! A môl|ôdž'ava zrob|yla kryk, v|ivat p|ara nc p|ara! Pôt|ûm pos'îd|aly za stûl i vêč'|êr'i̯aly, host|ynu rob|yly. Po vêč'|êr'î pomol|yly s'a B|ohu za d|ar i k|ažd|yi̯ pûš|ôu̯ do sv|oho d|ômu i čck|aly do svaďby. Pôt|ûm z'|as' pûšl|y svat|ač' yz molod|ym i molod|yc'ôu̯ do pop|a, d|aly zapys|aty v|uholosky. Pôt|ûm z|aky tryč' ne v|uholosovalo s'a try nêď|iľî, ta sv|aďby ne b|ulo.

Po tr'i̯|och t|yždn'och, kol|y s'a zlad|yly na sv|aďbu, tak pak s'a ul|apyly do sv|aďby, sv|aďbu pr|avyty. — D|au̯na sv|aďba počyn|ala s'a u̯ sub|ôtu v|êč'ur tak zv|ana k|on'hat|anêc', bo u̯ k|ûchn'î s'a načyn|alo. Zahul|y try č'ot|yry n|ôu̯ty, ta pak pûšl|y sp|aty. Dvom|a tr'i̯om|a dn'|amy peret sv|aďbôu̯ plel|y v|încî ďîu̯k|y i skl|aly do v|ody, žeb|y ne popr|îlo ai̯ zast|avu tod|y u̯š|yly. Na p|alyc'u dôu̯hu na p|ûu̯trêťa m|êtra opš|yly kestym|any veľ|ik'î na spûd a p|ovyše gu verch|ovy maľ|î a na v|êr'ch i̯edn|o kr|asnoi̯c i̯|ablyko a do t|oho zachp|aly rozm|aryi̯u |abo kvîtk|y. Tôt|u z|astavu n'ûs z|astau̯nyk za molod|ôu̯ i do c|erkvy na pr|ys'ahu.

Dr|uhyi̯ to buu̯ dr|užba. Tot mau̯ lem mal|u p|alyc'u s p|antlykom. I̯|ablyko yz z|astavy kol|y po sv|aďbî rošš|yly z|astavu to rozdîl|yly n|a dvoi̯c i dal|y moloď|atûm. Molod|yi̯ dau̯ pôt|ûm sv|oi̯im r|odyč'ûm a molod|yc'a sv|oi̯im.

Vînk|y plel|y z berv|înku abo z rozm|ariii̯î. Molod|yc'a n|esla na hôlôv|î vîn|êc' na pr|ys'ahu, p|oky i̯u nezav|yly. Drušk|y m|aly t|aky v|încî. Molod|yi̯ vînk|a nc m|au̯, alc d|ôu̯kola k|alapa tônk'|î pa|ntlyky, bo i̯oh|o zv|aly molod|ym kr|aľom, i̯êi̯î kraľ|ûu̯nôu̯. Molod|a m|ala i̯edn|u sv|ašku a i̯edn|u dr|ušku. Sv|aška b|ula žon|a s fam|iľii̯î a dr|uška ď|îu̯ka z rod|yny. M|ala vudavač'|a, molod|yi̯ dvoch svatač'|ûu̯ (abo st|arost), try sv|ašky a i̯edn|u dr|ušku. Sv|ašky buly u̯ b|îlûm šťaťu. M|aly čîpc'|î vys|ôk'î na hôlôv|î. Dr|uška m|ala vîn|êc' a pr|ybrana i̯ak na s'|ato. Svatač'|î m|aly za k|alapom rozm|ariiu̯ ai̯ i̯al|ynu. A š'|i buu̯ gu sv|aťbi zv|ač'. P|erše pêr|êdž' sv|aďby dn'|om chod|yu̯ z ch'|iž'î do ch'|iž'î rod|yny r|odyč' a tam tak zai̯au̯ľ|au̯: Ivan tot abo tot ž|enyť|sa. Pr|ôs'u vas do sv|aďby abo do host|yny.

Za zvač'|a kl|yč'uť chud|obnoho č'ôlôv|îka a vûn dûst|au̯ i̯ed|en ruč'n|yk za tot|o, ab|y ho spoznav|aly y i̯az|au̯ na pas i̯ak

p|opy. Kol|y chod|yu̯ po sêľ|î, to i̯az|au̯ č'er|ez pl|êč'î, a i̯ak buu̯ d|oma, to na p|as brau̯.

Sokač'k|y var|yly r|îzanky do p|olyu̯ky, zat|ym var|yly drûbn|u kap|ustu a zat|ym k|ašu pros'an|u z molok|om. Pekl|y: molod|yčyna m|aty pekl|a dar|unk'i, kolač'|î maľ|î b|uchanky. Molod|oho fam|ylyi̯î nai̯blyzn'|îi̯šûi̯ dav|aly, kol|y b|uly prop|ôi̯î za môlôd|ôu̯ u̯ poneď|îľok. I̯ak dav|aly, kaz|aly: Bêr|îť d|ar za d|ar a pryi̯m|ai̯te mal|yi̯ tak i̯ak vel|ykyi̯. Iš'i pekl|a okrem|îšn'ii̯ veľîk'i, i nym darov|aly u̯š|yťk'îm ľ|uďom po kr|ychťî. D'îl|yly molod|yčyn kol|ač'.

Hud|akam d|aly kost i plat|yly po č'ot|yry srîb|ernych za dv|a dny i za dv|a nôč'i a molod|yc'a po ruč'nyk|ovy k|aždômu. Hud|aky — p|eršyi̯ hr|au̯ n|ôu̯tu, dr|uhyi̯ k|ontraš, tr|êťîi̯ b|urgôu̯š. Buly i tak'|î, što m|aly pîšč'|alky.

Sv|aďba b|ula lem u môlôd|oho,[1] u môlôd|ôi̯î lem host|yna, p|ôk'i ne pryi̯šl|y v|uprosyty. Počyn|ala s'a ûd r|ana h|ostyly s'a r|ano such|ym, p|alenku p|yly, na p|ôludn'a buu̯ |ôbîd. Po p|ôludn'u pûšl|y |ušitk'î za môlôd|ôu̯. Jak pryšl|y do dv|ôru, tam st|aly kol|o vôr|ût, bo tam i̯ûi̯ vudavač'|î ne pušč'|aly svatač'|ûu̯. I̯ak pryšl|y gu vôrôtn|yč'î i skaz|aly vudavač'|î: Što vy hľ|adai̯ete tu? Tôt|î skaz|aly: M|alyz'me sto vûu̯c'î ta i̯edm|e hľ|edai̯eme, to chyb|yť. Tôť|î k|ažuť: B|êr'te hľ|adai̯te, kêď n|ai̯dete, to v|aše šč'|asťa. — Môlôd|a i̯de v|onka i st|anuť kryč'|aty: t|u i̯e, t|u i̯e. I tak sk|ažuť: t|u i̯e, pôk|aš'te pas. Svat|ač' pokaz|au̯ chôť i̯ak|yi̯ pap|irok vudavač'|ovy i tod|y vudav|ač' uz'|au̯ c|êdulu i ôtvôr|yu̯ vôrôtn|yc'u i pust|yu̯ hôr'|î.

Pryšl|y do ch|yžî ta s'a poh|ostyly. Tod|y dr|užba ab|o zast|au̯nyk poč'al|y ûtpr|ošovaty môlôd|yc'u. Na s|ame p|erše ûd ûc'|a d|ale ûd m|atery. Pom|aly posîd|aly za stûl d|ôu̯kola. Obyi̯šl|a d|ôu̯kola u̯ pocîlov|ala ûc'|a y m|aťîr sam|e p|erše, br|ata, sestr|u ûtpr|ôšovaly i ď|akovaly ûc'ovy y m|atery za hod|ôu̯ľu: Utpusť|îť n'a |apku, m|amko, že šîšn'ac'ať r|ôkû hôdôv|alys'te. Pry t|ûm spîv|ai̯uť:

Ch|odyť n|aša M|arč'a po ch|yži plač'|uč'y,
m|amku hľadai̯|uč'y,

[1] Вузькість *о* ту частіша з приводу безпосереднього сусідства з мадярами.

m|amko moi̯a, m|amko, d|e ty s'a pôď|îla,
A čêi̯ t|y s'a, m|amko,
pûd č'|ôrnôu̯ z|êmľôu̯ skr|yla.

Ber|uť môlôd|yc'u p|opûd r|uku dai̯|uť môlôd|ômu. D|au̯no išl|y na v|ôz'î ch|ôťby do sus|îdy. Môlôd|u pon|esly do n'|oho a t|am že i̯oh|o fam|ylyi̯a č'|ekala u̯ dv|êr'i̯ach. Tam stoi̯|ala m|aty, u̯z'|ala na s'|a kôž|uch |abo r|eklyk c|uravyi̯ a na t|o k|alap ab|o š|apku a za tot|o nachp|ala p|era z kryl|a h|usky, vînč'ov|ala, ž|eby tak'|î boha|ťî b|yly, i̯ak i̯e kôž|uch kudl|atyi̯ a tak met|ala pšên|yc'u. A to chap|aly chl|ôpc'î do k|alapû a ďîu̯k|y do kestym|an'-č'at. Tot|o lyč|yly. I̯edn|a str|anka u k'|êľo r|ôkû s'a dd|as'. Dr|ûh'î k|êľo r|ôkû ž|yty b|ude. Pak tu pšen|yc'u zam|êč'uť. Tod|y s'a klan'|ai̯e ûc'|ovy y m|atery y c'îl|ui̯e fam|ylyi̯i môlôd|ôho. Tod|y p|ûu̯duť i s'îd|ai̯uť za st|ûl ta vêc'êr'i̯ai̯uť.

Na dr|uhyi̯ dên' iduť prôp|ûi̯čata. Molod|yčyna fam|ylyi̯a prop|ûi̯c'î. Prych|ôďať do môlôd|ôho. Peret t|ym r|ano id|uť do st|udn'î i m|yi̯uťsa u̯šitk'î h|ôstî i môlôď|î. Tod|y i̯u p|učnuť č'ês|aty i z|avi̯uť. Zavyv|ai̯uť u kômôr'î svašk|y i tod|y zai̯|au̯ľať dr|užbovy. Tak|u ved|e na |ukaz, že u̯ž|e hôt|ôva. Tôt|u ved|uť do ch'iž'î do sv|ačby a tam dr|užba st|ane hovor|yty: B|ulas' ďîu̯č|yna, tep|êr' zenšč|yna, p|antlyky u̯tr|atyla; a za tym hud|uť. Ber|uť i̯u tanc'ov|aty, s|amc p|erše môlôd|ômu dai̯|uť, al|e kup|yty m|ai̯c. Dr|užba kryč|yť: S'a môlôd|a dêvi̯atdês'at-d|êu̯i̯ať zolot|ych kôšt|ui̯c. Chto das' sto, t|oho b|ude. Molod|yi̯ tod|y kryč|yť: i̯a dam st|o. Tod|y mu dr|užba udd|as'. Molod|yi̯ v|erže sto zolot|ych. Za molod|ym id|e fam|ylyi̯a ta k|aždyi̯ dar|ui̯e. Za tym z'|as' sîd|ai̯uť do host|yny. Tod|y molod|a z molod|ym s'|ade i̯ak z g|azdom tai̯ h|osťať sa. Pôu̯stai̯|uť ta roz|yi̯-duťsa a druž|yna (mol|odz'ava) opstai̯|e ta tanc'|ui̯e do pûu̯-nôčy, do r|ana.

I̯ak id|e molod|a z dr|uholio scl|a, to m|êč'uť za n'|ôu̯ trîsk|y. Tr|êťii̯ dên' po sv|ačbî b|uly pohl|odyny u molod|oho.

P|eršu nûč', kol|y molod|yc'u pon|esly, kol|y išl|y na span'|a, u̯z'|au̯ dr|užba môlôd|u za r|uku i vod|yu̯ po ch'|iži. Spiv|ai̯uť:

Ch|odyť n|aša |Anc'a po ch'|iži plač'uč'y
m|amku hľadai̯|uč'y...

Št|yry zl|aty na čîp|êc'
bo už ne budeš maty vîn|êc'.

V|ûvely i̯u na pûd ta tod|y z͡zuv|aly ta ťahl|y sp|aty. Dr|užba mau̯ z͡z|uty molod|yc'u, a u̯ tûm (čoboťî) jak ne b|ulo hr|ôš'î pi̯ať d|udok, to č|yžmy zašm|aryu̯.

Записано 15. V. 1927 від Івана Кривлянського, літ 84.

70. Корумля. — Kor|uml'a.

1. I̯a ch|odzeu̯ na H|utu tam do koľes|ar'i̯a, t|am i̯em n|os'iu̯ koľ|eso popr|au̯i̯ať a tam b|uľi dva vъ̈lъ̈ a i̯a z|a n'ich dau̯ dva t|isic i̯eden sto. Pr|ihnau̯ i̯a dom|ôu̯ka a popr'i̯|ahau̯ do voz|a a p|ošou̯ do ľes|a na drev|a a |išou̯ i̯a hor'e hr|unom, až d|ok'i bul|a dr|aha. Dr|ah'i n'e bul|o, i̯a s'a vern|uu̯ naz|ad.

2. K'|edym bъ̈iu̯ u̯ Lad|omyr Voľ|insk'i, ta i̯a bъ̈iu̯ tam skъ̈irka chľ|eba iz'i̯ed. Aľe keď ne bul|o, tai̯ marž|ača r'epa bul|a d|obra. A keď mi š'e n|ai̯ed, ta st|o raz n|a noc treb|alo ch|odziť s'îkati.

3. Petrou̯č|ane na Hus|ackych vol|ai̯u: de l|az'ivo, zlatohlau̯-čik'i ubyrať. — On'i pošľ|i ub|yrať ta nast|au̯i̯aľi chl|opôu̯. I̯|eden vêr'ch dr|uhoho. A t|ot, šo na s|amym v|êr'chu bъ̈iu̯, to uchp|au̯ ruk|u do d|uba do dzêri a tot spodn'i k|aže: T|u suť, tu suť zlatohl|au̯č'ik'i. A u̯on'i š'e poobzir|aľi ta sp|adaľi n|a zem u̯š|ytky. Lem tot opst|au̯, so do dzêry r|uku uchp|au̯, tai̯ tak za pastы|r'i̯a zost|au̯, bo r|uk'i ne m|au̯.

4. Husacky k|ažuť za P|etrou̯s'kych: išče i̯e dыn'a na bub|yn'icy tam k'|edys' nasadz'iľi hač|'y na dыn'u.

Оповідав дня 12. IX. 1926 Ґавула Дюра.

71. Прикопа. — Pr|ykopa.

Dzev|etsto dv|acet pi̯|atym dec|embra dv|acet tr|ecoho i̯a šče n'e mau̯ poľiv|ačku, lem pan uč|iteľ. Tu i̯est jeden h|an̄nik. Vûn n|ai̯šou̯ el|en'a zab|itoho, či sam ho z|abiu̯ či d|achto dr|uh'i. Hl|avu odr|ezau̯ z roh|ami a |odvîz do Užhor|odu do L|ama.

U dzev|etsto dv|acet š|estym r|oce už i̯a m|au̯ do poľiv|ačk'i recht s p|anom učit|eľom. Mn'|e to l|udze t|oto spov|edziľi, mn'e to bul|o kortn|o, u̯ ten čas ne šľeb|odno b|ulo eľen'|a biť. I̯a tot|o p|anu uč|iteľu hv|ariu̯. Von'i to šand|arum sk|aržiľi i na tot|o b|ulo pr|avo, *so* to čl|evek c|eper hv|ari. U̯un še boi̯i, bo na n'|oho prich|odzi, že ho poštr|ofai̯u. Ta u̯un k|aže, že u̯ûn prišahn|uti za h|an̄n'ika ku dž'virin'|e. Ta u̯un kaže, že u̯ûn č'uu̯ štryľ|an'a tam, u̯ûn poš|ou̯ tam na štril|an'a i pos'l|îdziu̯ za kreu̯i̯ou̯ elen'|a i poš|ou̯ d|alei̯ na p|ešn'ik. Koh|o u̯ûn tam v|idzi i̯ag mn'|e. A to n'e pr|au̯da, bo u̯ûn n|ezna i̯ak š'e ûd tei̯ prav|oty[1] višle-b|odziť, ta z|ato tot|o hv|ari. Ale i̯|a ho d|am išč|e pris'|ahnuť, že či v|idziu̯ me, a tak post|avu š'vîtkou̯, že n'e i̯|a, a t|adi ho do kremen|aru, že pofal|ešne to k|aže na č'lev|eka.

Записано дня 19. VII. 1926 від Павла Залома.

72. Пудгородя. — P|ûdhoroďa.

Na tûm h|ôrôďî выu̯ z|amok. A u̯ tûm z|amku выv|aly st|arыi̯ pan is p|an'ôu̯. Pûš|ôu̯ na v|oi̯nu. A i̯ak iš|ôu̯ n|azad, ta k|ûn' n'îs p|ana |ale krem h|ôlôvu. P|an'î i̯ag uv|îďîla ta h|oi̯kala: I̯d|e pan |ale krem h|ôlôvu. Tai̯ u̯n|a pak u̯ťîkla.

Записано дня 25. VII. 1926 від Марії Скиби, жінки середнього віку.

73. Вал|яшкувці. — Vaľ|aškûu̯cî.

(Оповідання записане на фонограф „Pathé" дня 21. IX. 1929. Кружок переховується у Чеській Академії Наук під ч. 1510.)

I̯|a I̯ur|ai̯ Kałan'|in iz Vaľ|aškovec, z voł|ała, što łež|yť pûd Vыhorľ|atom |okresa zo Sn'|inы. — I̯a tep|êr'ka pov|îm i̯edn|u pryp|ôvîtku. B|ыła i̯edn|a žen|a chud|obna, ale b|arz m|ała š|umnoho chł|ôpca. A tot|a žen|a выv|ała koło kraľ|ôu̯s'koho dv|oru u z|amku, tak že tot i̯ei̯ chł|ôpec choď|iu̯ do z|amku s'a bav|iťi, ibo kr|aľ mau̯ tyž i̯edn|u mał|u princ|ezu. Tak u̯ôn|y do u̯i̯|edna choď|iľi od maľ|učka i bav|iľi sa, i bav|iľi tak, že on|y sa ai̯ zaľub|yľi do u̯i̯|edna. T|ak i̯ak kr|aľ sa |o tыm doč'|uu̯, tak b|ars sa str|ašn'î zahan'b|yu̯, že t|o na kr|aľa i̯e vel|yka h|an'ba, i̯edn|a chud|ob, chud|obnei̯ b|abы chł|ôpec sa zaľub|yu̯ do i̯oh|o

princ|ezы. T|ak tod|ы kr|aĺ prizv|aų t|oho s|ына įeį gu s|êbî, že mu d|as(t) įedn|u otp|ôvîť ťašk|u, žeb|ы mu k|ônčių. Tak p|ôvių mu, žeb|ы vûn iš|ôų ku s|oncoį a s|onca sa popros|yų, že č'|om von|o do p|ôludn'a įd|e do h|oгы a odp|ôłudn'a ų d|ôłû. — Tak v|ûn sa s t|oho barz zasmutyų i v|ыbraų sa na tot|u dr|ahu i iš|ôų. Iš|ôų, iš|ôų i zaš|ôų n|anûč' raz do įedn|oho kr|aĺa do star|oho bars, što už ne vidîų s'vîta, s'ĺîp|ыį buų. Tak t|ot kr|aĺ įak tam pryš|ôų, to įoh|o pr|osił, že da ûn id|e. Ûn pov|îdať, že įom|u kr|aĺ daų otp|ôvîť tak|u, žeb|ы iš|ôų do s|onca a pozv|îdaų sa s|onca, že č'|om on|o do p|ôłudn'a id|e do h|oгы a odp|ôłudn'a ų d|ôłû. — D|ôbrî, a popr|osiš sa t|am za m|ene, že č'|om įa dakoĺ|y buų kr|aĺom, na tr|ôn'î panov|aų a tep|êr'ka įa s'ĺ|îp|ыį a ne v|ydž'u s'v|îta. Poď|akuvaų mu za n|ûčn'îh i d|aų mu tot kr|aĺ st|arыį na dr|ahu pin'|az'î i v|ыprovodîų ho i iš|ôų d|aĺi. I id|e, id|e i pr|iįde až gu įedn|ômu m|ôr'įoį. I st|avat sa tam b|ars, že įak vûn per|êįde čeres tot|o m|ôr'įo. No ale v|ydyť, že tam įedn|a r|ыba ch|odyť po verch|u po vôďî. I prybĺiž|aįe sa gu kr|aĺoį. Ale ûn sa bl|yže prybĺiž|aįe i popr|osit sa teį r|ыby, že cy ųn|a by ho ne peren|esla na tamt|ot kraį m|oria. On|a mu k|ažе, že h|eį. Ur|obiť ho įomu t|o, ale pozv|îdať sa į|oho, že d|e de ûn id|e. I ûn įi pov|îst, že vûn id|e do s|onca don|esťi otp|ôvîť od s|onca, že įak|a tam — įak|u kr|aĺ įom|u nad|aų.

74. Колониця. — Kolon|yc'a.

Pravî v|ыšlys'me iz c|erkvi. To b|ыlo pûł dvan|ac'atôįî hod|ynы na p|oludny. V|ыîty z d|olы uk|azovalo na mał|ыį dož'. P|aru razы zahrym|îlo ne m|ûcno i pryš|ôų hust|ыį dož'. Tr|ymaų za įednu pûų h|odynu. I tak pryšl|a vel|yka v|oda. Išl|a z v|ыšn'oho kûn'c|a, č'k|odы narob|yla, pûdm|ыla st|aįnы per|yla, de s'a p|aša klad|e, popodmыv|ala z|ahorodы, u p|aru ch|ыžoch v|oda b|ыla u s|în'och. Ne įe tak|oho č'ôlôv|îka, žeb|ы tak|u v|ôdu pamį|ataų.

75. Пыхні. — P|ыchn'ť.

1. Kol|ys' d|aųno šo sa įš|oų žen|yti Zvalč|ak'îų s|ykoš do Krcmen|ic'î do ĺ|îsa. S|ykaų na p|ôdî ta tekl|o dol|ôų. A st|ara b|aba hv|aryť: s|ykošu, ta š'č'o r|obyš. A vîn pov|îdať: įa sa ch|ôťîų

žen|yti a ты n'a s|ykošom naz|yvaš! — Ta p|ôtîm podr|ыľaų s|usîkы sp|odu, taį nc mohl|y p|asku un|esti do chыž, bo pop|cred dvêri podr|yľaų. Iš|ôų is p|oľa dom|îų ta nc dîį|šoų do chыž, lcm do plaŋkы ta ho p|crun z|abyų.

2. Pîd kad|obnым ž|cnы br|aly r|annы kon|ôpľî. A ďîųč'|a pr|yšlo do t|êrn'a taį st|alo tancov|ati po t|êrn'u i į|oįkati za n|ym. D'iųk|ы pîšl|y taį d|es sa ď|îlo. A t|o bыų č'|ort. Pan'î ho sanov|ala: Iďte ho poįim|aįte, bo sa pok|ole na t|êrn'u.

3. Pec. Įak pec m|aįuť b|yty, to klad|uť pryp|yčinы to įe derevį|anы sv|alы. Do t|oho sa s|ыple hl|yna a tut|a hl|yna sa bįe kыį|an'amy. Kыį|an' to įe tak|ыį ſ|alat b|uka odrîz|anыį. Bįe sa po v|atru. V|atra to įe, dc oh|ên' horyť. Do v|atrы sa z|abįuť try st|ôųpы. St|ôųpы sa vį|ažuť na d|ereva sť|în. It st|ôų-pam dad|u sa d|oč'kы. Do tыch d|oč'ok daį|esa vêrs' v|atrы hl|yna, a bįe sa p|okы k|afľî treba i r|obîť sa skl|ep. K|afľî r|obľať honč|arî z hl|ynы. Do k|afeľ dasť sa c|îųka a c|îųka sa v|ыpustyť krîšstîn|u do k|omyna. Zat k|afľam u dn|u nazыv|aįuť sa č|eľîsty. P|eret p|ecom nazыv|aįe sa zapr|ypîcok i tak|ož na|okolo.

4. Oh|ên'. — Pol|ožat sol|omы, nakr|eše trîs|ok a pîtpal|yť šv|ablykom. Dr|ыvo daį|uť, įak|e sa zm|îstyť do p|eca. Do p|eca maįuť kut|ač' žeľ|îznыį i kuč'erhu. K'êď ch|oče chľîp pcč|y, it t|ômu m|aįe derevį|anu lop|atu.

5. K|omyn derevį|anыį. Post|ąuľat sa št|ыry i st|ôųpы do h|orы kolo r|oha. Midž'i st|ôųpы poį|edna p|alyca d|asťsa i zaplet|e sa pat|yč'om a pat|yč'a sa m|astyť. Na vêr'ch d|asť sa d|oč'ka abo sa š|ыngľom zakr|ыįe.

Записано дня 27. XI. 1926 від кількох ґазд.

6. (Оповідання записане на фонограф „Pathé" дня 21. IX. 1931. Кружок у Чеській Академії Наук в Празі під ч. 1514.)

Į|a F'|edîr Sys|ak s P|ychôn' z |okresu sn'|inskoho ž|upы košickoį. Ch|oč'u pov|îsti za naš v|ałał d|aš'o. M|ožc bы ch|ôtîų naš v|alal d|achto i našc'iv|yti. |Alc mîh bы, uplat|ylo bы mu sa. Naš val|al lcž|ыť ot Sn'|inы s'|îm k'ilom|êtri. Pûť pr|osta, rîmn|a. Moš įt|i z v|ozom, choť i r|ukы ų kыš|enы b|ude trym|aty. K'în' ne z|aįde z b|oku. Kolo put|e ťîh|aįut sa ľîs|ы, kr'į|akы, l|ukы i z|êmľî. Po l|ukach cv|îťa hrom|ada a ų ľîs|ach hrom|ada saho-

v|ynы a na p|ôľu r|odyt sa ž|ыto, pšen|ica, į|arec, uv|es i koma-n|ica. A tu ų̈ž|e naš val|al. Ch|ыža popry ch|ыžы za š|orom dv|oma š|oramy id|e. Sered|ynôų̈ p|ûť. Ch|ыžы vыbîl|enы z b|îlым vap-n|om. Zm|idž'i d|ereva vыpoz|iruiuť iak p|ыrkы. N|ascred n|a-šoho val|alu c|êr'koų̈ na berešk|u nevel|yka. Mežы c|erkvy f|ara. Mežы f|arы šk|ola pereďîl|ena iar|oč'kom, vôdôų̈.

A têpêr' z|aidu ia do sv|ôįi ch|ыžы, bom zholôdn'|ių̈. Tr|eba mi d|ašo z'į|îstî. I maty ų̈že poľ|îdenok navar|yly i d|aly min'|î sa nai|îsti. N'|an'ko ų̈ p|ôľu, kos|yly ž|ыto a m|aty pîšl|y odber|ati a sestr|a za st|olom s|ыie k|abat, ch|oče įtî na sv|aďbu. Br|at u sus'|îdы ų̈ sv|oho t|êsťa rôb|ôťî pom|ыhať, bo vîn sa tr|ymle ųs|e iak d|obrы į z|ať. A ia sa nai|îų̈ tai pîš|oų̈ i ia na sv|aďbu s sestrôų̈, bo uč'|uų̈iem, že hud|acy hr|aiuť, tai ia pîš|ôų̈ potan-cov|ati. Pr|yidu na sv|aďbu, poz|yram, tam tanc|îiuť č'|ardaš. Ieden sk|ače, dr|uhы į tr'ias|e, tr|êtîį kr|utyť sa a heų̈ tot|ы spî-v|aiuť, krič|ať až im sa n|ašы gurguľ|ata obzyv|aiuť. I į|a z n|yma tancov|aų̈. Ale pak iem zunov|aų̈, pîšôų̈ iem sp|ati. Įag iem usn|uų̈, m|alom pian|ы į buų̈, usn|uviem, tai ne zn|aviem, kol|ym usn|uų̈, ale zbudyų̈iem sa. Sl|ucham už u molod|oho molod|yc'u pryť|ahly, bo spîv|aiuť, že v|ыidy m|amko gub|ata, bo pryišl|a nevî|sta boh|ata. A tôt|ы ľudy svaďbian|ы spîv|aiuť: id|e sv|aďba z h|orы, zakrыvaite st|olы, st|olы įavur^{u}ôvы a l|aų̈kы dub^{u}|ôvы. A chlopы spîvaiuť s žen|amy tyž: d|e ty id|eš Į|aŋku, že kon'|ič'ka č|ašes, za D|unai za v|odu, poh|an'c'u mol|ôdu. Įa potancov|aų̈ i pišôų̈iem zas sp|ati. Zb|udžu sa, pryšl|y za mn|ôų̈ m|ati i kl|yčuť men|e, žebым ia iš|oų̈ kôn'î hľad|ati. Įa pîšôų̈ k|ôn'i hľad|ati. Hľ|adam kôn'î try dn'î, ne ie k|ôneį, bo uš tr|y dn'î k|ôn'îm ne v|idîų̈. A iem pryšoų̈ na sv|aďbu. M|ati men|e pohan'b|yly ia z|as pîšoų̈ hľ|adati. Pîšôų̈ ia hľ|adati, hľ|adam, ne mîhiem naiť|i. Pryšôų̈iem n|azad, iem iem sa |up-chaų̈ pered m|aťir'|oų̈, pered n'|an'kom, žebы n'a ne v|idîly. I tanc|îiu tam z|as d|alc. Pot|ômu poz|eram, molod|icu uš pry-ť|ahly. Molod|a pryišl|a u vînc|y i d|ôų̈hы į k|abat m|ala.

76. Звала. — Zv|ala.

Za poľ|aküu̯.

Šüsť poľ|aküu̯ išl|y na v|ымolot. I̯ak išl|y i v|iďîly tat|arku. I on|y sôb|î poi̯|aly, že to T|ysa, vel|yka v|oda. Ta hv|aryť, chto b|ude na sam p|ered pl|avati? Ta dr|uhыi̯ ne b|ude lem Osaf|at, bo vün nai̯mudr|îšыi̯. I tak Osaf|at zaš|ôu̯ izobl|ük sa i zabr|au̯ šm|aťa na s|ebe i püš|ôu̯ pl|avati. I tot|ы za n|ym. Ale on|y tak pl|avaly, že račkov|aly. I perešl|y na t|antot bük. No tep|êr'ka c|yzme u̯š|ыtkы tu, cy sa d|akotrыi̯ ne zatop|ыu̯ iz nas.

Chto b|ude račkov|ati. Ta n|ychto ne b|ude lem Osaf|at. I̯osafat postau̯ľ|au̯ i̯ich do š|oru i z|ač'au̯ i̯ich rachov|ati. I rach|üi̯e ne i̯e i̯ich lem pi̯|ať. A seb|e ne rachov|au̯. No i rach|üi̯e i ne m|ože n|ii̯ak s t|oho v|ыi̯ti. I nadыš|ou̯ i̯|eden čolov|îk koľo n|ych i hv|aryť: što tu r|obyte? — A mы, hv|aryť, čeres T|ysu išľ|i, ta sa i̯eden zatop|yu̯. — Ta külko vas b|ыlo? — Šüsť nas b|ыlo. Vün popoz|erať, i̯e i̯ich süst. Ta m|ože bы, hv|aryť, porachov|aly vы nas. Vün č'olov|îk u̯z'au̯ p|alycu, i̯edn|omu dau̯ i̯|eden, druh|omu dau̯ dv|a, tr|êťomu tr|y, četv|ertomu št|yri, pi̯|atomu pi̯|ať a š|estomu šüs'. I t|ak i̯ich porachov|au̯.

Записано дня 3. VII. 1927 від Андрея Люри, літ 50.

77. Машківці. — Mašk'|îu̯c'î.

I̯a bыu̯ k|olo Počai̯|ova za d|êvi̯ať mîs'ac'îu̯. B|ыu̯ i̯em na fr|onťî, t|amыzme b|ыly k|olo i̯|ednoi̯ v|odы |Ikvы. Tam n|arod bыu̯ r|us'kы[1], ukrai̯|înc'î. Tam bes'îdov|aly[1] po r|us'kы. Tam u Počai̯|ovî b|ыla i̯|edna c|êr'kôu̯, t|am sa uč|ily r|us'kы kreľici. Cer'kôu̯ bыla pob|yta ž|ôu̯tôu̯ bľ|achôu̯. Mы tam b|ыly dn|uka, bыu̯ tam č|istыi̯ marmor|ovыi̯ k|amîn'.

Записано дня 20. VIII. 1933 від Янка Ґайдоша, 40 літ.

78. Дідачів. — D'îd|ačîu̯.

M|oi̯i rod|yči ž|ыi̯ut u̯ Amer|yc'î. Mîi̯ ot|êc' i m|oi̯a m|ati š'i ž|ыi̯e u̯ Amer|ykoi̯. Pami̯|atam i̯ak n'a zochab|iľi pokrad|ômn'î na p|ostêľî spati a i̯a sa tak rob|yla, že i̯a spľu a i̯a u t|ыm zn|ala,

že v|ony mi ne pakov|ali, že ja sp|ala a ja ny sp|ala. Ja u t|ym zn|am, jak von|y sa vyber|ali, a von|y dum|ali, že ja u t|ym n|e znam. Mi b|ylo sîm r|ôk'îų. B|aba m|oja kaz|ali m|ôjî m|ateri, že by mi pod'|akovala a von|a na sv|oju m|atîr, že naj d'|iti spl'|at, bo by plak|aly[1]. Von|y nam posyl|aly[1], hodov|aly[1] nas k|olo b|aby i na sv|adbu š'i mi posl|aly[1] tr|îsto k|oron. Štefan|oj br|atoj pol'|iųku aj m|i pol'|iųku.

Записано дня 20. VIII. 1933 від жінки около 30 літ.

79. Суків. — S|uk'îv.

Za voj|nu.

1. Мы выhn|aты ne b|ыly, alc už nc m|aly č'|asu nas выhn|aты. Выhan|aly nas, |alc s'a c|ofly, bo n|a nych nastup|aly Mosk|alc. T|a nas zochab|yly. Ale že pr|yšly Mosk|ale, ta nam b|îdы ne b|ылo, n'et, bo nam chl'|îba d|aly d|os'. A jak byly Mad'|arы b|ыly, to b|ыs'mc mus'|îly z hol|odu pohын|uty. Bo vîn, k'êd' chl'îb mau, ta z nohôų zat|optau na z|êml'u, žebы dît|yna nc z'|ala z'|îsty, |alc dau B|oh, že Mosk|alc pr|yšly ta nas žыv|yly. Što s|amы m|aly, to j nam šytkым d|aly. To b|ылo d|êujät' l'|udy, ta k|aždyj dên' nam d|aly jeden chl'îp, gu chl'|îbu d|aly nam što s|amы jîly zo sv|oho min|ažu.

2. Ja t|akyj čol|ôvîk, že nc lubl'u k'êd' r|obl'u, ž|ebы na n'a d|achto šat|ovau. Ja na s|ebe sam r|obyų ta t'|iųko mîh to zar|obyų a mi n|ychto nc roskaz|uvau. Ja lem tak l'|ubl'u rob|yti.

Записано дня 9. VIII. 1926 від Теодора Кущака.

80. Суха. — S|ucha.

1. Выų j|eden sын iz m|atîr'joų i z žen|ôų. A t|ota m|ati st|ara b|ыla. T|aj vîn p|îšoų do hrom|adы aj pr|yjde d|omîų ta pov|îdat' žen|am, što tam hrom|adil'i. A vîn pov|idat': no što hromad|yų. Ta pov|îdat', što par|ibci b|uduť. St|arы b|abы br|ali za žen|ы. A j|oho žen|a m|ыrkla „ы". A tot|a st|ara b|aba pov|îdat'; ы nc ы, t|ak bude, pov|îdat', jak č|esna hrom|ada osud|yla.

2. Pîš|oų s'a j|eden c|igan spovîd|ati gu panu. Taj pan pov|îdat' na n'|oho, kol|y s'a prykl'aknuų: t'|iųko, cigan, b|oh'îų? — Vîn

pov|îdaŕ: pan prevel|ebnыį, ta ja n|e znam. Ta prec'i mi p|ovîdž, ŕ|îuko b|oh'îu? |Alc c|igan pot|omu pov|îdaŕ: p|an prevel|ebnыį, naį mi pov|îďaŕ ŕ|îuko u įedn'î bor|ôn'î boron'|ak'îu. — A p|an prevel|ebnыį povîdaŕ: Cigan! Ja z boron|ami ne nar|abĺam. — Tak c|igan pov|îdaŕ: to ja z boh|ami ne nar|abĺam.

3. P|išou gl|eban na z|ac'î taį uŕ|îkaŕ zac'. Alc k'eď i c|igan tam b|ыu, to gl|eban mau p|ušku a c|igan mau mot|ыku. Taį jag gl|eban str|îlyu taį z|ac'a z|abyu. Alc gl|eban gu zac'|ovi taį c|igan gu zac'|ovi. Ta gleban pov|îdaŕ, to ja z|ac'a z|abyu a c|igan pov|îdaŕ, ta ja z|ac'a z|abyu. Ta tam ne m|ohly s'a na ŕ'îm z|ac'u podîl|yti, bo c|igan pov|îdau, že vîn z mot|ыkou z|ac'a zastr|ылyu. A gl|eban na n'|oho pov|îdaŕ: zn|aš tы što c|igan? Ja v|oz'mu z|ac'a a pîd|eme d|omiu a moja gazd|ын'a z|ac'a pryhot|ovyŕ ta z'îm|e na r|ano do ui|edno. A tepêr'ka poĺîh|ame spati a k|omu sa b|ude naič'|udn'|îše sn|ytî, ta tot sam z|ac'a zlisť. Alc na r|ano jak postav|aly taį gl|eban sa zvîď|îje: C|igan, p|ovîdž, što tobî sa sn|ylo. — Op|ovîu c|igan na gleb|ana: Jich m|ylosť! Naį on|y pov|îďaŕ p|erše. — No pov|îdaŕ gl|eban, mi s'a sn|ylo, c|igan, že ja |išou do n|eba h|orî drab|ynou. — A cigan pov|îdaŕ na gĺeb|ana: hej, pov|îdaŕ, jich m|ylosť, i jag ja v|yďîu, že jny jduŕ do n|eba drab|ynou, ta ja t|ohdы z|ac'a zjîu.

Записано дня 9. VIII. 1926 від газди середнього віку.

81. Чабалівці. — Čab|aĺîuc'ĭ.

J|ag'im v|ыšou do ĺ|îsa a tr|afyvim tam d|ykы sv|yn'î. A t|ag'im str|îlyu na jedn|oho tam ho poran|yu a tak iš|ou d|ale a ja za nym. Š'im na n'|oho v|ece strîĺ|au alc už|em ho ne tr|afyu, užem patr|on'îu ne m|au. Aį vîn už ne mîh uťîk|ati, bo b|ыu vel|ykыį s'n'îch. Ja dum|au, že vîn už osĺ|ab a iš|ovim gu n'|omu bl|yže a hĺed|avim dak|ыį kon|ar, že ho ďîbju. A vîn sa obern|uu n|azat a za mn|ou. A ja uťîk na b|uč'ka a vîn pryš|ou pîd b|uč'ka a t|am stoj|au daįak|ыch pjaŕ m|inut. A t|ak zabr|au sa i iš|ou d|ale. A ja zыš|ou z b|uč'ka a pîš|ovim d|omîu na patr|onы. A v|ыšovim n|azad a išovim za j|oho sĺ|îdom am ho zdohon|yu a t|agim ho zastr|îlyu. A m|au v|ahы m|eter dv|acet k'|iĺa.

Записано дня 29. VIII. 1933 від Василя Ялича, 52 літ.

ГОВОРИ З НАГОЛОСОМ СТАЛИМ, НА ДРУГІМ СКЛАДІ ВІД КІНЦЯ.

82. Няґів. — N'ag'îu̯.

Dau̯nы karы.

Ia̯k zavyn|yu̯, zal|au̯ do B|oha |abo do kr|yža |abo do dak|oho s'at|oho a t|odы z'|aly ho do t|akoi̯ kol|odы, što b|ыla z l|ypы vыdob|ana i tam m|usîu̯ syď|îty pi̯ať šîsť dn'|îu̯. Ia̯k m|îcno zholodn'|îu̯ a ia̯k otk'|înčyu̯ sv|oi̯u k|aru a pak mus'iu̯ t|omu poďakuv|atyˡ a pot|omu š'i dost|au̯ pi̯ať šîsť p|alyc'.

Mîi̯ str|ыko ia̯k paz v|olы a b|ыlo sp|olu pastv|ysko š'i do mîr'ia̯ŋkы. Ta t|odы m|aly fal|atkы z|êmľî po c'îľîm chot|ary. Ta p|îšly z v|îlmy nyžn'|anskы volov|arы na vыšn'|anskc pastv|ysko. Vыšn'|anskы volov|arы zohn|aly i̯im v|olы tr|yraz do val|alu. Ta |ony s'a spyr|aly ta i̯|eden zahr|išyu̯. Pov|îly na n'|oho t|otы vыšn'|anskы volov|arы pop|ovy. Pîp bыu̯ K|utka. Ta i̯ich dau̯ zaklyk|aty u nedîľu z byr|ivom gu sob|î do dzv|înnyka a tam i̯im ots|udyu̯ po dêvi̯ať pr|utîu̯ berez|ovыch na h|olu huz|ic'u. A t|ak p|ovîu̯ dzvinnyk|ovy, žc i̯|ag vîn nc b|ude i̯|ich tak b|yty, i̯|ak vîn k|ažc, ta b|udc vîn i̯|oho. Ia̯k pak ľih, i̯c|den, bo |išly z d|olы tak ia̯k v|alal st|oi̯iť, ta i̯ednomu i̯ag v|ыrîzau̯ dêvi̯ať t|a aš pît s|obou̯ st|olcc k|usau̯. Ta pot|omu nc zahr|išyu̯ n|ychto. A gnês' tak m|ala dît|yna z|alat do p|ana B|oha a n|c i̯csť n'ič lem sa vыs'mîi̯ut s t|oho, bo têper uť|aty ho nc m|ožno, bo i̯d|e z nym do dokt|ora, a d|oraz m|auť fiškarišы ch|osen, a t|oto n|azat s'a k'înčyť, bo s'a nc b|oiť.

Записано дня 29. VIII. 1933 від Николи Рогача, літ 62.

83. Красный Брід. — Krasnы̆i̯ Brîd.

Za voi̯nu.

Ia̯k st|aly pušč'|aty s kan|on'îu̯ k|uľî ť|aškы, što i̯ak p|ala na z|êmľu, to vel|yku i̯|amu vыb|yla u z|emly. A u̯ manast|ыry b|ыlo v|eľo mask|aľîu̯ v|oi̯s'ka, ta tam pušč'aly maď|ars'ke i n'îm|êc'kc v|oi̯s'ko k|uľî s kan|on'îu̯ dên' i n'îč' ta rozb|yly do č|ista si̯|atы̆i̯

man|astыr i v|cĺo tam ponachod|yly pob|ytыch voi̯|ak'îu̯, što prysыp|aly m|urы manast|ыrs'kы.

Ia̯k pr|yšla k|uĺa is kan|ona ta zab|ylo ďvî ž|enы i chl|opc'a i̯edn|oho tryrîčn|oho u kol|ыs'c'î, odorv|alo mu n'îšku, p|ecret p|ecom zab|ylo n|a smerť i̯ag hotov|yla |isti. A p|ak ich vыť|ahly sered dv|ora tai̯ ich poprykгыv|aly ta lež|aly za i̯|eden dên' a n|oč'ï ich vыn|esly na c|intыr pokrai̯iin̂'at.

Записано дня 29. VIII. 1933 від Улі Баяй, літ 55.

84. Рокытівці. — Rokыtîu̯cí.

1. Za Poĺančan.

1. Выły bocanы u̯ vîu̯s'î, a ony dumały, że kozы. Tak pîšły do korčmы i na totы kozы pyły už, bo šacovati choťîły piti, bo s'a č'koda narobyła. Vыi̯duť tam, a to bocanы. Ot toho času ich nazыvauť bocanami.

2. Za try braťa.

Выły raz tr'i̯omy braťa. I tak ich otec dau̯ školы vыučyti. I tak im povîdau̯, że i̯akы i̯ ony choťat chľîb zaznati. I i̯eden povîu̯, że choťat znati vandrou̯nyckы i̯ chľîb. Tak otec mau̯ s'îdło i sabľu i č'apku, što k'êď povîu̯ sabło rubai̯, to rubała i c'îłы i̯ svît, pokaľ ne povîu̯, że dosc. Tak ony toto z'ały i pîšły s tым na vandrou̯nы i̯ chľîb. I pryšły na i̯eden chotar pîd i̯ednu hrušu i s'a zač'ały na ťîm ďîłyti. I tak ony s'a ne mohły pogłai̯chati, bo i̯eden chotîu̯ sabľu, druhы i̯ s'îdło i čapku. I zač'ały s'a na ťîm byti. I pryšou̯ gu nym mołodы i̯ čevargoš[1] i povîdať: kamarača, č'om s'a tak bi̯ete? — I ony mu vospovîły, że na ťî vecy, što mauť koło sebe, ne možut s'a poďîłyti. Ia̯ vas poradž'u tepêr'. I vidîu̯ tak u poły i̯eden strom i gu tomu stromovi kazau̯ im ušытkым tr'i̯om bîžati. I ony zač'ały bîžati a vîn totы vecy zabrau̯ i pîšou̯ het oťťamaľ. A totы tr'i̯omy pryi̯dut nazad už nyčoho ne chcuť. I pîšou̯ i pryšou̯ do i̯ednoho varoša i zašou̯ tam do i̯ednoi̯ chudobnoi̯ kresťankы. — Što to nove č'uti, povîdať. Ta povîdať mu, że płanno, że i̯ednoho kraľa ďîu̯ka bere każdы i̯ vêč'ur šîs'ť par bokanč' tak ušытkы prynesc podertы. Tam totы što na nohach ma c'îłы. Ta ne možut dozdrîti i̯ei̯, że de tak chodyť. Tak vîn povîdať ťî žen'î, żebы dała do kraľa znati, że vîn i̯ei̯ dovarťîi̯c. Ta pryšou̯ kraľ na koč'u po toho. I vîn pîšou̯ s kraľom do i̯oho burku. I tak ona o os'mî hodyn'î zbyrała s'a het. Z'ała šîs'ť par bokanč' i už s'a zberała het. A tot, što u̯ kraľovîm burku i̯ei̯ dozerau̯, ta spau̯. A ona pryšła gu n'omu

[1] бродяга.

i ho koloła hernadłami ci spyť. Alc vîn ne spaų lem s'a tak zataių i s'a ane ne rušyų. I pîšła os'îdłała kon'a i s'îła i pîšła. A vîn s'îų na toto s'îdło i pîšoų za n'oų. I pryšły do strîbernoho łîsa i vyłomyų hołuzku. Łîs zač'aų hučati. I s'a vernuła nazad, bo už znała, že chtos' za n'oų ide. I pryšła nazad i kon'a vela do staįn'î i vyšła tam, de tot spaų, de ho ochabyła. I pryšła tam i vîn tam spaų. Druhyį več'ur pryšła do strîbernoho łîsa i zas' zač'aų huč'aty i zas' s'a vernuła. Na tretîį več'ur do diamantovoho łîsa i zas' zač'aų hučaty i zas' s'a vernuła. A na četvertyį več'ur uže įeį perepustyų s'adeł (= us'uda). Na četvertyį več'ur pryšły až na hadvabnu łuku. I tam uže įeį č'ekaų č'ort na koč'u i kazaų įî, de s'a tîko doųho bavyła. Ona povîdała, že ne mohła pryti, bo chtos' davał bač'în'a za n'oų. I uz'aų įeį na koč'. I prošoų z n'oų peret pekło. I vyskoč'yų na tretî štok i šmaryų įî jedno červene įapko i złatu obruč'ku. I todał uz'aų įeį do pekła i zač'aų z n'oų tancovati. Obernuų s'a z n'oų jeden raz po brytoųłoch, už jedna para hotova. I tak zrobyų piať raz a na šestyį raz įak z n'oų chotîų tanc'ovati i s'a prosyła už domîų. Tak pryšła domîų a bokanč'i tot zabraų, što įeį dozeraų. Tak rano krał joho na sud zakłykaų, že č'om įeį ne podozeraų. Tot vîn toho uz'aų na sud i vyvcły na šyben'. I tak zyšły s'a pît totu šyben' i vîn pereprosyų tych panîų, žebы mu dały paru słîų povîsti. I krałova princezna krič'ała, žebы mu ne dały žadne słovo povîsti łem, žebы ho vîšały. Totы panove ho ne vîšały i vîn što chtîų vypovîsty, vypovîų ušytko. I tak povkazovaų im totы znakы, kadył z n'oų pochodyų. I tak todył ho už ne vîšały lem tak mu osudyły, že vîn įeį musył z'ati za ženu. I pryšoų tam do krała nazad. Krał mu daų obłečîn'a šumne, šabłu šytko i s'a zabraų i pîšoų na varoš i s'a mocno staraų, že ho zhładyť śsvîta, že ona ne sama svoja, že ona s č'ortami chodyła. I pryšoų gu n'omu jeden starыį človek i daų meč i kazaų mu, žebы įeį ros'ťaų na troje. I tak vîn toto zrobyų. To č'ovek bыų sam pan Bîh. Įak įeį rosťaų, to u n'î bylo try hnîzda č'ortîų. I tak ona nazat s'a stala krasna ta ne įak bыła i už todыįkы toto od n'ej odыšło i uš toho łubyła, što įeį s toho vыn'aų i posvarbovały i tak po svarbî krał na n'oho korunu svoju położыų i vîn zostaų krałovati ų tî kraįin'î.

Записано дня 9. VIII. 1927 від Янка Ґалана, літ 26.

85. Нижня Олька. — Nyžn'a Ol'ka.

Za voįnu.

Įa pamįatam, što bыła u našîm valaťî voįna tis'ač deviaťsto piatnacetîm roku. Įag bîdn'î narod maųs'a, ne hoden bыų any zvaryty îsty sobî a potomu š'i nas zoz valalu vыhnaly het za šîsť

tyžny do Banovec a potomu iz Banovec až do Pêč'u a tamyzme byly do dvacet pjatoho maja. Jagzme otamaľ pryšly domîų, tazme ne našly n'îč lem porozbyvanы chyžы. Tak šytko voina rostrepala.

Записано дня 31. VIII. від Янка Малатяка, літ 38.

86. Кайня. — Kajn'a.

Ohen' ų sêlî.

Znaťi ne znamc, začalo od žyda horîti. Pîšlo do horы, chopylo s'a šytko až do vêr'cha, a pry tym ohn'u zhorîla cerkoų. Bыla pît šyngľami, šmaryl ohen' i chopylo s'a. Što bylo z dereva, zhorîlo šytko, ne ostaly lem holы murы. Ľudy svoje ratovaly a tu ne bыl chto. Jakыs' pryšly z druhoho valału ta vыratovaly zastavы, kryžы, knyhы, svîč'kы. To pjať rok'îų mynulo na peršoho maja.

Записано 31. VIII. 1933 від церківника, літ около 45.

87. Руска Поруба. — Ruska Poruba.

1. Sobîtkы.

Jak več'ur sonce zajde, todыj paľat sobîtku. Dagde paľat ssolomы a tu holuz'a z raškы, bыľa s kmînku. Jak horyt, prez to preskak'ijut tak parîpcy i ďîųkы, i spivajut: Jane, Jane, s'atыj Jane...

2. Žnyva.

Ų pered lîpše bulo pro žnyvo. Ų peret panove žnyvarî hľadały. Tepêr' žnyvarî mus'at pan'îų hľedaťi proto, že znyvo ne hoden najťi nyhde. Hľedajut u gazďîų. K'eď mu treba, to rado pryjme, ale kost pîdłыj davat. Velo jest takыch, što žnyvo ne našły, pokeľtovały a pryšły nazad domîų. A takы, što ostanut robyťi, to za taku płacu mus'at robyťi, jak gazda choče. Ų Upôrî pan dał šternacetыj a gazdove jeden pjatnacetыj, druhыj šesnacetыj kryž, a u Voičicoch až vîs'îmnacetыj.

De ťiko lîde u chyžî troje abo četvero, tam idut dvoje abo troje a jeden ostava doma. Robľat na gazďîų kost. Rano na fryštyk kmînkovoj juškы i chľîba žytnoho abo jarčanoho. Na obîd ciberы (zakvašena jucha a ų tym fasoľa, to lem u pôstî iďat), bandurkы na ľeveš taj dašto s k'îsta halуškы. Na oloųrant o četvertîj hodyn'î chľîba i po falatku solonynы. Na več'ur

kysłoho mołoka aį chlîba ťiko choč'e ťiko može istî. Rano ja začynał robotu o dvoch hodynoch a robił jem do jedenacetoį večur. Tak robił jem pîų treťa tyžn'a i zarobił jem try metry, meter pšen'icy, meter žyta, meter jarc'u. Do domu treba vesťi na svojîm k'elčyku. A jak robłat u pana, to na joho k'elčyku.

Žneme kosoų, jeden odberat od kosy a jeden ujaže. K'eď rosa, ne hodeп ujazaťi, tak zahrabije. U snôpî dol'n'i stebła nazyvajut huzyr. Snopy ujažut, jak'y gazda roskaže. Gazda dîłyt tak, što daje cîłyį kryž, każdyį pjetnacetyį abo šîsnacetyį.

Оповідав дня 29. VII. 1927 Іван Гора, літ 30.

3. Za čîčvan'skyį zamok.

Było to dauno, iš'i za Barkôųciia grôfa. Jak tot zamok robyły, to była pan'š'ina. Žena dîtynu na rukoch a na druh'î rucy kamîn'a musyła nosyťi na tot zamok. Ale jak Barkôųci umer, velo ludy spomynajut joho.

Išły raz ludc popit Čîčvu ta č'uły, što na hôrî u zamku chtôs' kričit: vio Barkôųci! To tyło ų noči. Alc rass'a trasyło, što cygane hrały na jedn'î svalbî. Jag išły domîų, to na draz'i medž'i sobou s'a rachovaly na pin'az'î, że k'îko zarobyły. To s'a im velo vidîło, że dobrî zarobyły. Ta jeden iz nych povîdat: Têper' by jem s'a pojidnał hraťi aż i do pekła. Ne velo išły, łem raz striîtat dvoch mołodych parîpk'îų. Idnajut ich hraťi do pekła. T'îko chočete, ta vam dame pîn'az'î. Taį idut do pekła. Pryšły do pekla i hrajut. Ałe jak pryšła dvanac'ata hodyna i cygane choťat płacu. Ałe u pêkłî choťiły by, żeby im douše hrały. Pîšoł jeden cygan von i č'uje, što u maštalny jeden kričit: far tu Barkouci! A tot cygan Barkôųciia poznał. Ta sôbî dumat: Ei, ta to tot pan, što pît Čîčvoų zamok dał robyťi. Pîdu ho posmotryťi. I pîšoų gu Barkôųciiovi. Barkouci doraz joho poznał i povîdat mu: Vydyš, Jan'u, iag ja tu têrpłu! A to za chudobnych ludi. Jak pîdeš domîų, to povîš mojî pany, żeby dała jeden špytał vybudovaťi. A u tym špytały, żeby zadarmo chvory chudobny ludc s'a hojiły. Dał jomu Barkôųci pêrstîn' vînčenyį, što było joho meno na n'îm napysane. Ta k'eď ťi ne bude moja pan'î viryťi, ta jeį daš tot pêrstîn', tody bude znaťi, że ja s toboų był. I davał ciganovi radu, że jak mat iťi s pekla aį jakyš pîn'az'î mat s pekla braťi.

I zaklykały jich č'orty na vypłatu. Prešły tam, de pîn'az'î były. Cyganы jak vidîły šeljaku krasotu, to jeden povîdat: Ja ne choč'u n'îč łem pypku złatu. A druhyį łem łampaš, bo ja i tak łem noč'i chodž'u hraťi. A treťij povîdat: Mî otec koval. Mi ne treba any pîpky any lampaša, bo mojomu vîtc'ovy s'a

uhľa predast. Ale joho kamerat'a s'a zač'ały z n'oho smîjaťi, že vîn mîsto błyskač'oho dač'oho uhľa bere. Čekaj, jak ja svîj łampaš prodam, ta dostanu veľo pin'azy a tôbî nič ne dam.

I vыhnały ich s pekła. Jak idut za drahoų, ta jeden z nych povîdat: Posmotrju na svoju pypku, či dobrî bude z nej kuryťi. I vыjme pypku, ale to ne pypka, ale kîn'skыj chvîst. — Čekaj, što ja nesu? I vыjme svîj dorohыj łampaš. Ale to ne łampaš, ale k'în'ska hołova!

Totы dvomy na toho, što uhľa krau: Ołe, ukaš tы, što tvoje. I posmotr'jat joho, łem čiste złato. — Vydyš, povîdał jes mi, že našto mi uhľa. Jeden i druhыj povîdajut mu, ta daj mi kus s toho złata. — Ja ne dam. — Ta tы de był. Tы łem bы kurył, a tы svîtył a za moje uhľa choč što bude. Na isn'î (dopraudы) s'a cyganc i byly ta s'a pod'iłyły na tым złatî i rozышły s'a.

Ale Janovy prešło do rozuma, že što jomu povîdał Barkôuci. I pîšoł do pan'î i povîdat i: Pan'i, ja był z ich panom u pêkłí. Pan kamîn'a voz'at na zamok. Tam jeden č'ort tak pana był a ji kričał na nych, vjo Barkouci! — Ale pan'i s'a pohn'îvała i doraz dała zakłykaťi šandarî. Ale cyganovi any šandarы ne roskažut. Cygan każdыj dên' do pan'î chodyt i povîdat pany, že prauda. Ich pan pan'î kazały, żebы dały šрytaľ vыbudovaťi, a żebы chudobnы łude chvorы s'a hojiły. A keď mi any têpêr' ne vîrjat, ta tu majut pan'îu pêrstîn' i chustoč'ku. — I todы pan'î zvîryła i dała vыstavyťi šрytaľ, što iš'i do hnês' stojit.

88. Рафаївці. — Rafajîucí.

Jagem bul holodnыj.

K'ed' my išłi s Kijova do Charkova, to tak ym hołodnym bul, što c'îły tri dn'î jem ne jiľ. Čom jem ne jiľ? Za to my ne jiłi, bo nam ne daľi a pîn'az'î my ne maľi. Jag nas posadyłî des'at łudji okolo jednej mysky i każdomu łošku do ruk i tak îčte brała aj ponahľajte s'a, dajaku fasoľku z dajakyma pancakami.

Розказував дня 30. VII. 1927 Іван Федор Міхалків.

89. Вальків. — Vaľk'îu.

Za kraľa i trjoch syn'îu.

Bыło de ne bыło za červenым mor'jom za skľan'anom horom, de vodu hrabaly a pîsok jazaly. Był tam jeden strom a na tым stromî dvanaceť konarîu a na tыch konar'joch vis'îły can'îstrы

a u tych can'istroch były knyškы a ja jednu uz'au i otvorył i budu prypovîďaťi prypovîtku.

Był jeden kraľ a mał tr'joch syn'îu. Takyj był, že jedno oko sa mu s'mîjało a druhe płakało. I toty synove už byli dorosnuty. I na tym on'i sa barz č'udovaľi, že č'om to ich otec takyj, že jedno oko sa mu smîje a druhe płač'e. I na tyło uony sobî bes'îdujut, že č'om to ich otec takyj, chotîły by sa ho pozvîdaťi, že č'om to joho oko jedno płače a druhe sa smîje. Tak same perše pîšoł najstaršyj sa pozvîdaťî, cy k'eď by hoden tomu pomoči, žeby dajakы ľi|kы našoł i by za tom pîšoł do svîta i zhľedał. Tak pîšoł na samyj pered staršyj i pryšoł gu vîc'ovi ta povîdat: Oče kraľu najjasn'îšyj, što vam jest, že vaše oko jedno płače a druhe sa smîje. I otec na to povîdat: o ty darabaku, a što tobî o tom znaťi. I doras chvatył šabľu i že mu hołovu zotne. I tak tot s'a pozbyrau i utîk. Po tym pryšoł gu tym dvom bratîm svoim ta sa ho z'vîdały, cy mu otec povîł, č'omu mu jedno oko płače a druhe sa smîje.

Ej tam ne povîł, š'i mi hołovu chotîł staťi! A tot druhyj seredušyj povîdał: čekaj, ja pîdu, cy mi ne povîsť.

I s tym druhym otec tak samo zrobił.

Pryšoł gu bratîm zas. Taj sa zvîdujut, cy povîł ťi otec. — Aj tam povîł, š'i hołovu mi chotîł staťi. A tot treťij, a joho trymaľi za najgłupšoho, povîdat: Čekaj pîdu ja, čy mi otec ne povîst. I tak pryšoł gu vîte'ovi i povîdat tak: Oče kraľu najjasn'îšyj! Choč'u ja ich pozvîdaťi, že č'omu ich oko jedno sa smîje a druhe płače. — O ty głupaku! Cy ty mi pomožeš? Davaj šabľu, zaraz ťi hołovu zotnu.

A tot smîłyj był i košuľu roskapčał, choč' hołovu mi zotn'îjte abo n'a probyjte.

Kraľ sa na tym uspokoił. — No synu, vidž'u, že jes smîłyj chłop. I tobî povîm, č'om moje oko jedno sa smîje a jedno płače. Ta teper ťi povîm: jedno oko za to sa mi smîje, bo jest takyj kraj zakľatyj a u tym kraju jest taka voda, že k'eď jes mi s toj vody pryn'îs, ta š'i bym był takyj mołodyj, jag by dvacet rok'îu. A toto druhe za to płače, bo už na starîsť pryšło, to už n'ît nijakoj radosti an'i veselosti. Tot syn povîdat: Tak dobrî, k'ed je možno, tak ja pîdu hľedaťi. No ale vîn pryšoł gu tym dvom bratîm i povîdat, že pîde do svîta ocovi hľedati taku vodu, žeby vîn š'i omołodnuł.

Ale toty dvomy povîdajut: aj my pîdeme. Ale otec ne chotîł ich ušytkych naraz pustyťi lem po jednym. Na sam peret pîšoł najstaršyj. Dał mu kon'a i pîn'az'î dos'. I tot sa zabrau. Ide de skokom, de pomału. I strîtnuł joho jeden žebrak i prosyt almužnu. I vîn kon'a sper i povîdał tak, že vîn mu ne može daťi almužnu, bo ma velyku drahu. I lem kon'a zaostrahoval i zas'

do skoku. I tot žebrak u ťi minuťi zas sa perestupyt opered n'oho. I zas' prosyt almužnu. A vîn tak zrobył, jak opered. Na treťij raz zas tak prosił i tak pytn'î, akuratn'î, ne dał jak opered. I prišoł vîn daleko tam, jak tot zakľatyj kraj.

Była tam jedna korč'ma traktyrn'a. I doraz opered n'oho vyšľi inašy ta ho sperly, že ony sobî tam muľatujut (veselatsa). Totyj inašy tomu princovi odobraly kon'a i joho tam dozyraly. A była tam u traktyrn'î jedna šumna dîuka. Ta uklykała, žeby pryšoł dnuka ta dakus karty zahrajut. A vîn każe, ja rad na karty hram. I vony sobî pos'îdaly około stoła. Princ s'îł protiu zirkajła, z'vîredła, a vona uše vidîła, jak'î vîn karty mał. I (u)še od n'oho vyhrała. I tak prohrał ušytko i kon'a i pîn'az'î a na ostatku š'i daľî ho do areštu. Tot został tam za dłustvo u arešťi.

Teper sa vern'îime po druhoho princa. I tot pîšoł do kraľa i hvaryt: Oče kraľu, pîdu ja teper totu vodu hľedaťi, bo peršoho brata n'ît, štossa mu płaňňe stało. I tak dał otec tomu zas kon'a i pîn'az'î.

I tot tak samo zrobył s tym dz'adom, jak i peršyj i pryšoł na toto mîsce, do toj trachtyrn'î.

I tak samo z nym sa stało, jag is peršym. Pin'az'î prohrał, kon'a, šmaty i dłustvo zrobił i za toto ho posadyly do areštu. Už tam dvomy syďat.

Vern'îime sa teper po najmołotšoho brata. Ta povîdał najmołotšyj: Oče kraľu najjasn'îšyj! Dał ty mi kon'a i pîn'az'î n'aj ja idu do svîta, bo s tamtyma bratami mus'îło s'a dašto płaňňe staťi. — Dał mu pîn'az'î i kon'a i k'ecło potreba. I vîn tak tyž ide de skokom, de pomały. Pravi tot žebrak ho prestupił i prosił almužnu. I tot kon'a tohdy sper i vyn'ał s kyšen'î try dukaty i dał žebrakovi. I tak šumn'î mu poďckował žebrak za almužnu i kon'a zaostrohował i ide.

Žebrak sa u ťi minuťi pereminył i zas ho peredstupył i prosyt almužnu. Princ kon'a zassper i vochpał ruku do kyšen'î i vyn'ał try dukaty i dał mu almužnu. I tak poďakował žebrak za almužnu, princ zaostrohował i do skoku. A žebrak u ťi minuťi sa peremînył i zas naperet peredstupył i prosył almužnu. A tot princ kon'a sper i sobî tak povîdał: e i treťij žebrak! A žem dvom dał, dam i tomu treťomu. Žebrak sa joho zvîdat: Kraľovič'u princu! Ja znam, de ty ideš. Ale posłuchaj mene. Ty ideš tvojomu vîcovi hľedaťi taku vodu. Ta ty jej najdeš, lem merk'ij, žebyssa ne prymyľił. Pryjdeš tam gu jednoj traktyrn'î, tam ťa budut klykaťi, ale žeby ty tam ne išoł, ale lem tam iď, de ideš do toho zakľatoho kraju. Tam bude varta na jednym mostî. Tam budut strašny dz'vîri, ale žeby ty sa ne bojał. Vony ťi n'ic ne zrobjat. Pryjdeš tam gu kapuri, tam šabľa chodyt jedna poza druhu. Ale ty tak zrob, že koly sa roschodžajut, to ty spomedž'i nych

skoč' i pideš tam do toho domu i tam najdeš fľašku. I pîdeš do inšoj chyžy, tam najdeš vodu.

I vîn tak zrobił ušytko. Toj vody jag už nabrał i mu na tym burku sa ľubyło. Po tych chyžoch chodył i rozhľadał. I pryšoł do jednoj cimry. Našoł tam kraľounu na postelî spaťi. Bars sa mu poľubyla. I neznał što zrobyti. I prosto tam na tym znaku urîzau na košuľî g'îru. I zrobił tak, jak sa mu ľubyło. Jag zrobił tak, napysał pismo, cy bude dîuč'a abo chłopec, to vîn bude jomu otec. I pryľîpył toto pys'mo pît stîł.

Tota kraľouna mala potym chłopc'a. Chłopec ros i chodył do školy. Jag už mal rozum, było mu č'udno. Druhy dîťi majut vîc'a a vîn ne mał. I uše jomu maťîr povîdała.

Vîn už vodu dostał. Idc. Jag už preskočił, tak vojsko kričało „gver heraus". Imajte ho! — A vîn preskočił pomedž'i toty šabľî. Jag uťîk, tak pryšoł do toj traktyrn'î i zvîdat sa, što tut novoho č'uťi. I tam mu povîdajut, že na zaran' dvoje budut vîšaťi za dłustvo. A vîn povîdał, cy ne daly by za to dłustvo zapłatiťi

Čom, kažut. Možut iťi posmotrîťi i jag choťat, možut zapłatiťi. — Vîn vymîn'il od šyben'i. I tot traktyroš vydał im kon'î i toty šmaty. I vony sa poobľîkaľi do tych šmat, bo byľi potarhany i pos'idaľi sobî na svojî kon'î i dalc idut. Alc už tym dvom ne dobre było, že im bude han'ba prevełyka, jag sa ich otec doznał, že brat za nych dłustvo zaplatił i z arešlu vymîn'il. Tak to ich merzyło i sumîn'a ich hryzło, jag by toho brata najmołotšoho okłamaťi. Zabyťi ho ne chotîľi, lem ked by sa taka smerť stała. Jag sa doznaľi, že vîn vodu nese, to lem sobî rozdumovaľi, štoby zrobyťi teper. I rozdumaľi tak. Pîšły do varoša i sobî pytnu taku fľašku kupyly jag i tota była. A vîn o tym n'ic ne znał. Alc že vîn už był mocno strudovany prosił tych braťîu, žeby sobî dagde dakus odpočivaľi.

I ustanovyly sa na jednym mîscu pry jednoj vodî studency. Tak vîn tam zaspał. I vony uz'aly fľašku a k'în' s'ikał a vony nabraly toho moču od kon'a a počeraly tomu najmołotšomu tot moč syklynu a tamtu uz'aly.

I tak pryšľi domîu. Ta povîdať otec, pryvîtał sa z n'ima šumn'î, ta prynesly ste toj vody. Najmołodšyj povîdat, že hej. I umył sa tom siklinom. Tot moč' kraľa strašno žer oč'i i kraľ mocno sa pohn'îvał i kryčał, že jaku vodu vîn mu dał. Brała tak povîdajut, de by tam takyj gluptak taku vodu pryn'îs! Mы prynesli, na umyj sa s našom vodom. — Vîn sa s tom vodom umył i do zveredła sa pryzrîł, takyj był, jag u dvacet rok'îu mołodyj.

I bars sa pohn'îvał na najmołotšoho i tak vyrîk na n'oho smêrť, zabyťi.

Najvîrn'îšyj inaš uz'ał ho na vîz i veze daleko do lîsa. Hop,

tu staneme! Ja mam roskaz tebe zabyti. — Ale vîn bars płakał, żebы mu żыvot darował. Tы jakыj znak maš z mene prynesti? — Oči, serce i maz'anыj palec z lîvoj rukы. — Maš toho psa ta oči i serce z n'oho vыn'ati a palec dam uťati. — I tak ušыtko zrobyli i s'îm raz pred n'îm prys'ahnuł, że do toj krajnы ne pryjde, chыba że zmušenыj bude.

Tot pîšoł do druhoj krajnы, pojîdnał sa do jednoho mlynara za mlynarčika i tam służыł vecej rok'ju. A tam ta kraľouna uše tam povîdat, że vîc'a ne mat. Ale tot chłopčysko štos' tam robił popît stîł i vîn toto pismo tam uvidîl. Ej mamko, mamko! Tы povîdaš, że ja ne mam vîc'a. — Vыn'ał pismo, dal materi. Maťîr čytat, prauda, sынu, maš vîc'a. — Ona każe, pyš do toho kraľa, żebы tot tam pryšoł, što tam był. Kraľ dostał pismo. — Pîšoł staršыj, ale ide na kon'u. Tak chłopčisko vidyt; pa le, mamo, apa ide. Bîžat a tam bylo na mosťi pristerto červene sukno. Jak pryšoł, sper. Ej, sынu, ne otec, vîn sa bojit ta za to kon'a sper. - - Jak pryšoł tam, kraľouna uz'ala korbač' ta rušaj domu, naj tamtot pryjde, što tu był.

Pryšoł druhыj brat, tyš tak mu zrobiła. Pišc kraľovi, k'ed ne prysleš toho, što tu był, ta tebe zabju. Kraľ mał velykыj strach i poslał za treťim sынom. Jag vîn służył, mlynarova ďîuka zbačiła, że vîn ne mat jednoho paľca na ruc'î i dala znaťi kraľovi. Kraľ barz ho prosił. Vîn ne pryšoł, aż pryšoł po n'oho kraľ i pos'îdaľi na koč i pîšli.

Ide do skoku. Chłopčysko kriči, apko ide. — Tot spravedłyvы tvîj otec. Povîł kraľounej, że što tu robił. Našoł jem vodu, nabrał jem. — Jak vîn toto povîł, tak ona ho do ruk objała i poboč'kała. — I teper tы mîj muš a ja tvoja żena.

I żyły dobre douhыj čas. Vîn choťîł pîťi do oca na hostynu poubzyraťi i bratam zapłatu oddaťi, što ho okłamaľi s tom vodom.

Panove sa poschodžaľi na hostynu a vîn rîk, štobы zrobyťi s takым, što s nym zrobyli. — Ta nyč, usmertyťi.

Розказував дня 30. VII. 1927 Іван Їіровський, 65 літ.

90. Кобыльница. — Kobыl'nica.

Jeden robütnik robił pry draz'î ťaško. Jak jeden kraľ išoł ta tam špacirował ta sa ho prosił, kuľko maš na den' płacы. Vün mu povîł na to, tri grošы. Kraľ mu hvarił, że to barz małen'ko. Či tы s toho vыžыješ? Ovün mu na to povîł: Pane, hvari, ja łem z jednoho groša žыju a druhыj vertam a treťi požыčam. Tak kraľ sa zabrał od n'oho i išol preč. Ale potomu stanuł sobî

a sobî dumat, že to hłau̯na vec. Ta i̯a bы choťîł, žebы vün mi to vыtołkovał. Ta sa vernuł nazad gu tomu chłopovi. Ta sa ho prosit, čołoviče, vыtołk'îi̯ mi toto, že što to značit. — Pane kraľu, i̯a totы grošы zarobił. Za i̯eden chovam oca, bo müi̯ otec mene choval, ta teraz mu vertam. A teper chłopca i̯ednoho. Ta i toho chłopca chovam ta tomu požыčam a dakoľi vün mene bude chovał ta mi verne tot groš nazad.

S tыm kraľ vыn'ał paru dukatoch i podarovał mu za to. Po tыm kraľ pryšoł domüu̯ it svoi̯im služebniküm, ta povîł: Vы mate veľiku płatn'u u mene a u̯še vece prosite, že ne možete vыžыťi. I̯a s i̯ednыm č'ołovîkom buł, ta z i̯ednoho groša vыžыł na den' a i̯eden vertał a druhыi̯ požыčał. Ta teper mi otpovîčte, što to značit, k'eď mi ne otpovîste, ta muš'ite iťi preč od mene. Dał i̯im termîn, dva dni, že dotľa ne odhadai̯ut ta ne mai̯ut u n'oho mîsce. — Oni sa rozыsľi, püšľi na špacirku i utrafiľi tыž gu tomu chłopovi, što tak pracovał. Ta ho prosiľi, keľo mate na den' płatn'î, što tak ťaško pracüi̯ete. — Ałe i̯omu kraľ zakazał, žebы vün n'ikomu ne povîł, łem tohdы, ked uvidiš moi̯u fotografii̯u kraľou̯sku. Vün i̯im ne choťîł povîsťi, ałe vыn'aľi dukatы, na dukatoch buła kraľou̯ska fotografii̯a. I tohdы i̯im u̯šыtko rospovîł. Ta potüm pryšľi nazad domüu̯ i odpovîľi kraľovi totu hatku. Tak kraľ duškom posłał voi̯aka po toho chłopa. Ta i̯ak chłop přišoł ta mu hvarił: Na što tы totu vec povîł, k'ed i̯a ťi zakazał. A chłop povîł: Pane, vы mi zakazaľi, łem k'ed vašu fotografii̯u ne uvidžu. Ałe i̯a viďîł fotografii̯u vašu, bo mi platiľi, ta i̯a za to smîło i̯im povîł. Tak kraľ duškom zas posłał voi̯aka po toho chłopa i dał ho obłeči do šumnыch łachoch a zochabił ho pri svoi̯im dvorî kraľou̯skыm. Už vecei̯ ne budeš tak ťaško pracovaťi, bos mudrыi̯.

Оповідав дня 6. VIII. 1927 Чабала Михаіл, літ около 60.

91. Щавник. - Ščau̯nik.

1. Valał.

I̯ak i̯e starыi̯ valał, ta u̯še i̯e Šč'au̯nik. Dakoly tu na Petra chodyły panove, muzikы trymały, têpêr to sa už po voi̯n'î prešło, bo popsuta kupîľ, voi̯na i̯ei̯ rozbiła. Dobra voda spomoč'na pro choroho človeka. K'ebы sa popraviła, ta bы veľo hosťî bыło, bo têpêr i motorы choďat, ta bы dobrî bыlo i pan'îm pri tîm, bo bы ne musiľi furu i̯ednaťi a ľîpše bы sa povezli.

2. Cerkoų.

Daųno była naša cerkoų dereviana. Voĺiła šc i têper stoiaťi. Teper murîiųt s cehły. Šist turn'î na n'î iest. Štыri na boku a iedna veĺika na pretku, iedna na stretku. I komen iest koło cerkvy, bo iest taka chыška, de sa bude topiło. Ne zname, čy budeme hodnы vыpłatyťi. Poiednaťi mы totu cerkoų za sto deųiatdes'at vîs'îm tыs'ač korun. Teper obertaiut, žebы iim zapłatyti ot kubik'îų. Мы takы n'ît mudrы, ta mы ne zname do kubik'îų. Cer'koų stoit na tым mîsc'î, de i była.

3. Svaĺba.

Teper trymat svaĺba za dva dn'î. Daųno trymała i try dn'î, bo było paĺinkы vecei a tun'a była.

Iak sonce rano vыchodžat, pletut vînc'î z barvînku. Svaĺba začynat sa u mołodoho po służbî u nedîĺu. Po n'u idut u noči. Potîm ų poneďîlok prisîhaiut. Iak z n'om pryidut nazad i počepiat iei, ta idut na mыťa.

Записано від старого чоловіка дня 6. VIII. 1927.

92. Млинарівці. — Mlynarťucî.

Svaĺba.

1. Rukovynы.

K'ed parîbok choče sa ženyti, posыłaic prosatarîų a į piaťoch. Prychoďat is paĺînkom i chĺîbom, durkočat do dvery, abы iich pustyły do chыž. — Što to vы tam za iednы? — Stratyłysme iałыųku, cy ste iei ne našły? — Tu ne iest nyiakoi. — Po tîm, iak už velo durkaiut, to iim otvor'iat. S'adut sobî za stîł s chĺîbom i s paĺînkom, położat na stîł, potîm sa zvîďîiut matery abo vîca, cy za n'oho pîde. Maťîr povîst, že ona ne znat, treba zakłykaťi g'îųku, cy za n'oho pîde. Zakłyčut g'îųku i mołodoho ta sa zvîduiut cy za n'oho pîde. Iak povîst ona, že pîde, liiut na nych paĺînku na hołovu. Poiimajut sa za rukы a kruťat sa do kač'ała (= dovkoła) try raz.

Mołodыi s'ade za stił a mloda pîde po vałaĺî ludy kłykati na sprosynы. — L'ude hosťat sa i piiut. Potîm idut do popa ohłaškы zapysaťi a za try abo za štыri nedîĺî ide svaĺba.

Svaĺba sa začynat v nedîĺu po służbî u mołodoho. Hudakы hraiut a ďîųkы i parîpci tancîiut. Młodыi maie starostu, piat (vašok, sîm abo vîsîm družbîų i iednoho zastaųnyka da s try abo štirы kucharkы.

Młoda ma łem šîst sîm abo vîsîm družok. Družbove maįut prez płeča ruč'nykы i bokrыtkы za kapeľuchami. Druškы maįut bîlы vînc'î kupči na hołovach. Młoda na hołovî mat vînec i partu s pantłyk.

Var'įat mač'anku, kapustu, riskašu i hruškы abo słyu̯kы. Pečut kołač' vełykыį na bľas'î i fuč'kы (takы kołačykы).

Dadut fryštyk svaškam i družbîm, starostovi i zastau̯nykovi. Pak tancîįut a svaškы pîdut zastavu šыti. Svašč'anyci (svašok mužove) pîdut tam, de šыįut, žebы už išły z n'om tam, de młodыį. Pak dostanut več'er'įu taį pîdut po młodu.

U mołodyc'î u̯ poneďîlok įak sonce vыchodyt vįut vînc'î z barvînku i spîvaįut:

Vyła Maryč'ka vînoč'ok
Zo zełenыch rutok serdeč'ok
Įak ona įoho vыvyła
Taį ho po stołeč'ku pustyła.
Katuľu, ľuľu vînoč'ku
A žek pered moįu mamyč'ku
Łapaįte mamyč'ko vînoč'ok
Zo zełenыch rutok serdeč'ok.

Įak vыviįut vînc'î, to potîm vыpįut paľînkы i zįîďat chľîba zo sыrom (zakusok za paľînkom) i idut tancîvati. Vînc'î dva mołodomu i młoďî na vînč'an'a. Potîm pryįdut młodыį z družbami, zo svaškami i zo starostom do įeį chыžы i u̯šыtkы parîpci i ďîu̯kы u̯ noči uneďîľu. Tancîįut u n'eį dokыľ ne vydno. Įak sa rozvydnyt, dostanut svaškы fryštyk, družbove i starosta. Pofryštykuįut pereprosyt młoda i młodыį rodyč'îu̯, vîc'a, maťîr i u̯šыtku rodynu, įaku mał i idut na vînčan'a.

K'ed dałeko, to stavįat mыto i druč'ok, bo choťat paľînkы. Įak dadut paľînkы, pusťat ich. Įak pryįdut do dvery, durkaįut, bo įich nechcut pustyti s toį stranы. S chыžы kričat: Mы ne zname, što ste za įednы. Ta mы vas ne hodnы pusty'ti do chыš. Pus'te nas, pus'te, mы ne budeme tam zbytok nyįakыį tam robyty.

Vыpįat paľînkы i pîdut do chыž. Įak vыįdut do chыž, tak ďîu̯kы stoįat za stołom u̯ kuťî i nechcut įim pustyti za stîł zastavu, dokaľ įim ne zapłaťat. Įak įim zapłaťat, taį įim pusťat do kuta zastavu. Įak pusťat zastavu, pos'îdaįut a pįut paľînku i įďat chľîb i sыr.

Vыįdut z͡za stoła, tancîįut kus a poťîm pîdut spaťi. Įak sa rozvydnyt ta opstavaįut ta zas tancîįut. Zadzvon'at ta zbyraįut sa na vînč'an'a. Rodyčî pos'îdaįut na lau̯ku a młoda i młodыį kľakne na koľîna na zemľu a prosyt rodyčîu̯, štobы įi otpustyły, što zavynyła. On'i povîdaįut, otpuščame ťi naį ťi hospoď boh otpustyt. Ona płače. Spîvaįut spîvankы:

Vыzdrîį sa mamoč'ku
Na svoju g'îvoč'ku
Už to įeį ne vydyš
U zelenым vînoč'ku,
A łem tu įeį vydyš
U pacirkovым partî
U samым pok'iłatî.[1]

Įak idut do cerkvy, spîvaįut:

Do kostela išła
Įak ruža červena,
S kostela vышła,
Įak trava zelena.

Do kostela įedno
A s kostela dvoįe
Radiį sa mamič'ko
Tvoįe obydvoįe.

Naš pan otec
Ne davaįut arendu,
Možut sobî kupit
Dobru reverendu.

S cerkvi idut do įeį rodyč'och. Įak uš tam sa pohosťat, pîdut do domu mołodoho. Tam zaprut dveri. Matîr vыįde do dveri i tam sa pryvytaįut s pîn'azmi. Hvarit matîr mołodoho do młodcį. S čimes' prišla? — Ona povîdat: Zo zdravįom i s chîbom, š'esťom i boskым požehnan'om. Taį pîdut za stîł s'îsti. Obыįdet do tr'įoch raz stîł, posydyt tam, poč'astiįe kucharkы, matîr, vîc'a, čopar'îų a pak dva čopar'î pîdut čepyti. — Na pit provaďat pered mыťom. Družba stełyt postîł. Čepiat na podî abo ų komori. Spîvaįut spivankы:

Ked įa młodu čepyła,
Kurka s pudu złetîła
Ja kuroč'ku łapała,
Kurka nošku złamała.

Naša młoda prekrasna,
Ne mat zubы łem įasna,
Naša młoda ma tkałku
Schovała įeį pîd łauku.

Po čepîn'u:

Ideme na vodu
Myti pan'u młodu,
Na tu na tu n'icu
Myti molodyc'u.

A pak idut do mыťa na potîk. Įak zas' prydut, znoų časťîįut. A poťîm pryįdut prydanc'i įeį rodyčî. Įak młodu vыpros'at, spivaįut:

[1] Pokiłat = біле полотно.

Kašte vы nam, kašte
Naše bîłe čado,
Štoste nam ho z'aly
Ponedîłok rano.
Cy take ịak bыło
Cy sa premînyło
K'ed take ịak bыło
Ta mы ho vîzmeme,
Ked sa preminyło
Ta mы ho ne cheeme.

Ịak uš pobočkat sa s każdым za stołom, dostanc podarunok. Družba odberat od każdoho i povîdat, chto ťiụko dał.

Svaščinы

(bo svaškы prychodžaịut, to ịest zastavu rosšыvaịut).

Po tыžny po svaľbî u nedîłu roššыvaịut zastavu. Svaškы, starosta, družbove i zastaụnyk pryịdut do młodoho i tam hosťatsa. Po hostyn'î voz'mut taị rozberut zastavu, każda svaška svoịî łachы voz'me taị pîde domîụ.

Оповідала жінка літ 30 дня 7. VIII. 1927.

93. Pімне. — Rimne.

На питання, що то є *„щовб"* відповідь була така:

Peršы sut zemľî i łukы dvokoła obrosnutы s kr'ịakami, po ịednci stran'î ịest hora i po druheị. Vyša hora zove š'a šob.

На иптання, що то є *„ортования"*: de vыkopuịc sa kr'ịakы a s toho zrobịat zemľu, što tam możut š'ati zerno.

Оповідав газда около літ 30 дня 7. VIII. 1927.

94. Ортутова. — Ortutova.

Toho roku na dva kratы hrat perešoł pres chotar. Popsuł veľo zerna, żыto, ịarec i pšenicu, dašto zarvało. Da s deš'at raz bыła vełyka voda. Pozmыvało chľib, bandurkы, de što bыło koło vodы, ta pozmыvało.

Škoda vełyka ne bыla, łem że teper ľude na škodu ne smotr'ịat, ale ne hołoš'at nygde, bo škoda.

Ịak ịa zapamịatam daụno i na Brezịuc'î i katoľicy beš'îdovaľi po ruskы.

Оповідав дня 8. VIII. 1927 газда літ около 50.

95. Ладомірово. — Ladomirovo.

Za maľara i o ịoho žen'î.

Raz był ịeden maľar a mał doma ženu. Vыbrał sa na drahu na vecy rok'ịų. Tak doma ne znał o nyč'im. Žena porodyła mu chłopc'a. Ịag yšoł nazad domî, zaľîz mu vîz do bołota i ne mîh vыťahnuti. Pryšoł gu n'ômu č'ort i hvarył mu, že vîn mu pomože vыťahnuti, k'ed mu dast zapysati toto, o č'îm vîn doma ne znał. Tag vîn rozmыšľał koło voza i potîm mu povîdał, že dast mu zapisati. I tak č'ort mu pomîh vыťahnuti. Ịak pryšoł domî, ịag vidîł toho chłopca, to sa bars smutył. A chłopec sa ho zvîdował, že č'om sa tak smutyt. Vîn mu ne chcel povîsti. Ale chłopec mu ne dał pok'i i vîn mu potîm povîł. I chłopec mu povîdał, žebы sa ne starał i z'ał sobî s'atu knyšku i vыbrał sa na drahu. Ịak pryšoł do ịednoho ľîsa, tam vidîł ịednu turn'u, kotra była łem zo sč'istыch hołôų ľudzkыch a na vêr'chu łem už ịoho chыbiła.

I hvošoł do dnuka a tam był starыị chłop, kotrыị sa nazыval Madeị. Vîn sa ho prosił, že de yde. A vîn mu hvarił, že yde do pekła, ta ho iš'i pusty't. Potîm pryšoł gu ịednoị studn'î i pryšoł gu n'omu anhel i hvarił mu, žebы sôbî vыłamał prutы i vodы žebы sôbî z'ał. I ịak pryšoł peret pekło, machnuł s prutom, skała sa mu otvoryła i tam dnuka bыli łem čistы zapysы po sk'înoch. I vîn sa zvîdował, že de ịoho zapysы. Ony mu hvaryľi, že ich mat chromыị pîd ịazыkom. Pryšoł gu chromomu i machnuł na n'oho s prutom i vodы na n'oho naľał. Chromыị sa zakašľał i vыpľuval zapysы. I vîn z'ał zapysы machnuł s prutom, dvery sa zaperľi i pîšoł het.

Оповідав Шашібора Юрко, уч. III. кл. горож. школи, 17 літ дня 9. VIII. 1927.

96. Нікльова. — Nikľova.

(Оповідання записане дня 20. IX. 1929 на фонограф для архіву Чеської Академії Наук і переховується там під ч. 1527.)

Teper ịa Andriị Masica scła N'ikľovы okruh bardîîvskыị, budu hvaryty vam prypovîtku o rozboịnykach. Ịednoho razu išoł ịeden chłopec ľîsom hľadati sobî służbu. U ľîš'î strityt ịoho ịeden č'łovek i z'vîduje š'a ho, de ideš chłopče? Vîn hvaryt: Idu idu hľadaty służbu, bo mi rodyčy ụmerły, ne ịest mi chto davati ịîsti, štobым moh[1] vыžыty, mušu sy dagde ity służыty. — Do mene bыs ne pryšoụ służыty.[2] Ụ mene ị tak nyč ne budeš

[1] Виговір шкільний.

[2] форми часу минулого на *-ų* місто *-l* є шкіньні.

robyty, łem topankы čistyty. — Hvaryt, i̯a pîdu, č'om bы n'et. — I perebыu̯ try rokы. Służыł vîn tam u̯ tыch razboi̯nykoch i i̯ednoho času ony pîšly krasty i ne vernuły š'a. Vîn čekał ich, čekał z rîk, pîu̯ roka a ony ne ne vertai̯ut š'a. I zabrał vîn sobî duže hrošei̯ i pîšoł z hor s toho ľîsa. I pryšoł do i̯ednoho velykoho mîsta i tam u mîstî počał — pyu̯ z velykыma panamy. I ony š'a ho z'vîdaly, otkaľ tîu̯ko hrošы maje, že nyč' ne robyt a toľko[1] hrošы mai̯e. I vîn im rospovîł, že i̯ag de bыu̯, de służыł i ony i̯oho prosyły, abы z nyma pîšoł im ukazaty totu ďîru. I vîn pîšoł, š'îły na koč' i pîšły. I̯ak pryšły do toho ľîsa, gu tî ďîrî viďîły i̯ednы žeľiznы velykы vorota i tam poč'ały ich rostvor'i̯aty. Koły otvor'i̯aly, čuły hołos ottam: ne rušai̯, što ne tvoi̯e. Todы š'a duže nastrašыły i pîšły nazat. Potim druhыi̯ raz vecy panîu̯ zыšlo š'a, ľudy, že muš'at toto rozbyty. I pryšły tam, hľadai̯ut, trudno im bыło nai̯ty, n'iž pokы im toi̯[2] chłopec ne skazał. I i̯ag vîn mał skazaty, zaraz on'îmîł. S toho vydno, hvar'i̯at, što chto bы tam i teper k'eď dachto bude kopaty, to bude, to mož nai̯ty pîn'až'î.

97. Ґерляхов. — Gerl'achov.

Pret tыm bыła naša cerkou̯ drevi̯ana na cmыntarî. Potыm š'a znesla do seła. Zbudovaľi s kamen'a i s cehłы. U štыracatыm pi̯atыm roku počało staviti. Dokon'čeno pi̯edeš'at šestыm roku. Obnovena tišic devi̯at sto dvacet šîdzmom.

Оповідав дня 10. VII. 1927 старий куратор церкви.

98. Шом. — Šom.

1. Masło.

Smetanku dame do zbuška, mutime s toparku, na verchu dame veršn'ik. I̯ak š'a zmutit masło, zostane cmar.

I̯ak ovaritš'a tvarîh, zostane servatka.

2. Sobîtka.

I̯ak sme išľi na tu sobîtku, u̯ž'aľisme vodi š'vi̯ačenei̯ i ž'îľa š'me u̯ž'aľi. Tazme potim pokropiľi, tazme naklaľi ohn'a tazme š'pîvaľi.

Оповідав дня 7. VII. 1927 старий куратор.

[1] Виговір шкільний.
[2] Виговір шкільний.

99. Ястреб. — Jastreb.

O Madcjušovi.

Byų jeden otec. Vîn byų furman. Železn'icoch ne byųo chtodы. Vošoų do jednej mųakы ne moh vыťahnuti. Prosių Boha i ne moh vыťahnuti. Potîm prosių ďabła. Tak jag ho prosių, tak vыšoų zo spotku zo zemľi. I tam mu hvarių, že mu pomože, žebы mu daų pečatku s paľca kыrvi. Tak mu daų ųrîzaų palec ta mu daų pečatku. Tak prišoų domu vidîų, že žena ma chųopca. A vîn to ne znaų. Vîn š'a mocno s tым zasmutių. Ale chųop nič mu ne hvarių, łem pųakaų. Chųop toho chųopca daų do škoųы. A s tым ďabłom zrobių, že ų toho chųopca ų devjatым roku maje po n'oho priti. Jak chųopec byų vыrosnutыj i vыųčenыj ų škoųoch, tak prišoų domu a otec pųakaų. Tak syn š'a prosių vîce, što pųače. Tak otec mu chtodы povîų, že ho chtodы zaprodaų, a k'ed išoų s furmaŋkы. Tot syn potim išoų po tot potpis a ųž'aų zo sobom vodu svjačenu i krejdu svjačenu. Tak išoų za drahom prez ľisы. Prišoų večur cma byųa a prišoų gu jednej chыži a łem byųa tota chыža zo človečich hoųoų. A prišoų vîn gu nemu gu Madejušovi, povių mu: dobrыj večur pane gazdo. A Madeuš ho prosių, že de ideš. Vîn mu hvarių, že ide do pekųa po potpîs. Tak ti daruju žыvot, ale š'a vыznaj, jaku ja mam tam pošťîľ hotovu pre mene. Prišoų vîn do pekųa ne chťîľi ho pustyti. Ale vž'aų vodu š'vjačenu i kropių jich. Tak mu otvoriľi. A prosių svîj potpis. Ne chťîľi dati. Ale s krejdom staviaų kapľičk'i a vodom kropių. Ta š'a ho ďabľî mocno boiaľi. Tam mu daľi potpis. Potîm prosių jich, žebы mu ųkazaľi Madejušovi postîľ. Tak mu ųkazaľi, bo muš'îľi. Tota postîų byųa s čistых jihųoch zo žыvoch a iz brыųoch. Tak prišoų nazad do Madejuša i tak mu hvarių, jaku ma postîų.[1] Jakы mukы ho čekajut. Madeuš mu hvarîų, žebы mu daų pokutu. Ta vîn ųž'aų, kazaų mu ųž'ati tot kыj, što ľudy zabijaų z n'îm. Vыvjûų ho na jednu horu a tot kыj zabių do zemľi a tak Madejušovi hvarių, žebы nosių na hoųыch koľînoch u gambi vodu z jednoho jarku. Tam mu hvarių, že k'ed š'a ti prijme rozvije tot kыj, to hrîchы maš otpuščenы. I tak ho ochabių tot moųodыj. Tot moųodыj vыšoų potim za jednoho duchoųn'ika.

Minuųo veľkы rokы. Jak išoų tot duchoųn'ik prez tot ľîs a tam byų veľikыj ptach. Kočiš hvarių panovi, des jest japka. I pan hvariu: id a smotr. Kočiš pîšoų i našoų jednu veľku jabľîn' a na n'ej poųno japkoch. A tam jeden sivыj dž'adok kľačit a modľitš'a. Tak tomu panovi pryšoų ma mыseų, že ho daų na pokutu. A pîšoų ho spovîdati. A u každым čųoųecku š'a priznaų, že ho zabių

[1] Це слово має, як видно, кілька фонетичних варіянтів.

a japko takoj išuo do neba. Ne zostali po tîm łem dva. Ta šče ne chtîu priznati Madcjuš koho zabiu vece. Potîm š'a priznau, že vîce matîr zabiu. Tak toty dva japka pîšli tyž do neba. A vîn łem š'a prevernuu a jeden houubok vyšou z neho a pošou do neba.

Оповідав дня 8. VII. 1927 Андрей Ткач, літ 63.

100. Обручне. — Obručne.

Za ohen'.

Stauo š'a, ne znau nichto, jak u staryм budyŋku. To zbačiu nasam pered gazdîu brat, bo u neho służyu. Vîn skričau doraz. I to š'a łude, chtory byli doma, hnet zyšli, žeby dajak uhasiti. Ale to š'a ne dauo. I štož robili? Medži paru minutami ųšytko byuo u ohn'u, bo zaduu velkyj vîter. Zhoriuo šternacet gazdîu.

Tot ohen' byu u dvacet druhym roku.

Оповідав дня 10. VII. 1927 старий чоловік.

101. Ольшавица. — Ol'šavica (Vūųšavica).

1. Za panščynu.

Jag buua panščyna, to buuo pan'ske ųšytko. Ta k'ed nechtîu gazda robiti panovi, ta ho vybiu zo svoho het, z budynkūu zo zemli. Potüm jak pryšla rîzač'ka ta my sa vyplačały abo na šüst rokūu abo na k'eło chtîu, jag müch. Mîr'jały tak, kotryj gazda jak trymau. Chto mau osminu, a chto mau dvî, ta mu dały deviat uterka z lîsom, z łukami a co vece, to puatyu zvyškы.

2. Chrystos i š'vatyj Petro.

Chrystos Pan chodiu zo š'vatym Petrom po š'vîtî. Ta pryšli do jednej korč'my ta čytali pîn'az'î sto zuoty. A žyd usterîh, že im odbere nižc dedinы. A Chrystos Pan znau, že co jim zrobit. Kazau Petrovi: zrob z verbovoho pruta kantar. A žyd jag vyskoči z verbinok, zarut na neho kantar a skričau vio! Spraviu sa kün z neho zo žyda.

Ta išli s tym kon'om. Zyšlisa z jednym furmanom, vüz uhła na štyroch kon'och, ne müch vyťahnuti, zastr'jały do žrüduа. Prosiu jich, łude dobry, zauošte mi toho kon'a. A vün jim povîdau, odvatte toty štyry a toho zapr'jažeme. A to byu žyd.

Odvadyły totы štыry a zapr'i̯ahły toho i̯ednoho a skryčały vi̯o! Doraz vыrvau̯ z močary. Potüm ho chtîły kupiti ai̯ ho kupiły na vыrobok. Mы vam ho prodame za sto zu̯otы, ałe łem na rük. Po rokovi nam ho pryvedete do tei̯ korč'mы, dezmы były na obîd. Ai̯ totы pîn'az'î nam prynesete.

I̯ag priveły toho kon'a, to zaperły do vozarn'î. Ałe vün sa vыbaryu̯, bo sa chtîu̯o žerti. Prišou̯ do kapustы. Vыšu̯a ałe žыdüu̯ka do kapustы, bii̯e kon'a, bo zhubyu̯ kapustu.

Ras potüm žыdüu̯ka do chыžы. A tam buły totы dvomy, co kon'a kazały pryvesti i totы, co kon'om robyły. Ta prynesły totы pîn'až'î, co to kün zarobiu̯. Potüm roskazały žыdüu̯c'i: iď ho priveď do chыžы. I̯ag ho priveu̯a do chыžы, zas buu̯ žыd, sporanovanы, zbitы. — Potüm očytali totы pin'az'î, to tak povîdat: maš žыdüu̯ko za muža pin'azy, co zarobiu̯. A vün chtîu̯ odn'ati tыm ľuďom, žebы znau̯, i̯ag sa robit na pin'azi.

Оповідав дня 20. VIII. 1928 Юра Сухий, літ 84.

102. Блажів. — Błažîu̯.

1. Za š'vîtyu̯ko.

Ponyže seu̯a išły zo Šteľbacha kočišы domu do Bu̯ažou̯a. Pri draž'î i̯est voda Torisa. Prišły tam ku žombu (voda, ban'ur) ta š'vîtyu̯ko ľîtat po vodî. Ta i̯eden takыi̯ š'mîu̯ыi̯: što i̯est tam, što chceš? A potыm zhrîšыu̯ a ide ku nemu. Ta hvaryt, k'ed i̯es dobre, hыbai̯ heu̯, a k'ed i̯es podu̯e, to š'a strat nai̯ ťa ne vidž'u. Potыm š'a stratiu̯o.

2. Pîn'azy š'a presušui̯ut.

K'ed dagde š'vîtyu̯ko š'a š'vîtyt v noči, ta ne kažut brati. A k'ed do obîdu, to može iti hľadati. A de horit, tam na spodî u zemľî pin'azy.

3. Ḥmertыi̯ z Vîu̯šavicы.

I̯eden z Vîu̯šavicy ḥmer chu̯op. Ide s čerteža domu i̯eden chu̯op z Levočî. Strîtne š'a na draž'î s tыm ḥmertыm, tak mu povîst: Slava Isusu! — Tot nič. Druhыi̯ raz: Pochvaľenы I̯esus Christus. — Tot nič. Prîde do Bu̯ažova, š'ade nan'ho strach. Chvîi̯de ku dîu̯cî do chыž, ne biruje nič od strachu. Tak ne sk'îrše začne toto rospraui̯ati, že š'a s nym strîtnuu̯. D'îu̯ka mu povist: n'an'u, tad vîn ḥmertыi̯ łežыt na ver'chu. Tak tedы znau̯, že š'a s ḥmertыmi strîtnuu̯ na draž'î i tadы znau̯, že i̯e ḥmertыi̯.

Оповідав дня 21. VIII. 1929 Стефан Кравец, літ 35.

103. Орябина. – Or'jaby'na.

I.

De to było, tam ne było, za sedemdesatom sedmom krajinom, za pecom u dolin'î. Byu to jeden rybar' zo synom. Chudobny byli. A syn byu velikyj huncut. I raz prosit vytc'a, štoby išli ryby łapati. I jak verhli mrežu, ne mohli hłapiti nyč'. Až naraz hłapili jednu prekrasnu rybu. Jag jej vytahli z vody i każe syn vytc'ovi: n'an'u, ja jej pyjdu prodaty. A n'an'o bojau š'a, že mu nyč ne dast z nej. I vyn už'au totu rybu na pleča i pyšou do velkoho mjîsta. Išou prosto prez mjîsto. Tam ľude za n'im kryčaly, prodaj nam prodaj nam a vyn nyč, lem išou dale z n'ou. Prišou ku carskomu pałacu i tam kričau: kupte rybu, kupte rybu. I na vykno ukazała š'a princeza. I kričyt na neho kyľko chceš za n'u. A vyn każe: ja hrošy nechcu, lem choîîu hole vidîti po hrudy[1]. Što vyn vidîu, to sobî zapisau i dau rybu i pyšou ku vytc'ovi. Pryde ku vytc'ovi. Otec prosił pîn'až'î. A vyn każe, tot pan, što jej kupiu, każe ješče jednu prynesty. I zas š'a trapili od południa do večera. I hlapili išči krašu. I totu bere syn. Każe vytc'ovi, že prynese pin'až'i za obydvî. I pyšou. I zas tam dau, de i peršu. Z dołu po pojas, žeby š'a ukazała. I ona š'a zobzirała, ne vidît nichto to, dumała, že to druhyj zas i ukazała i rybu dau jij. I pryšou ku vytc'ovi zas. I zas hłapili tretu.

Jak pryšou ku vytc'ovi i otec na neho: davaj mi pîn'až'î za ryby. A syn każe: n'an'u, teraz tot pan, što kupyu, tak mi povîdau, žebym toty pin'až'î ne brau, bo budut novy pîn'až'î, ta mi dast novy. I zas ji totu pon'îs. I š'a mu ukazała całkom hoła. I dau jî rybu prekrasnu. I što vidîu na n'îj, to sobî popisau i dobrî skryu. Uš ku vytc'ovi ne pyšou, provadyu inakše žyťa.

Minuło tomu tri štiri roky, tot car' toj princezy dau rospisati po cîłyj krajin'î ot šesnac rokyu do šytky mładency tot a tot den', žeby tam prišli do pałaty do dvora. Bijîdnyj, bohatyj jakyj jest. Jak už tam šytky š'a zyšli, tak vyšou cisar is princezom svojom na ganok i velikym hołosom kričau: słuchajte šytky mołotc'î, ja vas dau tu na to zavołati, kotryj odhadne mojej princezy tri znaky, što ma na svojim tîlî, tot bude mojim ž'ałom i jej dostane za ženu.

Minuło tomu douho, nichto ne ozvauša, bo ne znaly. Jeden kričau: takyj znak ne dobryj, druhyj kričau: takyj tiž ne dobryj. Až jeden groľskyj syn odhadnuu jeden. Kričat toty panove i sam cisar — dobryj. Dale druhyj jakyj? — Ne myh odhadnuti an'i tretij ne odhadnuu. Naras kričit rybar'. A druhyj maje takyj. Zas kričit cisar: dobryj. — A druhyj jakyj znak? Povîu takyj i takyj. A cisar povîu: dobryj.

Tak jich už'aų oboch do horы. Tak bohata stranka chtîła, žebы grofskыį syn bыų princom i ž'aťom. A chudobna stranka kričała toho bjîdn'îšoho.

Potым car' osudyų inakše. Jak vidîų, že narod bohatыį trymat za grofskым sынom a chudobnыį za chudobnым, tak cisar osudyų, že ich dast troje: princezu i toho chudobnoho i grofskoho do jednoj cimri, žebы spaly š'i troje na jednыį postelі. A ku kotromu bude obernena rano, jak jich najdut spati, toho bude.

Ałe rыbar' to začuų, že tak ma to bыti, tak vын š'a otprosyų na jednu hodyᵗnu do mjîsta i pыšoų do cukrarn'î jednoj. Tam nakupyų parfumu a fajnыch medoųnykыų. A grofskoho sына naučyła jeho stranka daį na sebe pozor, bo tot chudobnыį ale ťa okłame. Što bude vын robių i tы toto rob. -- Vын zakašle tы zakašlej. Vын š'a rušyt, tы š'a ruš. Što vын bude robių, i tы toto rob.

I jak polîhaly spatyᵗ, pozamыkałі ich. Naraz v nočы stane rыbar' i łapit za br'juch i łapit jej: čo ti, joj, joj br'juch mыį! A grofskыį syn mu hvarit: Što tы robiš dzade! Tы znaš, de ša tu nachodyš, budeš ticho! A vын mu otpovîdat, že sa mi chce na stranu. A vын mu hvarył, de tы budeš? Vын do papera šmaryų prez okno a potым mu hpovîų, ja ho ž'îm. A vын maų, što sobî kupių i jîų. Hlapił grofskыį syn samo tak jak vын robių. I vын mu zaš hvarit: a tы što robiš? I mênc tak bolyᵗt i ja ho ž'îm. I pobabraų rukы, po sobî pochťapaų. Ona š'a oberne ku grofskomu — smrîd! Oberne š'a ku druhomu ku rыbar'jovi, tu pachne. I tak spała do rana licom ku rыbar'jovi. Rano jak pryšła stranka chudobnoho i bohatoho, naraz uvidîli i sam cisar, že ku bîdnomu je obernena, a grofskoho sына vidîli pobabranoho. Tak kričalyᵗ bjîdnыį narыd: Mы vыhrali! Ale cisar išči ųše ne pristaų na to. Povîų rыbarjovi: Chtoųdы budeš mojim ž'aťom, ked pыjdeš do jednых hыr. Tam sut pjatdeš'at zbojnykыų, a že jich ušytkых žыvых polapeš i privedeš jich mi, budeš mыį ž'ať. Bo ja chodyų z vojskom i ne mыh polapatyᵗ. I vын š'a pыdon'aų na to. Prosyų deš'at vozыų vojakыų, kыľko mu treba i tak povîų, že bы ho słuchaly totы vojska. I zabrauša i pыšoų do horыų do ľisыų. Jak pryšoų do ľisыų, tam bыła jedna łuka. I pokazaų vojsku z vozami, žebы tam ostaly stojati a vын š'a zabraų do ľisa sam hľadati zbojnykыų. Chodyų po ľiší, hľadat dajakы znakы. Ne moch najty nyč. I pryšoų ku jednomu velikomu dubovi. Takыį hrubыį bыų, že n'igda takыį ne vidîų.

I jak stojaų na tot dub š'a prizираų, lem ras ša zemľa pыd nym str'jasła. Ot strachu vyšoų na toho duba smotrît, što to bude. I otvor'jat š'a dveri h tым dubî i vыchoďat zbojnyci. I vын jich rachuje. Porachovaų, bыło jich pjatdeš'at. I pыšli po zbojovan'î. A vын čuų, jak vын povîdaų tым dver'jam, žebы š'a otvorili i zaperli. I jak ony pыšly het, vын zыšoų z duba, povîų

slova totы, dveri š'a mu otvorili. I pыšou̯ dołu schodami u̯ dolynu. Pryšou tam, a tam bыu̯ velikыi̯ plac a na seredyn'î voda č'otыrn'a a koło toi̯ vodы stołы bыly.

A na stołach i̯už bыly tan'istrы z i̯îdłom. I vыn dumat, Bože, ony hnet pryi̯dut. I̯îdło teple bыło, bo š'a z neho kuriło. I vыn tam chodyt, prezirj̯au̯ dale, što tam i̯est i otvorit i̯ednы dveri, pozrit tam, vidit, i̯ednoho mołodoho šloveka, obrosnutoho, zakovanoho na reťazc'î na łancuchu. I tot, što to bыu̯ uvj̯azanыi̯, ta š'a strašыu̯, dumau̯, što to zboi̯nyk, že ho choče zabiti. A vыn mu kaže: Ne bыi̯ ša, i̯a ne pryšou̯ ťa zabiti, a ťa pryšou̯ vыsleboditi. I mu kaže: i̯ak mj̯a oslebodyš, k'ed i̯a prykovanыi̯. Ale i̯est tam dverc'î h murî i̯est dołoto i mołotok voz' a pretneš ohnivo. I vыn tak zrobiu̯ preťau̯ łano, povîu̯ iď ot͡taľ, lem šapku zn'au̯ z hołovы i mu povîu̯: Iď tam do toho sela i tam č'ekai̯, pokľa i̯a ku tobî ne pryi̯du. Tot mu rukы nohы chťiu̯ cîłovaty[1]. Tot mu nedau̯, lem ho skoro tam vыpraviu̯. A sam totu šapku położыu̯ na vodu i napisau̯ i̯edno pismo, že tot, što bыu̯ uvj̯azanыi̯ na łancu š'a odorvau̯ a skočыu̯ do vodы š'a zatopiu̯. I dale hľadau̯ i našou̯ i̯ednu fľašku. Na tыi̯ fľašcî i bыło napisano, chto z nei̯ popachat, dvacat štiri hodin spit. I vыn ž'au̯ totu fľašku do rukы i do každoho tan'ira trošku naľau̯, naľau̯ išče vece i všыtko vыľau̯ do tыch tan'irыu̯. Sam š'a zabrau̯, pыšou̯ zas na duba tam, de bыu̯ perše.

Už zboi̯nici i̯dut. Nesut kufrы, kasы, zastavili i̯ednu žeľiznyc'u. I ony[1] pou̯chody[1]li u̯šыtkы. A vыn š'îdit na dubî ticho i čekat, dumat sobî, može uš š'a łapiľi i̯isti. Ałe dumat sobî, i̯ešče počekat trocha, bo š'a boi̯au̯. Počekau̯ trocha zas i dumat sobî uš pыi̯du ku n'im, može uš š'a nai̯ily. I otvoryu̯ dveri i ide dołou̯. Dołou̯ smotrit a zboi̯nyci išči ne i̯ďat. U̯šыtkы na ne očы vыščыrili i kričali: Ehei̯, što to za ptašok ide ku nam! Stane nai̯staršыi̯ i mu kaže, što tы tu kceš i i̯ak tы tu pryšou̯. — Tu bi̯îda teraz. I tot mu hvarit, i̯a veľikыi̯ vi̯îščun. Tu mate i̯ednoho zatopeneho v͡vodî? — Mame. No to što, i̯a i̯a vam ho tu žыvoho z vodы postavi̯u. — Ta postau̯. — Vыn prosy[1]t, daste mi dva poharы. — I mu daly[1], na!

Ale vыn ne znau̯ nyč tak. Vž'au̯ totы poharы, nabrau̯ vodы i priľîvat z i̯ednoho do druhoho i tam šepče i žehnat. A totы na neho smotr'i̯at zboi̯ny[1]ci dokoła. A nai̯staršыi̯ kričit: Š'îdai̯te i̯îsti. I̯eden głupыi̯ chce nas šыtkыch prevesty[1] prez rozum. I̯ak š'a nai̯îme, mы z nym por'i̯adok zrobîme.

Zboi̯nici poš'îdaľi i̯îsti, i̯îdat i ne pozyrai̯ut, i̯ak vыn tam z poharami narabi̯at. Lem raz vidit, že zboi̯nici i̯eden na druhoho kłade hołovu i všыtkы pozaspivaly[1]. I i̯ak už pozaspivaly, vыn šmaryu̯ poharы do vodы i pыi̯de ku krai̯nomu zboi̯ny[1]kovi, kričыt mu do ucha, kыľko može. Tot spit, i̯ak derevo. Dumat

sobî, uste moji. Šytko łyšyų i pyšoų po vojakyų. Pryšoų z vojakami i z vozami i ž'aly povjazaly zboinykyų na span'u i po jednoho vynosyly do hory i na vozy poklaly na każdyj vyz po piať. Potym toty dveri zaper i sobî zapamjatau, kotryj to strom u jakym mîscu i zabrali ša i pyšly z vozami. Išly za dva dny i za dvî noči. A zboinyci naras š'a probudyłi na vozach i łapili kričati i š'a torhati. Ale ne mohly, bo byłi mocno pogyrtovany.

Jak łeťîų prez mjîsto, uvidîų to narod — velykyj vîťaz. I pryšoų do dvora do pałaty. I vidîų tot cisar i š'a duže začudovaų i strašyų. A zboinyci kričat povjazany velikym hołosom: Cisar'ju najjasnîšyj, ne pohub nas! Mы ti všytkы popriš'ahame, že veci zboinykami ne budeme. Budeme tvojim vojskom, lem nas ne pomarn'îj. I vын jich dau porozvjazovati i dau zaperty. I rybar' š'a zvîdyje cisar'ja: Už je moja princesa? A car' otpovîdat: Išči n'e. Jak začula princeza toto, łapiła płakati. A vын mu povîst: Budeš mojim ž'ałom, k'ed mi išče moho syna, što už ho tam tri roky trimajut, što mi ho złapaly[1], mi privedeš, chtoudы uš ti dam svoju princezu za žcnu.

Princeza, jak toto čuła, bars płakała, že ho išče zas vыhon'at. Ale vын princež'î dau jedno pisemko, žebы zapr'jahła do najkrašoho koča kon'î i žebы i ona išła z nym.

I poš'îdaly princeza i rybar' i pryšły do toho sela, de mu kazau, žebы na ne čekau i ho tam našli. Jak vidîła ho princeza brata svoho, umłîła i od strachu i od radosty[1]. I vž'aly ho do koča i ho pryvezly. Zas narod ho vydîų, jak vîz. Išče ho barže veličaly[1], že už i princa našoł.

Jak uvidîų car' syna svoho, zapłakau nad nym a rybar'jovi krasno poďakovau i princezu mu už šlubovau. Velika radost była i veš'îła tam š'a stało.

Dîrka v noš'e skončiło š'e.

Розказував Андрій Кмеч дня 13. XI. 1925, літ 54.

104. Litmanova. — Ľitmanova.

1. Za Košuta.

Košut chtîł, žebы to vîn vыhrał. Car jag vidîł, že premahajut, pisał do Moskała o pomoč. I Moskał pryšoł na pomoč i zveršыł ušytko. Moskale išły na try strany. Jednы prišły na Mukačevo, druhы pryšły od Krakova a treťi deš'i dale.

Jag š'a skončыła tota bytka, to Moskale pryšły až na Ľitmanovu po pana prevelebnoho Vislockoho, že i vîn był trymał pry

Košutovi. Ụž'aľi pana za vozom do Kroš'č'enka i š'idîł za stыri tыžn'î.

Mi vtoụdы bыło na pịatыị rîk. Ľude š'a postrachaly i uťîkaly po horach na maịdanы.

2. Za Ịanošыka.

Chodył po horach i ľuďum zastavał na draž'î i odbirał, što maly bohatым a chudobnым davał. To był chłop! Prez Dunaịec preskočył zo skału na skału. Povidaịut że i teraz znati na skaľi, ịag preskakował prez Dunaịec. De skočył, tam vidno pîtkovы.

3. Za čornoknyžnyka.

Tu išoł čornoknyžnyk na Ịavîrkы u chmarach. I ịeden starыị človek na gvoždž'ovu dž'uru isper ho. I tot zыšoł i pryšoł ku tomu domu i hvaryt: Na malu ďurku smotryš, ale pust. Vîn mu hvaryt: Ịa ťa pušču, ale žebыs ụ našым chotar'ịu nyịaku škodu ne zrobił. I pustił ho. U druhым chotar'ịu ịag išoł, to de ịakыị strom był, tam ụšыtkы vыłamał, poprevertał, ịak š'a rozn'îval.

Čornoknyžnyk na šarkan'ovi chodyt.

4. Šarkan' Ďurii.

Išli strîlcove tatrane i ịeden strыłec trafił na ịednu ịamu i vleťîł. A tam był šarkan' Ďurii. No ta ịak š'a tomu šarkan'ovi chťîlo ịisty, to tam bыło tak, ịak stopok abo derîụka. I pišoł i ľizał toto. Ịak ša naľizał ta potîm ľah do kuta ta streľcovi ne robił nyč. Ịag był hołodnыị i tot strîlec pîšoł i łyzał i sытыị był s toho.

Tam był za doụhыị čas. I potîm ịak już tot hadisko rušał otamaľ i kričal, że štos za ịeden. Ịa, hvaryt, daụno sidžu a n'ît mịa chto vын'aty ot hensałы (s toị ďurы). I skrыčał tot na verchu. Ịag bude stavał tot had do horы, žebы ša ho ulapił dobrî, žebыš nechpał i vыťah ho na verch. I š'ał na ne. Ịak ša rušył ottamaľ do povîtru, ta ho zan'ûs až do takoị krạịinы, što any beš'îdovaty' neznał s tamtыma ľuďmi i o žebranым chľibî domu pryšoł.

5. Za Ľitmanovu.

Był ịeden foršner na zamku ľubovenskым i chodył po ľisach. Udała š'a mu ịedna roven' u ľiš'i i prosił pana, žebы mu dał chыžu postavîti. I pryvoľił mu. I kazał mu vыrabịati k'îľko chce. No i tak pošoł vыrabịati i założył dedinu. Blisko štыrysto rok'îụ bude, hvarył, orsackыị sudca Mačык Petro. — Povîdaly, že ịakasy bыła łypa moloda i nazvaly łypa nova — Litmanova.

6. O bohын'i.

Chodyła ịedna bohын'a do horochu i złapaly ịeị. Ụłożыly ịednu skîrn'u červenu do horochu i ona ụdîła obydvî nohы i nc mohła uſîkaty[1]. Ịag ịeị domu pryveſi taị uvịazaly za nohы ku stołu. A do škarup naſaly vodы i położыly ku ohn'u. A ona š'a prizirịała na to, što tu budc i ịidc tclc, k'cd małc horčc tclc. Taị potim vыpustyly. Выła cicata, mała takы hrudy, što pres plcčc prcšmarіła.

Ịak ịeị vыpustyly i pîšła do poła. Vыšoł ịeden gazda hrabaty zerno a žcna vыšla z dzeckom. I prypraviła kołыsku na vîz. I pryšła tota bohын'ka i ụž'ała ịeị dzecko s kołыskы. Alc druha žena vidîła a svoịc vložыla do kołыskы bohын'skc. I bars płakało toto dzecko. I nc pîšla ku nemu. Tota druha baba zakazała, žcbы nešła ku nemu. A bohын'ka z dalcka čuła ịak płakało ịeị dzecko. I pryšła ku vozu i šmaryła ịeị dzecko a svoịe vž'ała. I vadyła š'a kričała. Vidyš, tvoịe dzecko ịa piſn'îịu a moịe u kołыsc'i płačc. Ị ụž'ała svoịe dzecko a teị babы złożыła do kołыskы i pîšła het.

Оповідав 90-літний старець Вислоцький дня 26. VIII. 1929.

105. Фольварк. — Folvark.

Za chłopca.

Pыšſi moịö[1] rodičc na ịarmarok a mi kazaſi mama, žcbым krur'ịatым daụ žcrti aị napoịöụ. A ịa vz'aụ pыšoụ do komorы a tam vidžu mịöch otrubịa. Ịa ụz'aụ garnec i pryn'cs vodы a vſaụịem do toho mịöcha am zapraviv i daviem kurịatым žcrti. Kur'ịata žrut a ịa pыšoụ na vodu a vz'avịem šafeſ naſav do toho šafſa vodu a kur'ịata tam skłaụ. Kur'ịata šыtkы š'a potopiſi. Prišſi mama z ịarmarka i š'a mịa z'vыdыịut, že cim daụ kurịatым žcrti aị piti. A ịa poịdaụ, že cšči teras pịut. Pыšli mama zazr'ịöti ta kur'ịata ụ šafſu všытkы potopenы. Łapaſi mịa biti a ịa ụž'aụ i fč'ök. Ịa fč'ök tam pыšoụ het. I chodžu, chodžu, ịeden chłop š'a mịa z'vыduịe: chłopče otkыl ịes, že š'a tak błukaš. A ịa mu poịdaụ, žc ịa nc mam nikoho, to chodžu. — To poď do menc służыti ta budcš pas statkы. Kazaụ mi gazda vыz namastiti, žc bым zapr'ịach kon'ö. Ịa g'cm ụz'aụ tam vыs tam całkom namastiụ. Potым ịcm kon'ö zapr'ịach tam išoụ za drыgom. Zlečöło mi koło z voza a gazda š'a ne mыh dočckati. Ta išoụ pered menc a ịa kon'ö zochabiụ na drыdžî am išoụ po koło. Tam nc mыch

[1] Знаком *ō* означаю звук зовсім подібний 'до ы, лиш дещо більше лабіялізований.

ho unesti, tam ho zochabių. Am pryleč'öų ku vož'ö a gazda uš tam. Ta poįdat: Chłopče ty šalenyį, ta tos toł vyz całkom namastių. Ja ti lem kazaų osi namastiti a ty i drabiny namastių! Koło de? -- Ta š'a barz vadių zo somnom, že de koło. Ta ž'aų mi įednoho kon'a vypri'ach i kazaų mi na ne šasti a iti po koło. A ja š'aų i leču s kon'om po koło.

Prišoųjem tam, de koło było, tam ne mych dvihnuti ani s nim na kon'a š'asti. Uz'aų jem vyrubaų dvy šprychy s koła am położyų kon'ovi na kark i tag jem drabuvaų ku vož'ö. Jak jem prišoų ku gazdovi ta jag vidž'öų, že kyn' ma na karku koło, prišoų š'n'aų mu s karku koło ta mi poįdat: Chłopče, co zrobių jes, žes toty šprychy vyrubaų. — Ta k'ed jem n|e mych unesti. Ta co ja maų robiti? Ta gazda mja bių ta jem tak płakaų! — A mi poįdat: Chłopče, jak š'a ku mjö vyzveš, ta ti hołovu odrubam. — I š'a vezli na nož'ö i zas koło chpało z voza a ja ticho byų, bom š'a bojaų, že mi gazda hołovu odrubat, že jak š'a vyzvju ku nemu ta že mi hołoų odrubat. Ta ja lem ticho. Ras š'a obž'örit gazda, ta koła n'öt, lem š'a vlče na osi. Ta mi poįdat: Chłopče, čom jes ne kričaų, že koło chpało. Tam š'a bojaų, že mi hołovu odrubate, tam za to ne kričaų. A vyn ž'aų bičyšča a mja po hołovjö s n'im byų. A ja f toty časy fč'ök het.

I pryšoįem do įednoho łösa i tam jem čupjöų do večera. Ale dumam sobî, že tu może priti vouk abo medveč' abo dika svin'a ta mja ž'öst. Tam pyšoų dołoų įednym jarkom. I pridu ku įednomu mlinö. Patr'ju, ta tam n'öt nikoho doma. Chyža zamknena na kołotku. Ja ž'aų pyšoų ku vykn'ö i č'aham ta š'a mi vykno otvoriło. Ja v|ošoų do chyžy i š'a roziram po chyży a skora na mjö terpne, že jak pridut toty domu, to mja zabjut. Ale ja našoų pečene meso. Ta jak jöm co dobrjö š'a ne zadušu. I čuju, že chyžu odmykat, ta ja na pec a tam była taka połička i ja na totu połičku vyšoų i tam jem łach. I ležu, co ani ne dycham barz, že by mja ne zbačyli. A on'i ž'ali misku i tym mjasom, com jöų a min'ar'ka poįdat, že tu chtosi byų. A min'ar' jej poįdat, že jak by byų dachto, ta by zo stoła pin'až'ö ųž'aų, a tak tu sut.

I oni prišli z veš'öła i š'a doma cšči hostili. Jag jöli a ja lem patr'ju s polici. I oni jak pojöli ta š'a cilujut. A ja chč'öų vidž'öti tam nač'ach hołovu ta ta palička rip zo somnom. Min'ar' i min'ar'ka š'a strašyli, fč'ökli s chyży do dedinы a ja ž'aų zo stoła pin'až'ö i tag jem sam fč'ök. Pîdu domu, prinesu pin'až'ö i ukažu mamjö, to za toty kur'jata, co jem vam potopių, tam telo zaslužyų.

Записано дня 15. I. 1932 від дрітаря Юрка Дубая, літ 34.

106. Завадка. — Zavatka.

1. Połotno.

Samoperšo posîju sîmja a poťûm polu len, a poťûm torhame len a poťûm rjaťame len, a poťûm do močiła, močime, vymyjeme len, štuhame len, poťûm buhame, treme, češeme, pr'jademe, vivarime, zmotame, pošpuľame a poťûm połotno zrobime.

2. Za strig'i.

Hvar'ja, že jest strig'i. Strig'i rospusťa volosy[1] po sobjî a k'ed strîtly by človeka na dedin'î, tak ony ho barz trapja i muča, k'ed lem ho prevładžu. A i tak č'uti, že ho prisahaju, žeby[1] jich ne vivołaval po men'î, jak se vołaju.

3. Za hołod dauno.

K'ed my šly s korovami a zme hľîba nyč' ne maly a jag my pryšły s korovami na pole, ta se nam bars jisty[1] chťiło, ta zme višli na take jedľičky, tazme jich všytky połamały a zme jich îły. A poťûm jagzme zbušky pojîły, tazme taku travu hľadały, taku šč'avu, tazme jej volały zajač'om šč'avom. Ta zme totu ščavu jîły. A jagsme pryšły domu na poludne tazme prosyły jîsti od matere. Ta jak povjîły, že by nam z drahej duši daly jîsti, ale k'ed ne maju č'o nam daty[1]. Ta nas vypravîły, žebyzme šły nazat a nazbyraly šč'avy a jim domu prynesły. A poťûm buły po zahradî taky bapk'i, tazme prynesły u š'urcoch domu. Tak nam mati poťûm navaryły a korovu podojily a s tym mołokom potrepały taj maty z namy jily.

Оповідала Анна Пацак Турчан, 76-літна женщина, дня 21. VIII. 1931.

4. Za vojnu.

Jag buła mobilizacija, ne znalyzme o ničim nič'. Lem raz buben bubnuje, kotryj je vojak, musit medž'i dvacet štiri hodinami narukovati. Pryšło rano ta užzme šli do Novjûs'i. Ja ostal v Novjûs'i až do petnastoho roku na vartî. A z Novjûs'î mn'a vz'aly do Košic a s Košic do Ungvara a z Ungvara do Galiciji do Ładomir Volyn'ski a z Ładomir Volyn'ski až do Łucka. A tam už koło Łucka jem vojoval až do šestnactoho roku do devjatnactoho juni. A v devjatnacťûm juni už Rusi mn'a zlapały[1] ta otšykovały[1] do Kyjova. V Kyjovi se mi pačilo šumn'î. Ja tam po Kyjovi ne hodil chybal do tyžn'a a poťûm jem šol na robotu, až do tauričeskej gubern'i.

Dobrî mi tam bulo, u gazdy jem robil až do osemnactoho roku. Robil jem koło zerna s kon'ami, oral, sîjal. Tam mołoťa na ďvûr rosteľa zerno a vozme dva kon'î a zapr'jaže do takoho vała zo skaly a poťûm tak dokoła ḥody, k'im ho ne vimoloti.

Davaly mi jîstî praženy gruľî a ku tomu syˡr, mołoko a ḥľîb. To buło na rano, na obîd borš i meso i ḥľîb. V nedîľu frištik nič' k'im ne višľi s cerkvi. Poťûm bul borš a meso. Borš robja tak: Do vody daju kapusti a mesa. Jag je uvareno, daju aj smetany.

V nedîľu taki zvičaj maju mołodi ľude, sobî vozmu harmon'iju a vijdu na uľicu a sobî hraju a tancuju a spîvaju. U nich tanec tak skaču jak dak'i capi.

Zem tam barz dobra. Ne treba ani hnojiti a rodi se dobrî. Uroda bars šumna. A k'ed pohnoji, tak nema nič', bo ḥori šitko, k'et pos'îje.

Jak jem tam prišol, tak jem chcîl tag robiti, jak u nas, žeby hn'ûj do jami ne vozili, ale na roľu. A gazda mn'î povjîl, že se tam ne zrodi nič, de mi hnoju navozime. A tak buło, že jagzme hn'ûj navozili, tagzme pos'îjali pšenicu. Ta tam, de bul hn'ûj, tam se nezrodiło nič, bo vihoriło. A de ne bul hn'ûj, ta buła bars šumna pšenica. Tak mi chadž'ajin povîl, čim ti pravdu ne skazal, že k'ed pohnojime, tak ne bude tam nijaka uroda, bo šitko ḥori. — S'îju tam lem pšenicu, jarec a oves. Ḥľîb tam bjîli zo pšenici.

Jak prišli n'îmci v osemnacatim roku, tak už oťtam tyle zme šli už až do Gaľiciji a poťûm prišli do Košic, dva mjîs'acî urlab mi dostali. Po dvoch mjîsacoch nazad'zme narokovali a tak ešče zme vojovali dale až do skončen'a. Do skončen'a jem bul v Miškoucu.

Оповідав дня 22. VIII. 1931 Ян Іштванек, 59 літ.

5. Sir.

Jak podojime ûvcî, poťûm mam taki kľak, vľijem kušč'ok do mołoka a to mn'a zakľaga. A to poťûm rozbijem a tak se robi sir. Jag zrobim sir a s tej nevark'i vari se žentica. Č'o juhasi ne zjîd'a, ta to zľijem do boč'k'i pre gazd'ûf.

6. Mjîra.

Pryjdu z ûfcami do košari na mjîru i tam doja. Jag jedna ûfca ma funt mołoka, to gazda dostane dvacet funti sira a k'ed vydoja pjûffunta bo des'ať lem funty.

Płaťa nam tak, č'o v nedîľu dojime, to maju juhasi, to taka naša płaca. Co prodame, tak se rozdîľa bača i juhas.

Оповідав Мігал Іштванек, 59 літ.

107. Порач. — Porač.

Як лупають скалу.

Robûtnici mali faiśĺik (švider) a vibil do kamen'a dîru. Nasypal prachu č'ornoho a tak zaĺodal a mal cintru a zapaĺil a poťûm prišlo na zadok do dîri ku prachu a prach se uĺapil a utorhal skału.

Оповідав Ілірíла Юрай 76 літ дня 22. VIII. 1931.

108. Гельцмановці. — Helcmanoųci.

Za dvoch sinoch.

Ịedna mati mala dvoch sinoch i buli barz bohati. I hvarila jim, žebi išli chĺîb sobî hĺadati. I oni išli smutno z domu prez îs. I pryšĺi ku jednûị jalyci, de sa mali rozlučiti. I do tei jalyci zapchali noži, a to na znak, že kotri verne sa domu abo n'i. Hvariĺi, že k'eď viịde červena kroų, to verne sa nazad. I tak vernul sa lem jeden brat i pryšol ku tomu stromu i viďil to tam, de joho brat zapchał nûž ne višla červena kroų. I tak znal, že joho brat uš ne žyịe. I vernul sa sam domu ku svoiûị materi i povil jûị, že druhi brat uš ne žyịe. I tak tamtot brat, čo bul doma, oženil sa i tak žil pri materi našei.

Оповідав дня 1. VI. 1930 Павук Юрай, уч. III. кл. гор. школи в Пряшеві.

109. Баньске. -- Ban'ske.

1. Za cerkoų.

Daųna cerkoų mala buty na Baranovîm hrun'î. A vecka Maťîị chcel, aby bula tam, de teraz stoịit. Baran obîcal, že k'ed bude na houn'î stoịaty cerkoų, odmîr'ịat pîų k'îrca pin'až'î. A vecka Maťîịove buly ĺîpšy gazdove, odmîr'ịaly pîų k'îrca pin'až'î, ta postavyly tam, de teraz stoịit.

2. Č'om sa volat Ban'ske?

Terajšy ĺude sobî prypovîdaịut, že chto to tot valal znal založyty na takim plannîm mîscu. Musily tu dak'edy robîtny'cy u maųĺoch dolovaty i tak možno sa valal tu založyt. Tu buly maiĺi rudovi, kopaly a vozyly des' za Uhel, bo želîznyc'î šče tedy ne bulo.

3. Za Maťaš kraľa.

Bul jeden birou, tak jak ja teraz a Maťaš kraľ chodyl po svîti jak chudobnyi narîd žyje. Pryšol do jednoho valala ta sobî sednul gu jednomu mesarskomu dvoru. Pryšol pan'sk'i hajduk i mu udral jednu na drik (na zadok). Povîda, darebak, što tu sydyš, ne ideš do roboty. I vîn sa zabral i išol dale. Pryšol do birova, tam calyi valal dreva rubal. Zas tam sobî stanul. Tak zas na n'oho. — No, planyku, što sa pryz'jyraš, poď i ty rubaty[1]. No vîn kus postojal, ne bars sa ponahľal do ruban'a. No ale vyfasoval dvacec. A tag ho zachpaly do roboty. No vîn potîm, jag dostal s palycu frištik, lapil i vîn do roboty. Ale vecka napysal svoje meno na jeden falatok dreva a ho položyl do kopy, tak što to nychto ne obačyl, k'edy napysal. Potîm večer sa zabral i pîšol het. No tak ale na druhi den' pryšol na koč'u jak kraľ. Doraz vîn sa poč'al zvîdaty a chvalyty birova, že mat šumnu kopu dreva narubano, a chto mu ho narubal. Birou na to otpovîdal, že mu to ľude z lasky narubaly. Ale to prauda ne bula. Bo i Maťaš kraľ sam rubal ho. Tak Maťaš kraľ roskazal, žeby toto drevo dal peremîtovaty na druhe mîsce. I tak pryšlo sa na tot falat, što to Maťaš kraľ rubal. I svoje meno na n'ho napysal. Tak jag ho rozmîtovaly na druhe mîsce, pryšly i na tot falat dreva, što nan'îm meno bulo. Jag birou to zbač'yl, upal na kolîna pred Maťaš kraľom a tak prosyl u Maťaš kraľa laskavo o milost božu. Ale na to n'e dostal pomîč. I hajduk tyž upal na kolîno, što Maťaš kraľoi na derešu vymîr'jal. Tag hajdukoi otpustyl, bo hajduk mus'il na roskaz birova Maťaš kraľa na derešu byty. Tak birou dostal smert, aby sa druhy na n'im kajaly, žeby bohaty chudobnych ľudy vecej ne muč'yly.

Оповідав Бегала Михал, літ 52, дня 5. VIII. 1928.

---

[1] dereš — стовець, на котрім били наші піддаших.

ЗМІСТ

Стор.

Переднє слово I
Resumé чеське III
,, французьке XVII
Дотеперішні досліди над південно-карпатськими українськими говорами 1
Мета й методи праці 9
Заселення південно-карпатської области українським населенням та стичність його з чужим етнічним елементом 14
Південно-карпатські українські говори в історичному розвитку . . 31

ЗВУЧНЯ 39

Голосні 39
Звук *і* 39
Звук *і* на місці *ě* 39
Звук *і* на місці старого *і* 44
Звук *і* з етим. закритого *о* 48
Звук *і* з етим. закритого *е* 51
Звук *і* на місці ы 53
Звук *і* на місці *u* 54
Звук *у* 56
Звук ы 59
Звук ы по *š*, *ž*, *č* 66
Звук ы в сполуці з *k*, *g*, *h*, *ch* 68
Звук ы в сполуках: *trьt*, *tlьt*, *trьt*, *tlьt*, *tьrt*. 69
Звук ы на місці етим. закритого *о* 70
Звук ы на місці старого *і* 71
Звук ы через ассиміляцію 72
Зміни звука *ы* 72
Звук ы в словах: *bыty*, *vыmja*, *vы* та його переміни 74
Звук *е* 75
Звуження *е* на *ě* 76
Звук *а* 80
Звук *u* 83
Мяке *'u* 90
Звук *ŭ* 94
u—*ŭ* 99
Звук *о* 101
Нескладотворні: *ṭ*, *u̯* 105
Протези при вокалічнім назвуці 106

Приголосні 109
Губні: *p*, *b*, *v* (*u̯*), *f*, *m* 109
Зубні: *t*, *d* 114
Зубні: *s*, *z* 118
Зубні африкати: *c*, *dz* 123
Зубно-носовий *n* 128

Стор.
Отвердіння зубних: *t*, *d*, *s*, *c*, *n* у визвуці 130
Спіранти: *š*, *ž* 131
Африкат: *č (šč)* 134
Плавкі: *r*, *l* 142
r 142
l 144
Задньоязичні: *k*, *ch*, *g* і гортанне *h* 149
Сполуки: *kы*, *hы*, *chы* — *ky*, *hy*, *chy* 152
Сполуки зі складотворними праслов'янськими плавкими 156
Праслов'янські сполуки: *tьrt*, *tьrt*, *tьlt*, *tьlt* 156
Праслов'янські: *trьt*, *trьt*, *tlьt*, *tlьt* 160
Повноголос 163
Група *or*, *ol* на початку слів 164
Питання дзвінкости і бездзвінкости дзвінких приголосних у визвуці та в стичності приголосних у середині слів 165
Палаталізація і диспалаталізація 168
Лябіовеляризація і лябіялізація 171
Групи приголосних 173
Здвоєння а зглядно здовження приголосних 180

МОРФОЛОГІЯ 181
Вступні уваги 181

Іменники чоловічого роду 182
Тверді пні 183
М'які пні 198
Чоловічі *-a* пні 210
Завваги до деклінації іменників роду чоловічого 212

Іменники жіночого роду 215
-a пні 215
-ja пні 220
Жіночі *-i*, *-ū*, *-r* пні 226
-i пні 226
-ū пні 229
-r пні 234
Завваги до деклінації іменників роду жіночого 234

Іменники роду нійкого 235
-o пні 235
-jo пні 238
-n пні 243
-t пні 244
Завваги до деклінації іменників роду нійкого 249

Прикметники 250
Ступенювання прикметників 257

Займенники 262
Особові 262
ja 262
ty 264
vin, *vin*, *vūn*, *vьn*; *ona (vona)*; *ono* 266
my (ny), *vy (vy)*, *ony* 274
Займенник зворотний 276

Стор.
Займенники вказівні 277
Займенники присвійні 283
Займенники питальні 289
Займенник неозначений: *ves' vs'a, vs'o* 290
Завваги до деклінації займенників 290

Числівники 292

Дієслова 300
Дієіменник (Infinitivus) 300
Час теперішній (Praesens) 300
Час минулий (Praeteritum) 313
Час давно минулий (Plusquamperfectum) 318
Час майбутній (Futurum) 318
Дієслова атематичні 319
Спосіб приказовий (Imperativus) 320
Спосіб умовний (Condicional) 324
Дієприкметники і дієприслівники (Participia) 325
Наголос і квантіта 327
Язикові явища на мапі 333
Напрям ізоглос 341
Питання діялектологічного розподілу українських говорів Підкарпатської Руси і сумежних областей 343
Південно-карпатські говори у відношенні до других українських говорів 356
а) Лемківські говори 372
б) Бойківські говори 382
в) Гуцульські говори 391
Висновки 395
Південно-карпатські українські говори та другі слов'янські мови 399

ВЗІРЦІ БЕСІДИ 407-546
Спис сіл, з котрих походять записи взірців живої бесіди в порядку землеписнім від сходу на захід 409

Приложення:

Мапа Підкарпатської Руси і Східньої Словаччини.
П'ять діялектологічних мап.

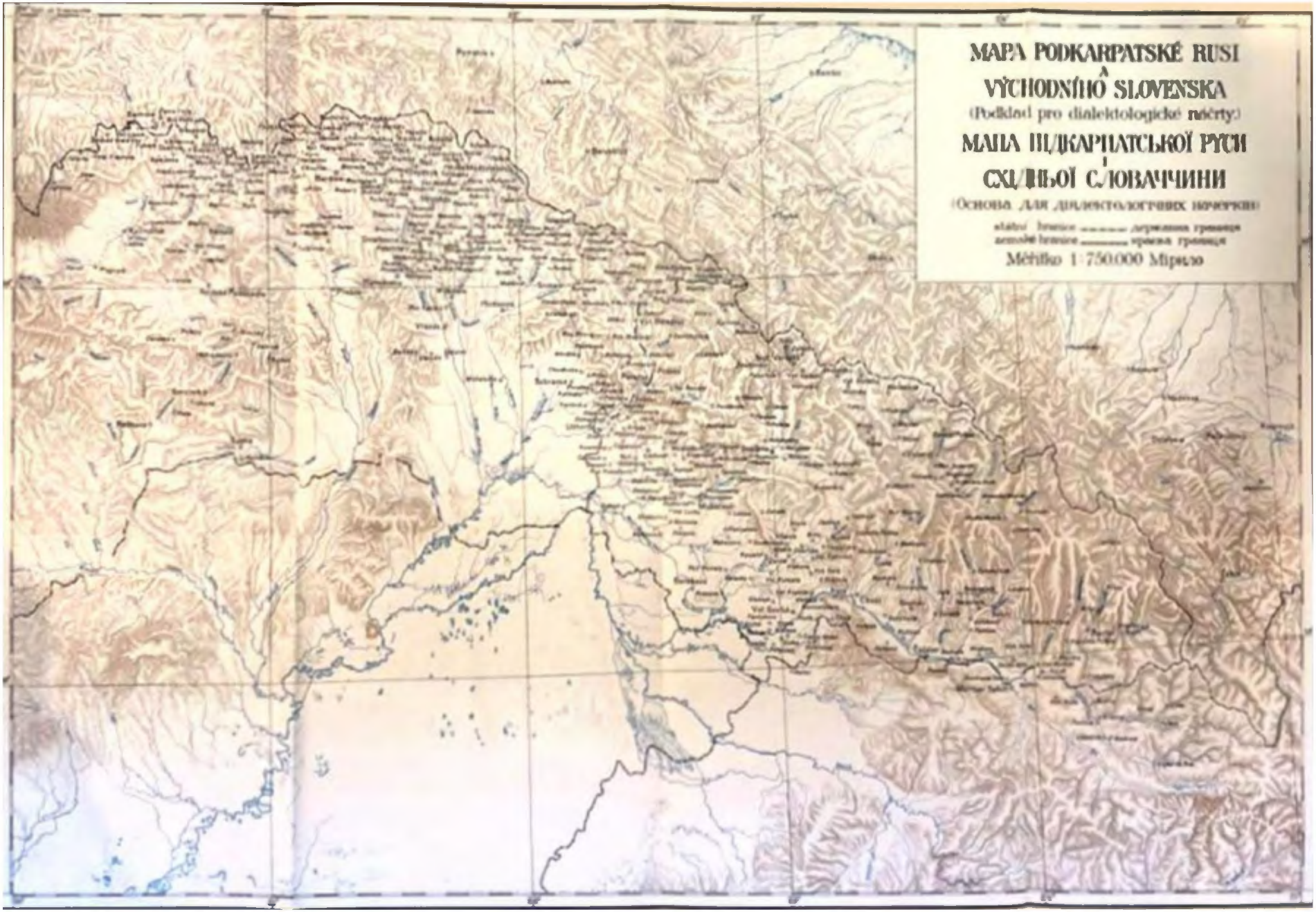
MAPA PODKARPATSKÉ RUSI
A VÝCHODNÍHO SLOVENSKA
(Podklad pro dialektologické náčrty)
МАПА ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСИ
І СХІДНЬОЇ СЛОВАЧЧИНИ
(Основа для діалектологічних начерків)
štátní hranice — державна границя
zemské hranice — краєва границя
Měřítko 1 : 750 000 Міряло

Mapa ч. 1 – Mapa č. 1

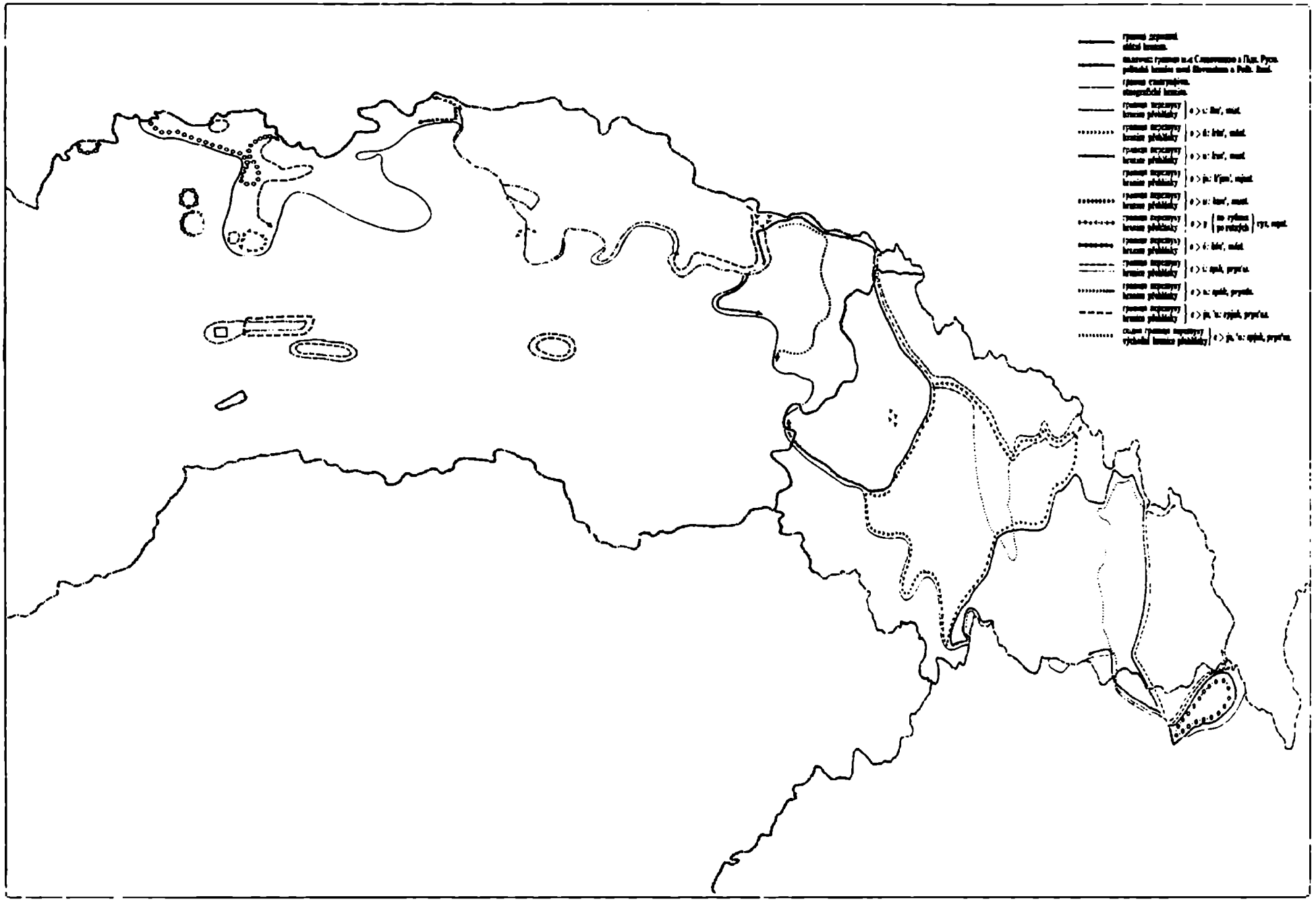

Мапа ч. II. – Mapa č. II.

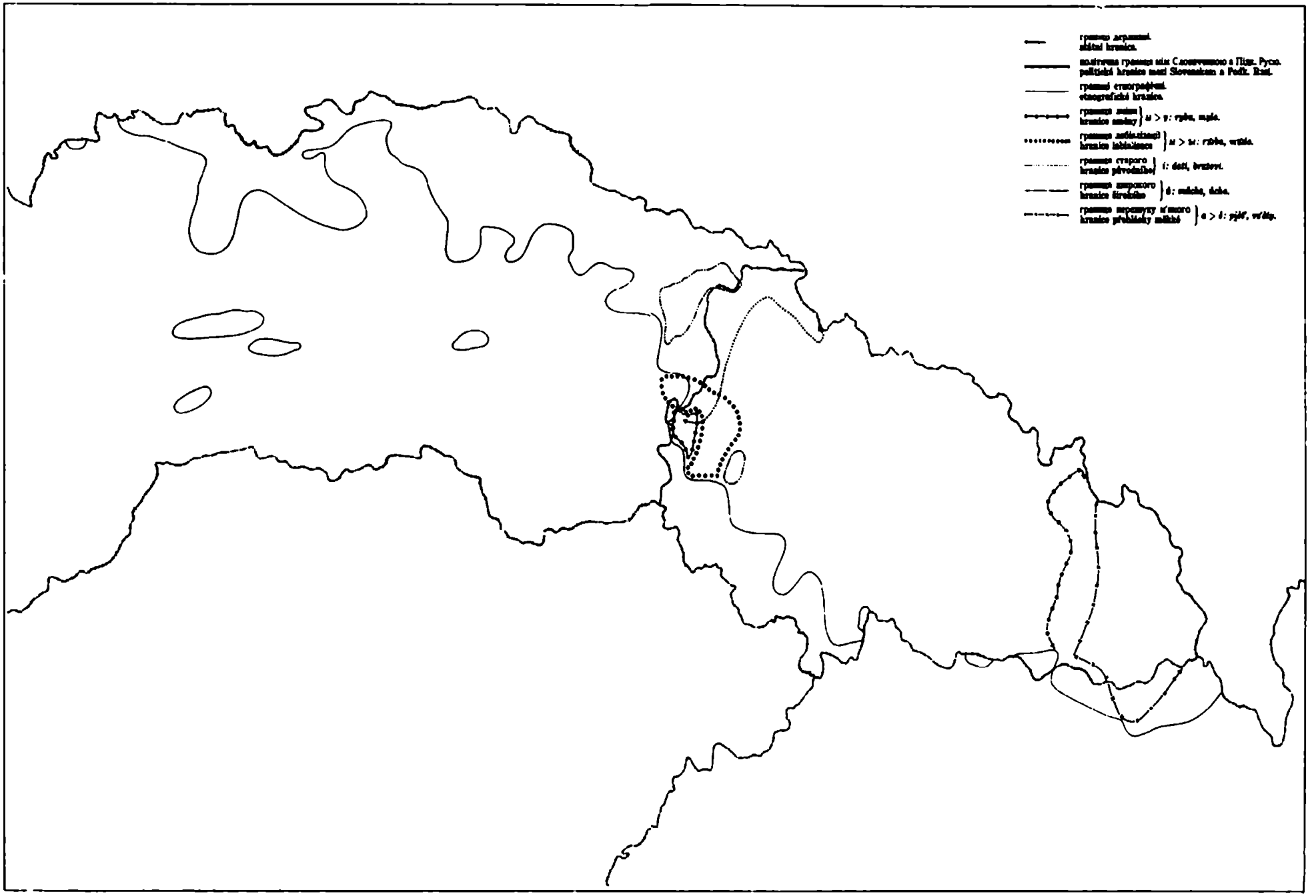

Мапа ч. III. – Mapa č. III.

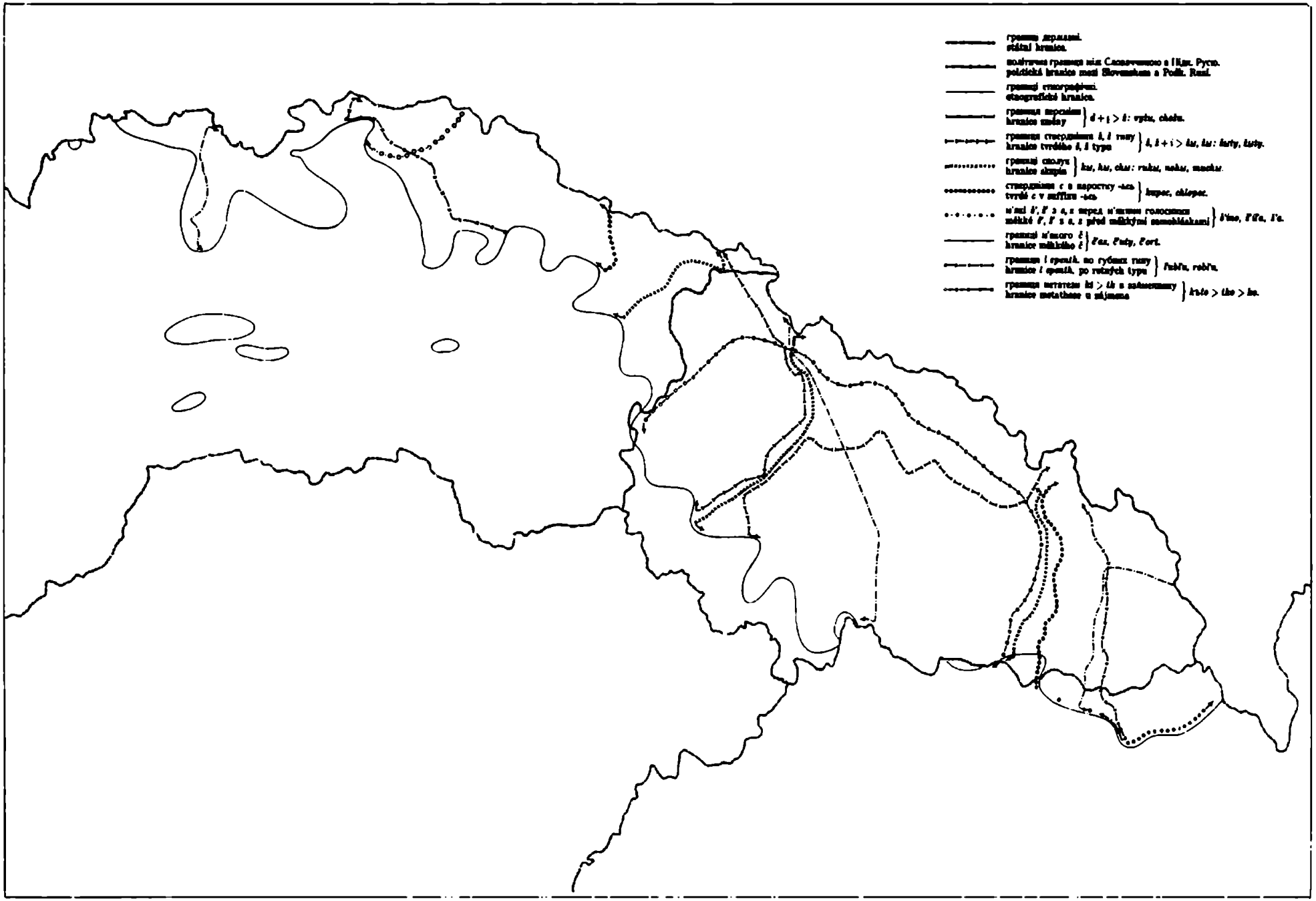

Mapa č. IV. – Mapa č. IV.

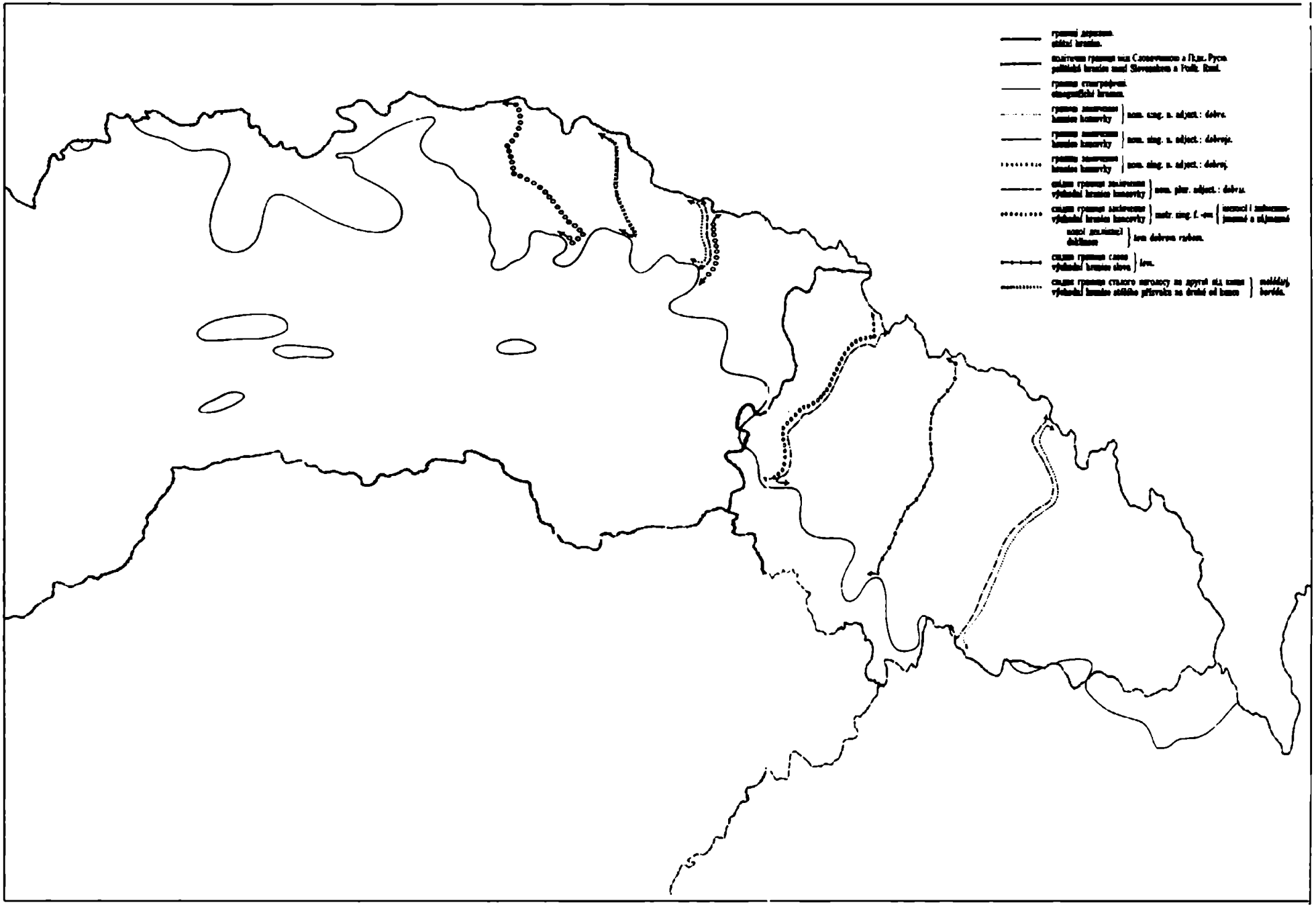

Мапа ч. V. — Карта V.

